Arxiu
de Textos Catalans Antics
29

BARCELONA
2010

Arxiu
de Textos Catalans Antics
Sigla: ATCA

Anuari per a l'edició i estudi de textos catalans anteriors al segle XIX
Fundador i director: Josep Perarnau Secretari: Jaume de Puig
Volum publicat a càrrec de l'Institut d'Estudis Catalans
i de la Facultat de Teologia de Catalunya
VOLUM XXIX 2010

Obres enviades a la direcció

Adreces:
Direcció i intercanvis: Facultat de Teologia de Catalunya, Diputació, 231.
08007 Barcelona
Subscripcions: Institut d'Estudis Catalans, Carme 47. 08001 Barcelona
Preu de subscripció (IVA inclòs): 36 € (Estranger 39 €)
Preu del volum sol (IVA inclòs): 48 € (Estranger 51€)

Arxiu
de Textos Catalans Antics

Arxiu
de Textos Catalans Antics
29

BARCELONA
2010

Sota el patrocini de la Generalitat de Catalunya

© 2010 by «Arxiu de Textos Catalans Antics»
Volum publicat a càrrec de l'Institut d'Estudis Catalans
i de la Facultat de Teologia de Catalunya

Compost per Jordi Ardèvol
Imprès a S.A. de Litografia
Disseny gràfic: Narcís Comadira

ISSN: 0211-9811
Dipòsit legal: B. 25.453-1982

Prohibida la reproducció total o parcial per qualsevol mitjà
sense l'autorització escrita de l'editor

NOTA EDITORIAL

El present volum d'«Arxiu de Textos Catalans Antics» resulta afectat per dues característiques, de les quals cal donar al possible lector les raons que en justifiquen l'existència.

La primera és la manca total de la secció de «Notícies bibliogràfiques», que, tot i trobar-se a punt d'impressió de forma semblant a la dels volums anteriors, no ha pogut ésser incorporada en aquest vint-i-novè perquè sense ella el nombre de pàgines ja arriba a la seva cabuda normal.

El lector veurà per ell mateix que aquesta situació d'excés de material editable és deguda a l'únic article que ocupa més de vuit-centes pàgines, la publicació del qual era inexcusable, atesa la urgència de posar a les mans dels estudiosos un únic volum amb la descripció dels manuscrits que contenen obres de Francesc Eiximenis, que esperem publicar tot seguit dins la secció de «Subsidia» del «Corpus Scriptorum Cataloniae».

Esperem que amb el següent volum XXX d'«ATCA», aquest anuari torni a la seva normalitat, encara que es faci esperar un any.

El 2011 també s'escau el setè centenari de la mort d'Arnau de Vilanova, que esperem recordar amb la «III Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova». El ja esmentat volum XXX d'«ATCA» és destinat a contenir-ne els estudis, però, com en les trobades anteriors, la seva publicació es farà esperar un any.

N'informem els nostres lectors a fi que siguin conscients de les anomalies tant del volum XXIX que tenen a les mans, com del vinent volum XXX, que hauran d'esperar més del normal. Els agraïm la comprensió.

ARTICLES

Jaume de Puig i Oliver, Josep Perarnau i Espelt,
Carme Clausell Nácher, Eva Izquierdo Molinas, Sadurní Martí,
Raquel Rojas Fernández, Gemma Avenoza, Lourdes Soriano

CATÀLEG DELS MANUSCRITS DE LES OBRES DE FRANCESC EIXIMENIS, OFM, CONSERVADES EN BIBLIOTEQUES PÚBLIQUES.

Primera part: Obres originals en català/2.
Segona part: Refoses.
Tercera part: Obres originals en llatí.
Quarta part: Traduccions.
Cinquena part: Obres atribuïdes

L'any passat, coincidint gairebé dia per dia amb l'aparició del primer lliurament d'aquest treball, es van celebrar congressos,[1] cicles de conferències[2] i exposicions[3] sobre Eiximenis. Era natural que fos així. Amb el moviment endegat pel centenari de l'escriptor gironí, s'han posat sobre la taula tot de qüestions; com ja era previsible, han emergit notícies de manuscrits eiximenisians nous, ha aparegut bibliografia nova sobre els mateixos i s'han guanyat algunes perspectives de treball que fins al 2009 havien romàs en fase d'elaboració. Aquest segon lliurament se'n beneficia, gràcies sobretot a la decisió del grup animador del congrés de Girona[4] i del grup d'investigació BITECA (Bibliografia de Textos Catalans Antics) del departament de Filologia Romànica de la UB de sumar-se a l'esforç de completar un catàleg que es formava feia anys.

El nostre catàleg ha estat pensat primordialment perquè sigui un instrument vàlid per al treball crític que requereixen els textos d'Eiximenis. En aquest aspecte, la primera obligació del catàleg és separar el gra de la palla, jerarquitzar les fonts fins on aquesta operació és possible amb les eines d'un simple catàleg: datació, orientació cronològica fonamentada quan la datació manca, comitents, possessors, íter, etc. El catàleg no pren posició en qüestions

1. «Congrés Internacional Francesc Eiximenis, sis-cents anys (1409-2009). Girona 12-14 de novembre», organitzat per l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona.

2. «Francesc Eiximenis. El context i l'obra d'un gran pensador català medieval. Cicle de conferències organitzat amb motiu del sis-centè aniversari de la seva mort. Barcelona, 16 i 17 de desembre de 2009», organitzat per l'IEC.

3. Exposició *Francesc Eiximenis* organitzada per la Universitat de València a finals del 2008 i principis del 2009.

4. Els investigadors de l'Institut de Llengua i Literatura Catalanes de la Universitat de Girona que col·laboren en aquest article pertanyen al projecte de recerca MCyT MIFFI2008-05556-C03-03/FILO. Els investigadors de BITECA pertanyen al projecte de recerca MCyT FFI2008-03882, cofinançat amb fons FEDER.

que són discutibles i que només un esforç codicològic i d'anàlisi literària molt més aprofundit, amb l'estudi a la menuda de cada còdex, de tota la tradició textual de cada obra i de cadascun dels seus testimonis, per insignificants que siguin, podria acabar de dilucidar. Un catàleg, al capdavall, roman sempre una simple llista. Si és una llista objectivament orientativa, ja fa el seu fet.

Hem procurat donar la importància que tenen als fragments eximenisians escampats pels manuscrits una mica en totes direccions. No creiem que el treball sobre aquest material s'hagi acabat. En el domini francès, per exemple, no ha ni començat. Els fragments poden ésser consistents des del punt de vista textual, això ho dirà el treball crític dels editors. El que demostren els fragments és la vitalitat i la influència de l'obra i de l'autor en la societat que el rep, l'utilitza i el transforma. Tant com els manuscrits sencers, els fragments, tant com els manuscrits sencers, obren una panoràmica de lectors i de curiositats que ha d'ésser valorada. Però no tots els fragments han estat censats en l'inventari. Tenint present la intenció decididament crítica del catàleg, ha semblat plausible prescindir dels mss. següents: BUB 859, fol. 74r; 1319, fols. 23v-24r i 88r-90r; Montserrat, ms. 1141, p. 37-40; Madrid, BN, ms. 6176, fol. 215r-219r; ms. 9175, fol. 3r-4r. Els tres primers copien o tradueixen textos d'edicions incunables i, per tant, orbiten en un altre món; el quart adapta un text de la traducció al castellà de la *Vida de Crist* feta o impulsada per Hernando de Talavera, la qual és un text imprès refet sobre una traducció castellana anterior. El cinquè copia el capítol vint-i-quatre del tercer llibre de la *Natura angélica*, pres de «las hojas treinta y dos», indicació que només por fer referència a l'edició de la traducció castellana del *Llibre dels àngels* d'Eximenis, estampada per Miguel de Eguía a Alcalá el 1527.[5] En el catàleg hem volgut evitar d'entrar en el món dels textos impresos eximenisians.

En el segon lliurament del catàleg que ara es publica esclata el fet espectacular de la irradiació de l'obra d'Eiximenis fora de l'àmbit estricte de la Corona d'Aragó: Castella i França s'embarcaren en l'obra literària del menoret gironí amb traduccions vàries, amb testimonis abundosos, amb comitents de respecte. Hi ha una feinada en perspectiva per a descriure la gènesi del fenomen i per a valorar-ne els resultats. En aquest sentit, el catàleg no pot ésser més que un simple indicador o suggeridor d'algunes pistes, de poques certeses i de molts problemes pendents. Però el catàleg posarà el lector en contacte amb una realitat viva i rica d'aspectes, com mai no s'havia donat en el cas d'un autor català, llevat del cas de Ramon Llull. Revelant aquesta panoràmica, el catàleg,

5. Hem consultat l'edició incunable i l'edició burgalesa del 1516, ambdues de Fadrique de Basilea; en la darrera, i només en la darrera, el capítol vint-i-quatre del tercer llibre o tractat del *Natura angélica* es localitza efectivament al verso del foli XXXII; però el copista del ms. 9175 de la BNM i l'edició complutense d'Eguía coincideixen en la mateixa localització i, a més, en una variant que es troba a les línies 6 i 7 del capítol: «… e la frente alta e la faz grande…», quan hom pot llegir a les edicions de Fadrique de Basilea: «… e la frente alta e asaz grande…». Per tant, és evident que el copista anònim del ms. 9175 copiava l'edició complutense. Ho corrobora el fet que els mss. de la BNM 9343, fol. 88v, i 9344, fol. LXXXVIIv llegeixen «… con grand frente e alta…».

sense dir-ho, també insinua un programa: els estudis eiximenisians haurien de constituir un dels eixos del treball universitari els anys a venir.

El catàleg ha estat redactat en la seva versió primitiva per l'equip que els darrers anys s'ha responsabilitzat de la publicació d'ATCA. Han revistat totes les descripcions dels manuscrits amb textos eiximenisians en català Gemma Avenoza i Lourdes Soriano, del grup BITECA de la Facultat de Filologia Hispànica de la UB; elles mateixes són responsables de les identificacions de la llarga llista de receptes del ms. espag. 57 de la BNF i de les descripcions directes dels mss. d'Oviedo, Biblioteca de la Universitat, ms. M-498, de Valladolid, Biblioteca de Santa Cruz, ms. 383 i de Palma de Mallorca, Arxiu Capitular, 15533; han enriquit la bibliografia citada, han contribuït a desfer errors, ambigüitats i malentesos de tot ordre, i han establert relacions materials i formals entre mss. diversos, assenyaladament entre el ms. 1925 de la BUB i el ms. 3-III-7 de la biblioteca de la RABLLB. L'equip de la UdG responsable de l'ILCC, format per Sadurní Martí, Carme Clausell Nácher, Eva Izquierdo i Raquel Rojas, ha centrat la seva contribució específica en la descripció dels mss. eixemenisians de la British Library i el del convent de les Descalzas Reales de Madrid, ms. F18; a part d'innúmeres observacions sobre les descripcions dels mss. del *Llibre dels Àngels* i del *Llibre les dones* en català i en les traduccions castellana i franceses, d'haver enriquit la bibliografia corresponent i d'haver revistat tot el treball; cal atribuir a Sadurní Martí la identificació correcta del nom del copista del ms. 73 de la BNM.

Anna Gudayol, de la BC, ha facilitat informació sobre provinença, dates d'entrada i restauració dels mss. eiximenisians que té sota la seva custòdia.

Sigles

AArxT = Arxiu Arxiepiscopal de Tarragona
ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó
ACB = Arxiu de la Catedral de Barcelona
ACG = Arxiu de la Catedral de Girona
ACV = Arxiu de la Catedral de València
ADB = Arxiu Diocesà de Barcelona
Aguiló i Fuster, M., *Catálogo de obras en lengua catalana impresas des de 1474 hasta 1860,* Madrid 1923.
AHMB = Arxiu Històric Municipal de Barcelona
AMPP = Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les
AST = Analecta Sacra Tarraconensia
ATCA = Arxiu de Textos Catalans Antics
Batista = Josep Batista y Roca, *Catàlech de les obres Lulianes d'Oxford*, Barcelona, Imprenta de la Casa de Caritat MCMXVI, 94 p.
BAV = Biblioteca Apostolica Vaticana
BBC = *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*

BC = Biblioteca de Catalunya
BE = Biblioteca Episcopal
BETA = *Bibliografía española de Textos Antiguos*, eds. Ch. B. Faulhaber, A. Gómez Moreno i O. Perea, dins «Philobiblon», <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BETA>.
BITECA = *Bibliografia de Textos Catalans Antics*, eds. V. Beltrán, G. Avenoza, L. Soriano, dins «Philobiblon», <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BETA>.
BL = British Library
BLH = José Simón Díaz, *Bibliografía de la Literatura Hispánica*, 16 vols., Madrid 1960-1994.
BMC = *British Museum. Catalogue of books printed in the XV century now in the British Museum*, X vols., London 1908-1971.
BNM = Biblioteca Nacional de Madrid
BNF = Biblioteca Nacional de França
Bofarull = Francisco de A. Bofarull y Sans, *Los animales en las marcas del papel*, Villanueva y Geltrú, Oliva impresor MCMX, X i 171 p.
Bohigas = Pere Bohigas, *El repertori de manuscrits catalans. Missió a Anglaterra,* dins «Estudis Universitaris Catalans», XII (1927), 411-457; *El Repertori de manuscrits catalans de la Fundació Patxot. Missió de París. Biblioteca Nacional (1926-1927). I. Manuscrits en llengua catalana,* dins *ib.,* XV (1930), 92-139, 197-230; XVI (1931), 82-111, 213-310; reproduït dins Pere Bohigas, *Sobre manuscrits i biblioteques,* Barcelona, Curial Edicions Catalanes – PAM 1985, 20-256, edició per la qual citem.
BOOCT = B. Jorgensen Concheff, *Bibliography of Old Catalan Texts,* Madison, Hispanic Seminary of Medieval Studies 1985.
BOOST = *Bibliography of Old Spanish Texts*, ed. Ch. Faulhaber, Madison: HSMS 1983.
BR = Bibliothèque Royale
BRABLLB = Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
BRB = Biblioteca Reial de Brusel·les
Briquet = Ch. M. Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*, 4 vols., Leipzig 1923.
Brunet = J.-Ch. Brunet, *Manuel du Librairie et de l'amateur de livres, VI vols. + I vol. Suppl.*, París, Firmin Didot, 1860-1978.
BSCC = Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura
BUB = Biblioteca de la Universitat de Barcelona
BUP = Biblioteca Universitària i Pública (= Biblioteca de la Universitat de Barcelona).
BUV = Biblioteca de la Universitat de València
Castro = Manuel de Castro, OFM, *Manuscritos franciscanos de la Biblioteca Nacional de Madrid*, Valencia 1973, 844 p.
Copinger = S*upplement to Hain's Repertorium Bibliographicum*, vols. I-II-ii, Londres 1895-1902.

CSIC = Consejo Superior de Investigaciones Científicas
CCSL = Corpus Christianorum Series Latina
Cincuenta años = *Cincuenta años de la antigua Biblioteca de Catalunya*, Biblioteca Central de la Diputación de Barcelona 1968, 226 p.
DBA = *Diccionari Biogràfic,* 4 vols., Barcelona, Albertí Editor 1966-1970.
CODOINACA = Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón.
DTC = *Dictionnaire de théologie Catholique.* 15 vols. + 3 vols. de taules, París 1909-1972.
DHEC = *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, 3 vols., Barcelona, Generalitat de Catalunya-Editorial Claret 1998-2001, 667, 773 i 749 p.
Domínguez Bordona = J. Domínguez Bordona, *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional*, Madrid 1931, 181 p. + VIII làmines.
Duran = Eulàlia Duran et al., *Repertori de Manuscrits Catalans (1474-1620),* 4 vols., Barcelona, IEC 1998-2008, 391, 793, 559, 492 p.
ENC = Els Nostres Clàssics
EUC = «Estudis Universitaris Catalans», anuari, Barcelona, 26 vols., 1907-1936 i 1979-1984.
Gascón = Sergi Gascón Urís, *Manuscrits francesos del* Llibre dels Àngels *d'Eximenis a la Bibliothèque Nationale de París*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / LX. Miscel·lània Joaquim Molas / 5», Barcelona 2010, 6-57.
Gaudriault = Raymond Gaudriault, *Filigranes et autres caractéristiques des papiers fabriqués en France aux XVIIe et XVIIIe siècles*, París, CNRS Éditions-J. Telford 1995.
GKW = *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, XI vols., Leipzig, W. Hiersemann 1925-2008.
Grahit = Emili Grahit y Papell, *Memoria sobre la vida y obras del escriptor geroní Francesch Eximenes,* dins «La Renaxensa», III (1873), 185-188, 195-199, 208-212, 234-236, 256-260, 266-269. Citem segons la reedició continguda al volum *Studia bibliographica* (Estudis sobre Francesc Eiximenis, I), Col·legi Univesitari de Girona – Diputació de Girona 1991, 1-40.
Haebler = Conrado Haebler, *Bibliografía Ibérica del siglo XV. Enumeración de todos los libros impresos en España y Portugal hasta el año 1500 con notas críticas,* 2 vols., La Haya-Leipzig 1903 i 1917.
Hain = *Repertorium bibliographicum in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur,* 2 vols., Stuttgart-Paris 1826-1838.
HISLAMPA = Manuel C. Díaz y Díaz et al., *Hispanorum Index Scriptorum Latinorum Medii Posteriorisque Aevi = Autores latinos peninsulares da época dos descobrimentos (1350-1560)*, [Lisboa], Impensa Nacional – Casa da Moeda 1993.
Hurter = H. Hurter, *Nomenclator litterarius Theologiae Catholicae*, Innsbruck 1903-1913, 5 volums.
IEC = Institut d'Estudis Catalans
IEG = Institut d'Estudis Gironins

IGMBN = *Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional*, Madrid 1953-2001, 15 vols.

IMHC = Institut Municipal d'Història de la Ciutat de Barcelona.

Ivars = Andreu Ivars i Cardona, *El escritor fr. Francisco Eximénez en Valencia (1383-1408),* dins «Archivo Ibero-Americano», XIV (1920), 76-104; XV (1921), 289-331; XIX (1923), 359-398; XX (1923), 210-248; XXIV (1925), 325-382; XXV (1926), 5-48, 284-333.

Kurz = Martin Kurz, *Handbuch der iberischen Bilddrucke des XV. Jahrhunderts,* Leipzig 1931.

Kaeppeli = Th. Kaeppeli, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, vols. I-III, Romae 1970-1980.

Likhachev = J. S. G. Simmons – Bé Van Ginneken-van de Kasteele, *Likhachev's Watermarks. An english-language version* (Monumenta cartae papyraceae historiam illustrantia), 2 vols., Amsterdam, The Paper Publications Society 1994.

Martí, *Eiximenis* = Fra Martí de Barcelona, *Fra Francesc Eiximenis, O.M. (1340?-1409?). La seva vida. Els seus escrits. La seva personalitat literària,* dins «Estudis Franciscans» XL (1928) 437-500.

Martí, *Notes descriptives* = Fra Martí de Barcelona, *Notes descriptives dels manuscrits franciscans de la Biblioteca Nacional de Madrid*, dins «Estudis Franciscans» XLV (gener-juny 1933) 337-403.

Martí, *Nous manuscrits* = Fra Martí de Barcelona, *Nous manuscrits de fra Francesc Eximeniç*, dins «Estudis Franciscans» XXXVI (juliol 1925) 449-452.

Massó i Torrents, *Manuscritos catalanes* = J. Massó i Torrents, *Manuscritos catalanes de la Biblioteca de S.M. Noticias para un catálogo razonado*, Barcelona, Librería de Álvaro Verdaguer 1888, 37 p.

Massó i Torrents, *Mss. catalans* = J. Massó i Torrents, *Manuscrits catalans de la Biblioteca Nacional de Madrid*, Barcelona, «L'Avenç» 1896, 216 p.

Massó i Torrents, *Les obres* = Jaume Massó i Torrents, *Les obres de fra Francesch Eximeniç (1340?-1409?) Essaig d'una bibliografia*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans» III (1910) 588-692.

Massó i Torrents, *Repertori* = Jaume Massó i Torrent, *Repertori de l'antiga Literatura Catalana. La Poesia*, vol. I, Barcelona, Editorial Alpha, MCMXXXII.

Mateu Ibars, Siglos XV-XVI = Josefina Mateu Ibars, *Los manuscritos de los siglos XV y XVI de la Biblioteca Provincial y Universitaria de Barcelona*, dins «Biblioteconomía», XXVIII (1971), 63-41.

Miquel Rosell = Francisco X. Miquel i Rosell, *Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, Madrid 1958-1969, vols I-IV.

MGH = Monumenta Germaniae Historica.

MOPH = Monumenta Ordinis Praedicatorum Historica.

Morel Fatio, *Catalogue* = Alfred Morel Fatio, *Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais*, Paris, Imprimerie Nationale 1892.

Oliveras = José Oliveras Caminal, *Codicum in Sanctae Barcinonensis Ecclesiae segregatis asservatorum tabulae*, dins «Scrinium», VII (1952), 6-16.

OLMOS CANALDA = Elías OLMOS Y CANALDA, *Códices de la Catedral de Valencia,* València 1943, 250 p. + 30 làm.

OE = Ramon LLULL, *Obres Essencials,* Barcelona, Editorial Selecta , dos vol.

OPP = Pere BOHIGAS I BALAGUER, *Petita contribució a l'inventari d'obres de pietat popular anteriors al segle XIX,* dins «AST», XXVIII (1955), 355-368 (reed. dins Pere BOHIGAS, *Sobre manuscrits i biblioteques* [en endavant *OPP*], Barcelona, Curial Edicions Catalanes- P. A. M. 1985, 262-272).

PALAU = Antonio PALAU DULCET, *Manual del Librero hipano-americano. Bibliografía general española e hispano-americana desde la invención de la imprenta hasta nuestros tiempos, con el valor comercial de los impresos,* 28 vols., Barcelona, Librería Palau 1948-1977

PL = *Patrologia Latina*

POLAIN = *Catalogue général des Incunables des Bibliothèques Publiques de France*, tome 26, París 1909.

Primera part /1 = Jaume DE PUIG I OLIVER, *Catàleg dels manuscrits de les obres de Francesc Eximenis, OFM, conservats en biblioteques públiques. Primera part. Obres originals en català / 1*, dins «ATCA», 28 (2009), 455-612.

RABLLB = Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

RBC = «Revista de Bibliografia Catalana»

RBM = Biblioteca [del Palau] Reial de Madrid

RHCE = Repertorio de las Ciencias Eclesiásticas en España.

RIERA I SANS, Catàleg = Jaume RIERA I SANS, *Catàleg d'obres en català traduïdes en castellà durant els segles XIV i XV*, dins «Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Àrea 7: Història de la Llengua», València, Institut de Filologia Valenciana 1989, vol. III

ROBLES CARCEDO = Laureano ROBLES CARCEDO, *Escritores Dominicos de la Corona de Aragón. Siglos XIII-XV*, Salamanca 1972.

ROL = Raimundi Lulli Opera Latina

UB = Universitat de Barcelona

VALLS I SUBIRÀ = Oriol VALLS I SUBIRÀ, *El papel y sus filigranas en Cataluña. II. Filigranas* (Monumenta Chartae Papyracae Historiam Illustrantia, XII), Amsterdam MCMLXX.

VILLANUEVA = J. I L. VILLANUEVA, *Viage Literario a las Iglesias de España,* 28 vols., Madrid 1803-1852.

VINDEL = F. VINDEL, *El arte tipográfico en Cataluña durante el siglo XV*, Madrid 1945.

WALTHER, *Initia* = Hans WALTHER, *Initia carminum ac versum medii aevi posterioris latinorum*, Göttingen 1959.

XIMENO = Vicente XIMENO, *Escritores del Reyno de Valencia*, Valencia, Esteban Dolz M.DCC.XLVII [M.DCC.XLIX] (1747-1749), 2 vols.

ZARAGOZA = Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, Fundació Balmes (Biblioteca Balmes), MMII, 429 p.

ZARCO CUEVAS = Fr. Julián ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos Catalanes, Valencianos, Gallegos y Portugueses de la Biblioteca de El Escorial*, Madrid 1932, 164 p.

PRIMERA PART. OBRES ORIGINALS EN CATALÀ / 2.

LLIBRE DE LES DONES

a) Text complet

29

1. Chantilly, Bibliothèque de l'Institut de France, Musée Condé, Cabinet des Livres, ms. 142.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 285 × 403 × 70.

b) Material: Pasta de paper recoberta de pell de vedell pintat de color marró marbrat, moderna i luxosa.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, cap a dalt, centrada, etiqueta verda enganxada: L'escut d'armes dels Bourbon-Condé i, a sota, la inscripció «Musée Condé».

d) Elements decoratius: A les dues tapes, armes de Bourbon-Condé en ferros daurats: escut amb corona ducal, amb les tres flors de lis. L'escut és flanquejat per un àngel a cada banda. Dos filets daurats recorren els quatre cantons de les dues tapes.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant sis dobles nervis interns que en formen altres tants d'externs.

b) Descripció de les seccions: 1) i 2)-7) ferros daurats amb motiu floral central; 2)-3) títol en majúscules daurades: «Des vertus et vice | des femmes par| Fr. Eximenes | en italien | escrit en | 1427».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I + II. Foli de guarda inicial de pergamí Iv, dalt de tot, angle superior esquerre, en llapis, signatura topogràfica del manuscrit: «XIX^{D}/14». Al costat, altra signatura en llapis, «Xi/534». Una mica més cap al centre, en tinta i escriptura de finals del s. XV o principis del XVI: «IIe chapp.» Foli de guarda final Ir, a dalt, en tinta: «Ce liure a feuilles II^{c} LXVI». Foli de guarda final [de pergamí] IIr, a dalt i en tinta: «se liure est a monsieur le marechal du boys menart | [*signatura autògrafa*] Joachim».

c) Cobertes (folres) de paper d'aigues que cobreix també el recto del foli de guarda inicial i el verso del foli de guarda final.

d) Talls amb decoració d'aigües de colors.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis amb tres filets daurats, gairebé esborrats els dels llavi inferior.

i) Punt de lectura: una cinta verda.

4. Conclusió: Data: segle XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis: I + 266 + II.
5. Dimensions: 277 × 396 × 50.
6. Plecs: 1) Plec de 5 × 2, folis 1-10, sense reclam.
2) Plec de 10 × 2, folis 11-30, amb reclam: «Vltra ço qui dit es.»
3) Plec de 10 × 2, folis 31-50, amb reclam: «lo terços be esser.»
4) Plec de 10 × 2, folis 51-70, amb reclam: «Axi com legim.»
5) Plec de 10 × 2, folis 71-90, amb reclam: «mils poguessen.»
6) Plec de 10 × 2, folis 91-110, amb reclam: «obseruar per persones.»
7) Plec de 10 × 2, folis 111-130, amb reclam: «clarament esser.»
8) Plec de 10 × 2, folis 131-150, amb reclam: «de religio.»
9) Plec de 10 × 2, folis 151-170, amb reclam: «lur prou.»
10) Plec de 10 × 2, folis 171-190, amb reclam: «hauia homens.»
11) Plec de 10 × 2, folis 191-210, amb reclam: «punides e pus.»
12) Plec de 10 × 2, folis 211-230, amb reclam: «li offerissen lofici.»
13) Plec de 10 × 2, folis 231-250, amb reclam: «per aquells qui.»
14) Plec de 8 × 2, folis 251-266.

El foli 10 és en blanc.

8. Foliació contínua, en tinta sèpia i xifres aràbigues, al marge superior dret del recto dels folis, tocant al segon corondell: el foli 163 és numerat 162 per error.

9. Numeració de plecs: Signatures de quadern alfanumèriques; se'n veuen rastres als folis 1-2 (a I-II), 13-60 (d III-X), 71-80 (eI-X), 91-100 (fI-X), 113(gIII), 131 (hI), 140 (h[X]), 151-160 (iI-X), 171-180 (kI-X), 191-197 (lI-[VII]), 212-216 (mII-VI), 232-240 (nII-X), 251-252 (oI-II), 259-260 (o??).

10. Filigrana de les muntanyes encerclades i somades de creu, semblant a Briquet 11863, datada a Venècia el 1403 i a Udine el 1404.

11. Forats per a les línies de justificació a la part alta del marge superior (alguns escapçats per la cisalla) i al marge dret, a l'altura de la primera línia del corondell. Són circulars els del marge superior, gairebé triangular el del marge dret.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1r- 9v. Fol. 1ra, *inc.* de la dedicatòria: «A la molt alta e molt honorable senyora mia la senyora dona sancxa xemeneç darenos comtessa de prades lo seu humil seruidor en Jhesu christ senyor dels senyors frare ffrancesch eximeneç del orde dels frares menors honor tostemps e deguda reuerencia en aquell meteys sobre alt e reuerent redemptor qui dona per el creada e feta per sa gran dileccio elegi per mara. Molt alta senyora sab la uostra altea que ha plagut a la uostra deuocio de diuerses uegades moure a mi que yo uolgues ordonar algun deuot tractat per a la uostra salut e per endreçament de uostra uida...».

Fol. 1rb, *exp.:* «… De les quals segons les dites cinch diferencies trobarets daual cinch tractats ordonats a gloria de deu principalment a lur profit los titols de les qvals tractats e de lurs capitols son ordonats sots la forma qui daual se segueys açi metex tantost».

Fol. 1rb, *inc.* de la taula: «Capitol primer que ihesu Christ per gloria e eximple nostre ha fetes pugar infantes e dones en la perfeccio evangelical…».

Fol. 9va, *exp*. de la taula: «... Capitol CCC XC VI qui fa gracies a deu del acabament daquest libre ab escusacio a la dita senyora comptessa a qui es offert principalment | Deo gracias amen».

Fol. 9vb-10vb, buits.

Fol. 11ra, *inc.* de l'obra [*rúbrica*]: «Capitol primer que Jhesu Xst per gloria sua e eximpli nostre ha fetes pugar infantes e dones en la perfeccio evangelical [*fi de rúbrica*]. Ihesu crist eternal deu e incomutable principi de tota creatura perfet redemptor de tota humana natura per glorificar la altea de la sua virtut e potencia no solament ha fets pujar alscuns homes en la evangelical perfeccio e vida ans encara a aquell matex grau e a tota specia de virtut ha volgudes exalçar alscunes infantes e donzelles delicades e generoses infels primerament e paguanes mostrant a les sdeuenidores que daqui anant que negu ni neguna nos pot scusar de viure justament e perfeta...»

Fol. 266va, *exp.* de l'obra: «Accabat aquest libre per ajuda de la clemencia del nostro saluador fas a ell sol gracies qui per sa merce lom ha fet finar. Per que senyora comptessa senyora molt cara ereuerent placia us que assi ligent sych ha res qui bo sia e a uos profitos que de tot façats gracies a nostre senyor deu qui cant li plau per lengua de besties fa parlar ueritat a les gents eus placia que quants defalimens açi veurets que tots |*vb*| sien inputats a la mia ignorancia e inpericia qui molta es e per tal cant leugerament cascuns en esta vida erram e deffallim e en moltes coses segons que diu la postol Per tal tot aço que açi es vuyll que tostemps sia sotmes a tota correccio de la sancta mare esgleya e dels piadosos seruidors de ihesu crist | Finito libro sit laus gloria xpo | [*rúbrica*] Fuit completus duodecima decembris anno Domini Millesimo Quadringentesimo vicesimo septimo [*fi de rúbrica*]».

Segueix nota de possessió, autògrafa, signada i tota ratllada en tinta: «Ce liure des donnes est au duc de nemours conte de | la marche [*al man*:] Jaques | [*prima man*:] Pour Castres».[6]

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Llibre de les dones.*

3. Altres manuscrits: Sant Cugat del Vallès, Biblioteca del Centre Borja, ms. 260; Barcelona, BC, ms. 461; BUB, mss. 79; Paris, BNF, ms. espag. 57; Madrid, BN, mss. 1797, 1984; [*fragments*] Madrid, ms. 4030 fol. 226-251; Barcelona, BUB, ms. 80, folis 88ra-100v; Vic, BE, ms. 235, fol. 140r; ACA, Canc., Pergamins. Fragments, Carpeta 19, nº 420; ADB, fragment nº 99; Collbató, fragment Rogent; [*fragments integrats al* «Tractat de contemplació» *o* «Scala Dei»] Barcelona, BUB, ms. 88, fol. XXXVIIv-LXXIIIr, LXXVr-CIII-Ir; Madrid, BN, ms. 92, fol. XXXIX-LXXIIr i LXXIIII-CIr; Barcelona, BC, ms. 1804, fol. 87rb-117va, 119ra-144va; [*fragments integrats en el* «Cercapou»] Barcelona, BUB, ms. 2, fol. 36r-49v; Barcelona, BC, ms. 1804, f. 49ra-55va; Barcelona, BC, ms. 1720, f. 45v-59v; Barcelona, BUB, ms. 148, fol. 15v-47v; Barcelona, Arxiu de Santa Maria del Mar (BC, Arxiu fotogràfic Miquel i Planas, capsa 23), fotogrames 153a-161b [antics folis 153v-161r].

4. Catàlegs i bibliografia: *Chantilly. Le Cabinet des livres. Manuscrits*, t. I, París, Plon 1900, 133-138; Massó i Torrents, *Les obres,* 638-639; Martí, *Eiximenis*, 470; *Catalogue général des Manuscrits des Bibliothèques publiques de France. Paris. Bibliothèques de l'Institut. Musée Condé à Chantilly. Bibliothèque Thiers. Musée Jacquemart-André à Paris et à Chaalis,* Paris, Plon 1928, 32; E. Junyent, *Repertorio de noticias sobre manuscritos catalanes entresacadas de algunos inventarios de la Curia Fumada de Vich,* dins «AST», 16 (1943), 57-86, n. 138-141; Ch. Samaran – R. Marichal, *Catalogue des Manuscrits en écriture latine portant indications de date, de lieu ou de copiste. Tome I. Musée Condé et Bibliothèques parisiennes*, Paris, CNRS 1959, 15; planxa 88; Gabriel Llompart, *El llibre català a la casa mallorquina (1359-1550),* dins «AST», 48 (1975), 193-240; 49-50 (1976-1977), 57-114; David J. Viera, *Manuscritos eximenianos no catalogados per J. Massó Torrents*, dins «Estudios Franciscanos», LXXX (1979), 157-165; Josep Perarnau i Espelt, *Documents i precisions entorn d'Eiximenis,* dins «ATCA», 1 (1982), 194-196, nota 14, i 208-209; David J. Viera, *L'humor en les obres de Francesc Eiximenis,* dins «Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona», XXXIX (1983-1984), 157-154; Christian de Mérindol, *Jacques d'Armagnac bibliophile et commanditaire. Essais sur l'esprit religieux et la part méridionale de sa bibliothèque*, dins «Cahiers de Fanjeaux» 31 (1996 = Livres et bibliothèques XIIIe-XVe siècles) 387-415; Curt J. Wittlin,

6. Altres notes de possessió semblants en manuscrits de Jacques d'Armagnac les van transcriure Léopold Delisle, *Le Cabinet des Manuscrits de la Bibliothèque Impériale,* t. I, París 1868, 87-88; t. III, París 1881, 316; *Une oeuvre nouvelle de Jean Fouquet,* dins «Journal des Savants. Nouvelle Série», I (1903), 272-274; *Note complémentaire sur les manuscrits de Jacques d'Armagnac*, dins «Bibliothèque de l'École des Chartes», LXVI (1905), 255-260, i A. Thomas, *Jacques d'Armagnac, bibliophile,* dins «Journal des Savants. Nouvelle Série», IV (1906), 635.

Los problemas del «Cercapou» y el «Llibre de les Dones» de Fray Francesc Eximenis, dins «BSCC» 46 (1970) 61-95; David J. VIERA, *El Libre de les Dones de Francesc Eximenis y el Corbacho del Arcipreste de Talavera, ¿influencia directa, indirecta o fuentes comunes?,* dins «Estudios Franciscanos» 81 (1980) 1-31; *Les idees pedagògiques de Ramon Llull i de Francesc Eiximenis: estudi comparatiu*, dins «Estudios Lulianos» XXV (1981-1983) 227-242 [les idees pedagògiques d'Eiximenis haurien estat exposades en els tractats inicials del *Llibre de les dones*]; Curt J. WITTLIN, *De «Lo Llibre de les Dones» a la «Scala Dei»,* dins «Actes del Tercer Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica», PAM 1983, 139-152; Manuel J. PELÁEZ, *La mujer en la obra de Francesc Eximenis. Un ejemplo de literatura antifeminista en la Baja Edad Media,* dins «Collectanea Franciscana» 53 (1983) 41-49; Teresa-Maria VINYOLES I VIDAL, *El pressupost familiar d'una mestressa de casa barcelonina per l'any 1401*, dins *La societat barcelonina a la Baixa Edat Mitjana* («Acta Mediaevalia». Annexos d'Història Medieval. Annex I), Barcelona 1983, 101-112; David J. VIERA, *Els miracles de Maria en l'obra catalana de Francesc Eximenis,* dins «Actes del Quart Col·loqui d'estudis catalans a Nord-Amèrica (Washington, D.C., 1984). Estudis en honor d'Antoni Badia i Margarit», a cura de Nathaniel B. SMITH, Josep M. SOLÀ-SOLÉ, Mercè VIDAL TIBBITS i Josep MASSOT i MUNTANER, Montserrat, PAM 1985, 121-130; *El concepte de «caritas» en el cinquè tractat del Llibre de les dones,* dins «Revista Catalana de Teologia» XII (1986) 87-103; *Els miracles de Maria en l'obra catalana de Francesc Eximenis,* o. c., 121-130; en col·laboració amb Jordi PIQUÉ I ANGORDANS, *La dona en Francesc Eximenis* (Biblioteca de Cultura Catalana 66), Barcelona, Curial 1987, 186 p.; David J. VIERA, *Francesc Eximenis, Courtly Love and the De Amore*, dins «Romance Quarterly» 34 (1987) 311-316; Joan FUSTER, *Joan Lluís Vives i València, 1528,* dins ID., *Llibres i problemes del Renaixement* (Biblioteca Manuel Sanchis Guarner 18), València, Institut de Filologia Valenciana – PAM 1989, 30-35; Rafael ALEMANY, *Aspectes religiosos i ètico-morals de la vida femenina del segle XIV, a través de* Lo llibre de les dones *de Francesc Eximenis,* dins «A Sol Post. Estudis de Llengua i Literatura – Universitas» 1, (1990), 11-29; Albert HAUF, *D'Eximenis a sor Isabel de Villena,* Barcelona-València, Institut de Filologia Valenciana – PAM 1990, 62, nota 6; Manuel PELÁEZ [ALBENDEA], J. L. HAGUE ROMA, Josep M. PERAL I DE SOCIAS, *La femme dans l'oeuvre de l'évèque d'Elne, Francesc Eximenis*, dins «Actes du Congrès de la Fédération Historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon. Narbonne 15-16 octobre 1994», Montpellier 1995, 117-128; Manuel J. PELÀEZ [ALBENDEA], *Banquets et festins dans la pensée sociale de Francesc Eximenis,* dins «Senefiance», 38 (1996 = *Banquets et manières de table au Moyen Age,* Aix en Provence, Centre Universitaire d'Études et de Recherches Médiévales 1996), 125-139; Xavier RENEDO, *Joan Coromines, editor de textos catalans i occitans*, dins Joan SOLÀ et al., *L'obra de Joan Coromines. Cicle d'estudi i homenatge,* Sabadell, Fundació Caixa de Sabadell 1999, 151; Josep-Ignasi SARANYANA, *Sobre el imaginario femenino bajomedieval. Ramon Llull vs. Francesc Eximenis*, dins «Hombre y Naturaleza en el Pensamiento

Medieval. Congreso Internacional de Filosofía Medieval. 7º Latinoamericano», Buenos Aires 1999, 341-370; BITECA (2003) manid 2020 cnum 1783; Carmen CLAUSELL NÁCHER, *La tradició textual del* Llibre de les Dones *de Francesc Eximenis, OFM,* dins «Actes del Trezè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, PAM 2007, 201-212; Montserrat PIERA, *No és al món malícia sobre malícia de fembra: vicis corruptes i malalties al* Llibre de les Dones *de Francesc Eximenis,* dins «Actes del Trezè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, PAM 2007, 311-322; Eva IZQUIERDO MOLINAS, *Un testimoni sobre la vida de Sanxa Ximenis d'Arenós i sobre l'origen del* Llibre de les dones, dins «Caplletra», 48 (Primavera 2010), 135-161.

5. Edicions: a) Barcelona, Joan Rosenbach per a Joan Bernat, 8-5-1495 (HAIN 16235, GOFF X-7, HAEBLER 706, KURZ 132, VINDEL I 1900, AGUILÓ 435, PALAU 85208);[7] BITECA (1997-2004) manid 1471.

b) Els cc. 24, 54, 56 i 97 foren editats per A. MOREL-FATIO en *Rapport sur une mission philologique à Valence,* dins «Bibliothèque de l'École des Chartes» 46 (1885) 130-137.

c) IVARS, *o. c.,* XXV (1926), publica un fragment del c. 56.

d) *Francesc Eximenis. Contes i faules, o. c.,* p. 156-157, transcriu un fragment del c. 29.

e) Jill R. WEBSTER, *La societat catalana al segle XIV, o. c.,* transcriu fragments dels cc. 13, 54, 210 i 249.

f) *Francesc Eximenis. Lo libre de les dones*, edició crítica a cura de Franck NACCARATO, sota la direcció de Joan COROMINES, revisada per Curt WITTLIN i Antoni COMAS. Introducció i apèndixs de Curt WITTLIN, glossari a cura d'August BOVER I FONT, Barcelona, Curial Ed. Catalanes 1981, 2 vols., XXXVII-282 i 283-620 p. [edició del ms. de Chantilly, del 1427, escrit a Perpinyà probablement sobre l'original d'Eiximenis].[8]

g) Xavier RENEDO – Sergi GASCÓN, *Francesc Eximenis. Prosa,* o. c., transcriuen els cc. 5, 6, 16-17, 24, 54, 56, 84, 86-88 i 92.

h) Xavier RENEDO i David GUIXERAS, *Francesc Eximenis. Llibres, mestres i sermons, o. c.,* publica els cc. 6, 100, 16-19, 23, 56, 43.

i) Gabriela ZANOLETTI, *Francesc Eximenis. Racconti e favole. Dal Crestià, dal Regiment de la cosa pública, dal Llibre de les dones.* Traduzione, introduzione e note a cura di... (Collana Nuova Atlantide), Gènova, Edizioni Culturali Internazionali 1988, 178 p.

---

7. Jordi RUBIÓ I BALAGUER i J. M. MADURELL I MARIMON en *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553),* Barcelona, Gremio de Editores, de Libreros y de Maestros Impresores 1955, p. 209, publiquen un document que demostra que l'editor Rosenbach va satisfer un deute de 60 lliures lliurant exemplars d'aquesta edició.

8. Cf. la recensió del volum per Josep PERARNAU dins «ATCA» 3 (1984) 286-290.

j) Josep PERARNAU I ESPELT, *Un nou bifoli del Llibre de les Dones de Francesc Eximenis (ACA, Canc., Pergamins. Fragments, n. 420)*, dins «ATCA», 22 (2003), 269-307, edita els capítols 215-217 [aquest fragmentari] i 239 [fragmentari]-242 [també fragmentari].

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 197 × 265, a dos corondells, de 34-44 línies no traçades. Impaginació: 25 + 82 + 34 + 82 + 48 × 40 + 265 + 90.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica cursiva amb influències de la bastarda (hastes descendents) i de la humanística, típica de manuscrits eximenisians.

4. Reclams horitzontals centrats, alguns decorats amb encerclaments en tinta vermella.

5. Decoració: Grans inicials blaves i vermelles amb filigrana i antenes, ornades amb semiorles al començament de la taula, f. 1ra, i de l'obra, f. 11ra. L'orla és executada com la filigrana: arabescos en tinta malva. Inicials de capítols blaves i vermelles alternades, amb filigranes que no arriben a omplir l'interior de les lletres, i antenes, alternant el color vermell i el malva; de 14 unitats de pauta als folis 1 i 11, i de 7 unitats al foli 68v. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de vermell. Lletres caudades. Citacions en llatí subratllades en vermell, alguna vegada en tinta sèpia.

6. Notes marginals, signes de nota o manícula als folis 11va-b, 12rb, 13ra, 14rb, 15rb, 18vb, 19rb, 20rb-21ra, 23va-25ra, 26rb, 27ra, 28rb-29ra, 31va, 32va-33va, 36rb, 37va, 45rb-va, 46rb, 50vb, 52va, 53va-54va, 55va-b, 58ra, 59rb, 60ra-b, 62vb-63rb, 65rb, 68ra-69va, 74ra-76ra, 78ra-va, 80ra, 82va, 87va, 88ra (en català), 93vb, 95ra-va, 96va-97vb, 99rb, 101vb-102rb (en català), 104rb (en català), 106ra-va, 108rb, 109rb, 110vb, 121vb, 123ra-b, 124va, 127rb, 128va-129va, 130va,131va, 132va, 134va, 135va-138rb, 139ra-140rb, 142va, 143vb-144rb, 145va-147vb, 149va, 151va, 153rb-vb, 156rb-vb, 157va, 16orb-vb, 161va, 165vb-166rb, 168rb-va, 175va, 176va-177vb, 181vb-183rb, 184va, 185va, 186vb, 188va, 191va, 194rb, 195rb-198vb, 200ra-201vb, 208ra-209rb, 213va-217va, 219ra-220rb, 221va (en català), 225rb, 227rb, 229ra, 232ra, 237ra-238ra, 239rb, 243va, 250vb, 259ra-260rb.

7. Timbres de la Biblioteca Nacional i de la Biblioteca Reial als folis 1r, 149v.

8. Fragments: Entre els folis 144 i 145 surt un fragment de 217 × 65, escrit en llatí, en lletra de finals del XVI, que sembla ésser un fragment de minuta o de manual de notari. En un cantó del document es tracta d'una

pensió de XV (?) escuts sobre el benefici escolar de «Sancti Pauli ad Frigus mimatensis diocesis».

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions: Fol. 1rb, 12vb, 15va, 18ra, 21ra, 30vb, 41va, 45rb, 56va, 64ra, 73rb, 93vb, 95rb, 103ra, 109ra, 111ra-vb, 115rb, 136ra-b, 143ra, 150rb, 164rb, 179rb, 211rb, 214ra, 237ra, 247ra.

11. Antigues signatures: Cf. I.3.a).

12. Notícies històriques: El primer propietari conegut del ms. és Jacques d'Armagnac, duc de Nemours,[9] comte de la Marche, tal com delata la nota de propietat del fol. 266vb, inscripció ratllada, que hem transcrit més amunt. Si ja no el tenia abans, Jacques d'Armagnac va poder adquirir [o posseir d'altra manera] el manuscrit al Rosselló, quan l'any 1462 hi fou tramés per Lluís XI, amb motiu de l'esclat de la guerra civil catalana i de la sublevació de la Generalitat contra el rei Joan II.[10] Conspirà una i altra vegada contra Lluís XI, el qual li havia donat per esposa una cosina seva, Isabel. Finalment fou decapitat a París el 1477.[11] El propietari següent, Joachim Rouault de Gamaches, mariscal de França, senyor de Bois-Ménart, mort el 1478, havia estat a les ordres del duc de Nemours.[12] Jacques d'Armagnac, duc de Nemours, va tenir

9. Era fill de Bernat d'Armagnac, al seu torn fill secundogènit de Joan IV, comte d'Armagnac, i d'Elionor de Borbó, filla i hereva de Jacques, comte de la Marche i de Castres, títols que Jacques d'Armagnac heretà. Com a bibliòfil del segle XV, al costat del duc Joan de Berry, del duc de Borgonya Felip el Bo, del gran bastard de Borgonya i de Louis de Bruges, Jacques d'Armagnac no ha deixat de suscitar l'interès dels seus col·legues posteriors i dels historiadors: Cf. Léon de Laborde, *La Renaissance des Arts,* Paris 1850, 163; Léopold Delisle, *Le Cabinet des Manuscrits*, I, 86-91; III, 342; *Catalogue de la Bibliothèque de M. Firmin Didot,* ms. 34; A. Thomas, *Les Archives du comté de la Marche*, dins «Bibliothèque de l'École des Chartes», XLII (1881), 36-51; Bernard de Mandrot, *Jacques d'Armagnac, duc de Nemours, 1433-1477*, dins «Revue historique», XLIII (1890), 274-316; XLIV, 241-312; L. Delisle, *Une oeuvre nouvelle de Jean Fouquet,* dins «Journal des Savants. Nouvelle Série», I (1903), 265-275, especialment 266, 271; Charles Samaran, *De quelques manuscrits ayant appartenu à Jean d'Armagnac, évêque de Castres, frère du duc de Nemours,* dins «Bibliothèque de l'École des Chartes», LXVI (1905), 257-259; L. Delisle, *Note complémentaire sur les manuscrits de Jacques d'Armagnac, duc de Nemours, 1433-1477,* dins *ib.,* 255-260; A. Thomas, *Jacques d'Armagnac, bibliophile, o.c.,* ib., 633-644.

10. De cap manera no es podria impugnar una possessió anterior dins la mateixa família. Efectivament, quan Pere III feia gestions perquè la Facultat de Teologia de Tolosa atorgués el mestratge en Teologia a Francesc Eiximenis, encomanà l'afer al duc d'Anjou i de seguida al comte d'Armanyac, demanant-li que manés la pressa al Canceller de la dita Universitat, gestió reiterada al cap de poc per Mata d'Armanyac, aleshores esposa del Primogènit i duquessa de Girona: Martí de Riquer, *Història de la Literatura Catalana*, vol. II, Barcelona, Ariel 1964[1], 136-137. Per als Armanyac, doncs, Francesc Eiximenis no era un desconegut, i la dada es confirmarà en arribar als manuscrits francesos; per aquest motiu, en el cas de Jacques d'Armagnac la possessió d'un manuscrit català d'una de les obres d'Eiximenis pot haver obeït a raons diferents de la rampinya militar.

11. Cf. *Biographie Universelle Ancienne et Moderne*, t. 31, París, Michaud 1822, 57-58.

12. Cf. *Nouvelle Biographie Générale*, t. 42, París 1863, 704-705; *Dictionnaire de Biographie Française*, t. 15, París 1982, 292-293.

un fill, Jacques, sebollit a l'església de la Passió de Perpinyà; un exemplar del seu testament és a l'ADPO, 1 B 320.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo. Només cal assenyalar estrips als fol. 1 i 4, una taca al fol. 11, estrips i adobs amb tires de paper enganxades als fol. 11 i 23. Llevat d'aquestes petites tares, el manuscrit és en molt bon estat.

2. Datació: 1427 desembre 12.

3. Origen català, probablement del Rosselló, com denoten els nombrosos rossellonismes de la llengua.

4. Propietaris i procedència: Jacques d'Armagnac, duc de Nemours; Joachim Rouault, senyor de Bois-Ménard de Gamaches, mariscal de França; ducs de Borbó, que el tenien a la biblioteca de Moulins, amb altres llibres de Jacques d'Armagnac.[13] Quan el conestable de Borbó caigué en desgràcia el 1523, els seus llibres foren confiscats i trasladats a la biblioteca reial, fora d'alguns, com és ara el nostre manuscrit, que restà oblidat a Moulins. Quan el gran Condé es va fer càrrec del ducat de Borbó permutant-lo amb el d'Albret, va fer traslladar els libres que havien restat a Moulins cap al seu hotel Condé, l'any 1661. Hi ha un segon inventari dels mss. de l'hotel Condé, fet el 1673, conservat a la BNF i publicat per Le Roux de Lincy.[14]

30

2. Sant Cugat, Bibl. Centre Borja, ms. 260

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 215 × 295 × 47.

b) Material: Ànima de cartró, recoberta de paper marró fosc.

2. Llom de pell groguenca, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interns que no formen seccions exteriors.

b) Descripció de les parts: 1) ferros daurats; 2) teixell de pell marró clara, amb inscripció daurada: «Libre| de les| dones»; 3) ferros daurats.

13. Cf. A.-J.-V. Le Roux de Lincy, *Catalogue de la bibliothèque des ducs de Bourbon en 1507 et en 1523, précédé d'une notice sur les anciens seigneurs de ce nom*, Paris, Imprimerie de Crapelet 1850, 108 p.; extret de *Mélanges de la Société des bibliophiles français* (1850); Raquel Homet, *Dos bibliotecas del condestable Carlos de Bourbon: Moulins y Aigueperse,* dins «Incipit», XIX (1999), 77-133, esp. 133, núm 20-22.

14. Cf. Íd., *Recherches sur la bibliothèque du Grand Condé, suivies du catalogue des manuscrits qui se trouvoient dans cette bibliothèque,* París, Imprimerie de C. Lahure, s. d., 31 p.; extret del «Bulletin du Bibliophile», (juillet 1860).

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I de paper, de color verd-gris esvaït.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

4. Conclusió. Data: Els ferros i les lletres del llom suggereixen que és de finals del segle XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni i factici.

2. Matèria: Paper

4. Folis: I + [2] + CCLX + I.

5. Dimensions: 210 × 286 × 43.

6. Plecs: 1) Plec de 7 × 2, folis [1]-XII, sense reclam.

2) Plec de 2 × 1, folis XIII-XIV, amb reclam: «Que per tal».

3) Plec de 8 × 2, folis XV-XXX, amb reclam: «diu aquest».

4) Plec de 7 × 2, folis XXXI-XLIIII, amb reclam: «mertis de les».

5) Plec de 8 × 2, folis XLV-LX, amb reclam: «james consentiren».

6) Plec de 8 × 2, folis LXI-LXXVI, amb reclam: «ells hostes».

7) Plec de 8 × 2, folis LXXVII-XCII, amb reclam: «per donar».

8) Plec de coix de 8/5, folis XCIII-CV, amb tres talons entre els folis CIII i CV i mb reclam: «e foll es».

9) Plec de 8 × 2, folis CVI-CXXI, amb reclam: «com la polls».

10) Plec de 7 × 2, folis CXXII-CXXXV, amb reclam: «sia peccat».

11) Plec de 7 × 2, folis CXXXVI-CXLIX, amb reclam: «seguents punts».

12) Plec de 7 × 2, folis CL-CLXIII, amb reclam: «ans que».

13) Plec de 7 × 2, folis CLXIIII-CLXXVII, amb reclam: «Qui parla».

14) Plec de 7 × 2, folis CLXXVIII-CXCI, amb reclam: «Capitol».

15) Plec coix, de 7/6, folis CXCII-CCIIII, amb taló entre els folis CCI i CII i amb reclam: «Tot entremi».

16) Plec de 7 × 2, folis CCV-CCXVIII, amb reclam: «Sicut et».

17) Plec de 7 × 2, folis CCXIX-CCXXXII, amb reclam: «Sues altes».

18) Plec coix, de 7/6, folis CCXXXIII-CCXLV, amb taló entre els folis CCXLIII i CCXLIII, i amb reclam: «Es que».

19) Plec de 7 × 2, folis CCXLVI-CCLIX, amb reclam: «Esforç o».

20) Un foli escadusser, foli CCLX.

Els plecs 1)-9), 11)-17) i 19) porten un reforç de paper al full central de plec, on surt el cosit del plec.

Pel que es diu tot seguit a propòsit de la foliació, els talons constatats són anteriors o coetanis a l'escriptura del còdex.

8. Foliació: Els dos primers folis no són numerats. A partir del tercer foli comença una numeració en tinta i xifres romanes, contínua, contemporània de l'escriptura del manuscrit, situada al marge superior dret del recto dels folis, sense que hi hàgim pogut observar anomalies.

10. Filigranes: a) Folis [1]-XII i CCLX, de l'escut romboidal quadribarrat amb corona comtal somada de creu, semblant, encara que no igual, a la de VALLS I SUBIRÀ 225, datada a Barcelona el 1417.

b) Folis XIII-CCLVIII, del gat, del tipus BOFARULL 217, datada a Barcelona el 1472.

11. Forats: No se'n veuen.

12. Sistema de ratllat en sec, difícil de veure als folis inicials. <<<<>>>>.

III. CONTINGUT LITERARI

A

1. Folis [1-2] i IIIr, marg. infer. Foli [1]r, dalt de tot, en lletra del segle XVIII i tinta sèpia: «De Don Ramon de Paguera y de Berardo».

Foli [2]r, a dalt, decantat cap a la dreta, en lletra del segle XX i tinta negra: «30.000 p.», nota de preu que entendríem comptat en pessetes. Més avall i centrat, de la mateixa mà i tinta: «Libre de les dones| por Francisco Eximenes, Eximeniç o Ximenez».

Foli IIIr, in marg. infer., en lletra del s. XVIII: «Es de Narcisa de Cornet y Marc 1616».

2. Identificació: *Notes de possessió i de venda del manuscrit.*

B

1. Folis Ira-CCLXvb. Fol. Ira, *inc.* de la dedicatòria i taula: «(*rúbrica*): Capitol Açi començen les Rubliques del llibre de les dones a laor de deu e dela gloriosa Verge Maria mare sua e de sent Johan babtista (*fi de rúbrica*). A la molt alta e molt honorable senyora la Senyora dona Santxa xemenech darenos Comptesa de pradas, lo seu humill seruidor en Jhesu Christ Senyor del senyors ffrare francesch exemenis del horde dels ffrares menors honor tostemps E deguda reuerensia en aquell mateix sobre alt e reuerent redemptor qui dona per ell creada e feta per sa gran dignacio elegi per mare. Molt alta senyora sab la vostra altea que ha plagut a la vostra deuoçio de diuerses vegades moure a mi que yo volgues a uos ordonar alcun deuot tractat per la vostra salut E per endresament de vostra vida per que Senyora molt alta volent satisfer al vostre bon desig offir a vos lo pressent libre qui jatsia que ell no sia com la vostra dignitat requir Empero yo he fet…».

Fol. XIIva, *exp.:* «Capitol CCCxCvi qui fa graçies a deu del acabament de aquest libre ab excusaçio a la dita Senyora Comptessa a qui es offert principalment en cartes (*rúbrica*) CCLXI (*fi de rúbrica*)».

Fol. XIIIra, *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Capitol primer que Jhesu christ per gloria sua e eximpli nostre ha fetas pujar infantes e dones en la perfecçio euangelical (*fi de rúbrica*). Jhesu Christ eternal deu e incomutable prinçipi de tota creatura perfet redemptor de tota humana natura Per glorificar la altea de la sua virtut E potençia no solament ha fets pujar alscuns homens en la euangelical perfecçio e vida Ans encara a Aquell mateix grau E a tota speçia de virtut ha volgudes exalçar algunes Infantas E donzelles delicades e generoses infels Primerament e paguanas mostrant ales esdeuenidores que daqui auant que negun ne neguna nos pot escusar de viure justement e perfeta…».

Fol. CCLXvab, *exp.:* «Acabat aquest libre per aiuda de la clemençia del nostre saluador faç a ell sols graçies que per sa merçe lom ha fet finar. Perque senyora Comptesa molt alta e Reuerent Plaçieus que açi ligent si hi ha res qui bon sia que de tot façats graçies a nostre senyor deu qui quant li plau per lengua de besties fa parlar veritat a les gents eus plaçia que tots quants defaliments açi veurets que tots sien imputats Ala mia ignorançia e imperiçia qui molta | es Per tal quant leugerament Cascuns en esta vida erram e defallim e en moltes coses segons que diu lapostol Per tal tot ço qui es açi vll que tots temps sia sots mes a correpçio dela santa mare esgleya e dels Piadosos seruidors de Jhesu christ. | Finito libro sit laus gloria Jhesu Christo».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre de les dones.*

4. Catàlegs i bibliografia: Martí, *Eximenis,* 470; BITECA (2010) manid 2021 cnum 1784.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 135 × 180, a dos corondells, de 34 línies. Impaginació del foli XIIIr: 33 + 60 + 15 + 60 + 40 × 30 + 180 + 78.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5,3.

3. Tipus de lletra i mans: a) folis Ir-XIIIIv, CCLX, escriptura humanística de finals del segle XV.

b) folis XVr-CXIIv, CXV-CXCVIv, escriptura bastarda de principis del segle XV.

c) folis CXIIIr-CXIIIIv, escriptura bastarda de principis del segle XV, d'una altra mà.

d) folis CXCVIva-CCLIXvb, escriptura humanística del segle XV.

4. Reclams horitzontals, posats dins un rectangle en vermelló sense el cantó superior.

5. Decoració: Grans inicials de la dedicatòria i de l'obra blaves i vermelles, amb filigrana plena de motius florals vermells i malves; la inicial de la dedi-

catòria forma una petita orla, la de l'obra es perllonga en antenes recercades, omplint l'espai d'una mitja orla. Capitals de tractat i de capítol vermelles i blaves alternades, amb tocs de filigrana i antenes malves i vermelles alternades A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de groc. Rúbriques. Calderons vermells. Títols de llibres de l'Escriptura i textos escripturístics subratllats en vermell.

6. Notes *passim,* posades dins el mateix rectangle obert per dalt que es fa servir per als reclams.

7. Timbres de la «Bibliotheca Colleg. Max. Prov. Tarrac. S. I.», als folis [2]r, 3r, IIr, XXXIIIr,

9. Copistes: Quatre.

10. Revisions i correccions: Al foli XLIIvb, les línies 3-18 han estat posades dins un rectangle traçat amb tinta vermella i tatxades; a la part inferior del dit rectangle, al marge, hi ha el mot «vacat»; es tracta d'un text que es troba al foli XLIIIra i que el copista havia anticipat per salt de mot a mot. Al foli LIIIIrb, tot el segon corondell ha estat enquadrat i tatxat línia per línia en tinta vermella, per un altre error d'anticipació. Al foli CLXXVIIvb, mateix fenomen en el segon corondell

Correccions del mateix copista als folis XIIIva, XIIIIrb, XVIvab, XVIIIvb, XVIIIIrab, XXVra-XXVIIra, XXXrb, XXXVva, XXXVIIvb-XXXVIIIvb, XLvb, XLIva, XLVIIIva-LIrb, LIIIva, LVrb, LXVvb, LXXIIIrb, LXXVIra, LXXVIIIra, LXXXVIva, XCIIva, XCIXrb, CIIrb, CVvb, CVIIrb, CXIIrb, CXVIIva, CCXXIIIrb, CXXIVra, CXXVIIrb, CXXVIIIvb, CXXXIIra-vb, CXXXIIIva, CXXXVrb-CXLra, CXLIIva, CXLVva, CLrb, CLIIra, CLVIIra, CLXIrb, CLXIIrb, CLXVvb, CLXVIIIra, CLXIXva, CLXXvb, CLXXIIra, CLXXVIIva, CLXXXra-vb, CLXXXIIra, CLXXXVra, CXCva, CXCIIIvb, CXCVra-va, CXCVIIIva, CCIIra, CCIIIvb, CCVIIra, CCVIIIra, CCXrb, CCXIIvb, CCXVIra, CCXXIrb, CCXXIIva, CCXXIIIIra, CCXXVra, CCXXVIra-va, CCXXXra, CCXXIra, CCXLIIIvb, CCXLVva, CCXLVIra, CCLra, CCLIIvb, CCLVIvb, CCLVIIIvb, CCLXIXrb. Al foli CCXXXIIva correcció raspada. Correccions del rubricador: fol. CXIra-vb, CCIIra, CCIXva.

11. Antigues signatures: probablement el número «166» de la nota de possessió del foli Ir.

12. Notícies històriques. La distribució dels plecs, de les filigranes i de les mans que escriuen el ms. permeten de distingir-hi dos blocs diferents. El primer bloc i el més antic seria el que abasta els plecs 3)-19). El segon bloc vindria constituït pels dos primers plecs i pel darrer foli escadusser. El manuscrit s'hauria format, doncs, per la juxtaposició dels dos blocs. Això suposa un estat primitiu del ms. redactat des del començament per la mà b), amb l'afegit de la mà c). Per tant, l'anàlisi paleogràfica confirmaria que el ms. fou començat a principis del segle XV, molt poc després que Eiximenis hagués enllestit el seu original escrit. Molt probablement quedà interromput a l'altura del foli CXCVIra, i més tard, en una època de precisió difícil, que es podria situar devers la fi del segle XV, fou repress fins al final. Perduts el o els plecs inicials

del manuscrit primitiu, hom hi afegí posteriorment el segon bloc, escrit per les mans a) i d), en un moment que cal situar a finals del XV o, a tot estirar, a principis del segle XVI.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Molt bo. Només cal lamentar que el llom comença a desprendre's de la tapa I.

2. Datació: Principis del segle XV – finals del segle XV / principis del segle XVI.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Les notes de possessió dels folis [1] i III permeten de saber que entre el segle XVII i principis del XVIII el manuscrit era de Ramon de Peguera i de Berardo, que identifiquem com un germà del conegut austriacista i antiborbònic Guerau de Peguera i de Berardo, aquell que l'arxiduc Carles feu marquès de Foix i capità de les Drassanes de Barcelona: DBA III 433b-434a . Qui sap si aquest manuscrit fou una de les relíquies que es van salvar de la confiscació de béns amb què fou castigat Guerau de Peguera després del 1714. Aquests Peguera són de la línia de Torrelles de Foix. Amb els elements de judici que ara tenim, fa de mal dir si el manuscrit fou primer dels Peguera i després de Narcisa Cornet, o a l'inrevés. A principis del segle XX el manuscrit es posà a la venda i aleshores fou adquirit pel col·legi màxim de la província de Tarragona dels religiosos jesuïtes.

31

3. Barcelona, BUB, ms. 79

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 230 × 287 × 70.

b) Material: Ànima de cartró, coberta de pergamí flexible amb solapes.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, en llapis vermell, signatura antiga: «21-2-21», «2-2-2». Dessota, etiqueta de paper blanc amb la cota actual: «Ms. 79».

2. Llom de pergamí, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Es distingeixen quatre nervis interns, que no formen teixell a l'exterior

b) Dalt de tot, teixell de paper, escrit en tinta: «Eximenich/Llibre/Des Dones/ (en llapis:) 36». El llom té una inscripció antiga, que va de dalt a baix: «[Tract]at dels Estaments». A baix de tot, en tinta, cota actual: «Ms. 79/BUP».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + I. El foli de guarda inicial I i el foli de guarda final són de paper contemporani de la relligadura; el foli de guarda inicial II és del mateix paper que el del cos del volum. Foli de guarda Ir, dalt de tot, en lletra del s. XVIII: «Lo Author de aquest llibre

es fra francesc Eximeniz del orde dels frares Menors, com consta del proleg». Dessota, en llapis vermell, cota antiga: «21-2-21». Foli de guarda IIrv, *probationes pennae,* que repeteixen el motiu «A molt magnific senor...».

e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió: Data: segle XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis: II + 363 + I.
5. Dimensions: 215 × 280 × 70.
6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, foli de guarda inical II -15, amb taló final.
2) Plec de 8 × 2, folis 16-31, amb reclam: «james valla».
3) Plec de 8 × 2, folis 32-47, amb reclam: «que cascu».
4) Plec de 8 × 2, folis 48-63, amb reclam: «que tots temps».
5) Plec de 9 × 2, folis 64-81, amb reclam: «james no li volch».
6) Plec de 9 × 2, folis 82-99, amb reclam: «-des ans es viura».
7) Plec de 8 × 2, folis 100-115, amb reclam: «E per tal que pus clar».
8) Plec de 8 × 2, folis 116-131, amb reclam: «de cor son proisma».
9) Plec de 8 × 2, folis 132-147, amb reclam: «Demanar saluaçio».
10) Plec de 8 × 2, folis 148-163, amb reclam: «cuydauen».
11) Plec de 8 × 2, folis 164-179, amb reclam: «al mon».
12) Plec de 8 × 2, folis 180-195, amb reclam: «Agusti».
13) Plec de 8 × 2, folis 196-211, amb reclam: «sobiranament».
14) Plec de 8 × 2, folis 212-227, amb reclam: «envers ell».
15) Plec de 9 × 2, folis 228-245, amb reclam: «lo guolafre».
16) Plec de 8 × 2, folis 246-261, amb reclam: «entre ells».
17) Plec de 8 × 2, folis 262-277, amb reclam: «nel serua».
18) Plec de 8 × 2, folis 278-293, amb reclam: «Deu. Car de».
19) Plec de 8 × 2, folis 294-309, amb reclam: «dona infinit».
20) Plec de 9 × 2, folis 310-327, amb reclam: «XIº diu».
21) Plec de 9 × 2, folis 328-345, amb reclam: «quela anima».
22) Plec coix, de 9/10, folis 346-foli de guarda final, amb taló inicial.

El taló que hi ha entre els folis 15 i 16 correspon al foli de guarda inicial I. El taló inicial del plec 22) serveix per a unir el foli de guarda final amb els folis del plec.

De cap a cap del manuscrit, al marge superior del recto i verso dels folis, una rúbrica escandalla la matèria de què s'hi tracta.

8. Foliació moderna, contínua, en llapis i xifres aràbigues, del 1 al 363, a l'angle superior dret del recto dels folis, posterior a l'any 1909. Restes d'una

numeració antiga en xifres romanes, que començava al principi del tractat, a l'actual foli 16.[15]

9. Numeració de plecs: Restes de signatures de quadern alfanumèriques. Al foli 354 n'hi ha un testimoni ben clar: «y VIIIIº».

10. Filigranes: a) Al foli de guarda inicial I, filigrana del creixent somat de creu, amb les lletres «C», «t» [?] i «M», semblant a la de BRIQUET 5254 datada a Gènova el 1549.

b) Folis 1-15, del carro, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ, *La Historia del Papel en España*, II, nº 39, datada a Vic el 1418, i a la de BRIQUET 3528, datada justament a Perpinyà el 1429, amb variants similars a Gènova entre 1429 i 1433, a Holanda entre 1430 i 1434, a Pisa entre 1431 i 1448, a Koblenz i Brusel·les el 1432, a Perpinyà els anys 1432-1437, a Forcalquier el 1433, A Anvers el 1434, a Palerm i a Fabriano el 1442, a Lucca els anys 1444-1452, a Udine el 1447, a Treviso el 1448, a Provença els anys 1448-1452, a Ginebra el 1449, a Pignerolo i a Barcelona el 1451, a Montpeller el 1452, i a Catània el 1453.

c) Folis 16-363, de la corona, semblant a la de BRIQUET 4714, datada a Lucca el 1424.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222 i algunes vegades >>>><<<<, sense guies per les línies d'escriptura.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-15. Fol 1ra, *inc*. del pròleg i de la taula: «A la molt alta e molt honorable Senyora mia dona Sanxa ximeniç daranos contessa de Prades lo seu humil seruidor en Ihesu Christ Senyor dels Senyors ffrare ffrenssesch eximeniç del orde dels frares menos...»

Fol. 15vb, *exp*.: «Capitol CCCXCVI qui fa gracias a deu del acabament de aquest libre ab sclemacio a la dita senyora compteça a qui es offert prinçipalment. Ffinit».

Folis 16-363. Foli 16ra, *inc*. del tractat (*rúbrica*): «Capitol primer que Ihesu Christ per gloria sua e eximpli nostre ha fetes pujar Inffantes e dones en la perfecció euengelical (*fi de rúbrica*). Ihesu christ Eternal deu e incumutable principi de tota creatura perffet redemtor de tota humane natura per glorifficar la altea de la sua virtut e potencia no ssolament ha ffet puiar alscuns homens en la angelical perfeccio e vida ans ancara...»

Fol. 362vb, *exp*.: «... per tal tot aço que açi es vull que tots (*sic*) sia sotsmes a tota correcçio de la santa mara esgleya e dels piadors e seruidors de Ihesu

15. MASSÓ I TORRENTS, *Les obres,* 639, va trobar el ms. amb els 15 primers folis sense foliar i una foliació parcial en xifres romanes que començava on acabem de dir i només comptava els folis I-XIII. D'altra banda, el seu recompte és defectuós, perquè atribueix al volum un total de 333 folis: 15 de taula i 318 de text.

christ | Ffinit. Amen. Miquel Çegrau pellisser me ffecit any 1435. (*al man*) e Siutada de Barçelona».

Fol. 363ra, darrer *exp.* del copista: «(*al man*) Açi acaba lo Libre apellat de les dones lo qual feu Mestre ffrencesch Eximeniz mestre en theologia dela orda dels frares menos Deo graçias. | Amen. Escrit per ma den Miquel çagrau pellicer e çiutada de barçelona any 1434».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Libre de les Dones*.

4. Catàlegs i bibliografia: Villanueva, XVIII, 177-178; Massó i Torrents, *Les obres*; 639; Martí, *Eximenis*, 470; Miquel Rosell, I, 92; Mateu Ibars, *Siglos XV-XV*, 72, n. 31 i 117, n. 311; BOOCT (1984) cnum 670; Jordi Torra i Mir et al., eds., *Ciència i cultura a Barcelona. El llegat de la Biblioteca Universitària,* Barcelona 1990, ít. 190; BITECA (1991-2004) manid 1469 cnum 640.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 138 x 175, a dos corondells, de 28-32 línies. Impaginació: 40 + 60 + 12 + 60 + 50 × 43 + 175 + 68.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica bastarda del segle XV d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals centrats.

5. Decoració: Inicials de pròleg i de tractats blaves i vermelles amb orla afiligranada vermella i morada, folis 1 i 16. Inicials de capítol blaves i vermelles alternades amb tocs afiligranats. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. A l'interior dels paràgrafs majúscules amb tocs de vermell.

6. Notes i senyals de nota als folis 21v, 22r, 23r, 28rv, 60r, 61r, 67r, 77r, 78v, 89rv, 90v, 93v, 126rv, 144v, 146r, 147v, 148r, 149v, 151r, 152r, 153r, 154v, 156r, 161r, 162v, 172v, 187r, 188rv, 189v-192v, 194rv, 198v, 200v, 212rv, 213v, 214r, 215r, 237rv, 240r, 251r, 264rv, 265rv, 268rv, 269rv, 276r, 279v, 282v, 294r, 296r, 297r, 300v, 323rv, 324v, 353r, 354r, 355v.

7. Segell blau de la Biblioteca Provincial de Barcelona als folis 1r, 63r, 217r. Segell vermell de la BUP als folis 10r, 20r, 30r, 40r, 50r, 60r, 72r, 82r, 94r, 106r, 118r, 130r, 142r, 154r, 168r, 178r, 187r, 202r, 214r, 226r, 238r, 250r, 262r, 272r, 282r, 294r, 296v, 306r, 314r, 326r, 328r, 332r, 342r, 354r, 362r.

8. *Probationes pennae* al foli de guarda IIrv

9. Copista: Miquel Çagrau, pellicer i ciutadà de Barcelona. Als colofons sembla que hi han intervingut dues mans. La segona fa servir una tinta més clara i una lletra més gòtica que bastarda.

10. Revisions i correccions als folis 2r, 16r, 18r, 20r, 29v, 32v, 37v, 41r, 47v, 49r, 56v, 58r, 62v, 68v, 69r, 73r, 101r, 113r, 121r, 142v, 143rv, 147r,

172r, 179r, 184v, 187r, 189r, 200r, 202r, 205r, 209v, 213rv, 215rv, 221v, 236v, 262r, 263r, 271r, 284r, 303v, 315r, 318r, 319r, 333r.

11. Antigues signatures: 21-2-21; 2-2-21.

12. Notícies històriques. Al foli 363v, dalt de tot, nota de possessió: «De Miquel Çagrau pelliser».

V. Conclusió

1. Estat de conservació. Manuscrit malmès per la humitat. Els fongs, els rosegadors i els corcs han malmès l'angle inferior extern dels folis finals, sense arribar a afectar el text. Folis 165-178 despresos. Taques i algun estrip. Conservació mediocre.

2. Datació: 1435.

3. Origen barceloní.

4. Propietaris i procedència: Miquel Çagrau, convent de Santa Caterina de Barcelona.

32

4. París, BNF, ms. espag. 57

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 225 × 315 × 85.

b) Material: pasta recoberta de pell vermella.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, cap a dalt i centrada, etiqueta de paper rectangular amb la cota actual del ms.: «Esp. | 57» i gomet vermell.

A l'angle superior dret, etiqueta de paper blanc, estripada en la seva part superior, buida.

d) Elements decoratius: A les dues cobertes, centrades, armes del rei de França en ferros daurats. Cantons resseguits per tres filets d'or. Els cantons de les dues contratapes tenen ferros daurats a la part de pell de coberta que s'hi entrega.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Plecs cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interns que en formen altres tants d'exteriors.

b) Descripció de les seccions 1) i 3)-6) ferros daurats amb corona reial. La secció 1) és trencada en la seva part superior, havent desaparegut la capçalera i restant la capçada enlaire, lligada als plecs amb un fil. Sota la secció 6), etiqueta de paper enganxada, amb la cota actual del ms.: «Esp. | 57».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III+II, paper del s. XIX, amb una filigrana de la flor de lis que no hem sabut trobar repertoriada. Foli

de guarda inicial Ir, en tinta: «Volum de 325 Feuillets | Les Feuillets 316-321. 323 sont blancs | 27 Décembre 1875».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls: restes de pintura en el superior.

e) Capçalera i capçada a baix, a dalt només capçada.

g) Llavis amb ferros daurats.

4. Conclusió. Data: Darrer terç del segle XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis: III + 329 + II.
5. Dimensions: 215 × 295 × 65.
6. Plecs: 1) Plec coix de 6/5, folis 1-11, sense reclam.
2) Plec coix de 3/1, folis 12-15, amb reclam: «dien los sants».
3) Plec de 8 × 2, folis 16-31, amb reclam: «ta faça gracia».
4) Plec de 8 × 2, folis 32-46, amb reclam: «de asso».
5) Plec de 8 × 2, folis 47-61, amb reclam: «compost».
6) Plec de 8 × 2, folis 62-77, amb reclam: «hauer pahor».
7) Plec de 8 × 2, folis 78-92, amb reclam: «no li placia».
8) Plec de 8 × 2, folis 93-108, amb reclam: «tornar».
9) Plec de 8 × 2, folis 109-123, amb reclam: «peccat».
10) Un bifoli, folis 124-125, amb reclam: «manament».
11) Plec de 8 × 2, folis 126-141, amb reclam: «en qualque».
12) Plec de 9 × 2, folis 142-159, amb reclam: «e leyaltat».
13) Plec de 8 × 2, folis 160-175, amb reclam: «-onades e mes».
14) Plec de 8 × 2, folis 176-192, amb reclam: «obadiencias».
15) Plec de 9 × 2, folis 193-210, amb reclam: «Capítol».
16) Plec de 8 × 2, folis 211-226, amb reclam: «sens dreta».
17) Plec de 9 × 2, folis 227-244, amb reclam: «desonestes».
18) Plec de 8 × 2, folis 245-260, amb reclam: «deu esser».
19) Plec de 8 × 2, folis 261-276, amb reclam: «contemplar».
20) Plec de 9 × 2, folis 277-294, amb reclam: «lengua».
21) Plec de 10 × 2, folis 295-314, sense reclam.
22) Plec de 8 × 2, folis 315-325, amb taló entre folis 323 i 324.

Per la rigidesa del volum és impossible veure els fils interiors del cosit dels plecs 8), 9), 10), 12), 13), 14), 15), 16), 17), 18) i 19). Al plec 14 hi ha el foli 190 bis. Al plec 4) hi ha el foli 44 bis. Al plec 5) hi ha el foli 54 bis. Al plec 7) hi ha diversos reclams de foli: f. 82v «si persaueres»; f. 86 bis verso «per squiuar»; f. 90v «mals». Al plec 8) hi ha diversos reclams interns: f. 93v «corrompuda»; f. 95v «virtut»; f. 97v «com pochs»; f. 103v «sacrificis»; f. 104v «portar»; f. 106v «comu perlar» Al plec 9) hi ha diversos

reclams interns: f. 110v «en sos peccats»; f. 114v «longua»; f. 118v «tirant»; f. 119v «peccar»; f. 121v «maiors» Al plec 11) té un reclam intern: f. 126v «de gracia».

8. Foliació: Numeració moderna i contínua de tot el volum de 1 a 189 i de 130 (=190) a 261 (=320), per retrocés incomprensible del numerador. Després, doncs, del 189, una mà del s. XIX ha reprès la numeració correcta des del 190 (amb el bis indicat) al 325.

10. Filigranes: a) Folis 1-125 [plecs 1)-10)], del carro de dues rodes amb els radis en forma d'aspa, semblant a BRIQUET 3542, datada a Gènova el 1414, a Perpinyà el 1398 (?), a Chambéry els anys 1414-1417, a Gex el 1415, a Bourg els anys 1415-1417, a Brusel·les el 1416, a Le Puy els anys 1422-1427, a Fabriano 3l 1431, a Damme el 1437, a Siena els anys 1457-1460.

b) Folis 126-175 [plecs 11)-13)] i 228-322 [plecs 17)-22)] del cap de bou del tipus BRIQUET 14954, datada a Lessay els anys 1430-1435, a Gènova el 1432 i a Brunswick el 1438.

11. Forats rodons, practicats amb punxó per a la construcció del ratllat, dos al marge superior de la caixa, dos a l'inferior i dos al dret.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III-IV. CONTINGUT LITERARI I ESCRIPTURA

I

1. Folis 1-10. Fol. 1r, *inc.* de la taula [*initio mutilus*]: «Capitol CXXIII con amar massa e desordonadament sos parents empatxa molt la dreta e pura amor que deuem hauer a deu...»

Fol 11v, *exp.*: de la taula: «... Capitol CCCXCVI qui fa gracies a deu del acabament de aquest libre scusacio a la dita senyora contessa a qui es offert».

Fol. 12r, buit.

Falta el primer foli de la taula, la qual cosa explica que el plec sigui coix.

Folis 12v-313r. Fol. 12v, *inc.*[*rúbrica*]: «Saguex sa la quinta part de aquest libre en ques tracta de dones Religioses [*fi de rúbrica*]. [A]cabades son les quatra parts principals de aquest libre present e ara per la gracia de deu tractarem de la quinta part qui es de donas monges e Religioses. E per tal quant stament de Religiosa es molt pus alt enuert deu que nagun altra de aquesta present vida per so de ell tractarem a gloria de deu e per lur proffit vuyt Materias principals les qual sa contenen en les Rubriques saguents...».

Ib., *exp.* de la taula de tractats: «... Vuytenament de contemplacio e sentiments celestials».

Fol. 13r, *inc.* de la cinquena part: «(*rúbrica*) Capitol CI qui comensa a tractar de les virtuts teologals E primerament posa quals son los articles de la fe catholica (*fi de rúbrica*). [C]omensant donchs al primer punt de aquesta quinta part hauem a dir de les virtuts theologals. E aci nota primerament que sagons

que posa mossenyer sant Augusti les virtuts theologals e diuinals son tres ço es ffe sperança e caritat...».

Fol. 313r, *exp.:* «[A]cabat aquest libre per ajude de la clemencia del nostro saluador fas e ell sols gracies que per sa merce lom ha fet finar per que senyora Comtessa molt alta e reuerent placieus que si assi legint hic ha res qui bo sia que de tot fassats gracies a nostro senyor deu qui quant li plau per lengua de besties fa perlar veritat a les gents heus placia que tots quants defalliments aci veurets que tots sien inputats a la mia ignorancia e impotencia qui molta es. Eper tal con leugerament cascuns en sta vida erram e deffalim en moltes coses segons que diu lapostol per tal tot so qui es assi vull que tots temps sia sotsmes a correccio de sancta mare sgleya e dels piadosos seruidors de nostro senyor deu Jhesu xrist Amen».

Segueix *exp*. del copista: «A raquesta del honrat en Pons Des Ledo mercader e ciutada de Mallorques fon scrit lo present libre appellat de las donas per mans de Barthomeu Sorell scriuent de la dita Ciutat lo jorn del beneit sant Tomas de Nadal en lany M CCCC XXX vuyt. Les animas de aquests haien repos ab deu Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis*, Llibre de les dones*, *cc. 101-396.*

4. Catàlegs i bibliografia: Massó, *Les obres*, 639; Martí, *Eiximenis*, 470; Morel-Fatio, 5ab, nº 19. 4; Omont (1908-13), *Anciens inventaires et catalogues de la Bibliothèque Nationale*, vol. 4, p. 56; Bohigas, 92; Ch. Samaran et al. (1981), *Catalogue des Manuscrits en écriture latine portant indications de date, de lieu ou de copiste. Tome IV, première partie, Bibliothèque Nationale, Fonds Latin (Supplément), Nouvelles Acquisitions Latines, Petits fonds divers*, vol. IV-I, París 1981, 269; vol. IV-II, planxa LXII; BITECA (1998-2004) manid 1244 cnum 673; BOOCT (1984) cnum 673.

6. Caixa d'escriptura: 140 × 187, a columna tirada, de 30 línies. Impaginació: 30 + 140 + 50 × 40 + 187 + 65.

7. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació horitzontals, dues línies de justificació verticals, escriptura de justificació a justificació. UR = 6,2.

8. Tipus de lletra i mans: Cursiva del XV, amb influències de la bastarda. Dues mans: a) f. 1-125; b) f. 126-313r.

9. Copista: Bartomeu Sorell, per encàrrec de Ponç des Lledó, mercader i ciutadà mallorquí, que segurament acabà el llibre començat per la primera mà o l'escriví en moments i en estils diferents.

II

a) 1. Fol. 313v *inc*.: «(*rúbrica*) De Tenasmon (*fi de rúbrica*) | Tenasmon es vna malautia quis fa en aquell budell appellat langeon o budell cular e es molt aguda malautia la sua diffinicio es quel malaut es semblant que vulla molt exir e no ix res e poch....».

Ib*., exp.: «…* e sia sobre lo loch emplaustrada molt forment sana».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per guarir tenasmon (I).*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8027.

b) 1. Ib., *inc*. «(*rúbrica*) En axo matex (*fi de rúbrica*). [*inc. text*] R. ensens mascle i[a] onza…».

Ib., expl.: «… e tenjts lo sacret cor naguna cosa no val tant».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per guarir tenasmon (II).*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8028.

c) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) En axo matex (*fi de rúbrica*). Soffomigacio feta de angelot…».

Ib., *exp*.: «… sana tenasmon prouat es».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per guarir tenasmon (III).*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8029.

d) 1. Ib., *inc*. «(*rúbrica*) En axo matex. [*inc. text*] Policaria emplastrada…».

Ib., *exp*.: «… e la jnflança del ses».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per guarir tenasmon (IV).*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8030.

e) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) En axo matex. (*fi de rúbrica*) Asso es sert speriment sobre tots sia fumentat lo langueon…» (

Ib., *exp*.: «… mas encara al aximent de la mare ajuda. Rubertus».

2. Identificació de l'autor i obra: RUBERTUS, *Recepta per guarir tenasmon (V).*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8031

f) 1. Fol. 314r, *inc.:* «(*rúbrica*) Per matar cuchs (*fi de rúbrica*). Sament da pi mata tots los vermens molt forment…».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per matar cucs (I).*

4. Catàlegs: BITECA (2004) cnum 8032.

g) 1. Ib., «(*rúbrica*) Per disolre les humors grosses (*fi de rúbrica*) Sement de sinapi confita…».

Ib., *exp*.: «del pulmo e les vias del ale».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per disoldre les humors grosses*..

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8033.

h) 1.Ib.,. *inc.:* «(*rúbrica*) Per ablanir les canals dels pits (*fi de rúbrica*) La guoma de cirer».

Ib., *exp*.: «… ablanex forment les asprees dels canals dels pits».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per ablanir les canals dels pits.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8034.

i) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*). Contra lo decorriment de la relma vella (*fi de rúbrica*) Contra lo decorrjment dela relma vella…».

Ib., *exp.:*. «… qui deualla del cap dessecar s a».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta contra el corriment de la relma vella.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8035.

j) 1. Ib., *inc*. «(*rúbrica*) Contra mal dasma (*fi de rúbrica*). Assa fetida donada al vespre...».

Ib., *exp*.: «... e obre lo pulmo e los asmatichs sana».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta contra mal dasma*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8036.

k) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) A dissolra humors (*fi de rúbrica*). Guoma de pressaguer dada a beure...».

Fol. 314v., *exp*.: «... e les grosses humors qui son al pulmo porgua».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta a disoldra humors.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8037.

l) 1. Fol. 314v, *inc*.: «(*rúbrica*) Contra dolor de budells (*fi de rúbrica*). Ffemta de ouella calent sia be picada».

Ib., *exp.: «*... sia posat demunt e gorra sens falla».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta contra dolor de budells (I)*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8038.

m) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) En axo matex (*fi de rúbrica*) Ruda bullida en oli...».

Ib., *exp*.: «... crastiri fet cura prest».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta contra dolor de budells (II).*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8039.

n) 1.. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) En axo matex (*fi de rúbrica*). R. agarich onza i^{a}...».

Ib., *exp*.: «... e buyda les humors crues».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta contra dolor de budells (III).*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8040.

o) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) Per matar cuchs (*fi de rúbrica*) Plantatge picat e emplastrad...».

Ib., *exp*.: «del cors per la sua virtut Arnau».

2. Identificació de l'autor i obra: ARNAU, *Recepta per matar cucs (II).*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8041.

p) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) En axo matex (*fi de rúbrica*). Si vntat lo melich ab oli...».

Ib., *exp*.: «... mata los cuchs».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per matar cucs (III)*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8042.

q) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) En axo matex (*fi de rúbrica*). Aygua en la qual sia cuyta menta...» Ib., *exp*.: «... gita cuchs del ventre».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per matar cucs (IV).*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8043.

r) 1. Fol. 315r, *inc*.: «(*rúbrica*) Per mal de morenes (*fi de rúbrica*). Poluora de soffra gitade sobre brases...».

Ib., *exp.:* «... e asso es ser ami».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per al mal de morenes*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8044.

s) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) Per fer vrinar (*fi de rúbrica*). Paritaria picada...».

Ib., *exp*.: «... mereuellosament fa vrinar».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per fer urinar*.

4. Catàlegs: BITECA (2004) cnum 8045.

t) 1. Ib., *inc*.: «Sanchde boch a iij anys...».

Ib., *exp*.: «... tantost foragita la pedra».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per gitar la pedra*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8046.

u) 1. Ib., *inc.:* «(*rúbrica*) Per curar pons (*fi de rúbrica*). Aquest oli es mereuellos aps pons e aleuar la dolor...».

Ib., *exp*.: «... sia mes dins lo sec E aço fets per iij Jorns».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per curar pons (oli*).

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8047.

v) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) De la propietat de senet (*fi de rúbrica*). Senet ha moltes virtuts e es calt e sech en lo primer grau...».

Fol. 315v, *exp.:* «.... e tot sols de III onzes fins en v».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Propietats del senet*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8048.

w) 1. Fol. 135v, *inc.:* «(*rúbrica*) Per foscura duylls (*fi de rúbrica*). Ffels de animals tots son calts...».

Ib., *exp*.: «... o del guabre e apres aquells del bou».

2. Identificació d'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per a foscura d'ulls*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8049.

x) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) A vlceres de bocha (*fi de rúbrica*). Seuer es calt en lo segon grau...».

Ib., *exp*.: «... e en les geniues».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per a úlceres de boca*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8050.

y) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) De la propietat de la lengua boujna (*fi de rúbrica*). Lengua bouina es calda e humida...».

Ib., *exp*.: «... es vna deles cordials medicines».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Propietats de la llengua bovina*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8051.

z) Fol. 316r. *inc*.: «(*rúbrica*) De la propietat del mastech (*fi de rúbrica*). Mastech es calt e sech...».

Ib., *exp*.: «... de malencolja e de asma».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Propietats del mastec.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8052.

aa) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) De la propietat del Ceuer (*fi de rúbrica*). Seuer es calt e sech con es bagut...».

Ib., *exp*.: «... e no lexa corrompra la vianda en ell per adustio».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Propietats del sèver*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8053.

bb) Ib., *inc*. «(*rúbrica*) De la propietat del lignum aloes (*fi de rúbrica*). Lignum aloes es calt e sech...».

Ib., *exp*.: «... e remou la putrefaccio con hi es».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Propietats del lignum àloe*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8054.

cc) 1. Fol. 316r, *inc.:* «(*rúbrica*) Galangau quina es la sua propietat (*fi de rúbrica*). Galangau es calt e sech...».

Fol. 316v, *exp*.: «... en lo ventrell e les fa fondre».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Propietats del galangal*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8055.

dd) 1. Fol. 316v, *inc*.: «(*rúbrica*) Dela propietat de les violes (*fi de rúbrica*). Violes son fredes en lo prjmer grau...».

Ib., *exp*.: «... e son profitoses alur enflament».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Propietats de les violes.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8056. [

ee) 1. Fol. 316v, *inc*.: «(*rúbrica*) Per los pits (*fi de rúbrica*). Ysop es calt e sech...».

Ib., *exp*.: «... e es degut que hom sa fiu en aço».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per als pits*. Altres títols de l'obra: *Propietats de l'isop*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8057.

ff) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) Per strenyer lo [*espai en blanc, paraula raspada*] (*fi de rúbrica*). Cassia ligna es calt...».

Ib., *exp*.: «... es profitos adolor de vulua e obre les suas opilacions quj hi son».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per al dolor de la vulva i altres malalties de la dona.* Altres títols de l'obra: *Propietats de la cassa ligna*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8058.

gg) 1. Fol. 316v, *inc.:* «(*rúbrica*) De la propietat de la regualecia (*fi de rúbrica*). Dregalicia es calda...».

Fol. 317r, *exp*.: «... tota aquesta vmectacio es profitosa de tos e vmecta e mundifica los pits».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Propietats de la regalèsia*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8059.

hh) 1. Fol. 317r, *inc.:* «(*rúbrica*) De les medicines que son bones de Jaure ab fembra e que multipliquen lesperme (*fi de rúbrica*). Les medicines per acrexer l esperme son aquestas axi con gingebre...».

Ib., *exp*.: «... e de molts e lurs semblants».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Medecines que són bones per jaure amb fembra e que multipliquen l'esperma*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8060.

ii) Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) De les medicines qui tollen de Jaure amb fembre son aquestes (*fi de rúbrica*). Les medicines quj tollen de Jaure ab fembre son axi con pebre Ruda...».

Ib., *exp*.: «... abficossos Mores».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Medicines que tollen de jaure ab fembra*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8061.

jj) 1. Fol. 317r, *inc*.: «(*rúbrica*) Per strenyer lo [*paraula raspada*] (*fi de rúbrica*). Si vols que la fembra qui no es poncella sia aytan streta con si era puncella prin dela ceba marina...».

Ib., fol. 317v, *exp*.: «... e sera aytan streta con si era poncella».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per estrènyer la natura (I).*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8062.

kk) 1. Fol 317v, *inc*.: «(*rúbrica*) Per axo matex (*fi de rúbrica*). A fembra quis vol strenyer la natura...».

Ib., *exp*.: «... e strenyera sens mal afer alhom».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per estrènyer la natura (II).*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8063.

ll) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) Amal dexir (*fi de rúbrica*). Per hom o fembra qui haia mal dexir prin i[a] sponge noua...».

Ib., *exp*.: «... a meniar VIIII[o] matins prouat es».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta a mal d'eixir*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8064.

mm) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) Per fer auorrjr lo vi (*fi de rúbrica*). Prin ensens e Ruda aytant de vn com daltre...».

Ib., *exp*.: «... e biu na hun poch tots matins en deju VIIII[o] matins e auorrjr l a».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per avorrir lo vi*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8065.

nn) 1. Fol. 317v, *inc*.: «(*rúbrica*) Per dona quis vulla enprenyar (*fi de rúbrica*). Prouat es stat per dona quj hauja stat xx anys que no hauja hauts jnfants...».

Fol. 318r4, *exp*.: «... e meniats ne tots matins e tots vespres e apres quen haiats meniat non baguats».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM*, Recepta per a dona que es vol emprenyar (I).*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8066.

oo) 1. Fol. 318r, *inc*.: «(*rúbrica*) Per dona qui no ha let (*fi de rúbrica*). Prenets orengua e hun poch de pebre...».

Ib., *exp*.: «... e haura let assats».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per a dona que no té llet*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8067.

pp) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) Per fer pixar la fleuma (*fi de rúbrica*). Prenets deles borratges les fulles e la flor...».

Ib., *exp*.: «fer vos ha puxar la fleuma».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per fer pixar la fleuma*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8068.

qq) 1. Ib., *inc*.: «(*rúbrica*) Per dona quis vulla emprenyar (*fi de rúbrica*). Prin lo cayll de la lebre e desfel be ab vi...».

Ib., *exp*.: «... e jagua ab son marjt prouat es».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Recepta per a dona que es vol emprenyar (II).*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) cnum 8069.

rr) 1. Ib, *inc*.: «[*rúbrica*] Letouari de vida (*fi de rúbrica*). | Lo present letouari val a mal de ventre o al fetge o en la melsa o en lo ventrell e axi matex contra tot veri primo leuor dortigues genciana morella gran de lorer scorça de pomer tant de hun com daltre, e ab mel com sia poluoritzat encorporar o e sia fet lo letouari quen meny con sa colguara».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Lletovari de vida*.

Part d'aquestes receptes formen un tractat petit sobre les plantes útils en medicina.

4. Catàlegs: MOREL-FATIO, 5ab, nº 19; BITECA (2004) manid 1244 cnum 8027-8070.

5. Caixa d'escriptura: 132 × 180, a columna tirada, de 26-29 línies. Impaginació: 30+132+47 × 45+180+60.

6. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació horitzontals, dues línies de justificació verticals, escriptura de justificació a justificació. UR variable.

7. Tipus de lletra i mans: Com l'altra, d'una mateixa mà.

III

Folis 318v-321v buits.

1. Folis 322r-325v. a) Fol. 322r, a dat de tot: «Jhs xps | Mossen molt magnifich poch ha que us he ascrit pregant vos me hajau la mia pencatio de XXVI de juny pesat e aquella rebuda vullau donar an franci barthomeu e cobrar dell letra con haura rebuda la dita quantitat a fi que aci lem do nalegre qui me ha offert e si fins aci no lauien donada a dit franci barthomeu los poden donar al senyer nantoni rull mercader de aci portador de la present que jon sere content per que sie a vostre pler a quils voleu donar e si de mi res manaueu so co prestent (?) prest e feu ma gracia o fasau tant prest com pugau. | De barquas a XXVI die de agosth. | Me coman a vos | tot vostre Johan de Migem».

2. Identificació de l'autor i obra: *Esborrany de lletra de Joan de Migem*.

3. Catàlegs: BITECA (2004), manid 1244.

Folis 322v-323v buits.

b) Fol 324r, dalt de tot: «Mossen molt magnifich e major frare: vostra letra he rabuda del primer de quest mes e vist lo que mascriuiu del procurador reyal que ades es banch (*sic*) ades es negra io u crech be pero vos sou tal e ten saui que li saguireu la volta per axirne a vostra optat segons per afecta se mostra yo so sert que fra mayan per la sua part hi fa lo degut la on vos e el sou no san deu esperar si no tot be que sou bastans per axirna a major peloch (pelach?) e axi masper per no anuguos de molt escriura majorment».

c) Fol. 324v *probationes pennae*.

d) Fol. 325r, la mateixa mà repeteix la lletra anterior, amb una variant: «hi ha fet lo degut on vos e el [sou] no cen pot saguir si no tot be» [i s'estronca aquí].

e) Fol. 325v, dalt de tot: «Jhs xps | A X de juy any LX set matí mon fill a prender de ascriure a XXX sous llo mes | doni mill XV sous den trade» [?], en lletra del s. XVI.

Dessota, la mateixa mà que escrivia els dos folis anteriors transcriu aquesta nota tres vegades i omple la pàgina amb altres *probationes pennae*.

Una *probatio* en diagonal: «Miquel hineni» [?].

I-III

4. Reclams horitzontals centrats.

5. Decoració: Inicials de capítol vermelles de foli 102r a foli 167r. Les altres, davant i darrere, previstes i no realitzades, amb la lletra de guia al seu lloc. Rúbriques, calderons vermells. A l'interior de paràgraf, majúscules amb tocs de vermell. Al foli 313v, en comptes d'inicials hi ha calderons vermells. Rúbriques. Algunes citacions en llatí subratllades en vermell.

6. Escasos signes de nota.

7. Segells de la BN al f. 318v.

10. Revisions i correccions: No n'hi ha.

11. Antigues signatures: Al foli 1r, marge superior, cota antiga de l'*Ancien Fonds*: «7806».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Algunes taques, forats de corc i oxidació que ja comença d'enfosquir i debilitar els folis.

2. Datació: 1438 desembre 21.

3. Origen: Mallorca.

4. Propietaris i procedència: Prové de l'intercanvi organitzat per Colbert entre la biblioteca reial i el Col·legi de les Quatre nacions, al qual Mazarin havia llegat la seva biblioteca (a. 1668).

33

5. Madrid, BN, ms. 1797

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 292 × 420 × 50.

b) Material: pasta holandesa de color tirant a malva.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta de paper blanc amb signatura antiga de la BNM: «P/9».

2. Llom de pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant sis nervis interns, que formen set seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1)-6) rases; 7) etiqueta de paper blanc amb la signatura actual del ms.: «Ms./1797».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: VII + VII. El 4 primers folis de guarda inicials i els 4 darrers folis de guarda finals han estat incorporats al volum després del 2001, durant la darrera restauració de la coberta.

e) Capçada dalt i baix, noves.

4. Conclusió: Segle XVIII, restaurada a principis del s. XXI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis: VII + 201 + VII.

5. Dimensions: 285 × 410.

6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis 1-16, amb reclam: «seria vençut».

2) Plec de 8 × 2, folis 17-32, amb reclam: «mas peruentura».

3) Plec de 8 × 2, folis 33-48, amb reclam: «venir a bona».

4) Plec coix de 8/7, folis 49-63, amb taló entre el foli 56 i el foli 57 i amb reclam: «Mas lo retenir».

5) Plec de 8 × 2, folis 64-79, amb reclam: «e axis segui».

6) Plec de 8 × 2, folis 80-95, amb reclam: «leixa deus».

7) Plec de 8 × 2, folis 96-111, amb reclam: «citat o que».

8) Plec de 8 × 2, folis 112-127, amb reclam: «legies, Car com».

9) Plec de 8 × 2, folis 128-143, amb reclam: «menysprea».

10) Plec de 8 × 2, folis 144-159, amb reclam: «al dit de job».

11) Plec de 8 × 2, folis 160-175, amb reclam: «pares en parla».

12) Plec de 8 × 2, folis 176-191, amb reclam: «partits per».

13) Plec de 5 × 2, folis 192-201, amb un taló entre els foli 196 i 197, dos entre els folis 199 i 200 i un altre entre els folis 200-201.

Abans de la darrera restauració, els ff. 192-201 formaven dos plecs: 13) Plec coix, de 8/0, folis 192-199; 14) un plec de 2 × 1, folis 200-201. L'estructura dels dos darrers quaderns era irregular, hi mancava la segona part del plec 13), conservant-se només quatre talons corresponents als quatre primers folis de la segona part del plec, mentre que el darrer quadern estava format per dos folis (200-201) enganxats entre ells, sense que es pogués esbrinar quina era la seva relació original. Després de la darrera restauració, sembla que els folis finals originalment formaven un quadern de 8 bifolis del qual s'han perdut els dos folis finals i queden talons del 6è, 10è, 11è i 13è.

Al foli 130vb, una nota adverteix: «Aci fallen lo capítol CCXLIIII ab los deu seguents, los quals trobaras a la ffi del libre a aytal senyal +». Efectivament, després del foli 193v, on acaba l'obra, segueixen 8 fulls numerats (folis 194-201), que contenen:

a) fol. 194va-199vb, els capítols que haurien d'haver estat escrits a partir del foli 130v i que hom s'estrompassà, escrivint després del capítol 243 el capítol 254.

b) folis 200v: repeteix el contingut del foli 195r: «desig tots temps e en la vellea si ajusta (...) Car judes apostol de ihesu crist, per auaricia tracta la mort del [...]». Segurament el copista va errar, va copiar fora de lloc el text i per aquesta raó va rebutjar el foli, desplaçant-lo a la posició d'una guarda final.

c) foli 201r: Taula de la data de la Pasqua a partir de l'any 1400.

La taula inicial dels capítols (f. 1-11) agrupa en el seu capítol 244 el que en el text del manuscrit són els actuals capítols 244 i 245. Quan aquests capítols, que són dels que havien estat omesos, foren copiats al final del volum, hom rubricà: «CCXLIIII» els dos capítols que ara, per intervenció d'una mà que esmenà tot el còmput de la part afegida, són el 244 i el 245; de manera que quan després de l'actual capítol 254 (foli 199rv) es torna al foli 130v per a prosseguir la lectura, hom troba altra vegada el capítol 254.

Al verso del f. 201 hi ha tres línies breus escrites amb cal·ligrafia gòtica, ratllades, que no es poden llegir amb claretat: «Per amor man feyt mal qui dien [...] | [...] no li fassa amor man feyt un s[...] | morena [...]». Són versos o bé una prosa amorosa.

7. Fragments: El foli 200v és un fragment repetit, com ja ha estat assenyalat, i conté una bona part del capítol 245 i l'inici del capítol 246.

8. Foliació. Al pròleg i taula de capítols inicial comença la numeració contínua, en xifres romanes, que va de cap a cap del ms. Al foli 13, comença una numeració anterior, amb xifres romanes des del foli 7 al XXVII, que després continua en aràbigues fins a l'actual foli 184. Al final hi ha els fulls que tenen una numeració interna especial, ja al·ludits.

10. Filigrana del carro, semblant a la de Briquet 3542, datada a Gènova el 1414, amb variants a Perpinyà des de 1398 i més tard a d'altres indrets dels Països Baixos, Francça i Itàlia, fins al 1460 a Siena; més semblant encara a la de Valls i Subirà 1332, datada el 1413.

11. Forats: Restes de perforacions rodones, gairebé imperceptibles, llevat dels folis incials, on es poden veure a tots els punts bàsics per a traçar la pauta, tocant el tall.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222, llevat d'alguns folis, com és ara els fol. 97-100, on sembla haver-se emprat una punta seca. Primera línia escrita.

III. Contingut literari

I

1. Folis 1-199. Fol 1ra, *inc*. de l'endreça: «A la molt alta e molt honorabla senyora dona sanxa comtesa de prades lo seu humil seruidor en Ihesu Xrist senyor dels senyors frare francesch eximeniç...»

Fol. 1rb, *exp.* de l'endreça: «... los titols dels quals tractats e de lurs capitols son ordonats sots la forma qui dauall se segueix Açi mateix tantost».

Fol. 1rb, *inc.* de la taula de capítols: «Capitol primer que Jhesuchrist per gloria sua e exinpli nostre ha fetes pujar infantes e dones en la perfeccio euangelical...».

Fol. 11vb, *exp*. de la taula: «Capitol CCCXCVI qui fa gracies a deu de laccabament daquest libre ab excusacio a la dita senyora Comtessa a qui es offert principalment».

Foli 12 buit.

Fol. 13ra, *inc*. del tractat (*rúbrica*): «Capitol primer que Ihesu Xrist per gloria sua e eximpli nostre ha fetes pujar infantes e dones en la perfeccio euangelical (*fi de rúbrica*). Iesuxrist eternal deu e incomutable principi de tota creatura perfet redemptor de tota humana natura per glorifficar la altea de la sua virtut e potencia...»

Fol 193 vb, *exp*. del tractat: «Per tal tot ço qui es aci vull que tots temps sia sots mes a correcció dela santa mare esgleya e dels piadoses seruidors de Ihesu Crist. Ffinito libro sit laus gloria Ihesu Xhristo».

Fol. 194va, *inc.* del cap. 244 (omès en el seu lloc): «Capitol CCXLIIII quants mals fa auaricia. Deya sant ambros que no apparia que lauar...».

Fol. 199vb, *exp*. del cap. 245 (omès en el seu lloc): «... E per los pus famosos estudis e doctors e majors qui vui viuen en tota xristiandat».

2. Identificació de l'autor i de l'obra: Francesc Eximenis, *Llibre de les Dones*.

4. Catàlegs: Massó i Torrents, *Manuscrits*, XIX; *Les obres*, 640; Domínguez Bordona, 32; Martí, *Eiximenis*, 470; Martí, *Notes descriptives*, 357-358; Andreu Ivars, *Franciscanismo de la reina de Aragón Doña María de Luna (1396-1406), su privanza con Fr. Francisco Eximénez*, dins «Archivo Ibero-Americano», XXXVI (1933), 259-281, 416-432, 568-594, esp. 424; IGMBN, V, 207-208: Castro, 104, nº 97; BITECA (1997-2001) manid 1468 cnum 669; BOOCT (1984) cnum 669.

II

1. Foli 201r, inc. [*rúbrica*]: «En lany de MCCCC fo pascha en la primera casa e la casa de la A. es pascha en Abril e en la casa de la M. es pascha en lo mes de Març e axi pots anar tro al cap darrer per orde car axi se seguira e com sera tot passat torna de cap primer e james no ho poras herrar seguint axi com esta (*fi de rúbrica*). A XVIII…».

Ib., *expl*. «… MXXX».

2. Identificació de l'autor i l'obra Anònim. *Calendari pasqual* ca. 1400.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1997) manid 1468 cnum 3033.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 180 × 280, a dos corondells, de 42 línies. Impaginació: 60 + 80 + 20 + 80 + 35 × 40 + 280 + 85.

2. Tipus de ratllat. Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6,6.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra gòtica cursiva catalana de la primeria del segle XV, de mans diverses, semblant a la que es troba als mss. 1792-1793 de la mateixa biblioteca.[16]

4. Reclams horitzontals centrats, sense decorar.

6. Decoració. Al foli 13r, inicial de diversos colors i florejada. Capitals vermelles, la primera de grans dimensions, però de factura maldestra i posterior a la còpia. Rúbriques. Calderons vermells i majúscules amb tocs del mateix color.

7. Notes marginals: foli 4r, 8r, 10v, 21v, 29r, 31rv, 36r, 37rc, 40v, 44v, 46v, 51v, 67r, 69v, 86rb, 95vb, 130vb, 133rb, 141rb, 151r, 159vr, 174ra, 196ra, 198rb. Manícula als folis 28v, 69v, 149r.

8. Segells de la BN als folis 1r, 11r, 13r, 23r, 193v, 199v, 201r. Figura humana de mig cos, fol. 141v.

9. Numeració de plecs: Restes de signatures de quadern alfanumèriques, visibles per exemple al foli 144: «h I».

10. Revisions i correccions als folis 19ra, 20ra, 21va, 22rb, 25rb, 26va, 28ra, 30rb, 45rv, 46rv, 47r, 53r, 61r-64r, 69va, 74rb, 78vb, 83rb, 89va, 97ra, 102ra-104va, 106vb, 108ra, 111ra, 112rb, 120va, 122ra-124va, 126vb, 133rb, 136va, 138va, 143rb-va, 145r, 152rb, 154vb, 155vb, 158vb, 160ra-vb, 161ra, 163ra, 166ra, 169ra, 173vb, 175ra-vb, 177rb-vb, 179rb-va, 180ra, 181ra-va, 185vab, 188r-v, 190r-v, 192vab-193ra, 196ra, 199ra.

16. Cf. *Primera part /1*, n. 11-13

12. Notícies històriques: Al foli 201v *probationes pennae* tatxades i sobreescrites, il·legibles. Centre de la pàg.: «Ego frater franciscus benaula». «Ego f». «Ihs».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo, llevat dels folis 197-199, descosits.
2. Datació: Primera meitat del s. XV.
3. Origen valencià, atesos el diferents valencianismes que apareixen al llarg del text, remarcats per Ivars, *a. c.*, 424.
4. Propietaris i procedència desconeguts. Possiblement pertangué a fra Francesc Benaula, segons la nota de possessió ara mateix al·ludida. Era a les col·leccions reials des de principis del segle XVIII.

34

6. Barcelona, BC, ms. 461

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 230 × 290 × 115.
b) Material: Cobertes de pergamí amb ànima de cartró.
c) Indicacions escrites: Contratapa II, angle inferior dret, segell de la BC i etiqueta: «Diputación Provincial | de Barcelona | Biblioteca Central | Regº Ms. 461 / Signª 4-III».
2. Llom del mateix pergamí, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant sis nervis interns de relligadura.
b) Descripció dels sectors: 1) Inscripció en tinta: «Eximenis Lib | deles Virtuts y | Vicis de les Dones | m. s.»; 2) Antiga signatura en tinta: «13»; 3) Signatura en tinta de la biblioteca Dalmases: «175»; 4) signatura actual, primer en llapis, després en tinta: «461/461».
3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: IV + III, de paper de fil verjurat i amb filigranes «ingres» i «gua-|*escut de Barcelona*|-rro». Foli de guarda anterior IIIv, cota actual escrita a mà i en tinta: «Ms. 461». Foli de guarda anterior IVr, dalt de tot, en lletra del s. XVIII, probablement de Pau Ignasi de Dalmases: «Eximenes, llibre de les virtuts y vicis delas donas».
c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
e) Capçalera i capçada dalt i baix.
4. Conclusió: El ms. presenta característiques molt semblants a les del ms de la BC 462, estudiat més endavant (cf. infra, n. 59). Si d'aquell es pot afirmar que l'enquadernació és l'originària del segle XVIII, refeta després del 1939, en el que ara ens ocupa hauríem de dir el mateix no sense introduir

matisos. El pergamí de llom i cobertes és l'originari del segle XVIII, com les inscripcions del llom, i en aquest sentit els dos manuscrits coincideixen. Però també són evidents els senyals que l'enquadernació originària del ms. BC 461 ha estat refeta i manipulada després del 1939. Ho proclama obertament la desaparició de la fitxa de l'IEC en la contratapa II. A més, en els llavis de les dues cobertes i en les dues capçaleres del llom es veu a ull nu el séc indicatiu que el pergamí de llom i cobertes fou estirat per tal d'adaptar-se a una ànima que ultrapassava de poc les mides de l'enquadernació anterior. I els tres primers folis de guarda inicials i els tres finals són del segon terç del segle XX. Encara es pot afegir que en les dues cobertes són visibles els cinc forats corresponents als cinc nervis de relligadura que va tenir originàriament el manuscrit, contra els sis que ara hi reconeixem. D'altra banda, el foli de guarda inicial del ms. BC 462, amb la seva inscripció, té el seu paral·lel exacte en el foli de guarda inicial IV del nostre ms., amb la mateixa inscripció en lletra del s. XVIII. Per tant, la conclusió és que els elements materials de l'enquadernació del còdex són del segle XVIII, llevat dels tres primers folis de guarda inicials i dels tres finals. La relligadura actual és posterior a 1939: el ms. va entrar al taller de restauració de la BC el novembre del 1955 i en va sortir el juliol del 1956.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper i pergamí.
4. Folis: IV + 365 + III.
5. Dimensions: 210 × 280.
6. Plecs: 1) Plec coix de 8/7, folis 1-15, amb taló entre els folis 13 i 14, i sense reclam.
2) Plec de 8 × 2, folis 16-31, amb reclam: «en sa».
3) Plec de 8 × 2, folis 32-47, amb reclam: «-timament».
4) Plec de 8 × 2, folis 48-63, amb reclam: «als maiors».
5) Plec de 8 × 2, folis 64-79, amb reclam: «o ab les».
6) Plec de 8 × 2, folis 80-95, amb reclam: «diu aci».
7) Plec de 8 × 2, folis 96-111, amb reclam: «obres e».
8) Plec de 8 × 2, folis 112-127, amb reclam: «tot hom».
9) Plec de 8 × 2, folis 128-143, amb reclam: «meten auant».
10) Plec de 8 × 2, folis 144-159, amb reclam: «donas assi».
11) Plec de 8 × 2, folis 160-175, amb reclam: «capitol LXXVII».
12) Plec de 8 × 2, folis 176-191, amb reclam: «aci que per».
13) Plec de 8 × 2, folis 192-207, amb reclam: «pena ne».
14) Plec de 8 × 2, folis 208-223, amb reclam: «enuers ton».
15) Plec de 8 × 2, folis 224-239, amb reclam: «tant e tan».
16) Plec de 8 × 2, folis 240-255, amb reclam: «que aquell».
17) Plec de 8 × 2, folis 256-271, amb reclam: «deu hom».
18) Plec de 8 × 2, folis 272-287, amb reclam: «paraula de».

19) Plec de 8 × 2, folis 288-303, amb reclam: «Capitol CCCXXVI».
20) Plec de 8 × 2, folis 304-319, amb reclam: «Car ells».
21) Plec de 8 × 2, folis 320-335, amb reclam: «e per consaguent».
22) Plec de 8 × 2, folis 336-351, amb reclam: «e obstinacio e».
23) Plec coix de 8/6, folis 352-356, amb talons entre els folis 352-353 i 364-365.

Els plecs de 8 × 2 tenen llur primer i darrer full de pergamí i els fulls interiors de paper.

Al foli 1rb, al marge superior, inscripció en tinta de la mateixa mà que també la va escriure al ms. BC 462: «És de la llibreria». És possible que aquesta nota estigui en relació amb la cota que hi ha a la secció 2) del llom: «13».

Els folis de pergamí s'organitzen segons la seqüència carn-pèl, carn-pèl, pèl-carn, pèl-carn.

8. Foliació moderna, contínua, en llapis i xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis. Numeració coetània del ms. en xifres romanes a partir de l'actual foli 16 de la numeració moderna, en llapis i xifres aràbigues.

10. Filigranes: a) Folis 1-31, 80-95, 99-109, 161-365, del carro de dues rodes semblant a la de Briquet 3544, datada a Lucca el 1434 i entre 1463-1479, a Bèlgica entre 1452-1456, a Lille entre 1456-1474, a Roma entre 1459-1460, a Ulm l'any 1473.

b) Folis 32-79, 96-98, 110-159, del carro de dues rodes semblant a la de Briquet 3527, datada a Perpinyà el 1412 i el 1432, a diversos llocs d'Itàlia entre 1413-1440, a Holanda els anys 1416 i 1439, a Hongria el 1423 i a Anglaterra el 1417.

11. Forats petits i rodons per a definir la caixa d'escriptura.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom en els folis de paper, 1111 2222, i a punta seca en els folis de pergamí, >>>><<<<, la primera línia en blanc.

III. Contingut literari

1. Folis 1-365. Foli 1ra, *inc*. del pròleg i de la taula de capítols: «A la molt alta e molt honorable senyora mia la senyora dona sanxa Ximeniçz darenos comtessa de prades lo seu humil seruidor en ihesu christ senyor dels senyors ffrare francesch eximeniçz del orde dels frares menors, honor tots temps e deguda reuerencia en aquell matex sobre alt e reuerent redemptor qui dona per ell creada e feta per sa gran dignacio elegi per mare...».

Fol. 2va, *exp.* del pròleg: «... e de lurs capitols son ordonats sots la forma qui dauall se segueix aci tan tost».

Ib., *inc.* de la taula: «Capitol primer que Jesuchrist per gloria sua e eximpli nostre ha fetes pujar infantes e donas en la perfeccio euangelical...».

Foli 11va, *exp*. de la taula: «Capitol CCCXCVI qui fa gracies a deu del acabament de aquest libre ab excusacio a la dita senyora comtessa a qui es offert principalment (*rúbrica*:) CCCXLIX».

Folis 12-15 buits.

Foli 16ra, *inc*. del tractat (*rúbrica*): «Capitol primer que Ihesu Christ per gloria sua e eximpli nostre ha fetas puiar infantes e donas en la perfeccio euangelical (*fi de rúbrica*). Ihesu christ eternal deu e incommutable principi de tota creatura perfet redemptor de tota humana natura per glorificar la altesa de la sua virtut e potencia no solament ha fets puiar alscuns homens en la euangelical perfeccio e vida ans encara a aquell mateix grau e a tota especia de virtut ha volgudes exalçar algunes infantes e donzelles delicades e generoses infeels primerament e paguanes mostrant a les esdeuenidores que daqui auant negu ne neguna nos pot escusar de viure justament e perfeta...»

Foli 364ra-364vb, *exp*.: «... Acabat aquest libre per ajuda de la clemencia del nostro saluador faç a ell sols gracies qui per sa merce lom ha fet finar. Per que senyora contesa molt alta e reuerent placieus que aci ligent si ych ha res qui bon sia que de tot façats gracies a nostro senyor deu qui quant li plau per lengua de besties fa parlar ueritat a les gents. Eus placia que tots quants deffalliments aci ueurets que tots sian imputats a la mia ignorancia e impericia qui molta es. E per tal quant leugerament cascuns en esta uida erram e deffallim e en moltes coses segons que diu lapostol Per tal tot ço qui es aci uull que tots temps sia sotsmes a correctio de la sancta mare esglesia e dels piadosos seruidors de Ihesu Christ.| Ffinito libro sit laus gloria Christo. | Gundisaluus uocatur qui scripsit benedicatur».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Libre de les dones*.

4. Catàlegs: Grahit, 32; Massó i Torrents, *Les obres*, 640; Martí, *Eximenis*, 470; *Cincuenta años*, 137; *Cort i Mecenatge: la literatura, l'art, la música i el teatre a l'Edat Mitjana,* Barcelona, Biblioteca de Catalunya-Universidad Internacional Menéndez y Pelayo 1993; BITECA (1998-2010) manid 1467 cnum 668; BOOT (1984) cnum 668.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 145 × 195, a dos corondells, de 36 línies. Impaginació: 25 + 62 + 15 + 62 + 40 × 27 + 195 + 55.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5,4.

3. Tipus de lletra i mans: escriptura gòtica catalana descurada del segle XV.

4. Reclams horitzontals centrats, posats dins dibuixos més o menys simples, més o menys fantasiosos.

5. Decoració: Caplletra inicial amb orla als folis 1r, 16r, 32v, 44r, 100r, 109r, 117r, 142r, 153r, 163r, 179r, 183r, 207v, 245r, 257v, 307r, 312r; inicials il·luminades i daurades, pròpies del gòtic internacional, adornades amb motius vegetals i zoomòrfics, llevat d'algunes particularitats al foli 16r. L'orla d'aquest foli és a tota pàgina, amb molts motius vegetals, una cara fau-

nesca sota la inicial i un drac alat a l'angle superior esquerre; els colors de la composició són el blau, el violeta, el verd, l'or vell i algun vermell. Capitals blaves i vermelles afiligranades, de dibuix variat; no executada la caplletra del foli 285v. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. A l'interior dels paràgrafs majúscules amb tocs de groc. Al foli 365v, dibuix d'una gran creu sobre una base triangular, tot en tinta sèpia. Foliació en vermell. Decoració molt semblant a l'exemplar del *Llibre dels àngels* contingut al ms. 462 de la BC, de tal manera que s'imposa la impressió que els dos mansucrits provenen del mateix escriptori.

6. Notes i signes de nota: Fol. 4r, 6r, 17r, 22r-24r, 28r, 29r-30v, 33rv, 34v-36r, 37r, 38rv, 42r-43v, 48v-49v, 50v, 52v, 53v, 55r-56r, 57rv, 61v, 67r, 68r, 69r-72v, 73v-74v, 75v, 76v, 78v, 80r, 81r, 82r-84r, 85r-89v, 90v-93v, 94v-97v, 98rv, 101r, 102r-103v, 104v, 112v, 114v, 116r, 117v, 119r-120v, 124v-125r, 126rv, 127v-128r, 130v-132v, 142v, 148r-149r, 150rv, 153r-155r, 156r, 157v-160r, 161v, 163v-164r, 165v-169r, 173r-181r, 182rv, 183v-184v, 194r-203v, 207v-212v, 218v-220v, 224r-225r, 226r, 227v-228r, 229r-230r, 232r, 233r-234r, 235r-237v, 241v-242r, 253v-254v, 255v, 256v, 258rv, 260r-261v, 264v, 271r-272v, 274v-275v, 276v, 280r-281r, 282r, 283r-285r, 287r-289v, 295r, 296r-297v, 298v-300r, 302r-303r, 307r-308r, 309r-310r, 313v-314r, 315v-316r, 319r, 320r-323r, 324v-330r, 332rv, 335rv, 340r-344v, 346rv, 350v, 352r.

7. Timbre de la BC als folis 1r, 115r, 216r.

9. Copista: Gundisalvus.

10. Revisions i correccions: fol 20rv, 25r, 27v, 31v, 37v, 38v, 41r, 53r, 56rv, 61r, 63r, 69r, 71r, 72r, 73r, 74r, 75rv-76v, 78r, 80r, 82v, 84r, 85v, 86v, 89rv, 90r, 91r, 93v, 97v, 105r, 106v, 107v, 108r, 113r, 114rv, 115v-116v, 117r, 118rv, 120rv, 121v-135r, 136rv, 137v-138v, 139v-143r, 144r, 145rv, 146v, 148rv, 149v, 150r-153r, 154r-155v, 156v, 157r-160r, 161r-162r, 163r, 164r-165r, 166v-172r, 173r, 174r-178r, 179r, 180v, 181v, 182v, 184v-187v, 189rv, 193r, 195r, 206r, 207r, 214rv, 215v-220r, 226v, 227v, 228v, 230v, 232r, 235v, 239r, 241v, 242v, 249v, 255r, 259r, 261r, 271r, 273rv, 281v, 282v, 284r, 286r, 294v, 305rv, 311rv, 312v, 316r, 317r, 330r, 332rv, 333r, 334r, 337r, 338r, 342v, 347v, 348r, 352r, 354r, 355r, 358v, 360v.

12. Notícies històriques: Nota de possessió en lletra del s. XVI al foli 365v: «Fra march de cardona du-|-cat del duc de prades com-|-te | frater marcus cardonensis ducatus | et comitatus». És probable que es tracti de Marc d'Orriols, conegut com a Marc de Cardona, personatge cèlebre d'aquesta vila. Va néixer el 1519 en el si d'una família de menestrals humils i es convertí en un personatge influent a la Cort espanyola, on arribà a tenir el càrrec de jardiner reial. Protegit per Carles I i Felip I d'Aragó, II de Castella, va fer el projecte dels jardins del monestir de Yuste i dels de l'Escorial. Adoptà el nom de Marc de Cardona en ingressar a l'orde dels jerònims de Sant Jeroni de la Murtra. Home del Renaixement, va saber combinar la seva condició de

religiós amb els interessos polifacètics que va tenir com a botànic, enginyer i músic.[17] Sant Jeroni de la Murtra, fundat a la primeria del segle XV, s'enriquí entre aquest segle i el següent amb una gran biblioteca. El prior Pere Benejam († 1524), conseller dels reis i del duc de Cardona,[18] li donà un gran impuls. Des dels seus mateixos orígens, el cenobi va posseir, custodiar i copiar un gran nombre de manuscrits de les obres d'Eiximenis, alguna de la qual també consta que va vendre.[19]

V. Conclusió

1. Estat de conservació: El ms. ha estat restaurat amb tela per tal de contrarresar els efectes de la tinta corrossiva. Amb tot, els folis 353 ss. presenten un estat d'oxidació molt avançat, amb forats als folis 355, 361 i 362.

2. Datació: Les filigranes indiquen una datació entre 1429 i 1451, aproximadament.

3. Origen català (Joana de Cardona?).

4. Propietaris i procedència: Fra Marc de Cardona, Biblioteca Dalmases, IEC. Cf. «BBC», III (1916), 32.

35

7. Madrid, BN, ms. 1984

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 285 × 380 × 75.

b) Material: pasta holandesa recoberta de pell marró.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta amb signatura antiga de la BNM: «P/10», tatxada a llapis. Al seu costat esquerre, en llapis: «Mss-1984».

17. Cf. Teodoro Martín Martín, *Fray Marcos de Cardona, jardinero de Carlos V y Felipe II en Yuste y El Escorial*, Madrid, Sociedad de Fomento y Reconstrucción del Real Coliseo Carlos III-Asociación Cultural Cocheras del Rey, 2008.

18. A principis del segle XV la casa de Cardona i la de Prades es van unir gràcies al matrimoni de Joan Ramon Folch de Cardona i Gondiçalva Ximenis d'Arenós (àlias Joana de Prades), néta de la destinatària del *Llibre de les dones*, Sanxa Ximenis d'Arenós. Per aquesta darrera, cf. E. Izquierdo Molinas, *a. c.* supra, n. 29, III, 4, in fine.

19. Cf. Jesús Alturo Perucho, *Noves dades sobre la difusió de* Lo llibre de les dones *de Francesc Eiximenis*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001), 255-264, esp. 256; Josep Hernando i Delgado, *Obres de Francesc Eiximenis en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV*, dins «ATCA», 26 (2007), 403 i 410, nota 89.

d) Elements decoratius: En les dues cobertes hi ha incisos l'un dins l'altre dos rectangles, units per diagonals que van dels angles de l'un als angles de l'altre.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant sis nervis interns, que formen set seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) - 6) rases; 7) etiqueta rectangular de paper blanc amb la signatura actual del ms.: «Mss | 1984».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: IX + VII. Foli de guarda VIIv, antiga signatura iterada: «P 10», i etiqueta amb la signatura actual: «Ms. | 1984». Abans de la darrera restauració, hi havia V folis de guarda inicials i II de finals.

e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió: La coberta ha estat restaurada el maig del 2004, tal com consta en una fitxa per al taller trobada a l'interior del manuscrit.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis: $V^1 + V^2 + 287 + II + V$.

5. Dimensions: 277 × 368.

6. Plecs: 1) Plec coix de 5/6, foli de guarda V^2-foli 10, amb reclam: «capitol».

2) Plec coix de 6/5, folis 11-21, amb reclam: «primers».

3) Plec de 6 × 2, folis 22-33, amb reclam: «E aximateix».

4) Plec de 6 × 2, folis 34-45, amb reclam: «qui hauran».

5) Plec de 6 × 2, folis 46-57, amb reclam: «gran deno», però mal posat al foli anterior 56, quan li tocaria el 57, lligant bé amb l'inici del foli 58.

6) Plec de 6 × 2, folis 58-69, amb reclam: «e anar per orts».

7) Plec de 6 × 2, folis 70-81, amb reclam: «pesar la».

8) Plec de 6 × 2, folis 82-93, amb reclam: «de deu».

9) Plec de 6 × 2, folis 94-105, amb reclam: «guardar».

10) Plec de 6 × 2, folis 106-117, amb reclam: «cogitacio».

11) Plec de 6 × 2, folis 118-129, amb reclam: «-jorment».

12) Plec de 6 × 2, folis 130-141, amb reclam: «no inga».

13) Plec de 6 × 2, folis 142-153, amb reclam: «Eximpli».

14) Plec de 6 × 2, folis 154-165, amb reclam: «ab tu en».

15) Plec de 6 × 2, folis 166-177, amb reclam: «Car legim».

16) Plec de 6 × 2, folis 178-189, amb reclam: «gescha».

17) Plec de 6 × 2, folis 190-201, amb reclam: «Capitol CCLXVI».

18) Plec de 6 × 2, folis 202-213, amb reclam: «als sants».

19) Plec de 6 × 2, folis 214-225, amb reclam: «cosa de».

20) Plec de 6 × 2, folis 226-237, amb reclam: «aspre vestir».

21) Plec de 6 × 2, folis 238-249, amb reclam: «integra».
22) Plec de 6 × 2, folis 250-261, amb reclam: «dels majors».
23) Plec de 6 × 2, folis 262-273, amb reclam: «e comparacio».
24) Plec de 6 × 2, folis 274-285, amb reclam: «dins aquell».
25) Bifoli, folis 286-287.

Abans de la darrera restauració, el plec 5) era un plec coix de 6/5; i el plec 6) era un altre plec coix de 7/6.

D'un cap a l'altre del ms., llevat dels folis inicials de taula, al marge superior del verso dels folis, escrit en tinta malva, hi ha esment de «La primera part», «primer tractat», «primer tractat de les infantes», «Lo 2on tractat», «Lo 3r tractat». En el recto, en rúbrica, es complementa la informació del marge del verso, amb mots com és ara «en general», «de les infantes», «de les donzelles», «de las maridades», etc. La guillotina ha escapçat algun d'aquests esments.

Sovint hom troba al marge, escrit amb tinta sèpia i en xifres aràbigues el número dels capítols, on la xifra és escrita en números romans. Aquestes transcripcions no semblen ésser sistemàtiques, per bé que la cisalla també n'ha escapçades i potser n'ha fet desaparèixer unes quantes.

El segon full del plec corresponent als folis 46-57, hauria d'ésser primer full de plec, i així lligarien tant els reclams com l'ordre dels capítols, perquè ara al foli 46v hi ha el capítol 47, i al foli 47r el 45, així com al foli 56v hi ha el cap. 59 i al foli 57r hi ha el cap. 58.

8. Foliació moderna, en llapis, a l'angle dret del recto dels folis. Hi ha una numeració coetània en xifres romanes, molt guillotinada, que va sempre descompensada d'una desena menys que la moderna (el foli 12 de la primera numeració és numerat en xifres romanes com a foli I). Altres números àrabs que apareixen als marges corresponen als capítols de l'obra.

10. Filigranes: a) de la corona, amb les lletres *S* i *H* a baix, semblant a la de Briquet 4846, datada a Gènova el 1465, *passim*.

b) Foli 9, filigrana de la flor, semblant a Briquet 6649, datada a Bolonya el 1472.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom, 1111 2222, des de l'inici fins al foli 21v; a partir d'aquest foli hom empra un estri més aviat semblant a una punta seca, que només deixa empremta de forma escadussera. La primera línia és escrita en els folis 1v-16v i 29r-33v; en la resta de folis la primera línia és en blanc. Hi ha línies de guia per a les línies d'escriptura.

III. Contingut literari

1. Folis 1ra-12ra. Fol 1ra, *inc*. del pròleg: «A la molt alta e molt honorable senyora mia la senyora dona sanxa ximenes darenos Comtessa de prades lo seu

humill seruidor en Jhesu Xrist senyor dels senyors frare franssech Eximenis dela orde dels frares menors...».

Fol. 1va, *exp.* del pròleg: «... sots la forma qui deuall se sagueix aci tantost»

Fol. 2ra, *inc.* de la taula: «Capitol primer...».

Fol 12ra, *exp*.: «Capitol CCCXCVI qui fa gracies a deu del acabament de quest libra ab escusacio a la dita senyora Comtesa a qui es ofert prinsipalment (*rúbrica*:) En cartes CCLXXVII».

Folis 12rb-287rb. Foli 12rb, *inc*. del tractat (*rúbrica*): «Capitol primer com Ihesu Xrist per gloria sua e eximpli nostre ha fetes puiar infantes e dones en la perfectio euangelicha (*fi de rúbrica*). Ihesu Xrist eternal deu e incomutable principi de tota creatura perfet redemtor de tota humana natura per glorificar la altea de la sua virtut e potencia no solament ha fets pujar als guns homens en la euangelical perfeccio e vida, Ans encare a aquell mateix grau e a tota especie de virtut ha volgudes exalçar alscunes infantes e donzelles delicades e generoses infeels...»

F. 287rb, *exp*.: «... Per tal tot so qui es aci vull que tostemps sia sotsmes a correctio de la santa mare sgleya e dels piedosos seruidors de Ihesu Xrist. Amen. Ffinito libro sit laus gloria Xto. Qui scripsit scribat semper cum domino vivat amen. Quod ffuit perfectum scribendi per me Paulum Oliuerii Minoricensis insule degens i[n] Ciuitate barchinone die veneris VI° die febroarii anni M CCCC LXX octaui».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Libre de les dones*.

4. Catàlegs i bibliografia: Massó i Torrents, *Manuscrits*, XX; *Les obres*, 639-640; Martí, *Eximenis*, 470; Martí, *Notes descriptives*, 359; Domínguez Bordona, 35; IGMBN, V, 401-402; Castro, 113-114, n° 108; BITECA (1991-2002) manid 1470; BOOT (1984) cnum 671.

5. Edició: Publiquen fotografies del foli 12r i del foli 287r els editors de *Lo libre de les dones,* citats supra, n. 29, III, n. 5, f).

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 170 × 240, a dos corondells, de 38-40 línies. Impaginació: 60 + 70 + 20 + 70 + 70 × 45 + 240 + 80.

Al capdamunt del recto dels folis hi sol haver en rúbrica títols corrents, al capdamunt del verso és en tinta morada. A partir del foli 208, bo i mantenintse el sistema, les indicacions morades també apareixen sota les rubricades.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura cursiva catalana del darrer terç del s. XV, de dues mans: a) una que escriu molt cal·ligràficament, folis 1-21 i rúbriques, en lletra gòtica catalana arrodonida; b) una segona escriu del foli 22

endavant i és l'escriptura de Pau Oliver, més regular en els seus folis inicials: gòtico-humanística.

4. Reclams horitzontals centrats, el del foli 10v en gòtica cal·ligràfica de caixa alta, el del foli 34v encerclat en vermelló.

5. Decoració. Caplletres daurades als folis 1r i 12r. En aquest darrer foli hi ha una orla plena, dibuixada i no pintada, amb rebrolls vegetals i figures humanes, dues masculines i quatre femenines, dibuixat tot a tinta; al final del foli, escut heràldic: Escacades dues peces d'or i dues torres. Capitals en vermell i blau, amb trets afiligranats malves i vermells, i antenes marginals. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de groc. Capitals afiligranades a l'inici dels diversos tractats, la lletra en blau, la filigrana en vermell. Algunes inicials ensafranades.

6. Notes marginals: 54v, 73v, 195rb.

7. Segells de la BNM: fol 1r, 21r, 22r, 24r, 34r, 53r, 54r, 64r, 82r, 119r, 121r, 124r, 155r, 203r, 228r, 230r, 243r, 257r, 263r, 265r, 267r, 276r, 287r

9. Copista: Pau Oliver, menorquí resident a Barcelona.

10. Revisions i correccions: dels mateixos copistes, *passim*, i també d'altres mans.

11. Antigues signatures: foli de guarda IVr, en tinta: «P.10».

12. Notícies històriques. És possible que Pau Oliver sigui el copista i el propietari del ms. La riquesa relativa de la decoració fa pensar més aviat en un comanditari de posició social alta.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo, llevat d'alguns quaderns inicials on hi ha folis i àdhuc fulls despresos. Al foli 274 hi ha un estrip.

2. Datació: 1478 febrer 6.

3. Origen barceloní.

4. Propietaris i procedència: Pertany a les col·leccions reials almenys des del principi del segle XVIII.

b) Fragments

36

8. Madrid, BN, ms. 4030, ff. CCXXVI-CCXLI.

Cf. infra n. 50, III, ii.

37

9. Barcelona, ACA, Canc., Pergamins, Fragments, Carpeta 19, nº 420.

I. Enquadernació

1. Cobertes. El fragment és guardat en camisa de plàstic, la qual, amb d'altres fragments, és ubicada a la carpeta nº 19 de la sèrie. a) Mides de superfície: 360 × 489.

c) Indicacions escrites: Fol. 1r, *in calce,* en llapis i encerclat, nº del fragment en la sèrie actual: «420». En sentit invertit, inscripció d'almenys cinc línies, raspada i ara il·legible, àdhuc amb llum ultravioleta. Fol 2v, *in calce* i en sentit invertit: «Capbreu de Calonge dels anys 1377 | y de 1616 [E] de Vallobrega any 1579 y | de altres diferents [an]ys de dits lochs» | [*al man*:] «Cabreu de Calonja del any 1377 | y de Vallobrega del any 1579». Una mica més avall, tornant a l'espai de l'intercolumni, en tinta: «174».

2. Llom del mateix pergamí, amb dos reforços de cuir fosc, cosits en el moment que el bifoli es convertí en coberta d'uns altres documents; restes del fil de cosir.

En la primera meitat hom pot llegir: «Cap | breu | de Ca | longe | 1377 | etc» (lletra del s. XVII).

II. Cos del volum

1. Composició material: Fragment homogeni.
2. Matèria: pergamí.
4. Folis: 2.
5. Dimensions: 260 × 370.
6. Plec: El bifoli formava part d'un plec: cf. el que a propòsit d'aquest aspecte diu Perarnau en l'article citat infra, III. 5.
11. Forats per a la construcció de la caixa d'escriptura, romboidals, executats amb punxó. Es veuen a l'actual foli 1.
12. Sistema de ratllat en sec. <<>>.

III. Contingut literari

1. Folis 1ra, *inc.* (*rúbrica*): «Capitol CCXV. Açi començe lo quart tractat de la quinta part daquest libre qui tracte dels VII peccats mortals (*fi de rúbrica*). Ara hauem a dir dels VII peccats mortals. E deus saber açi que lo peccat uoluntari...»

Foli 2vb, *exp.*: «...Daçi matex ue que lom auar no ama ne honra ne presa deu ne li uol en res obeyr. E perque es ten cruel a la sua anima e perque tostemps porta la sua anima ve... [*fine mutilus*]».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Llibre de les dones,* cc. 215-217 (part inicial), 239 (part final)-242 (part inicial).

4. Catàlegs i bibliografia: Cf. l'article de Josep Perarnau citat infra; BITECA (1997) manid 2877 cnum 10508.

5. Edicions: Sergi Gascón Uris, *Un text d'Eiximenis al monestir,* dins «Patrimoni i història local. Jornades d'homenatge a Lluís Esteva i Cruañas», Sant Feliu de Guíxols, Ajuntament 1996, 127-130; Josep Perarnau i Espelt, *Un nou bifoli del Llibre de les Dones de Francesc Eiximenis, (ACA, Canc., Pergamins. Fragments, n. 420),* dins «ATCA», 22 (2003), 269-307.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 150 × 230, a dos corondells, de 50 línies. Impaginació: 35 + 73 + 14 + 73 + 35 × 50 + 230 + 85.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 4,6.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra gòtica formada de principis del s. XV.

4. Reclams: No n'hi ha.

5. Decoració: Inicial de tractat i de capítol en vermelló i or, afiligranada, amb colors vermells i restes de malva. Inicials de capítol vermelles i blaves amb tocs afiligranats malves i vermells respectivament. Citacions bíbliques subratllades en vermell.

6. Notes amb claus al foli 1v.

7. Segells i timbres : Fol 1r, *in calce*, timbre de l'ACA en tinta malva.

8. Fragments: En la mateixa carpeta i en camisa de plàstic pròpia es guarda un fragment de paper, abans enganxat en la part inferior de l'actual foli 2v, de 210 × 153, on hi ha les inscripcions següents: «Capbreos de Calonje etc. | Años 1377, 1579 y 1646 | [y de] algunos otros» (lletra del s. XVII); «y uno de Fenals / del año 1643» (lletra diversa, no molt posterior) ; «la de Vilarroma / la de Vallllobrega» (lletra del s. XVII); «Caxs. 11 Leg. 96 U» (lletra del s. XIX).

12. Notícies històriques: El bifoli pertanyia a un manuscrit del *Llibre de les Dones* d'Eiximenis, complet o parcial, probablement propietat del monestir de Sant Feliu de Guíxols. A principis del segle XVIII, desballestat el manuscrit, el bifoli fou emprat per a servir de coberta de tres capbreus del dit monestir. El que ara resta d'aquells capbreus, un cop separada la coberta, es pot consultar a l'ACA, Monacals, Hisenda | Girona, 68a; *olim* Cax[ón] 11.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Els diversos plegatges a què fou sotmès el bifoli i alguns forats i estrips potser anteriors li confereixen una certa fragilitat.

2. Datació: Primer quart del segle XV.

3. Origen català.
4. Propietaris i procedència: Monestir de Sant Feliu de Guíxols, Delegació d'Hisenda de Girona, ACA.

38

10. Barcelona, ADB, fragment 99 [Carpeta de Tapes de manuscrits, nº 1]

I. Enquadernació

El fragment és conservat en la carpeta indicada i és protegit entre dos folis no numerats, de paper d'embalar marró, de 350 × 493, a l'angle superior dret d'un dels quals hi ha el número del fragment: «99».

II. Cos del volum

1. Composició material: Fragment homogeni.
2. Matèria: pergamí.
4. Folis: 1.
5. Dimensions: 137 × 162.
6. El que queda de fragment no permet de fer cap conjectura sòlida sobre el ms. del qual prové. El recto *b* del text ha pràcticament desaparegut i només s'hi distingeixen algunes lletres esparses; és segurament la part que va ésser convertida en coberta I, quan el fragment fou utilitzat com a relligadura d'altres fulls o com a carpeta. Al recto *a* hi ha unes inscripcions amb lletra del s. XVI que foren escrites a l'inrevés de l'escriptura primitiva:
«LI | petro boch 18 | padyola | pasqual blan[ch]».
11. Forats: No se'n veuen.
12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Fol. 1ra, *inc*. (*initio mutilus*): «-cils per qualque fin bona e vir[tuosa] eximpli daço es aytal...»
Fol. 1vb, *exp.*: «... e ab sobirana alegria e solament f[eyen a]ço los homens ans encara ho...» (*fine mutilus*).
2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Libre de les Dones,* fragments dels capítols CLXIV i CLXV. Al recto, c. CLXIV, línies 3-14; al verso, tres darreres línies del mateix capítol, i c. CLXV, línies 1-24 de l'edició citada infra.
4. Catàlegs i bibliografia: Jesús Alturo Perucho, *Noves dades sobre la difusió de «Lo libre de les dones» de Francesc Eiximenis*, dins «Quaderns de la

Selva», 13 (2001), 255-264, esp. 263-264; BITECA (2001) manid 2621 cnum 5340.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: Amplada i altura original desconegudes. És a dos corondells, d'uns 80 mm. cadascun, separats per un intercolumni de 30 mm.

2. Tipus de ratllat: S'hi veu una línia de justificació vertical, l'escriptura anava de justificació a justificació i de justificació a justificació.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda, amb trets gòtics.

5. Decoració: Rúbriques, calderons vermells.

6. Notes: Al recto i al verso diverses sumes de poca qualitat.

7. Timbre de l'arxiu arxidiocesà de Barcelona al verso.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: El fragment és el que resta d'un full que fou dividit en dos o tres trossos. Mirat pel seu recto, presenta una osca de 30 × 40 mm. al seu angle superior dret. Al mm. 58 de l'ample, és ben perceptible una franja de 7 mm. que va de dalt a baix, séc produït quan el fragment fou utilitzat com a coberta de ms., full exterior de plec, bossa o carpeta. A la primera meitat del recto s'han conservat quatre fragments de fil del cosit. Més avall, a una distància de 45 mm., es veuen els forats d'un altre cosit, sense el fil.

2. Datació: Segona meitat del s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: ADB.

39

11. Vic, Biblioteca Episcopal, ms. 235, fol. 141r.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 155 × 220 × 40.

b) Material: posts de fusta, recobertes de badana. Tot el ms. protegit amb una roba de gasa.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, escrites en tinta marró fosc sobre pergamí, xifres diverses i comptes. Al mig, ex-libris de la Biblioteca, amb inscripció: «Ex libris Bibliothecae Episcopalis Publicae Vicensis». Contratapa II, xifres i comptes diversos i *probationes pennae*: «Pues la morte non se escuza | lo medo por que...»

d) Elements decoratius: cap.

2. Llom ras, de pell marró, diferent de la de les tapes, afegida posteriormet. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes, mitjançant tres nervis interiors que formen quatre seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) buida; 2) teixell de pell blanca, posada després del 1936, amb inscripció manuscrita en tinta i lletra cal·ligràfica: «Eximenis Doctrina per ensenyar als qui han de governar. | c. 235».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I + I, de pergamí, com el que recobreix les dues contratapes. Foli de guarda inicial Ir, diversos números i *probationes pennae,* amb una nota datada, escrita en la mateixa lletra i potser de la mateixa mà del qui escriu el fragment de Petrarca que es troba al final del manuscrit: «Vuy que tenim e X de Maig del any Mil | CCCC LXXXVI los honorables consellers | de la present Ciutat de Vich conposaren ab | en B[ernat] Nadal moliner qui hauia delinquit | en la baronia de la dita Ciutat, ço es del | quadre de Vilageliu stant Consellers | Nantoni Vila, Jacme Roura, Valenti Campana, Matheu Vila | hagueren se de composicio III lliures XII sous». Dessota, una altra nota, del segle XVI: «Que los consellers no fassan ars qui sia contengut en los presens libres car es de Parricha (parrinya?)».

Foli de guarda inicial Iv, dalt de tot, en lletra del segle XVII, *probatio pennae:* «Pera sabater gernasti y saba-|te dismonis (?)»

Foli de guarda final Ir: «Nemo potest dici justus qui mortem qui exilium | qui egestatem timet | aut qui ea que sunt hiis | contraria equitati | anteponit». Dessota: «Tres cosas destroexen casa ço es plets | bandos e jochs hom baguasser y mala dona».[20] A sota, encara: «Verbo non obsto sed toto posse resisto». Segueixen altres *probationes pennae.*

Foli de guarda final Iv, cap al mig, diverses *probationes pennae*: «Rex | qui mea tollit Inimicus est». Dues llistes o columnes amb noms, d'una altra mà: «Roig del rey alfonso | cristia narbones | mas johan | de johan guill|(*tatxat*) clota | Rosell | codina | sant sist | nadal | osona | baro | ualmanya | bruguer». A sota: «14755» Al final, creu i data: «14†71».

b) Tancadors: N'hi hagueren, havent-se conservat només el gafet superior de la contratapa II. També es veuen els forats dels claus (5) a les dues cobertes.

c) Cobertes (folres): de pergamí de pell de porc, enganxat a la tapa pel costat pèl (I) i carn (II).

4. Conclusió: Es l'original del segle XV i es pot datar a la dècada dels 1470.

20. Extensió de la màxima [28] del *Llibre de Tres*: «Tres coses desfan l'om: plet, bando e joch». Cf. edició M. de Riquer, Barcelona, Quaderns Crema, 1997, 29.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis: I + 142 + I.
5. Dimensions: 148 × 221 × 30.
6. Plecs: 1) Plec de 7 × 2, folis 1-14, sense reclam.
2) Plec de 8 × 2, folis 15-30, amb reclam horitzontal: «paciaris»
3) Plec de 8 × 2, folis 31-46, amb reclam horitzontal: «-rats»
4) Plec de 8 × 2, folis 47-62, amb reclam horitzontal: «ploren»
5) Plec de 8 × 2, folis 63-78, amb reclam horitzontal: «deuets»
6) Plec de 8 × 2, folis 79-92, amb reclam horitzontal: «comprensi»
7) Plec de 8 × 2, folis 93-106, sense reclam.
8) Plec de 9/8 folis 107-123, sense reclam.
9) Plec de 7 × 2, folis 124-137, sense reclam.
10) Plec coix, de 3/2, folis 138-142.

8. Foliació: Dues foliacions: Una amb llapis i xifres aràbigues, des del foli 1 al 142, del segle XX. Al foli 3 d'aquesta foliació comença una foliació coetània, amb xifres romanes, del foli I al XCVII, en la qual manca el foli XIII (amb pèrdua de text) i el XXXXVII (sense pèrdua de text, havent-se'l estrompassat el numerador). A partir del f. XXXXVIIII (99), les dues foliacions coincideixen.

9. Numeració de plecs: No se'n veu rastre.

10. Filigranes: a) del cap de bou amb banyes sobrepujat d'estrella de cinc raigs i mitja lluna, folis 1-106, del tipus Bofarull 69, sense data, relacionable amb Valls i Subirà 1275, datada a Vic els anys 1448 i 1451; b) de les tisores, folis 109-112, 119-127, 134-142, del tipus Briquet 3770, datada a Montpeller els anys 1447-1452 ; c) de la lletra A somada de corona, f. 114-117, 129-132, del tipus Valls i Subirà, 1614, datada a Vic el 1453.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia. 1111 2222.

III. Contingut literari

I

1a. Folis 1-2. Fol 1r, *inc.* de la taula (*initio mutilus*): «Declaracio de misericordia. E com no es contraria en res a justicia XXVIII».

Fol. 2v, *exp.* de la taula: «Conclusio que tot ço que damunt es dit es rahonable i iust e acte de iusticia e de las beneuyrances dels justs. | Prechs e atorgament de esser meses en scriptura les paraules d'aquesta collacio XCVI.

1b. Folis 3r-97v. Fol. 3r, *inc.*: «Comença lo tractat appellat doctrina compendiosa o doctrina abreuyada qui ensenye de viure justament. E de regir qualseuol offici publich leyalment e diligent dictat compost e ordonat per lo

Reuerent mestre ffrancesch exemeniç del orde de sant ffrancesch e del Regne de Valencia. Primera partida del libre. E seguex se Lo preambol. En nom de Deu sia...».

Foli 97v, *exp.*: «... en aquesta manera e en aquesta condicio o compila lo dit ffrare qui nage bon guardo de nostro senyor deu Amen he hage repos en paradis lo dit frare Amen e totes les animes feel deffunctes. Amen. | Ffinito libro sit laus et gloria Christo. | Amen».

Alia manu (s. XVI-XVII): «Amen. Ffinito libro sit laus et | gloria christo. | Tibi soli peccaui | et mallum coram te fecit (*sic*) | vt iustificeris in cermoni-| -bus et vincas cum iudicaris[21] | finis».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Doctrina compendiosa.*

Cf. infra, n. 190.

Folis 98-137 buits.

II

1. Foli 138r: «Item a VIIIIº de abril any M D XXXX fas recort y mamorie que eren cunsales dela dita siutat mossen antoni refel vila, cap, y segon mossen miquel Bofegos y mossen miquel pradel y mossen joan soy y acaban dita conseleria en lo maig primer vinent. Y mori en dit any mossen miquel Bofagos en lo desus dit any y fou li feta tota la serimonia que se partany a fer a vn consaler y mes mori en dit any la enparatris senyora nostra.

Item mes fas memoria del dit any qui fou gran quarastia de blat en que los dits consales tingueren gran trablas (*sic*) en sarquar blat, be que ab la lur bona deligensia trobaran prou blat y a bon marquat, yil tingueren tot lany, que no puga lo que fora pugat a respechte».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *{Notes sobre els consellers vigatans de l'any 1540 i la carestia de blat d'aquell any}.*

III

1. Foli 140r: «Nota que es promenia c. CCIII e an lo libre dels angels an lo c. XXXVIIIIº. Sisenament que los homens hagesen Iª poca de promenia» ... (*mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels, tractat V, cap. XXXIX,* fragment de còpia interromput.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2009) manid 1458 cnum 11077.

5. Edició: *Francesc Eiximenis. De Sant Miquel Arcàngel. El quint tractat del «Llibre dels Àngels»,* a cura de Curt Wittlin, Barcelona, Curial 1983, 120, línies 37-38.

21. Ps. 51, 6.

Cf. infra, n. 50.

IV

1. Foli 141r: «In libro de las donas in c. C°XXXIIII° per magistrum ff. eximenis: Diu Seneca que entigament tothom que fos notat de sembrar discordies o prenia mort o ere exellat de tota comunitat e per raho daço entigament james no posaua hom en offici homens qui tost crehien o fossen percials notablament en llurs affeccions o fossen acceptadors de personas, o qui crehien tostemps les primeras informacions, car ab aytals homens ab les malas lenguas fayen tantost llurs affers o posaven foch la hon ells sa volien. E per raho daço tremet Deu contra aytals malas lenguas la sua maladictio, segons que appar ecclesiastici XXVIIII° capitulo».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre des les dones, c. CXXXIV, fragment final.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2009) manid 1458 cnum 11078.

5. Edició: F. Naccarato, *o. c.,* p. 202.

V

1. Foli 141r: «In eodem libro et sequenti capitulo contra homines ponentes discordias inter gentes. Diu Seneca que en son temps hauia ley imperial en Roma que tots aytals homens fossen gitats de tota comunitat, car no son sino diablas en forma humana habitants en la terra, los quals tot lo mon deuria perseguir axi com a diables e los deuria hom fer portar qualqua senyal al front o als pits que portassen cusida vna lengua de drap vermell per la qual fossen coneguts e lauors tothom se guardaria dells ells fugiria e negun nols daria fe».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre de les dones, c. CCLXX, cap al final.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2009) manid 1458 cnum 11079.

5. Edició: F. Naccarato, *o. c. ,* p. 394.

VI

1. Fol. 141r: «In eodem libro in capitulo CCLXXI° contra homines lingosos. Com axi com si no vsauen de raho parlen sens ohir los altres ans en mig de las paraules que laltra dira ells se posaran trencant llur sentencia començada ne garden qui parla ne attenen a aço que laltra diu axi que de tots punts ensenyen que son bestias aytals personas. Diu ysidorus que ja mes los philosofs en Grecia no los lexauen entrar en consell nels permetien esser en negun parlament de perill ne de cosa de pes per aquest tant gran vici. E axi mateix car homens axi viciats tard es que sien secrets ne ab bona raho e son mal nudrits e quaix axi com a bestias en aquesta part».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Llibre de les dones, c. CCLXXI.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2009) manid 1458 cnum 11080.

5. Edició: F. Naccarato, *o. c.,* p. 395.

VII

1. Fol. 142r, *inc.:* «Tempore viceno cui viuere natura negauit
Et quem triceno sapientia non decorauit
Et qui quadrageno gatzas non acumula[ui]t
Tempore sereno radios fortuna meabit».
Alia manu: «Nemo potest dici iustus
Qui mortem, qui exilium
Qui egestatem timet
Aut qui ea que sunt hiis
contraria equitati
anteponit».

2. Identificació d'autor i obra: Anònim, *Versos llatins.* Cf. supra, I, 3, a).

VIII

1. Fol. 142r, *inc.* (*alia manu*): «Primo Petrarche in Africham Scipionis».
«Hoc enim monuisse velim nil gratius illi
Qui celum terrasque regit dominoque patrique
Actibus ex nostris quam iustis legibus vrbes
Consiliumque hominum sociatum nexibus equis
Quisquis enim ingenio patriam aut viribus alte
Sustulerit sumptisque oppressam inuerit armis
Hic certum sine fine locum in regione serena
Expectet, uereque petat sibi premia vite
Iusticia statuente Dei que nec quid inulctum
Nec sine premio sinit, etc».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesco Petrarca, *Africa I, 490-499,* versos escrits amb una bella lletra bastarda, molt influïda per la humanística.

3. Altres manuscrits: Florència, Laurenziano xxxiii 35; Laurenziano LXXXXI sup. 39; Laurenziano Santa Croce xxvi sin. 4; París, BNF, lat. 8367; Londres, BL, Harleian 3722; Cambridge, Pembrocke College 249; Florència, Laurenziano lxxviii 1; París, BNF, lat. 8124; Londres, BL, Ashburnam 1014; Napoli, BN, V. E. 39; Oxford, Bib. Bodleiana, ms. Canoniciano misc. 62; Napoli, BN, ms. V. E. 40; Roma, Bib. Apost. Vat., ms. Urbinate Latino 370, Rossiniano 944; Venècia, Biblioteca Marciana, lat. XII 17; Wolfenbüttel, ms. Gudiano lat. 75; Madrid, BN, ms. 17652; Napoli, BN, V. D. 41; París, Bib. de Sainte-Geneviève, ms. 3196; Milano, Bib. Trivulziana, ms. 686; Napoli,

BN, ms. V. E. 35; Napoli, Biblioteca dei Gerolamini, ms. P. X. N. XVI; Firenze, Riccardiano 688.

5. Edició consultada: Cf. Nicola FESTA, *Francesco Petrarca. L'Africa. Edizione critica per cura di ... {Edizione Nazionale delle Opere di Francesco Petrarca I},* Firenze, G. C. Sansone Editore 1926, 24.

IX

1. Fol. 142v: Peccats contra lo spirit sant. *Inc.:* «Quantes son les species de peccat contra lespirit sant dich que son VI...».

Exp.: «... E ans que aquestas cosas sien dites peccats contra lo sant spirit sa requer que sien comesos de certa malicia, mas no si sien comesos de potencia ignoran la, o que haia ab si final impenitencia».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Definicions dels pecats contra l'Esperit Sant.*

3. Altres manuscrits: BC, ms. 459, foli de guarda inicial I, text en llatí.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2009) manid 1458 cnum 11081.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 81 × 118, a columna tirada, de 19-21 línies. Impaginació: 28 + 81 + 40 × 35 + 118 + 55.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Bastarda cursiva de la segona meitat del segle XV, amb influències de la humanística cursiva de dues mans: a) fol. 1-93v; b) fol. 93v-97v.

4. Reclams verticals, sempre enquadrats o posats dins un dibuix.

1. Decoració: Inicials de capítol vermelles. Rúbriques. Calderons vermells. Citacions llatines subratllades en vermelló. Majúscules amb tocs d'or a l'interior dels paràgrafs. Alguna lletra caudada: f. 8r, 34v, 37v, 61v, 73v, 85r.

6. Notes: Fol. 87rv

9. Copistes: Dos

10. Revisions i correccions: f. 76v, 80v, 87r, 89r, 93r, 97r.

11. Notícies històriques: Les notes de finals del segle XV que hom troba als folis de guarda indiquen que el ms. pertangué a la ciutat de Vic des del principi fins a l'any 1939, quan passà a la Biblioteca Episcopal. És probable que el ms. fos encarregat o comprat directament pel municipi.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Correcta, malgrat les taques d'humitat, visibles fins al foli 95.

2. Datació: Segona part del segle XV, entorn dels anys 1470-1475.

3. Origen: Català
4. Propietaris i procedència: Arxiu Municipal de Vic, Biblioteca Episcopal de Vic a partir del 1939.

40

12. Barcelona, BUB, ms. 80, fol. 88ra-100v.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 280 × 30.
b) Material: Pergamí flexible.
c) Indicacions escrites: Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta: «Ms. 80». Dessota, més centrat, amb llapis vermell: «21-2-22».
2. Llom del mateix pergamí, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interns de relligadura perfectament visibles, que no formen seccions a l'exterior.
b) Descripció de les parts: 1) teixell de paper blanc enganxat, escrit en tinta: «Eximenez|Libre|del|Consell». El teixell tapa l'inici del títol del llom: «[Libre] de Consell». Sobre aquest títol hi ha sobreescrita la signatura antiga del volum: «2|2|22». A la part inferior, en tinta: «Ms. 80|BUB».
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + I. Foli de guarda Ir del principi, en llapis vermell, signatura antiga: «21-2-22». Foli de guarda inicial IIr, nota de propietat: «Es de Anthoni del codony menor. 1625».
c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda I.
e) Capçalera i capçada dalt i baix.
4. Conclusió: Data: S. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.
2. Matèria: Paper.
4. Folis II + 100 + I
5. Dimensions: 202 × 273 + 20.
6. Plecs: 1) Plec coix de 1/4, folis 1-5.
2) Plec de 6 × 2, folis 6-17, amb reclam: «La quarta».
3) Plec de 6 × 2, folis 18-29, amb reclam: «infinides».
4) Plec de 7 × 2, folis 30-43, amb reclam: «diu tos fills».
5) Plec de 4 × 2, folis 44-51, sense reclam.
6) Plec de 7 × 2, folis 52-65, amb reclam: «Justicia».
7) Plec de 6 × 2, folis 66-77, amb reclam: «e les».

8) Plec de 5 × 2, folis 78-87, sense reclam.
9) Plec coix de 7/6, amb taló inicial, folis 88-100.

8. Foliació contínua, amb llapis i xifres aràbigues del segle XX, a l'angle superior dret del recto dels folis. Normalment aquesta numeració és escrita sota una numeració coetània del ms. en tinta i xifres romanes que no numera la taula del volum i que comença a l'actual foli 6 amb el número XI i compta fins al final CIIII folis. Aquesta segona és irregular: repeteix els núms. XI, XV, XXI i falten els núms. XIV, XVIII i XXIV.

10. Filigranes: a) Folis 1-44, de les muntanyes encerclades i somades de creu, com la de VALLS I SUBIRÀ, *La Historia del papel en España Siglos XV-XVI*, 230, nº 205, datada a Barcelona el 1425.

b) Folis 45, 49, 51, 66-87 filigrana de la flor (clavell), semblant a la de BRIQUET 6655, datada a Palerm el 1462, amb una variant similar datada a Pisa entre 1464 i 1469.

c) Folis 48, 52, 54, 64, 89-99, filigrana de les tisores semblant a la de BRIQUET 3763, datada a Nàpols el 1453, amb variants idèntiques a Venècia el 1455, a Admont (Estíria) el 1455 i a Messina el 1459.

11. Forats: No es veuen.

12. Sistema de ratllat a punta seca, amb la primera línia escrita i línies de guia per a les línies d'escriptura.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1-5. Fol 1r, *inc*. (*rúbrica*): «Taula de la present obra en la qual son mencionats tots los capitols de aquella segons que per orde se segueixen en aquell hauent IIII libres los dos tractant de prouidencia sobre consell laltre la art de ben morir laltre la confessio de maestre ffrancesch eximenis (*fi de rúbrica*). Capitol primer quina cosa es consell...»

Fol 5r, *exp*.: «... Capitol dels peccats contra lo sant sperit en cartes (*rúbrica*:) CIIII (*fi de rúbrica*).

2. Identificació: *Taula del volum*.

Caixa d'escriptura: 125 × 152, a columna tirada, de 14-16 línies. Impaginació: 30 + 130 + 30 × 35 + 152 + 80.

II

1. Folis 6-38. Foli 6ra, *inc*. (*rúbrica*): «Tractat de prouidencia sobre consell la Matèria del qual es daquells bons e mals administradors e regidors de coses publiques com ne en quina manera se han hauer en lurs administracions e actes Affi que la virtut entre aquells sia mes prospera (*fi de rúbrica*).

Ib., *inc.* del pròleg: «Per tant com lauors la cosa pu-[6rb]-blica es benauenturadament ordenada a perpetuitat de tot be disposta quant los regidors de aquella son sauis...».

Fol. 6va, *exp.* del pròleg: «... en cascun punt discretament e clara».

Ib., *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Capitol quina cosa es consell (*fi de rúbrica*). En lo primer punt direm quina cosa es consell...».

Foli 38vb, *exp*.: «... com sia sobirana regla art e liuell de totes les voluntats creades e de tot nostre uoler Al qual deu e sobiran senyor nostre ihesu crist sia donada honor e gloria e laor per tota creatura creada per infinita secula seculorum amen | Deo gracias».

2. Identificació d'autor i obra: Anònim, *Tractat de providència sobre consell*.

3. Altres manuscrits: Barcelona, BC, ms. 2012; Girona, ACG, ms. 56. 4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1995-2009) manid 1341 cnum 879; BOOT (1984) cnum 879.

Caixa d'escriptura: 126 × 156, de 22 línies; al fol. XIVbis la caixa amida 57 × 156.

Cf. infra, n. 202.

Foli 39 buit.

III

1. Folis 40r-46r. Foli 40ra, *inc*. (*rúbrica*): «Vna petita obra la qual es estada feta per recobrar e hauer lo exercici de moderacio assi quela virtut sia pus prospera entre los exercidors de tals actes. Capitol primer de consell ensi corregit (*fi de rúbrica*). [T]ot (*sic*) abans que digues mot guarda en ton cor tu qui est ne que uols parlar. Primerament guarda sila cosa pertany a tu o a altre...».

Foli 46rb, *exp*.: «... que per aquesta raho muda son sagrament axi com diu en lo decret en cosa mala promesa muda ta ffe Diu lo saui que mal es lo consell qui mudar nos pot | Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Brunetto Latini, *Tresor, II.62, cap. 85-85, 104 i 107 (Ensenyaments de vicis i virtuts)*

3. Altres manuscrits: BC, ms. 357, complet; Vic, BE, ms. 232, II, 2-48; Barcelona, Biblioteca del Seminari, ms. 74, III, 1-73; Madrid, BN, ms. 10264, fol. 75-91v; Barcelona, IMH, ms. Gremis 1/129, II, 50-133.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1995-2009) manid 1341 cnum 1768; Curt J. Wittlin, *Una traducció catalana parcial del* Tresor *de Brunetto Latini conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona,* dins «Miscel·lània Joan Gili», Barcelona, PAM 1988, 625-637.

Folis 46v-51v buits.

IV

1. Folis 52-83. Foli 52ra, *inc*. (*rúbrica*): «Comença lo tractat de la art de ben morir. Empero deuse auisar lo quil legira al malalt que nol lige tot ensemps. E attesa be si deu començar al principi o al mig o ala derreria mes segons veura en la necessitat o disposicio del malalt (*fi de rúbrica*).

Ib., *inc.* del pròleg: «Per testimoni de la santa scriptura hoc e per eximplis e praticha appar que molt es vtil e necessari a les [*fol. 52rb*] persones posades en lo pas de la mort...».

Fol. 52va, *exp.* del pròleg: «... qui lauors per algun altre alli present se diguen».

Ib., *inc .* de l'obra: «(*rúbrica*) Capitol primer de les temptacions [*fol. 52vb*] e batalles que han los passats e dels remeys de aquells (*fi de rúbrica*). Una de les grans e pus fortes temptacions...»

Foli 83vb, *exp*.: «... Pare e Fill e Sant Sperit e dauant aquella gloriosa verge mare de deu aduocada sua presents aquelles VIIII ordens dels sants angels e multitud de sants e santes ab los quals stigue e abite per infinita seculorum secula Amen Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Art de ben morir*.

3. Altres manuscrits: Barcelona, ACA, ms. Ripoll 159, fol. 50r-78v; BC, ms. 1777; BUB, ms. 239, fol. 55v-57r; ACG, ms. 56, fol, 45ra-76vb; Roma, BAV, ms. Vat. lat. 4801.

4. Catàlegs: Massó i Torrents, *Les obres*, 655; Martí, *Eximenis,* 495 OPP, n. 36; Mateu Ibars, *Siglos XV-XVI*, 71-72, nº 29; OPP 36; BITECA (1995-2009) manid 1341 cnum 491; BOOT(1984) cnum 491. CF. infra n. 48, III, vi, 4.

Folis 84-87 buits.

V

1. Folis 88-100. Foli 88ra, *inc*. (*rúbrica*): «Vna molt bella confessio feta per lo molt reuerent maestre ffrancesch eximenicz fare (*sic*) de la orda dels ffrares menors (*fi de rúbrica*). Requer donchs sertament la vera confessio que sia dolorosa e ligada ab molt desplaer del mal fet. Car aytant com ella es pus dolorosa aytant plau mes a nostre [*rb*] senyor deus. E per lo contrari...»

Foli 100vb, *exp*.: «... E hauda la absolucio e benediccio sua ffe gracias a nostre Senyor Deu qui tanta de gracia ta feta qui ta reconsiliat ab si mateix. E guardet dequi auant al mils que puxes | Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *La confessió (= Llibre de les Dones, cc. 322-329)*.

4. Catàlegs i bibliografia: J. Villanueva XVIII 177; Emili Grahit, dins «La Renaxensa» III (1873) 259; Andreu Ivars, *¿Quién es el autor del «Tractat de confessió»?,* dins «Archivo Ibero-Americano», XIV (1920), 251-256; F. X. Miquel Rosell, I, 92-93; Mateu Ibars, *Siglos XV-XVI*, 71-72, nº 29; Curt

J. Wittlin, *Brunetto Latini. Llibre dels Tresor. Versió catalana de Guillem de Copons,* Barcelona, ENC 1971, 18, nota 11; Emili Casanova, *Espill de consciència. Text doctrinal del segle XIV* (Biblioteca Escriny de textos medievals breus 2), Barcelona 1981, 68 p.; Duran II, 1, 91-93; BOOT (1984) cnum 491, 645, 879; BITECA (1995-2007) manid 1341.

5. Edicions: a) València, s. i [Pere Hagenbach i Leonard Hutz], 1493 (Copinger 1244a, GKW 7375, BMC X 21, Haebler 161, Vindel III 41, Aguiló 403; Serrano p. 7; Palau 59194);

b) València, Nicolau Spindeler 1497-07-03 (Hain, Palau 85216);

c) València, sense nom d'impressor 1502 (Palau 85218);

d) Barcelona, Gabriel Pou 1507-04-02 (Palau 85219);

e) València, Cristòfol Kofman 1512 (Palau 85220);

f) Barcelona, Carles Amorós 1535 (Palau 59195, 85221);

g) [ed. Antoni Bulbena], Barcelona, Borràs y Mestres 1906 (Palau 85217).

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: a) folis 1-5: 122 × 140, a columna tirada, de 8-16 línies; b) folis 6-100: 122 × 150, a dos corondells, de 22 línies. Impaginació: a) folis 1-5: 30 + 80 + 23 + 60 × 38 + 140 + 84; b) folis 6-100: 25 + 53 + 10 + 53 + 50 × 40 + 150 + 80.

3. Tipus de lletra i mans: Cursiva humanística del segle XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams hortizontals centrats (quaderns 2-4) o tirant cap a la dreta (quaderns 6-7), de vegades amb tocs de groc i encerclats dins traços de dibuix canviant.

5. Decoració. Grans inicials als folis 6r i 52r, executades només amb tinta per la mateixa mà. A l'interior de la primera hi ha dibuixada un au palmípeda. Capitals en vermell. Rúbriques. A l'interior dels paràgrafs, lletres amb tocs de groc. En la taula del volum s'usen calderons vermells, que desapareixen en la resta del volum. Lletres caudades.

6. Notes i signes de nota: fol 8va, 10rb, 12ra, 16va.

7. Timbres de la BUB als folis 1r, 6r, 10r, 30r, 40r, 46r.

11. Antigues signatures: «22-2-22» i «21-2-22».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Estrip al marge inferior del fol 1, restaurat. Estrip al foli 8. Forats de corc. A partir del foli 65 es perfila una taca d'humitat que ha afectat el manuscrit fins al foli 90, sense pèrdua de text. El primer i el darrer plecs descosits. Estat mediocre.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: El 1625 era d'Antoni Codony, menor, mercader de Barcelona, d'orígens francesos. En data incerta fou adquirit pel convent de Santa Caterina, on el va veure Villanueva i d'on passà el 1835 a la Biblioteca Provincial de Barcelona.

41

13. Collbató, Fragment Rogent.[22]

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit en principi homogeni.
2. Material: paper.
4. Folis: 2.
6. Plecs: El full segurament era l'exterior del seu plec o quadern.
8. Foliació doble.

III. Contingut literari

1. Folis 1-2.
2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre de les dones, cc. 261 i 272.*
4. Catàlegs i bibliografia: Frank Naccarato, Joan Coromines, Curt Wittlin, Antoni Comas i August Bover i Font, *Francesc Eiximenis. Lo libre de les dones*, Barcelona 1981, xxxiv i nota 61; BITECA (2009) manid 2079.

IV. Escriptura

9. Copista probablement rossellonès.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Correcte.
2. Datació: Primera meitat del segle XV.
3. Origen rossellonès.
4. Propietaris i procedència. Trobat a Collbató el 1960 per Joan Rogent.

22. El manuscrit no ha pogut ésser vist, perquè la biblioteca on aviat podrà ésser consultat s'estava organitzant en el moment de tancar aquest catàleg.

c) Fragments integrats en el Tractat de Contemplació *o* Scala Dei

42

14. Barcelona, BUB, ms. 88, folis XXXVIIv-LXXIIIr, LXXVr-CIIIIr.

Cf. infra, n. 104.

43

15. Madrid, BN, ms. 92, folis XXXIX-LXXIIr i LXXIIII-CIr.

Cf. infra, n. 105.

44

16. Barcelona, BC, ms. 1804, folis 87rb-117va, 119ra-144va.

Cf. infra, n. 46.

d) Fragments integrats en el Cercapou

45

17. Barcelona, BUB, ms. 2, fol. 36r-49v.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 150 × 218 × 25.

b) Material: pasta holandesa, recoberta de paper d'aigües de colors diversos.

c) Indicacions escrites: Coberta I, cap a dalt i centrada, antiga signatura escrita en tinta negra: «X.9.22». Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta rectangular de paper blanc escrita en tinta: «Ms. 2». Al costat, en llapis vermell, signatura antiga: «[2]1-3-3», repetida al foli de guarda inicial Ir.

2. Llom de pell, molt fatigat, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són mal lligats entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interns de relligadura, que en treuen altres tants d'externs, formant quatre seccions exteriors. Ara la coberta I és pràcticament despresa del cos del volum i els tres primers plecs són del tot solters.

b) Descripció de les seccions: 1) Teixell de paper amb inscripció: «[E]xime[n..] [Ce]rcap[ou]; 2) buida i amb la pell molt malmesa; 3) en tinta, «9»; 4) en tinta: «Ms. 2».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I + II, amb filigrana de «Capellades», semblant a la de Valls i Subirà 139, de l'any 1805.

c) Folres del mateix paper que els folis de guarda.

4. Conclusió. Data: És de principis del segle XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.

2. Matèria: paper.

4. Folis: I + 96 + II.

5. Dimensions: 145 × 215.

6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam vertical: «singulars e pus».

2) Plec de 6 × 2, folis 13-24, amb reclam vertical: «deu tot po-».

3) Plec de 6 × 2, folis 25-36, amb reclam vertical: «deu donar gran».

4) Plec de 6 × 2, folis 37-48, amb reclam vertical: «O donchs diu».

5) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam vertical: «que he offes».

6) Plec coix de 7/5, folis 61-72, amb un taló final i sense reclam.

7) Plec coix de 7/6, folis 73-85, amb reclam vertical: «sens dilatio».

8) Plec coix de 6/5, folis 86-96.

8. Foliació moderna, contínua, a llapis i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis.[23]

9. Numeració de plecs: Se'n veuen rastres als folis 11-12, 36, 55, 60-62, 64, 66, 67, 68, 80, 89, 92-93, 95-96.

10. Filigranes: a) folis 1-96, filigrana de la lletra M, semblant a la de Briquet 8354, datada a Lucca el 1436, amb una variant idèntica a Leiden del 1443; b) al foli 62 apareix un fragment de filigrana de les fletxes, que es pot posar en relació amb el tipus Briquet 6271, datada a Venècia el 1462, sense continuïtat en cap altre foli del plec ni del còdex.

11. Forats: Hi ha restes de perforacions rodones visibles molt a prop del tall.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom, 1111 2222, amb línies de guia per a les línies d'escriptura; primera línia escrita.

23. En la notícia de Massó i Torrents, *Les obres,* 651-651, el ms. és descrit sense foliar. Per tant, la foliació és posterior al 1909.

III. Contingut literari

I

1. Folis 1-70v. Foli 1r, *inc*. del pròleg: «(*rúbrica*) Aquest libre se appella cerca pou compost per lo Reuerend pare en Christ Mestre ffrancesch eximenes del orde dels ffrares menors qui fo patriarcha de Jherusalem e Administrador del bisbat delna (*fi de rúbrica*). Demana vn amich a altre quel informe quals coses deu fer hom per obtenir saluació. A la tua demanda he satisfet per lo psalm que diu...».

Ib., *exp.* del pròleg: «... Et respondetur sibi dich te que primerament se deu guardar vt sequitur».

Ib., *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Primer punt (*fi de rúbrica*). Primerament se deu guardar contra lo primer manament lo qual es No haruas deus stranys...».

Fol 70v, *exp*.: «... tos peccats ab intenció que al temps ordenat per sancta mare sglesia ten confessaras. Ffinito libro sit laus et gloria Christo Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo Eximenis, *Cercapou*.

3. Altres manuscrits: Barcelona, BC, mss. 1720, fol. 1r-82v, i ms. 1804, fol. 24v-56v; *olim* Arxiu de Santa Maria del Mar, avui BC, Arxiu fotogràfic Miquel i Planas, capsa 23), fotogrames 153a-161b [*olim* fol. 153v-161r]; BUB, ms. 148, fol. 15v-47v.

4. Catàlegs i bibliografia: Massó i Torrents, *Les obres*, 651-652; Martí, *Eximenis,* 477*;* Miquel Rosell, I, 3-4; Mateu Ibars, *Siglos XV-XVI*, 97, nº 191; *Cincuenta años*, 166; BITECA (1997-2005) manid 1340 cnum 653; BOOCT (1984) cnum 653; G. E. Sansone, *Un nuovo manuscritto di Francesc Eximenis e la questione del Cercapou*, dins «Filologia romanza», III (1956), 11ss; *Sulle lezione communi al Cercapou e al Llibre de les dones de Francesc Eiximenis*, dins «Saggi Iberici», Bari 1974, 39-62; Curt J. Wittlin, *Los problemas del «Cercapou» y el «Libre de les Dones» de Fray Francesc Eiximenis,* dins «BSCC» 46 (1970) 61-95; Emili Casanova, *Espill de consciència. Text doctrinal del segle XIV* (Biblioteca escriny de textos medievals breus 2), Barcelona 1981, 12-15; Sebastián Bartrina, *Francisco Eximenis (ca. 1327-1409) y el culto mariano,* dins *De cultu mariano apud scriptores ecclesiasticos saec. XIV-XV* (De cultu mariano saeculis XII-XV. Acta congressus Mariologici-Mariani internationalis Romae anno 1975 celebrati, vol. V), Roma 1981, 179-183; G. Sansone, *Di una edizione fantasma del «Cercapou»*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» XLIII (1991-1992[1993]) 13-23.

5. Edicions: *Francesc Eiximenis. Cercapou*, a cura de G. E. Sansone, 2 vols. Barcelona, Ed. Barcino 1957-1958 [E.N.C., col. A, nos 83-84], 113 i 106 p.

II

1. Folis 36r-49v. Fol. 36r, *inc. :* «Les sanctes escriptures nos ensenyen que tots temps haiam memoria de la mort e del juhi secret de deu. Car aqui es lo

jutge fort agut qui totes coses veu. E es fort rigoros e inquisitiu car demanans del cors | e nostres membres com nauem vsat, e de la anima e de totes ses potencies axi com dela raho de la memoria, e dela voluntat, e del franch arbitre, e dela nostra consciencia e del temps que hauem viscut...».

Fol. 49rv, *exp.:* «... que iames de tu nos separ en esta vida ne en laltra. A tu donchs sia tots temps gloria honor laor benedictio e gracies qui vius eternalment ab deus lo pare e ab nostre senyor lo sanct Sperit en vnitat e simple essencia staras regnaras daqui auant | ver deu in secula seculorum. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre de les dones, cc. 384-395.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1997-2005) manid 1340 cnum 11033.

III

1. Folis 49v-70v. Fol. 49v, *inc.:* «(*rúbrica*) Manera de fer memorial per confessarse (*fi de rúbrica*). En la resposta dela tua derrera demanda has a considerar Tres coses la primera es que se sguarda a la causa efficient ço es a nostre Senyor deu del qual aquesta e totes altres gracies procexen. La segona es ques esguarda al confessor axi com a ministre e orgue de deu. La terça es que se esguarde al penident...».

Fol. 70v, *exp.:* «... tos peccats ab intencio que al temps ordenat per sancta mare sglesia ten confessaras. | Ffinito libro sit laus et gloria christo Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo Eximenis (?) *Memorial per a confessar-se,* integrat al *Cercapou*.

3. Altres manuscrits: Barcelona, BC, ms. 1720, fol. 60r-82v; BUB, ms. 148, fol. 47v-64r.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1997-2005) manid 1340 cnum 11082.

IV

1. Folis 70v-96v. Fol 7v *inc*. (*rúbrica*): «Comença lo tractat de art de ben morir (*fi de rúbrica*). Com lo pensament dela mort qui es pensament dela miseria del present exili a molts per no saber morir no solament a lechs hoc a religiosos e deuots sia molt difficil e perillos hoc mes los apparega espauentabla e molt orrible per ço en lo present tractat qui es de art de ben morir ha una breu manera de exortar aquells qui son constituits en larticle de la mort...».

Foli 71r, *exp.* del pròleg: «... ab sa pratica e instruccio oportuna».

Ib., *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Comença la primera part de laors de la mort e de sciencia de ben morir (*fi de rúbrica*) Enfre totes les coses terribles de la mort corporal es molt terrible...»

Fol 96v, *exp*.: «... obreli senyor la porta de vida e del celestial Regne e fes la sens fi alegrar ab los teus sants en gloria. Qui ab lo pare e ab lesperit sant

vius e Regnes deus in secula seculorum amen. Ffinit es lo tractat de art de ben morir gracias a deus».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Art de ben morir*.

3. Altres manuscrits: BUB, mss. 148, fol. 64r-88r.

4. Catàlegs: GRAHIT, 37; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 655; MARTÍ, *Eximenis*, 495; MIQUEL ROSELL, I, 3-4; MATEU IBARS, *Siglos XV- XVI*, 72, nº 30; BITECA (1977-2005) manid 1340 cnum 490; BOOT (1984) cnum 490.

5. Edicions: a) Barcelona, Gabriel Pou, 1507.

b) Barcelona, Societat Catalana de Bibliòfils, 1905.

c) Barcelona, Editorial Torculum, 1951.

d) Angel FÀBREGA GRAU, *Els primitius textos catalans de l'«Art de ben morir»*, dins «AST», XXVIII (1955), 79-104.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 80 × 130, a columna tirada, de 24 línies. Impaginació: 25 + 80 + 40 × 30 + 130 + 55.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra cursiva humanística del s. XV, amb influències de la bastarda, d'una mateixa mà.

4. Reclams verticals, situats molt a prop del plegatge.

5. Decoració: Inicial blava i vermella amb orla afiligranada de color vermell i morat. Capitals vermelles i blaves alternades amb tocs afiligranats. Calderons vermells. Rúbriques. Als marges, moltes rúbriques de la mateixa mà del copista, que escandallen la matèria de què es tracta i que a voltes són notes. Petita figura de cara humana combinada amb un calderó al fol. 58r.

6. Notes i signes de nota: fol 12v, 13v, 21r, 28v, 31r, 36v, 43v, 57r.

7. Segell blau de la Biblioteca Provincial i Universitària, fol. 1r, 26r, 96v. Segell vermell de la BUB, fol. 12r, 24r, 36r, 48r, 60r, 72r, 84r, 96r.

8. *Probatio penae* al foli 95v.

10. Revisions i correccions: fol. 30r, 34r, 42v, 48r.

11. Antigues signatures: «21-3-3», «X-9-22»,«2-3-3».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació mediocre, sobretot les cobertes. Forta oxidació, forats de corc, relligadura deficient.

2. Datació: Mitjan segle XV.

3. Origen català.

4. Segons la notícia de GRAHIT, prové del convent de Sant Joan de Barcelona.

46

18. Barcelona, BC, ms. 1804, f. 49ra-55va.

I. Enquadernació

1. Cobertes. El manuscrit és ara guardat doblement: una coberta exempta, de pell marró i ànima de cartró, recoberta de gamusa en el seu llom interior i contratapes, li fa de camisa. Llavors camisa i manuscrit es guarden en una magnífica funda de cartró recoberta de pell, amb un llom recobert de la mateixa pell, dividit en sis seccions per cinc falsos nervis externs. Les seccions es presenten així: 1) ferros gofrats en sec; 2) inscripció en lletres daurades: «FR. EXIMENES | MANUSCRIT» ; 3) «SEGLE XV»; 4)-6) ferros gofrats en sec.
a) Mides de superfície i gruix: 210 × 280 × 30.

b) Material: Ànima de cartró, cobertes de pergamí.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta: «Armº 10 | Est. 4º». Contratapa II, angle superior dret, etiqueta escrita a mà i en tinta: «Nº 106 | costó | 400s | reales», angle inferior dret, etiqueta: «(*imprès*) Biblioteca Central | (*a mà*) Bon 10-VI-33 | Ms. 1804».

2. Llom del mateix pergamí, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interns de relligadura.

b) Descripció de les seccions: Dalt de tot, en tinta: «any | 1336 | Ximenes | Lo | Cartuixá».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: II + III. Els folis de guarda inicials porten filigrana «[?] & H». Els folis de guarda finals porten filigrana «J G». No les trobem repertoriades.

c) Cobertes (folres) de paper com el dels folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis del mateix pergamí.

4. Conclusió. L'enquadernació actual ha estat enllestida entre finals del s. XIX i principis del XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: II + 146 + III.
5. Dimensions: 205 × 275 × 35.
6. Plecs: 1) Plec coix de 7/8, folis 1-15, amb reclam; «aconexer».
2) Plec de 8 × 2, folis 16-31, amb reclam: «E dampniffiquen».
3) Plec de 8 × 2, folis 32-47, amb reclam: «de superflues».
4) Plec de 8 × 2, folis 48-63, amb reclam: «ha a tu».
5) Plec de 8 × 2, folis 64-79, amb reclam: «qui termena».

6) Plec de 8 × 2, folis 80-95, amb reclam: «si has peccat».
7) Plec de 8 × 2, folis 96-111, amb reclam: «Per la qual».
8) Plec de 8 × 2, folis 112-127, amb reclam: «Religiosa».
9) Plec de 8 × 2, folis 128-143, amb reclam: «lom entena».
10) Foli escadusser, 144.
11) Bifoli, folis 145-[146].

El darrer bifoli ha estat afegit en temps recent.

8. Foliació del segle XX, contínua, a llapis i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis.[24]

10. Filigrana del carro de dues rodes, semblant a la de BRIQUET 3544, datada a Lucca el 1434 i entre 1463-1479, a Bèlgica entre 1452-1456, a Lille entre 1456-1474, a Roma entre 1459-1460, a Ulm l'any 1473, com la dels mss. 269, 490 i 2008 de la BC. El foli final no numerat [146] porta filigrana de «F[rancesc] C[amps]», relacionable amb les de VALLS I SUBIRÀ 140 i 141, però molt més evolucionada, datable almenys del segle XIX ben entrat.

11. Forats: Restes de perforacions rodones situades a prop dels talls, assenyalant les línies fonamentals de justificació.

12. Sistema de ratllat en tinta malva ennegrida. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1-21r. Fol 1ra, *inc*. (*initio mutilus*): «... fe ne vera creença Com sia aço que dins aquests dos se do compliment de vera creenca e de vera conaxença de deu e de ses obres segons que per humana capacitat pot esser cregut e entes en esta present vida...».

Foli 21ra *exp*.: «... pot hom hauer gran conexença de tot vici e peccat E com per ells es lome dells habituat viu en estament de dampnacio. | Començat fo aquest libre a XX dies de Nohembre e fo acabat a XXVIII del dit mes en la Ciutat de Valencia. En layn de MCCCXXXVI de la Incarnacio del fill de deu nostre senyor Ihesu Christ lo qual sia per tots pobles conegut e amat seruit e obeyt loat per tostemps e vltra per infinita secula seculorum amen lo qual libre es molt bo e neçessari e profitos a tot hom qui vol e desitga saber son estament e especialment seria bo e necessari als vicaris e rectors de sancta [fol. 21rb] mare esgleya per tall con a ells es comenat lo poble de deu per mostrar e endressar aquell com sapia viura en estament de saluacio per ço que sia agradable a deu E com sapia esquiuar estament de dampnacio lo qual es molt desegredable adeu de les quals coses trobara en aquest libre gran manera Com sia ço que tot sia

24. En la notícia de MASSÓ I TORRENTS, *Les obres,* 648, el manuscrit és descrit sense foliar.

fundat en hauer conaxença de estament de saluacio e de dampnacio E plau ma la sua correcció que per sancta mare esgleya Romana sia feta dell si en res hi hauia fallit car fill son em appell de aquella | Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Estament de salvació e damnació*.

L'obra és mutilada al principi. Conté aproximadament la meitat de la primera part i tota la segona.

4. Catàlegs i bibliografia: J. PERARNAU I ESPELT, *Un manuscrit lul·lià no identificat*, dins «AST», 46 (1973), 82; BOOCT (1984) cnum 193; BITECA (1984-1998) manid 1455 cnum 193.

II

1. Folis 21v-24r. Foli 21va, *inc*. (*rúbrica*): «A lahor e honor de vos Verge regina comença aquesta salutacio qui es Aue Maria. +Ihs+. (*fi de rúbrica*). Deus te sal Maria la bonesa del fill de deu qui es gran infinidament te saluda per ço que prengues de ta natura ab lo qual fos vna persona tant solament lo qual fill es egual en bonea granea e eternitat al para e al sant spirit e a tota la essencia...»

Fol 24ra, *exp*.: «... tu no pregues per nos E si tu per nos pregues ton fill glorios e ton fill no exoeix tos prechs on es la amor quet solia hauer com sa encarna en tu E com en la creu estant penjant pres de mort li remembra de tu com te comena a sent Johan | Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Ramon LLULL, *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna, cap. CIX*, (OE I, 291b), *cap. LXVI* (OE I, 208a) .

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1998) manid 1455 cnum 1792.

III

1. Folis 24v-55v. Fol 25ra, *inc*.: «(*rúbrica*) Aci comença lo libre appellat lo sercha pou del Cartoxa lo qual es molt profitos segons se segueix (*fi de rúbrica*):

Ib., *in c.* del pròleg: «Compendi molt profitos a illuminacio de la anima Crestiana de tot ço que en la sancta fe Catholica deu creure e obeyr e de tot quant deu squiuar e repellir on ha molt bon e gran auisament deles coses que lo crestia es tengut seber E dels actes e coses virtuoses en ques deu occupar e exercitar qui per tota la sua vida vol a nostre senyor Jhesu christ plaura e a ci acostar E quantes coses que tot bon christia deu portar tostemps enla mamoria per salut de la sua anima. E axi mateix hi es lart del confesar per confecio jeneral e perfeta. Lo qual conpendi ha complit vn Religios Cartoxa per sola amor he reuerencia de Jhesu christ a requesta de hun seu car amich quis sentia per molts vicis fort empetxat per anar a la eternal gloria. E lo dit Cartotxa mogut de gran conpacio e pietat al auisat e instruit axi com a bon e franch amich Per lo present Compendi con se deu Regir ell e encara tot bon crestia

per tota la sua vida E procehir en manera de un deuot rehonament que fa vn bon amich a vn altre».

Ib., *inc.* de l 'obra: «(*rúbrica*:) Del primer manement (*fi de rúbrica*). | Molt car amich molt amat en Ihesu christ gran dolor e congoxa port per tu en les mies entramenes que con te veig axi enpetxat en la tua anima que no vas gens per lo cami de peradis...».

Fol. 49ra, *exp.:* «... per la forma quel dit molt Reuerent mestra les posa hon diu axi en suma Com es cosa molt profitosa tostemps hauer en memòria la mort e lo estret juy de deu que tantost hom passa».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Cercapou*.

3. Altres manuscrits: Cf. infra, n. 87, III, II, 3.

4. Catàlegs i bibliografia: MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 652; MARTÍ, *Eximenis*, 476; *Cincuenta años*, 168; BITECA (1984-1998) manid 1455.

IV

Fragment del Llibre de les Dones *integrat en el* Cercapou.

Folis 49ra-55va. Fol. 49ra, *inc.:* «Les sanctes scriptures nos ensenyen que tots temps ajam memoria de la mort e del juy de deu qui es secret Car aqui es lo jutge fort agut qui totes coses veu, e es fort rigoros e inquisitiu. Car demanar nos ha del cors e de nostres membres com ne hauem vsat e de la anima e de totes ses potencies Axi com de la raho, e intelligencia, e de la memoria he de la voluntat, e franch arbitre, de la nostra Reuerencia, e del temps que hauem viscut...».

Fol. 55va, *exp*.: «... aquesta vida ne en laltra. A tu donchs sia tots temps gloria honor benediccio e gracies qui vius eternalment ab deu lo pare he nostro senyor deu lo sant sperit en vnitat de vera e simpla essencia E esteras e regneras de qui auant ver deu in secula seculorum Amen | Explicit liber vocatum lo Serqua pou del Cartutxa | Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Llibre de les dones, cc. 384-395.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2009) manid 1455 cnum 11086.

Foli 56 buit.

V

1. Folis 57-145. Fol 57ra, *inc*. del pròleg i de la taula de capítols (*rúbrica*): «Preambol del present libre lo qual feu mestre ffrancesch exemenes frare dela orde dels frares menors de la Ciutat de Valencia a pregaries dela Reyna dona Maria per la gracia de deu Regina darago segons se segueix e comença la rubricha (*fi de rúbrica*).

Ib., *inc.* del pròleg: «A la molt alta e molt excellent senyora la senyora dona Maria per la gracia de Deu Regina de Arego ffrare ffrancesc eximenes del orde dels frares menors de la Ciutat de Valencia tostemps son seruidor e factura en aquell qui es Rey dels Reys Jhesu christ saluador e amador de tota consciençia pura. Senyora molt alta diuerses veguades ma stimolat la vostra gran senyoria que per endresament de la vostra spiritual vida vos degues hordonar qualque poch volumet del qual poguessets pendra algun lum e direccio per mils guardar vos de tota offença de deu...».

Fol. 57 rb, *exp.* del pròleg : «... E per bon creximent de la vostra deuocio he hordonat lo libre seguent en lo qual se contenen les materies les quals son ensenyades e vistes per les Rubriques seguents».

Ib., *inc.* de la taula: «Capitol primer qui ensenya la noble Reyna e virtuosa en que deu souint pensar en cartes...»

Fol 59rab, *exp*. de la taula: «... Com los contemplatius e los actius poden lur cor fermar en cogita-|-sions profitoses en Cartes. Conclosio del present libre En cartes».

Fol. 59v buit.

Fol 60ra, *inc*. del tractat (*rúbrica*): «Capitol primer qui ensenya la Noble Reyna e virtuosa en que deu souint pensar +IHS+ (*fi de rúbrica*). Primerament donchs ab la ajude de nostro senyor deus hauem a tractar la Nobla Regina en que deu souint pensar. E posen aci alguns doctors los seguents punts. Lo primer si es que per tal que lo dit pensar sia ab maior afficacia e pau de cor deu aytal persona amar e ab studi procurar loch e temps en los quals puxa mils e ab maior repos pensar les coses seguents. Dien aquests que lo temps pus couinent a aço es de nit en la primera vigilia e ja mellor en la segona axi com es en lalba o abans jatsia que auegades pot esser en tal loch que altre temps hi pot esser bo e couinent...».

Fol 144vb, *exp*.: «... ans te ha donada occasio de dampnacio et dampnara sino ti guardes Donchs pensa com ten poras guardar. Lo quart pensament si es...» (*fine mutilus*).

Segueix, d'una altra mà i en tinta negra: «Falta lo resto de est capitol y la conclusio de la obra».

[Una mà moderna ha escrit en el darrer bifoli el que faltava de l'obra, copiant el text de l'edició de Diego de Gumiel, Barcelona 1494, inclòs el colofó, conservant la disposició en dos corondells i l'ús del calderons: *Inc.:* «que penses com has fets pochs bens e tan pochs que no merexeries viure vn jorn...». Fol. 145vb, *exp.:* «... per les quals virtuts e altres moltes que en vos son confiu en deu queus dara deça la sua gracia e della la sua gloria amen | (*a columna tirada*) - Colofon de la obra stampada - | Migençant la diuina gracia fon stampat lo present libre | enla insigne ciutat de barcelona per Diego de gumiel castella: | fon acabat a XXVII dies de octubre Ayn mil. CCCC. LXXXX. IIII».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Scala Dei o Tractat de contemplació*.

4. Catàlegs: GRAHIT, 37; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 648; MARTÍ, *Eximenis*, 476; *Cincuenta años*, 168; BITECA (1984-1998) manid 1455 cnum 703.

Cf. infra, n. 104.

VI

Fragments del Llibre de les dones integrats en la Scala Dei.

a)

1. Folis 87rb-117va. Fol. 87rb, *inc.:* «(*rúbrica*) Lo trectat de penitencia (*fi de rúbrica*). |f. 87va | Apres los peccats mortals e offenses fetes a nostre senyor deu Resta quens reconsiliem a ell sins volem saluar, e açons coue de fer per penitencia. Perque deus saber que penitencia es virtut maçerant la carn donant li aflictio per tal que li sia obedient en les coses qui son a nos neçessaries a saluar les nostres animes...».

Fol. 117va, *exp.:* «... E diu que al precios cors de Jhesu christ e sanch deu cascu saber alguna bona oracio special e si non sap de special digua la general Co es Adoramus te domine Jhesu Christe et benedicimus tibi quia per tuam sanctam crucem et mortem preciossicimam redemisti mundum».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Llibre de les Dones, c. 319-340, 345-353.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2009) manid 1455 cnum 11087.

Els capítols omesos (341-344) contenen una exposició de l'oració del *Pater noster,* p. 496-501 de l'edició de NACCARATO.

Entre aquest fragment i el següent, Eiximenis intercala en la *Scala Dei* tres capítols: *En que deuem fort pensar, La segona cosa en que deuem pensar ço es en les penes de infern, La terça com deuem pensar souint en lo regna de deu.*

b)

1. Folis 119ra-144va. Fol. 119ra, *inc.:* «(*rúbrica*) Lo trectat de contemplacio (*fi de rúbrica*). De aquella celestial gloria volent hauer aci algun sentiment conue leuarhi la pensa per alta contemplacio Per que ab la ajuda de deu e redemptor nostre tractarem aci quaucom de aquesta sancta contemplacio. E deus aci notar que contemplacio es | *rb* | leuament de pensa fet per deu en les coses spirituals per amar nostre senyor deu purament Segons que posa Ricard en lo seu libre de contemplacio...».

Fol. 144va, *exp.:* «... Per raho de aço serua aquesta ley que james not acorts affer res que sia contra deu ne duptes de fer res que li placia e faras que per res no perdes temps e que sies aytant com pusques exemplar de bona vida e guardet de escandalitzar nengu e viu sots disciplina e certa retgla en tota part».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre de les Dones, cc. 354-380.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2009) manid 1455 cnum 11088.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 150 × 170, a dos corondells, de 28-34 línies. Impaginació: 20 + 63 + 20 + 63 + 30 × 33 + 165 + 75.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable. Primera línia escrita.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura cursiva humanística catalana, amb influències de la bastarda, del s. XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals centrats.

5. Decoració incompleta: Capitals blaves i vermelles alternades. Rúbriques. Calderons vermells. Algunes majúscules amb tocs de vermell. La decoració i altres elements codicològics són molt semblants als del ms. 460 de la BC, encara que aquest és en general més descurat.

6. Notes i signes de nota: fol 49v.

7. Timbre de la BC als folis 1r, 50r, 100r, 145v.

8. *Probationes pennae* als folis 8v, 9r, 113v.

10. Revisions i correccions: fol 11r, 13v, 23rb, 50va, 100ra, 135ra, 140ra.

11. Antigues signatures: «Bon 10-VI-33».

12. Notícies històriques: Fol 144vb, *in calce*, en lletra del s. XVII o del XVIII: «Falta lo resto de est capítol y la conclusio de la obra». Segons Massó i Torrents, és probable que aquest manuscrit s'hagi d'identificar amb el que posseïa Josep Anton Llobet i Vall-llosera, d'acord amb A. A. Pi i Arimon, *Barcelona antigua y* moderna, 1854, 226 i 1105. Grahit, en el lloc citat més amunt, afirma que el sr. Joan Armengol de Barcelona posseïa un còdex que contenia quatre obres diferents, la darrera de les quals era la *Scala Dei* d'Eiximenis.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Estrip al foli 95. Primers i darrers folis molt fatigats. Estrips restaurats. Estat satisfactori.

2. Datació: Mitjan s. XV.

3. Origen català o valencià.

4. Propietaris i procedència: Isidre Bonsoms i Sicart. Ingressa a la BC el 1948.

47

19. Barcelona, BC, ms. 1720, f. 45v-59v.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 150 × 220 × 20.

b) Material: coberta de pell vermella, ànima de cartró.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta: «Arm. 7|Est. 2º».

d) Elements decoratius: Els quatre cantons d'ambdues contracobertes són recorreguts per un ferro daurat amb motius de tija fullada i creu d'estrella.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Són visibles tres nervis interns de relligadura, sense formar seccions a l'exterior.

b) Descripció de les parts: 1) buida; 2) en lletres daurades: «EXIMENIS | COMPENDIUM | SALUTIS | ANIME»; 3)-5) buides; 6) en lletres daurades: «Manuscrit | català».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + II, amb filigrana del carro de dues rodes, del tipus Valls i Subirà, *La historia del papel en España siglos XV-XVI,* n. 41, datada a Vic el 1420. Foli de guarda IIr del final, signatura en tinta blava: «Ms. 1729» i etiqueta de paper blanc enganxada: «Biblioteca Central | Bon 7-VI-|26».

c) Cobertes (folres): paper d'aigues.

d) Talls daurats.

e) Capçalera i capçada dalt i baix

g) Llavis de la mateixa pell, amb filet daurat.

4. Conclusió: L'enquadernació és de la biblioteca Bonsoms; per tant, de finals del XIX o principis del XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: II +[91] + I.

5. Dimensions: 140 × 213 × 18.

6. Plecs: 1) Plec coix de 7/8, folis 1-15, amb restes del reclam horitzontal situat fregant el tall, retallat per la cisalla.

2) Plec de 8 × 2, folis 16-31, amb reclam horitzontal en la mateixa posició que l'anterior: «Item es tengut».

3) Plec de 8 × 2, folis 32-47, sense reclam.

4) Plec de 8 × 2, folis 48-63, amb restes de reclam horitzontal situat fregant el tall, retallat per la cisalla.

5) Plec de 8 × 2, folis 64-79, sense reclam.

6) Plec coix de 7/6, folis 80-[91], més el foli enganxat a la guarda de paper d'aigües

8. Foliació del segle XX, contínua, a llapis, des del foli 1 al 90, amb xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis.

10. Filigranes: a) En la major part dels folis, filigrana del carro de dues rodes semblant, no igual, a la de VALLS I SUBIRÀ, *La Historia del papel en España Siglos XV-XVI*, 186, nº 37, datada a Vic el 1416. Aquesta té els raigs de les dues rodes rectes, els de les rodes de la filigrana del manuscrit són posades en diagonal. És possible que sigui de la primeria del segle XV, però no és inventariada. BITECA la documenta copiosament.

b) Folis 83-89, filigrana d'estel dins un cercle.

12. Sistema de ratllat: A la primera obra, plegat tabel·liònic vertical (tres marques, una al centre i dues als extrems de la caixa); primera línia de la justificació horitzonal, marcada a punta seca, escrita o trepitjada; és visible una perforació aparentment feta amb un compàs arran del tall, assenyalant el marge superior de la justificació vertical. El text lul·lià en latí que comença al f. 83 no ha seguit aquest tipus de justificació, tot i que els primers fulls tenen restes del plegat central i si bé coincideix el marge exterior, no succeeix així amb l'interior. A uns folis finals en blanc és visible com s'ha fet servir una ploma per traçar la línia vertical interior i la superior i com s'ha fet un doblec per marcar-ne l'exterior. El plegat tabel·liònic, de fet, defineix una àrea de text menor que l'emprada, de 122 × 75 mm, que correspondria a un cocient 1,626, és a dir, a un rectangle del número d'or. A partir del foli 72, ratllat en tinta malva: 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1-45. Fol 1r, *inc.*: «Incipit compendium salutis anime editum siue compilatum a fratre francisco eximenis ordinis fratrum minorum dignissimo in sacra theologia magistro. A la tua dem[anda]...».

Fol. 45v, *exp.:* «... hon son tocats los dits IIII punts lexant per abreujar algunes coses recitare aquelles per alguna forma quel dit molt reuerent mestre les posa hon diu axi».

2. Identificació de l'autor i obra: PSEUDO EIXIMENIS, *Cercapou* o *Compendi de la salut de l'ànima*.

4. Catàlegs i bibliografia: BOOT (1984) cnum 652; BITECA (1984-2007) manid 1146.

II

1. Folis 45v-59v. Fol. 45v, *inc.:* «Les Sanctes Scriptures nos ensenyen que tots temps haiam memoria de la mort e del juhi estret de nostre senyor deu Car aqui es lo jutge fort agut qui totes coses veu, es fort rigoros, e inquisitiu fort, car demanans del cos e de nostres membres com nauem, e dela anima e de totes ses potençies axi com dela raho o dela intelligencia o dela memoria o dela voluntat o del franch arbitre e dela nostra conciencia o del temps que hauem viscut...».

Fol. 59v, *exp.:* «... que james de tu nos separ en esta vida ni en laltra. A tu donchs sia tostemps gloria honor laor e benediccio e gracies qui vius eternalment ab deu lo pare e ab nostre senyor deus lo sant sperit en vnitat de vera e simpla essençia e estaras e regnaras daqui auant ver deu in secula seculorum Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre de les dones*, *cc. 384-395.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2009) manid 1146 cnum 11084.

III

1. Folis 60r- 82v. Fol. 60r, *inc.:* «Manera de fer memorial per confessar. En la resposta de la tua darrera demanda as a considerar tres coses. La primera es que sesguarda a la causa eficient ço es a nostre senyor deu del qual aquesta e totes les altres gracies procehexen...».

Fol 82v, *exp*.: «... donant te per misteri de la confessio la sua gracia de ça e pux lo cami de paradis e gloria quam nobis etc. Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo Eximenis (?) *Memorial per a confessar-se,* integrat al *Cercapou*.

3. Altres manuscrits: Barcelona, BUB, ms. 2, fol. 49v-70v; ms. 148, fol. 47v-64r.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2009) manid 1146 cnum 11085.

Caixa d'escriptura 12 × 90, a columna tirada, de 20-22 línies. Impaginació: 20 + 90 + 30 × 30 + 12 + 55. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació horitzontals, dues línies de justificació verticals, escriptura de justificació a justificació. A partir del foli 72 només una línia horitzontal i una línia vertical de justificació. Escriptura gòtico-bastarda de principis del x. XV, amb trets cursius, d'una mateixa mà.

IV

1. Folis 83r-88r. Fol 83r, *inc*.: «[*Dalt de tot, títol de guia tocat per la cisalla*] De convenientia fidey et intellectus in obiecto [*fi de títol*]. [L]iber iste diuiditur in tres partes. Prima pars est de quibusdam dicendis contra illos qui dicunt quod fides non debet probari. Secunda est de probacione quorundam articu-

lorum fidei. Tercia est de narracione damni quod sequitur ex eo quia infamia est ab infidelibus ad fideles qui dicunt quod fides sancta catholica non potest probari...»

Fol 88r, *exp*.: «... Sicut dixit Christus queratur et dabitur vobis qui habet haures audiendi audiat. Ad laudem et honorem domini nostri ihesu finiuit Raymundus istum librum in Montepesolano mense marcii Millesimo Trecentesimo octauo Incarnacionis domini nostri ihesu christi in cuius custodia comendat antedictum et beate Marie virginis matris eius. Si autem erraui in aliquo contra fidem hoc non feci scientifice, sed ignoranter confiteor hoc dixisse. Cur submitto ipsum correctioni Romane ecclesie sacrosancte. | Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: RAMON LLULL, *Liber de convenientia fidei et intellectus in obiecto*.

3. Altres manuscrits: Florència, Bib. Riccardiana, ms. 337 (XIV in.), fol. 27r-30v; Roma, BAV, ms. Ottob. lat. 832 (XIV 1ª m.), fol. 187r-191v; Munic, B. Staatsbibliotek, clm 10497 (XIV-XV), fol. 127r-129r; clm 10517 (XV 1ª m.), fol. 84v-87v; clm 10538, III (XV/XVI), fol. 175r-178r; clm 10594 (XVIII), fol. 241v-246v; Las Palmas, SC, ms. Fray Torcaz I (XV in.), fol. 44r-48r; Copenhague, KB, ms.Thott 105, 4º (1431), fol. 93r-98r; Roma, BAV, Ottob. Lat. 1278 (XV), fol. 73v-76r; ms. Vat. lat. 9344 (XV), fol. 106v-109v; Gdansk, BP, ms. Mar. F. 309 (XV), fol. 107v-108v; Dún Mhuire, Killiney, FL, ms. B 84 (XV), fol. 18a-20b; Barcelona, BC, ms. 3078 (XV), fol. 42r-45r; Uppsala, BU, ms. C 51 (XV), fol. 46v-50v; París, BN, ms. lat. 3446A (XV-XVI) Innichen, San Candido, ms. VIII. B. 13 (XV-XVI), f. 24r-25v; Girona, ACG, ms. 69 (XV-XVI), fol. CLIIr-CLVr; Roma, San Isidoro, ms. 1/110 (XVI in.), fol. 25r-33r; Palma de Mallorca, BP, ms. 996, II (XVI), fol. 2r-5v; Milà, Bib. Ambrosiana, ms. N 259 Sup (XVI), fol. 72r-73v; Paris, Bib. Mazarine, ms. 3501, (XVII), I, p. 249-276 [incomplet]; París, BN, ms. lat. 11185 (XVII), fol. 241v-246v; Palma de Mallorca, AD, Causa Pia Lul·liana, ms. 11 (XVIII), fol. 186r-191r.

4. Catàlegs: Joan AVINYÓ, *Les obres autèntiques del beat Ramon Llull. Repertori bibliogràfic*, Barcelona 1935, 14; Ephrem LONGRÉ, *Lulle Raymond (le bienhereux)*, dins «Dictionnaire de Théologie Catholique» IX (1926) 1099, nº 35; *Histoire Littéraire de la France*, t. 29, 168-170; Erhard Wolfram PLATZECK, *Raimund Lull. Sein Leben-Seine Werke. Die Grundlagen seines Denkens (Prinzipienlehre). Band II. Katalogus und Anmerkungen*, 42; ROGENT-DURAN, *Bibliografia de les impressions lul·lianes*, Barcelona 1927, 311, 322; Josep PERARNAU, *Els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibiothek» de Munich*, vol. I, Barcelona, Facultat de Teologia de Barcelona 1982, 104, 138, 142; vol. II, *ib.* 1976, 82.

5. Edicions: Dins *Beati Raymundi Lulli Opera Omnia* IV, Moguntiae 1729, 571-575.

Caixa d'escriptura: 90 × 145, a columna tirada, de 25-28 línies. Impaginació: 15 + 90 + 30 × 15 + 145 + 45. Escriptura gòtico-bastarda de principis del s. XV, amb molts trets cursius, d'una mateixa mà, distinta de l'anterior.

V

Fols. 88v-89r. Fol 88v, *inc*.: «Del primer nom damor suy en demanda | e deman lo e nol pux atrobar...»

Fol 89v, *exp*.: «... per quen ay fayt mon vers ten soptilment | que soptil er quil entendra breument».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Poesia al·legòrica o endevinalla.*

4. Catàlegs i bibliografia: G.E. SANSONE, *L'allegoria dei tre gradi d'amore in una poesia provenzale inedita*, dins «Romania» 101 (1980) 239-261; Carme BASTARDAS I PARERA, *Poesia al·legòrica o endevinalla?* dins «Estudis de llengua i literatura catalanes» XIX [1989 (= «Miscel·lània Joan Bastardas», vol. 2)] 143-148; Gemma AVENOZA, *Repertori dels manuscrits en llengues romàniques conservats a biblioteques barcelonines,* BITECA (1991-1998) manid 11456 cnum 1866.

5. Edició: G. E. SANSONE, *ib.*; Carme BASTARDAS I PARERA, *ib.,* 145-146.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 105 × 120 i 110 × 160, a columna tirada, de 16 i 21 línies. Impaginació irregular.

3. Escriptura gòtica catalana amb influència de la bastarda, del s. XV, d'una mateixa mà.

5. Notes i signes de nota: fol. 4r, 31rv, 33v, 43r, 47r.

7. Timbres de la BC als folis 1r, 6r, 89v.

10. Revisions i correccions: fol 69r, 84v.

11. Antigues signatures: «Bon 7-VI-26».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Bo. El ms. presenta una gran taca d'humitat, que afecta la part superior del marge dret dels folis 1-50. Manquen més de les dues terceres parts del foli 1, on hom hi va suplir una pàgina amb filigrana de la mà somada d'estrella de cinc puntes de mal identificar, perquè és amputada.

2. Datació: Primer terç del s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Isidre Bonsoms i Sicart. Ingressa per donació a la BC el 1948.

48

20. Barcelona, BUB, ms. 148, fol. 15v-47v.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 155 × 210 × 45

b) Material: Coberta de pergamí, ànima de cartró; molt tibant ara el pergamí.

2. Llom del mateix pergamí, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres dobles nervis centrals i dos nervis simples interns, sense formar seccions exteriors.

b) Descripció del contingut: De dalt a baix, inscripció, en tinta negra: «F. Eixi-|-menis | Cerca-|-pou i | Art | de ben | morir». Al capdavall «BUB, Ms. 148».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + III folis de paper de fil verjurat, sense fligrana visible.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió: Data: segle XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: III + 135 + III.

5. Dimensions: 144 × 205 × 35.

6. Plecs: 1) Plec coix de 5 / 6 folis [0]-10, sense reclam.

2) Plec de 6 × 2, folis 11-22, sense reclam.

3) Plec de 6 × 2, folis 23-34, sense reclam.

4) Plec de 6 × 2, folis 35-46 sense reclam.

5) Plec de 4 × 2, folis 47-54, reclam «Accusatoria».

6) Plec de 4 × 2, folis 55-62, sense reclam.

7) Plec de 4 × 2, folis 63-70, sense reclam.

8) Plec de 4 × 2, folis 71-78, sense reclam.

9) Plec de 5 × 2, folis 79-88, sense reclam.

10) Plec de 5 × 2, folis 89-98, sense reclam.

11) Plec de 7 × 2 més un, folis 99-113, sense reclam, amb el foli 112 intercalat a l'interior del quadern subjectant-se al foli anterior mitjançant un taló.

12) Plec de 4 × 2, folis 114-121, sense reclam.

13) Plec coix de 4 / 2, folis 122-127, sense reclam.

14) Plec coix de 1/1 , folis 128-129, sense reclam.

15) Plec de 3 × 2, folis 130-135, sense reclam.

Al primer quadern, originalment un senió, li manca un foli entre els actuals [0] i 1, que segurament era en blanc, com es pot comprovar per la disposició de les filigranes.

El plec 9) és de paper diferent, més fi i pitjor de qualitat, no veient-s'hi filigranes; i així com els quaderns d'aquest volum presenten el paper plegat en quart (amb la filigrana situada just en mig del plec), el quadern 9 presenta un plegat en octau, on la filigrana se situaria a l'angle superior o l'inferior de la part central del plec; per això, retallats els marges, la filigrana no es distingeix.

El plec 13) és un quaternió incomplet, distorsionat en la seva estructura per la posició actual de la costura (entre els ff. 124 i 125, que en realitat no són el centre del plec); es conserva íntegra la primera part del plec, però de la segona només hi romanen els dos primers folis, havent-se perdut els altres dos que eren en blanc.

El plec 14) està format per dos folis sense solidaritat, el primer amb la part superior de la filigrana de la mà amb flor de cinc pètals i el segon sense filigrana.

El plec final és un ternió plegat en octau, del mateix tipus de paper que el plec 9), sense cap filigrana visible.

Els plecs 9) i 15) són de paper plegat en octau, la resta del volum és de paper plegat en quart.

8. Foliació: Hi ha una foliació coetània del ms. que va del foli 1 al 98, deixant sense numerar la que seria pàgina de títol, actualment foli [0]. Numera 16 el foli 36. Havent arribat al foli 99, en el foli següent el foliador recula sense raó aparent al foli 59; a partir d'aquest foli, una mà del segle XX ha continuat la foliació correcta en llapis fins al final del manuscrit, coexistint amb l'altra fins a l'actual foli 127 (= 86 de la numeració reculada).

10. Filigranes: a) Folis 1-45, 89-125, del pelegrí, semblant a la de BRIQUET 7602, datada a Provença el 1552.

b) Folis 47-77, filigrana d'un cercle, amb arc interior i dues majúscules «AV», coronat amb creu llatina de doble traç, que no hem sabut identificar en cap repertori i en tot cas, pot estar relacionada amb VALLS I SUBIRÀ, *La historia del papel en España. siglos XV-XVI*, nº 55, datada a Barcelona el 1570.

c) Foli 128, filigrana de la mà somada d'una estrella de cinc puntes, potser relacionada amb la de VALLS I SUBIRÀ, *ib.*, nº 197, datada a Sevilla el 1568.

d) Folis 132-135, filigrana de la flor de lis, no igual, però relacionada amb la de BRIQUET 7217, datada a Périgueux el 1531. Ambdues apareixen cap a l'extrem del full, i la del nostre manuscrit no serà anterior a la de BRIQUET 7217, no solament per la naturalesa del paper, ans també perquè la filigrana és més evolucionada.

11. Forats: Es veuen quatre perforacions rodones als angles de la caixa.

12. Sistema de ratllat en sec: <<<<>>>>. Aparentment hom va emprar la mina de plom per a definir la justificació, però la restauració ara no permet d'assegurar-ho. Primera línia de la caixa escrita.

III. Contingut literari

I

1. Folis 1r-47v. fol [0]r, *inc*.: «Comensa|L[o] Breu Dela Salut de lanima en [altre nom] Lo Cerça pou fet e con[pilat per lo] Rvm pare en Crist frare fransesch ximenis [mestre en] Sacra Theologia del orde d[els frares] menos Patriarcha de [Jerusa]lem Natural dela Ciutat [de G]irona administrador del bisbat [d'El]na releuat de alguns vocables entichs [ob]scus (*sic*)».

[*Segueixen uns versos intercalats que no tenen res a veure amb el text, escrits per la mateixa mà*:]

«Anna solet dici tres concepisse Marias
quas genuere viri Joseph Alpheus Zabedeus.
Prima parit Christum. Jacobum secunda minorem
Et Joseph iustum peperit cum Symone Judam
Tercia maiorem Jacobum volucremque Johannem
Ascalonita necat pueros Antipasque Johannem
Agrippa Jacobum claudens in carcere Petrum».

Fol. 2r, *inc.:* «Comença lo breu de la salud de la anima en altre nom lo serca pou fet e compilat per lo reuerent pare en Crist frare fransesch ximenis mestre en sacra theologia del orde dels frares menos Patriacha de Hierusalem natural de la ciutat de Girona y administrador del bisbat de elna releuat de alguns uocabes (*sic*) entichs y obscurs. Comensa la obra. Demana un amich a laltre...»

Fol. 47v, *exp.:* Cf. infra, II, 1.

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo Eximenis, *Cercapou*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1999-2005) manid 2040 cnum 2105.

II

1. Folis 35v-47v. Fol. 35v, *in.:* «Les sanctes scriptures nos ensenyen que tostemps ajam memoria de la Mort e del juy estret de nostre Senyor Deu. Car aqui es lo jutge fort agut qui totes coses vol veure es for rigoros e inquisitiu. Es fort car demanens del cos e de nostras membres...».

Fol 47v, *exp*.: «... vida ni en laltre. A tu donchs sia tostemps gloria honor lahor benedictio e gracies qui vius eternalment ab deu lo pare e ab deu nostre senyor lo sanct esperit en vnitat de vera e simple essentia e esteras e regnaras daqui auant ver deu in secula seculorum amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre de les dones, cc. 384-395.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2009) manid 2040 cnum 11083.

III

1. Fol. 36v-38v. Fol. 36v, *inc.:* «E diu lo doctor del present libre en lo tractat dels angells aserca del comiat que dona langel custodi a la anima condemnada a perpetua pena diu axi. Origenes empero apar que vulle dir que los infells an perduda la dita custodia adlegant la paraula que digueren los sants angells segons que diu la glosa sobre aquela paraula...».

Fol. 38r-38v, *exp.:* «... E lauos soptosament despareix a la dita anima e sen puja al cel e la anima aquella mesquina es aportada | per los dimonis a la casa de la mort eternal».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels àngels, tractat IV, capítol 21.*

5. Edició: Sadurní Martí, *Francesc Eiximenis. Àngels e demonis,* edició i comentaris de..., Barcelona, Quaderns Crema 2003, 86-89.

IV

1. Folis 47v-64r. Fol 47v, *inc*.: «Manera de fer memorial per a confessarte obra excellent del matex fra fransesch ximenis Patriarcha de Hierusalem. En la resposta dela tua darrera demanda has a considerar tres [co]ses la primera es que se esguarda a la caus[a] efficient co es a nostre senyor deu del qual aquesta e totes altres graties procexen. La segona es ques esguarda al confessor. La terça es que se esguarde al penident...».

Fol 64r, *exp*.: «... ab intencio que al temps ordenat per sancta mare sglesia ten confesseras. Item tantes voltes com te recordara hauer comes peccat tingues dins tu matex vna compunctio o plany ença de auer comes contra deu peccat demanant [*tatxat* <de>] misericordia a nostre senyor deu demenant li de gracia te vulle posar al seu sant seruei».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo Eximenis (?) *Memorial per a confessar-se,* integrat al *Cercapou*.

3. Altres manuscrits: Barcelona, BC, ms. 1720, fol. 60r-82v; BUB, ms. 2, fol.49v-70v.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1999-2005) manid 2040 cnum 3085.

V

1. Folis 64r-88v. Fol 64r, *inc*.: «Comença lo tractat del Art de ben morir fet e compost per lo matex reuarent pare en Crist mestre Fransesch Ximenis mestre en sacra theologia dell orde dels frares menos Patriarcha de Hyerusalem

administrador del bisbat Delna natural de la ciutat de Girona. Com lo pensament de la mort qui es pensament de la miseria del present exili a molts per no saber morir no solament als lechs hoc a religiosos e deuots sia molt dificil e perilos hoc mes los aparega espantable e molt orrible...»

Fol 88v, *exp*.: «... sens fi alegrar ab los teus sants en gloria qui ab lo Pare e ab lesperit Sant vius e regnes in secula seculorum Amen. Fi del tractat de ben morir».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Art de bé morir*.

3. Altres manuscrits: BUB, ms. 2, fol. 70v-96v; Vic, BE, ms. 127 (en llatí).

4. Catàlegs i bibliografia: A. FÀBREGA, *Els primitius textos catalans de l'Art de ben morir,* dins «AST», XXVIII (1955), 81-85; I. ADEVA MARTÍN, *Los «Artes de bien morir» en España antes del maestro Venegas,* dins «Scripta Theologica», XVI (1984), 408-409; BITECA (1999-2005) manid 2040 cnum 3058.

VI

1. Folis 88v-103r. Fol 88v, *inc*.: «Epistola de molta doctrina. Per ço car nosaltres frares molt cars som en la via desta fugent vida e los dies nostres transpassen axi com ha hombra es donch molt necessari recordar se molt souint ab gran cor e soberana cura...»

Fol 103r, *exp*.: «... ab lo fill de deu eternal jhesucrist deu creador e redemptor e senyor nostre, qui ab Deu lo Pare e ab lo Sant Esperit viu e regna tot poderos deu per infinita secula seculorum. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra; PSEUDO-AGUSTÍ, *Speculum peccatoris* en traducció catalana *(Consell per haver coneixença de nós mateix)*.

3. Altres manuscrits: BC, ms. 41, folis 27-39; Bolonya, Biblioteca dell'Archiginnasio, ms. A-275, fol. 31-39; Montserrat, Biblioteca de l'Abadia, ms. 1; Collbató, ms. Joan Rogent.

4. Catàlegs i bibliografia: G. M. BERTINI, *I* Soliloquia *e lo* Speculum peccatoris *dello pseudo Agostino in catalano,* dins «AST», XII (1936), 233-263; *OPP*, 42; BITECA (1999-2005) manid 2040 cnum 1845.

5. Edició: G. M. BERTINI, *o. c.,* 250-263, segons el ms. de Bolonya; A. GRIERA, *El* Mirayl del peccador *atribuït a sant Agustí,* dins «AST», XXVIII (1955), 116-126, segons el ms. de Collbató.

VII

1. Folis 103-111r. Foli 103r, *inc*.: «La pus principal e maior de totes les virtuts teologals es caritat qui vol dir cara vnitat per la qual hom viu e esta en amor pura de deu e de homens...»

Foli IIIr, *exp*.: «... car no es altre qui pusca donar a nos compliment de gloria sino tu tant solament qui es deus e senyor e redemptor nostre que vius e regnas in secula seculorum Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, [*Tractat sobre virtuts*].

4. Catàlegs i bibliografia: OPP, n. 105; BITECA (1999-2005) manid 2040 cnum 1845.

VIII

1. Folis 111r-119v. Fol 111r, *inc*.: «O home mesqui qui es de anima rahonabla e de carn humanal de mesquina condicio complit de moltes mesquineses mesqui e miserable hom pobre sech nu...»

Fol 119v, *exp*.: «... qui vius e regnas deus sens fi al qual es e sia benedictio e claritat e sauiesa e honor e virtut e fortalesa e imperi poder e senyoria per tots los [*ratllat* <segles>] setgles dells segles. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM [Bernat de Cluny?], *Oració {Del menyspreu del món?}*.

3. Altres manuscrits: San Lorenzo del Escorial, Biblioteca del Monestir, ms. M. II.3; N.I.16.

4. Catàlegs i bibliografia: OPP, n. 71ter; BITECA (1999-2005) manid 2040.

IX

1. Folis 119v-121v. Foli 119v, *inc*. (*rúbrica*): «Lorde trempat que Deus ame es lo següent (*fi de rúbrica*). Aquest es orde a trempat e que Deus ama. Que hom no gir sos vulls de sa ni dela ans mas deuant si matex...».

Fol. 121v, *exp.:* «... E si hom ha aquestes disposicions es guardara si matex en virtut e en remembrança de deu e de la sua anima veura de la durable lum qui no sobtenebrara per la qual cosa obtendra lahor e honor de deus en per tostemps Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ISAAC DE NÍNIVE, *Liber de accessu animae.* [Altres títols de l'obra: *Liber de ordinatione animae* (Castañeda, it. 37) *Llibre d'Ysach*; *Llibre de l'abat Isaac*], fragment del darrer capítol.

3. Altres manuscrits: San Lorenzo del Escorial, Biblioteca del Monestir, ms. N.I.16.

4. Catàlegs i bibliografia: OPP, 86 ter; I. JANERAS, *La diffusion d'Isaac de Ninive dans la Péninsule Ibérique*, dins «Eastern Crossroads. Essays on Medieval Christian Legacy», Piscataway, Gorgias Press, 2007, pp. 247-274; BITECA (2005) manid 2040 cnum 2346.

X

1. Folis 121^{v}-127^{v}. Fol. 121v, *inc*.: «Desempatxet de tots negosis temporals sosten tota paraula dura ab goig per amor de nostre senyor. Pren poques familiaritats. Vulles mes estar ab deu e ab tu matex…».

Fol. 127v, exp.: «… e mortifica los senys corporals de fore e es comou les virtuts e los mouiments espirituals de dintre. Consolacio espiritual dona nostre senyor a tres maneres».

2. Identificació de l'autor i obra: Isaac de Nínive, *Liber de accessu animae. Regles de l'abat Isaac,* incomplet.

3. Altres manuscrits: San Lorenzo del Escorial, Biblioteca del Monestir, ms. N.I.16

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2005) manid 2040 cnum 8717; Janeras, *ib*.

XI

Fol 127v, *inc*.: «Si diuersis tribulationibus aflictus ab humanis vel spiritualibus tentationibus vndique strictus...»

Ib., *exp*.: «... et statim christus te adiudicabit vt temptationes quas pateris tollere possis».

5. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Recomanació dels salms 21 (22) «Deus Deus aspice in me», 54 (55) o 63 (64) «Exaudi Deus orationem meam» i 68 (69) «Saluum me fac Deus quoniam intrauerunt aque» en moments de temptació.*

Fol. 128r buit.

XII

Fol 128v-129r: Alfabet escrit en majúscules cal·ligràfiques de doble traç.

Fol 129v buit.

XIII

1. Folis 130r, *inc*.: «En lany de la natiuitat de nostre senyor Deu jesucrist MCCCCCXXVIII a dos de febrer dia de la Verge maria de [Candelera] entre les VIII y les nou hores fonc un terratremol per tota Catalunya...».

Ib., exp.: «… per los peccats dels homens y mori[re]n infini[de]s persones».

2. Identificació de l'autor i l'obra: *Notícies d'un terratrèmol del 2 de febrer del 1528.*

XIV

1. Fol. 130rv, *inc.:* «[Se]gex [un]a profesia del benauenturat [sent S]eril ques diu seguir ans del [… …] any al [mon] lo aduenyment de […]. Com l[… …] de les coses terrenals se sia pervertit so es no trobar[..] justitia veritat amor ni caritat entrel prohisme E la casa de Roma sia diuisida…».

Fol. 130v, *exp:* «… [prophe]ecia es estada trobada en lo monestir de [Sant Cugat de] Vales prop barcelona monastir de monjos de sant Benet en vn libre

molt antich que ha CCC LXX anys que es escrita la qual posa lo benaventurat sant Sirill fonch traledada del dit libre en lany de CCCC LX ara es traladade de vn libre latin (?) de ma en lany 1575 a X de gener».

2. Identificació de l'autor i obra: *Fragment d'una profecia atribuïda a sant Ciril*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2005) manid 2040 cnum 8733.

5. Edició: Jaume MENSA I VALLS, *Les obres espirituals d'Arnau de Vilanova i la «Revelació de sant Ciril» (Oraculum angelicum Cyrilli)*, dins «ATCA», 28 (2009), 250-263, edita les parts de la traducció catalana de l'*Oraculum Cyrilli* integrades a la *Confessió de Barcelona* d'Arnau de Vilanova, que no coincideixen amb el fragment del nostre ms., com no hi coincideixen els textos aportats pel mateix Jaume MENSA I VALLS, *La vernacularització al català de textos bíblics, teològics i profètics en la Confessió de Barcelona d'Arnau de Vilanova*, dins «Ciència i societat a la Corona d'Aragó. La vernacularització del saber i la configuració de les identitats lingüístiques europees a l'època de Llull», Barcelona 2009, en premsa.[25]

XV

1. Fol. 130v-132r. Fol. 130v, *inc.*: «Fra frances ximenis tracta en vn seu libre les coses seguens. Capítol V que [mostra] del sisen temps de la esglesia sots la abitacio del sinquen sagel parlant grumacius in epistola ad dionisium deuen esser moltes maraueles en lo mon mes que en les vbertures dels altres precedents de sa la primera paricio. Car diu que lo mon pendra gran decayment jh[esu cris]t sera poch amat e poch preat e sera o[blidat e ser]a poch temut e poch honorat...».

Fol. 132r, *exp.:* «(*fine horribiliter mutilus*) ... [Roca]talada...».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Vida de Crist, llibre X, cinquè tractat, capítol XXIII (segons la numeració del ms. BUB 1160, fol. 325va-326ra).*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2005) manid 2040 cnum 8734

25. La identificació del fragment profètic del nostre ms. no serà fàcil. De moment hem comprovat que no hi cap coincidència textual amb l'*Oraculum Cyrilli* en l'edició de Paul PIUR, *Oraculum angelicum Cyrilli nebst dem Kommentar des Pseudojoachim,* dins Konrad BURDACH, *Vom Mittelalter zur Reformation. Forschungen für Geschichte der deutschen Bildung*, Berlin, Weidmansche Buchhandlung 1912, 221-343. Pel que fa a la seva existència en un ms. de Sant Cugat del Vallès, tampoc les coses no són clares, almenys en el sentit que no compareix en cap dels coneguts. D'altra banda, és possible que el redactor de l'explicit del fragment hagi volgut enredar la troca, parlant de tres versions: l'escrita l'any 1205, el trasllat (còpia? traducció?) del 1460 i el seu propi trasllat, del 1575.

XVI

1. Folis 132v-133r. Aquests folis tenen al bell mig de la pàgina un gran forat que va de dalt a baix i s'ha menjat la major part del text. Així i tot, sembla clar que el text d'Eiximenis s'acaba amb l'esment de Rocatallada. Devia seguir una nota sobre Eiximenis, de la qual n'han subsistit mots incoherents: «... gerona...», «...tia trasla[...]», «[...]a que [...] casti|» «... diu axi...», «... crestia sa pella lo Rey de Arago situat en espanya etc».

Fol. 133v, *exp.:* «... e fort mar[... ... ...] humil als peus de Jesus».

XVII

Fol. 133r-134r. Fol 133v, *inc.:* «... lo dia de...». Fol. 133v: «Memoria... Sia axi matex memo[ria ... ... a]ny de 1572»

Fol 134r, *exp*.: «... de casa luna com tinch dit en veritat».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Notes d'esdeveniments de l'any 1572.*

XVIII

1. Fol. 134v, *inc.:* «Assi apar tots los fils e files…»

Ib., exp.: «… son fill francesch joan».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Llista del dia que van néixer algunes persones probablement a Barcelona.*

4. Catàlegs: BITECA (1991-2006) manid 1340 cnum 8735.

XIX

1. Fol. 134v, *inc.:* «Prima [... ... ...] | Ecce bestia...».

Fol. 135r, *exp.:* «… nascetur ex […]».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Profecies de les Sibil·les.*

La destrucció del text no impedeix de comprendre'n l'estructura i algun bri. Es tracta de 13 fragments curts numerats en xifres aràbigues, cadascun d'ells atribuït a una o altra sibil·la. Només es llegeix amb claredat el nom de la sisena, la sibil·la Sàmica. La quarta podria ésser la Cimmèrica o la Cumana, la vuitena la Frígia. Només hem pogut conjecturar bé els textos atribuïts a la cinquena i a la sisena sibil·les: «In vltima [autem etate humiliabitur Deus et humanabitur] proles diuina»; «Jacebit in feno agnus et pu[ellari] officio educabitur Deus et Homo». Els dos fragments en formen un de sol i es troben en les dues recensions de la profecia de la sibil·la Eritrea, publicades per O. Holder-Egger, *Italienische Prophetieen des 13. Jahrhunderts*, dins «Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde», 15 (1890), 155-173; 30 (1905), 328-335, específicament 161 i 330; també en les tres recensions publicades per Christian Jostmann, *Sibilla Eritrea Babilonica. Papsttum*

und Prophetie im 13. Jahrhundert, (MGH, Schriften, 54), Hanover, Hahnsche Bucchandlung 2006, 501, 508, 516. Del text atribuït a la vuitena sibil·la, potser la Frígia, se n'han conservat cinc mots: «... de casta felix ille deus|... ... ... alto», que fan pensar en els versos 6-7 de la IV Èglogа de Virgili: «Iam redit et virgo redeunt Saturnia regna | iam nova progenies caelo demittitur alto». Fa la impressió que els 13 versos són fragments diversos, profètics o poètics, que hom ha combinat de manera factícia i ha posat sota el nom prestigiós de les sibil·les. En tot cas, tampoc no semblen tenir cap relació amb els fragments relacionats amb les sibil·les publicats per G. H. Pertz, el primer com apèndix al *Pantheon* de Gotfrid de Viterbo (atribuït a Beda i ja editat a PL 90, 1182-1186), i el segon, *Vaticinium Sibyllae*, probablement escrit per G. de Viterbo i posteriorment canviat i augmentat per d'altres, dins MGH, *Scriptores*, t. XXII, 145-147 i 375-376.

XX

1. Fol. 135v, *inc.:* «Març. Aries primer signe. La sua calitat es calenta…».

Fol. 135v, *exp.:* «… molt cast y viura honradament; [... ...] [mi]sericordios y noble de conditio i si seruex algun gran senyor [go]sara moltes riqueses».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Tractat astrològic (fragment).*[26]

4. Catàlegs: Miquel Rossell, I, 187-188; Duran II1, 129-132; BITECA (1991-2006) manid 1340 cnum 8736.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 15 × 45, a columna tirada, de 23-25 línies. Impaginació: 10 + 15 + 25 × 20 + 45 + 30.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura cursiva humanística del segle XVI, d'una mateixa mà, redactada potser en moments successius i diferents, de traç descurat.

5. Decoració: Alguna caplletra en vermell. Alguna rúbrica.

6. Notes i signes de nota: fol 1r-2v, 6v-14r, 16r-17r, 19v-24v, 27v, 29v-30v, 32r-35r, 38v, 44r.

7. Timbres de la BPB: fol 1r. Timbres de la BUB: fol 1r. Timbres de la Diputació Prov. de Barcelona: fol 48r, 60r, 61r, 71r.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions: fol 5r, 6r, 8r, 28r.

26. Cal estudiar les relacions posibles entre aquest fragment i els transmesos pels mss. Vic, BE, ms. 190, i BC, ms. 309.

11. Antigues signatures: Foli [o], marge superior, en llapis vermell: «20-5-33».

12. Notícies històriques: Fins al foli 127v, el manuscrit és un recull d'obres de pietat. A partir del text XIII i fins al final l'interès del compilador es decanta cap a textos profètics i astrològics, en els quals sembla que també s'hi integren les notícies sobre desgràcies i les notes sobre naixences.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: El manuscrit va patir un procés d'oxidació molt fort, que li va causar grans danys a les primeres i sobretot a les darreres pàgines. Del foli 130 en endavant, hi ha un forat cada vegada més gros, amb pèrdua de text molt forta als folis 132-135. Ha estat restaurat fa poc, per bé que la restauració no ha pogut evitar el fenomen de la transparència del paper originari, factor que dificulta la comprensió del que ha restat de text en els folis més devastats.

2. Datació: S. XVI (1575).

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: no consten.

49

21. Barcelona, *olim* Arxiu de Santa Maria del Mar, ara BC, Arxiu fotogràfic Miquel i Planas, capsa 23, fotogrames 153a-161b [*olim* fol. 153v-161r].

I. Enquadernació

1. Cobertes: El material fotogràfic que serà objecte d'estudi es guarda en una capsa on, a més, hi ha una «Transcripció de la Doctrina Compendiosa i galerades de la Doctrina Compendiosa amb correccions | AFMP C23/1» i una «Transcripció de *Cercapou* sobre el text del Ms A | correccions del Ms B | AFMP C23/2», que no fan al cas per al nostre catàleg. La capsa serà descrita com si es tractés d'una coberta. Entre claudàtors van les dades salvades en la descripció de J. Massó i Torrents. a) Mides de superfície i gruix: 193 × 247 × 87.

b) Material: Fusta recoberta de tela verda descolorida [pergamí flexible]

2. Llom de pergamí blanc, ras, amb dos teixells de pell vermella i sengles inscripcions en lletra daurada: «Arxiu | de | Fotocopies» i «23». [«Doctrines morals»]

3. Altres elements: a) Folis de protecció i de guarda: El material ve protegit amb un foli de paper blanc, fort, que l'abraça. Sobre la cara I d'aquest foli s'hi llegeix: «(*tatxat*) Eximenis *Cercapou* Ms B (*fi de tatxadura*) | l'original va ser. | Ms B (de Santa Maria del Mar) | l'original cremat 1936 | conté: | 1 – Doctrina compendiosa | 57 – Aristòtil (Història d'Alexandre | 130 – Eximenis

Cercapou | (*en llapis*) AFMP | C23/3». [I+IV. El folis de guarda finals portaven *probationes pennae*].

4. Conclusió. Data: Anys 1930 avançats.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.
2. Matèria: Paper fotogràfic [Paper]
4. Folis: 174 fotogrames [I+174+IV]
5. Dimensions: 227 × 67 [208 × 272]

III. Contingut literari

I

1. Fotogrames 1-57a [Folis 1r-56v]. Fotograma 1b [Fol. 1r], *inc.* de la taula: «Rvbriques del present tractat doctrina com-|-pendiosa de viure justament e de Regir | qual se uol offici publich lealment | e diligent.| Com la doctrina indueix cascu ha esser bo per Actoritats | e eximplis...».

Fotograma 3a [Fol. 2v], *exp.* de la taula: «Prechs e atorgaments de esser mesos en escriptura les | paraules de aquella collacio. LIIII».

Fotograma 3b [Fol 3r], *inc.* del pròleg: «Comença lo prolech de la primera part del dit libre | apellat Doctrina Compendiosa fet e ordonat | per lo reuerent maestre ffrancesch Eximenez | Maestre en Theologia de la orde dels frares menors | lo qual ensenya en qual manera dega hom Regir | a si mateix e altres officis si comanats li son en guisa | que hom ne guany de ça bona fama e com sera mort la | gloria de paradis. | En nom de deu e de la verge nostra dona | sancta Maria mare sua e de tots los | sants e sanctes de Paradis Lo present | tractat conte en si (*interlin* doctrina) compendiosa ço es a-|-breuiada doctrina a caschu de viure jus-|-tament e de Regir qual se uol offici publich leyalment e | diligent. La qual doctrina es ordonada per vn ffrare re-|-ligios a llaor e gloria de deu e per pregaries e informa-|-cio especial dels deius declarats escrits E generalment de tots altres als quals plaura la dita doctrina…».

Fotograma 4a [Fol. 3v], *exp.* del pròleg: «... de sus per mils e pus prestament trobar ço que hom volra Regonexer e segeuix se la primera partida».

Ib., *inc.* de l'obra: «Com la doctrina indueix caschu a esser bo per actoritats e per eximplis. Lo Religios aquest estant en collacio ab alguns ciutadans que en lo Regiment e en los officis de lur ciutat cabien souint e pregat per ells...».

Fotograma 56b-57a [Fol. 56r-56v], *exp.:* «… Empero com es ver de la flaquesa de la memoria que diets yo a lahor e gloria de nostre senyor deu e a me memoria (*sic*) e a instruccio vostra e de aquells qui ho volran fare ço de que m pregats Axi empero que si us hi par res que de be que allo atribuirets a la bonesa de deu e lin farets | lahors e gracies. E ço que y trobarets que be no

estiga tot allo imputarets a la mia ignorancia. E per ço tot ho sotsmet a esmena de qui mes e mils hi entena que yo assenyaladament a esmena de sancta mare esgleya e en aquesta manera e ab aquesta condicio ho compli lo dit frare qui haia bon guardo de nostre Senyor deu Amen. | Deo gracias».

2. Pseudo EXIMENIS [Ramon SOLER?] / *Doctrina compendiosa.*

4. Catàlegs i bibliografia: MASSÓ, *Les obres,* 614-615; BITECA (2001-2007) manid 2063 cnum 1926.

Cf. infra, n. 190, III, II, 1-5.

II

1. Fotogrames 57b-129a [Fol. 57r-128v]. Fotograma 57b [Fol. 57r], a) *inc.* de la lloança preliminar a Aristòtil: «Deu tot poderos guart lo Rey nostre qui es gloria dels crehents e conferm lo seu Regne a Reebre la lum e deffendre la sua lig diuina e a ell faça durar e exalçar la honor e la lahor dels bens. Yo son seruent he fet lo manament que a mi era estat fet en axi que yo he percaçat de hauer lo libre de les bones custumues en Regiment de la sua senyoria lo qual libre es appellat secret dels secrets lo qual feu lo princep dels philosofs Aristotil fill de Nicomach de Macedonia al dexeble seu Alexandre Emperador fill de Philip rey dels grechs lo qual Alexandre en la prophecia es dit que deuia trencar dos corns del molto...».

Fotograma 58a [Fol. 57v], *exp.* de la lloança preliminar: «... Aristotil feu li moltes epistoles de bones costumes per amor del cors e per lo final secret. E aquesta es vna de les sues epistoles la qual ell trames a Alexandre quant hac subiugat los Persienchs e hac empresonat los grans barons sots aquesta forma».

Fotograma 58a-58b [Fol 57v-58r], b) *inc.* de la *Lletra d'Alexandre a Aristòtil*: «Noble mestre rector de la justicia yo certiffich e manifest a la vostra sauiesa que yo he trobats en aquesta terra persienchs qui son homens | qui habunden en rao e que han enteniment fort subtil e que cuyden hauer Senyoria sobre los altres en conquerir regnes on nos anam. On nos hauem en voluntat quels occiem tots don ço que vos conexerets a nos certificats per vostres letres al qual Aristotil respos axi».

Fotograma 58b [Fol. 58r], *Resposta d'Aristòtil a Alexandre:* «Si pots mudar laer e laygua de aquella terra e sobre tot lordenament de lurs ciutats en axi compliras de ells co quen desiges E si no lexels estar en lur bonesa e exerceix aquells ab benignitat car si ho fas yo he fianca ab la haiuda de deu que tots seran sotsmesos al teu manament E per la amor que ells hauran a tu Tu senyoreiaras a ells en pau ab Victoria. Com Alexandre hac rebuda aquesta epistola ell compli diligentment co que li consella Aristotil e de puyx los persienchs foren a ell pus obedients que les altres nacions».

Fotograma 58b-59a [Fol. 58rv], c) *inc.* del pròleg del traductor: «Phelip que trenslada aquest libre enterpretador o esponedor dels lenguatges qui fo molt saui dix yo no he lexat loch ne temple en que los philosofs hagen acostumat de estoiar lurs obres e lurs secrets que yo no haia vists E no es nengun

saui que yo sabes que hagues conexenca de les escriptures els philosofs que yo no haia encercat...».

Fotograma 59a [Fol. 58v], *exp.* del pròleg del traductor: «... E per prechs de vn noble Rey yo transladi ab gran treball aquella obra primerament de lengua grega en Caldea e de la Caldea en Arabich On primerament yo atrobi en aquella obra lo libre del molt saui Aristotil en lo qual libre respos a la demanda de Alexandre sots aquesta forma».

Fotograma 59ab [Fol. 58v-59r], d) *inc.* de l'endreça de la traducció: «Al molt noble Senyor esprouat en les obres de la religio cristiana en Guyu de Valencia molt glorios bisbe de la Ciutat de Tripol Phelip menor dels seus clergues si mateix a fael seruey de deuocio aytant | com la luna es pus luent que les altres esteles e aytant com lo Raig del sol es pus resplandent que la luor de la luna aytant la claredat del vostre enginy e la pregonea de la vostra sciencia sobre e sobre puga tots los nouells clergues de ça la mar en sciencia liberal aytan be aquells que hom no enten com los latins...».

Fotogrames 60b-61a [Fol. 60rv], *exp.* de l'endreça: «... la qual sauiesa | es molt habundant en vos aquella complescha ço que y fa esmenar. E yo prech la pietat de deu que ell laus mantenga lonch de temps sa e alegre a gloria e honor dels faels christians Amen».

Fotograma 61a [Fol. 60v], e) *inc.* de la taula de rúbriques: «Del prolech de vn maestre a lahor e honor de Aristotil | Del prolech de Phelip que translada aquest libre | Dels Reys e de lurs maneres envers larguesa e escassedat | De larguesa e escassedat e de les altres virtuts | De la doctrina de Aristotil en virtuts e en vicis...».

Fotograma 62b [Fol. 62r], *exp.* de la taula: «... De la qualitat e de la egualtat del hom | Del judici | Del Cercle e del eximpli de judici».

Fotograma 63a [Fol. 62r], f) *inc.* del pròleg de l'obra: «Al molt glorios fill Emperador de justicia deus conferm tu en via de conexença de veritat e de virtut e reproua en tu los desig bestials E confortifich lo teu Regne e illumini los teus enginys a son seruey e a ssa honor. Yo rehebi la tua epistola onradament axi com se conuench Entis plenerament lo gran desig que tu has que la mia persona fos ab tu Tut marauelles com me pusch abstenir de tu e reprens me com yo he tan pocha cura dels teus fets Per aco yo he proposat em so cuydat de fer regla a la tua pietat la qual sera a tu libre pensant en les tues obres...».

Fotograma 64b [Fol. 64r], *exp.* del pròleg: «... E en aco deu molt saui e molt glorios illumini lo teu enteniment e faça clara la tua raho que aperceba lo enteniment de aquesta sciencia en axi que en aquella perseuerant pusques esser fet mon hereu e mon fael succehidor E que ten aiut aquell qui les sues riqueses dona habundamtment en la anima dels sauis e que dona gracia als estudians e a conexer al qual nenguna cosa no es greu de saber e sens lo qual nenguna cosa no pot esser posseyda».

Fotogrames 64b-65a [Fol. 64rv], g) *inc.* de l'obra: «Los Reys son quatre o de quatre condicions | lo primer rey llarch a ssi mateix e a sos sotsmesos E Rey escars a ssi e larch a sos sotsmesos E Rey larch a ssi mateix e escars a sos

sotsmesos E Rey escars a ssi mateix e a sos sotsmesos E per ço los lombardos digueren no es vici en Rey si es escars a ssi mateix e larch a sos sotsmesos E los incienchs digueren aquell qui es escars a ssi mateix e a sos sotsmesos es bo. Mas aquells de Persia affermaren lo contrari e contradigueren an aquells dient no val res Rey que no sia llarch a ssi mateix e als sotsmesos...».

Fotograma 123a [Fol. 122v], *exp.* de l'obra: «... La ventura de Capricorn es en besties e en caualls e en art e en cambi e en libres e en leys de deu e del mon e en mercaderia Venus e luna y son bons dies e Mars e Saturnus y son mals la sua pert es occident vestedura burella y es bona e Roia e negra y son males | Deo gratias».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo Aristòtil, *Secret dels secrets,* traducció catalana del *Secretum secretorum.*

3. Altres manuscrits: BNM, ms. 921, fol. 1-30v; ms. 1474, fol. 1-55; Oxford, Bodleian Library, ms. Canonicians ital. 147.

4. Catàlegs i bibliografia: Alessandro Mortara, *Catalogo dei manoscritti italiani che sotto la denominazione di codici canoniciani italici si conservano nella Biblioteca Bodleiana a Oxford,* Oxford 1864, 289; J. Massó Torrents, *Manuscrits Catalans de la Biblioteca Nacional de Madrid. Noticies per un cataleg raonat,* Barcelona 1896, 61-71; *Les obres,* 614-615; Batista, 13; Bohigas, 23; BITECA (2001-2007) manid 2063 cnum 1927.

III

1. Fotogrames 123b-129a [Fol. 123r-128v]. Fotograma 123b [Fol. 123r], *inc.:* «Apres que Alexandre fill del Rey Phelip de Macedonia comença a Regnar lo qual ixent ab virtuos consell del seu regne se trat en Auropa ab magnifich coratge per conquistar e sotsmetre a ssa Senyoria Assia e lo plus del mon ab gran poder de gent batallarosa sotsmesos seus ab Nauili de gran compte batent la mar ab Rems passa en Assia...».

Fotograma 129a [Fol. 128v], *exp.:* «... Triumphant lo damunt dit Judas machabeus e sos frares comencaren a senyoreiar lo mon los Romans entre los quals no era negun portant corona de Senyoria. On com als dits peruengues les excellents victories de Judes Machabeus e sos frares feren entre ells couinença e liga de valer se los vns ab los altres contra totes altres gents la qual conuinença tengueren viuent los damunt dits V germans E apres mort de aquells Romas la dita ciutat de Jherusalem e Regne de aquella e la mes part del mon en Senyoria dels dits Romans e estech per molts anys fins que fonch per Titus e Vespesia destrouida en venjança del escampament de la sanch de Jhesu christ. Placia a la passio sua quens do la sua benediccio Amen. | Deo gratias».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Història del malvat rei Antíocus.*

5. Edició: J. B. Codina i Formosa, *Fragmentos de los libros de los Macabeos en lengua catalana*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 8 (1916), 360-372; Jaume Riera i Sans, *Història del malvat rei Antíocus,* Barcelona, Edicions del Mall 1981 (Biblioteca Escriny Col·lecció de

textos medievals breus 3), 36 p., que reprodueix la transcripció de Codina i Formosa.

IV

1. Fotogrames 130b-174b [Folis 130r-173v]. Fotograma 130b [Fol. 130r], *inc.:* «A la tua demanda es satisfet per lo psalmista que diu Diuerte a malo et fach bonum Inquire pacem et persequere eam Alius replicando interrogat a quibus malis christianus debet diuertere vel abstinere Respondetur sibi Dich te | Primer punt | Que primerament se deu guardar contra lo primer manament de fer ço es no hauras deus estranys etc. lo qual manament presupon que lo christia deu creure vn deu esser tot sol creador etc. Senyor de tota creatura e que aquell tot sol deu creure e colre etc...».

Fotograma 173b-174a [Fol. 173rv], *exp.:* «... En axi seran los huylls de la diuinal gloria e gracia no contra tu axi com son en los dampnats ni entorn de tu axi com en cells de purgatori mas sobre tu per singular amor donant te per ministeri de la confessio la sua gracia de ça puys lo | cami de paradis e gloria per a tots temps Amen. | DEO GRACIAS».

2. Identificació de l'autor i obra: PSEUDO-EIXIMENIS, *Cercapou.*

Fragment del Llibre de les dones *integrat en el* Cercapou:

V

1. Fotogrames 153a-161b [Fol. 153v-161r]. Fotograma 153a [Fol. 153v], *inc.:* «Les sanctes escriptures nos ensenyen que tots temps haiam memoria de la mort e del juhi secret de deu. Car aqui es lo jutge fort agut qui totes coses veu. E es fort rigoros e inquisitiu car demanans del cors | e nostres membres com nauem vsat, e de la anima e de totes ses potencies axi com de la raho de la memoria, e de la voluntat, e del franch arbitre, e de la nostra consciencia e del temps que hauem viscut...».

Fotograma 161b [Fol. 161r], *exp.:* «... que iames de tu no se n partescha en esta vida ne en laltra. A tu tostemps sia donchs gloria honor lahor benedictio e gracies qui vius eternalment ab deu lo pare e ab nostre Senyor lo sanct sperit en vnitat de vera e simple essencia e staras e regnaras daqui auant ver deu in secula seculorum. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Llibre de les dones*, cc. 384-395.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura a columna tirada.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica cursiva d'una mateixa mà.

4. Reclams: Al fot. 5a [fol. 4v] «-dorus»; fot.7a [fol. 6v] «digues»; fot. 69a [fol. 68v] «belles e cares»; fot. 70a [fol. 69v] «e la obediencia»; fot. 71a [fol. 70v] «O piados emperador»; fot. 72a [fol. 71v] «e sos sosmesos»; fot. 73a [fol. 72v] «per grans tempestats»; fot. 97a [fol. 96v] «Sya pres ab [*seq* letouari *cancell*] [*interlin*] lauatori». Com es pot comprovar, el ms. portava almenys alguns reclams de foli a foli.

5. Decoració: Caplletres amb filigrana plena i antenes. Rúbriques. Calderons.

6. Notes:

7. Segells i timbres de Santa Maria del Mar als folis de guarda inicial Iv i al foli de guarda final Ir.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions al fotograma 2a [fol. 1v], fot. 9b [fol. 9r], fot. 11b [fol. 11r], fot. 14a [fol. 13v], fot. 15a [fol. 14v], fot. 18a [fol. 17v], fot. 19b [fol. 19r], fot. 20a [fol. 19v], fot. 23b [fol. 22v], fot. 25a [fol. 24v], fot. 28b [fol. 28r], fot. 36b [fol. 36r], fot. 48b [fol. 48r] fot. 67b [fol. 67r], fot. 76a [fol. 75v], fot. 87a [fol. 86v], fot. 98b [fol. 98r], fot. 101b [fol. 101r], fot. 132a [fol. 131b], fot. 136b [fol. 136r], fot. 139a [fol. 138v], fot. 151b [fol. 151r], fot. 169b [fol. 169r], fot. 171a [fol. 170v].

12. Notícies històriques: El ms. original, descrit per J. Massó i Torrents, fou cremat el 1936 amb gairebé tot l'Arxiu parroquial de Santa Maria del Mar. La fotografia encarregada per Ramon Miquel i Planas fou feta per M. Ramos i Cobos, Nueva Belén 15, Barcelona S/G, tal com consta en el dors de molts dels fotogrames.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Els fotogrames envelleixen: la part negativa perd el negre i la part positiva (el text) comença d'enfosquir-se.

2. Datació: Els fotogrames daten de finals dels anys vint i principis dels trenta del segle passat. El ms. era del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: No consta cap altre posseïdor que Santa Maria del Mar.

LLIBRE DELS ÀNGELS

a) Text complet

50

1. Madrid, BN, ms. 4030, fol. I-CCXXV.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 230 × 310 × 60.

b) Material: Pasta holandesa de color verd, com el ms. 1790,[27] i tal com eren els mss. 1793 i 1794 de la mateixa biblioteca[28] abans de la restauració de llur coberta entre 2001 i 2005.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, dalt de tot, al centre, etiqueta de paper blanc amb signatura antiga tatxada: «P.11».

2. Llom de marroquí clar. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interiors, que en treuen cinc d'externs, formant sis seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) - 5) buides; 6) etiqueta de paper enganxada, amb la cota actual del ms. «Mss /4030».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: IV + III, amb filigrana de sol amb corona reial; del sol ixen dotze raigs; no l'hem sabuda trobar repertoriada.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió: És del s. XVII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.
2. Matèries: paper i pergamí.
4. Folis: IV + 244 + III.
5. Dimensions: 215 × 300 × 55.
6. Plecs: 1) Plec de 9 × 2, folis I-XVIII amb reclam: «delits plaers».
2) Plec de 9 × 2, folis XIX-XXXVI, amb reclam: «uoluntaris».
3) Plec de 8 × 2, folis XXXVII-LII, amb reclam: «e crims mortals».
4) Plec de 9 × 2, folis LIII-LXX, amb reclam: «-dia Aquesta Materia».
5) Plec de 9 × 2, folis LXXI-LXXXVIII, amb reclam: «de iustiçia».
6) Plec de 9 × 2, folis LXXXIX-CVI, amb reclam: «deu gran gracia».
7) Plec de 9 × 2, folis CVII-CXXIV, amb reclam: «-gel hac cant».
8) Plec de 9 × 2, folis CXXV-CXLII, amb reclam: «seny altre o moura».
9) Plec de 9 × 2, folis CXLIII-CLX, amb reclam: «prop nos».

27. Cf. *Primera part* /1, n. 4.
28. Cf. *Primera part* / 1, n. 12 i 13.

10) Plec de 9 × 2, folis CLXI-CLXXVIII, amb reclam: «e de acabada».
11) Plec de 9 × 2, folis CLXXIX-CXCVI, amb reclam: «los fels e aço».
12) Plec de 9 × 2, folis CXCVII-CCXIV, amb reclam: «crestianisme».
13) Plec de 7 × 2, folis CCXV-CCXXVIII, amb reclam: «cor en infern».
14) Plec coix de 9/7, folis CCXXIX-244.

En tots els plecs de 9 × 2, en el de 8 × 2 i en el de 7 × 2, el primer i el darrer full són de pergamí, els intermedis són de paper. El darrer plec, coix, té únicament el primer foli de pergamí, i li manquen el darrer foli de paper i el que li correspondria de pergamí.

Els fulls de pergamí presenten a l'exterior el cantó carn i a l'interior el cantó pèl.

8. Foliació contínua, coetània del manuscrit, en vermelló, a l'angle superior dret del recto dels folis, des de f. I a CCXLI. Els tres darrers folis han estat numerats a llapis amb xifres aràbigues després de la publicació del catàleg de Massó (1909).

9. Numeració de plecs: Signatures de quadern alfanumèriques. En alguns plecs, com és ara el 5), hi ha una triple numeració: a) les signatures alfanumèriques *e i – e ix,* situades a l'angle inferior extern; b) unes segones signatures alfanumèriques situades al peu i centrades, *a i-a ix*; c) unes signatures alfabètiques situades a l'angle inferior extern, *a-{j}.* Al final de cada plec, llevat del segon, es llegeix clarament, o en les restes que n'ha deixat la guillotina, la paraula «comprouat».

10. Filigranes: Amb prou feines es distingeix una filigrana del cap d'unicorn, semblant a Briquet 15789-15780, la primera datada a Perpinyà el 1366 i el 1370, la segona datada en papers dels col·lectors hispànics de delmes, ara a Roma, el 1370.

11. Forats per a la construcció de la caixa d'escriptura, rodons, als quatre angles de les línies de justificació.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia sobre pergamí i paper i a la mina de plom sobre paper, 1111 2222. Primera línia en blanc.

III-IV. Contingut literari i Escriptura

I

1. Folis I-CCXXV. Fol Ir, *inc*. (*rúbrica*): «Capitol primer qui proposa curt e en general la altea dela angelical natura (*fi de rúbrica*). Angelical natura es tan alta e tan marauellosa e tan excellent creada exalcada hordonada e glorificada per nostre senyor deu que passa tot nostre seny e enteniment segons lestament en que de present correm en esta mortal vida e en tant que de lur altea e dignitat no podem pensar escriure ne perlar propriament segons que es de fet ne requer lur gloriosa e magnifica reuerencia...»

F. CCXXVv, *exp*.: «... tot empero quant açi es sotsmet tos temps a la correccio de la sancta romana esgleya la qual deus uulla exalçar e confortar e endres tostemps per sa merce, a auos e anos si faça e a tota vostra casa special per merits de monsenyer sent miquel e de los angels als quals uos recoman axí carament com se ni puix e ab aytant sia ab uos Ihesu Crist per la sua clemençia. Amen».

«Qui escripsi escribat cum semper domino viuat Amen. Ffon acabat la la (*sic*) uespra de monsenyer sent berthomeu a XXVI de agost en lany de la natiuitat de nostre senyor (*tatxat* «XC») M CCC XC VIII. Deo graçias». *El copista havia errat la datació i va ratllar les xifres sobreres.*

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Llibre dels Àngels,* sense taula ni dedicatòria.

3. Altres manuscrits: BC, mss. 267, 342, 462; BNM, mss. 62, 73, 17651; BUB, ms. 86; Bibl. Seminari Barcelona, ms. 400; ACB, ms. 30; ACG, ms. 55; Escorial, mss. h. II. 13; h. II. 16 i h. III. 21; Bibl. Ateneu Barcelonès, ms. IV; BNF, ms. espagnol 38; Cambridge, Trinity College, ms. 350 (B.5.14); Roma, Bibl. Casanatense, ms. 394; Barcelona, IMHC, ms. B-71; Copenhague, Kongelige Bibliotek, Ny klg. S., ms. 2921, 4º, f. [XCVI-XCVII]; ACA, frag. 216; BC, ms. 4539; AMPP, frag. 131; Saragossa, Arxiu Capitular, ms. 15-49; Barcelona, BUB, ms. 148, fol. 36v-38v; Vic, BE, ms. 235, fol. 140r.

4. Catàlegs i bibliografia: J. Massó i Torrents, *Manuscrits*, 110; Id., *Les obres*, 618-61; Martí, *Eximenis,* 466; Martí, *Notes descriptives*, 363-364; J. Domínguez Bordona, 51-52; Castro, 251, nº 221; IGMBN, X, 248-249; BITECA (1991-2007) manid 1472; A. Ivars, *El Libre dels Àngels de fra Francesc Eximenis y algunas versiones castellanas,* dins «Archivo Ibero Americano», 19 (1923), 118; Jordi Rubió i Balaguer, *Literatura catalana, I,* dins «Historia General de las Literaturas Hispánicas», I, ed. G. Díaz-Plaja, Barcelona 1949, 721; *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència*, Barcelona 1964, 42; Josep M. Madurell i Marimon, *Manuscrits eximenians. Petit repertori documental,* dins «Miscel·lània Martínez Ferrando», Madrid 1968, 291-313; Miquel Coll i Alentorn, *Les cròniques universals catalanes,* dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXXIV (1972), 43-50, on exposa la influència del *Llibre dels Àngels* en la *Crònica universal de 1425* (BUB, ms. 82); Josep M. Madurell i Marimon, *Manuscrits catalans anteriors a la impremta,* Barcelona 1974; Gabriel Llompart, *El llibre català a la casa mallorquina (1350-1550),* dins «AST», 49-50 (1976-1977), 60, 64, 66, 68-70, 73-76, 85ss., 92, 97, 99; David J. Viera, *Manuscritos eximenianos no catalogados per J. Massó Torrents*, dins «Estudios Franciscanos», LXXX (1979), 157-65; David J. Viera, *Els miracles de Maria en l'obra catalana de Francesc Eximenis,* dins «Actes del Quart Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica. Washington, D.C., 1984. Estudis en honor d'Antoni Badia i Margarit» a cura de Nathanael Smith, Josep M. Solà-Solé, Mercè Vidal Tibbits i Josep Massot i Muntaner, Barcelona, PAM 1985, 121-130; David J. Viera, *Obras atribuidas a Francesc Eximenis en el Manucrito 15-19 de la biblioteca Capitular de Zaragoza,* dins «BSCC», LXII (1986),181-184; Enric Mirambell i Delgado, *Biblioteques particulars gironines*

del segle XV, dins «Mediaevalia», 8 (1988) (Estudios dedicados al professor Frederic Udina Martorell, II), 274-275; Sergi Gascón Uris, *La crònica universal de 1425 i el Llibre dels Àngels d'Eximenis,* dins «Estudis de Llengua i Literatura catalanes», XXVI (= Miscel·lània Jordi Carbonell, 5), Barcelona, PAM 1993, 33-44; Manuel J. Peláez, *La magie et sa repression dans la pensée politique et sociale de Francesc Eximenis et de saint Vincent Ferrier,* dins «Sénefiance», 42 (1999 = *Magie et illusion au Moyen Âge*), 441-451; Sergi Gascón Uris, *Eximeniana fragmenta recuperata,* dins «Actas del VI Congreso Internacional de la Asociación Hispanica de Literatura Medieval», Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá 1997, 672-679; BITECA (1991-2008) manid 1472; Robert E. Lerner, *The Feast of Saint Abraham. Medieval Millenarians and the Jews* (The Middle Ages Series), Philadelphia, University of Pennsylvania Press 2001, 109-110; Jorge García Gómez, *Francesc Eximenis en la guerra dels Segadors: Dos pliegos de la colección Bonsoms*, dins «Estudi General», 22 (2002), 421-443; Jan R. Veentra, *La communication avec les anges. Les Hiérarchies angéliques, la* lingua angelorum *et l'élévation de l'homme dans la théologie et la magie (Bonaventure, Thomas d'Aquin, Eximenis et* l'Almandal, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 114 (2002), 785-801; Sergi Gascón Uris, *El voltor en el Llibre dels Àngels d'Eximenis: Una àpoca de 1398*, dins «Actes del X Congrés Internacional de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval. Alacant, 16-20 de setembre de 2003», 793-808; Sadurní Martí, *Notes sobre la tradició textual del* Llibre dels àngels *de Francesc Eximenis*, dins «Caplletra», 48 (Primavera 2010), 237-258.

5. Edicions: a) Barcelona, Joan Rosenbach 1494 (Hain 16233, Haebler 704, Kurz 129, Vindel I 93, Aguiló 428, Massó, *Les obres,* 624; Palau 85192; BITECA manid 1487).

b) Barcelona, Pere Miquel [Carbonell] 1494 (Copinguer 6595, IGI 10407, Haebler 705, Kurz 130, Vindel I 95, Aguiló 429; Massó, *Les obres,* 624-625; Palau 85193; BITECA manid 1488).

c) Jean-Henri Probst, *Francesch Eximeniç. Ses idées politiques et sociales,* dins «Revue Hispanique» XXXIX (1917), 74-75, edita el c. 38 del tractat cinquè, transcrivint-lo de l'edició de Barcelona, Pere Miquel 1494, fol. cxxxi.

d) Jill R. Webster, *Medieval Catalan Folklore, o. c.,* p. 48-55.

e) Sergi Gascón Uris, *Edició crítica del «Llibre dels Angels» (1392)*, Barcelona, UAB 1993, tesi doctoral en 3 microfitxes;

f) Curt J. Wittlin, *De Sant Miquel Arcàngel. El quint tractat del «Llibre dels àngels»*. Introducció, edició i apèndixs de... (Clàssics Curial 15), Barcelona 1983, 180 p.[29]

g) Sergi Gascón Uris, *Eximeniana fragmenta recuperata, a. c.,* publica els cc. 13-16 de la IV part.

h) *Francesc Eximenis. Angels e demonis. Edició* [del IV tractat del *Llibre dels Àngels*] *i comentaris de* Sadurní Martí, Barcelona, Quaderns Crema 2003, 247 p.

29. Cf. la recensió del volum per Josep Perarnau dins «ATCA», 5 (1986) 339-341.

i) Xavier RENEDO – Sergi GASCÓN, *Francesc Eiximenis. Prosa*, *o. c.,* editen fragmentàriament el c. 59 del tractat III.

j) David GUIXERAS – Xavier RENEDO, *Francesc Eiximenis. Llibres, mestres i sermons,* a cura de..., estudis introductoris de Xavier RENEDO, Barcelona, Editorial Barcino 2005, transcriuen els cc. III 53, 59.

II

1. F. CCXXVI-CCXLI. F. CCXXVIr, *inc.*: «Com en tota aquesta present uida hom sia posat en temptacio segons que dix lo sant hom Job...»

F. CCXLIr, *exp*.: «... e ab nostre senyor deus lo sant esperit e unitat de uera simplea essencia e estaras e regnaras daqui auant ver deu in secula seculorum. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Llibre de les dones, cc. 378-395.*

4. Catàlegs i bibiografia: RIERA I SANS, *Catàleg*, 704.

III

1. F. CCXLIv, *inc*. «Tembre deu es sauiea. Mas amar deu es noblesa». Ib, *exp*.: «Ihesus qui es uera dolçor uos do sa beneyta amor. Amen.

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM (?), *Tembre Déu és saviesa,* a columna tirada, 16 versos.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2001) cnum 1764.

5. Edició: Orland GRAPÍ – Edith DE LA MARNIERRE, *Al marge dels cançoners (1): Alguns textos poètics catalans inèdis o poc coneguts,* dins «Canzonieri iberici», vol. I, Noia, Università di Padova – Toxosoutos – Universidade da Coruña 2001, 219-265.

IV

El poema té un epíleg en prosa que no és més que l'acabament dels *Dístics de Cató*, tal com hom el troba al ms. 1031 de la BC, fol. 192r:

«(*rúbrica*:) Ihesus Christus. Molt es bo aço entenets hi be» (*fi de rúbrica*).

Ib, *inc*.: «Lo mon es axi ordenat segons diu senecha | Que pau no pot durar entre los maluats homens | Ne castedat entre los luxuriosos | Ne humilitat entre los ergullosos | Ni larguea entre los auars | Ne bona uoluntat entrels enuejosos | *exp*.: Ne goig entrels enemichs».

Catàlegs i bibliografia: J. CLOSA FARRÉS, *La versió catalana inèdita dels* Disticha Catonis *de la Biblioteca Colombina de Sevilla. Transcripció i comentari*, dins «Anuario de Filología», I (1983), 9-33.

Edició: Gabriel LLABRÉS I QUINTANA, *Jahuda Bonsenyor. Llibre de paraules e dits de savis e filòsofs. Los Provervis de Salomó. Lo llibre de Cató*, Palma de Mallorca 1889, 120.

I-IV

1. Caixa d'escriptura: 145 × 200 a columna tirada, de 29 línies. Impaginació: 20 + 145 + 45 × 35 + 190 + 65. UR = 6.

3. Tipus de lletra i mans: a) Folis 1r-241v, escriptura gòtica textual catalana, amb trets cursius; b) Folis 243v-245, escriptura gòtica cursiva del segle XV.

4. Reclams horitzontals, a vegades precedits de calderó. Plecs 1-2: situats a la banda inferior dreta. Quaderns 3-5, 11: gairebé centrats. Quaderns 6, 8: situats cap a la dreta, amb decoració especial en vermell. Quaderns 7, 9-10, 12-13, centrats i decorats en vermell.

5. Decoració: Capitals afiligranades a l'inici dels textos eiximenisians, f. Ir i CCXXVIr. Al *Llibre dels àngels* els títols del capítols en rúbrica. Inicials de capítol blaves i vermelles alternades, amb tocs afiligranats. Calderons blaus (pocs) i vermells. A l'interior del text lletres amb tocs de vermell. Lletres caudades als folis 22v, 29v, 32r, 34v, 35r, 40v, 44r, 89r, 106v, 107r, 110v, 112r-113v, 114v, 115r, 128v, 139r, 141v, 142v, 145v, 145rv, 146r, 148r, 166r, 171.

6. Notes marginals d'altres mans als folis 9v, 10r, 12v, 15r, 16r, 20v, 22r, 26r, 29r, 33v, 41v, 42v, 50rv, 55v, 58rv, 59r, 60rv, 63v, 66rv, 76v, 78r, 82v, 85r, 86rv, 87v, 88r, 89v, 91v, 92r, 94v, 103r, 104r, 114r, 128v, 134r, 135r, 135r, 136r, 137v, 138v, 140r, 146r, 148v, 151v.

7. Segell de la BNM als folis Ir de guarda, 1r, 9r, 12r, 26r, 35r, 43r, 46r, 52r, 61r, 70r, 79r, 95r, 97r, 131r, 135r, 149r, 159r, 167r, 178r, 196r, 197r, 212r, 221r, 227r, 244r.

9. Copista intrigant, perquè fa coses estranyes amb el text; és evident que no sap llatí i empra grafies no acostumades en català (el grafema *lh*). O bé és aragonès o és un estranger que copia un llibre català per a un aragonès.

10. Revisions i correccions del mateix copista als folis 5v, 10v, 12r, 13r, 14r, 22r, 24v, 32v, 37v, 38r, 39v, 40r, 41r, 42r, 42v, 45r, 46r, 47r, 48rv, 49r, 50rv, 51r, 54v, 55r, 57v, 58v, 59r, 64r, 65v, 69v, 71r, 72v, 74r, 77v, 82v, 84rv, 85r, 91v, 94v, 95rv, 98v, 99v, 102rv, 108-110r, 113r, 116r, 117r, 118r, 121r, 122r, 123r, 124r, 130r, 133v, 136v, 137rv, 141rv, 147rv, 151v, 153r, 154r.

11. Signatura moderna escrita en llapis al f. 86r *in calce*.

V

1. Folis 243v-244r. Foli 243v, *inc.*: «Primerament yo confieso el fillo de dios en dios el Padre senyer por eternal habitacion quia in principio erat Verbum».

Folli 244r, *exp.*: «Vintenament yo confieso como yes venido pleno de tota gracia e benedicción plenum gratie et veritatis».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Vint articles de confessió de fe segons els versets del pròleg de l'evangeli de sant Joan, des d'«In principio erat Verbum» fins a «plenum gratie et veritatis»}*, en aragonès.

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (2010) manid 4990.

Caixa d'escriptura: 240 × 150, a columna tirada. Impaginació: 40 + 150 + 15 × 30 + 240 + 20, sense ratllat. Lletra bastarda del s. XV, amb trets cursius, d'una sola mà.

10. Revisions i correccions del mateix copista.

11. Antigues signatures: Fol de guarda IIIr, angle superior esquerre: «P.11».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Forta oxidació dels fulls de paper; estrips als folis 26, 30, 30-33, 35, 38-43, 48-51, 121, 123, 167, 171-176, 180-186, 190-196, 198-204, 226, 229.

2. Datació: El cos principal del volum fou acabat el 26 d'agost del 1398.

3. Origen valencià?, aragonès?

4. Propietaris i procedència: Pertany a les col·leccions reials almenys des de principis del s. XVIII.

51

2. MADRID, BN, ms. 17651

I. ENQUADERNACIÓ

El manuscrit és guardat dins capsa de cartró de color gris clar, que amida 234 x 312 x 38. Porta dues etiquetes de paper blanc al llom, amb inscripció. A dalt: «Manipular | con | cuidado». A baix: «Mss. | 17651».

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 218 × 296 × 35.

b) Material: post recoberta de pell fosca.

c) Indicacions: Contratapa I, en llapis blau i barrat: «339»; dessota, etiqueta: «Mss|17651»

d) Elements decoratius: Decoració anglesa de ferros en sec.

2. Llom de la mateixa pell i dels mateixos ferros en sec. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: El plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interiors que en treuen cinc d'exteriors, formant sis seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) rasa; 2) lletres daurades: «Eximenes | Treatise | on | Angels and Devils»; 3) - 4) ferros; 5) lletres daurades: «Spanish | MSS»; 6) ferros i, a sobre, etiqueta enganxada: «Mss|17651».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: III + III; el rº del foli de guarda inicial I i el vº del foli de guarda final III recoberts amb un paper verdós. Foli de guarda inicial Iv, nota de preu: «$ 4.10». Foli de guarda inicial IIr, en llapis, nota de P. Gayangos: «Un exemplar de esta obra escrito doze años antes en 1492[30] se vendió en la venta de los libros de Conde[31] por $ = 16». Foli de guarda final IIIr, en llapis: «163». Contratapa II, en llapis: «163».

c) Cobertes (folres) del mateix paper verdós enganxat al recto del foli de guarda inicial I i al verso del foli de guarda final III.

d) Talls daurats.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

f) Llavis: ferros en sec.

4. Conclusió: És una relligadura anglesa del segle XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper

4. Folis: III + 164 + III

5. Dimensions: 208 × 284

6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam: «en temptació en lo comensament».

2) Plec de 6 × 2, folis, 13-24, amb reclam: «faria gran ben als homes».

3) Plec de 6 × 2, folis 25-36, amb reclam: «blasfemies posa».

4) Plec de 6 × 2, folis 37-48, amb reclam: «e mort per mans de».

5) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam: «totes han gran deffaliment».

6) Plec de 7 × 2, folis 61-74, amb reclam: «de vna poche paraula».

7) Plec de 6 × 2, folis 75-68, amb reclam: «per si matex cant tot sol».

8) Plec de 6 × 2, folis 87-97, amb reclam: «ben que la li pusquem».

9) Plec de 6 × 2, folis 98-109, amb reclam: «a la humanal natura».

10) Plec de 6 × 2, folis 110-121, amb reclam: «la victoria dels sas (*sic*)».

11) Plec de 6 × 2, folis 122-133, amb reclam: «-monis qui ho tractaren e als mals homens».

12) Plec de 6 × 2, folis 134-145, amb reclam: «si penses lo ben que fet te e ara pregues».

---

30. Errada, car hauria de dir 1392, cf. infra V, 2. En aquest cas, seria el ms. més antic del *Llibre dels Àngels,* ara com ara desconegut.

31. Aquí és al·ludit l'acadèmic del s. XVIII José Antonio Conde, autor d'una *Historia de la dominación de los árabes en España, sacada de varios manuscritos y memorias arábigas,* Madrid 1820-1821, 3 vols., XXIV-613, VI-459 i XX-268 p. + 6 làm. L'obra fou editada el 1840, 1844 i 1874, traduïda en francès, alemany, italià i anglès, malgrat el seu valor històric nul. Conde posseí una bona biblioteca, que fou venuda a Londres el 1824, després de la seva mort: cf. *Catalogue of rare, curious and interesing Spanish Books… forming the library of D. J. Antonio Conde,* London 1824, 93 p.

13) Plec de 6 × 2, folis 146-157, amb reclam: «que la faç de la mar».
14) Plec de 6 × 2, folis 158-164.

El plec vuitè, folis 87-97, conté un foli sense numeració, que hauria d'ésser el 91, número atribuït al foli següent; per això el plec, complet, té la numeració anòmala.

Després del plec tretzè, folis 146-157, el text anunciat pel reclam no segueix. A més, a l'interior d'aquest plec els capítols salten: fol. 155r, cap. 29; fol. 156r, cap. 40; fol. 157v, cap. 32 (!); fol. 158r, cap. 44.

En el darrer plec hom ha atribuït erròniament el número 164 al darrer foli, que hauria d'ésser el 163.

8. Foliació moderna, contínua, en llapis i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: Restes de signatures numèriques a l'angle exterior inferior, visibles al fol. 98r, primer del seu plec («9»), fol. 146 («10») i al fol. 158, primer del darrer plec, on només es distingeix la part superior de les xifres.

10. Filigranes: a) Folis 1-112, del carro, semblant a la BRIQUET 3544, no igual, que no hem sabut identificar.

b) Folis 113-156, del cap de bou, no identificada ni per BRIQUET, ni per PICCARD, ni en el repertori de LIKHACHEV.

c) Del foli 162 en endavant, filigrana de la muntanya somada de creu, semblant a la de BRIQUET 11718, datada a Gènova a partir del 1390.

11. Forats: Perforacions rodones, marcant les línies de guia verticals, visibles prop del tall a la part inferior i a la superior; no són visibles les que assenyalarien les pautes horitzontals.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia. 1111 2222. Primera línia escrita o trepitjada.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-6. Fol. 1ra, *inc*. del pròleg i de la taula: «Al molt honorable e molt saui caualer mossen Pere Dartes mestra racional del molt alt princep monseyor e seyor en Johan per la gracia de deu Rey daragon...»

Fol. 6va, *exp*.: «Capítol L qui tanca lo libre el sotmet a la sancta esgleya Romana». Fol. 6vb, al final, en rúbrica: «Primerament posa curt en general la altesa dela angelical natura».

Fol. 7-164. Fol. 1ra, *inc*. del tractat: «Angelical natura es e ten alta e tant maraueylosa e tant excellent creatura exalsade, ordonade e glorifficade per nostre seynor deu que passa tot nostre seyn e enteniment...»

Fol. 164rb, *exp*. del tractat: «En special per merits de monseyer sent Miquell edels sans angels als quals vos recoman axi com se ni puch. E ab

aytant sia ab vos tots temps ihesu xt per la sua clemencia. Amen. Ffinito libro sit laus gloria xto».

Fol. 164va, *exp*. del copista: «Dentur pro penna scriptori celica Regna qui frater petrus de fabricis nuncupatur Camerarius sancti petri de bisulduno qui diuino subsidio ac gratia XIII[a] die nouembris Anno A natiuitate domini M CCCC quarto eum perfecit [*expunctuat*: Amen] deo gracias semper Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels*.

4. Catàlegs: J. Massó i Torrents, *Manuscrits*, 111; Martí, *Notes descriptives*, 392; P. Roca, *Catálogo de los manuscritos que pertenecieron a D. Pasqual de Gayangos existentes hoy en la Biblioteca Nacional*, Madrid 1904, 315-316, nº 994; Castro, p. 600-601, nº 637; BOOCT (1984) cnum 683 (1984; BITECA manid 1481 (1991-2009).

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 145 × 180-190, a dues columnes, de 26-33 línies no traçades. Impaginació: 15 + 62 + 20 + 62 + 47 × 26 + 183 + 67.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: escriptura gòtica cursiva librària de finals del s. XIV i principis del XV.

4. Reclams horitzontals centrats i a vegades en requadre.

5. Decoració: Inicials de tractat vermelles i blaves ara gairebé negres, amb filigrana i antenes gairebé esvaïdes. Capitals blaves i vermelles. Rúbriques. Calderons blaus i vermells.

6. Notes als folis 6rb, 11rb, 12va, 14va, 17ra, 19rv-116rb, 118vb-129vb, 131ra-144ra, 146ra-158rb, 161ra.

9. Copistes: Pere de Fàbregues, cambrer del monestir de Besalú.[32]

10. Revisions i correccions als folis 8rb, 12rb, 16vb, 17va-20rb, 23rb, 30vb, 31rb, 34rb, 37rb, 39rb, 43rb, 58rb, 63ra-va, 69vb, 80rb, 82va, 89rb, 101rb, 112rb, 126va, 127rb, 128vb, 129vb, 133rb, 135rb, 136va, 141rb, 145rb, 154va, 156va, 158rb-va, 160rb.

11. Antigues signatures: «339».

12. Notícies històriques: La relació de la visita pastoral més antiga, coneguda per ara, del monestir de Sant Pere de Besalú, efectuada per compte del bisbe Boïl el 1508, constata que al cor hi havia un llibre d'Eximenis escrit en

32. És molt probable que es tracti del Pere de Fàbregues, de la diòcesi gironina, present al ròtul que la Universitat d'Avinyó adreça al papa Benet XIII l'octubre del 1394, on consta com estudiant d'Arts: cf. J. Rius Serra, *Estudiants espanyols a Avinyó al segle XIV*, dins «AST», X (1934), 87-122; reproduït en *Miscelánea Mons. J. Rius Serra*, vol. I (Biblioteca Filológica-Histórica XV), Instituto Internacional de Cultura Románica – Abadía de Sant Cugat del Vallès 1965, 469-511, específicament 503, edició per la qual citem.

català: «Visitauit chorum dicte ecclesie, reperit sequentes libros... Item inuenit tres libros cum cathenis quorum nomina sunt hec: *Flos sanctorum*,[33] *Vocabularium*[34] et alius vulgariter scritus (*sic*) magistri francisci ximenez»: ADG, P-176, fol. 2v. No hi ha raons en contra de la identificació d'aquest llibre amb el còdex escrit pel monjo cambrer Pere de Fàbregues, i la notícia de la visita certificaria que al bisbat de Girona Eiximenis era perfectament recordat a la primeria del segle XVI.

V. Conclusió

1. Estat de conservació excel·lent, malgrat alguns forats de corc i taques d'humitat que només afecten els marges. La tapa anterior s'ha desprès del llom.

2. Datació: 1404 novembre 13.

3. Origen català, escrit al monestir de Sant Pere de Besalú.

4. Propietaris i procedència: Monestir de Besalú. Fou venut, robat o dispersat abans, durant o després de la desamortització, i anà a parar a Anglaterra. Fol 1r, marge inferior, timbre de propietat, de color rosa fort: «Pasqual de Gayangos», que el va comprar a Anglaterra. Adquirit per l'Estat amb tota la col·lecció Gayangos el 1899.

52

3. Barcelona, BC ms. 267

I. Enquadernació

El ms. és guardat dins una capsa de cartró, de 243 × 312 × 105, amb un teixell de pell vermella al llom i inscripció en lletres daurades: «Eiximenis | Llibre | dels | Àngels». A baix, gomet vermell amb la cota actual del ms., daurada: «267». Dessota, topogràfic de l'IEC en llapis: «2-IV».

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 225 × 231 × 80.

b) Material: post recoberta de pell molt gastada.

c) Indicacions escrites: Coberta Ir, teixell o resta de teixell de pell amb restes d'inscripció de títol en tinta: «Dels [an]gels». Contracoberta II, angle inferior dret, segell de la BC i etiqueta: «Institut / d'Estudis Catalans / Biblioteca / Num. (*en tinta*) 267 / Armari (*en llapis*) 2 / Prestatge (*en llapis*) IV».

d) Elements decoratius: Les dues tapes porten cinc claus.

33. És la *Llegenda àuria* de Jaume de Varazzo, escrita entre 1260-1267.

34. És probable que es tracti d'un *Vocabularium iuris* o d'un *Vocabularium utriusque iuris*, sense excloure que es tracti d'un vocabulari filològic.

2. Llom de la mateixa pell, fatigat. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interns, que en treuen altres tants d'externs, els quals formen a l'exterior quatre seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) - 4) buides.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I, de pergamí. Fol. de g. inicial Iv, angle superior esquerre, en tinta, cota del ms.: «Ms. 267».

b) Tancadors: N'hi ha restes a les dues tapes.

c) Cobertes (folres) del mateix pergamí que els folis de guarda.

e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió: Ha estat restaurada modernament. La pell és antiga: s. XVI?

II Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis: I + 291 + I.
5. Dimensions: 215 × 295.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12.
2) Plec de 8/9, folis 13-29, amb reclam: «entendra».
3) Plec de 8 × 2, folis 30-45, amb reclam: «o a uenjances».
4) Plec de 8 × 2, folis 46-61, amb reclam: «quils gardan».
5) Plec de 8 × 2, folis 62-77, amb reclam: «axi tapats».
6) Plec de 8 × 2, folis 78-93, amb reclam: «tots nostres».
7) Plec de 8 × 2, folis 95-109, amb reclam: «gracia quem confes».
8) Plec de 9 × 2, folis 110-127, amb reclam: «que a nos aparega».
9) Plec de 8 × 2, folis 128-143, amb reclam: «temps quins seruaue».
10) Plec de 8 × 2, folis 144-159 amb reclam: «son marit».
11) Plec de 8 × 2, folis 160-175, amb reclam: «-ter comisi per te».
12) Plec de 8 × 2, folis 176-191, amb reclam: «-rari de Climent».
13) Plec de 8 × 2, folis 192-207, amb reclam: «eles letanies».
14) Plec de 8 × 2, folis 208-223, amb reclam: «enlaodicia».
15) Plec de 8 × 2, folis 224-239, amb reclam: «coses temporals».
16) Plec de 8 × 2, folis 240-255, amb reclam: «de aquels dapercia».
17) Plec de 8 × 2, folis 256-271, amb reclam: «los mals aquests».
18) Plec de 10 × 2, folis 272-291.

8. Foliació moderna, contínua, a llapis, en xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis. A partir del foli 14, numeració antiga en xifres romanes del I al CCLXXVIII (291-13 = 278).

10. Filigranes a) Folis 1-61, 273-286 i 289, de la tisora, semblant a la de Briquet 3656, datada a Perpinyà a partir del 1397 i a Itàlia entre 1401 i 1413.

b) Fols. 62-213, de la muntanya somada per una línia recta, semblant a la de BRIQUET 11684, datada a Fano a partir del 1400.

c) Fol. 176, filigrana del cap de toro somat d'estrella, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ 1246, datada a Olot a partir del 1390.

d) Fols. 209, 214-235, 238-253, 258-270, del basilisc, semblant a la de BRIQUET 2630, datada a Udine a partir del 1384.

e) Fols. 236-237, 255, 271, 288, 291, del cap de boc encerclat i somat d'una creu, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ 1323, datada a Vic a partir del 1401.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-12. Fol 1r, *inc*. de la taula: «Capitol primer del primer libra dels Angels qui proposa cur en general latesa dela angelical natura. En cartes 1ª...».

Fol 11v, *exp*.: «... Capítol L qui tancha lo libra el sot met ala santa esgleya Romana en cartes CCLXXVI. | Tot aso ha fi».

Folis 12 i 13 buits.

Fols. 14-291. Fol. 14r, *inc*. (*rúbrica*:) «Enasi comensa lo primer trachtat del primer Libra dels Angels, e comensa lo primer capitol qui proposa curt en general lalteza dela angelical natura e comensil descriura dijous a XV de joliol lany MCCCC sis (*fi de rúbrica*). Angelical netura es ten alta e ten merauelosa e ten excellent creada eaxelsade eordonade e glorificade per nostro senyor deu que pase tot nostre seny e enteniment segons lestament en que de prasent corem en esta mortal uida entant que de lur altesa e dignitat no podem pensar ne escriura ne perlar propriament segons que es da fet ne requer lur gloria emagnificha reuerencia...».

Fol 290v, *exp*.: «... Tot empero quant ansi es sots met tostemps acorreccio de la sancta Romana esgleya la qual deus vulla axelsar econfortar eendresar tots temps per sa merce e anos e auos si fasa eatota uostra case en special per merits de monsenyer sent miquel e dels sants angels als quals uos recoman axi carament conse nepuch E ab aytant sia ab uos tostemps Ihesu christ per la sua clemencia. Amen».

Fol. 209v-201v, *exp.* del copista en lletra de format doble: «Acabat es lo libre dels sants angels diluns ha XXII del mes de noembra Per la ma de nanthoni duran sabater a qui deus don bona vida per mes de be a fer E apres la sua fi laculla enle sancta Ciutat de paradis Amen. | E fo acabat en lany M CCCC sis. deo gracias Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Llibre dels Àngels.*

4. Catàlegs i bibliografia: MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 619; MARTÍ, *Eximenis*, 465; *Cincuenta años*, 132; J. MONFRIN, *La bibliothèque Sanchez Muñoz et les Inventaires de la bibliothèque Pontificale de Peñiscola*, dins «Studi de bibliografia di Storia in onore di Tammaro de Marinis», vol. III, Verona, Giovanni

Mardersteig 1964, 251; Curt J. Wittlin, *Les Manuscrits dits «del Papa Luna» dans deux inventaires de la Bibliothèque de Gaspar Johan Sanchez Munyoz à Teruel*, dins «Estudis Romànics» XI (1962-1967) 18 [nota 25].

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura irregular: 145 × 210 ó 135 × 200, a columna tirada, de 22-24 línies. Impaginació: 25 + 135 + 150 × 36 + 200 + 55.

2. Tipus de ratllat: Dues ratlles horitzontals i dues ratlles verticals de justificació. UR = variable.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra gòtica cursiva catalana del pas del s. XIV al XV, d'una mateixa mà, amb influències de la bastarda.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Capital de cada tractat a dues tintes, vermella i negra. Inicials de capítol amb el mateix procediment, o només en tinta vermella. Rúbriques. Calderons vermells. Majúscules amb tocs de vermell a l'interior dels paràgrafs. Els textos escripturístics citats són subratllats amb vermell.

6. Presència freqüent de la manícula als marges del text: Fol. 15r, 18v-20r, 22v, 25r, 30r, 34r, 47v, 55r, 66rv, 94rv, 99rv, 110v, 130v, 132r, 139r, 143v, 148r, 151v, 154r, 156v, 187v, 188v, 191v, 195r, 203rv, 210r, 211r, 213r, 217v, 228v, 237rv, 261r. Notes marginals en castellà d'una mà del s. XVI.

7. Segells de la BC als folis 1r, 113r, 214r, 291r, contratapa II.

9. Copista: Antoni Duran, sabater.

10. Revisions i correccions: 41r, 51r, 58rv, 62r, 63v, 71v, 81v, 85v, 86r, 113rv, 114v, 118r, 129r, 145v, 146v, 147v, 154v, 158v, 170v, 181v, 194r, 196v, 208v, 215v, 220rv, 221r, 236v, 237v, 240rv, 241r, 248r, 250r, 254v, 256v, 258r, 259rv, 266r, 267v, 272r, 279r, 280v, 282r, 286r, 287v, 289v.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Gran estrip al fol. 45; menor als folis 78, 231. Alguns folis tocats per la humitat: 159-175.

2. Datació: Es comença d'escriure el dijous 15 de juliol de 1406 i s'acaba el dilluns 22 de novembre del mateix any.

3. Origen: català.

4. Propietaris i procedència: procedeix de la biblioteca de Gil Sánchez Munyoz. Fou adquirit al llibreter Salvador Babra l'any 1913, en la tercera compra que la BC va fer a aquest llibreter de la seva rica col·lecció de 97 mss.

53

4. San Lorenzo del Escorial, Biblioteca del monestir, ms. h.II.16

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 222 × 295 × 50.

b) Material: pell marró amb ànima de cartró.

d) Elements decoratius: mateixa decoració a les dues tapes: escut de l'Escorial amb la graella característica, dins doble rectangle amb cantons de dues línies. Als quatre punts d'intersecció dels cantons del rectangle interior, ferros en sec girats cap a l'exterior.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns de relligadura que en treuen altres tants d'externs i formen cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1)-5) buides.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II al principi. Foli de guarda IIv, angle superior esquerre, en tinta: «16». Al centre, signatura en tinta negra tatxada: «III.M.8». Dessota, signatura actual: «ij.h.16». Una altra signatura en tinta marró: «Est-15-4». Inscripció en tinta negra i lletra del segle XVIII: «fray françisco ximenez, de la naturaleza angelica y sus propiedades en lengua lemosina». Dessota, altra signatura en tinta negra: «V.D.10». Més avall, en llapis vermell, cota actual: «h.II.16». Folis sense filigrana

c) Cobertes (folres). La primera coberta és folrada amb paper idèntic al dels folis de guarda. La segona coberta és folrada amb el darrer foli de pergamí del darrer plec del manuscrit.

g) Talls daurats. Al central, inscripció amb tinta negra: «16.EXIMENES.10».

4. Conclusió. Data: s. XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.

2. Matèria: pergamí i paper.

4. Folis: II + 210 + 6 [205 folis reals i 199 escrits].

5. Dimensions: 215 × 287.

6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis I-XVII, amb reclam: «a entendre e tostemps».

2) Plec de 8 × 2, folis XVIII-XXXIII, amb reclam: «deu a speuentades».

3) Plec de 8 × 2, folis XXXIV-XLIX, amb reclam: «qual se uol cosa».

4) Plec de 8 × 2, folis L-LXIV, amb reclam: «sants angells».

5) Plec de 8 × 2, folis LXV-LXXX, amb reclam: «qual cosa eres».

6) Plec de 8 × 2, folis LXXXI-XCVI, amb reclam: «coue que tots aggem».

7) Plec de 8 × 2, folis XCVII-CXII, amb reclam: «son axi matex fort».

8) Plec de 8 × 2, folis CXIII-CXXVIII, amb reclam: «O de la nostra redempcio».

9) Plec de 8 × 2, folis CXXIX-CXLV, amb reclam: «sanch de argul e de».

10) Plec de 8 × 2, folis CLVI-CLXXI, amb reclam: «seraphim mas».

11) Plec de 8 × 2, folis CLXXII-CLXXXVII, amb reclam: «e qui tenen los bons».

12) Plec de 8 × 2, folis CLXXXVIII-CCIII, amb reclam: «lo dit doctor».

13) Plec de 7 × 2, folis CIIII- folre de contratapa II.

El primer full de cada plec és de pergamí, els altres són tots de paper. Els fulls de pergamí tenen el costat carn a l'exterior i el costat pèl a l'interior.

En el primer plec hom no va numerar el foli XIV, passant del XIII al XV, sense pèrdua de text.

En el quart hom repeteix la numeració del foli LVIII.

En el novè hom va oblidar de comptar el foli CXLIV, passant del CXLIII al CXLV.

En el desè, en comptes de començar al foli CXLVI, comença al CLVI.

El darrer plec té tota la segona meitat buida i el seu darrer foli, de pergamí, ha estat enganxat a la contratapa a l'època de l'enquadernació del ms.

8. Foliació coetània, contínua, en tinta vermella i xifres romanes a l'angle superior dret del recto dels folis, amb les anomalies descrites.

9. Numeració de plecs: no se'n veu rastre.

10. Filigranes de les muntanyes somades de creu, semblant a la de Briquet 11678, datada a Fano ca. 1373 i a Fabriano el 1385.

11. Forats: Perforacions rodones molt menudes, fetes amb un instrument molt fi, visibles prop dels talls i corresponents a les línies verticals de justificació, per ex., al fol. CVIII.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom i en tinta al paper, 1111 2222; a punta seca sobre el pergamí, >>>>><<<<. Primera línia escrita.

III. Contingut literari

I

1. Folis I-CCVIIV. Fol I ra, *inc*. del pròleg: «Al molt honorable e molt saui caualler mossen pere dartes maestre racional del molt alt princep e senyor nostre senyor en Johan per la gracia de Deu Rey darago lo seu homil seruidor ffrare ffrancesch eximeneç del orde dels frares menors si matex ab tota reuerencia en aquel eternal deu qui es pare de tots los sants angels e virtuosos spirits en gloria...»

Foli 1vb, *exp*.: «… XVIII qui ensenya quines preheminencies han los angells entre si mateix».

Fol 1vb-2ra, *inc*. del tractat (*rúbrica*): «Primer qui posa curt e en general la altea de la angelical natura (*fi de rúbrica*). Angelical natura es tan alta e tan mareualo-|-sa e tan excellent creada eaxelsada ordenada e glorificada per nostre sanyor deu que passa tot nostro seny e enteniment segons lestament en que de present correm en esta mortal vida en tant que de lur altea e dignitat no podem pensar escriure ne perlar propiament segons que es de fet ne requer lur gloriosa e magnificha reuerencia...»

Fol CCVIIvb, *exp*.: «... en especial per merits de monsenyer sent miquell e dels sants angels als quals uos recoman axi carament com se ne pux e ab aytant sia ab uos tostemps Ihesu Christ per la sua clemencia».

Ib., *exp.* del copista: «Aquest libre fo acabat per mans den Johan espanya palicer dimarts a VII de mag en lany de nostro senyor M CCCC VIIII°».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Llibre dels Àngels*.

4. Catàlegs: Grahit, 29; Zarco Cuevas, 34-35.

II

1. Fol. CCVIIIra, *inc*.: «O santissime pater creator et redemptor consolator et saluator noster. Qui es in celis in angelis et in sanctis illuminans ad cognicionem...»

Fol. CCVIIIrb, *exp*.: «Sed libera nos a malo preterito presenti et futuro amen. Gloria patri et filio et spiritui santo etc.»

2. Anònim, *Exposicio orationis dominice*.

4. Catàlegs i bibliografia: No el trobem en el *Repertorium Biblicum* de F. Stegmüller.

III

1. Fol CCVIIIva-CCIXrb. fol CCVIIIva, *inc*.: «De sent ancelm. Pare meu e senyor confes que he peccat deuant tu e ia no so digne de esser apellat fill teu ne de viure vn jorn sobre la terra. Empero se que est font sobirana de tota noblea e pietat...».

Fol. CCVIIIvb, *exp.:* «... suplicant a la tua merçe que mempars e no lexs (*sic*) errar ans me façes fer tostemps la tua santa volentat e maports finalment al teu regne amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Amonestaments de sant Anselm.*

3. Altres manuscrits: Montserrat, Biblioteca de l'Abadia, ms. 1112, foli 17; Barcelona, BC, mss. 647, fol. 112v; Madrid, BN, ms. 11559, fol. 137v-139r.

IV

1. Folis CCVIIIvb-CCIXrb. Fol. CCVIIIvb, *inc.:* «Domine Jhesu (*tatxat:* christe) filiy (*sic*) dey viui qui manus tuas venerabiles in cruçe posuisti et tuo sancto sanguine...».

Ib., *exp.:* «... lumen intellectum scienciam veram longanimitatem usque in finem meum perseueranciam. Qui viuis et regnas etc.».

Ib., *inc.:* «Tuam crucem adoro domine Jhesu christe tuam recolo venerandam passionem miserere mei...».

Fol. CCIXra, *exp.:* «... miserere mei Jhesu benigne qui nasci pati mori atque resurgere a mortuis voluisti qui cum patre etc.».

Ib., *inc.:* «Quando sacerdos voluerit celebrare vel aliquis (*tatxat:* christi) corpus christi recipere dicat prius (*seq* hanc *expunct*) orationem subsequentem. Omnipotens sempiterne deus ecce accedo ad sacrificium vnigeniti tui filii domini nostri jhesu christi tanquam infirmus ad medicum pauper ad diuitias anime...».

Fol. CCIXrb, *exp*.: «... sanitas in omni tempore pax et gaudium in omni tribulatione et temptatione lumen et virtus in verbo et opere solamen et tutela finalis in morte. Qui uiuis etc.»

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Diverses oracions en llatí.*

V

1. Fol CCIXv-CCXra. Fol. CCIXva, *inc*.: «Incipit salutacio et oracio ad gloriosam faciem redemptoris nostri Ihesu Christi. Aue facies per te clara | que pro nobis in crucis ara | es facta sic pallida| anxietate denigrata | sudore sanguineo rigata...»

Ib., *exp.:* «... Et post vitam voluptatis | possim vultum deitatis| contemplari cum beatis | in perenni gloria amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Cantilena a la santa faç.*

VI

1. Fol. CCIXva, *inc.:* «Sequitur alia salutacio. Salue santa facies nostri redemptoris | in qua nitet spes diuini splendoris| inpressa paniculo niuei candoris...».

Fol. CCIXvb, *exp.:* «... Esto nobis quoque tutum adiuuamen | dulce refrigerium atque consolamen | vt nobis non noceat hostile grauamen | sed fruamur requie omnes dicant amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Cantilena a la santa faç.*

3. Altres manuscrits: Montserrat, Biblioteca de l'Abadia, ms. 832, fol. p. viii (que l'atribueix a Joan XXII).

VII

1. Fol. CCIXvb. *Segueixen diversos versets i respostes presos dels Salms, del tipus* «Omnis terra adoret te deus et psallat tibi | psalmum dicat nomini tuo domine p.» *i acaba amb tres oracions:*

a) «Deus qui nobis signatis lumine vultuus (*sic*) tui memoriale tuum ad instar sancte veronice ymaginem tuam sudario inpressam relinquere voluisti... ut te tunch facie ad faciem judicem super nos venientem securi videamus per dominum nostrum jhesum christum».

b) «Deus qui filium tuum ymaginem bonitatis tue esperccitis (*sic*) et consputibus iudeorum tradidisti ... a cunctis nostris iniquitatibus purguatos facie ad faciem videre facias per d.»

c) «Domine Jhesu christe qui pulcherrima facie tua cunta (*sic*) despicis... nec cessari possint libera me sicut vis et sicut scis mihi esse necessarium amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim*, Versets de salms i diverses oracions a la faç del Redemptor.*

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 145 × 210, a dos corondells, de 29-33 línies. Impaginació: 20 + 60 + 15 + 60 + 50 × 25 + 210 + 55.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = variable.

3. Tipus de lletra i mans: escriptura bastarda de principis del s. XV. Una primera mà escriu el *Llibre dels àngels*, una segona mà les oracions i cantilenes del final del manuscrit.

4. Reclams hortizontals centrats entre tres punts acolorits, en vermelló, per banda.

5. Decoració. Gran inicial al foli 1r blava i vermella, amb filigrana de colors vermell i morat i orla que baixa pel marge esquerre del foli. Capitals blaves i vermelles amb filigrana i antenes. Rúbriques. Calderons vermells. Alguna lletra caudada.

6. Notes i signes de nota: foli IIIrv, XIIrv, XIIIrv, XVIr, XXIVv, XLIIIrv, XLVr, XLVIr, XLVIIIrv, Lrv, LIIr, LIIIIr-LVv, LVIv, LVIIIr, LIXv-LXv, LXVIIIv, LXXXVv, XCVv, Cv, CLXXIIIv, CLXXIIIIr, CLXXVIr, CXCVr, CXLVIr, CCIIv.

7. Timbre de la biblioteca de l'Escorial al foli Lr.

9. Copista: Joan Espanya, pellicer.

10. Revisions i correccions: foli IIr, IIIr, IVr-VIr, XIv, XVIIIIv, XXr, XXXIXv, XLv, LIIIv, LXIv, LXIIr, LXIIIv, LXVIr, LXVIIrv, LXXIIIv, LXXVv, LXXVIrv, LXXXIv, LXXXIIIr, LXXXIXr, XCIIv, XCVv, Cv, CIXv, CXXXVIIr, CLIXv, CLXXIr, CLXXXIrv, CLXXXIXr, CXCIr.

11. Antigues signatures: Foli de guarda inicial IIv: «III.M.8»; «Est 15-4»; «V. D. 10». Fol 1r in calce: «537».

12. Notícies històriques. A l'angle superior dret del foli 1r, títol d'autor: «F. exemeneç», escrit pel bibliotecari que fa l'anotació següent; al foli 1r, marge inferior, «537», signatura de la biblioteca d'Antoni Agostí. D'Agostí passà a l'Escorial, com tota la seva biblioteca.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Estrip al foli CXLV. Algunes taques. Llevat d'aquests petits defectes, l'exemplar és ben conservat.

2. Datació: 1409 maig 7.

3. Origen català.

5. Propietaris i procedència. Fou propietat d'Antoni Agostí, núm. 538 de la seva biblioteca. Cfr. *Ant. Augustini Archiepiscopi Tarraconen. Bibliotecae Graeca M. S. Latina M. S. Mixta ex libris editis variarum linguarum,* Tarracone, apud Philippum Mey MDXXCVI, [fol 125v], nº 538 [«Duo Exempla in charta, quorum alter an. MCDIX scriptus forma folii»].

54

5. Barcelona, BC, ms. 342

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 225 × 305 × 45.

b) Material: Cobertes de badana, ànima de cartró.

c) Indicacions escrites: Contracoberta II, angle inferior dret, etiqueta: «Diputación Provincial / de Barcelona / Biblioteca Central / Regº Ms. 342 / Signº 3-IV».

2. Llom del mateix material. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: S'endevinen quatre nervis interns, sense relació amb les sis seccions exteriors del llom, rases.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: II + III. Als folis de guarda inicials, filigrana de «Joseph [*dibuix que no es veu complet*] Carbo», que no hem sabut trobar repertoriada. Al foli de guarda I del final, filigrana del nus, del tipus Briquet 11990, datada a Sion, a partir del 1493. Al foli de guarda inicial IIv, a l'angle superior esquerre, escrit en tinta: «Ms. 342», cota actual del manuscrit. Al foli de guarda final III, angle superior dret, escrit en llapis: «I.E.C. Bª [Barcelona]»; a l'angle inferior dret, en tinta, repetida la cota: «Ms. 342-Fol.»

e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió: Data: Potser una primitiva enquadernació d'aquest manuscrit ha deixat rastres evidents en el foli 1, del qual es parla més avall. Una possible segona enquadernació és datable post 1493, data de la filigrana del f. de g. final I. Aprofitant elements anteriors, com és ara el foli de guarda final I (el del 1493), l'enquadernació ha hagut d'ésser refeta durant el segle XVIII, quan rebé els f. de g. inicials I i II i els finals II i III, que porten la filigrana «JOSEPH CARBÓ», típica del s. XVIII; és probable que dati del segle XVIII la pell de llom i cobertes, com ho delatarien les petites esgarrinxades consolidades que es veuen a les tapes. Tot el conjunt fou restaurat després del 1939, i per això ara no hi l'etiqueta de l'I.E.C que el ms. va rebre en incorporar-se a la BC l'any 1914.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper, llevat del foli 1, de pergamí.
4. Folis: II + 191 + II.
5. Dimensions: 215 × 297.
6. Plecs: 1) Full de pergamí solt, potser antic folre del manuscrit.
2) Plec de 4 × 2, folis 2-9.
3) Plec de 8 × 2, folis 10-25, amb reclam: «-tes als sants seraphins».
4) Plec de 8 × 2, folis 26-41, amb reclam: «cert si ben».
5) Plec de 8 × 2, folis 42-57, amb reclam: «que tant ha».
6) Plec de 8 × 2, folis 58-73, amb reclam: «aixcom daquell».
7) Plec de 8 × 2, folis 74-89, amb reclam: «en quant ia ensutzauen».
8) Plec de 8 × 2, folis 90-105, amb reclam: «concordia e».
9) Plec de 8 × 2, folis 106-121, amb reclam: «que ells per lur culpa».
10) Plec de 8 × 2, folis 122-137, amb reclam: «manament fes».
11) Plec de 8 × 2, folis 138-153, amb reclam: «que lom peccas».
12) Plec de 8 × 2, folis 154-169, amb reclam: «quim seruexen».
13) Plec de 8 × 2, folis 170-185, amb reclam: «escriuen alcuns»
14) Plec de 3/2, folis 186-190.

El full de pergamí, foli 1, és un fragment que en el seu cantó carn (= actual recto) conté una escriptura de donació inter vivos, datada el 1402, i més tard fou emprat com a folre d'un manuscrit. Efectivament, en el seu cantó carn escrit, el foli conserva ben clares les restes de la cola que fou aplicada en tres dels cantons en el moment d'ésser encolat, i els rastres que han deixat en el pergamí, en forma de forats i sécs arrodonits, els cinc claus disposats en forma de cinc d'oros de la post a la qual fou encolat. Com veurem, el cos del volum fou enllestit setze anys després que l'escriptura, datada el 1402. Costa de creure que en un lapse tan curt de temps el document perdés valor i interès jurídic, fins al punt d'ésser tractat com un simple material de taller. En canvi, seria lògic suposar que devers 1493, data de la filigrana de l'únic foli de guarda antic del ms., i data ja força allunyada de l'acte jurídic que conté l'actual foli

1 de pergamí, aquest hauria pogut ésser aplicat a una primitiva post d'aquest manuscrit, sense excloure la possibilitat que provingui de les desferres d'un altre còdex. Com que no hi ha informació detallada sobre l'estat del manuscrit abans de la seva restauració en el curs de la postguerra, precisions ulteriors necessitarien estudis de tipus químic específics que excedeixen les possibilitats d'aquest catàleg.

Que el foli 1 només és un fragment d'un document jurídic i que originàriament era, sobretot, molt més ample, ho demostra la seva lectura; al final de la línia 7 comencen les afrontacions d'una finca, normalment iniciades devers orient, i al principi de la línia següent ja es dóna la darrera afrontació, devers cerç, la qual cosa significa que l'espai que ara falta de la línia 7 contenia tres afrontacions: llevant, migdia i ponent, és a dir, una part no negligible de text. L'instrument, per tant, és almenys dimidiat.

El cantó pèl del foli (= actual verso) és buit.

8. Foliació moderna, contínua, en llapis i xifres aràbigues de 1 al 190, feta després de l'ingrés del manuscrit a la Biblioteca de Catalunya. A l'actual foli 10, inici del tractat, començava una numeració antiga, contínua, en tinta i xifres romanes, força mal conservada, del fol [I] al CLXXVII [en els següents ha sucumbit].

9. Numeració de plecs: N'hi ha restes als angles inferiors de la segona meitat dels plecs, on es veu la clàsica combinació de lletra + número.

10. Filigranes: a) folis 1-9, de l'àncora, semblant a la de Valls i Subirà 1130, datada a Vic i a Olot el 1409; b) folis 10ss, de l'unicorn, semblant a la de Valls i Subirà 1825, datada a Barcelona el 1380; c)

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. Contingut literari

I

1. Fol 1r, *inc.*: «In Dei nomine Nouerint uniuersi quod Ego Catherina Vxor bartholomei bosch quondam ciuis barchin. attendens plura grata et accepta seruitia per uos [*tallat*] meo siue nabot mihi tempore preteri[to] facta et impensa...»

Exp.: «... quarum interest et intererit resipienti et pactisanti (?) ac etiam et clausi signo quoque meo assueto sign...» [*tallat*].

2. Identificació de l'autor i l'obra: *Document de donació* inter vivos *que fa Caterina Bosch a fra Bernat de Riussec de diversos béns i drets que posseeix a l'horta de sant Pol de la ciutat de Barcelona l'any 1402, davant Bonanat Brunet, notari del castell de Sitges*.[35]

35. És actiu a la Cúria diocesana de Barcelona el 1395 i el 1408, cf. J. M. Martí Bonet et al., *Processos de l'Arxiu Diocesà de Barcelona,* Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat

El document havent estat tallat molt probablement per la meitat, es fa difícil comprendre'l en el seu detall complet.

II

1. Folis 2-9. Fol 2ra, *inc*. de la taula: «Capitol primer qui preposa curt e en general la altesa de la engelical natura en cartes I...».

Fol 6ra, *exp*.: «...Capitol L qui tancha lo libre el sotmet a la sancta esgleya romana en cartes CLXXXI».

Folis 6rb-9 buits.

Folis 10-190. Fol 10ra, *inc*. (*rúbrica*): Comensen los tractats del present libre de natura angelical los quals son V tots per capitols composts per mestre ffrancesch eximenis del orde dels frares menors (*segueix rúbrica al marge, rb*) Procehint al primer tractat ab la gracia de deu deuets saber que acis tracta segons que ensenyen los seguents capitols. Capitol primer qui preposa curt e en general la altesa dela angelical natura (*fi de rúbrica marginal i torna al ra*). Angelical natura es tan alta e tan meraueylosa e tan excellent creade exalçade ordonade e glorificada...»

Fol 190va-b, *exp.*: «... E ab aytant sia ab uos tostemps ihesu xprist per la sua clemencia. Amen. Deo gracias. | *vb* | Ffinito libro sit laus et gloria christo. Qui scripsit scribat et semper cum Domino viuat ament (*sic*). Anno a natiuitate Domini Millesimo quadringentesimo Decimo octauo Nona die decembris».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Llibre dels Àngels*.

4. Catàlegs i bibliografia: Grahit, 29; Massó i Torrents, *Les obres*, 620; Martí, *Eximenis*, 465; *Cincuenta años*, 134; Pere Bohigas, *Les manuscrits à miniatures de la Biblioteca Central de Barcelone (ancienne Bibliothèque de Catalunya)*, dins «Librarium», 7 (1964), 46; *La Ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña. Vol. II. Período Gótico y Renacimiento*, Barcelona, Asociación de Bibliófilos 1965, 198-199; Agustín Millares Carlo – José Manuel Ruiz Asencio, *Tratado de Paleografía española I-III,* Madrid 1983, làm. 279; *Cort i Mecenatge: la literatura, l'art, la música i el teatre a l'Edat Mitjana,* Barcelona, Biblioteca de Catalunya-Universidad Internacional Menéndez y Pelayo 1993; *Bibliographica: documents dels segles VIII al XX,* Barcelona, Biblioteca de Catalunya 1993, n. 35; J. Planas Bádenas, *El esplendor del gótico catalán: la miniatura a comienzos del siglo XIV,* [Lleida, Universitat de Lleida] 1998, 149.

---

de Catalunya 1984*,* núm 24 i 117 de l'inventari de processos, p. 193 i 200. Consta que actuà a Sitges entre 1400 i 1405; cf. Vinyet Panyella, *Catàleg de l'arxiu notarial de Sitges,* Barcelona 1981, 60.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 145 × 192, a dos corondells, de 29-31 línies. Impaginació: 20 + 65 + 15 + 65 × 40 + 192 + 65.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = variable.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra bastarda molt regular d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració. Al foli 1r, vinyeta en grisalla: Al centre, la Mare de Déu amb el nen Jesús, tres àngels a la dreta i quatre a l'esquerra. A la banda esquerra i girat cap a la Mare de Déu i el Nen, un frare agenollat en actitud orant, representació presumible de F. Eiximenis. Tocs de groc a les aureoles de Jesús, Maria i els àngels.

Capitals afiligranades a l'inici de cada tractat, de colors blau i vermell; filigranes morades o negres. Inicials de capítol vermelles i blaves alternades, amb filigrana i antenes. Majúscules amb tocs de groc a l'interior dels paràgrafs. Rúbriques.

6. Signes de nota als folis 117r, 120v, 127r, 133r, 135v, 139r.

7. Segells de la BC als folis 1r, 2r, 101r, 190v.

V. Conclusió

1. Estat de conservació. A més del forats de corc habituals, al fol 39 hi ha un petit estrip. Els folis 1-9 han estat molt restaurats, com els folis 187-190. El ms. està en bon estat.

2. Datació: 1418 desembre 9.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Si fos cert que el foli 1, del qual s'ha parlat abans, hagués format part del manuscrit des dels seus orígens, es podria fer la hipòtesi que el manuscrit hauria estat escrit o hauria estat adquirit entre 1402 i 1493 pel convent al qual pertanyia fra Bernat de Riussec. A mitjan segle XIX el posseïa Miquel Mayora, de Barcelona. Era un manuscrit desamortitzat i dispersat? El cert és que fou venut el 1869. Per vint-i-cinc duros l'adquirí una casa de París, que el va revendre al prof. Hermann Suchier, de Halle a. Saale. L'abril del 1914, Suchier l'oferí a l'Institut d'Estudis Catalans, que el va comprar tot d'una. Cf. A. A. Pi i Arimon, *Barcelona antigua y moderna*, t. II, Barcelona 1854, 221-222; *La anticuaria*, 1869, 105; BBC, I (1914), 31.

55

6. Barcelona, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, ms. IV

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 215 × 285 × 40.

b) Material: cartró recobert de pergamí groc.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta de paper enganxada: «Ateneo Barcelonès | Biblioteca | Nº 2412 | Arm. S-53 | Est. IV-17 | 817. 3-4 N Exi.»

d) Elements decoratius: Contratapes recobertes de paper d'aigues de color gris, blanc i blau.

2. Llom ras, del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant tres nervis interns, clarament perceptibles, sense relació amb les cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) buida; 2) teixell de pell vermella amb inscripció en lletres daurades: «F. Eximenis | Libre | dels | Angels»; 3) buida; 4) teixell de pell negra, amb inscripció daurada: «Manuscrit | IV»; 5) buida.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + II. Foli de guarda inicial IIv, número de registre del volum escrit en tinta negra al capdavall del foli: «R. 2412». El recto dels folis de guarda inicial Ir i final IIv recoberts del mateix paper d'aigues que les contratapes.

c) Cobertes (folres) del paper d'aigues indicat.

d) Talls daurats.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data: Segle. XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis: II + CXXIIII + II.

5. Dimensions: 210 × 278 × 32.

6. Plecs: 1) Plec de 7 × 2, folis I-XIIII, sense reclam.

2) Plec de 7 × 2, folis XV-XXVIII, sense reclam.

3) Plec de 7 × 2, folis XXIX-XLII, sense reclam.

4) Plec de 7 × 2, folis XLIII-LVI, sense reclam.

5) Plec de 7 × 2, folis LVII-LXX, sense reclam.

6) Plec de 7 × 2, folis LXXI-LXXXIIII, sense reclam.

7) Plec de 7 × 2, folis LXXXV-XCVIII, sense reclam.

8) Plec de 7 × 2, folis XCVIIII-CXII, sense reclam.

9) Plec coix de 8/5, folis CXII bis - [CXXIV].

El manuscrit patí mutilacions versemblantment els seus primers cent anys d'existència. Per això a finals del s. XV o a la primeria del segle XVI foren afegits els folis que mancaven: II-VI, IX-XIII, XV, XXI, XXIII, LXXXV, XCVIIII, CXII, CXIIbis, CXIIII-CXV. El foli que nosaltres anomenem CXII bis és el foli no numerat que ve després del CXII. La novetat d'aquests folis respecte dels altres és confirmada tant per la filigrana, com per l'escriptura.

8. Foliació en tinta i en xifres romanes, contínua i contemporània de l'escriptura, a l'angle superior dret del recto dels folis. A partir del foli XV, altra numeració superposada, en llapis i xifres aràbigues, que va del 1 al 42 (folis XV-LVI).

10. Filigranes: a) De les muntanyes encerclades i somades de creu, semblant a BRIQUET 11852, datada a Dijon ca. 1376 i posteriorment en altres indrets de França i Borgonya: folis I, VII, XVII-XIX, XXII-XXVII, XXXI-LXXXIIII, LXXXVIII, XCVI-XCVIII, C.

b) De les muntanyes somades de creu semblant a BRIQUET 11689, datada a Florència entre 1411 i 1421: folis XCI-XCIIII, CXVI, CXXII.

c) De les muntanyes somades de tija i estrella de dos traços, semblant a BRIQUET 11750 datada a Perpinyà a partir del 1418: folis CII-CXI, CXVIIII, CXXII.

d) De les muntanyes encerclades, semblant a BRIQUET 11931, datada a Pisa a partir del 1479 i posteriorment altre cop a Pisa i en altres llocs d'Itàlia: folis [II]-VI, X-XII, XXI, XCVIIII, CXII, CXV.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis I-CXXIII. Fol Ira, dalt de tot, en llapis, signatura actual del ms.: «IV». Fol 1ra, *inc.* (*rúbrica*): «Primerament posa Curt E en general la altesa dela angelical natura (*fi de rúbrica*). Angelical natura es tan alta e tan marauallosa e tan exsellent creada exalçada ordonade e glorificade per nostre senyor deu que passa tot nostre seny he antaniment...»

Fol CXXIIIvb, *exp*.: «... angels als quals vos recoman axi carament com se ne puch. E ab aytant sie ab vos tostemps Ihesu christ per la sua clemencia amen. Finito libro sit laus et gloria christo amen. Francischus yaufredi uocatur qui scripsit benedicatur amen».

A sota, *alia manu*: «A XXVIIIIº de noyembra la vespra de sent endreu layn Mº CCCC XXVIIIIº se despoblà la vila de banyoles per ffra G. de pau[36] abat del dit loch».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Llibre dels àngels*.

36. És Guillem de Pau, abat entre 1409 i 1443: cf. DHEC I 191; ZARAGOZA 69.

4. Catàlegs: J. Massó i Torrents, *Biblioteca del «Ateneo Barcelonés». Catàleg dels manuscrits*, Barcelona 1902, 66-68; *Les obres*, 623; Martí, *Eximenis* 465; BOOCT (1984) cnum 691; BITECA (2009) manid 1489 cnum 691.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 150 × 190, a dos corondells, de línies. Impaginació: 25 + 68 + 15 + 68 + 28 × 36 + 190 + 50.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 4.

3. Tipus de lletra i mans: a) folis originals, escriptura bastarda de principis del segle XV, d'una sola mà; b) folis afegits, cursiva humanística de finals del s. XV o principis del s. XVI, de dues mans: la primera escriu els folis II-VI, IX-XIII, XX-XXI, XCVIIII, CXII-CXIIbis, CXIIII-CXV; la segona escriu els folis XV, XXVIII, LXXXV.

4. Reclams: no n'hi ha.

5. Decoració: Inicial blava i vermella, amb filigrana vermella. Capitals blaves i vermelles alternades, amb antenes vermelles o malves, en algunes esvaïdes. Calderons vermells. Rúbriques. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de vermell. En els folis afegits, les inicials no solen tenir antenes, rarament hi ha calderons i rúbriques; aquestes darreres són substituïdes per lletres en tinta negra resseguides amb tinta vermella.

6. Notes i signes de nota als folis XIIIIr, XLVIr, LIIIIv, XLVIIIIr.

7. Timbres de la Biblioteca de l'Ateneu al foli 1r, LXXXr, CXXIIIv.

9. Copistes: Francesc Gaufred o Jaufred és el copista principal. Dos copistes innominats van completar el manuscrit en les parts afegides.

10. Revisions i correccions: fol Vv, VIIr, XXXVv, LXXXIIIv (del s. XVI), Cr.

11. Antigues signatures: S-53 - IV - 17 (topogràfic); 817.3 - 4 N Exi (de matèries)

12. Notícies històriques. Com hem dit, el ms. perdé alguns folis, que foren refets i afegits als originals entre 1479 i els primers anys del s. XVI, durant l'època dels Reis Catòlics, sense que sigui possible afinar més.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: El ms. ha estat restaurat durant el segle XX, puix que quan Massó el descrigué l'any 1909, encara tenia escantonats els sis primers folis, que ara es veuen restaurats. El ms. ha estat molt afectat per la humitat, i la relligadura que veié Massó n'era molt malmenada; per aquest motiu el ms. presenta pàgines amb l'escriptura esvaïda, encara que llegible. Molt pocs forats de corc.

2. Datació: La major i més antiga part del ms. fou escrita entre 1418 i 1429. Els folis nous foren afegits entre finals del s. XV i principis del XVI.

3. Origen: català, probablement escrit al bisbat de Girona, qui sap si a Banyoles.

4. Propietaris i procedència: Procedeix de la venda que el 2 de desembre del 1899 Miquel Victorià Amer va fer a l'Ateneu Barcelonès dels 4.000 volums que formaven la seva biblioteca: cf. la lletra d'E. Moliné i Brasés a J. Massó («La biblioteca del Ateneo»), dins Jaume MASSÓ, *Biblioteca del «Ateneo Barcelonés»*, *o. c.,* VII.

56

7. ROMA, Biblioteca Casanatense, ms. 394

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 294 × 45.

b) Material: pergamí esgrogueït.

c) Indicacions escrites: Coberta I, dalt de tot, en tinta: «51»; angle inferior dret: «245». Contratapa I, angle superior esquerre, gran etiqueta de paper amb signatures: «B. III. 16, B$^{ca.}$ R. 1. 37, | E. IV. 37 | Cod. 394 | [etiqueta quadrada enganxada sobre l'altra amb inscripció tot entorn: «Regia Biblioteca Casanatense Roma»] «Ms. | 394».

2. Llom ras, del mateix pergamí. a) Tipus tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres dobles nervis.

b) Descripció de les seccions: 1) [En tinta negra, una mica esvaïda, traços gruixuts, la F en vermelló:] «Franc^{o}. | Eximen- | -ic»; 2) [en tinta marró esvaïda:] «De los | Santos | Angelos» | ; 3 [en tinta marró encara més esvaïda:] «Ms. | 133»; 4) [en tinta negra com la primera, signatures, la primera tatxada:] «B. | III. 20 | E. IV. 37»; [totes aquestes inscripcions han estat sobreposades a una inscripció anterior que baixa pel llom i és perfectament llegible, amb la primera lletra en vermelló: «De Natura» i continua més avall sense sobreposicions, amb la primera lletra també en vermelló: «ANGELORUM»]; 5) al capdavall, etiqueta de la biblioteca amb la cota actual del manuscrit, com la de la contratapa I.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + I. Foli de guarda inicial I, angle superior dret, amb llapis: «V». Foli de guarda inicial II, començant dalt de tot: «B. III. 20. [*primera mà*] Fratris Francisci Eximenic [*segona mà*] ordinis | Minorum | De Angelis [*primera mà*] libri V. Hunc librum scripsit Fr. Franciscus Eximenic tempore joannis | primi Regis Aragonum, perfecitque an. M. CCC. XCII. vt dicitur | in ultimo capite libri V duobus nempe annis ante obitum | dicti Regis [*oxidat*: primi] qui obiit an. M. CCC.

XCV ut scribit Hiero-|-nymus de Blancas in annalibus Aragonum.[37] [*segona mà*] et habent alii | Vide ad calcem Scriptoris nomen et scripture tempus | quod crediderim designare an. 1429, | tametsi Amanuensis ibi quidem anno 1329 [...] o vero supralaudato an. 1392 | alius minus attente expresserit».

Les inscripcions de la primera mà són fetes en lletra del s. XVI i amb tinta molt oxidada.

A l'angle superior dret del mateix foli de guarda inicial: «C. 112», cota del ms. en la dita centúria.

El foli inicial de guarda II, de paper diferent que el primer, treu el taló que li correspon entre els folis 16 i 17 del manuscrit; per tant, ha estat muntat sobre el primer plec. És un paper datable dins la setzena centúria. Ha estat restaurat amb vel de seda.

La segona mà que escriu al foli de guarda és del prefecte de la Casanatense Gian Dominico Agnani; la nota fou redactada entre 1733 i 1746, període de la seva prefectura.

b) Tancadors (4) de cintes de pergamí, ben conservats.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el foli de guarda inicial I i que el del final.

d) Talls: Al central, restes de lletra o número en tinta negra i a l'inferior, en gòtica cal·ligràfica: «Frat. Franc: Eximenic. de Angelis. libr.:»

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data: S. XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis: II + 243 + I.
5. Dimensions: 215 + 287 + 40.
6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis de 1-16, sense reclam.
2) Plec de 6 × 2, folis 17-28, amb reclam: «espon».
3) Plec de 6 × 2, folis 29-40, amb reclam: «e pres».
4) Plec de 6 × 2, folis 41-52, amb reclam: «lo meu».
5) Plec de 6 × 2, folis 53-64, amb reclam: «Theodosi».
6) Plec de 6 × 2, folis 65-76, amb reclam: «Ranul- phus».
7) Plec de 6 × 2, folis 77-88, amb reclam: «venerables».
8) Plec de 6 × 2, folis 89-100, amb reclam: «que com lom».
9) Plec de 6 × 2, folis 101-112, amb reclam: «agrament».
10) Plec de 6 × 2, folis 113-124, amb reclam: «cantauen».
11) Plec de 6 × 2, folis 125-136, amb reclam: «car parle».

37. Es tracta sens dubte dels *Aragonensium rerum comentarii ab anno 704 ad annun 1588*, Cesaraugustae, Apud Laurentium Robles et Didacum fratres, 1588, de Jerónimo de Blancas y Tomás (¿-1590).

12) Plec de 6 × 2, folis 137-148, amb reclam: «violencia».
13) Plec de 6 × 2, folis 149-160, amb reclam: «coses».
14) Plec de 6 × 2, folis 161-172, amb reclam: «posen que».
15) Plec de 6 × 2, folis 173-184, amb reclam: «serien».
16) Plec de 6 × 2, folis 185-196, amb reclam: «princep».
17) Plec de 6 × 2, folis 197-208, amb reclam: «que clarament».
18) Plec de 6 × 2, folis 209-220, amb reclam: «tantost».
19) Plec de 6 × 2, folis 221-232, amb reclam: «princeps».
20) Plec coix de 6/5, folis 233-243.

Els folis 239-243, és a dir, tota la segona part de l'últim plec és buida.
Els folis 12v-16v, corresponents al plec que conté la *Taula*, són buits.

8. Foliació moderna, contínua, amb xifres aràbigues d'estampilla de finals de s. XIX o principis del XX. A l'inici del tractat, en l'actual foli 18, comença la numeració coetània del ms., en vermelló i xifres romanes, pacífica des del foli I al XCIIII, corregida en el foli següent de XCVIIII —per error— al XCV. En el foli C el copista va numerar, altre cop per error, CVIIII en comptes de C; aleshores fins al foli CXV hi ha dues numeracions: la que prossegueix l'error, tatxada, i una de nova a sota, també en rúbrica, que prossegueix la numeració correcta. Arribats al foli CXVI d'aquesta numeració, el copista comet un nou error, car en el foli següent salta al foli CXXI, reduint així de cinc unitats la diferència que el separava de la primera numeració. Aquest sistema va durar fins al final, quan hom es devia adonar del nou error. Aleshores el numerador va tornar enrera i a partir dels seus folis CXXV-CXVI [actual foli 133], va rependre la numeració correcta, «CXVI», posant el nou grafisme al centre del marge superior. Per això a partir del foli 133 actual hi ha tres numeracions. Ara bé, des del foli 133 fins al 175, del 179 al 181, del 185 al 203 i del 222 al 224, la correcció va consistir en corregir la primera xifra a base de sostreure o d'afegir xifres romanes al número primitivament escrit. Per exemple, en el foli CLV, el V és esborrat i queda CL, etc. Amb aquest expedient hom va arribar fins al final, havent aleshores de recomençar de dalt a baix per tal de posar remei al segon error. Les tres numeracions semblen ésser de la mateixa mà. Aquesta numeració romana va de I a CCXXII.

10. Filigrana de les muntanyes semblant a la de BRIQUET 11726, datada a Savoia ca. 1428/1429, a Siena entre 1428-1440, a Gènova el 1429, i a Florència el 1432-1433.

11. Forats per al ratllat de les parts superiors o inferiors als marges, rodons, de punxó, dos a dalt i dos a baix.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222. Primera línia escrita.

III. Contingut literari

1a. Folis 1-12. Fl 1r, [*dalt de tot del marge superior, centrat*:] «Jhesus». [*Una mica més avall*:] *inc.* de la Taula: «Taula de la present | obra qui es pertida per | V libres e tractats | Lo primer tracte de lur altesa | e natura excellent (*rúbrica*) cartes: ..... 1» (*fi de rúbrica*).

Fol. 12r, *exp.* de la Taula: «L cap. qui tanca lo present libre el sotsmet ala sancta esglesia Romana (*rúbrica*) a CCXX car» (*fi de rúbrica).*

Folis 12v-16v buits.

1b. Foli 17, *inc.* de la dedicatòria: «Al molt honorable e molt savi Caueller Mossen P. dartes Mestre racional del molt alt princep e Senyor Monsenyor en Johan per la gracia de deu Rey Darego lo seu singular amich ffrare ffrancesch Eximeniç del orde dels ffrares menors si matex ab tota Reuerencia en aquell eternal deu qui es pare de tots los sants Angels e virtuosos sperits en gloria...»

Ib*., exp.* de la dedicatòria: «... supposant ho tot sots determinacio de la santa Mare ecclesia. Aço supposat deuets saber senyor meu que aquest libre dels sants Angels en suma conte sinch tractats».

Foli 17v buit.

1c. Folis 18-238r. Foli 18r, *inc.* de l'obra [*Dalt de tot, en rúbrica*: «Jhesus Chistus». *Una mica més avall,* (*rúbrica*): «Capitol primer en general la altesa de la Angelical natura (*fi de rúbrica*)]: «Angelical natura es ten alta i ten mareuelosa e ten excellent creada e exalçada e ordonada e glorifiquada per nostre senyor deus que passe tot nostre seny e enteniment segons lestament que de present correm en aquesta mortal vida entant que de lur altesa e dignitat no podem pensar scriure ni parlar propiament segons que de fet requer lur gloria e manifiqua reuerencia...»

Fol. 238r, *exp.* de l'obra: «... dels sants Angels als quals vos recoman carement com se ne pusch. E ab tant sia ab vos tostemps Jhesuchrist per la sua clemençia. Explicit liber deo gracias. Die Jouis XXI mensis Julii Anno a nativitate domini M CCCC XXVIIII° fuit perfectus per bartholomeum antonii ad honorem dei et sancti Miquaelis».

Entre la inscripció «Jhesus» i l'inici de la Taula, hi ha una inscripció del s. XVII o del XVIII, en tinta més fosca: «Mandar latra a miser ludovico Zuchari in venetio | acasademiser sebastiani cachini | m. anto.»

Al foli 238v, en bonica lletra bastarda del primer terç del s. XV, una mà anònima va anotar:

«Nota pulcrum | Plato in anulo cuiusdum filii Regis quem in doctrinam rece-|-perat infrascripta precepta sculpta habere iussit et sine illis | nichil agere.

Cela secreta	loquere pauca	Verax esto
Ne sis velox	Iram seda	locum cede
Turpiam cede	Nulli deroges	Misericors esto

Memento mori».

[Una mà del s. XVII ha afegit al costat esquerre de «Memento mori»:] «Plato in anulo».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels*.

4. Catàlegs: *Catalogo dei Manoscritti della Biblioteca Casanatense,* volum IV, compilato da Maddalena Ceresi, Istituto Poligrafico dello Stato, Libreria dello Stato, Roma 1961, 115-116; Martí, *Eximenis* 466; J. H. Sbaralea, *Supplementum*…, Roma 1806, 291-292; H. Hurter, II, 776; BITECA (1997-2000) manid 2253 cnum 2597.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 125 × 179, a columna tirada, de 30-39 línes. Impaginació: 44 + 125 + 60 × 37 + 179 + 73.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació horitzontals, dues línies de justificació verticals, escriptura de justificació a justificació, sense pautat per a les línies d'escriptura.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra semibastarda cursiva, de la mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Inicial blava i vermella amb filigrana interna i antenes malves al foli 1. Altra inicial més petita, blava i vermella, amb filigrana interior malva i antenes vermelles als folis 35r i 185r. Capitals vermelles amb antenes malves al començament de cada capítol. Rúbriques i calderons vermells. A l'interior dels paràgrafs, majúscules ensafranades.

Probationes pennae als folis 88v i 89r i 223r. Esbossos de dibuix de coca: 65r, 66r, 96r, 101r, 102r, 149r. Cares: 78r, 99r, 124r, 126r. Una coca dibuixada: 98r, 107r. Una au: 126v, 135r, 140r, 157r, 206r. Balances dibuixades: 182r.

6. Notes i signes de nota: fol. 1v, 26r [«contra opiniones Ray.»: que els angels tenen tanta virtut que en 24 hora mouen los cels de punt a punt], 27v [«al contrario»], 29r [«nota asi diferencia de homens i angels»], 32v, 33r, 36r, 42r [«esta consideración haze temblar la contera»: capítol 5 del segon tractat: «lo juy Senyor de mi qual deu eser en ma fi ja es format i dins la vostra pensa eternament cogitat…], 60r, 65v, 73r [en català], 78r [cat.], 85r [cat.], 95r [cat.], 96r, 103r, 108v [cat.], 110r-v [cat.], 118r-121r [cat.], 150v [cat.], 151v [cat.]- 153r [cat.], 155v [cat.], 157r-158r [cat.], 161r-162r [cat.], 164r-165v [cat.], 167v-168r [cat.], 170v-171v [cat.], 174v [cat.], 176r [cat.], 188r [cat.], 191v-192v [cat.], 195v –196r, 201v [cat.], 206r [cat.], 210v, 217r-v [cat.], 219r-v, 222v [cat.], 224v [cat.], 236v [:»caute legas», sobre el capítol 49 de la darrera part], 238 [«annus exarati huius operis» com la 2ª mà]

7. Segells de la Bibl. Casanatense als folis 1r, 23r.

8. Fragments: No n'hi ha.

9. Copista: Bartomeu Antoni.

10. Revisions i correccions: fol 60r, 90v, 97r, 124v, 195r.

11. Antigues signatures: B.III.16, B$^{CA.}$ R. 1.37, E.IV.37 [V.IV.37].

12. Notícies històriques: Hi ha dues notes en castellà cap al principi i dues al final en llatí, del s. XVI. Un lector català del s. XV entrat o principis del s. XVI escriu la major part de les notes.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo, llevat del procés d'oxidació que ja comença d'afectar el manuscrit, d'alguns forats de corc i d'algunes taques d'humitat.

2. Datació: 21 juliol 1429.

3. Origen català o mallorquí. Passa al dr. Arceo, que identificaríem amb Juan Arce[o] de Herrera, lul·lista castellà ben conegut, de Palència, actiu a Roma en defensa de l'ortodòxia de les doctrines lul·lianes, mort el 1595, que va arribar a aplegar una cinquantena de manuscrits lul·lians; un cop mort Arce, els va adquirir el cardenal Federigo Borromeo, fundador de la Biblioteca Ambrosiana de Milà.[38] El nostre manuscrit es va escapar de la venda i sembla haver estat posseït per algun venecià o per algú relacionat amb Venècia; no seria estrany que Arce l'hagués cedit o venut a aquest hipotètic possessor venecià com a resultat de l'interès i la curiositat que hi havia a la Sereníssima entorn de l'obra lul·liana.[39] Entre 1733 i 1746 entra a la Casanatense.

4. Propietaris i procedència: Al foli 18r, una mà del s. XVI ha escrit: «DEL Doctor Arceo». Al foli 238, la mateixa mà repeteix la inscripció: «El Doctor Arceo».

57

8. Madrid, BN, ms. 73

I. Enquadernació

Manuscrit guardat dins capsa de fusta recoberta d'una tela de color verd clar, que mesura 340 × 260 × 70, amb llom de cartró sobre fusta recobert de pell de color verd fosc i dividit en sis seccions rases, llevat de la 2), on es llegeix en lletres daurades: «F. Eximens / Libre dels Angels», i de la darrera, amb etiqueta i la cota actual del ms.: «Mss / 73».

38. Sobre els fons lul·lians de la Biblioteca Ambrosiana de Milà, cfr. Carmelo Ottaviano, *Ricerche lulliane*, dins «EUC», XIV (1929), 1-13; *L'Ars compendiosa de R. Lulle avec une étude sur la bibliographie et le fonds ambrosien de Lulle (Études de Philosophie Médiévale VII),* París 1930.

39. Cf. M. Obrador y Bennassar, *Ramón Lull en Venecia. Reseña de los códices e impresos lulianos,* dins «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana», VIII (1909), 301-324; Albert Soler, *«Vadunt plus inter sarracenos et tartaros»: Ramon Llull i Venècia*, dins Lola Badia i Albert Soler (ed.), *Intel·lectuals i escriptors a la baixa edat mitjana. Treballs del Seminari de Literatura Medieval del Departament de Filologia Catalana (Universitat de Barcelona, 1988-1994)*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes – PAM 1994, 49-63.

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 225 × 305 × 80.

b) Material: pasta recoberta de pell marró.

c) Indicacions escrites: contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta: «Mss. 73»; «15-4» (tatxats els números); «B» (tatxada); altra etiqueta: «B. 95», tatxada.

2. Llom. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant tres nervis interns perfectament visibles, que formen quatre seccions a l'exterior.

b) Descripció de les seccions: 1) decoració de florons daurats als angles i al centre en forma de creu; 2) teixell de pell: «Ximenez | DE | ANGELES»; 3) com la primera, però més ample; 4) com la primera, amb etiqueta enganxada: «Mss. / 73».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: II folis de guarda de paper al principi i al final, amb filigrana de tres cercles superposats, el primer dels quals duu al seu exterior dues bèsties alades i al seu interior una creu, el segon les lletres C i D enllaçades i el tercer la lletra P (acròstic de Capellades?). Al capdamunt dels cercles una corona, i als costats del cercle superior dues bèsties alades. Foli de guarda inicial Ir, en tinta negra: «Tiene 306 fol.»

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls amb restes de coloració vermella.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper i pergamí

4. Folis: II + 1^{1}-20^{1} + 1[I]-306[CCCIIII]+II.

5. Dimensions: 220 × 293 × 70.

6. Plecs: 1) Plec de 10 × 2, folis 1^{1}-20^{1}.

2) Plec de 10 × 2, folis 1[I]-20[XX] amb reclam «E diu».

3) Plec de 10 × 2, folis 21[XXI]-40[XXXX] amb reclam «entre».

4) Plec de 10 × 2, folis 41[XLI]-60[LX] amb reclam «aytals».

5) Plec de 10 × 2, folis 61[LXI]-80[LXXX] amb reclam «altres».

6) Plec de 10 × 2, folis 81[LXXXI]-100[C] amb reclam «Si posa».

7) Plec de 10 × 2, folis 101[CI]-120[CXX] amb reclam «-yia Gitant».

8) Plec de 10 × 2, folis 121[CXXXI(*sic*)]-140[CXL] amb reclam «terç».

9) Plec de 10 × 2, folis 141[CXLI]-160[CLX] amb reclam «en tres».

10) Plec de 10 × 2, folis 161[CXLI]-180[CLXXX] amb reclam «inclinacio».

11) Plec de 10 × 2, folis 181[CLXXXI]-200[CC] amb reclam «certament».

12) Plec de 10 × 2, folis 201[CCI]-220[CCXX] amb reclam «per molts de bens».

13) Plec de 10 × 2, folis 221[CCXXI]-240[CCXL] amb reclam «los angels».

14) Plec de 10 × 2, folis 241[CCXLI]-260[CCLX] amb reclam «per aquestes».

15) Plec de 12/10, folis 261[CCLXI]-282[CCLXXX] amb reclam «aquests».

16) Plec de 12 × 2, folis 283[CCLXXXI]-306[CCCIIII].

Primer i darrer full de plec de pergamí; els altres (8) de paper.

Entre el plec 7) i 8) el numerador s'estrompassà els folis CXXI-CXXX.

En el penúltim plec, hom afegí un bifoli (folis 264-265) a la primera meitat del plec, originant-se així el decalatge entre la numeració romana, que manca en el bifoli esmentat, i l'aràbiga, que hi és.

Al foli 11r, marge dret, en tinta sèpia, escrit per una mà del s. XVIII: «tiene 306 folios sin la tabla». Al marge inferior, mateixa tinta, caràcters molt grans: «38».

8. Foliació de la taula independent, amb xifres aràbigues modernes, de 1 a 20. Foliació doble, en xifres romanes i aràbigues, contínua, amb l'accident sobredit. A la part superior del recto dels folis, en rúbrica, s'indiquen en llatí el número del *liber* de l'obra, del *primus* al *quintus*.

9. Numeració de plecs: Signatures de quadern alfanumèriques, posant la *a* al segon plec, on comença el text de l'obra.

10. Filigranes: a) A la major part del ms. hom veu la filigrana de l'escut romboidal quadribarrat amb gran corona reial a sobre, del tipus Valls i Subirà 226, datada a Barcelona el 1427.

b) Foli 125, filigrana de l'estel dins un cercle, somada d'antena i creu, semblant a Briquet 6068, datada a Colle el 1427 i a Lucca els anys 1439-1440.

c) Foli 265, de les muntanyes amb antena, semblant a Briquet 11675, datada a Lausanne el 1364 i a Mereges el 1386.

11. Forats: Restes de perforacions rodones, en grups de parelles, practicades molt a prop del tall, als extrems de les línies de justificació; al marge inferior, al centre de les columnes.

12. Sistema de ratllat: a) de la taula, en tinta sèpia; b) de l'obra, a la mina de plom. 1111 2222. En alguns folis de pergamí hom ha emprat una punta seca que s'ha esmussat. Primera línia escrita.

III. Contingut literari

Folis 1-20. Fol 1r, *inc*. de la taula (*rúbrica*): «Açi comença la taula del libre dels angels Compost per lo reuerent pare en Christ patriarcha maestre Ffrancesch Eximeniz del orde dels ffrares menors a requesta e supplicacio del honorable mossen Pere dartes caualler e racional del molt alt senyor rey don Johan darago lauors regnant (*fi de rúbrica*). Capitol primer qui proposa curt hi en general la altea de la angelical natura (*rúbrica*:) dues cartes».

Fol 18v, *exp*.: «Capitol XLVIIII° qui tancha lo libre el sotsmet a la sancta esglesia Romana (*rúbrica*:) CCCIIII^{e} cartes (*fi de rúbrica*). Oracio a sent Gabriel (*rúbrica*:). CCCIIII^{e} cartes».

Folis 19-20 buits.

Folis 1[I]-306[CCCIIII]. Fol 1ra, *inc*. (*rúbrica*): «Açi comença lo libre dels angels compost per lo reuerent pare en Christ patriarcha mestre Ffrancesch Eximeniz del orde dels frares menors a requesta e supplicacio del honorable mossen Pere dartes caualler e racional del molt alt senyor rey don Johan darago lauors regnant (*fi de rúbrica*). Al molt honorable e molt saui caualler mossen P. dartes maestre racional del molt alt princep e senyor don Johan per la gracia de deu Rey darago lo seu humil seruidor ffrare ffrancesch eximeniz del orde dels |*rb*| ffrares menors si matex ab tota reuerencia en aquell eternal deu qui es pare de tots los sants angels...»

Fol 306 [CCCIIII]va, *exp*.: «... vt cum eo gaudere mereamur in celis per eundem Christum dominum nostrum. Amen. Iste liber fuit expletus per manus Anthonii Merceri scriptoris ciuis Valencie die mercurii vicesima septima mensis marçii anno M^{o} CCCCXXXI^{o} [*a sota, amb lletra del s. XVI*:] M CCCCXXXI».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels*.

4. Catàlegs i bibliografia: Grahit, 29; Massó i Torrents, *Manuscrits Catalans*, XXVI; *Les obres*, 620; Martí, *Eximenis*, 466; Domínguez Bordona, 11-12; Martí, *Notes descriptives*, 342; IGMBN, I, 64; Castro, 18, n° 7.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: Pròleg: 122 × 170, a columna tirada, de 26 línies. Impaginació: 30 + 120 + 60 × 40 + 170 + 85. Cos del tractat: 135 × 175, a dos corondells, de 22-27 línies. Impaginació: 25 + 60 + 20 + 60 + 55 × 40 + 175 + 85.

2. Tipus de ratllat. a) Taula: Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació. UR = 6,5. b) Tractat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = varia de 6,5 a 7,95.

3. Escriptura gòtica cursiva rodona descurada, del XIV-XV, d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Espai en blanc per a la inicial del pròleg, no realitzada. Inicial de tractat afiligranada (f. 2). Inicials de capítol blaves i vermelles amb petites filigranes; a partir del foli 21, la majoria sense executar. Rúbriques de capítol. Majúscules amb tocs de groc a l'interior dels paràgrafs.

6. Alguna nota marginal de lectors posteriors. Nota del mateix copista al foli 149[CXLVIIII]va.

7. Segell de la BN als folis 1r, 2r, 10r, 11r, [II]r, 7[VII]r, 23[XXXIII]r, 40[XXXX]r, 47 etc.

9. Copista: Antoni Mercer, escriptor de València.

V. Conclusió

1. Estat de conservació correcte, amb descosits i algun foli amb estrips petits, sense corc.

2. Data: 27 de març del 1431.

3. Origen valencià.

4. És a les col·leccions reials des de principis del segle XVIII.

58

9. Barcelona, Arxiu Capitular de Barcelona, ms. 30

I. Enquadernació

El manuscrit és guardat dins estoig de cartró, que amida 23 × 315 × 76. A la tapa I de la capsa, centrada, etiqueta quadrada de paper amb inscripció impresa en cercle al voltant d'una creu de Malta: «Capitvlvm Almae Sedis Barcinonensis. Archivvm». Més avall, a l'esquerre, escrit en tinta de color blau marí, cota actual del ms. «30». Al llom, teixell de pell vermella amb inscripció: «Eiximenis | Llibre | dels | Angels». A la part de baix, gomet vermell amb la cota que rebé el ms. en ésser ingressat el 1936 a la BC: «Ms. 1617». Dessota, cobrint en part el gomet, etiqueta blanca rectangular, de paper, que porta una inscripció en tinta: «30», cota actual. La capsa fou feta exprés al taller de la BC per a conservar millor el manuscrit, quan hi fou incorporat. Les tapes del manuscrit, a més, estan recobertes per una camisa de cartró gris amb doblec a la zona dels llavis dret i esquerre. En el cantó davanter de la camisa hi torna a haver l'etiqueta quadrada de paper i amb la mateixa inscripció que hi ha a la tapa I de la capsa.

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 305 × 50.

b) Material: post molt corcada revestida de pell marró.

c) Indicacions escrites: Coberta I, teixell de paper, amb lletra gòtica calligràfica: «libre dels angels». Contratapa II, angle inferior dret, en tinta: «Ms. 1617 Fol», signatura que rebé el volum en ésser ingressat a la BC el 1936.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres dobles nervis interns que en treuen altres tants d'externs i formen quatre seccions a l'exterior.

b) Descripció de les seccions: 1) teixell de paper amb signatures: «30» | «Ms. 1617 Fol»; 2) - 3) teixell de paper trencat i malmès, amb inscripció de baix a dalt: «fr.-Lib[er] angelorum»; 4) buida.

3. Altres elements. b) Tancadors: A la primera tapa hi ha els claus que subjectaven els tancadors, ara perduts A la segona tapa hi ha els dos gafets de ferro, enters.

c) Cobertes (folres) de pergamí.

e) Capçaleres destruïdes, capçada dalt i baix.

g) Llavis de la mateixa pell.

h) Els quatre punts de les cantoneres són molt malmesos, potser perquè aquelles en foren arrencades.

4. Conclusió: Data: s. XV-XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni en el text, possiblement factici.

2. Matèria: paper i pergamí.

4. Folis: [8] + [CLXXXVI].

5. Dimensions: 220 × 295 × 45.

6. Plecs: 1) Plec de paper de 4 × 2, folis [1]-[8], amb els dos darrers folis buits.

2) Plec de 7 × 2, folis I-XIV, amb reclam: «Del cel».

3) Plec de 10 × 2, folis XV-XXXIV, amb reclam: «Tots temps».

4) Plec de 10 × 2, folis XXXV-LIIII, amb reclam: «Ab falsies».

5) Plec de 10 × 2, folis LV-LXXIIII, amb reclam: «-nistren los».

6) Plec de 10 × 2, folis LXXV-XCIIII, amb reclam: «(*tatxat:* «-Rable lo Seyn») «e la lengua».

7) Plec de 4 × 2, folis XCV-CII, amb reclam: «sos carces».

8) Plec de 6 × 2, folis CIII-CXIII, amb reclam: «son guardia».

9) Plec de 6 × 2, folis CXIIII-CXXV, amb reclam: «aytal figura».

10) Plec de 6 × 2, folis CXXVI-CXXXVII, amb reclam: (rúbrica) «capital XLVIII».

11) Plec de 6 × 2, folis CXXXVIII-CXLIX, amb reclam: «de lurs peccats».

12) Plec de 6 × 2, folis CL-CLXI, amb reclam: «camps reclamats».

13) Plec de 7 × 2, folis CLXII-CLXXV, amb reclam: «lo apochalipsi».

14) Plec coix de 6/5, amb taló entre els dos darrers folis.

El primer plec és tot de paper. Els sis següents tenen llur primer i darrer full de pergamí, els interiors de paper. La resta de plecs són tots de paper.

El pergamí adopta la disposició pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, en els sis primers plecs d'aquesta sèrie. Després la seqüència és carn-pèl, carn-pèl, pèl-carn, pèl-carn.

Fol [1]r, marge superior, en tinta marró, escriptura del segle XVIII, de mà de Jaume Caresmar: «Codex 30».

8. Foliació: Els vuit primers folis no són numerats. Després comença una numeració contemporània del manuscrit, en rúbrica i xifres romanes, a l'angle superior dret del recto dels folis, que va del I al CLXXXV, deixant el darrer foli sense numerar.

9. Els plecs són numerats de tres maneres: a) folis I-XIIII, amb xifres romanes; b) folis XXXV-LXXIIII, amb lletres minúscules; c) folis LXXV-XCIIII, amb xifres aràbigues. Després no se'n veu rastre.

10. Filigranes: a) Folis [3], [5], [7], filigrana del gall, del tipus BOFARULL 517, datada a Saragossa el 1461.

b) Folis [8], CIII-CV i CX-CLXXXVI, filigrana del carro de dues rodes semblant a la de BRIQUET 3544, datada a Lucca el 1434 i entre 1463-1479, a Bèlgica entre 1452-1456, a Lille entre 1456-1474, a Roma entre 1459-1460, a Ulm l'any 1473.

c) Folis II-XXXVII, filigrana del corn, semblant al tipus BRIQUET 7690, datada a Colle el 1427.

d) Folis XLI-LXXXVIII, filigrana de les muntanyes encerclades i somades de creu, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ, *La Historia del papel en España. Siglos XV-XVI*, Madrid 1980, 230, nº 205, datada a Barcelona el 1425.

e) Folis XCVI-XCIX, filigrana indeterminada, que pot respondre a la figura d'una lletra T majúscula, d'una maça o qui sap, fins i tot, si d'una àncora; no l'hem poguda identificar.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis [1]-[6]. Fol [1]ra, *inc*. de la dedicatòria: «Al molt honorable e molt saui caualer mosem (*sic*) pere dartes mestre racionall del molt alt princep e senyor monsenyor en Johan per la gracia de deu Rey darago lo seu singular amich ffrare francesch eximeneç del orde dels frares menos si matex ab tota Reuerencia en aquell eternal deu qui es pare de tots los sants angells e virtuosos spirits en gloria. Reuerent senyor meu diuerses vegades a plagut a la vostra santa e feruent deuocio que hauets de temps antich ença als gloriosos angells de paradis moure ami que sobre lur dignitat regiment ordinacio principat seruey e altra compilas algun libre que les dites lus condicions e altees esplicas per gusia (*sic*) que vos primer e los qui vindran apres poguessets vostres coratges inflamar a lur honor seruey amor e reuerencia...»

Foli [6]va, *exp*. de la taula: «Capitol L qui tanque lo libre ell sots met a la santa esglesia Romana (*rúbrica*:) CLXXXV.

Folis [7] i [8] buits.

Folis I-CLXXXVI. Fol 1r, *inc*. del tractat (*rúbrica*): «Capitol primer qui pose curt e en general la altesa de la angellical natura (*fi de rúbrica*) Angelical

natura es tan alta etan marauellosa e tan excellent creada exalçada ordenada e glorificada per nostre senyor deus que passa tot nostre seyn e enteniment segons lestament en que de present correm en aquesta mortal vida e en tant que de lur altea e dignitat no podem pensar scriure ne parlar propriament segons que es de fet ne requer lur gloriosa e magnifica Reuerencia...».

Foli CLXXXVIvb, *exp*. de l'obra: «... Soplicant a la uostra bonesa que a uos placie penre aquest poch seruey de ma simplicitat e reuerencia de monsenyer sent miquell e dels sants angels als quals se que hauets special deuocio E placieus que si res hic ha profitos ni digne de laor que tot ho atribuiscats a aquell qui es font de tots bens e del qual deualen tots nostres bens ço es a nostre senyor deu Ço que defaliment hic es sie tot atribuit a la mia ignorancia la qual no es bastant a tractar ne determenar ne scriure tan alta e tan gran e tam (*sic*) preciosa e tan dolça e tan speculatiua materia com es dels sants angells. Tot empero quant aci es sots met tots temps a correccio de la santa esglesia romana la quall deus vulle exalcar confortar e endrecar tots temps per sa merce e a uos e a nos si face E tota uostra casa en speciall per merits de mossenyer sent miquell e dells sants angells als quals uos recoman axi carament com se ne pux E ab aytant sia ab nos tostemps Jhesucrist per la sua clemensia Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels*.

4. Catàlegs: J. Caresmar, *Catalogus codicum seu Librorum manuscriptorum qui in segregatis sanctae Ecclesiae Barchinonensis asservantur*, ms. de l'ACB, *Indices de Caresmar*, I, i, fol. sense numerar; Massó i Torrents, *Les obres*, 621-622; *Id*., *Catàleg dels manuscrits catalans de la Biblioteca Capitular de Barcelona*, dins «BBC», 1 (1914), 150; Martí, *Eximenis*, 465; Oliveras, 10, n. 2; Josep Baucells i Reig, *Documentación franciscana en el Archivo Capitular de Barcelona. II. Manuscritos, incunables e impresos del siglo XVI,* dins «Archivo Ibero-Americano», XLII (1982), 168-169.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: a) Folis [1]-[6]: 132 × 188 a dos corondells, de 33-36 línies. Impaginació: 23 + 60 + 12 + 60 + 50 × 32 + 137 + 72.

b) Folis I-XCVIII: 135 × 195, a columna tirada, de 29-32 línies. Impaginació: 32 + 135 + 47 × 40 + 195 + 57.

c) Folis XCIX-CLXXXV: 136 × 190, a dos corondells, de 37 línies. Impaginació: 26 + 58 + 16 + 62 + 53 × 32 + 190 + 67.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: a) Folis [1]-[6] i XCIX-CLXXXV, escriptura humanística, amb influència de la lletra gòtico-bastarda, d'una mateixa mà.

b) Folis I-XCVIII, escriptura bastarda del pas del segle XIV al XV, molt diferent de l'anterior, de dues mans: la primera escriu els folis I-XCIIII, la segona els folis XCV-XCVIII, i és més acostada a les formes de la gòtica.

4. Reclams horitzontals i centrats.

5. Decoració: Capitals vermelles simples. Rúbriques. Calderons vermells. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de vermell. Lletres caudades.

6. Notes, signes de nota i manícules: fol IIrv, IIIr, Vv, XXIIr, XXVI-Ir, XXVIIIv, XXXr, XXXIv, XXXVIr, XXXVIIIv, XXXIXr, XLIIrv, XLVIIIIv-LIv, LIIIv, LIIIIv, LVIv-LXCr, LXIIv-LXIIIIr, LXVIr, LXVIIIr, LXXrv, LXXIrv, LXXIIIr, LXXVr-LXXXv, LXXXIIv, LXXXVr-LXXXVI-Iv, XCIr-XCVIIv, XCIXv-Cv, CIIv-CIIIv, CVIrv, CVIIr, CXIIra-CXIIIIra, CXVIrb-CXXr, CXXIIr-CXXIIIIr, CXXVIv-CXXVIIr, CXXIXr, CXXXII-Iv, CXXXVr-CXXXVIIv, CXLIIIr-CXLVIr, CXLVIIv-CXLVIIIv, CLr-CLIIr, CLIIIIrv, CLVIv, CLXv-CLXIIIIr, CLXVIrb-CLXVIIra, CLXXra-CLXXIIr, CLXXVIa, CLXXIXrb, CLXXXIIrb.

8. *Probations pennae* al foli XXIIIIr.

9. Copistes: tres.

10. Revisions i correccions: fol. [6]ra, LXXr, CVrv, CXLVv-CXLVIr, CXLI-Xv, CLVIIIv-CLVIIIIv, CLXXVIrv, CLXXXv, CLXXXIIIIab, CLXXXVra.

11. Antigues signatures: Si és normal de trobar signatures antigues en els manuscrits, en el nostre la signatura sobreposada a la pròpia no és antiga, sinó moderna, dels anys 1936-1939, quan Jordi Rubió i Balaguer, Pere Bohigas, Agustí Duran i Sanpere i molts altres es van esmerçar a fons perquè els manuscrits, llibres i arxius de les institucions eclesiàstiques que aleshores eren cremades o clausurades no patissin danys irreversibles. La signatura «1617» que rebé el ms. en ésser incorporat a la BC, com tots els altres que hi anaren a parar aquells dies convulsos, testimonia que en aquelles circumstàncies hi hagué qui conservà el cap clar i amb una incautació ràpida del patrimoni escrit eclesiàstic va impedir les dispersions, robatoris i pèrdues que van caractertizar les desamortitzacions del segle XIX.

12. Notícies històriques. Tant les filigranes com els tipus d'escriptura suggereixen que el manuscrit fou escrit en dues etapes. Els folis I-XCVIII són els més antics, la resta és escrita força més endavant. En el seu catàleg, Caresmar afirma que el manuscrit conté quatre tractats. Fou induït en aquest error segurament perquè a la taula no hi ha rúbrica del cinquè tractat, cf. fol. [5]rb. I cap al final de la seva descripció estampa una observació sagaç: «Cum in hoc opere Tract. 4. a cap. 24 ad 38 varia varii generis miracula sancti Michaelis seu a Deo in ejus honorem et ob ejus intercesionem patrata fuse referantur, nulla autem mentio fiat de mira constructione et consecratione Ecclesie sancti Michaelis Barcin., inde inducor vt credam popularem hanc traditionem ignotam tunc fuisse».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Forats de corc. Oxidació no alarmant. Taques d'humitat.

2. Datació: Primer terç del segle XV – segona meitat del segle XV.

3. Origen català.
4. Propietaris i procedència: ACB.

59

10. Barcelona, BC, ms. 462

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 210 × 272 × 45.
b) Material: pergamí amb solapes.
c) Indicacions escrites: Coberta I, dalt de tot, en tinta, antigues signatures: «30», «1650». Contracoberta I, dalt de tot, en llapis vermell: «185». Contracoberta II, dalt de tot, angle superior dret, en llapis: «IEC / Bª». Més avall, timbre de la BC. Dessota, etiqueta: «Diputación Provincial | de Barcelona | Biblioteca Central | Regº Ms. 462| Signª 4-III».
2. Llom ras, del mateix pergamí que les tapes. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interns, visibles en el queix.
b) Descripció de les seccions: 1) En tinta: «EXIMENES| De ange|lical natu|ralesa| m. s. | duplicat»; 2) signatura duplicada de la Biblioteca Dalmases: «16»; 3) signatura actual «462».
3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I al començament i I al final, del mateix paper que el ms. Foli de guarda del començament Ir, dalt de tot, en tinta, lletra del segle XVIII: «Eximenes o Ximenis - de Angelical Naturalesa | Duplicat del nº 7».[40] Foli de guarda Iv, angle superior esquerre, signatura actual del ms. en tinta: «Ms. 462». Foli de guarda del final Iv, cap a baix, en tinta: «N. 4».[41]
c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
e) Capçalera i capçada dalt i baix.
4. Conclusió. Data: Segle XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper i vitel·la.

40. Tot i que el manuscrit 462 pertany a la col·lecció Dalmases, la menció del número 7 no correspon a un altre *Llibre dels Àngels* d'aquest fons, puix que en el catàleg imprès de la col·lecció el núm 7 xifrava una *Expositio in Apocalipsim* del s. XV, per a la qual cf. «BBC», 3 (1916), 32 i 39; Stegmüller, *Repertorium Biblicum Medii Aevi*, vol. I, Madrid 1958, núm. 8594.
41. És possible que aquest número s'hagi de referir al número 7 esmentat en el foli de guarda inicial Ir.

4. Folis: I + 184 + I.
5. Dimensions: 201 × 266.
6. Plecs: 1) Bifoli, folis 1-2.
2) Plec coix de 2/3, folis 3-7, sense reclam.
3) Plec de 7 × 2, folis 8-21, amb reclam: «Seraphin».
4) Plec de 7 × 2, folis 22-35, amb reclam: «perdidisti».
5) Plec de 7 × 2, folis 36-40, amb reclam: «amen los monestirs».
6) Plec de 7 × 2, folis 50-63, amb reclam: «-ta part per tal».
7) Plec de 7 × 2, folis 64-77, amb reclam: «diga Ysaie primo».
8) Plec de 7 × 2, folis 78-91, amb reclam: «e cantilenes».
9) Plec de 7 × 2, folis 92-105, amb reclam: «passats II mil anys».
10) Plec de 7 × 2, folis 106-119, amb reclam: «infant uerge».
11) Plec de 7 × 2, folis 120-133, amb reclam: «Don diu aquest doctor».
12) Plec de 7 × 2, folis 134-147, amb reclam: «pare de les leys».
13) Plec de 7 × 2, folis 148-161, amb reclam: «vesperia».
14) Plec de 7 × 2, folis 162-175, amb reclam: «Mas nou lexara».
15) Plec de 7/2, folis 176/184.

El bifoli del principi és de pergamí. El plec coix que el segueix és de paper. Tots els altres plecs que segueixen, llevat de l'últim, tenen el seu primer i darrer fulls de vitel·la; els fulls interiors són de paper. Els fulls de vitel·la presenten la disposició següent: pèl-carn; pèl-carn-carn-pèl; carn-pèl.

Al marge dret del foli 1, inscripció en tinta del segle XVII-XVIII: «És de la llibreria».

Foli 7 buit.

8. Foliació del segle XX contínua, en llapis i xifres aràbigues, a l'angle superior esquerre del recto dels folis. A partir de l'actual foli 8, numeració coetània, en rúbrica i xifres romanes, contínua de I a CLXXVII.

10. Filigrana de la torre, com la de PICCARD, *Turm-Wasserzeichen*, II, nº 536, datada a Borgomozano el 1408. Cf. també BRIQUET 15887, datada a Perpinyà entre 1413 i 1418.

11. Forats rectilinis, visibles al marge dret del recto dels folis, a dalt i a baix, per a la construcció de la caixa d'escriptura.

12. Sistema de ratllat en sec en els folis de pergamí: <<<<>>>>. A la mina de plom en els folis de paper: 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-6. Fol 1ra, *inc.* del pròleg i de la taula: «Al molt honorable e molt saui caualler mossen Pere dartes maestre racional del molt alt princep e senyor monsenyor en Johan per la gracia de deu Rey Darago lo seu humil seruidor frare francesch exemeneç del orde dels frares menors si mateix ab tota reuerencia en aquell eternal deu qui es pare de tots los sants angels e uir-

tuosos sperits en gloria. Reuerent senyer meu diuerses uegades ha plagut a la uostra sancera e feruent deuocio que hauets de temps antich ença als gloriosos angels de paradis moure a mi que sobre lur dignitat regiment ordinacio principat seruey e altea compilas algun libre qui les dites lurs condicions e altees explicas...».

Fol. 1va, *exp.* del pròleg: «Aço donchs presupposat deuets saber senyer meu que aquest libre dels sants angels en summa conten V tractats. Lo primer tracta de lur altea e natura excellent. Lo segon tracta de lur orde reuerent. Lo terç tracta de lur seruey diligent. Lo quart tracta de lur uictoria feruent. Lo quint tracta de lur honorable president».

Fol. 1va, *incp.* de la taula: «Proceent doncs al primer tractat ab la gracia de nostre senyor deu deuets saber que aquis conten ço que ensenyen les seguents rubriques (*en rúbrica*) Rubriques del primer tractat (*fi de rúbrica*). Capitol primer qui posa curt e en general la altea dela angelical natura...».

Foli 6vb, *exp*.: «Capitol L^{e} e darrer qui tancha lo libre el sotsmet a la sancta esglesia Romana (*rúbrica*) CLXXVII (*fi de rúbrica*).

Foli 7 buit.

Folis I (8)-CLXXVII (184). Fol I(8)ra, *inc*. de l'obra: (*rúbrica*) «Capitol primer qui posa curt e en general la altea dela angelical natura (*fi de rúbrica*). Angelical natura es tan alta e marauellosa e tant excellent creada e exalçada ordenada e glorificada per nostre senyor deu que passa tot nostre seny e enteniment segons lestament en que de present correm en esta mortal uida En tant que de lur altea e dignitat no podem pensar scriure ne perlar propriament segons que es de fet ne requer lur gloriosa e magnificha reuerencia...»

Foli CLXXVIIra-b, *exp*.: «... Supplicant a la uostra bonea que a uos placia pendre aquest poch seruey de ma simplicitat a reuerencia de mon senyer sent Miquel e dels sants angels als quals se que hauets special deuocio. E placiaus que si res hic ha profitos ne digne de laor que tot ho atribuiscats a aquell qui es font de tots bens e del qual deuallen tots nostres bens ço es a nostre senyor deu. Ço qui de | deffaliment hinc (*sic*) es sia tot atribuit ala mia ignorancia la qual no es bastant a tractar ne determenar ne scriure tan alta e tan gran e tan preciosa e tan dolça e tan speculatiua materia com es dels sants angels. Tot empero quant aci es sotsmet tots temps ala correccio de la sancta mare esglesia la qual deus uuylla exalçar e confortar e endreçar tots temps per sa merce e a uos e a nos si faça e tota uostra casa en special per merits de monsenyer sent Miquel e dels sants angels als quals uos recoman axi carament com se ne puix. E ab aytant sia ab uos tots temps Ihesu christ per la sua clemencia».

Dessota, *al man al incaust:* «Pochapiell».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Llibre dels Àngels*.

4. Catàlegs i bibliografia: Francisco de BOFARULL, *Bibliografía de los códices, diplomas e impresos en la Exposición Universal de Barcelona*, 1899, 70; GRAHIT, 29; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 622; MARTÍ, *Eximenis*, 465; *Cincuenta años*, 137; J. PLANAS BÁDENAS, *o. c.,* 150.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 140 × 185, a dos corondells, de 31 línies. Impaginació: 25 + 60 + 15 + 60 + 35 × 30 + 185 + 45.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gótica bastarda de principis del quinze, molt regular, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals, precedits de calderó en vermelló.

5. Decoració: Dues miniatures: l'una, al primer foli, en la A de *Al molt* encetant la dedicatòria, representa Eximeniç en l'acte d'entregar el llibre a mossèn Pere d'Artés; orla de fullatges esquitxada de sols i estrelles en or; els colors emprats en la miniatura i en l'orla són, a més de l'or, el vermell, el blau, el lila i el verd; al peu de la plana, al mig, un frare menor. L'altra miniatura, al foli 8r, en la A de *Angelical*, representa Sant Miquel matant el dimoni en forma de drac; orla de fullatge amb els mateixos recursos de la primera orla; i, al mig del peu de plana, un àngel. Inicials de tractat en blau i vermell, i filigranes liles i vermelles. Capitals blaves i vermelles alternades amb tocs afiligranats vermells i liles. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de vermelló.

6. Notes i signes de nota: fol 1v, 2v, 4r-6r, 10r-14r, 17v-20v, 22r-23r, 25r, 26r-29r, 33r-35v, 39r, 40r, 41v; 43r-45r, 418rv, 53v-63v, 65r-68r, 70v-81v, 85r-91r, 96r, 100v-101r, 103v-104v, 108v-117r, 125r-128r, 130v, 135r, 139v-141r, 147v, 151r, 153r-160r, 162r-163v, 165r, 167r-174v, 176r-177r, 179rv.

7. Timbres de la BC: fol 1r, 107r, 184r.

8. *Probationes pennae* als folis 3r, 184r.

10. Revisions i correccions: foli 11rv, 12r, 15v-16v, 22r, 23r, 25r, 26r, 27r, 32r, 50r, 56v, 84r, 117r, 118v, 131r, 138r, 155v, 160r.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo, malgrat algunes taques d'humitat i alguns forats al pergamí.

2. Datació: Primer terç del s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron? Pau Ignasi de Dalmases. Entra a la BC el 1916 per compra de l'IEC. Cf. «BBC», III (1916), 32.

60

11. Barcelona, BUB, ms. 86

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 215 × 290 × 37.
b) Material: pergamí.
c) Indicacions escrites: Coberta Ir, angle superior dret, en tinta: «7». Més avall, signatura antiga, en tinta: «X. 3.(*tatxat*: 21). 31». Contracoberta I, angle superior esquerre, etiqueta amb la cota actual del ms. «Ms./86».
2. Llom de pergamí, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Des de l'exterior de les cobertes són perfectament visibles tres cintes de pergamí, corresponents a tres nervis interns de relligadura.
b) Descripció de les seccions: 1) A dalt, en tinta: «Eximenes | Llibre | des Angels». Cap al mig, en tinta, antiga signatura: «2 | 2 | 15». Dessota, etiqueta de paper enganxada, amb una altra signatura antiga: «N | XV». Al capdavall, sempre en tinta: «Ms. 86 | B.U.B.»
3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: III + III, amb filigrana del rectangle somat de creu grega de traç simple, que no trobem repertoriada i que pot posar-se en relació amb Valls i Subirà 1484 i 1486, datades respectivament a Olot entre 1642 i 1648 i a Vic entre 1643 i 1649. Foli de guarda inicial Iv, en llapis vermell, antiga signatura: «21-2-15», repetida al fol. de guarda IIr. Foli de guarda IIr, angle inferior dret, en llapis: «Restaurat | maig 1998». Foli de guarda IIIr, a dalt, en tinta, d'una mà del segle XVIII: «El Autor d' (*al man*) Aquest Llibre (*add tertia man*: «nomenat Llibre dels Angels es del Re. P. Fr.») es de fra francesch Ximenes del orde de s. francesch».
b) Tancadors de cintes de pergamí.
c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
e) Capçada dalt i baix.
4. Conclusió. Data: Segle XVII, restaurada el maig del 1998.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis: III + 7 + CLXX + III.
5. Dimensions: 210 × 282.
6. Plecs: 1) Plec coix de 5/6, folis 1-IV, amb reclam: «In numerables».
2) Plec de 6 × 2, folis V-XVI, amb reclam: «via. E aço».
3) Plec de 6 × 2, folis XVII-XXVIII, amb reclam: «dels sants».
4) Plec de 6 × 2, folis XXIX-XXXX, amb reclam: «Capitol XIII».
5) Plec de 6 × 2, folis XXXXI-LII, amb reclam: «sa pietat».
6) Plec de 6 × 2, folis LIII-LXIV, amb reclam: «per quet».

7) Plec de 6 × 2, folis LXV-LXXVI, amb reclam: «aytals».
8) Plec de 6 × 2, folis LXXVII-LXXXVIII, amb reclam: «desta present».
9) Plec de 6 × 2, folis LXXXIX-C, amb reclam: «lo primer».
10) Plec de 6 × 2, folis CI-CXII, amb reclam: «de la terça».
11) Plec de 6 × 2, folis CXIII-CXXIV, amb reclam: «dels angels».
12) Plec de 6 × 2, folis CXXV-CXXXVI, amb reclam: «per raho».
13) Plec de 6 × 2, folis CXXXVII-CXXXXVIII, amb reclam: «Tornaren».
14) Plec de 6 × 2, folis CXXXXIX-CLX, amb reclam: «Terçament».
15) Plec coix de 6/4 folis CLXI-CLXX.

8. Foliació. Una primera foliació moderna, contínua i en llapis, numera els folis de la taula, del 1 al 7. Una segona foliació antiga, contínua, i en xifres romanes a ploma en vermell, numera els folis del tractat, del I al CLXX.

9. Numeració de plecs: N'hi ha rastres a l'angle inferior dret del recto dels folis. La numeració anava de la A a la P, i ha estat molt perjudicada per la guillotina. Ben visible la sèrie E 1-VI, folis XXXXI-XLVI.

10. Filigrana de la balança, semblant a la de BRIQUET 2399, datada a Venècia entre 1409 i 1415, amb variants similars a Palerm entre 1416 i 1440, i a Catània el 1426.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia. 1111 2222. Primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-7. Fol 1ra, *inc*. del pròleg i de la taula de capítols: «Al molt honorable e molt saui caualler Mossen Pere dartes maestre racional del molt alt princep e senyor mon senyor en Johan per la gracia de deu Rey Darago lo seu humil seruidor frare ffrancesch exemeneç del orde dels ffrares menors si mateix ab tota reuerencia en equell eternall deu qui es Pare de tots los sants angels e virtuosos spirits en gloria. Reuerent senyor meu diuerses vegades ha plagut a la vostra sancera e feruent deuocio que hauets de temps antich ença als gloriosos angels de paradis moure a mi que sobre lur dignitat regimen ordinacio principat seruey e altea compilas algun libre qui les dites lurs condicions e altres (*sic*) explicas per guisa que vos primer e los qui vindran apres poguesseu vostres coratges inflamar a lur honor seruey amor e reuerencia...».

Fol 6vb, *exp*.: «C. L e derrer qui tancha lo libre el sotsmet ala santa esglesia romana. CLXIX».

Foli 7r buit. Foli 7va, inscripció d'una mà del s. XVI: «Asi comensa lo libre dells | angels ordenat per lo Reue-|-rent mestre francesc exim-|-enes del orde dels frares menos | mestre en sacra teo -|-logia i sageyse lo capi-|-tol primer».

Fol. I-CLXX. Fol Ira, *inc*. del tractat (*rúbrica*:) «Capitol primer qui posa Curt e en general la altea dela angelical natura (*fi de rúbrica*). ANgelical natura es tan alta e tan excellent e tan marauellosa creada e ealçada ordenada e glo-

rificada per nostre Senyor deu que passa tot nostre enteniment e seny segons lestament en que de present correm en esta mortal vida En tant que de lur altea e dignitat no podem pensar scriure ne parlar propriament segons que es de fet ne requer lur gloriosa e magnifica reuerencia...».

Fol. CLXXra-b, *exp*.: «... Suplicant a la uostra bonea que a uos placia pendre aquest poch seruey de ma simplicitat a reuerencia de monsenyer sant Miquel e dels sants angels als quals se que hauets special deuocio e placieus que si res hic ha profitos ne digne de laor que tot ho atribuescats a aquell qui es font de tots bens e del qual deuallen tots nostres bens ço es nostre Senyor deu. Ço qui de defalliment hic es sia tot atribuit a la mia ignorancia la qual no es bastant a tractar ne determenar ne scriure tan alta e tan gran e tan preciosa e tan dolça e tan speculatiua materia com es dels sants angels. Tot empero quant açi es sots met tots temps a la correccio de la santa Mare esglesia la qual deus vulla exalçar e confortar e endrecar tots temps per sa merce e a uos e a nos si faça e tot auostra casa en special per merits de monsenyer sant Miquel e dels sants angels als quals uos recoman axi carament com se ne puch. E ab aytant sia ab uos tots temps Ihesu Xpist per | la sua clemencia. Deo gracias».

Ib., *exp.* del copista: «Bartholomeus vocatur qui scripsit benedicatur. | Ffo scrit lo present libre en lany dela natiuitat de nostre Senyor deu Mil CCCC XXXXV. | Ffinito libro sit laus gloria Christo».

A sota, anagrama de l'escrivent, en vermell.

Dessota, de la mateixa mà que ha escrit la nota del foli 7va: «Lo present libre de mestre fra-|-ncesc eximenis del orde del | monestir de sant Francesc | fonc acabat de ordenar per | el dit en lo any dela nati-|-uitat de nostre senyor 1392. Sotmetent se sempre a la | obediencia de la santa mare | iglesia Romana. | Fonc estampat dit libre en | Barcelona a II de juny | 1494».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels*.

4. Catàlegs i bibliografia: Francisco Gonzaga, *De origine Seraphicae Religionis Franciscanae,* vol. I, Romae 1587, 84; Grahit, 28; Massó i Torrents, *Les obres*, 620-621; Martí, *Eximenis*, 465; Miquel Rosell, I, 101; Mateu Ibars, *Siglos XV-XVI*, 80, nº 71; BOOCT (1984) cnum 688; BITECA (1998-2007) manid 1486 cnum 688.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 140 × 190, a dos corondells, de 33-36 línies. Impaginació: 20 + 62 + 16 + 62 + 50 × 30 + 190 + 70.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra gòtica bastarda del segle XV, d'una sola mà, de transició cap a la humanística.

3. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals; escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

4. Reclams horitzontals centrats, emmarcats per una filactèria de color vermell.

5. Decoració. Fol. 1ra, inicial blava i vermella, amb orla afiligranada en vermell i malva per sobre i cap al marge esquerre, que es repeteix engrandida al foli Ira. Capitals blaves i vermelles al començament de capítol, amb tocs afiligranats. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. Majúscules amb tocs de vermell a l'interior dels paràgrafs.

6. Notes marginals als folis 2v, 33r, 142rv.

7. Segell blau de la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona als folis 1r, 21r, 170v. Segell vermell de la BUB als folis 1r, 10r, 20r, 30r, 40r, 50r, 60r, 70r, 80r, 90r, 100r, 110r, 120r, 130r, 140r, 150r, 160r, 170v.

8. *Probationes pennae* als folis 1v, 7rv, IVr, V, VIIIv, IXr, XXXIXr, Cr.

9. Copistes: Bartomeu ...

10. Revisions i correccions: folis XIIIr, XVIv.

11. Antigues signatures: 21-2-15; 2-2-15; x-3-31; N-XV; 7.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo, després de la recent restauració.

2. Datació: 1445.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Grahit, *l. c.,* afirma que l'havia vist al convent de Sant Joan de Barcelona.

61

12. Madrid, BN, ms. 62

I. Enquadernació

Manuscrit guardat dins capsa de fusta recoberta d'una tela de color verd clar, que mesura 340 × 260 × 70, amb llom de cartró sobre fusta, recobert de pell de color verd fosc i dividit en sis seccions rases, llevat de la 2), on es llegeix en lletres daurades: «F. Eximenis | Libre dels Angels», i de la darrera, amb etiqueta de paper blanc i la cota actual del manuscrit: «Mss | 62».

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 222 × 310 × 60.

b) Material: marroquí roig sobre cartró o pasta.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, dalt de tot, etiqueta amb la cota actual del ms.: «Mss. | 62». Etiqueta de paper amb la cota antiga, tatxada: «B.94»

d) Elements decoratius: Rectangle de doble ferro daurat resseguint els cantells.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant sis nervis interns que formen set seccions a l'exterior.

b) Descripció de les seccions: 1) i 3) -6) ferros daurats. 2) «XIMENEZ | DE NATURA | ANGELICA». 7) etiqueta amb la signatura actual del ms.: «Ms. | 62».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: III + II. Els dos primers folis de guarda inicials són contemporanis de la relligadura, el tercer és antic, contemporani del volum. Foli de guarda inicial Ir, en llapis, signatura antiga tatxada: «B.9[0?]». Per les *probationes pennae* dels folis de guarda, cf. infra, IV, 13.

c) Cobertes (folres) de paper d'aigües de colors verd, vermell, rosa, groc i blanc.

d) Talls jaspiats amb barreja de colors, amb predomini del verd.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

f) Queix: ferro daurat.

g) Llavis de la mateixa pell, amb ferros daurats.

4. Conclusió. Data: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: de paper.
4. Folis: III + 11 + 218 + II.
5. Dimensions: 210 × 292 × 45.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis III de guarda - 11, sense reclam.
2) Plec de 8 × 2, folis 1-16, sense reclam.
3) Plec de 8 × 2, folis 17-32, sense reclam.
4) Plec de 8 × 2, folis 33-48, sense reclam.
5) Plec de 8 × 2, folis 49-64, sense reclam.
6) Plec de 8 × 2, folis 65-80, sense reclam.
7) Plec de 8 × 2, folis 81-96, sense reclam.
8) Plec de 8 × 2, folis 97-112, sense reclam.
9) Plec de 8 × 2, folis 113-128, sense reclam.
10) Plec de 8 × 2, folis 129-144, sense reclam.
11) Plec de 8 × 2, folis 145-160, sense reclam.
12) Plec de 8 × 2, folis 161-176, sense reclam.
13) Plec de 8 × 2, folis 177-192, sense reclam.
14) Plec de 8 × 2, folis 193-208, sense reclam.
15) Plec de 5 × 2, folis 209-218, sense reclam.

El foli de guarda III, de paper antic, molt esgavellat, restaurat i farcit de *probationes pennae*, forma part del primer plec.

8. Foliació moderna amb llapis i xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis del primer plec (taula dels capítols de l'obra). Doble numeració: romana (coetània del ms.) i aràbiga (una mica posterior [s. XVI]), en el cos del tractat pròpiament dit.

10. Filigranes: a) Folis de taula 1-11 i folis CLXI (161)-215, de l'estel de sis puntes, del tipus LIKHACHEV 668-669, documentades circa 1425, semblant a BRIQUET 6024, documentada a Augsburg el 1423, o a BRIQUET 6045, documentada a Venècia el 1444.

b) Foli II (2)-LXXXI (81), filigrana de la flor de cinc pètals somada de creu, del tipus BRIQUET 6391, documentada a Utrecht el 1426, amb una variant idèntica documentada a Siena els anys 1433-1434.

c) Foli LXXXVI (86)-CLX (160), filigrana del carro de dues rodes amb els raigs en forma de creu, del tipus BRIQUET 3455, documentada a Lucca el 1434 i entre 1463-1479, a Bèlgica entre 1452-1456, a Lille entre 1450-1474, a Roma entre 1459-1460 i a Ulm l'any 1473.

11. Forats: Cf. infra, 12.

12. Sistema de ratllat: La justificació sembla feta amb màstara, amb línies de guia per a les línies d'escriptura i senyals de marques que no són les perforacions típiques, visibles al marge superior, una mica separades del que serien les línies de justificació verticals; aquestes perforacions podrien haver servit de marca per situar la màstara sobre el full. Primera línia escrita.

III-IV. CONTINGUT LITERARI I ESCRIPTURA

I

1. Folis 1r-11r. Fol 1r, *inc*. de la taula: «Assi comensa lo libre dels angels e comensa lo primer capitoll qui posa la altesa de la angelical natura en cartes II».

F 11r, *exp*.: «Capitol L qui tancha e clou lo present libre el sotsmet ala santa esgleya de roma en cartes CCXII Amen».

Fol I [1]r, *inc*. del pròleg: «Al molt honorabla e molt saui Mossen Pere dartes mestre racional del molt alt princep e Senyor don Johan per la gracia de Deu rey darago lo seu humil seruidor ffrara francesch xamenis del horda dels frares menors si mateix ab tota reuerencia e honor, en aquell eternal deu quies pare de tots los sants angles (*sic*) e virtuosos sperits en gloria...»

Fol I [1]v, *exp*. del pròleg: «Aço donchs presuposat deuets saber senyer meu que aquest libre dels sants angels en suma conten ensi sinch tractats. Lo primer trectat es de lur altesza (*sic*) he natura exçellent. Lo segon trectat es de lur horda reuerent. Lo trers (*sic*) trectat es de lur seruey diligent. Lo quart trectat es de lur victoria feruent. Lo quint trectat es de lur honorable prinçep Sent Miquell president».

Foli II [2]r, *inc*. del tractat primer (*rúbrica*): «Assi comensa lo libre dels Angels e comensa lo primer capitol qui propossa curt en general la altesa de la angelical natura (*fi de rúbrica*). Angelical natural es ten alta e ten Mareuallosa e ten excellent creada (*al marge*) e exalsade (*fi de marge*) e hordonada e glorificada per nostro Senyor deu que apagua tot nostro seny e enteniment segons lestement en que de present corem en aquesta vida mortal (*seq* vida e *iter expunct*)

en tant que de la lur alteza e dignitat no podem pensar ne scriura ne perlar (*seq* ne parlar *iter expunct*) propriament segons que es de fet e requer lur gloria e magnificha Reuerencia...»

Fol CCXIII [213]r, *exp.*: «... ab aytant sia ab vos tots temps Jhesu christ per la sua gracia clemencia e pietat amen E lo benuyrat sent Miquel e los sants Angels qui us recapten de ssa la sua gracia e de lla la sua gloria amen. Ad quam nos perducat ipse Dei filius qui est benedictus in secula seculorum Amen. | Finito libro sit laus et gloria Christo amen».

2. Identificació de l'autor i títol: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels*.

4. Catàlegs i bibliografia: Grahit, 29; Massó i Torrents, *Manuscrits catalans*, XXV; *Les obres*, 622; Martí, *Eximenis*, 466; Domínguez Bordona, 11; Martí, *Notes descriptives*, 340; IGMBN, I, 59; Castro, 15-16, nº 3; Gregorio de Andrés, *La valiosa colección de códices del conde de Guimerá en la Biblioteca Nacional,* dins «*Varia Bibliographica. Homenaje a José Simón Díaz*» (Teatro del Siglo de Oro. Bibliografías y Catálogos 8), Kassel, Edition Reichenberger 1988, 47-54; BOOCT (1984) cnum 676; BITECA (1991-2003) manid 1474.

Caixa d'escriptura: 125 × 200, a columna tirada de 30 línies per columna. Impaginació: 35 + 125 + 50 × 40 + 200 + 50. Lletra bastarda del s. XV, de mans diverses: La taula (f. 1-11) és d'una mà que escriu amb cura i elegància. El llibre (f. I [1] - CCXIII [213]) és d'una altra mà menys elegant.

Tipus de ratllat: Les línies bàsiques verticals i horitzontals de justificació i de guia per a les línies d'escriptura no superen els límits de la caixa.

II

1. Fol. CCXIII [213]v - CCXIIII [214]r. *Inc.*: «Primo quod possit absoluere pueros vsque ad XVcim annum inclusiue similiter tonsuratos et religiosos...»

Exp.: «Et concedant dictis casibus omnes confessores qui in dicta ecclesia audiunt confessiones, etc.»

Anònim, *{Relació en llatí de casos de consciència i casos reservats que poden ésser absolts pels confessors, amb esment dels reservats al bisbe i al seu vicari}*.

Caixa d'escriptura i impaginació irregular, a columna tirada. Lletra cursiva del s. XV amb trets de la bastarda.

Folis CCXIIII [214]v-216r buits.

III

1. F. 216v: *Inc.*: «Item de aquels qui no fan honor alesglesia santa qui es casa de deu e perço legim de ponpeu emperador qui ana en Jherusalem per quant era homo molt baroniuul e fort en armes e uencia moltes batalles, e entra ab força darmes en Jherusalem e de la sglesia de Deu feu stables als cauals, e may apres gonya batala ans perde lemperi e la sua persona.

«Item semblant legim del rey anthiochus qui auia desonrat lo temple en Jherusalem axi com legim 1º machabeorum Xº e per ço mori a lega mort etc.[42] promissio diuina.

«Item semblant de nabuga donosor gran e potent rey per quant feu desonar (*sic*) al templa de deu fou deposat que perde lo regne e fou per uirtut diuina lansat al bosch ab les besties feres.[43] etc.

«Item Nicholau molt poderos princep qui ab la ma manassa que destruyria lo templa de deu e uench ab gran multitud de gent contra lo temple de deu en Jherusalem e fo uençut per Judes Machabeu qui era ab molt poca gent e lo dit machabeu li arranca la lengua ab que maparlaua e li tolch la ma ab que manaçaua destruir lo templa de deu».[44]

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Notes sobre la mala fi de Pompeu, Antíoc, Nabucodonosor i Nicolau (Nicànor), que profanaren o amenaçaren el temple de Jerusalem.*

Caixa i impaginació com abans. Lletra del s. XVI.

IV

1. Foli 218v: Beata es maria Virgo clemens et pia
Candore nitis lilia et rosa sine spina
Sanctorum melodia Cobla

Virgo galilee natzaret habitauit
Angelus descendens sic eam salutauit
dicens aue maria virginitatis via
beata es maria Cobla

Virgo es serena tota gratia plena
Venieque uena est tua uox amena
Corpus quidem gloriosum et semper gratiosum
beata es maria Cobla

Dominus sit tecum uirgo iam supradicta
Omnis eris sancta et semper benedicta
Ventris tuique fructus sit semper benedictus
Et tu illuminata Cobla

Angelo respondens tunc sic ait Maria
Quomodo hoc fiet nunc mihi nont est uia
Hominem non cognoui uirginitate noui
Corde et mente pia Cobla

42. Cf. 1 Mac 1, 21-25. 57; 6, 1-17.
43. Cf. Dan 4, 28-30.
44. Cf. 1 Mac 7, 33-35. 43-47; 2 Mac 15, 25-35.

Beata es maria.

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Himne «Beata es maria virgo clemens et pia»*.

4. Catàlegs i bibliografia: No figura en el *Repertorium Hymonologicum* d'Ulysse Chevalier, si ja no és que el nostre himne no sigui una variant del «Beata es Maria virgo dulcis et pia», amb tornada diferent, del dit *RH*, III, 93, n. 24083.

1. Caixa d'escriptura irregular. Ocupa mitja pàgina. Lletra humanística, amb influències de la bastarda i algun tret cursiu.

5. Decoració: Capitals vermelles amb filigranes morades, grans al començament del pròleg i de cada tractat, menors a l'inici de capítol. Rúbriques. Calderons vermells. Lletres ensafranades. Dibuixos d'animals als folis XVIIIr, XXXIVv, (*alia manu*:) LXXXVIIr, CXXv, CCXIIIr.

Manícula: f. LXVr, LXXIIIv.

6. Notes marginals: f. LXXXIIIrv, LXXXXIV rv («nota es axi en aquest regne no es dubta: al cap. 57 del tercer tractat»), LXXXXVIIr, CVIIrv, CXIrv.

7. Segells i timbres. Folis de guarda III (0), 1r, 5r, Ir, Vr, XIr, XIIIr, XXIVr, XXXVIr, XXXXIIIr, LXVr, LXXIIIr, LXXVr, LXXXIIIIr, LXXXXIr, CIr, CXXr, CXXVv, CXXXXIIIIr, CLIXv, CLXIIIv, CLXVIIIv, CLXXXr, CLXXXVIr, CLXXXIXv, CLXXXXVv, CCIIr, CC[X]IIIIr.

10. Revisions i correccions: f. IIr, Vrv, VIv, IXv, XVIIIv, XIXv, XXIIr, XXVr, XXIXv, XXXXIv, LXXXIVv, CVIIIr, CXXIXv, CLVr, CLXIIIIr, CLXXIv, CLXXXVIr, CLXXXIXv, CCIVv.

12. Notícies històriques: Segons el treball de Gregorio de Andrés, citat més amunt, el ms. procedeix de la col·lecció del comte de Guimerà, Gaspar de Galceran de Castre Pinós (1584-1638), adquirida per la Biblioeca Reial quan la dirigia Blas Antonio Nasarre, el setembe del 1735, segons consta al ms. 18841 de la BNM, fol. 303v-305r, on hi ha l'inventari dels manuscrits comprats, 67 en total, als descendents de Guimerà.

13. *Probationes pennae*

a) Del foli de guarda IIIr:

partiren de barsalona y anar en calis (?) a 18 de marchs 1527

Ihs xtus Ihs xtus xx stus

Xtofoll 1527

A XVIII de marchs 1527 senana mossen miquell xtofoll i miquel vendrell en calis ab dos de companyons

1546 1527 1527 777777

123

25 de abril

1527 869

88 x xtofoll

1526

yo matex no se quem fase ni quin consel me prenga que molt estich amevelat de vos com nous convingan

(*altra mà i lletra*) yo matex no se quem fase ni se quin consel me prenga lo abreuava de bande les fules se acabaran

[*de diverses mans:*]

Jo mossen terrassa Senyor molt magnifich
8675 y de molta magnifisensia
magnifich senyor
Deu lo senyor mossen domingo moradel

[*diverses sumes*]

1546 (?)

b) Del foli de guarda inicial IIIv:

Molt molt Al molt amat y bon amich antes de mes | molt amat

Molt amat y bon amich antes de mes a dir me coman | me a vos la causa de mon choine no es per queus c[...] | per no aver resposta del que yo us tremet a dir no e a[qui?]

Molt amat y bom amich antes de mes a dir me coman a vos e

Al molt amat y bon amich ants de mes dir me coman a vos y a tot (*sic*) los | de casa vostra. la present cera per avisar vos com fo anat a veu[re?] | los dines quem avjeu promesos a dour yoan agut tremes

Al molt amat y bon amich antes de mes | a dir me coman a vos y a tots los | de casa vostra ya per altre vos tich referit | del que vos cebeu ja aqui de les nobes de cecilia | que lo turch es ab tot son poder de gouerna polles ab CCCC velas del que cera | ja cereu avisat de tot que cera ci plau a deu

c) Del foli VIIII {9}r: (*S. XVI)* palabras que nouiendo sangre que non dolor atribulada senyor molt magnifich y de molta ma ...

d) Del foli XXXXVIIr: «Señora mun amich y mes sera a lliuor la present cera pregantvos com yo us tre met vna letra que mi doneu bon recata y no dich mes cino que Jhs la gart de bocade vel y no de oman 2º sia.

e) Del foli LXr (s. XVI): Pagau per aquesta primera de cambi alnsat (*sic*) a mossen fransi Dalmau 176 diners dits sent setanta sis dinats, y o la valor de aquella los quals he rebuts asi de antoni buada.

f) Del foli LXXVIr (s. XVI): Molt magnifich senyor per

g) Del foli LXXXIr: Per lo sener juan tio pages de cl. (caldes?) pugas de barcelona no dich mes (s. XVI).

h) Del fol. LXXXVII: «Senyor m»

i) Del foli CVIv: «Illa jherusalem e mosanam maeva leui no dich que merament | mera vos ira | Molt amat y bon amich antes de mes valent yous tremes»

j) Del f. CVIIr [*mateixa lletra que la nota de supra f. LXXXIr}*: «yo antoni tiho sala ffarer atorch deuer rebut de vos seyer e jaume tiho sola farrer vna letra» (s. XVI).

k) Del f. *CXIIIIr* (*mateixa lletra*): «yo madona grabiela»

l) Del f. 218r (*mateixa lletra*):.«barcelona bon amich antes de mes a dir me coman me mo[lt] a vos y a tots los demes»]

m) Del foli 218v (*diverses mans i lletres*): [*Al marge superior dret*] «villaplana»
ihesus
villa pla[n]a
hugo tornacensis fou molt gran homa e de gran
Ih Ihs hugo tornaseni
hugo torna
Carta del mas parets de sent Julia daltura que te en bon vilar lo (*sic*) qual carta es stada feta en lescriuania de caldes a VIII delas calendas de febrer any M. CCCC. e ssinch fou feta la dita carta per narnau carbonell notari publich per los domaers qui leuon regien la dita scriuania (*lletra cursiva del s. XV*).
(*s. XVI*) «Si no que no se ha on star diria que men vul anar».
[*En lletra de finals del s. XVI o principis del XVII*]:
«Sanctissima maria mater gratia plena Dominus tecum | benedicta [t]u in mvleribus (*sic*) benedictus fructus | ventris tui Ihesus. Sancta Maria mater Dey ora | pro nobis peccatoribus amen».
[*En lletra de principis del s. XVI, inici del «Cant de la Sibil·la»*]: «Al jorn del judici para qui aura fayt sens vici (servici?)».
Cf. BITECA (2001-2008) cnum 1805.
[*En lletra del segle XVI*]: «Quarta decima die augusti anno a nativitate Domini mille-|-simo CCCº octuagesimo fuit factum instrumentum | in pose marchi saual not. ville calidarum de aliquo instrumento | qui facit pro beneficio sancti sebastiani de aliqua terra uel pecie terre qui est prope capelle sancti mi-|-caelis (*interlin*) dez col de badanell (*fin interlin*), silicet super capelle (*sic*) quia affrontatur a meridie cum capella et sunt in dicta pecia terre | quotra rouras et facit de censu quolibet anno in dicto beneficio III ss. | in festo natalis domini etc».
[*Al marge inferior dret*] «jaet»

V. Conclusió

1. Estat de conservació bo. Algun forat, com és ara als folis 8, 46.
2. Datació: s. XV.

3. Origen català, probablement relacionable amb l'escrivania de Caldes de Montbui.

4. Propietaris i procedència: Gaspar Galceran de Castre Pinós de So i d'Aragó-Gurrea primer comte de Guimerà, 1638, és el *terminus ad quem*; Casa d'Híxar, 1638; Isidro Fadrique Fernández de Híxar de Portugal y Silva, setè duc d'Híxar; 1735 venta a la BNM, on ingressà quan n'era director Blas Antonio Nassarre.

62

13. San Lorenzo del Escorial, Biblioteca del monestir, ms. h.II.13

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 225 × 300 × 60.

b) Material: pell marró amb ànima de cartró.

d) Elements decoratius: mateixa decoració a les dues cobertes: escut de l'Escorial, amb la graella característica, dins doble rectangle amb cantons de dues línies. Als quatre punts d'intersecció dels cantons del rectangle interior, ferros en sec dirigits cap a l'exterior.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns, que en treuen altres tants d'externs i formen cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) - 5) buides.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + VI, amb filigrana de la creu llatina posada dins escut acabat en punxa i amb les inicials de traç simple «R A» al final i fora de l'escut.[45] Foli de guarda anterior IIIv, en tinta negra, signatura del ms.: «ij.h.13». Dessota, amb la mateixa tinta, inscripció amb lletra del s. XVI: «fray francisco ximenez, de la naturaleza angelica y sus propiedades -en lengua lemosina». Dessota, altra signatura en tinta negra tatxada: «V.D.9». Més avall, en llapis vermell, signatura actual: «h.II.13». Foli de guarda posterior IIIr, escrit en cursiva humanística de la segona meitat del s. XV, diverses receptes descrites més avall. Al verso d'aquest mateix foli de guarda hi ha dues *probationes pennae*: la primera és escrita a l'inrevés en tinta sèpia: «le present oracio»; la segona, tant si es mira del dret com de l'inrevés, apareix com una possible escriptura en alfabet no llatí.

c) Cobertes (folres) amb folre de paper com els folis de guarda.

e) Capçada dalt i baix.

45. Segons Briquet, aquests tipus de filigranes són d'origen genovès i es poden datar a la segona meitat del segle XVI. Cf. Briquet 5688, on es mostra una d'aquestes filigranes datades a Perpinyà el 1596.

g) Talls daurats. Al central, inscripció en tinta negra: «13. DE NATURA ANGELICA. 9»

4. Conclusió. Data: s. XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis: III + CCLXXXIII [en realitat: 276] + VI.

5. Dimensions: 215 × 290.

6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis I-XVI, amb reclam: «esser en aquella».

2) Plec de 8 × 2, folis XVII-XXXII, amb reclam: «aço son juys».

3) Plec de 8 × 2, folis XXXIII-XXXXVIII, amb reclam: «-na miserable».

4) Plec de 8 × 2, folis XXXXIX-LXIV, amb reclam en rúbrica: «Capitol X qui proua la dita sentencia».

5) Plec de 8 × 2, folis LXV-LXXX, amb reclam: «lo seruidor de deu».

6) Plec de 8 × 2, folis LXXXI-XCVII, amb reclam: «dolors».

7) Plec de 8 × 2, folis XCVIII-CXIII, amb reclam: «per qui langel».

8) Plec de 8 × 2, folis CXIV-CXXIX, amb reclam: «santes scriptures».

9) Plec de 8 × 2, folis CXXX-CXLV, amb reclam: «-geccio».

10) Plec de 8 × 2, folis CXLVI-CLXI, amb reclam: «-dre tractada».

11) Plec de 8 × 2, folis CLXII-CLXXVII, amb reclam: «Thobie».

12) Plec de 8 × 2, folis CLXXVIII-[CCX^{4}] amb reclam: «e per lo psalm».

13) Plec de 8 × 2, folis CCXI-CCXXVI, amb reclam: «licoue deperdre».

14) Plec de 8 × 2, folis CCXXVII-CCXLII, amb reclam: «temps dauie».

15) Plec de 8 × 2, folis CCXLIII-CCLVIII, amb reclam: «desconoxenca».

16) Plec de 8 × 2, folis CCLIX-CCLXXIV, amb reclam: «que vnas».

17) Plec de 8 × 2, folis CCLXXV-CCLXXXX, amb reclam: «sent miquel».

18) Plec coix de 3/1 format pels folis CCLXXXXI a CCLXXXXIII en la seva primera meitat i pel foli de guarda posterior III més dos talons dels quals es veuen les restes a continuació del dit foli de guarda. En el moment de l'enquadernació del ms., hom va intercalar entre els tres primers folis del plec i el que ara és foli de guarda posterior III, dos folis de guarda de paper diferent, i tres més del mateix paper a continuació del dit foli de guarda III.

En la numeració del ms. hom es va estrompassar el foli 89, passant del LXXXVIII al XC. També hi ha un salt brusc del foli CLXXVIII al CC, sense que hi hagi pertorbació en el text. Després del foli CCX hi ha tres folis sense numerar que modernament han estat renumerats: «CCX^{2}, CCX^{3}, CCX^{4}; i segueix el manuscrit amb un salt enrera: «CCXI».

8. Foliació contínua, coetània del ms. amb els accidents al·ludits, en xifres romanes.

10. Filigranes: a) Folis I-LXIV, del carro de dues rodes, semblant a la de BRIQUET 3528, datada justament a Perpinyà el 1429, amb variants similars a Gènova entre 1429 i 1433, a Holanda entre 1430 i 1434, a Pisa entre 1431 i 1448, a Koblenz i Brusel·les el 1432, a Perpinyà els anys 1432-1437, a Forcalquier el 1433, a Anvers el 1434, a Palerm i a Fabriano el 1442, a Lucca els anys 1444-1452, a Udine el 1447, a Treviso el 1448, a Provença els anys 1448-1452, a Ginebra el 1449, a Pignerolo i a Barcelona el 1451, a Montpeller el 1452, i a Catània el 1453.

c) Folis LXV-CLXXXXVIII, de l'àncora, semblant a la de BRIQUET 430, datada a Perpinyà el 1420.

d) Foli CCLXXXXIII, filigrana del fruit menut, semblant al tipus BRIQUET 7381, documentada a Asti el 1451, i en relació amb el tipus BRIQUET 7380, documentada a Lucca el 1433.

11. Forats: Perforacions menudes situades a prop dels talls, visibles al foli CCXXIX, fetes amb punta de compàs o altre instrument fi.

12. Sistema de ratllat en sec, >>>><<<<; en tinta sèpia esvaïda i a la mina de plom, 1111 2222. Primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1r-9v. Fol 1r, dalt de tot (*en tinta sèpia:)* «Ihs» (*en rúbrica*) «Ihs». *Inc*. del pròleg: «[A]l molt honorable e molt saui Caualler mosen pere dartes mestre rasional del molt alt princep e Senyor mon Senyor en Johan per la gracia de deu Rey darago lo seu humil seruidor ffrare ffrancesch eximeniz del orda dels frares menors Si mateix ab gran Reuerensia en aquel eternal deu qui es pare de tots los sants angels e virtuosos espirits (*tatxat:* en gloria)...».

Fol. 1v, *exp.* del pròleg: «... Aço donchs presupposat deten V tractats. Lo primer tracta de lur altesa en natura excellent. Lo segon tracta de lur orde Reuerent. Lo terç tracta de lur seruey diligent. Lo quart tracta de lur victoria feruent. Lo quint tracta de lur honorable president».

Ib., *inc.* de la taula: «Proceynt donques al primer tractat ab gracia de nostre Senyor deuets saber que aquis conten ço que ensenya (*sic*) les presents rubriques. Primer posa (*tatxat:* de) curt en general la altesa de la angelical natura VIIII...».

Fol 9v, *exp*. de la taula: «... Capitol L qui tanque lo libre el stament (*sic*) ala santa esglesia Romana».

Folis 9v-293v. Fol 9v, *inc*. de l'obra: (*rúbrica*): «Capitulum primum qui propose curt e en general la altea dela molt alta e Reuerent natura Angelical (*fi de rúbrica*). [A]ngelical natura es tan alte e tan mereuellosa e tan excellent creada e axelsada ordonada e glorifficada per nostre Senyor deu que passa tot

nostre seyn e enteniment segons lestament en que de present correm en tant que de lur altesa e dignitat no podem penssar escriura ni perlar propiament segons que es de ffet ni requer lur gloriosa e magnificha Reuerencia...».

Fol 293v, *exp*.: «... en special per merits de mosenyer sent miquel e dels sants angels als quals quals (*sic*) vos recoman axi com carament sce ne pux E ab tant sia tots temps ab vos Ihesu Christ per la sua clemencia. Amen.»

Ib., *exp. del copista:* «Sit tibi laus Christe quoniam explicit liber iste et semper dominus vobiscum Amen. Ffinito libro sit laus et gloria Christo Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels*.

4. Catàlegs i bibliografia: Grahit, 29; Massó i Torrents, *Les obres*, 622; Martí, *Eximenis*, 465; Zarco, 33-34, nº 64.

II

1. Receptes del foli de guarda final IIIr. a) *Inc.:* «Rracepta per fer bona composta en cantitat de una olla de VII dies. Primerament praneu pastenagues set dies e feu ne trosos e matreu les en ayge e fareu les bollir tro sien un poch blanes...».

E*xp.:* «... no n mangeu e axi haureu bona composta etc».

b) *Inc.:* «Rasepta per fer mostalle. Primo prin I lliura de mostalla fina e III onzes de oruga tot ben polvoritzat...»

Exp.: «... ne volras crexer o minuar o minua les cantitats».

c) *Inc.:* «Rasepta per vruga. Primo prin I onze de vruga ben picade e ben pasade per sadaz e sia de temporade...».

Exp.: «... E si no es prou clara mit hi uin grech o alltre uin. E qui hi noll uoll mesclar mige onza de sandolls vermells es hi fort bo ... (*fine mutilus*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Receptes per fer compota, mostalla i oruga.*

5. Edició: Sergi Gascón Uris, *Receptes medievals del ms. h.ii.13 de la Biblioteca del Reial Monestir de San Lorenzo del Escorial,* dins *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de Llengua i Literatura,* a cura d'Antoni Ferrando i d'Albert G. Hauf, vol. V (Biblioteca Abat Oliba 113), Barcelona, PAM 1991, 41-44.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 125 × 180, a columna tirada, de 25-36 línies. Impaginació: 30 + 125 + 60 × 40 + 180 + 70.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació horitzontals, dues línies de justificació verticals, escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: escriptura bastarda de la primera meitat del segle XV.

4. Reclams horitzontals, centrats, a vegades enquadrats dins rectangles de línies vermelles, tancats o oberts pel cantó superior, a vegades exempts, a vegades amb tocs de groc.

5. Decoració: Espais en blanc per a les inicials i capitals no executades, seguides per lletres gòtiques de traç gruixut i caixa molt alta amb tocs de color, generalment vermell i or. Rúbriques. Calderons vermells. A l'interior dels paràgrafs, lletres amb tocs d'or, vermell i safrà. Alguna lletra caudada amb tocs de vermell i groc.

6. Notes: Un anotador marginal, potser el mateix copista, ha escrit en tinta marró els títols del capítols que en el llibre vénen en rúbrica, en escriptura humanística de mitjan s. XV amb tocs de la gòtica cursiva encara, amb interrupció entre els folis LXIIIv i LXVIIr i altres interrupcions més saltades.

7. Notes i signes de nota: IIv, IIIrv, IIIIv, Vrv, VIIrv, VIIIrv, IXr, XXXXv, XXXXIv, XXXXIIr, Lv, LIrv, LIIIIv, LVIIv-LIXr, LXIv, LXVv-LXVIIr, LXXIr, LXXIIv, LXXIIIv-LXXVIv, LXXVIIIr, LXXIXv, LXXXr, LXXXIv, LXXXIIIr, LXXXIIIIv, XCIr, XCIIIr-XCVr, XCVIv, XCVIIv-XCVIIIv, Cv-CIr, CVr-CVIIv, CXrv, CXIv, CXIIIr, CXVv, CXIXr-CXXIv, CXXVr-CXXVIIv, CXXIXr, CXXXv-CXXXIIv, CXCr, CXLIIr, CXLVIr, CLVrv, CLVIv-CLVIIr, CLVIIIv-CLIXr, CLXIVv, CLXXVIv-CLXXVIIr, CCX[4]r, CCXIr, CCXIIr, CCXVr, CCXVIr, CCXXr, CCXXIv, CCXXXVIr, CCXXXVIIrv, CCXLv, CCXLIrv, CCXLVr, CCXLVIIv-CCXLIXr, CCLVIIIr, CCLXr-CCLXIIIr, CCLXVr, CCLXVIr-CCLXXVIr, CCLXXVIIr-CCLXXXr, CCLXXXIIIr, CCLXXXVIv-CCLXXXVIIv, CCLXXXIXr-CCLXXXXr.

10. Revisions i correccions: fol. Xr, XIIIr, XVIIr, XVIIIr, XXXIIIv, XXXVr, XXXIXv, XXXXv, XXXXIv, XXXXVIIIv, LXIIIr, LXIIIIr, LXXXIr, LXXXVIIv, XCIIIIr, XCIXr, CIIv, CVIIr, CXIr, CXIXr, CXXVr, CXXXIXr, CXLIIIIr, CXLIXv, CLv, CLVIIv, CLXIIr, CLXVIv, CLXXVIv, CLXXIXr, CCVIIIv, CCXIIIr, CCXIIIIr, CCXXv, CCXXIIv, CCXLv, CCXLIr, CCLXXVIIr, CCLXXVIIIr, CCLXXXVIr, CCLXXXXIIr.

11. Antigues signatures: Foli de guarda inicial IIIv: «V. D. 9». Foli 1r: «29». «III. M. 3»

V. Conclusió

1. Estat de conservació bo.
2. Datació: Mitjan s. XV.
3. Origen català.
4. Propietaris i procedència. Pertangué a la biblioteca d'Antoni Agostí, nº 537 del seu catàleg: Cf. *Ant. Agustini Archiepiscopi Tarraconen. Bibliotecae Graeca m. s. Latina m.s. Mixta ex Libris editis variarum linguarum,* Tarracone, apud Philippum Mey, M D XXCVI, [fol 125 v].

63

14. San Lorenzo del Escorial, Biblioteca del monestir, ms. h.III.21

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 205 × 280 × 50.

b) Material: pell marró amb ànima de cartró.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, angle superior esquerre, en tinta negra: «E De natura angelica».

d) Elements decoratius com el ms. h. II.16, supra n. 53.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant quatre nervis interns, que formen cinc seccions exteriors, amb quatre nervis externs.

b) Descripció de les seccions: 1) - 5) buides.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + III, amb filigrana de la mà somada de margarita de sis pètals, amb inscripció al palmell, que no trobem repertoriada i que en tot cas es pot relacionar amb la de Likhachev 3094, documentada a Espanya el 1562, i la de Briquet 11306, documentada a Bretagne el 1553 i a Perpinyà el 1564. Foli de guarda inicial IIIv, angle superior esquerre, signatura en tinta marró: (*tatxat*: «20») «21». Dalt de tot al centre, signatura en tinta negra: «III. M. 19». Dessota, mateixa tinta, cota actual: «iij.h.21». Dessota, altra signatura en tinta marró: «Est-15-4»». Dessota, inscripció en la mateixa tinta, lletra del s. XVI: «fray françisco ximenez, de la naturaleça angelica y sus propiedades en lengua lemosina». Dessota, mateixa tinta, altra cota, tatxada: «V.D.17». Finalment, en llapis vermell, cota actual: «h. III. 21».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçada dalt i baix.

g) Talls ben daurats. Al central, inscripció en tinta negra: «21. E. DE NATURA ANGE. 17».

4. Conclusió. Data: s. XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis: III + 216 + III.

5. Dimensions: 195 × 272.

6. Plecs: 1) Plec coix de 5/3, folis 1-8.

2) Plec de 7 × 2, folis 9-22, amb reclam: «que hom».

3) Plec de 7 × 2, folis 23-36, amb reclam: «-nis no ha».

4) Plec de 7 × 2, folis 37-50, amb reclam: «amal regiment».

5) Plec de 7 × 2, folis 51-64, amb reclam: «grans perills».

6) Plec de 7 × 2, folis 65-78, amb reclam: «-ses les qui toquan».
7) Plec de 5 × 2, folis 79-88, amb reclam: «de sa propria salut».
8) Plec de 7 × 2, folis 89-101, amb reclam: «-vien».
9) Plec de 7 × 2, folis 102-115, amb reclam: «torben».
10) Plec de 7 × 2, folis 116-129, amb reclam: «perdudes».
11) Plec de 8 × 2, folis 130-145, amb reclam: «per conseguent».
12) Plec de 8 × 2, folis 146-161, amb reclam: «te de pendre».
13) Plec de 7 × 2, folis 162-175, amb reclam: «-nya special».
14) Plec de 7 × 2, folis 176-189, amb reclam: «mayor».
15) Plec de 7 × 2, folis 190-203, amb reclam: «-sent».
16) Plec coix de 7/6, folis 204-216.

Al marge inferior del foli 1r: «De natura angelica E».

El primer plec té els folis molt fatigats i els marges interiors restaurats amb tires de pergamí d'un manuscrit litúrgic. Al foli 8rv, *probationes pennae*.

En el vuitè plec el foli 89 és iterat.

8. Foliació moderna, contínua, amb llapis, a l'angle superior dret del recto dels folis, amb la repetició al·ludida.

9. Numeració de plecs: no se'n veu rastre.

10. Filigranes: a) Folis 1-8, 208-212, de la balança encerclada, semblant a la de Briquet 2532, datada a Venècia el 1480 i a Brescia el 1484.

b) Folis 18-50, de l'estandard, semblant a la de Briquet 5988, datada a Venècia a partir del 1474.

c) Folis 51-88 en paper sense verjures visibles, filigrana del carro de les dues rodes, semblant a la de Valls i Subirà, *La Historia del papel en España. Siglos XV-XVI*, nº 43, datada a Poblet el 1459.

d) Folis 89^2-204 i 214-216, filigrana del fermall semblant a la de Briquet 2874, datada a Florència a partir del 1466.

11. Forats: Restes de perforacions rodones situades a prop dels talls, visibles en les línies verticals.

12. Sistema de ratllat en sec, >>>>><<<<, i a punta de plom, 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-216. Fol 1ra, *inc*. del pròleg i de la taula: «Al molt honorable e molt saui caualler mossen pere dartes maestre racional del molt alt princep e senyor mossenyor don Johan per la gracia dedeu Rey darago lo seu humil seruidor frare francesc eximenez del horde dels frares menors si matex ab tota Reuerencia en aquel eternal deu qui es pare de tots los sants angels e virtuosos spirits en gloria...»

Fol 7va, *exp*. de la taula: «... C. L. e derrer qui tancha lo libre el sotsmet a la santa esglesia Romana».

Foli 8, *probationes pennae*.

Fol 9ra, *inc*. del tractat (*rúbrica*): «Capitol primer qui posa curt e en general la altea de la angelical natura (*fi de rúbrica*). [A]ngelical natura es tan alta e tan marauellosa e tan excellent creada e axalsada ordenada e glorificada per nostre Senyor deu que passa tot nostre seny e enteniment segons lestament enque de present correm en sta mortal uida. E tant que de lur altea e dignitat no podem pensar scriure ne parlar propriament segons que es de fet ne requer lur gloriosa e magnifica reuerencia...»

Fol 216rab, *exp*.: «... e ab tant sia ab uos tots temps Ihesu christ per la sua clemencia Amen. Ffinito libro sit laus et gloria Amen».

Ib., *exp.* del copista: «Qui scripsit escribat semper cum domino uiuat. Laudabo deum in omni tempore. Deo gracias. Amen».

Fol 216v, *probationes pennae*.

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels*.

4. Catàlegs: Grahit, 29; Massó i Torrents, *Les obres*, 622; Martí, *Eximenis*, 465; Zarco, 35-36; BOOCT (1984) cnum 678; BITECA (2000-2002) manid 1476 cnum 678.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 142 × 200, a dos corondells, de 32-35 línies. Impaginació del fol. 11r: 30 + 62 + 20 + 60 +23 × 24 + 200 + 50. Línies 35/34 líns. per columna.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura cursiva humanística amb influències de la bastarda, d'una mateixa mà, de la segona meitat del segle XV.

4. Reclams hortizontals.

5. Decoració: Espais per a les capitals, no executades. Calderons vermells. Executades les majúscules dels folis 66 i 67, en tinta vermella, també les dels folis 84, 85 i 88v. Rúbriques, a vegades en tinta molt esvaïda, pràcticament lila.

6. Notes i signes de nota: fol 4v, 32v.

7. Timbre de la Biblioteca de l'Escorial al foli 50r.

8. *Probationes pennae* erràtiques: fol 23r, 26r.

10. Revisions i correccions: Als folis 210v-211r, hi ha una part del text tatxada.

11. Antigues signatures: III.M.19. Est-15-4. V. D.17.

12. Notícies històriques: Les notes dels folis de guarda permeten de conjecturar que durant el segle XVI entrat el ms. ja era en terres castellanes.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Estrips als folis 1, 9, 22, 96, 214, 215, 216. Els primers nou folis foren restaurats en el moment de procedir a l'enquadernació (s. XVI). Hi ha taques d'oxidació. L'estat general és satisfactori.
2. Datació: segona meitat del segle XV.
3. Origen català.
4. Propietaris i procedència: No consten.

64

15. Barcelona, Biblioteca Pública Episcopal del Seminari, ms. 400

I. Enquadernació

El ms. l'hem conegut amb dos aspectes:

A

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 225 × 314 × 70.
b) Material: pell marró, ànima de cartró.
d) Elements decoratius: Ferros en sec que dibuixen un gran rectangle, els cantons del qual, formats per una sanefa de greques, s'intersecciones als angles, deixant-hi uns quadradets, on hi ha sengles ferros en or que representen una flor de lis. Al centre del rectangle, ferros en or de la mateixa flor de lis, en forma de rombe.
2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns.
b) Descripció de les seccions: 1) Ferros daurats; 2) lletres daurades: «EXIMENIS | LLIBRE | DELS ANGELS»; 3) - 6) ferros daurats.
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: VII + X. Els tres primers del principi i els cinc darrers del final porten la filigrana «A Romaní T» sense figura a sobre, diferent, per tant, de la de Valls i Subirà 841, datada el 1820.
c) Cobertes (folres) de paper d'aigues.
e) Capçalera i capçada dalt i baix.
f) Queix de la mateixa pell.
g) Llavis amb ferro daurat.
4. Conclusió: Data: S. XX. Que l'enquadernació era posterior a l'any 1910 ho demostra el fet que Massó donava unes mides menors del volum i comptava 3 folis de guarda al principi i al final 5 de blancs, en contrast evident amb la realitat d'avui. És probable que en el curs de l'enquadernació del segle XX

s'hagi omès o desestimat el que havia estat foli de guarda I del principi, on Massò llegí la següent nota de possessió: «Del legado del señor obispo Don Joan Dimas Loris». Ara aquesta inscripció no s'hi troba.

B

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 233 × 318 × 67.

b) Material: ànima de cartró recoberta de pell blanca.

2. Llom de la mateixa pell, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns que s'entreguen a les tapes per l'exterior, no treuen nervis externs ni formen seccions.

b) De dalt a baix, en tinta sèpia i lletra que imita la gòtica cal·ligràfica: «Llibre dels Àngels».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I + I. Els tres primers del principi i els cinc darrers del final porten la filigrana «A Romaní T» sense figura a sobre, diferent, per tant, de la de Valls i Subirà 841, datada el 1820.

b) Tancadors de cordill, moderns.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió: Data: S. XXI. El manuscrit ha estat restaurat entre 2009 i 2010.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis: Segle XX: VII + [9] + CCLXIII + X. Segle XXI: I + [9] + CCLXXIII + [V] + I.

5. Dimensions: 217 × 303.

6. Plecs després de la relligadura del segle XX: 1) Plec de 6 × 2, folis [1]-III, amb la signatura *a* al principi i al final del quadern.

2) Plec de 6 × 2, folis IV-XV, signatura *b.*

3) Plec de 6 × 2, folis XVI-XXVII, signatura *c.*

4) Plec de 6 × 2, folis XXVIII-XXXIX, signatura *d.*

5) Plec de 6 × 2, folis XXXX-L, amb un foli no numerat entre els folis XXXXVI i XXXXVII, signatura *e.*

6) Plec de 7 × 2, folis LI-LXIIII, signatura *f.*

7) Plec de 7 × 2, folis LXV-LXXVIII, signatura *g.*

8) Plec de 7 × 2, folis LXXVIIII-LXXXXII, signatura *h.*

9) Plec de 7 × 2, folis LXXXXIII-CVI, signatura *i.*

10) Plec de 7 × 2, folis CVII-CXX, signatura *k.*

11) Plec de 7 × 2, folis CXXI-CXXXIIII, signatura *l.*

12) Plec de 7 × 2, folis CXXXV-CXLVII, repetit el foli CXLI, signatura *m.*
13) Plec de 7 × 2, folis CXLVIII-CLXI, signatura *n.*
14) Plec de 7 × 2, folis CLXII-CLXXV, signatura *o.*
15) Plec de 7 × 2, folis CLXXVI-CLXXXVIIII, signatura *p.*
16) Plec de 7 × 2, folis CLXXXX-CCIII, signatura *q.*
17) Plec de 7 × 2, folis CCIIII-CCXVII, signatura *r.*
18) Plec de 7 × 2, folis CCXVIII-CCXXXI, signatura *s.*
19) Plec de 7 × 2, folis CCXXXII-CCXLV, signatura *t.*
20) Plec de 7 × 2, folis CCXLVI-CCLVIIII, signatura *v.*
21) Plec coix de 5/4, folis CCLX-[268], signatura *x.*

Plecs després de la relligadura del segle XXI: 1) Plec de 5 × 2, folis sense numerar 1- foli I, amb signatura *a* al principi del quadern, sense reclam.
2) Un bifoli, folis II-III, amb la signatura *a* al final del quadern.
3) Plec de 6 × 2, folis IV-XV, amb la signatura *b* al principi i al final del quadern.
4) Plec de 6 × 2, folis XVI-XXVII, signatura *c.*
5) Plec de 6 × 2, folis XXVIII-XXXIX, signatura *d.*
6) Plec de 6 × 2, folis XXXX-L, amb un foli no numerat entre els folis XXXXVI i XXXXVII, signatura *e.*
7) Plec de 7 × 2, folis LI-LXIIII, signatura *f.*
8) Plec de 7 × 2, folis LXV-LXXVIII, signatura *g.*
9) Plec de 7 × 2, folis LXXVIIII-LXXXXII, signatura *h.*
10) Plec de 7 × 2, folis LXXXXIII-CVI, signatura *i.*
11) Plec de 7 × 2, folis CVII-CXX, signatura *k.*
12) Plec de 7 × 2, folis CXXI-CXXXIIII, signatura *l.*
13) Plec de 7 × 2, folis CXXXV-CXLVII, repetit el foli CXLI, signatura *m.*
14) Plec de 7 × 2, folis CXLVIII-CLXI, signatura *n.*
15) Plec de 7 × 2, folis CLXII-CLXXV, signatura *o.*
16) Plec de 7 × 2, folis CLXXVI-CLXXXVIIII, signatura *p.*
17) Plec de 7 × 2, folis CLXXXX-CCIII, signatura *q.*
18) Plec de 7 × 2, folis CCIIII-CCXVII, signatura *r.*
19) Plec de 7 × 2, folis CCXVIII-CCXXXI, signatura *s.*
20) Plec de 7 × 2, folis CCXXXII-CCXLV, signatura *t.*
21) Plec de 7 × 2, folis CCXLVI-CCLVIIII, signatura *v.*
22) Plec coix de 5/4, folis CCLX - [CCLXVIII = al foli actual 279], signatura *x.*

8. Foliació: Els 9 primers folis de taula no eren numerats, com tampoc no ho eren els cinc darrers del darrer plec. Els altres són numerats de forma contínua, en tinta sèpia i xifres romanes, a l'angle superior dret del recto dels folis, amb les anomalies assenyalades, numeració coetània del manuscrit. Després de

la restauració del segle XXI, hom ha afegit una numeració en xifres aràbigues i a llapis, molt petita, que és unitària i contínua, del 1 al 279, deixant només fora de la numeració els folis de guarda.

9. Numeració de plecs alfabètica, ben visible a l'angle inferior dret del primer i del darrer foli de cada plec, amb qualque llacuna.

10. Filigranes: a) folis 1-9 i I-V, XXXVII, XXXXII-XXXXV, CLXX, CLXXVI-CLXXVIIII, CLXXXXIII-CCVI, CCXVIIII-CCLXII i [266], filigrana de la columna somada de creu, semblant a la de Briquet 4363, datada a Gex el 1465.

b) Folis VI-VII, XI-XIIII, CXXIIII, CXXXII, CLII-CLXI, CLXV, filigrana dels dos martells somats per corona, semblant a la de Briquet 11638, datada a Lucca el 1463.

c) Folis VIIII, XV-XXV, XXXX, LII-LXIIII, CLXXXIII, de la cara humana amb dues cues somada d'estrella de cinc raigs, semblant a la de Briquet 15677, datada a Alemanya del Sud entre 1479 i 1481.

d) Folis LXVII-CXVIIII, CXXVIII, CXXXIII-CXLVI, CLXII-CLXIII, CCX-CCXVII, [264], filigrana de la torre amb au al seu interior, semblant a la de Valls i Subirà, *Paper and Watermarks in Catalonia* II, nº 1806, datada a Vic el 1484.

11. Forats: Quatre perforacions rodones, de punxó, incises des del recto i dalt de tot del marge superior, per a marcar les línies de justificació verticals.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia: 1111 2222. Primera línia trepitjada.

III. Contingut literari

Foli [1], al marge superior: «(*rúbrica*) Ihesus maria (*sic*) fillius», repetit en tinta negra al foli CXXVIIr, marge inferior, en tinta negra, i al foli CXXXVr. A sota, en tinta sèpia i lletra del segle XVII: «Es de la Biblioteca Episcopal de Barcelona».

1. Folis [1-9]. Fol [2]ra, *inc*. de la taula (*rúbrica*): «Ab lo nom de nostro senyor deu e de la humil verge madona santa maria Comensan aqui les Rebliques (*sic*) o Capitols del libre apellat dels angells segons ques seguexen lo qual es compres en sinch tractats (*fi de rúbrica*). Lo primer tracta dels angels en lur natura e altesa excellent...»

Foli [8]vb, *exp*. de la taula: «Lo XXXX Cº. qui tracta (*sic*) aquest libre el sots met ala sglesia romana (*rúbrica*:) acabada es la Rublique del present libre deo gracias» (*fi de rúbrica*).

Foli 9 buit.

Foli Ira, *inc*. del tractat (*rúbrica*): «Ab lo nom de nostro senyor sia comensat lo present libre apellat dels angels qui tracta primer lur altesa en natura excellent proceint donchs al primer tractat ab la gracia de nostro senyor deu deuets saber que aquis tracta segons que ensenyen e mostren les Rubriques e capitols qui son en nombre XVIII los quals comprenen e contenen en si lo demuntdit

primer tractat. Lo primer Cº qui tracta e mostra curt e en genaral la altesa dela angelical natura (*fi de rúbrica*). Angelical natura es ten alta e ten mareuellosa e ten excellent creada e axelsada e honrada E glorificada per nostro Senyor deu que passa tot nostre seny E enteniment segons en lestement que de present | *Irb* | correm en aquesta mortal vida E en tant que de lur altesa e dignitat no podem pensar ni scriure Ni parlar propiament segons que es de fet ne requer lur gloriosa E magnifica Reuerencia...»

Foli CCLXIIrb, *exp*.: «... E apres no resta sino fer gracies a deu tot poderos offerint lo a vosaltres crestians que no vullats posar en oblit lo presedent llibre dels angels sants los quals vos aiuderan de sa E dalla e us portararan (*sic*) en gloria de paradis hun lloarets E benayirets Jhesu christ e la sua beneyta mare madona santa maria E monsenyer sant Miquel e sant Rafael E sant Gabriel e tots los sants e santes del cel in secula seculorum Amen.»

«Lo present libre dicta mestre fransech Eximenis del orde de mosenyer sant ffransech en lany | *fol. CCLXIIva* | qui comptaua de la natiuitat de nostre Senyor deu Jhesu christ Mil CCC LXXXI suplicant a la vostra bonesa que a vosaltres fels crestians vos placia pendre aquest poch seruey de ma simplicitat a reuerencia de monsenyer sant Miquel E dels sants angels als quals se que tuyt hauets special deuocio. E placieus que si res hi a profitos Ne digne de llaor que tot ho atribuiscats a aquell qui es font de tots bens E del qual deuallen tots nostres bens ço es nostre Senyor deu. E aço qui defallIment ha sia atribuyit a la mia Ignorancia la qual no es bastant de trencar ne determenar ne scriure tan | *vb* | alta e tan gran e tan preciosa E especulatiua materia com es dels sants angels Tot Empero quant asi es sots met a la santa esglesia romana la qual deus vulla axelsar comfortar E endressar tostemps per sa merce E a vosaltres e a mi si fasa E a totes vostres cases E aso per specials merits de mossenyer sant Miquel e dels sants angels als quals vos recoman com se ne puch E ab aytant sia deus tostemps ab vosaltres E ab mi per la sua clemencia e pietat qui ns tinga en sa guardia e proteccio en per tostemps in seculorum secula Amen. | *fol. CCLXIIIra*, *colofó* | Benediccamus domino deo Gracias Amen».

Ib., *exp.* del copista: «Qui scripsit scribat semper cum domino e custodie (*sic*) angelorum viuat Amen.| Acabat es lo libre dels Angels al dia de la cadira de sant pere a XXII de ffabrer Any Mil CCCC LXXXVI scrit dela ma den Jaume vilardell sparter Ciutada de Barchinona que deu li lex be acabar sos dies Amen.| (*amb lletra més grossa i ensafranada*) Ffinito libro sit Laus Gloria Christo Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Llibre dels Àngels*.

4. Catàlegs: GRAHIT, 29; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 621; MARTÍ, *Eximenis*, 465; Angel FÀBREGA GRAU, *Inventario de los manuscritos de la Biblioteca Arzobispal del Seminario Conciliar de Barcelona*, dins «AST» XXXVII (1964) 275-317; Jesús ALTURO; *Ressenyes sobre alguns manuscrits*, dins «Millenium», 328-329; BITECA (1998-2002) manid 2010 cnum 1765; DURAN II.1, 47-49.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 142 × 190, a dos corondells, de 29-35 línies. Impaginació: 30 + 60 + 22 + 60 + 42 × 40 + 190 + 70. A mesura que els folis del manuscrit avancen, l'altura de la caixa d'escripura creix, arribant a assolir 195 mm. al foli CCLVIr.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica cursiva, amb influència de la humanística i de la bastarda.

5. Decoració. Foli XXXVIv, vinyeta a tota plana que representa l'aparició de l'arcàngel Gabriel a Zacaries, pare de Joan Baptista. L'àngel s'apareix des d'un núvol a Zacaries, vestit de sacerdot amb alba, capa i mitra, i portant un encenser a la mà esquerra. Entre l'àngel i Zacaries hi ha un altar i sobre l'altar una torre acabada en punxa piramidal. Al costat de l'escena de l'aparició hi ha dibuixada en síntesi la ciutat de Jerusalem, amb unes torres de muralla convencionals, la mateixa torre amb punxa piramidal representada sobre l'altar, una cúpula [de l'església del sant sepulcre?] i la torre de la fortalesa Antònia.

Foli XXXXVIIr, altra vinyeta a tota plana que representa l'aparició de l'àngel a les tres Maries el diumenge de Resurrecció. L'àngel seu sobre el sepulcre buit i parla al grup de les tres Maries, en el centre del qual hi destaca Maria Magdalena, vestida amb roba vermella i amb llarga cabellera rossa. Una piràmide truncada separa l'escena del rerafons, que és la ciutat de Jerusalem, amb torres de muralla, la mateixa cúpula d'abans, cases i el torrent Cedró esmunyint-se. Darrere la ciutat, turons amb fileres d'arbres.

Els colors de les dues composicions són esvaïts i hi predominen el blau, el vermell, el groc, el verd i el lila.

Foli CXXVIIr, marge dret, representació de la creació dels àngels. El Creador sosté la bola del món amb la mà esquerra i crea amb el moviment de la dreta diverses coses, representades per quarts de cercle: la matèria gran, el núvol que envolta la dita matèria, el cel empiri «fonament de tot lo món» (fol. CXXVIIva) i sota del cel empiri els àngels, representats per rostres radiants.

Colors: vermell, blau i groc, molt esvaïts.

Foli CCVIIIIrb, marge inferior: Representació de Sant Miquel amb la llança a punt d'enforquillar un dimoni banyut i urput, ajagut a terra. L'àngel porta un arnès blau i l'escut és groc. El dimoni és vermell, amb banyes i urpes grogues. Verd el terra on jau el dimoni d'esquena.

Caplletres inicials de tractat blaves i vermelles, amb filigrana en tinta marró esvaïda i antenes realitzades en vermell. Una banda amb inscripció «Aue regina angelorum» enfaixa la lletra *A* del foli Ira. Capitals blaves i vermelles amb filigrana i antenes vermelles i blaves. Calderons blaus i vermells. Rúbriques. A l'interior dels paràgrafs, lletres ensafranades.

6. Notes, signes de nota i manícules: fol [3]v-[8]v, IIIra-XIIva, XIIIrb-XXIIrb, XXVva-XXXIIva, XXXIIIIrb-CXVrb, CXLIIIva, CLva, CLXIIIIrb-va, CLXXXIIII-CLXXXVIIIva, CLXXXXIva-CLXXXXIIva, CLXXXXVva-CCva, CCIIvb-CCXIIrb, CCXXIIIra, CCXXXX-CCXXXXII, CCXLIIIIra, CCXLVIrb-CCLXIvb, de dues mans ben diferenciades.

7. Timbre de la biblioteca episcopal al foli [1]r, Ir, IIIr, XXXXVIv, XXXXVIIr, CLCXIIIra i CCLXIIv.

9. Copista: Jaume Vilardell, esparter i ciutadà de Barcelona.

10. Revisions i correccions: foli XXrb.

12. Notes històriques: No va adreçat a Pere d'Artés, sinó als cristians en general.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: El ms. pateix un procés intens d'oxidació, a conseqüència del qual hi ha molts folis amb trencadures.

2. Datació: 1486 febrer 22.

3. Origen barceloní.

4. Propietaris i procedència: Fol 1r, a baix: «Del Collegio de Barcelona de la Compañía de Jesús». Joan Dimes Lloris (bisbe de Barcelona entre 1576 i 1598), que l'adquirí o el rebé dels jesuïtes i el deixà a la biblioteca episcopal. Fol. 1r: «És de la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona».

65

16. París, BNF, ms. espag. 38

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 250 × 338 × 60.

b) Material: pasta de paper recoberta de pell marró.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, a dalt, etiqueta rectangular de paper blanc amb la cota actual del ms.: «Esp. | 38». Més amunt, al marge dret, restes d'etiqueta anterior enganxada, potser per a tapar alguna signatura anterior.

d) Elements decoratius: A les dues cobertes, en ferros daurats, armes de l'emperador Napoleó I. Tres filets d'or al llarg dels cantons. Ferros daurats als cantons de les contratapes.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Plecs cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant set nervis interns. Hi corresponen sis nervis externs.

b) Descripció de les seccions: 1) i 3)-7) ferros daurats; al centre la *N* amb corona imperial, voltada de fulles de llorer; 2) en majúscules daurades: «Traités | ascétiques | en catalan». A l'última secció, etiqueta de paper blanc

enfosquit enganxada, amb la cota actual del ms: «Esp. 38», i gomet vermell enganxat sobre l'etiqueta.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II-II, del XIX, filigrana de M. Perrier i raïm. Foli de guarda inicial Iv, a dalt, escrit en llapis: «131», antigua signatura del *Supplément français*.

c) Cobertes (folres) de paper d'aigues.

d) Talls amb restes de pintura vermella.

e) Capçalera i capçada: Destruïdes les dues capçaleres, queda només a dalt i a baix la capçada.

g) Llavis amb ferros daurats, força esvaïts els dels llavis central i inferior.

4. Conclusió. Data: S. XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: pergamí.

4. Folis: II + 6 + CXLVI + II.

5. Dimensions: 240 × 325 × 50.

6. Plecs: 1) Plec de 3 × 2, folis 1-6.

2) Plec de 4 × 2, folis I-VIII, amb reclam: «Rahonen».

3) Plec de 4 × 2, folis IX-XVI, amb reclam: «gracies».

4) Plec de 4 × 2, folis XVII-XXIIII, amb reclam: «a ell en lo».

5) Plec de 4 × 2, folis XXV-XXXII, amb reclam: «erram»

6) Plec de 4 × 2, folis XXXIII-XL, amb reclam escapçat i gairebé il·legible: «[poc]h[a]».

7) Plec de 4 × 2, folis XLI-XLVIII, amb reclam: «deles gents».

8) Plec de 4 × 2, folis XLVIIII-LVI, amb reclam: «exoseys».

9) Plec de 4 × 2, folis LVII-LXIIII, amb reclam: «deguda al».

10) Plec de 4 × 2, folis LXV-LXXII, amb reclam: «Capitol».

11) Plec de 4 × 2, folis LXXIII-LXXX, amb reclam: «primerament».

12) Plec de 4 × 2, folis LXXXI-LXXXVIII, amb reclam: «parlarets».

13) Plec de 4 × 2, folis LXXXVIIII-XCVI, amb reclam: «uenidores».

14) Plec de 4 × 2, folis LCVII-CIIII, amb reclam: «de lurs maleficis».

15) Plec de 4 × 2, folis CV-CXII, amb reclam mig escapçat: «special repos».

16) Plec de 4 × 2, folis CXIII-CXX, amb reclam: «XLIº capitulo».

17) Plec de 4 × 2, folis CXXI-CXXVIII, amb reclam: «hauja».

18) Plec de 4 × 2, folis CXXVIIII-CXXXVI, amb reclam: «finalment».

19) Plec de 4 × 2, folis CXXXVII- CXLIIII, amb reclam: «ala fin».

20) Plec coix de 1/2, folis CXLV-[CXLVII].

El manuscrit és molt mutilat al principi. Dels sis folis que contenien la taula en resten fragments del primer corondell del recto i segon del verso. Els quatre primers folis del tractat presenten un aspecte semblant; només els

folis II i IV conserven sencer el corondell primer del recto i segon del verso. Es perden així, ultra gran part de la taula, els set primers capítols, car el vuitè comença al foli Vra.

En els folis finals de plec a l'angle inferior dret es pot llegir l'anotació «correc».

El darrer foli potser formava part de la coberta primitiva del llibre o era un foli de guarda. A la part baixa del recto hi ha aquesta inscripció: «nota a alaua (?) [de] belles coses in mundo». Al verso, es llegeix amb dificultat: «E[n] prasse X ll. (?) XI ss. IX [d]», degut als estralls de la cisalla.

Al foli Vrb, al marge, escrit en tinta sèpia: «419».

Ordre dels folis de pergamí al segon plec: carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, etc., el mateix en tot el volum.

8. Foliació: Els sis primers folis fragmentaris foren numerats en tinta i xifres aràbigues durant el segle XIX, sota l'actual número 3 del foli corresponent es llegeix en lletra del s. XVII o XVIII: «cinquante sixieme». Després dels sis primers folis de taula, el ms. porta una numeració coetània en xifres romanes, escrita en tinta sèpia a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: no n'hi ha rastre.

11. Forats rodons per a definir la caixa d'escriptura i els corondells al marge superior dels folis.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-6. Fol. 1ra, *inc*. de la taula: «Capitol primer qui proposa curt en general la altea dela angelical natura encartes [*rúbrica*] I carta [*fi de rúbrica*].

Foli 6ra, *exp*. de la taula: «Capitol XXXVI qui continua [...]sells de sanct Michel special[ment] contra los ecclesiastichs qui s[...] (*fine mutilus*).

Foli 6vb buit.

Folis I-CXLVI. Foli Ira, *inc.* de l'obra: [*rúbrica*]: «Comensen los t[ractats del present] libre de natura [angelical los] quals son V tots [per capítols] composts per maestr[e] francesch] Eximenis del ord[e de frares] menors. Lo primer tracta...».

Foli CXLVIva, *exp.*: «... E en special per merits de mossenyer sant Michael e dels sancts Angels als quals vos recoman axi carament com se ne puys. E ab aytant sia ab vos tostemps Ihesuchrist per la sua clemencia Amen.»

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Llibre dels àngels.*

Primer tractat: folis [I]-XIra, capítols 1-18, amb les llacunes esmentades.

Segon tractat: folis XIra-XXIIIIra, capítols 1-17.

Tercer tractat: folis XXIIIIra-LXVIIrb, capítols 1-59.

Quart tractat: folis LXVIIva-CXvb, capítols 1-57.

Cinquè tractat: folis CXvb-CXLVIva, capítols 1-50.

4. Catàlegs: MOREL-FATIO, *Catalogue*, 3b, nº 12; J. MASSÓ I TORRENTS, *Les obres,* 623; MARTÍ, *Eiximenis*, 466; BOOCT (1984) cnum 680; BITECA (1978-2004) manid 1478 cnum 680.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 155 × 195, a dos corondells, de 38-40 línies. Impaginació del foli CXLVr: 30 + 65 + 25 + 65 + 55 × 48 + 195 + 78.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica cursiva del segle XV, d'una mateixa mà.

5. Decoració: Inicials dels cinc tractats de l'obra blaves i vermelles amb filigrana plena de color malva i antenes de color vermell en forma de semiorla. Capitals vermelles i blaves alternades, amb tocs de filigrana malva i vermella respectivament. Rúbriques, calderons blaus i vermells

6. Notes, signes de nota i manícula als folis IIvb, IIIra, VIIIra, XIva, XIIrb, XVIIrb, XXIIIva, XXXvb, XXXIIIIva, XXXVIIIvb, XXXIXrb, XLIIIvb, LIIIva, LVIIra, LXIvb, LXIIIIvb, LXVvb, LXVIIIrb-vb, LXXIIva, LXXIIIIvb, LXXVrb, LXXVIIvb, LXXVIIIra, LXXXIra-b, LXXXIIIrb, LXXXVra-vb, LXXXVIIra-b, LXXXVIIIva, XCVIra, CIIIra, CIXvb, CXXIIvb, CXXXra.

7. Segell de la Bibliothèque Royale als folis 1r, Vr, CXLVIv.

10. Revisions i correccions del mateix copista, el qual a l'angle inferior dret del verso del darrer foli de cada plec escriu la nota «correc» (*correctum* o *correxi*), als folis Vvb, VIIra-vb, IXva, Xvb, XIIrb, XIIIrb, XIIIIra-vb, XVIra, XVIIva, XXva, XXIIIvb, XXVva, XXVIrab-vb, XXVIIrb, XXIXra, XXXIvb, XXXIIIIrb-va, XXXVIIva, XXXVIIIvb, XXXIXra, XLrb, XLIIrb, XLIIIra-va, XLIIIIrb, XLVva, XLVIIva, XLVIIIra, XLIXra, LIra, LIIIva, LIIIIrava, LVIvb, LIXrb-vb, LXvb, LXIIrb, LXIIIIrb, LXVva, LXVIva, LXVIIra, LXIXrb, LXXra-b-va-b, LXXIIIra, LXXVIrb, LXXXa-va, LXXXIIrb, LXXXIIra, LXXXIIIvb, LXXXVIIrb, XCIva, XCVrb, Cva, CIva, CVra, CVIva, CVIIrb, CVIIIra, CXIIra, CXVra, CXXIra, CXXIIra, CXXIIIIva, CXXVIIra, CXXIXra, CXXXva, CXXXIrb-vb, CXXXIIIrb-va, CXXXIIIIv, CXXXVva, CXXXVIIIva, CXLIIra, CXLIIIIva-b,

11. Antigues signatures: *Supplément français* 131.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Acceptable, amb les mutilacions esmentades.

2. Datació: S. XV

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Formava part del fons *Supplément Français*, manuscrits de procedència no ben controlada, amb la cota 131.

66

17. Cambridge, Trinity College, ms. 350

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 315 × 35.

b) Material: Post recoberta de pell de color marró. La tapa I és gairebé despresa del llom.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, a dalt, en llapis vermell: «B. 15. 14». Al centre, etiqueta de paper enganxada, amb l'escut-exlibris de la biblioteca del Trinity College. A continuació, una altra etiqueta de la mateixa biblioteca amb el nom del donador: «Bibliothecae | Coll. S. S. Trin. Cant. | donavit | (*escrit a mà*) Henricus Puckering | alias Newton Baronettus». Sota l'exlibris hi ha el nom del gravador: «Stephens sculpsit».

d) Elements decoratius: La pell és rasa, ben conservada.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interiors, que formen quatre seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) Petita etiqueta rodona de paper amb una lletra: «B»; 2) teixell de pell vermella amb títol: «Tractatus | de Natur. | angelorum»; 3) incisió en la pell amb un número: «15»; 4) al capdavall, petita etiqueta de paper amb un número imprès: «14».

Independentment de les seccions definides pels nervis interns, al llom hi ha set línies horitzontals daurades que defineixen vuit espais en el llom, el primer i el darrer molt petits.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I folis de paper fort, verjurat, sense filigrana visible. El foli final de guarda porta enganxat al seu recto el que havia estat el darrer foli del manuscrit o un anterior foli de guarda, molt fatigat, que hom havia numerat amb rúbrica i xifres romanes a continuació del CXLIX, i per això ara encara es distingeix perfectament l'inici del número: «C[L]».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls sense particularitats.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

g) Llavis gastats i encetats.

4. Conclusió. Data. Segles XVIII-XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: I + 149 + I.

5. Dimensions: 215 + 303 + 28.

6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam: «-cellencies».
2) Plec de 5 × 2, folis 13-22, amb reclam: «ten grans».
3) Plec de 6 × 2, folis XXIII-XXXIV, amb reclam: «consell lo anima».
4) Plec de 6 × 2, folis XXXV-XLVI, amb reclam: «deu al hom».
5) Plec de 5 × 2, folis XLVII-LV, sense reclam.
6) Plec de 7 × 2, folis LVI-LXX, amb reclam: «e diuulgada».
7) Plec de 5 × 2, folis LXX-LXXIX, amb reclam: «toquen».
8) Plec de 6 × 2, folis LXXX-XCI, amb reclam: «a desesperacio».
9) Plec de 6 × 2, folis XCII-CIII, amb reclam: «posa plinius».
10) Plec de 6 × 2, folis CIIII-CXV, amb reclam: «-ble sospitosa«».
11) Plec de 5 × 2, folis CXVI-CXXV, amb reclam: «temps».
12) Plec de 6 × 2, folis CXXVI-CXXXV[II], amb reclam: «quant lo preuere».
13) Plec de 6 × 2, folis CXXXVIII-[C]XLIX.

En el plec 2) hi ha desordre intern, constatació evident per a qui llegeix l'ordre en què s'hi presenten els capítols: [del llibre I] c. IX, X, XI, XVII, XVIII, XII, XIII, XIV, XV, XVI, [del llibre II] cc. II, III, I, V, IV. Si els folis d'aquest plec es llegeixen en l'ordre 13, 14, 16, 17, 15, 20, 18, 19, 22, 21, 23, es constata que els capítols tornen al seu ordre normal i, sobretot, que no hi ha pèrdua de text. Aleshores, però, hom ha d'admetre que almenys els dos darrers folis, el 21 i el 22, estan tallats del seu full natural i correcte i ubicats l'un en el lloc d'un altre:

Ordre dels fulls en el plec	*Ordre de lectura*
5) ff. 17…….. 18	ff. 15 …… ... 20
4) 16 …… 19	17 …….. 18
3) 15 …… 20	16 …….. 19
2) 14 …… 21	14 …….. 22
1) 13 …… 22	13 …….. 21

Al plec 6) hi ha un foli 53a, duplicant el LIII. El foli 53a només és escrit per la meitat del seu recto. Es tracta d'un foli-pont, que restitueix al seu lloc un tros de text que el copista s'havia estrompassat entre el folis LIIIv i LIIIIr.

Al foli XCIIr, el capítol XXIX del llibre o tractat IV és numerat XXX per error.

Al foli CXXXVIIr, el capítol XXXII del tractat o llibre V és numerat XXXI per error.

8. Foliació coetània de l'escriptura, contínua, en xifres romanes i en rúbrica a l'angle superior dret del recto dels folis. En alguns folis escantonats, on aquesta numeració havia sucumbit, ha estat restituïda en xifres aràbigues i en llapis.

9. Numeració de plecs moderna, en llapis i xifres aràbigues a l'angle inferior dret del primer foli de plec, amb l'error d'avançar un foli la numeració del plec que fa tres; hom la troba al foli 22 i hauria d'ésser al 23.

10. Filigranes: a) Foli I-22, del cap de bou del tipus VALLS I SUBIRÀ II 1216, datada a Olot vers 1426, però no igual, perquè les banyes són mes fines, més ben dibuixades i més punxegudes.

b) Folis XXIII-CXLIX, de la torre somada de pal i estrella de quatre puntes. Altura del pal: 30 mm.; amplada de la torre: 25mm.; la torre és un quadrat cintrat i emmurallat amb merlets i tres torres que en sobresurten, amb una porta d'arc de mig punt d'entrada. No la trobem repertoriada ni en BRIQUET ni en PICCARD.

11. Forats rodons, de punxó i incisió directa a partir del recto, visibles al marge dret del recto dels folis, un a dalt i un altre a baix, definint la caixa d'escriptura.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom: 1111 2222. Primera línia no escrita

III. CONTINGUT LITERARI

1. Foli Ir, al marge superior, en tinta negra i escriptura del s. XVIII-XIX, signatura antiga i títol del manuscrit: «B. 15. 14. (*alia manu*) Tractatus Hispanicus de Naturis Angelorum».

Fol. I-VII. Foli Ir, *inc.* de la dedicatòria: «Al molt honorable e molt saui caualler Mossen pere dartes Maestre racional del molt alt princep e senyor mon senyor don johan per la gracia de deu Rey darago lo seu humil seruidor ffrare francech (*sic*) eximeneç del horde dels frares menors si mateix ab tota reuerencia en aquell eternal deu qui es pare de tots los sants angels e virtuosos spirits en gloria. Reuerent senyer meu diuerses vegades ha plagut a la vostra senccera (*sic*) e feruent deuocio que hauets de temps antich ença als gloriosos angels de paradis moure a mi que sobre llur dignitat…».

Fol. Iv, *exp.* de la dedicatòria: «… deuets saber senyer meu que aquest libre dels sants angels en suma conte cinch tractats. Lo primer tractat de lur altea e natura excellent. Lo segon tractat de lur orde reuerent. Lo terç tractat de lur seruey diligent. Lo quart tractat de lur victoria feruent. Lo quint tractat de lur honorable president».

Fol. Iv, *inc.* de la taula de rúbriques: «Proseguint donchs lo primer tractat ab la gracia de nostre senyor deu deuets saber que lo primer tractat conte VIII capitols segons ques seguexen. Capitol primer proposa curt e en general la altea dela natura angelical…»

Fol.VIIv, *exp.* de les rúbriques: «… Capitol XLIX. Com sent miquel declara lo misteri de la incarnacio per eficacia de la dita oracio. Capitol L qui tanca lo libre el sotmet ala sancta ecclesia Romana. Deo gracias».

Foli VIII r buit.

Foli VIIIv, *inc.* de l'obra: «Angelical natura es tan alta e tan marauellosa e tan excellent creada exalcada ordenada e glorificada per nostre senyor deu que passa tot nostre seny e enteniment segons lestament en que de present corem en esta mortal vida. En tant que lur altea e dignitat no podem pensar scriure

ne parlar propria ment segons que es de fet ne requer lur gloriosa e magnifica reuerencia. Empero com dells parlar es a nos fort profitos e necessaria per lo gran deute quels hauem e per les grans necessitats e miseries en que som posats en esta present vida…».

Fol. CXLIXv, *exp.* de l'obra: «… Acabat donchs aquest libre dells sants angels segons la mia ignorancia compost dels dits dels sants doctos e reuerents pares no resta sino fer gracies a deu tot poderos. Offerint lo a uos molt honorable Caualler mosen pere dartes Mahestre racional e Camarlench del molt alt princep e senyor nostre lo senyor en Johan huy Rey darago Regnant que hom compta M CCC XCII. Supplicant a la vostra bonea que a vos placia pendre aquest poch seruey de ma simplicitat a Reuerencia de Monsenyor sent Miquell e dells sants angells als quals yo se que hauets special deuocio. E placiaus que si res hi ha profitos ne digne de llahor que tot ho atribuiscats a aquell qui es font de tot be e del quall deuallen tots nostres bens ço es a nostre senyor deu. E aço que y es de defalliment sia tot atribuit a la mia ignorancia la qual no es bastant a tractar ne determenar ne scriure tan alta e tan gran e tan speculatiua materia com es dels sants angels. Tot empero quant aci es sotsmet a la correccio de la santa ecclesia romana. La qual deu vulla exalçar e confortar e endreçar tots temps per sa merçe e a vos e a nos si faça e a tota vostra casa en especial per merits de monsenyor sent Miquell E dels sants angels als quals Vos recoman axi Cara ment com se ne puch. E ab aytant sia tots temps ab uos jhesu christ per lasua clemencia. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels.*

4. Catàlegs i bibliografia: James Montague Rhodes, *The Western Manuscripts in the Library of Trinity College,* Cambridge 1900-1904, vol. I, 477; Martí de Barcelona, *Nous manuscrits de fra Francesc Eximenis,* dins «Estudis Franciscans», XXXVI (1925), 450; Bohigas, 37; Martí, *Eximenis,* 465; BOOCT (1984) cnum 681; BITECA (2004) manid 1479 cnum 681 .

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: A les pàgines de dedicatòria i de l'obra: 149 × 209; en algunes pàgines de la taula de rúbriques: 145 × 210; en totes les pàgines a columna tirada, de 34-37 línies en pàgina plena. Impaginació del foli 9r: 20 + 145 + 46 × 33 + 210 +60.

2. Tipus de ratllat. Dues línies horitzontals de justificació, dues línies verticals de justificació, escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra bastada amb influències de la gòtica i de la humanística, de diverses mans que s'alternen de tota manera: en un mateix plec, en un mateix full, en un mateix foli.

4. Reclams horitzontals, uns a la dreta, altres centrats al marge inferior, els dels quatre primers plecs posats dins dibuixos de geometria plana simple.

5. Decoració: Grans inicials de dedicatòria i del llibre primer de colors blau i vermell, amb filigrana plena de tipus floral, de color vermell i malva, folis

Ir i VIIIv. Inicials del mateixos colors i recursos decoratius, però la meitat del tamany de les grans inicials, a l'inici dels llibres o tractats segon, f. 20v; tercer, f. XXXIXr; quart, f. LXXIIItr; i cinquè, f. CXV Ir. Capitals de capítol blaves i vermelles alternades, amb tocs de filigrana i antenes molt curtes. Rúbriques. Calderons vermells només a la taula de rúbriques. Alguna lletra caudada. Falta la rúbrica del capítol XLVII del llibre o tractat III, perquè el copista d'aquella part del manuscrit va deixar un espai tan minso entre capítol i capítol que el rubricador ho va deixar córrer.

6. Notes: Signes de nota als folis LXXv, CXVIIIr, potser al f. XCIIIIr. Nota marginal al f. CXXVv.

7. Timbres de la Biblioteca del Trinity College als folis Ir, CXLIXv.

9. Copistes diversos.

10. Revisions i correccions: Mots expunctuats pel mateix copista als folis XXIIIr, LXXIr i CXXXIIIIr. Correccions interliniades del mateix copista als folis XXVv, CXIXrv, CXXXVIIr.

11. Antigues signatures: «B. 15. 14», al llom i al foli Ir.

12. Notícies històriques. Qui és el baronnet Newton? A falta d'una recerca aprofundida, valgui l'esment de dues persones que han ostentat aquest títol: Thomas Wodehouse Legh, segon baronet Newton (1857-1942), i Sir Harry Kollingham Newton, també segon baronnet Newton (1875-?). El fet és que un altre ms. del Trinity College, l'antic R. 14. 17, també fou donat per H. Puckering, i també és un manuscrit que conté textos catalans, assenyaladament els opuscles de Roiç de Corella, tal com va exposar Bohigas, 38-42.

V. Conclusió

1. Estat de conservació. Hi ha molts forats de corc. El ms. va patir en temps reculat molta humitat que n'ha afectat el marge superior i el marge dret. Alguns folis perderen paper en el marge superior dret i han estat restaurats.

2. Datació: S. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Adquirit per Puckering i donat al Trinity College, tant vinculat a la figura de Newton.

67

18. Girona, Arxiu de la Catedral, ms. 55.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 305 × 50.

b) Material: ànima de fusta, pell de color marró.

d) Elements decoratius: De la pell original n'ha sucumbit el llom. La pell de les tapes, restaurada, presenta tres rectangles incisos amb doble línia. Dintre el més interior, triple sanefa de petits cercles enllaçats per dobles aspes. A la tapa I hi ha un rectangle central de dues dobles línies; al seu interior, un conglomerat dels mateixos petits cercles i les aspes, en forma estrellada, que s'uneixen als cantons del rectangle mitjançant dobles línies i cadenetes de cercles, alternant. A la tapa II no hi ha rectangle interior, de manera que la sanefa de cercles i aspes, triple a dalt i a baix, simple a dreta i esquerra, es relaciona amb el conglomerat interior directament, mitjançant dobles línies oblíques i cadenetes de cercles, alternant.

2. Llom de pell marró nova, distinta de l'anterior, amb tres nervis exteriors. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits entre ells i a les tapes mitjançant tres nervis interns, que formen quatre seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: a) ferros en sec, imitant la decoració de la part central de la tapa I; b) inscripció en lletres daurades: «Eximenis | Llibre dels | Angels | s. XV»; c) com la secció a); d) com a) i c), amb etiqueta quadrada de paper blanc enganxada i la cota actual del ms: «ACG | Ms | 55». En aquesta secció es veu el senyal obscur que hi ha deixat la pega de l'antiga etiqueta amb cota antigua del ms: «20, d, 14».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + I. El foli de guarda inicial I és nou i ha estat incorporat al ms. al moment de la seva restauració. El foli de guarda incial II és de pergamí i podria haver estat la coberta més antiga del manuscrit.

b) Tancadors de metall ara desapareguts, havent deixat dos estrips a la pell de la tapa I i l'empremta a la tapa II.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el foli de guarda de inicial I i que el final.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

f) Queix de la pell nova del llom.

g) Llavis de la pell original.

4. Conclusió: Data: s. XV-XVI (tapes) i s. XX (llom).

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis II + 6 + [CXLII] + I.
5. Dimensions: 220 × 298 × 35.
6. Plecs: 1) Plec de 2 × 3, folis 1-6.
2) Plec de 6 × 2, folis I-XII, amb reclam: «Car com diu».
3) Plec de 6 × 2, folis XIII-XXIV, amb reclam: «En visions».
4) Plec coix de 7/6, folis XXV-XXXVI, amb reclam: «Dolgues».

5) Plec de 6 × 2, folis XXXVII-XLVIII, amb reclam: «-da tostemps». [repetit al foli següent XLIXra]

6) Plec de 6 × 2, folis XLIX-LX, amb reclam: «haiudades».

7) Plec de 6 × 2, folis LXI-LXII, amb reclam: «»-ble companyia».

8) Plec de 6 × 2, folis LXXIII-LXXXIIII, amb reclam: «fa son poder».

9) Plec de 6 × 2, folis LXXXV-XCVI, amb reclam: «Amor».

10) Plec de 6 × 2, folis XCVII-CVIII, amb reclam: «li reuela».

11) Plec de 6 × 2, folis CIX-CXX, amb reclam: «Caualler de».

12) Plec de 6 × 2, folis CXXI-CXXXII, amb reclam: «-nyals qui» [en rúbrica].

13) Plec de 5 × 2, folis CXXXIII-[CXLII].

En la seva part central els plecs són reforçats per tires de vitel·la.

En el plec número 4, hom intercalà un foli sense numerar entre els folis XXVIII i XXIX, el qual treu taló en la segona meitat de plec entre els folis XXXII i XXXIII. Modernament el foli intercalat fou numerat en llapis com a «28 bis». Per això el plec, bo i essent coix, té la seqüència numèrica que correspondria a un plec de 6 × 2. La raó de la intercalació és que el copista havia omès una part del text corresponent al capítol VIII.

8. Foliació: els sis primers folis no eren numerats; ho han estat modernament amb xifres aràbigues escrites a mà a l'angle superior dret del recto dels folis. Els altres folis són numerats en rúbrica i xifres romanes al mateix lloc; aquesta numeració és coetània del ms.

9. Numeració de plecs: Plecs numerats en la seva primera meitat, de la *a* a la *m.*

10. Filigrana de l'unicorn, que no es troba repertoriada en Valls i Subirà ni en Briquet, però s'assembla al nº 9956 d'aquest darrer, datada a Pisa el 1405 i a Udine el 1417.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-CXXXIX. Fol 1ra, *inc.* de l'endreça: «Al molt honorable e molt saui Caualler mossen Pere dartes, mestre racional del molt alt Princep e senyor mon senyor en Joham (*sic*) per la gracia de deu Rey Darago lo seu singular amich frare ffrancesch exemins del orde dels frares menors...»

Fol. 1rb, *exp*. de l'endreça: «... Protestant tots temps que si açi se conte res que sia bo o profitos e vben dit que tot sia atribuit a la eternal clemençia sua e a la hajuda dels sants angels e si per ignorancia mia o per inaduertencia hi hauia res mal posat o sospitos en la fe o offensiu de piadoses consciencies que tto sia haut per cas e per nulle tots temps supposant ho tot sots determinacio de la sancta mare esglesia».

Ib., *inc*. de la taula: «Aço donchs presupposat deuets saber senyer meu que aquest libre dels sants angels en summa conte Cinch tractats. Lo primer tracta de lur altea e natura excellent. Lo segon tracta de lur orde reuerent. Lo terç tracta de lur seruey diligent. Lo quart tracta de lur victoria feruent. Lo quint tracta de lur honorable president. (*rúbrica*) Açi comencen les Rubriques o capitols del primer ttractat (*fi de rúbrica*). Capitol primer qui posa curt e en general la altea de la angelical natura...».

Foli 5vb, *exp.* de la taula: «Capitol L^e^ qui tancha lo libre el sotsmet a la santa esglesia Romana (*rúbrica:*) CXXXVIII (*fi de rúbrica*).

Fol. 6 buit.

Fol Ira, dalt de tot: «Assit principio sancta Maria meo». Tot seguit, *inc.* (*rúbrica*): «Capitol primer qui proposa curt e en general la altea de la angelical natura (*fi de rúbrica*). Angelical natura es tan alta e tan marauellosa e tan excellent creada, exalçada, ordonada e glorificada per nostre senyor deu que pasa tot nostre seny e enteniment segons lestament en que de present correm en aquesta mortal vida...».

Fol CXXXIXra, *exp.*: «... Tot empero quant açi es sotsmet tots temps a correccio de la sancta esglesia Romana la qual deus vuylla exalçar e confortar e endreçar tots temps per sa merce e a vos e a nos si faça e tota uostra casa en especial per merits de monsenyer sent miquel e dels sants angels als quals vos recoman asi carament com se ne pux. E ab aytant sia ab uos tots temps Jhesuchrist per la sua clemencia. Amen. | Milet».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels.*

4. Catàlegs i bibliografia: BOOCT (1984) cnum 182; BITECA (2002-2004) manid 1480 cnum 182.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 150 × 210, a dos corondells, de 42-44 línies. Impaginació: 20 + 66 + 18 + 66 + 50 × 30 + 210 + 60.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura semigòtica amb influència de la bastarda del segle XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Inicials blaves i vermelles amb filigrana vermella i malva als folis 1r (taula) i Ir (obra). Capitals vermelles i blaves alternades; amb petita decoració malva i vermella alternada. Rúbriques. Folis numerats en vermelló. Calderons blaus i vermells alternats.

6. Notes, manícula i signes de nota als folis IIra-IIIrb, Vvb-IXva, XVII-Irb-XXrb, XXVrb, XXVIIIv-xXIXr, LIIrb, LVra-b, LVIIva, LXIvb, LXIIIrb, LxXIIrb-LXXIIIra, LXXXVrb, XCIIIIrb, CVIrb-CVIIva, CXIIva-CXIVvb, CXXVIIIvb, CXXXVra.

9. Copista: Un tal Millet?

10. Revisions i correccions: foli 2ra, Irb, IIIvb, XVrb, XXXva, XXXIrb, XXXIIrb, XXXVIIIvb, LXXIIrb, CIIIIva, CXXXIIva, CXXXIIIIra,

11. Antigues signatures: «20,d,14» (*olim* al llom) «I,e,20» (fitxa), «Ms 55 | I-IV-9» (inventari de Pere Bohigas, f. 142r).

12. Notícies històriques: No figura en l'inventari de la biblioteca de la Seu gironina dreçat amb motiu de la visita episcopal del 17 d'abril del 1512: cfr. Lluís Batlle i Prats, *La Biblioteca de la Catedral de Gerona desde su origen hasta la imprenta,* Girona, I. E. G. 1947, especialment p. 93-107; reeditat en Id., *La cultura a Girona de l'Edat Mitjana al Renaixement,* Girona. I.E.G. 1979, 88-231. Per tant és forçós el seu ingrés a partir d'aquesta data. El 1936 fou incorporat a la Biblioteca Pública de Girona, previ inventari de Pere Bohigas, i el 1939 fou retornat al Capítol de la Catedral. Al volum 108 de les *Actes Capitulars* de l'Arxiu Capitular de Girona, corresponent als anys 1935-1940, només hi ha notícia a les p. 114-115 de l'acord del 12 de juliol del 1939 de cometre al canonge doctoral, Josep Morera i Sabaté, l'encàrrec d'identificar i recuperar les obres d'art i llibres pertanyents a la Seu de Girona acumulats als dipòsits del *Servicio Nacional de Recuperación*.

V. Conclusió

1. Estat de conservació correcte. Taques als fols. XXXVIr, LXXX, LXXXI-II, LXXXVva, XCIrb, XCVII-XCVIII. Forats de corc. Estrip al foli XCVII.

2. Datació: Segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: ACG, incorporat a l'època moderna.

68

19. Barcelona, IMHC, ms. B-71

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfícies i gruix: 210 × 270 × 35.

b) Matèria: Ànima de cartró, coberta de pergamí esgrogueït.

c) Indicacions escrites: Contratapa II, a l'angle inferior dret, etiqueta amb la cota actual del manuscrit: «Ajuntament de Barcelona| Institut Municipal| d'Història de la Ciutat| Ms. B-7».

d) Elements decoratius. Cap.

2. Llom ras, del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interns, el primer i el darrer simples, els tres centrals dobles.

b) Dalt de tot, etiqueta rodona, de paper blanc, amb la cota del manuscrit: «B|71».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: III + III, de paper verjurat, sense filigrana visible. A l'angle inferior dret del recto dels folis de guarda anteriors II i III i dels folis de guarda posteriors I i II, timbre de l' «Arxiu Històric de la Ciutat».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

4. Conclusió: Relligadura del segle XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper i pergamí.
4. Folis: III + CXLVIII + III.
5. Dimensions: 208 × 265 × 32.
6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis I-XVI, amb reclam: «jutge».
2) Plec de 8 × 2, folis XVII-XXXII, amb reclam: «mort».
3) Plec de 8 × 2, folis XXXIII- XLVIII, amb reclam: «per tal».
4) Plec de 8 × 2, folis XLIX-LXXIIII, amb reclam: «e liurada».
5) Plec de 8 × 2, folis LXXV-LXXX, amb reclam: «los dimonis».
6) Plec de 8 × 2, folis LXXXI-XCVI, amb reclam: «Nos los».
7) Plec de 8 × 2, folis XCVII-CXII, amb reclam: «gran traydor».
8) Plec coix, de 7/8, folis CXIIII-CXXX, amb reclam: «On se diu».
9) Plec coix, de 7/8, folis CXXXII-CXLVI, amb reclam: «A la qual».
10) Un foli escadusser, foli CXLVIII.

Al plec 3) hi falta el foli XL, que era de pergamí i ha estat suplert per un full de paper, en blanc, amb la pèrdua de text corresponent.

Al plec 8) hi ha anomalies: S'ha perdut el foli inicial CXIII. A més, els folis duen una numeració completament trasbalsada: CXIIII-CXVII, CXXV, CXIX, CXX, CXXIII-CXXIIII, CXVIII, CXXVI-CXXX. Si hom fa atenció a la materialitat dels fulls, és perfecament intel·ligible el que ha passat. Proposarem dos esquemes:

a) El plec tal com hauria d'haver estat:

Num. de full	*Ordre i numeració dels folis*	
9	[CXXI] ----------	---------- [CXXII]
8	CXX ----------	---------- CXXIII
7	CXIX ----------	---------- CXXIIII
6	CXVIII ----------	---------- CXXV
5	CXVII ----------	---------- CXXVI
4	CXVI ----------	---------- CXXVII
3	CXV ----------	---------- CXXVIII

2	CXIIII ---------- |	---------- CXXIX
1	[CXIII] ---------- |	---------- CXXX

b) El plec tal com és avui:

Num. de full	*Ordre i numeració dels folis*	
8	CXX ---------- |	---------- CXXIII
7	CXIX ---------- |	---------- CXXIIII
6	CXXV ---------- |	---------- CXVIII
5	CXVII ---------- |	---------- CXXVI
4	CXVI ---------- |	---------- CXXVII
3	CXV ---------- |	---------- CXXVIII
2	CXIIII ---------- |	---------- CXXIX
1	[CXIII] ---------- |	---------- CXXX

Els fulls 1-5 del plec, amb la pèrdua ja esmentada del foli CXIII, són al seu lloc i es corresponen perfectament: full 1): foli [CXIII]- foli CXXX; full 2): foli CXIIII – foli CXXIX; full 3): folis CXV – foli CXXVIII; full 4): foli CXVI – foli CXXVII; full 5): foli CXVII – foli CXXVI. El full 6) també és al seu lloc, però capgirat perquè la segona part del full (el foli CXXV) es troba en el lloc de la primera part del full (el foli CXVIII), en comptes de proseguir la seqüència correcta que hauria estat: foli CXVIII – foli CXXV. Els fulls 7) i 8) són al seu lloc i els folis combinen bé: CXIX-CXXIIII, CXX-CXXIII. Falta el full superior o central, folis CXXI-CXXII. El plec té aquest aspecte des de temps reculats, perquè una mà del XVI ha introduït diverses notes, fent remissió des del foli CXVIIv al foli CXVIII, ara mal col·locat: «vade infra foleo CXVIII ad tale signum + | o CXXV»; des del foli CXXVv al CXXVI: «gire anant en cartes CXXVI en tal senyal +»; del foli CXXIIIv al foli CXXV: «tornan atras en cartes CXXV | o e CXVIII en tal senyal +»; i de l'actual CXVIIIv al CXVIIII: «torne atras a cartes CXVIIII en tal senyal +».

Al plec 9) falta el foli inicial CXXXI.

El darrer foli és la resta d'un bifoli final, format pels folis CXLVII i CXLVIII, ara només conservat aquest últim.

Els plecs normals són formats per dos fulls de pergamí i sis fulls intercalats de paper, amb les pèrdues assenyalades. A l'interior dels plecs, els folis de pergamí presenten llur part carn a l'exterior i la part pèl a l'interior.

8. Foliació contínua, amb les anomalies assenyalades, coetània de l'escriptura del manuscrit i anterior a la primitiva relligadura, en vermelló i xifres romanes, a l'angle superior dret del recto dels folis. Al foli XXXVIII la numeració original, malmesa, ha estat suplerta modernament amb llapis.

9. Numeració de plecs: No se'n veu rastre.

10. Filigranes: a) de les tres muntanyes encerclades somades de creu, del tipus BRIQUET 11882, datada a Venècia a partir del 1457.

11. Forats: Se'n veuen sobretot als folis de pergamí. Són dos, un a dalt i l'altre a baix del marge dret del recto dels folis.

12. Sistema de ratllat a punta seca sobre alguns pergamins, amb la seqüència >< | <>; i en tinta sèpia sobre alguns folis de pergamí i els de paper: 1111 2222.

III. Contingut literari.

1. Folis I-CXLVIII. Fol. Ira, *inc.:* «(*rúbrica*) Capitol primer proposa curt e en general la altesa dela Angelical natura segons se segueix | Jhesus Christus (*fi de rúbrica*). Angelica natura es tant alta e tan merauellosa e tant excellent creatura exalsada e glorificada ordonada per nostro Senyor deu que passa tot nostre seyn e enteniment segons lo estament en que de present correm en esta mortal vida. En tant que delur altesa e dignitat no podem pensar scriure ne perlar propiament segons que es de fet ne requer lur gloriosa magnifica reuerencia».

Fol. CXLVIIIrb-va, *exp.:* «… Suplicant a la vostra bonesa que a vos placia pendre aquest poch seruey de ma simplicitat a reuerencia de mossenyer sant Miquel e dels sants angels als quals se que hauets special | deuocio. E placieus que si res hic ha profitos ne digne de lahor que tot ho atribuiscats a aquell qui es font de tots bens ço es a nostre senyor deu ço qui de falliment haura sia tot attribuit ala mia ignorancia la qual no es bastant a tractar determenar ne scriure tan alta tant gran e tan preciosa e tan speculatiua materia com es dels sants angels. Tot empero quant açi es sotzmet tostemps a correccio de la santa Sglesia Romana la qual deu vulla exalçar e confortar e endressar tostemps per sa merce e a vos e a nos si faça e tota vostra casa en special per merits de mossenyer sant Miquel e dels sants Angels als quals vos recoman axi carament com se ne pusch. E ab aytant sia ab vos Jhesu christ per la sua clemencia. Amen. Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels.*

4. Catàlegs i bibliografia: Glòria Sabaté, Lourdes Soriano, *D'inèdits i retrobats: el* Llibre dels àngels, *la* Vida de Jesucrist *de Francesc Eiximenis i el context de la seva difusió,* dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 447-461; Sergi Gascón, *El ms. B-71 de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i el ms. 4539 de la Biblioteca de Catalunya: dos nous còdexs del* Llibre dels Angels *d'Eiximenis,* dins «Actes del Trezè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, PAM 2007, 252-257; BITECA (1999-2004) manid 2437 cnum 3261.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 153 × 185, a dos corondells, de 36-41 línies. Impaginació del foli XXXVr: 30 + 68 + 17 + 68 + 22 × 28 + 185 + 53.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: a) folis I-CXLva, lletra cursiva humanística del darrer terç del segle XV i principis del XVI; b) CXLvb-CXLVIIIva, gòtica cursiva del segle XV.

4. Reclams horitzontals centrats, alguna vegada al marge interior.

5. Decoració: Al foli Ira, caplletra inicial blava i vermella amb filigrana plena, motius dels mateixos colors alternats, antenes de motius filiformes. Capitals blaves i vermelles alternades, amb tocs de filigrana i antenes. Rúbriques en vermelló. Calderons blaus i vermells. A partir del foli XCVIIva, a l'interior dels paràgrafs, lletres amb tocs de groc. Lletres caudades. Dibuix a tinta d'una cara al foli LIIva.

6. Notes, manícula i signes de nota als folis XIIIIra, XXXVrb, XLIIrb, LIIIIra-LVrb, LVIIIrb-LXIra, ultra les remissions assenyalades.

7. Timbres de l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona *passim*, a l'angle inferior dret del recto dels folis.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correcions als folis XXXIIIva, XXXVIIrb, LVIIrb, CXI-Xvb, CXXra, CXLIIIIrb, CXLVrb.

11. Antigues signatures: No se'n veuen.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Estrips a la part baixa dels folis XLII, CXVIII.

2. Datació: Segona meitat del s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència. Fou adquirit per a l'IMHC entre 1920 i 1930, gràcies a la diligència d'Agustí Duran i Sampere.

b) Fragments

69

20. Copenhague, Kongelige Bibliotek, Ny kgl. S., ms. 2921,4º, ff. [XCVI-XCVII][46]

46. Aquest manuscrit eximenisià el va tenir a les seves mans, el va descriure i en va editar un fragment Josep Perarnau, en *Un fragment del* Llibre dels Àngels *de Francesc Eiximenis traduït a l'aragonès*, dins «ATCA», IV (1985), 187-212. La seva generositat ens ha permès d'utilitzar les dades que ell va recollir, per tal de confegir la descripció que ara en donem, segons l'esquema aplicat a tots els altres manuscrits.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 152 × 217.

b) Matèria: Ànima de cartró, coberta de tela.

c) Indicacions escrites: Contratapa I: signatura actual del ms., escrita en tinta; una mica més avall, escrit en llapis, la paraula «Imago»; al centre, ex-libris amb escut i inscripció: «Biblioteca | de D. A. Cánovas del Castillo».

d) Elements decoratius: Filet daurat que recorre les quatre vores de les dues tapes.

2. Llom de pell, amb ferros daurats. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant nervis interns, formant cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) buida; 2) teixell amb inscripció: Cronología | y | Astronomía; 3)-5) buides.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: III + III. Foli de guarda inicial IIIrv, inscripció d'estampa: «Chocolates superiores».

d) Talls daurats.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

4. Conclusió. Dataríem l'enquadernació a partir de la segona meitat del segle XIX, i és probable que l'hagi encomanada el mateix Cánovas.

II. Cos del volum

1. Composició material: Ms. miscel·lani.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: III + [1]-[7] + I-XCV (manquen els folis XIX i XXXVIII) + 96-97 + III. Descomptats els folis inicials, doncs, el ms. té 102 folis reals.

5. Dimensions: 142 × 212.

6. Plecs: 1) Plec inicial incert, de set folis sense numerar [1]-[7].

2) Plec de 9 × 2, folis I-XVIII, amb reclam horitzontal en rúbrica.

3) Plec de 9 × 2, folis XX-XXXVII, sense reclam.

4) Plec de 10 × 2, folis XXXIX-LVIII, sense reclam.

5) Plec de 10 × 2, folis LIX-LXXVIII, sense reclam

6) Plec 6 × 2, folis LXXIX-XC, sense reclam.

7) Plec coix de 4/3, folis XCI-XCVII.

En el segon plec hi ha hagut pèrdua del primer full de plec, el que correspondria als folis XIX i XXXVIII, ara mancants.

Els folis XLVIv-LXVII, LXXXVI-XCv i [XCV]v són en blanc.

8. Foliació contínua a partir del set folis inicials sense numerar. Als folis I-LXXXVI és en tinta vermella; als folis LXXXVII-XCI en tinta fosca, sempre en xifres romanes. Els folis XCII-XCV no són foliats. Als folis 96-97, la foliació és en llapis i xifres aràbigues, de finals del segle XIX o principis del

segle XX. Hi ha hagut un error de foliació quan es fa servir la xifra *XV* en comptes de la xifra *LXV*

10. Filigranes: a) Folis inicials sense numerar, filigrana de la campana.

b) Folis I-XVIII, del cap de bou amb banyes.

c) Folis XX-XCV, de l'ocell, semblant a BRIQUET 12100, documentada a Brusel·les l'any 1402.

11. Forats: Perforacions rodones per a la construcció del pautat, visibles en molts folis.

12. Sistema de ratllat: Als folis I-LXXXVI, pautat a la mina de plom, amb la primera línia trepitjada. Als folis LXXXVII-XC no hi ha pautat. A la resta de folis el pautat és tabel·liònic, únicament als marges verticals.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Foli [1]r, diverses notes i esquemes conceptuals, trets sobretot del *De Civitate Dei* de sant Agustí.[47]

4. Catàlegs i bibliografia: Ellen JOERGENSEN, *Catalogus codicum manuscriptorum latinorum medii aevi Bibliothecae Hafniensis*, Copenhague 1926, 371[48]

II

Foli [1]v, *Prophecia sancti Methodi.*[49]

III

1. Folis [3r]-[5v]. Foli [3r], *inc.:* «Asia maior cum suis regionibus et alijs…». Foli [5v], *exp.:* «… Yris, arcus celestis. XIIIJ carta».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Repertorium per ordinem alphabeti eorum quae inveniuntur in ff. I-LXXXV}.*

IV

1. Foli [6v], *inc.:* «Promago mundi vel ymago mundi. Primus liber, de quatuor elementis...». *Exp.:* «… Multa alia curiossa et vtilia sunt jn hoc volumjne, quere per te».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Index foliorum I-LXXXV}.*

47. Cf. J. PERARNAU, *a. c.,* 189.

48. Esmentem aquest catàleg, encara que la notícia consagrada al nostre manuscrit no hi és completa.

49. J. PERARNAU, *a. c.,* p. 189, nota 10, l'edita tota o el fragment en el qual el text de la *Profecia* fa referència al *Llibre dels Àngels* d'Eiximenis.

V

1. Fol. I-XLVJ. Fol. Ir, *inc.:* «Ad jnstruccionem multorum, quibus deest copia librorum hic libellus edatur…». Fol. XLVv-XLVJr, *exp.:* «Sibilla vijª cumana claruit et ezechiel. Libro perscripto, sit laus et gloria christo ame+n. Per circulum solis quando se diuidit annus Contempti uerbi sibi vult tria ter sonari, Per que nouendenum quando se diuidit vnum. Sed ciclus lune substrahit jnde duos. Si per qujndenos tres Vult judicio jungi, Et post diuisum quotus hinc numerus remanebit | Annus erit totus cicli cuiuslibet horum. Et postremus erit si forte nichil remanebit».

2. Identificació de l'autor i obra: PSEUDO HONORII ALTISIODORENSIS [= SOLONII GEBENNENSIS] , *Imago mundi.*

5. Edicions: a) PL 172, 120-175;[50] b) edició incompleta a partir del còdex estense VII.B.5: V. FINZI, dins «Zeitschrift für Romanische Philologie», XVII (1893), 490-543; XVIII (1894), 1-73.

VI

1. Folis XLVIJv-LIJr. Fol. XLVIJr, *inc.:* «Si quis sopniauerjt sopnum, querat librum, quemcumque voluerit…». Fol. LIJr, *exp.:* «… quitquid volueris obueniet .3., scilicet pecunjam uel augmentum».

2. Identificació de l'autor i obra: INCERTI AUTORIS, *De somniis.*

VII

1. Folis LIIr-LXXr. Fol. LIIr, *inc.:* «Luna prima in omnibus vtilis est, in lecto qui ceciderit, diu languescet...». Fol. LXXr, *exp.:* «… unde sit ut vnus Anno .XIX. transiliatur dies».

2. Identificació de l'autor i obra: INCERTI AUTORIS, *De luna, stellis et astronomia.*

VIII

1. Folis LXXr-LXXXVv. Foli LXXr, *inc.:* «Ad doctrinam generalem omnjum tabularum in compoto…». Fol. LXXXVv, *exp.:* «…in tante quantitatis erit tota terra. Forma huius instrumenti est talis».

2. Identificació de l'autor i obra: INCERTI AUTORIS, *De generali doctrina omnium tabularum.*

50. L'edició de tota l'obra ocupa en el volum citat de la PL les cols. 120-188. Com es pot calcular fàcilment, el text transmès pel nostre manuscrit és incomplet.

IX

1. Folis XCIr-[XCVr]. Fol. XCIr, *inc.:* «A gitar los demonios de los coerpos de los hombres vsen algunos de la asegüent art. Primerament ells interrogan la persona endemonjada secretament, per tal que millor e sens vergonza diga verdat…». Fol. [XCVr], *exp.:* «… La quarta de la circuncission, la quinta de la epiphania, la .vj. de la purificacion, la .vij[a]. de la resurreccion, la novena de la quinquagessima».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Llibre dels àngels,* tractat IV, final del capítol xliii i c. xliv, en traducció aragonesa.[51]

4. Catàlegs i bibliografia: Josep Perarnau, *a. c.,* 200-212; BETA (2002-2008) manid 4276 cnum 7707.

5. Edició: Josep Perarnau, *a. c.,* 200-212.

X

1. Folis [XCVI-XCVII]. Fol. [XCVI], *inc.:* «Recompta aquel matex libre dels mjracles de sant Miguel que a sis miles…». Fol. [XCVII], *exp.:* «… e ha sant Miquel, quant a Deus plaura. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis*, Llibre dels àngels,* V, c. 38.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2004) manid 2136 cnum 2055.

5. Edició: Curt Wittlin, *Francesc Eiximenis. De sant Miquel Arcàngel,* Barcelona, Clàssics Curial 1983, c. XXXVIII, p. 117-119.

XI

1. Foli XCVIJv, *inc.:* «Anno incarnationis Domini d ccc lxxx fo presa barcelona per crestinas (*sic*)...» *Exp.:* «... fo presa la ciutat de Hosca per en Sancho Rey Daragon».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *{Chronicon quinque annotationum}.*

4. Catàlegs i bibliografia: Àngel Fàbrega i Grau, *Documentación de Bibliotecas. Manuscritos españoles en bibliotecas extranjeras. I. La Biblioteca Real de Copenhague,* dins «Hispania Sacra», I (1948), 189.

5. Edició: Josep Perarnau, *a. c.,* p. 190, nota 13.

51. Per establir l'aparat crític de la seva edició del text aragonès, Perarnau va emprar alguns manuscrits, que detalla en l'*a. c.,* p. 197-198. Ara hom pot veure el text català que correspon al fragment aragonès en l'edició de Sadurní Martí, *Francesc Eiximenis. Angels e demonis* [*Llibre dels Àngels,* tractat IV], Barcelona, Quaderns Crema 2003, 149-155.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: a) Folis [1]- LXXXV: 95 × 160, a columna tirada, de 22 línies, llevat dels folis III i IV, escrits a quatre columnes pel recto i el verso; b) folis XCI-XCVII: 80 × 166, a columna tirada, de trenta dues línies.

2. Tipus de ratllat: Dues línies horitzontals i dues línies verticals de justificació. UR = 7.

3 Tipus de lletra i mans: a) Folis [1]-XC, lletra gòtica semibastarda, del tercer terç del segle XIV; b) folis XCI-XCVII, lletra gòtica bastarda cursiva.

5. Decoració: Capitals i calderons en vermell. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de vermell. Lletres caudades. Rúbriques.

9. Copistes. El segon copista sembla ésser un aragonès vinculat amb la cúria papal de Benet XIII.

12. Notícies històriques. Per una nota del fol. [6]r se sap qui fou el seu primer posseïdor conegut, qui sap si comitent del manuscrit: «Ffuit dopni Martini de Alpartils, prioris sedis Cesaraugustane».[52] El seu segon propietari conegut fou el comte-duc d'Olivares d'infausta memòria. El tercer, Antonio Cánovas del Castillo. Venut el manuscrit a la mort del conegut estadista, anà a parar a mans d'Eigil Fischer, antiquari de Leipzig, el qual el va vendre l'any 1921 a la Biblioteca Reial de Copenhague.[53]

V. Conclusió

1. Estat de conservació. Correcte.
2. Datació. Segles XIV-XV.
3. Origen català o avinyonès.
4. Propietaris i procedència: Cf. supra, IV, 12.

---

52. Per a Martín de Alpartil, cambrer de Benet XIII, cf. Franz Ehrle, *Martin de Alpartils Cronica actitatorum temporibus domini Benedicti XIII* (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte, XII), Paderborn 1906, XLII + 616 p. Testimoni excepcional de la darrera fase del Cisma d'Occident, entre moltes altres actuacions, revisà i corregí el catàleg de la biblioteca papal d'Avinyó contingut al ms. 6399 de la BNM, publicat per Pascual Galindo Romeo, *La biblioteca de Benedicto XIII (Don Pedro de Luna)*, dins «Universidad. Revista de cultura y vida universitaria», VI (1929), 733-840.

53. La notícia consta en el catàleg de Jorgensen citat. Ja l'any 1918 Eigil Fischer havia venut a la Biblioteca Reial de Copenhague els 564 pergamins de Girona que ara són recondits en aquella biblioteca amb la signatura Ny kg Sml. 1719, 2º: cf. Josep Perarnau, *Pergamins de Girona a Copenhague*, dins «ATCA», III (1984), 221-253; *a. c.,* p. 188, nota 7. La mateixa biblioteca adquirí l'any 1920 el còdex anomenat *Martirologi de Serrateix*, posat a la venda pel llibreter antiquari Ludwig Rosenthal, de Munic: cf. F. X. Altés i Aguiló, *El leccionari i collectari santoral de Santa Maria de Serrateix (Solsona, Arxiu Diocesà)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», 10 (2001), 212; A. Olivar, *Els mss. litúrgics de procedència catalana conservats fora de Catalunya,* dins «Miscel·lània Històrica Catalana. Homenatge al P. Jaume Finestres, historiador de Poblet (+ 1796)», Abadia de Poblet 1979, 24. Aquestes compres les orientà el dr. H. O. Lange, prefecte de la biblioteca els anys 1919-1923.

70

21. Barcelona, ACA, Fragments de còdexs mss., carpeta 8, nº 216.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) El fragment és protegit primer per una carpeta de cartró gris i, a l'interior de la carpeta, per una camisa de paper blanc, de mida DIN-A3. A la tapa Ir de la carpeta, hi ha unes notes de mà d'Anscari Mundó. A l'angle superior dret, encerclat: «216». A l'angle inferior esquerre, també encerclat: «216». A la primera meitat de la pàgina, centrat: «Montalegre | Eiximenis | Llibre dels Àngels | 2 ff. perg. + 1 f. Paper | s. XV[1]». Al foli blanc de paper Ir, a l'angle superior dret, en llapis i encerclat: «216».

b) El fragment va servir per a reforçar les cobertes d'un inventari, a finals del segle XVI. Separarem, doncs, tant clarament com podrem, els elements primitius del fragment, de quan formava part d'un manuscrit enter, dels elements que s'hi van sobreposar quan el fragment, un cop desballestat el manuscrit, fou destinat a un altre ús. Els primers elements els tractarem a l'apartat III. Els segons els tractem ací.

c) Indicacions escrites del segon ús: 1) Al marge inferior del foli 1ra i a l'inrevés de l'escriptura primitiva: «7 de jun 1577». 2) Al marge inferior del foli 1rb i també a l'inrevés, comptes d'una mà del s. XVI. 3) Al marge inferior del foli 1v, dibuix de creu que separa dos triangles amb base comuna; unes xifres: «30.| plec XXX»; altres xifres: «39, 39, 39»; a sota i en llapis, d'una mà moderna: «Nº 4498». 4) Al marge superior del foli 1v, nota gairebé il·legible en tinta i lletra de finals del s. XVI o principis del s. XVII: «Reuerendus Joannes Calu[ç][x] benef. (?) ecclesie Celiomontis (?) monasterii de (?) | parrochialis de hospitaleto». A sota, d'una altra mà i amb una altra tinta: «Montalegre et alios», «quoniam audiuimus»; a sota: «Nº 3», i una signatura: «Bartho. Çanou»; més avall: «Quare populе | meus [...]». 5) Al marge inferior de 2rb , en llapis, «235/». 6) Al marge de 2vb i a l'inrevés: «19 treto delespiels». 7) Marge esquerre del foli 3ra, escrit en sentit vertical i d'una mà del segle XVI: «Tiana n. 4». *Ib.,* i d'una altra mà del mateix segle XVI: «Tiana. Nº XXII | Carta 2ª». Més avall i a l'esquerre, de la segona mà del segle XVI: «Delmes». 8) Fol. 3rb, de mà d'Anscari Mundó: «O[rdenes] R[eligiosas i Militares] H[acienda] lig. 8º, 87 | Montalegre, dels | delmes de Tiana, s. XVII | nº 2888». Una mica més avall, tocant a l'extrem inferior del foli: «14-III-77», data de la identificació del fragment.

2. Llom inexistent.

II. Cos del volum

2. Matèria: Dos folis de pergamí i un de paper.
4. Folis: Tres.

5. Dimensions: 235 × 338.

6. Plecs. El bifoli de pergamí era amb tota seguretat l'últim, és a dir, el més interior dels fulls que componien el plec en què s'integrava. Ho demostra, a més d'altres detalls físics, com és ara les restes de reforç central de paper, la continuïtat del text. El foli solter de paper, ja cap al final del manuscrit, devia lliurar-se al corresponent foli del suposat full de pergamí que tancava el manuscrit. Però atès que la taula, si n'hi havia, podia haver estat copiada al principi o al final, no en tenim cap certesa.

8. Foliació perduda.

10. Filigrana de la creu llatina arbrada, del tipus BRIQUET 5613, datada a Gènova el 1357.

11. Forats rectilinis, un a dalt i un altre a baix, per a construir la caixa d'escriptura.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia sobre el pergamí: 1111 2222. Sobre el paper no s'en veu.

III CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1ra-2va. Fol. 1ra, *inc.*: «… Nolina [regina en Lichao]nia [si estech ajustada ab] rey fort fo[ll E] co[m ella pen]sas que apres deu son marit era la sua corona per tal ela posa en son cor de cobrir e soplir tots los defaliments del dit Rey marit seu…».

Fol. 2vb, *exp.:* «…Als quals respon la veritat de la santa ffe catholica dient que aço ha plagut axi fer al Senyor del mon per ensenyar a nos la altea de la sua magnificencia aqui plau…».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Llibre dels Àngels, tractat IV, cc. 13-inici del 16.*

5. Edició: Sergi GASCÓN URIS, *Eiximeniana fragmenta recuperata,* dins «Actas del VI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá 1997, 683-687.

II

1. Foli 3rv: Fol. 3ra, *inc.:* «...[d]e deu quem digues curt qual[que] deuota contemplacio qui tots [temp]s me inflam em adolçesqua [lo cor] en deuocio quant hi uolre [pens]ar…».

Fol. 3vb, *exp.:* «… Angels [la qual] hau[ia a tractar] de lur prin[çep ex]cel[lent] ço es del glorios pare car [procurador] e amich nostr[e] mon seny[er] sent Miquel. (*rúbrica*) Capitol Cinquanta qu[i] tanqua lo present libre el sotsmet ala esglesia Roma[na]. Deo gracias (*fi de rúbrica*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Libre dels Àngels, tractat V, final del c. 48, c. 49 i rúbrica del capítol 50.*

5. Edició: Sergi Gascón Uris, *Eximeniana fragmenta recuperata,* dins «Actas del VI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá 1997, 687-688.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 160 × 232, a dos corondells, de 42-44 línies. Impaginació del foli 2v: 40 + 70 + 20 + 70 + 33 × 30 + 232 + 73.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals i dues línies de justificació horitzontals. Escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica cursiva, d'una mateixa mà.

5. Decoració: Capitals blaves i vermelles alternades, amb tocs de filigrana i antenes. Calderons blaus i vermells alternats. Rúbriques.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions als folis 1rb, 2va, 3va.

11. Antigues signatures: OR. H. llig. 8º, 87.

12. Notícies històriques: El manuscrit era de la Cartoixa de Montalegre, on, un cop desballestat, serví de reforç de coberta d'un capbreu o inventari de delmes de Tiana. Ara bé, no hi ha elements que permetin de saber quan s'incorporà a la Cartoixa ni on era abans. Podia haver estat adquirit pels cartoixans a partir del primer moment que la cartoixa va existir (1415), o hi va arribar quan s'hi traslladaren els cartoixans de Sant Pol (1434) o més endavant. Les obres de construcció de les dependències monacals van durar del 1415 al 1463. El domini sobre Tiana fou adquirit el 1441. A partir d'aquests fets, el camp és obert per a recerques ulteriors més precises.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: El foli I presenta un forat que afecta part del text del foli Irb i Iva. Ha desaparegut el marge inferior dret del foli 2r.

2. Datació: Segons el seu editor, el fragment presenta un text amb afinitats amb els mss. BNM 73 (a. 1431) i BC 342 (a. 1418), amb una coincidència significativa amb el ms. 4030 de la BNM (a. 1398). Per tant, es pot datar els primers anys del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Cartoixa de Montalegre. Incautat en el moment de la Desamortització (1835), passà a les dependències d'Hisenda de l'Estat i d'aquí a l'ACA.

71

22. Barcelona, BC, ms. 4539

I. Enquadernació

El fragment és guardat en una carpeta de cartró, de dues tapes, lligades pel llom i pel tall central amb cinta de color negre. La carpeta amida 220 × 320. A la tapa Ir, angle inferior esquerre, en rotulador negre: «Ms. 4539»; en llapis: «Fol» |«32-I». A l'interior de la carpeta, el manuscrit és guardat encara amb una camisa de paper de ph neutre, de color blanc trencat, plegada en tres fulles, la central munida amb plec a dalt i a baix, per tal que el ms. resti protegit a l'interior de la camisa. Aquesta és verge d'anotacions i amida 227 × 310.

II. Cos del volum

1. Composició material: Fragment homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: Cinc.
5. Dimensions: 217 × 283.
6. Plecs: Es tracta d'un plec coix del qual només romanen 5 folis, tal vegada originalment un ternió (això ho permetrien les filigranes) que ha perdut el foli final (en blanc).
8. Foliació moderna, contínua a llapis i en xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis.
10. Filigrana de les muntanyes somades de creu, semblant, no igual, al tipus Briquet 11722, datada a Savoia, a Nuremberg i en diversos llocs d'Itàlia des del 1413 al 1450. La filigrana del ms. té els cims més alts que la de Briquet.
11. Forats rodons, de punxó i incisió directa, per a la construcció de la caixa d'escriptura, visibles en els angles d'intersecció de les línies, llevat dels marges que han estat ratats.
12. Sistema de ratllat a tinta sèpia: 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-5. Fol. 1ra, *inc.* del pròleg: «Al molt honorable e molt saui caualler mossen pere dartes mestre racional del molt alt princep e senyor Monsenyor en johan per la gracia de deu Rey darago lo seu humil seruidor frare françesch eximeni del orde dels frares menors si matex ab tota reuerencia en aquell eternal deu qui es pare de tots los sants angels e virtuoses sperits en gloria...».

Fol. 1rb, *exp.:* «... tracta de lur seruey diligent. [Lo quart] tracta de lur victoria fer[uent. Lo] quint tracta de lur honorab[le president]».

1. Fol. 1rb, *inc.* de la taula: «Procedent donchs al prim[er ...] ab la gracia de nostre senyor [... ...] saber que aquis conten e[... ...]yen las saguents Robri[ques]. Primer proposa curt e en g[eneral la al]tesa de la angelical natura...».

Fol. 5vb, *exp.:* «... Capitol L qui tanca lo libra el sotsmet ala sancta esgleya romana (*rúbrica*) CXXIII».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels, pròleg i taula de tractats i capítols.*

4. Catàlegs i bibliografia: Sergi Gascón, *El ms. B-71 de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i el ms. 4539 de la Biblioteca de Catalunya: dos nous còdexs del* Llibre dels Àngels *d'Eximenis,* dins «Actes del Trezè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, PAM 2007, 257-259.

5. Edició: Sergi Gascón, *ib.,* 259-260, edita l'endreça del llibre a Pere d'Artés.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 153 × 190, a dos corondells, de 34-39 línies. Impaginació del foli 4r: 17 + 68 + 15 + 70 + 34 × 35 + 190 + 57.

2. Tipus de ratllat. Quatre línies verticals de justificació, dues línies horitzontals de justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica librària del segle XV, d'una sola mà.

5. Decoració: Inicial d'endreça vermella i blava, amb tocs de filigrana, al fol. 1ra. Tres capitals blaves i vermelles alternades, la primera i la tercera amb tocs de filigrana malva, la segona queda a mig executar. Rúbriques. Calderons vermells.

8. Timbre de la BC al marge inferior dret del foli 5vb.

9. Copista únic.

10 Revisions i correccions als folis 1va, 2ra.

11. Antigues signatures: No n'hi ha. La que hom llegeix a l'angle inferior esquerre del foli 5vb, ara mig esborrada a causa dels materials emprats en la restauració de la peça, és la que fou donada al manuscrit en el moment del seu ingrés: «Ms. 4539».

12. Notícies històriques. Adquirit per la BC en una sessió de subhastes a Barcelona a finals del segle XX.

V. Conclusió

1. Estat de conservacció. El manuscrit ha estat restaurat a fons d'ençà de la seva entrada a la BC. En el folis 1-2, la ratadura dels marges —causada, segons

sembla, per humitat— comportava pèrdua de lletres en totes les línies de la segona columna al recto i de la primera al verso. En els folis 3-5, la ratadura només afecta dues línies inicials del text de les columnes. En aquestes condicions es fa difícil saber com era exactament el manuscrit, ni si tenia foliació, etc.

2. Datació. La filigrana indica que el manuscrit ha estat escrit dins la primera meitat del segle XV. La lletra i la seva regularitat fan pensar en escriptures corrents a finals del segle XIV i principis del segle XV.

3. Origen desconegut.

4. Propietaris i procedència desconegudes.

72

23. Barcelona, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les, Fragments de còdexs, carpeta 131.

I. Enquadernació

1. Cobertes. El pergamí és guardat dins una camisa, oberta només pel tall central. a) Mides de superfície: 343 × 555.

b) Material: Plàstic transparent.

c) Indicacions escrites: Dins la camisa i acompanyant el ms., hi ha dues fitxes. La primera és de cartró beige clar, amida 160 × 62, i al seu recto porta escrit en lletra de màquina d'escriure: «Pergamí que feia de coberta al llibre nº E-26 | de la Sèrie Llevadors (procura menor) | Lletra cursiva-llibrària catalano-aragonesa». Al verso hom llegeix, escrit a mà i en tinta blava de bolígraf: «Aquest pergamí és un fragment de la 4ª part | del "Llibre dels Angels" de Francesc Eiximenis | final del cap. 49 i 1ª part del cap. 50 | Aquest llibre l'escrigue l'any 1392 | Aquest pergamí és català oriental (la lletra)». La segona fitxa és de paper, amida 208 × 107, i només és escrita pel recto, on es llegeix en lletra de tipus: «Aquest pergamí és un fragment de la 4ª part del "Llibre dels Angels" de | Francesc Eiximenis, final del Cap. 49 i 1ª part del Cap. 50.| Francesc Eiximenis va neixer a Girona, sembla el 1327, i morí a Perpinyà | el 1409. | Residí a Barcelona. Consta que hi era el 1381. | El "Llibre dels Angels" le escrigué en català i valencià l'any 1392. | L'èxit del llibre fou extraordinari. Fou traudit (*sic*) inmediatament al llatí, al | francès, al casstellà (*sic*) i al flamenc. | Aquest fragment per la lletra i les seves característiques, ens el mostra | com del segle XIV o XV, contemporani o molt pròxim a l'autor». Les dues notes són de Sergi Gascón.

4. Conclusió. És del final del segle XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Pergamí.

4. Folis: Dos, encara que dins la seva camisa el pergamí és desplegat com a full.

5. Dimensions: a) del full: 480 × 318; b) del foli: 240 × 318.

6. Plecs. El full era primitivament el central o final d'un plec, amb la disposició pèl-carn-carn-pèl. Si no era coix, el plec era de 6 × 2.

8. Foliació coetània en rúbrica i xifres romanes a l'angle superior dret del recto dels folis: «CCII», «CCIII». La continuïtat de la numeració i del text demostra que el full era central de plec. Hi ha una numeració moderna, en llapis i al marge inferior dret del recto dels dos folis: «X 1», «X 2», que defineix les dues cares del full, però correspon també a la identitat dels dos folis.

9. Numeració de plecs. A l'angle inferior dret del recto del foli CCII es conserva la numeració del plec: «R VI». I a l'angle inferior esquerre del foli CCIIIr hi ha la indicació «II», que interpretem com avís per al relligador de l'inici de la segona part del plec.

11. Forats irregulars, incisos, per a la construcció de la caixa d'escriptura.

12. Sistema de ratllat amb tinta sèpia. 1111 2222.

Devers 1569 el full fou separat del cos del volum i transformat en coberta d'un llevador. És perfectament perceptible com es va fer la transformació. De bell antuvi, hom va capgirar el pergamí, de manera que en la seva nova funció l'escriptura antiga es presentava de cap per avall. Després es va procedir al plegatge: a) dos centímetres del marge del que ara és el foli CCIIva es van reservar per reforç intern de la coberta; b) 155 mm. més endins, hom definí amb un segon plegatge el límit de la coberta I; c) un tercer plegatge 20 mm. més enllà definí el llom del nou volum; d) 155 mm. més endavant hi ha el quart plegatge, que defineix la coberta II; els 130 mm. restants foren destinats a reforç posterior de la coberta. El volum tenia, doncs, una amplada de 155 mm. L'altura es definí amb quatre entalladures laterals, que definien una superfície de 220 mm. Els sobrants superior i inferior de l'entalladura foren plegats com a reforç superior i inferior de les dues cobertes. Per a facilitar l'operació d'encobertar i perquè el pergamí sobrant no sobreeixís en la coberta II, hom va practicar una tercera entalladura al centre del marge del foli CCIII.

En el moment de la transformació del pergamí en coberta de llevador, va incorporar l'escriptura següent:

Coberta I, títol en tinta sèpia i lletra grossa: «Procurador menor | 1569 | 1570». Sobre aquest títol, en tinta sèpia molt més clara i esvaïda: «Libre de joan sola preuere | e procurador manor del mon-|-estir de sant pere de les | puellas de barcelona com-|-ensant lo primer de maig | de 1569 fins lo derer de | de 1571».

Al llom, de dalt a baix, escrit a l'inrevés: a) «Procura»; b) «1569 |1570»; c) «menor».

Sota el foli CCIIIra, hi ha restes de comptes, com també al marge esquerre del foli CCIIva.

III. Contingut literari

1. Folis 1-2. Fol. CCIIra [X 1a], *inc.* [*initio mutilus*]: «... lo qual acostament es orribla feretat E ultra aço applicant los lo foch dins lo qual [les] tenen tanchades en sobirana dolor de pensa e de seyn e per tot segons que los es permes e manat per lo princep del orde angelical appellat potestats al qual se pertayn de manar e de ordenar de les obres que han affer los demonis...».

Fol. CCIIIvb [X 2b], *exp.:* «... E diu sent Geronim que en theulogia ço qui de les scriptures santes no ha fonament no es de neguna auctoritat. Terçament com lo foch infernal no permeta aquell quil soffer hauer negun plaer e aço... (*fine mutilus)*»

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels, tractat IV, cc. 49 (dues columnes de text)-50 (sis columnes), ambdós mutilats.*

4. Catàlegs i bibliografia: Duran III, 377.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 158 × 190, a dos corondells, de 22 línies. Impaginació del foli CCIIIr: 28 + 67 + 21 + 71 + 50 × 45 + 190 + 83.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 8,6.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica cursiva librària.

4. Reclams. No és el cas, tractant-se del full central de plec.

5. Decoració: Al foli CCIIIva hi ha una capital que ocupa l'espai de tres línies d'escriptura; és blava i té decoració de mitja filigrana i antenes de color vermell. Rúbriques, calderons blaus i vermells alternats. Una lletra caudada al foli CCIIva.

11. Antigues signatures: Sota el títol del 1569, en llapis, per memòria: «E-26», esment posat en el moment de la restauració del pergamí.

12. Notícies històriques. Si el nostre foli CCII era el sisè i darrer del plec «r», el dit plec començava al foli 197. Probablement era precedit per setze plecs, la majoria de 6 × 2, i n'hi havia d'haver algun de més abundant, per absorbir la diferència de cinc folis.

V. Conclusió

1. Estat de conservació. El text del tros de manuscrit que hagué de convertir-se en llom del llevador del s. XVI, actual foli CCIIvb, ha quedat embrutit per les dues darreres inscripcions que hom hi escampà. Les primeres lletres de

totes les línies del foli CCIIIrb també han quedat desdibuixades pel plegatge que allí rebé el pergamí. Pel que fa a la resta, l'estat del foli és satisfactori.

2. Datació: Principis del s. XV.

3. Origen barceloní.

4. Propietaris i procedència: Cal pensar que el ms. sencer era al monestir de Sant Pere de les Puel·les i que fou desballestat devers mitjan segle XVI.

73

24. Saragossa, Biblioteca Capitular, ms. 15-49, f. 250v.

Cf. *Primera part/1*, n. 6.

c) Fragment integrat en el «Cercapou»

74

25. Barcelona, BUB, ms. 148, fol. 36v-38v.

Cf. supra, n. 48, III, iii.

75

26. Vic, BE, ms. 235, fol. 140r.

Cf. supra, n. 39, III, iii.

VIDA DE JESUCRIST

a) Text complet

76

1. Barcelona, BC, ms. 459

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 210 × 277 × 50.

b) Material: pergamí flexible.

c) Indicacions escrites: Contratapa II, timbre de la BC i dessota, etiqueta: «Diputación Provincial / de Barcelona / Biblioteca Central / Regº Ms. 459 / Signª 4-III».

2. Llom del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres dobles nervis interns que formen quatre seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) «Eximenis | Vida de Christo | desde son Na-|-xament fins a | la edat de 25 añs | que entra al dessert | ms. | T. I»; 2) «T. I.»; 2) «T.I.»; 3) signatures de la Biblioteca Dalmases «15», «177»; 4) signatura actual, repetida: «459 | 459».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I. Foli de guarda Ir del principi, en tinta i en lletra del s. XVIII: «Eximenis o Ximenis – Vida de Xto | Nostre Senyor desde son naxement fins a edat | de 25 añs que entra en lo desert y fou | batejat en lo Riu Jorda | Tomo Primer». Foli de guarda Ir del principi, angle superior esquerre, signatura actual en tinta: «Ms. 459».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis: I + 226 + I
5. Dimensions: 200 × 272 × 40.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam: «no prouava».
2) Plec de 8 × 2, folis 13-28, amb reclam: «sens tot».
3) Plec de 8 × 2, folis 29-44, amb reclam: «qual bon».
4) Plec de 8 × 2, folis 45-60, amb reclam: «souin li».
5) Plec coix de 8/7, folis 61-75, amb reclam: «jueus en la».
6) Plec de 8 × 2, folis 76-91, amb reclam: «e copiosa».
7) Plec coix de 5/4, folis 92-100, amb reclam: «vol dir axi».
8) Plec de 8 × 2, folis 101-116, amb reclam: «de dolçor».
9) Plec de 8 × 2, folis 117-132, amb reclam: «manera».
10) Plec coix de 8/7, folis 133-147, amb reclam: «aqui matex».
11) Plec de 8 × 2, folis 148-163, amb reclam: «dels dits».
12) Plec de 8 × 2, folis 164-179, amb reclam: «en dar gloria».
13) Plec de 8 × 2, folis 180-195, amb reclam: «a tu seruir».
14) Plec de 7 × 2, folis 196-209, amb reclam: «e consolar».
15) Plec coix de 6/2, folis 210-217, sense reclam.
16) Plec de 4 × 2, folis 218-225, sense reclam.
17) 1 foli escadusser, amb taló anterior.

8. Foliació del s. XX, contínua, en llapis i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis.[54] A partir del foli 86 es veuen rastres d'una antiga numeració coetània del ms., en tinta i xifres romanes.

9. Numeració de plecs: no n'hi ha rastre.

10. Filigranes: a) Folis 1-182, 192 i 222-226, del carro de dues rodes del tipus BRIQUET 3544, datada a Lucca el 1434 i entre 1463-1479, a Bèlgica entre 1452-1456, a Lille entre 1456-1474, a Roma entre 1459-1460, a Ulm l'any 1473.

b) Folis 186-191, 197-209, del carro de dues rodes amb els raigs encreuats, possible variant de BRIQUET 3527, datada a Perpinyà el 1412 i el 1432, a diversos llocs d'Itàlia entre 1413-1440, a Holanda els anys 1416 i 1439, a Hongria el 1423 i a Anglaterra el 1417.

b) Folis 215-217, de l'àncora, no identificable amb cap de les que reprodueixen BRIQUET, VALLS I SUBIRÀ i PICCARD, semblant a la de la RAH, ms. 9/1119, fol. 47.

12. Sistema de ratllat en tinta malva esvaïda. 1111 2222. Primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Fol 1r, *inc*.: «Quot sunt species peccati in spiritum sanctum, VI, scilicet desperacio, presumpcio, obstinacio, inuidencia fraterne gracie, impugnacio veritatis agnite et finalis impenitencia, id est, propositum non penitendi.

Desperacio est contra Dei misericordiam, vt quia quis reputat maliciam suam esse maiorem quam diuinam misericordiam.

Presumpcio est contra iusticiam diuinam, quando quis tantum presumit de Dei misericordia quod omnino iusticiam Dei excludit.

Obstinacio et finalis impenitencia claudunt viam ad habendum graciam diuinam, ad quod requiritur, scilicet, ad habendum graciam diuinam, dolere de preteritis et proponere non committere futura.

Impugnacio agnite veritatis est contra doctrine veritatem.

Inuidencia fraterne gratie est contra proprium assertum spiritus sancti.

Ib., *exp*.: «Ed ad hoc quod ista dicantur peccata in spiritum sanctum requiritur quod committantur ex potencia vel ignorancia et quod habeat secum finalem impenitenciam certa malicia sed non si comitantur...»

2. Identificació d'autor i obra: ANÒNIM, *Species peccati in Spiritum Sanctum*, fragment inicial.

Caixa d'escriptura 180 × 80, a columna tirada, escriptura gòtica cursiva catalana del primer terç del s. XV.

54. MASSÓ I TORRENTS, *Les obres,* 666, el troba sense foliar.

II

1. Fol 1r, *inc*.: «Nota virtutem fraxini. Johannicius scripsit Galieno mirabili phisico...»

Ib., *exp*.: «... vnde et nomen accipit fraxinens tamquam frangens saxa. Hoc rarum habeo carissime et habeas».

2. Identificació d'autor i obra: JOANNITI (?), *Virtus fraxini*, fragment o recepta.

Caixa d'escriptura 180 × 70, a columna tirada, escriptura gòtica cursiva catalana del primer terç del s. XV d'una mà diferent de l'anterior, la qual escriu també els versos següents:

III

1. Fol 1r, *inc*.: «Vn jorn depres dinar. ..»

Ib., *exp.:* «... E vengut nes temps de retrayre».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Un jorn després dinar.*

4. Catàlegs i bibliografia: Cf. infra, 5.

5. Edició: MASSÓ, *Les obres,* 666; Orland GRAPÍ, *«Un jorn després dinar», poema català del segle XV,* dins «Rivista di Studi Testuali», III (2001), 197-219.

Caixa d'escriptura 75 × 70.

IV

1. Folis 2-225. Fol. 2r, dalt de tot, sobre l'intercolumni, en lletra del s. XVII: «Es de la llibreria». Fol 2ra, *inc*. de la taula (*rúbrica*:) «Aci comença lo prolech de aquest libre qui es appellat Vita Christi (*fi de rúbrica*). Capitol primer qui posa lo prolech...»

Fol 9vb, *exp*. de la taula: «... Capitol XI qui ensenya com lo saluador stech en lo desert XXXX jorns en cartes CCXVI».

Folis 10-225. Fol 10ra, *inc*. de l'endreça: «(*rúbrica*) Ihesus. A honor e a laor e a gloria de nostre Senyor Deu tot poderos e dela humil verge madona sancta Maria e de tots los sancts e sanctas dela cort celestial Comença lo primer libre de vita christi (*fi de rúbrica*). Al molt honorable (*iter expunc*: rable) e discret caualler Mossen Pere dartes mestre racional del molt alt princep e senyor per la gracia de deu Rey darago al seu orador e en ihesu christ seruidor ffrara ffrancesch eximenis de la orde dels frares menors...».

Fol. 10vb, *exp.* de l'endreça: «... a ell plasent e profitos al seu poble. Aci feneix lo prolech Et comença lo capitol secundo qui ensenya don ha haut començament e pres fonament aquest libre».

Ib., inc. de l'obra: «Primerament donchs protest açi en lo començament…».

Fol 225vb, *exp*.: «... e com aqui ha conuersat ab besties ensenyant a tu per aço que sapies conuerssar e supportar les persones bestials e desrahonades e pascient portar lurs miseries per amor de Jesucrit».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist*, *llibres I-VI, capítol 11.*

3. Altres manuscrits: BC, mss. 268, 299, 451 folis 66v-67v, 460; ACB, mss. 21, 49; BUB, ms. 148, fol. 130v-132r; mss. 1160, 1925; Vic, BE, mss. 172, 234; Arxiu de la Catedral de València, ms. 222; BUV, mss. 214, 209, 576; BNM, mss. 2801, 4187; RBM, ms. II 552; París, BNF, esp. 6; València, Convent de Predicadors, ms. 42; Palma de Mallorca, Biblioteca Pública, ms. 795; Carpentras, Bibliothèque Inghuimbertine, ms. 336, ff. 156r-183v; Barcelona, Biblioteca de la RABLLB, ms. 3-III-7; Palma de Mallorca, Biblioteca March, ms. B 106-V2-3; Barcelona, Reial Academia de Belles Arts de Sant Jordi, ms. sense signatura; Palma de Mallorca, Arxiu Capitular, ms. 15533, fol. 37v-38r; Sevilla, Arxiu Medinaceli, ms. λ G. II. 3, fol. CXVI.

4. Catàlegs i bibliografia: Massó i Torrents, *Les obres*, 666-667; BBC III (1916) 32; Martí, *Eximenis*, 474; *Cincuenta años*, 137; BOOCT cnum 397, 733; Klaus Reinhardt – Horacio Santiago-Otero, *Biblioteca Bíblica Ibérica Medieval*, Madrid, CSIC 1986, 144-147; BITECA manid 1278 (1997. Cf. infra, n. 66, III, A, 4.

5. Edició: Josep Perarnau i Espelt, *La traducció catalana medieval del* Liber secretorum eventuum *de Joan de Rocatalhada*, dins «ATCA», 17 (1998), 47-48, publica fragments de text dels folis 10d, 11a, 29a, 31b, 151bc.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 140 × 170, a dos corondells, de 28-32 línies. Impaginació: 20 + 60 + 20 + 58 + 32 × 30 + 170 + 70.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtico-bastarda de principis del s. XV, d'una mateixa mà fins al foli 216. Mateixa escriptura amb menys trets cursius i d'una altra mà, des del foli 218 al 225.

4. Reclams horitzontals centrats.

5. Decoració: Inicials de pròleg i tractats blaves i vermelles, amb filigrana vermella o blava. Majúscules blaves i vermelles alternades, amb tocs afiligranats liles o vermells. Calderons blaus i vermells. Rúbriques. A l'interior dels paràgrafs, lletres ensafranades.

6. Notes i signes de nota: folis 2r-9r, 13rb, 14va, 20rb, 24rb, 26rb, 30ra, 32va, 33rb, 33va-b, 38va, 44ra, 47va-49ra, 51ra, 53rv, 58va, 65vb-67rb, 69rb, 72rv, 74ra, 78vab, 105rab, 123va, 132va, 133rb, 136va, 138rb-va,

145ra-146rb, 147vb, 148ra, 151rab, 152vb, 154ra-155ra, 160rb, 170rb, 171rb, 193ra, 195rb, 201ra, 215ra, 220ra.

7. Timbre de la BC als folis 1r, 109r, 210r, 225v.

10. Revisions i correccions: fol 3ra, 9v, 18rb, 18vb, 27rb, 35ra, 36va, 39rb-va, 41rb, 89ra, 96ra, 114va, 126va, 127va, 139rb, 141rb-va, 142rab, 158rb, 161rb, 189ra, 213va, 218rb.

11. Antigues signatures. Cf. supra, 2. b) 3).

12. Notícies històriques: Adquirit per l'Institut d'Estudis Catalans juntament amb tots els mss. de la biblioteca Dalmases (nos. 456-677 dels mss. de la BC) el juny del 1916. Cfr «BBC», III (1916), 28-57, especialment 31.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Foli 212 gairebé després del tot. Paper molt gastat dels marges. En general, l'estat és satisfactori.

2. Datació: Primer terç del s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Sant Jeroni de la Murtra, Pau Ignasi de Dalmases, IEC.

77

2. Barcelona, BC, ms. 460

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 210 × 274 × 67.

b) Material: pergamí amb ànima de cartró.

c) Indicacions escrites: Contracoberta II, timbre de la BC i dessota etiqueta: «Diputación Provincial | de Barcelona | Biblioteca Central | Regº Ms. 460 | Signª 4-III».

2. Llom del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes amb 3 dobles nervis, perfectament visibles perquè el llom és descosit.

b) Descripció de les seccions: 1) «Eximenis | Vida de Christo | de 25 añs fins a la | mort de sos mirac|les y dels Apostols | ants y despres | ms. T. II»; 2) «T. II»; 3) signatures de la biblioteca Dalmases: «15», «177»; 4) signatura actual repetida: (en llapis:) «460», (en tinta:) 460».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I. Foli de guarda del principi Ir, en tinta i en lletra del s. XVIII: «Eximenis o Ximenis - | Vida y Mort de Jesuchrist Saluador nostre y por-|-tentos per ell obrats y sos Apostols antes y despres de | sa Mort – des de que ana en lo Desert haont fou | tentat. Tomo Segon».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
e) Capçalera i capçada dalt i baix.
4. Conclusió. Data: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.
2. Matèria: paper.
4. Folis: I - 290 – I.
5. Dimensions: 200 × 268 × 60.
6. Plecs: 1) Plec de 5 × 2, folis 1-10, sense reclam.
2) Plec coix de 5/8, folis 11-23, amb reclam: «appellada».
3) Plec de 8 × 2, folis 24-39, amb reclam: «tot sera».
4) Plec de 8 × 2, folis 40-55, amb reclam: «axi amagats».
5) Plec de 8 × 2, folis 56-71, amb reclam: «sens».
6) Plec de 8 × 2, folis 72-87, amb reclam: «sapiats».
7) Plec de 8 × 2, folis 88-103, amb reclam: «en ells».
8) Plec de 8 × 2, folis 104-119, amb reclam: «fem contra».
9) Plec de 8 × 2, folis 120-135, amb reclam: «alguns».
10) Plec de 8 × 2, folis 136-151, amb reclam: «moltes».
11) Plec de 8 × 2, folis 152-167, amb reclam: «dixi dii».
12) Plec de 8 × 2, folis 168-183, amb reclam: «e latzer».
13) Plec de 8 × 2, folis 184-199, amb reclam: «dien açi».
14) Plec de 8 × 2, folis 200-215, amb reclam: «vn sobre».
15) Plec coix de 8/7, folis 216-230, amb reclam: «fort».
16) Plec coix de 8/7, folis 231-245, amb reclam: «epuys».
17) Plec de 8 × 2, folis 246-261, amb reclam: «de benediccio».
18) Plec de 8 × 2, folis 262-277, amb reclam: «deuocio».
19) Plec de 7 × 2, folis 278 - [291].

8. Foliació del segle XX, contínua, en llapis i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis. A partir del foli 86 hi ha rastres, a vegades restes gairebé senceres, d'una antiga numeració coetània del ms. en tinta i xifres romanes, la qual no comprenia la taula i per això va deu folis endarrera de l'actual.

9. Numeració de plecs: no n'hi ha rastre.

10. Filigrana del carro de dues rodes semblant a la de Briquet 3528, documentada des del 1429 fins a 1461, i el 1451 documentada a Barcelona. És pràcticament idèntica la que es troba a Madrid (Arxiu ducal d'Alba), ms. 80, en el cos del volum, i també és molt pròxima a la de Sant Lorenzo del Escorial, Biblioteca del Monestir, ms. h.II.13, fol. 3.

12. Sistema de ratllat com l'anterior. Pautat amb línies de guia per a les línies de l'escriptura, traçades amb tinta molt esvaïda, gairebé imperceptible.

III. Contingut

I

1. Folis 1-286rb. Foli 1r, *inc*. de la taula: «Capitol XII mostre com lo Senyor vençe la primera temptacio en cartes 1ª».

Fol. 10ra. *exp*. de la taula: «Capitol III e derrer qui acaba lo libre e ha sa presentacio Ja al començament de aquest libre [*altra tinta, altra mà, altra lletra*:] en CCLXXVI».

Fol 11, *inc*. (*rúbrica*): «Capitol XIIe qui ensenya com lo Senyor vence la primera temptacio (*fi de rúbrica*). Vehent donchs lo demoni la altea e perffeccio del dejuni e deles altres virtuts del saluador...».

Fol 286, *exp*.: «... Ço empero que dell es aci posat sia ala sua gloria e honor tostemps e asaluacio nostra e del seu poble christia lo qual ab nos mateys sia tostemps recomenat ala sua gracia e merçe qui viu e regna In secula seculorum amen. | Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist*, *llibre VI, capítol 12 - llibre X.*

4. Catàlegs i bibliografia: Massó i Torrents, *Les obres*, 667; Martí, *Eximenis*, 474; *Cincuenta años*, 137; [Jordi Rubió i Balaguer i Ramon d'Alòs Moner], *La biblioteca Dalmases*, dins «BBC» III (1916) 32; Antoni Rubió i Lluch, *Documents per l'historia de la cultura catalana mig-eval*, II, Barcelona 1921, 405-406; Albert Hauf, *La «Vita Christi» de Fr. Eximenis O.F.M. (1340?-1409?) y la tradición de las Vitae Christi medievales,* tesi doctoral presentada a la UB a. 1976; *La «Vita Christi» de Fr. Francesc Eximenis, O.F.M. (1340?-1409?) como tratado de Cristología para seglares*, dins «AFH», 71 (1978), 37-64; *L'espiritualitat catalana medieval i la «Devotio moderna»,* dins «Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Andorra 1-6 d'octubre de 1979», a cura de J. Bruguera i J. Massot i Muntaner, PAM 1980, 85-121; Klaus Reinhardt, *Die biblischen Autoren Spaniens bis zum Konzil von Trient,* vol. V, *Siglos III-XVI*, Salamanca 1976, 100, 139-140; Nolasc [del Molar] Rebull, *Nota sobre exegesi d'Eximenis en la «Vida de Jesucrist»*, dins «Estudios Franciscanos» 80 (1979) 75-79; Gabriel Llompart, *Apuntes folklóricos en la* Vita Christi *de Francesc Eximenis,* dins «Revista de Dialectología y Tradiciones populares», XXXV (1979-1980), 87-99; Sebastián Bartina, *Francisco Eximenis (ca. 1327-1409) y el culto mariano,* dins *De cultu mariano apud scriptores ecclesiasticos saec. XIV-XV* (De cultu mariano saeculis XII-XV. Acta congressus Mariologici-Mariani internationalis Romae anno 1975 celebrati, vol. V), Roma 1981, 190; Josep Perarnau i Espelt, *Documents i precisions entorn d'Eximenis,* dins «ATCA», 1 (1982), 194-196, nota 14, i 208-209; Josep Romeu i Figueras, *El teatre assumpcionista de tècnica medieval als Països Catalans,* dins «Estudis Universitaris Catalans», XXVI (1984) 246, 258-262; David J. Viera, *Els miracles de Maria en l'obra catalana de Francesc Eximenis,* dins «Actes del Quart Col·loqui d'estudis cata-

lans a Nord-Amèrica (Washington, D.C., 1984). Estudis en honor d'Antoni Badia i Margarit», a cura de Nathaniel B. SMITH, Josep M. SOLÀ-SOLÉ, Mercè VIDAL TIBBITS i Josep MASSOT i MUNTANER, Montserrat, PAM 1985, 121-130; BOOCT (1984) cnum 738; Albert G. HAUF I VALLS, *Joan Exemeno, OFM, i la seva* Quarentena de contemplació. *Aproximació a l'home i a l'obra,* dins «Randa», 17 (1985), 56-60; *La «Vita Christi» de sor Isabel de Villena y la tradición de las «Vitae Christi» medievales,* dins «Studia in honorem professoris Martini de Riquer», vol. II, Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema [1986-1987], 105-164; Isaac VÁZQUEZ JANEIRO, *Anticristo «mixto», anticristo «místico». Varia fortuna de dos expresiones escatológicas medievales*, dins «Antonianum» LXIII (1988) 522-550; Albert G. HAUF I VALLS, *Text i context de l'obra de sor Isabel de Villena,* dins *Literatura valenciana del segle XV. Joanot Martorell i sor Isabel de Villena,* València 1991, 91-124; Albert MANENT, *Els llibres de bibliòfil en català (1941-1962),* dins «Miscel·lània Joan Gili», a cura d'Albert MANENT i Josep MASSOT I MUNTANER, Barcelona, PAM 1988, 340; BITECA (1998-2006) manid 1534 cnum 738; Curt WITTLIN, *Eiximenis i la creença dels cerlitans que «cap rei es salvarà»*. Dotzè, *123,* Pastorale, *36,* Vida de Jesucrist, *4/57,* dins Germà COLÓN, Tomàs MARTÍNEZ, Maria Pilar PEREA (eds.), *La cultura catalana en projecció de futur.* Homenatge a Josep Massot i Muntaner, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I 2004, 495-515; Albert HAUF, *Del sermó real al sermó escrit: La* Vita Christi *de fra Francesc Eiximenis com a glossa evangèlica,* dins *ib.,* 243-289¸ ID., *La huella de Ubertino de Casale en el preerasmismo hispánico: el caso de Francesc Eiximenis, OFM,* dins «Actes del X Congrés Internacional de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval», Rafael ALEMANY, Joseph Lluís MARTOS, Joseph Miquel MANZANARO (eds.), Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, s. a., 93-135.

5. Edicions: a) Jordi RUBIÓ Y BALAGUER, *El naixement de l'infant Jesús,* Barcelona 1951, 39 p. [*Vida de Crist,* l. IV, cc. 1-19]; el pròleg de Rubió ha estat reeditat dins Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Estudis de Literatura Catalana (Obres de Jordi Rubió i Balaguer X),* Barcelona, PAM 1992, 283-291.

b) Nolasc [del Molar] REBULL, *Nota sobre exegesi..., a. c.,* 78-79, publica el capítol XI del tercer llibre o tractat de la *Vida de Crist*, «Com la gloriosa comensà lo psalm de magnificat dins lo ventre de sa mare».

c) Judith BERG SOBRÉ, *Eiximenis, Isabel de Villena and some fifteenth century illustrations of their works,* dins «Estudis de Llengua, Literatura i Cultura catalanes. Actes del Primer Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica. Urbana, 30 de març-1 d'abril de 1978», a cura d'Albert PORQUERAS-MAYO, Spurgeon BALDWIN i Jaume MARTÍ-OLIVELLA, Barcelona, PAM 1979, 305-306, 308-311, edita fragments dels folis 219, 220, 221-222, 244 i 256 del nostre manuscrit.

d) Albert HAUF, *La «Vita Christi»..., (tesi doctoral) o. c.,* edita la primera part de la *Vida de Crist.*

e) Xavier RENEDO – Sergi GASCÓN, *Francesc Eiximenis. Prosa,* o. c., transcriuen el c. 2 del tractat VIII.

f) David Guixeras – Xavier Renedo, *Francesc Eiximenis. Llibres, mestres i sermons,* a cura de..., Barcelona, Editorial Barcino 2005, que transcriuen el c. V, 2.

g) Josep Perarnau i Espelt, *La traducció catalana medieval del* Liber secretorum eventuum *de Joan de Rocatalhada*, dins «ATCA», 17 (1998), 48-52, publica fragments de text dels folis 31c, 31d, 32ab, 172c-173ª, 174a, 180c-181d 269d, 270a, 270b, 271a, 271d, 272a-273b, 275b, 275c, 275d, 276d, 277ª, 277c, 277d, 278c.

II

1. Folis 286v-287v. Fol 286v, *inc*.: «(*rúbrica*) Sequencia fuere ordinata per reuerendum Johannem lobet in sacra pagina magistrum (*fi de rúbrica*). Per tant com los nostres actes no poden esser regglats sens lo principi e fi que es sol Deu per ço coue a ell ab feruor desperit recorrer per Ihesus crucificat...».

Fol. 287v, *exp.:* «... sua passio e de la sua gloriosa immaculada mare amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Joan Llobet, *Meditacions sobre la Passió i oracions.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1998-2006) manid 1534 cnum 1776.

III

1. Folis 288r-289v. Fol. 288r, *inc.:* «Per meditar cascun die de la setmana lexant lo peccat ab consentiment de sant proposit per lo dit mestre lobet ordenat. Lo diluns legiras en lo libre de la tua memoria lo gran misteri de la incarnacio...»

Fol. 289v, *exp*.: «... Et pensa que la carn del Senyor venuda es per rembre lo teu peccat veges com li es obligat».

2. Identificació de l'autor i obra: Joan Llobet, *Per meditar en cascun die de la setmana lexant lo peccat amb consentiment de sant propòsit,* incomplet, per tal com acaba en la meditació del dimecres.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1998-2006) manid 1543 cnum 1777.

IV

1. Foli 290r. *inc*.: «... filus si es que lo fill beneyt li trames langel qui la saluda...»

Ib., *exp*.; «... que ella sabes per cert que apres tres jorns ella passaria de...»

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Crist, Llibre X, tractat V, cap.VIIII*ª*,* repetició del text del foli 264ra corresponent al capítol intitulat «Com langel presenta a la gloriosa vn Ram de palma luent e li dona

III dies despay e per quina significacio», que en la taula és numerat com a capítol X del seu tractat i llibre i en el cos de l'obra és el capítol IX. El f. 290 actual és en realitat un foli rebutjat pel copista (és reixat) després d'haver-hi copiat o repetit una columna de text eiximenisià.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1998-2006) manid 1534 cnum 3.

V

Fol 290v, *inc*.: «La purificació de la verge Maria fo feta apres la natiuitat de nostre Senyor...»

Ib., *exp*.: «... la cera significa la carn de Jhesu Xt qui es nada de la verge Maria, lo bla significa la anima de Ihesu Xt, e lo foch significa la diuinitat de Ihesu Xt».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Sobre la purificació de la Verge Maria*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1998-2006) manid 1534 cnum 3329.

Sota el text anterior, en lletra més petita: «qui molt ama molt sera amat si son amar sera».

IV. ESCRIPTURA

I

1. Caixa d'escriptura: 140 × 185, a dos corondells, de 29 línies. Impaginació: 30 + 60 + 20 + 60 + 25 × 25 + 185 + 50.

2. Tipus de ratllat com l'anterior. UR = 6.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda del s. XV, d'una mateixa mà, la mateixa que escriu els folis 218-225 del ms. 459. Hom distingeix altres mans més cursives als folis 286v-289v.

4. Reclams horitzontals centrats.

5. Decoració com el manuscrit anterior.

6. Notes i signes de nota: f. 1v-4r, 6r-7r, 9rv, 14v, 19r, 22v, 30r, 31r, 33r, 37r, 38v, 40r, 42rv, 44v, 45v, 50v, 51r-52r, 54r-57r, 59r-65r, 67r, 68v, 69v, 71r, 72r, 74r-82r, 95v-97r, 99r-102r, 104r, 109r, 112r, 115r-117r, 122v, 135r, 187r, 188r, 191v, 192v, 195r, 197r, 199v, 201v-202v, 203r, 204r, 206r, 207r-216v, 218rv, 221r-231r, 234v, 238r-279r, 250r-251r, 253r, 255v, 270r-273v, 279v.

7. Timbre de la BC als folis 1r, 110r, 210r, 290v.

8. *Probationes pennae* als folis: 150v, 169v, 200v, 290v.

10. Revisions i correccions: fol 31r, 36r, 46v, 48r, 49r, 56v, 57v, 70v, 76v, 77v, 81v, 89v, 101v, 103v, 107r, 115r, 117r, 123r, 124v, 137r, 147v, 150r, 159r, 162r, 180r, 241r, 252v, 262r.

11. Antigues signatures. Cfr supra, I, 2, b).

II-IV

1. Caixa d'escriptura: 180 × 240, a columna tirada, de línies irregulars i variables. Impaginació irregular.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura cursiva catalana del segle XV d'una mateixa mà.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo, amb algun foli estripat sense pèrdua de text. Enquadernació despresa del cos del volum.

2. Datació: Primer terç del s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Biblioteca de Sant Jeroni de la Murtra, Pau Ignasi de Dalmases. Entra a la BC el 1916: cf. BBC III, (1916), 32.

78

3. Barcelona, Arxiu de la Catedral, ms. 49

I. Enquadernació

El manuscrit és guardat en una capsa de cartró d'aspecte sòlid, de 310 × 450 × 160. A la tapa I de la coberta, centrada, etiqueta quadrada de paper amb inscripció impresa en cercle al voltant d'una creu de Malta: «Capitvlvm Almae Sedis Barcinonensis. Archivvm». A l'angle inferior esquerre, amb tinta negra, xifres grosses i traç gruixut, cota actual: «49». Al llom hi ha una gran etiqueta de pell grisa, amb inscripció: «Eximenis| Vida de Jesucrist». Al mig del llom hi ha un forat rectangular, que permet d'airejar el cepat manuscrit. A la part de baix del llom, etiqueta de paper blanca que va d'un extrem a l'altre, amb la cota actual: «49». La capsa fou feta exprés al taller de la BC per a conservar millor el manuscrit, quan l'any 1936 hi fou incorporat. Les tapes del manuscrit, a més, estan recobertes per una camisa de cartró gris amb doblec a la zona dels llavis dret i esquerre, que amida 300 × 433 × 147. Porta enganxada en la tapa I la mateixa etiqueta quadrada amb la inscripció que ja coneixem. Al llom de la camisa de cartró, dalt de tot, en llapis, hi ha la cota actual del ms: «49».

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 280 × 428 × 130.

b) Material: ànima de fusta, coberta de pell marró gofrada. Ha perdut els quatre bollons de cada tapa.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, en llapis, escriptura del s. XX: «Arch. Cat. Barna». Contracoberta II, angle inferior dret, en tinta, signatura que va rebre el ms. en ésser ingressat a la BC el 1936: «Ms. 1635-Fol.»

d) Elements decoratius: Coberta I: La pell és ratllada en sentit vertical i horitzontal, amb una separació de 5 mm. entre ratlla i ratlla. Sobre aquest fons, dues sanefes dibuixen sengles rectangles, una de llacets, l'altra d'aspes. Al centre, estrella de dotze puntes, voltada per un doble ordre de semicircumferències amb base a les puntes d'estrelles alternades, de manera que les circumferències s'intersecionen mútuament. S'han perdut els cinc claus o botons, prou grossos segons la petja deixada, que decoraven aquesta part del volum.

Coberta II: Mateix ratllat de fons i doble sanefa en forma de rectangle. El rectangle interior és ple de les mateixes aspes de la segona sanefa, i sobre aquest fons atapeït es dibuixen tres columnes de cinc estrelles de vuit punxes cada una. Falten també els cinc claus o botons, de les mateixes dimensions que els de la coberta I.

Ambdues contracobertes porten enganxat un foli de pergamí molt esgrogueït.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc dobles nervis, que formen sis seccions exteriors. També són perceptibles les tires de pergamí escrit reutilitzat per a encolar-les en els espais entre nervi i nervi. Les tires provenen d'algun volum de pergamí que contenia documents, no obra literària.

b) Descripció de les seccions: 1) Teixell de pell, amb la cota del manuscrit, «49», en números grossos i dessota, en tinta, signatura que rebé el volum en ésser ingressat a la BC el 1936: «Ms. 1635-Fol.»; 2) - 6) buides.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: Dos al final del volum, de paper. Els que segurament hi havia al principi han desaparegut; n'hi ha rastres.

b) Tancadors: A la coberta hi ha rastres de quatre tires de pell, dues al llavi central i les altres dues al llavi superior i a l'inferior respectivament. A la contracoberta, quatre gafets de ferro, en la mateixa disposició.

c) Cobertes (folres) de pergamí molt esgrogueït.

e) Capçalera i capçada dalt i baix

4. Conclusió: Coberta original, del segle XV entrat.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis: 14 + CCCLXXXXI + II.
5. Dimensions: 285 × 408 × 120.
7. Plecs: 1) Plec de 2 × 4, folis 1-4, sense reclam.
2) Plec de 5 × 2, folis 5-14, sense reclam.
3) Plec de 8 × 2, folis I-XVI, amb reclam: «apres».
4) Plec de 8 × 2, folis XVII-XXXII, amb reclam: «velat».

5) Plec de 7 × 2, folis XXXIII-XXXXVI, amb reclam: «qui per eyll».
6) Plec de 7 × 2, folis XXXXVII-LX, amb reclam: «gloriosa».
7) Plec de 7 × 2, folis LXI-LXXIIII, amb reclam: «Nota assi».
8) Plec de 6 × 2, folis LXXV-LXXXVI, amb rerclam: «e pujas».
9) Plec de 6 × 2, folis LXXXVII-LXXXXVIII, amb reclam: «daquella».
10) Plec de 6 × 2, folis LXXXXVIIII-CX, amb reclam: «perit».
11) Plec de 8 × 2, folis CXI-CCXXVI, amb reclam: «de dampnatio».
12) Plec de 7 × 2, folis CCXXVII-CXXXX, amb reclam: «los grans».
13) Plec de 8 × 2, folis CXXXXI-CLVI, amb reclam: «salut».
14) Plec de 8 × 2, folis CLVII-CLXXII, sense reclam.
15) Plec de 8 × 2, folis CLXXIII-CLXXXVIII, amb reclam: «De aquesta».
16) Plec de 8 × 2, folis CLXXXVIIII-CCIIII, amb reclam: «vingua Ihesu Christ».
17) Plec de 8 × 2, folis CCV-CCXX, amb reclam: «benigna».
18) Plec de 8 × 2, folis CCXXI-CCXXXVI, amb reclam: «vida».
19) Plec de 7 × 2, folis CCXXXVII-CCL, amb reclam: «dels».
20) Plec de 8 × 2, folis CCLI-CCLXVI, amb reclam: «vn dia».
21) Plec de 7 × 2, folis CCLXVII-CCLXXX, amb reclam: «nagun».
22) Plec de 7 × 2, folis CCLXXXI-CCLXXXXIV, amb reclam: «ver».
23) Plec de 7 × 2, folis CCLXXXXV-CCCVIII, sense reclam.
24) Plec de 7 × 2, folis CCCVIIII-CCCXXII, amb reclam: «als meus».
25) Plec de 7 × 2, folis CCCXXIII-CCCXXXVI, amb reclam: «aduersitat».
26) Plec de 5 × 2, folis CCCXXXVII-CCCXXXXVI, sense reclam.
27) Plec de 7 × 2, folis CCCXXXXVII-CCCLX, amb reclam: «Complits».
28) Plec de 7 × 2, folis CCCLXI-CCCLXXV, amb reclam: «mes».
29) Plec de 8 × 2, folis CCCLXXVI-CCCLXXXXI.

Fol. 1r, dalt de tot, sobre l'intercolumni, en tinta molt oxidada, de mà de J. Caresmar: «Codex 49», repetit al foli Ir.

Al folis CXXXv, la segona columna és buida. Una nota en paper intercalat signada «J[osep] B[aucells] i datada el 25. 1. 81, aclareix: «No hi manca res entre f. 130 i 131 —el text continua bé; comprovat amb la lectura del còdex 21— la columna en blanc és sobrera».

El foli CLXXII és buit.

El foli CCCLXXIIII no ha estat comptat, de manera que la numeració salta del CCCLXXIII al CCCLXXV. Una nota de paper intercalada per l'arxiver entre els dos folis ho adverteix: «Passa de 373 a 375 per error de la numeració 17 abril 1985».

8. Foliació: Els 14 primers folis han estat foliats durant el segle XX amb llapis i xifres aràbigues. Els altres folis duen foliació contínua, en tinta i xifres

romanes, coetània del ms., a l'angle superior dret del recto dels folis. Quan aquesta numeració ha estat guillotinada, la substitueix una numeració en llapis i xifres aràbigues.

9. Numeració de plecs: Al foli LXXXIv, marge inferior, hi ha escrit en tinta un «8» que podria correspondre a un número de plec, perquè aquell és efectivament el plec vuitè. Als marges inferiors esquerres del verso de molts folis hi ha rastres de la numeració de plecs.

10. Filigranes: a) Folis 1-6, CCCXXXXVIII-CCCLXXXXI filigrana de les muntanyes somades de creu, semblant a la de Briquet 11851, datada a Navarreinx el 1391, amb una variant similar datada a Perpinyà els anys 1392/1394, i a Forez el 1395.

b) Folis 4, filigrana del corn, semblant al tipus Briquet 7761, datada a Lucca el 1379, amb variants semblants a Malines del 1382, a Suze i a Gènova del 1385, a Savoia dels anys 1398/1400 i a Reggio Emília del 1419.

c) Folis 8-14, CXI-CXXIII, CXXXXIIII-CXXXXV, CLI, CLVIII-CLX, CLXVI-CLXX, CLXXXVIIII-CCII, CCVI-CCXVIII, CCLIII-CCLXXXXII, foli de guarda final II, filigrana de l'unicorn semblant a la de Briquet IV, 15822, datada a Brusel·les els anys 1420-1422, amb variants a Grammont entre 1397 i 1401, i a Holanda entre 1410 i 1419.

d) Folis I-XXXVIIII, LXXV-LXXXV, filigrana de l'arc, del tipus Briquet I, 809, datada a Santa Fiora, prop de Siena, el 1410, amb variants idèntiques a Provença el 1409, a Holanda el 1415, a Perpinyà entre 1418 i 1425, a Colònia el 1419, a Alost el 1420, a Putte (Països Baixos) el 1422 i a Lucca el 1423.

e) Folis XXXXVII-LXX, LXXXVII-CVIII, CXXVIIII-CXXXXIII, CXXXXVIII-CL, CLV-CLVII, CLXV, CLXXIIII-CLXXXVIII, CCV, CCXXI-CCXXXXVIII, CCLXXXXV-CCCXXXXVI, filigrana de les dues claus, semblant a la de Briquet 3838, datada a Lausana el 1386, amb una variant similar datada a Narbona els anys 1389-1393.

11. Forats verticals, de punxó i incisió directa a partir del recto, per a construir la caixa d'escriptura; a partir del fol. 61, règim complet de perforacions al marge per assenyalar les línies d'escriptura.

12. Sistema de ratllat a punta seca, que en alguns quaderns sembla mina de plom, amb la primera línia escrita; a partir del f. 61, coincidint amb un dels canvis de mà del volum, canvia també la justificació, a punta seca, amb línies de guia per a les línies d'escriptura.

III. Contingut literari

1a. Folis 1-14. Fol 1ra, *inc*. de la taula: «Protestacio de ver catolich en tot aquest libre | Contra aquells qui murmuren contra los contemplatius...»

Fol 12va, *exp*. de la taula: «... Quina sera la manera del regnar del senyor | Torna asa presentacio feta ja al comensament daquest libre ab deguda protestacio».

Folis 13-14 buits.

1b. Folis I-CCCLXXXXI. Foli Ir, *inc*. del pròleg: «[A]l molt honorable mossen P. dartes mestre Racional del molt alt princep e senyor don merti per la gracia de deu Rey derago lo seu horador en Ihesu christ saluador ffrare ffrancesch exemenis del orde dels frares menors si mateix en tot iust seruey e majorment en aquel qui sia en manifestacio e honor e gloria del nostre redemptor e saluador Ihesu christ. Mossen p. diuerses uegades ha plagut a la vostra deuocio de sollicitar e moure que la vide sagrade del nostra cap ihesu christ que los Euangelistas han breument posade yo la degues pus larch posar segons ço que los sants doctors hi han dit e postillat e los grans contemplatius nan sentit e santes personas...».

Fol. IIIIvb, *exp.* del pròleg: «... lo sete enseya com ell te la monarchia general e es gloria dels benuyrats e Rey perpetual».

Fol. Vra, *inc.* de l'obra: «[L]O primer tractat donchs dequest libre sie a tractar de la predestinacio eternal del nostra Saluador e dels grans bens qui dequi son axits los quals los philosofs apellen obres de predestinacio per que per declaracio de aquesta materia nota que segons que posa sent agosti en lo libre apellat de la predestinacio dels sants per quest nom predestinacio entenen comunament los sants doctors...».

Foli CCCLXXXXIva-b, *exp*. de l'obra: «... e façam gracias dels infinits e subirans beniffets quens ha fets ens fa continuament, el supliquem que per la sua merçe nos faça plazents a ssi matex perdonant nos nostros peccats e donant nos açi la sua gracia a apres la sua gloria Amen. E açi es acabat lo seten tractat de aquest deen libre de la vida de Ihesu Christ. [A]cabat donchs aquest libre en la vigilia de mossenyer sant Johan babtista per la misericordia de deu torn a Vos mossen pere dartes al qual le endressat en lo començament que us plaçia hauer paçiencia e compassio de la mia velleza e passions en los deffalliments que açi tro-|-barets vajaus lo cor en la paraula de Sant paul que diu que en moltes coses som tots deffalents. De ço que de be hic trobarets sia atribuhit al rey de paradis ihesu christ del qual proçeexen totes graçies del qual no pot hom prou dir a la sua lahor com sia ver deu e mar de tots bens ço empero que dell es açi posat sia a la sua gloria e honor tots temps e a saluacio nostra e del seu poble christia lo qual ab nos matexs sia tots temps Recomenat a la sua gran merçè. Qui viu e regna in secula seculorum Amen | Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Vida de Jesucrit*, completa.

4. Catàlegs: J. CARESMAR, *Catalogus codicum seu librorum manuscriptorum qui in segregatis sanctae Ecclesiae Barchinonensis asservantur*, ms. de l'ACB, *Indices de Caresmar*, I, I, fol. sense numerar; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 664; *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca Capitular de Barcelona,* dins «BBC», I (1914), 151; MARTÍ, *Eiximenis*, 474; OLIVERAS, 7, n. 8; Josep BAUCELLS REIG, *Documentación Franciscana en el Archivo Capitular de Barcelona,* dins «Archivo Ibero-Americano», 42 (1982), 168; BOOCT (1984) cnum 724; BITECA (1999) manid 1521 cnum 724.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: Fol. 1v-60: 180 × 250, a dos corondells; fol. 61ss, 179 × 245; 36-38 línies. Impaginació: 35 + 80 + 10 + 80 + 65 × 55 + 245 + 105, llevat del foli 1r, que és a columna tirada, amb impaginació: 30 + 75 + 70 × 55 + 245 + 105.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: a) Folis 1-14, escriptura bastarda de principis del s. XV. b) Folis I-LX, escriptura bastarda cal·ligràfica de traç guixut del primer terç del s. XV, d'una mà diferent de l'anterior. c) Folis LXI-CLXXII, altra escriptura bastarda, amb trets cursius, més fina que l'anterior, del mateix període i d'una tercera mà. d) Folis CLXXIII-CCLXXVIIra i CCLXXXIva, escriptura bastarda cursiva de traç gruixut, d'una quarta mà. e) Folis CCLXXVIIrb-CCLXXXIrb i CCLXXXIvb-CCCLXXXXIvb, escriptura gòtico-bastarda cal·ligràfica, de ductus molt dret, datable el primer terç del s. XV.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Espais deixats en blanc per a inicials i caplletres. Rúbriques, calderons i textos subratllats en vermell fins al foli CLXXXXrb.

6. Notes i signes de notes: folis 1v, 4r, 6r-8r, Ir-IIIr, VIr-IXr, XXr-XXIr, XXIIIr, CXIIIr, CXXr, CXXIIIIr-CXXVr, CXXVIIIIr, CLXXXIIIva, CCCXXXXIIIIvb.

9. Copistes: cinc.

10. Revisions i correccions: fol LXXVrb.

11. Antigues signatures: «1635-Fol.»

12. Notícies històriques: El número del còdex és de J. Caresmar, el qual diu en el seu catàleg, després d'exposar detalladament el contingut del llibre: «Est opus hoc scriptum in optimo papiro in fol. maiori, spisso volumine continente 390 folia. Finitur hiis verbis: *Acabat donchs aquest libre en la vigilia de Monsenyer Sn Johan Baptiste* etc. Est instructum omnigena eruditione; sed quia illis temporibus non affulserat lux critica, allegat opera apochrifa nonnulla vel que tribuit auctoribus qui modo esse supposititios non dubitatur et praesertim in historia nullam fidem promereri. Sed defectus iste potius tempori quam Authori est adscribendus. Scriptum fuit hoc opus tempore Martini Regis per annos 1390 et seq. Dicatur Magistro Rationali Petro de Artes».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Estrip al foli CVII. A partir del foli CLXXX, taques d'humitat al marge dret fins al final del volum. A partir del foli CCCXXXV i fins al CCCXXXVII, gran taca d'humitat que afecta la meitat inferior dels folis. A partir del foli CCLI i fins al CCLV taca d'humitat que

afecta el marge superior. Estrip adobat al foli CLXXIV i altre sense adobar. Estrips als folis CCL, CCCII, CCCXXXXI.

2. Datació: Primera meitat del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: ACB.

79

4. Barcelona, Arxiu Capitular de Barcelona, ms. 21

I. Enquadernació

El manuscrit és guardat ara en una capsa de cartró, del tipus que ja hem vist en els anteriors mss. 30 i 49 de l'Arxiu Capitular de Barcelona i que es veurà a propòsit d'altres manuscrits que el 1936 foren incorporats a la Biblioteca de Catalunya o a d'altres centres bibliotecaris depenents de la Generalitat de Catalunya. La capsa amida 300 × 425 × 15. Al centre de la tapa I, etiqueta quadrada de paper amb inscripció impresa en cercle al voltant d'una creu de Malta: «Capitvlvm Almae Sedis Barcinonensis. Archivvm». Més avall, en tinta negra i traç gruixut, cota actual: «21». Al llom, teixell de pell vermella amb inscripció daurada: «Eximenis | Vita Christi». Al capdavall del llom, gomet vermell amb la cota actual del ms. escrita a mà: «21». Sobre el gomet i recobrint-lo en part, tira de paper amb la cota actual: «21».

1. Cobertes: a) Mides de superfície i gruix: 290 × 400 × 80.

b) Material: ànima de fusta, coberta de pell gofrada.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, angle superior esquerre, de cap per avall, cota que rebé el ms., escrita a mà i en tinta, quan l'any 1936 va entrar a la BC: «Ms. 1608 – Fol.».

d) Elements decoratius: Les dues tapes presenten dues menes de recobriments de pell, perquè, el més antic havent-se fet malbé a partir del llom, hom afegí a partir d'aquest una tira d'una altra pell que va de dalt a baix i mesura 115 mm. d'ample. El recobriment més antic presenta en les dues tapes la mateixa decoració: rectangle de doble cantó, amb cantoneres triangulars adornades amb el motiu que es repetirà en tots els dibuixos de la coberta: punt i llacet. Al centre, estrella de David amb creu al centre. Entre l'estrella central i els angles del rectangle interior, la mateixa creu de l'interior de l'estrella. En la tapa II, sobre l'estrella de David, restes de teixell de pell enganxat, amb restes d'inscripció: «… mins | … esucrist (¿)».

La pell que hom afegí a les cobertes en un segon moment és clavada a la post amb claus petits de bella cabota. Una sanefa amb orla emmarca dos rectangles amb les diagonals incises. Rectangles i diagonals són traçades amb el procediment de bordó i mitja canya.

Les tapes s'han després del llom precari i del cos del volum.

2. Llom destruït en les seves 3/5 parts. El que en resta és del mateix material que la segona pell al·ludida. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: L'arrasament del llom posa ara al descobert les onze tires de pergamí que relligaven les tapes entre elles per dintre el llom i els quatre dobles nervis que relligaven el volum. En el espais entre nervi i nervi, com a reforç del llom, hom hi havia encolat tires de pergamí procedents d'un llibre escrit en llatí en lletra gòtica librària formada, de matèria teològica i decoracions en blau i vermell.

b) Descripció de les seccions: 1) inexistent; 2) hi subsisteix un fragment de teixell amb la cota del manuscrit «[2]1» i, a sota, la cota que rebé el volum en ésser ingressat el 1936 a la BC: «[16]08-Fol.»; 3) buida; 4) fragment de teixell, amb inscripció: «... fr...ximeni[ç] | V[i]da d[e Crist]», escrita ara de cap per avall; 5) inexistent.

3. Altres elements. b) Tancadors: dos, dels quals només s'ha perdut el gafet de la segona cinta de cuiro.

e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió: La pell de la primera enquadernació probablement és l'original i és pot datar al segle XV entrat. La segona pell afegida sembla més tardana: entre el s. XVI i el XVII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis: 8 + CCLVI.
5. Dimensions: 280 × 395 × 70.
6. Plecs: 1) Plec de 4 × 2, folis [1] - [8], sense reclam.
2) Plec coix de 4/3, folis I-VII, sense reclam.
3) Plec de 2 × 2, folis VIIII-XII, amb reclam: «forma».
4) Plec de 6 × 2, folis XIII-XXIIII, amb reclam: «reuelats».
5) Plec de 6 × 2, folis XXV-XXXVI, amb reclam: «no sen poria».
6) Plec de 6 × 2, folis XXXVII-XLVIII, amb reclam: «lin fa».
7) Plec de 6 × 2, folis XLVIIII-LX, amb reclam: «Johan la».
8) Plec de 6 × 2, folis LXI-LXXII, amb reclam: «confessio».
9) Plec de 6 × 2, folis LXXIII-LXXXIIII, amb reclam: «fel xristia».
10) Plec de 6 × 2, folis LXXXV-XCVI, amb reclam: «carn».
11) Plec de 6 × 2, folis XCVII-CVIII, amb reclam: «e apres».
12) Plec de 6 × 2, folis CVIIII-CXX, amb reclam: «la setena».
13) Plec de 6 × 2, folis CXXI-CXXXII, amb reclam: «quel sant».
14) Plec de 6 × 2, folis CXXXIII-CXLIIII, amb reclam: «reposats».
15) Plec de 6 × 2, folis CXLV-CLVI, amb reclam en rúbrica: «tots».
16) Plec de 5 × 2, folis CLVII-CLXVI, amb reclam: «exclamatio».
17) Plec de 6 × 2, folis CLXVII-CLXXVIII, amb reclam: «tots aquells».
18) Plec de 6 × 2, folis CLXXVIIII-CXC, amb reclam: «saluaria».

19) Plec de 6 × 2, folis CXCI-CCII, amb reclam: «summariament».
20) Plec de 6 × 2, folis CCIII-CCXIIII, amb reclam: «-uotio».
21) Plec de 6 × 2, folis CCXV-CCXXVI, amb reclam: «no solament».
22) Plec de 6 × 2, folis CCXXVII-CCXXXVIII, amb reclam: «auar e».
23) Plec coix de 5/3, folis CCXXX[IX]-246.

Al foli [1], en lletra de Caresmar, cota del manuscrit escrita a partir de l'intercolumni: «Codex 21», repetit al fol IIr.

Entre el foli IV i el V, tres talons.

Entre el foli VII i el VIIII, un full en blanc avisa que falta el foli 8; el full és de l'Arxiu de la Catedral i porta data: «20 de març 1985».

El plec nº 16, corresponent als folis CLVII-CLXVI, presenta un espai en blanc en el seu darrer foli, CLXVIvb; a peu de columna la nota «nichil defficit», del mateix copista, avisa que l'espai en blanc no comporta pèrdua de text.

8. Foliació: Els vuit primers folis no són numerats. Els altres porten una numeració coetània del manuscrit, en tinta i xifres romanes a l'angle superior dret del recto dels folis. El darrer foli és numerat en tinta i xifres aràbigues.

9. Numeració de plecs: Rastres mínims als folis XXXI, CXXII, CXXXVIII, CXLV, CXCIIII, CCVI, CCXXVIII.

10. Filigranes: a) Folis [3]-[8], CXLVI-CLII, CLIV-[CCLVI], filigrana de la torre, semblant a la de Briquet 15865, datada a Prato el 1427, amb variants similars a Pistoia el 1430 i a Palerm sense data;

b) Folis I-CXLI i CLIII filigrana del carro de dues rodes, semblant a la Briquet 3528, datada justament a Perpinyà a el 1429, amb variants similars a Gènova entre 1429 i 1433, a Holanda entre 1430 i 1434, a Pisa entre 1431 i 1448, a Koblenz i Brusel·les el 1432, a Perpinyà els anys 1432-1437, a Forcalquier el 1433, a Anvers el 1434, a Palerm i a Fabriano el 1442, a Lucca els anys 1444-1452, a Udine el 1447, a Treviso el 1448, a Provença els anys 1448-1452, a Ginebra el 1449, a Pignerolo i a Barcelona el 1451, a Montpeller el 1452, i a Catània el 1453.

11. Forats: Es veuen vuit perforacions rodones a prop dels talls, assenyalant les línies principals.

12. Sistema de ratllat en sec, molt tènue: >>>><<<<. En alguns folis el ratllat és a la mina de plom: 1111 2222. Primera línia de la justificació escrita.

13. La taula numera tots els capítols amb continuïtat des del I al CCCC XLV. En el cos de l'obra els capítols no porten cap numeració.

III. Contingut literari

1a. Folis [1]-[8]. Foli [1]ra, *inc*. de la taula (*rúbrica*): «Aci comença la taula del uolum de Vita Christi ordenat per lo molt reuerent mestre frare francesch

eximeneç (*fi de rúbrica*.) Capitol primer qui mostra a qui se endreça e per contemplacio de qui fo ordonat lo present libre...».

Foli [8]ra. *exp*. de la taula: «... Com apres tot aço Ihesu Christ regnara sobre tots los elets speritualment e special e amorosa e imperial e general e patent senyoria Quina sera la manera del regnat del seyor (*sic*) | Deo gracias».

1b. Folis I-246. Foli I en blanc. Foli IIra, *inc*. del pròleg (*initio mutilus*): «... Ne uuyll escusar diu aquest doctor que noy haia alguns fantastichs e indiscrets homens qui axi com a ypocrits qui uolen guanyar fama e axi com a enganats per lo dyable qui a ells temptant los engana per alguns falsos tocaments e arrapaments que son mes enrabiaments o a uegades que ni ha que parlen eganats per lur mala e gran presumptio...»

Fol. IIIrb, *exp.* del pròleg: «... lo deen libre de aquest uolum conten breument set tractats. lo primer es de la resurrectio del nostre saluador. lo segon tracta que feu los XL iorns apres la resurrectio. lo terç es de la sua ascensio al cel. lo quart com trames lo sant esperit. lo quint es (*expunct* com trames) del proces de la santa esgleya de la qual ell es constituit cap segons que diu sent pau ad effesios primo. lo sisen tracta del iuhy final e de la pena dels dampnats. Lo seten ensenya com ell te la monarchia general e es gloria dels beneuuyrats e rey perpetual».

Fol. IIIrb, *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Comença lo primer libre de uita Christi. Capitol primer declara que es predestinacio e com ihesu christ en quant deu no estech ne poch esser predestinat. Libre primer (*fi de rúbrica*). Lo Primer tractat donchs de aquest libre si ha a tractar de la predestinacio eternal del nostre saluador e dels gran bens qui de aqui son seguits los quals los theolechs appellen obres de predestinacio. Per que per declaracio desta materia nota que segons que posa sent (*rúbrica*) agosti (*fi de rúbrica*) en lo libre appellat de la predestinacio dels sants per aquest nom predestinatio entenen comunament los sants doctors...».

Foli 246ra, *exp*. de l'obra: «... infinits e sobirans benifets quens ha fet ens fa continuament el suppliquem que per la sua merce nos faça plaents a si mateix perdonant nos nostres peccats e donant nos aci la sua gracia e apres la sua gloria Amen. Aci es acabat lo seten tractat daquest deen libre de la uida de Ihesu christ e per conseguent tot lo present uolum de la uida de Ihesu christ | Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Vida de Crist*, completa, llevat del fragment perdut del pròleg, caps. 1-4.

4. Catàlegs: J. CARESMAR, *Catalogus codicum seu Librorum Manuscriptorum qui in segregatis sanctae Ecclesiae Barchinonensis asservantur*, ms. de l' ACB, *Indices de Caresmar*, fol. sense numerar; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 664; *Catàleg dels manuscrits catalans de la Biblioteca Capitular de Barcelona,* dins BBC, 1 (1914), 149-150; MARTÍ, *Eximenis*, 474; OLIVERAS, 7, n. 8; Josep BAUCELLS I REIG, *Documentación franciscana en el Archivo Capitular de Barcelona. II. Manuscritos, incunables e impresos del siglo XVI,* dins «Archivo Ibero-Americano», XLII (1982), 168; BOOCT (1984) cnum 730; BITECA (1999-2004) manid 1527 cnum 730.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 190 × 263, a dos corondells, de 47-48 línies. Impaginació: 30 + 81 + 28 + 80 + 60 × 55 + 263 + 80.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5,8.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura de transició de les formes bastardes a les humanístiques, d'una mateixa mà, de mitjan segle XV.

4. Reclams horitzontals centrats.

5. Decoració: Inicials de tractat o llibre blaves i vermelles, amb filigrana vermella i lila. Capitals blaves i vermelles amb tocs afiligranats. Rúbriques. Calderons blaus i vermells en els folis de taula. Subratllats en vermell els noms d'autoritats.

6. Notes i signes de nota: folis [1]r, VIIrb, XVrb-XVIra, XXIra, XXIIIrb, XXVIvb, XXVIIrb-va, CXVIIva-b, CCXXXVra.

10. Revisions i correccions: fol [4]v, XIra-va, XVIIva, XXVIIva, XLVIII-Ira, CXXIIIIrb-va, CLIIIIvb, CCLIra.

11. Antigues signatures: Al verso del darrer foli, marge inferior esquerre, hi ha escrita en tinta la signatura que rebé el ms. en ésser ingressat a la BC el 1936: «Ms. 1608».

12. Notícies històriques: El número del còdex és el que li donà J. Caresmar en dreçar el catàleg, tothora manuscrit, del fons de la Catedral, on, després de reunir el contingut temàtic del llibre, Caresmar diu: «Dividitur hoc opus in decem libros, et quisque in plura capita: scriptum est lingua Catalana qua utebatur seculo 14. Continet folia 245. Est manuscriptum in optimo papiro in fol. optime conservatum». Per tant, la degradació del manuscrit s'ha produït del segle XVIII ençà.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Coberta fatal. Primers i darrers folis molt fatigats. Talls en alguns folis. Els folis CX-CXXI escantonats del centre i de la part inferior. Algunes taques. Oxidació sensible, que el paper aguanta prou bé a causa de la seva qualitat excel·lent. Que el foli I hagi restat en blanc, possiblement és degut que el foli original fos defectuós o que hom desitjava una presentació més acurada del primer full, amb orla o altra possible decoració, i es deixés la realització per un altre copista.

2. Datació: Les filigranes orienten entre 1430 i 1450.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: ACB. Al foli 246vb, marge inferior, hi ha escrit en tinta marró molt esvaïda del s. XVII, un nom (podria haver estat un antic propietari?): «J. Bruixjosa».

80

5. Barcelona, BC, ms. 268

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 222 × 286 × 110.

b) Material: pergamí groc amb ànima de cartró.

c) Indicacions escrites: Contratapa II, timbre de la BC; etiqueta: «Diputación Provincial | de Barcelona | Biblioteca Central | Reg. Ms. 268 | Signª 2-III». Sota aquesta etiqueta, altra etiqueta: «Biblioteca Central - Barcelona | Laboratorio de Restauración | *Nº de orden*... | *Fecha de ingreso*:... *de*..... *de* .... | *Operaciones realizadas* (en tinta): *rebajar la tinta de la escritura, poner velo, encuadernar*..... | *Devolución a la biblioteca* (en tinta): *20 Sep. 1946*» . Al costat esquerre d'aquesta segona etiqueta, en tinta i llapis, signatura actual: «4º/2-III/Ms. 268».

2. Llom del mateix material, ras. a) Tipus de relligadura: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres dobles nervis centrals interns i dos nervis simples situats als extrems superior i inferior del llom, que no en treuen d'externs.

b) Descripció de les seccions: Al capdavall, en llapis, signatura de la BC: «268»

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: III + IV, de paper de fil verjurat, sense filigrana

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. És del segle XIX, restaurada el 1946.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper i pergamí.
4. Folis: III + 471 + IV.
5. Dimensions: 210 × 282.
6. Plecs: 1) Plec coix de 6/5, folis 1-11.
2) Plec de 3 × 2 folis 12-17.
3) Plec coix, de 4/3 + 1, folis 18-25.
4) Plec de 12 × 2, folis 25-48, amb reclam: «deu porta».
5) Plec de 12 × 2, folis 49-72, sense reclam.
6) Plec de 13 × 2, folis 73-98, amb reclam: «-plida».
7) Plec de 12 × 2, folis 99-122, amb reclam: «lo libre».
8) Plec de 13 × 12, folis 123-148, amb reclam: «diu aquest».
9) Plec de 12 × 2, folis 149-172, amb reclam: «que en aço».
10) Plec de 12 × 2, folis 173 × 196, amb reclam: «doctor».

11) Plec de 13 × 2, folis 197-222, amb reclam: «los sants».
12) Plec coix de 6/5, folis 223-233, sense reclam i amb un taló entre el foli 228 i el foli 229.
13) Plec de 12 × 2, folis 234-257, amb reclam: «-ren».
14) Plec de 12 × 2, folis 258-281, amb reclam: «-cions».
15) Plec de 12 × 2, folis 282-305, amb reclam: «e tots los».
16) Plec de 12 × 2, folis 306-229, amb reclam: «façen».
17) Plec de 12 × 2, folis 330-353, amb reclam: «-gueren».
18) Plec de 12 × 2, folis 354-377, amb reclam: «vostra».
19) Plec de 12 × 2, folis 378-401, amb reclam: «poder».
20) Plec de 12 × 2, folis 402-425, amb reclam: «-faliment».
21) Plec de 12 × 2, folis 426-449, amb reclam: «-tots».
22) Plec coix de 12/11, folis 450-[472].

En el plec 1) hom va retallar el foli parell del fol. 6, del qual només roman un taló plegat a l'esquerra i a l'inrevés. El copista havia previst aquest bifoli com exterior del quadern, quan la seva posició havia d'ésser la central del plec; per això en un segon moment es va retallar i situar allà on li corresponia. Trobarem aquesta meitat de full al plec 3).

El plec 2) és un ternió amb el bifoli central de pergamí, amb la seqüència pèl-carn-carn-pèl (a l'inrevés del foli de pergamí del qual formava part el f. 6, que havia d'oferir la seqüencia carn-pèl-pèl-carn).

Al plec 3), la posició de la filigrana indica que manca el fol. 21 bis, parella del fol. 21, amb el qual formaria el centre del plec. Al final del plec s'ha afegit el f. 25 (de pergamí, parella del fol. 6). En realitat l'actual foli 25 és el que hauria hagut d'ésser el foli 6bis i li correspon el taló que hi ha entre els folis 5 i 6. Al capdavall, el bifoli format pels actuals folis 6 i 25 havia d'haver estat un full central de quadern; l'anomalia en la disposició d'aquests dos folis de pergamí prové dels errors que es van produir en la confecció de la taula. Efectivament, al foli 25r hi ha copiat el final de la taula, i això és el que delata que el bifoli ‚6-25' fou previst com exterior de plec; seguint l'ús habitual als escriptoris, quan hom copiava el folis de pergamí, hom ho feia amb independència de la còpia dels folis de paper; en el cas del nostre manuscrit, es van produir almenys un error en la previsió de l'espai i un altre en la còpia. En virtut del primer error, el que ara apareix copiat al foli 25ra, que és el final de la taula, ja es troba copiat als folis 16vb-17ra. En virtut del segon error, el que ara apareix copiat al foli 17rb-va són rúbriques «qui fallen del quart tractat del deen libre qui es de la vida de la gloriosa la qual feu apres la mort del saluador», és a dir, és una tornada enrera. Taula i obra, d'altra banda, ofereixen una altra singularitat, perquè les rúbriques «qui fallen del quart tractat del deen libre» corresponen a capítols que en el cos de l'obra apareixen intercalats no en el tractat IV, ans en el V del llibre X. Per tant, és probable que la taula hagi volgut rectificar un error o confusió que s'havia produït en la còpia del volum. Tot plegat fa pensar que la còpia d'aquest volum fou accidentada, i

caldrà mirar amb lupa si no s'han produït altres anomalies. El plec 3) és format per folis en blanc, llevat l'afegit del foli 25.

8. Foliació del s. XX, contínua, en llapis i xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis. Una foliació més antiga, tatxada,[55] en tinta, començava a l'actual foli 26 i s'estroncava a l'actual foli 151, on continua la foliació moderna en llapis.

9. Numeració de plecs: no n'hi ha rastre.

10. Filigranes: a) Folis 1-149, 224-233, 380-471, del carro de dues rodes, semblant a la BRIQUET, I, nº 3544, datada a Lucca el 1434 i entre 1463-1479, a Bèlgica entre 1452-1456, a Lille entre 1456-1474, a Roma entre 1459-1460, a Ulm l'any 1473, idèntica a la del ms. h.I.10 de la biblioteca de l'Escorial, de mitjans segle XV.

b) Als mateixos folis alterna amb la filigrana anterior la del carro amb els raigs en aspa i un tipus de coronament no repertoriat en BRIQUET i molt semblant a la del ms. 459, fol. 226, de la BC.

c) Folis 140-221 i 237-260, filigrana de l'enclusa, semblant a BRIQUET 5956, datada a Florència els anys 1450-1452, amb variants a Utrecht els anys 1425-1432 i 1463.

d) Folis 263-379 i 387, filigrana del bou, semblant a la de LIKHACHEV 950 i 951, datada a Rússia el 1431.

11. Forats: Restes de perforacions rodones que assenyalaven les línies de justificació fonamentals, molt a prop dels talls.

12. Sistema de ratllat en tinta marró molt esvaïda. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1a. Fol 1-25. Fol 1ra, *inc*. de la taula (*rúbrica*): «Comensen les rubriques del libre apellat uida de Jhesu Christ (*fi de rúbrica*). Capitol qui posa protestacio de hauer catholic senyn en tot aquest libre etc.»

Fol 25ra-b, *exp*.: «En aquest derrer capitol de tot aquest volum torna a sa presentacio feta ja en lo començament daquest libre ab deguda protestaçio (*rúbrica*:) Aci ffenexen totes les rubriques del present libre apellat uita cristi. Les quals son hordenades totes per deu libres o volums comensant a cascun libre o volum cappitol primer e segon tro a la fi de cascun libre o tractat. Deo gracias» (*fi de rúbrica*).

55. Això vol dir que el manuscrit fou foliat dues vegades. En efecte, MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 607, constatava el 1909 una numeració que arribava fins al foli 163. En el seu temps el manuscrit tenia molts més folis —i ara no és el moment d'escatir perquè—, i la foliació era incompleta. En un primer moment, doncs, hom va completar la numeració en tinta que hi havia, perllongant-la en llapis fins a la fi del ms. En el moment d'ésser refeta o restaurada la relligadura del ms. i en el moment de llevar-li una certa quantitat de folis que hi havia hagut abans, hom decidí refoliar-lo, i per això es va tatxar la foliació anterior.

1b. Fol. 26-471. Fol 26ra, *inc*. de l'endreça: «(*rúbrica*) Açi comença lo libre appellat vita cristi hordenat per lo Reuerent Mestre ffrancesch eximeneç, ffrare del horde dels ffrares menors ab la ajuda de nostre senyor deu Jhesu Christ. Capitol primer prolech (*fi de rúbrica*). Al molt honorable e discret caualler mossen pere dartes Mestre racional del molt alt princeb e senyor don Marti per la gracia de deu Rey daraguo lo seu horador en Jhesu Christ seruidor ffrare ffrancesch eximeneç...».

Fol. 26va, *exp.* de l'endreça: «... sopplicant tots homilment que al dit deu he senyor vullats deuotament preguar que ell per sa gracia clemencia e prechs de la sua preciosa mare de la qual a-|-uem aci altes excellencies a declarar Me vulla preseruar de tota error Emfaça per tot lo proces daquest libre dir ço que a ell sia plasent e profitos al seu poble».

Fol. 26vb, *inc.* de l'obra: «Primerament donchs protest aci en lo comensament dest libre que si yo daual ne en qualseuol libre o tractat meu per inaduertencia...».

Fol 471ra, *exp*.: «... deu e mar de tots bens. Ço empero que dell es açi posat sia a la sua gloria e honor tots temps e a saluacio nostra E del seu poble crestia lo qual ab nos mateys sia tots temps recomanat ala sua gracia e merce. Qui uiu e regna in secula seculorum amen. Amen. Ffinito libro sit laus gloria christo amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist*, complet.

4. Catàlegs: Massó i Torrents, *Les obres*, 667; Martí, *Eximenis,* 474*; Cincuenta años*, 132; BOOCT (1984) cnum 721; BITECA (1991) manid 1518 cnum 721.

5. Edició: a) [Nolasc del Molar], *Textos asuncionistas de nuestro archivo capitular*, dins "Scrinium" 1 (1951) 9-10, publica el capítol XVI del cinquè tractat del llibre X de la *Vida de Crist*, que correspon al c. XVIII del mateix tractat i llibre en el text del nostre ms., fol. 456va-4567va.

b) Nolasc del Molar, *Eximenis*, Olot 1962, 48-49, publica onze capítols del cinquè tractat del llibre X de la *Vida de Crist*, corresponents als cc. VII-XVII del mateix ms., fol. 452vb-458ra, ometent els textos en llatí i el fragment final del capítol XVII.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 125 × 200, a dos corondells, de 38-42 línies. Impaginació: 35 + 56 + 10 + 60 + 42 × 30 + 200 + 48.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable. Pautat sense línies de guia per a les línies d'escriptura. Primera línia escrita.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtico-bastarda catalana del s. XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals centrats sota la segona columna.

5. Decoració. Foli 26r: Gran sanefa daurada, els quatre costats de la qual contenen cadascun quatre rombes executats en colors blau i lila. A l'interior de cada rombe, flor de llir pintada alternadament en color blau i lila dins rombe aproximadament quadrat. La sanefa és adornada amb orles als seus quatre angles, sota el cantó que dóna sobre el marge inferior i sobre el que dóna al marge esquerre, havent estat retallada per la guillotina la que anava sobre el cantó donant al marge superior del foli. Les orles combinen els colors blau, lila i or. La sanefa és partida per una ratlla daurada prima, entorn de la qual s'enrosquen orles en blau i lila, fent així la partió de les dues columnes. A l'exterior de la sanefa, entre orla i orla, petits sols daurats amb raigs negres en disposició espiral.

Gran inicial dins la sanefa sobre fons daurat, en colors blau, lila i roig, que imita les formes folioformes de l'orla.

Foli 235r: Gran sanefa daurada, recorreguda en el seu interior per una orla en colors blau i lila, en tot semblant a l'anterior. La divisió de les columnes és marcada ara per una sèrie de cinc petits sols d'or amb raigs negres en disposició espiral. A l'exterior de la sanefa, donant als quatre marges, sèries de cinc petits sols daurats amb raigs negres en disposició radial.

Gran inicial dins la sanefa sobre fons daurat, en colors blau, lila i roig, imitant les formes folioformes de l'orla.

Inicials de tractat en blau i vermell i filigranes en color lila i/o vermell als folis 30r, 43r, 47r, 143v, 206r, 222v, 286v, 354v, 433v (no del tot acabada la darrera). Capitals blaves i vermelles amb tocs afiligranats, algunes sense executar, d'altres amb dibuixos, com la del foli 110vb. Rúbriques. Calderons blaus i vermells.

6. Notes marginals o signes de nota: folis 29vb, 33v-34r, 35v, 37rb, 53ra, 67rb, 73rb, 80rb, 84rb, 87rb, 91rb-va, 93vb-94ra, 164rb-va, 170rb, 214rb, 228rb-va, 249ra, 270rb, 295rb, 345ra, 346vb, 349rb, 365va, 370va, 371ra-va, 386ra-vb, 396rv, 426vb, 451va, 453rb, 458rb, 460vb

7. Timbre de la BC als folis 1r, 100r, 125r, 201r, 226r, 471r. Timbre amb la roda del convent de Santa Caterina de Barcelona al foli 1ra i 1rb

10. Revisions i correccions: folis 27rb, 44ra, 49rab, 62ra, 68rab, 68va, 71ra, 161rb, 166va, 169va, 201ra, 213ra, 228rb, 242rb, 270rb, 338va, 352ra, 387va, 420ra, 435va, 437va, 450ra, 454ra

V. Conclusió

1. Estat de conservació. Forats als folis 261-267, 272-274, 278, 283-288, 296-300, 310, 319, 322-323, per forta oxidació. Foli 410 després.

2. Datació: Mitjan segle XV

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència. Segons l'ex-libris del foli 234v, «Es de Anthony Codony menor mercader frances de Barcelona a II de Març 1625».

Posteriorment a aquesta data, per compra o per altre títol de propietat, el manuscrit ingressà a la biblioteca del convent de Santa Caterina de Barcelona. Amb la Desamortització del 1835, si el manuscrit no havia sortit abans del convent, es dispersà i anà a parar a mans privades. Fou adquirit per la BC al llibreter Salvador Babra l'any 1913, juntament amb el lot de mss. que ara tenen les cotes 262 a 287.

81

6. València, BUV, ms. 209

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 290 × 80.
b) Material: Ànima de cartró, coberta de pergamí groc clar.
c) Indicacions escrites: Contratapa I, en llapis, signatures del ms.: «M | 209», actual | «92-6-13», antiga | «G. C. | 1200», de Gutiérrez Caño.
2. Llom del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interns, clarament perceptibles, que formen quatre seccions a l'exterior
b) Descripció de les seccions: 1) buida; 2) en tinta marró: «XIMENEZ | Vita | Christi»; 3) buida; 4) etiqueta de paper blanc enganxada, amb la cota actual: «M | 209».
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: Al principi i al final, III folis de guarda de paper amb filigrana de les lletres C i B enllaçades, buits.
b) Tancadors: Falten: hi ha els forats i eren de cinta de pergamí.
c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
e) Capçalera i capçada dalt i baix.
4. Conclusió. Data: Segle XIX o XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper i vitel·la.
4. Folis: II + CCCLXXV + III.
5. Dimensions: 215 × 284 × 70.
6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis I-XVI, amb reclam: «tan alt».
2) Plec de 8 × 2, folis XVII-XXXII, amb reclam: «de les juhies».
3) Plec de 8 × 2, folis XXXIII-XLVIII, amb reclam: «Gabriel».
4) Plec de 8 × 2, folis XLIX-LXIII, amb reclam: «e al qual tota».
5) Plec de 8 × 2, folis LXV-LXXX, amb reclam: «ardues».
6) Plec de 8 × 2, folis LXXXI-LXXXXVI, amb reclam: «malicia».

7) Plec de 8 × 2, folis LXXXXVII-CXII, amb reclam: «los grans doctors».

8) Plec de 8 × 2, folis CXIII-CXXVIII, amb reclam: «venguda».

9) Plec de 8 × 2, folis CXXIX_-CXXXXIIII, amb reclam: «Penssa».

10) Plec de 8 × 2, folis CXXXXV-CLX, amb reclam: «la quarta».

11) Plec de 8 × 2, folis CLXI-CLXXVI, amb reclam: «Aci».

12) Plec de 8 × 2, folis CLXXVII-CLXXXXVI, amb reclam: «de peccat».

13) Plec de 9 × 2, folis CLXXXXVII-CCXIIII, sense reclam.

14) Plec de 8 × 2, folis CCXV-CCXXX, amb reclam: «Neus».

15) Plec de 8 × 2, folis CXXXI-CCXXXXVI, amb reclam: «e estauen».

16) Plec coix de 7/8, folis CCXXXXVII-CCLXII, amb pèrdua del foli CCLIII, que ha estat estripat, i amb reclam: «la terça raho».

17) Plec de 8 × 2, folis CCLXIII-CCLXXVIII, amb reclam: «Empero».

18) Plec de 8 × 2, folis CCLXXIX-CCXCIIII, amb reclam: «tant cual».

19) Plec de 8 × 2, folis CCXCV-CCCX, amb reclam: «seria lo saluador».

20) Plec de 8 × 2, folis CCCXI-CCCXXVI, amb reclam: «glorificant».

21) Plec de 8 × 2, folis CCCXXVII-CCCXXXXII, amb reclam: «Açi comença».

22) Plec de 9 × 2, folis CCCXXXXIII-CCCLX, amb reclam: «fets del saluador».

23) Plec coix de 8/6, folis CCCLXI-CCCLXXIV.

24) Foli CCCLXXV, solter i complementari.

Els plecs són invariablement constituïts per dos fulls de vitel·la, el primer i el darrer, i els altres [6, 7 ó 8] intermitjos de paper. La col·locació dels fulls de vitel·la segueix la distribució següent: el primer full té la seqüència pèl-carn, carn-pèl; el darrer presenta la seqüència carn-pèl, pèl-carn.

En el plec que fa setze s'ha perdut un foli sencer de text.

Al foli CXXXXra, una rúbrica avisa: «Require in fine». Efectivament al final del volum hi ha dos capítols [LXX i LXXI] del quart llibre, que el copista s'estrompassà i hom no s'adonà del fet fins més endavant; per això a partir del capítol LXXII del quart tractat tots els números de capítol han estat corregits [folis CXXXX-CLII]. El darrer foli restitueix així la part de text perduda en aquell indret.

Al foli Ira, *in margine sinistro inferiori*, etiqueta enganxada, amb inscripció impresa (s. XIX): «Ex Bibliotheca, quam | D. D. Vincentius Blas-|-co Academiae Valenti-|-nae Rector perpetuus | eidem testamento legavit».

Al costat de l'etiqueta, inscripció en tinta marró tatxada amb tinta negra: «Es de la lib. Luis Roig». Inscripció repetida i també ratllada al final del volum, foli CCCLXXVv.

8. Foliació contínua, en rúbrica i xifres romanes a l'angle superior dret del recto dels folis. A partir del foli IIIIv, al centre del marge superior del verso dels folis hi ha en rúbrica un número romà en majúscules [del I al X]; i al centre del marge superior del recto dels folis hi ha, també en rúbrica, la paraula «Tractat» [foli V] o una «T» majúscula [resta dels folis]

9. Numeració de plecs: Signatures de quadern en xifres aràbigues; la primera assenyala el número del quadern, la segona el del bifoli. N'hi ha rastres als folis XVIII-XXII, XXXIIII-XXXX, LII-LIII.

10. Filigranes: a) Foli III-CXXXII, CXXXX-CLXXV de les muntanyes somades de creu, semblant a BRIQUET 11694, datada a Laak el 1423.

b) Folis CXXXIIII-CXXV, CLXXVII-CCIII, CCX-CCCLXXIIII del carro de dues rodes, semblant a BRIQUET 3544, datada a Lucca el 1434 i entre 1463-1479, a Bèlgica entre 1452-1456, a Lille entre 1456-1474, a Roma entre 1459-1460, a Ulm l'any 1473.

c) Foli CCIIII, del bou, del tipus VALLS I SUBIRÀ 1204, datada a Olot el 1477, com la dels mss. BUB 77, BUV 209, Carpentras 177, BC 285 i RAH 9/1117.

11. Forats per a la caixa d'escriptura, rodons, fets del recto al verso dels folis.

12. Sistema de ratllat a punta seca sobre el pergamí, amb perforacions no sempre visibles i la primera línia escrita. Sobre el paper, ratllat a la mina de plom que deixa una traça marró, amb perforacions rodones visibles a prop del tall, assenyalant les línies fonamentals de justificació, i la primera línia escrita. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis I-CCCLXXIIII [+CCCLXXV]. Foli Ira, *inc*. del pròleg: «Al molt honorable e discret caualler Mossen Pere Dartes Mestre Racional del molt alt Princep e senyor Don Marti per la gracia de deu Rey Darago. Lo seu orador e en Ihesu christ seruidor Frare Francesch Eximeniç del orde dels frares menors si mateix en tot just seruey e majorment en aquell qui sia en manifestació e honor e gloria del dit nostre redemptor e saluador Ihesu Christ...».

Foli IIIIra, *exp*. del pròleg i de la introducció: «Lo deen ensenya com vindra ala fi del Mon jutjar los bons els mals e daqui veuras manifestatio dela sua perpetual senyoria».

Foli IIIIra, *inc*. dels tractats (*rúbrica*):

«Comença donchs açi lo primer libre de la sagrada vida de Ihesu christ qui ensenya per quina manera lo nostre Redemptor es dit esser pre destinat eternalment, e posa alguns grans bens qui per la dita predestinacio son per uenguts a nosaltres. Capitol primer qui mostra que es predestinacio e que Ihesu Christ en quant deu no es ne pot esser predestinal (*fi de rúbrica*). Lo primer tractat donchs de aquest libre so ha a tractar de la predestinacio eternal

o del nostre Saluador e dels grans bens qui de aquis son seguits los quals los teolechs appelen obres de predestinacio...»

Fol CCCLXXIIIIva, *exp*.: «... Ço empero que de ell es açi posat sia ala sua gracia e honor tots temps e a saluacio nostra e del seu poble christia lo qual ab nos mateix sia tots temps recomanat ala sua gracia e merce qui viu e regna in secula seculorum Amen

Ffinito libro sit laus et gloria Christo Amen Detur pro penna scriptoris vita eterna Orla vocatur qui scripit benedicatur».

Fol. CCCLXXVra, *inc.* del foli complementari, amb el text pertanyent al llibre IV de l'obra que el copista havia omès: «[*in marg al man*] del quart tractat [*fi de marge*] [*rúbrica*] Capitol LXX qui ensenya com se es deu preseseruat (*sic*) aci a nosaltres. [*fi de rúbrica*] Lo Terç punt de aquest doctor si es considerar lo Terç vers del dit cantich qui es aquest Quod parasti ante faciem omnium populorum. E uol dir segons aquest doctor que nostre senyor deu ha posat lo seu glorios fill qui es pau nostra ens ha pacificat lo seu pare qui era fello contra nos…»

Fol CCCLXXVvb, *exp*. del foli complementari: «Lo quart punt es que lauors herodes pensant com los dits Reys eren venguts de tant luny per adorar lo dit infant e Rey lauors nat, Pensant en lo gran senyal que hauien hagut del cel en la estela quils hauia guiats, la qual estela hauien molts uista, qui en sa presencia ho hauien recomptat Segonament pensant com los grans sauis e maiors mestres en la ley li hauien dit lo loch hon deuia naxer e per alguns fos secretament informat, que aquell era lo temps en lo qual deuia naxer E axi mateix sabes com los dits Reys dorient lo hauien trobat e adorat en bethleem, Terçament informat com los Angels cantants altament en layre hauien denunciada la sua santa natiuitat, e com...»

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Vida de Jesucrist,* completa.

4. Catàlegs: Massó i Torrents, *Manuscrits catalans de Valencia*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», IX (1906), 191; *Les obres*, 663; Martí, *Eiximenis,* 474; M. Gutiérrez del Caño, *Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia*, t. II, Valencia, Libreria Maraguat 1913, 141-142; BOOCT (1984) cnum 278; BITECA (1991-2004) manid 1525 (1991-2004) cnum 278.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura 135 × 178, a dos corondells, de 35-44 línies. Impaginació: 25 + 57 + 20 + 59 + 50 × 35 + 178 + 73.

De vegades la caixa d'escriptura dels fulls, sobretot cap al final dels corondells, és molt atapeïda i les línies hi són més espesses. Això demostra que els fulls de paper i els de pergamí, o algun d'ells, s'escrivien amb independència i a base de blocs predeterminats, que no sempre eren ben homogenis.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda del s. XV, amb influències de la humanística.

4. Reclams horitzontals centrats, decorats amb un traç en tinta vermella.

5. Decoració: Gran inicial del pròleg, en or i color blau, afiligranada amb colors vermell i malva. Capitals blaves i vermelles alternades amb antenes vermelles i malves alternades. Rúbriques. Calderons vermells. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de color roig. Des del fol. 140rb fins al final de l'obra hom ha esmenat la numeració dels capítols amb tinta vermella.

6. Notes, signes de nota, manícules, etc.: Fol VIrb-va, IXra-Xvb, XXIrb, XXVIr-XXVIIIva, XXXrb, XXXIvb, XXXVra-XXXVIIva, XLVrb, LIIv-LIIIra, LXXIvb, LXXVrb, LXXIIra, LXXXVIIvb, LXXXXrb, LXXXX-VIIIrb-b, CVIIrb, CXVIIra, CXXXX (en rúbrica), CXXXXIr, CLVIIva, CLXXXVIvb, CLXXXXIXva, CCIIIIrb-va, [CLIIIIra, perdut en la seva major part], CCCXVra, CCCXXXVIIra, CCCLVIIra-vb, CCCLXIIIva, CCCLXVrb, CCCLXVIrb-va.

7. Timbre de la «Biblioteca Universitaria Pública de València» al f. Ir.

9. Copista: Un tal Orla o Orlà.

10. Revisions i correccions: fol. XXIIIIra, XXIXrb, LXVIIrb, LXXVIvb, CVIra, CLIra, CLXXXVra, CLXXXVIIIrb, CLXXXXIIIra, CLXXXXIXva, CCIva, CCXIIIIra, CCXXXrb, CLXXXXrb, CCXXXXVIIIva, CCXXXXI-Xrb, CCLIIrb, CCLXXVIra, CCLXXXIva, CCXCVIrb-vb, CCCIIrb, CCCX-XIXva, CCCXXXIIIrb, CCCXXXVIrb, CCCXXXVIIIra, CCCXXXXIIIIrb, CCCXXXXIIIIva.

11. Antigues signatures: Vid. supra I. 1. c.

12. Notícies històriques: Al marge inferior del fol. I, hi ha una nota de possessió ratllada: «Es de vilada [...]sta», repetida al foli final. Indicació de propietat, possiblement la primera, anterior a la dels altres possessors coneguts.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Els folis CXXXIIII i CCXCII han estat retallats pel marge inferior, sense pèrdua de text. Els folis II-VII afectats d'humitat als marges. Alguns fulls amb tall a la part inferior. En el folis de pergamí, algun ull. Forats de corc. Estat correcte.

2. Datació: Segle XV, segona meitat

3. Origen valencià.

4. Propietaris i procedència: Lluís Roig i Vicent Blasco († 1813).

b) Text gairebé complet

82

7. Barcelona, BUB, ms. 1160

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 310 × 430 × 100.

b) Material: Cartró.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta escrita en tinta: «Mss. | 1160». Dessota, una mica més centrat, signatura antiga de la BUP en llapis vermell: «21 - 5 - 1», reiterada en llapis vermell i en llapis blau sobreescrit, més avall, gairebé al centre.

d) Elements decoratius. El cartró és recobert d'un paper lila fosc, molt fatigat.

2. Llom de pergamí, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns.

b) Descripció de les seccions: 1) En tinta: «Eximenez | Vida de | Christo | en català»; 2) signatura antiga: «2º | 1 | 4»; 3) etiqueta amb la signatura actual: «Ms. 1160»; 4) teixell amb signatura antiga repetida: «Armº II | 1 | 4».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: Un foli de guarda al final, de paper verjurat, sense filigrana visible.

c) Cobertes (folres) de paper.

d) Talls pintats de color vermell ja molt esvaït. Al tall central, signatura antiga, possiblement de Santa Caterina, en tinta: «352».

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis molt fatigats, els inferiors gairebé desfets.

4. Conclusió: Data: s. XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper i pergamí.

4. Folis: [1-18 + 1-332] + I.

5. Dimensions: 280 × 390 × 80.

6. Plecs: 1) Bifoli enganxat a la coberta I, folis 1-2, només escrit el foli 1r.

2) Plec de 8 × 2, folis 3-18, sense reclam i amb els folis 17 i 18 en blanc.

3) Plec de 10 × 2, folis 1-XX, amb reclam: «quant pensaua».

4) Plec de 9 × 2, folis XXI-XXXVIII, amb reclam: «le los vens».

5) Plec de 11 × 2, folis XXXIX-LX, amb reclam: «James nenguna».
6) Plec de 10 × 2, folis LXI-80, amb reclam: «Com ha».
7) Plec de 10 × 2, folis 81-100, amb reclam: «que stech».
8) Plec de 10 × 2, folis 101-120, amb reclam: «les quals».
9) Plec de 10 × 2, folis 121-140, amb reclam: «eximpli».
10) Plec de 10 × 2, folis 141-160, amb reclam: «donant los».
11) Plec de 9 × 2, folis 161-178, amb reclam: «ab los».
12) Plec de 8 × 2, folis 179-194, amb reclam: «bon preycador».
13) Plec de 8 × 2, folis 195-210, amb reclam: «-sabte es».
14) Plec de 8 × 2, folis 211-226, amb reclam: «singularment foren».
15) Plec de 9 × 2, folis 227-244, amb reclam: «Catholica».
16) Plec de 8 × 2, folis 245-260, amb reclam: «-lade e seus».
17) Plec de 8 × 2, folis 261-276, amb reclam: «fort e ences».
18) Plec de 8 × 2, folis 277-292, amb reclam: «es pura».
19) Plec de 8 × 2, folis 293-308, amb reclam: «plors demena».
20) Plec de 8 × 2, folis 309-324, amb reclam: «glorios mou-».
21) Plec coix de 5/4, folis 325-[333] o foli de guarda I final.

8. Foliació: Dues foliacions del segle XX, en llapis, a l'angle superior dret del recto dels folis. La primera és la del bifoli inicial i de la taula, és en lletres majúscules i va de la A a la Q; però sobre o sota les lletres A, B, C, P i Q hom hi ha posat respectivament els números 1, 2, 3, 17 i 18. Aquesta numeració segueix encara al foli on comença el pròleg, numerat 19 i sense lletra. I és en aquest mateix foli que comença en tinta i en lletres romanes una numeració antiga, coetània del ms., traduïda a sota en xifres aràbigues i en llapis (segona numeració, del segle XX). Atès que la guillotina ha escapçat molt sovint la numeració original dels folis, la segona numeració moderna en llapis la supleix en molts casos del tot, llevat dels folis XVIIII-LXXIIII i LXXVI, on manca.

10. Filigranes: a) Folis 1-18 de la primera numeració i folis 51 i 62-328, filigrana del carro de dues rodes, semblant a la de Briquet 3544, datada a Lucca el 1434 i entre 1463-1479, a Bèlgica entre 1452-1456, a Lille entre 1456-1474, a Roma entre 1459-1460, a Ulm l'any 1473; igual a la del ms. 282 de la BUB.

b) Folis 4-47 i 55-59 de la segona numeració, filigrana de la muntanya encerclada i somada de creu, semblant a la de Valls i Subirà, *La Historia del Papel en España. Siglos XV-XVI*, Madrid 1980, nº 205, datada a Barcelona a partir de 1425; molt semblant a les del ms. 2097 de la Seu d'Urgell i ms. 1216 de la BC.

11. Forats: Hi ha senyals de vuit menudes perforacions rodones molt a prop del tall, assenyalant les línies de justificació

12. Sistema de ratllat a la mina de plom, 1111 2222. Primera línia escrita, encara que en alguns folis és en blanc.

III. Contingut literari

I

1 Folis 1-2, Fol. 1r, *inc*. (*rúbrica*:) «Capitula fidei christiane. Articuli fidei catholice. Simbolum apostolorum (*fi de rúbrica*)...»

Ib., *exp*. (*rúbrica*:) «Opera misericordie spirituales (*segueix la llista de les obres de misericòrdia espirituals en un text esvaït i il·legible*).

2a. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Speculum* o *Capitula fidei christianae*.

El text és disposat en columnes segons un sistema complex de divisions i subdivisions marcat per claus escrites en vermelló. Escriptura bastarda del s. XV, probablement de la mateixa mà que la resta del ms.

En la segona columna hi ha escrits els articles de la fe, els sagraments de l'Església, els deu manaments, els manaments de l'Església, les virtuts cardinals, teologals i morals. En la tercera columna hi ha la redacció llatina del Símbol dels Apòstols, l'enumeració de les tres parts de la Penitència i la llista de les obres de misericòrdia corporals i espirituals.

Folis 1v-2v buits.

II

1. Folis 3-332. Fol 3ra, *inc*. de la taula: «Assi comensa la Taula del present libre de la vida de ihesu crist ordonat per lo reuerent pare en crist mestre ffrancesch eximenis dela orde de frares menors lo qual conte X tractats. E primerament se posa lo prolech ab alguns preambols...»

Fol 16va, *exp*. de la taula: «... Capitol LXV ensenya quine sera la manera del regnar del Senyor. | Gloria ihesu xpo (*rúbrica*:) Amen».

Folis 17-18 buits.

Foli 1 (19)ra de la segona numeració, *inc*.: «(*rúbrica*) Comença lo prolech en lo libre appellat vida de ihesu crist (*fi de rúbrica*:). Al molt honorable e discret Caualler mossen P. dartes maestra racional del molt alt princep e senyor don Marti per la gracia de deu Rey darago lo seu orador en ihesu crist saluador frare ffrancesch eximeniz dela orde dels frares menos si matex en tot seruey e majorment en aquell qui sia en manifestacio e honor e gloria del nostre redemptor e saluador nostre ihesu crist...»

Fol. 1va, *exp.* del pròleg: «... ço que sia a ell plasent e profitos al seu poble».

Ib., *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Primerament donchs protest assi en lo comensament de aquest libre...».

Fol 332vb, *exp*.: «... La primera quant axis arrisquen a perdre lo Regna de deu e los bens perpetuals. La segona com axi poderosament se impliquen es enfrasquen e serquen e amen les coses temporals qui no poden durar els empat-

xen a obtenir les eternals. La terça quant no presen res tots temps multiplicar lurs mals ne viura en peccat mortal, ne en ira de deu. La ... (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist*, *llibres I-X, tract. VI, cap. VII.*

4. Catàlegs: J. Villanueva, XVIII, 177; Massó i Torrents, *Les obres*, 664-665; Martí, *Eximenis*, 474; Miquel Rosell III, 216; Id., *Manuscritos hagiográficos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona,* dins «Revista Española de Teología» 12 (1952) 148-149; Mateu Ibars, *Siglos XV-XVI*, 84, nº 100; BOOCT (1984) cnum 729; BITECA (1990-2009) manid 1526 cnum 729.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 190 × 269, a dos corondells, de 36-40 línies. Impaginació: 30 + 80 + 22 + 80 + 60 × 40 + 269 + 80.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, sense que la línia de justificació horitzontal inferior arribi fins als marges, aturant-se en el límit de la caixa; línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda del s. XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals, situats cap a la dreta del foli.

5. Decoració: Inicials de tractat blaves i vermelles amb filigranes liles i vermelles. Capitals blaves i vermelles alternades amb tocs afiligranats vermells i liles respectivament. Calderons blaus i vermells. Rúbriques. Els textos escripturístics de la Vulgata subratllats en vermelló.

6. Notes i signes de nota: fol. 9rb, 12ra, 13rb-15va, 16rb-18vb, XXra, XXIIIva, XXXIIIra, XXXVIva-XXXVIIIrb, XXXIIIIva, XXXXIIIIra-XXXXVva, XXXXVIIvb-XXXXVIIIra, XXXXIIIIva-Lra, LIIIra, LVIIra, LVIIIva, LVIIIIva, LXIIIrb-LXVrb, LXVIIIra, LXXIIIIra, 77ra, 79ra, 82rb, 83ra, 85ra, 97v-90rb, 92va, 94vb-100va, 103rb-104vb, 108rv, 110vb-112va, 115ra-120ra, 125rb-126va, 129rb, 131va-131va, 136ra, 139va-142va, 146ra-150ra, 152va, 156va, 163rb-164vb, 167ra-170rb, 172rb-174ra, 176ra-178va, 181ra, 183va, 187va, 190ra, 192va-193va, 198vb-200rb, 203rv, 205va, 207vb, 213ra, 217va, 219rb, 221rb, 222vb, 224vb, 228vb, 235va, 239va-240ra, 242vb, 249rb, 253va-252vb, 256rb-258vb, 260rb-267ra, 269va, 271va, 273rb, 276va-278rb, 281rb, 283ra, 284vb-286va, 288va-289va, 292vb-299ra, 301rb-303va, 306rb-308ra, 309va-310vb, 312vb-316va, 318ra-320vb, 321ra-326rb.

7. Timbres de la Biblioteca Provincial als folis C[3]r, 1[19]r, XXVIr, 120r, 171r, 332v.

10. Revisions i correccions: fol. C[3]va, Fva. 11va, 16rb, LVIIIvb, 85vb, 102rb, 123va, 167rb-va, 172ra, 175ra, 180ra, 182ra, 194rb-va, 200rb, 202rb, 203rb, 204rb, 205ra, 213rb, 223rb, 246va [gran addició al marge inferior],

253va, 261vb, 268rb, 270rb, 272va-273rb, 278vb, 282vb, 283rb, 304ra-305ra, 306va, 323ra, 324ra, 325rb, 327ra.

V. Conclusió

1. Estat de conservació. L'enquadernació necessita ésser reparada. Els folis inicials i finals molt fatigats. Taques d'humitat i alguna d'oxidació. Estat satisfactori.

2. Datació: Primera meitat del s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Prové del convent de Santa Caterina, de Barcelona.

83

8. Vic, Biblioteca Episcopal, ms. 172

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 270 × 380 × 65.

b) Material: pergamí clar, ànima de cartró.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, cap al centre, etiqueta impresa: «Bibliot. Episc. | Publ. Vicens».

d) Elements decoratius: les contratapes són protegides per un paper amb dibuix d'aliquetat, creueta i punt, de color marró agrisat. Aquest paper també recobreix el recto del primer foli de guarda anterior i el verso de l'únic foli de guarda posterior.

2. Llom ras, del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns de relligadura que no formen seccions exteriors.

b) Descripció. A dalt, en tinta negra i escrit a mà: «EXIMENIS» | Vida de | Jesucrist c. 172 7077; la resta és buida.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + I.

c) Cobertes (folres): cfr I. 1. d).

d) Talls de puntejat marró clar.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió: Data: s. XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis: II + CCL[-I] + I.

5. Dimensions: 260 × 370 × 50.
6. Plecs: 1) Plec coix de 5/6, folis II-XII, amb reclam: «al abbat».
2) Plec de 6 × 2, folis XIII-XXIV, amb reclam: «deu per».
3) Plec de 6 × 2, folis XXV-XXXVI, amb reclam: «de amor».
4) Plec de 6 × 2, folis XXXVI-XLVIII, amb reclam: «pensse».
5) Plec de 6 × 2, folis IL-LX, amb reclam: «Gregori».
6) Plec de 6 × 2, folis LXI-LXXII, amb reclam: «en nos».
7) Plec de 6 × 2, folis LXXIII-LXXXIV, amb reclam: «aquesta».
8) Plec de 6 × 2, folis LXXXV-XCVI, amb reclam: «ffort quel».
9) Plec de 6 × 2, folis XCVII-CVIII, amb reclam: «del baptisme».
10) Plec de 6 × 2, folis CIX-CXX, amb reclam: «ffermament».
11) Plec de 6 × 2, folis CXXI-CXXXII, amb reclam: «per les quals».
12) Plec de 6 × 2, folis CXXXIII-CXXXXIIII, amb reclam: «diu açi».
13) Plec de 6 × 2, folis CVL-CLVI, amb reclam: «per que ell».
14) Plec de 6 × 2, folis CLVII-CLXVIII, amb reclam: «dita gloria».
15) Plec de 6 × 2, folis CLXIX-CLXXX, amb reclam: «de deu E».
16) Plec de 2 × 2, folis CLXXXI-CLXXXII i CXCI-CXCII, amb reclam: «li deyen».
17) Plec de 6 × 2, folis CLXXXXIII-CCIIII, amb reclam: «que si tots».
18) Plec de 6 × 2, folis CCV-CCXVI, amb reclam: «la sua a».
19) Plec de 6 × 2, folis CCXVII-CCXXVIII, amb reclam: «multitud».
20) Plec de 6 × 2, folis CCXXIX-CCXL, amb reclam: «abram».
21) Plec coix de 6/4, folis CCXLI-CCL.

El plec 1) ha perdut el foli {I}
El plec 16) ha perdut els folis CLXXXIII-CXC.

8. Foliació coetània de l'escriptura del ms. en rúbrica i xifres romanes a l'angle superior dret del recto dels folis.
9. Numeració de plecs: no n'hi ha rastre.
10. Filigranes: a) folis II-VII, XIIII-CLXXIX, del carro de dues rodes, semblant al de BRIQUET 3528, datada justament a Perpinyà a el 1429, amb variants similars a Gènova entre 1429 i 1433, a Holanda entre 1430 i 1434, a Pisa entre 1431 i 1448, a Koblenz i Brusel·les el 1432 a Perpinyà els anys 1432-1437, a Forcalquier el 1433, a Anvers el 1434, a Palerm i a Fabriano el 1442, a Lucca els anys 1444-1452, a Udine el 1447, a Treviso el 1448, a Provença els anys 1448-1452, a Ginebra el 1449, a Pignerolo i a Barcelona el 1451, a Montpeller el 1452, i a Catània el 1453.
b) Folis XII, CLXXXXIII-CCL de la flor, del tipus BRIQUET 6658, datada a Florència el 1451 i a Lucca els anys 1455-1457.
12. Sistema de ratllat en tinta marró. 1111 2222. Primera línia escrita.

III. Contingut literari

1. Folis II-CCL. Fol IIra, *inc.* (*initio mutilus*): «... princeps de la Sinagoga es. E sagueix se aqui mateix axi los impugnadors dels sants contemplatius comunament se mouen affer aquest tan gran crim oparlar gran groçeria, car com james no agen testat res qui sia celestial ans viuen brutalment sagons los senys corporals axicom abesties no crehen reuelació celestial sia naguna o que si nagu la allegue queU ffase per falcie oper oradura...»

Foli CCLrb, *exp.*: «Acabat donchs aquest libre en | la vigilia de mossenyor sent | Johan babtista per la misericordia | de deu, torn a vos mossen Pere dArtes, al qual le endreçat en lo començament | queus placia haver pasciencia e compassio de la misa vellesa e passions e en | los deffalliments que aci trobarets vageus | lo cor en la paraula de sent Pau, qui | diu que en moltes coses som tots defallents: de aço que de be hic trobarets sia atribuit | al Rey de paradis Jhesucrist del qual axi com de vena fontal de tots bens | procehexen totes gracies, del qual no | pot hom prou dir ala sua lahor com sia | ver deu e mar de tots bens. Ço empero | que dell es aci posat sia a la sua gloria | e honor tostemps e a saluació nostra e del | seu poble christia lo qual ab vos meteixes | sia tostemps recomanat a la sua graçia e merçe qui viu e Regna in secula se-|-culorum Amen | deo gracias | (*rúbrica*) Ffinito libro sit laus et gloria Christo. Amen (*fi de rúbrica*).

De sota, lletra del s. XVI: «A costat [...][56] s. de mossen Joan Alibert per mi Bernad».

Cfr nota del foli CCXVva: «Comella viuda relicta de Bernat Comella apotecari».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Crist*, *I, cap. 3-X, tractat VII, c. 3.*

4. Catàlegs i bibliografia: *Index librorum omnium qui in Capucinorum Vicen. Conventus Bibliotheca continentur traditus per alphabeticum ordinem primo in Authorum nomine, deinde in cognomine, ac tandem in libri titulo. Signat etiam Tomorum seu Voluminum numerum, et situm. Elaboratus sub anno 1735*, ms. no numerat de la Biblioteca Episcopal de Vic, fol 21v-22r (pàg. 38-39), 118v-119r [pàg. 232-233], 176v-177r (pàg. 348-349). Cfr. Miquel dels Sants Gros i Pujol, *La Biblioteca del convent dels caputxins de Vic*, dins «Paraula i història. Miscel·lània P. Basili de Rubí-Frederic Raurell, editor», Barcelona 1986, 658; Massó i Torrents, *Manuscrits catalans de Vich,* dins «Revista de Bibliografia Catalana», II (1902), 235-236; *Les obres*, 666; Martí, *Eiximenis*, 475; Josep Gudiol, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al s. XVIII del Museu Episcopal de Vich,* Barcelona 1934, 179-180; Miquel dels Sants Gros i Pujol, *La biblioteca del convent dels caputxins de Vic*, dins «Estudios Franciscanos», 87 (1986), 947-951; BOOCT 732; BITECA (1996-2002) manid 1529 cnum 732.

56. A continuació dels dos primers mots, hom ha esborrat la quantitat.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 175 × 265, a dos corondells, de 29 línies. Impaginació: 38 + 80 + 15 + 80 + 45 × 28 + 265 + 80

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 8.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica bastarda amb influències de la humanística, de la segona meitat del segle XV, de dues mans: a) fol. II-XCIIR; b) fol. XCIIv-CCL.

4. Reclams horitzontals centrats, en gòtica cal·ligràfica.

5. Decoració: Grans inicials blaves i vermelles alternades al principi de cada llibre, amb filigrana lila. Capitals blaves i vermelles amb tocs afiligranats de color lila a l'inici de capítol i de tractat. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. En algunes lletres, tinta sèpia amb tocs vermells.

6. Notes als folis IIv-XIX, XXIra-XXIIIva, XXVIvr-XXVIIIvb, XXXIrb-va, XXXVIIva, XLIIva, XLIIIIra-b, LVIIrb, LVIIIra, LXIIIIrb, LXXIr, LXXXVIIra-va. LXXXVIIva, XCvb-LXXXXVIIvb, ICrb-CIIIIrb, CVvb, CVIIIrb-CXVIIIra, CXXva-CXXXXIIIIra, CLXXXXVIIvb, CIIvb, CCVII-rab-CCXra, CCXVva, CCXVIvb, CCXXVIIIvb. Algunes fan referència a les autoritats citades en el text: Agustí, Cassiodor, Isidor.

9. Copistes diversos.

10. Revisions i correccions: foli IIIIrb, Vrb, XIIra, XVvb, XVIra, XIXrb, XXIVa-b, XXIIrb, XXXIIIva, XLIrb, LXXIIrb, CXXIIIIrb-va, CXXXVIrb, CXXXVIIra, CLXVIIIrb, CLXXXXIIIva, CLXXXXIIIIrb, CCrb, CCVvb, CCXIra, CCXIIrb, CCXXva, CCXXIIvb, CCXXIIIvb, CCXXIVvr, CCXXI-Xrb, CCXXXIIIIvb, CCXLIra

12. Notícies històriques: El segle XVI era propietat de Joan Alibert, possible clergue. Les notes dels folis CCXVva i CCLrb indiquen que en un moment del segle XVI l'apotecari Bernat Comella el comprà a Alibert; passà a mans de la vídua relicta de Comelles. Deprés al convent de caputxins de Vic, i dels caputxins a la BE.

V. Conclusió

1. Estat de conservació excel·lent.

2. Datació: Segona meitat del s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Joan Alibert, Bernat Comella, Convent de Caputxins de Vic, Biblioteca Episcopal de Vic a partir de la segona meitat del segle XIX.

c) Text fragmentari

84

9. Madrid, BN, ms. 4187

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 235 × 305 × 58.

b) Material: ànima de pasta, coberta de paper de color predominantment rosa.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, etiqueta amb signatura antiga tatxada: «P. 92».

2. Llom de pell groga. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interns. A l'exterior hi ha sis seccions.

b) Descripció de les seccions: 1)-5) buides, llevat de l'última, on hi ha una etiqueta amb la cota actual: «Mss. | 4187».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda III + III. Els tres anteriors amb filigrana JO (+ cor) ESTEUA, que pot ésser de Josep Esteve, actiu a Sant Quintí de Mediona a partir de 1739, o de Joan Esteve, actiu allí mateix l'any 1766. Els posteriors, amb filigrana d'escut quadribarrat i corona reial, com el del ms. anterior n. 57 (BNM ms. 73). Foli de guarda anterior Ir, dalt de tot, escut de la BNM; Iv, etiqueta: «Mss | 4187».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis del mateix paper rosa de les tapes.

4. Conclusió: Data: S. XVIII o XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis: III + 10 + CCXIX + III.
5. Dimensions: 220 × 295 × 50.
6. Plecs: 1) Plec coix de 4/5 + 1, folis 1-10, sense reclam.
2) Plec de 8 × 2, folis I-XVI, amb reclam: «Conexent».
3) Plec de 8 × 2, folis XVII-XXXII, amb reclam: «Del altar».
4) Plec de 8 × 2, folis XXXIII-XLVIII, amb reclam: «Vn camell».
5) Plec de 8 × 2, folis XLIX-LXIIII, amb reclam: «Destruit».
6) Plec de 8 × 2, folis LXV-LXXX, amb reclam: «grans».
7) Plec de 8 × 2, folis LXXXI-XCVI, amb reclam: «»Apres ço».
8) Plec de 8 × 2, folis XCVII-CXII, amb reclam: «emprar».
9) Plec de 8 × 2, folis CXIII-CXXVIII, amb reclam: «si coltell».

10) Plec de 8 × 2, folis CXXIX-CXXXXIIII, amb reclam: «Pusque no».
11) Plec de 8 × 2, folis CXXXXV-CLX, amb reclam: «Per la vostra».
12) Plec de 8 × 2, folis CLXI-CLXXVI, amb reclam: «E aço».
13) Plec de 8 × 2, folis CLXXVII-CXCII, amb reclam: «Impertinent».
14) Plec de 8 × 2, folis CXCIII-CCVIII, amb reclam: «Ell assignara».
15) Plec coix de 6/5 folis CCIX-[CCXI].

El primer plec no només ha perdut el primer foli, sinó que al començament ha perdut dos folis, car originàriament era un senió. En el foli final del plec que s'ha perdut hi anava copiat el text que ara veiem al f. 10 prel., que el supleix, car el foli primitiu es va fer malbé o es va perdre, i aleshores una mà del s. XVI va completar la part mancant amb un foli de paper diferent, sense filigrana. L'escriptura també és diferent de la de la resta de la rúbrica, car té un caràcter humanístic acusat. El fet que aquest foli sigui un afegit posterior explica també la presència d'un reclam anòmal.

Al foli 10v, en lletra del s. XVII i en tinta:

> «Sententia Pilati aduersus Iesum Christum dominum nostrum reperta Vienae in quodam cofreto in terra absconso quae est tenoris sequentis.
>
> Nos Pontius Pilatus Praepositus et iudex in Hierusalem sub potentissimo monarchia imperatore Tiberio Cesare cuius fidelissimum imperium conseruet altissimus omnibus et cunctis salutem.
>
> Nobis sedente pro tribunali ad zelum iustiae (*sic*) et sinagogae populi iudeorum. Presentatus est Jesus Nazarenus qui (*in marg dext*) temeraria assertione filium Dei se dixit qui (*fin marg*) cum ex paupercula matre natus sit et Regem iudeorum se praedixerat, opusque Salomonis destruere se iactet populum a mosaica lege probatissima reuocat; et omnibus visis et approbatis, crucis patibulo comdemnatione pescribimus (*sic*) vna cum duobus latronibus. Ite et tenete eum.
>
> Pontius Pilatus iudex».[57]

Una mà del x. XVII o XVIII ha escrit al marge superior dels folis I-III: «lib. 8». Aquesta mateixa mà escriu a partir del f. CLXXIII fins al CCXVIII, als marges superiors del recto i del verso de cada foli el llibre de què es tracta («lib. 10») i el tractat («tract. 1», etc.)

Al fol [CCXIX] segell de la BNM i *probationes pennae*: recto: «Senyor mosen Juname»; «os srta est sol iustitia | benedictus | dominus | Benedictus domi-

57. El text llatí de la *Sentència de Pilat* és desconegut en el *Repertorium Biblicum* de F. Stegmüller, que es fa ressò, en canvi, del text en italià trobat l'any 1580 a l'Àquila, actualment conservat a l'Archivo General de Simancas, Secció Secretaria d'Estat, lligall 847 [antic], fol. 1: *o. c.*, VIII, n 180,5. El text en italià, acompanyat d'una traducció castellana de N. Guerra, bisbe de Segòvia, continguda al ms. 10.712 de la BN de Madrid, p. 281-288, ha estat editat per Aurelio de Santos Otero, *Los Evangelios Apócrifos*, Madrid, BAC 1966, 526-529. El text en llatí del nostre ms. i el text italià de Simancas són del tot independents l'un de l'altre, com tampoc no hi té res a veure l'*Epistola Pilati ad Caesarem de Christo*, del mateix ms. 10.712 de la BNM, fol. 281r-282v.

nus | Deus Israel». Verso: «+ Ihesus Maria esta (?) scrit asçi [.]e la sella de fra [fra]ncesch etc. | ad dominum contribularer | addominum cum».

8. Foliació: Els deu primers folis són foliats amb llapis i xifres aràbigues del s. XX. La resta són foliats en xifres romanes i en tinta, foliació original i coetània del ms. Ambdues foliacions a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: Signatures alfanumèriques en la primera meitat dels plecs, encara que moltes signatures se les ha menjades la cisalla. Les signatures van de la *b* a la *p*.

10. Filigrana de les muntanyes encerclades i somades de creu, semblant a Valls i Subirà, *La Historia del papel en España siglos XV-XVI*, Madrid 1980, nº 205, datada a Barcelona a partir del 1425; i a Briquet 11851, datada a Navarreinx el 1391 i a Forez el 1395.

11. Forats: Perforacions rodones als angles de les columnes.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222. Primera línia escrita.

III. Contingut literari

1. Folis 1-10. Dalt de tot, en lletra del s. XVII i en tinta: «Del R. P. M. fr. francesch Exinis (*sic*) de la orde de st fransech (*sic*), Bisbe de Elna y Patriarcha de Alexandria, 2ª part». A continuació, altra mà i altra tinta: «P. 92». Fol. 1ra, *inc*. de la taula de capítols (*rúbrica*): «Aci comença lo huyte libre de la vida de Ihesu Christ qui tracta de la sua preicacio e celestial doctrina e approuada per innumerables miracles E com stech perseguit ne quant dura sa preicacio (*fi de rúbrica*). Capitol primer com lo saluador illumina altament los dexebles que sent Johan li hauia tramesos en cartes I...»

Fol. 10ra, *exp*. de la taula: «Capitol terç qui torna a se presentació feta ia al comencament de aquest libre ab deguda protestacio en cartes CCXVIII».

Folis I-CCXVIII. Fol Ira, *inc*. del tractat (*rúbrica*): «Açi comença lo huyten libre dela vida de Jhesu christ qui tracta dela sua preicacio e celestial doctrina approuada per in[nume]rables miracles e com [stech pers]eguit e quant dura sa preicacio [Capitol] primer com lo salua[dor illu]mina altament los [dexebles] que sent Johan li ha[uia trame]sos (*fi de rúbrica*]. Lo huyten libre dela vida de Jhesu christ se seguex en lo qual hauem a tractar dela gloriosa preicacio e preciosa doctrina...»

Fol. CCXVIIIrb, *exp*.: «Acabat donchs aquest libre en la vigilia de mossenyer sent Johan Baptista per la misericordia de Deu torn a vos mossen P. Dartes al qual le endressat en lo comensament que us placia hauer paciencia e compassio ala mia vellesa e passio en los defaliments que aci atrobarets. Vageus lo cor a la peraula de sent Paul qui diu que en moltes coses som tots defallents E ço que de be hic atrobarets sie tot attribuit al Rey de peradis Jhesu crist del qual axi com de vena fontal de tots bens proceexen totas gracias de qui no pot hom dir prou a la sua laor, com sia uer deu e mar de tots bens. Aço

empero que dell es açi posat sia ala sua gloria e honor tostemps recomenat e a saluacio nostra e del seu poble cristia lo qual ab nos mateys sia tostemps recomanat a la sua gracia e merce qui uiu e regna in secula seculorum Amen. Ffinito libro sit laus et gloria Christo».

1. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Crist, llibres VIII-X.*

2. Catàlegs: Massó i Torrents, *Les obres*, 665; Martí, *Eximenis,* 474; Domínguez Bordona, 53; Castro, 283-284; IGMBN, t. X, 291-292; BOOCT (1984) cnum 743; BITECA (1991-2001) manid 1583 cnum 743.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 151 × 200, a dos corondells, de 31/34 línies. Impaginació: 25 + 70 + 11 + 70 + 45 × 35 + 200 + 60.

2. Tipus de ratllat Quatre línies de justificació verticals, quatre línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6,2 / 5,7.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda del s. XV, d'una sola mà, amb trets cursius.

4. Reclams horitzontals amb tocs de groc, centrats al marge inferior, llevat del primer plec que duu un reclam vertical situat molt a prop del plegatge, de característiques diferents de la resta de reclams del volum, «Lo vuyten libre». El reclam tant podia servir per dirigir el rubricador com per orientar el relligador en la situació de la taula.

5. Decoració: Caplletra blava i vermella, amb filigrana i antenes de color vermell al foli Ira. Inicial blava amb tocs afiligranats vermells al començament de la mateixa pàgina. Inicials vermelles. Rúbriques. Calderons vermells. Majúscules amb tocs de groc i vermell a l'interior dels paràgrafs. Lletres caudades. Al foli CXXXVII, marge esquerre, esbós a llapis d'una cara femenina.

6. Notes, signes de nota i manícules: f. Vrab, XIra, XXXIIrb, XLIIIva, LVIva, LXVvb, LXXXVrb, XCIrb, Cvb, CVIrb, CVIIrb, CCVva [= «en lo libre 12 del xtia cap. 200. cap. 428, lib. I cap 158 y 252 lib. Vita xti suma i c. 306» *en lletra del s. XVI*], CCVIra-b, CCXIra, CCXIIIva.

7. Segells i timbres: fol 1rb, IIrb, XVrb, XLVIIIrb, LXIIrb, LXXXIIrb, CVIr, CXXIXrb, CXXXXIIIIrb, CLXVIrb, CLXXXIIrb, CLXXXXIIIIrb, CCVIIrb, CCXVrb.

8. Fragments: Entre els folis CLXVII i CLXVIII hi ha un tros de paper de 80 × 118, escrit per una cara en tinta i lletra del s. XVI: «Se v. Re. sera seruit dira set missas | per Mº Juan Colinet | per lo Pe. Bals al priuilegiat sinc | per los Religiosos de la orde vna». Al marge dret en vertical uns números: «8º | 2º», i una data: «1578».

10. Revisions i correccions: fol 2va, 9rb, XVIIIrb-XXIva, XXIIIIva, XXIXrb-XXXVIIIva, XLva-XLIIIIrb, Lrb-LVva, LVIIrb-LXXXIva, LXXXIIIra-LXXXVIIIra, LXXXXrb-XCIIra, XCVrb-XCVIvb, Crb-CIvb, CIIIra-CVIva,

CVIIIra-b, CXVvb, CXXrb, CXXVIIrb, CXXXvb, CXXXIvb, CXXXIIrb-CXXXIIIra, CXXXXIIrb-CXXXXIIIIra, CXXXXVIrb-CXXXXVIIIva, CLIrb-va, CLXrb, CLIIIIrb-va; CLXXIIrb, CLXXIIIIva, CLXXVIIrb-va, CXCVIrb, CCXIIva.

11. Antigues signatures: «P. 92».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Dolent: molts fulls amb talls, estrips, forats de corc, etc. El paper és de mala qualitat. Les tapes molt fatigades. La tinta perfecta. Les restauracions que s'han fet als fulls més malmesos són molt deficients. Taques d'humitat aquí i allà.

2. Datació: s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Durant el s. XVI pot haver estat posseït per un convent català. Forma part de les col·leccions reials almenys des del s. XVIII.

85

10. València, BUV, ms. 214

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 225 × 295 × 75.

b) Material: Ànima de cartró, coberta de pergamí groc clar.

c) Indicacions escrites: contratapa I, en llapis, signatures del ms.: «92-6-19 [antiga] | M. | 214 [actual] | G. C. 1.199 [de Gutiérrez Caño]»

2. Llom del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: sis nervis directament cosits a les tapes, clarament perceptibles i formant cinc seccions exteriors, perquè el primer i el darrer nervi són a tocar les capçades.

b) Descripció de les seccions: 1) en tinta marró esvaïda: «EXIMENIÇ» | VIDA E [A]CTES | DE; 2) IESV CHRIST»; 3) buida; 4) «B. 2ª»; 5) etiqueta blanca de paper enganxada amb la cota actual: «M.|214».

3. Altres elements. a) Fulls de protecció i de guarda: Al principi i al final del volum tres folis de guarda de paper amb filigrana CATLLA sobrepujada amb cap de lleó rampant, semblant a la de Valls i Subirà II, 260, de l'any 1764, fabricada al molí del Catllar. Al principi del volum, entre els tres folis de guarda inicials i el cos del manuscrit, hi ha intercalat un plec de folis de guarda de 3 × 2, amb filigrana de l'unicorn, no numerats. En el foli [5]v, dalt de tot, hi ha una *probatio pennae*: «Am mig g mid d b pip». Al foli [6]r del mateix plec, altra *probatio pennae*: «Al molt amat y car para la present sera sols per donar auis que mossen sabater ma escrit queus preg per perque s s Senyor per qqq».

b) Tancadors: A les dues tapes hi ha els forats per a dues cintes de pergamí i els fermalls corresponents.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda immediats.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data: s. XVIII o XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper i pergamí.

4. Folis: III + CCC + III.

5. Dimensions: 217 × 287 × 73.

6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis I-XVII, amb reclam: «Deus los tira».

2) Plec de 8 × 2, folis XVIII-XXXIII, amb reclam: «carn».

3) Plec de 8 × 2, folis XXXIIII-XLIX, amb reclam: «li dauant».

4) Plec de 8 × 2, folis L-LXV, amb reclam: «bastant».

5) Plec de 8 × 2, folis LXVI-LXXXI, amb reclam: «com fos».

6) Plec de 8 × 2, folis LXXXII-XCVII, amb reclam: «carn en».

7) Plec de 8 × 2, folis XCVIII-CXIII, amb reclam: «corrupcio».

8) Plec de 8 × 2, folis CXIIII-CXXIX, amb reclam: «ligs».

9) Plec de 8 × 2, folis CXXX-CXLV, amb reclam: «Eapres».

10) Plec de 8 × 2, folis CXLVI-CLXI, amb reclam: «memoria».

11) Plec de 8 × 2, folis CLXII-CLXXVII, amb reclam: «que fegen».

12) Plec de 8 × 2, folis CLXXVIII-CXCII, amb reclam: «E aço primerament».

13) Plec de 8 × 2, folis CXCIII-CCVIII, amb reclam: «coses quils».

14) Plec de 8 × 2, folis CCIX-CCXXIIII, amb reclam: «en son».

15) Plec de 8 × 2, folis CCXXV-CCXXXX, amb reclam: «sia lom».

16) Plec de 8 × 2, folis CCXXXXI-CCLVI, amb reclam: «mal dell».

17) Plec de 8 × 2, folis CCLVII-CCLXXI, amb reclam: «e santa».

18) Plec de 8 × 2, folis CCLXXII-CCLXXXVII, amb reclam: «loable».

19) Plec de 7/6, folis CCLXXXVIII-CCC, amb taló final.

Els plecs són constituïts invariablement per dos fulls de pergamí, el primer i el darrer, i sis fulls intermitjos de paper. La col·locació dels fulls de pergamí segueix la distribució següent: carn-pèl, carn-pèl, pèl-carn, pèl-carn.

En el primer plec la numeració salta del foli XIIII al XVI sense pèrdua de text. En el plec que fa dotze el foli CLXXVIIII és iterat. En el que fa disset, hi ha un foli CCLXII bis que no ha entrat en la foliació.

Els folis CCLXXXXIX i CCC són buits. El foli CCLXXXXIX té un retall al seu bell mig en forma de rectangle: és l'indret on manca la filigrana.

Als marges inferiors dels folis CLXVIv-CLXVIIr i CLXVIIII-CLXXv, hom llegeix amb comoditat el títol de la o de les rúbriques que són escrites en aquell mateix foli, en el lloc i en la columna corresponent. Com que són molt

arranades al marge, és possible que en altres folis aquests memoràndums per al rubricador hagin desaparegut.

7. Fragments: a) Entre els tres folis de guarda inicials i el plec de folis de guarda que el segueix, hi ha un fragment solter, regular, de 108 × 159, escrit per una sola cara, i és la fitxa que hom va redactar del manuscrit el segle XIX o a principis del XX: «Eximenich | Vida y actos de Jesucristo | y de las dignidades y privilegios | de Nuestra Señora Maria – letra | del siglo 16 – 298 hojas | y 1º folio pergamino». b) Entre els folis CCXXXX i CCXXXXI, hi ha una fitxa soltera, de 125 × 75, escrita només per una cara: «[*amb lletra d'impremta*] Biblioteca Universitaria.- Valencia [*fi de lletra d'impremta i comença en lletra de màquina d'escriure*] JIMENEZ, Francesch | Vita Christi et virginis| Compuesto a expensas de mosen Pere d'ar|tes mestre Racional de Valencia| Letras de fines del s. XVI».

8. Foliació contínua, en tinta marró i xifres romanes a l'angle superior dret del recto dels folis, amb les anomalies assenyalades. En els folis anòmals i quan la numeració antigua s'ha esvaït en part, una numeració esporàdica en llapis, del s. XX, numera el foli (els bisos) o n'aclareix la numeració antigua.

9. Numeració de plecs: Signatures alfanumèriques en la primera meitat de plec, que han sucumbit en la seva major part per efecte de la guillotina. Se'n veuen rastres als folis LXXXIX, CCIX.

10. Filigranes: a) Folis de guarda inicial IV-IX, filigrana de l'unicorn, del tipus BOFARULL 690, datada a València el 1414.

b) Folis III-LXXX, de la flor de llir, semblant a BRIQUET 7271, datada a Lucca els anys 1407-1408, amb variants similars a diversos indrets d'Itàlia des del 1408 fins al 1427, i a PICCARD, *Wasserzeichen Lilie* I, 421, datada a Utrecht el 1416.

c) Folis LXXXIII-CXXVIII, CLXXVIIIbis-CCXXIII de les muntanyes encerclades i somades de creu, semblant a BRIQUET 11860, datada a Savoia el 1402.

d) Folis CXXXII-176 de les muntanyes sense encerclar i somades de creu, semblant a BRIQUET 11694, datada a Laak el 1423.

e) Folis CCXXVI-CCLVIII, CCLXXXIX-CCLXXXXVIII, de les tisores, semblant a BRIQUET 3682, datada a Siena els anys 1426-1427, amb variants similars a Ginebra el 1432 i a Lucca el 1434.

f) Folis 262 bis-CCLXXXV de les tisores, semblant a BRIQUET 3657, datada a Udine els anys 1413-1417, amb variants similars a Nàpols el 1414, Catània el 1417, Palerm el 1422 i Fano el 1425.

11. Forats per definir la caixa d'escriptura, rodons, de punxó, fets del recto cap al verso dels folis, a prop dels marges.

12. Sistema de ratllat a punta seca en el pergamí, >>>><<<<, i a la mina de plom en el paper, 1111 2222. Primera línia escrita.

III. Contingut literari

1. Folis I-CCLXXXXVIII. Foli I, dalt de tot del marge superior, centrat: «Vita Christi et Virginis». Fol. Ira, *inc*. (*lletra humanística*): «Comença lo libre qui tracta dela vida e actes de Jesucrist e de les dignitats e priuilegis de nostra dona santa Maria lo qual libre compongue mestre Eximeniç a preguaries de mosen P. dartes mestre racional de Valencia Prolech (*fi de lletra humanística*:) Al molt honorable e discret caualler mossen P. dartes Maestre racional del molt alt princep e senyor don Marti per la gracia de deu Rey darago. lo seu orador en Ihesu christ saluador Frare ffrancesch eximeniç del orde dels frares menors. si mateix en tot just seruir e majorment en aquell que sia en manifestaçio e honor e gloria del dit nostre redemptor e saluador Ihesu christ Mossen P. diuerses uegades ha plagut a la uostra deuoçio de soliçitar e mourem, que la uida sagrada del nostre cap Ihesu christ que los sants euangelistes han breument posada, yo degues pus larch posar segons ço que los sants doctors hi han dit, e postillat e los grans contemplatius nan sentit, e santes persones...»

Fol 1vb-2ra, *exp*. del pròleg: «... Per raho de totes aquestes coses, tot treball oblidat me pose a ordonar aquest libre, e recorrent primerament a la ajuda del dit glorios senyor e redemptor nostre segonament confiant de les uostres oraçions, e dels altres qui a aquesta obra son deuots. Recorrech suplicant e tots humilment que al dit deu e senyor uullats | deuotament pregar, que ell per sa gran clemencia e prechs de la sua preciosa mare, dela qual havem açi altes excellencies a declarar, me uulla preseruar de tota error, em faça per tot lo proçes daquest libre dir ço que sia aell plasent, e profitos al seu poble».

Fol IIra, *inc*. (*rúbrica*:) «Protestacio de hauer ca-|-tolich son seny en tot aquest | libre. capitol primer (*fi de rúbrica*). Primerament donchs protest açi en lo començament dest libre que si yo dauall o en qualsevol libre o tractat meu per inaduertencia o per ma gran ignorancia scriuia o dehia o per qualsevol manera posaua res que fos contra la sancta fe catholica o bones e santes costumes christianes o contra determinació de la santa esgleya ara per lauors ho reuoch e ho he per no dit...».

Fol CCLXXXXVIIIva, *exp*.: «Aquests donchs tan alts patrons diu aquest doctor hajam tots temps en special honor pregan los que sien nostres aduocats ab los sants dexebles e euangelistes. E aci es acabat lo seten libre de la vida de Jhesu Christ On es dit com lo senyor apella los sants apostols els dexebles e com los informa per diuerses maneres perque fossen aptes a preycar la santa doctrina euangelical. Segueix se lo VIII.^{en} libre aprop | en vn altre volum apellat de la | vida de Ihesucrist».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist*, *I-VII*.

4. Catàlegs i bibliografia: J. Massó i Torrents, *Manuscrits catalans de Valencia,* dins «Revista de Bibliografia Catalana», IX (1906), 192; *Les obres*, 663; Martí, *Eximenis,* 475; M. Gutiérrez del Caño, *Catálogo de los manuscritos existentes en la biblioteca Universitaria de Valencia*, t. II, Valencia, Librería

Maraguat 1913, 139-140; BOOCT (1984) cnum 727; BITECA (1994-2007) manid 1524 cnum 727 .

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 135 × 200, a dos corondells, de 22-37 línies. Impaginació: 25 + 60 + 15 + 60 + 50 × 20 + 198 + 67.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: a) Folis I-CLXVIva, escriptura bastarda de transició a les formes humanístiques, de la primera meitat del s. XV.

b) Folis CLXVIva-CCVIIrb, escriptura gòtica cursiva catalana amb trets de bastarda, de finals del s. XIV i principis del s. XV

c) Folis CCVIIrb-CCLXXXXVIIIva, escriptura cursiva librària amb trets de la bastarda, de principis del s. XV.

4. Reclams horitzontals centrats.

5. Decoració: Inicials de tractat i capitals vermelles. Rúbriques, calderons vermells i lletres majúscules a l'interior dels paràgrafs amb tocs de vermell. Al marge inferior del fol. CLIIIr, dibuix d'un vestit.

6. Notes de diverses mans i tintes i signes de nota als folis VI, Xv-XXIrb, XXIIIr, XXVIIra, XXXv-XXXIr, XXXIIIrb-XXXVIIIrb, XLva, XLVIIvb-LVIvb, LIXvb, LXIva, LXIIIIvb, LXVIIrb-va, LXXr-LXXIra, LXXIIIIra-LXXVIIIva, LXXXVIvb, LXXXIXra, XCIIrb-XCIIIIra, Cv, CVIIva, CXrb-CXIrb, CXV-CXVIr, CXVIIIva, CXXVva-b, CXXIXvb-CXXXvb, CXXXra, CXXXIIr-CXLIvb, CXLIIIIra-CXLVra, CXLVIIIvb, CXLIXrb, CLIva-CLVrb, CLVIIIvb-CLXIvb, CLXIIIva-CLXIIIIrb, CLXVIvb-CLXXVva, CLXXVIIra-va, 179bisva-CXCIIva, CXCIIIIrb-CXCVIIIra, CCvb-CCXXIXV, CCXXXIv-CCXXXVIIIv, CCXXXXr-CXXXXVv, CXXXXVIIvb-CXXXXIXv, CCLIIIv-CCLVIIIr, CCLXIrb-[262 bis recto: «Nota aquest any MDII»]-CCLXXVIr, 279r-CCLXXXIIvb, CCLXXXIIIIv, CCLXXXVIra-CCLXXXXr, CCLXXXXIIrb-CCLXXXXIIIvr, CCLXXXXVrb-CCLXXXXVIra.

7. Segells de la «Biblioteca Universitaria Pública de Valencia» al foli Ir.

9. Copistes: tres.

10. Revisions i correccions: f. IIva, IVva, XXIrb, XXIIrb, XXVIIIra, XXXIvb-XXXIIra, XXXVva, XXXVIva, XLrb, XLIIIra, XLIIIIra, XLVIrb, LIIIrb, LVIra, LIXrb, LXra, LXIrab, LXIIIrb-LXIIIIva, LXVIvb, LXVI-Ivb, LXXva, LXXIIva, LXXIXra, LXXXIra, LXXXVIva, LXXXVIIvb, XCIIIrb, XCIIIIrb, CIIIIva, CXvb, CXIva-b, CXVrb, CXVIIra, CXVIIIva, CXXVvb, CXXXra, CXXXIva, CXXXIIvb-CXXXIIIIrb, CXLrb, CXLIIrb, CXLVra, CXLIXva-CLIIIIra, CLXIIIrb, CLXVIrb, CLXXIIIra-vb, CLXXI-Xva, CLXXXIIIrb, CLXXXIIIIva, CLXXXVIIIva, CXCIIIva, CXCVIIIva, CCIIIIrb, CCXrb, CCXVIIIra, CCXXva, CCXXIIIIrb, CCXXVIrb-CCX-

XIXrb, CCXXXIIva-CCXXXIIIra, CCXXXVva, CCXXXVIvb, CCXXX-VIIrb, CCXXXVIIIva, CCXXXIXva, CCXXXXVIvb, CCXXXXVIIrb, CCLvb, CCLVIIIvb, CCLXIIIIrb, CCLXVIIva, CCLXIXra-b, CCLXXIva, CCLXXIIvb, CCLXXXIIvb, CLXXXIIIva, CLXXXIra, CCLXXXXVIrb.

11. Antigues signatures, cfr supra, I, 1, c).

12. El final de l'explicit suggereix que aquest volum era parell d'un segon volum.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Restaurats els folis II-VII, CLXII-CLXVII, CLXXI-CLXXVI, 179 bis, CCXXVI, CCLXXXVI. Estrip al foli 174. Manca la part inferior del foli 239, sense pèrdua de text. Alguns folis molt fatigats. Estat correcte.

2. Datació: Principis del s. XV.

3. Origen valencià.

4. Propietaris i procedència desconeguts.

86

11. Palma de Mallorca, Biblioteca March, ms. B-106-V2-3

El ms. és guardat en una capsa, al llom de la qual hi ha el títol següent: «Ximenes | Vida de Christ | Ms. in catalan | fifteenth | century| aragonese | Relligadura: ING».

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 305 × 70.

b) Material: Post recoberta de pell vermella, un poc enfosquida.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, a l'angle superior esquerre, tira de paper enganxada amb inscripció impresa: «Co: Petri Francisci Passerini | Excelsi Duc. Consilii Praesidis».[58] Més avall cap al centre, rectangle de paper amb exlibris: «R. E.» [= Raphael Esmerian]. A sota, una mica més avall del centre de la contratapa, altre rectangle de paper amb exlibris: «BM» [= Bartomeu March (Servera)], en lletres vermelles i blaves i tocs de verd; l'ex-libris és signat amb lletra d'estampilla malva: «A. Palomino Olalla». Angle inferior esquerre, rectangle de paper enganxat, amb impressió de segell de

58. Petrus Franciscus Passerini fou elogiat per G. F. Terzago, escriptor milanès, en l'escrit intitulat *Elogium Petri Francisci Passerini ad eiusdem Schediasmata Academica*, imprès a Piacenza, *apud Bazachium,* i a Bolonya, *apud Barberium,* el 1650; cf. Filippo Argelati, *Bibliotheca Scriptorum Mediolanensium Tomi secundi Pars Altera,* Mediolani, In Aedibus Palatinis 1745, 2037.

cera. Angle inferior dret, rectangle apaisat de paper enganxat, amb signatura antiga: «I. IX. 2.». Contratapa II, angle inferior dret, signatura en llapis tatxada: «103-V2-2»; a sota, una altra signatura en llapis, sense tatxar: «106-V2-3»; a sota, una altra signatura en llapis, tatxada: «105-I».

d) Elements decoratius: Les dues tapes tenen la mateixa decoració d'estil oriental en ferros daurats: tres grans rectangles incisos i a dintre enquadraments i entrellaçats linials i en cadeneta. A l'interior del camp definit pels tres rectangles, pels enquadraments i els entrellaçats, roses o margarites gofrades en sec. Cinc botons de llautó a les dues tapes.

2. Llom de pell marró, diferent de la de les tapes. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant nervis interns. No es pot veure quants n'hi ha, a causa d'una tira de pell que uneix de dalt a baix les contratapes amb els folis de guarda i impossibilita l'accés visual als nervis.

b) Descripció de les seccions. N'hi ha quatre, sense cap inscripció. A cada secció la decoració és de dos quadrats incisos, partits per aspes, i amb quatre flors, una a cada partió, tot en sec.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: II + II.

b) Tancadors: Restes de sengles tancadors als llavis superior i inferior de les contratapes, restes de dos tancadors al llavi central, amb cinc bollons.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls: Al tall superior hi ha deixat senyals una taca d'humitat.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

g) Llavis de la mateixa pell que les tapes.

4. Conclusió. Data: 1480-1489. La relligadura fou executada a Nàpols per algú no allunyat de l'ambient dels qui relligaven pels reis de la dinastia d'Aragó. Tamaro DE MARINIS coneix aquesta relligadura napolitana: cf. *La Legatura artistica in Italia nei secoli XV e XVI,* I, Firenze 1960, nº 186, pl. XXV. Ha estat restaurada modernament per Olalla. El llom és pràcticament nou, segurament imitat de l'antic. Segons el catàleg de la Biblioteca Esmerian, citat més avall, on la coberta del manuscrit és descrita amb un cert detall, l'any 1972 les tapes eren ben conservades, en canvi el llom no.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: II + 3 fulls amb gravat + 10 folis sense numerar + [CCLXXV] + II.

5. Dimensions: 220 × 295 × 55.

6. Plecs: 1) Plec coix de 1/2, amb taló després del primer foli, folis sens numerar [1-3].

2) Plec de 5 × 2, folis sense numerar [4-13].

3) Plec de 6 × 2, folis I-XII, amb reclam: «sabs que ell».
4) Plec de 6 × 2, folis XIII-XXIIII, amb reclam: «Augusti».
5) Plec de 6 × 2, folis XXV-XXXVI, amb reclam: «beneyt quin».
6) Plec de 6 × 2, folis XXXVII-XLVIII, amb reclam: «e que haguessen».
7) Plec de 6 × 2, folis XLVIIII-LX, amb reclam: «nihil spiritualis».
8) Plec de 6 × 2, folis LXI-LXXII, amb reclam: «be axi com per».
9) Plec de 6 × 2, folis LXXIII-LXXXIIII, amb relcam: «corporals».
10) Plec de 6 × 2, folis LXXXV- XCVI, amb reclam: «generos».
11) Plec de 6 × 2, folis XCVII-CVIII, amb reclam: «con tota la».
12) Plec de 6 × 2, folis CVIIII-CXX, amb reclam: «aytals».
13) Plec de 6 × 2, folis CXXI-CXXXII, amb reclam: «bon seny».
14) Plec de 6 × 2, folis CXXXIII-CXLIIII, amb reclam: «interrogat».
15) Plec de 6 × 2, folis CXLV-CLVI, amb reclam: «dat a la terra».
16) Plec de 6 × 2, folis CLVII-CLXVIII, amb reclam: «exaltacio».
17) Plec de 6 × 2, folis CLXVIII.CLXXX, amb reclam: «lo conuidaua».
18) Plec de 6 × 2, folis CLXXXI- CLXXXXII, amb reclam: «E apres que».
19) Plec de 6 × 2, folis CLXXXXIII-CCIIII, amb reclam: «hobeyu e».
20) Plec de 6 × 2, folis CCV-CCXVI, amb reclam: «E apres de».
21) Plec de 6 × 2, folis CCXVII-CCXXVIII, amb reclam: «en la ley».
22) Plec de 6 × 2, folis CCXXVIIII-CCXXXX, amb reclam: «la condampnaua».
23) Plec de 6 × 2, folis CCXLI-CCLII, amb reclam: «en aco car».
24) Plec de 6 × 2, folis CCLIII, CCLXIIII, amb reclam: «de deu ço».
25) Plec coix, de 6/5, folis CCLXV-[CCLXXV.]

8. Foliació contínua, en tinta i xifres romanes, coetània de l'escriptura del manuscrit a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: Signatures de quadern alfanumèriques, llevat del darrer plec on només són numèriques, a l'angle inferior dret del recto dels folis de la primera part de cada plec, de la *a* a la *z*.

10. Filigranes: a) folis [1]-XXXVII i CCXVII-CCLXXI, del carro de dues rodes, del tipus VALLS I SUBIRÀ, *La historia del papel en España. Siglos XV-XVI*, 37, datada a Vic el 1416, i BRIQUET 3528, datada justament a Perpinyà a el 1429, amb variants similars a Gènova entre 1429 i 1433, a Holanda entre 1430 i 1434, a Pisa entre 1431 i 1448, a Koblenz i Brusel·les el 1432 a Perpinyà els anys 1432-1437, a Forcalquier el 1433, a Anvers el 1434, a Palerm i a Fabriano el 1442, a Lucca els anys 1444-1452, a Udine el 1447, a Treviso el 1448, a Provença els anys 1448-1452, a Ginebra el 1449, a Pignerolo i a Barcelona el 1451, a Montpeller el 1452, i a Catània el 1453.

11. Forats rodons per al ratllat, visibles al marge dret.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom: 1111 2222. Primera línia trepitjada.

III. Contingut literari

1. Folis [5]-[13]. Fol. [1]ra, *inc.* de la taula: «Assi comensen les Rebliques (*sic*) en lo libre appellat vida de Jhesu Christ. Comença lo prolech en lo libre appellat vida de Jhesu Christ en cartes I…».

Fol. [13]rb, *exp.* de la taula: «Capitol LXXXIII Com deuem hauer ne per qui los sants apostols e euangelistes en sobirana Reuerencia»

Anònim, *Rúbriques* de la *Vida de Crist* de Francesc Eiximenis.

2. Fol. Ira-Vrb. Fol. Ira, *inc.* del pròleg: (*rúbrica*) «Assi comença lo prolech en lo libre appellat Vida de Jhesu Chist axi com per auant hoyrets en lo present libre (*fi de rúbrica*). Al molt honorable e discret Caualler mossen Pere Dartes maestre Racional del molt alt princep e senyor Don marti per la gracia de deu Rey de Arago lo seu orador e en Jhesu Christ seruidor frare ffrancesch (*expunct* exime) exemenis del orde dels frares menors si matex en tot just seruey e mayorment en aquell qui sia en manifestacio e honor e gloria del dit nostre Redemptor e saluador Jhesu Christ…».

Fol. Vrb, *exp.* del pròleg: «… Lo X^e^ ensenya com vendra a la fi del mon jutyar los bons e los mals e aqui veuras manifestacio de la sua perpetual senyoria e Regne qui durera in secula seculorum».

Francesc Eiximenis, *Pròleg* de la *Vida de Jesucrist*.

3. Folis Vva-[CCLXXIII]ra. Fol. Vva, *inc.* de l'obra: (*rúbrica*) «Açi comensa lo primer tractat del present libre de la vida de Jhesu Christ Capitol primer qui ensenya que es predestinacio e com Jhesu Christ en quant deu no estech ne poch esser predestinat (*fi de rúbrica*). Lo primer tractat donchs de aquest libre si ha a tractar de la predestinacio eternal del nostre Saluador e dels grans bens qui de aqui nos son seguits los quals los Theolechs appellen obres de predestinacio. Per que per declaracio de aquesta materia Nota que segons que posa sant Agusti en lo libre appellat de la predestincio dels sants per aquet nom predestinacio entenen comunament los sants doctors aytant com es tot aquesta proposicio So es que deus eternalment ha ordonat de dar finalment a la creatura que hauia proposada de crear gracia gratificant e apres perpetual gloria…».

Fol. [CCLXXIII]ra, *expl.* de l'obra: «… e apres que serien ab ell en peradis sobre XII cadires excellents en gloria. Aquests donchs tan alts patrons diu aquest doctor hayam tots temps en special honor pregant los que sien nostres aduocats ab los sants dexebles e euangelistes. Açi es acabat lo VII^en^ libre de la vida de Jhesu christ On es dit com lo senyor appella los sants apostols e dexebles e com los informa per diuerses maneres per que fossen aptes a preycar la sua sancta doctrina euangelical...» (*fine mutilus*).

Francesc Eiximenis, *Vida de Crist, I-VII.*

4. Catàlegs i bibliografia: Josep M. March, S. J*., Còdexs catalans i altres llibres manuscrits d'especial interès de la Biblioteca Capitular de Saragossa,* dins «BBC», VI (1920-1922), 358-359; Martí, *Eximenis*, 474; Anònim, *Bibliothèque Raphael Esmerian. Première Partie. Manuscrits à peintures, livres des XVe et*

XVIe siècles… Vente à Paris Palais Galliéra, 10, Avenue Pierre Ier de Serbie, le mardi 6 juin 1972, à 14 h. 30, París, Tournon 1972, 17-19 [reprodueix en fotografia en blanc i negre la tapa posterior, que ha conservat els quatre tancadors de metall, i el foli Irab]; [Bartolomé March Servera i Biblioteca March], *Navidad 1975* [nadala que consisteix en un full de paper de fil, tamany elefant, plegat sense tallar en forma de quadern, i reprodueix en fotografia i amb colors la primera pàgina del pròleg del nostre manuscrit (fol. Irab) i dos dels dibuixos a la ploma dels folis sense foliar, dels quals es parla més avall, afegint una notícia succinta sobre el manuscrit, treta de la que dóna el catàleg del 1972 de la venda Esmerian]; BOOCT (1984) cnum 722; BITECA (1998-2003) manid 1519 cnum 722.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 138 × 179, a dos corondells, de 27-32 línies. Impaginació del foli LXr: 25 + 61 + 20 + 61 + 46 × 37 + 180 + 77.

2. Tipus de ratllat. Quatre línies verticals de justificació, dues línies horitzontals de justificació. L'escriptura va de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica cursiva formada, amb influència de la bastarda, de mans diverses.

4. Reclams horitzontals al marge inferior, sota la segona columna.

5. Decoració: Els tres folis sense numerar del plec 1) contenen sengles dibuixos a la ploma, amb tocs de groc, a) del Naixement de Jesucrist a l'estable de Betlem, b) de la fugida a Egipte, i c) de la Crucifixió. Els dibuixos són realistes, amb representació convencional dels paisatges, vegetació, ciutats, etc. Atès que el plec és coix, hom es pregunta si aquesta part del manuscrit no haurà estat depredada antigament o moderna. Els dibuixos al·lusius a la vida de Crist són certament testimoniats en els evangelis; queda el dubte si en falten.

Inicials de rúbriques, de pròleg i de tractats blaves i vermelles, amb filigrana plena de colors malva i vermell a l'interior de les lletres, i antenes dels mateixos colors al marge. A cada capítol de cada tractat, capitals blaves o vermelles, alternant, amb mitja filigrana dins i entorn de la capital i antenes de color vermell o malva al marge. Rúbriques. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de vermell. Calderons vermells a les rúbriques, absents en el cos de l'obra, llevat del que acompanya la nota del fol. XXIrb.

6. Notes: Al primer foli sense numerar, sobre el gravat de la Nativitat, inscripció del s. XX en llapis: «François d'Eximenes | imprimé en 1496 | Haebler 711 com Ximenez», nota qui sap si de Ferraiuoli (cf. infra, V, 4), dels venedors en la subhasta del 1972 o d'algun comprador anterior. Haebler 711 indica l'edició de la *Vita Christi* d'Eiximenis en castellà feta per Mein. Ungut i Joan Peignitzer el 1496. Opinem que el més raonable és relacionar la nota amb la subhasta del 1972, perquè en el catàleg de la mateixa es fa referència al fet que

el ms. d'Eiximenis, escrit en català, és inèdit en aquesta llengua i que només se'n coneix la traducció castellana impresa a Granada, citada per Haebler; el fet incidia evidentment en el valor de subhasta del manuscrit, sobretot perquè hom callava sobre el fet que era incomplet i sobre la relativa gran quantitat de mss. de la *Vida de Crist* eiximenisiana.

Signes de nota als fol. XXVIIrab, CLVIIvb. Notes marginals en llatí als fol. LXXIIIIrb, CCVIIIvab, CCVIIIIra.

7. Segells i timbres: No n'hi ha, i tampoc no hi ha senyals que hom n'hagi volgut erradicar d'anteriors.

9. Copistes diversos.

10. Revisions i correccions marginals i alguna a l'interior dels corondells, del mateix copista, als fol. VIIIrb, XVIvb, XXIrb, XLra, XLIra, XLVIra, XLVIIIIvb, LXIIIrb, LXIIIIrb, LXVIIIra, LXXVIIIrb, LXXXVrb, XCva, XCIIIva, CXIIra, CXLva, CLIIIrb, CLIIIIrb, CLXIIIIva, CLXVvb, CLXVIIva, CLXXVIrb-va, CLXXXVIIIvb, CCXVva, CCXVIIrb, CCXXIIIIva, CCXXXVIIra, CCXLVIIIrb.

11. Antigues signatures: Cf. supra, I, 1, c); 103-V2-02, 1.IX.2, 105-I.

12. Notícies històriques: Al primer foli sense numerar, sota el dibuix de la Nativitat, fragment rectangular, de paper, enganxat, amb nota de propietat impresa dins sanefa de cadeneta: «De libre propiedad perteneciente | al Doctor D. Miguel Laborda | Galindo de Salcedo,[59] obispo elec-|to de S. Juan de Puerto Rico».

La brevíssima descripció que Josep M. March donava els anys 1920-1922 de l'aleshores manuscrit 1230 de la Biblioteca Capitular de Saragossa i els pocs textos que en cita coincideixen amb la nostra descripció i amb els textos transcrits per nosaltres. Sobretot hi ha la lliçó *Rebliques* per *Rubriques*, recollida per March, exclusiva del manuscrit de Saragossa i no repetida en cap altre manuscrit eiximenisià de la *Vida de Crist* que nosaltres coneguem, la qual obre el manuscrit ara mallorquí. El mateix passa amb la succinta notícia que donava Pascual Galindo en el seu catàleg de manuscrits i incunables desapareguts de l'Arxiu Capitular de Saragossa, quan feia constar el nombre de folis,

59. D'aquest eclesiàstic es coneixen dos opuscles: *Oración que en el día 12 de marzo y templo metropolitano de N^a S^a del Pilar: con motivo de haberse decidio el rey nuestro señor a jurar la constitución política de la monarquía española*, Don Miguel Laborda y Galindo el autor, Zaragoza, Francico Magallón 1812 [1813]; *Dia 1º de marzo de 1821. Funciones que en celebridad de la reunión del soberano congreso nacional hizo la guarnición, y algunos ciudadanos de la ciudad de Zaragoza. Contiene la oración pronunciada por el D. D. Miguel Laborda y Galindo, Beneficiado de la Parroquial de S. Gil, Catedrático de Cánones en la Universidad Literaria de Zaragoza, Fiscal Eclesiástico Castrense de esta Ciudad y su departamento, y Capellan del Batallon de Milicianos voluntarios de infantería,* Zaragoza, Imprenta de Francisco Magallon (*sic*) año 1821. Malgrat el que diu l'exlibris, EUBEL no el coneix com a bisbe de Puerto Rico, la qual cosa significa almenys que, bo i havent per ventura estat designat bisbe de Puerto Rico, no va prendre possessió efectiva del bisbat, per la causa que fos.

el capítol en el qual s'acaba el ms. i el seu bon estat.[60] Per tant, seria impossible no identificar aquest ms. ara mallorquí amb l'olim 1230 de la Biblioteca Capitular de Saragossa.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Molt bo, ja constatat per J. M. March els anys vint del segle XX, confirmat en el catàleg de la venda del 1972 i revalidat amb la relligadura Olalla.

2. Datació: Segona meitat del s. XV.

3. Origen italià, d'acord amb les filigranes.

4. Propietaris i procedència: Pietro Francesco Passerini, president del Consell del Duc (probablement de Gènova); Laborda Galindo, bisbe preconitzat de Puerto Rico; Arxiu Capitular de Saragossa. E. F. el robà a mitjan segle XX[61] i el vené a Amèrica, on anà a parar a les mans de Raphael Esmerian. No hi va figurar gaire temps, car el ms. fou adquirit per la casa de subhastes Galliéra, de Paris,[62] i el 1972 ja era posat a la venda; el comprà aquell any Bartomeu March Servera i el llegà a la Biblioteca que fundà a Mallorca. De fet, en l'exemplar del catàleg de la venda del 1972 conservat avui a la Biblioteca March, el nostre manuscrit és assenyalat com a recomanat o pressentit de compra amb una línia blava (els desestimats ho són amb una línia vermella). Com s'ha pogut comprovar, el 1975 March ja feia saber públicament que posseïa la peça.

60. Cf. Jaume de Puig i Oliver, *Catàleg dels manuscrits de les obres de Francesc Eiximenis, OFM, conservats en biblioteques públiques. Primera part. Obres originals en català/1,* dins «ATCA», 28 (2009), 457-458 i nota 13.

61. Sobre l'expoli de la Biblioteca Capitular de Saragossa, hom pot veure, a part l'opuscle citat de Galindo, Ángel Escobar Chico, *Catálogo de los manuscritos griegos de la Biblioteca Capitular de la Seo (Zaragoza), Zaragoza*, Institución Fernando el Católico 1993, 17-19.

62. David Viera donava notícia el 1979, set anys després de la revenda, de l'existència d'un ms. de la *Vida de Crist* d'Eiximenis a la col·lecció Esmerian: *Manuscritos eiximinianos no catalogados por J. Massó Torrents*, dins «Estudios Franciscanos», 80 (1979), 164. El 1987 divulgava que aquest manuscrit havia estat venut a la llibreria parisenca Galliéra, segons li havia fet saber per lletra Robert Nikirk, bibliotecari del Grolier Club, de Nova York: *Más sobre manuscritos, incunables y ediciones raras de la obra de Francesc Eiximenis*, dins «Archivo Ibero Americano», 47 (1987), 59. És evident que quan un manuscrit es posa en moviment l'últim d'assabentar-se'n és l'estudiós, d'acord amb el caràcter purament crematístic de tots els moviments aplicats a les anades i vingudes de manuscrits.

87

12. Madrid, Biblioteca del Palacio Real, ms. II/552

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 245 × 332 × 55.

b) Material: pasta valenciana amb aigues de color fosc.

c) Indicacions escrites: Contraguarda I, angle superior esquerre, etiqueta escrita en tinta: «552».

d) Elements decoratius: orla amb ferros daurats.

2. Llom del mateix material, amb ferros daurats que emmarquen els nervis i motius geomètrics entre els nervis. a) Tipus tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns de relligadura. Les sis seccions exteriors en són independents.

b) Descripció de les seccions: 2) Teixell de pell vermella amb lletres daurades: «Eximenez / La vida de Eristo (*sic*)»; 6) etiqueta escrita en tinta: «II / 552». Altres seccions: ferros daurats.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: al principi un foli de guarda amb el recto recobert pel mateix paper de les contraguardes. Al final el foli de guarda és recobert pel verso, i al capdamunt, angle superior dret, porta enganxat un paper de reforç.

d) Talls jaspiats en verd.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió: És del segle XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis: I + 209 + I.

5. Dimensions: 240 × 322.

6. Plecs: 1) Un bifoli, folis 1-2.

2) Plec de 3 × 2, folis 3-8, sense reclam.

3) Plec coix, de 2/1, folis 9-11, sense reclam.

4) Plec de 2 × 2, folis 12-15, sense reclam.

5) Plec de 8 × 2, folis 16-31, sense reclam.

6) Plec de 8 × 2, folis 32-47, sense reclam.

7) Plec de 8 × 2, folis 48-63, sense reclam.

8) Plec de 8 × 2, folis 64-79, sense reclam.

9) Plec de 8 × 2, folis 80-95, sense reclam.

10) Plec de 8 × 2, folis 96-111, sense reclam.

11) Plec de 8 × 2, folis 112-127, sense reclam.

12) Plec de 8 × 2, folis 128-143, sense reclam.

13) Plec de 8 × 2, folis 144-159, sense reclam.
14) Plec de 8 × 2, folis 160-175, sense reclam.
15) Plec de 8 × 2, folis 176-191, sense reclam.
16) Plec coix de 7/0, folis 192-198, sense reclam.
17) Plec de 5 × 2, folis 199-208, sense reclam.
18) Un foli solter, foli 209.

El foli 3 és més gran que els altres. Els plecs 2) i 4) porten les filigranes de manera que llur distribució no pot ésser tinguda com a regular.

El foli 192 fou trastocat al moment de l'enquadernació: s'ha de llegir després de l'actual foli 193.

8. Foliació contínua moderna a l'angle superior dret del recto dels folis, en llapis i xifres aràbigues. Restes d'una altra numeració aràbiga més antiga, en tinta, sovint guillotinada. Aquesta foliació avança d'un número a la foliació en llapis, perquè comença ara en el número 2, senyal que entre els segles XVIII-XIX i el s. XX s'ha perdut el foli inicial del manuscrit.[63]

10. Filigrana del bou, semblant a la de BRIQUET 2767, datada a Bordeus el 1410, amb una variant idèntica a Perpinyà el 1412, i amb variants similars a Le Puy el 1420, Montbrisson el 1428 i Lucca el 1432.

11. Forats: Restes de perforacions rodones, situades prop dels talls, visibles només les que marquen línies verticals.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia. 1111 2222. Primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-209. Foli 1, marge de capçalera *(alia manu, alio incaustorio)*: «Preambols».

Fol. 1ra, *inc*.: «...(*initio mutilus*) Agosti hagues posades tan altes coses de la santa Trinitat e de la generació del fill de Déu eternal».

Fol. 2vb, *exp.* de la taula: «... Lo seten ensenya com ell te la monarchia general e perpetual senyoria e regne e es gloria dels benhauyrats e Rey perpetual qui durara in secula seculorum».

Fol. 2vb *inc*. del I tractat (*rúbrica*): «Aci comença lo primer tractat del present libre dela gloriosa e molt sancta uida del nostre preçios saluador Ihesu Xst, lo qual ensenya per quina manera lo nostre redemptor es dit esser predestinat etternalment. E posa alscuns grans bens qui per la dita presdestinaçio son peruenguts a nosaltres (*fi de rúbrica*). Capitol primer qui ensenya que es predestinacio. E com jehsu christ en quant deu no estech ne poch esser predestinat |*3ra*| Lo primer tractat donchs daquest libre si ha a tractat de la predestinaçio etternal del nostre saluador...».

63. MASSÓ I TORRENTS, *Les obres,* 665, afirma que el ms. era sense foliar i erròniament hi compta 239 folis: 228 de text més 11 de taula al final.

Fol. 198vb, *exp*.: «... que aci han a dar almoyna nodrex en ells e fa crexer la caritat per la qual los peccats son reemesos els fa...» (*fine mutilus*).

Fol. 199ra, *inc*. de la taula (*rúbrica*): «En nom de Jhesus. Aci comença la taula o les rubriques del libre de la sagrada uida del nostre saluador e redemptor Ihesu Xst fet e ordenat per lo reuerent Mestre francesch eximeneç del orde dels frares menors E primerament posa alguns preambols directius al dit libre [*fi de rúbrica*] Capitol qui posa lo prolech qui endreça lo present libre a Mossen en Pere dartes...»

Fol. 209vb, *exp*. de la taula: «Capitol XXXIIII Qui es com la uerge gloriosa demana al seu fill que passas desta uida. E com estech digna cosa que pujas al cel (*rúbrica*:) CCLXXXXVII» [*fi de rúbrica*], (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis: *Vida de Jesucrist*, *pròleg, c. 3-6; tractat I, c. 1-18 (enter); tractat II, c. 1-4 (en falten 4); tractat III, c. 30-32, 59-123 (falten 33-58); tractat IV, c. 1-96 (enter); tractat V, c. 1-22 (enter); tractat VI, c. 1-16 (enter); tractat VII, c. 1-83 (enter); tractat VIII, c. 1-125 (enter); tractat IX, c. 1-16* (falten cc. 17-133 i tot el tractat X). Falta també l'acabament de la taula.

4. Catàlegs: Massó i Torrents, *Manuscritos catalanes*, 17; Serrano y Sanz, M., *Libros manuscritos o de mano {de la biblioteca del conde de Gondomar},* dins «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», VIII (1903), 65-68, 222-228, 295-300, especialment 223; Massó i Torrents, *Les obres*, 665-666; Martí, *Eximenis,* 474; BOOCT (1985) núm. 725; Karl Reinhardt – Horacio Santiago-Otero, *Biblioteca bíblica ibérica medieval,* Madrid, CSIC 1986, 145; *Catálogo de la Real Biblioteca. Tomo XI. Manuscritos. Vol. I*, Madrid, Editorial Patrimonio Nacional 1994, 216; Carlos Alvar, *Manuscritos románicos no castellanos*, dins «Revista de Literatura Medieval», VI (1994), 197-199; BITECA (1995-2001) manid 1522 cnum 725.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 180 × 265 mm., a dues columnes, de 42/49 línes. Impaginació: 27 + 80 + 18 + 82 + 30 × 33 + 265 + 30.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans. Escriptura gòtica librària catalana, amb trets cursius i forta influència de la bastarda en hastes ascendents i descendents, i també de la humanística, d'una sola mà.

Al fol. 51v, al capdavall de la primera columna una mà posterior ha escrit: «O bone Jesu». Al marge esquerre de la mateixa columna, una altra mà ha escrit: [...]unio (yeyunio?).

Al foli 118r, marge dret de la 2ª columna, una nota de referència («Matt. et Luc. CC. X») i la traducció d'un fragment del text: «E ser ne rahó = I es la razon».

Al foli 123, sota la 2ª columna: «Adoncs» (*alia manu*).

Al foli 151, altra traducció de la mateixa mà que abans: «Aytal = Aital s[eme]jantes», guillotinada.

Fol. 198v, al capdavall, la mateixa mà del s. XVIII que fa les traduccions: «Faltan 117 capitulos del libro nono i todo el libro decimo, que trata de la Resurrección, de Vida i Asunción de Maria SSma. Ai copia en la bibliotheca de la Seo de Valencia».

Fol 199rb, sobre la 2ª columna, *eadem manu*: «Nicolaus Antonius, tom 2º *Bibl. Vetteris*, p. 119. Harold».

Marge inferior *eadem manu*: «En 1363 y 1367 este Moss. En Pere D'Artés era Justicia criminal de Valencia. Archivo de la Ciudad, *Manual de consejos i Establecimientos 1389* en 15 de Mayo se le dieron 15. florines para un Abito por los buenos servicios que Xim. hizo á la ciudad [*alia manu seq*.] usque annum 1567, Val[entinum] Francis[canum] Coenobium Claustrale occupatum (Velasco t. 2. p. 18)».

4. Reclams: no n'hi ha.

5. Decoració: Inicials de cada tractat en blau i vermell, amb filigrana interior i semiorla de colors vermell i blau: f. 3r (I), 11va (II, conservada la inicial, retallada l'orla), 49va (IV), 93rb (V), 104ra (VI), 111vb (VII), 146vb (VIII), 192ra (IX); manca, doncs, la del tratat III. Capitals alternades en blau i vermell amb trets afiligranats. Rúbriques i capçaleres en vermelló. Calderons blaus i vermells.

11. Antigues signatures: «II - F - 4».

12. Notícies històriques: Les anotacions abans transcrites poden indicar que el volum havia pertangut al convent franciscà de València. La taula, tanmateix incompleta, suposa que el ms. ultrapassava els 297 folis.

V. Conclusió

1. Estat de conservació bo, tot i que hi ha fulls seccionats: f. 3, marge superior; f. 11, marges superior i inferior; f. 5, marge superior; f. 178, marge inferior. Al centre del f. 199 hi ha un forat. Hi ha taques d'humitat als folis 23-26.

2. Datació: principis del s. XV.

3. Origen valencià.

4. Propietaris i procedència: La nota del fol. 199rb suggereix que fins l'any 1567 el ms. era del convent franciscà de València. No deixa de causar perplexitat que aquest mateix any és el de naixement del possessor següent del ms., D. Diego Sarmiento de Acuña, comte de Gondomar (1567-1624). Si la nota no era simplement orientativa, el qui la va estampar, un possible bibliotecari de la Biblioteca Reial, va ometre de dir on fonamentava un coneixement tant precís. Situada a la Casa del Sol de Valladolid, la biblioteca de Sarmiento de

Acuña fou adquirida per Carles III ca. 1785,[64] i va ingressar a la Biblioteca Reial l'any 1806.[65] Per la seva història, cf. *Cinco cartas político-literarias de D. Diego Sarmiento de Acuña, primer conde de Gondomar, Embajador a la Corte de Inglaterra 1613-1622*, Madrid, Imprenta de M. Rivadeneyra, MDCCCLXIX, p. XIII-XIX. El nostre ms. és el que encapçala l'epígraf «Historias Sagradas etc», del *Indice y inventario de los libros que ay en la libreria de Don Diego de Sarmiento de Acuña, Conde de Gondomar, en su casa en Valladolid, hecho a ultimo de Abril del año de 1623. Faltan de añadyr aquy los libros y papeles que estan en Madrid y en Gondomar, que todos se han de traer y juntar en esta librería, BNM, ms. Uu 47*, fol. 163 ss. Sarmiento fou comprador i col·leccionista compulsiu de llibres, tal com descriu Juan ANTOLÍNEZ DE BURGOS, en la *Historia de Valladolid,* cap. 56: «Cuatro librerías de las en este capítulo contenidas, son tales que pueden competir con las mayores de España, y una de estas especialmente será mucho que la iguale á otras de estos reinos de las que no son de Comunidad; hablo de la de don Diego de Sarmiento de Acuña, conde de Gondomar; consta de quince mil cuerpos de libros de todas facultades y de todas lenguas; juntó en España cuanto esmerado pudo haber a las manos, y luego en Flandes, Francia e Inglaterra y Alemania donde fue embajador ordinario por el Rey Don Felipe III; en todas diferentes provincias recogió con industria y no poca costa, libros y papeles excelentísimos; unos de materias de estado, y muchos de observaciones para todo género de contingencias, así en la paz como en la guerra; estan repartidos en cuatro piezas grandes, cada una con diez hileras en los estantes, tan cubiertas las paredes, con ser altas, que apenas se descubre blanco en ellas; una de las piezas de ellas es toda de libros manuscritos de rara e inestimable curiosidad, de doctrinas y experiencias políticas». Els manuscrits d'aquesta biblioteca són avui escampats entre la BNM, la Biblioteca del Palau Reial i la de l'Acadèmia de la Història.

88

13. PARÍS, BNF, ms. espag. 6

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 275 × 380 × 65.

b) Material: tapes de cuiro marró, ànima de pasta de paper.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, al mig, etiqueta amb la cota actual del ms.: «Espagnol | 6».

64. Cf. SERRANO Y SANZ, *a. c., 65.*

65. Cf. María Luisa LÓPEZ-VIDRIERO, *Catálogo de la Real Biblioteca. Tomo XIII. Papeles varios del Conde de Gondomar. Historia,* Madrid, Editorial Patrimonio Nacional 2003, [10].

d) Elements decoratius: Coberta i contracoberta resseguides en els seus contorns per dues línies daurades.

2. Llom de pell marró, amb seccions. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: El ms. és directament cosit a les tapes mitjançant sis nervis interns, als quals corresponen sis nervis externs.

b) Descripció de les seccions: 1-6) ferros daurats; 2) en majúscules daurades: «Vida del | Christo | por | Zimenes | M.S»: A la darrera secció, etiqueta amb la cota actual del ms.: «Espagnol | 6». Ferros daurats també sobre els nervis externs.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + III, de paper verjurat sense filigrana visible.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls amb restes de pintura vermella.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper i vitel·la.

4. Folis III + 135 + III.

5. Dimensions: 270 × 382 × 50.

6. Plecs: 1) Plec coix de 4/6, folis I-X, amb reclam: «lo terç tractat».

2) Plec de 6 × 2, folis XI-XXII, amb reclam: «daquest mon».

3) Plec de 6 × 2, folis XXIII-XXXIIII, amb reclam: «si penses».

4) Plec de 6 × 2, folis XXXV-XLVI, amb reclam: «cert nos».

5) Plec de 6 × 2, folis XLVII-LVIII, amb reclam: «en son entrament».

6) Plec de 6 × 2, folis LVIIII-LXX, amb reclam: «cor estengueren se».

7) Plec de 6 × 2, folis LXXI-LXXXII, amb reclam: «destrament ho demana».

8) Plec coix de 7/6, folis LXXXIII-XCIIII, amb reclam: «pot sofferir».

9) Plec de 6 × 2, folis LXXXXV-CVI, amb reclam: «es adeu pus acostat».

10) Plec de 6 × 2, folis CVII-CXVIII, amb reclam: «e beure aytal».

11) Plec de 6 × 2, folis CXIX-CXXX, amb reclam: «ha sospita que facen».

12) Plec coix de 3/1, folis CXXXI-CXXXV, amb taló final de pergamí.

Els plecs estan compostos per fulls de paper posats entre un full exten i un altre d'intern de pergamí, llevat del plec primer, que ha perdut el seu primer foli de pergamí (possible foli de guarda o coberta primitiva), i del darrer, que ha perdut el seu darrer foli de pergamí (possible foli de guarda o coberta). Els folis de pergamí exteriors presenten l'ordre: pèl-carn, carn-pèl; els interiors l'ordre carn-pèl-pèl carn.

Al plec 8) taló de paper entre folis LXXXIX i XC, sense pèrdua de text. En aquest plec, i per això és coix, hom hi va intercalar en el moment de la relligadura el foli CXXXIIII, molt malmès i restaurat.

El darrer plec era primitivament regular, de 3 × 2, amb el seu primer full de pergamí. No solament ha perdut la meitat posterior d'aquest full, sinó també el foli CXXXIIIII, traslladat on acabem de dir.

8. Foliació contemporània de l'escriptura del ms. en xifres romanes i en rúbrica, contínua, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs en xifres aràbigues a l'angle inferior esquerre del recto dels folis, feta en el moment que el ms. rebé la relligadura actual. Són visibles els núms. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 i 12.

10. Filigrana del carro, del tipus BRIQUET 3544, datada a Lucca els anys 1434 i 1463-1479, a Damme els anys 1452-1456, a Roma els anys 1459-1460 i a Ulm el 1473.

12. Sistema de ratllat a punta seca, molt esvaït en la primera meitat del ms. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-135. Fol. 1r, *inc.* [*rúbrica*:] «En nom de la sancta trinitat pare e fill e sant sperit Comença lo libre appellat vida de Ihesu Christ ordenat per lo molt reuerent pare mestre [*cancell*: ffr] ffrancesch eximenez patriarqua de iherusalem del orde de frares menors de la ciutat de valencia en sacra theologia, en lo qual libre o volum ha set tractats. Et primerament posa lo prolech ab alguns preambols [*fi de rúbrica*]. Al molt honorable e discret caualler mossen p. dartes maestre racional del molt alt princep e senyor don marti per la gracia de Deu rey darago lo seu orador e en ihesu christ seruidor frare ffrancesch eximenez del orde dels frares menors si mateix en tot just seruey E maiorment en aquell que sia en manifestacio e honor e gloria del dit nostre redemptor e saluador ihesu christ. Mossen pere diuerses vegades ha plagut a la uostra deuocio de sollicitar e mourem que la vida sagrada del nostre cap ihesu christ que los sants euangelistes han breument posada yo degues pus larch posar segons ço que los sancts doctors hi han dit e postillat e los grans contemplatius ne han sentit e sanctes persones...».

Fol. 1rb, *exp.* del pròleg: «... a declarar me vulla preseruar de tota error em faça per tot lo proces de aquest libre dir ço que sia a ell plaent e profitos al seu poble Amen».

Ib., *inc*. de l'obra: «Capitol primer qui protesta de hauer catholic seny en tot aquest libre. Primerament donchs protest açi en lo començament de aquest libre...».

Fol. CXXXVrab, *exp*.: «... E apres que seurien ab ell en paradis sobre dotze cadires excellents en gloria. Aquests donchs tan alts patrons diu aquest doctor hagam tots temps en special honor pregant los que sien nostres aduocats ab

los sants dexebles e auangelistes. E açi es acabat lo seten libre de la vida de ihesu christ hon es dit com lo senyor | appella los sants apostols e los dexebles e com los informa per diuerses maneres per que fossen abtes a preycar la sancta doctrina euangelical.

«[*rúbrica*:] Açi es acabat lo seten libre appellat vita Christi ordenat per lo molt Reuerent patriarcha mestre ffrancesch eximenez maestre en sacra theologia del orde dels frares menors.

«Acabat descriure per mi lloys nauarro dissabte a [*cancell*: XV] XIIII del mes de febrer del ayn de la natiuitat de nostre senyor ihesu christ M CCCC XXVIII».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist*, *tractats o llibres I-VII. Pròleg o preàmbul: folis Ira-IIvb, capítols I-V. Tractat primer: folis IIvb-VIIIvb, capítols I-XVIII. Segon tractat: folis VIIIvb-Xvb, capítols I-VIII. Tercer tractat: folis XIra-LXIIra, capítols I-CXXIII. Quart tractat: folis LXIIra-XCIIIIrb, capítols I-XCVI. Cinquè tractat: folis XCIIIIrb-CIIvb, capítols I-XXII. Sisè tractat: folis CIIIra-CIXra, capítols I-XVI. Setè tractat: folis CIXrb-CXXXVrb, capítols I-LXXXI,* amb la llacuna esmentada.

4. Catàlegs: A. Morel Fatio, *Catalogue*, 3a-b, nº 11; Massó i Torrents, *Les obres,* 665*;* Martí, *Eximenis,* 474; H. Omont*, Anciens inventaires et catalogues de la Bibliothèque Nationale*, vol. IV, 15, 285; Bohigas, 93; Bénédictins de Bouveret, *Colophons des manuscrits occidentaux des origines au XVIe siècle,* 1965-1979, it. 12773; Ch. Samaran – Robert Marichal et al., *Catalogue des Manuscrits en écriture latine portant indications de date, de lieu ou de copiste. Tome IV-I. Bibliothèque Nationale, Fonds Latin (Supplément), Nouvelles Adquisitions Latines, Petits fonds divers,* París, CNRS 1981, 265; tome IV-II, planxa LVII; François Avril et al., *Manuscrits enluminés de la Péninsule Ibérique,* París, Bibliothèque Nationale 1982, 170, n. 223 BOOCT (1984) cnum 737; BITECA (1998-2004) manid 1533 cnum 737.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 178 × 277, a dos corondells, de 60 línies. Impaginació: 35 + 77 + 24 + 77 + 54 × 28 + 274 + 80. Nombre de línies 60/59.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. Al foli LXXVIr les ratlles traçades són seixanta set, encara que el copista només fa servir les 60 habituals. UR = 4,6.

3. Tipus de lletra i mans: gòtica librària molt atapeïda, amb influències de la bastarda i de la humanística, d'una sola i mateixa mà. Rúbriques d'una altra mà, que escriu amb el mateix tipus de lletra.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Inicials de pròleg i de tractats de colors blau i vermell combinats, amb filigrana plena i antenes dels mateixos colors, esvaïda gairebé del tot la del segon tractat (f. VIIIvb). Capitals blaves i vermelles amb filigranes

semiplenes i antenes dels mateixos colors. Rúbriques. Calderons vermells. Autoritats i citacions subratllades en vermelló. Algunes lletres caudades.

6. Notes: Al marge superior dret del recto dels folis XI-XV una mà del s. XVI escriu: «tercer» (f. XIr), «libre tres», (f. XIIr, XIIIr, XVr) «tres» (f. XIIIIr). Altres notes: f. XIXr, XXVIIIra, XXXIra, XXXVra, XXXVIIra, XXXVIIIra, Lra-LIrb, LXva, LXXVIIva, LXXXXIIIIva, XCVIIrb, CIIva, CIIIIva-CVIra, CXVIrb, CXVIIIva, CXXIva, CXXIIIIva-CXXVIIrb. Al marge superior del f. CXXXIIIv, en lletra del s. XVI i escrit a l'inrevés, en tinta sèpia: «senyor ihesus crist».

7. Segells de la BNF al foli 1ra. i al f. 135v.

9. Copista: Lluís Navarro.

10. Revisions i correccions: *Passim*, generalment als marges, de dues mans, una de les quals escriu amb la mateixa escriptura del ms. L'altra amb lletra més humanística. Afegit important del primer corrector al f. LXIIr, *in marg infer*, i f. LXIIv, *in marg sup.*

11. Antigues signatures: «Espagnol 11. *Ancien fonds* nº 7008».

12. Notícies històriques: Formava part de la biblioteca del cardenal Mazarin, llegada al col·legi de les Quatre Nations, que ell havia fundat a París. Gràcies a uns intercanvis dirigits per Colbert entre fons d'aquesta biblioteca i de la Reial, el ms. passà a formar part d'aquesta darrera (ordre del Consell del 12 de gener de 1668).

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo, després de la restauració a què fou sotmès el ms. en el moment de la relligadura actual, perquè els folis de paper havien sofert humitats i ratadures importants, que no afecten el text, sinó les correccions i, eventualment, les notes.

2. Datació: 1428 febrer 14.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Cardenal Mazarin, Bibliothèque Royale de Paris.

89

14. Barcelona, BC, ms. 299

I. Enquadernació

El ms. és guardat en capsa de cartró, de 243 × 313 × 98, amb teixell vermell al llom i inscripció en lletres daurades: «Eiximenis |Vida |de | Jesucrist». A baix, gomet vermell amb la cota actual: «299». Dessota, cota de l'IEC: «2-V».

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 230 × 300 × 70.

b) Material: posts recoberts de pell marró gofrada.

c) Indicacions escrites: contracoberta II, angle inferior dret, etiqueta: «Institut | d'Estudis Catalans Biblioteca | Núm 299 | Armari 2 | Prestatge V».

d) Elements decoratius: Relligadura del fons Sánchez Muñoz, molt fatigada i restaurada, és a dir, consolidat el que en restava, modernament. Forma un conjunt de rectangles amb sanefa en un dels rectangles exteriors i amb un plafó d'entrellaçats entorn del quadrat central, que conté un dibuix semblant d'entrellaçats en el seu interior. Sobre les dues cobertes resten les bases metàlliques on s'encaixaven cinc botons o claus per banda, ara perduts.

2. Llom ras, de la mateixa pell, conservada molt fragmentàriament i restaurada. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Són visibles quatre nervis interns de relligadura, que és de nervi doble, i no formen seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) - 4) buides, amb dibuix de rombes.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda. Folis de guarda de pergamí, al començament i al final: I + I.

b) Tancadors: n'hi havia, però només en resta un. No hi ha gafets.

c) Cobertes (folres) del mateix pergamí que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

f) Queix de la mateixa pell, pràcticament desaparegut.

4. Conclusió: És l'original. Data: Segle XV.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis: I + 294 + I.

5. Dimensions: 215 × 290.

6. Plecs: 1) Plec de 2 × 2, folis 1-4, sense reclam.

2) Plec coix de 0/1, del qual només roman el foli final, amb reclam: «-tuosos».

3) Plec de 6 × 2, folis 6-17, amb reclam: «axi senyor».

4) Plec de 6 × 2, folis 18-29, amb reclam: «-lors».

5) Plec de 6 × 2, folis 30-41, amb reclam: «fins a terra».

6) Plec de 6 × 2, folis 42-53, amb reclam: «gran».

7) Plec de 6 × 2, folis 54-65, amb reclam: «et dalguns».

8) Plec de 6 × 2, folis 66-77, amb reclam: «hic son».

9) Plec de 6 × 2, folis 78-98, amb reclam: «lig entre».

10) Plec de 6 × 2, folis 90-101, amb reclam: «dada en».

11) Plec de 6 × 2, folis 102-113, amb reclam: «als mals».

12) Plec de 6 × 2, folis 114-125, amb reclam: «era la dolor».

13) Plec de 6 × 2, folis 126-137, amb reclam: «qual cascu».

14) Plec de 6 × 2, folis 138-149, amb reclam: «quam dedisti».

15) Plec de 6 × 2, folis 150-161, amb reclam: «la sua natiuitat».

16) Plec de 6 × 2, folis 162-173, amb reclam: «ascientat».
17) Plec de 6 × 2, folis 174-185, amb reclam: «morts al mon».
18) Plec de 6 × 2, folis 186-197, amb reclam: «diran en lo».
19) Plec de 6 × 2, folis 198-209, amb reclam: «feyt de herodes».
20) Plec de 6 × 2, folis 210-221, amb reclam: «axi com legim».
21) Plec de 6 × 2, folis 222-233, amb reclam: «lo seu sperit».
22) Plec de 6 × 2, folis 234-245, amb reclam: «seruidor del».
23) Plec de 6 × 2, folis 246-257, amb reclam: «estes coses la».
24) Plec de 6 × 2, folis 258-269, amb reclam: «son pares».
25) Plec de 6 × 2, folis 270-281, amb reclam: «-ment ques».
26) Plec de 6 × 2, folis 282-293, amb reclam: «-biranament».
27) 1 foli escadusser i desenganxat, foli 294.

En el que ara formen les restes dels dos primers plecs almenys s'han perdut 11 folis.

8. Foliació del s. XX, contínua, en llapis, a l'angle superior dret del recto dels folis.[66]

9. Numeració de plecs: Signatures de quadern alfanumèriques. N'hi ha poquíssims rastres als folis 30r-31r, 43r-44r, 47r-48r, 78r-79r, 91r, 94r, 115r, 119r, 133r-136r, 161r-162r, 176r, 185r, 205r, 208r, 227r, 280r-281r. És explícita al foli 191r.

10. Filigranes: a) Folis 1-40, 49, filigrana del corn, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ 1504, datada a Vic el 1367.

b) Folis 47, 50-53, 188, 194, 200-201, 252, filigrana de la campana, semblant a la BRIQUET 3967, documentada a Treviso el 1387, i en relació amb la de VALLS I SUBIRÀ 1300, datada a Vic l'any 1395.

c) Folis 54-187, 192-193, 198, 202-250, 255-294, filigrana de la muntanya somada de creu, semblant a les de BRIQUET 11685 i 11687, datades a Treviso el 1405, amb varians a Niewport el 1410, Friedberg el 1411 i Maestricht el 1414, i a Pàdua entre 1408 i 1415, respectivament.

11. Forats: Restes de perforacions rodones situades molt a prop dels talls, que assenyalen les línies de guia fonamentals. La cisalla n'ha fet desaparèixer molts.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom i en tinta malva. 1111 2222. Primera línia en blanc.

III. CONTINGUT LITERARI

1ª. Folis 1-4. Fol 1ra, *inc*., de la taula *(initio mutilus)*: «Capitol XXV qui ensenya per que la circuncisio se faya lo huyten dia...»

66. En la notícia de MASSÓ I TORRENTS, quan el manuscrit encara no havia ingressat a la BC, és descrit sense foliar. Per tant, el més probable és que ho fos en entrar-hi.

Fol. 4ra. *exp*. de la taula (acaba en el sisè tractat): «Capitol XVI qui enssenya per quantes uies la sancta anima del saluador estech consolada en lo dessert».

1b. Folis 5-7. Fol 5ra, *inc* del pròleg (*initio mutilus*): «... saluador reuelant los alguns dolcos actes seus qui no son expressats per los sancts euangelistes lieren estats reuellats per Ihesu Christ en les sues altes contemplacions».

Fol 7rb, *exp*. del pròleg: «... Lo seten tractat ensenya com ell te la monarchia general et es gloria dels benauyrats et rey perpetual».

1c. Folis 7-294. Fol 7rb, *inc* dels tractats (*rúbrica*): «Aci comenca lo primer tractat del present libre de la vida de Ihesu Xrist. Capitol primer qui ensenya que es predestinacio e com ihesu xrist en quan Deu no estech ne poch esser predestinat (*fi de rúbrica*) [fol. 7va]. Lo primer tractat donchs de aquest libre sia atractar dela predestinacio eternal de nostre saluador e dels grans bens que de aqui se son seguits los quals los theolechs apellen obres de predestinacio...».

Foli 294ra, *exp*.: «E aco sia dit quant al deiuni que lo nostre saluador feu en lo desert apres lo seu sanct baptisme et per conseguent es aci acabat lo sissen tractat ho libre dela uida de ihesu xrist hon auem tractat del seu baptisme et del seu deiuni en lo desert a pres dela temptacio a ell aqui feta per lo dimoni. Ara se seguira lo seten libre hon auem a tractar com appella sos dexebles et com altament los informa».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Crist*, llibres I-VI.

4. Catàlegs: Massó, *Les obres*, 664; Martí, *Eximenis*, 474; Curt J. Wittlin, *Les Manuscrits dits «del Papa Luna» dans deux inventaires de la Bibliothèque de Gaspar Johan Sanchez Munyoz à Teruel*, dins «Estudis Romànics», XI (1962-1967), 29 [nota 82, on hi ha una errada d'imprenta: 229 per 299]; *Cincuenta años*, 133; J. Monfrin, *La bibliothèque Sánchez Muñoz et les inventaires de la bibliothèque pontificale à Peñíscola,* dins «Studi di bibliografia e di Storia in onore di Tammaro de Marinis», vol. III, Verona, Giovanni Mardersteig 1964, 261; BOOCT cnum 723; BITECA (1998) manid 1520 cnum 723.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 145 × 190, a dos corondells, de 30 línies. Impaginació: 20 + 60 + 21 + 60 + 50 × 35 + 190 + 70.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6,2

3. Tipus de lletra i mans: escriptura gòtica librària del segle XV, d'una mateixa mà. Les rúbriques en cursiva gòtica bastarda del s. XV.

4. Reclams horitzontals situats cap a la dreta, fent caixa amb el marge inferior dels folis, tancats dins rectangle gairebé sempre ornamentat amb dibuixos; al foli 283v, sense rectangle i amb una cara dibuixada al costat.

5. Decoració: Inicials de tractat en vermell i blau, i filigranes en lila i vermell. Capitals blaves i vermelles amb tocs afiligranats de color lila i marró. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. Al foli 7v, rúbrica en blau. Alguna lletra caudada i amb dibuix, fol. 182r, 203v, 209r, 214v, 217v, 219r, 220r, 221r, 222v, 228v, 245v, 248v, 251v, 253v, 262r, 290. Majúscules ensafranades i passatges subratllats en vermell. Títols al marge superior, centrats, en vermell i blau.

6. Notes i signes de nota als folis 5v, 7v-9v, 10v-44r, 46v-102r, 104r-120v, 122r-131v, 133r-149v, 151r-162v, 164v-171v, 173rv, 177r-179r, 181r, 183r-217v, 219v-244r, 247r-269v, 271r-273r, 275v.

7. Timbre de la BC als folis 1r, 102r, 294v.

10. Revisions i correccions: fol 194r.

12. Notícies històriques: Segons la descripció que en donava Massó, el mss. tenia l'any 1909 exactament 295 folis i al final n'hi havia tres de blancs. Igualment al llom hi havia un paper enganxat en el qual en lletra gòtica es llegia: «Reuelacion de un santo abad de la vida de xto manuscripto en catalan». Massó fa notar que en aquell moment el ms. tampoc no era xifrat. Aquests elements encara hi eren el 1998, més tard han desaparegut.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: folis 1-6 fatigats. Folis 7, 49, 100, 178, 255-256 i 258, retallats pel marge inferior sense pèrdua de text. Estrip als folis 49, 66, 75, 101, 257, 271. Folis 294 després. Taca al foli 238v. Forats de corc.

2. Datació: Primer terç del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: El manuscrit havia pertangut a la família Sánchez Muñoz, del sud de Terol, emparentats amb Gil Sánchez Muñoz, darrer papa de l'obediència avinyonesa amb el nom de Climent VIII. Fou adquirit al llibreter Salvador Babra l'any 1914, juntament amb el lot de mss. de la BC que ara tenen les cotes 295-339.

90

15. Madrid, BN, ms. 2801

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 225 × 312 × 70.

b) Material: ànima de fusta coberta de pell marró.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, en llapis: «32/»; antiga signatura: «I. 308». Dessota, etiqueta de paper: «Mss./ 2801». Cap al centre de la part superior, apaïsat, es llegeix en lletra del s. XV: «Die XXVII[a] nouem-

bris anno CCCCIº | dictus Raymundus fusterii substituït procuratorem suum | dominicum {*espai en blanc*} porterium dicti domini Regis ad| {*una línia més avall*} testes Jhoannes crepolli et | Johannes Dasserium scriptores scribanie. " Contratapa II, angle inferior esquerre, a l'inrevés: «die jouis in vesperis quando {... ... ...} | -runt abbas cum suo aduoca{... ... ...} | -no franc. {... ...} eiusdem cum {... ... ...} | R. canc. assignauit ad terras precibus {... ... ...} | ibidem pro disputando super hiis {... ... ...}».

d) Elements decoratius: Dos rectangles de doble ratlla: dos rectangles interiors amb sengles dobles sanefes. Als angles del primer rectangle interior sanefes en forma de ventall. A dins del segon rectangle, creu de quatre cercles amb rombe interior, cercle i rombe amb sanefes interiors. Cinc forats per als botons, ara absents, i a cada tapa cegats quatre dels cinc forats. Estil mudèjar.

2. Llom de la mateixa pell, restaurat. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant tres nervis interns, que en treuen tres d'externs, formant quatre seccions al llom.

b) Descripció de les seccions: 1) teixell de pell amb inscripció de lletra del segle XVI: «Vida de Christo | P. 2.»; 2) i 3) buides; 4) secció perduda, ara restaurada amb pell diferent, etiqueta de paper escrita amb bolígraf:: «Mss | 2801».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: II + I.

Al foli de guarda del principi Ir hi ha el següent resum de la *Vida de JC* de Francesc Eiximenis i del contingut del ms. en lletra del s. XVI entrat:

«Ihesus Mª. La primera part conte V libres lo primer dels quals comensa en lo primer capitol de ensenyar ques predestinacio etc. E lo derrer libre en Lo XXII capitol posa com Ihesu christ tench vida ermitana».

«Aquesta segona part conte altres V libres Lo primer (*afegit al marge*: lo qual es VI en orde) comensa com sant Johan baptista batejaue e preycaue. E lo X e derrer Libre fina quina sera la manera del Regne de Deu etc. Lo VII ensenya com lo Senyor appella sos dexebles apres hague XXX anys. Lo VIII tracta de la marauellosa preycacio de Jhesu christi. Lo VIIIIe tracta dels inimichs de Jhesu christi moguts de enueja etc. e continua tota la passio etc. Lo X libre tracta dela Ressurrecció de Jhesu christi. E fina vt suppra dela manera del regne de Deu etc.». Dessota, en lletra del s. XVIII, signatura: «Sal. 3ª. Est 15. Cax. 6º».

b) Tancadors: n'hi havia dos, es conserven restes dels claus de metall que les subjectaven.

c) Cobertes (folres) de pergamí, aprofitant un document de finals del segle XIV o principis del segle XV.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. És l'original. Data: Segle XV.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper.
4. Folis: II + 271 + I.
5. Dimensions: 220 × 295 × 55.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis I-XII, amb reclam: «-ment e ell».
2) Plec de 6 × 2, folis XIII-XXIIII, amb reclam: «interrogaren».
3) Plec de 6 × 2, folis XXV-XXXVI, amb reclam: «lo jorn dela».
4) Plec de 6 × 2, folis XXXVII-XLVIII, amb reclam: «basten a saluar».
5) Plec de 6 × 2, folis XLIX-LX, amb reclam: «axi com tu».
6) Plec coix de 6/1, folis LXI-LXVII, amb sis talons i sense reclam.
7) Plec coix de 7/8, folis 68-82, amb reclam: «lexas anar soterrar son».
8) Plec de 8 × 2, folis 83-98, amb reclam: «prophetauit».
9) Plec de 8 × 2, folis 99-114, amb reclam: «es quis pora saluar».
10) Plec de 8 × 2, folis 115-130, amb reclam: «a gran dampnacio».
11) Plec de 8 × 2, folis 131-146, amb reclam: «aqui axi com es».
12) Plec de 8 × 2, folis 147-172, amb reclam: «entesos en lo seruey».
13) Plec de 8 × 2, folis 173-178, amb reclam: «entenent aquest perill».
14) Plec de 8 × 2, folis 179-194, amb reclam: «matex lo interrogas».
15) Plec de 8 × 2, folis 195-210, amb reclam: «que no obres de hom».
16) Plec de 8 × 2, folis 211-226, amb reclam: «cosa damunt».
17) Plec de 8 × 2, folis 227-242, amb reclam: «Pere e».
18) Plec de 8 × 2, folis 243-258, amb reclam: «illuminat».
19) Plec coix de 8/5, folis 259-271.

En el plec 10) hi ha un salt en la numeració, que passa del foli 149 al 160.

Els tractats són anunciats amb sengles xifres romanes al marge superior dels folis Ir(VI), XIIIr(VII), 68r(VIII), 139r(VIIII, 231r(X).

Igualment a partir del foli 68ss un anotador que empra una cursiva del segle XV molt regular escriu als marges superiors petits lemes bíblics, ordinàriament citats en el text del foli, com a possible repertori de sermons. A partir del foli 127va, aquest tipus d'anotacions apareix també als marges.

Al marge inferior de la part escrita per la primera mà s'observen, escrites en lletra molt petita i tallades pel relligador, anotacions que havien de guiar el rubricador del ms., i al marge superior dret les anotacions que havien de guiar la foliació.

Probationes pennae al foli 104r.

Foli 271vb, marge inferior, en llapis i escriptura del segle XIX: «Termina en la hoja | 271 plana segunda | *aquí*» (possible nota de l'enquadernador del manuscrit).

8. Foliació: els primers 67 folis són numerats en xifres romanes i en rúbrica, en escriptura possiblement del rubricador de tot el manuscrit. Sobre aquesta foliació se'n veu una altra també en xifres romanes, en tinta marró i mòdul molt petit, que segurament era la guia per al rubricador. La resta dels

folis són foliats a llapis, en xifres aràbigues i caràcters del segle XX, amb el salt referit.[67]

9. Numeració de plecs: Se'n veuen rastres molt escadussers. La numeració era a base de lletres majúscules i començava a la primera meitat del plec.

10. Filigranes: a) Folis I-LXVII i 262-269, del carro de dues rodes, semblant al de BRIQUET 3527, datada a Perpinyà el 1412 i el 1432, a diversos llocs d'Itàlia entre 1413-1440, a Holanda els anys 1416 i 1439, a Hongria el 1423 i a Anglaterra el 1417.

b) Folis 68-123, de les muntanyes sobrepujades de creu, semblant a la de BRIQUET 11694, datada a Laak el 1423.

c) Folis 129-138, 160-170, de les muntayes sobrepujades de creu, semblant a BRIQUET 11686, datada a Udine els anys 1406-1407.

d) Folis 146-147 de l'arc, semblant a la de BRIQUET 794, datada a Palerm els anys 1437-1444, amb una variant idèntica a Pisa el 1435 i a Nàpols el 1437.

e) Folis 172-209, de les muntanyes encerclades i sobrepujades de creu, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ, *La Historia del papel en España Siglos XV-XVI*, nº 205, datada a partir del 1425.

f) Folis 214-241, de la destral, semblant a la BRIQUET 7514, datada a Gènova l'any 1383, amb variants idèntiques a París el 1385, a Bruges el 1387 i a Chateauneuf-en-Valromey el 1404.

g) Folis 244-261, del carro de dues rodes semblant a VALLS I SUBIRÀ, *ib*., nº 37, datada a Vic el 1416.

11. Forats: Perforacions rodones marcant tos els límits dela justificació, visibles als marges, a prop dels talls.

12. Sistema de ratllat a punta seca en els folis escrit per la primera mà, amb la primera línia escrita trepitjan la línia de justificació superior, i a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

Al marge superior del foli 1r, lletra del s. XVIII, tinta negra: «Vida de Christo parte 2ª en leng. catal».

1. Folis 1-271. Fol 1ra *inc*. (*rúbrica*): «Aci es acabat lo V^en^ libre de la vida de Jhesu Christ. Aci comença lo VIe libre qui tracta primerament com sent Johan baptista baptejaua e preycaua (*fi de rúbrica*). Acabat lo temps en lo qual lo nostro saluador jhesu christ estech al mon amagat Segueix se lo libre sisen de la sua sagrada vida que comença a tractar deles sues alteses e obres que comença a obrar en lo temps en lo qual ell se comença de publicar...»

Fol 271va [*rúbrica*]: «Aci comença lo seten tractat e derrer daquest X^en^ libre qui mostre com apres tot aço jhesu christ regne sobre tots los elets speci-

67. L'any 1909, quan Massó i Torrents el catalogà, el manuscrit no era foliat: cf. *Les obres,* 665.

alment per amorosa e imperial e general e potent senyoria lo qual tractat conte en si III capitols» (*fi de rúbrica*).

Fol 271vb, *exp*.: «... E lo segon punt es que com jhesu christ sie ver deu appar vera la paraula allegada que los benehuyrats vehents a ell ver deu son en ell perfetament benehuyrats axi com diu la dita paraula, hec est vita eterna. Lo terç que no solament la nostra anima es benehuyrada vehent ell hoc encara lo nostro cors es en ell bene...» [*fine mutilus*].

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist, llibres VI-X*.

4. Catàlegs: Massó i Torrents, *Les obres*, 665, nº 166; Martí, *Eximenis,* 474; Domínguez Bordona, *Manuscritos catalanes*, 39-49; IGMBNM, t. VIII, 361; AIA 19 (1923), 385; Castro, 182-183; BOOCT cnum 739; BITECA (1997-2002) manid 1535 cnum 739.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 145 × 200, a dos corondells, de 33/38 línies. Impaginació: 25 + 65 + 15 + 65 + 37 × 30 + 200 + 65

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, quatre línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6,06 / 5,2.

3. Tipus de lletra i mans: a) Folis I-LXVII, escriptura gòtica catalana del segle XV d'una mateixa mà, amb colofó final del copista: «Qui escripsit scribat semper cum domino bibat».

b) Folis 68-71ra, mateixa escriptura d'una altra mà, amb trets cursius i influències de la bastarda.

c) Folis 71rb-236vb cursiva catalana, amb influències de la semibastarda, del segle XV, d'una mateixa mà.

d) Folis 236vb-271vb, bastarda del segle XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals, sovint encerclats.

5. Decoració: Caplletres blaves amb filigrana vermella i malva al fol Ira i XIIIva. Inicials de capítol blaves i vermelles amb antenes en els llibres VI (f. I-XIIIva) i VII (f. XIIIva-LXVIIrb). En aquests mateixos llibres, rúbriques i calderons blaus i vermells. Les rúbriques manquen als folis 68-193r i tornen a aparèixer des del fol. 193v fins al final. Des del foli 68 endavant les capitals són vermelles sense decoració i els calderons uniformement vermells. Algunes lletres amb tocs de vemell i d'altres ensafranades. Autoritats i textos bíblics adduïts subratllats en vermell o en tinta negra.

6. Notes, signes de nota i manícules als folis XXIIIva, XXXVIrb, LXIIIra, 71ra, 82rb, 83va-84va, 88vb, 94va, 97rb-104r, 106va, 107va, 110rb, 111ra, 112vb, 114ra-121rb, 123rb-124vb, 126rb-132va, 135r-v, 137ra, 140va-142va, 144rb-145va, 147ra-148vb, 162va-164va, 166ra-167va, 169va-171va, 173vb-190vb, 194rb-209va, 212va-215rb, 217rb-223va, 225va-226vb, 229rb-230ra, 231rb-237rb, 238va-245ra, 248ra-261ra, 262vb, 264ra-265rb, 267va-271va

7. Segells i timbres; fol de guarda del principi IIr, XXXr, LIIr, 75rb, 124rb, 160r, 169r, 228rb, 242rb, 255rb, 271v.

10. Revisions i correccions: fol IIIrb, XIIIIva, XXIIIIra, XXVvb, XXVI-IIrb, XXXrb, XLIIIra, 88ra, IIIvb, 118rb, 159va, 169rb, 196r, 212r, 213va, 234ra.

11. Antigues signatures: I 308 (contratapa I).

12. Notícies històriques: Al foli de guarda del principi IIr, signatura de la biblioteca Heberiana, de Londres, d'on procedeix: «Sal 3ª. Est. 15. Cax. 6º».

V. Conclusió

1. Estat de conservació correcte.

2. Datació: Cap als anys centrals del s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Forma part de les col·leccions reials des del s. XVIII.

91

16. Vic, Biblioteca Episcopal, ms. 234

I. Enquadernació

El ms. és guardat dins una capsa grisa de cartró, que amida 245 × 320 × 85 mm. Els dos cantells superiors de la tanca central de la capsa són reforçats amb ferrets.

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 225 × 310 × 80.

b) Material: Post de fusta recoberta de pell marró, molt fatigada.

c) Indicacions escrites: Contratapa posterior, a l'angle superior dret, en lletra del segle XVI, versos en castellà:

«La fruta por el sabor
se conose su natio
y por el gouernador
el gouernado nauio.
Los cuerdos huir deurian
do los llocos mandan mas
que quando los ciegos guian
guiason (?) de los [q]ui van detras».

d) Elements decoratius: En les dues tapes, tres rectangles incisos a base de bordó i mitja canya, en sec.

2. Llom de la mateixa pell que la coberta. Se'n conserven quatre quintes parts, havent desaparegut un bon tros de la part que unia el llom amb la tapa anterior. El llom és després gairebé de tot el cos del volum. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interiors perfectament visibles, que formen cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) i 3) - 5) buides; 2) teixell de pergamí, escrit a mà amb tinta negra: «Eiximenis | Vita Christi | c. 234».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: Un sol foli de guarda al final, de paper, amb filigrana de l'àncora, semblant, no igual, al tipus VALLS I SUBIRÀ 1132, documentada el 1404.

b) Tancadors: Restes de gafets als llavis superior i inferior; forats (2) per als tancadors del llavi central. En total hi havia al ms. quatre tancadors, amb els seus gafets.

c) Cobertes (folres) de pergamí esgrogueït.

d) Talls: restes de pintura esvaïda al tall inferior.

e) Capçada dalt i baix.

g) Llavis de la mateixa pell, força fatigats.

h) Cantoneres de metall.

4. Conclusió: Probablement és l'original. Data: finals del segle XV, principis del s. XVI.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit ara homogeni.[68]
2. Matèria: paper i pergamí.
4. Folis [8] + [I-250] + I.
5. Dimensions: 220 × 297 × 65.
6. Plecs: 1) Plec coix de 3/4, folis sense numerar 1-7, sense reclam.
2) Un foli de pergamí escadusser, foli 8, que té taló després del foli XIIII.
3) Plec de 7 × 2, folis I-XIIII, amb reclam: «ffiança que sies».
4) Plec de 7 × 2, folis XV-28, amb reclam: «dela gloriosa».
5) Plec de 7 × 2, folis 29-42, amb reclam: «santa liço».
6) Plec de 7 × 2, folis 43-56, amb reclam: «Al princep».
7) Plec de 7 × 2, folis 57-70, amb reclam: «No era sino».
8) Plec de 7 × 2, folis 71-84, amb reclam: «-ra gran».
9) Plec de 7 × 2, folis 85-98, amb reclam: «cosina».
10) Plec de 7 × 2, folis 99-111, amb reclam: «teu fill».

68. Sobre el carácter factici que tingué aquest còdex abans del 1939, les estranyes vicissituds que el van afectar i la pèrdua del sermó de sant Vicenç Ferrer que hi havia al principi, cf. el darrer article citat infra, III, 1, 4.

11) Plec de 7 × 2, folis 112-125, amb reclam: «Car horde».
12) Plec de 7 × 2, folis 126-139, amb reclam: «daquest».
13) Plec de 7 × 2, folis 140-153, amb reclam: «seu sant».
14) Plec de 7 × 2, folis 154-167, amb reclam: «deu que ell».
15) Plec de 7 × 2, folis 168-181, amb reclam: «nostra intelligencia».
16) Plec de 7 × 2, folis 182-195, amb reclam: «saluador».
17) Plec de 7 × 2, folis 196-209, amb reclam: «la sua gran».
18) Plec de 6 × 2, folis 210-221, amb reclam: «qui poria».
19) Plec de 7 × 2, folis 222-235, amb reclam: «vos lexara».
20) Plec de 7 × 2, folis 236-249, amb reclam: «-riosa feu satisfer».
21) Un foli escadusser, foli 250.

Els plecs són invariablement constituïts per dos fulls de pergamí, situats als dos extrems inicial i final, i per cinc (eventualment quatre) fulls intermitjos de paper. La seqüència del pergamí és: carn-pèl, carn-pèl, pèl-carn, pèl-carn.

El foli [7] del plec 1) és buit.

El foli escadusser de pergamí, ara numerat 8, que treu taló al final del plec, podria haver estat previst com a foli de guarda del manuscrit, abans que hom li avantposés el plec, ara mutilat del començament, que conté la taula.

El foli VI del plec 3) és mutilat: li manca la mitja columna superior del ra i del vb.

8. Foliació: Els vuit primers folis són numerats amb xifres aràbigues. Foliació en rúbrica, en xifres romanes, a l'angle superior dret del recto dels folis, des del foli I al XVIII; el foli XIX en tinta negra. La resta dels folis, com els vuit primers, ha estat numerada en xifres aràbigues i en llapis per un dels qui signen aquest treball l'octubre del 2001.[69]

9. Numeració de plecs: Rastres als folis I, IV, 99ss de signatures de quadern numèriques.

10. Filigranes: a) Foli 7, 27-33, de les muntanyes somades de creu, semblant a BRIQUET 11689, datada a Florència els anys 1411-1421, amb variants idèntiques a Brunswick el 1412 i a Pisa el 1416.

b) Foli IX, XXXVII-XXXVIII, de l'unicorni, semblant a BOFARULL 678, datada a Girona el 1386 i a València el 1404.

c) Folis II-VI, X-XXIII, XXXII i L-LIII, de les muntanyes encerclades i sobrepujades de creu, semblant a BRIQUET 11859, datada a Gènova el 1399, amb variants idèntiques a La Haia i a Espanya el 1400, a Montpeller i a Fano el 1402 i a Fabriano el 1404.

d) Folis X-XLV, de les muntanyes encerclades i sobrepujades de creu, semblant a BRIQUET 11860, datada a Savoia el 1402.

69. MASSÓ I TORRENTS, *Les obres,* 666, el troba sense foliar.

e) Folis XLVII-LIX, de les muntanyes encerclades amb doble base i sobrepujades de creu, semblant a BRIQUET 11865, datada a Suïssa entre 1404 i 1407.

f) Foli 251, filigrana de l'àncora, semblant, no igual, al tipus VALLS I SUBIRÀ 1132, datada el 1404.

11. Forats per al ratllat; són rodons i semblen incisos amb punxó des del recto cap al verso.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222. Hi ha línies de guia per a les línies d'escriptura. Primera línia en blanc, molt fluixa als folis de pergamí.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1-7. Foli 2ra, *inc.* de la taula (*initio mutilus*): «... saren aci sobiranes temptacions. Capitol XLIII. Com ordenauen la vida de la gloriosa uirtut de justicia fe sperança caritat...»

Foli 6va, *exp*.: de la taula: «... Capitol XXII com lo saluador tench uida ermitana».

Folis 7-8 buits.

Foli Ira-Vvb. Fol Ira, *inc*.: del pròleg: «Al molt honorable e discret feel cristia (*in margine superiori*:) caualer Mossen Pere dartes maestre racional del molt alt princep e senyor don Johan per la gracia de deu Rey de Arago lo seu orador en Ihesu Christ seruidor frare francesch eximenez del orde dels frares menors. Si mateix en tot just seruir...»

Foli Vvb, *exp*. del pròleg: «... ueuras manifestatio de la sua perpetual senyoria e regne qui durara in secula seculorum amen. (*rúbrica*:) lo primer capitol qui mostra que es predestinacio e com Ihesu Christ en quant deu no poch esser predestinat (*fi de rúbrica*).

Foli VIra, *inc*. de l'obra (*initio mutilus*): «... tinacio. Per que per decla-[.....] [a]questa Materia nota [.....]s que posa sent Agusti [en el li]bre apellat de la predestinació dels sants. Per aquest nom predestinacio entenem comunament...».

Foli 250vb, *exp*.: «... Demana axi matex agenollat e ab gran lagrimes perdo a la gloriosa con no la auia seruida segons que marexia la sua dignitat e singularment la suplica que li perdonas la torbacio que hac enuers ella quant la veu prenys e encara no sabia de qui. E diu aqui aquest quelo Senyor beneyt...» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Vida de Jesucrist*, *I-V, c. 21.*

4. Catàlegs: J. SERRA Y CAMPDELACREU, *El Archivo Municipal de Vich*, Vich 1879, 59-60; J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscrits catalans de Vich*, dins «Revista de Bibliografia Catalana» II (1902) 231-233; ID., *Les obres*, 666; MARTÍ, *Eximenis*, 475; BOOCT (1984) cnum 735; BITECA (2002) manid 1531 cnum 735; J. DE PUIG I OLIVER, *Desaparició, emergència i intent de reconstrucció d'un*

manuscrit vicentí vigatà, dins «ATCA» 22 (2003) 309-342; BOOCT (1984) cnum 735; BITECA (2002-2010) manid 1531 cnum 735.

II

1. Foli 251r, conjunt de tres grups de textos, unificats per sengles claus, a la punta de les quals hom llegeix: «Nota que diu», «Nota que diu», «Nota que diu Soc[...] | en Lo veleri»; segurament el conjunt fou incorporat al ms. en un moment posterior a la còpia del text d'Eiximenis. Tots tres textos són escrits en lletra cursiva humanística:

1a) «+Ihesus | Qui mal scolta mal respon | Bon scoltar mostra bon seny | E saber be respondre es de bon enteniment | Qui te amegat son secret es senyor de si matex | Cor de bon hom es fosa de sacrets | No descobres ton secret a fembre | Lo mantider y la mort son aguolls».

«Lo franch es bestat sibe ses pobre | E lo avar es freturos sibe ses rich | Que es amich hun cor en dos cossos | Perque no vols fils per so com nols he nols vull | Qui castiga son fill quant es petit han gox quant es gran | Bon hom es mirall de son proïsma | Ama aquell qui not hama entro que tam».

2a. Identificació de l'autor i obra: Jehuda Bonsenyor, *Paraules e dits de savis i filòsofs*, XVII 294-295; XVIII 296, 300-301; XX 315, 338, 391; XVII 374, 376, 382; XVIII 406 (id. Llabrés, *o.c.*).

1b) «La pus spatxada carera per aconseguir gloria | era [en los romans qui regian la cosa publica] | quels homens fesen per guisa que fosen | aytals de dins com volian eser vists defora per les gents».[70]

2b. Identificació de l'autor i obra: Cita literal de la traducció d'Antoni Canals del *Llibre anomenat Valeri Màximo dels dits y fets memorables,* llibre VII, títol II, cap. XI.

3. Altres manuscrits: Barcelona, AHM, mss. 35 i 36; BC, ms. 356; Perpinyà, Médiathèque de la Ville, ms. 27; Vic, BE, ms. 187 (fragments) i 233; València, BUV, ms. 285; Madrid, BN, ms. 8242; San Lorenzo del Escorial, Biblioteca del Monestir, ms. R. I. 11; París, BNF, ms. espag. 10.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2002) manid 1531 cnum 5334.

5. Edició: R. Miquel i Planas, *Llibre anomenat Valeri Màximo dels dits y fets memorables, traducció catalana del* XIV*EN segle per Frare Antoni Canals, ara per primera volta estampada segons el còdex del Consell de Cent barceloní,* Barcelona 1914, vol. I, 309 p., vol. II, 380 p.; el text del nostre ms. és al vol. II, p. 171, línies 342-345.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 144 × 182, a dos corondells, de 29 línies, alguna vegada 30. Impaginació: 25 + 66 + 12 + 66 × 50 + 34 + 182 + 80.

70. La part posada entre claudàtors és un afegit.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6,5.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica cal·ligràfica del segle XV de la mateixa mà.

4. Reclams horitzontals centrats sota la segona columna del verso.

5. Decoració: Caplletres inicials de tractat als folis Ir, 22r, 27r, 151v, 231v, vermelles i blaves, amb filigrana a l'interior i amb antenes. Capitals blaves i vermelles alternades, amb antenes. Rúbriques. Els textos escripturístics citats en llatí subratllats. La numeració en xifres romanes en rúbrica. Títol corrent en vermell.

6. Notes, manícules i signes de nota abundants. Als marges inferiors o superiors es llegeixen de vegades els textos corresponents a les rúbriques, anotats pel copista per guiar el rubricador.

10. Revisions i correccions: *passim,* d'una altra mà. Afegits marginals de text oblidat en la còpia per mà del mateix copista.

12. Notícies històriques: Cf. supra III, 1, 4, el darrer article citat a la bibliografia. El fet que aquest manuscrit hagués pertangut segurament des del seu origen al comú de Vic, explica la citació del *Valeri Màxim* en la traducció catalana d'Antoni Canals que hom troba al foli de guarda inicial. Efectivament, al mateix arxiu municipal de Vic hi havia fins al 1939 l'exemplar manuscrit de la traducció de Canals que ara és el ms. 233 de la BE vigatana, tal com hom pot veure en els articles citats supra, III, 1, 4, i en l'edició del *Valeri Màxim* de R. Miquel i Planas citada supra, III, II, 5, p. XXX-XXXI. La proximitat física dels dos manuscrits explica la literalitat de la cita.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: El llom és després del cos del volum. Els folis inicials i els finals molt fatigats. Les tapes força malmeses. El foli VI esqueixat.

2. Datació: Mitjan segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Arxiu Municipal de Vic fins al 1939; després Biblioteca Episcopal de Vic.

92

17. València, BUV, ms. 576

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 295 × 105.

b) Material: pasta i pell marró, força esgavellada, sobretot la primera tapa.

c) Indicacions escrites: Tapa I, dalt de tot, centrada, inscripció en tinta negra: «NUM 4». Contratapa I, en llapis, signatures del ms.: «92-5-39» (antiga) | «M 576» (actual) | «G. C. 1201» (de Gutiérrez Caño).

d) Elements decoratius: L'enquadernació és devastada pel corc i la vellura. És ben visible la decoració: cinc rectangles dibuixats l'un dins l'altre a base de bordons i mitges canyes. Entre rectangles, dues sanefes; mateixa sanefa dins el rectangle més interior.

2. Llom de la mateixa pell, estripat i malmès. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interns, que formen quatre seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: Decorades amb ferros en sec: creu i aspes de dos bordons i mitja canya, buides. Al capdavall, etiqueta de paper blanc enganxada, amb la cota actual: «M | 576».

3. Altres elements. b) Tancadors de cintes de pell. Només es conserven els de la tapa I.

c) Cobertes (folres) de pergamí.

e) Capçalera i capçada dalt i baix, fatigades, lligat a la capçada superior.

i) Hi ha un cordill de punt de llibre de color marró.

4. Conclusió. Data: s. XV-XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: paper i pergamí.

4. Folis: 378.

5. Dimensions: 210 × 288 × 95.

6. Plecs: 1) Plec coix i mutilat de 3/4, folis 3, 5 i 6 / 7, 9, 10 i 13, amb reclam: «lo ales».

2) Plec de 7 × 2, folis 14-27, amb reclam: «de mort».

3) Plec de 7 × 2, folis 28-41, amb reclam: «daquels».

4) Plec de 7 × 2, folis 42-55, amb reclam: «la segona».

5) Plec de 6 × 2, folis 56-67, amb reclam: «axi com».

6) Plec de 7 × 2, folis 68-81, amb reclam: «posada altra».

7) Plec de 8 × 2, folis 82-97, amb reclam: «i dauant».

8) Plec de 9 × 2, folis 98-115, amb reclam: «primo».

9) Plec de 9 × 2, folis 116-134, amb reclam: «malalts».

10) Plec de 9 × 2, folis 135-152, amb reclam: «lo Senyor».

11) Plec de 9 × 2, folis 153-170, amb reclam: «se a te».

12) Plec de 9 × 2, folis 171-188, amb reclam: «primer punt».

13) Plec coix de 11/9, folis 189-208, amb dos talons entre els folis 205 i 206 i amb reclam: «qui es de deu».

14) Plec de 9 × 2, folis 209-226, amb reclam: «dela sua».

15) Plec de 9 × 2, folis 227-244, amb reclam: «si noy han».
16) Plec de 9 × 2, folis 245-262, amb reclam: «Jhesu Christ».
17) Plec de 9 × 2, folis 263-280, amb reclam: «euangelista».
18) Plec de 9 × 2, folis 281-297, amb reclam: «Terçament».
19) Plec de 9 × 2, folis 298-315, amb reclam: «-arta si es».
20) Plec de 9 × 2, folis 316-333, amb reclam: «e quant».
21) Plec de 9 × 2, folis 334-351, amb reclam: «nostra pompa».
22) Plec de 9 × 2, folis 352-369, amb reclam: «a domino».
23) Plec coix de 5/3, folis 370 - [378].

El primer plec és el que queda d'un antic plec de 7 × 2, que ja era mutilat quan rebé la relligadura actual. S'han perdut els folis 1-2, 4, 8, 11-12, 304, 309 i 372.

Llevat del que fa quatre, els plecs tenen el seu primer i darrer full de pergamí, i els intermitjos de paper. En el primer full de pergamí, la seqüència és carn-pèl, pèl-carn; en el darrer full de pergamí la seqüència és a l'inrevés: pèl -carn, carn-pèl.

Al plec que fa nou, hi ha un salt del foli 126 al 128 per badada del foliador, sense pèrdua de text.

Al plec que fa divuit, el foliador es va estrompassar de numerar un foli, el 287 bis.

Al plec que fa dinou hi ha hagut pèrdua de folis: manquen els folis 309 i 311, amb la corresponent pèrdua de text.

Al darrer plec falta el foli 372, amb la pèrdua de text corresponent.

El foli 375r conté el *Símbol dels apòstols* en llatí, i en lletra humanística del finals del XV o principis del XVI, cada article atribuït a un apòstol i doblat amb un text profètic, degudament citat segons autor i capítol del llibre bíblic corresponent.

El foli 261r en blanc.

8. Foliació en xifres aràbigues, antiga, en tinta, a l'angle superior dret del recto dels folis, amb les anomalies indicades. On la numeració ha estat alterada pel corc, hi supleix una numeració en llapis del s. XX. Al foli 80r, marge superior, en tinta del mateix color i de la mateixa mà que folia: «8 tractatus». Hi ha un salt del f. 126 al 128, i el f. 287 és repetit.

9. Numeració de plecs: Ha sucumbit a la guillotina. Se'n veuen rastres als folis 190, 192, 210-212, 215-216, 266, 299, 301-303, 305, 342, 352.

10. Filigranes: a) Folis 9-79, 132, 147: de la lletra R somada de creu, semblant a Briquet 8935, datada a Niewport el 1420 i a Zelanda el 1424.

b) Folis 84-131, 133-145, 148-164, 190, 204-302, 310-332: de la testa d'unicorn, semblant a Briquet 15802, datada a Ferrara el 1404.

c) Folis 172-184, 191-203, 308, 335-375: del carro de dues rodes, semblant a Briquet 3544, datada a Lucca el 1434 i entre 1463-1479, a Bèlgica entre 1452-1456, a Lille entre 1456-1474, a Roma entre 1459-1460, a Ulm l'any 1473.

11. Forats per al ratllat. Són rodons, de punxó, incisos del recto al verso. Es veuen bé al principi de cada plec.

12. Sistema de ratllat en sec, >>>><<<<; i en tinta sèpia, 1111 2222. Primera línia escrita.

III. Contingut literari

1. Folis 3-374. Fol 3ra, *inc* (*rúbrica*:) «Capitol terc qui tracta com lo Saluador sen torna ala sua mare en natzaret preycant perles sinagogues (*fi de rúbrica*). Apres les dites coses lo saluador sen torna en Nazareth tot sol descalç per cami de setanta quatre milles e venc en Nazaret ala sua mare...»

Foli 374va, *exp*.: «... dolçor e en la qual apres deu sia tots temps ta ferma sperança e sens dupte per sa aiuda seras aci aiudat e deliurat e apres per gracia del seu fill ella suplicant per tu seras apres saluat Amen Amen Amen».

«E açi es acabat ço ques pertayn al primer temps del cors dela santa esgleya christiana parlant curtament segons que posa lo dit Geruasius sabinensis damunt allegat resta que digam ara apres la vida del nostre saluador e curtament queucom de ço ques pertayn al segons temps de la dita santa esglea christiana segons que posa dit deuot piados e gran doctor e Cardenal Geruasius Sabiniensis. | Explicit. | Benedictio et claritas et sapientia et gratiarum actio honor et virtus deo nostro in secula seculorum amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist*, *VII, c. 3*-*X.* Els capítols 3, 4 i 6 del llibre VII són fragmentaris, i del capítol 10 hom passa al 17. Al foli 79vb, on acaba el llibre VII, hom escomet el VIII numerant-lo VII, mantenint l'equivocació fins al final.

4. Catàlegs: J. Massó i Torrents, *Manuscrits catalans de Valencia,* dins «Revista de Bibliografia Catalana», IX (1906), 193-194; *Les obres*, 663; Martí, *Eximenis,* 475; M. Gutiérrez del Caño, *Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia*, t. II, Valencia, Librería Maraguat, 1913, 143; BOOCT (1984) cnum 740; BITECA (1992-2007) manid 1536 cnum 740.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 136 × 192, a dos corondells, de 26-30 línies. Impaginació: 40 + 56 + 22 + 56 + 40 × 37 + 192 + 60.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtico-bastarda del s. XV, de la mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Inicials de tractat blaves i vermelles, sense més ornamentació. Capitals blaves i vermelles alternades amb tocs de vermell i malva, també alternats. Rúbriques. Algun calderó.

6. Notes i signes de nota: Fol 21va-24rb, 26rb-17rb, 29ra-31rb, 33ra-40ra, 43ra-47rb, 49rb-52va, 54va, 60rb-62rb, 67vb-71va, 73ra, 75ra-79ra, 81rb-82rb, 87vb, 93va-95rb, 98ra, 105rb-106va, 109ra-110va, 113rb, 121va, 123va-125ra, 132rb, 135ra-138rb, 143va-144ra, 166ra-va, 168va-170rb, 172va-174ra, 183rb, 188ra-190ra, 196ra-197va, 205va, 213ra-220rb, 223vb-229rb, 234rb-236va, 239va-240va, 242va, 245vb-249ra, 252ra, 257ra, 261ra-262ra, 264rab, 266ra-267rb, 273ra-279va, 281ra-284ra, 287bisrb-298rb, 300ra-302ra, 310va-311ra, 314ra, 317vb-322vb, 325ra-326ra, 327va-345rb, 362rb-366va, 368ra.

7. Segells de la «Biblioteca Universitaria Pública de Valencia» als folis 3r, 25r.

10. Revisions i correccions: Fol 5rb, 88a, 139rb, 222ra, 245rb, 250rb, 251vb, 276va, 287bisrb, 297rb, 349rb, 365rb

11. Antigues signatures: Cfr I, 1. c).

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Estrip al foli 207. Forat al foli 238, amb pèrdua de poc text. El foli 255 estripat en dues parts, sense pèrdua de text. Un altre estrip al foli 366. Taques d'humitat que han malmès seriosament les parts inferiors dels folis de paper 51-256. Folis oxidats i alguns despresos. Necessita ésser restaurat.

2. Datació: Mitjan s. XV.

3. Origen català o valencià.

4. Propietaris i procedència no consten.

93

18. València, Convent de Predicadors, ms. 42.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 302 × 60.

b) Matèria: Pergamí esgrogueït, amb sengles cosits a les tapes anterior i posterior.

c) Indicacions escrites: No n'hi ha.

d) Elements decoratius: Cap.

2. Llom ras, del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de les relligadures: Les tapes són directament cosides als plecs mitjançant quatre nervis interns que no formen seccions exteriors.

b) El llom conté els elements escrits següents: a) Abreviatura de «Iesus Christus». | «Ms. | Fr. Francesch | Eximeniç | De | JhesuChrist | y Maria» ; b) {restes de teixell de pell amb inscripció il·legible} | {en tinta negre i tatxat amb llapis} «112»; c) dibuix ornamental en tinta, sobre la part baixa del qual hi ha enganxada una etiqueta rodona de paper blanc amb la cota actual del manuscrit: «42».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: II i I. Al principi el primer foli de guarda és de paper i el segon de pergamí; el foli de guarda final és de paper. El foli de guarda Ir del principi porta enganxada una etiqueta de paper blanc apaïsat, on es llegeix en lletres de màquina d'escriure i tinta malva molt esborrada: «Archivo del Real Convento | de Predicadores de Valencia | Ms. 42 Francesc Eximenis De Jesucrist y Maria| CCXLIII fols., con hojas de guarda equivalentes a 486 pgs.| Fol. en blanco | Del f. I al CCXLIII; (Texto)| Fol. en blanco». Foli de guarda II inicial, al recto, diverses *probationes pennae*; al centre es pot llegir la següent: «Ja de no star (¿) uil | Se nota del dit». Al verso: «Este libro». Aquest foli de guarda de pergamí té cinc forats rovellats, disposats en forma de cinc d'oros, indicadors que el pergamí havia suportat els claus de cinc botons metàl·lics d'una enquadernació anterior, en la qual feia de foli de reforç de la contratapa.

b) Tancadors: No n'hi ha hagut.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el foli de guarda. Tant les cobertes com els dos folis de guarda de paper inicial i final són fulls de comptes, amb anotacions de noms de deutors i sumes degudes, comptades en rals.

d) Talls: Al tall superior, possible signatura antiga escrita en tinta fosca: «K | 96».

e) Capçalera i capçada dalt i baix, íntegres.

4. Conclusió: Atès el que s'ha dit dels cinc forats del foli de guarda inicial II i el que es dirà tot d'una dels mateixos forats del foli [244], i atès que la disposició dels forats guarda les mateixes distàncies en un i altre foli, és evident que tots dos folis constituiren el folre d'una mateixa relligadura anterior. Inclina a pensar que aquesta altra relligadura podria ser la relligadura primitiva del nostre manuscrit el fet que el foli [244] no és solter, ans forma full amb el foli CCXXXIII. La relligadura anterior hauria estat de posts, segurament recoberta de pell i amb els cinc botons a les dues tapes. En data indeterminada hauria estat substituïda per l'actual, que es pot datar del segle XVIII o de principis del XIX. Els folis inicial de guarda II i el [244] són els únics testimonis de la relligadura primitiva del volum.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Pergamí i paper.
4. Folis: II + [244] + I.
5. Dimensions: 220 × 295 × 60.

6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis I-XII, amb reclam: «los clercs».
2) Plec de 6 × 2, folis XIII-XXIV, amb reclam: «mateÿs».
3) Plec de 6 × 2, folis XXV-XXXVI, amb reclam: «misteris».
4) Plec de 6 × 2, folis XXXVII-XXXXVIII, amb reclam: «test enamorat».
5) Plec de 6 × 2, folis XXXXIX-LX, amb reclam: «companya».
6) Plec de 6 × 2, folis LXI-LXXII, amb reclam: «altres prophetes».
7) Plec de 6 × 2, folis LXXIII-LXXXIIII, amb reclam: «ne apres».
8) Plec de 6 × 2, folis LXXXV-XCVI, amb reclam: «e apres».
9) Plec de 6 × 2, folis XCVII-CVIII, amb reclam: «encorregut».
10) Plec de 6 × 2, folis CVIIII-CXX, amb reclam: «lo dit de».
11) Plec de 6 × 2, folis CXXI-CXXXII, amb reclam: «aquella».
12) Plec de 6 × 2, folis CXXXIII-CXLIIII, amb reclam: «ell los».
13) Plec de 6 × 2, folis CXLV-CLVI, amb reclam: «veya que».
14) Plec de 6 × 2, folis CLVII-CLXVIII, amb reclam: «e per los».
15) Plec de 6 × 2, folis CLXIX-CLXXX, amb reclam: «de les vapors».
16) Plec de 6 × 2, folis CLXXXI-CXCII, amb reclam: «apres donan».
17) Plec de 6 × 2, folis CXCIII-CCIIII, amb reclam: «Si doncs».
18) Plec de 6 × 2, folis CCV-CCXVI, amb reclam: e demanaren».
19) Plec de 8 × 2, folis CCXVII-CCXXXII, amb reclam: «se fos axi».
20) Plec de 6 × 2, folis CCXXXIII-[244].

Els fulls inicial i final de cada plec són de pergamí, els interiors són de paper. Els fulls inicials de pergamí segueixen l'ordre pèl-carn, carn-pèl; els fulls de pergamí interiors, en canvi, segueixen l'ordre invers: carn-pèl, pèl carn.

El darrer foli [244], com el foli de guarda inicial II, té els mateixos cinc forats rovellats disposats en forma de cinc d'oros, únic senyal que ha deixat l'enquadernació anterior.

A partir del foli CXLVIII, on comença el quart tractat de la *Vida de Crist*, i fins al CCXX, una altra mà ha afegit al centre del marge superior del recto de cada foli la inscripció «quartus liber». Del foli CCXXI al CCXLIII, la inscripció diu «quintus liber».

Sota la primera columna del f. Ir, inscripció moderna de registre de biblioteca: «R. 1632».

8. Foliació contínua, en xifres romanes i amb la mateixa tinta del text, coetània, al centre del marge superior del recto dels folis, sobre l'espai de l'intercolumni.

10. Filigrana de les balances, del tipus BRIQUET 2375-2376, datada a Siena el 1400, a Draguignan i a Ghistelles el 1403, a Gènova el 1404 a Delft el 1407, a Perpinyà el 1409, a Holanda el 1414, a Pistoia el 1410, a Palerm els anys 1416-1420 i a Catània el 1426.

11. Forats: Perforacions rodones, assenyalant les línies bàsiques de justificació, situades a prop dels marges.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom en els folis de paper, 1111 2222; i a punta seca en els de pergamí, <<<<>>>>. Primera línia escrita.

III. Contingut literari

1. Folis I-[244]. Foli Ir, dalt de tot, en lletra del segle XVIII: «frare francesch eximis (*sic*), col. 1, lin. 13». Sobre l'espai de l'intercolumni: *inc.:* «Jhesus Christus | Virgo maria». Fol Irab, *inc.* de l'endreça : «Al mot (*sic*) honorable et discret Caualler Mossen Pere dartes mestre racional del mot alt princep e seynor don Marti per la gracia de deu Rey darago lo seu orador e en Jhesucrist seruidor frare ffrancesch eximeniç del orde dels frares menors si mateix en tot just seruey e maiorment en aquell que sia en manifestacio et honor e gloria del dit nostre redemptor e saluador Jhesucrist. Mossen Pere diuerses vegades ha plagut a la uostra deuocio de sollicitar e mourem que la vida sagrada del nostre cap Jhesucrist que los sants euangelistes han | breument posada yo degues pus larch posar segons ço que los sancts doctors hi han dit e postillat…».

Fol. Ivb, *exp.* de l'endreça: «... a profitos al seu poble».

Ib., *inc.* del pròleg: «(*rúbrica*) Protestacio de hauer catholic seny en tot aquest libre (*fi de rúbrica*). Primerament donchs protest açi en lo començament daquest libre...».

Fol. Vva, *exp.* del pròleg: «… Per raho de aço pus viu que aquest libre se hauia a deputar e a ordenar per als lechs ma couengudes de lexar innumerables questions e notables sentencies e difficultats que los grans doctors Theolechs han mogudes sobre los sants euangelis e sobre la uida del nostre saluador, perque tot aço que aci leix reemet al VI^{en} libre de la Suma theologia lo qual si a deu plau acabare apres que aquest libre sia feit. De present açi resta que ensenyem la continencia daquest libre».

Fol. Vvab, *inc.* de la taula: «Perque deus açi saber que tot aquest libre es partit per deu tractats. Lo primer tractat ensenya per quina manera lo nostre redemptor es dit esser predestinat eternalment e posa alcuns grans bens qui per la dita predestinacio son peruenguts a nosaltres…»

Fol. VIra, *exp.* de la taula: «… lo deen ensenya com vindra a la fi del mon a jutjar los bons els mals e daqui veuras manifestacio de la sua perpetual senyoria e regne qui durara in secula seculorum».

Fol. VIrab, *inc.* de l'obra: «[*rúbrica*] Com Jhesu crist es predestinat en quant hom e dotat de sobirans dons diuinals [*fi de rúbrica*] Lo primer tractat donchs de aquest libre si ha a tractar de la predestinacio eternal del nostre saluador e dels gran bens qui de aquis son seguits los quals los Theolechs appellen obres de predestinacio. Perque per declaracio desta Matèria nota que segons que posa sanct Augusti en lo libre appellat de la predestinacio dels sants per aquest nom predestinacio entenen comunament los sants doctors aytant com

es aquesta proposicio tota ço es que deus ha eternalment a la creatura que hauia proposada de crear gracia gratifficant e apres perpetual gloria…».

Fol. CCXLIIIvab, *exp.* del volum: «... Perque diu aci aquest sant abat que Jhesu crist per estar axi en lo desert aproua la vida contemplatiua axi com a vida santa e perfeta, e dona encara a nos eximpli de amar penitencia e de lexar lo mon e de auorrir les sues falagueries, axi com ell entrant en lo desert les lexa e les menysprea de tots punts, e en aço es acabat lo Cinquen libre de la vida | del nostre saluador qui hauia a tractar de la sua infantea e jouentut fins que hac XXX anys, en los quals estech al mon amagat o no conegut publicament segons la eternal ordinacio del seu glorios pare. [Fol. 244v, *en rúbrica*:] Aci comença lo sisen libre qui tracta com sent Johan babtista preycaua e batejaua».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Vida de Crist, I-V.*

4. Catàlegs: Adolfo Robles, *Manuscritos del Real convento de Predicadores de Valencia,* dins «Escritos del Vedat», XIV (1984), 372-373; Gemma Avenoza, *La tradició manuscrita de la* Vita Christi *d'Eiximenis. València, Arxiu Històric Conventual del Reial convent de Predicadors, ms. 42*, dins «Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval. Valladolid 2009», en premsa; BITECA (2008) manid 2887 cnum 10595.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 120 × 180, a dos corondells, amb 33 línies escrites. Impaginació del foli CXXIIr: 40 + 50 + 15 + 55 × 45 + 180 + 72.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals i dues línies de justificació horitzontals. El text és escrit de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5,4. Hi ha línies de guia per a l'escriptura, però no a tots el folis.

3 Tipus de lletra i mans: Lletra gòtica cursiva formada, amb forta contaminació de la bastarda, d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals centrats, encerclats per grupets de tres punts, llevat del segon quadern, no decorat.

5. Decoració: Inicials de pròleg i de cada tractat blaves i vermelles, amb filigrana plena, cua i antenes, de colors malva i blau, amb predomini de temes florals en la filigrana i els el·líptics en les antenes, als folis Ir, VIr, XXIIr, XXVIIIr, CXLVIIIr i CCXXIr. Capitals vermelles i blaves alternades amb petites filigranes i antenes de colors malva i vermell també alternats; especial la del foli CXXIIIIv. Rúbriques. Calderons vermells i blaus.

6. Notes d'una altra mà, en català i en llatí, sobre la matèria desenvolupada, *passim*. Al foli XXXVr, dues notes de mà diferent sobre la immaculada concepció de Maria en relació amb el Concili de Basilea (considerat «conciliabulum») i la declaració que va fer sobre aquesta matèria. Al foli CLXXXIIIva, una altra nota: «Nota quels tres reys | de orient son en-|-semps soterrats en lo | cap de la seu de Co-|-lunya e son de gran | virtud dotats ut hic».

7. Timbre del «Convento de predicadores. Valencia», al foli Ir.

9. Copista únic.

11. Antigues signatures: Segurament el num. «112» del llom i «K 96» del tall superior.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Estrips als folis XI i CXXI. Foradets al pergamí del foli CLVII, ull al dels folis CXXXII, CXXXIX, CLXXV. Taca d'humitat des del foli CLXXX fins al final. Forats de corc. Oxidació dèbil. A desgrat d'aquests defectes, el manuscrit sembla en bon estat de conservació.

2. Datació: Segona meitat del segle XV, entrada.

3. Origen desconegut.

4. Propietaris i procedència: Sembla haver pertangut a la biblioteca del convent de frares predicadors de València almenys des del segle XVIII ençà.

94

19. Palma de Mallorca, Biblioteca Pública, ms. 795

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 285 × 35.

b) Material: Pergamí esgrogueït, amb la cara pèl a les cobertes exteriors i la cara carn a les contratapes.

c) Indicacions escrites: A les dues cobertes hi ha números. Les contratapes són verges. Però en la contratapa I hom hi va afegir un reforç de pergamí, fragment d'un foli escrit en llatí per les dues cares a dues columnes. Es veuen fragments de les quatre línies finals de les dues columnes, insuficients per a identificar de quina obra es tracta, però suficients per fer-se càrrec que la matèria de l'escrit és mèdica: «… non cessante dolore […] catarro uel tussi carente pectore…».

d) Elements decoratius: No n'hi ha cap.

2. Llom del mateix pergamí, molt estripat, de manera que deixa lliures les dues capçades. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant quatre nervis interns que formen cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) Teixell de paper enganxat, amb signatura antiga del manuscrit: «F. 3. | 66.»; 2) Fragment d'inscripció del títol del manuscrit en tinta sèpia: «[A]noni[mo]»; 3) estrip, amb la totalitat del pergamí de la secció desaparegut, i així hom pot veure un altre fragment de pergamí de reforç enganxat al llom amb alguns mots escrits amb la mateixa lletra i llengua que el reforç de la coberta I: «… Morsum enim cum cale…».

Aquest reforç del llom treu sengles talons entre les dues tapes i el cos del volum; 4) Restes de la inscripció del títol del manuscrit: «[v]it[a]» i, més avall, etiqueta de paper enganxada, que sembla recobrir una «C» de la mateixa inscripció, amb la cota actual del ms.: «Ms. | 795»; 5) Desapareguda la pell del llom, hom veu el reforç de pergamí del llom; aquest, al seu torn estripat, deixa veure un altre reforç del llom, qui sap si encara més antic, al qual l'altre ha estat superposat.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + II, amb filigrana de la mà somada per flor de cinc fulles i inscripció al palmell «ARA», amb característiques de les de VALLS I SUBIRÀ II 1673 i 1674, sense coincidir amb cap d'elles, datades respectivament el 1550 i el 1544. Els dos folis de guarda són molt estripats i han perdut més d'una quarta part del suport. Foli de guarda inicial Ir, una mica més amunt del centre de la primera meitat del foli, en llapis: «Exeminec Francesch».

b) Restes de quatre tancadors de cinta de pergamí, sense gafets.

c) Cobertes (folres): No n'hi ha, llevat del reforç de la coberta I, ja al·ludit.

d) Talls sense decorar. Només al tall superior s'hi veu un «8», escrit en tinta sèpia.

e) Capçaleres desaparegudes, capçada només a dalt.

g) Llavis amb estrips i trencadures.

4. Conclusió: És del segle XVI. Atès que conserva els senyals d'haver estat adobada més d'un cop, la relligadura pot ésser l'original del volum. L'estat actual demana una restauració i el salvament dels fragments afegits al llom i a la primera coberta.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: II + 151 + II.
5. Dimensions: 209 × 281 × 35.
6. Plecs: 1) Plec de 7 × 2, folis I-XIV, amb reclam: «dit sermo».
2) Plec de 6 × 2, folis XV-XXVI, amb reclam: «Aquesta».
3) Plec de 6 × 2,folis XXVII-XXXVIII, amb reclam: «aquell qui es».
4) Plec de 6 × 2, folis XXXVIIII- L, amb reclam: «Senyor».
5) Plec de 6 × 2, folis LI-LXII, amb reclam: «fforma e».
6) Plec de 6 × 2, folis LXIII-LXXIIII, amb reclam: «Com lo saluador».
7) Plec de 6 × 2, folis LXXV-LXXXVI, amb reclam: «menbret».
8) Plec de 6 × 2. folis LXXXVI bis – LXXXXVII, amb reclam: «ffent lo».
9) Plec de 7 × 2, folis LXXXXVIII-CXI, amb reclam: «Crucificassen».
10) Plec de 6 × 2, folis CXII-CXXIII, amb reclam: «Qui lauores».

11) Plec de 6 × 2, folis CXXIIII-CXXXIIII, amb reclam: «e de continent».

12) Plec de 6 × 2, folis CXXXV-CXXXXVI, amb reclam: «trametra».

13) Plec coix, de 3 / 0, folis CXXXXVII-CXXXXVIIII.

El primer plec ha estat reforçat en el seu llom amb una tira de paper. En el plec 8) hom ha bisat el foli LXXXVI; en el plec 11) hom ha bisat el foli CXXXII. El darrer plec s'acaba amb tres talons.

8. Foliació del segle XVI, contínua, realitzada per una mà distinta de la del copista, en tinta sèpia i números romans, a l'angle superior dret del recto dels folis, del I al CXXXXVIII. Hi ha una segona numeració del segle XX, contínua, en llapis de mina de plom i xifres aràbigues molt petites posades sobre l'extrem superior dret del segon corondell del recto dels folis; arribat al foli 139 (= CXXXVII), el numerador s'equivoca i reprèn el número 130, arribant al final del manuscrit al 150 (= CXXXXVIIII).

9. Numeració de plecs: No se'n veu rastre.

10. Filigranes: a) Folis I-LXXVIIII, filigrana de l'escut quadribarrat amb corona, semblant a Valls i Subirà 244, datada a Manresa el 1474.

b) Folis LXXXI-CXXXXVIIII, de les tisores coronades amb cercle obert per un cantó, semblant a Briquet 3701, datada a Gènova els anys 1478/1479.

11. Forats: Quatre perforacions rodones als marges exteriors, sobre els extrems de les línies de justificació.

12. Sistema de ratllat en sec (algunes línies verticals), <<<<>>>>; i en tinta sèpia (tota mena de línies), 1111 2222. Primera línia en blanc.

III. Contingut literari

1. Folis I-CXXXXVIIII. Folis Ira, *inc.* de la taula: (*rúbrica*) «Aci comensa les robriques del seten libe de uita christi (*fi de rúbrica*). Com lo senyor apella sos dexebles.»

Foli IIra, *exp.* de la taula: (*rúbrica*) «Son tots los capitols en suma del seten tractat : lxxxiii».

Foli IIrb, *inc.* de l'obra: (*rúbrica*) «Aci comensa lo VII libra daquest uolum qui ensenya com lo Senyor apella sos dexebles. Primer Capitoll (*fi de rúbrica*). Comensat (*corr pro* Comensament) donchs per gracia de Deu lo sant estament cristia per lo nostro senyor e reuerent mestre plach a la sua alta maiestat prehicar aquell e diuulgar Si matex qui xxx anys hauia estat en lo mon amagat e com la sua estada en lo mon degues esser poqua dequi anant couenia que la altesa de la sua santifficada persona e les sues sanctes e marauelloses obres fossen diuulgades a totes gens e asso per persones qui les haguessen vistes e fossen estades ab ell perque couenia que ell appellas dexebles qui fossen ab ell continuament ffins a la sua mort…».

Foli CXXXXVIIII (= 140 [151])vb, *exp.* de l'obra: «… Lo terç punt es que lauores ressucitaran Enoch e Elies e poblicament en cors e en anima ressucitats pujaran en paradis e ans que pugen al cel denunciaran les penes e los torments e les quals deus ha trames aquell maluat anticrist tentost lauores diu aquests que prehicaran penitencia a tota aquella gent denunciant los que la fi del mon es prop e que saguesquen Jesucrist cap de crestianisme e redemptor nostre e del mon. Lo quart punt es que los mesquins de juheus quis veuran ten letjement anguanats per aquell maluat antecrist… (*fine mutilus.*)

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Crist, lib. VII, I - lib. X, tractat V, capítol LIIII {«De la letge mort de anticrist e de la conuersio dels juheus»}*. Falten, doncs, els dos darrers capítols del tractat cinquè, i els tractats sisè i setè [capítols LV-LXVII] del llibre X.

3. Catàlegs: Pere Bohigas, *Fondos manuscritos de bibliotecas de Mallorca,* dins «Biblioteconomía», I (1944), 81; Jesús Garcia Pastor - Maria Marsà, *Inventario de manuscritos de la Biblioteca Pública del Estado en Mallorca,* Madrid, Ministerio de Cultura – Dirección General del Libro y Bibliotecas – Centro de Coordinación Bibliotecaria 1989, 105; BOOCT (1984) cnum 741; BITECA (1997-2003) manid 1216 cnum 741.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 147 × 180, a dos corondells, de 52-54 línies. Impaginació del foli LVIIIr: 18 + 70 + 15 + 65 × 35 + 180 + 68.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra: Gòtica tirant a semicursiva, de mòdul petit, amb reminiscències de la bastarda, de finals del segle XV, d'una sola mà.

4. Reclams centrats, horitzontals i verticals, encerclats per dibuixos amb tocs de groc. Hi ha reclams verticals arrenglerats amb el marge interior (fol. LXXIIIIv), amb el marge exterior de la segona columna (fol. CXIv) i amb el marge dret de la primera (fol. CXXIIIIv).

5. Decoració: No hi ha títols d'obra ni de tractats. Rúbriques per als títols de capítols en vermelló, i a l'interior dels paràgrafs per als noms de llibres i versets bíblics citats; el que ha d'escriure el rubricador és indicat en lletres de mòdul molt petit al marge. Foliació de folis no decorada. No hi ha il·luminacions. Lletres amb filigrana al foli IIrb, LXXVIIra. Lletres capitals a l'inici dels capítols en vermell, a voltes indicades al costat en lletra minúscula molt petita. Calderons vermells. Les dues primeres paraules de cada capítol són en gòtica librària rodona grossa. Algunes lletres caudades. Inicials de rúbriques, segona lletra de l'inici de capítol (en lletra gòtica librària rodona grossa) i majúscules ensafranades a l'interior dels paràgrafs.

6. Notes, manícules i claus d'una mà del segle XVI, que al començament del plec 1) estampa dues notes de força mal llegir, perquè s'han perdut lletres i les que

han subsistit són molt tènues: a) foli Ir, al marge superior, sobre el segon corondell: «Foran assenyelades las quartas[71] per mi Pere Soler [...] M D XXVI ha XVIII del mes de [...]», nota de datació de la foliació del volum; b) foli IIr, al marge superior, sobre ambdós corondells: «En aquest [... ... ...] escrit per fra | frances eximenez ço es VIIe, 7°, e VIIIe e IXe e dehee (*sic*)». Després del primer foli del segon plec les notes s'estronquen. Hom en retroba als folis XXXXrb, LXVIIva, Cvb, CVIIIIvb, CXva, CXXXIIIrb, CXXXXva, CXXXXVra-CXXXXVIIIIvb.

9. Copistes i altres artífexs: Copista únic per a tot el manuscrit. Foliador i anotador, el citat Pere Soler.

10. Revisions i correccions del mateix copista, escasses, intercalades i al marge: Fol IIrb, XVva, XVIIIva, XXIIra, XXIIIva, XXVIIva, LIvb, CXXVI-Irb, CXXrb, CXXXIIIvb, CXXXXVIIIIrb.

11. Antigues signatures: la de la primera secció del llom.

12. Notícies històriques: L'enquadernació del manuscrit sembla antiga, de finals del segle XV, com a terme *ad quem* més llunyà. En aquell moment no se sabia qui n'era l'autor. Entorn de 1526, quan el manuscrit fou foliat, també se'n va identificar l'autor. La via per la qual es va atribuir correctament a Eiximenis no la sabem.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Els primers i els darrers folis són molt fatigats. El manuscrit ha sofert humitats, corcs i oxidació, sobretot en les línies inicials de capítol escrites en gòtica rodona grossa, carregada de ferro. No cal lamentar pèrdues de text.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen: Desconegut.

4. Propietaris i procedència: No consta. No l'hem sabut veure ressenyat en les relacions llargues i ordenades alfabèticament del contingut de les biblioteques desamortitzades a Palma, contingudes als mss. 1269 i 1270 de la Biblioteca Pública de l'Estat de Palma de Mallorca, ni tan sols citat com anònim. Però és segur que procedeix d'un dels convents desamortitzats, com tot el fons antic d'aquella biblioteca. Si en el llom duia l'esment «Anònim» seria penós pensar que prové d'un convent franciscà, on Eiximenis hauria estat poc o molt conegut. Però si l'esment del llom és antic i si el foliador i anotador Pere Soler és qui va identificar el volum com una obra d'Eiximenis, caldria hipotitzar una provinença del manuscrit no franciscana. No faltaven convents a Mallorca: dominicans, trinitatis, franciscans de Palma, caietans i mercenaris, carmelites, filipencs, franciscans de Jesús, agustins, caputxins, benards, mínims, jesuïtes, i encara els franciscans de Lluchmajor. Quan Morel Fatio va publicar els resultats de la seva missió científica a Mallorca, els manuscrits de la Biblioteca Pública de Palma eren 894.[72] L'any 1881 la xifra

71. Plecs en què els fulls han estat doblegats dues vegades.

72. Cf. A. Morel Fatio, *Rapport ádressé à M. le Ministre de l'Instruction Publique sur une mission philologique à Majorque*, dins «Bibliothèque de l'École des Chartes», XLIII (1882), 474-497.

havia augmentat fins a 940, amb una parsimònia remarcable.[73] Pere Bohigas, l'any 1942, afirmava que el número de manuscrits catalogats havia augmentat, però no precisava fins a quin volum. L'any 1989 l'autora del catàleg de la Biblioteca Pública de Mallorca ja esmentat confessava que, ultra els més de 1.200 manuscrits inventariats, restaven encara uns 6.000 volums procedents dels convents desamortitzats, pendents d'organització i catalogació; dispersos entre aquesta massa podien emergir encara altres manuscrits. Hem d'esperar que finalment s'aclarirà el panorama, i aleshores potser es podrà procedir a determinar la procedència exacta del manuscrit eximenisià de Palma, comparant-lo amb els altres que se sap que provenien de convents franciscans i, eventualment, tenint en compte informacions d'altra mena que els arxius illencs poden un dia aportar.

95

20. València, Arxiu de la Catedral, ms. 222

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 217 × 293 × 52.

b) Material: Ànima de cartró, coberta de pergamí esgrogueït.

c) Indicacions escrites: Cap.

d) Elements decoratius: Cap.

2. Llom de pergamí, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits directament a les tapes mitjançant cinc nervis interiors que no en treuen d'exteriors ni formen seccions.

b) Descripció: En la primera meitat del llom, enquadrat per sengles línies dobles, inscripció en tinta sèpia donant l'autor i títol del manuscrit: «M. S. | XIMENEZ | Rubriques | de la Vida | de Jesu-Christ». Al final, etiqueta amb la cota actual del manuscrit: «222».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I, de paper verjurat, amb la filigrana embeguda cap al llom. Al recto del foli de guarda inicial, escrit en llapis vermell, antiga signatura: «CCLXII».

c) Folres del mateix paper que els dos folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. El «Quaderno» de l'ACV, lligall 684, 1-D, ja esmentat a propòsit del altres manuscrits eximenisians de l'Arxiu de la Catedral de València,[74] reporta al seu f. [4]r: «Ximenez Rubriques de la Vida de Jesu Christ 90 [reales vellón]». Per tant, fou relligat entre 1816 i 1818.

73. Cf. «Anuario del Cuerpo Facultativo», I (1881), 445.

74. Cf. *Primera part* / *1*, 487.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper i pergamí.
4. Folis: I + [1]-[11] + I-CCXXVIII + I.
5. Dimensions: 215 + 285 + 50.
6. Plecs: 1) Plec de 3 × 2, folis [1]-[6], refoçat al llom i al centre per tires de paper, sense reclam.
2) Plec de 2 × 2, folis [7]- [10], sense reclam.
3) Plec de 12 × 2, folis [un foli de pergamí sense numerar]-XXIII, amb reclam: «-ment».
4) Plec de 12 × 2, folis XXIIII-XLVII, amb reclam: «-ment».
5) Plec de 12 × 2, folis XLVIII- LXXI, amb reclam: «axi apellat».
6) Plec de 12 × 2, folis LXXII-LXXXXV, amb reclam: «-encia».
7) Plec de 12 × 2, folis LXXXXVI-CXVIIII, amb reclam: «uols».
8) Plec de 11 × 2, folis CXX-CXLI, amb reclam: «posa».
9) Plec de 12 × 2, folis CXLII-CLXV, amb reclam: «donchs».
10) Plec de 13 × 2, folis CLXVI-CCI, amb reclam: «-tament».
11) Plec coix de 13/14, folis CII-CCXXVIII.

Els plecs són regularment constituïts per dos fulls de pergamí, el més exterior i el més interior, i per 10 fulls de paper intermitjos. Els fulls de pergamí presenten la cara pèl a l'exterior del plegatge i la cara carn a l'interior.

Al plec 10 hi ha un salt en la numeració dels folis, car el foliador passa del foli CXXXIX al CC, estrompassant-se tota la dècada dels CLXXXX.

Al recto dels folis, en l'espai de l'intercolumni, hom ha indicat el número del llibre o tractat que conté el volum, del 1 al 6, en xifres aràbigues.

7. Fragments. Al principi del manuscrit, intercalat entre el foli de guarda inicial i el primer foli no numerat del volum, fragment de paper, de 66 × 150, escrit per una sola cara i per una mà del s. XIX, en tinta sèpia forta: «De Vita Christi | per lo Reverᵗ Mestre | frances Eximenis».

8 Foliació. Els onze primers folis no són numerats. Després hi ha una numeració coetània de l'escriptura del manuscrit, contínua, en xifres romanes, a l'angle superior dret del recto dels folis, amb el salt que hem indicat suara.

9. Numeració de plecs: Restes de signatures de quadern alfanumèriques que la cisalla ha fet desaparèixer del tot en els cinc primers plecs.

10. Filigranes: a) Folis [1]-[11], I-LXXVII, CCVII-CCXX, del carro de dues rodes, del tipus Briquet 3543, datada a Siena el 1421, amb variants similars a Fabriano el 1424, a Chambéry els anys 1428-1431, a Gènova entre 1428 i 1458 i a Narbona el 1432.

b) Folis LXXVIIII-CCVI, CCXXV, del carro de dues rodes, del tipus Briquet 3527, datada a Perpinyà el 1412 i el 1432, a diversos llocs d'Itàlia entre

1413-1440, a Holanda els anys 1416 i 1439, a Hongria el 1423 i a Anglaterra el 1417, també relacionable amb la de VALLS I SUBIRÀ, *La historia del papel en España,* II, figura 41, datada a Vic el 1420.

11. Forats: Perforacions rodones assenyalant totes les línies de guia, llevat les del marge esquerre.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222. Primera línia escrita o trepitjada. De vegades la darrera línia és escrita per sota.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis [1]-[11]. Fol. [2]ra, *inc.* de les rúbriques: (*rúbrica*) «Comensen les rubriques del uita cristi del primer volum hordenat per lo reuerent mestre francesch eximeneç del horde de frares menors (*fi de rúbrica*). Cappitol primer qui demostre lo prolech del present libre de la uida de Jhesu Christ I».

Fol. [10]rb, *exp.* de les rúbriques: «Cappitol XVI qui ensenya per quantes uies la sancta anima del saluador estech consolada en lo desert CCXXVII».

Folis [10]v-[11] buits.

Fol. I-CCXVIII. Fol. Ira, *inc.* del pròleg (*rúbrica*): «Açi comença lo libre apellat uita cristi hordenat per lo reuerent Mestre ffrancesch eximeneç del horde dels frares menors ab la ajuda del nostre saluador e mestre Jhesu christ (*fi de rúbrica*). Al molt honorable e discret caualler Mosen pere dartes, Mestre racional del molt alt princep e senyor don Marti per la gracia de deu rey de araguo lo seu horador en en (*sic*) Jhesu christ saluador, ffrare francesch eximeneç del horde dels frares menors si mateix e tot just seruey E majorment en aquell que sia en manifestacio e honor e gloria del dit nostre Redemptor e saluador Jhesu Christ».

Fol. Vra, *exp.* del pròleg: «… lo VII ensenya com ell te la monarchia general e es gloria dels beneuyrats e rey perpetual».

Fol. Vrb, *inc.* de l'obra: (*rúbrica*) «Aci comenca lo primer tractat del present libre de la uida de Jhesu Christ. Cappitol primer qui ensenya que es predestinacio e com Jhesu Christ en quant deu no es ne poch eser predestinat (*fí de rúbrica*). Lo primer tractat donchs de aquest libre sia a tractar de la predestinacio eternal del nostre saluador e dels grans bens que de aqui son seguits, los quals los teolechs apellen obres de predestinacio. Per que per declaracio desta Materia que segons que posa sent aguosti en lo libre apellat de la predestinacio entenen comunament los sants doctors aytant com es tota aquesta proposicio…».

Fol. CCXXVIIIrab, *exp.* del volum: «… E aço sia dit quant al dejuni que lo nostre saluador feu en lo desert apres lo seu sant babtisme. E per conseguent es aci acabat lo sisen libre de la uida de Jhesu Christ hon hauem tractat del seu babtisme e del seu dejuni en lo desert. E apres | dela temptacio a ell aqui feta per lo demoni. Ara segueix se lo seten libre hon auem a tractar com apella sos apostols e dexebles e com altament los informa.| Finito (*segueixen dos gargots*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Crist, I-VI.*

4. Catàlegs: J. Massó i Torrents, *Manuscrits catalans de Valencia,* dins «Revista de Bibliografia Catalana», VI (1903), 58; *Les obres,* 662; Martí, *Eximenis,* 474; Olmos Canalda, 163-164; BOOCT (1984) cnum 736, BITECA (2007) manid 1532 cnum 736.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 141 × 200, a dos corondells, de 38-42 línies. Impaginació del foli XXXVIr: 30 + 63 + 10 ½ + 63 + 43 × 30 + 193 + 62.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals. L'escriptura va de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura cursiva librària amb influència de la bastarda, del segle XV i d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals, tirant cap a la dreta, precedits de calderó en vermelló.

5. Decoració: Caplletres inicials del pròleg i de tractats, folis Ira, Vrb, XVIIIra, XXIIrb, CXXIIva, CLXXXVIIIvb, CCXVvb, de color blau i vermell, amb filigrana plena i antenes de colors vermell i malva. Inicials de capítols blaves i vermelles alternades, amb filigrana i antenes, de cos més petit. Rúbriques. Calderons vermells. Algunes majúscules amb tocs de vermell.

6. Notes a tots els marges *passim*, de la mateixa mà, que van escandallant la matèria desenvolupada en cada segment dels tractats, i constitueix una mena de repertori de matèries.

7. Revisions i correccions: No se'n veuen.

11. Antigues signatures. La del foli de guarda inicial?

12. Notícies històriques: Fol. [1]r, dalt de tot, en tinta i lletra del segle XV-XVI, notes d'un antic possessor, possiblement home de dret: «te dos procesets de na Violant den gualeas Johan dela pocisio | que ha dues sentencies primera e segunt miser auella | Item te en bernat Johan los dos procesets de na figuerola | e te mes lo proceset dela demanda de Johanot | Item te miser guorgils (guargue?) lo testament de mon frare».

A l'Arxiu Capitular de València, lligall 684 / 1, hi ha un inventari de la biblioteca capitular fet el 1627 per Joan Baptista Pellicer i mossèn Ginés Crespo, canonges de València, on es llegeix en el foli [11]r: «En lo sete compartiment... Item en un volum manuscrit en paper y pergami, cubertes de taula verdes, Inc. Vita Christi del frare francisco eximeniz frare menor».

Figura en l'inventari ja esmentat del 1656, fol. 18r: «Item altre volumen de la mateixa manera, manuscrit, part en paper y part en pergamí, intitulat Llibre appellat vita christi ordenat per lo reverent fraces Ximenes del orde de frares menors».

En el mateix lligall, al principi, hi ha un duern que duu per títol «Libros, que faltan cubiertas», 1-A, escrit en lletra del s. XVIII, on en el foli [3]r es llegeix: «Dicho Ximenez De Vita Christi. Manuscrito en valenciano en papel y vitela». Aquest paper té filigrana d'escut amb dos caps d'animal, i dins l'escut hi ha les lletres M C | C, que no hem sabut identificar.

En el mateix lligall hi ha un inventari del segle XIX, on es llegeix: «3ª hoja (*en llapis*) Armº 9º (*fi de llapis*): Ximenez Rubriques de la Vida de Jesu-Crist un tomo manuscrito vitela en folio menor».

V. Conclusió

1. Estat de conservació bo, amb alguns estrips i algunes pàgines ratades cap al final, amb perill de desprende's del volum. Signes evidents d'oxidació.

2. Datació: Primera meitat del s. XV.

3. Origen català o valencià.

4. Propietaris i procedència. Comprat pel Capítol de València com les altres obres d'Eiximenis.

d) Fragments menors

96

21. Barcelona, BUB, ms. 1925, fol. 1r-28v.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 288 × 410 × 30.

b) Material: ànima de cartró i coberta de pergamí groc palla.

2. Llom ras, del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interiors, sense formar seccions exteriors.

b) Descripció de les parts. Cap a baix de tot, en tinta marró: «Ms. | 1925». Més avall, en la mateixa tinta: «B.U.B.»

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II+II, de paper blanc, modern, sense verjures.

b) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió: Data: s. XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani i factici.

2. Matèria: paper.
4. Folis: II + 28 + II.
5. Dimensions: 280 × 400 × 5.
6. Plecs: 1) Foli escadusser, foli 1, sense reclam.
2) Bifoli, folis 2-3, sense reclam.
3) Plec de 3 × 2, folis 4-9, sense reclam.
4) Bifoli, folis 10-11, sense reclam.
5) Plec de 2 × 2, folis 12-15, amb reclam al foli 12: «contrastant».
6) Plec de 3 × 2, folis 16-21, sense reclam.
7) Plec coix de ½, folis 22-24, sense reclam.
8) Plec de 2 × 2, folis 25-28, amb reclam: «car cosi».

Aquesta és la forma en què ara el ms. es presenta. És un conjunt de folis desmanegats que hom va organitzar en plecs mitjançant reforços de tires de paper que els uneixen els uns als altres. Per la mala traça amb què hom els va ajuntar i cosir, deduïm que abans de la relligadura actual els folis ja estaven barrejats i trastocats. Com es veurà més endavant per les correspondències dels textos, l'ordre dels folis hauria d'ésser: 1, 2, 6-7, 4, 5, 9, 3, 10, 12-14, 8, 15-16, 11, 17-28.

8. Foliació: Hi ha una foliació coetània de l'escriptura del manuscrit, en tinta i xifres romanes, amb llacunes, desordenada i escapçada, que comença al foli CX[...] i arriba fins al foli CXXXX (?). Una segona numeració moderna, contínua i en llapis, va del foli 1 al 28. Totes dues són a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Filigrana de les muntanyes somades de creu, semblant a BRIQUET 11694, documentada a Laak el 1423.

10. Sistema de ratllat a la punta de plom o de grafit. 1111 2222. Primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1r-v. Fol 1ra, *inc.* (*inito mutilus*): «… exorca. Apres se alegrauen lauors sabent la infanta nada quina ne qual deuia esser car con langel de deu ho hagues reuelat a Joachim e Joachim a Anna…»

Fol 1vb, *exp.* (*fine mutilus*): «… axi alta que james nou estec neu sera semblant en lo dit signe perque diu que lauors los grans estrolechs de Egipte jutjaren que aquell ayn se uerificaria…».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Vida de Crist, III, cc. XVIII-XX, aquests dos fragmentaris.*

Caixa d'escriptura: 177 × 293, a dues columnes de 40/41 línies. Impaginació: 57 + 75 + 20 + 75 + 43 × 35 + 293 + 67.

Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 7,3.

Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica cursiva amb influència de la bastarda, de mòdul menut.

II

1. Folis 2-28. Fol 2ra, *inc.* (*initio mutilus*): «… sens que no li faeren lo seruey al qual eren obligats per lur offici. Car ells en si hauien superbia per exces…».

Fol. 28vb, *exp.*: «… E lo senyor beneyl posant li les mans sobre lo cap dient li saluat e beneyt sies tots temps…» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Crist*, *IV, cc. LX-LXI, fragmentaris*, foli 3.

IV, LIIII-LVI, fragmentaris aquests dos, foli 4.

IV, LVII-LVIII, fragmentari el darrer, foli 5.

IV, L-LIIII, fragmentaris aquests dos, folis 6-7.

IV, LXVII-LXVIIII, fragmentaris aquests dos, foli 8.

IV, LVIII-LX, fragmentaris aquests dos, foli 9.

IV, LXI-LXIII, fragmentaris aquets dos, foli 10.

IV, LXXII [quatre mots finals]-LXXIIII, fragmentaris aquests dos, foli 11.

IV, LXIII-LXVII, fragmentaris aquests dos, folis 12-14.

IV, LXVIII-LXXII [menys els quatre darrers mots], folis 15-16.

IV, LXXIIII-LXX[XX], folis 17-28.

Hem pres com a referència per a la numeració de capítols el ms. 1160 de la BUB, guiant-nos però no per la taula, ans per la numeració directa dels capítols tal com vénen en el text.

4. Catàlegs: Miquel Rosell IV, 390-391; D. J. Viera, *Manuscritos eiximinianos no catalogados por J. Massó i Torrents,* dins «Estudios Franciscanos», 80 (1979), 162; Duran II.2, 713-714: BOOCT (1984) cnum 731; BITECA (1999-2004) manid 1528 cnum 731; Mateu Ibars, *Siglos XV- XVI,* 84.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 177 × 293, a dos corondells, de 30 línies. Impaginació: 35 + 75 + 20 + 75 + 65 × 35 + 293 + 70.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 9.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica amb influències de la bastarda, de mòdul més gran que l'anterior.

4. Reclams horitzontals, el primer centrat al marge inferior, el segon al marge interior del foli.

5. Decoració: a) Foli 1: Caplletres en blau i vermell amb tocs afiligranats vermells i malves, de tres o quatre unitats de pauta. S'aprecien lletres de guia. Rúbriques i calderons en vermell.

b) Folis 2-28: Caplletres en blau i vermell de dues o tres unitats de pauta, amb decoració afiligranada més elaborada que el foli 1, alternant els colors vermell i lila; encara es veuen les lletres de guia. Rúbriques. Calderons en vermelló. Una altra mà ha afegit en tinta marró i lletra bastarda més petita que la del text, l'encapçalament dels capítols, que una tercera mà ha escrit en rúbrica al davant de cada capítol.

Els capítols dels folis 2-28 no són numerats.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions: Hi ha notes marginals d'una altra mà, contemporània de la que copia el ms.

11. Antigues signatures: «9-1-5», escrita en llapis vermell al marge superior del foli 1ra.

12. Notícies històriques: El ms. està format per dues unitats distintes, de factura diferent. Poden provenir d'un mateix taller, però és difícil que haguessin estat un dia del mateix manuscrit.[75]

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Precari, malgrat la restauració. Hi ha estrips (fols. 1-2) i forats (fols. 2, 10, 12-13). Taques d'humitat, fols. 11, 15-28. La tinta trapassa el foli a la unitat folis 2-28, sense arribar a trencar el paper.

2. Datació: Primer terç del s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Convent de Santa Caterina de Barcelona.

97

22. Carpentras, Bibliothèque Inghimbertine, ms. 336, ff. 156r-183v.[76]

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 150 × 212.

b) Material: Ànima de fusta, recoberta de pell marró.

75. Per a les relacions entre aquest ms. i el d'infra, n. 98, cf. Lourdes Soriano, *Dels manuscrits medievals apareguts i retrobats de la Biblioteca de la RABLLB*, dins «Actes de XIIIè Col·loqui de la North American Catalan Society», en premsa.

76. Prenem les dades que en donà J. Perarnau i Espelt en el treball que se cita infra, III, I, 5, a qui agraïm l'autorització.

c) Indicacions escrites. Contratapa I: «Manuscrit 336 / 220 feuillets / Feuillets 184, 185, 186 et 187 blancs / En parfait état / Les cuirs des deux fermoirs manquent. 4 octobre 1923. 21 octobre 1924». Segell rodó de la «Bibliothèque Inghimbertine - Carpentras».

d) Elements decoratius: Ferros en sec, de tipus plateresc, amb quatre bandes rectangulars concèntriques; entre les bandes, tres rodes de motius mudèjar.

2. Llom restaurat, aprofitant elements del primitiu, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant nervis interns que no formen seccions exteriors.

b) Descripció dels elements: 1) Etiqueta amb la cota actual del ms.: «336»; 2) Un paper blanc enganxat, on es llegeix: «Dels (Seis) | Profecias | Iohan de R[oc]|hatallada | e d'Encelm»; 3) Una altra etiqueta amb el número «332»; 4) Dues etiquetes sobreposades: «Bibliothèque | de | Carpentras | Manuscrits | 336».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I.

b) Tancadors: Restes de dues sivelles i els tancadors corresponents.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

4. Conclusió. Data: El manuscrit ha estat molt probablement relligat, salvant els elements antics, entre les dues dates de 1923 i 1924 que consten a la contratapa I.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani i factici.
2. Matèria: Paper.
4. Folis. I + 200 + I.
5. Dimensions: 145 × 205.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam.
2) Plec de 6 × 2, folis 13-24, amb reclam.
3) Plec de 6 × 2, folis, 25-36, amb reclam.
4) Plec de 6 × 2, folis 37-48, amb reclam
5) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam.
6) Plec de 6 × 2, folis 61-72, amb reclam.
7) Plec de 6 × 2, folis 73-84, amb reclam.
8) Plec de 6 × 2, folis 85-96, amb reclam.
9) Plec de 6 × 2, folis 97-108, amb reclam.
10) Plec de 6 × 2, folis 109-120, amb reclam.
11) Plec de 6 × 2, folis 121-132, amb reclam.
12) Plec de 6 × 2, folis 133-144, amb reclam.
13) Plec de 6 × 2, folis 145-156, amb reclam.
14) Plec de 6 × 2, folis 157-168, amb reclam.
15) Plec de 6 × 2, folis 169-180, amb reclam.
16) Plec de 3 × 2, folis 181-186, sense reclam.
17) Plec de 7 × 2, folis 187-200.

En el plec 16) no hi ha reclam, perquè el plec acaba en tres folis en blanc (184-186). També és en blanc el foli 187. El darrer plec fou copiat de forma independent i afegit al volum.

8. Foliació contínua, amb llapis, a l'angle superior dret del recto dels folis, feta durant el s. XX.

9. Filigranes: a) Folis 1-96, dels dos martells encreuats amb corona de tres puntes, del tipus BRIQUET 11638-11639, la primera datada a Perpinyà els anys 1463 i 1476/1478, a Lautrec els anys 1468 i 1477/1484, a Draguignan els anys 1470-1472, a Provença entre 1473 i 1486, a Sion els anys 1474-1491, a Berna entre 1475 i 1488, a Soleure els anys1476-1489, a Narbona el 1480, a Luzerna del Piemont entre 1488 i 1497, a Montréal-en-Bougey el 1491; la segona a Gex el 1465, amb variants similars a Suïssa entre 1476 i 1484; a Narbona el 1495 i a Monthey en Valais s. d.

b) Folis 97-200, de la mà somada amb estrella de sis punxes, del tipus BRIQUET 11196, datada a Bordeus el 1505.

10. Numeració de plecs: No n'hi ha.

11. Forats: Perforacions rodones visibles en pocs folis.

12. Sistema de ratllat a punta de plom. Primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1r-54v. A. Fol. 1r, *inc.:* «Al molt reuerent pare en Xt e senyor en guillem de la sancta esglesia de Roma cardenal,[77] yo frare Johan de rochatallada del orde dels frares menors, de la provincia dequitania, de la custodia Totuni, e del covent de Auriliati per manament uostre he scrit la tenor dels notables aveniments, a mi en lo carcer apareguts, com mils e pus vertader pore recordar».

Fol. 54v, *exp.:* «… es apellat carcer del solda en lany de la Incarnacio de nostre senyor Ihesu xrist M CCCLVIIJº. En lo mes de Noembre en la festa de sant Marti a la gloria de deu Amen Amen Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: JOAN DE ROCATALLADA, *Llibre dels grans esdeveniments,* traducció catalana del *Liber futurorum eventuum.*

3. Manuscrit únic.

4. Catàlegs i bibliografia: Franz KAMPERS, *Ueber die Prophezeiungen des Johannes de Rupescissa,* dins «Historisches Jahrbuch», XV (1894), 796-802; M. DUHAMEL, *Catalogue général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France,* t. XXXIV, París 1901, 164-165; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Un text català de «La Profecia de l'Ase», de fra Anselm Turmeda*, dins «Estudis Universitaris

77. És el cardenal Guillem de Cort, per al qual cf. EUBEL I, 17; Guillem MOLLAT, «Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Écclésiastiques», XIII (1953), 951-952.

Catalans», VII (1913), 9-24 [reeditat en *Estudis de Literatura Catalana* (Obres de Jordi Rubió i Balaguer, X. Biblioteca Abat Oliba, 114), Barcelona, PAM 1992, 253-281]; Martí, *Eximenis,* 474; Pere Bohigas y Balaguer, *Profecies catalanes dels segles XIV i XV. Assaig bibliogràfic*, dins «BBC», VI (1920-1932), 28-29, num. 8; J. M. Pou i Martí, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes*, Madrid 1991, cii, 289-307; Emil Donckel, *Studien über die Prophezeiungen des fr. Telesphorus de Cosenza, OFM, (1365-1386),* dins «Archivum Franciscanum Historicum», XXVI (1933 [1934]), 29-104 i 282-314; Jeanne Bignami-Odier, *Études sur Jean de Roquetaillade (Joannes de Rupescissa)*, París, Vrin 1952,[78] 121-133; Marjorie Reeves, *The Influence of Prophecy in the Latter Middle Ages. A Study in Joachimism,* Oxford, At the Clarendon Press 1969, XIV I 576 p.; Jeanne Bignami-Odier, *Jean de Roquetaillade (de Rupescissa), théologien, polémiste, alchimiste* (Histoire Littéraire de la France, XLI. Suite du Quatorzième Siècle), París, Imprimerie Nationale 1981, 72-240; Robert E. Lerner, *Johannes de Rupescissa. Liber secretorum eventuum*. Édition critique, traduction et introduction historique (Spicilegium Friburgense. Textes pour servir à l'histoire de la vie chrétienne, 36), Fribourg, Éditions Universitaires 1994, 326 p.; Miquel Batllori i Munné, *Sicília i la Corona d'Aragó en les profecies d'Arnau de Vilanova i de Joan de Rocatalhada*, dins *Mediterraneo Medievale*. Scritti in onore di Francesco Giunta. I, Boveria Manelli-Catanzaro 1989, 89-105 [reproduït dins *Miquel Batllori. Temas de varia historia* (Suplementos. Antologías temáticas, 23), Barcelona, Editorial Anthropos 1991, 32-40]; *La Sicile et la Couronne d'Aragon dans les prophéties d'Arnaud de Villeneuve et de Jean de Roquetaillade,* dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 102 (1990 = *Textes prophétiques et prophétie en Occident {XII^e-XVIe siècle}.* Actes de la table ronde organisée par l'U. R. A. 1011 du CNRS et le Centre de recherche «Histoire Sociale et Culturelle de l'Occident, XIIe-XVIIIe siècle» de l'Université de Paris X-Nanterre [Chantilly, 30-31 mai 1988] sous la direction d'André Vauchez), Rome, École Française 1990, 363-379; Martí Aurell [i Cardona], *Prophétie et messianisme politique. La Peninsule Ibérique au miroir du* Liber ostensor *de Jean de Roquetaillade,* dins *ib.,* 317-361; Ludwig Vones, *La réforme de l'Église au XIVe siècle. Tentatives pontificales dans l'esprit bénédictin et courants spirituels dans l'entourage d'Urbain V,* dins *Crises et réformes dans l'Église de la Réforme Grégorienne à la Préréforme* (Actes du 115e Congrès National des Sociétés Savantes. Avignon, 1990. Section d'Histoire Médiévale et de Philologie), París, Éditions du CTHS 1991, 189-206; Sylvie Barnay, *L'univers visionnaire de Jean de Roquetaillade*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 27 (1992 = *Fin du monde et signes des temps, visionnaires et prophètes en France Méridionale {fin XIIIe – début XVe siècle}*), 171-190; Martí Aurell, *Eschatologie, spiritualité et politique dans la confédération catalano-aragonaise (1282-1412),* dins *ib.,* 191-235; BITECA (2004) manid 2261 cnum 1286 i 2384.

78. Cf. la recensió de B. Hirsch-Reich, *Die «Studien über Jean de Roquetaillade» von Jeanne Bignami-Odier,* dins «Recherches de Théologie Ancienne et Médievale», XX (1953), 149-152.

5. Edició: Josep Perarnau i Espelt, *La traducció catalana medieval del* Liber secretorum eventuum *de Joan de Rocatalhada. Edició, estudi del text i apèndixs,* dins «ATCA», 17 (1998), 7-219.

II

1. Folis 55r-75v. A. Fol. 55r, *inc.* de l'endreça del traductor*:* «Demanat mauets, molt car frare meu…»; *exp.* de l'endreça*:* «… sino una partida».

B. Fol. 55r, *inc.* de la lletra-dedicatòria a fra Pere Perer*:* «Al molt amat per caritat euangelical...». Fol. 57r, *exp.:* «... es departit per vint intencions ço es capitols».

C. Fol. 57r, *inc.:* «La primera intencio de Deu es aquesta…»; *exp.*: «… elets, simples e humils. Amen. Ffeneix lo llibre qui es appellat Ve ab mi en tribulacio».

2. Identificació de l'autor i obra: Joan de Rocatalhada, *Ve ab mi en tribulació,* traducció catalana resumida del *Vademecum in tribulatione.*

3. Manuscrit únic.

4. Catàlegs i bibliografia: Bohigas, *Profecies, l. c.,* 27-28, num 9; Jeanne Bignami-Odier, *Études sur Jean de Roquetaillade* (*Joannes de Rupescissa)*, París, Vrin 1952, 157-173: BOOCT (1984) cnum 1285; BITECA (2004) manid 2261 cnum 1285.

5. Edició: Josep Perarnau i Espelt, *La traducció catalana resumida del* Vademecum in tribulatione (Ve ab mi en tribulació) *de fra Joan de Rocatalhada*, dins «ATCA», 12 (1993), 43-140.[79]

III

1. Folis 75v-76v. Fol. 75v, *inc.:* «En lany de nostre senyor MCCCXXXX-VII feyta fou aquesta visio en un loch qui sapella Tripol…».

Fol. 76v, *exp.:* «… de la pau seran hoydes de Antexrist nouelle doncs vellats».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Visió de Trípoli: Cedrus alta Libani*, en traducció catalana.

3. Manuscrit únic.

4. Catàlegs i bibliografia: Pere Bohigas i Balaguer, *o. c.,* 30, núm. 10; BOOCT (1984) cnum 1287; BITECA (2004) manid 2261 cnum 1287.

5. Edició: Alfons Maria de Barcelona, *El infante fray Pedro de Aragón*, dins «Estudios Franciscanos», XV (1915), 612-65; Pere Bohigas i Balaguer, *o. c.,* 30-31, nota 3.

79. Hom pot veure el text llatí del *Vademecum in tribulatione* editat per Eduard Brown en *Apendix ad Fasciculum rerum expetendarum et fugiendarum, sive tomus secundus Scriptorum Veterum,* II, Londres, R. Chiswell 1690, 496-508.

IV

1. Folis 76v-116v. Fol. 76v, *inc.:* «Rey de França | Rey Angles | Rey de Castella | Rey de Portogal | Rey de Navarra | Rey Dongria | Rey de Ratxa | Rey de Napols | Rey de Xipre | Rey de Cicilia | [*exp.:*] Rey dArago. | Esplegada es la VIII distinccio. Comensam la novena la qual tracta dels VII sagells del nouell e del vell testament. Enves la VIIII distinccio deuem entendre e notar…».

Fol. 116rv, *exp.:* «… Fina la X distinccio e comença la XI, en la qual se fa mencio en special de les concordies per atrobar lo cert temps de aquelles coses que son fahedores en lo nouell temps per aquelles que en lo vell testament per semblant manera son fetes. En lo any 1367 se començara lo sant passatge segons lo libre per lo Rey Pere de ponent mas daqui ha lauos seran stades moltes coses e es | appellat lo libre de que aço es stat treyt *Suma seu briuiloquium sobre les concordies del nouell e del vell testament*. Ffinito libro sit laus gloria xristo Amen. Qui scripsit scribat, semper cum domino viuat. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM [PSEUDO JOACHIM], *Summa seu breviloquium de concordia veteris et novi testamenti,* dist. IX-X, en traducció catalana.[80]

3. Manuscrit únic.

4. Catàlegs i bibliografia: BOHIGAS, *Profecies, l. c.,* 37, num. 7; BOOCT (1984) cnum 866; BITECA (2004) manid 2261 cnum 866.

5. Edició: Cf. Josep PERARNAU I ESPELT, *La traducció catalana resumida del* Vademecum in tribulatione (Ve ab mi en tribulació) *de fra Joan de Rocatalhada*, dins «ATCA», 12 (1993), 48-49, nota 10, on són editats alguns fragments del text, i amb això PERARNAU assenyala algunes diferències entre el text llatí editat del *Breviloquium* i el fragment de traducció catalana conservat al ms. 366 de Carpentras.

V

1. Folis 116v-153v. Fol. 116v, *inc.* de l'endreça: «A Vos molt honorable e de mi molt cara mare a la qual per vostra gran deuocio sou desijosa e aleuada en saber de la sagrada escriptura…».

Fol. 117r, *exp.* de l'endreça: «... me vulles a mi seruidor teu egualment congregar e ajudar en sancta operacio que sia a honor e gloria de tu».

Fol. 117rv, *inc.* del preàmbul: «A Sis de noembre any de la natiuitat de nostre senyor Jhesu | christ MCCCCXLVIIIIº les deius obres foren començades e acabades en lo dit mes per mi religios lo nom del qual no fretura...».

Fol. 118r, *exp.* del preàmbul: «... E qui ha orelles hoia».

80. Cf. Harold LEE, Marjorie REEVES, Giulio SILANO, *Western Mediterranean Prophecy. The School of Joachim of Fiore and the Fourteenth-Century* Breviloquium (Studies and Texts, 88), Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies 1989, XII i 346, amb l'edició del text llatí del *Breviloquium.* L'obra fou recensionada per Josep PERARNAU dins «ATCA» 10 (1991), 402-404.

Ib., *inc.* text: «E per tant com aquest mon los merits de la sagrada passio e sanch preciosa del reuerent mestre e senyor nostre Jhesu christ...»

Fol. 153v, *exp.:* «… per merits de la sua sagrada passio en aquella tots puscam habitar perpetualment per infinita secula seculorum. Amen. Deo gracias. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Dels inconvenients qui s'han de seguir.*

3. Manuscrit únic.

4. Catàlegs i bibliografia: Pere BOHIGAS i BALAGUER, *Profecies, l. c.,* 43-44, num. 34; BITECA (2004) manid 2261 cnum 2393.

VI

1. Folis 153v-155r. Fol. 153v, *inc.:* «Dun temps ença tinch gran spant…»

Fol. 155r, *exp.:* «… Qui dels angels es pura flor | Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Versos profètics escatològics.*

3. Manuscrit únic.

4. Catàlegs i bibliografia: Pere BOHIGAS i BALAGUER, *Profecies, l. c.,* 44, num. 35; BITECA (2004) manid 2261 cnum 2394.

5. Edició: Pere BOHIGAS i BALAGUER, *ib.;* Josep PERARNAU i ESPELT, *La traducció catalana resumida del* Vademecum in tribulatione (Ve ab mi en tribulació) *de fra Joan de Rocatalhada*, dins «ATCA», 12 (1993), 49-51, nota 11.

VII

1. Folis 156r-183v. Fol. 156r, *inc.:* «Sots la apparicio del VI sagell parlant Estromachis in Epistola ad Zozimam…».

Fol. 183v, *exp.:* «... perdonant nos nostres peccats, donant nos aci la sua gracia e apres la sua gloria Amen. Açi es acabat lo seten tractat de aquest libre de la vida de Antexrist. Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Vida de Crist*, *llibre X, tractat VII.*

4. Catàlegs i bibliografia: Pere BOHIGAS i BALAGUER, *Prediccions i profecies en les obres de fra Francesc Eiximenis,* dins *Franciscalia.* En la convergència centenària del trànsit del «Poverello» (1226), de la seva canonització (1228) i de l'auctoctonia de l'orde caputxí (1528), Barcelona, Editorial Franciscana 1928, 36, nota 48 [reproduït dins ID., *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*. Pròleg d'Amadeu J. SOBERANAS (Biblioteca Abat Oliba, 23), Barcelona, PAM 1982, 91-115]; *Profecies de Merlí. Altres profecies contingudes en manuscrits catalans*, dins «BBC», VIII (1928-1932 [1934]), 253-279; BOOCT (1984) cnum 414; BITECA (2004) manid 2261 cnum 414.

5. Edició: Josep PERARNAU i ESPELT, en *La traducció catalana resumida del* Vademecum in tribulatione (Ve ab mi en tribulació) *de fra Joan de Rocatalhada*, dins «ATCA», 12 (1993), 51-52, nota 12, publica algunes mostres d'aquest

text eximenisià i el contrasta amb les lliçons corresponents del ms. 1160 de la BUB, per fer-ne evidents algunes variants considerables.

VIII

1. Folis 188r-191v. Fol. 188r, *inc.:* «Aquesta es la profecia feta per lasa parlant de les coses ques deuen seguir en les terres damunt dites. En nom de la essencia | Prima intelligença…».

Fol. 191v, *exp.:* «… car coue que axi sia | com ella posa».

2. Identificació de l'autor i obra: Anselm Turmeda, *Profecia de l'Ase,* de la *Disputa de l'Ase.*

3. Manuscrit únic.

4. Catàlegs i bibliografia: Adolfo Castro, *Obras escogidas de filósofos,* dins «Biblioteca de Autores Españoles», LXV (1873), xx-xxv; E. Aguiló, *Fray Anselmo Turmeda*, dins «Museo Balear», I (1884-1885), 99-100; J. Miret i Sans, *Vida de Fray Anselmo Turmeda,* dins «Revue Hispanique», XXIV (1911), 289ss.; M. Asín Palacios, *El original árabe de la ‚Disputa del Asno contra fray Anselmo Turmeda'*, dins «Revista de Filología Española», I (1914), 1-51; A. Calvet, *Fray Anselmo Turmeda, heterodoxo español,* Barcelona, Editorial Estudio 1914, 240 p.; Marçal Olivar, *Anselm Turmeda. Disputa de l'Ase,* Barcelona, ENC 1928, 207 p.; E. Sans, *Fra Anselm Turmeda en 1402,* dins «Homenatge a Antoni Rubió i Lluch», III (1936), 405-408; Míkel de Epalza, *Un possible autor español del «Evangelio de Barnabé»,* dins «Al-Andalus», 28 (1963), 479-491; *Nuevas aportaciones a la biografía de fray Anselmo Turmeda (Abdallah al-Tarchuman),* dins «AST», 38 (1965), 87-158; *L'auteur de la «Tuhfat al-arib», Anselm Turmeda ('Abdallah al-Taryuman),* dins «Ibla» (Tunis) 28 (1965), 261-290; *La Tuhfa, autobiografía y polémica islámica contra el Cristianismo de 'Abdallah al-Taryuman (fray Anselmo Turmeda),* dins «Atti della Accademia Nazionale dei Lincei», XV (1971), 522 p. [reproduït en Míkel de Epalza, *Fray Anselm Turmeda ('Abdallâh al-Taryumân) y su polémica islamo-cristiana. Edición, traducción y estudio de la «Tuhfa»,* (Libros Hiperión 152), Madrid 1994, XXIV i 520 p.]; [Turmeda, Anselm], *Llibre de bons amonestaments i altres obres. Llibre de bons amonestaments, Cobles de la divisió del regne de Mallorques, Llibre de tres, Profecies*. Ed. Míkel de Epalza, Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1987, Col. Biblioteca Bàsica de Mallorca, 16; Rafael Alemany Ferrer, «Turmeda/Abdal-là o el *perspectivisme* com a pràctica vital i/o literària», dins *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de Llengua i Literatura, I,* (eds. Antoni Ferrando – Albert Hauf), Barcelona, Departament de Filologia Catalana - Univ. de València, PAM 1989, pp. 37-58; *Turmeda/Abdal·là: un joc de perspectives,* dins «Actas del II Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval (5-9 octubre 1987)», (eds. J. J. Lucía Megías – P. Gracia), Alcalá de Henares, Universidad, vol. II, 1992, pp. 133-150; Míkel de Epalza, *Actualidad de Turmeda en la polémica islamo-cristiana en Francia,* dins «Awrâq», XIII (1992), pp. 271-286; *Conversió i*

narrativa oral islàmiques a les narracions literàries autobiogràfiques d'Anselm Turmeda (Abdal·là At-Tarjuman), dins «Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant - Elx, 1991)», Barcelona, PAM – Univ. d'Alacant, de València i Jaume I, vol. I, 1993, pp. 153-161; *Fray Anselm Turmeda ('Abdallâh al Taryumân) y su polémica islamo-cristiana. Edición, traducción y estudio de la «Tuhfa»*, Madrid, Libros Hiperión, 1994, 518 pp.; *Symbiose arabo-hispanique: l'écrivain Anselm Turmeda / Abdallah al-Tardjuman et son rayonnement,* dins «1492: L'héritage culturel arabe en Europe. Actes du Colloque International organisé per le G.E.O (Strasbourg) et le C.R.E.I. (Mulhouse) 1992» (ed. Michel Barbot), Strasburg, Université des Sciences Humaines, 1994, pp. 51-60; María Jesús Rubiera Mata, *Una possible font àrab de l'estructura argumental de les* Cobles de la divisió del regne de Mallorca*,* en «Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx, 1991)», Barcelona, PAM – Univ. d'Alacant, de València i Jaume I, vol. I, 1993, pp. 161-166; Rafael Alemany Ferrer, «Presències i ecos d'un jo individuat en l'obra d'Anselm Turmeda», en *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XXIX = Miscel·lània Germà Colón 2*, Barcelona, PAM, 1994, pp. 5-24, i dins «Medievo y Literatura. Actas del V Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval» (ed. Juan Paredes), Granada, Universidad de Granada, vol. I, 1995, pp. 233-250; Robert Beier, *Anselm Turmeda. Eine Studie zur interkulturellen Literatur*, Bonn, Romanistischer Verlag, 1996, 197 p.; Maria Conca – Joseph Guia, «Sentències i proverbis en la *Disputa de l'ase*», en *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XXXII. Miscel·lània Germà Colón, 5*, Barcelona, PAM, 5, 1996, pp. 53-75; Marinel·la Garcia Sempere, *La disputa de l'ase*: *Consideracions sobre el perspectivisme i les fonts literàries de Turmeda*, dins «Medioevo y Literatura. Actas del V Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval. Granada, 1993» (ed. Juan Paredes), Universidad de Granada, vol. II, 1995, pp. 371-397; Joan Mompó i Joaquim Rovira, «Lectura del *Libre del bons amonestaments* d'Anselm Turmeda», dins «Miscel·lània Josep M. Llompart III = Randa», 37 (1995), pp. 5-15; Llúcia Martín Pascual, *La* Disputa de l'ase *d'Anselm Turmeda i la tradició enciclopèdica medieval*, dins «Medioevo y Literatura. Actas del V Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval. Granada, 1993» (ed. Juan Paredes), Universidad de Granada, vol. III, 1995, pp. 213-228; Marinel·la Garcia Sempere – Llúcia Martín, *Algunes fonts occidentals de l'obra d'Anselm Turmeda*, Disputa de l'ase, dins «Revista de Filología Románica», 13 (1996), pp. 181-221; Pere J. Santandreu Brunet, *Ideologia i visió del món a la* Doctrina Pueril *de Ramon Llull i al* Llibre de bons amonestaments *d'Anselm Turmeda: una aproximació,* dins «Randa = Miscel·lània Josep M. Llompart», 5 (1996), pp. 5-27; Anton Espadaler, *L'ombra amb vida d'Anselm Turmeda*, dins «Transfert de thèmes, transfert de textes. Mythes, légendes et langues entre Catalogne et Languedoc» (eds. Marie-Madeleine Fragonard – Caridad Martínez), Barcelona, PPU, 1997, pp. 95-103; José Fradejas Lebrero, *Evolución hispánica de una fábula de Aviano (del* Alexandre *a León Felipe,*

dins «Revista Canadiense de Estudios Hispánicos», 21, 3 (1997), 559-566; Maria Conca – Josep Guia, *El* Franselm*, un llibre dels bons amonestaments per a la Mediterrània catalana,* dins «La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo = Atti del VI congresso (III Internazionale) dell'Associazione Italiana di Studi Catalani (Cagliari, 1995)», (ed. Paolo Maninchedda), Càller, Cooperativa Universitaria Editrice Cagliaritana, vol. 1, 1998, 167-181; Joseph Lluís Martos, *La* Disputa de l'ase *de Anselm Turmeda: derivaciones relativistas de la conclusión del* conflictus*,* dins «Medievalia», 27 (1998 junio), 18-25; Míkel de Epalza, *Arabisch-spanische Symbiose: Der Schriftsteller Anselm Turmeda / Abdallah At-Tardjuman und seine Wirkung*, dins «Religionen im Gespräch, 5 (1998), 280-292; Gabriel Ensenyat, *La literatura catalana medieval a Mallorca*, Palma de Mallorca, El Tall editorial, 1999, 86 pp.; Míkel de Epalza, *Die Aktualität von Aselm Turmeda in der islamisch-christlichen Polemik in Frankreich und Katalonien*, dins «Religionen im Gespräch» (ed. Reinhard Kirste et al.), Nachrodt, Zimmermann Druck - Verlag Balve, 6, 2000, 182-192, Col. Hoffnungszeichen globaler Gemeinschaft; Albert G. Hauf, *L'home que riu: entorn de la paròdia medieval*, Manacor, Patronat de l'Escola Municipal de Mallorquí, 2000, 62 p.; Rafael Alemany Ferrer, Rafael, *Tradició i innovació en la* Disputa de l'ase *de Turmeda/Abdal·là*, dins «Professor Joaquim Molas. Memòria, Escriptura, Història», Barcelona, Universitat de Barcelona, 1, 2003, 15-26, Col. Col·lecció Homenatges, 19; Vincenzo Minervini, *Comunicare in letteratura fra XIV e XV secolo*, dins «Momenti di Cultura Catalana in un Millennio. Atti del VII Convegno dell'AISC (Napoli, 22-24 maggio 2000)», (eds. Anna Maria Compagna – Alfonsina De Benedetto – Núria Puigdevall), Nàpols, Liguori Editore, I, 2003, pp. 327-338; Anselm Turmeda, *Autobiografia i atac als partidaris de la creu*, edició de Míkel de Epalza Ferrer (ed. Ignasi Riera Gassiot), Palma de Mallorca, Balears, 2005, 92 p.; Guillem Frontera, *Anselm Abàdllah, La doble fidelitat / Anselm Abdàllah, La double fidélité*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 2006, 47 p.: OCT (1984) cnu, 1419; BITECA (2004) manid 2261 cnum 1419.

5. Edició: Jordi Rubió i Balaguer, *Un text català de la Profecia de l'Ase de fra Anselm Turmeda,* dins «Estudis Universitaris Catalans», VII (1913), 13-19 [reproduït en *Estudis de Literatura Catalana* (Obres de Jordi Rubió i Balaguer, X. Biblioteca Abat Oliba, 114), Barcelona, PAM 1992, 259-273]; Marçal Olivar, *o. c.,* 180-191 [reeditat en *Anselm Turmeda. La Disputa de l'Ase,* pròleg de Míkel de Epalza (Biblioteca Bàsica de Mallorca 15), Palma de Mallorca, Editorial Moll 1987, 208 p.].

IX

1. Folis 192r-200r. Fol. 192r, *inc.:* «Questa es la declaracio de la proffecia feta per lo responent frare encelm turmeda en la disputa dels animals. Sobre la primera qui comença tot ço que…».

Fol. 200r, *exp.:* «… e judicis de les planetes. Coue aquelles coses sobre escrites se seguesquen segons son posades».

2. Identificació de l'autor i obra: Anselm TURMEDA, *Declaració de la profecia feta per l'ase.*

3. Manuscrit únic.

4. Catàlegs i bibliografia: Cf. supra, III, I, n. 4.

5. Edició: Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Un text català de la Profecia de l'Ase de fra Anselm Turmeda,* dins «Estudis Universitaris Catalans», VII (1913), 19-23 [reproduït en *Estudis de Literatura Catalana* (Obres de Jordi Rubió i Balaguer, X. Biblioteca Abat Oliba, 114), Barcelona, PAM 1992, 274-280]; BOHIGAS, *Profecies, l. c.,* 40, num. 29; Marçal OLIVAR, *o. c.,* 199-207 [reeditat en *Anselm Turmeda. La Disputa de l'Ase,* pròleg de Míkel de Epalza (Biblioteca Bàsica de Mallorca 15), Palma de Mallorca, Editorial Moll 1987, 208 p.]; BITECA (2004) manid 2261 cnum 1994.

X

1. Foli 200v, *inc.:* «(*rúbrica*) Cobles de profecies de fra encelm (*fi de rúbrica*) O Babilon, a tu, Barcelona…»; *exp.:* «Vulles te donques per penitencia rembre | Fi de vna profecia»

2. Identificació de l'autor i obra: Anselm TURMEDA, *Cobles de profecies*.

4. Catàlegs: Cf. supra, III, I, n. 4.

5. Edició: Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Un text català de la Profecia de l'Ase de fra Anselm Turmeda,* dins «Estudis Universitaris Catalans», VII (1913), 24 [reproduït en *Estudis de Literatura Catalana* (Obres de Jordi Rubió i Balaguer, X. Biblioteca Abat Oliba, 114), Barcelona, PAM 1992, 280-281]; Marçal OLIVAR, *Anselm Turmeda. La Disputa de l'Ase,* pròleg de Míkel de Epalza (Biblioteca Bàsica de Mallorca 15), Palma de Mallorca, Editorial Moll 1987, 103; Josep PERARNAU I ESPELT, *La traducció catalana resumida del* Vademecum in tribulatione (Ve ab mi en tribulació) *de fra Joan de Rocatalhada*, dins «ATCA», 12 (1993), 53, nota 15; BITECA (2004) manid 2261 cnum 8113.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 87 × 149, amb 24 línies, a columna tirada, llevat dels folis 188-191, que són a dos corondells.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra humanística arrodonida i de traç gruixut, d'una sola mà.

4. Reclams verticals a la dreta del marge inferior.

5. Decoració: Caplletra inicial blava. Títols i lletres capitals en vermell. Lletres ensafranades.

V. Conclusió

1. Estat de conservació perfecte.
2. Datació: Copiat durant la segona meitat del segle XV ben entrada, potser al principi del s. XVI.
3. Origen català.
4. Propietaris i procedència: Desconeguda. El bisbe Malachie d'Inguimbert el va donar amb la seva biblioteca el 1746.

98

23. Barcelona Reial Acadèmia de Bones Lletres, ms. 3-III-7

I. Enquadernació

1. Cobertes. El manuscrit no té actualment cap tipus de coberta; és guardat en una capsa de cartró exteriorment recoberta de tela de color marró clar i per dins amb paper adornat amb dibuix. Dins la capsa el manuscrit és protegit amb una camisa de paper d'embalar. a) Mides de superfície i gruix: 305 × 425 × 43.
2. Llom inexistent. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells mitjançant quatre dobles nervis.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: 87.
5. Dimensions: 285 × 403 × 25.
6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis 1-16, amb reclam: «hoyen aparia».
2) Plec de 8 × 2, folis 17-34, amb reclam: «molt en merits».
3) Plec de 8 × 2, folis 35-48, amb reclam: «anima».
4) Plec de 8 × 2, folis 49-64, amb reclam: «E diu aquest».
5) Plec de 8 × 2, folis 65-80, amb reclam: «E finalment».
6) Plec de 8 × 2, folis 81-87 + 9 talons.

Els folis inicial i final del plec 1) són despresos. En el plec 4) del foli 63, tanmateix comptat, no en resta més que un petit fragment al cap del foli.

8. Foliació contínua, amb llapis i xifres aràbigues, del segle XX, a l'angle superior dret del recto dels folis. Per restes d'una foliació antiga, contemporània de l'escriptura del manuscrit, en tinta sèpia i xifres romanes, situada també a l'angle superior del recto dels folis, encara que molt intermitent i ratada

per la usura que en aquella part ha sofert el manuscrit, podem conjecturar que l'actual foli 1 corresponia al XXIX del manuscrit. En aquest cas, és molt probable que els plecs anteriors, ara perduts, fossin un plec de 6 × 2 (possiblement de taula) i un plec de 8 × 2, que contindria els vint-i-un capítols inicials del volum i la part inicial del vint-i-dos.

9. Forats rodons, de punxó i incisió directa des del recto dels folis, que marquen les línies de justificació.

10. Filigrana de les tres muntanyes somades de creu, del tipus BRIQUET 11720, datada a Savoia entre 1402 i 1406.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom: 1111 2222. Primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-87. Foli 1ra, *inc.:* (*initio mutilus*) «… hom qui fills hauia que visques be, car la millor e la pus durabla heretat que hom podia dar ne lexar a sos fills era que hagues be viscut…»

Foli 87vb, *exp.:* «… veent herodes que los reys aquells no tornauen e sabent com hauien en betlem adorat linfant ab gran sollempnitat e reuerençia e com sen eren anats que nol hauien vist hach gran dolor el cor e fahia continents de fembre qui va en part e sobtosament corrent los detras crema e destroui…» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Vida de Crist*, III, 22-IV, c. 52, fins a la meitat del capítol.

4. Catàlegs i bibliografia: Glòria SABATÉ i Lurdes SORIANO, *D'inèdits i retrobats: el* Llibre dels àngels, *la* Vida de Jesucrist *de Francesc Eiximenis i el context de la seva difusió,* dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 459-460; BITECA (2004-2010) manid 1530 cnum 734.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 179 × 296, a dos corondells, de 39-42 línies. Impaginació del foli 51r: 47 + 78 + 22 + 78 + 64 × 40 + 296 + 68.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica cursiva amb influència de la bastarda, de dues mans. La primera escriu des del foli 1 al 77rb; la segona comença al foli 77rb i escriu fins al final.

4. Reclams horitzontals, a la zona del marge inferior corresponent a l'intercolumni, de mà dels mateixos copistes.

5. Decoració: Inicials de capítol blaves i vermelles alternades, amb filigrana i antenes. Rúbriques i calderons en vermelló.

6. Notes *passim*; la major part són indicacions dels títols dels capítols per al rubricador.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions del mateix copista: Fol. 3rb-4ra, 5ra, 7va, 9ra, 10ra, 17rb, 21vb, 28va, 34va, 50va, 51rb, 52rb, 54rb, 58rb, 70va,

12. Notícies històriques. En l'article acabat de citar a la bibliografia, s'identificava erròniament aquest manuscrit amb un dels catalogats per I. Casanovas, en concret amb el cinquè del seu llunyà treball del 1906.[81] La revisió dels exemplars eiximenisians censats a BITECA ha permès comprovar que el fragment de la RABLLB formava unitat amb el ms. 1925 de la BUB, també fragmentari, procedent del convent de Santa Caterina. Per a més detalls, cf. Lourdes SORIANO, *Dels manuscrits apareguts i retrobats de la biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, dins «Actes del XIIIè Col·loqui de la North American Catalan Society (Temple, Universitat de Philadelphia, 2010)», em premsa. Tenint en compte, tal com informa Soriano, que abans d'anar a parar a la BUB, els manuscrits i altres llibres procedents de la Desamortització van fer estada a la RABLLB, no hauria d'estranyar a ningú la presència d'aquest i altres mss. medievals a l'Acadèmia.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Dolent. Els dos primers folis molt fatigats. Fins al foli 45 una taca d'humitat ha escomès el marge superior dret del volum, malmetent la numeració primitiva, les restes de la qual són precàries i poden continuar esmicolant-se.

2. Datació: Primers anys del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència desconeguts. Segons l'article de L. Soriano acabat de citar, és molt possible que provingui del convent de Santa Caterina, com el ms. 1925 de la BUB, supra, n. 96.

99

24. BARCELONA, BUB, ms. 148, f. 130v-132r.

Cf. supra, n. 48, III, xv.

81. Cf. Ignasi CASANOVAS, *Còdexs de l'Arxiu del Palau,* dins «Revista de Bibliografia Catalana», 9 (1906), 16-19.

100

25. BARCELONA, Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, ms. sense sign., fol. 43v-44v.

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix. La superfície de coberta és de 145 × 220 × 40. Ambdues cobertes tenen rebava de protecció. La rebava de la coberta I, irregular, amida 23 mm. en la seva part més ampla; la de coberta II amida 113 mm. en la seva part més ampla. L'excés d'amplada s'explica perquè era la rebava que protegia el tall central del manuscrit.

b) Material: pergamí.

c) Indicacions escrites: Coberta I, cap al mig i a l'esquerra: «abola | abdi ua». Rastres d'una altra inscripció vertical que no hem poguda llegir amb raigs ultravioleta. A la coberta II hi ha una altra inscripció gairebé esvaïda que tampoc no hem pogut llegir amb els raigs dits. Girant la coberta II a l'inrevés, es llegeix, en lletres de mòdul gran i majúscules: «EN AQUEST».

2. Llom del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs no són cosits. Al llom, dividit en cinc seccions, se'n preveien dues, la segona i la quarta, per a fixar-hi el teixell de pell que havia de recollir els fils que fixaven el plecs al llom; ha subsistit el teixell de la secció quarta.

3. Altres elements. a) Tancadors: Un sol tancador de cordill, amb el gafet perdut.

g) Llavis: El central és protegit per la rebava de la coberta II, que el tanca completament.

4. És l'original. Data: segle XV.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.
2. Matèria: paper.
4. Folis: 152.
5. Dimensions: 150 × 215.
6. Plecs descosits: 1) Plec de 10 × 2, folis 1-10.
2) Plec de 10 × 2, folis 21-40.
3) Plec coix, de 9/7, folis 41-56.
4) Plec de coix, de 10/7, folis 57-73, amb tres talons finals.
5) Plec de 9 × 2, folis 74-92.
6) Plec de 10 × 2, folis 93-112.
7) Plec de 10 × 2, folis 113-132.
8) Plec de 10 × 2, folis 133- 152.

En el plec 3) el primer foli és solter. En el plec 5) el foliador es va estrompassar la xifra «89».

8. Foliació contínua, en llapis i en xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis, del segle XX, feta per Jaume Riera i Sans.

10. Filigrana de l'anell, del tipus VALLS I SUBIRÀ 1137, datada a Vic el 1447.

11. Forats triangulars, dos a cada costat, fets des del recto al verso amb punta o punxó pla, per a definir la caixa d'escriptura.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1-42r. Fol. 1r, *inc.:* «[En no]m de nostre Senyo[r] … [...]ll de la [...]la senta Maria [...]al es [... ho]nrat en Berthomeu Rodri[gues...] quall [...] fonch comensat en Valencia lo [pri]mer de julioll any 1468».

Fol. 42r, *exp.:* «Es li degut que comenca a seruir en trapani al primer dia de març».

2. Identificació de l'autor i obra: BARTOMEU RODRIGUES, *Llibre de comptes, 1468-1470.*

II

1. Folis 42v-152. Fol. 42v, *inc.:* «Aço devall scrit es tret del Fflor sanctorum en Calafell. En la ystoria de sanct Johan es contengut Erodes esser ydumeu los fills del qual erodes fforen VI e los IIII ague de vna juhia...».

Fol. 152v, *exp.:* «... Com Joade sacerdot manifesta per Rey Joachas [...] fonch alsat per Rey en Juda e deposaren de Re[...] Ythalia la qual trapijada per [... ...] mori».

2. Identificació de l'autor i obra: BARTOMEU RODRIGUES, *Anotacions de sermons i discursos, notes de vida privada, consultes sobre judaïsme a mestre Gabriel de Lleó i sobre* Bíblia *a mestre Joan Ramon, notes de lectura i d'estudi sobre passatges bíblics, sobre extractes del* Flos Sanctorum*, de la* Vida de Crist *de Francesc Eximenis, del* Regiment de Prínceps *de Gil de Roma i de les* Antiguitats judaiques *de Flavi Joseph, segons la distribució següent:*

Fol. 42v: Flos Sanctorum
Fol. 43r-44r: cf. infra, IV-X.
Fol. 45r: Ezequiel
Fol. 47rv: Gènesi
Fol. 47v-56v: Èxode
Fol. 57rv: Reis
Fol. 58r-59r: Èxode

Fol. 59v-69r: Levític
Fol. 69v-73v: Nombres
Fol. 74r: Job, Proverbis, Salms
Fol. 75r-79v: Deuteronomi
Fol. 80r-82r: Èxode
Fol. 82v-83r: Gil de Roma, Regiment de Prínceps
Fol. 83v-91r: Èxode
Fol. 91v-92v: Paralipòmenon
Fol. 93r-101v: Epístoles de sant Pau
Fol. 102r-104v: Actes i Lletres apostòliques
Fol. 105r-116r: Evangelis
Fol. 116v-118r: Apocalipsis
Fol. 119v-130v: Isaïes
Fol. 133r-152r: Paralipòmenon
Fol. 135v i 151r: Flavi Joseph, Antiguitats Judaiques

4. Catàlegs i bibliografia: Jaume RIERA I SANS, *Contribució a l'estudi del conflicte religiós dels conversos jueus (Segle XV),* dins «IX Congresso di Storia della Corona d'Aragona, Napoli, 11-15 aprile 1973, sul tema La Corona d'Aragona e il Mediterraneo: aspetti e problemi comuni da Alfonso il Magnanimo a Ferdinando il Cattolico (1416-1516)», vol. II, Napoli 1982, 409-425; *Presència de Josefus a les lletres catalanes medievals,* dins «Studia in honorem prof. M. de Riquer», vol. II, Barcelona, Quaderns Crema 1987, 179-220, especialment 206; DURAN III, 466-468.

III

Fol. 152v, diverses *probationes pennae.* Dalt de tot, una nota d'una mà diferent de la de Bartomeu Rodrigues: «Fas memo[ria…] a XXV d[… …] fan procura a Johan Seren quem recabas XV di[… …] quantitat quem deuen los ereus de bertino ent[…] juri[…] sa[gon]s consta per [… … …] dobres anys [...] 1456. | Atorch a vos seller com a XV de mag | Jo Jiohan Rodrigues ddddddddd | Jo Pere Miquel ddddddddddd».

Fragments eiximenisians:

IV

1. Fol. 43r, *inc.:* «Com los phariseus digueren als saigs perque no hauien pres Jhesus E que «atenessen que negun princep ne phariseu ne hom de be nol seguia sino lo poble maleyt que no sabia la ley de nostre Senyor Deu» En lo XXIII c^{o} del libre sete (*sic*) de Vita (*tatxat:* xsst) Christi».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Vida de Jesucrist, VIIII, c. 23.*

V

1. Fol. 43v, *inc.:* «Segon volum de Vita Christi en lo Sete libre segons exposicio de Beda. Tot preycador deu pensar la altesa effi de son offici e que ha eximpli de donar laor al Senyor llexades totes rialles e curiositats e ystories paganes e poetiques preyque segons la doctrina del Saluador ... totes ffundades per actoritats de la Sacra Scriptura'.

XXXXII anys apres que mori Jhesu christi ffonch destruyt lo temple per titus Vespesia.

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist, VIII, c. 7*.[82]

VI

1. Fol. 43 v, *inc.:* «»Los christians be ordenaren com comencen llurs sollempnitats al vespre del dia precedent» aco es en lo VIIIIè libre de Vita Christi en lo cº LXII».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist, IX, c. 62.*

VII

1. Foli 43v, *in.:* «Lo Saluador segons exposicio de «Theophilus exponent sanct Matheu que per gran misteri lo Saluador volch morir en diuendres qui era dia entre los juheus de gran sollempnitat car era primer en l'orde dels VII dies pasquals es ver que depux ho han ordenat enffre si matexs que Pasqua lur no puxa caure en diuendres ells saben per que ho han fet car a nos no ffa cura» en lo dit libre en lo capitol LXII».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist, IX, c. 62.*

VIII

1. Fol. «Lanyell Pasqual no era «dat en cena per refeccio mas en sagrament e memoria del eximent dels fills de Ysrael de la terra de Egipte» Llibre VIIIIè capitol LXIIII».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist, IX, c. 64.*

82. Compulsat amb BC, ms. 460, fol. 76ra.

IX

1. Fol. 44r, *inc.:* «En lo libre VIIII^{è} de Vita Christi capitol LXXXXIIII diu lactor que ha ffet lo dit libre que ha «legit que a hun sanct monge fonch reuellat que fonch acotat Jhesus de VI^{m} CLX VI assots e asso per secret tractament de la legio dels diables que lo beneyt Senyor gita del cors de hun home els mes en hun ramat de porchs» qui era daquell matex nombre».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist, IX, c. 94.*

X

1. Foli 44rv. Fol 44r, *inc.:* «Diu mestre Ffrancesch Eximenis en lo capitol LXXXXV de dit noue libre que llegit ha que com condapnaren a mort Jesuchrist «hi havia CLXXX^{a} persones que tots cridaven que fos crucificat» e que sil soltauen que ells e la llurs cases perrien e que mes valia que ell moris».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist, IX, c. 95.*

4. Catàlegs i bibliografia: Duran III, 466-468; J. Riera i Sans, *Contribució a l'estudi del conflicte religiós dels conversos jueus (segle XV)*, dins «IX Congrés d'Història de la Corona d'Aragó», vol. II, Barcelona, 418-424; J. Ainaud de Lasarte, *La Inquisició i els remences*, dins «Medievalia», 8 (1988), 23-39.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura només regular en els folis 1-42, amidant 118 mm. d'amplada i sense definir la llargada. En la resta del document, bo i mantenint-se el ratllat, la caixa és del tot irregular. Impaginació també variable.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals separades per 73, 28 i 18 mmm. És un pautat per a llibre de comptes.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura cursiva humanística del darrer terç del s. XV.

5. Decoració. En el foli 57r hi ha dibuixada una torre o borda. Manícules.

6) Notes *passim.*

9) Copista: Bartomeu Rodrigues.

10) Revisions i correccions. Ara i adés hi ha algun mot tatxat.

12) Notícies històriques: Aquest i dos manuscrits més van aparèixer emparedats l'any 1848, quan es demolia una casa del carrer del Call.[83] En el seu tes-

83. Amb el nom de *Consueta jueva,* A. Griera editià el 1966 en el vol. XVIII de la «Biblioteca Filológico-Histórica» un dels dos manuscrits dels quals no ens ocupem ací. Les mancances d'aquesta edició mogueren Jaume Riera i Sans a publicar el primer dels tres manuscrits en

tament Pau Solà i Trens els llegà a l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi.[84] La causa de l'emparedament queda aclarida per la notícia que el 25 de gener del 1488, quan se celebrà el primer acte de fe a Barcelona, Bartomeu Rodrigues fou cremat en efigie.[85] No cal dubtar que els manuscrits foren emparedats per ell mateix, i fins i tot es pot conjecturar la data amb precisió. Emparedar llibres era una manera d'amagar-los a gent trapassera i, sobretot, una manera de conservar-los. Bartomeu Rodrigues fugí de Barcelona abans que la Inquisició l'agafés. Devia pensar que hi podria tornar i per això emparedava els seus llibres, tractant de preservar-los per més endavant, però les coses es van donar revesses i els manuscrits quedaren amagats fins a mitjan segle XIX.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Ateses les vicissituds, correcte.
2. Datació: entre 1475 i 1482.
3. Origen barceloní.
4. Propietaris i procedència: Del seu autor i amo, Bartomeu Rodrigues (s. XV), el ms. passsa a Pau Solà i Trens (s. XIX), i d'aquest a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi.

Un recull d'oracions en català dels conversos jueus (segle XV), dins «Estudis Romànics», XVI (1971-1975), 49-97.

84. Sobre les circumstàncies de la troballa d'aquests manuscrits, les notícies que en van aparèixer a la premsa barcelonina de l'època, i la retroballa dels mateixos l'any 1962 dins un armari de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, cf. Jaume Riera i Sans, *a. c.,* 49-53, amb informació rica i detallada. Vet aquí el tenor de l'acta de la Junta general de la Reial Acadèmia del 13 de gener del 1867, quan els marmessors de Pau Solà i Trens executen la voluntat del difunt de lliurar a l'Acadèmia els tres manuscrits: «… tres libros manuscritos encerrados en una caja, todos en dialecto catalan, el uno en *dieciseisavo* escrito en vitela que parece ser un pequeño codice muy esmerado y arreglado, conteniendo varios salmos de David y algunas oraciones judaicas; el otro con cubiertas de marroqui y en *octavo* menor escrito en papel, conteniendo la enumeracion de los meses del año judaico y esplicacion de sus fiestas principales con otras oraciones para las fiestas y distintas horas y actos; y el otro con cubiertas de pergamino en *cuarto* mayor y escrito en papel comun, conteniendo anotaciones de cuentas de negociaciones estudios del antiguo Testamento y otras curiosidades…»: còpia de l'extracte de l'acta de 1867 amablement comunicada per Núria Nus, secretària administrativa actual de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi.

85. La notícia de la crema en efígie de Bartomeu Rodrigues fou comunicada a Jaume Riera per Joan Ainaud de Lasarte: cf. *ib*., 51, nota 7. Ainaud l'havia trobada en l'obra de Pere Miquel Carbonell, *Liber descriptionis reconsiliationis, purgationis et condemnationis hereticorum,* publicada per Manuel de Bofarull en els volums 27 i 28 de Codoinaca, concretament al vol. 28, p. 13, i n'havia dat notícia en *l. c.,* 37.

101

26. Sevilla, Arxiu Medinaceli, ms. λ G. II. e[86]

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: Format gran foli.
b) Material: Pell.
d) Elements decoratius: Ferros en sec, amb motius renaixentistes.
2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: No comptats els nervis.
b) Descripció de les seccions: 1) teixell amb títol escrit de color blau cel: «Recopilacion del | Marquezado de | Pallars» 2) cota: «11º 81»; a sota: «Hecho».
3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I folis de guarda captius, de pergamí, reaprofitats d'un còdex en llatí. Guarda anterior, escrit a ploma: «Rubrica del libre primer de mi francesch Casademunt».
b) Tancador de ferro.
d) Tall central tintat de color vermell.
4. Conclusió. Data. Segle XVII, post 1662.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: I + II + 1-671 + I.
5. Dimensions: 260 × 373.
6. Plecs: No comptats, en tractar-se d'un lligall modern. Els folis 654v-656v i 670-671 són en blanc.
12. Sistema de ratllat. Pauta tabel·liònica, de plegat vertical en tres. Primera línia escrita.

III. Contingut literari

I

1. Folis 1-4: Alfons III d'Aragó, *Usatges de Barcelona, Constitucions de Catalunya i Capítols de Cort.*

86. Descripció provisional.

II

1. Folis . Jaume I, *Constitucions, Capítols i Actes de Cort.*
4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2008) manid 2821 cnum 9662.

III

1. Foli CXVI [de la foliació antiga], *inc.:* «... tra com los gentils sacostauen a ell [...] Capitol LX. qui mostra com lo seguiren de betania fins en Jherusalem».

Ib., *exp.:* «...»

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Vida de Crist, fragment.*

IV

1. Folis ?-671.

2. Identificació de l'autor i obra: Bernat Josep LLOBET, *RECOPIlacion o Inventario de los autos y otras escrituras del Marquezado de Pallars, compuesto de orden ymandato del Exmo y por Real prerrogativa de su Real Sangre muy Illustre Señor Don Luis Ramon Folch de Cardona olim de Aragon Fernandes de Cordoua, Duque de Segorue y de Cardona etc Por Bernardo Ioseph Lobet Notario y de Numero de los del collegio de Notarios publicos de su Villa de Castellon y Condado de Empurias.*

4. Catàlegs i bibliografia: GASCON URIS, *Uns* Usatges de Barcelona *a l'Arxiu dels Ducs de Medinaceli,* 1999; BITECA (2008) manid 2821 cnum 9664.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 170 × 290, a columna tirada, de 25 línies. Impaginació

2. Tipus de ratllat.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura del segle XVII.

4. Reclams horitzontals als marges interior o exterior de cada pàgina.

5. Decoració: entre els folis 1 i 2 hi ha un full de pergamí amb escut, amb llegenda a la part superior, «LUDOVICUS. DUX», i any a la inferior: «1662».

11. Antigues signatures: L. G.II. 11.

12. Notícies històriques: És del temps del duc Lluís Ramon Folc de Cardona, VI duc de Sogorb, de Cardona i comte d'Empúries (1608-1670).

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Bo.

2. Datació: Copiat a Castelló d'Empúries el 1662.

3. Origen del fragment eiximenisià: desconegut.

4. Propietaris i procedència: Arxiu ducal de Medinaceli.

102

27. PALMA DE MALLORCA, Arxiu Capitular, 15533, fol. 37v-38v.

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes. a) Material: pergamí flexible.
b) Indicacions escrites: Foli de pergamí reutilitzat (document llatí).
c) Elements decoratius: No en té.
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + II.
4. Conclusió: En mal estat, només roman la coberta posterior i un bocí de l'anterior.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: II + 38 + II.
5. Dimensions: 150 × 217.
6. Plecs: 1) Plec de 1 × 2, folis I-II, sense reclam.
2) Plec coix 19/18 folis III-XXXVIII, sense reclam.

S'ha perdut el foli final del segon quadern.

8. Foliació o paginació: Restes d'una foliació antiga, en xifres romanes.
9. Numeració de plecs: Cap resta.
10. Filigranes: No s'han distingit.
13. Sistema de ratllat: Pauta a tinta.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis Ir.-XXXVIIv. Fol. Ir, inc.: «(*rúbrica*): Aci comensa la contemplacio o comiat de la uerge maria del dimecres sant com parlaren Jesuchrist e la uerga maria familiarment de la passio de Jesuchrist e del proces que fonch fet en la passio de Jesuchrist. {*inc. text*} Lo dimecres sant en la nit per prechs de la gloriosa uerge maria...» .

Fol. XXXVIIv, exp.: «... senyor coman la mia anima donant li an equesta uida present la tua gracia e della la tua santa gloria en la qual uius e retgnes per infinita seculorum amen» .

Colofó del copista: «finito libro sit laus et gloria cristo».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo-PERE PASQUAL, *Contemplació o comiat de la Verge el dimecres sant.*

3. Altres manuscrits: Barcelona, BC, mss. 77, folis 43v-58v; 451, fol. 1-31r; Firenze: Laurenziana, Rediano 149; Barcelona, BUB, ms. 559. fol. 24-40; San Lorenzo de El Escorial, Biblioteca del Monasterio, ms. L.II.12, fol. 55v-61r.

4. Catàlegs: MIRALLES Y SBERT (1941-43), *Catálogo del Archivo Capitular de Mallorca*, vol. 3, p. 305; BITECA (1998) manid 2381 cnum 2876.

5. Edicions (parcials o completes): Pedro ARMENGOL VALENZUELA, *Obras de san Pedro Pascual*..., vol. I, Roma 1905-1908, 21-35.

II

1. Folis 37^{v}-38^{v}. Fol. 37v, *inc*.: «(*rúbrica*) Contenplacio feta el cruxifixi de Jesuchrist comensant al cap (*fi de rúbrica*). O cap sagrat principi regidor de tota creatura humana per la qual es tot lo mon gobernat...».

Fol. XXXVIIIv, *exp*.: «A la sinagoga. O tu infernal sinagoga sobra tota brutal bestia e cruel plora tostemps e plany lo gran crim que as comes car as mort lo gran legat que deu... (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Vida de Crist, tractat IX, cap. 226, Qui ensenya X reclamacions sobre les parts diuerses del precios cors de Jhesuchrist. E comença al cap.*

3. Altres manuscrits: Barcelona, BC, ms. 451, fol. 66v-67v.

4. Catàlegs: MIRALLES Y SBERT (1941-43), *Catálogo del Archivo Capitular de Mallorca*, vol. 3, p. 305; BITECA (1998) manid 2381 cnum 2877.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 119 × 159 mm.

2. Tipus de ratllat: Text escrit a ratlla tirada, amb la primera línia escrita i 22 línies per plana.

3. Tipus de lletra i mans: Cursiva gòtico-humanística de dues mans, la primera de finals del s. XV i la segona d'inicis del s. XVI.

5. Decoració: Rúbriques i calderons en vermell.

9. Copistes: No són coneguts els noms dels copistes.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: paper amb taques d'humitat.

2. Datació. El tipus d'escriptura emprat situa el còdex a finals del XV (primera part); i a l'inici del segle XVI (segona part).

3. Origen desconegut.

4. Propietaris i procedència: Arxiu Capitular de Mallorca. Procedència ignota, si el ms. no ha nascut allí on radica.

103

28. Barcelona, BC, ms. 451, fol. 66v-67v.

El manuscrit és guardat dins una capsa rectangular de cartró, reforçada amb tela als cantons i folrada amb paper, que amida 62 × 230 × 40. El llom de la capsa és ras; a la part superior hi ha un teixell de pell vermella amb inscripció en lletres daurades: «Llegendes| religioses»; al centre hi ha un forat rodó; al capdavall, gomet vermell amb la cota actual del manuscrit: «451». En l'angle inferior intern de la part superior de la caixa, en llapis, nota topogràfica: «4-1», copiada de l'etiqueta que es descriurà tot d'una.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 157 × 225 × 35.

b) Material: Post recoberta de mitja pell, subjectada sobre la fusta mitjançant tres claus petits de metall. La tapa I només conserva el clau inferior.

c) Indicacions escrites: Contracoberta Iv, a l'angle superior esquerre, escrit en llapis: «F». Contracoberta II, sota la meitat de la pàgina, a l'angle dret, timbre de la BC. A l'angle inferior dret, etiqueta blanca de paper enganxada: «Diputación Provincial | de Barcelona | Biblioteca Central | Regº (*a mà*) Ms. 451 | Signª (*a mà*) 4-I».

2. Llom de la mateixa pell, molt pelada. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interns que en treuen tres d'externs, formant quatre seccions.

b) Descripció de les seccions: Buides.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I, amb filigrana de corona somada d'estrella de sis puntes, d'un tipus que no trobem repertoriat.

b) Tancadors de pell i gafets de ferro. Als gafets hi ha gravades unes flors.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls amb restes de pintura.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

g) Llavis coberts amb la mitja pell.

4. Conclusió: És l'original. Data: Segle XV, més tard restaurada.

II. Cos del volum

1. Composició material Manuscrit miscel·lani.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: I + 103 + I.

5. Dimensions: 145 × 210 × 20.

6. Plecs: 1) Plec coix de 8/7, folis 1-15, amb reclam: «que el podia».

2) Plec de 8 × 2, folis 16-31, amb reclam: «alls dits».

3) Plec de 8 × 2, folis 32-47, amb reclam: «arrancant se».

4) Plec de 8 × 2, folis 48-63, amb reclam: «e jo e lo sant».
5) Plec de 8 × 2, folis 64-79, amb reclam: «ans quel».
6) Plec de 8 × 2, folis 80-95, sense reclam.
7) Plec coix, de 6/2, folis 96-103.

El plec 1) era un antic quadern de 9 fulls (= 18 folis), dels quals s'han perdut el primer foli de la primera part de plec i els dos primers folis de la segona part del plec, com es pot comprovar gràcies a la distribució de les filigranes. A més d'ésser coix, el plec presenta l'anomalia que els seus fulls estan mal collocats. L'anomalia és antiga, car una mà del segle XVI entrat va notar els errors que hi havia en la disposició dels folis i la pertorbació de la lectura que se'n derivava. Per això, per obra i gràcia d'aquesta mà del segle XVI, els folis 6, 7, 8, 9 i 10 porten respectivament a l'angle superior esquerre les lletres *c, a, g, e, i.* Al marge inferior dret del foli 5v, hi ha la indicació «auant a», significant que la lectura ha de saltar al foli 7r; al foli 6v, la indicació «auant e» significa que la lectura ha de passar al foli 9r; al foli 7v, la indicació «arrera c», significa que la lectura ha de recular al foli 6r; al foli 8v, la indicació «auant i», significa que la lectura continua al foli 10r; al foli 9v, la indicació «arrera g», significa que la lectura ha de prosseguir al foli 8r. És a dir, l'ordre de la lectura és: fol. 5-7-6-9-8-10. Entre els actuals folis 9 i 8 se situa la pèrdua dels dos primers folis de la segona meitat del plec. El cosit que hi ha entre els folis 7 i 8 no pot ésser el centre real del plec.

8. Foliació del segle XX, contínua, en llapis i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: No se'n veu rastre.

10. Filigrana dels dos martells encreuats, amb una retirada forta a Piccard 122028, documentada a Augsburg el 1475, però no igual en les dimensions; semblant, no igual, als tipus Briquet 11638, datada a Perpinyà el 1463, i a amb variants a altres indrets de França i Suïssa, com és ara Lautrec l'any 1468, Draguinan els anys 1470-1472, Provence els anys 1473-1486, Sion els anys 1474-1488, Perpinyà altra vegada els anys 1476-1478, Soleure els anys 1476-1489, Narbona l'any 1480, Luzern els anys 1488-1497, Montréal-en-Bougey el 1494, Strasburg el 1483 i Lió entre 1463 i 1495; semblant també, no igual al tipus d'Oriol Valls i Subirà, *La Historia del papel en España. Siglos XV-XVI*, n. 203, datada el 1494.

11. Forats rodons, de punxó, incisos des del recto, molt a prop del tall, per a la contrucció de la caixa d'escriptura. Es veuen a dalt de tot del marge superior, al capdamunt de les línies de justificació verticals.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia molt esvaïda i a punta seca, sobretot cap al final del volum: 1111 2222.

III. Contingut literari

I

1. Folis 1-31r. Fol. 1r, *inc (initio mutilus):* «... la vostra honor es mia ela mia es vostra e ja mara mia vna de les coses qui a mi dolen es quan me va lo cor en aquella jornade la persona diuina per la gent no conaguda sera tan menys presade e si aquells mesquins ma conaxien quanta honor ma farien...».

Fol. 4v, *exp.:* «... nos vaeren la vn laltra fins al diuendras sant quant amanaren jhesu xt ab le creu al coll crucificar a mont caluari entra dos ladres, e la gloriosa nol conech tal lo agueren aparelat los jueus com per auant hoyrets».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Com per prechs de la verge Maria Jhesu Christ romas lo dimats* (*sic*) *a vespre e lo dimecres sant tot lo die e parlaren de la passio.*

3. Altres manuscrits: BC, ms. 77, folis 43v-58v, la coincidència dels dos textos començant al fol. 54r; BUB, ms. 559.

4. Catàlegs i bibliografia: BOOCT (1984) cnum 1213; BITECA (1991) manid 1141 cnum 1615, 1213, 1211.

5. Edició: Pedro Armengol Valenzuela, *Obras de sant Pedro Pascual, mártir...,* vol. I, Roma 1905, 21-35.

II

1. Folis 4v-31r. Fol. 4v, *inc.:* «(*rúbrica*) Rubrica. Aquesta es la passio de nostre redemptor ihesus la qual cascun ffaell xtia deu deuotament e piadosa contemplar (*fi de rúbrica*). Primerament en quina manera fou vanut e comprat lo saluador de tot lo mon ihesus. Segonament com lo sagrament de la sancta missa en la cena fou ordonat. Tercerament com fou pres e ligat. Quartament com fou a mort sentenciat. Cinquenament com fou en la creu penjat. Sisenament com fou en lo sepulcra posat Prosaguint lo primer punt comensant lo dimecres sant com lo baneyt senyor jhesus ab los seus daxebles en lo die ja anomenat se dinas a casa de santa martra vn era la gloriosa mare de deu e la baneyta magdalena la qual ministraua a ells...».

Fol. 31r, *exp:* «... E lauos sent johan acostas a la verge Maria elauala del cors posant aquel al sepulcre ab molt gran deuocio e reuerencia e puys posarenli desobra vna gran pedre».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Adaptació-traducció al català de les «Meditationes Passionis Christi» d'autor franciscà toscà desconegut.*

3. Altres manuscrits: Barcelona, ACA, ms. Sant Cugat 78; San Lorenzo del Escorial, biblioteca del Monestir, ms. g. IV. 25, folis 121v-162r. Tots tres tenen contactes, però no transmeten una tradició única.

4. Catàlegs i bibliografia: «Analecta Sacra Montserratensia», II (1918), 149-154; L. Oliger, *Le «Meditationes vitae Christi» del pseudo Bonaventura,* dins «Studi Francescani», VII (1921), 143-183; VIII (1922), 3-17; Martí de Barcelona, *De codicografia franciscano-catalana*, dins «Estudis Franciscans», 42 (1930), 72-

74; Jaume Massó i Torrents, *Repertori de l'antiga Literatua Catalana. La poesia,* vol. I, Barcelona, Editorial Alpha 1932, 42-43; BOOCT (1984) cnum 1211.

5. Edicions: a) *Vita Christi del seràfic Dr. Sant Joan Bonaventura,* Barcelona, Joan Rosenbach 1522; b) Albert Hauf, *Contemplació de la passió de nostre senyor Jesucrist,* Barcelona, Edicions el Mall 1982 (Biblioteca Escriny 6), 94 p., segons el text del ms. de l'Escorial.

III

1. Folis 31r-38r. a) Fol. 31r, *inc.:* «(*rúbrica*) Aquesta es la ystoria de la sancta corona de jhesu christ la qual fou posade lo diuendres sant sobre lo seu glorios cap (*fi de rúbrica*) [fol. 31v] Qvant jhesu christ fon pres en poder de pilat fou gran auolot de jueus a la porta cridant e dient que tal homa no deuia pus viure mas morir...».

Fol. 38r, *exp.:* «... e per aquesta manera la santa corona es vinguda en la casa de fransa de que lo bisbe e lo comta faeren al rey moltes gracies com ab tanta benignitat li auia plagut comtar los affers de la santa corona de nostra senyor Ihesu christ.».

2. Identificació de l'autor i obra: [Pseudo Pere Pasqual], *Història de la santa corona de Jesucrist.*

3. Altres manuscrits: BC, ms. 77, fol. 58v-68v; San Lorenzo del Escorial, biblioteca del Monestir, ms. L. II. 12, 61r-65r.

5. Edició: Pedro Armengol Valenzuela, *Obras de sant Pedro Pascual, mártir...,* vol. I, Roma 1905, 36-45.

b) Fol. 38r, *inc.:* «(*rúbrica en tinta verda*) Aquesta es la ystoria dell sant ladra appellat dimas lo quall entra en paradis lo jorn que mori e fon germa de let de ihesu christ (*fi de rúbrica*) Qvant la gloriosa verge Maria e son glorios fil ihesu christ e sent josep per reuelacio del angel fugiren en agipta per arodes lo qual mata los ignocens...».

Fol. 46v, *exp.:* «... Dons pusque del cors de sent dimas no es memoria que sia en aquest mon es be de creura que ab los altras sants ressucita en la resurreccio de ihesu christ en cors e en anima e es en la gloria de paradis e aqui pregua per nos e dons preguem lo que per aquella misericordia que ell troba ab nostra senyor deu ihesu christ que nons vula oblidar amen».

2. Identificació de l'autor i obra; [Pseudo Pere Pasqual] *Història del sant lladre.*

3. Altres manuscrits: BC, ms. 77, fol. 68v-80v; San Lorenzo del Escorial, biblioteca del Monestir, ms. L. II. 12, fols. 65r-69v.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1991) manid 1141 cnum 3161.

5. Edició: Pedro Armengol Valenzuela, *Obras de san Pedro Pascual, mártir...,* vol. I, Roma 1905, 45-56.

c) Fol. 46v, *inc.:* «(*rúbrica*) Aci comensa la ystoria dells sants ignoscens los qualls moriren martirs per ihesu christ e com ne en quina manera foren conseruats fins al die de vuy e seran fins a la fi dell mont (*fi de rúbrica*) [Fol. 47r] Apres la natiuitat de ihesu christ vingueren los

tres reys de orient en iherusalem per la qual vinguda lo rey arodes ac molt gran paor quant hoy dir que aquels tres reys stranys demanauen vn es nat lo rey dels jueus».

Fol. 54v, *exp.:* «... Empero diu se que quant lus recordaua que ihesu christ de sa boca lo lus comanas e que en aquell na farien seruey vigares lus era que per aquel seruir aconseguirien peradis. Loat sia lo glorios senyor deu ihesuchrist e la sua gloriosa mara madona santa maria e tota la santa cort celestiall de peradis amen».

2. Identificació de l'autor i obra: [Pseudo Pere PASQUAL], *Història dels sants Innocents.*

3. Altres manuscrits: BC, ms. 77, fol. 81r-91r San Lorenzo del Escorial, Biblioteca del Monestir, ms. L. II. 12, fols. 69v-74r.

5. Edició: Pedro ARMENGOL VALENZUELA, *Obras de san Pedro Pascual, mártir...,* vol. I, Roma 1905, 56-66.

d) Foli 54v, *inc.:* «(*rúbrica*) COM NE PER QUE DIX SENT IOHAN LO PRIMER AGNUS DEI E VN LO DIX NE A QUI HO DIX E COM NOS DEUEM PER SON DIT MILLORAR (*fi de rubrica*). Primerament quant ihesuchrist e la gloriosa verge Maria e lo prom josep vanien de la fuyta de Egipte e vanint foren en les pertides vnt mossen sent johan faya penitencia e per obra della santa trinitat e per consolacio de aquells quiu vaeren e de aquells qui ho hoyren...».

Fol. 66v, *exp.:* «...e prech uos tots quants ligireu la dita contemplacio o contenplets que pregueu deu omnipotent que per la sua gran misericordia age pietat de mi quill he escrit e de vosaltres quill ligirets e dels escoltants, que lo senyor glorios jhesu christ sia loat honrat e benayt e amat amen».

2. Identificació de l'autor i obra: [Pere PASQUAL] *Com i perquè sant Joan va dir el primer Agnus Dei.*

3. Altres manuscrits: BC, ms. 77, fol. 91r-107v; San Lorenzo del Escorial, biblioteca del Monestir, ms. L. II. 12, fols. 74v-83r.

5. Edició: Pedro ARMENGOL VALENZUELA, *Obras de san Pedro Pascual, mártir...,* vol. I, Roma 1905, 66-84.

IV

1. Folis 66v-67v. Fol. 66v, *inc.:* «Aquesta contemplacio deius scrita feu la molt sagrada e humil verge Maria quant tench lo sagrat cors dell seu glorios fil en la falda mort axi mal e cruelment turmentat la qual contemplacio en aquels sagrats e virginals membras axi naffrats e plagats deya les peraules saguents e tot primerament en aquel sagrat e glorios cap qui per los maluats fou despinas coronat e diu axi. | All cap | O cap sagrat principi e regidor de tota creatura...».

Fol. 67v, *exp.:* «... E per raho de aço tu ciutat de jherusalem qui eres apelada santa dequi auant seras dita ciutat omayera, condemnada, criminosa e reprouada per deu, car en tu es mort lo saluador de israel e de tot lo mon. Per la qual cosa seras fins als fonaments destroyda e destroyda e portada a no res».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Vida de Crist, tractat IX, cap. 226, Qui ensenya X reclamacions sobre les parts diuerses del precios cors de Jhesuchrist. E comença al cap.*

3. Altres manuscrits: Palma de Mallorca, Arxiu Capitular, 15333, fol. 37v-38v.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1990) manid 1141 cnum 1861

V

1. Folis 67v-69r. Fol. 67v, *inc.:* «Diu mossen sent gregori que lo diabla fa tres temptacions a la anima...».

Fol. 69r. *exp.:* «... E veus assi com deu hom encertir la gent en lur vida que lauores sapien respondra al diabla».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Temptacions del diable a l'ànima*.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1990) manid cnum 3164.

VI

1. Foli 69rv. Fol. 69r, *inc.:* «Papa iohan apres XXII qui fou alet en lany de M CCCXIIII ha atorgat et atorgua a cascu aytantas veguades com diran aquesta oracio perdo dels pecats mortals tres M dies e dels peccats venials M anys. Anima de ihesu christ sanctifica a mi...».

Fol. 69v, *exp.:* «... de nostra mia mort apela a mi e pose a mi prop de tu per tal que ab los teus angels jo lou a tu per tostemps amen. | Dada en auinyo lo diious sant en lany senyor M CCCXXX».

2. Identificació de l'autor i obra: JOAN XXII, *Oració Anima Christi sanctifica me,* traduïda en català.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1990) manid 1141 cnum 3165.

5. Edicions innúmeres en missals, breviaris, estampes, etc. de l'original llatí.

VII

e) Fol. 69v, *inc.:* «ASSO ES LA ASSUMCIO DELLA VERGE MADONA SANCTA MARIA. Asso es la assumcio dela verge madona santa maria. Com nostra senyor ihesu christ la sen monta al cel en cors e en anima sobre tots los angells asso hons comta la diuina scribtura que en aquell temps que nostra dona santa Maria estaua en iherusalem e pregaua...».

Fol. 73r, *exp.:* «... E aço fon en lo mes de aguost elos apostolls tornarensen cascun en son loch per preycar la peraula de ihesu christ e per conuertir les gents no creents. Vn preguem la verge gloriosa madona santa maria quens aport a bona ffi Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Assumpció de la verge Maria.*

4. Catàlegs i bibliografia: BOOCT (1984) cnum 1187.

VIII

1. Folis 73v-88v. Fol. 73v, *inc.:* «Barons scoltats vn patit | e dir vos tot per scrit | Grans senyalls qui deuen vanir | Anans quel mon degua ffinir | Vindran signes molt grans | E molt esquius e molt estramps | E molt forests etramolosos | dun les gents auran grans paos | Perque dich a tota gent | Que creseguan deu omnipotent | Cel qui feu terra e mar...».

Fol. 88v, *exp.:* «... En infern ab los anamichs | Car aquells auets molt be seruits | Tostemps aurets mals e dolors | E anguxas e plants e plors | Ab los diables en abis | Qui sofferran torments sens fis | Car hanc feran pecar mes gents | Aran soffarran greus turments».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM *Les senyals del judici, fragment de l'Evangeli de Nicodem.*

3. Manuscrit únic.

4. Catàlegs i bibliografia: Jaume MASSÓ I TORRENTS, *o. c.,* 361-364; Josep IZQUIERDO, *Emperò piadosament se creu per los feels: la tradició occitano-catalana medieval de l'apòcrif* Evangelium Nicodemi, dins L. BADIA i A. SOLER eds., *Intel·lectuals i escriptors a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, Curial-PAM 1994 (Textos i Estudis de cultura catalana 36), 17-48; BOOCT (1984) 1277.

5. Edició:

IX

1. Folis 88v-95v. Fol. 88v, *inc.:* «Aviats (*seq* barons *expunct*) la apistola barons | de deu lo para glorios | Laquall trames en iherusalem | Per los gran torts que nos auem | E fou en taula de pedra marbra scrita | e sagellada e be clausida | E fou en laltar desplaguada | De sent pera de Roma e recontada | Langell la aporta del cell | Sagellada ab noble sagell | Per mostrar moltes maysos...».

Fol. 95v, *exp.:* «... Auiats que dien los sants de deu | Que mal colets lo dia seu | Anant per carreras e per plassas | Mouents contrats e faent baladas | Car ladons se fan esguardaments | Ulladas e malls pensaments | E cauen tentost en pecat | Car desigen fer viltat | E no cuyden null mar ffar | e per so no sen volen estar | Mes lus valria que sen anassen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Lletra tramesa del cel.*

3. Altres manuscrits: BC, ms. 732, fol. 2v-11r; ms. 1504, fol. 82v-85v; BNF, ms. espag. 486, fol. 307-309.

4. Catalegs i bibliografia: V. LIEUTAUD, *Estudi literari d'un manuscrit català,* dins «Gay saber», II (1879), 17-20, 49-53, 51-63, 152-156; III (1880), 147-167; F. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum Medii Aevi,* vol. I, Madrid 1976, 121 i vol. VIII, 98, n. 148,20; Ramon ARAMON I SERRA, *Dos textos versificats en català de la lletra tramesa del cel,* dins «EUC», XIV (1929), 279-298; Daniel de Molins de Rei, *Notes sobre la lletra caigua del cel. Les versions catalanes en prosa,*

dins «Estudis Franciscans», 43 (1931), 53-75; Jaume Massó i Torrents, *o. c.,* 364-366; *OPP,* 51; BOOCT (194) cnum 186.

5. Edició: cf. R. Aramon, *ib.,* 287-298.

X

1. Folis 96r-98v. Fol. 96r, *inc.:* «Sagueix se la questio de la anima ab lo cors e primerarament (*sic*) diu la anima O cors mesquin e pecador | Vulles pensar en lo teu cor | De vn es axit ne es estat | Ne deu dequet ha creyat | Car si volls ben cogitar | E souin esmaginar | En so que has a vanir...».

Fol. 98v. *Exp.:* «... O Senyor de gran potencia | Qui per la tua gran clamencia | Nos as de no res creyats | E ab la tua sanc comprats | Gordans de perdicio | E de cruell (*seq* tentacio *expunct*)| E vos vere gloriosa | Qui sou mara de deu preciosa | En que auem gran confiansa | Car sou nostra speransa | Perqueus preguam humilment | e us suplicam deuotament | Que pregueu souint per nos».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim *Qüestió de l'ànima amb el cos.*

3. Manuscrit únic.

4. Catàlegs i bibliografia: Jaume Massó i Torrents, *o, c.,* 366-370; Th. Batiouchkof, *Le débat de l'âme et du corps,* dins «Romania», XX (1891), 1-55, 513-578; L. Katona, *A propos du débat du corps et de l'âme,* dins «Romania», XXVIII (1899), 269; R. Aramon i Serra, *Un debat de l'ànima i el cos en versos catalans,* dins «Recueil de travaux offerts à M. Clovis Brunel», vol. I, Génève, Droz 1955, 38-52, amb la bibliografia complementària que hi és citada; Juan F. Alcina, *Un fragmento de la* Visio Philiberti *y la tradición hispana del «Diálogo del alma y el cuerpo»,* dins «Nueva Revista de Filología Hispánica», 40 (1992), 513-522; BOOCT (1984) cnum 341

5. Edicions: R. Aramon i Serra, *o. c.,* 49-52.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 94 × 146, a columna tirada, de 26-29 línies. Impaginació del foli 33r: 20 + 94 + 33 × 22 + 145 + 43.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura semigòtica cursiva catalana, amb trets de bastarda, del segle XV, d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals, situats cap a la dreta, fent caixa amb el marge extern, decorats amb un traç del mateix color de la tinta de l'escriptura, de vegades amb un traç de color vermell (fol. 47v) o de color verd (fol. 79v).

5. Decoració: Inicials vermelles i verdes, més abundoses les primeres, alguna vegada posades dins un requadre amb tocs de groc (fol. 31v). Calderons verds i vermells. Rúbriques, algunes vegades executades en verd. A l'interior

dels paràgrafs, majúscules amb tocs de vermell i de verd. Lletres caudades al marge inferior.

6. Notes als folis 1r, 3r, 4v, 5r, 64v, 88r. És característica d'aquest ms. la gran quantitat de gargots, carotes, *probationes pennae* i intervencions escrites de tota mena, generalment del segle XVI i alguna potser del XVII, que hom troba escampades arreu de la part escrita del ms. i sobretot al final: Fol. 6r, «Mara mia molt amada»; fol. 6v, «Que onofre»; fol. 7r, «onofre iuhando del d..»; fol 13v, «comunament Molt merce que vostra merce sia mereuelat atque nomine iesus denaisar et comen consideremus iudicarme | literali Pera uerba litere Preteririt...»; fol.14, «rafel guell repesioti»; fol. 15r, «A mane domine iesus cristo Alias de (?)» | «Al molt ma | diu lo senyor en la sua doctrina que sensa les sues per que los seu»; fol. 17r, «Al molt magnific senyor MAN Manament»; fol. 22v, «coca g conca concagat me so maso»; fol. 23r, «Joanis mates Iosiani bues mamsueti | geneneralis bartolameue lo de cusi | Primoro fremonor alias comas merdicolus com los bartome | mascula sunto tibi femini mascus genus genere sun tot ibi quasue memento des | demino fremarca de e de barcelona en om | conccagat be ay mal forat | de frem fram frim from frum frix tot aco uol dir fret»; fol. 24r, «concagat meso maso | conca gat me son | nouerint uniuersi quot eque menaua»; «Micel Prat mes me deu dos dines andreu casadeual dos dines | franses martis cis | Mateu laudes 105 e Promeu | ma mara no samarse»; fol. 29r, «molt magnific senyor don jaume gomerat de met que no haue mohemu»; fol. 31v, «acordat | Y nomes sino per lo que lauia enviat | pel donador de la present avis per lo»; fol. 32r, «Al molt magnifich senyor ne Pera | lo per que auia e | per auisar a (?)»; fol. 35v, «m^{o} sales en basalu isis»; fol. 36r, «onofre»; fol. 36v, «estaua lo rey e lo biba dela ya noy auia nanguno spina | A A f femina mascus genus»; fol. 38r, «quoniam lumbi | Veners»; fol. 52v, «oNofre»; fol. 54r, «onofre Joando braser en basalu»; fol. 63r, «Al molt mag senhor mosen Jaume»; fol. 84r, «Domine labia mea aperies et os meum | D mana de Y Y»; fol. 90r, «Senyor m. Jaume Pere Sales per Vitor manerere Joses Promeu marcader (?)».

En el folis finals no escrits la proliferació és escandalosa. Transcrivim només el material que pot servir per a precisar possessions i ubicacions del manuscrit. Fol. 98r, «Com cada dia vna uolta seyor que en barba representa la storia de sant joan galoci de crespia domaer de crespia respon al reuerent para iaume seles inforcada agafada lagulla ab mans Al molt magnific Cones de uiella»; [*segueix una recepta, fol. 98v:*] «memorie de lenguent de lesmans. Primerement pren holi rosat... e vn pochde sere». «Item me deu lo senyer empere longa[... ...]der | Item me deu lo seyer en pere Duran de tortala XV sous per 20 de (?) drap que li e fet. | Item me deu lo senyer empera duran per rao duna pesa de cordelats | antoni comelas de montagut confes auer (a uos?) senyer enpera | (*Alia manu*) + Ihesus maria Etiam si ambulavero in medio vmbre mortis non timebo mala quoniam tu mecum es +».

Fol. 99r, nota de possessió, «Item iste liber pertinet a me michel llongania parrochie de argelaguerio». Repetida al foli 100r: «Item iste liber pertinet

michi michel longania filius petro longania de argelaguerio AMEN DEO GRATIAS». Als folis 100r-101r dibuixos i altres *probationes.*

[Folis 101v-102r, llista de noms de possibles creditors: «mº onofre margarit no ser maimoso» |[*nota jocosa*] «tota dona jovaneta quis fasa la barba al cony si no fot».

Segueix una relació de noms i cognoms: «demia marces | Antic clara | Pere seles +| Refel serador ++| Peres marces ++| Ganot garau +| Pere joan uallori +| Falisia basaleres +| Joanot marti +| Janot mir +| Pere juan mari rafes +| Macolau | narcis planas ++++| narcis martolel ++++| and[r]eu cadeual ++++| mateu laudes | Pere falic | micel moner | juan moner baster | manti sis sis | iuannet anox (?) | monserrat terades | Antic clara | [*Nota intercalada:* Con gran poder de Secilia el armada real salia rigela don iuan de austria Principe de gran valia hermano es del rey Phelipe que por (*fi d'intercalació*)]| micel moner | pere iuan arizafeta? | Janot garau | narcis martorel | sarador | Joanot mir | narsis ualori | pere iuan mari rafels | Janot mari».

Fol. 102v: «Qui de ladras fa cabal may non resta renom | axi veu moltes veguadas besa beu que per amor | Comunament so uingut a compta ab mº Jaume neg[..], Botiguer com los negocis meu que»

Fol. 103r: [*reprèn la llista de noms*] «Pere moner | nofre moner | Pere iuan fos | Joanot mir | martorel | falisia basaleres | Josef romeu | pere baster | ualori | micel Prat | [*nota jocosa*] Bona dona fot ancara mes nacara conc boga sy td | gode tere | mosen iaume | mosen iaume| que io no menia nunaco(?)»

Fol. 103v: «Al molt magnifich | Al molt magnifich». [*a l'inrevés*] «ciutat de Vic honrada fama te pera tot temps per fer tan gran armada en nombre de sinc sens | la ciutat De uic honraDa fama te per a tot tem fer tant gran armada en nom bre de sinc | Dones de uilauea nou cal nodrir cans Pus que en Barba forcada agafada ab mans | Dones de uila vella nous cal nodrir cans pus que en barba forcada agafada la guilla ab man[s]».

7. Timbre de la BC al foli 1r, 97v, 100v, 103v.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions: Fol. 2v, 4v, 12v, 14r, 15r, 25v, 29v, 30r, 33v, 38v, 39r, 44v, 45r, 48v, , 49v, 56v, 57rv, 59v, 60v, 64v, 71v, 74r, 78v, 88v, 93v, 94r, 96r, 97v .

12. Notícies històriques. Fou comprat a Crespià la segona dècada del segle XX. Les notes i *probationes* defineixen molt bé l'àmbit territorial on s'ha mogut el ms. o els seus successius possessors: Besalú, Argelaguer, Tortellà, Montagut, Crespià.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació mediocre. La humitat que ha patit el còdex ha fatigat el paper en el tall central, sobretot en la primera meitat del ms. Els folis finals tenen estrips i són mig despresos del volum. Una taca de tinta al foli 66v embruta el text, però no n'impedeix la lectura. Hi ha disseminades

altres taques menors de brutícia i senyals d'humitat. Altrament la relligadura és correcta, el paper és fort i l'escriptura es manté bé, sense oxidació.

2. Datació: Darrer terç del segle XV.

3. Origen: Entre Besalú i el pla de Martís (Crespià).

4. Propietaris i procedència. Segons les notes de possessió, a les acaballes del segle XVI o a principis del XVII, el ms. era de Miquel Llonganya, d'Argelaguer. També pot haver estat d'Onofre Joandó, bracer de Besalú. Conjecturem que la compra de l'IEC, feta a principis del segle XX, ha conservat el nom de la localitat on fou feta la transacció, bo i callant púdicament el nom del possible rector de la parròquia o altre propietari que va vendre el manuscrit.

SEGONA PART

REFOSES D'OBRES CATALANES DE FRANCESC EIXIMENIS

a) Del mateix Francesc Eiximenis

1. Scala Dei o Tractat de Contemplació (i Llibre de les Dones, cc. 319-340, 345-380)

104

1. Barcelona, BUB, ms. 88

I. Enquadernació

El manuscrit és guardat ara dins capsa de cartró, amb dos teixells de paper blanc al llom: 1) «Eximenis / Scala Dei»; 2) «B. U. / Ms. 88».

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 205 × 300 × 45.

b) Material: post recoberta de pell per l'exterior i de pergamí per l'interior.

c) Indicaciones escrites: Fa pocs anys a la coberta I, vivament fatigada, separada del llom i freturosa d'una restauració urgent, s'hi veien antigues signatures escrites en tinta en una tira de paper enganxada sobre la pell de la coberta que anava de dalt a baix del marge esquerre: «430», «77», «In 4º, 1». Havent estat el volum restaurat recentment, aquest material ha desaparegut. Contratapa I, diverses *probationes pennae* en lletres i dibuixos. En aquesta contratapa, a l'angle superior esquerre, hom hi ha inserit diversos elements que procedeixen de l'antic llom del ms.: 1) etiqueta amb la cota actual: «Ms./88»; 2) dessota, etiqueta de paper enfosquit, rodona, amb una possible signatura

antiga de la Cartoixa d'Escala Dei: «5»; 3) al capdavall del marge esquerre, fragment d'etiqueta de paper amb inscripció en lletra dels segles XVIII-XIX: «Devocion[ari(o)]| en | Catal[a(n)] | (*en llapis*) 44»; 4) al costat, un altre fragment de paper, amb restes d'inscripció: «M | (*a l'inrevés*) 16». Cf. infra, 2, b). Contratapa II, *probationes pennae*.

d) Elements decoratius: Coberta I: Pell decorada amb un puntejat gòtico-mudèjar. Al centre hi ha un gran rosetó circular, amb vuit lòbuls o semicircumferències entorn, que s'intersecionen, tot plegat dins triple rectangle. Coberta II: Dins doble rectangle, puntejat en un camp d'estrelles de vuit puntes. En totes dues cobertes, cinc claus protectors, disposats en forma de cinc d'oros.

2. Llom de pell, fa pocs anys fatigadíssim, ara molt dignament restaurat i sense cap element descriptiu ni cotes. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Es poden observar tres nervis de relligadura interna. Hi corresponen quatre seccions exteriors buides.

b) Abans de la restauració, al llom s'hi distingien les parts següents: 1) Teixell de paper, escrit en tinta: «Devocionario | en | Catalan 44»; 2) etiqueta rodona, amb cota «5»; 3) M invertida, en tinta; 4) signatura antiga: «21-2-16»; 5) etiqueta amb la cota actual: «88».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: IV al principi, amb filigrana de la letra *M* semblant a la de VALLS I SUBIRÀ, *La Historia del papel en España* II, nº 132, datada a València el 1409. Foli de guarda Ir, dalt de tot, en tinta: «Johan»; al capdavall, en llapis i lletra de Montserrat Lamarca: «Restaurat juny 2009». Fol. Iv, amb llapis vermell, cota antiga: «21-2-16», repetida al foli de guarda IIr. Foli de guarda IVv, dalt de tot, en tinta, lletra del s. XVI: «Aquest libre es del monestir de Scala Dei delsss». Dessota, repetit i completat *alia manu*: «Aquest libre es del monestir de Scala Dei del orde de Cartoxa Lo qual dona al mongo don Pera Sala lo sr. Antoni Sala pare seu mercader de barcelona».

b) Tancadors de metall restituïts.

c) Cobertes (folres) de pergamí.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix, restituïdes.

g) Llavis de la mateixa pell.

4. Conclusió. Data: Segle XV o principis del segle XVI.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis: IV + 107.
5. Dimensions: 292 × 205.
6. Plecs: 1) Plec de 2 × 2, folis de guarda I-IV.
2) Plec de 6 × 2, folis I-XII, amb reclam: «Que vos».
3) Plec de 6 × 2, folis XIII-XXIV, amb reclam: «alegrament».

4) Plec de 6 × 2, folis XXV-XXXVI, amb reclam: «saber».
5) Plec de 6 × 2, folis XXXVII-XLVIII, amb reclam: «Menjar».
6) Plec de 6 × 2, folis XLIX-LX, amb reclam: «Sens».
7) Plec de 6 × 2, folis LXI-LXXII, amb reclam: «E diu que».
8) Plec coix de 6/5, folis LXXIII-LXXXIV, amb reclam: «si deu nols».
9) Plec de 6 × 2, folis LXXXV-XCVI, amb reclam: «lamit».
10) Plec coix de 6/5, folis XCVII-CVII.

Del foli IV en queda la meitat inferior. El foli LXXIX, primer de la segona meitat del plec 8), ha desaparegut.

8. Foliació antiga, coetània del ms., en tinta i xifres romanes, a l'angle superior extern del recto dels folis, prop de l'angle de la caixa. Hi ha una altra foliació en xifres aràbigues, situada a l'angle inferior extern, que no sempre es pot veure a causa dels estralls que ha fet la cisalla als marges. Aquesta foliació comença al foli XXIII de la foliació romana, just on comença «lo tractat de les quatre virtuts cardinals», i arriba fins a la fi del volum. La numeració corresponent als capítols de taula no és obra del copista, ans un afegit posterior.

9. Numeració de plecs: No n'hi ha rastre.

10. Filigrana del carro de dues rodes, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ, *ib*., II, nº 37, datada a Vic el 1416.

11. Forats: Restes de perforacions rodones, situades als angles de la caixa, fetes amb punxó, >>>><<<<, i amb el quadern obert des de la part exterior.

12. Sistema de ratllat en tinta. 1111 2222. Primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis I-III. Foli Ir, *inc*. del pròleg: «A LA MOLT ALTA E MOlt excellent senyora la senyora dona Maria per la gracia de Deu regina darago ffrare ffrancesch exemeneç del orde dels frares menors totstemps son seruidor e factura en aquell qui es Rey dels Reys Ihesu Christ saluador e amador de tota consciencia pura. Senyora molt alta diuerses vegades ma stimulat la vostra gran Senyoria que per andressament de la vostra spiritual vida...».

Foli Ir, *exp.* del pròleg: «... per que senyora molt alta yo volent satisfer a la vostra sancta intencio e a creximent de la vostra deuocio he ordonat lo libre seguent en lo qual se contenen les materies les quals ensenyen les rubriques seguents».

Fol. Ir, *inc.* de la taula: «Primerament la noble regina e virtuosa en que deu souin pensar...».

Foli IIIv, *exp*. de la taula: «Com los contemplatius e actius poden lur cor fermar en cogitacions profitoses».

Folis [IV]-CVII. Fol. [IV]r, *inc*. (*initio mutilus*): «... de nit en la primera vigilia e ja millor es la segona axi com es en lalba o abans jatsia que a vegades pot esser en tal loch que altre temps hi pot esser bo e couinent...».

Fol. CVIIr, *exp.:* «... seras lunyat de molt mal pensament e souin merexeras quet sia dada e crescuda la gloria amen Conclusio e fi del present libre».

Fol CVIIr, colofó: «Acabat aquest poch volum resta supplicar a vos molt alta e excellent senyora dona Maria per la gracia de Deu Regina present darago demuntdita queus placia pendre aquest poch seruey del dit vostre seruidor ffrare ffrancesch exemeneç lo qual es fet principalment a Gloria de nostre senyor deu e per profit e saluacio de la vostra anima. Eço qui de bo hi es sia tot atribuhit a la font de tots bens nostre senyor deu. Los defalliments que aqui son sian atribuhits ala mia simplicitat. E placieus que sia en aquesta part supportada per la vostra gran magnificencia e pasciencia copiosa per les quals virtuts e altres moltes qui en vos son confiu en deu que us dara da ça la sua Gracia e dalla la sua Gloria Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Scala Dei*.

3. Altres manuscrits: BC, ms. 1804, ff. 57-145; BNM, ms. 92.

4. Catàlegs i bibliografia: Massó i Torrents, *Les obres*, 648; Martí, *Eximenis*, 476; Miquel Rosell, I, 103-104; Mateu Ibars, *Siglos XV-XVI*, 87, nº 120; BOOCT (1984) cnum 702; BITECA (1998) manid 1500 cnum 702; Albert Hauf, *L'espiritualitat catalana medieval i la «Devotio moderna»,* dins «Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Andorra 1-6 d'octubre de 1979», a cura de J. Bruguera i J. Massot i Muntaner, PAM 1980, 85-121; Pedro Sáinz Rodríguez, *Antología de la literatura espiritual española. I. Edad Media* (Espirituales Españoles 28)*,* Madrid 1980, 539-552; Sebastián Bartina, *Francisco Eiximenis (ca. 1327-1409) y el culto mariano,* dins *De cultu mariano apud scriptores ecclesiasticos saec. XIV-XV* (De cultu mariano saeculis XII-XV. Acta congressus Mariologici-Mariani internationalis Romae anno 1975 celebrati, vol. V), Roma 1981, 184-185 i 190-192; Curt J. Wittlin, «De *Lo Llibre de les Dones* a la *Scala Dei»,* dins «Actes del Tercer Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica», PAM 1983, 139-152; Gregorio de Andrés, *La valiosa colección de códices del conde de Guimerà en la biblioteca Nacional*, dins *Varia Bibliographica*. *Homenaje a José Simón Díaz* (Teatro del Siglo de Oro. Bibliografías y Catálogos 8), Kassel, Editions Reichenberger 1988, 47-54; Joan Requesens i Piquer, *Hug de Balma (s. XIII) en català (s. XV): La seva* Theologia Mystica *en el* Tractat de contemplació *de Francesc Eiximenis i edició del pròleg traduït,* dins «ATCA», 26 (2007), 569-615.

5. Edició: a) Barcelona, Diego de Gumiel 1494 (Palau 85205).

b) Barcelona, Joan Luschner, 1501 (Palau 85206).

c) Barcelona, Dimes Bellestar i Joan Giglo, 1523 (Palau 85207).

d) Elisabet Ràfols – Curt Wittlin, *Scala Dei. Devocionari de la reina Maria.* Edició modernitzada (El gra de blat, 55) Barcelona, PAM 1985, 100 p. [és la part que divergeix del *Llibre de les Dones.*]

e) Xavier Renedo – David Guixeras, *Francesc Eximenis. Llibres, mestres i sermons*, *o. c.,* publica el c. 63.

II

Fragments del Llibre de les dones *integrats a la* Scala Dei

a)

1. Folis XXXIX-LXXIIv. Fol. XXXIXr, *inc.:* «(*rúbrica*) Açi comença lo tractat de penitencia (*fi de rúbrica*). Apres los peccats mortals e offenses fetes a nostre senyor deu, Resta quens reconsiliem a ell sins volem saluar e açons coue de fer per [*in marg* vera] penitencia. Per que deus saber que penitencia es virtut macerant la carn donantli affliccio per tal queli sia obedient en les coses qui son anos necessaries a saluar les nostres animes...».

Fol. LXXIIrv, *exp.:* «... E diu que al precios cors e sanch de ihesu christ deu cascun saber alguna bona oracio special, e si non sap de special digua la general Ço es adoramus te domine ihesu christe et benedicimus tibi | quia per tuam sanctam crucem et mortem preciosissimam redemisti mundum».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre de les dones, cca. 319-340, 345-353.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2009) manid 1500 cnum 11093.

b)

1. Folis LXXIIII-CIr. Fol. LXXIIIIr, *inc.:* «(*rúbrica*) Açi comença lo tractat de contemplacio (*fi de rúbrica*). Contemplacio de aquella celestial gloria volent hauer açi algun sentiment conue leuar hi la pensa per alta contemplacio per que ab la ajuda del nostre redemptor tractarem açi queucom de aquesta sancta contemplacio. E deus aci notar que contemplacio es leuament de pensa fet per deu en les coses spirituals per amar nostre senyor deu purament. Segons que posa ricart en lo seu libre de contemplacio...».

Fol. CIr, *exp.:* «... Per raho de aço serua aquesta ley que jamés not acorts afer res que sie contra deu ne dubtes de fer res queli placia, e faras que per res no perdes temps. E que sies aytant com pusques exemplar de bona vida, e guardet de scandalitzar nengu, e viu sots disciplina e certa regla en tota part».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre de les dones, cc. 354-380.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2009) manid 1500 cnum 11094.

Sequitur: «Com los contemplatius els actius poden lo cor fermar en cogitacions a ells molt bones e profitoses. Demanauen alguns contemplatius. Com lo nostre cor sia axi quaix tostemps fora tota regla...».

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 110 × 175, a columna tirada, de 27-29 línies. Impaginació: 30 + 110 + 60 × 40 + 175 + 75.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda de principis del segle XV.

4. Reclams horitzontals centrats.

5. Decoració: Inicial blava i vermella amb tocs afiligranats vermells i morats al foli I. La inicial del tractat, foli II, ha desaparegut, juntament amb la meitat superior del foli, tallat bestialment a mà. Capitals blaves i vermelles simples, no executades les dels folis XIV-XX i XXII-XXVr; algunes amb tocs afiligranats interns, d'altres amb petites orles que s'escampen pels marges. Calderons blaus i vermells. La línia inical de cada capítol en escriptura gòtica bastarda cal·ligràfica de caixa dues vegades més alta que la resta. Majúscules amb tocs de groc a l'interior dels paràgrafs. Rúbriques.

Dibuix d'una cara als f. XXXIV i XCv.

5. Notes i senyals de nota als folis Xv, LVIIIv, LXrv, LXIIIIr, LXVr, LXVIIr, LXXXXIXrv, XCv, XCVIIr.

7. Segell blau de la Bibl. Pública i Universitària al foli Ir, XXXr, CVIIv. Segell vermell de la mateixa biblioteca als folis Ir, Xr, XXr, XXXr, XLr, Lr, LXr, LXXr, LXXXr, XCr, Cr, CVIIr.

8. *Probationes pennae* al foli Iv.

10. Revisions i correccions als folis LXVv, LXIXv i LXXXVIv.

V. Conclusió

1. El manuscrit havia arribat al llindar del segle XXI en un estat de conservació dolent: la coberta era malmesa, hi havia molts forats de corc, estrips i taques, el relligat dels plecs també era deficient. Domènec Palau l'ha restaurat el 2009, restituint-ne dignament els elements originals i fent possible que es pugui consultar amb comoditat.

2. Datació: Primera meitat del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Segons la nota de possessió del foli de guarda IVv, durant el segle XVI havia pertangut al mercader Antoni Sala, que el donà al seu fill Pere Sala, cartoixà, i aquest el deixà a la Cartoixa d'Escala Dei.

105

2. Madrid, BN, ms. 92

I. Enquadernació

1. Cobertes. El ms. és guardat dins una capsa de cartró folrada de tela verda i amb el llom i el queix de pell del mateix color, amb dors: «Eximenis Scala Dei». Etiqueta: «Mss. | 92». a) Mides de superfície i gruix: 205 × 285 × 43.

b) Material: Ànima de pasta, recoberta de marroquí de color avellana.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, etiqueta amb signatura actual: «Mss. | 92». Etiqueta amb signatura antiga: «B. 97».

d) Elements decoratius: Dos ferros d'or en forma de rectangle.

2. Llom de la mateixa pell, amb ferros daurats. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant sis nervis interns, que en treuen altres tants d'externs, formant set seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) ferros; 2) en lletra daurada: «XIMENEZ | SCALA DEI»; 3)-6) ferros; 7) ferros, i al damunt etiqueta: «Ms. | 92».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: IV + III. Els tres primers folis inicials de guarda i els tres finals han estat incorporats al ms. en el moment de l'enquadernació. El foli de guarda inicial IV és una guarda més antiga. F. de g. inicial Ir, escrita amb llapis, antiga signatura tatxada: «B.104».

c) Cobertes (folres) de papers d'aigues.

d) Talls policromats amb colors verd, vermell i malva.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

f) Queix de la mateixa pell, una mica malmesa la part inferior del queix del davant.

g) Llavis de la mateixa pell, amb ferros daurats.

4. Conclusió. Data: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis: IV + 105 + III.
5. Dimensions: 190 × 275 × 30.
6. Plecs: 1) Plec coix de 4/1, folis II-VI.
2) Plec de 4 × 2, folis VI duplic.-XIII, amb reclam: «mare».
3) Plec de 6 × 2, folis XIII-XXV, amb reclam: «De la segona».
4) Plec de 6 × 2, folis XXVI-XXXVII, amb reclam: «que quis».
5) Plec de 6 × 2, folis XXXVIII-XLIX, amb reclam: «que fer pories».
6) Plec de 6 × 2, folis L-LXI, amb reclam: «esser feta».

7) Plec de 6 × 2, folis LXII-LXXIII, amb reclam: «Aqui la nostra».
8) Plec de 6 × 2, folis LXXIIII-LXXXV, amb reclam: «cremant».
9) Plec de 6 × 2, folis LXXXVI-XCVII, amb reclam: «-secucio».
10) Plec coix de 5/4, folis XCVIII-[CVI].

Els folis CIIv-[CVIv] són buits. Els folis XXXVIII, L i LXI han perdut una part del seu marge dret, sense perjudici per al text ni per a les notes marginals.

8. Foliació en tinta i xifres romanes, coetània del ms. a l'angle superior dret del recto dels folis. Duplica el foli VI.
9. Numeració de plecs: No se'n veu rastre.
10. Filigranes: del cap de l'unicorn, semblant a la de BRIQUET 15821, datada a Perpinyà a el 1407, amb una variant idèntica a Gènova el 1410.
11. Forats: Dues perforacions rodones al marge extern.
12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222. Primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. F. de g. IV, enganxat, el teixell de l'enquadernació primitiva de pergamí que tenia el ms., on es llegeix: «Fr. FRANCIS. XIM. ESCALA DEY Mº.

Fol II-CII. Fol IIr, *inc*. de la taula de capítols: «(*rúbrica*) Aquest libre es appellat. Escala dei lo qual libre ha ordenat Mestre ffrancesch eximeniç dela orde dels frares menors e patriarcha de Jherusalem (*fi de rúbrica*) A la molt alta e molt excellent senyora la senyora dona Maria per la gracia de Deu Regina de Arago. ffrare francesch Eximeniç del orda dels ffrares menors dela Ciutat de Valencia tostemps son seruidor e factura en aquell qui es Rey dels Reys Jhesu christ saluador e amador de tota consciencia pura. Senyora molt alta diuerses uegades ma stimolat la vostra gran senyoria que per endreçament dela vostra spiritual vida vos degues ordenar qualque poch volumet...»

Fol VIr, *exp*. de la taula: «... Com los contemplatius e los actius poden lur cor fermar en cogitacions profitoses (*rúbrica*): En cartes CI. Conclusio del present libre en cartes CII» (*fi de rúbrica*).

Fol VIr duplicat, *inc* del tractat: «(*rúbrica*) La molt nobla e virtuosa Regina en que deu souent pensar (*fi de rúbrica*). Primerament donchs ab la ajuda de nostro senyor deu auem a tractar la nobla (*in marg*:) e molt excellent e virtuosa (*fi de marge*) Regina en que deu souint pensar...»

Fol CIIr, *exp*. del tractat: «(*rúbrica*) Conclosio e fi del present libre (*fi de rúbrica*). Acabat aquest poch volum Resta a sopplicar a vos molt alta e excellent senyora dona Maria (*in marg*) per la gracia de deu (*fi de marge*) Regina present del Regne de Arago damunt dita. Que a uos placia pendre aquest

poch seruey del dit vostre seruidor ffrare ffrancesch exemenes lo qual es fet principalment a gloria (*marg*) de nostre senyor (*fi de marge*) deu e profit e saluació dela vostra anima e ço qui bo hi es sie tot atribuit ala font de tots bens nostro senyor deu. Los deffaliments quiy son sien atribuits ala mia simplicitat e placiaus que si en aquesta part supportada per la vostra gran magnificencia e paciencia copiosament. Per les quals virtuts e altres moltes qui en vos son. Confiu en deu queus dara deça la sua gracia e della la sua gloria. A.M.E.N. | Ffon acabat de scriure lo present libre appellat Scala dei disapte a V dies del mes de Agost any M CCCC XLIIIIe».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Scala Dei.*

4. Catàlegs: Grahit, 36; Massó i Torrents, *Les obres*, 647-648; Martí, *Eximenis*, 476; Martí, *Notes descriptives*, 342-343; Castro, 20-21; IGMBNM, I, 89; Domínguez Bordona, 12; Gregorio de Andrés, *La valiosa colección de códices del Conde de Guimerà en la Biblioteca Nacional*, dins *Varia Bibliographica. Homenaje a José Simón Díaz* (Teatro del Siglo de Oro. Bibliografías y Catálogos 8), Kassel, Editions Reichenberger 1988, 52, n. 10; BOOCT (1984) cnum 704; BITECA (1991-2009) manid 1501 cnum 704.

II

Fragments del Llibre de les Dones *integrats a la* Scala Dei

a)

1. Folis XXXIX-LXXIIv. Fol. XXXIXr, *inc.:* «(*rúbrica*) Açi comença lo tractat de penitencia (*fi de rúbrica*). Apres los peccats mortals e offenses fetes a nostre senyor deu, Resta quens reconsiliem a ell sins volem saluar e açons coue de fer per [*in marg* vera] penitencia. Per que deus saber que penitencia es virtut macerant la carn donantli affliccio per tal queli sia obedient en les coses qui son anos necessaries a saluar les nostres animes... ».

Fol. LXXIIrv, *exp.:* «... E diu que al precios cors e sanch de ihesu christ deu cascun saber alguna bona oracio special, e si non sap de special digua la general Ço es adoramus te domine ihesu christe et benedicimus tibi | quia per tuam sanctam crucem et mortem preciosissimam redemisti mundum».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre de les dones, cc. 319-340, 345-353.*

b)

1. Folis LXXIIII-CIr. Fol. LXXIIIIr, *inc.:* «(*rúbrica*) Aci comença lo tractat de contemplacio (*fi de rúbrica*). Contemplacio de aquella celestial gloria volent hauer aci algun sentiment conue leuar hi la pensa per alta contemplacio per que ab la ajuda del nostre redemptor tractarem açi queucom de aquesta sancta contemplacio. E deus aci notar que contemplacio es leuament de pensa

fet per deu en les coses spirituals per amar nostre senyor deu purament. Segons que posa ricart en lo seu libre de contemplacio...».

Fol. CIr, *exp.:* «... Per raho de aço serua aquesta ley que jamés not acorts afer res que sie contra deu ne dubtes de fer res queli placia, e faras que per res no perdes temps. E que sies aytant com pusques exemplar de bona vida, e guardet de scandalitzar nengu, e viu sots disciplina e certa regla en tota part».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre de les dones, cc. 354-380.*

Sequitur: «Com los contemplatius els actius poden lo cor fermar en cogitacions a ells molt bones e profitoses. Demanauen alguns contemplatius. Com lo nostre cor sia axi quaix tostemps fora tota regla...».

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 110 × 163, a columna tirada, de 31/33 línies. Impaginació: 33 + 110 + 45 × 35 + 163 + 72.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació. UR = 5.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura humanística de la primera meitat del segle XV.

4. Reclams horitzontals, situats cap a la dreta.

5. Decoració. Al foli VI dupl. recto, inicial de tractat blava, lila, marró i daurada amb orla vegetal dels mateixos colors i petits cercles d'or amb raig abelliformes. Al foli IIr i XXXIXr, inicial blava, vermella i morada, amb filigrana vermella i antenes. Capitals blaves i vermelles amb antenes vermelles i malves. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de groc.

6. Notes, signes de nota i manícules: fol. VIIv-XIIIv, XXVIIr-XLr, XLIIIr, LIv-LXr, LXIIv-LXVIIr, LXXv-LXXVIIIv, LXXXVIr, LXXXVIIIr, XLVII-Iv-XCIXr, CIr. Les notes són de dues mans.

7. Segells i timbres: Fol IIr, XIr, XXIIIr, LIXr, LXXVIr, XCr, CIIr.

10. Revisions i correccions: fol IIr, VI dupl. r-VIIr, VIIIv-IXv-XXIIIr, XXVr, XXVIIr-XXVIIv, XXXV, XXXIIIv-XXXIIIIr, XXXVr-v, XXX-VIIIr-XXXIXr, XLIv-XLIIr, XLVv-XLVIIIr, LIIr-LIIIv, LVIIv, LXIv-LXVr, LXXr, LXXIv, LXXIIIr, LXXIIIIv-LXXXVv, LXXXVIIr-XCIIII, XCVI-XCVIIIr, CIr.

11. Antigues signatures: B. 97, B. 104

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo, tot i que el ms. fou molt fatigat abans d'ésser relligat el s. XVIII, i alguns folis es feren malbé.

2. Datació: 1444 agost 5.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: L'any 1638 era de Gaspar Galceran de Castre Pinós de So i d'Aragó-Gurrrea, I comte de Guimerà. Passa a la casa d'Híxar. Ingressa a la Biblioteca Reial el 1735, que el compra en temps del bibliotecari Blas Antonio Nassarre.

106

3. Barcelona, BC, ms. 1804, fol. 57ra-144vb.

Cf. supra, n. 46.

b) De Jacquet de Marville

2. Del Llibre dels Àngels i del Llibre de les Dones

107

Tarragona, Biblioteca Pública de l'Estat (Santes Creus, ms. 22), ms. 46, fol. 425r-434v.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 186 × 213 × 70.

b) Material: Pasta de paper recoberta de pergamí groc.

2. Llom dels mateixos materials que les cobertes, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant set nervis interns, que en treuen altres tants d'externs, poc perceptibles, perquè el llom extern està un xic separat del llom interior.

b) Descripció de les seccions: A dalt, teixell de pell vermella, amb una part del contingut del ms. en majúscules daurades: «DE INCAR. VERBI | Ord. Vitae Religios. | CAR. CAMERACEN. | De Refor. Ecclesiae». Dessota, restes d'etiqueta de paper blanc enganxada amb la cota actual del ms.: «46». Més avall, sota l'etiqueta, signatura antiga de la biblioteca de Santes Creus: «22». A l'extrem inferior del llom, taca o gargot de tinta o pintura vermella.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + II, organitzats com a plecs coixos respectivament de 1/2 i 2/1, essent el foli solter el folre de la respectiva contratapa. Filigrana del nom CARBO, del s. XVIII, que no trobem repertoriada.

Foli de guarda inicial IIv, cota i índex del volum en tinta, fet per un bibliotecari de Santes Creus, amb afegits en llapis d'un bibliotecari del s. XX:

«Tom. [*tatxat*: 477] 22. [*tatxat*:] Nº plom 16 (?).

De exordio divinae incarnationis et | de misterio nostrae redemptionis. N.1.

[*tatxat*:] Nº 2.

[*En llapis*:] Questio super Missus est seu de laudibus BMV – Albert Magne OP [*fi d'escriptura en llapis*].

Ordinatio vitae religiosae. N. 329 [*afegit en llapis*] Jo. Vallensis O M [*fi de llapis*]

Nº 3.

De reformatione Ecclesiae a Cardinale Cameracensi. N. 435.

[*en llapis*:] Hi ha un tractat català [*fi de llapis*]».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls daurats.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis del mateix pergamí de les cobertes.

4. Conclusió: Data: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Ms. miscel·lani.

2. Matèria: paper.

4. Folis: II + 454 [354] + II.

5. Dimensions: 150 × 210 × 64.

6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis 1-16, amb reclam: «fuit in meridie».

2) Plec coix de 7/8, folis 17-31, amb reclam: «de colore».

3) Plec de 8 × 2, folis 32-47, amb reclam: «efficiencia».

4) Plec de 8 × 2, folis 48-63, amb reclam: «scilicet quod sit».

5) Plec de 8 × 2, folis 64-79, amb reclam: «patet discrecio».

6) Plec de 8 × 2, folis 80-96, amb reclam: «refiere ad deum».

7) Plec de 8 × 2, folis 97-113, amb reclam: «ergo relinquitur».

8) Plec de 8 × 2, folis 114-229, amb reclam: «remaneant».

9) Plec de 8 × 2, folis 230-245, amb reclam: «-quacio ad».

10) Plec de 8 × 2, folis 246-261, amb reclam: «quod operatus».

11) Plec de 8 × 2, folis 261^2-277, sense reclam.

12) Plec de 5 × 2, folis 278-289, sense reclam.

13) Plec de 8 × 2, folis 290-305, amb reclam: «Inclina aurem».

14) Plec coix de 7/6, folis 306-328, sense reclam.

15) Plec de 6 × 2, folis 329-340, amb reclam: «exaudiret».

16) Plec de 6 × 2, folis 341-362, amb reclam: «Consequenter videndum».

17) Plec coix de 5/6, folis 363-373, amb reclam: «-lencium decepcionem».

18) Plec de 6 × 2, folis 374-386, amb reclam: «quibus utitur».

19) Plec de 6 × 2, folis 387-[397^2], amb reclam: «ad iurabat discipulos».

20) Plec de 6 × 2, folis 398-409, amb reclam: «Non habemus».

21) Plec coix de 6/5, folis 410-420, amb reclam: «capere impudicum».

22) Plec coix de 4/0, folis 421-424, amb quatre talons a la segona meitat de plec.

23) Plec de 5 × 2, folis 425-434, sense reclam.
24) Plec coix de 4/6, folis 435-446, sense reclam.
25) Plec coix de 4/7, folis 447-454, amb taló entre folis 453-454.

En el plec 1) hi ha reforços de paper entre els folis 1-2 i 8-9, centrals del plec.
Al plec 2) taló entre folis 23 i 24.
Al plec 8) hi ha un salt del foli 122 al 223 (!).
Al plec 11) el foli 261 és reiterat i el 274 és omès.
Al plec 12) són omesos els folis 284 i 288.
Al plec 14) hi ha un salt del foli 306 al 317(!).
Al plec 18) és omès el foli 384.
Al plec 19) després del foli 397 el següent no és numerat [397^2].
Al plec 21, taló entre folis 418-419.
Al plec 24, falta el foli 438, amb pèrdua del text; el fol. 439 és estripat i només en resta la quarta part superior; hi ha un taló entre el que subsisteix del foli 439 i el 440. Ja es veu, doncs, que primitivament aquest havia estat un plec regular de 6 × 2.
Foli 446v, buit. Una mà posterior, del s. XVI o XVII, ha escrit dalt de tot, en tinta malva molt fina i subratllant la frase: «In diebus yllis audiuit vocem de celo». Tot seguit, gran gargot de la mateixa ploma i tinta, que omple tota la pàgina.

8. Foliació contínua en tinta negra i xifres aràbigues, del s. XVIII, amb les anomalies assenyalades, a l'angle superior dret del recto dels folis.
9. Numeració de plecs: no se'n veu rastre.
10. Filigranes: a) Folis 2-30, 306-328, 367, 375, 377-423, de la lletra N somada de creu, semblant a BRIQUET 8429, documentada a Pisa entre 1459 i 1463; i a BRIQUET 8430, documentada a Nàpols el 1462.
b) Folis 32-289, 330-339, 429-430, 437-444, de la creu encerclada, del tipus BRIQUET 5575-5576, sense que es pugui decidir entre les dues, perquè la part central, on rau la diferència més clara, es troba ara embeguda en el llom del volum. BRIQUET 5575 és documentada a Roma el 1456 i en altres bandes d'Itàlia entre 1457 i 1470: BRIQUET 5576 és documentada a Nàpols el 1468 i a Venècia el 1471. La filigrana també es pot posar en relació amb les de PICCARD, II, 604-631, especialment amb el grup 613-615, datades a Udine el 1458 i a Nàpols i Siena els anys 1460-1461.
c) Folis 290 – 305, de les tisores, del tipus BRIQUET 3666, documentada a Perpinyà el 1448, amb variants idèntiques a Baviera del 1445, altre cop a Perpinyà dels anys 1447-1450, i a Milà del 1448.
d) Folis 343 – 365, 371-372, de les tisores, del tipus BRIQUET 3668, documentada a Roma el 1454, amb variants semblants a Roma mateix dels anys 1456-1460, a Nàpols del 1459 i a Salzburg del 1462

e) Folis 425-434, 447-454, de les tisores, del tipus BRIQUET 3763-3764, documentades a Nàpols el 1453 i a Roma el 1454; ambdues tenen variants similars dels anys centrals del segle, sense depassar el 1468.

11. Forats per a definir l'altura de la caixa, rodons i d'incisió directa.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1-289. Fol. 1r, dalt de tot, en tinta sèpia (*al man*, lletra dels s. XV-XVI: «Iste liber intitulatur de exordio diuine incarnationis et de misterio nostre redemptionis».

Ib., *inc*. del pròleg: «Clara est et que nunquam marcescit sapientia et facile uidetur ab hiis qui diligunt eam. Inuenietur ab hiis qui querunt eam: preoccupat qui se concupiscunt: ut illis se prior ostendat...».

Fol.2v, *exp.* del pròleg: «... decuit nimirum reginam virginum singulari priuilegio absque omni peccato ducere uitam que dum peccati mortisque pareret peremptorem munus uite et iusticie omnibus obtineret quod et nullum bonum defuit cuius pura creatura in statu uie capax fuit».

Fol. 2va, *inc.* de la taula: «Si necesse fuerit missionem fieri, (*al man interlin*) car. VI...».

Fol. 5vb, *exp.* de la taula: «... De hoc ecce elisabeth».

Fol. 5v, *inc.* del tractat: «Primo queritur an necesse fuerit hanc missionem esse et videtur quod non. Inter quecumque distantia nulla necessaria est missio, inter deum et beatissimam virginem nulla est distantia, ergo nulla debuit interuenire missio...».

Fol. 289v, *exp*.: «... Numquid forte adhuc dubiam et incredulam oraculo recenciori uoluit confirmare miraculo absit legere et zacharie [*cancell*: e] incredulitatem ab hoc angelo fuisset (*sic*) castigatam mariam autem in aliquo reprensam non legimus».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo-ALBERT EL GRAN, *Mariale sive quaestiones super evangelim missus est.*

3. Altres manuscrits: Cf. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum*, II, 50-51, n. 1061 que indica 20 mss., n'enyora 9 i omet els de Darmstadt, HB, ms. 312, fol. 1r; Frankfurt am Main, SUB, Praed. 74, fol. 254v-383v; Wroclau, BU, ms. I. F. 160, fol. 1r-96v, i el nostre.

4. Catàlegs i bibliografia: A. FRIES, *Die unter den Namen des Albertus Magnus überlieferten mariologischen Schriften,* 1954, 5-80 i 130-131; «RTAM», 25 (1958), 285-328; 28 (1961), 271.

II

1. Folis 290r-328v – Fol. 290r, *inc*. [del pròleg]: «Quantum sit difficilius excitare affectum ad deuocionem et reducere intellectum ad cognicionem summi boni experiencia ostendit. Omnes enim currunt ad scientiam et pauci currunt ad conscientiam et racio instruit. Nam scientia inflat et dum affectum mundanalium secum esse tollerat in maliuolam animam intrat...»

Fol. 303r, *exp*. [del pròleg]: «... et recto zelo et pura conscientia decorati ei laudes reddamus omni tempore quas tenemur et repleti suauitate virtutum Jugiter possimus suis mirabilibus delectari. Quod concedere nobis dignetur ipse omnipotens deus qui viuit et Regnat per omnia secula benedictus. Amen».[87]

Fol. 303v, *inc*. de l'obra: «Domine Jhesu Xpe Rex Altissime filii (*sic*) summi Patris fac me saciari inter viros beatos qui in lege tua meditantur die ac nocte et dignum esse cum omnibus qui confidunt in te...»

Fol. 328v, *exp*.: «... Et te laudo quem omnis spiritus laudat in excelsis dominum de celis. Tibi laus tibi honor tibi gloria deo patri et filio et spiritui santo qui sine fine viuis et Regnas in secula seculorum. Amen».

3. Identificació de l'autor i obra: Prudentius Galindo Tricassinus, *Flores Psalmorum*.

3. Altres manuscrits: Siena, Bibl. Comunale, ms. F II 18, fol. 65-80; Lucca, Bibl. Governativa, ms. 2161, fol. 1-40; BN París, ms. lat. 3761, fol. 90r-107v; BAV, ms. Regin. lat. 334, fol. 1r-30v; ms. Vat. lat. 84, fol. 251r-274v; Oxford, ms. D'Orville 45.

4. Catàlegs i bibliografia: Stegmüller, *Repertorium Biblicum*, IV, 493, n. 7016-7016,1; VI, 378, n. 9719.

5. Edicions: Mai, *Scriptorum Veterum Nova Collectio*, 9, 369-370; PL 115, 1449-1457.

III

1. folis 329-424. Fol. 329r, *inc*.: «De deffectiua et varia temporis qualitate primum Capitulum sub quo continentur VII temporis deffectiue qualitates vel conclusiones. Prima quia tempus est instantanea modicitate breue...»

Fol. 424v, *exp*.: «... prout suplicat beatus gregorius vbi supra In huius inquit vite naufragio queso orationis tue me tabula sustineat vt quod pondus proprium deprimit tui meriti manus leuent. Et in hoc finis istius colleccionis. | Explicit ordinarium vite Religiose siue Alphabetum a fratre Johanne Valensi compositum».

87. Aquest pròleg és una exhortació prolixa a la devoció i al res de la psalmòdia tal com és distribuïda en les hores canòniques, adreçada als intel·lectuals i literats, i serveix d'introducció a l'obra que segueix.

2. Identificació de l'autor i obra: JOAN VALLÈS, *Ordinarium vitae Religiosae sive Alphabetum.*

IV

1. Folis 425r-433v. Foli 425r, *inc.*: [C]om lo beneuenturat mossen sant agosti consideras que raho justicia e ley natural ensenya que nostro senyor deu axi con a creador gouernador e continuat benefactor e senyor principal nostra deu esser continuament adorat seruit temut amat e preat per tota creatura...».

Fol. 433v, *exp.:* «... ab cor deuot leall e sencer en aquesta molt dolorosa e amargosa uida».

2. Identificació de l'autor i obra: JAQUET DE MARVILLE, *Amplificació d'un «Rhythmus» atribuït a sant Bernat; de textos dels capítols 384-390, 392, 394-395 del «Llibre de les dones»; del c. 27 del tractat tercer del «Llibre dels Àngels».*

4. Catàlegs i bibliografia: OPP, num. 75; BITECA (2004) manid 1756 cnum 1131; BITECA (2004) manid 1756 cnum 2174.

5. Edició del *Mirall del cristià* atribuït a sant Agustí, traduït o copiat per Jacquet de Marville, a cura de Curt WITTLIN, dins ID., *Extrets d'obres d'Eiximenis copiats i amplificats per Jaquet de Marvilla en un manuscrit de Santes Creus,* dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLII (1989-1990), 333-337.

V

1. Folis 433v-434v. Fol. 433v, *inc.:* «O anima mia molt gran es la compassio que yo he de tu...».

Fol. 434v, *exp.*: «... e lauores la mia anima sera alegra he iocunda e de tota angustia seperada he dire ab gran comfianza apparellada son senyor de uenir a tu Sepera lo gran pes del meu cors de mi he uulles me aportar per la tua uia dreta per la qual yo puga a tu anar hem puga a tu acostar en la uida present per gracia he en la esdeuenidora per gloria Amen | Jacquettus de maruilla deuotus».

2. Identificació de l'autor i obra: Guillem FONTANA, *Oració final del Psaltiri.*

3. Altres manuscrits: Barcelona, BC, ms. 300; Bibl. RABLLB, ms. 3-II-20; París, BNF, ms. espag. 45; Madrid, BN 4286.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA manid 1756 (2004) cnum 2174.

5. Edició: a) Girona, Diego de Gumiel – Juan de Valdés, 1495; b) Curt J. WITTLIN, *o. c.*, 337-339.

VI

1. Folis 435-446. Foli 435r, *inc*.: «De reformatione ecclesie plura dudum per me scripta nunc compendiosius recolligere et sacri generalis concilii Constanciensis examinacioni et correccioni presentare decreui...»

Fol. 446r, *exp*.: «... Sic hodie in omni statu ecclesie aliquos reseruasse credendus est. Qui zelo xpiane legis accensi deformatos mores in melius reformabunt. Quod ipse prestare dignetur qui ecclesiam suam precio filii sanguine redimere dignatus est amen | Explicit tractatus Cardinalis Cameracensis de reformacione ecclesie anno Domini Millesimo CCCC° XVI° mensis Nouembris».

2. Identificació de l'autor i obra: PIERRE D'AILLY, *Tractatus super reformatione Ecclesiae in concilio constantiensi*.

5. Edicions: S. l, s. a., HAIN 857; a nom de Jean GERSON dins *Opera,* ed. Ellie DUPIN, t. II, Anvers 1705, col. 903ss.

Fol. 446v, man s. XVII: «In diebus yllis audiuit vocem de celo».

VII

1. Fol. 447-454. Foli 447r, *inc*.: «[C]om vng sant abbat mal deuot desigias ab molt grant desiyg e uoler que ses oracions e contemplacions fossen plasens e acceptables a nostro senyor deu Et per vng gran temps ell fes tots jorns speciall oracio a nostro Senyor deu que li plagues reuelar e demostrar com ni en quina guisa forma e manera ell lo podria seruir orar e contemplar que li fos plasent e acceptable...»

Fol. 454r, *exp*.: «... nouenament li dix sapies de cert que mes te ualria e maior plaer seria meu e profit teu si tu ara en aquesta uida present perdras alguna cosa que a tu sia molt cara e amada. E aquella per amor mia pacientment sofferras que sit tu baties ab cadenas de ferre tots los diuendres de lany en memoria de la mia passio e que aquella sanch caygues en terra per amor mia. | Deo gracias | Jaquetus de Maruilla oracionum predictarum deuotissimus etc.

2. Identificació de l'autor i obra: JACQUET DE MARVILLE, *Còpia arranjada dels capítols 21 i 24-31 del tercer tractat del «Llibre dels Àngels» i de part de «Les nou paraules de sant Albert»*

3. Altres manuscrits de *«Les nou paraules de sant Albert»:* Manuscrit comprat per E. Moliné i Brasés en un poble del Lluçanès, avui introbable, f. 63; ACA, fons Ripoll, ms. 224, fol. 9ss.

5. Edicions de *«Les nou paraules de sant Albert»: Lo plant de la Verge Maria,* ed. 1519, al final;[88] E. MOLINÉ I BRASÉS, *Textos vulgars catalans del segle XV*,

88. Cf. Marià AGUILÓ, *Catálogo de obras en lengua catalana,* Madrid 1923, 556, n. 2113.

dins «Revue Hispanique», 28 (1913), 31-33; BOOCT cnum 1130; BITECA (2004) manid 1756 cnum 1130.

VIII

1. Fol. 454v, *inc*.: «Sanctissime pater In omnibus meis necessitatibus habui reccursum ad vestram sanctitatem dum eratis cardinalis et semper vos propicium habui...»

ib., *exp*.: «... adimplentur signa sacre scripture que precedere debent hec omnia mortalitas pestilencie fames terremotus quia refrigescente etiam caritate scilicet homines seipsos amantes hodientes sacram doctrinam et filius hodit patrem et pater filium scilicet sine fide et lege irreuerentes insurgunt ypocrite tristes in vestitu ouium instrinseus autem sicut lupi rapaces...» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: Jeroni Fernandez, de Santes Creus, *Carta al papa demanant la restitució del monestir de Bonrepòs, retingut pels cartoixans d'Escala Dei,* incompleta.

I-VIII

4. Catàlegs: Jaume Bofarull i Cendra, *Còdexs catalans de la Biblioteca Provincial de Tarragona*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», 6 (1903), 195-196; J. Domínguez Bordona, *El escritorio y la primitiva biblioteca de Santes Creus,* Tarragona 1952, 23-24; *Manuscritos de la Biblioteca Pública de Tarragona. Inventario general*, dins «Boletín Arqueológico», (1953-1954), 50-75, específicament 55; *OPP,* 262-272; Beatrice Jorgensen Concheff, *Bibliography of Old Catalan Texts*, Madison 1985, n. 1130 i 1131; Curt Wittlin, *Extrets d'obres d'Eiximenis copiats i amplificats per Jaquet de Marvilla en un manuscrit de Santes Creus,* dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLII (1989-1990), 313-339 [reproduït dins Curt Wittlin, *De la traducció literal a la creació literària. Estudis filològics i literaris sobre textos antics catalans i valencians.* Pròleg d'Albert Hauf (Biblioteca Sanchis Guarner, 34), València i Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana i PAM 1995, 81-101].

IV. Escriptura

I

1. Caixa d'escriptura. Folis 1-23: 80 × 135, a columna tirada. Impaginació: 23 + 80 + 40 × 24 + 135 + 55. Folis 24-389: 87 × 137, a columna tirada. Impaginació. 22 + 87 + 30 × 21 + 137 + 50.

2. Tipus de ratllat: Dues ratlles verticals de justificació, dues ratlles horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació.

Folis 1-23: Línies no traçades, 28-32. UR variable.

Folis 24-289: Línies no traçades, 37-44. UR variable.

3. Tipus de lletres i mans: a) Folis 1-23: Escriptura humanística, molt elegant i arrodonida; b) folis 24-289: escriptura cursiva humanística, amb influències de la bastarda.

II

1. Caixa d'escriptura no traçada de ca. 85 × 138, a columna tirada. Impaginació: 15 + 85 + 35 × 20 + 138 + 50.

2. Tipus de ratllat: Dues ratlles verticals de justificació, dues ratlles horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. Línies no traçades: 24-27.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura cursiva humanística, diferent de l'anterior, del s. XV, d'una mateixa mà.

III

1. Caixa d'escriptura no traçada, d'uns 90 × 152, a columna tirada. Impaginació: 25 + 90 + 25 × 18 + 152 + 34.

2. Tipus de ratllat: Dues ratlles verticals de justificació, dues ratlles horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. Línies no traçades: 25-30.

3. Tipus de lletra i mans: Com l'anterior

IV

1. Caixa d'escriptura: 116 × 163, a columna tirada. Impaginació: 18 + 116 + 15 × 18 + 163 + 26.

2. Tipus de ratllat: Dues ratlles verticals de justificació, dues ratlles horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. Línies no traçades: 45-48.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura cursiva humanística, de la mateixa mà que escriu II.

V

1. Caixa d'escriptura no traçada: 95 × 143, a columna tirada. Impaginació: 20 + 95 + 25 × 20 + 143 + 43.

2. Tipus de ratllat: Dues ratlles verticals de justificació, dues ratlles horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. Línies no traçades: 27-31.

3. Tipus de lletra i mans: Com III.

VI-VII

1. Caixa d'escriptura: 110 × 165, a columna tirada. Impaginació: 20 + 110 + 10 × 16 + 165 + 25.

2. Tipus de ratllat: Dues ratlles verticals de justificació, dues ratlles horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. Línies, no traçades: 39.

3. Tipus de lletra i mans: Com IV.

I-VIII

4. Reclams verticals als folis 16v, 305v, 340v, 362v, 373v, 386v, [397^{2}]v, 409v, 420v. Els altres, horitzontals.

5. Decoració: Inicials d'obra de color blau, afiligranades per dintre i per fora, als f. 1r, 290r, 329r, 403r, 435r. Capitals blaves i vermelles amb antenes. Calderons blaus vermells.

6. Notes: Fol. 32v, 290v, 312v, 343r, 345v, 346r, 348v, 349r, 364r, 366rv, 368r, 370r, 371r, 373r, 375r, 379r, 383r, 391r, 396rv, 398v-402r, 403v, 405r, 406v, 408r, 409r, 410rv, 411v-415r, 417r-418v, 421v, 422v, 424r, 440r, 443.

7. Timbres de la Biblioteca Pública de Tarragona als folis 1r, 12r, 17r, 23r, 32r, 43r, 66r, 92r, 99r, 114r, 237r, 246r, 248r, 269r, 282r, 454v.

9. Copistes: Quatre: a) Fol. 1-23. b) 24-289; 425-434; 447-454r. c) Fol. 290-424; 435-446. d) Fol. 454v.

10. Revisions i correccions: F. 26r, 29r, 32r, 60r, 62v, 90rv, 95v, 99v, 102r, 104r, 105r, 108r, 111r, 113v, 118r, 119r, 120v, 122r, 223r, 226r, 245r, 270r, 342rv, 344v, 345rv, 347r, 360r-361v, 362v-363v, 364v-368v, 369v, 370v, 371r-372r, 374v-376v, 378v, 379r, 380rv, 382r, 383rv, 395v-386r, 387r, 388r-394v, [397^{2}]r, 406r, 410v, 415v-416r, 419r-122r, 423v, 424v, 440v, 441v.

11. Antigues signatures: Santes Creus, ms. 22.

V. Conclusió

1. Datació: Segon terç del s. XV.

3. Origen: Català.

4. Propietaris i procedència: Prové de Santes Creus. Esdevé propietat de l'estat el 1835, amb la Desamortització.

TERCERA PART

OBRES ORIGINALS EN LLATÍ

I. Pastorale

108

1. Barcelona, BC, ms. 463

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 137 × 250 × 45.

b) Material: pergamí amb ànima de cartró.

c) Indicacions escrites: Al capdamunt de la coberta I, al recto, escrit en tinta sèpia esvaïda: «104». Contracoberta II, angle inferior dret, escut de la BC i etiqueta de paper blanc enganxada: (*en tipus d'impremta*) «Diputación Provincial | de Barcelona | Biblioteca Central | (*en tinta*) Reg^{o} Ms. 463 | (*en llapis*) Sign^{a} 4-I».

2. Llom de pergamí, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns, els dos centrals de cordill més gruixut, els dels dos extems més prims, que no treuen nervis externs.

b) Descripció dels sectors: 1) antiga signatura en tinta sèpia: «48»; 2) «Eximenes | Pastorale | ms.»; 3) centre buit; 4) més avall, antiga signatura en tinta: «16»; 5) signatura de la biblioteca Dalmases en tinta: «127»; 5) cota actual en llapis: «463»; 6) cota actual en tinta: «463».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: VI al principi, no numerats, de paper, amb filigrana de les muntanyes encerclades somades per una creu, del tipus Briquet, II, 11859, datada a Gènova a partir del 1399; de fet, aquests sis folis són un plec coix de 1/5, sense numeració. Foli de guarda Ir, al capdamunt, en tinta i lletra del s. XVI: «Eximenes -llibre intitulat-Pastorale». Foli de guarda Iv, a l'angle superior esquerre, en tinta: «Ms. 463».

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió: És possible que sigui l'original del segle XV, i en aquest cas el seu estat de conservació seria excel·lent. La inscripció del foli de guarda Ir inclina més aviat a creure que el manuscrit fou relligat dins la primera meitat del segle XVI o que aleshores hom reformà les cobertes primitives.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: VI + [200].

5. Dimensions: 200 × 130.

6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam vertical: «et stultiti-».

2) Plec de 6 × 2, folis 13-24, amb reclam vertical: «contemplacio-».

3) Plec de 4 × 2, folis 25-32, amb reclam vertical: «Laudari».

4) Plec de 6 × 2, folis 33-44, amb reclam vertical: «prelatus».

5) Plec de 6 × 2, folis 45-56, amb reclam vertical: «qualis eciam».

6) Plec de 6 × 2, folis 57-68, amb reclam vertical: «non percusorem».

7) Plec de 6 × 2, folis 69-80, amb reclam vertical: «cohabitació».

8) Plec de 6 × 2, folis 81-92, amb reclam vertical: «suarum dignitatum».

9) Plec de 6 × 2, folis 93-104, amb reclam vertical: «canes venaticos».

10) Plec de 6 × 2, folis 105-116, amb reclam vertical: «dicit scotus».

11) Plec de 6 × 2, folis 117.128, amb reclam vertical: «Ca. LXXII quod».

12) Plec de 6 × 2, folis 129-140, amb reclam vertical: «diligit nec».

13) Plec de 6 × 2, folis 141-152, amb reclam horitzontal: «Est clementia».

14) Plec de 6 × 2, folis 152-164, amb reclam horitzontal: «episcopalem mutabant».

15) Plec de 6 × 2, folis 165-176, amb reclam horitzontal: «suus erat».

16) Plec de 8 × 2, folis 177-[192], amb els folis [190-192] buits.

17) Plec coix de 5/3, folis [193]-[200] sense escriptura.

8. Foliació contínua, del segle XX, en llapis, a l'angle superior dret del recto dels folis, des del foli 1 al 189. A sobre i mig esborrada, una altra foliació també moderna, en llapis, que començava en l'actual foli de guarda II.

9. Numeració de plecs. Si n'hi havia, ha sucumbit a l'acció de la guillotina.

10. Filigranes: a) Folis 1-36, 42-18, del carro, semblant però no idèntica a la de BRIQUET I, 3527, datada a Perpinyà el 1412 i el 1432, a diversos llocs d'Itàlia entre 1413-1440, a Holanda els anys 1416 i 1439, a Hongria el 1423 i a Anglaterra el 1417.

b) Folis 37-41, del corn, semblant a la de BRIQUET II, 7750, datada a París els anys 1379-1380, amb una variant idèntica a Troyes entre 1380 i 1385.

c) Folis 69-177, i 180-189, de la balança, semblant a la de BRIQUET, I, 2401, datada a Venècia el 1437, amb variants idèntiques a Catània el 1438, a Vicenza el 1440, a Munich el 1441, a Udine entre 1447 i 1448, a Baviera el 1454, a Hongria el 1456 i a possiblement a Vienne el 1457.

d) Folis 179 i [190], de la balança encerclada semblant a la de BRIQUET, I, 2446, datada a Vicenza el 1443, amb variants idèntiques a Verona el 1443 i a Breslau el 1445.

12. Sistema de ratllat en sec. >>>><<<<.

III. Contingut literari

1. Folis 1-189. Fol 1v, títol: «Pastorale magistri francisci eximenez liber | optimus et utilissimus omni christiano».

Fol 2r, *inc*. de la dedicatòria i de la taula: «In nomine domini nostri Jhesu christi et eius genitricis Marie. Sequens litera fuit directa Reuerendisimo domino Cardinali Valentino a fratre francisco eximenez ordinis fratrum minorum in et super promisione libri pastoralis quem eidem domino Cardinali destinauit, prout sequitur. [R]Euerendisimo in Christo patri et domino domino Huguoni[89] digna dei gratia valentino Episcopo frater franciscus eximenez ordinis fratrum minorum eius humilis seruus et filius, se ipsum totum cum omni reuerentia ueri Pontificis et summi Ihesu et in gloria tocius ecclesiastice dignitatis. Reuerendissime pater et domine, feruor uestre excellentisime caritatis quo cupitis dignitatem episcopalem ac christi cleri patefieri toti mundo...»

Fol 3r, *exp*. de la taula: «Capitulum XXVIII^{m} a quibus clericus debet multum cauere».

Fol 4v, *inc*. del tractat: «Incipit prima pars huius pastoralis que est de statu uel religione clericali continens XXVIII capitula sequentia. [P]Rimo enim uidendum est quid intelligi debeat nomine clerici. Ad quod respondetur...»

Fol 189v, *exp*.: «... ut uos pater Reuerendissime dirigat et ssaluet ex consueta misericordia que etiam nos omnes ad eius regiam magestatem contuendam feliciter in fine perducat amen. | Deo gracias. | Laus tibi Christe quoniam liber explicit iste».

Dessota, altra mà i altra tinta: «1443».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Pastorale*.

3. Altres manuscrits: Barcelona, BC, ms. 463; BNM, ms. 444; València, Arxiu de la Catedral, ms. 221; Roma, BAV, Ross. 213, fol. 112-255v; París, BNP, lat. 3188; Torí, Biblioteca Reial, ms. Varia 261; Toulouse, Bibliothèque d'Étude et du Patrimoine, ms. 393; Montserrat, Biblioteca de l'Abadia, ms. 864; Londres, BL, ms. Additions 17.365; Munich, Clm. 11010.

4. Catàlegs i bibliografia: Massó i Torrents, *Les obres*, 678-679; «BBC», III (1916), 32; Martí, *Eximenis*, 479; *Cincuenta años*, 137.

5. Edicions: a) Barcelona, Pere Posa, 1495 (Hain 16234, IGI 10410, Goff X-12, Haebler 707, Vindel I 107, Polain 11854, Palau 85212); b) M. Martínez Checa, *Pastorale: edició i traducció*, Bellaterra, UAB 1955 (tesi doctoral de la UAB en 2 microfitxes).

89. És Hug de Llupià (1398-1427), per al qual cf. Eubel I, 542; DHEC, II, 513.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 80 × 145, a columna tirada, irregular, segons cada copista. Impaginació del foli 12r: 20 + 80 + 27 × 17 + 145 + 32.

2. Tipus de ratllat: Dues línies horitzontals i dues línies verticals de justificació. Escriptura de justificació a justificació. Línies 24-30. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra gòtica bastarda del s. XV, de diverses mans: a) folis 1-28v, 41r-47r; b) folis 29-40; c) folis 47v-68v; d) folis 69v-128v; e) folis 129r-148r; f) folis 149v-169v; g) folis 170r-198v.

4. Reclams horitzontals i verticals.

5. Decoració: previstes i no executades les caplletres. Alguna lletra caudada.

7. Segell de la BC als folis 2r, 95r i 198v.

11. Antigues signatures: «48»; «16»; «127».

12. Notícies històriques: Al fol 2r, dalt de tot, inscripció en tinta, lletra del s. XVII: «És de la libreria», com als altres mss. de la BC que provenen de Sant Jeroni de la Murtra a través de la col·lecció Dalmases.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo, malgrat un estrip al foli 118 i senyals d'haver patit humitats.

2. Datació. El *terminus ad quem* del manuscrit ve donat per la inscripció del foli 189v: «1443».

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Formava part de la biblioteca de Sant Jeroni de la Murtra, després de la biblioteca Dalmases, i fou adquirit per la BC el 1916: cf. «BBC» III, (1916), 32.

109

2. Munic, Clm 11010.[90]

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 284 × 201.

b) Material: Coberta de pell llisa rossa, ànima de cartró.

c) Indicacions escrites: a l'angle superior esquerre de la contratapa I, etiqueta de paper enganxada, amb la signatura actual del ms.

90. Extraiem les dades de la descripció feta pel dr. Josep Perarnau i Espelt en l'article que se cita *infra*, bo i agraint-li la deferència.

d) Elements decoratius: En totes dues tapes una línia en sec ressegueix els quatre cantons. Al bell de mig d'ambdues tapes, escut marquesal, amb cinc florons en forma de rombe.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interns que en treuen altres tants d'externs, formant sis seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) etiqueta de paper blanc, amb la signatura «Passau | 10», la primera que va rebre el manuscrit quan va ingresar a la Bibliotheca Regia Monacensis; 2) teixell de pell, amb el títol en lletres daurades: «M. S. | Franciscus | Eximenecae | Pastorale»; 3) etiqueta de paper blanc, amb la signatura actual del ms.: «(*imprès*) Cod. Lat.| (*a mà*) 11010»; 4) buida; 5) una altra etiqueta de paper enfosquit, amb la mateixa signatura; 6) etiqueta de paper blanc, amb la signatura que el segle XVI el volum tenia a Passau: «115».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I. Fol de guardia inicial Ir, al centre, en llapis, signatura de prova corresponent a un projecte d'ordenació general dels manuscrits llatins de la BSB, anterior a l'actual numeració unitària: «N 1647».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data: Segles XV-XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Pergamí.
4. Folis: I + 131 [132] + I.
5. Dimensions: 192 × 271.
6. Plecs: 1) Plec de 2 × 2, , folis [0]-3, sense reclam.
2) Plec de 5 × 2, folis 4-13, amb reclam.
3) Plec de 5 × 2, folis 14-23, amb reclam.
4) Plec de 5 × 2, folis 24-33, amb reclam.
5) Plec de 5 × 2, folis 34-43, amb reclam.
6) Plec de 5 × 2, folis 44-53, amb reclam.
7) Plec de 5 × 2, folis 54-63, amb reclam.
8) Plec de 5 × 2, folis 64-73, amb reclam.
9) Plec de 5 × 2, folis 74-83, amb reclam.
10) Plec de 5 × 2, folis 94-103, amb reclam.
11) Plec de 5 × 2, folis 104-113, amb reclam.
12) Plec de 5 × 2, folis 114-123, amb reclam.
13) Plec de 5 × 2, folis 124-[133].

8. Foliació contínua, coetània de l'escriptura del manuscrit, en tinta vermella i xifres aràbigues, del 1 al 131, restant al principi un foli i dos al final sense numerar, tots tres en blanc.

9. Numeració de plecs a partir del segon plec, amb lletra minúscula per al plec i xifres aràbigues per als folis de plec numerats, de A a M, perquè el darrer plec no és numerat.

III. Contingut literari

1. Folis 1-131. Foli 1r, *inc.* de les rúbriques: (*rúbrica*) «Rubrice pastoralis sequentis (*fi de rúbrica*). El primo prologus libri…».

Fol. 3v, *exp.:* «… De fine libri et de iterata presentacione eidem domino Valentino, capitulum CLXVII | Deo gratias».

Fol. 4r, *inc.* de l'obra: (*rúbrica*) «Incipit pastorale magistri Francisci Eximenecç (*sic*). (*fi de rúbrica*) Reuerendissimo in CRISTO patri et domino domino hugoni diuina prouidentia Episcopo Valentino, Frater Franciscus eximenecç ordinis fratrum minorum eius humilis seruus et filius seipsum totum cum omni reverentia ueri Pontificis et summi yhesu xristi...».

Fol. 131v, *exp.:* «… nos omnes ad eius regiam maiestatem contuendam feliciter in fine perducat amen. Amen. Finis | Laus Deo. Explicit pastoralis | Hunc librum scripsi ego Augustinus Teruisinus de aldemarijs in domo episcopatus ciuitatis Reatine ad instantiam Reurendissimi domini mei domini Angeli de Capranica predicte ciuitatis Episcopi dignissimi anno domini M°CCCC°LV° xv die Septembris, Pontificatus Sanctissimi in xristo patris et domini domini Calisti pape tertii anno primo. | Orate pro scriptore. | Qui scripsit scribat, semper cum domino uiuat.| Viuat in celis Augustinus homo fidelis».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Liber pastoralis.*

4. Catàlegs i bibliografia: *Catalogus Codicum Latinorum Bibliothecae Regiae Monacensis,* secundum Andreae Schmellerii indices composuerunt Carolus Halm, Fridericus Keinz, Guillelmus Meyer, Georgius Thomas. Tomi II Pars II, Codices num. 11001-15028 complectens, Munic 1876, 1; Josep Perarnau i Espelt, *L'exemplar muniquès del «Pastorale» de Francesc Eiximenis,* dins «ATCA», 1 (1982), 271-274.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: a) taula: 144 × 182, a dos corondells; b) obra: 110 × 181, a columna tirada.

2. Tipus de ratllat: Dues línies horitzontals de justificació, tres línies verticals de justificació, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació.

3. Tipus de lletra i mans: Escripura humanística d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals. El del foli 93v és col·locat dins un dibuix en forma de ròtul.

5. Decoració: Al foli 1r, caplletra daurada i sanefa de colors verd, blau, vermell pàl·lid i blanc, en el centre de la qual hi ha les armes de casa Capranica. Capitals daurades i acolorides (167). Rúbriques.

6. Notes i signes de nota als marges, manícules (foli 10v). Noms d'autors citats en el text són escrits en tinta vermella als marges: folis 40r, 54r, 79r, 84v, 91v, 112r.

9. Copista: Agostino Trevisino de Aldemariis.

10. Revisions i correccions marginals i interliniars.

11. Antigues signatures: Cf. supra, I, 2, b).

12. Notícies històriques. El 4 d'abril del 1455 Alfons de Borja era elegit papa i prenia el nom de Calixt III. Només cinc mesos després Angelo Capranica tenia sobre la taula un exemplar del *Pastoralis* d'un autor coterrani del nou papa.

V. Conclusió

1. Estat de conservació excel·lent, a desgrat d'alguns forats de corc.

2. Datació: Acabat el 15 de setembre del 1455 a Rieti.

3. Origen italià.

4. Propietaris i procedència: Angelo Capranica,[91] Biblioteca de la Catedral de Passau,[92] BSB.

110

3. Toulouse, Bibliothèque d'Étude et du Patrimoine, ms. 393.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 215 × 300 × 45.

b) Material: Ànima de pasta de paper, coberta de pell marró.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, a dalt i centrat, conjunt de tres etiquetes de paper disposades en línia, amb sengles números: «15», «13», «45». Al centre, etiqueta de paper enganxada, amb ex-libris que imita un escut amb corona i porta tres inscripcions: a dalt i als costats, una banderola que el circumda: «Bibliotheque du clerge de Toulouse»; sota l'escut, tarja inscrita en una mena de peu que aguanta l'escut: «Ex dono Benedicti | Dheliot abbatis

91. Cf. DBI, 19 (1976), 143-146.

92. Segons el *Catalogus…,* citat *supra*, els mss. 11001-11166 de la BSB de Munich procedeixen de la biblioteca catedralícia de Passau.

| Professoris regii»; sota el peu, signatura de l'autor de l'ex-libris: «Arthaud F.».

2. Llom de la mateixa pell, decorat. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: El plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interiors que en treuen altres tants d'externs, formant sis seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) ferro daurat; 2) teixell de pell vermella amb inscripció en lletres daurades: «EXIMENE| CURA| PASTORA»; 3)-5) ferros daurats; 6), ferros daurats dobles, perquè la secció és el doble alta que les altres; al final i tapant una part dels ferros, teixell de pell enganxat, amb la cota actual del manuscrit: «393».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + I. Els folis de guarda inicial I i final són el resultat d'haver enganxat sengles folis de paper d'aigües de colors amb el foli de vitel·la que era el primitiu foli de guarda inicial I i amb el foli de vitel·la que era el primitiu foli de guarda final. El foli de guarda inicial II també és de vitel·la i a l'angle superior dret del recto hi porta en caràcters d'estampilla la cota actual: «Ms. | 393». Al recto del foli de guarda final, dalt de tot, restes d'inscripció raspada i només llegible en part: «bernard[us] antistis [... ...]».

c) Cobertes (folres) del mateix paper d'aigües esmentat.

d) Talls de color vermell.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

g) Llavis de la mateixa pell, amb dos filets daurats.

i) Punt de libre de cinta verda.

j) Entre la tapa I i el foli de guarda inicial I , punt de llibre de cartó blanc, de 30 × 314, amb inscripció en tinta negra a la part superior: «Rés. Ms | B 393 | ref nº 122».

4. Conclusió. La coberta és del segle XVII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Vitel·la.
4. Folis: II + 158 + I.
5. Dimensions: 200 × 288 × 42.
6. Plecs: 1) Plec coix, de 4/7, folis 1-11, amb reclam: «ligatum».
2) Plec de 6 × 2, folis 12-23, amb reclam: «Quartum».
3) Plec coix, de 5/6, folis 24-34, amb reclam: «omnium».
4) Plec de 6 × 2, folis 35-46, amb reclam: «administretur».
5) Plec de 6 × 2, folis 47-58, amb reclam: «hostiensis».
6) Plec de 6 × 2, folis 59-70, amb reclam: «ebrietas».
7) Plec de 6 × 2, folis 71-82, amb reclam: «qui missam».
8) Plec de 6 × 2, folis 83-94, amb recam: «bonitatem».
9) Plec de 6 × 2, folis 95-106, amb reclam: «valet».
10) Plec de 6 × 2, folis 107-118, amb reclam: «mala capient».

11) Plec de 6 × 2, folis 119-130, amb reclam: «habundant».
12) Plec de 6 × 2, folis 131-142, amb reclam: «interfectus est».
13) Plec de 6 × 2, folis 143-154, amb reclam: «prelati».
14) Plec de 2 × 2, folis 155-158.

Al plec 1), coix, falta el foli final de taula i inicial de tractat, amb la pèrdua del text dels dos capítols inicials, ja que del segon n'han subsistit només quatre línies.

Al plec 3), coix, hi ha restes de taló després del foli 28, amb pèrdua d'un foli i del text corresponent al final de la primera part i principi de la segona, capítols «A quibus debet clericus multum cauere» i «Incipit secunda pars pastoralis in qua agitur de dignitate episcopali in se considerata».

Al marge inferior del foli 1r, dues inscripcions. a) «393», escrit en llapis, inscripció del moment de la cotació del manuscrit a la biblioteca que ara el posseeix; b) «Les Clementines, Liber pastoralis», escrit en tinta sèpia, i en lletra antiga, segurament anterior, de quan el manuscrit formava part de la biblioteca del clergat tolosà, de la qual es parla més avall.

8. Foliació contínua, en tinta negra i xifres aràbigues molt fines, possiblement del s. XIX, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs primitiva a la primera part de cada plec, molt combatuda per la cisalla. Tot just és visible al foli 59r, amb la combinació «I 1», a l'inici del plec 9), la qual cosa correspon a una numeració començant per la lletra «A». Són visibles també, amb intermitències, les lletres «k», «l», «m», «n», «o», aquesta darrera corresponent al darrer plec i amb els quatre números. En el moment que el manuscrit va rebre la relligadura actual, hom va fer una nova numeració de plecs, en tinta sèpia i amb lletres de l'alfabet, de la «a» a la «o», estrompasasant-se la lletra «k» i deixant de banda el darrer plec de quatre folis; la nova numeració de plecs va sota la caixa d'escriptura del full inicial de cada plec, a l'angle dret.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1r-4v. Fol. 1r, *inc.* de la dedicatòria i de la taula: «Reuerendissimo in christo patri et do[mino do]mino Hugoni digna dei p[rouidentia] Valentino episcopo frater Franciscus [exi]meniz ordinis fratrum minorum eius humilis seruus et filius se ipsum totum cum omni reuerencia veri pontificis et summi ihesu et in gloria tocius ecclesiastice dignitatis. Reuerendissime pater et domine feruor vestre excellentissime caritatis quo cupitis dignitatem episcopalem ac christi cleri patefieri toti mundo...»

Fol. 4v, *exp.* de la taula: «Summe debet prelatus esse conseruator pacis...(*fine mutilus*)».

Fol. 5r, *inc.* del tractat: «(*initio mutilus*) ... quibus dicit christus Mathei quinto Vos estis lux mundi et illud ysaie quadragesimo nono potest clerico dirigi videlicet dedit te in lucem gencium quia clerici boni lumen sunt populi dei verbo etiam et exemplo».

Fol. 158v, *exp.* del tractat: «... vt vos pater Reuerendissime dirigat protegat et saluet ex consueta misericordia que eciam nos omnes ad eius Regiam magestatem feliciter consequendam in fine perducat Amen. (*rúbrica*) Deo gracias (*fi de rúbrica*)».

Ib., exp. del copista: «Explicit liber pastoralis editus a magistro Ffrancisco eximeniz ordinis fratrum minorum. Qui quidem liber est Reuerendissimi in christo patris et domini domini Bernardi digna dei prouidentia sacre sedis tholose dignissimi antistitis. Scriptus per me Herueum Conseil studentem tholose diocesis Leonensis in Britannia oriundum die decima nona mensis Martii Anno a natiuitate domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo septimo. Regnante illustrissimo principe et domino nostro domino Karolo dei gratia francorum Rege septimo. Et predicto Reuerendissimo in christo patre et domino domino B. eadem dei gratia tholosano Archiepiscopo. | (*rúbrica*) Hympnus vni sitque trino deo nostro saluatori | Qui regnat ab Inicio in Regno superiori (*fi de rúbrica*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Liber pastoralis.*

4. Catàlegs i bibliografia: *Catalogue général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques des Départements publié sous les auspices du Ministre de l'Instruction Publique. Tome VII. Toulouse-Nîmes,* París, Imprimerie Nationale M DCCC LXXXV, 238.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 125 × 188, a columna tirada. Impaginació del foli 3r: 23 + 124 + 57 × 35 + 188 + 62.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. 31/30 línies. UR = 6.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda textual, d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals, enquadrats.

5. Decoració: Orla plena al foli 1r, amb motius florals i filiformes de diversos colors, molt esvaïts a causa de la gran fatiga del foli; la caixa d'escriptura és voltada per una sanefa rectangular i fora la sanefa es desplega l'ornamentació floral; caplletra de color malva sobre fons daurat i filigrana floral de color blau, malva i daurat. Als folis 86v, 126v, 136r i 152r, orla semiplena i caplletra, amb els mateixos procediments i de la mateixa mà, sense sanefa rectangular, aquestes en molt bon estat. Capitals blaves i vermelles alternades, amb filigrana simple malva i blava i antenes dels mateixos colors. Rúbriques. Calderons blaus i vermells.

6. Notes i signes de nota als folis 6r-54r, 92v-101v, 136r-137r, *passim,* d'una altra mà.

9. Copista: Hervé Conseil, estudiant.

10. Revisions i correccions interlineades i marginals d'una altra, *passim* en els folis que també contenen notes i signes de nota.

12. Notícies històriques. Després del comitent i primer possessor del ms., Bernat de Rousergue (1452-1475),[93] hom salta a l'abbé Benet d'Héliot, nascut a Tolosa el 1695 i mort el 1779, que segurament comprà el volum. D'Héliot va deixar la seva biblioteca al clergat de Tolosa l'any 1775, secundant la voluntat de l'arquebisbe Loménie de Brienne de formar una biblioteca per al clergat. Loménie comprà amb aquesta destinació la biblioteca de Lefranc de Pompignan (1785) i altres llibres. La biblioteca del clergat no es va incorporar a la biblioteca pública civil de Tolosa fins a l'any 1866. Cf. *Catalogue..., o. c.,* XVII-XXII.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Foli 1 molt fatigat. Petits forats de corc. Ull al marge del foli 86 i al foli 137.

2. Datació: Acabat el 19 de març del 1457.

3. Origen francès, a iniciativa del bisbe Bernat de Rousergue o du Rosier (1452-1475).

4. Propietaris i procedència: Bernat de Rousergue, Benet d'Héliot, Biblioteca del clergat de Tolosa, Biblioteca Municipal de Tolosa, avui Bibloteca d'Estudi i del Patrimoni.

111

4. Roma, BAV, ms. Ross. 213

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 175 × 245 × 60.

b) Material: pasta recoberta de pell marró, restaurada, amb algun forat de corc.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta de la B.A.V. amb la cota del ms.: «Ross./213». Una mica més avall, centrat, escut.

d) Elements decoratius: Ferros [sanefa] daurats a la part exterior de les tapes; rectangle amb dos rombes decreixents al seu interior: a les puntes exteriors i interiors del rectangle, a les puntes exteriors del rombe central i en els

93. Cf. Eubel II, 277.

espais lliures entre el rectangle i el primer rombe, així com a l'interior del rombe central, ferros en sec.

2. Llom de la mateixa pell marró, restaurat perquè s'havia trencat i després de les cobertes, i enganxat ara sobre una pell de color marró nova que li fa de suport; ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes sense formar nervis exteriors.

b) Descripció de les seccions: Tot el llom és enquadrat per un ferro daurat rectangular; altres ferros daurats a l'interior del rectangle formen seccions, cadascuna de les quals conté: 1) en lletra majúscula daurada: «Joan Chrysostom. | Sermones | Lat. Trans. | Lil. Typhernas»; 2) «Franc. | Eximen. | Liber | Pastoral.»; 3) «SS. Jo. Chrysost. | Aurelii August. | Et | Hilarii | Fragmenta»; 4) etiqueta de la B.A.V., amb la cota actual sobre ferro en sec: «Ross. | 213»; 5) «Cod. Membr. | Saec. | XV»; 6) amb lletres negres: «Ex. Bibl. Card. Firm.».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: VI + VI, de paper, posats en el moment de la restauració i nova relligadura moderna. Foli de guarda inicial IIr, dalt de tot, en llapis, cota actual: «Ross. 213».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el primer foli de guarda al principi i que el darrer foli de guarda al final.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

f) Queix de pell marró moderna, introduïda al moment de la restauració.

g) Llavis de la pell de l'enquadernació antiga, amb rectangle incís.

4. Conclusió: Data s. XV-XVI.

II. Cos de Volum

1. Composició material: Ms. miscel·lani.
2. Matèria: Vitel·la.
4. Folis: VI + 260 + VI.
5. Dimensions: 160 × 235 × 48.
6. Plecs: 1) Un duern, folis 1-2, sense reclam.
2) Plec de 5 × 2, folis 3-12, amb reclam: «Non ciborum priuatio».
3) Plec de 5 × 2, folis 13-22, amb reclam: «omni tribulanti».
4) Plec de 5 × 2, folis 23-32, amb reclam: «scelestusque et impius».
5) Plec de 5 × 2, folis 33-42, amb reclam: «-uerint laboribus».
6) Plec de 5 × 2, folis 43-52, sense reclam.
7) Plec de 5 × 2, folis 53-62, sense reclam.
8) Plec de 5 × 2, folis 63-72, amb reclam: «tibi esse uelis».
9) Plec de 5 × 2, folis 73-82, sense reclam.
10) Plec de 5 × 2, folis 83-92, sense reclam.
11) Plec de 5 × 2, folis 93-102, sense reclam.
12) Plec de 6 × 2, folis 103-114, sense reclam.
13) Un bifoli, folis 115-116, sense reclam.
14) Plec de 5 × 2, folis 17-126, amb reclam: «et intelligentes».
15) Plec de 5 × 2, folis 127-136, amb reclam: «sacramentum».

16) Plec de 5 × 2, folis 137-146, amb reclam: «fugit ne summus».
17) Plec de 5 × 2, folis 147-156, amb reclam (v): «honoris».
18) Plec de 5 × 2, folis 157-166, amb reclam (v): «quasi cecus».
19) Plec de 5 × 2, folis 167-176, amb reclam (v): «de omnibus».
20) Plec de 5 × 2, folis 177-186, amb reclam (v): «penis qui».
21) Plec de 5 × 2, folis 187-196, amb reclam (v): «christi pauperes».
22) Plec de 5 × 2, folis 197-206, amb reclam (v): «ambrosius».
23) Plec de 5 × 2, folis 207-216, amb reclam (v): «omittebat».
24) Plec de 5 × 2, folis 217-226, amb reclam (v): «que cor eorum».
25) Plec de 5 × 2, folis 227-236, amb reclam (v): «-nunt ad orandum».
26) Plec de 5 × 2, folis 237-246, amb reclam (v): «fit in materia».
27) Plec de 6 × 7, folis 247-258, sense reclam.
28) Un bifoli, folis 259-260.

L'ordre a l'interior dels plecs és: carn-pèl, pèl-carn, etc.

8. Foliació moderna, amb números d'estampilla a l'angle superior dret del recto dels folis. A l'actual foli 3, comença una numeració amb tinta negra, del s. XVI, discontínua; i a partir del foli 120 d'aquesta segona numeració només és expressada cada desena, amb acabament al f. 253, actual 258.
9. Numeració de plecs: no n'hi ha rastre.
11. Forats per al ratllat, circulars i rectilinis.
12. Sistema de ratllat en tinta marró molt feble. 1111 2222.

I. Contingut literari

I

1a. Fol. 1v, *inc.*: «Johannes Chrysostomus super Epistolam Pauli ad Titum omelia 4ª. Habet senectus vicia quedam propia et morbos…»
Exp.: «… Id quippe maxime senibus congruit».
2. Identificació de l'autor i obra: Sant Joan Crisòstom, *Homilia IV super Epistolam Pauli ad Titum, 1.*
5. Edició: PG 62, 681-682, en una altra traducció.
2a. Ib., *inc.*: «Idem in espitola 3ª ad Olympiadem sororem. Deinde subiungit…»
Exp.: «… hoc autem patientis erat etc.»
Inc.: «Augustinus lib. de Ciuit c. 29. Quoniam si periculum quantum cauere poterat non caueret…».
Exp.: «… magis temptaret deum quam speraret in deum».
Inc.: «Crisostomus | Omnis Malitia confunditur aliquando ratione veritatis, corrigitur autem nunquam…»
Exp.: «…maxime eorum qui proposito malo et non ignorancia peccant».

3a. Fol. 2 r, *inc.* (*rúbrica*): «Beatus Ylarius Episcopus extraxit hos psalmos de psalterio pro quo debet (*sic)* pro spiritualibus negotiis dei deprecari (*fi de rúbrica*). Qui vult sibi dominum habere propitium dicat bono corde et contrito…».

Fol. 2v, *exp.*: «… Qui est tribulatus dicat hunc psalmum, Domine refugium. Et in fine cuiuslibet psalmi dicat Gloria patri et filio etc. Pater noster et Ave Maria».

Caixa d'escriptura: 99 × 157; a columna tirada, de 35 (f. 1v) i 29 (fol. 2r) línies.

Impaginació: 20 + 99 + 13 × 20 + 157 + 65.

Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació.

Tipus de lletra i mans: Humanística (f. 1v) i bastarda (f. 2).

II

Fol. 3-116. Foli. 3r. *Inc.* del pròleg (*en tinta malva*): Ex sermone 1º (*fi de tinta malva*) Ob gesta officii plena omnem humanam sapientiam superexcedunt…».

Fol. 15v. *Exp.*: «Constat duo hec stantem confidere et desperare iacentem proditionem esse animarum nostrarum».

Fol. 16r, *inc*. de la dedicatòria (*en tinta malva*): «Sanctissimo patri et clementissimo domino domino Nicolao diuina prouidentia pape Quinto[94] sancte Romane ac vniuersalis ecclesie summo Pontifici, Lilii Tyfernatis ultimi suorum seruorum Prologus in sermones sancti Johannis Chrisostomi (*fi de tinta malva*). Consueuerunt pater beatissime qui sub ceteris predecessoribus tuis fideles militauerunt…».

Fol. 16v, *inc.* (*tinta malva*): «Sancti Johannis Chrisostomi in iustum et beatum Job de Patientia Sermo primus (*fi de tinta malva*). Annus ad nos hodierna die certator orbis aduenit uenit ad nos peregrinus atque Angelis par in honore dimicator…»

Fol. 113r, *exp.*: «… Cuius omnes nos participes fieri contingat gratia et clementia domini nostri Jesu christi cui cum patre simul cum sancto spiritu gloria imperium honor nunc et semper in secula seculorum. Amen».

Folis 113v-116v buits.

2. Identificació de l'autor i l'obra: Sant Joan Crisòstom, *Sermones de patientia Job et de penitentia*, traduït en llatí per Lilio Tifernate.

4. Catàleg: [Bibl. Rossianae Inventarium Plut VIII, 140-246, Codd. 201-310, p. 188.

94. Papa entre el març de 1447 i el març del 1455. Cf. Eubel, II, 10; *Enciclopedia dei Papi*, vol. II, 644-658.

III

1. Folis 117r-258v. Fol 117r, *inc.* de la dedicatòria (*tinta malva*): «Incipit pastoralis magistri francisci eximinecz. I (*fi de lletra malva*). Reuerendissimo in Christo patri et domino domino hugoni diuina prouidentia Episcopo ualentino frater franciscus eximenecz ordinis fratrum minorum eius humilis seruus et filius se ipsum totum cum omni reuerentia ueri pontificis et summi Jhesu christi et in eius gloria tociusque ecclesiastice dignitatis…»

Ib., exp.: «… Prima agit in generali de clero siue de statu uel religione clericali quantum sit exaltata. Secunda de dignitate episcopali in se considerata. Tertia de officio pastorali ad oues applicato. Quarta de eius premio supernaturali et gloria parata».

Fol. 117v. *inc.*: (*tinta malva*): «De statu uel religione clericali. 2m (*fi de tinta malva*). Primo enim uidendum est quid intelligi debeat nomine clerici ad quod respondetur extra de prebendis, c. cum secundum apostolum ubi dicitur quod clericus a cleros dicitur quod sors uel hereditas domini nominatur…».

Fol. 225v, *exp.* del tractat: «… Cui humiliter supplico ut uos patrem reuerendissimum dirigat et saluet ex consueta misericordia que etiam nos omnes ad eius regiam maiestatem contuendam feliciter in fine perducat Amen | Deo gratias explicit | (*rúbrica*:) Laus deo omnipotenti (*fi de rúbrica*)

Fol. 255v, *inc*. de les rúbriques: «Hec que secuntur sunt rubrice libri pastoralis editi per reuerendissimum magistrum franciscum eximenecz Agitur ergo in primis de statu clericali…»

Fol. 258v, *exp*. de les rúbriques: «… Que gloria debetur bono prelato (*rúbrica:*) 167 (*fi de rúbrica*). De fine libri et de iterata presentatione eidem domino Valentino (*rúbrica:*) 168 (*fi de rúbrica*). Amen (*rúbrica:*) Deo gratias (*fi de rúbrica)*.»

2. Identificació de l'autor i de l'obra: Francesc Eximenis, *Liber Pastoralis.*

4. Catàlegs: Hurter, IV, 643ss [290, 426]; Martí, *Eximenis*, 479.

5. Edicions: Hain 16234.

Caixa d'escriptura: 96 × 166, a columna tirada, de 31 línies. Impaginació: 20 + 96 + 47 × 20 + 166 + 47.

Tipus de ratllat: Dues línies horitzontals i dues línies verticals de justificació, escriptura de justificació a justificació.

Tipus de lletra i mans: Folis 3-116, lletra humanística. Folis 117-258, gòtica cal·ligràfica del s. XV.

Reclams horitzontals fins al foli 72, verticals des del foli 117 al 246.

Decoració: Inicial de tractat daurada amb miniatura de colors blau, verd i mangre (fol. 117r), com la del ms. Clm 11010 de Munic.[95] Capitals blaves i vermelles amb tocs afiligranats (fols. 11r, 2r, 3r, 16r, 259v, 260r). Inicials de capítol blaves i vermelles simples. Rúbriques en tinta malva i en vermelló.

95. Cf. *supra*, n. 109, IV, 5.

Notes marginals passim, diferents en els dos tractats.

Segells i timbres: fol. 1r, 260r.

Copistes: dos.

Revisions i correccions: fol. 18v-20r, 21v, 23v-24r, 27v, 29r, 37v, 38v-39r, 41v, 47r, 51r, 55v, 61v, 66v, 73r, 74r, 75v, 82r, 83v, 86r, 87r, 90r, 94r, 99r, 11v.

Antigues signatures: Fol 1r, «Cod. Collegii romani Capranicensis / XLIV». VIII, 152 (de la biblioteca Rossiana).

Notícies històriques. Com el Clm 11010, el ms. va pertànyer al col·legi fundat pel cardenal Angelo Capranica. Tots dos van emigrar cap a Passau, i des de Passau llur trajectòria es bifurcà.

IV

1. Folis 259-260. Fol. 259r, *inc*.: «Augustinus 3º de verbis domini sermone 12º quod non excusatur laicus male viuens quia mali sunt clerici. Laycus qui vult bene viuere…»

Fol. 260r, *exp*.: «… Si adulator renuit superbus est. In ore vel lingua talium non veniat anima mea».

2. Identificació de l'autor i de l'obra: *Fragments de sant Agustí i de sant Bernat.*

Caixa d'escriptura: 121 × 172, a columna tirada, de línies variables (40, 36, 16). Impaginació: 25 + 121 + 134 × 24 + 172 + 40.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo, després de la restauració de la coberta. Algun ull.

2. Datació: Segona meitat del s. XV: 1447-1455.

3. Origen probablement italià.

4. Propietaris i procedència: Leopoldus Ernestus von Firmian, bisbe de Passau i cardenal (1708-1783), per al qual cf. Eubel, *Hierarchia Catholica,* VI, 27; *Enciclopedia Cattolica,* V, 1424; *Lexikon für Theologie und Kirche,* 3, 1297.

112

5. Madrid, BN, ms. 444

I. Enquadernació

1. Cobertes. El ms. és guardat dins capsa de cartró, que amida 230 × 320 × 50, folrada amb tela verda i amb el llom del mateix color, amb lletres daurades a la segona secció del llom: «Fray Francisco de Ximenez | Obras».

a) Mides de superfície i gruix: 210 × 298 × 30.

b) Material: pasta recoberta de pell de color verd.

c) Elements decoratius: Ferros daurats (sanefa) que formen dos rectangles separats entre tres i quatre centímetres, irregulars.

2. Llom d'una altra pell, també de color verd, sobre la qual hom va enganxar fragments que subsistien del llom anterior, igual que la pell de les actuals tapes. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns, que en treuen altres tant d'externs i formen cinc seccions externes.

b) Descripció de les seccions 1) 3) i 5) ferros daurats; 2) teixell vermell amb lletres daurades: «Obras | de | Frai Fr-|-anc. de | Ximenez»; 6) etiqueta amb la cota actual: «Mss. | 444».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + I. Foli de guarda inicial IIv, dalt de tot i barrada en llapis, signatura de la biblioteca de Felip V en tinta: «15-2». Dessota, en llapis, signatura antigua: «B 96». Sobre el «96» en llapis, etiqueta tatxada, escrita en tinta: «B. 96». Foli de guarda inicial IIIv, etiqueta amb la signatura actual: «Mss. | 444».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el foli de guarda més pròxim i més nou, afegit quan el ms. fou restaurat.

d) Talls policromats.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis de la mateixa pell de les tapes.

4. Conclusió: Enquadernació tipus Uceda. Data: s. XVIII, restaurada.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani i factici.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: III-128 + I.

5. Dimensions: 200 × 287 × 25.

6. Plecs: 1) Plec coix de 4/5, folis 1-9, amb reclam: «panes deo».

2) Plec de 5 × 2, folis 10-19, amb reclam horitzontal: «esse finissimum».

3) Plec de 5 × 2, folis 20-29, amb reclam horitzontal: «presumitur castus».

4) Plec de 5 × 2, folis 30-39, amb reclam vertical: «domus vix».

5) Plec de 5 × 2, folis 40-49, amb reclam vertical: «sum et».

6) Plec de 5 × 2, folis 50-59, amb reclam vertical: «et predicatoribus».

7) Plec de 5 × 2, folis 60-69, amb reclam vertical: «balaam prophetam».

8) Plec de 5/3, folis 70-77, amb dos talons finals i sense reclam.

9) Plec de 5 × 2, folis 78-87, sense reclam.

10) Plec de 5 × 2, folis 88-97, sense reclam.

11) Plec de 8 × 2, folis 98-113, amb reclam vertical: «corporales».

12) Plec coix de 8/7, folis 114-[128].

Fol 1r, dalt de tot, en tinta sèpia, lletra del s. XVIII: «Patriarcha fr. Franciscus Ximenez Opera varia». En tinta negra: «Tiene 125 folios».

Fol. 98r, dalt de tot, inscripció guillotinada.

8. Foliació contínua, a llapis i en xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: No se'n veu rastre.

10. Filigranes: a) Folis 1-19, del carro de dues rodes semblant a la de VALLS I SUBIRÀ, *La Historia del papel en España siglos XV-XVI*, nº 39, datada a Vic el 1418.

b) Folis 20-77, del trèbol, semblant al de PICCARD, *Wasserzeichen Blatt, Blume, Baum*, XII, nº 87, datada al Taunus els anys 1446-1447.

c) Folis 78-97, de l'àncora, semblant a la de PICCARD, *Wasserzeichen Anker,* VI, nº 1, datada a la Selva Negra el 1450.

d) Folis 98-113 de la balança, semblant a BRIQUET 2401, datada a Venècia el 1437, amb variants idèntiques a Catània el 1438, a Vicenza el 1440, a Munich el 1441, a Udine entre 1447 i 1448, a Baviera el 1454, a Hongria el 1456 i a Viena el 1457.

e) Folis 114-[128] del blasó de quatre pals amb corona, del tipus VALLS I SUBIRÀ 228, datat a Barcelona el 1443.

11. Forats: no n'hi ha.

12. Sistema de ratllat: a) Fols. 1-97, a la mina de plom. 1111 2222; b) Fols. 98ss. en sec. >>>> <<<<. Primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1-77. Fol 1r. *inc*. del pròleg: «Reuerendissimo in Christo patri et domino domino hugoni dei gratia valentino episcopo franciscus eximinii fratrum minorum eius humilis seruus et filius se ipsum totum cum omni reuerencia veri pontificis et summi ihesu et in gloria totius ecclesiastice dignitatis. Reuerendissime pater et domine feruor vestre excellentissime caritatis...»

Fol 1rb, *exp*. del pròleg: «... que pro honestate sunt seruanda a clerico | In quibus debet clericus multum cauere».

Fol 1v, *inc*. del tractat: «Primo enim videndum est quid intelligi debeat nomine clerici ad quod respondetur extra de prebendis cum secundum apostolum...».

Fol 77v, *exp*.: «... ad eius regiam maiestatem contuendam feliciter in fine perducat amen. Explicit pastorale reuerendissimi patris et domini domini hugonis episcopi ualentini anno domini Mº CCCC LXº».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Pastorale*.

4. Catàlegs: IGMBNM, t. I, 307; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 679, nº 197; MARTÍ, *Notes descriptives* 349; CASTRO, 47.

II

1. Folis 78-97v. Fol 78r, *inc*.: «Svscipiat sublimis apex reuerenda corona | Ecclesie quod santa fides romana ministrat ... Ad probationem articulorum accedentes | Antequam probemus vnum deum esse intendimus probare deum esse. Ad probandum autem deum esse oportet precognoscere quid est quod dicitur per hoc nomen deus...»

Fol 97v, *exp*.: «... nec secularibus petentibus videamur in aliquo derogare, licet ipsi possint et debeant rationabiliter cogitare quod arma clericorum sunt armis eorum nobiliora et eciam forciora».

«Actus fuit iste tractatus Rome anno domini MCC nonagesimo sexto et completus ibidem in vigilia beati johannis baptiste precursoris domini ihesu cristi cui placeat dominum deprecari ut sicut ipse fuit proto lucis et luminis et ipsum qui vera lux est digito demonstrauit suoque tempore fuit gira inchoata, si placeat domino ihesu christo nouam lucem in mundo infundere ad cuius lumen ambulantes infideles conuersi nobiscum secure occurrant eidem domino nostro ihesu christo cui est honor et gloria per omnia secula seculorum amen | Explicit Apostrophe».

2. Identificació de l'autor i obra: Ramon Llull, *Liber Apostrophe*.

3. Altres manuscrits: Roma, BAV, ms. Vat. lat. 1054, fol. 1-14 (inici s. XIV); París, BNF, ms. lat. 16111, fol. 1ra-24vb (inici s. XIV); Roma, BAV, Urb. Lat. 1506, fol. 1-63 (1ª meitat s. XIV); París, BNF, ms. lat. 15450, fol. 509-517 (ca. 1325); Venècia, Bib. N. Marciana, ms. Lat. III, 16 [= 2208], fol. 73r-91v (s. XIV); ms. Lat. XIV, 57 [= 4329], fol. 76v-83v (s. XIV); Salamanca, BU, ms. 2577, fol. 88-101v (final del s. XIV); Munich, BSB, clm. 10497, fol. 175-184 (s. XIV-XV); Milà, Biblioteca Ambrosiana, ms. Y 21 Sup., II, fol. 171-193v (s. XIV-XV); Copenhaguen, K. Bibl., Ny kgl. Samling, ms. 2887 4º, folis 43-91 (s. XIV-XV); Torí, BN, ms. G-VI-27, fol. 1-21 (a. 1413); Pàdua, BU, ms. 1717, fol. 31v-72r (a. 1415); Florència, Bibl. Riccardiana, ms. 1001, fol. 1242r-258r (a. 1417/1418); Wolfenbüttel, Herzog. Bibl., ms. 83-17 Aug. 2º, fol. 132-149 (a. 1438); Roma, Bibl. Casanatense, ms. 1414, fol. 97r-103v, (s. XV); Roma, BAV, ms. Vat. lat. 5083, fol. 295r-317v (s. XV); Trèveris, SB, ms. Trev. 611/1548, fol. 99r-112v (s. XV); Colmar, Bib. de la Ville, ms. 1, fol. 144r-161v (s. XV); Gdasnk, BP, ms. Mar. F. 309, fol. 109-119; (segle XV); Montpeller, BFM, ms. 165, fol. 39, 40-46v (segle XV); Berlin, SB, ms. Theol. Lat. Fol. 312, fol. 198r-220v (s. XV); Bernkastel-Kues, Hosp., ms. 84. fol. 72r-86v; Oxford, Bibl. Bodleiana, ms. Bodl. 465, fol. 399v-417v (s. XV); Barcelona, BC, ms. 2022, fol. 96-165 (s. XV); Madrid, Bib. Histórica, ms. 65, fol. 8v-27r (s. XV); Londres, BL, ms. Harleian 3770, fol. 147r-175r (s. XV); Copenhaguen, Kong. Bibl., ms. Thott 105, fol. 52r-77r (s. XV); Augsburg, SSB, ms. 4º Cod. 63, fol. 191r-221v (s. XV); Halle, BU, ms. Stolb.-Wernig. Za. 3, fol. 231r-268v (s. XV); Pàdua, BC, ms. A.39, fol. 104r-117v (s. XV); Palma de Mallorca, BP, ms. 992, II, fol. 145r-189v (s. XV); Oxford, Bibl. Bodleiana, ms. Laud Misc. 219, fol. 1r-32v;

Innichen, San Candido, BC, ms. VIII. B. 9, fol. 118va-136va (s. XV/XVI); Roma, BAV, ms. Vat. Lat. 2934, fol. 100r-150r (s. XVI); Nàpols, BN, ms. XIII.AA.32, fol. 47v-134v [incomplet] (s. XVI).

4. Catàlegs: HLF, vol. XXIX, 162-166: Josep Perarnau, *Un manuscrit lul·lià no identificat. Apèndix I,* dins «AST», XLVI (1955), 79-81; Bonner III, 24.

5. Edicions: a) Venècia (?) 1490 (?); b) Barcelona, Pere Posa 1504 (RD 32); c) Colònia 1509 (RD 40); d) Lió, abans de 1522; e) París, Gilles Gourbin 1578 (RD 122); f) Strasburg, Zetzner 1598 (RD 144); g) Strasburg, Zetzner 1609 (RD 162); h) Strasburg, Zetzner 1617 (RD 180); i) Strasburg, Zetzner 1651 (RD 233); j) Mallorca, vídua Guasp 1688 (RD 274); k) [fragm.] Mallorca, A. Riera 1689 (RD 275); l) *Raimundi Lulli Operum t. IV*, Magúncia 1729, 533-561.

III

1. Folis 98-124v. Fol 98r, *inc*.: «Memor fui semper venerabilis et carisime frater postquam te munde sub tectum in sanctissimo cenobio tuo letus et auidus visitaui rerum omnium principi per religionis vinculum aderentem...»

Fol 124v, *exp*.: «... in tali tantaque concordia vt quod in hoc corruptibili mundo non datur, nobiscum et cum reliquis nullam prorsus discordiam habeamus tanto repleti cum summa securitate perpetue beatitudinis gaudio quod nulla prorsus miserie suspicione vel tristitia coniungamur. Pone nunc...» (*fine mutilus*)

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Coluceium de saeculo et religione.*

4. Catàlegs: IGMBN I, 307, Martí, 349; M. C. Díaz y Díaz, *Index scriptorum latinorum medii aevi hispanorum*, Madrid 1959, nº 1783; Castro, 47-48, nº 37.

V. Escriptura

a) Fols. 1-97: 130-135 × 202, a columna tirada, de 36-42 línies.

b) Folis 98ss: 140 × 235, a columna tirada, de 44-48 línies.

Impaginació: a) Folis 1-97: 25 + 130/135 + 37 × 37 + 202 + 50. b) Folis 98ss: 25 + 140 + 35 × 15 + 235 + 40

2. Tipus de ratllat Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda del s. XV, amb influència de la humanística, de diverses mans: a) fol 1-15; b) 16-24v; c) 24v-37v; d) 37v-77; e) 78-97; f) 98-124. Aquesta darrera, humanística cursiva amb influències de la bastarda.

4. Reclams horitzontals i verticals, sempre cap a l'indret del plegatge.

5. Decoració: capitals previstes i no executades.

6. Notes, signes de nota, manícules: fol 1v, 31v, 78r-81r, 90r-97v, 103r, 104v, 109r, 110r.

7. Segells i timbres: fol 1r, 11r, 78r, 88r, 124v

10. Revisions i correccions: f. 78r-81v, 85r, 86r-v
11. Antigues signatures: «15-2» de Felip V, «B. 96» de la BN.

V. Conclusió

1. Estat de conservació correcte. Molts forats de corc.
2. Datació: Any 1460.
3. Origen incert.
4. Propietaris i procedència: Prové de la biblioteca de Felip V.

113

6. Milà, Veneranda Biblioteca Ambrosiana, ms. H. 83 sup.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 214 × 297 × 55.
b) Material: Post recoberta de pell rossa, primitiva, malmesa.
c) Elements decoratius: Un rectangle de tres cantons ressegueix els marges de les dues tapes formant el rectangle més gran i extern. Dins aquest primer marc i després d'un espai buit, en la tapa davantera, doble rectangle amb sanefa gofrada entre els cantons; el motiu és una essa amb ornamentació interior de fulles. Dins aquest segon marc, altre doble rectangle amb sanefa i motiu del simi. A l'interior del tercer rectangle, quart rectangle farcit d'aspes amb decoració floral. A la tapa del darrera, amb la mateixa disposició de rectangles i dobles rectangles, la primera sanefa té el motiu del simi, en la segona el motiu són dues C encarades i alicatades, la decoració del rectangle més intern és un farcit amb el motiu del ram posat dins copa. Hom va sembrar les dues tapes amb puntes de cabota decorativa, moltes de les quals han subsistit, altres s'han perdut, sobretot en la segona tapa.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres dobles nervis interns que en treuen d'externs, formant quatre seccions. Entre nervis hi ha un reforç de pergamí.

b) Descripció de les seccions: 1)-3) buides; 4) etiqueta de paper amb contorn daurat i fons verd, que porta la cota del ms.: «83».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: III al principi, un de pergamí, els altres dos de paper; I al final, de pergamí. Foli de guarda inicial de pergamí, al recto, dalt de tot, en tinta sèpia: «De episcopalis (*sic*) dignitatis (*sic*)»; al verso, centrada i escrita en tinta, la lletra «P». Foli de guarda IIr: «Francisci Ximenes Ord. Minorum | Pastoralis | Opus, ut reor, ineditus | (*al man recentiori*) Cf. Nicola Antonio Bibliotheca Hispana Vetus | Madrid 1788. II. 181». A sota, en tinta sèpia, centrada, cota del ms.: «H. 83. Sup.».

b) Tancadors desapareguts, havent deixat senyals que hi foren.

c) Cobertes (folres) del mateix pergamí que els folis de guarda inicial I i final.

d) Talls amb restes de dauradura.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

f) Llavis de la mateixa pell de la coberta, també malmesos.

4. Conclusió. És l'original, ara amb la primera tapa i el llom despresos per la part del davant del cos del volum. Data: Segle XV.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: III + 140 + I.
5. Dimensions: 220 × 300.
6. Plecs: 1) Plec de 5 × 2, folis 1-10, amb reclam: «publicam».
2) Plec de 5 × 2, folis 11-20, amb reclam: «-dere possim».
3) Plec de 5 × 2, folis 21-30, amb reclam: «immo nec agunt».
4) Plec de 5 × 2, folis 31-40, amb reclam: «meliorem».
5) Plec de 5 × 2, folis 41-50, amb reclam: «-telligitur de illis».
6) Plec de 5 × 2, folis 51-60, amb reclam: «-tionem claram».
7) Plec de 5 × 2, folis 61-70, amb reclam: «talento».
8) Plec de 5 × 2, folis 71-80, amb reclam: «Istud est exe-».
9) Plec de 5 × 2, folis 81-90, amb reclam: «uelle sibi sic».
10) Plec de 5 × 2, folis 91-100, amb reclam: «»populo regi.
11) Plec de 5 × 2, folis 101-110, amb reclam: «persecutionem».
12) Plec de 5 × 2, folis 111-120, amb reclam: «amittit hic in uia».
13) Plec de 5 × 2, folis 121-130, amb reclam: «hostilium».
14) Plec de 5 × 2, folis 131-140.

8. Foliació contínua, amb llapis i xifres aràbigues, del 1 al 140, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs alfanumèrica, a la primera part del plec, de la *a* a la *o*.

10. Filigranes: a) Folis 1-30, de la lletra M, semblant al tipus Briquet 8351, documentada a Gurk el 1455, amb variants en les quals manca la creu que soma la lletra, com és el cas d'aquesta filigrana; les variants es documenten des del 1383 al 1467.

b) Folis 31-140, del carro de dues rodes, semblant al tipus Briquet 3544, aquesta documentada a Lucca els anys 1434 i 1463-1479, a Damme els anys 1452-1456, a Lille els anys 1456-1474, a Roma els anys 1459-1460 i a Ulm l'any 1473.

11. Forats per a definir la caixa d'escriptura, als extrems de les línies verticals. Son rodons i n'han quedat molt pocs a l'extrem superior, tallats per la cisalla.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222. Primera línia escrita.

III. Contingut literari

1. Folis 1-136. Fol 1r, *inc.* de l'endreça: «(*rúbrica*) Incipit pastoralis magistri Francisci Eximienecz. Capitulum primum (*fi de rúbrica*). Reuerendissimo in Christo patri et domino domino hugoni diuina prouidentia Episcopo Valentino frater Franciscus eximenecz ordinis fratrum minorum eius humilis seruus et filius seipsum totum cum omni reuerentia veri pontificis et summi Jesu christi et in eius gloria totiusque ecclesiastice dignitatis. Reuerendissime pater et domine feruor uestre benignissime caritatis quo cupitis dignitatem episcopalem ac christi cleri patefieri toti mundo ut christus etiam in eo altius honoretur me sepius impulit ut iuxta mei imperitiam tractatum aliquem conderem qui predicta saltem utcumque describeret et statum episcopalem ac cleri cunctis fidelibus dignum magna reuerentia demonstraret. Vester etiam venerabilis seruitor dominus Michael de miraculo rector et (*sic*) penaguila ex parte uestra me ad hoc opus peragendum tanta instantia sollicitauit quod ab inceps non ualui quantumlibet resilire licet infirmus et senex. Quod igitur hic magnitudo sapientie a domino nobis (*sic*) date sanum inuenerit spiritui sancto attribuatur a quo omne verum procedit. Quod autem corrigendum apparuerit vestre prouidentie ac sancte romane ecclesie sententie submittatur».

Ib., *exp.* de l'endreça: «Processus autem huius libri pater reuerendissime sequenti serie declaratur. Habebit enim tractatus iste quatuor partes principales. Prima agit in generali de clero siue de statu uel religione clericali quantum sit exaltata. Secunda de dignitate episcopali in se considerata. Tercia de officio pastorali ad oues applicato. Quarta de eius premio supernaturali et gloria parata».

Ib., *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) De statu uel religione clericali. Capitulum secundum (*fi de rúbrica*). Primo enim uidendum est quid intelligi debeat nomine clerici. Ad quod respondetur extra. de prebendis c. cum |*fol. 1v*| secundum apostolum ubi dicitur quod clericus a cleros dicitur quod sors uel hereditas domini nominatur...»

Fol. 135v-136r, *exp.:* «(*rúbrica*) De fine libri et iterata presentatione eidem domino Valentino Cap^{m} 168 (*fi de rúbrica*). Expleto itaque libro pastorali presenti per misericordiam redemptoris non restat nisi redire ad patrem cuius contemplatione est factus: uidelicet ad uos reuerendissimum patrem et dominum dominum Hugonem sacre valentine ecclesie antistitem reuerendissimum. Ad uestram ergo paternitatem redeo et predictum opus refero et presento ut premissum est corrigendum supplicans humiliter omnibus qui (*corr pro* quod) hic legent quod orent perpetuo pro anima uestra, quia uestro nutu et precepto factum est. Etiam pro me orare dignetur (*sic*) qui in eius ordinatione

cordialiter laboraui. Hoc etiam opus transeat in perpetuam uestri memoriam quia hic cibum preparatis et escam omnibus prelatis ecclesie presentibus et futuris. Quibus humiliter supplico ut religiosos mendicantes quos adiutores habent precipuos in predicatione euangelica et in procuranda sa-|-lute animarum habeant (*corr pro* habent) recommendatos specialiter fratres minores de quorum consortio sum licet immeritus totus a domino tamen sui magna clemencia puericia (*sic*) euocatus. Cui humiliter supplico ut uos patrem reuerendissimum dirigat et saluet ex consueta misericordia, que etiam nos omnes ad eius regiam maiestatem contuendam feliciter in fine perducat. Amen. Deo gratias. Explicit».

Fol. 136r-140r. Fol. 136r, *inc.:* «Hec que sequuntur sunt rubrice libri Pastoralis editi per reuerendissimum franciscum eximenecz. Agitur enim in primis de statu clericali et hic proceditur serie et ordine subsequenti. ponitur enim primo prologus libri pastoralis magistri francisci eximenecz...».

Fol. 140r, *exp.:* «... De fine libri et de iterata presentatione eidem domino Valentino. | Explicit tabula pastoralis».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Pastorale*.

4. Catàlegs i bibliografia: *Inventario Ceruti dei manoscritti della Biblioteca Ambrosiana,* vol. 3, 636; Thomas M. Izbicki, *Legal and Polemical Manuscripts, 1100-1500, in Bibliotheca Ambrosiana, Milano,* dins «Quaderni Catanesi di Studi Classici et Medievali» V (1983); Curt J. Wittlin, Quae maxime damnant animas principum: *Fünf antimonarchische Kapitel im* Pastorale *des Francesc Eximenis,* dins «Zeitschrift für Katalanistik – Revista d'Estudis Catalans», 2 (1989), 98-114; *Eximenis i la creença dels cerlitans que «cap rei es salvarà»*. Dotzè, *123,* Pastorale, *36,* Vida de Jesucrist, *4/57,* dins Germà Colón, Tomàs Martínez, Maria Pilar Perea (eds.), *La cultura catalana en projecció de futur. Homenatge a Josep Massot i Muntaner*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I 2004, 495-515.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura descentrada vers el llom: 111 × 170, a columna tirada, de 29 línies en pàgina plena. Impaginació: 37 + 111 + 63 × 35 + 170 + 94.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals de justificació, dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació, les línies de justificació arribant fins als talls. UR = 8, 3.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura humanística de dues mans. La primera escriu els folis 1r-26r; i en el foli del pròleg posa un tret inferior a les desinències en *-e* de la primera declinació que corresponen als casos genitiu i datiu. La segona mà, tirant més a cursiva, escriu els folis 26v-140r.

4. Reclams horitzontals centrats.

5. Decoració: Caplletres vermelles simples, de dues línies d'altura, algunes amb calats blancs. Rúbriques.

6. Signes de nota i notes de matèria nombroses als marges de les primeres pàgines, que es tornen escasses a partir del foli 27r, i pràcticament despareixen a partir del foli 37. Algunes són crítiques: «Nota contra clericos» (fol. 1v); «Nota contra superbiam clericorum» (fol. 2r); «Contra presbiteros» (fol. 6v); «Quales haberent esse presbiteri» (fol. 7v); «Ita sunt hodie Romani pont. [*ignorants*]» (fol. 8r); «Nota contra legistas» (fol. 8v); «Nota contra literatos malos» (fol. 9v); «Nota contra presbiteros» (fol. 10r); «Nota qualis deberet esse sacerdos» (fol. 10v); «Contra presbiteros» (fol. 15r); «Hodie sunt tales [*viciosos*]» (fol. 16v); «Hodie sic faciunt» (18v); «Nota contra istos religiosos qui sunt in confabulatione cum mulieribus» (fol. 20r); «Quomodo habeant expendi bona ecclesiastica» (fol. 21r); «Qualis habeat esse episcopus» (fol. 24v); «Ambitio» (fol. 32r i 33r); «Notate presumptuosi» (fol. 34r); «Nota qualis deberet esse presbiter» (fol. 35r); «Nota caput languidum» (fol. 37r). Una altra mà ha escrit les notes dels folis 7r («Quod sacerdotes sunt exempti a uectigalibus»), 57r («Vnde dicitur sacerdos») i 102r («Quid dicitur cathedram (*sic*)»).

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions d'una altra mà als folis 2r, 9r, 16r, 53r, 60r, 84r, 89rv, 99r, 212r, 122r, 126r, 131v.

12. Notícies històriques: El llibre fou probablement escrit per a un eclesiàstic, el qual estampà les notes de matèries (i les crítiques) dels primers folis del ms.

V. Conclusió

1. Estat de conservació bo, llevat de la relligadura. Hi ha una taca probablement d'humitat al foli 76.

2. Datació: Mitjan segle XV com a *terminus a quo,* dècada dels setanta com a *terminus ad quem.*

3. Origen italià.

4. Propietaris i procedència desconegudes.

114

7. París, BNF, ms. lat. 3188

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 230 × 310 × 45.

b) Material: ànima de cartró, coberta de pell roja. Contratapes del mateix paper que els folis de guarda.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, etiqueta rodona enganxada, amb la cota actual del ms.: «lat. | 3188», en tinta negra.

d) Elements decoratius: A les dues cobertes, armes del rei de França en ferros daurats dins losange. Les dues tapes exteriors són enmarcades per tres filets d'or, que a les cantoneres s'ajunten en una estela de cinc puntes.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Plecs directament cosits a les tapes mitjançant sis nervis interns.

b) Descripció de les seccions: 1) Ferros daurats; 2) En majúscules daurades: «Liber | de tribus | columbis»; 3)-6) Ferros daurats; damunt el darrer, teixell amb la cota actual del ms. «Latin | 1388», en tinta negra.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: IV + III. Al foli de guarda inicial IVr, notes de propietat, escrites en tinta negra per una mà del segle XVIII: «Codex p. Antonii Faure, 139» | «Reg. 4161[2]».

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

f) Queix de la mateixa pell.

g) Llavis amb ferros daurats.

4. Conclusió. Data: Segle XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: IV + 150 + III.

5. Dimensions: 215 × 297 × 30.

6. Plecs: 1) Plec coix de 1/2, folis de guarda inicials I-III, els dos darrers intonsos.

2) 1 foli escadusser, foli de guarda IV, que treu taló després del primer plec, entre folis 10 i 11.

3) Plec de 5 × 2, folis 1-10, amb reclam: «populum et grandis pena».

4) Plec de 5 × 2, folis 11-20, amb reclam: «pauperibus ac mari-«.

5) Plec de 5 × 2, folis 21-30, amb reclam: «et precepta Sequitur».

6) Plec de 5 × 2, folis 31-40, amb reclam: «siue officium doctoris».

7) Plec de 5 × 2, folis 41-50, amb reclam: «et exi foras».

8) Plec de 5 × 2, folis 51-60, sense reclam.

9) Plec de 5 × 2, folis 61-70, amb reclam: «est apud deum».

10) Plec de 5 × 2, folis 71-80, amb reclam: «publicum lectos».

11) Plec de 5 × 2, folis 81-90, amb reclam: «sunt quodammodo».

12) Plec de 5 × 2, folis 91-100, amb reclam: «quibus indiget».

13) Plec de 5 × 2, folis 101-110, amb reclam: «et a virtute».

14) Plec de 5 × 2, folis 111-118, amb reclam: «profundetur».

15) Plec de 5 × 2, folis 119-128, amb reclam: «Et Ysaie 48».

16) Plec de 5 × 2, folis 129-138, amb reclam: «altissimum est».

17) Plec de 5 × 2, folis 139-150, sense reclam.

Al marge inferior del fol. 1r, la mateixa mà repeteix les notes de propietat del foli inicial de guarda IVr: «Codex D. Antonii Faure 139» | «Reg. 4161[2]».

El foli 60rv és buit.

8. Foliació moderna en tinta negra i xifres aràbigues, completa i continuada al costat o sobre la línia de justificació, al marge superior dret del recto dels folis.

10. Filigranes: a) Folis de guarda inicials I-III i finals I-III, flor de lis.

b) Folis 1-150, filigrana del cap de bou, com el nº 27 de BOFARULL, p. 8, datada a Pamplona entre 1463 i 1468 i a Barcelona el 1465; és semblant a la de BRIQUET IV, 15068, datada a Bordeus el 1462, però més estilitzada i més fina.

11. Forats per a les línies de justificació horitzontals, fets amb punxó.

12. Sistema de ratllat: En tinta de color sèpia, al recto i al verso dels folis. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-146. Fol. 1r. *inc*.: «Incipit pastoralis magistri Francisci Eximenetz. [R]Euerendissimo in Christo patri et domino domino hugoni diuina prouidencia Episcopo Valentino frater franciscus eximenetz ordinis fratrum minorum eius humilis seruus et filius seipsum totum cum omni reuerentia veri pontificis et summi ihesu christi...»

Fol. 146v, *exp*.: «... ut vos patrem reuerendissimum dirigat et saluet ex consueta misericordia que etiam nos omnes ad eius regiam maiestatem contuendam feliciter in fine perducat. Amen. Deo gratias ex. cit.»

Fol. 147r. *inc*.: «Hec que secuntur sunt rubrice libri pastoralis editi per reuerendissimum magistrum franciscum eximenetz. Agitur ergo in primis de statu clericali...»

Fol. 150v, *exp*.: «De fine libri et iterata presentatione reuerendissimo domino Valentino 168. Explicit deo gratias. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Pastorale*, pròleg, cc. 1-168 i taula.

4. Catàlegs: *Bibliothèque Nationale Catalogue général des Manuscrits Latins, tome IV (nos 3014-3277),* París, BN 1958; MASSÓ, *Les obres*, 679; MARTÍ, *Eiximenis*, 479.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: regular, a columna tirada, de 118 × 185, de 33-31 línies la primera i 30-32 la segona (pàgines plenes). Impaginació: 43 × 118 × 65 + 45 × 185 × 63.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues d'horitzontals, que són les de justificació.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica bastarda de la 2ª meitat del segle XV, de dues mans la primera escriu els folis 1-59, la segona els folis 61-150. El foli 60, buit, fa una partió perfecta entre les dues mans, que potser han escrit l'obra al mateix temps. A partir del foli 62v, el segon copista anota al marge els capítols: «Capitulum 83», etc., fins al [168] escrit erròniament «166».

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Inicials sense executar. El primer copista anota en els marges superior o inferior, amb lletra molt petita, els títols que havien d'anar en rúbrica sobre cada capítol. El segon copista ha incorporat directament els títols dels capítols, sense preveure rúbrica. També s'aventura a caudar alguna lletra: f. 75r.

6. Notes: Manícula al foli 109r.

7. Segell de la Biblioteca Règia als folis 1r-150v.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions dels mateixos copistes: Fol. 1v, 9r, 14r, 19r, 38r, 45r, 49r, 55r, 63v-65r, 72r, 76v, 79v, 81v, 85v, 87r, 91v, 94rv, 101r, 105r, 108r, 117v, 121rv, 127r, 128v, 135v, 138r, 139v, 140r, 141rv, 143rv, 144v, 147v, 148r.

11. Antigues signatures: Ant. Faure 139, Regius 4161[2].

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Foli 1r fatigat. Oxidació als folis 22, 129. Enquadernació i cos del volum en bon estat.

2. Datació: Segle XV, segona meitat.

3. Origen incert.

4. Propietaris i procedència: Antoine Faure, 139, Regius 4161[2].

115

8. Londres, BL, ms. Additions 17.365.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 190 × 285 × 35.

b) Material: Pasta de paper, recoberta de pell marró.

d) Elements decoratius: Tres filets daurats recorren els quatre cantons de les cobertes. Al centre de totes dues, un altre filet daurat més petit encercla un rectangle de catró negre.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són cosits entre ells i directamnet a les tapes mitjançant cinc nervis interns que en treuen altres tants d'externs i formen sis seccions. Cada nervi extern té tres filets daurats a cada banda. Hi ha també tres filets daurats a l'altura de les capçaleres.

b) Descripció de les seccions: 1) Etiqueta de paper blanc enganxada, amb mitja signatura antiga del ms.: «401»; 2) «Francisci Eximines»; 3) «Pastorale | Mus. Brit.» «jure»; 4) «emptionis | 17, 365»; 5) «Plut.» «CXCIV.B»; 6) Etiqueta de paper blanc enganxada, amb l'altra meitat de signatura antiga: «A.2».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I foli de pergamí | bifoli de paper + bifoli de paper | I foli de pergamí. Al foli de pergamí incial de guarda Ir, nota de compra: «Purchased of W. Boone | 24 june 1848».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

g) Llavis amb filet daurat.

4. Conclusió. Data: Segle XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Pergamí.
4. Folis: III + 162 + III.
5. Dimensions: 190 × 275.
6. Plecs: 1) Plec de 2 × 2, folis 0-3, sense reclam.
2) Plec de 5 × 2, folis 4-13, amb reclam: «plus intendere».
3) Plec de 5 × 2, folis 14-23, amb reclam: «-cendum merchantias».
4) Plec de 5 × 2, folis 24-33, amb reclam: «extra de ma».
5) Plec de 5 × 2, folis 34-43, amb reclam: «honestatem».
6) Plec de 5 × 2, folis 44-53, amb reclam: «placuit».
7) Plec de 5 × 2, folis 54-63, amb reclam: «uel confirmari».
8) Plec de 5 × 2, folis 64-73, amb reclam: «et ecclesiasticis».
9) Plec de 5 × 2, folis 74-83, amb reclam: «facere si promotus».
10) Plec de 5 × 2, folis 84-93, amb reclam: «nec male».
11) Plec de 5 × 2, folis 94-103, amb reclam: «commiterent».
12) Plec de 5 × 2, folis 104-113, amb reclam: «recipere».
13) Plec de 5 × 2, folis 114-123, amb reclam: «sed liberalem».
14) Plec de 5 × 2, folis 124-133, amb reclam: «Ideo dicit».
15) Plec de 5 × 2, folis 134-143, amb reclam: «Vbi dicit».
16) Plec de 5 × 2, folis 144-153, amb reclam: «talis prelatus».
17) Plec de 5 × 2, folis 154-163, sense reclam.

8. Foliació contínua, a llapis i en xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis. Al foli 162, hi ha una anotació en tinta: «159». Al foli 163, una altra anotació en tinta: «160».

9. Numeració de plecs: Hi havia numeració de plecs alfanumèrica, però la cisalla l'ha escapçada. Se'n veuen rastres als folis 5-9, 14, 16-18, 48, 85, 87, 97, 115, 125, 126-127.

11. Forats per definir el ratllat de la caixa d'escriptura.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. Contingut literari

A

1. Folis1-3. Fol. 1ra, *inc.* de la taula: «Rubrice pastoralis sequentis. | Et primo prologus libri. De statu clericali capitulum primum. Cur clerici ferunt tonsuram...».

Fol. 3va, *exp*. de la taula: «... De fine libri et de iterata presentatione eidem domino valentino CCLXVII».

B

1. Folis 4r-162v. Fol. 4r, *títol:* «Incipit Pastorale magistri francisci eximenecç». *Ib., inc.* De la dedicatòria: «Reuerendissimo in Xpo patri et domino domino Hvgoni diuina Prouidencia Episcopo valentino, frater Franciscus Eximenecç, ordinis fratrum minorum, eius humilis seruus et filius, se ipsum totum cum omni reuerencia ueri pontificis et summi Jhesu Xpi. et in eius gloria tociusque ecclesiastice dignitatis. Reuerendissime pater et domine: Fervor uestre benignissime caritatis quo cupitis dignitatem episcopalem ac Xpi. cleri patefieri toto mundo, ut Christus et in eo altius honoretur me sepius impulit ut iuxta mei imperitiam tractatum aliquem conderem qui predicta saltem vtcumque describeret, et statum episcopalem ac cleri cunctis fidelibus dignum magna reuerencia demonstraret. Vester etiam venerabilis seruitor dominus Michael de Miraculo, Rector de Penaguila, ex parte vestra me ad hoc opus peragendum tanta instancia sollicitauit quam abinceps non ualui quantumlibet resilire, licet infirmus et senex. Quod igitur hic magnitudo sapiencie a Domino uobis date sanum inuenerit, Spiritui Sancto attribuatur, a quo omne uerum procedit; quod autem corrigendum apparuerit, uestre prouidencie ac sancte Romane ecclesie submittatur. Processus autem huius libri, pater reuerendissime, sequenti serie declaratur. Habet enim tractatus iste IIII^{or} partes principales. Prima agit in generali de clero, siue de statu scilicet de religione clericali quantum sit exaltata. Secunda de dignitate episcopali in se considerata. Tercia de officio pastorali ad oues applicato. Quarta de eius premio supernali et gloria parata…».

Fol. 162v, *exp.* de l'obra: «... cui humiliter supplico ut uos patrem Reuerendum dirigat et saluet ex consueta misericordia que eciam nos omnes ad eius regiam maiestatem contuendam feliciter in fine perducat Amen. Finis Laus Deo. Explicit Pastoralis. | FINIS».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Pastoralis.*

4. Catàlegs i bibliografia: *Catalogue of Additions to the Manuscripts in the Britisch Museum in the years MDCCCXLVIII-MDCCCLIII*, [Londres] 1868, 9; BOHIGAS, 57-58.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 110 × 180, a columna tirada, de 28/27 línies.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6,5.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura humanística italiana posterior al 1450.

4. Reclams horitzontals, centrats i emmarcats dins filigrana.

5. Decoració: Caplletres il·luminades a l'inici de cada part de l'obra als folis 4r, 31v, 142r, 157r. Són inicials de lletra brunyida, embotides sobre fons vegetal variat. Al foli 4, orla vegetal blava, malva i verda, que s'estén pels marges superior, esquerre i inferior, amb els extrems rematats amb flors brunyides i fullatge verd. En la sanefa inferior, escut heràldic emmarcat dins cercle vermell, envoltat de corona verda i timbrat amb una mitra episcopal: sobre fons d'atzur una creu daurada amb quatre bolles de gules dins cada extrem i al creuer un cercle amb tres flors de lis. Als quarters superior esquerre i inferior dret, dues estrelles daurades. Capitals de lletra brunyida sobre fons malva, blau o verd o combinacions d'aquests tres colors, embotides amb filigrana daurada a pinzell. Rúbriques. El text de cada capítol comença amb una o dues paraules en majúscula.

6. Notes als folis 6v, 11v, 12r, 14r, 16r, 129r, 46v, 50r, 53r, 57r, 66r, 68r, 69r, 74r, 76v, 79v, 99r, 105r, 160v, 161r. A més d'aquestes, hi ha notes marginals que han estat esborrades.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions als folis 2v, 3r, 20r, 27v, 30v, 33r, 37r, 45v, 88r, 97v, 121r, 1235r, 137r, 142r, 143r, 147v, 149v, 153v. Són de mà diferent de la del copista i s'hi distingeixen tres mans.

11. Antigues signatures: «401 A», «450.E», «478.3», «477.f», «195 H», «194.b».

12. Notícies històriques: «Liber Magistri Hierom de Saragoça».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació bo.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.
3. Origen italià.
4. Propietaris i procedència: Fou adquirit per la BL el 1848.

116

9. Torí, Biblioteca Reial, ms. Varia 261.

I. Enquadernació

D'ençà del 30 de setembre del 2001, data en què es donà per acabada i vàlida la darrera restauració del ms. al taller Cartantica de Parma, el ms. és guardat dins una capsa rígida de cartró recoberta de tela color beige clar, de 205 × 323 × 47. Dins la capsa, vora a tocar l'obertura, etiqueta rectanguar, de paper blanc, amb inscripció tot entorn en tipus d'impremta: «Biblioteca | Reale di | Torino». A l'interior, a mà i en tinta blau marí, cota del ms.: «Varia | 61».

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 200 × 310 × 30.

b) Material: Post de xiprer recoberta de mitja pell «oasi» de color marró clar.

2. Llom de pell «oasi». a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interns, que en treuen altres tants d'externs, formant sis seccions.

b) Descripció de les seccions: 1), 3)-4) i 6) buides; 2) dins requadre de línies negres «Eximensis (*sic*) | Pastorale»; 5) «Varia| 261».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: III + III. El foli inicial de guarda I i el foli final de guarda III són de pergamí i han estat incorporats al ms. al moment de la darrera restauració. Els altres folis de guarda inicials i finals són de paper i no s'hi ovira filigrana. Al foli de guarda inicial IIv, a l'angle superior esquerre, hom ha salvat l'etiqueta ovalada que hi havia hagut a l'antiga contracoberta I: «R. Biblioteca-Torino | [*a mà*] Nº 14509 | [*tipus*] D. C.». Centrada a mitja pàgina, etiqueta de paper amb ex-libris del rei Carles Albert: «Ex Bibliotheca | Regis | Karoli Alberti», i la creu de Savoia. A l'interior de l'etiqueta, escrit en llapis i a mà, cota del ms.: «Ms. | Vari[a] | 261». Abans del 2001, l'etiqueta havia estat també enganxada a la contratapa I. Fol. de guarda inicial IIIr, a dalt, cap a la dreta, en llapis i a mà: «901», xifra que no es pot relacionar ara com ara amb cap informació connexa. Foli de guarda final IIIr, fitxa rectangular de paper de color blanc trencat, amb els detalls tècnics de la restauració de l'any 2001.

c) Cobertes (folres) de mitja pell, que es perllonguen i abracen el cos del volum per dintre, havent substituït reforços anteriors.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix, renovades.

4. Conclusió. Data: Segle XXI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Ms. homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: III + 116 + III.
5. Dimensions: 200 × 300 × 25.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam: «clericus».
2) Plec de 7 × 2, folis 13-26, amb reclam: «capud nostrum».
3) Plec de 6 × 2, folis 27-38, amb reclam: «Gregorius IIII^to».
4) Plec de 6 × 2, folis 39-50, amb reclam: «Specialiter».
5) Plec de 6 × 2, folis 51-62, amb reclam: «Mortali isto».
6) Plec de 6 × 2, folis 63-74, amb reclam: «Sed statim».
7) Plec de 6 × 2, folis 75-86, amb reclam: «Item c. sequenti».
8) Plec de 6 × 2, folis 87-98, amb reclam: «potentem».
9) Plec de 5 × 2, folis 99-108, amb reclam: «quod es rigore».
10) Plec de 4 × 2, folis 109-116.

Entre els folis 12-13 i 108-109, surten els talons dels folis de guarda inicials i finals respectivament.

7. Fragments: El 7 de desembre de l'any 1964, quan Miquel Batllori consultà aquest ms. hi trobà un full solter, separat del catàleg, que reportava aquesta nota erudita: «Lavoro del celebre cardinale Francesco Ximenes, che fu il primo ministro di Spagna soto Maximiliano I, scritto quando era frate franciscano, cioè tra il 14… ed il 14…- Questo codice è quindi contemporaneo all'autore, e forse è copia da lui stesso fatta eseguire». Aquesta nota ha desaparegut i ha estat substituïda per una altra, signada per «Michele Batllori S. J.», que hom troba al principi del ms. i que diu: «L'autore di questa opera è il francescano Francesco Eiximenis da Girona (Catalogna). Nacque verso il 1340 e morí verso il 1409.| Il ‚Pastorale' fu scritto dal 1398 al 1409, tempo in cui era Vescovo di Valenza N'Huc de Llupià i Bages, al quale dedica Eiximenis il suo libro. Se ne conoscono soltanto (*tatxat*) 5 (*afegit sota la tatxadura*) 12 (*fi de tatxat i afegit*) manoscritti e si a notizia de due altri perdutisi. Fu pubblicato una sola volta, in Barcelona nel 1495. | I moderni storici e bibliografi di Francesc Eiximenis non conoscono questo codice torinese (Cfr. J. Massó i Torrents: Les obres de fra Francesc Eiximenis [1340?-1409]. Essaig d'una bibliografia, Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans 3 [1909-1910] 588-692; P. Martí de Barcelona: Fra Francesc Eiximenis [1340?-1409?], Estudis Franciscans 40 [1929] 437-500; P. Martí de Barcelona. Nous Manuscrits de Fra Francesc Eiximeniç, Estudis Franciscans 36 [1925] 449-452)». Aquesta fitxa acompanya un imprès de la BR de Torí: «Elenco dei lettori cha hanno studiato il seguente manoscritto». Hi figura només el nom de Miquel Batllori, sense data, amb la bibliografia sobre el ms. que va lliurar a la biblioteca: la consig-

nada en el fragment autògraf i, a més, la referència del seu article del «BBC» que citarem tot seguit.

En un altre «Elenco» que la Direcció de la BR permet de consultar a petició del lector curiós, la nòmina de les consultes del ms. és més completa. L'encapçala Miquel Batllori el 1964, que sembla haver estat el primer i únic lector del ms. des que aquest entrà a la BR fins a l'abril del 1991, quan al seu torn fou consultat per José Martínez Gázquez, de Barcelona. El 1992 Batllori hi tornà, per revisar la transcripció de textos que n'havia fet l'any 1935, de cara a l'edició del primer volum de les seves *Obres Completes.* El 1994 el ms. fou consultat per Alessandro Vitale, de Torí.

Acompanya aquest «Elenco» una fotocòpia de l'article de Miquel Batllori del BBC i, cosit amb ella, una llista de quatre títols de bibliografia eiximenisiana: l'article de J. Perarnau sobre l'exemplar muniquès del *Pastorale*, citat supra; el catàleg de mss. d'Eiximenis de J. Massó i Torrents dels anys 1909-1910, que no parem de citar; l'article de J. J. E. Gracia, *Francesc Eiximenis' sources,* dins «Catalan Studies. Volume in Memory of Josephine de Boer», Barcellona 1977; el treball de Monfrin sobre la biblioteca de Francesc Eiximenis, publicat a «Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance» 1967, 29; i finalment la *Bibliografia anotada* de David Viera, publicada per la Fundació Vives Casajuana el 1980.

8. Foliació antiga, posterior a l'escriptura del ms., en tinta sèpia i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis. Les parts que han sucumbit a la cisalla ha estat suplertes per xifres aràbigues escrites en llapis, llevat dels folis 99-102 i 105. Un altra numeració en xifres aràbigues i en llapis ha estat afegida en el moment de la darrera restauració, a l'angle inferior esquerre del recto dels folis, duplicant l'anterior.

9. Numeració de plecs: No se'n veuen restes.

10. Filigranes difícils de determinar, a causa d'estar sempre situades al bell mig de la columna escrita i també possiblement a causa d'emulsions i tractament que han rebut els folis en el procés de la restauració; reforçat el paper i fixada la tinta, ara la filigrana és més difícil de llegir. Al foli 8 sembla que s'hi distingeix una filigrana de la lletra T encerclada, del tipus BRIQUET 9126, documentada a Zurich el 1425, amb variants idèntiques a Zurich, documentades els anys 1425-1429, a Provence l'any 1426, a Montpeller l'any 1427, a Bordeus l'any 1430 i a Psalmody sense data. Però fem constar que tal lectura és millorable.

11. Forats: No se'n veuen.

12. Sistema de ratllat en tinta malva, 1111 2222. Les línies verticals arriben fins als extrems dels dos marges. Línies de guia per a les línies d'escriptura, traçades. Primera línia no escrita.

III. Contingut literari

1. Folis 1-3. Foli 1r, *inc.* de les rúbriques: «(*rúbrica*) Rubrice pastoralis sequentis (*fi de rúbrica*). Et primo prologus libri. De statu clericali capitulum primum…».

Fol. 3v, *exp.* de les rúbriques: «... de fine libri et de iterata presentatione eidem domino valentino c. CLXVI».

Folis 4r, *inc.* de l'endreça: «(*rúbrica*) Incipit Pastorale Magistri Francisci Eximenecç (*fi de rúbrica*). Reverendissimo in Xpo Patri el Domino Hugoni divina prouidentia Episcopo valentino, frater franciscus eximenecç, ordinis fratrum minorum, humilis eius seruus et filius, se ipsum totum cum omni reuerencia ueri pontificis et summi Jhesu Xpi. et in eius gloria tociusque ecclesiastice dignitatis. Reuerendissime pater et domine, feruor uestre benignissime caritatis quo cupitis dignitatem episcopalem ac Xpi. cleri patefieri toto mundo, ut cristus etiam in eo alcius honoretur Me sepius impulit ut iuxta mei imperitiam tractatum aliquem conderem qui predicta saltem utcumque describeret, et statum episcopalem ac cleri cunctis fidelibus dignum magna reuerencia demonstraret. Vester etiam venerabilis seruitor dominus Michael de Miraculo, Rector de Penaguila, ex parte vestra me ad hoc opus peragendum tanta instancia sollicitauit quod abinceps non ualui quantumlibet resilire, licet infirmus et senex. Quod igitur hic magnitudo sapiencie a Domino uobis date sanum inuenerit, spiritui sancto attribuatur, a quo omne uerum procedit; quod autem corrigendum apparuerit, uestre prouidencie ac sancte Romane ecclesie submittatur».

Ib., *exp.* de l'endreça: «Processus autem huius libri, pater reuerendissime, sequenti serie declaratur. Habet enim tractatus iste IIII^{or} partes principales. Prima agit in generali de clero, siue de statu uel religione clericali quantum sit exaltata. Secunda de dignitate episcopali in se considerata. Tercia de officio pastorali ad oues applicato. Quarta de eius premio supernaturali et gloria parata».

Ib., *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) De statu uel religione clericali (*fi de rúbrica*). Primo enim uidendum est quid intelligi debeat nomine clerici. ad quod respondetur extra. de prebendis, c. cum secundum apostolum vbi dicitur quod clericus a cleros dicitur, quod sors uel hereditas domini nominatur...»

Fol. 116v, *exp.* de l'obra: «(*rúbrica*) De fine libri et de iterata presentatione eidem Domino Valentino c. CLXXVII (*fi de rúbrica*). Expleto ita que libro pastorali presenti per misericordiam redemptoris, non restat nisi redire ad patrem cuius contemplatione est factus videlicet ad uos Reuerendissimum patrem et dominum dominum Hugonem, sacre Valentine Ecclesie Antistitem Reuerendissimum. Ad uestram igitur paternitatem redeo et predictum opus offero et presento, ut premissum est, corrigendum. Supplicans humiliter omnibus qui hoc legent quod orent perpetuo pro anima uestra, quia uestro nutu et precepto factum est: etiam et pro me orare dignentur qui in eius ordinatione cordialiter laboraui. Hoc igitur opus transeat in perpetuam uestri memoriam, quia hunc

cibum preparatis et escam omnibus prelatis Ecclesie presentibus et futuris. Quibus humiliter supplico ut religiosos mendicantes quos adiutores habent precipuos in predicatione euangelica et improcuranda (*sic*) animarum salute, habeant recommendatos, specialiter fratres minores, de quorum consortio ego sum, licet immeritus totus, a domino tamen sui magna clemencia a pueritia uocatus. Cui humiliter supplico ut uos, patrem Reuerendissimum, dirigat et saluet et consueta misericordia que etiam nos omnes ad eius regiam maiestatem contuendam feliciter in fine perducat amen Amen. Finis. Laus Deo. Explicit Pastoralis».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Pastorale.*

4. Catàlegs i bibliografia: Miquel Batllori, *Dos còdexs catalans a la biblioteca Reial de Torí*, dins «BBC» VIII, (1928-1932), 241-243 [reproduït dins Miquel Batllori, *De l'Edat Mitjana. Obra Completa vol. I,* edició a cura d'Eulàlia Duran (dir.) i Josep Solervicens (coord.), València, Biblioteca d'Estudis i Investigacions – Tres i Quatre 1993, 171-174]. La BR de Torí té en estat avançat de preparació un catàleg *on line* dels seus manuscrits.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 115 × 195, a columna tirada, de 35 línies. Impaginació del foli 14r: 30 + 115 + 55 × 34 + 195 + 70.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. UR = 5,6. Alguna vegada hi ha una línia escrita sota la pauta. Al fol 4r, l'inc. de l'endreça és escrit sobre la primera línia d'escriptura.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura semigòtica de dues mans, clarament dextrogira. Comença amb un tipus de lletra menut, que va augmentant i entre els folis quarantes i cinquantes queda estabilitzat. La primera mà escriu els folis 1-11; la segona la resta del manuscrit. És característic de la segona mà que escrigui la primera paraula inicial de cada capítol, immediatament després de la capital acolorida, en gòtica majúscula que omplena i a vegades fins i tot depassa tota la línia d'escriptura.

4. Reclams horitzontals, lleugerament decantats cap a la dreta.

5. Decoració: Al fol. 4r, caplletra de vuit línies d'escriptura, de colors malva, groc, blau, verd i vermell, sobre fons d'or brunyit. Capitals blaves i vermelles alternades, amb tocs afiligranats i antenes de colors vermell i malva, respectivament. Rúbriques.

6. Signes de nota als folis 4v, 14r, 69r (anota variant), 87r (anota variant), 82r (anota variant), 91r (anota variant), 100r, 114v (anota variant), 115r.

7. Timbre de la BR al foli de guarda inicial IIIr, 1r, 16r,

8. Fragments: Cf. supra, II, 7. El fragment de Miquel Batllori fou escrit el 1964, amb intenció de corregir els errors del fragment antic i de substituir-lo.

9. Copistes: Dos.

10. Revisions i correccions als folis 19r, 26v, 33r, 40r.

11. Antigues signatures: «901»?

12. Notícies històriques: Tal com feia notar Miquel Batllori, la manca de catàlegs de la BR torinesa no permet conèixer ni quan ni per quins camins el ms. hi entrà. El nom de l'autor hi apareix amb la mateixa grafia que presenta el ms. Add. 17.365 de Londres, que pot haver tingut un propietari aragonès, i el de Milà, Ambrosiana, ms. H 83 sup.

V. Conclusió

1. Estat de conservació excel·lent.

2. Datació: Segle XV entrat.

3. Origen incert.

4. Propietaris i procedència. Probablement fou adquirit en temps del rei Carles Albert (1798-1849).

117

10. Montserrat, Biblioteca de l'Abadia, ms. 864.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 300 × 50.

b) Material: Post recoberta de gamusa clara, amb taques. Se'n ha perdut un tros a l'angle inferior dret de la coberta I.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, al centre, dibuix en tinta sèpia forta d'un cap masculí amb barba i senyals d'aura (Jesús?). Restes d'escriptura del segle XVI o XVII en tinta sèpia, segurament *probationes pennae,* raspades a consciència, de les quals només n'ha subsistit una: «Al muy», i un seguit de punts. A l'angle inferior esquerre, en llapis, cota actual del manuscrit: «Ms. 864». Contracoberta II, al centre i a la dreta, dibuix en tinta de gos encalçant una llebre. Més *probationes pennae* en tinta sèpia clara, raspades. Se'n poden llegir algunes: «Al muy amado mi señor», «Alm» i «abcd». Totes relacionades amb les que assenyalarem més endavant. Dalt de tot, a l'angle superior dret, en llapis: «NTTT».

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres dobles nervis interns, que en treuen altres tants d'externs, formant quatre seccions.

b) Descripció de les seccions. 1) Etiqueta de paper blanc enganxat, amb inscripció en tinta sèpia i lletra minúscula: «Ximenez»; 2)-3) buides; 4) Restes d'etiqueta de paper enganxat.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I, de pergamí. En el f. de g. inicial Iv, inscripció antiga raspada. Al f. de g. final Ir, *probationes pen-*

nae a dojo: «calzena», repetit nou vegades; «dixo un dia»; «caualgara» repetit tres cops; «a la muy»; «my muy»; «Amen nouerint vniuersi» repetit un cop; «vosotros»; «Al muy magnifico senyor juan mygel»: «Aue maria gracia plena dominus tecum | benedica tu yn mulieribus et benedictus»; «donmichino»; «Nouerint vniuersi»; «señor erman» «Aue sanctissima»; «A mi special amigo jaime del pont»; «Al muymuy»; «Al muy», repetit tres cops; gargots diversos i lletres de les beceroles.

b) Tancadors de cinta de pergamí gruixuda; n'ha subsistit un fragment a la coberta I i els dos gafets de metall a la coberta II.

c) Cobertes (folres) de pergamí.

e) Capçada dalt i baix, fatigada.

g) Llavis inferiors malmesos.

4. Conclusió. Atès que les *probationes pennae* dels folis de guarda i dels folres són escrits amb lletra del segle XVI, cal conjecturar que la coberta és almenys del mateix període. Atès el caràcter factici del manuscrit, és difícil que sigui la coberta més primitiva.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani i factici.

2. Matèria: Vitel·la, pergamí i paper.

4. Folis: I + [147] + I.

5. Dimensions: 220 + 287 × 35.

6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis [2]-[17], amb reclam: «-sionem domare».

2) Plec de 8 × 2, folis [18]-[33], amb reclam: «-na quod ipse».

3) Plec de 8 × 2, folis [34]-[49], amb reclam: «deum».

4) Plec de 8 × 2, folis [50]-[65], amb reclam: «semper sit».

5) Plec coix de 8/6, folis [66]-[79], sense reclam i amb dos talons entre els folis [78] i [79].

6) Plec de 9 × 2, folis [80]-[97], amb reclam: «operit».

7) Plec de 9 × 2, folis [98]-[115], amb reclam: «per nasum».

8) Plec de 9 × 2, folis [116]-[133], amb reclam: «sermo ille».

9) Plec de 8 × 2, folis [134]-[149].

Els plecs són constituïts invariablement per dos fulls exteriors de vitel·la o de pergamí i els intermitjos (6 o 7) de paper.

El plec 9) era primitivament un plec de 9 × 2; ara s'hi troba a faltar el full central de pergamí, amb pèrdua de text en aquest indret.

Un primer bloc del ms. comprèn els folis 1-79; el segon bloc va des del foli 80 fins al final.

8. Foliació. Han desaparegut les foliacions originals de les dues peces que formen el còdex. Hi ha una foliació del segle XX entrat, en llapis, a l'angle superior dret del recto dels folis, que comença en el que nosaltres considerem

foli de guarda inicial i acaba en el que considerem foli de guarda final. Aquesta foliació és per desenes.

9. Numeració de plecs: Visible des de l'inici del manuscrit fins al foli 80: *a-f* + xifres romanes

10. Filigranes: a) Folis [3]-[78], del carro de les dues rodes, del tipus BRIQUET 3528, datada a Perpinyà el 1429, amb variants similars a Gènova entre 1429 i 1433, a Holanda entre 1430 i 1434, a Pisa entre 1431 i 1448, a Koblenz i Brusel·les el 1432 a Perpinyà els anys 1432-1437, a Forcalquier el 1433, a Anvers el 1434, a Palerm i a Fabriano el 1442, a Lucca els anys 1444-1452, a Udine el 1447, a Treviso el 1448, a Provença els anys 1448-1452, a Ginebra el 1449, a Pignerolo i a Barcelona el 1451, a Montpeller el 1452, i a Catània el 1453.

b) Folis [81]-[114], de l'anell, del tipus BRIQUET 692, datada a Gènova el 1483.

c) Folis [117]-[147], de la mà somada d'estella de sis puntes, del tipus BRIQUET 11159, datada a Gènova el 1483, encara que no és igual, perquè entre els dits i l'estrella hi ha un pal travesser curt, amb volutes als extrems.

11. Forats rodons per a la construcció de la caixa d'escriptura, incisos amb punxó des del recto.

12. Sistema de ratllat: a) folis [2]-[79] en tinta sèpia: 1111 2222; b) folis 80-[148] en sec: >>>><<<<.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis [2]r-[77]rb. Dalt de tot, sobre l'intercolumni, en caràcters molts grans i artístics: «JHS». a) Fol. [2]ra, *inc.* de la dedicatòria i de la taula: «Reuerendissimo in christo patri et domino domino Hugoni digna dei gratia valentino episcopo frater franciscus eximenit ordinis fratrum minorum eius humilis seruus et filius se ipsum totum cum omni reuerencia veri pontificis et summi ihesu et in gloria tocius ecclesiastice dignitatis. Reuerendissime pater et domine feruor nostre (*sic*) excellentissime caritatis quo cupitis dignitatem episcopalem ac xpi cleri patefieri toti mundo ut xps eciam in eo alcius honoretur me superius impluit (*sic*) ut iuxta mei impericiam tractatum aliquem conderem qui predictam salutem ut cumque describeret et statum demonstraret. Vester eciam venerabilis seruitor dominus Michael de miraculo rector de penaguila ex parte vestra me ad hoc opus peragenda (*sic*) tanta inportunitate sollicitauit quod ab inceptis non ualui quantumlibet resilire licet infirmus et senex. Quod igitur hic magnitudo sapiencie a domino uobis date sanum inuenerit spiritui sancto atribuatur a quo omne verum procedit. Quod autem corrigendum apparuerit vestre prouidencie ac sancte sancte (*sic*) Romane ecclesie sententie submictatur. Processus autem huius libri Pater Reuerendissime sequenti serie declaratur. Habebit enim liber iste quatuor

partes principales. Prima agit in generali de clero siue de statu vel religione clericali quam sit exaltata. Secunda de dignitate episcopali in se considerata. Tercia de officio pastorali ad oues applicata. Quarta de eius premio supernali et gloria parata».

Fol. [2]rb, *exp.* de la taula: «… 28^{m} a quibus clericus debet multum cauere».

Fol. [2]rb-va, *inc.* del tractat: «(*rúbrica*) Quid debet intelligi nomine clerici (*fi de rúbrica*). | Primo enim videndum est quid intelligi debeat nomine clerici ad quod respondetur extra. de prebendis cum secundum apostolum libro tercio capitulo 5 vbi dicitur quod clericus a cleros dicitur quod sors uel hereditas domini nominatur...».

Fol. [77rab], *exp.* del tractat: «(*rúbrica*) Finis libri et iterata presentatio eius domino episcopo Valentino (*fi de rúbrica*). Explecto itaque libro pastorali presenti per misericordiam redemptoris non restat nisi redire ad patrem cuius contemplacione est factus videlicet ad uos reuerentissimum patrem et dominum dominum Hugonem sacre valentine ecclesie antistem (*sic*) reuerentissimum. Ad uestram igitur paternitatem reddeo et predictum opus offero et presento ut premissum est corrigendum supplicans humiliter omnibus qui hic legent quod orent perpetuo pro anima uestra quia uestro nutu et precepto factum est eciam et pro me orare dignentur qui in eius ordinacione cordialiter laboraui. Hoc igitur opus transeat in perpetuam uestri memoriam quia hic cibum prepacis (*sic*) et in escham omnibus prelatis ecclesie presentibus et futuris. Quibus humiliter supplico ut religiosos mendicantes quos adiutores habent precipuos predicacione euangelica et in procuranda salute animarum | habeant recommendatos specialiter fratres minores de quorum consorcio sum licet inmeritus totus a domino tamen sui magna clemencia a puericia euocatus. Cui humiliter supplico ut uos pater reuerentissime dirigat et saluet ex consueta misericordia que eciam nos omnes ad eius regiam maiestatem contuendam feliciter in fine perducat Amen. | Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Liber Pastoralis.*

4. Catàlegs i bibliografia: Alexandre Olivar, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Montserrat (Scripta et Documenta 25)*, Monestir de Montserrat 1977, 229-230; D. J. Viera, *Manuscritos eiximenianos no catalogados por J. Massó Torrents,* dins «Estudios Franciscanos», 80 (1979), 165.

II

1. Folis [77]va-[78]vb. Fol. [77]va, *inc.:* «[G]ratissimo militi et felici Raymundo domino castri sancti ambrosii bernardus in senium deductus salutem. Doceri cupis a nobis de cura et rey familiaris modo utilius gubernande et qualiter pater familias se debet habere, ad quod tibi respondemus, quod licet omnium rerum mundanarum status et exitus negociorum sub fortuna laborent non tamen temere uiuendum est regula obmittenda...».

Fol. [78]vb, *exp.:* «… Mater autem forsan remaritari uult et stulte agit. Sed ut peccata sua deploret vtinam ipsa senex accipiat iuuenem, qui non solum ipsam sed que sunt habeat, quibus habitis accipiat et bibat calicem doloris cum eo quem obtauit, ad quem eam perducat sua dampnabilis senectus. Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: PSEUDO SANT BERNAT, *Epistola CDLVI*.[96]

3. Altres manuscrits: Cf. *Sancti Bernardi Opera, VIII,* Romae, Editiones Cistercienses 1977, 234-236.

5. Edició: PL 182, 647-651; *infra*, nota 96.

III

1. Folis [79]vb-[120]va. Fol. [79]vb, *inc.* de la taula del primer llibre: «(*rúbrica*) In nomine domini ihesu christi Incipit liber regule pastoralis beati gregorii pape scriptus ad iohannem episcopum. Incipiunt capitula primi libri siue prime partis (*fi de rúbrica*). Ne uenire imperiti ad magisterium audeant...».

Ib., *exp.* de la taula del primer llibre: «… Qualis quisque ad regimen uenire non debeat».

Fol. 80ra, *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Incipit prologus beati gregorii pape in libro regule pastoralis (*fi de rúbrica*). PASTORALIS CURE ME PONDERA FUGERE denitescendo voluisse benigna frater hieronime atque humillima intencione reprehendis. Que ne quibusdam leuia esse uideantur presentis libri stillo exprimo de eorum grauedine omne quod penso, ut et hec qui uaccat incaute non expetat et qui incaute expetit adeptum se esse pertimescat…».

Fol. 120va, *exp.:* «… Ecce bone uir reprehensionis mee necessitate compulsus dum mostrare qualis debeat esse pastor inuigilo, pulchrum depinxi hominem pictor fedus. Aliosque ad perfectionis litus dirigo qui adhuc in delictorum fluctibus uersor. Sed in hiis que in uite naufragio orationis tue me tabula sustine ut qualiter pondus proprium deprimit tui me meriti manus leuet. | Explicit liber regule pastoralis beati gregorii pape scriptus ad iohanem episcopum qui fuit scriptus cesarauguste vicesima secunda mensis octobris Anno a natiuitate domini Millesimo CCCC° LXX° tercio. Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Sant GREGORI PAPA*, Liber Regule Pastoralis.*

5. Edició: PL 77, 13-128.

96. J. LECLERCQ, O. S. B., i H. ROCHAIS, en *Sancti Bernardi Opera. VIII. Epistolae. II. Epistolae extra corpus 311-547,* Romae, Editiones Cistercienses 1977, 431, exclouen l'autenticitat bernardiana d'aquesta lletra i l'atribueixen a Bernat Silvestre.

IV

1. Folis [120]vb-[146]va. Fol. 120]vb, *inc*. del proemi: «(*rúbrica*) Incipit prohemium editum a beato bernardo abbate clareuallensis (*sic*) super libro de consideracione ad Eugenium papam (*fi de rúbrica*). SANCTISSIMO PATRI AC DOMINO DEI gratia summo Pontifici Eugenio Bernardus clareuallis uocatus abbas. Modicum id quod est Auditum est in terra nostra et celebri sermone uulgatum uerbum hoc quod factum est de uobis a domino...».

Fol. [121]rb, *exp.* del proemi*:* «… Memento te esse hominem memorare nominis tui et timor illius sit semper ante occulos tuos qui aufert spiritum principum».

Ib., *inc.* del tractat: «SVBIIT animum dictare aliquid quod te, papa beatissime Eugenii uel hedificet uel |*va*| delectet uel consoletur. Sed nescio quo modo uult et non uult exire leta quidem sed lenta oratio...».

Fol. [146]va, *exp.:* «… Querendus aduhc fuerat qui nec satis adhuc inuentus est nec queri nimis potest. Adorando forte quam disputando dignius queritur et inuenitur facilius. Proinde is sit finis libri sed non finis querendi. | Explicit liber beati Bernardi abbatis clareuallensis uocatus de consideracione ad Eugenium papam. Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Sant BERNAT, *De consideratione ad Eugenium papam.*

3. Altres manuscrits: Cf. J. LECLERCQ – H. M. ROCHAIS, *Sancti Bernardi Opera. III,* Romae, Editiones Cistercienses 1963, 382-385.

5. Edició: LECLERCQ-ROCHAIS, *o. c.,* 393-493.

Segueixen *probationes pennae* en tinta sèpia: «Al muy vir| Al muy virtuoso señor| señor ermano| la gausa de | a vos scriuir sera | Al muy virtuoso señor| por azeros |Explicit liber bernardi ber| senora| Al muy virtuoso señor…|».

V

1. Foli [147]rab. Fol. [147]ra, *inc.:* «O UENERANDA sacerdotum dignitas in quorum manibus dei filius velut in utero virginis incarnatur...».

Fol. [147]rb, *exp.:* «… ne lingua loquendo quem uocat de celo filium dei loquatur contra dominum et ne manus que infiguntur sanguine christi polluantur sanguine peccati. Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Bernardus DE PARENTIS, *De dignitate sacerdotum.*

3. Altres manuscrits: París, BN, ms. lat. 729, fol. 89; Barcelona, ACB, ms. 26, fol. 114r-114v; Montserrat, ms. 1139, 1.

4. Catàlegs i bibliografia: *Bibliothèque Nationale. Catalogue général des manuscrits latins,* vol. I, París 1930; HURTER, II, 613; Alexandre OLIVAR, *Catàleg dels manuscrits de la biblioteca de Montserrat*, 363; Josep BAUCELLS I REIG, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins,* Barcelona, IEC 1985, 62.

VI

1. Foli [147]rb-vb. Fol. [147]rb, *inc.:* «Viri uenerabiles sacerdotes dei | precones altissimi lucerne dei | caritatis radio fulgetis et spey | auribus percipite uerba oris mey».

Fol. [147]vb, *exp.:* «Vtinam sic gerere curam pastoralem | possitis et ducere vitam spiritalem | vt cum exueritis clamidem carnalem | induat vos dominus stolam eternalem. | Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Himne «Viri venerabiles»*.

3. Altres manuscrits: Auxerre, mss. 23, 48; Cambrai, ms. 260, fol. 71; ms. 370, fol. 171; Oxford, Balliol College, ms. 349, fol. 140; Laud., ms. 524, fol. 133; Lübleckj, ms. 152, fol. 236.

4. Catàlegs i bibliografia: U. CHEVALIER, *Repertorium hymnologicum*, Brusselles 1892-1920, nº 21923; H. WALTHER, *Alphabetisches Verzeichnis der Versanfange mittellateinischer Dichtungen (Carmina medii aevi posterioris Latina, 1)*, Göttingen 1959, nº 20578.

5. Edició: Cf. U. CHEVALIER, *ib*.

VII

1. Foli [148]ra, *probationes pennae*, relacionades amb les del foli de guarda final: «Estote beuiuo | Al muy virtuoso sinor | ermano la gausa de | miscreuir sera por | azeros a sauer como es-|-toy bueno dio gracia | tamana quiso dar | a vuestra mercet sino que mem-|-bio a dezir como estoy | muy uueno dios gracia| tamana quiso dar a | vuestra mercet sino que membio | Al muy virtuoso sinor er | (*al man*) Al muy».

«Al muy virtuoso señor ermano|la gausa de miscreuir sera | porazeros a sauer como esta-|-mos todos todos muy buenos | dios gracia tamana quiso | dar a vuestra mercet sino que me-|-mbio a dezir que lembiase aquela | car tamuiny (¿) malinconioso | sinor ermano la gausa de mis-|-creuir sera por azeros a sauer | como estoy bueno dio gracia ta-|-mana quiso dar a vuestra alteza».

«Al muy virtuoso señor | ermano la gausa | de miscreuir sera por | azeros asauer como etoy | muy bueno dio gracia | tamana quiso dar| a vuestra mercet sino que mem | al muy virtuoso siñor erma-|-no sinora ermana la gausa».

Fol. [148]va, d'una mà semblant a la que ha escrit la segona part del mss., *inc.*: «Jhesus gaspar baltasar et melchior et lectio libri iob…».

Ib., *exp.:* «… preceptis salutaribus moniti audemus dicere pater noster qui etc.».

Diversos textos bíblics i litúrgics en barreja, escrits un seguit de l'altre en forma de corondell.

Segueixen sis *probationes pennae* del tipus «Al muy virtuoso» i de la mateixa mà.

IV. Escriptura

I

1. Caixa d'escriptura. Folis 1-[78]: 130 × 176, a dos corondells, de 39-40 línies. Impaginació del foli 20r: 30 + 60 + 10 + 60 + 56 × 40 + 176 + 66.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica librària amb influències de la bastarda, d'una sola i mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Al foli [2]ra, caplletra daurada i decorada amb els llaços, dibuixos i colors blau, verd, blanc, daurat i malva que també formen la semiorla del corondell inicial. Capitals malves i vermelles alternades. Rúbriques, calderons fins al foli 17ra, a l'interior dels paràgrafs lletres amb tocs de groc, lletres caudades *passim.* Dibuixos: als folis 10rb, cap d'home; [17]v, cap de gos; [49]v, cap de gos i peix.

6. Notes escrites en la mateixa escriptura i potser de la mateixa mà, molt netes, *passim* fins al foli [28]ra; a vegades són decorades amb un dibuix simple a la plom; després són rares. Manícules. Notes d'una segona mà posterior, que sol anotar al marge els llibres bíblics i altres autoritats citats en el curs de l'obra d'Eiximenis.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions: Fol. [64]ra, [65]va, [66]va.

II-VII

1. Caixa d'escriptura. Folis 80r-[147]v: 145 × 213, a dos corondells, de 40-42 línies. Impaginació del foli [81]r: 25 + 65 + 15 + 65 + 47 × 37 + 213 + 47.

2. Tipus de ratllat. Com el de I.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura humanística amb influències de la bastarda, d'una mateixa mà.

4. Reclams verticals.

5. Decoració: Al foli 80ra, caplletra blava i daurada, amb filigrana plena de dibuixos malves i blaus filiformes, antenes en tot el marge i petits cercles escampats en els bucles que dibuixen les antenes. Als folis [84]va, [93]ra, [120]vb i [139]vb, caplletres vermelles i blaves sense ors, alternant-se, decorades com l'anterior. Inicials de capítol vermelles i blaves alternades, amb tocs afiligranats blaus i vermells també alternant. La primera o les dues primeres paraules de cada capítol en lletra gòtica cal·ligràfica de format tres vegades més gran que la lletra ordinària del manuscrit. Rúbriques, calderons vermells. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de groc.

6. Notes: Foli 147v: «Estoted | (*al man*) a treze de junio añyo mil y quinientos y onze vinimos de santiago mi ermano yo junto con el del romeaje prometido o si quiere votado».

9. Copista únic, diferent de l'anterior.

10. Revisions i correccions als folis [93]va, [96]va, [100]vb, [101]vab, 110ra, [116]va, [125]vb, [134]rb, [135]va, [138]vb.

11. Antigues signatures:

12. Notícies històriques: L'anàlisi de la matèria, de les filigranes i de la lletra del manuscrit convenç que es tracta de dos volums inicialment diferents que han estat ajuntats a finals del segle XV o a principis del segle XVI, amb un límit en el *terminus ad quem* que se situa a l'any 1511. Efectivament, en el primer bloc hi ha fulls de pell de vitel·la, ben diferenciats dels de pergamí que hom troba a partir del foli 80. La filigrana del primer bloc se situa en la primera meitat del segle XV, la del segon bloc és de la segona meitat. Les caixes d'escriptura, els tipus de lletra i la decoració també responen a criteris distints. L'acoblament dels dos manuscrits implicà igualar-ne les mides i això es va fer sacrificant les possibles numeracions de folis, escapçant per dalt, i de plecs, escapçant per baix. Un cop acoblats els dos manuscrits o un cop decidit el seu acoblament, la mà que escriu tot el segon bloc va omplir els folis 77v-79v copiant la lletra 456 de sant Bernat o de Bernat Silvestre.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Llevat de la coberta, és excel·lent.

2. Datació: El primer bloc s'ha de datar, com a màxim de tard, a mitjan segle XV. El segon bloc té una data precisa: 1473.

3. Origen aragonès. La segona part, almenys, fou escrita a Saragossa.

4. Propietaris i procedència: No consten.

118

11. València, Arxiu de la Catedral, ms. 221

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 216 × 290.

b) Material: Pergamí.

2. Llom del mateix pergamí, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant nervis interns.

b) Descripció de les seccions: a) «Pastoral | Eximeniz | M. S.».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I. Foli de guarda inicial Ir, cap a dalt, en llapis de color vermell, antiga signatura: «CCLXI».

b) Tancadors: No n'hi ha.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

4. Conclusió. Data. El «Quaderno» de l'ACV, lligall 684, 1-D, ja esmentat a propòsit del altres manuscrits eximenisians de l'Arxiu de la Catedral de València,[97] reporta al seu f. [5]r: «Id. Pergamino Pastorale Eximenez 8 [reales vellón]». Per tant, fou relligat entre 1816 i 1818.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: I + 7 + 95 + I.
5. Dimensions: 216 × 290.
6. Plecs: 1) Plec de 5 × 2, folis 1-10, amb reclam: «sit».
2) Plec de folis 11-22 , amb reclam : «alia».
3) Plec de 6 × 2, folis 23-34, amb reclam: «4º».
4) Plec de 6 × 2, folis 35-46, amb reclam: «ecclesia».
5) Plec de 6 × 2, folis 47-58, amb reclam: «se pre-».
6) Plec de 6 × 2, folis 59-70, amb reclam «-nosa».
7) Plec de 6 × 2, folis 71-82, amb reclam: «quod eos».
8) Plec de 6 × 2, folis 83-94.

Al foli 80rb, marge superior, hom anuncia la «3ª pars pastoralis» que comença més avall.

8. Foliació. Hi ha un intent de foliació que comença al foli de guarda inicial i arriba fins al foli 20; és en llapis i xifres aràbigues, i se situa a l'angle superior dret del recto dels folis; conté una anomalia i és que el foli 15 no sembla tenir verso. Reputem que aquesta foliació és moderna. El manuscrit originàriament tenia una paginació privativa dels folis de taula, marcada amb xifres romanes de traç gruixut, del I al V, corresponent als folis 3r-5r de l'intent de foliació moderna. Al foli 5v de la mateixa, comença la foliació del tractat, en tinta i xifres aràbigues més antigues que les escrites en llapis, situada al marge superior, sobre l'espai de l'intercolumni. El foli 1, corresponent, com hem dit, al foli 5v de l'intent de foliació en llapis, només correspondria

97. Cf. *Primera part*, 487.

a aquest verso, seguit del foli 2r i v, corresponent al foli 6r i v de l'intent de foliació en llapis, etc.

9. Numeració de plecs:

10. Filigrana de la creu sobre pedestal format per una estrella encerclada.

11. Forats: No se'n veuen.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-7. Fol. 1r, pàgina de títol: «Pastorale M. S. editi a magistro | Eximeniz etc. Pro instructione | Prelatorum et omnium Christia-|-norum = vide Nicolo. Ant. Biblioteca | Vetus pag. 181. nº. 360. tom. 2».

Fol. I (3)ra, *inc.* de la taula: «(*rúbrica*) Prohemium libri qui dicitur pastorale editi a magistro ffrancisco eximeniç magistro in sacra pagina ad eruditionem prelatorum et omnium clericorum. (*fi de rúbrica*) [R]Euerendissimo in christo patri et domino domino hugoni digna dei gratia valentino episcopo ffrater franciscus eximeniç ordinis fratrum minorum eius humilis seruus et filius se ipsum totum cum omni reuerencia veri pontificis et summi ihesu et in gloria tocius ecclesiastice dignitatis. Reuerendissime pater et domine feruor vestre excellentissime caritatis qua cupitis dignitatem episcopalem ac christi cleri patefieri toti mundo ut Christus etiam in eo altius alcius (*sic*) honoretur me sepius impulit vt iuxta mei imperitiam tractatum aliquem conderem qui predictam saltem utramque describeret, et statum episcopalem ac cleri cunctis fidelibus dignum magna reuerencia demostraret. Vester etiam venerabilis seruitor dominus miquael de miraculo, Rector de penaguila, ex parte vestra me ad hoc opus peragendum tanta importunitate sollicitauit quam ab inceps non ualui resilire, licet infirmus et senex. Quod igitur hic magnitudo sapiencie a domino uobis date sanum inuenerit, Spiritui Sancto atribuatur, a quo omne uerum procedit; quod autem corrigendum apparuerit, uestre prouidencie ac sancte Romane ecclesie submittatur. Processus autem huius libri, pater Reuerendissime, sequenti serie declaratur. Habet enim tractatus iste IIII^{or} partes principales. Prima agit in | generali de clero, siue de statu uel religione clericali quantum sit exaltata. Secunda de dignitate episopali in se considerata. Tercia de officio pastorali ad honus applicata. Quarta de eius premio supernaturali et gloria parata …».

Fol. V (5)rb, *exp.* de la taula: «... De fine et conclusione huius Libri pastoralis 93 | Ffinit tabula| Deo gracias».

En l'intercolumni del foli I (3)r de la taula, la mà del copista ha intercalat l'esment del folis on es troben alguns dels capítols de la taula escandallats en la segona columna; una mà moderna ha continuat la tasca en el marge dret d'aquest foli i en l'intercolumni i/o en els marges dret i esquerre dels altres folis.

Fol. 1ra, *inc.* del tractat: «(*rúbrica*) Quid debet intelligi nomine clerici (*fi de rúbrica*) Primo enim videndum est quid intelligi debeat nomine clerici.

Ad quod respondetur extra. de prebendis cum secundum apostolum vbi dicitur quod clericus a cleros dicitur quod sors vel hereditas domini nominatur...».

Fol. 94ra, *exp.:* «... misericordia que eciam nos omnes ad eius Regiam magestatem feliciter consumandam in fine perducat. Amen. (*rúbrica*) Explicit liber pastoralis editus a (*interlin nigro incaust*) Reuerendo (*fin interlin*) magistro ffrancisco Eximeniz ordinis fratrum minorum (*fi de rúbrica*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Liber Pastoralis.*

4. Catàlegs i bibliografia: Olmos Canalda, 163.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 145 × 190, a dos corondells de 36 línies, alguna vegada 37.

2. Tipus de ratllat. Dues línies horitzontals i quatre línies verticals de justificació. Escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura cursiva bastarda d'una mateixa mà.

4. Reclams verticals.

5. Decoració: Caplletres simples en vermelló, rúbriques i calderons vermells.

6. Notes marginals *passim,* d'una mà que dataríem del segle XVI entrat o del segle XVII, possiblement la mà d'un lector eclesiàstic de la Seu. La majoria de les notes es refereixen a la matèria de què es tracta en l'espai adjacent del corondell i tenen a veure amb la vida i l'acció dels sacerdots, dels clergues i dels prelats. Hi ha notes, signes de nota i manícules d'una mà diferent de l'anterior, no tant abundoses i potser més antigues.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions als folis 13 (17)rb, 41ra, 60vb

11. Antigues signatures: Cf. 7, 3, a).

12. Notícies històriques: El manuscrit era a la Seu de València *post* 1562, tal com consta en l'*Index librorum omnium qui habentur in bibliotheca Ecclesiae Valentinae,* ACV, lligall 684/1, f. [5]rb: «francisci ximenez pastorale ad erudicionem». I més avall, en un inventari del segle XIX, fol. 4r: «Pastorale Eximenez: pro instructione prelatorum et omnium christianorum. Vide Nicol. Bibliotheca Vetus pag. 181 nº 360 tom 2º». Primitivament el manuscrit havia tingut cobertes de post, tal com consta en l'*Inventari de la libreria* de la catedral de València, fet el 1626 pels canonges Joan Baptista Pellicer i mossèn Ginès Crespo, f. [11]r del mateix lligall: «Item altre volum manuscrit de paper cubertas de taula quart de major. Inc. Pastorale Magistri francisci Ximenez (en lo tercer compartiment)»; i en l'*Inventari dels Libres de la Librería de la Santa Iglesia Metropolitana de Valencia*, fet pels canonges Joan Barberà i Cristòfol Marcó l'any 1656, fol 22v, línies 14-16: «Item altre volum de la mateixa manera cubertes de taula manuscrit en paper, intitulat Pastorale Magistri

francisci Eximenez». A finals del segle XVIII o XIX, per una nota del mateix lligall, 1-A, «Libros, que faltan Cubiertas», fol. [3]r, consta que el manuscrit necessitava ésser enquadernat: «Francisco Ximenez Patriarcha de Alexandria Pastorale. Manuscrito».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: bo, amb oxidació notable.
2. Datació: Segle XV.
3. Origen incert.
4. Propietaris i procedència. A partir del segle XVI és de la Catedral de València per compra.

II. Psalterium Laudatorium

119

1. Barcelona, BC, ms. 464

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 265 × 200 × 25.
b) Material: pergamí amb ànima de cartró.
c) Indicacions escrites: Contracoberta II, angle inferior dret etiqueta: «Diputación Provincial | de Barcelona | Biblioteca Central | Regº Ms. 464 / Signª 4-III».
2. Llom de pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interns ben visibles, que en treuen altres tants d'externs.
b) Descripció de les seccions: 1) «Eximenes | In psalmos | De laude creatoris | excellentia redemptoris et uita uiatoris | ms.»; 2) «14»; 3) «125»; 4) cota actual: «464».
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: 1 + 1. Folis de guarda Ir, a dalt, en lletra del s. XVIII, índex del contingut del volum: «Expositio in psalmos penitentiales | De Laude Creatoris. De altitudine et excellentia Redemptoris | et de ordinatione vite viatoris fratris Eximenis».
e) Capçada dalt i baix.
4. Conclusió: Segle XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.

2. Matèria: Paper i pergamí.
4. Folis: I + 78 + I.
5. Dimensions: 261 × 195.
6. Plecs: 1) Plec coix de 5/1, amb sis talons centrals que correspondrien a un plec de 6 × 2, folis 1-6 [segons una numeració antiga, folis I-XII; s'han perdut, doncs, sis folis], amb reclam: «instans».
2) Plec de 6 × 2, folis 7-18, amb reclam: «matrem».
3) Plec de 6 × 2, folis 19-30, amb reclam: «patrem».
4) Plec de 6 × 2, folis 31-42, amb reclam: «adorasti».
5) Plec de 3 × 2, folis 43-48, sense reclam.
6) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam: «qui sin-».
7) Plec de 6 × 2, folis 61-72, amb reclam: «modo».
8) Plec coix de 4/2, folis 73-78.

El primer i el darrer full de cada plec de 6 × 2 són de pergamí, els fulls interiors són de paper. Han estat retallats pel marge inferior fins a l'altura del reclam els folis de pergamí 18-19, 24-25, 55, 66-67 i 73. Del foli de paper 78 només en queda la quarta part, corresponent a la primera meitat de la primera columna.

En cada plec els fulls de pergamí presenten la seqüència pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl.

8. Foliació contínua, moderna, en xifres aràbigues i a llapis, del foli 1 al 78. Foliació antiga, en xifres romanes i a tinta, del foli I al V, del XII al LXXXIII i LXXXVI.
9. Numeració de plecs: no n'hi ha rastre.
10. Filigrana de la tisora, del tipus VALLS I SUBIRÀ, II, nº 1788, datada a Olot el 1416.
12. Sistema de ratllat a tinta marró. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1[I]-35 [XLI]. Fol 1[I]ra, *inc.*: «Beatus uir qui se ad gloriam conditum attente ac jugiter considerat. Et qui in presenti uia deum non negligit nec ignorat ad que stringitur dei lege...»

Fol 35 [XLI]ra, *exp.*: «Et nominis eterni hereditatem nobis tribuas qui eternus es et diceris deus innominabilis et incognitus plenarie ab hiis qui immensitatem tue essencie gustauerant (*rúbrica*:) Explicit tractatus de esentialibus in diuinis».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM: *Tractatus de essentialibus in divinis*.

II

1. Folis 35 [XLI]rb-44[L]vab. Foli 25[XLI]ra, *inc*. (*rúbrica*): «Incipit de trinitatis beatissime misterio et de personalibus et essentialibus (*fi de rúbrica*). Trinitas illa ineffabilis et superna que est (*sic*) tu ipsa altissima deitas per christum dominum eterne lucis radium est nobis ultimis temporibus reuelata...»

Foli 44[2]vab, *exp*.: «Ad illorum igitur societatem nos dignetur perducere tua potens magestas: cuius | solius est saluare homines et purgare».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM: *De Trinitatis beatissime misterio et de personalibus et essentialibus*.

III

1. Folis 45[LI]-48[LIII]. Foli 45[LI]ra, *inc*. (*rúbrica*): «Psalmi penitentiales sunt isti. Primus confitetur diuinam reuerenciam se offendisse et eius paternalem pacienciam et bonitatem ymo et omnem creaturam ideo supplicat sibi indulgeri...»

Foli 48[LIIII]ra, *exp*.: «... et feliciter me faciat hostiam (*sic*) mortis transire plenitudo clementie tue. Amen. Hic finiunt predicti psalmi penitentiales. Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM: *Psalmi penitentiales*.

IV

1. Folis 48[LIIII]rv-foli 48[LIIII]ra, *inc*.: «Transfige domine dulcissime ihesu medullas anime mee suauissimo ac saluberrimo uulnere amoris tui...»

Foli 48[LIIII]va, *exp*.: «... et in omni tempore pura mente et corde deuoto tue benignitati assistam. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: SANT ANSELM, *Oració*.

V

1. Folis 49[LV]-78. Fol 49[LV]ra, *inc*. de la taula (*rúbrica*): «De prologo primi tractatus (*fi de rúbrica*). Petitur ut detur laudatori corporaliter assurgere ad laudandum deum...»

Foli 50[LVI]ra, *exp*. de la taula: «Qualiter est spiritualiter gaudendum in memoria paradisi (*rúbrica:*) Hic finiunt rubrice tocius libri» (*fi de rúbrica*).

Fol 51[LVII]ra, *inc*. del pròleg: «Reuerendissimo in Christo patri et domino domino berengario[98] dei gratia episcopo tirassonensi frater franciscus eximeniç ordinis fratrum minorum eius seruus ac filius in domino ihesu seipsum cum omni reuerencia et laude ac gloria eterni et beatissimi conditoris...»

98. És Berenguer de Ribalta, bisbe entre 1397 i 1404; cf. EUBEL I, 513.

Fol 51[LVII]rb, *exp*. del pròleg: «... cordialiter omni distraccione exclusa laudem inchoans per hunc modum».

Fol 51[LVII]rb, *inc*. del tractat (*rúbrica*): «Incipit de laude creatoris. Hic in isto primo psalmo petitur ut detur laudatori corporaliter assurgere ad laudandum deum (*fi de rúbrica*). Creator omnium qui es deus omnipotens uerus et uius et sanctitas pura...»

Fol 78ra, *exp*.: «Qui ad gloriam condidisti me et pro regno mihi optinendo preciosissimum tuum sanguinem latissime effundi a tuis hostibus permisisti (*rúbrica*:) Hic finit presens liber deo gracias» (*fi de rúbrica*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Psalterium laudatorium*.

3. Altres manuscrits: Bibl. Metrop. de València, ms. 302; BUV, ms. 726; Biblioteca Capitular de Saragossa, ms. 15-19, ff. 245r-250r.

4. Catàlegs i bibliografia: Massó i Torrents, *Les obres*, 671-672; Martí, *Eximenis*, 481; *Cincuenta años*, 137; Sebastián Bartina, *Francisco Eximenis (ca. 1327-1409) y el culto mariano,* dins *De cultu mariano apud scriptores ecclesiasticos saec. XIV-XV* (De cultu mariano saeculis XII-XV. Acta congressus Mariologici-Mariani internationalis Romae anno 1975 celebrati, vol. V), Roma 1981, 185-189; David J. Viera, *Obras atribuidas a Francesc Eximenis en el Manucrito 15-19 de la Biblioteca Capitular de Zaragoza,* dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986),181-184; Albert Hauf, *El* Psalterium alias Laudatorium *i la* Vita Christi *de Francesc Eximenis, obres complementàries?*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XVIII. Miscel·lània Joan Bastardas 1», Barcelona, PAM 1989, 205-229.

5. Edició: Francesc Eximenis, *Psalterium alias laudatorium papae Benedicto XIII dedicatum. Three cycles of contemplative prayers by a Valencian Franciscan: De laude Creatoris. De vita et excellentia Redemptoris. De vita et bona ordinatione hominis viatoris* edited by Curt Wittlin (Studies and Texts 87), Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies 1988, [VIII] + 328 p.[99].

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 140 × 175, a dos corondells, de 29 línies. Impaginació: 20 + 66 + 13 + 66 + 30 × 20 + 175 + 63.

3. Tipus de lletra i mans: gòtica llibrària catalana de principis del s. XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració. Inicials blaves i vermelles amb orla afiligranada també en blau i vermell, folis 1r, 51r, 61r, 73r. Capitals blaves i vermelles alternades, amb tocs afiligranats. Majúscules blaves i vermelles amb petits tocs afiligranats, a l'interior dels paràgrafs, fent funció de calderons. Rúbriques.

6. Notació musical al verso del foli 78.

10. Revisions i correccions: Fol 2ra, 24ra, 28vb.

99. Cf. la recensió del volum per Josep Perarnau dins «ATCA» 7/8 (1988-1989) 346-348.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Trencadura al foli 5. Llevat de les retallades a què ja hem fet al·lusió, l'estat del manuscrit és satisfactori, per la qualitat del paper i del pergamí i per l'execució acurada de la decoració.

2. Datació: Primer terç del s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Formava part de la biblioteca Dalmases, adquirida per la BC el 1916: cf. «BBC» III, (1916), 32.

120

2. Saragossa, Arxiu Capitular, ms. 15-49, fol. 245v-250r.

Cf. *Primera part. Obres origianls en català/1*, n. 6.

121

3. València, Arxiu de la Catedral, ms. 302

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 15 × 150 × 75.

b) Material: Ànima de post, coberta de gamusa de color marró. La coberta I és despresa del llom.

2. Llom ras, de la mateixa pell, despresa del cantó dret, deixant veure la part de la gamusa que recobreix l'espai dels plecs. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant tres nervis interns que no en treuen d'externs.

b) Descripció de les seccions: A dalt, teixell de pell vermella, enquadrada amb doble filet d'or i amb inscripció en lletres daurades: «Ximenez | Prologus | Laudatorius». Més avall, etiqueta romboidal aplanada de color verd, malmesa, amb filet d'or i inscripció en lletres daurades: «M. S.». Davall l'anterior, una altra etiqueta, de paper blanc rectangular, voltada de sanefa blava, amb la cota actual del ms.: «302».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: II (paper i vitel·la) + II (vitel·la i paper). Al foli de guarda inicial I, de paper, cap a dalt i centrat, en llapis de color blau: «CLI». Al foli de guarda final I, nota d'una mà diferent de la que escriu el cos del volum: «Sanctus io-|-hannes bab-|-tista | ihesus christus beata virgo maria | mater christi beatus franciscus, beatus | michael sanctus angelus custos meus | me liberent ab omni temptacione».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda de paper.

d) Talls. Al tall central, inscripció en tinta sèpia esvaïda: «Laudatorio DEXimene...».

e) Capçalera destruïda a dalt i a baix; capçada inexistent.

g) Llavis de la mateixa gamusa, malmès el llavi inferior de la coberta I.

4. Conclusió. Data. El «Quaderno» de l'ACV, lligall 684, 1-D, ja esmentat a propòsit del altres manuscrits eximenisians de l'Arxiu de la Catedral de València,[100] reporta al seu f. [4]v: «Prologus Laudatorius Ximenez en octavo Pasta 8 [reales vellón]». Per tant, fou relligat entre 1816 i 1818.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Vitel·la.
4. Folis: II +XIV + 326 + II.
5. Dimensions: 98 × 142.
6. Plecs: 1) Plec de 5 × 2, folis I-X, amb reclam: «contra dissolutos».
2) Plec de 5 × 2, folis XI-VI, amb reclam: «iudicem».
3) Plec de 5 × 2, folis VII-XVI, amb reclam: «sterilem».
4) Plec de 5 × 2, folis XVII-XXVI, amb reclam: «es inefabilis».
5) Plec de 5 × 2, folis XXVII-XXXVI, amb reclam: «non igitur».
6) Plec de 5 × 2, folis XXXVI-XLVI, amb reclam: «ad tui».
7) Plec de 5 × 2, folis XLVII-LVI, amb reclam: «festuca».
8) Plec de 5 × 2, folis LVII-LXVI, amb reclam: «-xionatum».
9) Plec de 5 × 2, folis LXVII-LXXVI, amb reclam: «tuorum».
10) Plec de 5 × 2, folis LXXVII-LXXXVI, amb reclam: «uerbi».
11) Plec de 5 × 2, folis LXXXVII-XCVI, amb reclam: «et illam».
12) Plec de 5 × 2, folis XCVII-CVI, amb reclam: «celestium».
13) Plec de 5 × 2, folis CVII-CXVI, amb reclam: «natzareth».
14) Plec de 5 × 2, folis CXVII-CXXVI, amb reclam: «immundos»
15) Plec de 5 × 2, folis CXXVII-CXXXVI, amb reclam: «hec».
16) Plec de 5 × 2, folis CXXXVII-CXLVI, amb reclam: «-cis».
17) Plec de 5 × 2, folis CXLVII-CLVI, amb reclam: «inflamet».
18) Plec de 5 × 2, folis CLVII-CLXVI, amb reclam: «ecce mors».
19) Plec de 5 × 2, folis CLXVII-CLXXVI, amb reclam: «tam criminosos».
20) Plec de 5 × 2, folis CLXXVII-CLXXXVI, amb reclam: «supercuri-».
21) Plec de 5 × 2, folis CLXXXVII-CLXXXXVI, amb reclam: «et meritum».
22) Plec de 5 × 2, folis CLXXXXVII-CCVI, amb reclam: «-chil».
23) Plec de 5 × 2, folis CCVII-CCXVI, amb reclam: «donorum».
24) Plec de 5 × 2, folis CCXVII-CCXXVI, amb reclam: «ipsius».
25) Plec de 5 × 2, folis CCXXVII-CCXXXVI, amb reclam: «quia deus».
26) Plec de 5 × 2, folis CCXXXVII-CCXLVI, amb reclam: «iam».

100. Cf. *Primera part* / *1*, 487.

27) Plec de 5 × 2, folis CCXLVII-CCLVI, amb reclam: «-tutem».
28) Plec de 5 × 2, folis CCLVII-CCLXVI, amb reclam: «dicere».
29) Plec de 5 × 2, folis CCLXVII-CCLXXVI, amb reclam: «-lum».
30) Plec de 5 × 2, folis CCLXXVII-CCLXXXVI, amb doble reclam: «ad beneficia | o anima mea».
31) Plec de 5 × 2, folis CCLXXXVII-CCLXXXXVI, amb reclam: «proposuit».
32) Plec de 5 × 2, folis CCLXXXXVII-CCCVI, amb reclam: «quibus».
33) Plec de 5 × 2, folis CCCVII-CCCXVI, amb reclam: «o preciosa».
34) Plec coix, de 5/4, folis CCXVII-CCCXXV.

En el segon plec, la numeració recomença a partir del foli que fa 5.

La disposició del pergamí en els plecs segueix l'esquema carn-pèl, pèl-carn, etc.

En tot el volum, al marge superior dels folis és expressada la part (1ª, 2ª o 3ª) de l'obra a la qual pertany cada parella de folis, posant en el foli que el lector té a la seva dreta (el verso) el número i en el foli que el lector té a la seva esquerra (el recto) el mot «part», número i mot escrits en vermelló.

8. Foliació. Una primera foliació, de fet foliació de la taula, va del I al [XIV]; una segona foliació, de fet foliació del cos de l'obra, va del foli I al CCCXXV. Ambudes són en tinta vermella i en xifres romanes, escrites a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: Al marges inferiors d'alguns folis es veuen restes de la numeració dels plecs (cf. fol. XVIIr, XXVIIr), en d'altres (cf. fol. XLVIIr-CXXI) és ben conservada. És alfanumèrica i numera els folis de la primera meitat de plec. Al foli CCXXVII recomença, però la segona vegada els efectes de la cisalla han estat més devastadors i n'ha deixat pocs rastres.

11. Forats: Se'n veu un de constant a la intersecció inferior esquerra de les línies de justificació, rodó, incís des del recto. A la part superior del foli, en comptes de forats, hom hi veu unes petites mósses verticals traçades en tinta sèpia per a definir la caixa.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia. 1111 2222.

III. Contingut literari

I

1. Folis I-XIV. Foli Ir, *inc.* de l'endreça: «(*rúbrica*) Prologus laudatorii magistri ffrancisi eximiniç ordinis fratrum minorum (*fi de rúbrica*). Sanctissimo ac beatissimo in christo patri domino domino benedicto[101] digna dei

101. És Benet XIII.

gracia romano pontifici ffrater ffranciscus eximenis ordinis fratrum minorum eius humilis factura et seruus se totum cum vtriusque hominis inclinacione profundissima ad pedum oscula beatorum. Lux ecclesie ac pater beatissime experiencia lata noui aliquando et postmodum relacione fidedigna sum informatus ad plenum apicem uestre excelse et deuotissime mentis in laudem creatoris impignari latissime et in memoria redemptoris...».

Fol. Iv, *exp.:* «... quod ad predicta tria poterit utcumque disponere et feruorem uestre incense deuotionis interdum intendere ac altitudinem proprie indaginis ad contemplandum archana celestia per christi auxilium eleuare».

Fol. Iv, *inc.* de la taula: «Diuiditur autem hoc opusculum per tres partes. Prima agit de laude creatoris. Secunda de altitudine et excellentia redemptoris. Tertia de bona ordinatione hominis uiatoris. (*rúbrica*) Prima pars que est de laude creatoris continet rubricas sequentes (*fi de rúbrica*). Primus psalmus in quo petitur ut detur laudatori cordialiter as-|-surgere ad laudandum deum...».

Fol. XIIIv, *exp.* de la taula: «De paradiso (*rubrica*) CCCXVIIII° (*fi de rúbrica*). De gloria paradisi (*rubrica*) CCCXXI (*fi de rúbrica*). Laudatur hic deus in suis excellentiis maximis (*rubrica*) CCCXXII (*fi de rúbrica*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Endreça i taula del Psalterium laudatorium.*

II

1. Fol. Ir, *inc.:* «(*rubrica*) Incipit prima pars laudatorii que est de laude creatoris. Psalmus primus. In quo petitur ut detur laudatori cordialiter assurgere ad laudandum deum (*fi de rúbrica*). Creator omnium dux tocius vniuersi gubernator et pater tue magestati sacrificium laudis offero tamquam eterno deo uiuo et uero...»

Fol. LXXXv: «(*rubrica*) Perfecta prima parte huius opusculi que est de laude creatoris Sequitur secunda pars et que est de vita et excellentia redemptoris. Vbi fit memoria de eius matre sanctissima et de aliis quoquomodo ei annexis. Incipit primus psalmus de Incarnatione christi (*fi de rúbrica*). [fol. LXXXIr] O inextimabilis dilectio eterne magestatis que ad nostra despicabilia condescendere sic dignatur...».

Fol. CLXIIr: «(*rubrica*) Explicit II[a] pars de vita et excellentia redemptoris. Sequitur tercia pars de vita et ordinacione hominis viatoris. Psalmus primus in quo petit laudator liberari a naturali miseria vt christum laudet digne (*fi de rúbrica*) Optime ihesu moriar nisi succurrat michi prompte [fol. CLXIIv] benignitas tua summa...».

Fol. CCCXXIIv, *exp.:* «... Bone igitur et super bone domine ihesu destrue in nobis totum corpus peccati Et omnia corrupta et inueterata interius et renoua et reforma Ac vsque in finem conserua per tam lar-[fol. CCCXXIIIr]-gam et altam et inefabilem celsitudinem tuam. (*rúbrica*) Explicit laudatorius. Deo gratias (*fi de rúbrica*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Psalerium laudatorium.*

4. Catàlegs i bibliografia: Olmos Canalda, 214-215.

III

1. Folis CCCXXIIIr-CCCXXIIIIv: Fol. CCCXXIIIr, *inc.:* «(*rúbrica*) Ad beatam virginem humilis deprecatio (*fi de rúbrica*). Candor lucis eterne et speculum sine macula dei maiestatis et ymago bonitatis illius...».

Fol. CCCXXIIIIv, *exp.:* «... Et misericordiam apud tuum filium anima nostra per te inueniat super tot inmundiciis et spurciciis et feditatibus hic a nobis miseris perpetratis».

Fol. CCCXXIIIIv, *inc.:* «(*rúbrica*) Alia deprecatio (*fi de rúbrica*). Vas auri solidum ornatum omni lapide precioso Regina in celis sita a dextris filii ornata varietate omnium virtutum...»

Fol. CCCXXVr, *exp.:* «... vt operibus meritoriis mereamur in die mortis nostre leti coram superno iudice comparere».

Fol. CCCXXVr, *inc.:* «(*rúbrica*) Alia ad beatam virginem (*fi de rúbrica*) Imperatrix omnium domina angelorum mediatrix et patrona omnium electorum que in magestate precelsa imperas et resides et regnas...».

Fol. CCCXXVv, *exp.:* «... ac tuo filio commenda spiritum nostrum per quem tuo interuentu ab omnibus tormentis et terroribus eruamur et ad desideratam celestis patrie requiem perducamur».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim [Francesc Eiximenis?], *Tres deprecacions a la Mare de Déu.*

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 52 × 86, a columna tirada, de 21-22 línies. Impaginació del foli C: 15 + 52 + 35 × 22 + 86 + 37.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals de justificació, dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. UR = 3,9.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica cursiva, amb influència de la bastarda, del segle XV, d'una sola i mateixa mà.

4. Reclams verticals i encerclats de vermelló.

5. Decoració: Als folis I^2r, LXXXIr, CXXVIIv, CCXXIIv, CCCXXIIIr, grans capelletres blaves i vermelles amb filigrana plena i antenes. Caplletres més petites, amb filigrana i antenes al començament de cada salm. Capitals blaves i vermelles alternades amb tocs afiligranats vermells i blaus. Rúbriques.

6. Notes: Manícula al fol XCIr.

7. Timbre de la biblioteca de la catedral de València al recto de tots els folis.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions al fol. Vr, VIIr, XXIXv, XLr, LXXVIIr, CXIIr, CLIr, CLXXXVIr, CCXVIr, CCXXXIIIr, CCXXXIIIr, CCXLVIr, CCLIr, CCLVr, CCLXVIv, CCLXXXIr, CCLXXXXIIIIr.

11. Antigues signatures: Potser la del foli inicial de guarda Ir: «CLI».

12. Notícies històriques: Figura en l'*Inventari dels Libres de la Librería de la Santa Iglesia Metropolitana de Valencia*, fet pels canonges Joan Barberà i Cristòfol Marcó l'any 1656, ACV, ligall 684/1-H, fol. 23v: «Item altre volum de la mateixa forma cubertes de taula y becerro, manuscrit en pergamí que comensa axi Prologus Laudatorii Magistri francisci Ximenez». I també al mateix lligall, 1-G, *Yndice de los libros de la Biblioteca de la Santa Yglesia Metropolitana de Valencia copiada de otro que entregaron a Don Camilo Abad Contador de fuera de la misma,* del segle XIX, fol. [7]r: «Prologus Laudatorii M. Francisci Ximenes Ord. Frat. Minor. Sobre Vitela escrito en 2avo y no consta de año».

V. Conclusió

1. Estat de conservació bo, llevat de la coberta. A la coberta I, la gamusa presenta un ratadura que afecta la seva part dreta. A la coberta II, de la meitat per avall, hi ha dues rascades en diagonal.

2. Datació: Segle XV entrat.

3. Origen incert.

4. Propietaris i procedència: No consten. El format del manuscrit, la riquesa dels materials que el componen, la decoració rica i executada sense falla, àdhuc l'absència de notes de lectura el delaten com un llibre de devoció, produït o encarregat amb destinació a persona de classe elevada, laica o eclesiàstica.

122

4. València, Biblioteca de la Universitat, ms. 726

I. Enquadernació

1. Cobertes restaurades modernament. a) Mides de superfície i gruix: 197 × 275 × 60.

b) Material: ànima de fusta i coberta de pell marró.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, en llapis, signatures: «M-726 [*actual*] | G. C - 241» [*Gutiérrez Caño*].

d) Elements decoratius. Pell gofrada, amb llaços i en la part central rombes i rectangles enllaçats. Igual en les dues cobertes. Sota la coberta antiga, força malmesa abans de la restauració, pell marró.

2. Llom de les mateixes pells. Del llom antic se'n conserva una tira que representa una mica més de dues terceres parts. a) Tipus, tècnica i nombre de

relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interiors que treuen altres tants nervis externs, formant sis seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) falta la pell antiga; 2) - 5) pell gofrada: rombe amb llaços; 6) etiqueta de paper blanc enganxada i impresa: «Universidad de Valencia | Biblioteca General | M 726».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I al principi i I al final, de pergamí.

b) Tancadors: Es veuen els forats i els sécs de tancadors de metall sobre la coberta antiga, però no n'ha quedat cap element.

c) Cobertes (folres) del mateix pergamí que els folis de guarda.

d) Talls daurats.

e) Capçalera i capçada dalt i baix, modernes.

f) Queix: Desaparegut el de la coberta, conservat el de la contracoberta.

g) Llavis de la pell moderna.

4. Conclusió: L'enquadernació antiga és del final del s. XV o principis del s. XVI. La restauració moderna és del s. XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Vitel·la.

4. Folis: II + 238 + I.

5. Dimensions: 180 × 260 × 40.

6. Plecs: 1) Plec coix de 7/6, folis 1-13, amb taló final i reclam en rúbrica: «etiam».

2) Plec de 6 × 2, folis 14-24bis, amb reclam: «-nerasti».

3) Plec de 6 × 2, folis 25-36, amb reclam: «Igitur».

4) Plec de 6 × 2, folis 37-48, amb reclam: «multa».

5) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam: «nec occulus».

6) Plec de 6 × 2, folis 61-72, amb reclam: «et opera».

7) Plec de 6 × 2, folis 73-84, amb reclam: «restringit».

8) Plec de 6 × 2, folis 85-96, amb reclam: «tuam».

9) Plec de 6 × 2, folis 97-108, amb reclam: «studere».

10) Plec de 6 × 2, folis 109-120, amb reclam: «homo factus».

11) Plec de 6 × 2, folis 121-132, amb reclam: «esse».

12) Plec de 6 × 2, folis 133-144, amb reclam: «minimum».

13) Plec de 6 × 2, folis 145-156, amb reclam: «salutem».

14) Plec de 6 × 2, folis 157-168, amb reclam: «mea».

15) Plec de 6 × 2, folis 169-180, amb reclam: «si digneris».

16) Plec de 6 × 2, folis 181-192, amb reclam: «-cando».

17) Plec de 6 × 2, folis 193204, amb reclam: «-cede».

18) Plec de 6 × 2, folis 205-216, amb reclam en rúbrica: «Exulta».

19) Plec de 6 × 2, folis 217-228, amb reclam: «-gnos gloria».

20) Plec coix de 6/4, folis 229-238, amb dos talons finals.

Els plecs presenten llurs fulls amb la part que toca al pèl a l'exterior, i la part que toca a la carn a l'interior.

Foli 1rv buit, amb una nota en llapis al recto: «726», cota actual del manuscrit.

Al foli 1r, en llapis i cap a la part inferior de la pàgina: «725».

Al foli 64r, al marge inferior esquerra i en llapis: «82|725».

Al foli 127r, al marge inferior esquerre i en llapis: «725».

8. Foliació moderna, en llapis i del segle XX, contínua i completa, a l'angle superior dret del recto dels folis. L'actual en substitueix una altra, també del s. XX, que ha estat esborrada i sobreescrita. La primera vegada el foliador havia començat en l'actual foli 2. El segon cop, el numerador comença en l'actual foli 1 i va substituïnt la numeració precedent, fins al foli 23, que canvia en 24. Acte seguit, s'estrompassa el foli 24 vell i segueix substituint els números vells per números nous, de traç més gruixut. Per això hi ha dos folis amb el número 24: el primer porta el número 24 nou, que ha substituït l'antic 23, i el segon és el número vell no substituït.

9. Numeració de plecs: Els plecs eren numerats a l'angle inferior dret del recto dels folis de la primera meitat de plec. La cisalla s'ha menjat aquesta numeració de la qual hi ha rastres als folis 2, 17-18, 25, 29, 37, 50, 53, 54, 62-66, 109-113, 121-122, 124, 145-150, 159-161, 169-170, 172, 181-183.

11. Forats: no se'n veuen.

12. Sistema de ratllat: en tinta sèpia molt tènue, 1111 2222; i en sec, >>>>><<<<.

III. Contigut literari

1. a) Folis 2-64r. Fol 2r, *inc*. (*rúbrica*): «Incipit psalterium alias laudatorium compositum per fratrem franciscum eximini de ordine minorum excellentem magistrum in sacra pagina. Psalmus primus in quo oratur pro auxilio diuino contra distractum humanum (*fi de rúbrica*). Creator omnium dux tocius uniuersi gubernator et pater tue magestati sacrificium laudis offero tamquam eterno deo uiuo et uero...»

Foli 64r, *exp*.: «... te semper extollere et in omnibus honorare. Deo gracias».

b) Foli 64r-126v. Fol 64r, *inc*. (*rúbrica*): «Perfecto primo tractatu huius opuscoli qui est de laude creatoris. Sequitur secundus tractatus qui est de uita et de excellentia redemptoris ubi fit memoria de eius matre sanctissima et de angelis et de apostolis et de quibudam ei (*interlin*) quoquo modo annexis. Insipiens se homo excusare de eius sufficienti laude per multiplicem miseriam nature humane. Psalmus primus in quo tractatur de incarnatione christi (*fi de*

rúbrica). O inestimabilis dileccio eterne magestatis que ad nostra despicabilia descendere sic dignatur...»

Foli 126v, *exp*.: «... Concede ut dignos fructus penitencie faciam ut etiam bene uiuam et religose finiam dies meos. (*rúbrica*:) Explicit II[a] pars» (*fi de rúbrica*).

c) Folis 126v-238r. Foli 126v, *inc*. (*rúbrica*): «Post secundum tractatum qui est de excellenti uita redemptoris sequitur tertius qui est de ordinatione et uita hominis uiatoris in quo continentur duo. Primo continentur aliqua iuxta seriem preceptorum uirtutum et uiciorum et aliquorum aliorum pertinencium ad ordinationem uite hominis uiatoris. Secundo continentur aliqui psalmi plangentes nunc licentiam uite preterite concludentes huius planctus et reprensiones per considerationem mortis et diuini iudici purgatorii et inferni et finaliter paradisi ut procedit. Dolet homo quia male uixit. (*fi de rúbrica*). O quantum incessanter me mordet consciencia o quam est sibi anima mea quia semper tam male vixi...»

Fol 238r, *exp*.: «... Qui ad gloriam condidisti me et pro regno mihi optinendo preciosissimum tuum sanguinem latissime effundi a tuis hostibus permisisti. Qui uiuis et regnas in unitate spiritus sancti deus per omnia secula seculorum. AMEN. Deo gratias».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Psalterium laudatorium*.

4. Catàlegs i bibliografia: M. Gutiérrez del Caño, *Catálogo de los Manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia*, t. I, Valencia, Librería Maraguat 1913, 101-102; Klaus Reinhardt, *Die biblischen Autoren Spaniens bis zum Konzil von Trient,* vol. V, *Siglos III-XVI*, Salamanca 1976, 139-140; María Cruz Cabeza Sánchez Albornoz, *La biblioteca reale da Napoli a Valenza / La biblioteca real desde Nápoles a Valencia,* dins *La Biblioteca Reale di Napoli al tempo della dinastia Aragonese / La Biblioteca Real de Nápoles en tiempos de la dinastía Aragonesa,* Napoli, Castel Nuovo 30 settembre – 15 dicembre 1998, València, Generalitat Valenciana 1998, 315-312; *ib., Catalogo / Catálogo,* 496-497.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 90 × 134, a columna tirada, de 24 línies. Impaginació: 35 + 90 + 55 × 42 + 134 + 85.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals de justificació, dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura humanística de mitjan segle XV, d'una sola mà, molt regular i acurada.

4. Reclams verticals.

5. Decoració. Foli 2r: Gran orla als quatre marges amb decoració floral de color blau, rosa, verd i vermell i dauradura; entre el fullatge hi ha pintades aus en posicions diverses, cares o caretes humanes, paons, i, dins un medalló,

un nen nu assegut llegint un llibre. La inicial és blava i daurada, i en el seu interior hi ha representat un frare franciscà, Francesc Eiximenis, assegut en un escó, que escriu un llibre sobre una taula i té a la seva esquerra un prestatge amb un llibre obert. Dessota mateix del text i sobre l'orla del marge inferior, dos àngels vestits de blau i amb ales daurades sostenen les armes d'Aragó. Sols daurats repartits per l'orla i pels espais lliures de la pàgina.

Foli 64r: La caixa d'escriptura és tancada dins un rectangle en tinta blava, que conté una capital en blau i dos calderons molt solemnes de colors marró i blau, amb dauradura. Entorn del rectangle i expandint-se pels quatre marges hi ha un arabesc daurat i amb tocs de blau de molt moviment.

Foli 127r: Gran orla tancada dins rectangle amb cantons daurats que omplena la pàgina. Ornamentació de tiges blanques entrellaçades sobre fons blau i marró, amb flors petites. Cap a l'angle superior esquerre, inicial daurada amb dibuix d'àguila en el seu interior. Al marge dret, figura d'home tocant un corn de caça daurat; més avall dos àngels nus que sostenen un gerro amb una mà i tenen l'altra aixecada a un braç de tija. Al centre del marge inferior, àngel de cara, vestit de morat, que sosté l'escut reial amb les armes de Catalunya-Aragó.

Capitals daurades amb decoració blava i malva en llur interior i entorn. Majúscules també daurades amb la mateixa decoració, si bé més reduïdes, i molt profuses, gairebé en funció de calderons. Rúbriques.

6. Notes i signes de nota: Essent exemplar d'aparat, és lògic que no hi hagi cap nota.

10. Revisions i correccions: Folis 3r, 10v, 12v, 16v, 17v, 44r (gran addició marginal, amb els mateixos recursos decoratius que el text), 66r, 68r, 73r, 79r (addició al marge inferior, amb els mateixos recursos que el text), 82v (addició marginal, ídem), 87r, 93v, 137r, 162r, 168v, 169r, 178v, 180r, 191rv, 196r, 197r, 198r, 203r, 216r, 236r.

11. Antigues signatures: «G. C. – 241».

12. Notícies històriques: Fol 2r, en tinta negra i lletra del s. XVII: «Es de la libreria de S. Miquel de los Reyes». Al marge inferior, sota l'orla, signatura: «Lit B. Plec 3 n. 4», signatura del manuscrit quan era a la dita biblioteca, de la mateixa mà i amb la mateixa tinta negra.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Després de la restauració, l'estat de l'exemplar és òptim. Han restat forats de corc.

2. Datació: Segons la bibliografia esmentada més amunt, el ms. hauria estat copiat i miniat els anys 1442-1443.

3. Origen valencià.

4. Propietaris i procedència: Biblioteca dels reis d'Aragó a Nàpols, monestir de Sant Miquel dels Reis, BUV.

III. Ars Praedicandi

123

1. Roma, BAV, ms. Ottob. 396, fol. 29v-44r.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 160 × 232 × 24.
b) Material: ànima de cartró, coberta de pergamí descolorit.
d) Elements decoratius: Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta de paper enganxada, amb el nom de la BAV i la cota actual del ms.: «Ottob. lat. | 396».
2. Llom ras, del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interiors, que no formen seccions a l'exterior del llom.
b) Descripció dels sectors: 1) en daurat, escut del papa Pius IX (1846-1878); 2) etiqueta de paper de la BAV, amb la cota actual, com la ja esmentada, enganxada al llom recobrint un tros del teixell de pell vermella que ve tot seguit i que hom havia enganxat prèviament al llom; en aquest teixell ara només són visibles els números de la cota, en xifres aràbigues daurades: «396».
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I + I.
c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
e) Capçalera i capçada dalt i baix.
f) Queix del mateix pergamí.
g) Llavis del mateix pergamí, tots dos malmesos a la part superior.
4. Conclusió: No hi ha restes de l'enquadernació original. Data: Entre 1846 i 1878, anys del pontificat de Pius IX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Ms. miscel·lani i factici.
2. Matèria: Paper i pergamí.
4. Folis: I + 72 + I.
5. Dimensions: 150 × 222 × 12.
6. Plecs: 1) Plec de 7 × 2, folis 1-14, amb reclam: «cantabo».
2) Plec de 7 × 2, folis 15-28, sense reclam.
3) Plec de 9 × 2, folis 29-46, sense reclam.
4) Plec de 13 × 2, folis 47-72.

Els plecs 1), 3) i 4) tenen llur primer i darrer foli de pergamí. La disposició dels folis de pergamí segueix l'ordre següent: pèl-carn, carn-pèl; pèl-carn, carn-pèl; pèl-carn, carn-pèl.

Els plecs són relligats sense reforç al centre del quadern, llevat del segon plec, reforçat amb una franja de vitel·la.

Al foli 1r, angle superior dret, cota actual del ms. en tinta marró: «Cod. Ottob. 396», escrit sobre una signatura més antiga, ara barrada: «S.2.39», segurament cota de la biblioteca ottoboniana.

Al foli 2r, marge inferior, hom afegí en tinta blava, en el moment de la darrera relligadura, la cota actual: «396 ottob.»

8. Foliació de final del s. XV o principis del s. XVI en tinta marró, i xifres aràbigues, contínua, a l'angle superior dret del recto dels folis, des del foli 2 al 69; el foli 1 i els tres folis finals han estat numerats en tinta blava, segurament el segle XIX, quan el volum rebé la relligadura actual. Als folis 17-18 hi ha restes clares d'una numeració més antiga, que abasta del foli 61 al 72 d'aquella numeració, senyal inequívoca de l'engalzament factici entre els actuals folis 14 i 15

9. Numeració dels plecs: no se'n veu rastre.

10. Filigranes: a) Folis 1-14, de la lletra H amb creu sobre el traç central, semblant a BRIQUET 8241, datada a Lucca el 1373, amb variants similars a Montignac el mateix any i a Perpinyà el 1375.

b) Folis 15-28, de la flor de llir, semblant a BRIQUET 6772, datada a París el 1383.

c) Folis 29-72, de la tulipa, semblant a BRIQUET 6656, datada a Perpinyà el 1468, amb variants similars a Lucca el mateix any i a Venècia el 1476.

11. Forats: No se'n veuen.

12. Sistema de ratllat en tinta marró sobre pergamí i a la mina de plom sobre paper, 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Foli 1r-v. 1ª. Fol. 1r, *inc.*: «Decimo nono superlative in presenti agitur de vita activa per Mariam Martham designata. Que quidem vita precipue consistit in operibus corporalibus misericordie et curis humane necessitatis sui et proximi, sicut et contemplativa in operibus spiritualibus misericordie et curis humane salutis sui et proximi. Consistit etiam in sensibus corporalibus et virtutibus cardinalibus, et precipue in sensu affative potentie, tactive, gustative et odorative. Sicut et contemplativa consitit in sensibus spiritualibus et virtutibus theologalibus. Licet etiam ipsa vita contemplativa inter ceteros sensus corporales consistat in sensu potentie auditive et visive. Ideo vita activa (ad *expunc*) in predictis merito dicitur activa et contemplativa contemplativa.

Hec siquidem vita (ai *expunc*) activa, quamquam ipsam reducendo ad nonum quod scire opportuit, multa extense de ipsa possent dici et predicari, et contineat sub se multas species, tamen in presenti, cum inter alias species ipsius vite, predicacio obtineat principatum, et vite contemplative sit pro-

pinquior et Deo acceptabilior, istud decimum nonum de ipsa predicatione precipue intendit, quod quidem decimum nonum componitur ex libris, voluminibus et operibus contentis explicite in sequenti et prima tabula».

(*rúbrica:*) «Tabula prima, que est librorum explicitorum (*fi de rúbrica*).

Primo, tractatus quidam De quatuor sensibus sacre scripture;

Secundo, Ars brevis quedam ad faciendum sermones secundum formam sillogisticam;

Tertio, opus quoddam, in quo agitur De fine Christi doctrine et predicationis iuxta processum causarum;

Quatro, Ars abreviata, que est ars predicationis [*al man* Magistri Raymundi]

Quinto, (*al man*) [Compendiosus tractatus de arte predicandi]».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Scopus et ordo voluminis*.

1b. Infra, manu posteriori, saec. XVII, *inc.*: «Ex codicibus Illmi. et Excellentissimi domini Johannis Angeli, ducis ab Altemps».

«Fratris Philippi de Ribotis, De sensibus sacrae Scripturae; et Ars brevis ad faciendum sermones secundum formam syllogismorum».

1c. F. 1v (*rúbrica*): «Tabula secunda, que est librorum, quos seorsum habeo, qui coaptari posssunt prime tabule» (*fi de rúbrica*). (*deest*).

Caixa d'escriptura: 100 × 155; 26 línies al recto, 1 sola al verso.

Impaginació: 10 + 100 + 30 × 57 + 155 + 90.

Lletra humanística tardana (1a, 1c) i lletra del s. XVII (1b).

4. Catàlegs i bibliografia: Llorenç PÉREZ I MARTÍNEZ, *Los fondos lulianos existentes en las bibliotecas de Roma* (Susidia, 3), Roma, Instituto de Estudios Eclesiásticos 1961, 51-52; Antoni OLIVER i Michel SENELLART, *Raymundi Lulli Opera Latina,* XVI (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, LXXVIII), XXVI-XXVII; Josep PERARNAU I ESPELT, *El volum manuscrit lul·lià de la Biblioteca Apostolica Vaticana Ottob. Lat 396,* dins «ATCA», 16 (1997), 393-404.

II

1. Folis 2-13. Fol. 2r, *inc.* (*rúbrica*): «Deus, qui te desiderantibus et in te fideliter confidentibus, teipsum manifestas, ad laudem tuam, Jncipit tractatus quidam de IIII sensibus sacre scripture» (*fi de rúbrica*).

Inc. de la dedicatòria: «Reuerendo in christo patri, domino Bertrando…» *Exp.* de la dedicatòria: «… honor et gloria in secula seculorum. Amen». F. 3r, *inc.* del tractat: «*Praefatio.* Incipit tractatus de sensibus sacre Scripture. Capitulum primum. Quod in sacra Scriptura preter sensum hystoricum est alius sensus misticus querendus et tenendus…».

Fol. 13v, *exp.*: «… hec de sensibus sacre Scriture pro nunc dicta breviter sufficiant. (*rúbrica*) Explicit tractatus de sensibus sacre Scripture editus a fratre Philipo Riboti, magistro in sacra pagina, ordinis fratrum beate Marie de monte carmeli» (*fi de rúbrica*).

2. Identificació de l'autor i obra: Felip RIBOT, *De quatuor sensibus Sacrae Scripturae.*

3. Catàlegs: *Analecta Ordinis Carmelitarum* VI, 468-472; Nicolás ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Vetus, II,* Madrid 1788, 175-176; C. VILLIERS, *Bibliotheca Carmelitana, II,* col. 639-641; J. B. LEZANA, *Annales Ordinis Carmelitani*, f. 721; Félix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítica de escritores catalanes,* Barcelona 1836, 540a; B. XIBERTA, *De scriptoribus scholasticis saeculi XIV ex ordine Carmelitarum,* Louvain 1931, 45.

4. Edició: Jaume DE PUIG I OLIVER, El *«Tractatus de quatuor sensibus sacrae scripturae» de Felip Ribot, O.S.C. Edició i estudi,* dins «ATCA» 16 (1997) 229-389.

Caixa d'escriptura: 88 × 166; 45 línies.

Impaginació: 25 + 88 + 35 × 23 + 166 + 35.

Lletra gòtica cursiva minúscula.

III

1. Folis 14r-29v. Fol 14r, *inc.* (*rúbrica*): «Ad laudem et honorem magestatis diuine, *Jncipit ars breuis quedam ad faciendum sermones secundum formam sillogisticam* (*fi de rúbrica*). [H]ec est ars breuis et clara ad faciendum…»

Fol 29v, *exp.*: «… Cuius regnum permanent per infinita secula seculorum. Amen».

2. Identificació de l'autor i l'obra: ANÒNIM, *Ars brevis ad faciendum sermones secundum forman sillogisticam.*

Caixa d'escriptura: 106 × 170; 39 línies.

Impaginació: 17 + 106 + 24 × 20 + 170 + 25.

Escriptura gòtico-bastarda cursiva.

IV

1. Folis 29v-44r. Foli 29v, *inc.* (*rúbrica*): «Jhesus xristus totius nature humane pastor et pater superdulcissime, ut in mundo nomen tuum sit clarificatum, manifestum, predicatum, cognitum et dilectum, Jncipit opus quoddam in quo agitur de fine Christi doctrine et predicationis, iuxta processum causarum» (*fi de rúbrica*).

[I]Hesus Christus totius nature humane pastor et pater superdulcisimus, ad hoc inter alia…»

Fol. 44r, *exp.*: «…et ad officium illud vocavit. Et hec predicta de arte predicandi dicta sufficiant. (*rúbrica*) Explicit ars predicandi (*fi de rúbrica*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Ars praedicandi populo.*

3. Altres manuscrits: Cracau, Bibl. Univ. Jagellonen. ms. 471; Budapest, Biblioth. Univ., ms. 73, 6.

4. Catàlegs i bibliografia: MARTÍ, *Eiximenis*, 478; Harry CAPLAN, *Medieval «Artes Praedicandi». A Hand List,* dins «Cornell Studies in Classical Philology», 24 (1934), 16; *Medieval «Artes Praedicandi». A Supplement Hand List,* dins «Cornell Studies in Classical Philology» 26 (1936); T. M. CHARLAND, *«Artes Praedicandi». Contribution à l'histoire de la rhétorique au Moyen Age,* Institut d'Études Mediévales, Ottawa 1936, 421 p. [cfr especialment 35-36] [treball ressenyat per Damase LABERGE, dins «Archivum Franciscanum Historicum» 31 (1938) 490-495]; A. PELZER, dins MARTÍ DE BARCELONA, *o. c.* infra, 5, 302; Charles FAULHABER, *Las retóricas hispanolatinas medievales (siglos XIII-XV),* dins *Repertorio de Historia de las Ciencias Eclesiásticas en España 7, siglos III-XVI* (Corpus Scriptorum Sacrorum Hispaniae. Estudios 7), Salamanca 1979, 48-52; Sebastián BARTINA, *Francisco Eximenis (ca. 1327-1409) y el culto mariano,* dins *De cultu mariano apud scriptores ecclesiasticos saec. XIV-XV* (De cultu mariano saeculis XII-XV. Acta congressus Mariologici-Mariani internationalis Romae anno 1975 celebrati, vol. V), Roma 1981, 179-183; Marianne G. BRISCOE, *Artes Praedicandi* (Typologie des sources du Moyen Age Occidental 61), Brepols, Turnhout 1992, 45-47; Josep PERARNAU I ESPELT, *El volum manuscrit lul·lià de la Biblioteca Apostolica Vaticana Ottob. Lat. 396,* dins «ATCA» 16 (1997) 393-398; Kimberly RIVERS, *Memory and Medieval Preaching: Mnemonic Advice in the Ars Praedicandi of Francesc Eiximenis (ca. 1327-1409),* dins «Viator. Medieval and Renaissance Studies» 30 (1999) 253-284; Josep-Antoni YSERN LAGARDA, *Notes sobre la creativitat literària de Francesc Eiximenis en l'ús d'ʻexempleʼ,* dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XXXIX (1999= Homenatge a Arthur Therry 3) 5-37.

5. Edició: MARTÍ DE BARCELONA, *L'«Ars Praedicandi» de Francesc Eiximenis,* dins «Homenatge a Antoni Rubió i Lluch. Miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics», vol. II, (= «AST», XII [1936]), 301-340 [PALAU 85224]).

Caixa d'escriptura: 103 × 155; 39 línies. Impaginació 10 + 103 + 27 × 25 + 155 + 40.

Lletra humanística tardana amb influències de la gòtica cursiva i de la bastarda.

V

1. Fols. 44v-50v. Fol. 44v, *inc.*(*rúbrica*): «Deus gloriose, qui omnium eorum que sunt, potens es, pro te diligere, agnoscere et memorari, cum tuo fauore benedictionis Jncipit hec ars abreuiata, que est ars predicacionis» (*fi de rúbrica*). [C]um maior ars predicacionis que sic intitulata est…».

Fol. 50v, *exp.*: «… lumen maioricense titulo vocato. Anno incarnationis Jhesu Christi Mº CCCº XIIº in mense februarii, ad honorem ipsius qui est alpha et omega, Deo gratias».

2. Identificació de l'autor i obra: Ramon LLULL, *Ars abbreviata predicationis.*

3. Altres manuscrits: A. Soria, F. Domínguez Reboiras, M. Senellart, *Raymundi Lulli opera latina*, XVIII (Corpus Christianorum. Contiuatio Medievalis, LXXX), Turnholt, Brepols 1991, 37-44.

5. Edició: Id., *ib*., 45-158.

Caixa d'escriptura: 103 × 155; 29 línies. Impaginació: 8 + 103 + 30 × 25 + 155 + 37.

Escriptura humanística tardana amb influències de la gòtica cursiva i de la bastarda, de la mateixa mà que la immediatament anterior.

VI

1. Folis 51r-61r. Fol. 51r, *inc.*: «[I]n isto libello continentur quatuor capitula, in quorum primo ponuntur…»

Fol. 61r, *exp.:* «… procedendum est iuxta primum modum vel 3m vel (*fine mutilus*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Compendiosus tractatus de arte praedicandi.* (Opus imperfectum).

Caixa d'escriptura: 101 × 155; 41 línies.

Impaginació: 10 + 101 + 30 × 22 + 155 + 42.

Escriptura bastarda.

VII

1. Ff. 62r-68v. Fol. 62r, *inc.*: «Deus cum tua virtute et benedictione Jncipit liber qui est de ente simpliciter absoluto. Fol. 62r, *inc.*: [E]ns simpliciter absolutum oporter quod habeat…»

Fol. 68v, *exp.*: «… cum propter ipsum simpliciter sint facti. Ad laudem et honorem consilium generale mense marcii, anno millesimo CCC XII incarnationis domini nostri Jhesu Christi. Deo gratias. | finito libro sit laus gloria xristo amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Ramon Llull, *De ente simpliciter absoluto.*

3. Altres manuscrits: Cf. A. Oliver, M. Senellart, *Raymundi Lulli opera latina*, XVI (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, LXXVIII), Turnhout, Brepols 1988, XVII-XXVIII i 184-186.

4. Catàlegs: Wadding, *Scriptores,* 302b.

5. Edicions: A. Oliver, M. Senellart, *o. c.*, 186-205.

Caixa d'escriptura: 101 × 155; 32 línies. Impaginació: 10 + 101 + 30 × 22 + 155 + 42.

Escriptura humanística tardana.

VIII

1. F. 69r-v. *Inc.*: «Expectable e deuotíssim auditori: conformar-me vull ab les paraules…»

Exp.: «… nos hi sia bona advocada, dient-li humjlment e pia aue maria».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Introducció a un sermó sobre la Mare de Déu.*

Caixa d'escriptura: 102 × 157; 41 línies. Impaginació: 10 + 102 + 30 × 22 + 157 + 38.

Escriptura humanística de la primera meitat del s. XVI.

IV. ESCRIPTURA

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de línia de justificació a línia de justificació, a una columna.

4. Reclams: l'únic que hi ha és horitzontal.

5. Decoració: Només han estat executades algunes de les capitals previstes. Rúbriques i calderons vermells als folis 1-14, 29-50 i rúbriques i calderons malves als folis 62-68.

6. Notes marginals als folis 4r, 8r, 17r-25v, 27r-28v, 36v-37v, 43v, 52v-58r, 59v, 60v.

7. Segells i timbres de la B.A.V. als folis 1r, 2r, 69v.

10. Revisions i correccions als folis 2v, 5r-v, 8r, 9rr, 10r-v, 11v, 12v, 48r, 50r.

11. Antigues signatures: Fol. 1r: «S.2.39».

12. Notícies històriques: El manuscrit es forma en diverses etapes. En la segona meitat del s. XIV foren escrits el tractat de Felip Ribot (folis 2-13) i l'anònim *Ars brevis ad faciendum sermones secundum formam sillogisticam* (folis 14-29), com a peces separades que, un segle més tard, algú va acoblar, afegint-hi davant la introducció copiada més amunt (f. 1r) i al darrera l'*Ars predicandi* d'Eiximenis (f. 29v-44r) i *l'Ars abbreviata que est ars predicacionis* de Ramon Llull (f. 44v-50v). La resta del ms. fou copiada en altres moments i per mans també diverses, l'última de les quals escriu ja en ple segle XVI.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Ballen els folis 2 i 13. Els marges dels folis de paper són molt fatigats. Taca d'humitat notable que afecta els folis 2 i 3. Petits estrips als folis 27 i 28.

2. Datació: Finals del XIV – segle XVI.

3. Origen catalano-mallorquí.

4. Propietaris i procedència: Giovanni Angelo d'Altaemps (segona meitat del s. XVI – 1620), card. Pietro Ottoboni (post 1620), futur papa Alexandre VIII, BAV a partir del 1748. Cal recordar ací que Altaemps havia comprat la

biblioteca del cardenal Ascanio Colonna, el qual havia rebut devers 1591 una sèrie de volums de Mallorca.[102]

124

2. Cracau, Universytet Jagiellonski, Biblioteka Jagiellonska, ms. 471, fol. 235v-246r.[103]

I. Enquadernació

1. Cobertes.

b) Material: Ànima de cartró recoberta de paper, marbrat amb aigues de color fosc.

c) Indicacions escrites. A les contratapes, es veuen notes de comptes.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: V folis de guarda al final, els folis II i IV de pergamí, els altres de paper. El foli de guarda III, buit, és foli de guarda primitiu. Els folis de guarda I i V són moderns, del moment que es va procedir a fer la darrera relligadura del volum. Els folis de guarda de pergamí, tallats del cantó dret, contenen el text fragmentari d'una butlla papal i uns versos que s'estudien més avall, en l'epígraf II, 7.

d) Talls ornamentats amb imitacions de fullatge i tiges de color vermell.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data: Segle XIX

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani i factici.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: 287 + V.

5. Dimensions: 210 × 305.

6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12.

2) Plec de 6 × 2, folis 13-24.

3) Plec de 6 × 2, folis 25-36.

4) Plec de 6 × 2, folis 37-48.

5) Plec de 6 × 2, folis 49-60.

102. Cf. Antoni Joan Pons i Pons, *Llibre dels articles de la fe*, dins «Nova Edició de les Obres de Ramon Llull», vol. III, 13.

103. Manucrit no vist. Les interrupcions sobtades del tràfic aeri durant els mesos d'abril i maig del 2010 a causa de les erupcions del volcà Eyjafjllajökull d'Islàndia han frustrat la visita a les biblioteques universitàries de Cracau i Budapest. Les dades que oferim dels dos manuscrits eiximenisians que custodien les hem extretes dels catàlegs que esmentem oportunament en la bibliografia.

6) Plec de 6 × 2, folis 61-72.
7) Plec de 6 × 2, folis 73-84.
8) Plec de 6 × 2, folis 85-96.
9) Plec de 6 × 2, folis 97-108.
10) Plec de 6 × 2, folis 109-120.
11) Plec de 6 × 2, folis 121-136.
12) Plec coix de 6/5, folis 133-143.
13) Plec de 6 × 2, folis 144-155.
14) Plec de 6 × 2, folis 156-167.
15) Plec de 6 × 2, folis 168-179.
16) Plec de 6 × 2, folis 180-191.
17) Plec de 7 × 2, folis 192-205.
18) Plec de 5 × 2, folis 206-215.
19) Plec de 6 × 2, folis 216-227.
20) Plec de 6 × 2, folis 228-239.
21) Plec de 6 × 2, folis 240-251.
22) Plec de 6 × 2, folis 252-263.
23) Plec de 6 × 2, folis 264-275.
24) Plec de 6 × 2, folis 276-287.

El primer bloc del manuscrit el formen els plecs 1-18, folis 1-215. El segon bloc és constituït pels plecs 19-21, folis 216-251. El tercer bloc el formen els plecs finals 22-24, folis 252-287.

Després del foli 139 es troba a faltar un full arrancat, però sense pèrdua de text.

7. Fragments: Els folis de guarda IIv i Ivv, amb senyals d'haver dut incorporat un segell pendent, contenen el text fragmentari d'una butlla de l'antipapa Joan XXIII, datable entre 1411 i 1413. Al foli IVv, marge inferior, es llegeix una subscripció: «H. de Piro». Al dors, nota d'execució de la butlla, molt pansida i quasi il·legible: «Oblatis et presentatis per Stephanum Michaelis de Boguthe coram honorabiles dominos Kelcio custodi Lanciciensi […] presentibus […] Petro decano Curzeloviensi, Petro plebano de Miszowo, Martino de Blonie, Stanislao de Colo clericis Gneznensis et Cracoviensis diocesis». Al verso del foli de guarda IIv, hi ha un vers escrit per una mà del segle XV: «Viginti partes Matheus servat et octo...» (WALTHER *Initia*, 20324). Hi ha encara *probationes pennae* i un dibuix en tinta verdosa.

8. Foliació del segle XIX, en tinta. Una nova foliació empresa pels catalogadors del volum ha estat enllestida en llapis.

9. Numeració de plecs:

10. Filigranes: a) Fol 1-167 i 252-275, com la de F. PIEKOSINSKI, *Sredniowieczne znaki wodne zebrane z rekopisów przechowanych w Archiwach Bibiothekach polskich, glownie krakowskich, wiek XIV*, Kraków 1983; *Wybór znaków wodnych z XV stulecia*, Kraków 1896, 1000, datada el 1446.

b) Fol. 168-215, 276-287, com la de BRIQUET 11786, datada el 1444.
c) Fol. 216-251, com la de PIEKOSINSKI, 976, datada l'any 1445.
12. Sistema de ratllat: Amb tinta i a la mina de plom: 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1r-207v. Fol. 1r, *inc.*: «Angelus Anima Abyssus...»
Fol. 207v, *exp.:* «Zona pellicea accintus renibus id est carnis mortificatione in membris roboratus. Explicit dictionarius anno Domini Mº quadringentesimo quinto. Finito libro sit laus et gloria Jhesu Christo. Per manus cuiusdam Iacobi de Lipowa Glowa tunc notarii wenerabilis magistri Spicz[me]r».

2. Identificació de l'autor i obra: Garnerius DE LANGRES (DE RUPEFORTI), O. Cist., *Distinctiones Sacrae Scripturae,* sense el pròleg, amb capítols afegits i suprimits.

3. Altres manuscrits: Berlin, Staatsbibliothek, Philipps 52, f. 1-121; BU de Breslau, ms. 102, f. 1-42; ms. 104, f. 1-207; ms. 280, f. 234-339; Brügge 87; Charleville 115; Erfurt, Domarchiv Th 24, f. 1-180; Giessen, BU, ms. 722, f. 150-181; Lisboa, BN, mss. Alcobaça 218, f. 133-212; 410; Milano, Bib. Ambrosiana, ms. H 12 Inf., f. 2-67; Oxford, Bodleian Library, Laud misc. 504, f. 1-50; SC, ms. 8604, f. 53-158; Merton College, ms. 200, f. 1-319; Padova, Bib. Antoniana, ms. 501; París, BNF, ms. lat. 588, f. 1-48; ms. 589, f. 1-72; ms. 589A, fol. 1-6; ms. 599, f. 1-121; ms. 13411, f. 1-116; Arsenal, ms. 529, f. 210-235; Mazarine, ms. 634, f. 34-75; Poitiers, ms. 23, f. 1-87; Praha, BU, ms. 1463, f. 1-53; Troyes, ms. 32; ms. 392; ms. 539, f. 1-116; ms. 868, f. 91-98; ms. 1697, f. 218-330; ms. 1704, f. 219-268; Uppsala, ms. C 145, f. 36-70; Valenciennes, ms. 232, f. 86-105; Roma, BAV, ms. Borghes. Lat. 148, f. 1-103; Vitry, ms. 39, f. 1-72.

4. Catàlegs i bibliografia: A. VACCARI, *Esegeti d'altri tempi. Correzioni e aggiunte,* dins «Biblica», 18 (1937), 450-457; A. WILMART, OSB, *Les Allégories sur l'Écriture attribuées à Raban Maur,* dins «Revue Bénédictine», 32 (1920), 47-56; STEGMÜLLER, RB 2364, 7078.

5. Edició: Köln 1626; PL 112, 851-1088 (Ps. RABANUS MAURUS, *Allegoriae Scripturarum*); I. B. PITRA, *Adam Premonstratensis. Prologus in Ps. Rabani Allegorias,* dins «Spicilegium Solesmense», III (1855), 428-429.

Folis 208r-215v buits.

II

1. Folis 216r-224r. Fol. 216r, *inc.:* «Incipit Ars predicandi conferendi collacionandi arengandi secundum multiplicem modum et cetera. Dividitur iste tractatus in duas partes principales scilicet in prologum et processum. Circa prologum est notandum...».

Fol. *exp.:* «... huius descriptionis partes patebunt suo loco. Hoc est tantum de prologo»

Fol. *inc.* del tractat: «Sequitur primum capitulum quod dicitur de introductione sermonis. Circa introductionem ista sunt consideranda. Primum quid sit thema...».

Fol. 224r, *exp.* del tractat: «... quam nobis ipsa procuret qui sine fine cum illo vivit et regnat qui in trinitate personarum trinus et unus triumphat per omnia secula seculorum. Amen. Explicit Ars predicandi edita a reverendo magistro Alphonso Dalpran Ordinis Fratrum Minorum provincie sancti Iacobi».

2. Identificació de l'autor i obra: Alphonsus DALPRAO, OFM, *Ars praedicandi.*

3. Altres manuscrits: Oxford, Bodleian Library, ms. Hamilton 44.

4. Catàlegs i bibliografia: H. CAPLAN, *Mediaeval Artes Praedicandi. A Hand-list,* Ithaca 1934*,* n. 44; *A Supplementary Hand-List*, Ithaca 1936, n. 72; WADDING, *Annales Minorum*, t. IX, Quaracchi 1932, 443-444.

5. Edició: Albert HAUF, *El «Ars praedicandi» de Fr. Alfonso d'Alprao, OFM. Aportación al estudio de la teoría de la predicación en la Península Ibérica,* dins «Archivum Franciscanum Historicum», LXXII (1979), 233-329, el text a les p. 264-329.

III

1. Folis 224r-235v. Fol. 224r, *inc.* del pròleg: «Incipit prologus super Novam artem sermocinandi et collaciones faciendi reverendi magistri Thome de Tundento (*sic*) Ordinis Fratrum Heremitarum. Venerabilibus ac reverendis dominisque suis precipuis domino Iuliano Bini ... frater Thomas de Tuderto Ordinis antedicti sacre theologie magister indignus seipsum ad Dei laudem cum omni promptitudine serviendi. Quia ferventi desiderio hanhelatis gloriam honorem caramque famam quamdiu moram trahetis...».

Fol. *exp.* del pròleg: «... debite acciones ad cuius Dei laudem et honorem cum sit omnium rerum naturalium principium presens oposculum sic incipit».

Fol. *incp.* de l'obra: «Primum capitulum de divisione huius tractatus. Ars sermocinandi ac collaciones faciendi dividitur in septem partes quarum prima versatur circa thematis divisionem...».

Fol. 235v, *exp.:* «... quo habito habetur integraliter omne bonum in vita scilicet felicitatis eterne quam nobis concedat qui sine fine vivit et regnat Deus in secula seculorum. Amen. Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Thomas DE TUDERTO, OESA, *Ars sermocinandi.*

3. Altres manuscrits: Cracau, Biblioteca Jagel·lònica, ms. 1295, sense el pròleg.

4. Catàlegs i bibliografia: H. Caplan, *o. c.,* 16, 128; A. Zumkeller, *Manuskripte von Werken der Autoren des Augustiner-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken,* dins «Casiciacum», XX (1966), 388-389.

5. Edició: Todi 1550.

IV

1. Folis 235v-246r. Fol. 235v, *inc.* del pròleg: «Incipit Ars predicandi populo edita a reverendo magistro Francisco Echimensis Ordinis Minorum conventus Gerunde provincie Barchinone et cetera. Sequitur prologus. Ihesus Christus tocius nature pastor et pater ac frater dulcissimus ad hoc inter alia dignatus est...».

Fol. *exp.* del pròleg: «... quarto de materia predicandi que est Christi doctrina egregia supratacta etc.».

Ib., *inc.* de l'obra: «Post prohemium incipit tractatus huius artis. Capitulum primum de causa finali predicationis et cetera. Circa finem predicacionis quod est primum duscuciendum breviter educere, quod principalis finis omnium...».

Fol. 246r, *exp.:* «... est multum utile ideo dicta sufficiant. Ad tractatum continue accedamus istis penitus promissis. Deus benedictus. Amen. Explicit etc.».

2. Identificació de l'autor i obra: Franciscus Eximenis, *Ars Praedicandi.*

4. Catàlegs i bibliografia: W. Wislocki, *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Universitatis Jagellonensis Cracoviensis*, Cracoviae 1877-1881, 151; H. Caplan, *o. c.*, 73, 84.

Folis 246v-251r buits. Al foli 251v, inscripció quasi il·legile: «Nicolai cuiusdam de [...]». Fol. 251r buit.

V

1. Folis 252v-273r. Fol. 252v, *inc*. de la introducció (*initio mutilus*): «Pro informacione et declaracione supradictorum 12 memorandorum seu supradicte meditacionis tali ordine procedemus. Primo qua de causa coordinata sit talis meditacio et est tamquam prohemium. Secundo domum...».

Fol. *exp.* de la introducció: «... quarto unamquamque illarum 12 cum sibi annexis in speciali declarabimus».

Ib., *inc.* del pròleg: «Prologus. Quo ad primum quod circa has 12 res generaliter versatur tota sacra Scriptura et ipsam comprehendunt...».

Fol. 253v, *exp.* del pròleg: «... et municia cordis melliflue Deum videri. Modus ergo secundus est propter primum principaliter intentum».

Ib., *inc.* de l'obra: «Secundo de disposicione domus 12 cellarum. Hiis itaque quasi pro prohemio premissis accedamus ad secundum, scilicet ad descriptionem domus...».

Fol. 273v, *exp.:* «... ut non facias in eorum presencia quod in mea aut cuiusvis eciam villissimi hominis presencia facere non auderes. Tempus...» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Tractatus de meditatione.*

4. Catàlegs i bibliografia: J. S. BANDTKIE, *Historia Biblioteki Uniwersytetu Jagiellonskiego w Krakowie,* K Kraków 1821, 11; Wladislaw WISLOCKI, *Katalog rekopisów bibliojeteki Universytetu Jagiellonskego,* Cracòvia 1877-1881, vol. I, 151; Maria KOWALCZYK et al., *Catalogus codicum manu Scriptorum Medii Aevi latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur. Vol. III numeros continens inde a 445 usque ad 563,* Wratislaviae-Varsaviae-Cracoviae-Gedani-Lozdiae, Institutum Ossolinianum Officina Editoria Academiae Scientiarum Poloniae 1984, nº 471, p. 61-64.

Folis 273v-287v buits.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura a dos corondells, de 50-53 línies.

5. Decoració: Inicials simples. Rúbriques. Al foli 86r, dibuix d'un peix.

6. Notes: Des del foli 1 al 72v, divisions del text als marges. Són freqüents gloses, complements i mots que indiquen la matèria del text, escrites per dues mans difererents, una de les quals podria ser de Nicolau Spicimiri, de Cracòvia. Al foli de guarda IIr, una mà del segle XV va estampar: «Iste liber est magistri Nicolai Spiczmiri cantoris Cracoviensis». Al foli de guarda IIr, una altra nota del segle XV: «Pro libraria Canonistarum legatus».

8. Fragments: Cf. supra el que s'ha dit dels folis de guarda IIv i IVr

9. Copista: Jacobus de Lipowa Glowa, notari

10. Revisions i correccions als folis 2r, 45v, 56v, 86v, 174r, 196v, 219r.

11. Antigues signatures: Aaa I 8.

12. Notícies històriques: Nicolau Spicimiri, de Cracòvia, fou el comitent del volum i el copista era notari seu. Nicoloau Spiczimiri es graduà com a *magister artium* de la Universitat de Cracòvia el 1425, fou doctor en dret canònic, *cantor* a Vratislava i a Cracòvia, degà a Poznan, canonge de Gnesen i col·lector del diner de Sant Pere a Polònia; morí el 1468: cf. *Zbiór dokumentów Katedry i diecezji krakowskiej*, II, 274. El còdex fou probablement llegat per Spiczmiri a la biblioteca de la facultat de Dret canònic de Cracòvia. J. S. Bandtkie va incorporar el manuscrit a la Biblioteca de la Universitat Jagellònica.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Correcte, amb molts forats de corcs.

2. Datació: Any 1445.

3. Origen polonès.

4. Propietaris i procedència: Durant el segle XV el ms. és de Nicolau Spicimiri i de la Facultat de Dret de la Universitat Jagel·lònica de Cracòvia. El segle XIX passa a la biblioteca general de la Universitat.

125

3. Budapest, Bibl. Universitària, ms. 73, fol. 109r-125r.

I. Enquadernació

1. Cobertes.
b) Material: Fusta recoberta de cuiro fosc.
3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I al principi, de pergamí. Al recto, una mà del segle XV escriu que en el *De vita solitaria* Petrarca vitupera els prínceps i nobles seculars. Al verso, hi ha uns versos lleonins sobre les virtuts de l'Agnus Dei, dibuixat. *Inc.:* «Balsamus et munda cera cum crismatis unda…». *Exp.:* «…Queque valet minima pars eius ut integra tota». Al final, segueix: «Istos Gregorius versos misit summus Karolo in his Regno Francorum Principe magno…». Cod. Wilhering, 69, 15.- *Xenia Bernardina II, Handschriften Verzeignisse der Cistercienser-Stifte der österreichischen-ungarischen Ordensprovinz 1-2,* Wien 1891 (II/1, 33).
b) Tancadors. N'hi havia hagut, però s'han perdut.
4. Conclusió. Data: Segle XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Ms. miscel·lani i factici.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: I + 402.
5. Dimensions: 110 × 164.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12.
2) Plec de 6 × 2, folis 13-24.
3) Plec de 6 × 2, folis 25-36.
4) Plec de 6 × 2, folis 37-48.
5) Plec de 6 × 2, folis 49-60.
6) Plec de 6 × 2, folis 61-72.
7) Plec de 6 × 2, folis 73-84.
8) Plec de 6 × 2, folis 85-96.
9) Plec de 6 × 2, folis 97-108.
10) Plec de 6 × 2, folis 109-120.
11) Plec de 6 × 2, folis 121-132.
12) Plec de 6 × 2, folis 133-144.
13) Plec de 6 × 2, folis 145-166.

14) Plec de 6 × 2, folis 167-178.
15) Plec de 6 × 2, folis 179-200.
16) Plec coix, de 6/5, folis 201-211.
17) Plec de 4 × 2, folis 212-219.
18) Plec de 7 × 2, folis 220-233.
19) Plec de 6 × 2, folis 234-245.

Els plecs restants són desordenats i d'estructura incerta.

10. Filigranes: a) Folis 79-81, 85-86, 89-91, 99-100, 105, 119-123, 131-133, 143-144, 223, 235-239, 258-249. 252-253, 304, 307-309, del cap de bou amb ulls, somat de flor de cinc fulles sobre tija, i amb un triangle pendent morro avall, semblant, no igual, al tipus BRIQUET 14873, datada a Leipzig el 1483.

b) Folis 145-148, 159-160, 169-172, 181-183, 188-192, 200-201, 221-224, 236, 264-269, 274, 301 del cap de bou amb ulls, somat de flor sobre doble tija, del tipus BRIQUET 14854, datada a Baviera el 1456.

c) Folis 275-276, del cap de bou amb ulls, somat de flor sobre tija, semblant, no igual, al tipus BRIQUET 14842, datada a Zwickau el 1466.

d) Folis 277-281, del peix, filigrana no repertoriada.

e) Folis 316-317, de les muntanyes somades de doble tija acabada en creu blanca, del tipus BRIQUET 11799, datada a Bamberg el 1460, amb variants similars a Magdeburg l'any 1468, a Brunswick el 1471, a Berlin i a Leipzig el 1472 i a Erfurt el 1482.

f) Folis 325, 328, filigrana incompleta[104] de cap de bou, somat de doble tija acabada en flor i creu blanca sobre la flor, no repertoriada.

g) Folis 328, 339, filigrana incompleta del cap de bou amb ulls.

h) Folis 336-337, filigrana indeterminada i no repertoriada.

i) Foli 355, filigrana incompleta del cap de bou amb ulls somat de doble tija, sense que se'n vegi l'acabament.

j) Foli 322, filigrana del cap de bou amb ulls, somat de tija acabada en flor, somada al seu torn de tija acabada en trèvol, no repertoriada.

k) Folis 362-383, de la creu grega, del tipus BRIQUET 5453, datada a Lautrec el 1495.

l) Folis 289, 292-293, d'un cap de bou amb ulls, somat de doble tija que acaba en punta, somada al seu torn de flor de quatre fulles, no repertoriada.

104. És a dir, només se'n pot veure una meitat, l'altra meitat quedant embeguda en el llom.

III. Contingut literari

I

1. Folis 1r-38v. Fol. 1r, *inc.:* «Incipit rubrica Strigoniensis. Et primo de adventu domini. Nota rubrica de adventu domini. Et primo quando debeat incipi antiphona de adventu videlicet A diebus antiquis…»

Fol. 38v, *exp.:* «… Et ista prefacio servatur usque ad dominicam Vidi dominum».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Ordinarius Strigoniensis ad usum Praepositurae Scepusiensis*.

4. Catàlegs i bibliografia: Alexander Szilágyi, *Catalogus codicum bibliothecae Universitatis R. Scientiarum Budapestinensis*, Budapestini MCCCLXXXI, 57-61; Ladislaus Mezey, *Codices Latini Medii Aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis,* Akademiai Kiadó, Budapest 1961, 124-129.

5. Edició: Josephus Dankó, *Vetus Hymnarium Ecclesiasticum Hungariae,* Budapest 1897.

II

1. Folis 39r-57v. Fol. 39r, *inc.:* «Sequitur tractatus de arte moriendi. Cum de presentis exilii miseria mortis transitus …».

Fol. 57v, *exp.:* «… vt prius antequam mors occupat mori discat».

2. Identificació de l'autor i obra: Dominicus Capranica, *Tractatus de arte moriendi.*

5. Edició: Hain 4386-4393.

III

1. Folis 58r-59. Fol. 58r, *in.:* «Nota de Symbolo maiori quando cantari aut legi debeat ex Collectali antiquiori Capituli Scepusiensis scripta a. 1517».

IV

1. Folis 60v-81v. Fol. 60v, *inc.:* «Constitutiones Synodales In mediate hic infra sequentes edite sunt per Reverendum dominum Johannem Stock Slezitam arcium et medicine doctorem phizicum diui Sigismundi regis Vngariae et romanorum imperij semper augusti Marchionisque Brandenburgensis promulgate In nobili Vrbe Leutcha metropolitana Scepusiensi In modo (*cancell*) ibidem pro tunc celebrata per eundem Reverendum dominum Johannem Stock Anno domini Millesimo Quadringentesimo 1460. Qui obijt Bude anno domini 14…»

Fol. 61v, *inc.:* «Johannes Stock (*al man*) Arcium et medicine doctor (*fin al man*) prepositus Ecclesie sancti Martini Scepusiensis honorabilibus et discretis viris Canonicis ecclesie Nostre antedicte plebanis eclesiarum parochialium Rectoribus et curam animarum habentibus viuis in districtu nostro Scepusiensi et alibi jurisdictione nostra constitutis Salutem in domino cum omnis boni incremento. Quam grauibus sit onusta stipendijs quotque ac quantis sit plene periculis…».

Fol. 81v, *exp.:* «… secus de alys ubi est impedimentum».

2. Identificació de l'autor i obra: Johannes STOCK, *Constitutiones Synodales Praeposituraе Scepusiensis a. D. 1460.*

5. Edició: Carolus PÉTERFFY, *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebrata, I,* Viena 1742, 189-198.

V

1. Folis 82r-108v. Fol. 82r, *inc.:* «Sicut doctor summus et egregius beatus Augustinus testatur in libro de fide christiana…».

Fol. 108v, *exp.:* «… non potest nisi per sedem apostolicam dispensari».

2. Identificació de l'autor i obra: Demetrius DE NECKE, *Constitutiones Synodales Archidioeceseos Strigonensis.*[105]

VI

1. Folis 109r-125r. Fol. 109r, *inc.:* «Modus predicandi sequitur. Iesus Christus tocius ecclesie pastor et pater ac frater dulcissimus…».

Fol. 125r, *exp.:* «… dicite dicente domino quod gratis accepistis gratis date».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Ars praedicandi.*

4. Catàlegs i bibliografia: J. CSONTONI, *«Ars Praedicandi»*, dins «Magyar Köniv-Szeule» (1879) 69-83.

VII

1. Folis 125r-144v. fol. 125r, *inc.:* «Nunc sequitur alia forma predicandi cuiusdam eximij doctoris. Doctor eciam quidam nostri temporis dans formam predicandi ewangelicis predicacionibus sic inquit in quodam suo tractatu de ista materia. Aduerte tu predicator uerbi dei ad uerba redemptoris nostri Mt. 23 vbi ostendit qualis esse non debeas et qualis esse tenearis, sicut enim super kathedra moysi sederunt scribe et pharisei...».

Fol. 144v, *exp.:* «… attentatum continue accedamus istis penitus premissis».

---

105. Demetrius de Necke, arquebisbe Strigonense i cardenal del títol dels Quatre Sants Coronats (1376-1386); cf. PÉTERFFY, *o. c.*, I, 172-174; EUBEL I, 40 i 490.

2. Identificació de l'autor i obra: Robert DE BASEVON, *Modus predicandi.*

VIII

1. Folis 145-167. *{Notae diversissimi tenoris maxime de re morali, ascetica, iure canonico, de praedicationibus, de haereticis}*.

IX

1. Fol. 168, *inc.:* «De contrahentibus sponsalia sub condicione patet hic infra. Paulus hunth arcium ac decretorum doctor ad vota Evangelico viri (¡) Bartolomeo predicante in Elga (¡) fratri suo carissimo…».

Ib., *exp.:* «… Datum ex Riulo dominarum[106] ante Vrbani 1479».

2. Ientificació de l'autor i obra: Paulus HUNTH, *{Lletra al seu germà sobre les esposalles sub condicione}.*

X

1. Folis 169-181. Fol. 169r, *inc.:* «(*in marg sup man post*) Libellus sane pulcherrimus et vtilissimus (*fin man post*). Incipit liber Boneventure domini cardinalis de doctrinis clericorum quibus scire poterunt modum perfecte uiuendi quotidie prout deo obligantur. Omnis creatura deo seruire obligatur quia omne quod habet ab ipso habet…»

Fol. 181v, *exp.:* «… castus in omnibus scilicet corde ore et opere et ceteris. Expliciunt doctrine boneuenture Cardinalis bene ualentes pro Sacerdotibus quantum ad modum uiuendi profectum».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo-BONAVENTURA, *De doctrinis clericorum.*

5. Edició Quaracchi, IX, 723-725.

XI

1. Folis 182-184. Fol. 182r, *inc.:* «(*initio mutilus*) … in mundo quod sit cum peccato scilicet a quolibet indecenti…».

Fol. 184v, *exp.:* «… non putas posse facere tua virtute sed eius auxilio. Quod ipse nobis etc.».

2. Identificació de l'autor i obra: Sant BERNAT, *Instructio sacerdotis. Excerpta.*

5. Edició: PL 184, 771.

106. És l'actual Nagybánya-Baia Mare.

XII

1. Folis 185r-187v. Fol. 185r, *inc.:* «(*in marg sup*) Epistola hieronimi ad Paulinum presbiterum (*fin*) Obsecro te pauline carissime ut multitudinem hominum...».

Fol. 187v, *exp.:* «… malorum quoque damnacio laus vero bonorum sit. Hec Jeronimus in Epistola ad paulinum presbiterum».

2. Identificació de l'autor i obra: Sant Jeroni, *Epistola ad Paulinum.*

5. Edició: PL 22, 583.

XIII

1. Foli 188r, *inc.:*. «Hec Thomas lector canonicus et vicarius in Scepus 1470».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Nota brevis de ordinando officio infra octavam S. Johannis Baptistae*

Foli 188v buit.

XIV

1. Folis 189r-206r. Fol. 189r, *inc.:* «Quanta mala incurrunt qui exteriores suos quinque sensus non habent in custodia…».

Fol. 206r, *exp.:* «… incipiunt capita dolere perirent (*sic*) oculos et aures. 1470 per Hjohannem Roznaw editus et Gerardum scriptus».

2. Identificació de l'autor i obra: Joan Roznaw, *De custodia quinque sensuum.*

3. Altres manuscrits: Klosterneuburg, ms. 426/6.

XV

1. Folis 206v-210r. *{Notae de adulteriis per Johannem Roznaw, de confessione, de fornicatione presbiteri per magistrum Valentinum de Quadragena}*.

Fol. 210v-211r buits.

XVI

1. Folis 212r-218r. Fol. 212r, *inc.:* «Miror de clericis cuiuslibet ordinis sint habent enim gestus cum militibus…».

Fol. 218r, *exp.:* «… nescimus diem neque horam quando pius deus de seculo nos emigrare iubeat etc».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *De moribus clericorum.*

Folis 218v-219v buits.

XVII

1. Folis 220r-262r. Fol. 220r, *inc.:* «Ex tratatu super omnis utriusque sexus. Omnis utriusque etc. Hoc signum omnis ponitur hic distinctiue non collectiue…».

Al foli 248v el text s'estronca en els mots signo nutu facto, *i reprèn al foli 262r amb els mots* vel alias quouismodo.

Fol. 262r, *exp.:* «… qualitercumque reuersionem euitare. Et hec sufficiant de hac ultima particula in laudem dei et profectum aliorum conscriptum. Ex lectura domini h. de odendorf Iuris vtriusque et arcium professoris super caput omnis utrisque sexus de peccatis et remissione 1470».

2. Identificació de l'autor i obra: Enric d'Odendorp, *Super caput «Omnis utriusque» excerpta.*

4. Catàlegs i bibliografia: Joseph von Aschbach, *Geschichte der Wiener Universität,* vol. I, Wien 1865, 408.

Folis 262v-263v buits.

XVIII

1. Folis 249r-255v. Fol. 249r, *inc.:* «Penitenciam agite et appropinquabit vobis regnum celorum. Diffinitur autem penitencia sic secundum magistrum sententiarum…»

Fol. 255v, *exp.:* «… illis quos negocium tangit. Hec sunt excerpta ex sacramentali wenerabilis doctoris nicolai de Blonia vbi plura inuenies que causa breuitatis omisi 1470».

2. Identificació de l'autor i obra: Nicolau de Polònia, *Tractatus de Sacramentis. Excerpta.*

4. Catàlegs i bibliografia: C. Morawski, *Histoire de l'Université de Cracovie. Moyen Age et Renaissance,* vol. I, Paris-Cracovie 1900, 264.

XIX

1. Folis 257r-261v. Fol. 257r, *inc.:* «Sequntur breuiter excerpta et raptim conscripta de Summa Innocentii, Nota ut dicit Innocentius in sua Summa. Nunquam desinat dolere de commisso qui vvlt gaudere de dei promisso...».

Fol. 261v, *exp.:* «… suppleatur in purgatorio quod hominis mens fecit. Hec summa Innocenty collata ad presens sufficient 1470».

2. Identificació de l'autor i obra: Tomàs de Chabham, *Summa de Poenitentia. Excerpta.*

Folis 262v-263v buits.

XX

1. Folis 264r-267r. *{Notae de utilitate psalmorum, de modo orandi, de hora intrandi balneum, medicamen pro podagra, de modo confitendi, de ira}*.

Fol. 267r, *exp.:* «… Hiis raptim conscriptis contentorum modo quia occupatus aliis plura nunc scribere nequeo Anno 1470 Leutschouie sabbato ante palmarum Hamar Iambor Ember».

Folis 268r-271r buits.

XXI

1. Folis 271v-275r. *{Tabula aureorum numerorum pro annis 1464-1482}* et versus:

Duci wwlt sursum
Par impar deorsum
Tandem dextorsum
Numerum notat
Hebdomadarum.

Folis 272r-275r buits.

XXII

Foli 275v: *{Adagia quaedam Germanica lingua scripta}*.

Fol. 276r: *{Notae breves ex operibus Hugonis a Sancto Victore}*.

Fol. 277r-292r: *{Glossae Germanica lingua in epistolis et evangeliis dominicarum et festorum addictae}*.

XXIII

1. Folis 293r-355v. Fol. 293r, *inc. textus:* «A patribus genitum tenet te christe Mattheus»; ib., *inc. commentarius:* «Quoniam ordine Beatus matheus inter ewangelistas computatur…».

Fol. 355v, *exp. textus:* «… Angelus… nec adoret ait»; ib., *exp. commentarius:* «... ante ubi in prosa».

2. Identificació de l'autor i obra: Petrus de Riga, *Aurea Biblia. Novum Testamentum cum Commentariis {Aegidii Parisiensis?}*

5. Edició: PL 171, 1381.

XXIV

1. Folis 356r-389r. Fol. 356r, *inc.:* «Letare filia Syon et inhabitabo in medio tui hec verba dicit dominus per Zachariam prophetam…».

Fol. 389r, *exp.:* «… verbum dei cor eius illuminat et eam ad bonum propositum reduxit. Finitur Sabbato ante margarethe anno LXII per Johannem Gerhardi de Araniasch pro tunc scolasticum in Laus deo 1462 Quintofforo Jhesu meo».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Confessionale.*

4. Catàlegs i bibliografia: J. Fr. SCHULTE, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts von Gratian bis auf Papst Gregor IX,* Stuttgart 1875, vol. II, 530.

[Fol. 389r, *Exemplum de virgine impatienti*].

XXV

1. Folis 392r-400r. Fol. 392r, *inc.:* «Incipit tractatus de regimine pestilentiae. In honorem sancte Trinitatis ac virginis gloriose ad vtilitatem reipublice pro conseruacione sanorum…».

Fol. 400v, *exp.:* «… pestilentiae periculum euadere posset. Prestante domino… Scriptus in leutschaw feria quinta in festo diuisionis apostolorum [1462] per Johannem Gerardi hospitalensem qui venerat de predicatura Igloensi aput honorabilem fratrem suum predulcem commorans».

2. Identificació de l'autor i obra: Albertus DE UNICOW,[107] alias ALBICUS, *De regimine pestilentiae.*

A sota, uns versos: «Sepe pater nequam | prolem sibi procreat equam | Et filia leuiter | sequitur matris iter».

Fol. 400v, *Nota brevis de praecavenda pestilentia*.

Fol. 401r buit.

Fol. 401v-402r: *Notae manu saeculi XVI scriptae et versus de adulteris*.

IV. ESCRIPTURA

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica cursiva notular d'èpoques (segles XV i XVI) i mans diverses.

5. Decoració: Lletres inicials en vermell. Rúbriques.

9. Copistes: Joan Gerard, de Aranyas (de Strigonio), sacerdot a Scepus (Spis, Zips), inscrit a la Universitat de Viena el 1437.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació acceptable.

107. Doctor en Medicina i en Dret canònic, arquebisbe de Praga entre el 1412 i el 1413; cf. EUBEL, 429.

2. Datació: Els folis 1-57 han hagut d'ésser escrits durant la primera meitat del segle XV. La resta és de la segona meitat, algunes parts molt precisament datades els anys 1469, 1470, 1462, 1517.

3. Origen austrohongarès.

4. Propietaris i procedència. El primer possessor del ms. sembla haver estat el seu mateix copista principal, Joan Gerard; després passà al plebà de Gilnitz, Joan; després a Cristòfol, plebà de Leibitz i més tard de St. Georgenberg; finalment el 1628 fou adquirit pel col·legi de Jesuïtes de Tyrna, dels quals va pervenir a la Universitat de Budapest.

IV. Allegationes

126

Salamanca, Biblioteca de la Universidad, ms. 1861, fol. 40v-45r.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 215 × 298.

b) Material: Ànima de pasta, recoberta de pell de color marró predominant.

c) Indicacions escrites: A la contracoberta I, dalt de tot a l'angle esquerre, etiqueta rectangular de paper, blanca, amb ex-libris de Carles IV: blasó del monarca dins pavelló. Dins l'etiqueta, dalt de tot, en tinta, signatura antigua: «2-F-4». A baix, una altra signatura: «VII G 5». Tocant per sota l'etiqueta rectangular, una altra etiqueta de paper blanc, molt més petita, amb una altra possible signatura manuscrita en tinta: «564».

2. Llom de la mateixa pell, amb ferros daurats. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns que no en treuen d'externs.

b) Descripció de les seccions: Al llom hi ha vuit ferros daurats que formen set sectors. 1) Etiqueta petita, blanca, de paper, amb la cota actual manuscrita en tinta: «1861». 2) Teixell de pell vermella, amb ferros daurats i inscripció també daurada: «Quaestio». 3)-7) Buits.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda. I + I. Foli de guarda inicial Iv, a dalt, angle esquerre, en llapis, antiga signatura o nota de possessió: «S. Bart^{e} 445».

c) Cobertes (folres) de paper d'aigues de color predominantment blau.

d) Talls amb restes de dauradura.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

g) Llavis amb filet daurat.

i) Entre la coberta I i el foli de guarda inicial I, hi ha un full imprès de la Biblioteca de la Universitat de Salamanca, on hi consten alguns noms d'usuaris del ms. i el període en què el van consultar. Hi distingim els noms de Josep Perarnau (1981), Curt Wittlin (1985) i Albert Hauf (1985).

4. Conclusió. No és la relligadura original. Data: Final del segle XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material. Manuscrit miscel·lani.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: I + 135 + I.

5. Dimensions: 215 × 290.

6. Plecs: 1) Foli escadusser, enganxat amb el foli de guarda inicial, foli 1.

2) Plec de 7 × 2, folis 2-15, amb reclam posat dins banderola que una àguila sosté amb el bec: «vt ex tunc videlicet ex tempore legis».

3) Plec de 6 × 2, folis 16-27, amb reclam: «Multo minus obstat».

4) Plec de 6 × 2, folis 28-39, amb reclam: «uult et disponit».

5) Plec de 6 × 2, folis 40-51, amb reclam: «propter dictam causam».

6) Plec de 7 × 2, folis 52-65, amb reclam: «Reuerendissime pater».

7) Plec de 6 × 2, folis 66-77, amb reclam: «-litatem mandauit» i nota «correctus».

8) Plec de 6 × 2, folis 78-89, amb reclam: «tercium fuit in ordine» i nota: «correctus».

9) Plec de 6 × 2, folis 90-101, amb reclam: «jura et naturam».

10) Plec de 6 × 2, folis 102-113, amb reclam: «leges theodosii».

11) Plec de 6 × 2, folis 114-125, amb reclam: «Tercio queritur utrum».

12) Plec coix de 4/6, folis 126-135.

Entre els folis 65 i 66 hi ha un foli de paper de cel·lofana fort que protegix els colors de l'escut heràldic que hi ha al marge inferior del foli 66r.

Al foli escadusser 1v, dalt de tot, angle superior esquerre, signatura antigua del ms. escrita en llapis: «II-F-4». Al foli 2v, centrada, una altra inscripció manuscrita de signatura antigua: «Nº 445».

8. Foliació moderna i contínua, en llapis i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: a) folis, 1-65 alfanumèriques, *a-e*; b) folis 66-101, alfabètiques; c) folis 102-135, alfanumèriques, recuperant la seqüència (quaderns *a- l*).

10. Filigrana de l'enclusa, del tipus Briquet 5956, datada a Florència els anys 1450-1452, amb variants semblants a Utrecht, 1425-1432, i Augsburg, 1463; alternant amb la del tipus Briquet 5952, datada a Venècia el 1408.

11. Forats: No se'n veuen.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia i a la mina de plom, 1111 2222.

III. Contingut literari

I

1. Folis 2v-20r. Fol. 2v, títol general: «(*en tinta blava*) Jhesus | (*rúbrica*) Incipiunt allegationes facte pro parte dicti Reuerendissimi domini episcopi tam per honorabiles et religiossos in sacra pagina magistros quam etiam legum et decretorum doctores solennes. Et primo secuntur allegationes facte per dominum Arnaldum de Conchis legum doctorem. Rubrica (*fi de rúbrica*)».

Fol. 3r, a dalt, en rúbrica: «Jhesus». *Inc.:* «In Christi nomimine (*sic*). Amen. Questio pro nunc sub arbitrali pendens examine de armis clericorum inter Officiales curie ecclesiastice ac curie secularis super qua est inferius allegandum videtur in hiis terminis consistere que secuntur. An officialis domini regis possint (*sic*) effectualiter ad comodum eius fisci aufferre arma a clericis ea portantibus…».

Fol. 20r, *exp.:* «… in scriptis prout fuerat cogitatum. Ideo super istis allegationibus facio pro nunch finem».

2. Identificació de l'autor i obra: Arnaldus de Conchis, *An officialis domini regis possint (*sic*) effectualiter ad comodum eius fisci aufferre arma a clericis ea portantibus.*

4. Catàlegs i bibliografia: Antonio García y García, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat», IX (1979), 235-246, especialment 239-240, on és resumit el contingut del seu *consilium*; amb el mateix títol dins *Primer Congreso de Historia del País Valenciano, vol. II. Prehistoria. Edades Antigua y Media,* València 1980, 773-781; Fernando Campo del Pozo, *El agustinismeo político en España durante la Edad Media,* dins «Augustinus», XXV (1980), 181-207.

II

1. Folis 20v-23v. Fol. 20v, dalt de tot, en rúbrica: «† Jheus». *Inc.:* «(*en lletra blava*) Allegationes domini Johannis de Moya in decretis licenciati et officialis Valencie (*fi de lletra blava*). Cum queritur an arma clericorum si capiantur per iudicem seccularem sint remitenda iudici ecclesiastico...».

Fol. 23v, *exp.:* «… contrarii adversantes in hac materia».

2. Identificació de l'autor i obra: Iohannes de Moyà,[108] *Queritur an arma clericorum si capiantur per iudicem secularem sint remittenda iudici ecclesiastico*.

108. El 1394 ja era llicenciat en dret canònic i com a tal apareix en un registre de súpliques a Benet XIII, demanant de poder optar a un benefici a col·lació del bisbe de València, no obstant el fet que ja en tenia dos: cf. J. Rius Serra, *Estudiants espanyols a Avinyó al segle XIV*, dins «AST», X, (1934), 87-122; reproduït en *Miscelánea Mons. José Rius Serra (Biblioteca Filológica-Histórica XV)*, Instituto Internacional de Cultura Románica, Abadía de Sant Cugat del

4. Catàlegs i bibliografia: Antonio García y García, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat», IX (1979), 235-246, especialment 240, on és resumit el contingut del seu *consilium.*

III

1. Folis 23v-28r. Fol. 23v, *inc.:* «(*rúbrica*) Alegaciones domini Bernardi Boni Hominis in decretis doctoris (*fi de rúbrica*). Quoniam ex facto oritur ius ut ff. ad legem Acquilliam si ex plagis…».

Fol. 28r, *exp.:* «… c. si quis semetipsum absciderit cum similibus».

2. Identificació de l'autor i obra: Bernat Bonshoms,[109] [*Al·legacions sobre la mateixa qüestió*].

4. Catàelgs i bibliografia: Antonio García y García, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat», IX (1979), 235-246, especialment 240, on és resumit el contingut del seu *consilium.*

IV

1. Folis 28rv. Fol. 28r, *inc.:* «(*rúbrica*) Secuntur allegaciones et conclussiones domini Johannis de Lobera, legum doctoris (*fi de rúbrica*). Cum inter multum honorabiles viros et dominos Nicolaum de Thamarito justiciam criminalem ciuitatis Valentie anni proximi lapsi ex vna et Johannem de Moyan licenciatus in decretis canonicum Tirasonensem…».

Fol. 28v, *exp.:* «… de superius dictis tradicionibus faciatis sicut vestro officio conuenit publica documenta».

2. Identificació de l'autor i obra: Johannes de Llobera,[110] *Allegationes et conclusiones.*

4. Catàlegs i bibliografia: Antonio García y García, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat»,

Vallès 1964, 469-511, per la qual citem, específicament p. 473. És el copista del ms. 6375 de la BNM, i el va copiar quan era a Bolonya.

109. És molt probable que s'hagi d'identificar amb el clergue valencià homònim, esmentat en el ròtul de la Universitat de Lleida de l'any 1378 com a batxiller en dret canònic, en expectativa de prebenda a la catedral de València: cf. J. Rius Serra, *L'Estudi General de Lleida en 1378*, dins «EUC», XVIII-XIX (1933-1934), reproduït dins *Miscelánea*, *o. c.*, 413-468, específicament p. 427.

110. Un Joan Llobera, clergue lleidatà, estudiant d'arts, és documentat en un ròtul de la Universitat de Lleida del 1378, en expectativa d'un benefici sine cura a col·lació del bisbe de Barcelona: cf. J. Rius Serra, *L'Estudi General de Lleida*, dins «Critèrion», VII (1932), 72-90 i 295-304; reproduït dins *Miscelánea, o. c.*, 183-224, que citem, específicament p. 220. Pel que es diu en l'al·legació vinent, a principis del segle XV era *precentor* de Mallorca, i tant la seva titulació de doctor com la seva autoritat jurídica eren qüestionades.

IX (1979), 235-246, especialment 240-241, on és resumit el contingut del seu *consilium.*

V

Fol. 28v-32r:. Fol. 28v, *inc.:* «(*rúbrica*) Sequentes conclussiones sunt elicite ex dictis allegationibus digeste ordinatis per dictum dominum Ianuarium Rabaça et eius manu propria scriptis et durante disceptatione per ipsum bis michi traditis et per me perlectis et quam potui comprehensis eciam ex meis allegacionibus infrascriptis diu est per me ordinatis (*fi de rúbrica*). Prima conclusio est quod clericus …».

Fol. 32r, *exp.:* «… melius sentientis. Iohannes Lobera precentor ecclesie maioricensis solum nomine legum doctor. | Ex superius dictis dictis (*sic*) et allegatis sequentes inferuntur iuris conclusiones. Prima est quod clerici… dicta arma vendicantibus».

2. Identificació de l'autor i obra: Gener RABAÇA,[111] *Dicta et allegationes circa arma ablata a clerico coniugato.*

4. Catàlegs i bibliografia: Manuel Vicent FERRER ROMAGUERA, *Las servidumbres prediales en el derecho foral valenciano medieval,* dins «Anuario de Estudios Medievales», 25 (1995), 67-80; *Giner Rabaça ‚lo fill', caballero y jurista. Biografía y edición de su tratado Ad forum ‚Totes aquelles persones', Rúbrica De Testamentis, interpretatio,* dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 91-182; Antonio GARCÍA Y GARCÍA, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat», IX (1979), 235-246, especialment 241, on és resumit el contingut del seu *consilium.*

VI

1. Folis 32r-40r. Fol. 32r, *inc.:* «(*rúbrica*) Allegaciones sive determinaciones facte per dominum Ianuarium Rabaça militem et legum doctorem (*fí de rúbrica*). Utrum iusticia arma ablata a clerico conjugato cum vnica et virgine possit retinere...».

Fol. 40r, *exp.:* «… deliberatione retineantur. Ego Ianuarius Rabaça nudus legista et minimus liccenciatus in legibus atque miles predicta ordinaui et

111. Cf. J. P. FUSTER, *Biblioteca Valenciana,* València 1827, 14. Fill d'un pare homònim i també jurista, fou jurat de València el 1378 i designat compromissari a Casp, on va haver d'ésser substituït perquè havia perdut el senderi. És autor dels *Commenatrii in foros valentinos* i antenat dels marquesos de Dos Aigues. Sobre la família, cf. Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *Los Rabassa, un linaje patricio de Valencia medieval,* dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 7 (1988-1989), 111-136. Assenyalen documentació relativa a Gener Rabaça Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *Catálogo del Archivo Histórico Municipal de Altura (1251-1832)* (Arxius Valencians 7), València, Conselleria de Cultura 1987, 26, n. 41; Eugenio DÍAZ MANTECA, *El «Libro de Poblaciones» de la Orden de Santa María de Montesa (1234-1426)* (Història i documents), Castelló, Diputació Provincial 1987, 103, n. 46.

manu propria scripsi submittens ea emendacioni et correctioni multum venerabilis domini Dominici Masco,[112] legum professoris eximii et magni ingenii uiri, Curiasque gubernacionis et Baiulie Regni Valencie suo assessoris ordinarii officio Regentis ac aliorum venerabilium dominorum arbitrorum in hac causa et cuiusque eorum»

2. Identificació de l'autor i obra: Gener RABAÇA, *Allegationes et conclusiones circa praedicta*.

VII

1. Folis 40v-45r. Fol. 40v, *inc.:* «(*rúbrica*) Allegationes honorabilis fratris Ffrancisci Eximenez in sacra pagina magistri de ordine minorum ad probandum quod ecclesia Christi siue prelati eiusdem habeant de iure temporalem iurisdiccionem probant doctores multipliciter (*fí de rúbrica*). Quod ecclesia Christi siue prelati eiusdem habeant de iure temporalem iurisdiccionem probant doctores multipliciter. Et primo per decisionem Bonifacii VIII in sua extravaganti que incipit Vnam sanctam ecclesiam …».

Fol. 45r, *exp.:* «... Multo igitur plus inclinabitur Dominus ad misericordiam faciendam christiano propter ipsum suum seruitorem honorantem quia talem faciet hic honorari et prosperari in utroque homine quia benignus et generosus est suis dilectoribus dans eis hic graciam et post gloriam quam

112. Cf. Nicolás ANTONIO, *Bibliothea Hispana Vetus,* vol. II, Madrid 1788, 147, nota 1; J. P. FUSTER, *o. c.,* 19. Domènec Mascó fou estudiant al col·legi de Sant Clemente, de Bolonya, fundat pel cardenal Gil Sánchez de Albornoz. Fou vicecanceller, assessor del governador de València deçà Xúquer, diplomàtic a la cort papal, assessor de la batllia de València deçà Xúquer, ennoblit pel primer Trastàmara. El 1393 actuava com a testimoni en la comissió que els jurats de València feien al barceloní Pere Dalmau en el litigi obert contra Nicolau Eimeric. És autor d'unes *Regles d'amor i parlament d'un hom i una fembra,* conservades al ms. II/3096, folis 50r-98v, de la Biblioteca del Palau Reial de Madrid, i d'uns comentaris als Furs valencians. Se li ha atribuït la traducció del *De Amore* d'Andreu el Capellà. Cf. Rafael FERRER I BIGUÉ, *Estudio histórico crítico sobre los poetas valencianos de los siglos XIII, XIV y XV,* València, J. Rius 1873, 17-18; Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Manuscritos catalanes de la biblioteca de su Majestad,* Barcelona 1888, 37; Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'Historia de la Cultura Catalana Mig-eval,* vol. I, Barcelona 1908, 339; José RIBELLES COMÍN, *Bibliografía de la lengua valenciana,* I, Madrid 1915, 591-592; Antonio PÉREZ MARTÍN, *Proles Aegidiana 1. Introducción. Los colegiales desde 1368 a 1500* (Studia Albornotiana XXXI/1), Bolonya 1979, 120; Jaume DE PUIG, *Documents inèdits referents a Nicolau Eimeric i el lul·lisme,* dins «ATCA», 2 (1983), 343; *Unes prediccions pseudo-arnaldianes del segle XV. Edició i estudi,* dins «ATCA», 13 (1994), 224-225; *El «Dialogous contra Lullistas» de Nicolau Eimeric. Edició i estudi,* dins «ATCA», 19 (2000), 33, 38 Manuel Vicent FERRER ROMAGUERA, *Las servidumbres prediales en el derecho foral valenciano medieval,* dins «Anuario de Estudios Medievales», 25 (1995), 67-80; José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *Otra aportación al* ‚Debat de les jurisdiccions' *entre Bailía y Gobernación. El criterio jurídico de Domingo Mascó,* dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 63-77; Rosanna CANTAVELLA, *El Capellà, el vicecanceller i el secretari, o «De Amore», Mascó i Metge,* dins «Llengua i Literatura», 15 (2004), 31-66.

nobis ipse Ihesus concedat Deus inefabilis qui cum Patre et Spiritu sancto uiuit et regnat in secula seculorum Amen. Deo semper gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Allegationes utrum ecclesia Christi siue prelati eiusdem habeant de iure temporalem iurisdictionem*.

3. Manuscrit únic.

4. Catàlegs i bibliografia: Florencio Marcos Rodríguez, *Los manuscritos pretridentinos hispanos de ciencias sagradas en la Biblioteca Universitaria de Salamanca,* vol. II, *Siglos IV-XVI,* Salamanca 1971, 381; Antonio García García, *La Canonística Ibérica Medieval posterior al Decreto de Graciano,* vol. II, *Siglos IV-XVI,* Salamanca 1971, 210; Agustín Sebastián Iranzo, *La teocracia pontifica en Francisco de Eiximenis,* València 1967.

5. Edició: Albert G. Hauf i Valls, *Les* Allegationes *de fra Francesc Eiximenis, OFM, sobre la jurisdicció i el poder temporal de l'Església,* dins *Estudis de literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras,* vol. II, Barcelona, PAM, 1986, 5-33.

VIII

1. Folis 45v-54r. Fol. 45v, *inc.:* «(*rúbrica*) Allegaciones honorabilis fratris Francisci Castilionis ordinis fratrum heremitarum beati Augustini in sacra theologia magistri (*fi de rúbrica*). Doctores theologi de potestate ecclesiastica senciunt sequencia dicta: primum quod episcopus unctus est a Deo...».

Fol. 54r, *exp.:* «… valet ad meum propositum. Que cum omni correctione maiorum dicta sint. Deo gratias. Amen».

2. Identificació de l'autor obra: Francesc Castelló, OSA, *Allegationes de potestate ecclesiastica.*

4. Catàlegs i bibliografia: Fernando Campo del Pozo, *Franciso Castelló y los juristas valencianos,* dins *a. c.,* 193-195; Antonio García y García, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat», IX (1979), 235-246, especialment 241-242, on és resumit el contingut del seu *consilium.*

5. Edició: F. Campo del Pozo, *«Allegaciones» sobre la potestad eclesiástica: opúsculo inédito de Fray Francisco de Castelló OSA,* dins «Estudio Agustiniano», 10 (1975), 455-489.

IX

1. Folis 54r-64r, *inc.* del pròleg: «(*rúbrica*) Sequntur allegaciones honorabilis fratris Johannis de Montesono ordinis fratrum predicatorum in sacra theologia magistri (*fi de rúbrica*). Reuerendissimo in Christo patri et domino domino Hugoni Dei gratia episcopo valentino... Officium boni pastoris constat esse ut supervenientibus...».

Fol. 55r, *inc.* de l'obra: «Primum capitulum quod ecclesia sancta catholica que est congregacio fidelium regitur duabus curiis…»

Fol. 64r, *exp.:* «… per me in prologo est promissum et hoc breuiter et succinte».

2. Identificació de l'autor i obra: Joan de Montsó, O. P., *Allegationes.*

4. Catàlegs i bibliografia: Quétif-Échard, *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, vol. I, París 1719, 691a-694b; Robles Carcedo 178; Kaeppeli II 2509; José Goñi Gaztambide, *Fray Juan de Monzón, O. P., su vida y sus obras (c. 1340-c. 1412),* dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de cultura», LVI (1980), 506-523; HISLAMPA 356; Antonio García y García, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat», IX (1979), 235-246, especialment 242, on és resumit el contingut del *consilium.*

X

1. Folis 64v-65v. Fol. 64v, *inc.:* «(*rúbrica*) Sequntur capitula que continent quod homines de Pucolio non sunt vassalli domini regis set domini episcopi Valentini (*fi de rúbrica*). Primerament los homens de Puçol non son vassalls del senor rey ans son homens e uassalls imediats del bisbe e Capitol o almoyna de la seu de Valencia e a aquells an fet sagrament de fealtat…».

Fol. 65v, *exp.:* «… domino regi nec sint vassalli domini regis ut supra dictum est».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Capítols sobre el fet que els homes de Puçol no són vassalls del rei.*

4. Catàlegs i bibliografia: Antonio García y García, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat», IX (1979), 235-246, especialment 242, on és resumit el contingut del *consilium.*

XI

1. Folis 65v-69v. Fol. 65v, *inc.:* «(*rúbrica*) Sequntur allegaciones venerabilis fratris Petri Alberti ordinis beate Marie Montis Carmeli in sacra pagina magistri (*fi de rúbrica*). Reuerendissime pater et domine propositum fuit coram illustrissimo domino rege Aragon. quoddam scriptum lesiuum iurisdictionem ecclesiasticam, scilicet quod simplices clerici tonsurati...».

Fol. 69rv, *exp.:* «… ista patet ex premissis. Et ista modica Reuerendissime pater sint dicta cum omnimoda Reuerencia et correcione | submittendo semper correctioni uestre et uestri honorabilis conssilii».

2. Identificació de l'autor i obra: Pere Albert, *Utrum clerici tonsurati subsint iurisdictioni regali ac saeculari.*

3. Edició: Pablo M. Garrido, *«Allegationes» sobre el poder civil y eclesiástico de fray Pedro Albert, O. Carm. (s. XIV-XV),* dins «Carmelus», 39 (1992), 173-191, el text a les pàgines 181-191; *La espiritualidad carmelitana en la España medieval,* dins «Carmelus», 54 (2007), 129-130.

4. Catàlegs i bibliografia: HISLAMPA 389; Antonio García y García, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat», IX (1979), 235-246, especialment 243, on és resumit el contingut del *consilium.*

XII

1. Folis 69v-77r. Fol. 69v, *inc.:* «(*rúbrica*) Sequntur allegaciones facte per dominum Michaelem de Sancto Johanne utriusque iuris licenciati (*fi de rúbrica*). Reuerendissimo in Christo patri et domino meo precipuo domino Huguoni digna dei gratia episcopo Valentino...».

Fol. 77r, *exp.:* «… intrinsecus sunt luppi rapaces. Hec omnia dicta sint cum omnimodis humilitate Reuerencia correccione et subieccione. Et si que non sint bene dicta aut male sonant seu videantur sonare vestris correctioni et sancte matris ecclesie determinationi sint submissa».

2. Identificació de l'autor i obra: Miquel de Sant Joan, *Allegationes in quaestione de iurisdictione Romani Pontificis tam in spiritualibus quam in temporalibus.*

4. Catàlegs i bibliografia: Antonio García y García, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat», IX (1979), 235-246, especialment 243, on és resumit el contingut del *consilium.*

XIII

1. Folis 77v-83v. Fol. 77v, *inc.:* «(*rúbrica*) Sequitur aliqualis questio facta que incipit sic (*fi de rúbrica*). Ponamus quod Philipus predictus rex Francie decedat relictis duobus filiis… Queritur quis eorum debebit succedere in regno…».

Fol. 83v, *exp.:* «… faciet clerum contribuere ut Extrav. de imuni. ecc. c. aduerssus».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Quaestio.*

Foli 84 buit.

XIV

1. Folis 85r-93r. Fol. 85r, *inc.:* «(*rúbrica*) Hec allegaciones extiterunt facte per Johannem Mercaderii legum doctorem in favorem ecclesie in causa magistri Montesie super recursu habendo ad papam (*fi de rúbrica*). Recurssus habetur ad superiorem altero de quator modis. Primo modo ex natura cause quia ad solum principem spectat cognicio et decisio..».

Fol. 93r, *exp.:* «… conclusio igitur ex premissis ad propositum quod uasalli dicti reuerendi magistri non possunt recurrere ad dominum regem duabus rationibus prima quia patrimoniales ecclesie et sic de alio foro. Secundo quia

omne imperium et omnis jurediccio sunt dicti ordinis patrimonialiter. Et hec credo ego Johannes Mercaderii minimus legum doctor».

2. Identificació de l'autor i obra: Joan MERCADER,[113] *Allegationes in fauorem ecclesiae in causa magistri Montesiae super recursu habendo ad papam.*

4. Catàlegs i bibliografia: HISLAMPA 389; Antonio GARCÍA Y GARCÍA, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat», IX (1979), 235-246, especialment 244, on és resumit el contingut del *consilium.*

113. Ascendent dels comtes de Bunyol i dels barons de Xest, fou jurat de València el 1402, síndic a les Corts celebrades a València per Martí l'Humà el 1403, i batlle general de València en temps de Ferran I, fins al 1438. Va escriure unes *Notae super Foris Valentiae.* Com a batlle general de València, el 1412 va aplegar les dades sobre el patrimoni reial en el *Llibre de patrimoni del senyor rei, de la ciutat i regne de València,* conservat ara al ARV, sèrie *Batllia. Apèndix,* n. 6. Va haver de defensar-se d'unes protestes de la reina relicta Violant de Bar, el moment que Ferran d'Antequera emprenia un seguit de reformes administratives. Durant el regnat del primer Trastàmara, va tenir un paper decisiu en l'orientació en sentit tradicional castellà de la política amb Granada i en la vigilància de les activitats de pirates portuguesos a l'Estret i en altres bandes de la Mediterrània. Quan Alfons el Magnànim li encarregà la preparació de la renovació de les treves amb Granada, Mercader aplegà tots els precedents fins a Pere el Ceremoniós i aleshores propugnà el retorn a la política de treves tradicional aragonesa. El seu testament originà un plet. Cf. Nicolás ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Vetus,* vol. II, Madrid 1788, 147, nota 1; J. P. FUSTER, *o. c.,* 20; J. VILLANUEVA, *Viage,* vol. II, Madrid 1902, 185. Són publicades les seves lletres a Ferran d'Antequera: José TRENCHS ÓDENA, Vicente PONS ALÓS, *La nobleza valenciana a través de las convocatorias a Cortes (siglos XV-XVI)*, dins *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional. 28, 29 i 30 d'abril de 1988,* Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1991, 370. Francesca VENDRELL DE MILLÀS, *Ordinacions en favor dels pescadors de l'Albufera i de la mar de la ciutat de València,* dins «Medievalia» 10 (1992[1993]) [= Estudios dedicados al profesor Frederic Udina i Martorell, y IV], 479-493; Vicent PONS ALÓS, *Documento y sociedad: El testamento en la Valencia medieval,* dins «Estudis Castellonencs», 6 (1994-1995) [= Miscel·lània d'estudis dedicats a la memòria del professor Josep Trenchs i Òdena], 1101-1118; Roser SALICRÚ I LLUCH, *La treva del 1418 amb Granada: la recuperaciò de la tradició catalanoaragonesa,* dins «Anuario de Estudios Medievales», 26 (1997), 1000-1002; *El sultanat de Granada i la Corona d'Aragó (1410-1458)* (Biblioteca Abat Oliba, 208), Barcelona, PAM, 1998, 560 p.; Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *La batllia general de València: gestors i beneficiaris,* dins «Actes. Corona, municipi i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana» (Quaderns de l'Institut, 13), Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1997, 577-601; Anna UNALI, *Rifessi dell'allestimento della flotta portoghese destinata alla conquista di Ceuta nella politica mediterranea di Ferdinando I d'Aragona,* dins «XV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Actes», t. II, *Relaciones de la Corona de Aragón con los estados cristianos peninsulares (siglos XIII-XV),* Saragossa, Diputación General de Aragón 1997, 493-509; José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *Otra aportación al* ,Debat de les jurisdiccions' *entre Bailía y Gobernación. El criterio jurídico de Domingo Mascó,* dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 63-77; Roser SALICRÚ I LLUCH, *la presència comercial catalano-aragonesa al sultanat de Granada durant el regnat d'Alfons el Magnànim,* dins «XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona. *La Corona a'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnanimo. I modelli politici-istituzionali. La circolazone degli uomini, delle idee, delle merci. Gli influssi sulla società e sul costume*», vol. II, Napoli, Paparo Edizioni 2000, 1177-1182; *Joan Mercader: la intervenció del batlle general del Regne de València en la política granadina d'Alfons el Magnànim,* dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 135-150.

XV

1. Folis 93r-95v. Fol. 93r, *inc.:* «(*rúbrica*) Sequntur allegaciones domini Petri Rabaci legum doctoris super facto recurssus (*fi de rúbrica*). Cuiuslibet iudicio in omnibus semper saluo pro fundamento tocius materie hic uidetur dubium quod rex...».

Fol. 95v, *exp.:* «… ex iam dictis et hec cum reuerencia cuiuslibet sint minus male dicta».

2. Identificació de l'autor i obra: Pere Rabaç, *Allegationes super facto recursus.*

4. Catàlegs i bibliografia: Antonio García y García, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat», IX (1979), 235-246, especialment 245, on és resumit el contingut del *consilium.*

XVI

1. Fol. 95v-96v. Fol. 95v, *inc.:* «(*rúbrica*) Sequitur punctus super facto recurssus (*fi de rúbrica*). Reuerendus magister de Montesia habet in castris uillis et locis suis magistratus…»

Fol. 96v, *exp.:* «… vel iusticiam faciat super negocio grauaminum antedicto».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Allegationes super facto recursus.*

4. Catàlegs i bibiografia: H. Gilles, *Les professeurs de droit canonique à l'Université de Toulouse aux XIVe siècle,* dins «L'Église et le droit dans le Midi (XIIIe-XIVe s.)», Toulouse 1994 (Cahiers de Fanjeaux, 29), 274.

XVII

1. Folis 96v-100v. Fol. 96v, *inc.:* «(*rúbrica*) Sequuntur allegaciones Bernardi Flamench legum doctoris super facto recurssus (*fi de rúbrica*). Circa primum dubium uidetur quod dicti homines super querelis quas habent contra dominum suum magistrum de Montesia…».

Fol. 100v, *exp.:* «… videtur contrarium quam hic poni. Ista vera esse de iure uidetur mihi, Reuerendo Bernardo Flamench legum doctori saluo judicio melius censientis in cuius testimonium me manu mea hic subscripsi et meum apponi feci sigillum».

2. Identificació de l'autor i obra: Bernat Flamench, *Allegationes super facto recursus.*

4. Catàlegs i bibliografia: Antonio García y García, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat», IX (1979), 235-246, especialment 245, on és resumit el contingut del seu *consilium; Bibliographie annuelle du Moyen Age tardif Auteurs et textes latins,* 14 (2004), 76/608.

XVIII

1. Folis 100v-102v.Fol. 100v, *inc.:* «(*rúbrica*) Sequ[n]tur allegaciones domini Petri Scolani episcopi super facto recurssus (*fi de rúbrica*). Puto quod in nullo casu de domino magistro ad regem occasione predictorum recurssuum...».

Fol. 102v, *exp.:* «… et sic superflua remanent alia dubia. Et ita dico et consulo ego Petrus Episcopus esculanus legum doctor saluo saniori consilio. In cuius testimonium hic propria manu subscripsi et corniolani qua utor impressi».

2. Identificació de l'autor i obra: Pere Escolà, *Allegationes super facto recursus.*

4. Catàlegs i bibiografia: Antonio García y García, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat», IX (1979), 235-246, especialment 245, on és resumit el contingut del *consilium.*

XIX

1. Folis 102v-104r. Fol. 102v, *inc.:* «(*rúbrica*) Allegaciones de iure facte per lo philosoph super facto recurssus (*fi de rubrica*). Suppositis deinde terminis qui incipiunt Reuerendus magister etc., qui termini et thema faciunt ad factum presens…».

Fol. 104v, *exp.:* «… non fuerat filio preiudicatam. Ceterum si regia magestas».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim [lo Philòsph],[114] *Allegationes de iure super facto recursus.*

4. Catàlegs i bibliografia: Antonio García y García, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del s. XV,* dins «Escritos del Vedat», IX (1979), 235-246, especialment 245-246, on és resumit el contingut del *consilium.*

XX

1. Folis 104r-123r. Fol. 104r, *inc.:* «(*rúbrica*) Incipit liber compositus et translatatus de gallico in latinum per dominum Petrum Bertrandi utriusque iuris professorem tunc episcopum Edunensem nunc uero cardinalem super quadam questione que uertebatur inter regem Francie et prelatos dicti regni.

114. Sota aquest motiu s'oculta un personatge de la cúria de Benet XIII, present a Peníscola fins entorn de 1418: cf. «ATCA», 4 (1985), 605. Podria tractar-se de Joan Figuerola, mestre en teologia i canonge de València, nascut la segona meitat del segle XIV; se'n ha conservat una obra de polèmica contra els jueus en tres volums: *De Messia, De Christi primo adventu, De Deo Uno et Trino*, mss. 71-73 de l'ACV: cf. Olmos Canalda, 60-61.

Anno domini millesimo CCC^mo^ XXIX° die prima menssis sseptembris (*fi de rúbrica* . Dominus Philippus dei gracia Franchorum rex illustris filius...».

Fol. 123r, *exp.:* «… quod esset gratum deo et populo et sic prelati receperunt licentiam a domino rege, et cetera. Deo gracias amen.».

2. Identificació de l'autor i obra: Pierre BERTRAND,[115] *Libellus Petri Bertrandi super jurisdictione ecclesiastica et temporali et de earum connexione et diuisione ab invicem.*

3. Altres manuscrits: París, BN, ms. lat. 2622.

4. Catàlegs i bibliografia: J. ROY, *La conférence de Vincennes et les conflits de jurisdiction,* dins «Bibliothèque de l'Ecole des Hautes-Études», 78 (1887); Olivier MARTIN, *Note sur le «De origine jurisdictionum»,* dins «Mélanges Fitting», 1908, vol. II, 104-119; *L'Assemblée de Vincennes de 1329 et ses conséquences,* París 1909.

5. Edicions: Gòtica 1495; Durand DE MAILLANE, *Les libertés de l'Église Gallicane,* t. III, París 1731, 425.

XXI

1. Folis 123v-132v. Fol. 123v, *inc.:* «(*rúbrica*) Tres questiones sequentes et ualde bone de origine iurisdiccionum quibus populus regitur sunt compilate per fratrem Durandum ordinis predicatorum sacre pagine professorem et episcopum Meldensem. Prima questio (*fi de rúbrica*). Circa originem potestatum et iurisdiccionum quibus populus regitur tria possunt queri...».

Fol. 132v, *exp.:* «… ut patet ex iure antiquo et nouo, et plures imperatores depositi sunt per Romanos Pontifices. Expliciunt tres questiones de origine iurisdiccionum. Deo gracias amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Durand DE SAINT-POURÇAIN,[116] *De origine jurisdictionum sive de jurisdictione ecclesiastica et de legibus.*

115. Pierre Bertrand (1280-1349), doctor en quiscun dret per la Universitat de Montpeller, fou bibliotecari a la mateixa ciutat, advocat i conseller del Parlament de Paris, canceller de la reina Joana de Borgonya, canonge a Notre-Dame du Puy i a d'altres indrets, bisbe preconitzat de Nevers i efectiu d'Autun (1320). Convocat pel rei Felip VI de Valois a l'assemblea de prelats i de nobles tenidora a Vincennes (1329-1330), hi defensà aferrissadament la jurisdicció eclesiàstica, atacada aleshores per Pierre de Cugnières, conseller del rei. El 1331 fou nomenat bisbe de Bourges i elevat al cardenalat. Va intervenir en la política matrimonial de la casa de França, fou legat papal de la croada de 1332, pacificà els estats pontificis el 1338 i va combatre beguins i fraticels. Fundà l'hospital de Notre Dame de Belle, el monestir de clarisses urbanes d'Annonay i el col·legi d'Autun a París. Per a les seves obres i idees jurídiques i el conflicte entre la jurisdicció eclesiàstica i la reial que motivà el seu *Libellus*, cf. *Dictionnaire de Droit Canonique,* vol. II, cols. 789-792.

116. Guillaume Durand, nascut a Saint-Pourçain vers la fi del s. XIII, prengué l'hàbit dels dominicans al convent de Clermont-Ferrand i estudià a París. El 1317 fou nomenat bisbe de Limoux, bisbat que va néixer amb ell i va morir sis mesos després, quan el 1318 fou nomenat bisbe de Puy-en-Velay. El 1326 passà a Meaux, on morí el 1334. Comentà les Sentències de P.

4. Catàlegs i bibliografia: P. Fournier, *Durand de Saint-Pourçain,* dins «Histoire Littéraire de la France», vol. XXXVII, 1-38; Garcia y Garcia, *Canonistique française,* 138.

5. Edicions: Paris 1505.

I-XXI

Bibliografia complementària: Antonio García y García, *Manuscritos de derecho canónico medieval en Salamanca*, dins «Studia Gratiana», 27 (1966), 107-147; *La canonística española postclásica*, dins «Mélanges G. Fransen», t. I [= Studia Gratiana, 1976], 225-252; *Códices jurícos medievales salmanticenses,* dins «Satura Roberto Feenstra septuagesimum quintum annum aetatis complenti ab alumnis, collegis, amicis oblata», Fribourg, Éditions Univesitaires 1985, 463-476.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: a) folis 1-33r: 160 × 220; b) folis 32v-132r: 150 × 205, a columna tirada, de 34-44 línies. Impaginació del foli 33r: 20 + 160 + 33 × 23 + 220 + 30. Impaginació del foli 53r: 20 + 150 + 42 × 30 + 205 + 57.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals, dues línies horitzontals, escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda de dues mans: a) fol. 1r-33v; b) fol. 33v-132r.

4. Reclams horitzontals, sovint precedits de calderó vermell.

5. Decoració: Als folis 3r, 20v, 30v, 32r, 40r, 40v, 45v, 50r, 54r, 64v, 66r, 69v, 85r, 93r, 95v, 96v, 100v, 102v, 104r, 123v, caplletres generalment blaves o blaves amb tocs de vermell i àdhuc vermelles amb tocs de blau, amb filigrana plena de color vermell o malva alternant i antenes dels mateixos colors alternants, que a voltes es perllonguen per tot el marge esquerre; capitals blaves i vermelles alternades amb ornamentació filiforme i antenes vermelles o malves alternant. Rúbriques, calderons blaus i vermells. Lletres caudades. Són molt remarcables les dels folis 1r-33v, és a dir, les que dibuixa amb mestria la primera mà del ms. Cal ponderar la del foli 3r, aparatosament frondosa i combinada amb un dibuix a tinta sèpia d'un cap i bec d'àguila. En aquest mateix foli, les dues primeres línies són escrites en lletra gòtica cal·ligràfica de caixa quatre vegades més gran que la de les línies ordinàries. Al marge inferior del foli 15v, dibuix d'una àliga que duu una banderola al bec, amb inscripció del reclam. Als folis 13r i 17v, combinat amb una lletra caudada, dibuix de

Llombard, va escriure un *Tractatus de statu animarum sanctarum postquam resolutae sunt a corpore* i altres obres teològiques. Cf. DTC, vol. IV-II, cols. 1964-1966.

cap, afaitat l'un i barbat l'altre. Al foli 66, miniatura: àngel aureolat, amb ales desplegades de color blau, el vestit de color malva amb folre blau, en acte de presentar un escut amb cinc bandes d'or sobre fons d'atzur, armes de Diego de Anaya. Manícula al foli 128r. *Probationes pennae* als folis 3r i 132r.

6. Notes als folis 4r, 36v, 40v («franciscus eximini»), 62r, 77v (*en lletra blava* «questio»), 90v, 128r, 131r.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions als folis 9v, 40v, 45r, 50r, 53r, 54v, 56v-59v, 68r-70r, 73r-75r, 77v-78v, 80r-82r, 87r, 88rv, 94v, 98r, 103rv, 107r, 110r, 112v, 114r-115r, 117r-118r, 119v, 123v, 125v, 127v-130v.

11. Antigues signatures: «S. Bart^{e} 445, N° 445», de quan era al col·legi de San Bartolomé; «VII-G-5, 2-F-4», de quan el ms. era a la Biblioteca Reial de Madrid; «564», d'origen no aclarit.

12. Notícies històriques: El ms. ha hagut d'ésser redactat en temps del bisbe de València Hug de Llupià (1398-1427)[117] o molt poc temps després de la seva mort, tal com ho consenteixen l'escriptura i les filigranes. La nota del foli 40v, cridant l'atenció sobre una obra d'Eiximenis, s'explica perfectament a València, on era conegut i valorat.

L'origen dels dictàmens aplegats en el ms. salmantí s'explica per dos problemes distints. La sèrie I-XIII respon a un problema entre el bisbe Llupià i el Justícia reial de València, Nicolau de Tamarit, que va fer detenir i desarmar alguns clergues que circulaven armats públicament. El bisbe va reclamar els clergues i llurs armes, per a sotmetre la qüestió al fur eclesiàstic, negant-s'hi el Justícia. Arribada l'hora del compromís, com era habitual en aquestes pugnes, l'afer fou sotmès a arbitratge. El Justícia nomenà com àrbitres Domènech Mascó, Guillem Cera o ça Era i Joan Carbonell. El bisbe va actuar a través de Joan de Moià, oficial, que va nomenar àrbitres Miquel de Santjoan, Guerau Lacol i Pere Català. Els àrbitres van posar-se d'acord que els clergues s'havien de sotmetre al fur eclesiàstic i no al civil, no sense que els àrbitres del Justícia expressessin el dubte que això tal vegada no valia per als clergues conjugats. Per a sortir del dubte, foren nomenats dos àrbitres més, Gener Rabaça i Joan Llobera. Aquests van fer arribar llur dictamen a Berenguer des Camps, notari públic de la ciutat, perquè en trametés còpia a les parts interessades, Joan de Moià i el Justícia. A més dels dictàmens o *consilia* dels àrbitres designats, circularen i foren recollits en el nostre ms. altres dictàmens, tots favorables a les posicions del bisbe. Això indica a les clares que l'inspirador del recull fou l'autoritat eclesiàstica. Com que Gener Rabaça es pertorbà en el moment del Compromís de Casp, cal suposar que l'arbitratge es produí després del 1398 i abans de 1410-1412.

Els dictamens o *consilia* XIV-XIX correspon a un altre problema, suscitat pels vassalls del Mestre de Montesa, que l'acusaven d'ésser negligent en l'administració de justícia i per això apel·laven a la justícia del rei.

117. Cf. supra, nota 89.

Els textos XX-XXI, d'autors forans, són de reforç de les posicions pro-eclesiàstiques defensades en el recull. Es tracta de dos textos teòrics de dos teòlegs que en el pas del segle XIV al XV podrien ésser considerats clàssics.

La riquesa de l'execució del manuscrit indicaria que el seu comitent fou el bisbe mateix, al servei de les posicions jurídiques i polítiques del qual és escrit. O, en tot cas, algun altre personatge eclesiàstic de rang. Que, si no en fou el comitent, fos posseït per Diego de Anaya (nascut a Salamanca, el 1384 bisbe de Tuy,[118] el 1390 d'Ourense,[119] el 1392 de Salamanca,[120] el 1407 bisbe preconitzat de Conca),[121] les armes del qual apareixen al marge inferior del foli 66r, es pot explicar per les intervencions d'aquest eclesiàstic en afers del Cisme en temps de Ferran I i les seves relacions privilegiades amb els Trastàmara de la branca aragonesa (havia estat preceptor del futur Ferran I). Caterina de Lancàster el nomenà representant seu a les vistes de Perpinyà entre Benet XIII i l'emperador Segimon (1415). El 1417 formava part de la delegació castellana al Concili de Constança i fou elector de Martí V. El 1418 fou promogut a l'arxidiòcesi de Sevilla.[122] Partidari de l'infant Enric, mestre de l'orde de Santiago, en la guerra civil castellana, per aquesta causa el 1421 fou acusat d'ésser partidari de Benet XIII i sotmès a judici, sense conseqüències; en canvi, el 1431 Álvaro de Luna va obtenir d'Eugeni IV que Diego de Anaya fos suspès provisionalment en el seu càrrec, i ja no va poder tornar a l'arxidiòcesi hispalense. Havia fundar el col·legi de San Bartolomé a Salamanca, que acollia deu becaris per estudis de dret i cinc becaris per estudis de teologia (1408-1435). Mort el 1437, fou sebollit en un sepulcre remarcable al claustre de la catedral salmantina. Les armes del col·legi de San Bartolomé són les mateixes dels Anaya, és a dir, les del ms. Per tant, és evident que la signatura més antigua que el ms. ostenta, «445», és del temps que era al dit col·legi. El ms. hi pogué entrar l'any 1433, quan una delegació del col·legi prenia possessió de 151 mss. donats per Anaya. En desaparèixer els col·legis majors a finals del segle XVIII, el bisbe de Salamanca Antonio Tavira va fer dreçar inventari dels mss. de llurs biblioteques, i els còdexs foren traslladats a la biblioteca del Palau Reial, on reberen les signatures corresponents. L'any 1954, quan es commemorava el VII centenari de la fundació de la Universiat de Salamanca, el rector Antonio Tovar va fer gestions fructuoses perquè 1.084 manuscrits dels quatre col·legis majors (Arquebisbe, San Bartolomé, Conca, Oviedo) fossin retornats a Salamanca. Per a una història orientativa, cf. Guy Beaujouan, *Manuscrits scientifiques médiévaux de l'Université de Salamanque et de ses «Colegios Mayores»,* Bordeaux 1962 (Bibliothèque de l'École des Hautes Études Hispaniques, fasc. XXXII), 1-15; el c. II, p. 17-31, és integrament

118. Eubel I 529.
119. *Ib.,*121.
120. *Ib.,* 451.
121. *Ib.*, 208.
122. *Ib.,* 289.

dedicat a estudiar la formació i el contingut de la biblioteca del col·legi de San Bartolomé, sense al·lusions al nostre ms. No cal dir que l'obra de Beaujouan recull l'escassa bibliografia moderna sobre Diego de Anaya.

V. Conclusió

1. Estat de conservació. Forat petit al foli 30.
2. Datació: Primer quart del segle XV (1408-1418).
3. Origen probablement valencià.
4. Propietaris i procedència: Diego de Anaya, Col·legi Major de San Bartolomé de Salamanca, Biblioteca del palau Reial de Madrid, Biblioteca de la Universitat de Salamanca.

V. Sermones

127

Roma, BAV, ms. Ross. 3, ff. 44r-45r.[123]

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 125 × 173.
b) Material: Ànima de cartró, cobertes de pell rossa.
c) Indicacions escrites: A la contratapa I, etiqueta amb les armes dels prínceps Rossi; etiqueta amb la cota actual de la BAV: «Ross. | 3».
d) Elements decoratius: Sanefa daurada entorn de les dues cobertes; al centre, rectangle gofrat, a l'interior del qual hi ha dos rombes daurats.
2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits directament a les tapes mitjançant dos nervis interns que formen tres seccions exteriors, separades per línies daurades.
b) Descripció de les seccions: 1) «[S]. Bonaventu | Varia – S. Elisabetha | Reg. Hung. | Revelatione | Ling. Occitana»; 2) etiqueta actual de la BAV: «Ross. | 3»; 3) «Cod. Mem. | Saec. | XV».
3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: VII + VII, en blanc.
c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.
g) Llavis de la mateixa pell.
4. Conclusió. Data: Segle XVII-XVIII.

123. Descripció feta a partir de la de J. Perarnau i Espelt, publicada dins «ATCA», X (1991), 284-292, a qui agraïm la deferència.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit factici.
2. Matèria: Pergamí.
4. Folis: VII + 156 + VII.
5. Dimensions: 122 × 165, llevat del foli 22, retallat tres centímetres al marge inferior.
6. Plecs: 1) Plec de 2 × 2, folis 1-4, sense reclam.
2) Plec de 5 × 2, folis 5-14, amb reclam.
3) Plec de 5 × 2, folis 15-24, amb reclam.
4) Plec de 5 × 2, folis 25-34, sense reclam.
5) Plec de 6 × 2, folis 35-46, sense reclam.
6) Plec de 6 × 2, folis 47-58, sense reclam.
7) Plec de 5 × 2, folis 59-68.
8) Plec de 5 × 2, folis 69-78.
9) Plec de 5 × 2, folis 79-88.
10) Plec de 5 × 2, folis 89-98.
11) Plec de 5 × 2, folis 99-108.
12) Plec de 5 × 2, folis 109-118.
13) Plec de 5 × 2, folis 119-128.
14) Plec de 5 × 2, folis 129-138.
15) Plec de 5 × 2, folis 139-148.
16) Plec de 4 × 2, folis 149-156.

Hi ha un bloc inicial, constituït pels plecs 2)-4), folis 5-34, i pels plecs 7)-16), folis 59-156. Els plecs 1), folis 1-4, i els plecs 5)-6), folis 35-58, hi han estat afegits.

L'ordre dels pergamins en els plecs és: pèl-carn-carn-pèl.

8. Foliació moderna amb timbre i xifres aràbigues. Només el primer foli del segon plec (foli 5) porta una numeració anterior en xifres romanes: «DLXXXIII».
9. Numeració de plecs: No n'hi ha.

III. Contingut literari

I

1. Folis 1-4. a) Folis 1r-2r: *Recepta utilis et propria contra multas infirmitates et signanter contra podagram* (en realitat, tres receptes).
b) Foli 2v: *De caritate* (definitio et expositio trium graduum caritatis).
c) Foli 3r: *Nota de triplici timore* (servili, initiali, filiali).
d) Folis 3v-4r: *De contritione* (definitio, differentia inter contritionem et attritionem, causae sex contritionis, quaestiones quatuor).

e) Foli 4r: *De paciencia* (definitio et expositio trium graduum).
f) Foli 4rv: *De obediencia* (definitio et expositio trium graduum).

II

1. Folis 5-34. a) Folis 5r-12v. Foli 5r, *inc.:* «A sanctis doctoribus Augustino, Ambrosio, Gregorio…».

Foli 12v, *exp.:* «… et occultam familiaritatem Spiritus Sancti in cognoscendis occultis».

[Gerardus Teutonicus], *De novem modis orandi.*

b) Folis 13v-14r. Foli 13v, *inc.:* «Ex vita beati dominici patris ordinis predicatorum compilata per vincencium istorialem. Tanta vero vir iste beatus Dominicus morum honestate pollebat....».

Fol. 14r, *exp.:* «... viriles etiam animos aut emolliunt aut inclinant».

Vincentius Bellovacensis, *Repertorii historialis fragmentum*.

c) Folis 14r-15r. Foli 14r, *inc.:* «Quadam nocte dum vir Dei...»

Fol. 15r, *exp.:* «... lucratum gaudebam. Et hiis dictis evanuit».

[Anònim], *Vita beati Dominici confessoris*.

d) Folis 15rv. Fol 15r, *inc.:* «Quia quesivisti a me...».

Fol. 15v, *exp.:* «... ad id pertingere poteris quod afectas».

[Versos finals, *inc.:*] «Cudo me celle, cibor interius quasi melle...». [*Exp.:*] «... Si pacem queris, hic tardius egredieris. Hec sanctus Thomas»

Tomàs d'Aquino, *De modo studendi in Sacra Scriptura.*

e) Folis 16a-19b. Foli 16a, *inc.:* «Proficientes igitur viri Dei de virtutibus ad virtutes adeo divinum obsequim sedule adimplebant...».

Fol. 19b, *exp.:* «... munivit corpus suum ecclesiasticis sacramentis. Expliciunt abstracta ex vita beati honorati. Deo gracias».

Anònim, *Vita beati Honorati, fragmentum*

f) Folis 19c-30b. Foli 19c, *inc.:* «Absculta o fili precepta magistri...»

Fol. 30b, *exp.:* «... pervenies. Ffacientibus hec regna patebunt eterna. Amen».

Sant Benet, *Regulae fragmenta (Pròleg, ff. 19c-2c; cap. II, ff. 21c-23c; ex cap. XLIV, ff. 23c-24a; cap. IV, ff. 24a-25c; cap. VII, ff. 25c-29a; cap. XIX-XX, ff. 29ac; cap. LXXII-LXXIII, ff. 29c-30b).*

g) Folis 30b-31a. Foli 30b, *inc.:* «Monachorum regula que caret omni macula...».

Foli 31a, *exp.:* «... Ne post hec te rideant / Sed excusatum habeant».

[Sant Benet], *Versus.*

h) Folis 31bc. Foli 31b, *inc.:* «Cum avis que perdix dicitur...».

Foli 31c, *exp.:* «... ad celestia tendit, etc».

Jacobi de Voragine, *Legenda aurea. De sancto Johanne apostolo et evangelista fragmentum.*

Edició: Graesse, Leipzig 1850, 60-61.

h) Folis 31d-33a. Foli 31d, *inc.:* «Antonius cum xii esset annorum...».

Fol. 33a, *exp.:* «... quos retinere non poterat, sic doleret».

Jacobi de Voragine, *Legenda aurea. De sancto Antonio abbate fragmentum.*

Edició: Graesse Leipzig 1850, 104-106.

i) Folis 33ac. Foli 33a, *inc.:* «Incipit tabula in librum de via domini nostri Ihesu Christi. Primo incipit prologus, capitulum I...».

Foli 33c, *exp.:* «...De ascensione Domini capitulum 41».

[Pseudo?]- Bonaventura, *Meditationes vitae Christi, tabula.*

j) Folis 33c-34a. Foli 33c, *inc.:* «Vide de beata virgine Maria quid dicat beatus Bernardus infra ad tres cartas. Ex omilia ii super Missus est. In fine autem versus 'et nomen inquit virginis Maria'...».

Foli 34a, *exp.:* «... quam merito dictum sit nomen virginis Maria».

k) Folis 34cd. Folis 34c, *inc.:* «Confessio secundum Thomam in 4., dist. 17».

III

Folis 35r-58v. a) Folis 35r-41r. *Formula accusationis in confessione peccatorum*.

b) Foli 41r. [*Orationes oblatae paenitenti quando confessarius eas committit arbitrio ipsius*].

c) Folis 41r-44r. [*Modus celebrandi vel audiendi missam*].

d) 1. Folis 44r-45v. Foli 44r, *inc.:* «Sancti doctores tractantes ad quem finem Deus ordinavit sacramentum altaris dicunt quod principaliter propter duo...»

Fol. 45v, *exp.:* «... Et hoc satis pro ista materia causa brevitatis quia infinita restant dicenda. Supra scripta sumpta fuerunt a sermonibus reverendi magistri Ffrancisci Eximeneç».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Sermó sobre l'Eucaristia.*

4. Catàlegs i bibliografia: J. N. Hillgarth, *Una biblioteca cisterciense medieval. La Real (Mallorca)*, dins «AST», 32 (1959), 106 (conté referència a uns sermons eximenisians citats en inventari).

5. Edició: Josep Perarnau, *Un fragment del* Liber Sermonum *de Francesc Eiximenis*, dins «ATCA», X (1991), 284-292.

e) Fol. 45v. «Hec Richardus, *Super Quarto Sententiarum,* d. 9».

f) Folis 45v-46v. «Ex quibus signis cognoscimus Spiritum Sanctum alicui adesse vel inesse».

g) Folis 47r-52r. «Anselmus, *Ad sororem.* A vesperis usque ad completorium spiritualibus opera datur».

h) Folis 52v-53v. «Memoria beneficiorum in generali».

i) Folis 54r-55r. «Fertur quod in partibus Lombardie quidam famosus ac devotus religiosus et sacre Theologie professor pro quadam tribulatione sua coram ymagine crucifixi devote oravit a quo responsum tale suscepit...».

j) Folis 55r-58v. Foli 55r, *inc.:* «Armandus in tractatu De terminis theologie».

IV

1. Folis 59a-121b. Foli 59a, *inc.:* «Jncipit prologus in meditationes vite domini nostri Ihesu Christi. Capitulum I. Inter alia virtutum et laudum preconia de sanctissima virgine Cecilia...».

Foli 121b, *exp.:* «... qui est benecitus et laudabilis super omnia secula seculorum. Amen. Explicit liber devotissimus de vita et de conversatione domini nostri Ihesu Christi».

2. Identificació de l'autor i obra: [Pseudo]-BONAVENTURA, *Meditationes vitae Christi.*

4. L. OLIGER, *Le «Meditationes vitae Christi» del pseudo Bonaventura*, dins «Studi Francescani», VII (1921), 143-154; VIII (1922), 3-17; Giuliano GASCA QUEIRAZA, *Intorno ai codici delle «Meditationes Vitae Christi»,* dins «Archivum Franciscanum Historicum», 57 (1964), 538-551, especialment 546-548.

V

1. Folis 122a-136d. Foli 122a, *inc.:* «Comencen les revelacions de senta elisabeth filla del Rey dongria e muller del duch de turingia. Car les gracies que Deus fa a algunes persones...».

Fol. 136d, *exp.:* «... temut e conegut mils que ara no es. Per tots los segles dels setgels. Amen. Açi acaben les reuelacions de la beneyta sancta Elisabet filla del Rey dongria emuller del Duch de Turingia».

2. Identificació de l'autor i obra: Elisabeth DE SCHOENGAU, *Revelacions de Santa Elisabet*.

4. Catàlegs i bibliografia: Livarius OLIGER, *Revelationes beatae Elisabeth. Disquisitio critica una cum textibus latino et catalaunensi,* dins «Antonianum», I (1926), 24-83.

5. Edició: *Ib.,* 53-83.

VI

1. Folis 137a-152d. Foli 137a, *inc.:* «O molt cara anima cristiana e religiosa...»

Foli 152d, *exp.:* «... egual ab totes coses ab ells uos ho do a sentir. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: [ANÒNIM], *Tractat molt incitatiu a devoció.*

VII

Folis 152d-156r.

a) Foli 152d: «Obediencia spiritualis in primo loco».

b) Folis 153a-155b: [De observantiis religiosorum].

c) Foli 155b: «In articulo mortis. Jeronimus ad Eustochium».

d) Foli 155v: «De ratione agendi cuiusdam religiosi».

e) Foli 156r: «Duo sunt viro religioso observanda: lingue custodia, temporis occupatio».

I-VII

4. Catàlegs i bibliografia: Hans TIETZE, *Die illuminierten Handscriften der Rossiana in Wien-Lainz* (Col·lecció WICKHOFF-DVORÁK, *Beschribendes Verzeichnis der illuminierten Handscrifiten im Oesterreich*, vol. V), Leipzig 1911, 40s; I. TAURISANO, O. P., *Quomodo sanctus Dominicus orabat*, dins «Analecta sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum», XXX (1922), 93-106, i en tirada a part, Roma 1923, 17 p.; *Come pregava s. Domenico*, dins «Memorie Dominicane», XL (Firenze 1923), 213-229, i en tirada a part, Firenze 1923, 19 p.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: a) Folis 5r-15v, a columna tirada. b) Resta de folis, a dos corondells, de 25-27 línies.

2. Tipus de ratllat: Fol. 5r-15v, dues línies horitzontals i dues línies verticals de justificació, escriptura de justificació a justificació. Fol. 16ss, dues línies horitzontals i quatre verticals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació.

3. Tipus de lletra i mans: a) Folis 1r-4v, 19b, 31r, 33c-34d, 46v, 121cd, 152d-156r, escriptura gòtica no librària, de traç fi i petit, arrodonida.

b) Folis 5r-33c, 59a-152d, escriptura gòtica no librària, arrodonida, de traç gruixut.

c) Folis 35r-55r, escriptura gòtia minúscula no formada.

d) Folis 1r-2r, 4v, 7r, 29r, 34ab, 55r-58v, 121b, 136d, escriptura gòtica semibastarda, menuda i dextrogira; aquesta mà ha posat els títols dels tractats en català continguts als folis 136-152.

5. Decoració: Miniatures de mitja pàgina als folis 6r, 6v, 7r, 8r, 9r, 10r, 11r, 12r, 13r (dues).[124] Al marge inferior del foli 14r, dibuix d'un caragol damunt el qual hi ha una papallona. Manícules.

6. Notes: Al foli 41v, d'una mà del segle XV, posterior a l'escriptura del ms.: «Del estament de nostra sancta Religio de Cartoxa e de totes les persones de aquella». Foli 42r: «Del Emperador de Roma de tots los Reys ... e de totes les ciutats comunitats e pobles de aquells En special del nostre Rey e Regne

124. Cf. Pere BOHIGAS I BALAGUER, *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña. Contribución al estudio de la historia de la miniatura catalana,* Barcelona Asociación de Bibliófilos 1965, II, 261-263.

de Arago e de la propria ciutat de Valencia ... E special de la nostra casa sancta de [*nom raspat*]».[125]

9. Copistes: Quatre.

10. Revisions i correccions: El text ha estat esborrat en tres indrets: fol. 31b, 51b, 156 (tota una pàgina).

12. Notícies històriques: Manuscrit d'al·luvió, format pels plecs escrits per la primera mà, entremig dels quals foren introduïts els escrits per la segona mà i després completats amb el plec inicial, on només van escriure les dues darreres mans. Les referències que hom troba a la cartoixa, a Porta Coeli i al regne i ciutat de València només es troben en la part escrita per la mà segona. Tant podria ésser, doncs, que els plecs escrits per la primera i la segona mà s'haguessin unit dins la cartoixa de Porta Coeli, com que els dos plecs sortissin de la cartoixa esmentada i s'unissin amb els altres en algun lloc que les dades que proporciona el volum no permeten determinar. El detall del títol del segon dels tractats en llengua catalana, posat per la mà quarta, fan comprendre que el manuscrit es configurà en el seu estat actual quan encara es trobava en terres catalanes o en poder d'algun català.

V. Conclusió

1. Estat de conservació correcte.

2. Datació: Entre el segle XIV i el segle XV.

3. Origen valencià.

4. Propietaris i procedència: Cartoixa de Porta Coeli, prínceps Rossi, BAV.

125. La raspadura del nom delata la voluntat d'ocultar l'origen del ms. Tractant-se de València, la cartoixa no pot ésser altra que Porta Coeli.

QUARTA PART

TRADUCCIONS

A. AL CATALÀ

Psaltiri, traduït del llatí per Guillem Fontana

128

1. BNM, ms. 4286

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 150 × 230 × 36.
b) Material: ànima de cartró recoberta de paper de color verd.
c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, etiqueta, amb signatura antigua: «P 119».
2. Llom de pell groga. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant tres nervis interns perceptibles en el seu encaix en les tapes.
b) Descripció de les seccions: buides. Al capdavall, etiqueta amb cota actual del manuscrit escrita en tinta: «Mss. | 4286».
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + III. Foli de guarda inicial Ir, dalt de tot, segell de la BNM; foli Iv, etiqueta de paper enganxada: «Ms | 4286». Foli de guarda final Ir, segell de la BNM. Filigrana com la del manuscrit 4187 de la mateixa biblioteca (cf. supra, n. 84, I, 3, a).
c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
e) Capçalera dalt i baix.
g) Llavis del mateix paper de coberta.
4. Conclusió: Data: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.
2. Matèria: Paper i pergamí.
4. Folis: III + 150 + III.
5. Dimensions:
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam: «eternal».
2) Plec de 6 × 2, folis 13-24, amb reclam: «lo cel».
3) Plec de 6 × 2, folis 25-36, amb reclam: «-sible justicia».
4) Plec de 6 × 2, folis 37-48, amb reclam: «contemplar».
5) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam: «que no pusch».
6) Plec de 6 × 2, folis 61-72, amb reclam: «uenidor».

7) Plec de 6 × 2, folis 73-84, amb reclam: «gracia».
8) Plec de 6 × 2, folis 85-96, amb reclam: «coses».
9) Plec de 6 × 2, folis 97-108, amb reclam: «veen».
10) Plec de 6 × 2, folis 109-120, amb reclam: «tua».
11) Plec de 6 × 2, folis 121-132, amb reclam: «aquestes».
12) Plec de 6 × 2, folis 133-144, amb reclam: «reembre».
13) Plec de 3 × 2, folis 145-[150].

Tots els plecs tenen uniformement el primer i el darrer full de pergamí, menys l'últim plec, que només en té el primer full. A l'interior de cada plec, la col·locació del pergamí és: pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl.

Els folis 148v-[159]v són buits.

8. Foliació contínua, en tinta i xifres aràbigues, caràcters del segle XVIII, a l'angle superior dret del recto dels folis, que va del 1 al 148.

9. Numeració de plecs: Només hi ha rastres de l'antiga numeració de plecs, alfanumèrica en rúbrica a l'angle inferior dret del recto dels folis. Signatures alfanumèriques *a* – *n*, numerats el sis primers folis de cada plec. De la *k* a la *n* les signatures s'han conservat millor.

10. Filigranes: a) Folis 3-70, 135-[149], de l'arc tensat amb sageta, no repertoriada.

b) Folis 74-83, 98-107, 122-131, de la flor de cinc lòbuls, somada de creu, semblant a la de BRIQUET 6383, datada a Siena el 1410, als Països Baixos entre 1411-1416 i a Pistoia el 1415.

c) Folis 86-95, 110-119, de les muntanyes encerclades i somades d'antena i creu, semblant a BRIQUET 11852, datada a Dijon el 1376 i a Brunswick el 1415.

11. Forats: Quatre perforacions rodones sobre les línies de justificació verticals, fora de la caixa.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222. Primera línia en blanc o trepijada.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1-113. Foli 1r, *inc*. de la dedicatòria: «A la molt honorabla e molt sauia madona agnes muler quondam del molt honorable e de gran saviea mosen ramon çaual ciutada de barcelona conseller e maestre racional del senyor rey dArago En Guillem fontana scriuent ab aquella major honor e reuerencia ques pertany ni pot se recomana molt en sa gracia e santes oracions. Moltes e diuerses uegades madona molt honorabla...»

Foli 2r, *exp*. de la dedicatòria: «... per merits dela sua molt sagrada mort e pacio los uos retribuescha en aquest mon per gracia e en laltre per gloria amen».

Foli 3r, *inc*. del pròleg [*rúbrica*]: «Comença lo prolech del present libra [*fi de rúbrica*]. Al molt reuerent pare en Christ e senyor lo senyor en Berenguer per la gracia de Deu bisbe de Taraçona, [126] frare francesch eximeniç del orde dels frares menors seruent seu e fill en nostre senyor Deu Jhesu Xrist si mateix recomana ab tota reuerencia laor e gloria de aquell qui es eternal e molt beneuenturat faedor de totes coses...»

Foli 3r, *exp*. del pròleg: «E primerament es demanat açi gracia de loar nostre senyor Deu tot empatxament remogut e foragitat».

Foli 3r, *inc*. del tractat: «Comença donchs la dita lahor de nostre Senyor Deu en la forma seguent (*rúbrica*:) En aquest primer psalm es demanat que sia donade gracia al pecador migançant la qual age lo cors abil e dispost aloar nostra Senyor Deu enles excellencies deual scrites (*fi de rúbrica*). Creador de totes coses qui es deu tot poderos uertader e uirtuos...»

Foli 113r, *exp*.: «Car tu mas feyt e format e constituhit aposseheir la tua gloria e per ço que yo e tots los fels christians eternalment possehissen aquella permetist quels teus enemichs escampassen habundantment la tua sanch preciosa».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Psaltiri deuotíssim*, en traducció catalana medieval de Guillem FONTANA.

II

1. Folis 114-141v. Foli 114r, *inc*. (*rúbrica*): «Aquests psalms que seguexen son stats trets de vn petit libre que feu aquell mateix maestra qui feu lo precedent son de gran illuminacio ala anima deuotament en aquells vol legir e contemplar (*fi de rúbrica*). O e quant es digne de reprensio, o e quant es criminós o quant es scelerat peccador cech pobre e nuu de totes uirtuts aquell qui en aquest mon cascun dia pert temps...».

Fol. 141v, *exp.:* «... e prouehir aquella per dignes fruits de penitencia».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Exposició dels psalms,* en traducció catalana medieval de Guillem FONTANA.

III

1. Folis 142r-148r. Fol. 142r, *inc*.: «O anima mia gran compassio he de tu per tal com ueig que est posada en sobres grans angusties e tribulacions, empero per gran colpa e malicia tua...».

Fol 147v-148r, *exp*.: «... e aportam en la dreta uia e carrera per la qual me puxa acostar a tu en la present uia per gracia e en lesdeuenidora per gloria Amen».

126. Cf. *supra*, p. 411, nota 98.

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Oració conclusiva del Psaltiri.*

3. Altres manuscrits: BC ms. 300; Bibl. RABLLB, ms. 3-II-20; BNP esp. 45; Tarragona, Biblioteca Pública de l'Estat, ms. 46, fol. 434v-434v.

I-III

3. Altres manuscrits: BC ms. 300; Bibl. RABLIB, ms. 3-II-20; BNP esp. 45; Tarragona, Biblioteca Pública de l'Estat, ms. 46, fol. 434v-434v.

4. Catàlegs i bibliografia: Torres Amat, *Memorias*..., 261; Massó i Torrents, *Les obres*, 674, nº 182; Martí, *Notes descriptives*, 370; Domínguez-Bordona, 53-54; IGMBNM, t. X, 323; Castro, 296-298; Curt J. Wittlin, *Un centenar de oraciones del* Psalterium alias Laudatorium *de Francesc Eiximenis traducidas al catalán por Guillem Fontana en 1416, con una oración original,* dins «BRABLB» 41 (1986-1987) 163-190; BOOCT (1984) cnum 698; BITECA (1991-2009) manid 1496.

5. Edició: Girona, Diego de Gumiel 1495 (Kurz 133, Palau 85210); J. Calveras, *Psaltiri en laor de Déu e menyspreu del món. Fragment d'un incunable català de Girona,* Biblioteca Balmes, Barcelona 1933, 32 p. En prepara una edició crítica Curt Wittlin.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 100 × 145, a columna tirada, de 16-22 línies. Impaginació: 15 + 100 + 30 × 25 + 145 + 50.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda amb trets cursius del s. XV, de mans que s'alternen.

4. Reclams horitzontals centrats.

5. Decoració: Inicial i capitals vermelles, de mòdul gran i mitjà. Rúbriques.

6. Notes i signes de notes: f. 3v, 9v, 13r, 29r, 31r, 38r, 48v-49r, 62r, 64v, 65r, 66v.

7. Segells i timbres: fol 1r, 6r, 11r, 33r, 56r, 61r, 70r, 78r, 89r, 102r, 113r, 120r, 138r, 140r, 148r.

10. Revisions i correccions: fol 3rv, 11v, 17r, 22r, 25v, 27v, 33v, 52r, 56v, 59r, 98r, 136v. La majoria de les correccions són addicions.

11. Antigues signatures: P. 119 [f. 1r, angle superior esquerre, en tinta].

V. Conclusió

1. Estat de conservació correcte.

2. Datació: Primera meitat del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència. És a les col·leccions reials des del segle XVIII.

129

2. París, BNF, ms. espag. 45

I. Enquadernació

1. Cobertes com el ms. BNF espag. 9.[127] a) Mides de superfície i gruix: 230 × 306 × 29.

b) Material: pasta de paper recoberta pell de color marró.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, a dalt, etiqueta de paper amb la signatura actual: «Esp. | 45».

d) Elements decoratius: Ferros daurats que ressegueixen els cantons de les dues cobertes, ara enllaçats, amb les puntes coincidents acabades alternadament en fletxa i trèvol.

2. Llom de pell vermella, amb les armes de Carles X. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Plecs relligats a les tapes mitjançant cinc nervis interiors que en treuen cinc d'exteriors, formant sis seccions.

b) Descripció de les seccions 1), 4) i 6) ferros en or representant l'anagrama de la corona reial i flors de lis; 2) en majúscules daurades: «Les | psaumes | en | provençal»; 3) i 5) flor de lis daurada. A la secció 6), etiqueta enganxada amb la cota actual del ms: «esp. | 45».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + III. Foli de guarda inicial IIr, en tinta: «Volume de 75 Feuillets | Les Feuillets 71-73 sont blancs | 9 Novembre 1875».

c) Cobertes (folres) de paper d'aigues.

El foli de guarda final I és de pergamí i podria haver format part d'una coberta antiga del manuscrit. Conté una escriptura notarial pràcticament esborrada, de la qual es pot llegir la primera línia i part de la segona: «Sit [omnibus] notum quod ego Maria filia uestri Guillemi de [orti]genis et domine Marie uxoris eius de parrochia sancte Eulalie de Papio[lo diocesis] barchin. de assenssu et uoluntate dicti Petri fren[... ... ... recogn]osco uobis dicto Guillermo de [... ...]». A la darrera línia s'hi pot llegir: «... lupricati...». Lletra de final del s. XV, principis del XVI. Il·legible cap més frase, ni visible la data. L'escriptura es troba en el costat carn del pergamí, que ara és el verso del foli. En el costat pèl, que ara és el recto del foli i que fou numerat com a foli 75 abans de l'enquadernació actual, hi ha una inscripció, possible *probatio*

127. Cf. *Primera part* / *1*, n. 23.

pennae o esborrany, escrita en lletra del s. XVI: «a al molt honrat lo s | Al molt honrat lo ss en nicolau | mestrosa mercader de barcalona | sia dada a la blanquaria prop».

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis amb ferros daurats.

4. Conclusió. Data: s. XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper i vitel·la.
4. Folis: II + 74 + III.
5. Dimensions: 210 × 295 × 20.
6. Plecs: 1) Plec de 7 × 2, folis 1-14, amb reclam: «ment».
2) Plec de 7 × 2, folis 15-28, amb reclam: «continuament».
3) Plec de 7 × 2, folis 29-42, sense reclam.
4) Plec de 9 × 2, folis 43-70, amb reclam: «es tal».
5) Plec de 4 × 2, folis 61-74.

Plecs constituïts per cinc fulls de paper posats entre un full extern i un altre d'intern de pergamí. Els fulls de pergamí externs presenten l'ordre carn-pèl, pèl-carn i els interns, carn-pèl, pèl-carn en el plec 1. En els plecs 2, 3, 4 i 5 l'ordre dels fulls de pergamí interns és pèl-carn, carn-pèl.

En el darrer plec són buits els folis 70rb-74v. Al verso d'aquest darrer foli, dalt de tot, hom pot llegir: «Jhesus», «1363 psalms». La primera inscripció pot ésser del s. XVI, la segona té lletra del s. XV.

8. Foliació: Doble foliació en xifres aràbigues, contínua, des del principi al final del ms., a l'angle superior dret del recto dels folis. La primera i més alta és escrita en llapis; la segona en tinta. Podrien ésser d'una mateixa mà, del s. XVIII.

9. Numeració de plecs: Signatures a1-7, b1-[7], c1-7, d1-9, e1-7, en la primera meitat de cada plec.

10. Filigranes: a) Folis 1-41, de la clau, semblant a Briquet 3792, documentada a Siena el 1419.

b) Folis 44-74, del carro, semblant a Briquet 3544, documentada a Lucca els anys 1434 i 1463-1479, a Damme els anys 1452-1456, a Lille els anys 1456-1474, a Roma els anys 1459-1460 i a Ulm l'any 1473.

11. Forats rodons per a definir la caixa d'escriptura, visibles als marges superiors dels folis.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia i a la mina de plom. 1111 2222.

III. Contingut literari

I

1. Folis 1-57rb. Fol. 1ra, *inc.*: de l'endreça: [*dalt de tot*: Ihs] «A la molt honorable e molt sauia madona agnes muler quondam del molt honorabla e de gran sauiesa mosen Ramon saual Ciutada de Barchalona Conseller e mestre racionall del senyor Rey de Arago en guillem fontana scriuent ab aquella maior honor e reuerencia ques pertany ni pot se recomana molt en sa gracia e santas oracions. Moltes e diuerses uaguades madona molt honorabla ma auets pregat que us uolgues arromansar vn petit libra scrit en lati qui es feyt e compilat a manera de psaltiri...»

Fol. 1vb, *exp.* de la dedicatòria: «... prech al meu reuerent senyor Ihesu xt que per merits de la sua molt sagrade mort e pacio los uos retribuescha en aquest mon per gracia e en laltre per gloria. Amen».

Fol. 2ra, *inc*. del pròleg (*rúbrica*): «Comensa lo prolec del present libre (*fi de rúbrica*). Al molt rauerent pare en christ e senyor lo senyor en Berenguer per la gracia de deu bisba de Teraçona frare fransench eximenic del orde dels frares menors seruent seu e fill en nostre senyor deu Ihesu Christ si matex recomane ab tota rauerensia laor gloria de aquell qui es eternal ebeneuenturat fesedor de totes coses. Molt reuerent pare e senyor meu per larga experiensia he conegut que la uostra paternitat se adelita molt en contemplar les coses spirituals...»

Fol. 2rb, *exp*. del pròleg: «... E primerament es demanat asi gracia de loar nostra senyor deu tot empatxament remogut e foragitat. Comensa dochs la dita lahor de nostra senyor deu en la forma sagunt (*sic*)»...

Fol. 2va, *inc*. del primer tractat (*rúbrica*): «En aquest psalm es deniat (*sic*) que sia donada gracia al pecador mijansant la qual haia lo cors abil e dispost a loar nostre senyor deu en les excellencias deual scrites (*fi de rúbrica*). Creador de totes coses qui es Deu tot poderos uertader he uirtuos e pura sanctadat...»

Fol 24rb, *exp*. del primer tractat: «... E jatsia aço que algun not pusca loar sufficient ni digna empero ueias la nostra bona uolentat que hauem en loar e amar e honrar te entotes coses per tota la nostra vida (*rúbrica*:) Aci finex lo primer tractat deo gracias» (*fi de rúbrica*).

Fol. 24rb, *inc*. del segon tractat (*rúbrica*): «Comensa lo segon qui tracta de la vide singular e excellent del nostra redemptor Jhesuchrist (*fi de rúbrica*) [Fol. 24va] Acabat per gracia de deu lo primer tractat de la present obre qui es de la laor e accellencias del creador seguex se lo segon trectat qui es de la uide e excellencia del redemptor esenyor nostre Jhesu christ En lo qual es feta me-[*cancell*: ncio]-moria dela sua molt segrade mare e molt humil uerge madona sancta maria e dels sancts angels e de algunas altres coses a ell en alguna manera pertanyents...»

Fol 43rb, *exp*. del segon tractat: «... Per tal que no periscam ni siam per nostres enamichs presos e catiuats mas la tua ajude mijansant siam saluats e ab tu ensemps ab lo teu glorios fill haiam gloria eternal amen».

Fol 43va, *inc*. del tercer tractat (*rúbrica*): «Aci comence lo terç tractat qui es de la ordinacio del hom miserabla e peccador (*fi de rúbrica*) Finit e acabat per gracia de deu lo segon tractat qui era dela vide e accellencia del nostre redemptor Ihesu christi seguex se lo (*interlin*) terç (*fi d'interlin*) tractat e derrer qui es de la ordinació e vide del hom miserable e peccador E aquest tractat es departit en dues parts...»

Fol 57rb, *exp*. del tercer tractat: «... Car tu masfet e format e constituit apoceir la tua gloria eper ço que yo etots los feels christians eternalment poseisen aquella permetist quells teus enamichs escanpasen abondosament la tua sanch preciosa | Deo gracias amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Psalteri*, traduït per Guillem Fontana.

4. Catàleg: Torres Amat, *Memorias para un diccionario crítico de los escritores catalanes,* Barcelona 1836, 261; Morel-Fatio, *Catalogue* 3a, nº 9; Massó i Torrents, *Les obres*, 674; Martí, *Eximenis*, 481; Bohigas, 93; BOOCT (1984) cnum 700; BITECA (1998) manid 1498 cnum 700; Bénédictins de Bouveret, *Colophons des manuscrits occidentaux des origines au XVIe siècle,* 1965-1979, it. 13939; Ch. Samaran – Robert Marichal et al., *Catalogue des Manuscrits en écriture latine portant indications de date, de lieu ou de copiste. Tome IV-I. Bibliothèque Nationale, Fons Latin (Supplément), Nouvelles Adquisitions Latines, Petits fonds divers,* París, CNRS 1981, 267; tome IV-II, planxa LXXI; François Avril et al., *Manuscrits enluminés de la Péninsule Ibérique,* París, Bibliothèque Nationale 1982, 171, n. 226.

II

1. Folis 57va-67va. Fol. 57va, *inc*. (*rúbrica*): «Aquests psalms quis saguxan (*sic*) son stats trets de vn petit libre que feu aquel matex maestre qui feu lo precedent son de gran illuminatio a la anima qui deuotament aquells vol ligir e contemplar (*fi de rúbrica*). O e quant es digne de reprencio o quan es criminos o quan es celerat pecador cech pobre e nuu de totes uirtuts aquell qui en aquest mon cascun dia pert temps lo qual li es donat per nostre senyor deu que puxa goyar e adquirir merits...»

Fl. 67 va, *exp*: «... Per tal que clarament puxa veure me dapnacio eprouair a aquella per dignas fruyts de penitencia Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Salms.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (2009) manid 1498 cnum 11092.

III

1. Fol. 68ra-70ra. Fol. 68ra. *inc*.: «O anima mia gran compacio he de tu per tal com veig que est posade en sobres grans angustias e tribulacions empero per gran culpa e malicia tua Car franquement e voluntaria e sens alguna force e

violencia test luyade e despertida del teu reuerent creador quid ha feta ecreade ereamude ab la sua preciosa sanch...»

Fol. 70ra, *exp*.: «... Donchs imperial senyor placiat que luyns de mi la faxuguesa de aquest meu corruptibla cos eseparem dels ligams mundanals e aportem en la dreta via e carrera per la qual me puxa acostar a tu en la present via per gracia e en lasdeuenidora per gloria Amen | Ffon acabat descriure lo present libre al disapte sant que teniam (*corr pro* teninam) (*interlin*) XXVII de mars (*fi de interlineat*) de la nativitat de nostro senyor 1456 | Qui scripsit scribat semper cum domino viuat Nerssus vocatur qui scripsit benedicatur Dentur pro pena paradisi gaudia amena AMEN».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Oració conclusiva del Psaltiri.*

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA (1998) manid 1498 cnum 1779.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 135 × 165, a dos corondells, de línies variables. En pàgines plenes se'n compten de 24 i de 30 línies. Impaginació: 20 + 60 + 15 + 60 + 52 × 405 + 165 + 84.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica cursiva, amb influències de la bastarda, del s. XV, d'una mateixa mà. Els folis 2rb-7rb són escrits en tinta negra. Tots els altres en tinta sèpia.

4. Reclams horitzontals centrats enquadrats.

5. Decoració: Inicials de dedicatòria, pròleg i tractats segon, tercer, dels segons salms i del tractat anònim executades amb colors blau i vermell combinats, filigrana plena i antenes de colors vermell i malva. Capitals blaves i vermelles alternades, amb filigrana semiplena i antenes de color vermell i malva. Rúbriques. Calderons blaus i vermells.

6. Notes, signes de nota i manícules als folis 34v, 51v, 52v, 56v, 60r, 61v-63r, 68r-70ra.

7. Segell de la Biblioteca Reial als folis 1r, 70v.

9. Copistes: Dos. Un escriu el text, l'altre les rúbriques. El segon copista a vegades escriu alçant sensiblement l'escriptura cap a la dreta. El nom de Nerssus sembla un sobrenom culterà.

10. Revisions i correccions al folis 8va, 10va, 11va-b, 23ra, 26va, 28rb, 68va, 69va.

11. Antigues signatures: Fol. 1r: «7697».

12. Notícies històriques: Cf. supra, n. 88. Segons les notes del foli de guarda final esmentades més amunt, el ms. es movia entorn de Barcelona (el Papiol) durant el segle XVI. Si els seus posseïdors foren alguns del qui hi apareixen anomenats, Guillem d'Ortigosa i Nicolau Mestrosa són candidats a

la possessió. L'únic cert és que el ms. passà a la col·lecció del cardenal Mazarin i el 1668 a la Bibliothèque Royale.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Taques d'humitat als folis 1-2. Alguns folis de pergamí són irregularment tallats. L'estat general és satisfactori.
2. Datació: 1456.
3. Origen català.
4. Propietaris i procedència: Mazarin, BR de París,

130

3. Barcelona, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, ms. 3-II-20.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 133 × 205 × 50.
b) Material: Cobertes de pergamí, ànima de cartró.
c) Indicacions escrites: Contracoberta II, signatura antiga, en llapis: «3-III-1».
2. Llom ras, del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: El fet que el llom i les cobertes s'hagin després del cos del volum, permet d'observar que ara els plecs són deslligats. La relligadura antiga era feta a base de cinc nervis interns.
b) Descripció de les seccions: 1) buïda; 2) lletres daurades incises: «EXIMENIÇ | LIBRE | DE LAHOR | DE DEV»; 3) buida; 4) antiga signatura conventual en tinta: «Z | 5 | 11»; 5) etiqueta enganxada amb cinta adhesiva transparent que conté la signatura actual del volum escrita en tinta: «3-II-20».
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I + VII, de paper verjurat amb filigrana heràldica. Foli de guarda I recto, en tinta: «+ | Pertinet ad. Conv. S. Augustini Barcinonensis | Real Academia de B. Letras. Barna». En llapis: «Eximenis | lahors de Deu | Flor del Psalteri».
c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
e) Capçalera i capçada: N'hi havia, però ha desaparegut.
g) Llavis del mateix pergamí.
4. Conclusió: Data: Proposaríem com una data probable els primers anys del segle XVII o finals del XVI, per la presència en el llom del cos del volum de restes d'un paper imprès que enfaixava els plecs, el qual, per la seva qualitat i pels caràcters clarament humanístics, seria datable del s. XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: I + 281^{1} pàgines + 96^{2} pàgines + VII.
5. Dimensions: 135 × 202 × 45.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, pàgines 1-24, amb reclam: «eternal».
2) Plec de 6 × 2, pàgines 25-48, amb reclam: «mies».
3) Plec de 6 × 2, pàgines 49-71, amb reclam: «-sericordia».
4) Plec de 6 × 2, pàgines, 72-95, amb reclam: «porta».
5) Plec de 6 × 2, pàgines 96-119, amb reclam: «O xtia».
6) Plec de 6 × 2, pàgines 120-143, amb reclam: «effusio».
7) Plec de 6 × 2, pàgines 144-167, amb reclam: «nat eter-».
8) Plec de 5 × 2, pàgines 168-187, amb reclam: «dels».
9) Plec de 6 × 2, pàgines 188-211, amb reclam: «molt».
10) Plec de 6 × 2, pàgines 212-237, amb reclam: «faça».
11) Plec de 6 × 2, pàgines 238-261, amb reclam: «ala aiuda».
12) Plec de 6 × 2, pàgines 262-[281]-5 de la segona numeració, amb reclam: «que vostra».
13) Plec de 6 × 2, pàgines 6^{2}-29^{2}, amb reclam: «en aquesta».
14) Plec de 6 × 2, pàgines 30^{2}-53^{2}, amb reclam: «pusque».
15) Plec de 6 × 2, pàgines 54^{2}-77^{2}, amb reclam: «certes».
16) Plec coix de 5/4, pàgines 80^{2}-97^{2}.

Al darrer plec manca el primer full, que correspondria a les pàgines 78-79 i 98-99. De fet, al marge superior de la pàgina 80, una nota en tinta i entre parèntesi adverteix: «Aqui falta mitja fulla i al fi l'altra mitja». La mateixa advertència es retroba al marge superior de la pàgina [97]: «Manca la darrera mitja fulla». Aquestes dues inscripcions semblen ésser de finals del segle XIX o de principis del XX. Omeses les pàgines 226-227.

8. Foliació: El manuscrit no és foliat, ans paginat. Hi ha dues paginacions: la primera arriba fins a la pàgina 281; en aquesta mateixa pàgina comença la paginació següent, amb el número 1 escrit al marge, la qual arriba al foli 97, amb les mancances acabades d'al·ludir. La paginació és moderna i no remunta el segle XVIII.
9. Numeració de plecs: no n'hi ha rastre.
10. Filigranes: a) Pàgines 1^{1}-94^{1}, de la flor, semblant a la de Briquet I, 6655, datada a Palerm a partir del 1462, amb variants a Pisa els anys 1464-1469 i a Perusa els anys 1456/1458.
b) Pàgines 96^{1}-186^{1}, de la flor, semblant a la de Briquet, II, 6654, datada a Roma els anys 1452-145.

c) Pàgines 188[1]-281[1], 1[2]-96[2], de la flor, semblant a la de BRIQUET, II, 6644, datada a Roma els anys 1443-1447, amb una variant idèntica a Florència dels anys 1444-1446 i una variant semblant a Pisa dels anys 1445-1448.

11. Forats rodons, als angles de la caixa d'escriptura.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom: 1111 2222. Línies de guia per a les línies d'escriptura. Primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Pàg. 1[1]-281[1]. Pàg. 1[1], *inc*. del pròleg (*rúbrica*): «Comença lo prolech del present libre dirigit per mestre ffrancesch Eximeniç del orde dels frares menors al Reuerent pare en Christ lo bisbe de teraçona lo qual libre es appellat flor del psalteri e en altra manera de lahor de deu (*fi de rúbrica*) | Al molt reuerent pare en xt e senyor lo Senyor en Berenguer per la gracia de deu bisbe de Teraçona ffrare francesch eximeniç del orde dels frares menors seruent seu e fill en nostre Senyor deu ihesu christ si mateix recomana ab tota reuerencia laor e gloria...»

Pàg. 3[1], *exp*. del pròleg: «... tot empatxament remogut e foragitat. Comensa donchs la dita lahor de nostre Senyor deu en la forma seguent».

Pàg. 3[1], *inc*. del primer tractat (*rúbrica*): «En aquest psalm es demanat que sia donada gracia al peccador migensant la qual haia lo cors habil e dispost en loar nostre senyor en les sues excellencies e magnificencies (*fi de rúbrica*). Creador de totes coses que es deu vertader e virtuos, pura sanctedat...»

Pàg. 77[1]-78[1] *exp.* del primer tractat: «... Empero veges la nostra bona voluntat que hauem en loar te amar e honrar en totes co-|ses per tota la nostra vida (*rúbrica:*) Aci feneix lo primer tractat Deo gracias comença lo segon qui tracta de la vida e singular excellencia del nostre redemptor Jhesu Christ saluador e mestre nostre (*fi de rúbrica*).

Pàg. 78[1], *inc*. del segon tractat: «Acabat per gracia de deu lo primer tractat dela present obre qui es dela laor e excellencia del creador Segueix se lo segon tractat qui es de la vida e excellencia del redemptor e senyor nostre ihesu christ...»

Pàg. 159[1]-160[1], *exp*. del segon tractat: «... mas la tua aiuda migençant siam saluats e ab tu ensemps ab lo teu glorios fill haiam gloria eternal AMEN | (*rúbrica:*) Aci es finit e acabat per gracia de deu lo segon tractat. Comença lo tercer qui es de la ordinacio e vida del home miserable e scelerat abominable peccador» (*fi de rúbrica*).

Pàg. 160[1], *inc*. del tercer tractat: «Finit e acabat per gracia de deu lo segon tractat qui era de la uida e excellencia e uida del nostre redemptor ihesu christ Segueix se lo terç tractat e derrer qui es de la ordinacio e vida del hom hom (*sic*) miserable e peccador. E aquest tractat es departit en dues parts la primera posa alguns psalms profitosos en seruar los manaments...»

Pàg. 281[1], *exp*. del tercer tractat i de tota l'obra: «... Donchs imperial senyor placiet que aluys de mi la fexuguesa de aquest meu corruptible cors e sepparam dels ligams mundanals e apportem en la tua dreta via e carrera per la qual me pusque acostar a tu en la present vida per gracia e en la sdeuenidora per gloria Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Flor del Psalteri*.

4. Catàlegs i bibliografia: Massó i Torrents, *Les obres*, 675; Martí, *Eximenis*, 481; BITECA (1999-2004) manid 2019 cnum 1781.

II

1. Pàgines: 1[2]-97[2]. Pàgina 1[1], *inc*. del pròleg (*rúbrica*): «Titol o preambol en les expositions seguents co es primerament en la oracio (*fi de rúbrica, comença en lletra blava*:) Aue maria gratia plena (*fi de lletra blava, torna rúbrica*:) Pater noster qui es (*fi de rúbrica, torna la lletra blava*:) Salue regina misericordie (*fi de lletra blava i rúbrica*) [pàg. 2]. Al molt honorable mossen P. dartes Caualler mestre Racional del S. R. en Marti ffrare anthoni canals del orde dels frares prehicadors indigne mestre en la sancta theologia inflamada pura e studiosa oracio Plague ala diuinal bonea no ha molts dies passats vostra humilitat venc a la mia cella Portant vn cistern dins lo qual eren expostes les oraciones dela Aue Maria del Pater noster e dela salue Regina...»

Pàg. 12[2], *exp*. del pròleg: «... E prech nostre S. deu que axi se encorpora en ells e sien en tal manera inflamats en Ihesu Christ e en la gloriosa mara sua que null temps sien sepparats de lur amor e gracia amen».

Pàg. 12[2], *inc*. (*rúbrica*): «Contemplacio molt deuota sobre la salutacio angelica la qual es Aue Maria (*fi de rúbrica, comencen lletres verdes*). Aue maria gracia plena (*fi de lletres verdes i rúbrica*) A tu senyor deu meu faç aquellas gracias que pusch dela pregonea deles mies entramenas...»

Pàg. 35[2], *exp*.: «... oblidant tot si mateix solament contemplant la mara ab lo fill e lo fill amb la mara Amen».

Pàg. 35[2], *inc*. (*rúbrica*): «Molt deuota oracio e saludable sobre la sancta oracio del pater noster (*fi de rúbrica, comencen lletres verdes*:) Pater noster qui es in celis sanctificetur nomen (*fi de lletres verdes i rúbrica*). Ho sobirana clemencia ineffabla dignitat e benignitat o merauellosa bonea...»

Pàg. 66[2], *exp*.: «... en tu en la vida eternal la qual nos vulles atorgar tu qui es beneuenturat per secula seculorum Amen».

Pàg. 66[2], *inc*. (*rúbrica*): «Segueix se vna molt deuota contemplacio (*fi de rúbrica, comencen lletres verdes*:) Pater Salue regina misericor. ui. d. (*fi de lletres verdes i rúbrica*) A saludar la beneuenturada verge gloriosa madona sancta maria primerament deuem considerar la sua magnitud e granea...»

Pàg. 97[2], *exp*. «... O clement delliurant piadosa distribuint dolça donant tu matexa O clement aconsolant dolça alletant O clement en la obra piadosa en la affectio dolça en (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: ANTONI CANALS, *Exposició de l'Ave Maria, Pater noster i Salve Regina.*

3. Manuscrit únic.

4. Catàlegs i bibliografia: QUETIF-ÉCHARD, *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, I, p. 700; XIMENO, V., I, pp. 33-34 y 365; VILLANUEVA, XVIII, 270-271; FUENTES, C., *Escritores dominicos del reino de Valencia*, pp. 77-78; TORRES AMAT, F., *Memorias*, p. 137; CORMINAS, J., *Suplemento*, Burgos 1849, p. 64; AGUILÓ, pp. 154-158, n. 238; p. 687, n. 2833; RIBELLES COMIN, J., *Bibliografía de la lengua valenciana*, t. I, Madrid 1915, pag. 95-111; FUSTER, J. P., *Biblioteca Valenciana*, t. I, Valencia 1827, pp. 18-19; VERA, F., I, pp. 206-207; RUBIÓ, A., *Documents* I, pp. 401-403, 413-414; II, 350; RUBIÓ, J., *Literatura catalana*, pp. 763-766, 751-755 (en *Historia General de las Literaturas Hispanas*, dirigida por Díaz-Plaja, t. III); RUIZ CALONJA, J., *Historia de la literatura catalana*, Barcelona 1954, pp. 182-195 y 205; COLL, J. M., *El Maestro fray Antonio Canals*, *discípulo y sucesor de san Vicente Ferrer*, en «AST», 27 (1954), 9-21; SANCHIS GUARNER, M., *Dos dominics coetanis en les antípodes literàries*: *Antoni Canals i Sant Vicent Ferrer*, dins «Anales del Centro de Cultura Valenciana» 1966, pp. 1-9; *Repertorio de historia de las ciencias eclesiásticas en España*, t. I, pp. 271-2, n. 146; *MOPH* VII, 68 s.; *SOP* I, 707; A. RUBIÓ I LLUCH, *Joan I humanista i el primer període de l'humanisme català*, dins «EUC», 10 (1917), 83-91; J. VIEILLARD, *Nouveaux documents sur la culture catalane au moyen âge*, dins «EUC» 15 (1930), 21-40; TH. KAEPPELLI, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, I, pp. 105-108; BITECA (1999-2004) manid 2019 cnum 1620; Joan REQUESENS I PIQUER, *La Glossa al* Cant de la Sibil·la *d'Antoni Canals,* dins «ATCA», 21 (2002), 219-256.

5. Edicions: J. VIVES, *Exposición medieval del «Pater Noster» en traducción catalana de fray Antonio Canals*, dins «AST», 28 (1955), 133-156; *Exposiciones del «Ave Maria» y «Salve» en traducción catalana de fray Antonio Canals*, dins «AST», 29 (1956), 79-94.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 80 × 120, a columna tirada, de 21 línies. Impaginació: 25 + 80 + 25 × 30 + 120 + 53.

2. Tipus de ratllat: No hi ha línies verticals de justificació, hi ha una sola línia horitzontal al marge de justificació. Línies traçades i escrites: 21/22. UR = 5,1.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura humanística arrodonida del segle XV, de dues mans. La primera escriu les pàgines 1^1-286^1, és a dir, el tractat eximenisià i la segona escriu les pàgines 1^1-97^2, és a dir, el tractat de Canals.

4. Reclams horitzontals centrats.

5. Decoració: Caplletres amb orla a les pàgines 1^1 i 2^2. La primera usa l'or i els colors blau, verd i rosa; la segona el colors blau i lila i l'or. L'orla de la primera inicial representa un fullatge convencional, que es combina amb cinc

solets en or radiants. La segona orla és del tipus tija amb pàmpols, fulles verdes, roses, blaves, vermelles i en or, i dos ocells: l'un amb la cua i l'altre amb les ales de color verd. Capitals blaves i vermelles. Algun calderó. Rúbriques. En els folis 1^2-97^2 s'usen lletres gòtiques cal·ligràfiques de color verd per als versets de l'Ave *Maria*, el *Pater noster* i la *Salve Regina* qui hi són comentats. Algunes lletres caudades.

6. Notació marginal: Uns números aràbics en tinta i entre parèntesis fan el recompte del seguit de salms en cadascuna de les tres parts de l'obra d'Eximenis.

9. Copistes: dos.

11. Antigues signatures: Cfr I, 2, b.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: El ms. és deslligat i, potser s'hauria de relligar. Els primers i darrers folis són fatigats.

2. Datació: Tercer terç del segle XV.

3. Origen barceloní.

4. Propietaris i procedència: Prové del convent de Sant Agustí, de Barcelona.

131

4. Barcelona, BC, ms. 300

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 150 × 210 × 30.

b) Material: Pergamí.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, angle superior esquerre, cota actual en tinta: «Ms. 300». Contracoberta II, angle inferior dret, segell de la BC i etiqueta: «Institut / d'Estudis Catalans / Biblioteca / Núm. 300 / Armari 2 / Prestatge II».

Entre la coberta i el manuscrit hi ha intercalat un full imprès, segurament d'una edició del s. XVI, que forma una mena de coberta de protecció interna i que s'unia a la coberta de pergamí mitjançant tres cintes de pergamí per banda; en resten només quatre fragments.

2. Llom del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Per despreniment de la coberta són visibles tres nervis interns, que no formen seccions exteriors.

b) Descripció dels sectors: 1) En tinta: «Fonta|na|Psalms»; 2) signatura: «D/1009»; 3) cota actual: «300».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: IV + IV. Al foli de guarda Ir, en tinta: «Fn 987/Autor/D 1009/Guillem Fontana».

b) Tancadors: N'hi hagué: resten els forats de les tires de pergamí.

e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió: Data: Segle XVII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: IV + 132 + IV.

5. Dimensions: 135 × 200.

6. Plecs: 1) Plec coix de 12/7, folis I-XV, amb taló final, resultat d'haver plegat amb un primer plec que havia d'ésser de 8 × 2 els quatre folis de guarda del principi, que tenen també el propi taló, a continuació del ja esmentat. L'operació de plegar junts els folis de guarda i un primer plec regular es va saldar amb l'amputació d'un foli, que hauria estat el de final de plec i del qual en resta ara el taló al·ludit; però hom va cometre una segona atzagaiada que afecta el plec següent.

2) Plec coix de 9/8, folis XVI-XXXII, amb la seqüència de folis: XXXII, XVI, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIIII, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XVII, amb reclam al foli XXXII, «lo dia», i al XVI, «-rable».

3) Plec de 8 × 2, folis XXXIII-XLVIII, amb reclam: «tots los».

4) Plec de 8 × 2, folis XLIX-LXIIII, amb reclam: «fundament».

5) Plec de 8 × 2, folis LXV-LXXX, amb reclam: «si prestament».

6) Plec de 8 × 2, folis LXXXI-XCVI, amb reclam: «algun be».

7) Plec de 8 × 2, folis XCVII-1CXII, amb reclam: «fins».

8) Plec de 10 × 2, folis CXIII-CXXXII.

8. Foliació antiga contínua, en tinta vermella i xifres romanes, del foli I al CXXXII, amb el desori que afecta el segon plec, com ja hem dit; sobre aquesta numeració, el segle XX hom n'hi va afegir una altra en xifres aràbigues i a llapis, maquinalment contínua i que dóna per bo el desori del segon plec al·ludit.

10. Filigranes: a) Folis 1-63, filigrana del carro, semblant a la de Valls i Subirà, *La Historia del papel en España*, II, nº 42, datada a Toledo el 1453.

b) Folis 65-132, filigrana heràldica, relacionable per algun tret amb les de Valls i Subirà, *ib.*, II, nums. 113 (Poblet, segon terç del s. XV), 115 (Barcelona, 1470) i 116 (Madrid, 1535), encara que no idèntica amb cap d'elles.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. Contingut literari

A

1. Folis 1-106. Fol 1r, *inc*. de l'endreça (*rúbrica*): «Comence lo prolech que feu en Guillem Fontana quant torna lo present libre de lati en romanç (*fi de rúbrica*). A la molt honorable e molt sauia madona agnes muller quondam del molt honorable Ramon Çaual Ciutada de Barchinona Caualler e maestre racional del senyor Rey darago en Guillem Fontane scriuent ab aquella maior honor e reuerencia ques pertany ny pot se recomane molt en sa gracia e santes oracions...».

Fol. 2v, *exp*. de l'endreça: «... los retribuescha en aquest mon per gracia e en laltre per gloria Amen».

Fol 2v, *inc*. del pròleg (*rúbrica*): «Comence lo prolech del present libre dirigit per maestre ffrancesch Eximeniç al molt Reuerent en Berenguer bisbe de Taracona (*fi de rúbrica*). Al molt Reuerent pare en Christ e Senyor en Berenguer per la gracia de deu bisbe de Taraçona frare ffrancesch eximeniz del horde dels frares menors seruent seu e fill en nostre senyor deu Ihesu Christ si mateix recomana...»

Foli 3v, *exp*. del pròleg: «... ço es a saber en la sua eternitat sçiençia sapiencia e axi de les altres perfeccions. E primerament es demanat aci graçia de loar nostre senyor Deu tot empachament remogut e fora gitat».

Fol 3v, *inc*. del tractat: «Començа doncs la dita lahor de nostre Senyor deu en la forma seguent (*rúbrica*:) En aquest primer psalm es demanat que sia donada gracia al peccador migançant la qual hage lo cors abil e dispost en loar nostre senyor deu en les excellencies daual scrites (*fi de rúbrica*). Creador de totes coses qui est deu tot poderos vertader...»

Fol 106v, *exp*.: «E per ço que jo e tots los faells cristians eternalment posseissen aquella permetist quels teus enemichs escampassen molt habundantment la teva sanch molt preciosa».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Psaltiri*. Entre els del *Psaltiri* i els recollits a partir del foli 106, són en total 98 salms o oracions, numerades en tinta negra al marge, de cap a cap del ms.

B

1. Folis 106-132, fol. 106v, *inc*. (*rúbrica*): «Aquests psalms quis seguexen son estats trets de vn petit libre que feu aquell matex maestre qui feu lo libre precedent son de gran illuminació ala anima qui deuotament en aquells vol legir e contemplar (*fi de rúbrica*). O e quant es digne de reprensio o e quant es criminos...»

Foli 132v, *exp*.: «... me puxa acostar a tu en la present vida per gracia e enla sdeuenidora per gloria amen.»

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Salms*.

4. Catàlegs: MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 674-675; MARTÍ, *Eiximenis*, 481; *Cincuenta años*, 133; BOOCT (1984) cnum 699; BITECA (1998-2010) manid 1497 cnum 699, 11090 i 2171.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 130 × 80, a columna tirada, de 24 línies. Impaginació: 22 + 75 + 35 × 30 + 130 + 40.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra humanística de la segona meitat del s. XV, amb trets gòtics i de la bastarda, de dues mans. La primera escriu els folis 1-58r; la segona treballa del 58v fins al final; i és molt més evolucionada que la primera.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració. Caplletra blava i vermella amb gran orla afiligranada vermella i morada. Capitals blaves i vermelles alternades amb tocs afiligranats. Majúscules amb tocs de groc a l'interior dels paràgrafs. Rúbriques. Calderons vermells.

6. Notes marginals: Fol 13v. Al foli 97, marge esquerra, en llapis: «1970».

7. Segells de la BC als folis de guarda Ir, 1r, 100r i 132v.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions: fol. 10rv, 11v, 12r, 17r, 20r, 22r, 26r, 31v, 32r, 34r, 38r, 42v, 44v, 48r, 49r, 51r, 53r, 55r, 56r, 57r, 58v, 70v, 74r, 76v, 75v, 94v, 102r, 109r, 118r.

11. Antigues signatures: fol 987; D 1009.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Estrip als folis 60, 70, 110, 120. Taca vermella al foli 26.

2. Datació: Segona meitat del segle XV, més aviat cap al tercer quart.

3. Origen: català.

4. Propietaris i procedència: Adquirit per la BC al llibreter Salvador Babra el 1914.

132

5. TARRAGONA, Biblioteca Pública de l'Estat (Santes Creus, ms. 22), ms. 46, fol. 433v-434v.

Cf. supra, n. 106, III, v.

B. AL CASTELLÀ

I. Dotzè del Crestià, cap. 321

133

BC, ms. 1598, fol. 21r.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 228 × 322 × 15.
b) Material: Ànima de cartró, recoberta de pergamí groc.
c) Indicacions escrites: Contratapa II, angle inferior dret, signatures del ms. (*en tinta*:) «Fol. | Ms. 1598 | (*en llapis*:) 9-IV».
2. Llom ras, del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes i entre ells; però no es veuen els nervis interns ni hi ha nervis externs.
b) Inscripcions: Part superior del llom, de baix a dalt, en tinta marró: «Valero Tratado de armas». Part inferior del llom, mateixa tinta: «ms. | 1598».
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + III.
c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
e) Capçalera i capçada dalt i baix.
f) Queix del mateix pergamí.
g) Llavis del mateix pergamí.
4. Conclusió: Data: s. XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: III + 22 + III.
5. Dimensions: 218 × 312 × 10.
6. Plecs: 1) Plec de 4 × 2, folis 1-8, sense reclam.
2) Plec coix de 3/2, folis 9-13, sense reclam i amb taló final.
3) Plec de 4 × 2, folis 14-21, sense reclam.
4) 1 foli escaduser, foli 22.

El foli 5r és ocupat en la seva part superior per uns dibuixos que representen banderes i penons; la resta del foli és buida.
El foli 21v és buit.
Hi ha més dibuixos de senyeres i penons al foli 22v.
En el moment de la darrera enquadernació [encara que potser ja abans] el manuscrit fou disposat de manera que el seu contingut literari ha quedat

dislocat. La primera obra s'ha de llegir per aquest ordre: Folis 1-4, 14-20, 22, 5-8. Malgrat la dislocació dels fulls, no es constata pèrdua de text.

8. Foliació contínua, a llapis, del segle XX, amb xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: no se'n veu rastre.

10. Filigrana de la mà enguantada, somada amb tija i estrella de sis puntes, amb una «B» a l'interior del palmell, que no trobem repertoriada. Es pot relacionar amb VALLS I SUBIRÀ 1667, datada el 1500, i amb BRIQUET 11140, datada a Verceil i a Biella el 1506.

III. CONTINGUT LITERARI

I

Dalt de tot: «Ihesus»

1. Folis 1r-4v. Foli 1r, *inc*.: [I]ntroduccion al muy alto y muy ecelente y muy vitorioso principe Alonso quinto rey deste nombre de Portogal y del algarve se[ñor] de cebta y alcaçar caguer (*sic*) en el tratado de las armas compuesto por mosen Diego de Valera. Si aquel dicho de Socrates principe muy ecelente debemos creer que dize estonces la tierra es bien aventurada quando los principes...».

Fol. 4v, *exp:* «... la quarta es si desafia a hombre que sea de menor guisa que no el y no lo quiere fazer por si mismo desdeñandolo».

2. Identificació de l'autor i obra: Diego de VALERA, *Tratado de los Rieptos y desafios que entre los caballeros e hijos dalgo se acostumbran hazer segun las costumbres de españa, francia e ynglaterra: en el qual se contiene quales y quantos son los casos de traycion e de menos valer e las enseñas e cotas darmas, I part*.

3. Altres manuscrits: Barcelona, BC, ms. 529; Madrid, BN, mss. 1341, fol. 66r-74r; ms. 7099, fol. 12r-36v; 7558, fol. 1r-32r; 7587; 9782, fol. 2r-86v; 9942, fol. 1r-34r; 12701, 12672, Res. 125; Biblioteca del Palacio Real, ms. II/1341; RAH, ms. 9/1024 (Salazar y Castro, N-24), fol. 72r-88v; ms. 9/5971, fol. 69r-108v; París, BNF, ms. espag. 233; Roma, Biblioteca Casanatense, ms. 1098.

4. Catàlegs i bibliografia: Mario PENNA, *Mosén Diego de Valera,* dins «Biblioteca de Autores Españoles, vol. 116. Prosistas castellanos del siglo XV, I», Madrid 1959, XCIX-CXXXVI; José SIMON DÍAZ, BLH, III, 6463-6531; Martí DE RIQUER, *Un llibre fantasma de Mossèn Diego de Valera i un tractat d'heràldica d'Aragó, rei d'armes de Ferran el Catòlic,* dins «Miscel·lània Pere Bohigas», vol. 2, Badalona, PAM 1982, 123-159; María Lourdes SIMÓ, *Los manuscritos del* Tratado de Armas *de Diego de Valera*, dins «Medievalia», 12, Diciembre (1992), 23-29; *El ms. 529 de la Biblioteca Nacional de Cataluña y el* Tratado de las Armas *de Mosén Diego de Valera*, dins «Incipit», XIII (1993), 153-169; *Acerca de los manuscritos del* Tratado de Armas *de Diego de Valera,*

dins «Incipit», XVIII (1998), 65-80; BITECA (1995-2006) manid 4370 cnum 8104; S. Farnés Julià, *Selección de manuscritos del gótico al Renacimieto en algunos archivos y bibliotecas de Cataluña,* dins «Calligraphia et typographia, arithmetica et numerica, chronologia» (Rubrica, Paleographica et diplomatica studia, 7), Barcelona, UB 1998, 529; Michael Gerli, *Performing nobility: Mosé Diego de Valera and the poetics of* converso *identity,* dins «La Corónica. Utah», 25 (1996), 19-36.

5. Edicions: a) Gòtica, s. l., s. a. (s. XVI) [Gallardo I, n. 4146; Heredia II, n. 2429; Palau 348583, 348585, 348607-348608]; b) Gòtica, s. l., s. a. (ca. 1520); c) Edició M. Penna, *l. c. infra,* 117a-122b línia 32.

II

1. Folis 5r-8v. [Al foli 5r, exemples dibuixats de bandera, penó, estandard, etc.] Fol. 5v, *inc.:* «Aqui es de notar que se faze diferencia entre bandera real y bandera de qualquier de las dichas dignidades la qual diferencia es que la bandera real debe ser mas larga que ancha y las otras banderas an de ser quadradas...».

Fol. 8v, *exp.:* «... a vuestra real magestad suplico los mande corregir y enmendar atribyendo la culpa a mi poco saber y no a voluntad de errar».

2. Identificació de l'autor i obra: Diego de Valera, *Tratado de los Rieptos y desafios que entre los caballeros e hijos dalgo se acostumbran hazer segun las costumbres de españa, francia e ynglaterra: en el qual se contiene quales y quantos son los casos de traycion e de menos valer e las enseñas e cotas darmas, final de la III part i del tractat.* Pàgines 132b línia 18-139b de l'edició de M. Penna.

III

1. Folis 9-13. Foli 9r, *inc*.: «Comienca el cerimonial de principes compuesto por mosen diego de Valera al muy magnifico y inclito Senyor de Johan pacheco marques de Villena | Si aquella sentencia de Seneca es verdadera muy magnifico Senyor que dize que la cosa que es buena o bien es la sabiduria de las cosas ...

Fol 13r, *exp*.: «... porque a vos senyor sea manifiesto mis fuercas interiores ser así aparejadas a vuestro mandato cumplir como las esteriores lo son quando espirimentar lo querreys | finis».

2. Identificació de l'autor i obra: Diego de Valera, *Ceremonial de príncipes*

3. Altres manuscrits: BNM ms. 1341, fol. 66r-74r; ms. 12701.

4. Catàlegs i bibliografia: José Simon Díaz, BLH, III, 6463-6531; BETA (1995-2006) manid 4370 cnum 8105.

5. Edició: Gòtica, s. l., s. a. [Gallardo I, n. 4146; Heredia II, n. 2429; Palau 348583, 348585, 348607-348608]. [Exemplar consultat: BC, Bon-9I-14], 31 f.; edició de M. Penna, *l. c.,* pàgines 161a-167b.

IV

1. Fol 13v, *inc*.: «El oro significa nobleza puedese comparar | al fuego | al sol | a la estopacia | a la madreselba | a la tenprança...»

Ib., *exp*.: «Aveys de saber que tanto mas noble puede ser dicho el color quanto a mas nobles cosas puede ser comparado con lo qual ligeramente podeys saber blasonar quales quiere armas que vereys mas debeys saber que ninguna parte de persona asi como homnbre o braço o cabeça et cetera ecepto de moros como las cabeças de aragon parece ser cosa voluntaria».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, [*Fragment sobre heràldica*].

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1995-2006) manid 4370 cnum 8231

V

Fol. 14r-20v. Fol. 14r, *inc.:* «Mucho tiempo despues el rey don alonso el onzeno deste nombre en castilla y en leon veyendo los grandes danyos y males que a los fijosdalgo de espanya se siguian por se dar lugar tan largamente a los desafios establecio cierta forma en la siguiente ley ordenada en que manera el desafio oviese lugar y no en otra manera alguna. | Ley | Por tirar peleas y contiendas que acaecen entre los fijosdalgo y danyos y males y robos que venian a la tierra por los desafiamientos...».

Fol. 20v, *exp.:* «... cavallero o gentilhombre en prision o en gran nececidad car en tal caso no solamete es tenido el oficial dar mas a sus propias despensas mas ahun deve ayudar con quanto su facultat y fuerças bastaren».

2. Identificació de l'autor i obra: Diego de Valera, *Tratado de los Rieptos y desafios que entre los caballeros e hijos dalgo se acostumbran hazer segun las costumbres de españa, francia e ynglaterra: en el qual se contiene quales y quantos son los casos de traycion e de menos valer e las enseñas e cotas darmas, continuació de la I part, II part i començament de la III.* Pàgines 122b línia 33-131b línia 54 de l'edició de M. Penna.

VI

Foli 21r, línia 1, *inc*.: «Capitulo CCCXXI del dozeno del cristian compuesto por maestre | francisco ximenez en el qual trata de las batallas que se azen en campo | cerrado si se deben azer ono. | Despedido del tratado de las batallas que se dan contra los lugares murados | queda agora de ver de la tercera especia de batalla que se llama personal | es a saber de las batallas que se hazen en campo cerrado por algunos que se | rieptan de se si tales batallas se deben hazer o no, y pone | Last doctor que no en el primero libro titulo XXVII y pruebalo por quanto dize | que esto es teptar a dios demandando le que desmuestre verdat sobre la duda | que es entre aquellos que asi batallan y traen ahun algunos | otras razones la primera es que...» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i l'obra: Francesc Eiximenis, *Dotzè del Cristià*, c. 321 (fragment inicial), en traducció castellana del pas del s. XV al s. XVI.

Fol 21v, dalt de tot, en requadre: «La forma de los escudos es esta»; la resta del foli és buida.

4. Catàlegs: *Anuario de la Biblioteca Central y de las populares y especiales correspondientes a 1946*, Barcelona, Diputación Provincial de Barcelona 1947, 38; *Cincuenta años*, 163; BETA (1995-2006) manid 4370 cnum 8106; E. Duran I, 272.

5. Edició: David Guixeras, *Un fragment del capítol 321 del* Dotzè *en castellà,* dins «Estudi General» 22 (2002 = Miscel·lània d'Homenatge a Modest Prats II), 279-282.

VII

Foli 22rv. Fol. 22r, *inc.:* «Pues prosiguiendo lo prometido principe muy poderoso dig[amos] tres nombres de cotas darmas conviene saber cota darmas y tinicla y plaquin y como quiera que en los nombres aya diversidat todas vna misma cosa son...».

Fol. 22v, *exp.:* «... seran aqui puestas las figuras de todas las ensenyas cerqua de lo qual es de saber que en estandarte guion y confalon nunca se deve poner armas mas solamente devisa».

2. Identificació de l'autor i obra: Diego de Valera, *Tratado de los Rieptos y desafios que entre los caballeros e hijos dalgo se acostumbran hazer segun las costumbres de españa, francia e ynglaterra: en el qual se contiene quales y quantos son los casos de traycion e de menos valer e las enseñas e cotas darmas, continuació de la III part*. Pàgines 131b línia 55-132b línia 16 de l'edició de M. Penna.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura irregular, amb el text a columna tirada ocupant gairebé la pàgina plena, amb 45/47 línies.

2. Tipus de ratllat: No n'hi ha.

3. Tipus de lletra i mans: Cursiva de la primera meitat del segle XVI, de la mateixa mà.

5. Decoració: Als folis 5rv i 22rv, hi ha dibuixos de banderes, penons i estendarts, fets amb la mateixa tinta de l'escriptura.

7. Timbres de la BC als folis 1r, 22v i sobre una etiqueta enganxada al foli de guarda final Ir.

12. Notícies històriques: El *Tratado de los rieptos e desafios* o *Tratado de las armas* i el *Cirimonial de principes* apareixen ensems en els manuscrits i les edicions antigues. La presència del text eximenisià al costat dels textos de Diego de Valera s'explica perquè aquell capítol tracta de matèria bèl·lica.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: El ms. ha estat restaurat a fons i relligat durant el s. XX. Estat correcte.

2. Datació: s. XVI.
3. Origen castellà.
4. Propietaris i procedència: Comprat a Josep Porter, llibreter de Barcelona.

II. Llibre de les dones / Libro de las donas

134

1. Madrid, Biblioteca del Noviciado de la Universidad Complutense, ms. 153

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 215 × 290 × 65.
b) Material: Ànima de cartró, recoberta de pell de color marró uniforme.
c) Indicacions escrites: contracoberta I, etiqueta: «Biblioteca Complutense | Ildefonsina | Mss. Castellanos | E. 1. c. 2. n. 8». Dessota, en llapis, signatures: «118-4», «67-3» (antigues), «Nº 153» (actual), «93-2» i «118-2-10 (antigues).»
d) Elements decoratius: Al centre de les dues cobertes, armes de Francisco Jiménez de Cisneros: capell cardenalici; a sota, dos caps d'àliga entremig dels quals hi ha la creu arquebisbal de dos travessers, corona, escut flanquejat amb ales d'aliga i borles del capell als costats, cua i potes al capdavall: al centre de l'escut, escacat de vuit peces d'or i set peces de gules.
2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interns de relligadura. A l'exterior hi ha sis seccions, separades per cinc nervis externs; d'aquests, el primer, el tercer i el darrer corresponen al tres nervis interns, el segon i el quart són artificials. Tots els nervis externs estan decorats amb ferros d'or.
b) Descripció de les seccions, també decorades amb ferros d'or: 1) etiqueta: «Bibliot. Univ.| Est 118 | Tabla Z | nº 10 | Derecho»; 2) teixell de pell vermella, amb inscripció daurada: «Ximenez | de las | donas»; 3) al centre, una M voltada de vuit punts daurats; 4) cap a la dreta, restes d'etiqueta de paper; 5) i 6) ferros daurats.
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + IV, sense que s'hi vegi filigrana. Al foli de guarda inicial 2v, inscripció en tinta, datada: «Este libro se intitula en su original catalan *de les dones*. Esta translación retuvo el mismo nombre; pues pone el Libro de las donas. Compuesto por el Mro. Franº Ximenez de los frailes Menores; docto en todo genero de letras floreció á ultimos del siglo catorze; en tiempo de don Juan el primero de Castilla, que Reyno

desde el año 79 asta el 90 de dicho siglo. Y de don Juan el primero de Aragon que Reyno desde el año 83 asta el 93. Alcala 14 de Noviembre de 1777».

Al foli de guarda posterior Ir, inscripció en tinta del segle XVIII: «Tiene este libro doscientas setenta y ocho hojas utiles».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el dels folis de guarda

d) Talls de color vermell.

e) Capçada dalt i baix.

g) Llavis de la mateixa pell.

4. Conclusió: Data: s. XVIII, com indiquen les notes dels folis de guarda.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: II + 280 +IV.
5. Dimensions: 280 × 200 × 60.
6. Plecs: 1) Plec de 5 × 2, folis [1]-[10], amb reclam: «da».
2) Plec de 5 × 2, folis [11]-[20], amb reclam: «-ga».
3) Plec de 5 × 2, folis 21-[30], amb reclam: «E».
4) Plec de 5 × 2, folis [31]-[40], amb reclam: «aty».
5) Plec de 5 × 2, folis [41]-[50], amb reclam: «enel».
6) Plec de 5 × 2, folis [51]-[60], amb reclam: «-endole».
7) Plec de 5 × 2, folis [61]-[70], amb reclam: «fuero».
8) Plec de 5 × 2, folis [71]-[80], amb reclam: «-bre».
9) Plec de 5 × 2, folis [81]-[90], amb reclam: «capitulo».
10) Plec de 5 × 2, folis [91]-[100], amb reclam: «E dissimulando».
11) Plec de 5 × 2, folis [101]-[110], amb reclam: «-mo».
12) Plec de 5 × 2, folis [III]-[120], amb reclam: «-jola dios».
13) Plec de 5 × 2, folis [121]-[130], amb reclam: «entinçion».
14) Plec de 5 × 2, folis [131]-[140], amb reclam: «que alos».
15) Plec de 5 × 2, folis [141]-[150], amb reclam: «onbre fiel».
16) Plec de 5 × 2, folis [151]-[160], amb reclam: «cho que».
17) Plec de 5 × 2, folis [161]-[170], amb reclam: «non sabedes».
18) Plec de 5 × 2, folis [171]-[180], amb reclam: «capitulo».
19) Plec de 5 × 2, folis [181]-[190], amb reclam: «el quinto».
20) Plec de 5 × 2, folis [191]-[200], amb reclam: «can al».
21) Plec de 5 × 2, folis [201]-[210], amb reclam: «por que».
22) Plec de 5 × 2, folis [211]-[220], amb reclam: «obligado».
23) Plec de 5 × 2, folis [221]-[230], amb reclam: «coraçon».
24) Plec de 5 × 2, folis [231]-[240], amb reclam: «para vndia».
25) Plec de 5 × 2, folis [241]-[250], amb reclam: «que yo y a estos».
26) Plec de 5 × 2, folis [251]-[260], amb reclam: «-templatiuo».
27) Plec de 5 × 2, folis [261]-[270], amb reclam: «a acostar».
28) Plec de 5 × 2, folis [271]-[280].

Al marge inferior del foli 1r, hi ha dues inscripcions. La primera és del segle XVI i diu: «Señora mia de mi coraçon y de mi vida y etc». La segona és una nota de possessió del segle XVIII: «Libreria del Collegio mayor de Alcala. 23. E.».

Al foli 280v, que és el darrer del ms., hi ha unes inscripcipns tapades ara per un full de paper afegit en el moment que el ms. fou relligat, perqùe ja Villa-Amil y Castro l'hi troba. Semblen dues *probationes pennae*, una amb lletra cursiva curial de les acaballes del segle XVI, l'altra amb lletra més moderna, on hem pogut distingir: «... Fue hecho juramento | fue fecho en mitad | Al Al Al...».

8. Foliació: Antiga numeració en tinta i xifres romanes a l'angle superior dret del recto dels folis, que falta en molts folis a causa de la guillotina. Per aquesta mancança, durant el segle XX el ms. ha estat refoliat en llapis i xifres aràbigues al mateix indret.

9. Numeració de plecs: no n'hi ha rastre.

10. Filigrana de la corona, amb el monograma S i H penjant, com la de Valls i Subirà, *La Historia del papel en España. Siglos XV-XVI,* n. 142, datada a València el 1477.

12. Sistema de ratllat en tinta malva, 1111 2222; i en sec: >>>><<<<.

III. Contingut literari

1. Folis 1-280. Fol 1ra, *inc*. de l'endreça: (*rúbrica*): «Aqui comiença el libro llamado de las donas compuesto e ordenado por el maestro francisco ximenez dela orden delos frayles menores a petiçion de la onrrada e alta señora doña sancha rramirez de arenos condesa de prados prologo e capitulo primero (*fi de rúbrica*). A la muy alta e onrada señora doña sancha ramirez de arenas condesa de pradas el su humil seruidor en Jhesu Christo señor delos señores frey francisco ximenez dela orden de los frayles menores onrrada syenpre e debida reuerencia en aquel mesmo muy alto e poderoso nuestro rredentor el qual escogio por madre muger por el criada e fecha por su grand dignidat. Señora muy alta sabe la uestra alteza que ha plazido a la vuestra deuocion de me mouer por muchas vezes que vos quisiese tractar vn deuoto tractado para salud de vuestra anima...».

Fol. 1rb-va, *exp.* de l'endreça: «... de las quales dichas çinco diferençias Fallaredes ayuso cinco tractados ordenados a gloria de dios principalmente e a prouecho dellas los titulos de los quales tractados e de sus capi-|-tulos son ordenados so la forma que de yuso se sygue».

Fol. 1va, *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Capitulo primero que muestra commo Jhesu christo por gloria suya a enxemplo nuestro ha fecho sobir niñas e donzellas a la perfeccion angelical marauillosamente (*fi de rúbrica*). Jhesu christo dios eternal et inconmutable prinçipio de todas las criaturas (*barrat*) acabado (*fi de barrat*) rredenptor de toda la natura humana por glorificar la alteza de su uirtud e poderio non solamente ha fecho sobir a algunos onbres a la perfecçion

angelical de uida ante avn a este mesmo grado E a toda espeçia de uirtud ha querido ensalçar a algunas niñas e donzellas delicadas e generosas e fieles e paganas...».

Fol 280rb, *exp.*: «... A ty sea sienpre gloria, onrra e alabança bendiçion e gracias que viues eternalmente con dios padre e con el spiritu sancto en vnidad de verdadera e sinple esencia Qe staras ereynara de aqui adelante verdadero dios in seculorum Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Libro de las donas*, en traducció castellana, capítols 1-369.

3. Altres manuscrits: BNM, ms. 5626, 6228, 10156, 12731; Bibl. de l'Escorial, mss. h. III.14, h.III.20; BU Salamanca, ms. 386; BU Oviedo, ms. M-498; Valladolid, BPU, ms. 383, fol. 144-152, cc. 389-395.

4. Catàlegs i bibliografia: José Villa-Amil y Castro, *Catálogo de los Manuscritos existentes en la Biblioteca del Noviciado de la Universidad Central (Procedentes de la Antigua de Alcalà)*. I. *Códices*, Madrid, Imp. de Aribau y Cía 1878, 65; Massó i Torrents, *Les obres*, 645; Martí, *Eximenis*, 471; BETA manid 2355 cnum 2209; Juan Meseguer Fernández, *El traductor del* Carro de las donas *de Francisco Eximenez, familiar y biógrafo de Adriano VI,* dins «Hispania», 19 (1959), 230-250; Florencio Marcos Rodríguez, *Los manuscritos pretridentinos hispanos de ciencias sagradas en la Biblioteca Universitaria de Salamanca,* vol. II, *Siglos IV-XVI,* Salamanca 1971, 337-338; David J. Viera, *Francesc Eximenis (1340?-1409?) y Alonso Martínez de Toledo (1398?-1470?): Las ideas convergentes en sus obras,* dins «Estudios Franciscanos», 76 (1975), 5-10; *The Presence of Francesc Eximenis in fiftheenth and Sixteenth-Century Castilian Literature,* dins «Hispanófila», 57 (1976), 1-5; *El* Llibre de les dones *de Francesc Eximenis y el* Corbacho *del Arcipreste de Talavera, ¿influencia directa, indireta o fuentes comunes?,* dins «Estudios Franciscanos», 81 (1980), 1-31; I. Vázquez Janeiro, *En busca de un nombre para el traductor del Carro de las donas de F. Ximénez*, dins «Humanismo, Reforma y Teología», Cuaderno 25, Serie Estudios /, Madrid 1981, 1-43; Curt Wittlin, *La primera traducció castellana de «Lo libre de les Dones de Francesc Eximenis,* dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes VI. Miscellània Pere Bohigas 3», Montserrat, PAM 1983, 39-59; BETA (1985) manid 2355 cnum 2209; Ramón Santiago-Lacuesta, *La versión del* Llibre de les dones *que poseyó el Arcipreste de Talavera,* dins «Homenaje a Alonso Zamora Vicente. III. Literaturas Medievales. Literatura Española de los siglos XV-XVIII», vol. I, Madrid, Castalia 1988, 115-127; David J. Viera, *Los capítulos del* Carro de las donas *sobre Isabel la Católica,* dins «Archivo Ibero-Americano» XLIX (1989) 531-543; Carmen Clausell Nácher, *La difusión del «Llibre de les dones» de Francesc Eximenis: El «Libro de las donas» y el «Carro de las donas»,* memòria de Llicenciatura presentada a la UAB el 1993, *Una obra olvidada de espiritualidad franciscana del siglo XVI: el anónimo «Carro de las donas»,* dins «BSCC», 4 (1995), 439-464; *Francesc Eximenis en Castilla. I. Del «Llibre de les dones» al «Carro de las donas»,* dins «BRABLB» XLV (1995-1996) 439-464; Manuel Peláez, J. L. Hague Roma, Josep M. Peral de Andrinal i de

Socias, *La femme veuve dans l'oeuvre de l'évêque d'Elne, Francesc Eiximenis,* dins «Actes du Congrès de la Fédération Historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon. Narbonne 15-16 octobre 1994», Montpeller 1995, 117-128; Carme Clausell Nàcher, *El P. Carmona, OFM, confesor de Adriano VI y probable traductor del* Llibre de les dones *de Francesc Eiximenis,* dins «Archivum Franciscanum Historicum», 89 (1996), 287-305; *Edición y estudio del «Libro de las donas» y el «Carro de las donas»,* tesi doctoral inèdita defensada a la UAB el 2004; Pilar Moreno García, *El* Libro de las donas *del teólogo franciscano Francesc Eiximenis: un tratado sobre educación femenina escrito en Valencia en 1398*, dins «Folio Complutense. Noticias de la Biblioteca Histórica de la UCM» (2010), http://www.ucm.es/BUCM/blogs/Foliocomplutense/1542.php.

5. Edicions: a) *Carro de las donas,* Valladolid 1542 (Palau 85209); b) Carme Clausell Nácher, *Carro de las donas: Valladolid 1542 / adaptación del «Llibre de les dones» de Francesc Eiximenis, realizada por el P. Carmona; estudio y edición...*, 2 vols., Madrid, Fundación Universitaria Española – Universidad Pontificia de Salamanca 2007, 544 i 709 p.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 150 × 200, a dos corondells, de 36-40 línies. Impaginació: 10 + 67 + 16 + 67 + 40 × 20 + 200 + 55.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals de justificació, quatre línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: lletra gòtica rodona castellana del segle XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Inicials de tractats vermelles, amb algun puntejat blanc. Capitals vermelles. Calderons vermells. Rúbriques.

6. Notes i signes de notes, f. 2r, 3r, 5r, 6v, 8r, 9r, 204r, 211r.

8. *Probationes pennae* als folis 1r, 44r, 232v, 280r.

10. Revisions i correccions: Fol 178v, 212v, 213r, 270v.

11. Antigues signatures: supra, I, 1, c.

12. Notícies històriques: No figura nominalment a l'*Index omnium librorum bibliotece collegii santi ildefonsy oppidi complutensis,* folis 33-54 del *Libro Becerro* o *Inventario* dels béns del col·legi de Sant Ildefons, d'Alcalà, ara conservat a l'AHN, Universidades, libro 1090, dels primers anys del segle XVI. I diem nominalment, perquè podria haver estat inventariat en el títol que apareix al foli 53r de l'inventari, *Tratado de perfeçion y mugeres illustres,* just dos títols més avall d'un *Vita Christi de francisco ximenez.* Ambdues obres apareixen en els folis que l'inventari consagra a la llista indistinta de mss. i llibres castellans de la primitiva biblioteca complutense. La *Vita Christi* complutense en castellà d'Eiximenis no sembla que hagi arribat fins avui. En canvi, no dubtaríem que el *Libro de las donas* fou incorporat al col·legi de Sant Ildefons en data primerenca, a principis

del segle XVI. En l'inventari de Baltasar Fernández de Quiñones, del 1720, l'obra ja és atribuïda a Cisneros. Però quan devers 1777 el ms. rep la relligadura actual, els responsables de la biblioteca del Col·legi no tenen cap dubte a fer estampar l'escut de Cisneros a les dues cobertes, bo i sabent perfectament que Eiximenis no era Cisneros. Per tant, i a falta d'informacions més precises sobre la formació de la biblioteca complutense, reputem sensat de fer remuntar l'adquisició del *Libro de las donas* d'aquella biblioteca al temps de Cisneros.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Els dos folis de guarda inicials molt fatigats. Manquen dues terceres parts del foli 49. Estrip als folis 76, 162, 164, 174. També manca la primera meitat de les onze primeres ratlles del fol 241ra i vb. El ms. és afectat d'humitats fins al foli 110. Pàgines oxidades. L'estat de conservació es prou bo, gràcies a la bona qualitat del paper i a les restauracions efectuades.

2. Datació: Inici s. XV.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Universitat d'Alcalà fins al 1836; després amb tota la Universitat es trasllada a Madrid, primer al Seminari de Nobles, després al convent de les Saleses i finalment, a partir del 1842, a l'edifici de l'antic Noviciat dels jesuïtes, actualment designat amb el nom «Biblioteca Histórica Marqués de Valdecilla».

135

2. Sant Lorenzo del Escorial, Biblioteca del monestir, ms. h.III.20

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 280 × 50.

b) Material: Ànima de cartró, recoberta de pell marró.

d) Elements decoratius: Enquadernació de la biblioteca de l'Escorial: dos rectangles a base de bordó i mitja canya: el rectangle interior té un ferro en sec als quatre vèrtexs que representa una flor de llir; a l'interior d'aquest rectangle interior, tant a la coberta com a la contracoberta, escut de l'Escorial amb la graella de sant Llorenç.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interiors visibles, que formen sis seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: són buides.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: IV + II. Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, al centre, creu en tinta. Foli de guarda Ir

del principi, dalt de tot en tinta, lletra de finals del s. XV o principis del s. XVI: «tercero libro de las mugeres numero 731». Més avall, en lletra del s. XVI entrat o del XVII: «es de la segunda arca». Foli de guarda del principi IV verso: dalt de tot, angle superior esquerre en tinta marró: «20». Centrat en tinta negra, subratllat i tatxat: «V Ms 18». A sota, lletra del segle XVI, subratllat: «Libro de las Donas por Ximenes». A sota: «III.h.20». A sota: «vna parte del carro delas donas que compuso fray Francisco Ximenes obispo de elna en Catalunya y patriarcha de Hierusalem». A sota, tatxat: «II.e.6.». Més avall, en llapis vermell: «h.III.20».

b) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

c) Talls daurats. Al central, dalt de tot, en tinta negra: «20». Al mig, en majúscules marrons: «XIMENES». A baix, en tinta marró: «6».

d) Capçalera y capçada dalt i baix.

f) Llavis de la mateixa pell.

4. Conclusió: Data: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper

4. Folis: IV, 1-[251] + II. Els actuals folis de guarda inicials III i IV són, de fet, folis del primer plec, tal com demostra la numeració del plec «1» al marge inferior del foli IIIr i les filigranes idèntiques dels folis III, IV i 4, 12, 14, 17, 18, 20. El foli 167 en blanc, i entre el 167 i el 168 un foli sense foliar, però amb reclam al seu verso. Per tant, hi ha 251 folis.

5. Dimensions: 205 + 272 + 40.

6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis [III + IV]-10, amb reclam: «todo».

2) Plec de 6 × 2, folis 11-22, amb reclam: «que lo».

3) Plec de 6 × 2, folis 23-34, amb reclam: «-ria».

4) Plec de 6 × 2, folis 35-46, amb reclam: «-lla e ira».

5) Plec de 6 × 2, folis 47-58, amb reclam: «-po o».

6) Plec de 6 × 2, folis 51-70, amb reclam: «menor que otro».

7) Plec de 6 × 2, folis 71-82, amb reclam: «que muchas».

8) Plec de 6 × 2, folis 83-94, amb reclam: «graue como».

9) Plec de 6 × 2, folis 95-106, amb reclam: «vana mente».

10) Plec de 6 × 2, folis 107-118, amb reclam: «es obligado».

11) Plec de 6 × 2, folis 119-130, amb reclam: «-cado».

12) Plec de 5 × 2, folis 131-140, amb reclam: «dize asy».

13) Plec de 6 × 2, folis 141-152, amb reclam: «-sa».

14) Plec de 6 × 2, folis 153-164, amb reclam: «-mo».

15) Plec de 2 × 2, folis 165 - foli sense numerar entre els folis 167 i 168, amb reclam: «Capitulo que enseña».

16) Plec de 6 × 2, folis 168-179, amb reclam: «galardonar».

17) Plec de 6 × 2, folis 180-191, amb reclam: «El mejor».

18) Plec de 6 × 2, folis 192-203, amb reclam: «sentiras».
19) Plec de 6 × 2, folis 204-215, amb reclam: «ayuda».
20) Plec de 6 × 2, folis 216-227, amb reclam: «Sea».
21) Plec de 6 × 2, folis 228-239, amb reclam: «i en sus».
22) Plec de 6 × 2, folis 240-[251].

Al marge superior del foli 1 hi ha diverses inscripcions. Dalt de tot, en l'intercolumni, una «M» guillotinada; immediatament a sota una altra «M». Sobre la primera columna, en lletra del segle XVI o XVII i en tinta negra: «libro de las Donas». A l'angle superior del marge dret: «Xime».

Al capdavall del foli sense numerar [251] i a l'inrevés, en tinta marró: «169».

Segons la foliació, hi ha IV folis de guarda anteriors; segons la numeració de plecs, els folis de guarda III i IV formen part del plec número 1.

8. Foliació: El ms. és numerat a l'angle superior dret del recto de cada foli, llevat del foli sense numerar ja indicat. Els números són en tinta marró, en xifres aràbigues, i posteriors a l'escriptura del ms. En l'actual foli 1r s'hi ha conservat l'únic rastre de la numeració primitiva del ms., quan no li faltaven els dos primers tractats, en xifres romanes: «XLIII».

9. Numeració de plecs: Els plecs són numerats ordinàriament al recto del primer full del plec, en tinta i amb xifres aràbigues distintes de les de la numeració dels folis. En algun plec la numeració s'anticipa (foli 130r) o es retarda (f. 120r). El ms. compta 21 plecs, però n'hi ha 22, perquè no ha comptat el plec de 2 × 2 intercalat entre els folis 164 i 168.

10. Filigranes: a) Folis III-IV de guarda del principi i 4-34, de la lletra S combinada amb creu del tipus BRIQUET 9026, datada a Marsella el 1445, amb variants similars a Palerm i a Gènova els anys 1446-1452.

b) Folis 1-3, 100, 109-140, 152, 209-215, 224, 228-245 de la flor somada de creu, semblant a la de BRIQUET 6391, datada a Utrecht l'any 1426, amb una variant idèntica a Siena dels anys 1433-1434.

c) Folis 36-95, 102-105, de la flor, semblant a la de BRIQUET 6645, datada a Lucca el 1445, amb una variant idèntica a Perpinyà del 1449.

d) Folis 144-151, 154-193, 203 de les muntanyes encerclades i somades de creu, semblant a la de BRIQUET 11878, datada al Tirol els anys 1443-1444, amb una variant idèntica a Palerm del 1444.

e) Folis 195-201, 206, 218-223, 226-227, del creixent, semblant a BRIQUET 5279, datada a Colle, prop de Florència, el 1427, amb variants semblants a Lucca del 1427, a Palerm del 1453 i a Pisa del 1455.

f) Foli de guarda final II, filigrana de la flor de lis combinada amb les lletres I i L, de doble traç, que no hem sabut trobar repertoriada; es pot relacionar amb les filigranes de BRIQUET 9533, datada a Clermont-Ferrand el 1567, i BRIQUET 9536, datada a Avinyó el 1576.

11. Forats per a les dues columnes de la caixa d'escriptura, executats als quatre vèrtexs de cada columna, tots en la mateixa direcció del recto al verso, de manera que semblen fets amb un punxó que forada cada plec.

12. Sistema de ratllat. En els folis 1-10 el ratllat és en tinta marró. En els folis següents a la mina de plom. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-250. Fol 1c, *inc*. de la taula de capítols (*rúbrica*): «Aqui comiença los titulos del terçero tractado del libro que se llama de las mugeres el qual fizo el maestro fray francisco ximenez de la orden de los (*tatxat:* predicadores) (*fi de rúbrica*) [*En tinta negra i escriptura del XVIII*:] Menores. Capitulo primero que fabla de los diez mandamientos dados por nuestro sennor dios en el monte de sinay...»

Foli 7vb, *exp*. de la taula: «Capitulo CXXIII que faze gracias a nuestro señor dios de lacabamiento de aqueste libro en escusaçion ala dicha señora condesa a quien se ofreçe».

Fol 8ra, *inc*. del tractat tercer [*rúbrica*]: «En el nombre de ihesu christo e de la gloriosa virgen madre suya comiença el terçero tractado del libro que se llama de las mugeres el qual fizo maestro francisco ximenez e fabla de los diez mandamientos dados por nuestro señor Dios en el monte de Sinay [*fi de rúbrica*]. [P]or gracia de ihesu christo acabado el segundo tractado desta quinta parte deste libro el qual ha determinado de las virtudes cardinales pertenesçientes a mugeres religiosas...»

Fol 249vb-250ra, *exp*.: «... E por tal que ligeramente cada vnos en esta vida erramos e fallesçemos en muchas cosas segunt que dize el apostol Por tal todo lo que aqui es quiero que todos tiempos sea sometido atoda correpçion de | de (*sic*) la santa madre eglesia e de los piadosos seruidores de ihesu christo».

[*Nota de compra i possessió, en tinta negra de finals del s. XV, autògrafa de l'arxiprest de Talavera*:] «El seruidor frayle menor en Jhesu christo de sant francisco maestre francisco ximenez natural de aragon fizo el suso dicho libro a seruicio de Jhesu christo e vtilidad de fieles christianos e personas deuotas quelo leer quisieren.

«Este libro es de A[lons]o M[artine]s arçipreste de Talauera Racionero en la iglesia de santa maria de tolledo conprado en XXVI dagosto de XLVIII° años de mas de mill CCCC°S en tolledo quinientos m[aravedi]es [*altra tinta*:] y otro libro [*tinta negra altra vegada*:] [*signatura*] Alonsus talaueranus [*rúbrica*] porcionarius Toletanus» [*signatura*].

Al marge superior dret del foli 250r: «D maravedís».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Libro de las mugeres*, tractats III-V, en traducció castellana medieval.

4. Catàlegs i bibliografia: Massó i Torrents, *Les obres*, 644; Martí, *Eximenis*, 471; Zarco y Cuevas, *Catálogo de los Manuscritos castellanos de la Real Biblioteca del Escorial*, t. I, Madrid 1924, 230-231; BETA (1985) manid 1772 cnum 1080; F. de Llanos y Torriglia, *Una consejera de Estado. Doña Beatriz Galindo, la Latina,* Madrid 1920, 32; Rudolf Beer, *Die Handschriftenschenkung*

Philipp II. an den Escorial, dins «Jahrbuch der Kunsthistorische Sammlung des Allerhöchst. Kaiserhauses» XXIII.6 (Viena 1903), CII; A. Ivars, *Franciscanismo de la reina de Aragón, doña María de Luna (1396-1406), su privanza con Fr. Francisco Eximénez,* dins «Archivo Ibero-Americano», XXXVI (1933), 568-594; R. Santiago, *La versión del* Llibre de les dones *que poseyó el Arcipreste de Talavera,* dins «Homenaje a Alonso Zamora Vicente. III. Literaturas Medievales. Literatura Española de los siglos XV-XVIII. 1», Editorial Castalia, Madrid 1988, 115-127.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 137 × 179, a dos corondells, de 27-29 línies. Impaginació: 30 + 60 + 17 + 60 + 37 × 30 + 179 + 60.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, quatre línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura rodona castellana del segle XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Majúscules vermelles executades fins al foli 76v. Rúbriques. A partir del foli 168ra, en les rúbriques dels capítols s'omet el número del capítol, deixant espai en blanc per a posar-lo.

6. Notes i signes de notes: f. 9va, 53ra-b, 55va, 57rb, 72rb, 76va (podria ser de l'arxiprest) 81va, 99rb, 100va, 121ra (possiblement de l'A.), 121va, 123rb, va, 124v (possiblement de l'A.) 127rb, 128rb, 129rb, 146rb, 147vb, 158rb, 168ra (possiblement de l'A.) 168rv, 169rb (possiblement de l'A.), 170-171 (id.), 173-179 (id.), 184vb, 187vb (id.), 188va (id.), 189ra, 191rb, 193rb, 196rv, 199ra, 200rb, 200va-201va (id.), 205r-v, 221ra. Manícula als folis 9rb, 15rb, 52rb, 118ra, 118va, 123vb, 127v, 162ra, 172ra, 188va, 205va.

8. Timbres de la biblioteca de l'Escorial als folis 50r, 205r-v, 221ra.

10. Revisions i correccions: fol 54ra, 76va, 96ra, 96vb, 116vb, 118vb, 187rb, 192ra, 195r-v, 199rza, 204rb, 247vb, 248ra.

11. Antigues signatures: «v. M.18» mi «II.e.6».

12. Notícies històriques. El manuscrit va pertànyer a la reina Isabel, tal com consta en l'inventari publicat per Diego Clemencín, *Biblioteca de la Reina Doña Isabel*, dins «Memorias de la Real Academia de la Historia» VI (1821), 443-444: «51. Otro libro de pliego entero de mano de papel en romance, que se dice el *tercero tratado del libro de las mugeres* que hizo el maestro Fr. Francisco Jimenez de la orden de los predicadores: las coberturas de cuero amarillo con dos cerraduras de laton». J. Zarco Cuevas, que republica l'*Inventario de los libros propios de la reina doña Isabel, que estaban en el alcázar de Segovia a cargo de Rodrigo de Tordesillas, vecino y regidor de dicha ciudad, en el año 1503,* dins *Catálogo de los manuscritos castellanos de la Real Biblioteca del Escorial,* vol. III, El Escorial 1929, 455, n. 51, recull la informació.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Taques d'humitat als folis 33-37, 173-176, 228-239. Pols de tinta al foli 68r. Taques als folis 101, 102, 103. Forats al foli 182. Llevat d'aquestes tares, el ms. està en molt bon estat.

2. Datació: abans de 1448.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Segons la nota signada i rubricada del foli 250ra, el seu primer propietari conegut fou Alonso Martínez, l'arxiprest de Talavera (1448). Després passà a mans de la reina Isabel I. El ms. ja era a l'Escorial el 1576, segons consta en l'inventari del lliurament que aquell any va fer Hernando de Bribiescas, publicat per Julián Zarco Cuevas, *o. c.,* vol. III, El Escorial 1929, 483, n. 117.

136

3. BNM, ms. 10156

I. Enquadernació

El ms. és guardat dins un estoig de fusta i cartró, de color verd, amb llom de pell que porta inscripció daurada: «Eximenis || Carro de las Donas», i més avall etiqueta amb la signatura actual: «Mss. | 10.156».

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 225 × 315 × 90.

b) Material: Post coberta de pell marró gofrada.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta: «Mss. | 10156». Al costat i a sota de l'etiqueta, en llapis negre i vermell, signatures antigues: «6-3-13»; «32»; a sota, en llapis: «Ii-61». Contratapa II, en llapis: «1500».

d) Elements decoratius: Ferros en sec dibuixant rectangles i randes fullades. Al rectangle central de la tapa I gran banda en diagonal que davalla d'esquerra a dreta. A la tapa II hi ha més rectangles i randes i el rectangle central, més petit que el de davant, forma dos quadrats partits per sengles bandes.

El ms. és protegit per cinc grans botons metàl·lics a les dues tapes; s'ha perdut el de l'angle superior dret de la tapa I.

2. Llom de la mateixa pell, amb tres dobles nervis externs. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Enquadernació a base de tres dobles nervis perfectament visibles. Els nervis i els plecs són protegits per un teixit fi de saca, també visible.

b) Descripció de les seccions: 1) etiqueta de paper; «211»; 2) teixell de pell: «Patriarca XIMENE[S] | El Carro de las Do[nas]| M. S. Año 1473»; 4) buida; 5) etiqueta de paper: «Mss. | 10156».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I + I, de pergamí. Foli de guarda Ir anterior, dalt de tot en llapis: «39»; centrat, timbre de la BNM; al costat dret, en llapis i encerclat; «49». Al foli de guarda Ir posterior, explicit del copista i timbre de la BNM.

b) Tancadors: queden els gafets posteriors i el botó inferior de la tapa I; de l'altre només en resta el clau escabotat.

e) Capçada dalt i baix.

g) Llavis de la mateixa pell.

4. Conclusió: Enquadernació plateresca del s. XVI, posterior al 1542, data de la publicació de l'altra versió castellana del *Llibre de les dones,* impresa a Valladolid aquell any amb el títol *Carro de las donas:* cf, supra, n. 134, III, 5.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper i pergamí.
4. Folis: I + 293[=288] + I.
5. Dimensions: 220 × 300.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam: «la correçion».
2) Plec de 6 × 2, folis 13-24, amb reclam: «uelado alos».
3) Plec de 6 × 2, folis 25-36, amb reclam: «parayso mas».
4) Plec de 6 × 2, folis 37-48, amb reclam: «Adulterio».
5) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam: «dise este».
6) Plec de 6 × 2, folis 61-72, amb reclam: «ojo abierto».
7) Plec de 6 × 2, folis 73-84, amb reclam: «bien que·la».
8) Plec de 6 × 2, folis 85-96, amb reclam: «-ra ser tal».
9) Plec de 6 × 2, folis 97-108, amb reclam: «rasones».
10) Plec de 6 × 2, folis 109-120, amb reclam: «perdon».
11) Plec de 6 × 2, folis 121-132, amb reclam: «dichos».
12) Plec de 6 × 2, folis 133-144, amb reclam: «ha mandado».
13) Plec de 6 × 2, folis 145-156, amb reclam: «es del padre».
14) Plec de 6 × 2, folis 157-168, amb reclam: «occupado» (*en rúbrica*).
15) Plec de 6 × 2, folis 169-180, amb reclam: «ynfinitos».
16) Plec de 6 × 2, folis 181-192, amb reclam: «y sus».
17) Plec de 6 × 2, folis 193-204, amb reclam: -llo syn freno».
18) Plec de 6 × 2, folis 205-216, amb reclam: «esto dixo».
19) Plec de 6 × 2, folis 217-228, amb reclam: «dex los».
20) Plec de 6 × 2, folis 229-240, amb reclam: «-tos contra».
21) Plec de 6 × 2, folis 241-252, amb reclam: «-mos faser».
22) Plec de 6 × 2, folis 253-264, amb reclam: «tres dones».
23) Plec de 6 × 2, folis 265-280, amb reclam: «-seo es fundado».
24) Plec de 6 × 2, folis 281-292, amb reclam: «qui scripsit».
25) Un foli escadusser, foli 293.

En el penúltim plec la foliació salta del 270 al 275, sense pèrdua de text, de manera que es compten cinc folis escrits de massa.

8. Foliació del segle XIX o XX, en llapis i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: els plecs són numerats en la seva primera meitat amb lletres minúscules que van de la *a* a la *z*; el darrer plec torna a començar l'alfabet: *aa*.

10. Filigranes: a) Folis 1-65, 107, del carro de dues rodes, semblant a BRIQUET 3544, datada a Lucca el 1434 i entre 1463-1479, a Bèlgica entre 1452-1456, a Lille entre 1456-1474, a Roma entre 1459-1460, a Ulm l'any 1473.

b) Folis 110-268 de la mà, sense que es pugui precisar més.

11. Forats per al ratllat circulars, fets amb punxó i del recto al verso.

12. Sistema de ratllat: En tinta marró i a la mina de plom indistintament sobre els folis de pergamí i de paper. >>>><<<<.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-293. Fol 1rv, en l'espai intercolumni, dalt de tot, en rúbrica: «Ihs».

Fol 1ra, *inc*. (*rúbrica*): «Aqui comiença el libro llamado de las donas compuesto e ordenado por el reuerendo maestro fray francisco ximenez de la orden delos frayles menores a petiçion dela honrada señora doña sancha ramirez de arenos condesa de prades. Prologo (*fi de rúbrica*). A la muy alta e honrada señora doña sancha ramirez de arenos condesa de prades el su humil seruidor en ihesu christo señor de los señores fray francisco ximez (*sic*) dela orden delos frayles menores honrra siempre e deuida reuerençia en aquel mesmo muy alto e de gran reuerençia nuestro redemptor...»

Fol 1rb-1va, *exp*. del pròleg: «... De los quales dichas çinco difiriençias fallaredes ayuso çinco tratados ordenados a gloria de dios prinçipalmente e a prouecho dellas. Los titulos de los quales tractados e de sus capitulos son ordenados so la forma que de yuso se sigue luego».

[*No hi ha taula de capítols en el volum*]

Fol 1va, *inc.* del tractat (*rúbrica*): «Capitulo Iº que muestra como Ihesu christo por su gloria e enxemplo nuestro ha fecho sobir niñas e donzellas a la perfección angelical (*fi de rúbrica*). Ihesu christo dios eternal e ynconmutable primer principio de todas las criaturas acabado rredeptor de toda la natura humanal...»

Fol 292vb-293ra, *exp*. de l'obra: «... E vos plegua que quantas menguas e defectos aqui vieredes todos sean contados a la mi ignorançia e imperiçia que es mucha. E por que ligera mente todos enesta vida erramos e defallescemos en muchas cosas segund que dize el apostol por ende todo lo que aqui esta quiero que siempre sea sometido a toda correcçion dela santa madre eglesia e delos piadosos seruidores de Ihesu Christo.

«Ffinito libro sit laus et gloria christo Anno domini millesimo quadringentessimo septuagesimo tercio mense aprilis incoante.

«Qui scripsit scribat et semper cum domino uiuat. Andreas mudarra uocatur qui adomino benedicatur. Scripsi autem hunc librum ex precepto reuerendi patris nostri fratris iohannis de guadaluppe prioris sancte marie de guadaluppe».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Libro de las donas*, en traducció castellana medieval.

4. Catàlegs: Nicolás Antonio, *Biblioteca Hispana Vetus*, t. II, 181; Massó i Torrents, *Les obres*, 644-645; José Mª Rocamora, *Catálogo abreviado de los Manuscritos de la Biblioteca del Excmo. Sr. Duque de Osuna e Infantado*, Madrid, 1882, 51, nº 221; Castro, 439, nº 409; IGMBNM, vol XIV, Madrid 2000, 377-378; BETA manid 2559 cnum 2578: *Exposición de la Biblioteca de los Mendoza del Infantado en el siglo XV*, Madrid, BN 1958, 60, nº 164; BETA (1985) manid 2559 cnum 2578.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 145 × 190 a dos corondells, de 35/38 línies. Impaginació: 25 + 65 + 15 + 65 + 45 × 30 + 190 + 80.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, quatre línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra rodona castellana del segle XV, d'una sola mà.

4. Reclams: El dos primers horitzontals, els altres verticals, un en rúbrica (f. 168v). Algun reclam interior de plec: f. 4rb, 106rb, 107rc-b.

5. Decoració: Capitals en blau, vermell i verd, afiligranades per dins i amb antenes exteriors. Inicials de capítols dels mateixos colors, tocs afiligranats i antenes. Rúbriques. Calderons fins al foli 28. Alguna lletra caudada; a partir del foli 133 sovintegen més.

6. Notes marginals, manícula, signes de nota: f. 4vb, 5rb, 6vb-8vb, 64vb, 112vb, 114ra, 115v, 131rb, 133ra, 144vb, 145rb, 146va, 149ra, 150ra, 151rb, 153rb, 154vb, 160ra, 163rb-166vb, 168v, 175va, 193rb.

7. Segells i timbres als folis 1r, 6r, 11r, 24r, 36r, 48r, 66r, 81r, 94r, 106r, 121r, 132r, 143r, 150r, 160r, 175r, 186r, 199r, 212r, 222r, 231r, 241r, 253r, 265r, 277r, 282r, 287r.

9. Copista: fra Andrés Mudarra.

10. Revisions i correccions: f. 2va, 16rb, 17ra, va. 29rb, 38va, 56rb, 59rb va, 67rb, 70va, 81rb, 85rb, 86rb, 87va, 91rb, 92ra, 95ra, 96vb, 98va, 101rb, 112rb, 113ra-vb, 114v-115r, 117rc-b, 118va, 119ra, 120rb-vb, 122ra, 131vb, 133ra, 139rb, 140rb-141vb, 143rb, 144rb, 150vb, 160va, 164va-165rb, 167r-v, 168vb, 170va, 173rb, 178rb, 179rb, 182vb, 188vb, 189vb, 192rb, 200rb, 201rb, 204ra, 208rb-219rb, 214v-215r, 219rb, 221ra, 223ra-

225rb, 226va, 228ra, 229va-231ra, 234rb-236va, 243rb- 246ra, 247rb, 249ra, 250vb, 254vb, 256va, 262rb-va, 268ra, 269ra-270vb, 280rb-va, 284ra, 289rb.

11. Antigues signatures: «6-3-13», «I i.61»

12. Notícies històriques: Fol 1r marge inferior, nota de propietat: «Alberto de Medina 1527». Segons Nicolás ANTONIO, pertangué al seu nebot Josep de Bernuy y Mendoza, marquès de Benamejí i a Mariano Téllez Girón y Mendoza, dotzè duc d'Osuna. Entrà a la BN el 2 de febrer del 1882.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Del foli 62 endavant els folis de paper pateixen una oxidació molt estricta; en alguns folis ja hi ha forats i fragments que s'han després del centre dels corondells.

2. Datació: 1473, abril 1.

3. Origen: Monestir de Guadalupe. Comitent: Fra Joan de Guadalupe, prior.

4. Propietaris i procedència: Mendoza – Infantado – Osuna – BN.

137

4. BNM, ms. 12731

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 290 × 405 × 70.

b) Material: Pergamí clar, ànima de post.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, etiqueta de paper blanc amb signatura antiga tatxada: «Cc/34».

2. Llom del mateix material. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interns que no en treuen d'externs.

b) Descripció de les seccions: 1) rasa; 2) teixell de pell de color morat: «Ximenez/Libro/de las donas/M. S.»; 3) - 5) rases; 6) etiqueta de paper blanc escabotada, amb la cota actual del ms.: «Mss./12731». La primera i la darrera secció porten ferro daurat.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: II + III.

c) Cobertes (folres) de cartó verd amarronat.

e) Capçada dalt i baix.

g) Llavis de la mateixa pell.

4. Conclusió: Data: s. XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis II + 308 + II.
5. Dimensions: 394 × 270.
6. Plecs: 1) Plec coix de 5/6, folis 1-12, sense reclam.
2) Plec de 6 × 2, folis 13-24, amb reclam: «muger del».
3) Plec coix de 5/6, folis 26-36, amb reclam: «saco nin».
4) Plec de 6 × 2, folis 37-48, amb reclam: «omme aya grand».
5) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam: «juyzio e ven-».
6) Plec de 6 × 2, folis 61-72, amb reclam: «contemplaçion».
7) Plec de 6 × 2, folis 73-84, amb reclam: «-mo non sola».
8) Plec de 6 × 2, folis 85-96, amb reclam: «dueñas sean».
9) Plec de 6 × 2, folis 97-108, amb reclam: «que en mi has».
10) Plec de 6 × 2, folis 109-120, amb reclam: «puede pensar».
11) Plec de 6 × 2, folis 121-132, amb reclam: «-ges de deley-».
12) Plec de 6 × 2, folis 133-144, amb reclam: «aya mas a».
13) Plec de 6 × 2, folis 145-156, amb reclam: «inconueniençia».
14) Plec de 6 × 2, folis 157-168, amb reclam: «conpañias».
15) Plec de 6 × 2, folis 169-180, amb reclam: «que por aqueste».
16) Plec de 6 × 2, folis 181-192, amb reclam: «cordial paçien-».
17) Plec de 6 × 2, folis 193-204, amb reclam: «-sa por tal».
18) Plec de 6 × 2, folis 205-216, amb reclam: «-mientos diuina-».
19) Plec de 6 × 2, folis 217-228, amb reclam: «de tales O».
20) Plec de 6 × 2, folis 229-240, amb reclam: «-gioso ha pro-».
21) Plec de 6 × 2, folis 241-252, amb reclam: «de dios non».
22) Plec de 6 × 2, folis 253-264, amb reclam: «alcança al».
23) Plec de 6 × 2, folis 265-276, amb reclam: «tiempo çierto».
24) Plec de 6 × 2, folis 289-300, amb reclam: «gula o de bur».
25) Plec de 6 × 2, folis 289-300, amb reclam: «cabeça jamas».
26) Plec coix de 3/2, folis 304-308.

En el primer plec falta el que hauria d'ésser el foli 5, de fa temps perdut, i per això mai no comptat. El tercer és coix per la mateixa raó, faltant el foli 25, tampoc no comptat. El darrer és coix, i li falten tres folis, que tampoc no han estat comptats. Al final el ms. és mutilat.

8. Foliació moderna, contínua, a llapis i xifres aràbiques, amb els salts esmentats per pèrdua de folis. N'hi ha una altra més antiga, que tampoc no compta els folis desapareguts, estroncada a l'actual foli 24.

9. Numeració de plecs: nombrosos rastres. Els plecs eren numerats amb xifres aràbiques, i hom comptava els sis primers folis de plec amb lletres.

10. Filigranes: a) Als folis 1-3 i 10, 166-167, 201-202, 246-249, 253, 259-270, 281, 285, 305 i 307, filigrana del carro de dues rodes, del tipus BRIQUET 3544, datada a Lucca el 1434 i entre 1463-1479, a Bèlgica entre 1452-1456, a Lille entre 1456-1474, a Roma entre 1459-1460, a Ulm l'any 1473.

b) En tots els altres fulls del ms. la filigrana és del carro de dues rodes amb aspes, semblant, no igual, a la de BRIQUET 3527, datada a Perpinyà el 1412, en un document del comtat d'Empúries, amb nombroses variants idèntiques; la part superior de la nostra filigrana és com la del carro de dues rodes amb creu, del tipus anterior, BRIQUET 3544. Tampoc les de Valls i Subirà que s'hi poden referir no són iguals. Rigorosament, doncs, es tracta d'una filigrana no repertoriada.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-308. Fol 1ra, *inc*. de l'endreça i de la taula: «(*rúbrica*) Aqui comiença el libro llamado delas donas compuesto e ordenado del Reuerendo maestro françisco ximennez dela orden delos frayles menores a requesta dela muy alta e muy honorable señora doña sancha Ramirez darenos condesa de prades (*fi de rúbrica*). A la muy alta e muy honorable señora doña sancha ramirez de Arenos Condesa de prades el su humil seruidor en Jhesu xto señor de los señoreantes frey françisco ximenez de la orden de los frayles menores honor todos tiempos e debida reuerencia en aquel mismo soberano e reuerendo redentor que muger por el criada e fecha touo por bien de elegir por madre...»

Fol. 10va, *exp.* de la taula: «... Capitulo CCXCV que faze gracias a dios del acabamiento de aqueste libro con escusaçion de la dicha Señora Condesa a quien lo ofresçe».

Fol. 10vb, *inc.:* de l'obra: «(*rúbrica*) Capitulo primero que demuestra commo jhesu christo por gloria suya e enxienplo nuestro ha fecho subir niños e mugeres en perfecçion e estado angelical (*fi de rúbrica*). Jhesu christo eternal dios e Señor e incommutable prinçipio de toda criatura perfecto redentor de toda humana natura por glorificar el alteza de la su virtud e potençia non sola mente ha fecho subir omes en la angelical perfecçion de vida Antes avn aquel mesmo grado e ha toda espeçie de virtud ha queridas ensalçar niñas e donzellas delicadas e generosas en parayso...».

Fol 308vb, *exp*.: «... por aquella omnipotencia son creados los çielos, formados los tiempos, rodados los siglos, ornado el mundo de alli...» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EXIMENIS, *Libro de las donas*, caps. 1-292, incomplet, però no tant com suggereix la numeració dels capítols, perquè a partir d'uns certs moments torna a començar llur numeració. Cfr fol. 2ra i rb, 4ra, 4va. Falten en total els darrers quatre capítols.

4. Catàlegs i bibliografia: Massó i Torrents, *Les obres*, 643; Martí, *Eximenis*, 471; Martí, *Notes descriptives*, 389-390; IGMBN, vol. XVIII, 115-116; Castro, 501-502, nº 481; BETA (1985) manid 2566 cnum 2585.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 165 × 265, a dues columnes, de 37 línies. Impaginació: 30 + 70 + 25 + 70 + 60 × 50 + 265 + 80.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra gòtica rodona castellana del segle XV tardà, d'una mateixa mà, amb influència molt controlada de la bastarda.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració. Inicial afiligranada. Inicials vermelles i morades amb filigranes, orles i antenes decoratives que s'allarguen pels marges, a vegades molt vistosos i amb figures de flors o cares incorporades. Rúbriques. Calderons morats i vermells. Alguna lletra caudada.

6. Algun signe de nota marginal: f. 16r, 23r, 27r, 28r, 61r, 63r, 68r, etc. Notes marginals f. 86v, 148r, 152r, 153r, 154v.

7. Segells de la BNM als folis 1r, 11v, 22r, 308v.

10. Revisions i correccions: f. 17v, 44r, 134v, 164v, 207r.

11. Antigues signatures: Fol 1ra: «Cc 34».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Els folis 1-2 molt mutilats i restaurats. Folis 3-10 molt fatigats. Folis 304-308 també molt fatigats. Del 308 només en resta el ra i vb. Estrip als folis 47-51. Ha estat restaurat modernament.

2. Datació: Darrer terç del segle XV.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: La signatura de la contracoberta I suggereix que era a les col·leccions reials des del segle XVIII.

138

5. BNM, ms. 6228

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 225 × 320 × 75.

b) Material: Pell de color molt fosc sobre fusta.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, etiqueta de paper blanc amb la cota actual del ms. en tipus d'impremta: «Mss./6228». Dues etiquetes de paper amb la cota antiga del ms.: «S.32», La segona escrita a mà i en tinta. Contratapa II, etiqueta de plàstic de la BN amb codi de barres.

d) Elements decoratius: Ferros en sec, que dibuixen fins a 4 rectangles, amb orla entremig. El rectangle interior travessat per bandes amb orles també entremig. Mateixa decoració a les dues cobertes.

2. Llom de pell, molt fatigat i restaurat. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns que formen cinc seccions exteriors

b) Descripció de les seccions: 1) buida; 2) etiqueta: «Ximen. de ins-|-truct. matronar.»; 3) i 4 rases; 5) etiqueta amb la cota actual del ms.: «Mss./6228».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: II + I.

b) Tancadors: N'hi hagué; en resten els forats.

d) Talls. Al tall central, restes de dauradura.

e) Capçada dalt i baix.

g) Llavis de la mateixa pell.

4. Conclusió: Data: S. XV o XVI, molt restaurada.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: II + 277 + I.
5. Dimensions: 293 × 210 × 55.
6. Plecs: 1) Plec de 5 × 2, folis 1-10, amb reclam: «quales».
2) Plec de 5 × 2, folis 11-20, amb reclam: «dize».
3) Plec de 5 × 2, folis 21-30, amb reclam: «non tiene».
4) Plec de 5 × 2, folis 31-40, amb reclam: «las mugeres».
5) Plec de 5 × 2, folis 41-50, amb reclam: «que estan».
6) Plec de 5 × 2, folis 51-60, amb reclam: «oyendo».
7) Plec de 5 × 2, folis 61-70, amb reclam: «e le fizo».
8) Plec de 5 × 2, folis 71-80, amb reclam: «rra delo».
9) Plec de 5 × 2, folis 81-90, amb reclam: «ca desean».
10) Plec de 5 × 2, folis 11-100, amb reclam: «tros».
11) Plec de 5 × 2, folis 101-110, amb reclam: «en pecado».
12) Plec de 5 × 2, folis 111-120, amb reclam: «que les da».
13) Plec de 5 × 2, folis 121-130, amb reclam: «año».
14) Plec de 5 × 2, folis 131-140, amb reclam: «e ordena».
15) Plec de 5 × 2, folis 141-150, amb reclam: «çiar».
16) Plec de 5 × 2, folis 151-160, amb reclam: «jas».
17) Plec de 5 × 2, folis 161-170, amb reclam: «nero».
18) Plec de 5 × 2, folis 171-180, amb reclam: «l pecado».
19) Plec de 5 × 2, folis 181-190, amb reclam: «son causa».
20) Plec de 5 × 2, folis 191-200, amb reclam: «e sera».
21) Plec de 5 × 2, folis 201-210, amb reclam «endoles».
22) Plec de 5 × 2, folis 211-220, amb reclam: «des e deuotas».

23) Plec de 5 × 2, folis 221-230, amb reclam: «males».
24) Plec de 5 × 2, folis 231-240, amb reclam: «nuestro señor».
25) Plec de 5 × 2, folis 241-250, amb reclam: «cados».
26) Plec de 5 × 2, folis 251-260, amb reclam: «puestas».
27) Plec de 5 × 2, folis 261-270, amb reclam: «ave».
28) Plec coix de 4/3, folis 271-277.

8. Foliació contínua, moderna, amb xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis, en llapis.

9. Numeració de plecs: Són numerats els cinc primers folis de cada plec amb xifres romanes. Cada plec té com a signatura una lletra minúscula de l'alfabet, de la *a* a la *z*. Quan acaba (f. 231), torna a començar.

10. Filigranes: a) De la mà, somada d'una S, semblant a la de BRIQUET 11195, datada a Palerm el 1487.

b) De la mà somada d'una estrella, semblant a la de BRIQUET III, 11151, datada a Gènova els anys 1471-1475, amb variants similars a Gènova mateix dels anys 1478-1481, a Narbona del 1479 i a Lyon del 1470.

12. Sistema de ratllat: a la mina de plom, 1111 2222; i en sec, >>>><<<<. Primera línia trepitjada.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-227. F. 1ra, *inc*. de l'endreça: «(*rúbrica*) Aqui comiença el libro llamado de las donas compuesto e ordenado por el Reuerendo maestro francisco ximenez de la orden de los frayles menores a peticion de la honrada señora doña sancha Ramirez de arenos condesa de prades. Prologo (*fi de rúbrica*) [A] la muy alta e onrrada señora doña sancha ramirez de arenos condesa de paredes, el su humil seruidor en ihesu christo señor de los señores frey françisco ximenez de la orden de los frayles menores onrra sienpre e deuida Reuerencia en aquel mesmo e muy alto e de gran Reuerençia nuestro redenptor el qual escogio por madre muger por el criada e fecha por su gran dignidad...».

Fol. 1rb-va, *exp.* de l'endreça: «... de las quales dichas çinco Reuerencias fallaredes ayuso çinco tractados ordenados a gloria de dios prinçipal mente e a prouecho | dellas. los titulos de los quales tractados e de sus capitulos son ordenados so la forma que de yuso se sigue luego».

Fol. 1va, *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Capitulo primero que muestra commo Jesuchristo por gloria suya e exemplo nuestro ha fecho sobir niñas e donzellas en la perfeçion euangelical (*fi de rúbrica*). [J]Esuchristo dios eternal e inconmutable prinçipio de todas las criaturas acabado redemptor de toda la natura humana por glorificar la alteza de su virtud e poderio non sola mente ha fecho sobir a algunos ombres a la perfeçion euangelical de vida ante avn a este mesmo grado e a toda espeçia de virtud ha querido ensalçar algunas niñas e donzellas delicadas e generosas infieles e paganas...»

Fol 277vb, *exp*.: «... E por que ligeramente todos en esta vida erramos e desfallesçemos en muchas cosas segun que dize el apostol por ende toto lo que aqui esta quiero que siempre sea sometido a toda correpçion de la santa madre yglesia e delos piadosos seruidores de ihesu xto. Johannes vocatur. A Domino nostro Ihesu Christo benedicatur».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Libro de las donas*, caps. 1-396, complet.

4. Catàlegs: Massó i Torrents, *Les obres*, 643. RHCEE I, 264; Martí, *Eximenis*, 471; Martí, *Notes descriptives*, 375; IGMBN, XI, 139; Castro, 325-326, nº 277; BETA (1985) manid 2553 cnum 2569.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 145 × 220, a dues columnes, de 37-42 línies. Impaginació: 20 + 65 + 15 + 65 + 35 × 20 + 220 + 50.

2. Tipus de ratllat: Dues línies horitzontals i quatre línies verticals de justificació; escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra gòtica rodona castellana del segle XV tardà, de diverses mans que alternen, molt barrejades. Cap al final del ms. comença d'aparèixer la influència de la lletra bastarda, foli 211va i següents. Aquesta és la part del copista que es diu «Johannes».

4. Reclams horitzontals. Espais buits per a les capitals, cap no realitzada.

5. Decoració: Rúbriques; una, foli 74rb, molt llarga. Lletres caudades simples.

7. Segells de la BNM: foli de guarda IIr, f. 1ra, 11rb, 12rb, 36rb, 52rb, 72rb, 91rb, 110rb, 125rb, 140rb, 158rb, 176rb, 213rb, 234rb, 256rb, 264rb, 273rb, 277vb.

9. Copistes diversos. El qui corona el llibre fa constar el seu nom: «Johannes».

10. Revisions i correccions: Alguna correcció, f. 189ra, f. 234rb.

12. Notícies històriques: Cap al final del capítol CCLIIIIº hi ha l'afegit següent, fol. 180vb: «En este pecado espantoso han caydo todos los ombres sinon nuestro señor ihesu christo que non desçendio de adan por via natural e comun ca fue conçebido por obra del spiritu sancto E despues fue guardada la su gloriosa madre segun que la santa madre eglesia tiene piadosa mente et comun mente se afirma oy en el mundo por las vniuersidades de la teologia assy commo en paris e en françia e en catambrigia et en Vxonia e en Inglaterra e en diuersas otras escuelas del mundo e por los mas famosos e mayores doctores que oy viuen en toda la christiandad mayor mente por toda la orden de los frayles menores». És una defensa del dogma de la purissima concepció de Maria i dels teòlegs franciscans que la professen. És segur, doncs, que aquest paràgraf l'ha interpol·lat un frare franciscà o algú sota influència de la teologia mariana franciscana.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Excel·lent, després d'haver estat restaurat. Es coneix encara que els primers folis estaven molt fatigats.
2. Datació: Finals del s. XV.
3. Origen castellà.
4. Propietaris i procedència: Pertany a les col·leccions reials des del segle XVIII.

139

6. Sant Lorenzo del Escorial, Biblioteca del monestir, ms. h.III.14

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 290 × 90.
b) Material: Pell marró, ànima de cartró.
d) Elements decoratius: com els dels mss. escurialenses del *Llibre dels àngels*.
2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: són visibles cinc nervis interns de relligadura, que formen a l'exterior 6 seccions.
b) Descripció de les seccions: 1) - 6) buides.
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + III. Foli de guarda inicial IIIv; dalt de tot, angle superior esquerre, número d'ordre actual, en tinta sèpia: «14». Més centrat, signatura tatxada, en la mateixa tinta: «V.M.7». Dessota, signatura actual en tinta negra: «iij.h.14». Dessota, dues inscripcions de mà distinta: (*en tinta sèpia*) «De les donas, *no es el carro*. Este es otro libro»; (*en tinta negra*) «Carro de las donas que tracta de las virtudes y vicios de las mugeres y de sus remedios compuesto por fray francisco ximenis obispo de *elna* en Cataluña y patriarcha de Hierusalem faltan seis capitulos al fin». Dessota, altra signatura en tinta negra: «ij.e.5». Dessota, encara una altra en tinta sèpia: «Est-16-2». Finalment en llapis vermell, signatura actual: «h. III.14».
c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
d) Talls daurats. Al central, puntejada corona reial sobre columna i inscripció: «14.XIMENES. (*a baix de tot*:) 9.»
e) Capçada dalt i baix.
4. Conclusió: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.

4. Folis: III + 336 + III.
5. Dimensions: 282 × 204.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam: «por».
2) Plec de 6 × 2, folis 13-24, amb reclam: «en contrario vale».
3) Plec de 6 × 2, folis 25-36, amb reclam: «pues».
4) Plec de 6 × 2, folis 37-48, amb reclam: «-zer cosas».
5) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam: «christo».
6) Plec coix de 7/6, folis 61-73, amb reclam: «christianos».
7) Plec de 6 × 2, folis 74-85, amb reclam: «-dria fazer».
8) Plec de 6 × 2, folis 86-97, amb reclam: «altas co-».
9) Plec de 6 × 2, folis 98-110, amb reclam: «-ncipal».
10) Plec de 6 × 2, folis 111-122, amb reclam: «alegado».
11) Plec de 6 × 2, folis 123-134, amb reclam: «en aquel».
12) Plec de 5 × 2, folis 135-146, amb reclam: «en los».
13) Plec de 6 × 2, folis 147-156, amb reclam: «virtuosas».
14) Plec de 6 × 2, folis 157-168, amb reclam: «entre».
15) Plec de 6 × 2, folis 169-180, amb reclam: «aqueste».
16) Plec de 6 × 2, folis 181-192, amb reclam: «el seteno».
17) Plec de 6 × 2, folis 193-204, amb reclam: «Asy».
18) Plec de 6 × 2, folis 205-216, amb reclam: «escriptura».
19) Plec de 6 × 2, folis 217-228, amb reclam: «pobres».
20) Plec de 6 × 2, folis 229-240, amb reclam: «venir».
21) Plec de 6 × 2, folis 241-252, amb reclam: «cosa mucho».
22) Plec de 6 × 2, folis 253-264, amb reclam: «por su desfallesçimiento».
23) Plec de 6 × 2, folis 265-276, amb reclam: «que deue ome presçiar».
24) Plec de 6 × 2, folis 277-288, amb reclam: «procurarte has».
25) Plec de 6 × 2, folis 289-301, amb reclam: «mucho a dios».
26) Plec de 6 × 2, folis 302-313, amb reclam: «dentro de sy».
27) Plec de 6 × 2, folis 314-325, amb reclam: «como en toda».
28) Plec coix de 6/5, folis 326-336.

Al foli 21vb un reclam avisa que el text segueix al foli 23ra; i al fol. 22vb un altre reclam avisa que el text segueix al foli 24ra.

El sisè plec té un taló entre els folis 71 i 72. Al plec novè hom s'ha estrompassat la numeració del foli 103, saltant el ms. del 102 al 104. En el plec que fa tretze, després del foli 147, la numeració torna a reprendre el 146ss.

8. Foliació contínua en tinta i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis. On la guillotina l'ha afectada, una mà posterior (s. XVIII com a mínim) ha reescrit més avall el número accidentat.
9. Numeració de plecs: visibles des del foli 157 al 210.
10. Filigranes: a) Folis de guarda inicials, del carro de dues rodes, com la de BRIQUET 3544, datada a Lucca el 1434 i entre 1463-1479, a Bèlgica entre

1452-1456, a Lille entre 1456-1474, a Roma entre 1459-1460, a Ulm l'any 1473.

b) Folis 1-111 i 326-336, filigrana de la mà amb els dits tancats i el dit gros separat, somada d'estrella de cinc puntes sobre tija, que no trobem repertoriada.

c) Folis 112-177, 184-200, 204, 209-213, 229-302, filigrana amb els dits tancats i el dit gros separat de la mà somada per estrella de sis puntes sobre tija, del tipus BRIQUET 11154, datada a Palerm i a Catània entre 1479 i 1482.

d) Folis 179-181, 201, 206-207, 216-228, filigrana de la mà somada de corona, com la de BRIQUET 11323, datada a Palerm entre 1479-1484, amb una variant similar a Savoia del 1479.

e) Folis 306-325, filigrana de la mà somada d'estrella de sis puntes, semblant, no igual, a la de BRIQUET 11155 datada a Bamberg el 1477, amb variants idèntiques a Lyon del 1477 i a Narbona dels anys 1481-1490. No la trobem repertoriada.

f) Foli de guarda final III, filigrana de la flor de lis i les lletres I i L combinades, com la trobada en el ms. del mateix Escorial h.III.20, supra n. 135, II, 10, f).

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia, 1111 2222; i en sec, >>>><<<<. A partir del foli 217r i coincidint amb un canvi de mà, primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-12ra. Fol 1ra, *inc*. del pròleg i de la taula (*rúbrica*): «Aqui comiença el libro llamado de las donas conpuesto e ordenado del Reuerendo maestro francisco ximenes dela orden delos frayles menores A requesta dela muy alta e muy honorable señora doña sancha ramirez darenos condesa de prades (*fi de rúbrica*). A la muy alta e muy honorable señora doña sancha ramirez de arenos condesa de pradas el su homill seruidor en ihesu christo señor de los señoreantes fray francisco ximenes de la horden de los frayles menores onor todos tienpos e deuida Reuerencia en aquel mesmo soberano e Reuerendo Redentor que muger por el criada e fecha touo por bien de elegir por madre...»

Fol 12ra, *exp*.: «... capitulo CCXCIIII° que faze gracias a Dios del acabamiento deste libro con escusaçion ala dicha señora condesa aquien lo ofresçe».

Fol 12ra, *inc*. del tractat (*rúbrica*): «Capitulo primero que demuestra como ihesu christo por gloria suya e enxemplo nuestro a fecho sobir niños e mugeres en perfeccion e estado angelical (*fi de rúbrica*). O Jhesucristo eternal dios e incomutable principio de toda criatura perfecto Redenptor de toda humana natura por glorificar al altesa de la su virtud e potençia non sola mente ha fecho sobir omes en la angelical perfecçion e vida antes avn aquel mesmo grado e a toda espeçia de virtut ha querido ensalçar niñas e donzellas delicadas e generosas en parayso...»

Fol 335 rb, *exp*.: «... E aquellos ben dichos bayles responderan alos cantos y los cantos alos bayles, ca segund que pone lactancius sobre el Apocalipsis ally seran los cantos de todo loor que puedan loar a Dios espeçialmente de leyes e de juycios de amores... [*fine mutilus*]».

Foli 336 buit.

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Libro de las donas*, mutilat, en traducció castellana medieval.

4. Catàlegs: Zarco Cuevas, *Catálogo de los Manuscritos Castellanos de la Real Biblioteca de El Escorial*, I, 223; Massó i Torrents, *Les obres*, 643-644; Martí, *Eximenis*, 471; BETA (1985) manid 1771 cnum 1079.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 145 × 205, a dos corondells, de 39-40 línies. Impaginació: 20 + 65 + 15 + 65 + 35 × 30 + 205 + 55.

2. Tipus de ratllat: Dues línies horitzontals i quatre línies verticals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica rodona castellana, amb influències de la bastarda, de diverses mans. Una escriu la taula, folis 1-12ra. Una segona mà escriu els folis 12rb-30va. Després apareixen escriptures gòtiques cursives de mans diverses, folis 31-216. A partir del foli 217r i fins al final, escriptura bastarda del segle XV.

4. Reclams horitzontals, generalment posats sota el segon corondell. A més dels reclams de plec, de tant en tant hi ha reclams de foli a foli des del foli, molt remarcats els dels folis 110-150.

5. Decoració: Capitals vermelles, a vegades amb tocs de blanc. Rúbriques. Algunes lletres caudades.

6. Notes als folis 14va, 53vb en rúbrica («vaca desdesta señal fasta esta otra desta otra parte que fue [...]do dize e toca»).

7. Timbre de la Biblioteca de l'Escorial al foli 50r.

9. Copistes diversos.

10. Revisions i correccions als folis 1rb, 13rb-va, 14vb-15ra, 19va, 20ra i vb, 24vb, 229va, 319v.

11. Antigues signatures: Cf. supra, I, 3, a).

12. Notícies històriques: En l'inventari de l'any 1576, ja al·ludit, a part de l'exemplar que pertangué a l'arxiprest de Talavera, s'hi detallaven quatre còdexs del *Libro de las donas* d'Eiximenis: cf. Julián Zarco Cuevas, *Catálogo de los manuscritos castellanos de la Real Biblioteca del Escorial,* vol. III, El Escorial 1929, 483, n. 114 («Escriuiose año de 1458»), 115, 116, 118 («de letra mas antigua»).

V. Conclusió

1. Estat de conservació. A partir del foli 82, comença la oxidació a causa de la tinta carregada de ferro que usen els copistes.
2. Datació: darrer quart del s. XV.
3. Origen castellà.
4. Propietaris i procedència: No consta.

140

7. Oviedo, Biblioteca de la Universitat, ms. M-498

I. Enquadernació

1. Cobertes. b) Material: Pell sobre fusta.
d) Elements decoratius: Ferros renaixentistes en sec que defineixen rodes amb motius mossàrabs, enmarcades per filets.
2. Llom després. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns, que en treuen quatre d'externs, formant cinc seccions.
b) Descripció de les seccions: 1) Restes d'etiqueta de paper blanc; 2)-5) buides.
3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + IV. Foli de guarda inical Ir: «Libro 1º dela tabla 4ª estª 1º».
b) Tancadors: Restes de dues tanques de metall i pell que tancaven el volum.
c) Cobertes (folres)
d) Talls: Talls tintats de vermell.
e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.
g) Llavis de la mateixa pell.
4. Conclusió. Data: Segle XV.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: I + III-CCXXXIII + IV.
5. Dimensions: 244 × 385 mm.
6. Plecs: 1) Plec coix de 5/7.
2) Plec de 7 × 2.
3) Plec de 7 × 2.
4) Plec de 8 × 2.
5) Plec de 8 × 2.

6) Plec de 8 × 2 .
7) Plec de 7 × 2 .
8) Plec de 9 × 2.
9) Plec de 7 × 2.
10) Plec de 9 × 2.
11) Plec coix de 6/7.
12) Plec de 8 × 2.
13) Plec coix de 5 més taló/6.
14) Plec de 4 × 2.
15) Plec de 6 × 2.
16) Plec coix de 11/7.

8. Foliació: Duu una foliació original al verso, centrada, al peu del foli en xifres romanes, destinada a guiar una foliació en tinta vermella que no arribà a fer-se, amb algunes errades (lxxxv, sense núm., x (*sic*), sense núm., sense núm. xc, xc, xc, xcvij, xcviij, xcjx, c). Té una foliació un xic posterior en xifres romanes al marge superior extern, també amb errades, p. e. un foli sense numerar després del lxxvij (= f. lxxvij bis, quan al marge inferior està correctament anotat lxxvij). Els ff. cc i cci, que són el centre del plec 14º, estan relligats capgirats i invertits (cci-cc). En aquesta part del volum hi ha problemes per identificar l'estructura, donat que entre els ff. ccii-ccxij al centre del marge inferior hi ha una numeració en tinta clara en xifres romanes que normalment correspondria a les signatures numèriques de quadern, però no ho pot ser, car comença a l'avantpenúltim foli del quadern 14, just després de dos folis que estan relligats capgirats.

9. Numeració de plecs: No hi ha.

10. Filigranes: a) Folis de guardes: corona amb remats, semblant a una tiara papal.

b) Cos del volum: arc tensat amb sageta.

11. Forats rodons, fets amb un punxó fi des del recto, als angles de les caixes, però no a tot el volum; gairebé no es distingeixen als dos plecs finals, on només es pot assegurar la seva presència en alguns folis. Al quadern 3 hi ha folis on la posició de les perforacions no coincideix amb la de les línies de la pauta, p. e. xxxij.

12. Sistema de ratllat : a punta seca, >>>><<<<, i a punta de plom, 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis iijra- ccxxxiiijvb. Fol. iijra, *inc*. de la taula [*acèfala*]: «Capitulo lxj que demuestra como las mugeres deuen guardar los bienes de casa e como los caualleros e mercadores han contraria manera de despender...».

Fol. VIIJvb, *exp*. de la taula: «Capitulo CCXCIIIJ que faze graçias adios del acabamjento de aqueste libro con escusaçion ala dicha Señ[o]ra condessa aquien se ofresçe».

Fol. VIIJvb, *inc*. [títol]: «Capitulo primero que demuestra como ihu xpo por gloria suya e enxemplo nuestro ha fecho subir niños e mugeres en perfecçion E estado angelical». [inc text *ib*.] «[j](es)hu xpo eternal dios e señor e jncomutable prinçipio de toda criatura perfecto Redemtor de toda humana natura por gloryficar el alteza dela su virtud e potençia non solamente ha fecho sobir omes enla angelical perffeçion e vida antes avn aquel mismo grado e atoda espeçia de virtud ha queridas enxalçar njñas E donzellas delicadas e generosas en parayso...».

Fol. CCXXXIIIIJvb, *exp*.: «O pues dize aqueste santo my Señor que entiende subita mente el bien aventurado dentro de aquel eterrnal thesoro dela su gloriosa essençia si non...» [*fine mutilus*].

Acaba en l'aire enmig del capítol CCLXXX JX[¿] *Falta part d'aquest capítol*. «Capitulo CCLXXX JC (*sic*) que demuestra como el nuestro Señor dios faze el anyma bien aventurada por la vista de la jnfinjta [¿] exçençia», i altres quatre.

Omesa la dedicatòria, el text de l'obra segueix la taula sense deixar cap mena d'espai.

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Libro de las donas*, trad. castellana del *Llibre de les dones.*

4. Catàlegs i bibliografia: P. Pedro M. CÁTEDRA, *Nobleza y lectura en tiempos de Felipe II. La biblioteca de D. Alonso Osorio Marqués de Astorga*, Valladolid, Junta de Castilla y León, 2002, p. 407, it. B41; Isabel URÍA MAQUA & Jaime GONZÁLEZ ÁLVAREZ, eds., *El libro de los doce sabios y Relación de los reyes de León y Castilla. Códice Ovetense {0},* Oviedo, Universidad, 2009, pp. 19-21); G. AVENOZA, *El ms. de la Universidad de Oviedo del* Libro de las donas*, traducció castellana del* Llibre de les dones», en *Congrés Internacional «Francesc Eiximenis, 600 anys (1409-2009)» (Girona, novembre de 2009)*, en premsa.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 200 × 275 mm, a dues columnes, de 42 línies. Impaginació 86 × 275 mm columna.

2. Tipus de ratllat: Les línies verticals arriben als marges del foli, les horitzontals s'aturen als límits de la caixa, sense línies de guia per les línies d'escriptura. L'ús de la primera línia varia: o té l'escriptura penjant per sota, o és trepitjada, o queda clarament en blanc.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura semigòtica acurada primera meitat del s. XV, probablement de diverses mans.

5. Decoració: Calderons i rúbriques en vermell, espai en blanc per a les inicials, assenyalades amb lletretes, que en algun cas han estat afegides en negre per una mà posterior descurada (p. e. f. xxxxix va).

7. Notes: Al foli IIJ r (primer del volum), marge superior, en lletra posterior i en tinta, hom anotà «siglo 16.» Algunes proves de ploma, per exemple als marges del f. XXXVIJ r.

9. Copistes desconeguts.

12. Notícies històriques: P. Cátedra (2002: 407 it. B41) identifica aquest *Libro de las donas* amb un volum que va pertànyer a la Biblioteca de D. Alonso Osorio, marquès d'Astorga. El camí que el duria al Pazo del Castro de Valdeorras no ha de ser gaire diferent del que va seguir el *Libro de los doze sabios*, que Uría & González, *o. c.,* 19-21, descriuen al seu treball: comprat el s. XIX per algun membre de la família dels Castro, dels Comtes de Benavente o dels Comtes de Rivadavía, es trobava a finals del s. XX a Galícia.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Volum deteriorat, especialment als marges, amb alguns folis solters al començament; restes de fons de quadern de pergamí amb escriptura gòtica i cortesana. Presenta alguns forats de bibliòfags.

2. Datació: Primera meitat s. XV

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Comprat en 1994-1995 a la Librería Anticuaria Valdés, que l'havia adquirit el 1993, procedent del Pazo del Castro de Valdeorras.

141

8. BNM, ms. 5626

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 140 × 224 × 40.

b) Material: Ànima de cartró, recoberta de pell marró gofrada.

d) Elements decoratius: Decoració igual a cada tapa. Dues sanefes i dos dobles rectangles alternant-se. Els cantons dels dos rectangles són clapejats de petits cercles. Dins el rectangle més interior, rombe interior amb ferro en sec.

2. Llom de la mateixa pell marró. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns que en treuen altres tants d'externs, formant cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: Ferros en sec, iguals a totes. En la darrera, etiqueta de paper blanc enganxada, amb la cota actual del ms.: «Ms. | 5626».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: V + V. Dels folis de guarda inicials, els tres primers són de paper modern, els dos següents són de

pergamí antic. En els folis de guarda finals, els dos primers són de pergamí coetani, els tres següents són de paper modern. Foli inicial de guarda Iv, signatura antigua en llapis y tatxada: «P supl.- 175». Dessota, etiqueta de paper blanc amb la cota actual: «Mss. | 5626». Foli inicial de guarda IIr, timbre de la BNM. El foli inicial de guarda IV, de pergamí, potser és el que resta de la coberta primitiva del manuscrit, o potser fou aprofitat per a enquadernar un manuscrit menor. Com sigui, són ben visibles dos sécs de plegatge, i es pot llegir un fragment escrit al recto: «... non [a lo]gar conueniente siempre callen en el choro e en el [refectorio?]...». Foli IVv, en lletra del s. XVI i en tinta: «De Samana Santa | de San Crispin». Foli inicial de guarda també de pergamí IVr, *probationes pennae*: (*I man*) «Franciscus Vircharitatis Empam | (*II man*) Dios mio no desampareis á los pecadores | (*I man*) Franciscus Vircharitatis | Franciscus | Avila 27 de Mar-|-zo de 1674». Foli Vv: (*al man*) «Es de la libreria del Conuento de Auila año 1656, Fray Joan Diaz de Bustamente Predicador y estudiante en dicho conuento» (*amb signatura*).

c) Cobertes (folres) de paper amb aigues de color vermell, verd, blanc, blau i avellana en formes espirals.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

f) Queix de la mateixa pell.

g) Llavis de la mateixa pell, gofrats a base de bordó i mitja canya.

4. Conclusió: Data: s. XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.

2. Matèria: Pergamí.

4. Folis: V + [98] + V.

5. Dimensions: 138 × 215 × 30.

6. Plecs: 1) Plec de 5 × 2, folis 1-10, amb reclam: «-yesse-».

2) Plec de 5 × 2, folis 11-20, amb reclam: «ouine».

3) Plec de 5 × 2, folis 21-30, amb reclam afollat: «pun».

4) Plec de 4/5, folis 32-40, sense reclam i amb talço inicial.

5) Plec de 5 × 2, folis 41-49, amb reclam: «meresçer».

6) Plec coix de 5/4, folis 50-59, amb taló en la segona part del plec i reclam: «dalt».

7) Plec de 5 × 2, folis 60-69, amb reclam: «-sentida».

8) Plec de 5 × 2, folis 70-79, amb reclam: «la su».

9) Plec coix de 5/4, folis 80-88, sense reclam.

10) Plec coix de 3/2, folis 90-97.

Com es veu, hi ha força anomalies. En el plec 4 falta el foli 31, amb evident pèrdua de text, En el plec 5 hom ha iterat el foli 42. En el plec 6 falta tot el foli 56. En el plec 9 falta el foli 89. En el darrer plec falten els folis 93, 94 i

95. Aquests folis foren arrencats quan el ms. ja era numerat, altrament els salts de numeració serien inexplicables.

Després del foli 97 hi ha un foli de pergamí numerat 98, que devia ésser el darrer foli del plec abans de sofrir l'extirpació dels folis 93-95. Conté el pautat per a l'escriptura, unes *probationes pennae* al recto («ocana.mis.raco», pals, etc.) i una signatura rubricada al verso: «fray Joseph de Bas|cones».

8. Foliació contínua, en tinta i xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis. Segurament és força posterior a l'escriptura del manuscrit, perquè els números són del s. XVI.

9. Numeració de plecs: Rastres als folis 11r-14r, 21r-25r, 32r+, 34r, 41r-44r, 51r, 60r-645, 70r-73r, 80r-84r, 91r. Lletres minúscules i xifres romanes.

12. Sistema de ratlla a la mina de plom. 1111 2222. Primera línia no escrita.

III. Contingut literari

I

Al capdamunt, angle esquerre, «R» de color blanc-verd estampada amb un timbre.

1. Folis 1-36r. Foli 1r, *inc*. (*rúbrica*): «Aqui comiencan vnos exemplos muy notables de grand edificaçion especial mente a persona que aya perdido alguna cosa que mucho amaua (*fi de rúbrica*). Cventa un sabidor que llaman vinencio que como el rey philipo de francia ouiesse perdido un su primo e pariente que mucho amaua...»

Fol 36r, *exp*.: «... Este emxiemplo es contra aquellos que ligeramente quebrantan las penitencias que les son puestas por sus pecados e non pelean nin resisten contra el diablo que los falaga e les da mal conseio por les fazer perder las almas».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Exemplos muy notables*.

3. Manuscrit únic.

4. Catàlegs i bibliografia: Rameline E. Marsan, *Itinéraire espagnol du conte médiéval (VIII-XV siècles)*, París, Klincksieck 1974; Ventura de la Torre Rodríguez, dins «Dicenda», XII (1994), 189-215; BETA (1986) manid 3079 cnum 3844; Mª Jesús Lacarra, *Cuento y novel corta en España. 1. Edad Media*, Barcelona, Editorial Crítica 1999, 259-260; Silvia Iriso Ariz, *Consuelo y doctrina en los* Exemplos muy notables, dins «Actas del VIII Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», Santander-Barcelona, Gobierno de Cantabria – Año Jubilar Lebaniego 2000, 1015-1030.

5. Edició: Silvia Iriso Ariz, *Exemplos muy notables*, en edició on line: http://parnaseo.uv.es/Memorabilia/exemplos/Libros/indcont.htm

II

1. Folis 36r-40v. Fol 36v, *inc*. (*rúbrica*): «Siguesse vn capitulo sacado del libro delas donas que compuso fray francisco ximenez del afeytamiento delas donzellas e como dios las atormento por su desuariado componer e afeytar (*fi de rúbrica*). (Fol. 36v) En el tiempo presente algunas donzellas non tienen cuydado del cuydado del corazon, mas cada dia piensan en el afeytamiento e pintura dela cara...»

Fol 40v, *exp*.: «... e alegaua por sy a sant pedro que ponia enla su epistola que aquellos que a los mayores menosprecian ha dios guardado grandes penas enla otra uida.

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Libro de las donas*, en traducció castellana medieval, cc. 21-22, 155 i 164 (2ª meitat d'aquest capítol. Compulsat amb BNM ms. 6228).

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (2009) manid 3079 cnum 8683.

III

1. Folis 40v-45r. Fol 40v, *inc*. (*rúbrica*): «Siguesse vn capitulo sacado del VIº libro de vita christi que compuso maestre francisco ximines que muestra delas razones dela cayda del mundo (*fi de rúbrica* Fol. 41r:) Cuenta (*al man*) el doctor (*fin al man*) alano que aquel santo doctor e martir metodio escriuio por spiritu de prophecia que el mundo uernia (*sic*) a muy grand cayda en el XIIIº e quatorzeno centenario despues del nascimiento de ihesu christo...»

Foli 45r, *exp*.: «...Esto que dicho es deue assaz bastar para la materia del lloro e tristeza quel saluador nos conseia».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Cristo*, VII, cc. XXVIII (final), XXIX (enter) XXXIII (enter).

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (2000) manid 3079 cnum 8684.

IV

1. Folis 45r-63r. Foli 45r, *inc*. (*rúbrica*): «Aqui comiença vn tratado muy deuoto e prouechoso a todos aquellos que li bien estudiaren e a cataren bien a las cosas enel contenidas. Capitulo primero que muestra que cosas deue pensar el ombre estando con otros e en que deue el ombre ocupar continua mente su coraçon (*fi de rúbrica*). El abat arsenio en las sus instruçiones e doctrinas dize assy. Quando estouieses con otros syempre guarda con ellos la benygnidat assy como con syeruos de dios...»

Foli 63r, *exp*.: [capitulo XIII] «... simple essencia e estaras e reynaras de aqui adelante verdadero dios enlos siglos delos siglos. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Libro de las donas, cc. 383-395*.

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (2000) manid 3079 cnum 8685.

V

1. Folis 63r-97v. Foli 63r, *inc*. (*rúbrica*): «Aqui comiençan algunos capitulos sacados del libro llamado delas donas mucho prouechoso para hedificacion de nuestras uidas. Capitulo primero que trata como deuemos auer el nombre de dios en grand reuerencia e mucho aborrescer e punir toda blasfemia (*fi de rúbrica*). Por razón del cual pecado deues saber que la ley uieia da contra todo blasfemador de dios sentencia de muerte...»

Fol 97v, *exp*.: «... necessydades los tales bienes son ordenados. Sacada la uida e necessydat competente del eclesiastico. E vee agora aqui como los sanctos angeles conseiaron aeste marauillosa|mente por quanto el auia especial deuocion enellos.

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Libro de las donas*, cc. 195, 210, 246-248, 252-253, 268, 272-274, 348, 135 (BNM, ms. 6228) i un fragment (folis 96r-97v) sense identificar.

Fol 96, *inc.* (*initio mutilus*): «... dyos nin por nuestro conseio porque tales colaziones son fechas en gran perjuizio de las dignidades que son mal seruidas por moçuelos o por los vicarios que ponen. Son avn estas collaçiones contra la intençion del testador que las ordeno, ca aquel non las entendia dar a moçuelos mas atales que las yglesias fuessen servuidas altamente, assy por hora de la persona...».

4. Catàlegs: IGMBNM, X, 428-429; Domínguez Bordona, *Manuscritos con pinturas*, 271, nº 579; BETA (2000) manid 3079 cnum 3845.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 97 × 145 i a partir del foli 41, 87 × 145, a columna tirada. Impaginació: 20 + 97 + 27 × 22 + 145 + 47 i a partir del foli 41, 20 + 87 + 35 × 22 + 145 + 48.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals de justificació, dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. 24/23 línies. UR = 7.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra gòtica librària del segle XV d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals i enumerats per dibuixos a ploma.

5. Decoració: Inicial de color rosa miniada i amb mitja orla de motius florals de color rosa i verd. Rúbriques. Capitals vermelles i blaves alternades, amb tocs afiligranats de color malva i vermell respectivament a partir del foli 36v. Calderons blaus i vermells. Als folis 1r i foli de guarda final Iv, rubricat [de fra Joseph de Bascones]. Algunes lletres majúscules o minúscules del text són caudades en el marge superior i perllongades per dibuixos a la ploma en l'inferior.

6. Notes i signes de nota: fol 29r-30r, 36v-38v, 40r-41r, 45v, 46v, 48r, 52v, 63r-64v, 74r, 80r-81v, 83v-84r, 86v, 90r.

7. Segells i timbres: Fol 1r, 11r, 23r, 46r, 59r, 68r-v, 78r, 87r.

10. Revisions i correccions: fol 1v, 4r, 20v, 22v, 41r, 70r.

11. Antigues signatures: 7 supl 175.

12. Notícies històriques: Joseph Bascones, que escriu en lletra del s. XVI, i Díaz de Bustamante, del s. XVII, són probablemente dos bibliotecaris del convent dominicà d'Avila.

V. Conclusió

1. Estat de conservació correcte. Hi ha taques d'humitat. La restauració l'ha deixat molt sòlid.

2. Datació: Segle XV, segona meitat.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: El segle XVII era propietat del convent de dominicans d'Àvila. Fou propietat del comte de Romré, que el va vendre a Juan Carrión i aquest a la BNM el 29 d'octubre del 1887.

142

9. BU Salamanca, ms. 386

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 230 × 313 × 120.

b) Material: Post recoberta de pell de color marró vermellós.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, a dalt, cap a l'esquerra, etiqueta rectangular de paper blanc amb inscripció en lletra impresa: «Biblioteca | de la | Universidad de Salamanca | Est. 3º. Caj. 2º Núm 1». Més avall, escrit en llapis i en diagonal: «Biblioteca | Universidad | de | Salamanca».

d) Elements decoratius: Enquadernació mudèjar. Quatre rectangles de cantó simple en degradació contenen una sanefa feta amb línies espirals. Després de la sanefa, rectangle fet a base de bordó i mitja canya que conté una altra sanefa amb motiu d'«opus spicatum». Un altre rectangle de bodó i mitja canya, a l'interior del qual es destaca un quadrat, dins el quadrat un cercle, dins el cercle un estel de vuit punxes i dins l'estel un cercle més petit. Les dues cobertes han conservat els cinc botons de metall.

2. Llom de la mateixa pell, fatigat. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres dobles nervis interns que en treuen altres tants d'externs i formen quatre seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: El motiu decoratiu de les quatre seccions és idèntic: dos rectangles que s'enllacen entre ells mitjançant una aspa alicatada que formen els cantons interiors. A la secció 1), dalt de tot, restes escampades

d'una antiga etiqueta de paper blanc i rectangular. Sobre aquestes restes hom hi ha enganxat una etiqueta rodona, amb inscripció manuscrita en tinta: «Ms | 386».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: V [formant plec coix de 2/3] + 573 + VI [formant plec coix de 4/2]. Foli de guarda inicial Ir: «Es de la señora doña maria | de medrano Religiosa | año 1559». A sota, *al man:* «Este libro fue compuesto por fray Francisco Ximenez religioso Franciscano y despues obispo de Elna. Vivio este Autor en la era de 1392, reynando don Juan el primer deste nombre en Aragon. Coligese esto de otra obra suya M. S. intitulada De la natura angelica cap. vltimo, la qual obra se conserva tambien en esta libreria del Colegio Real de la Compañia de Jesus No se engañe alguno pensando que este Ximenes el que fue arzobispo de Toledo, y cardenal | 585 [*reputem que és el número de folis que tenia el manuscrit en el moment de la redacció de la nota*]». Foli de guarda inicial Iv, etiqueta rodona de paper blanc, com la del llom, amb la signatura actual manuscrita en tinta: «M | 386».

b) Tancadors: S'han conservat els dos gafets metàl·lics de la coberta I. Els de la coberta II i els fermalls han desaparegut.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls. Al tall central, a la part superior, hi ha inscripcions en tinta negra: «2297[?]| 1013(¿) | 30| 249».

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis de la mateixa pell, fatigats.

i) Entre la coberta I i el foli de guarda inicial I, hi ha un full imprès de la Biblioteca de la Universitat de Salamanca, on hi consten alguns noms d'usuaris del ms. i el període en què el van consultar. Hi distingim els noms de Curt Wittlin (1981), Carme Clausell Nàcher (1992), C. B. Faulhaber (1992), Cynthia Robinson (2007).

4. Conclusió. És la relligadura original, datable al final del segle XV, molt ben conservada.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: V + 573 + VI.
5. Dimensions: 220 × 300 × 105.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam: «honestidat».
2) Plec de 6 × 2, folis 13-24, amb reclam: «pues».
3) Plec de 6 × 2, folis 25-36, amb reclam: «los angeles».
4) Plec de 6 × 2, folis 37-48, amb reclam: «e tome vn».
5) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam: «piedra».
6) Plec de 6 × 2, folis 61-72, amb reclam: «bordes».
7) Plec de 6 × 2, folis 73-84, amb reclam: «materia».
8) Plec de 6 × 2, folis 85-96, amb reclam: «-llo E».

9) Plec de 6 × 2, folis 97-108, amb reclam: «mortal».
10) Plec de 6 × 2, folis 109-120, amb reclam: «yo lo».
11) Plec de 6 × 2, folis 121-132, amb reclam: «amor».
12) Plec de 6 × 2, folis 133-144, amb reclam: «conjugum».
13) Plec de 6 × 2, folis 145-156, amb reclam: «la Razon».
14) Plec de 6 × 2, folis 157-168, amb reclam: «nuestro Señor».
15) Plec de 6 × 2, folis 169-180, amb reclam: «-sando que».
16) Plec de 6 × 2, folis 181-192, amb reclam: «amor».
17) Plec de 6 × 2, folis 193-204, amb reclam: «de la qual».
18) Plec de 6 × 2, folis 205-216, amb reclam: «capitulo [*al man*] CXLII».
19) Plec de 6 × 2, folis 217-228, amb reclam: «grant».
20) Plec de 6 × 2, folis 229-240, amb reclam: «-tormento».
21) Plec de 6 × 2, folis 241-252, amb reclam: «-viene».
22) Plec de 6 × 2, folis 253-264, amb reclam: «capitulo [*al man*] CLXXV».
23) Plec de 6 × 2, folis 265-276, amb reclam: «-tra la santa».
24) Plec de 6 × 2, folis 277-288, amb reclam: «e honrrar».
25) Plec de 6 × 2, folis 289-300, amb reclam: «terçero».
26) Plec de 6 × 2, folis 301-312, amb reclam: «desonesta».
27) Plec de 6 × 2, folis 313-324, amb reclam: «el septimo».
28) Plec de 6 × 2, folis 325-336, amb reclam: «o tu pariente».
29) Plec de 6 × 2, folis 337-348, amb reclam: «-quino que».
30) Plec de 6 × 2, folis 349-360, amb reclam: «onbres».
31) Plec de 6 × 2, folis 361-372, amb reclam: «a los otros».
32) Plec de 6 × 2, folis 373-384, amb reclam: «mesmo».
33) Plec de 6 × 2, folis 385-396, amb reclam: «conseja».
34) Plec de 6 × 2, folis 397-408, amb reclam: «Rebeldes».
35) Plec de 6 × 2, folis 409-420, amb reclam: «os».
36) Plec de 6 × 2, folis 421-432, amb reclam: «santas».
37) Plec de 6 × 2, folis 433-444, amb reclam: «dios».
38) Plec de 6 × 2, folis 445-456, amb reclam: «-do es».
39) Plec de 6 × 2, folis 457-468, amb reclam: «sienpre».
40) Plec de 6 × 2, folis 469-480, amb reclam: «-jado la».
41) Plec de 6 × 2, folis 481-492, amb reclam: «tentar».
42) Plec de 6 × 2, folis 493-504, amb reclam: «con grant».
43) Plec de 6 × 2, folis 505-516, amb reclam: «que los».
44) Plec de 6 × 2, folis 517-528, amb reclam: «del infierno».
45) Plec de 6 × 2, folis 529-540, amb reclam: «E le faga».
46) Plec de 6 × 2, folis 541-552, amb reclam: «-tribuye».
47) Plec coix, de 6/4, folis 553-562, sense reclam i amb dos talons al final del plec.
48) Plec coix, de 5/6, folis 563-573.

Entre els folis 562 i 563 falten tres folis. Al marge inferior dret del foli 562v, una mà que escriu amb lletra de finals del segle XVI o del segle XVII entrat constata: «Desunt aliquot | folia ex auda-|-cia alicuius| abscindentis».

En la taula els capítols tenen numeració independent en cada tractat, a l'inici de cadascun dels quals la numeració de capítols recomença. En canvi, en el cos de l'obra hi ha una numeració única i universal, des del capítol I al CCC XCLVI.

8. Foliació moderna, versemblantment del s. XIX, posterior a 1855,[128] contínua, a l'angle superior dret del recto dels folis. Aquesta foliació no té en compte els folis de guarda. Una altra foliació en llapis, més recent, numera tots els folis, començant pels folis de guarda inicials; és contínua i compta per desenes, fins que arriba al darrer foli de l'obra, el 573 de la primera numeració, i aleshores numera la resta de cadacun dels folis del manuscrit, des del 578 fins al 584.

9. Numeració de plecs alfanumèrica al marge inferior dret del recto dels folis de la primera meitat de cada plec. Les lletres són minúscules i els números són escrits en xifres romanes també minúscules i en tinta vermella. A patir del foli 349, ja del tot esgotada una primera numeració *a-z,*, la numeració torna a començar i s'estén de la *a* a la *v*, utilitzant, però, grafemes diferents.

10. Filigrana de la mà amb estrella de sis puntes, semblant al tipus Briquet 11159, datada a Gènova el 1483. Alterna amb una altra filigrana de tres torres que no hem sabut identificar, gràficament relacionable amb Piccard, *Turm-Wasserzeichen*, XVII, n. 381, 382 i 386, excessivament tardanes.

11. Forats: No s'en veuen.

12. Sistema de ratllat en tinta malva només pel recto del folis, 1111 2222, i en sec, >>>><<<<.

III. Contingut literari

1. Folis 1ra-573rb. Fol. 1ra, *inc.* de la taula: «(*rúbrica*) Esta es la tabla de los titulos del libro de las donas conpuesto e fecho por frey françisco ximenez de la horden de los menores en que ay çinco tratados segunt que adelante dira. E primeramente esta el prologo del dicho libro en el qual el avtor enderesça su obra a vna condesa e faze diuision de las cosas que en cada vno de los dichos tratados entiende dezir (*fi de rúbrica*). Capitulo primero como jhesu christo por gloria suya e enxenplo nuestro ha fecho sobir niñas e donzellas a la perfecçion angelical…».

Fol. 16va, *exp.* de la taula: «… Capitulo xliii que faze graçias a dios del acabamiento deste libro Con escusaçion a la señora Condesa a la qual es ofresçido».

128. Cf. el primer títol bibliogràfic indicat infra, III, 4, on es fa constar que el ms. no era foliat.

Fol. 16va, *inc.* del pròleg: «(*rúbrica*) Aqui comiença el libro llamado de las donas compuesto e hordenado por el maestro frey françisco ximenes de la horden de los frayles menores a peticion [de la] muy alta e honrada Señora doña Sancha Ramires de Arenos condesa de Prados. Comiença el prologo (*fi de rúbrica*). A la muy alta e honrrada Señora doña Sancha Ramires darenos condesa de prados el suo omill seruidor en jhesu christo fray françisco ximenes de la horden de los frayles menores honrrada siempre en debida Reuerençia en aquel mesmo muy alto Redentor…».

Fol. 17r , *exp.* del pròleg: «… Ca algunas son niñas las quales quiero conprehender so nonbre de mugeres, otras ay donzellas, otras ay viudas, otras Religiosas, las quales dichas diferençias son çinco fallaredes ayuso çinco tratados hordenados a gloria de dios prinçipalmente e a prouecho dellas. Los titulos de los quales tratados e de sus capitulos son hordenados so la forma que de yuso se sigue»

Fol. 17rv-va, *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Capitulo primero. Commo Ihesu Christo por gloria suya y enxenplo nuestro ha fecho sobyr niñas e donzellas a la perfecçion angelical (*fi de rúbrica*). Ihesu Christo Dios eternal e yncomutable principio de todas las criaturas acabado Redentor de toda la natura vmanal por glorificar la alteza de su virtut e poderio non solamente ha fecho sobir algunos onbres a la perfecçion angelical de uida…».

Fol. 573vb, *exp.* de l'obra: «… Segunt que dize el apostol por ende todo lo que aquí esta quiero que sienpre sea sometido a toda correbçion de la santa madre iglesia e de los perlados servidores de Iehsu Christo. | Laus tibi Christe quoniam liber explicit iste. | Dexteram scribentis regat manus omnipotentis. | Qui scripsit scribat semper cum domino uiuat. | Petrus vocatur qui a christo benedicatur. | Finito libro sit laus et gloriam (*sic*) Christo. Deo graçias»

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Libro de las donas,* complet, amb l'única llacuna dels cc. 382-384.

4. Catàlegs i bibliografia: Vicente de la Fuente y Juan de Urbina, *Catálogo de los libros manuscritos que se conservan en la Biblioteca de la Universidad de Salamanca formado y publicado de orden del señor Rector de la misma,* Salamanca, Imprenta de Martín y Vázquez 1855, 41; Bartolomé José Gallardo, *Ensayo de una biblioteca de libros raros y curiosos, coordinados y aumentados por don M. R. Zarco del Valle y don J. Sancho Rayón, en la junta pública del 5 de Enero de 1862 é impresa á expensas del gobierno,* vol. IV, Madrid 1889, nº 4412; Isacio Rodriguez, *Autores Espirituales Españoles en la Edad Media*, dins «RHCEE», 1 (1967), 264; Florencio Marcos, *Los manuscritos pretridentinos hispanos de ciencias sagradas en la biblioteca Universitaria de Salamanca*, dins «RHCEE», 2 (1971), 337-338; C. B. Faulhaber, *Bibliography of Old Spanish Texts,* Madison 1984, n. 2703; Gonzalo Díaz Díaz, *Hombres y documentos de la filosofía española,* vol. III, nº 208; C. B. Faulhaber, Ángel Gómez Moreno, Ángela Moll, *Bibliografía española de Textos antiguos* (CDROM *Admite, vol. 0*), Madrid, Micronet, cnum 2504; BETA (1984-2000) manid 2518 cnum 2504; Pablo Andrés

ESCAPA, *Catálogo de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Salamanca*. I. *Manuscritos 1-1679bis,* Salamanca, Ediciones Universidad 1997, 278-279.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 160 × 205, a dos corondells, de 23-28 línies, sense pautat. Impaginació del foli 529r: 25 + 72 + 13 + 70 + 35 × 37 + 205 + 62.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals, duex línies horitzontals, escriptura de línia de justificació a línia de justificació i de línia de justificació a línia de justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica rodona castellana d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals i posats dins rectangle summàriament adornat amb un llacet a cada cantó de la figura.

5. Decoració: Al foli 16vb, caplletra inicial vermella, amb filigrana plena i orla en tota la llargada de l'intercolumni de color malva i dibuixos filiformes. Caplletres blaves i vermelles alternades; rúbriques, calderons vermells en el folis 1ra-16va. Alguna lletra caudada.

6. Notes: Al foli 160ra, nota marginal a l'indret on falta la rúbrica del capítol, en rúbrica: «no ay». Al foli 562vb, la nota transcrita supra, II, 6.

7. Timbres de la Biblioteca de la Universitat de Salamanca als folis 1r i 573r.

9. Copista: Un tal Pere.

10. Revisions i correccions: Al foli 8ra, una mà diferent de la del copista introdueix un capítol omès de la taula. Altres correccions d'una altra mà als folis 64va, 65ra, 118ra (en rúbrica), 175ra.

11. Antigues signatures: «BUS 3-2-1; Est. 3 Caj. 2 Núm 1».

12. Notícies històriques. La nota de possessió del foli de guarda inical Ir, reportada més amunt,[129] que fa saber que l'any 1559 el volum pertanyia a una religiosa de nom de família Medrano, i el fet que ja el segle XVII el manuscrit pertangués a la biblioteca del col·legi dels jesuïtes a Salamanca posen sobre la taula el problema d'una possible relació entre la religiosa Medrano i els jesuïtes dels segles XVI i XVII del mateix nom de família, com és ara Alfonso Medrano, nascut a Marchena el 1566, novici el 1579, enviat a Mèxic i a Bolívia, retornat i mort a Granada el 1648, autor d'una *Relación* tramesa al rey Felip III sobre fundació d'un col·legi a Bogotà, i d'un testimoniatge relatiu

129. Cf. supra, I, 3, a).

a sant Ignasi.[130] O Francisco de Medrano, nascut a Sevilla el 1570, mort allí mateix el 1607, poeta i jesuïta fins al 1602.[131]

V. Conclusió

1. Estat de conservació. Estrip al marge inferior dels folis 24, 286, 334. A partir del foli 563r, s'insinua una taca d'humitat que creix, assoleix la seva intensitat més violent als folis 570-573 i es va difuminant en els folis de guarda finals. Aquests defectes a part, el ms. està en molt bon estat, no presenta símptomes d'oxidació i fa l'efecte de no haver sofert cap trasbals.

2. Datació: Darrer quart del segle XV.

3. Origen castellà, qui sap si andalús.

4. Propietaris i procedència: María de Medrano, Col·legi de la Companyia de Jesús de Salamanca, Biblioteca de la Universitat de Salamanca. Hi entra forçosament després de l'expulsió dels jesuïtes, l'any 1767, ja que Carles III enriquí les universitats d'Alcalà, d'Osca i la de Salamanca amb l'expoli de la biblioteca del col·legi universitari jesuític, el més important de Salamanca.

143

10. Valladolid, Biblioteca de Santa Cruz, ms. 383, fol. 144-152

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 150 × 230

b) Material: Pell fosca sobre taula.

c) Indicacions escrites: Enganxina de paper de la biblioteca amb dades de la signatura topogràfia «BIBLIOTECA | DE LA UNIVERSIDAD DE VALLADOLID» «a. 125 | m. 383»

d) Elements decoratius: No en té.

2. Llom. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns que en treuen quatre d'externs.

b) Descripció de les seccions: buides.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II i II modernes, de paper de cel·lulosa

b) Tancadors: restes d'un tancador avui desaparegut.

130. Cf. *Bibliothèque de la compagnie de Jésus,* t. V, Bruxelles-Paris MDCCCXCIV, col. 864; Charles E. O'Neill – Joaquín Mª Domínguez, *Diccionario Histórico de la Compañía de Jesús,* vol. III, 2610 a.

131. *Ib.,* 2610 b.

c) Cobertes (folres): guardes captives de pergamí reaprofitat, amb escritura gòtica

4. Conclusió. Data: Ss. XV finals o XVI inicis, molt deteriorada, amb senyals d'insectes. Probablement és l'original.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani, la constitució del qual es remunta al s. XV.

2. Matèria: Paper

4. Folis: 1-152 ff.

5. Dimensions: 150 × 250 mm

6. Plecs: 1) Plec de 2 × 5 + 1 folis 1-11, sense reclam.
2) Plec de 2 × 6 folis 12-23, sense reclam.
3) Plec de 2 × 6 folis 24-35, sense reclam.
4) Plec de 2 × 6 fols 36-47, sense reclam.
5) Plec de 2 × 6 folis 48-59, sense reclam.
6) Plec de 2 × 5 folis 60-69, sense reclam.
7) Plec de 2 × 5 folis 70-79, sense reclam.
8) Plec de 2 × 4 folis 80-87, sense reclam.
9) Plec de 2 × 9 folis 88-105, sense reclam.
10) Plec de 2 × 4 folis 106-113, sense reclam.
11) Plec de 2 × 5 folis 114-123, sense reclam.
12) Plec de 2 × 3 folis 124-129, sense reclam.
13) Plec de 2 × 7 folis 130-143, sense reclam.
14) Plec de 2 × 2 folis 144-147, sense reclam.
15) Plec de 2 × 2 folis 148-151, sense reclam.
16) 1 foli solter, foli 152, sense reclam.

8. Foliació original en xifres romanes (seguides d'un signe d'ordinal generalment) situada en el marge inferior extern, fent caixa amb el marge inferior de la justificació: j-lxviiij, punt on s'abandona. Els ff. 131-143 tenen també una foliació antiga, independent, que va de l'I al XIII, centrada en el marge superior. El volum ha estat foliat modernament a llapis a l'angle superior extern de l'1 al 152.

9. Numeració de plecs: signatures de quadern numèriques, amb xifres romanes, visibles només en alguns folis (p. e. 70-74r, 90 i ss, 115 i ss, etc. a l'angle inferior extern), van desaparèixer per la cisalla del relligador.

10. Filigranes: a) De la flor, semblant a Briquet 6649, documentada a Bolònia el 1472;

b) Del creixent, semblant a Briquet 5194, Zurich 1386, semblant també a Mosin-Traljic 1386;

c) Del carro de dues rodes, semblant a Briquet 3532, Gènova 1450-1452;

d) muntanya amb estel, que no s'ha pogut identificar als repertoris. (fols. 105 i 123).

11. Forats: Perforacions rodones situades en els marges dret i esquerre, superior i inferior.

12. Sistema de ratllat: Punta de plom en uns folis i punta seca en altres.

III. Contingut literari

I

1. Fols. 1-57v. Fol. 1r, *inc*.: «Danos Señor ayuda de la tribulaçion. Estas palabras dize el santo propheta David alunbrado por el spiritu santo en persona de los honbres tribulados...».

Fol. 57v, *exp*.: «… Como dize en el apocalipsi: yo a los que amo ha essos corrijo e gastico. E gozate por ser çierta [*sic*] que te ama e bien quiere tan grande e poderoso señor. E faziendolo assy darte ha el Señor ayuda de la tribulación etc. DEO GRATIAS AMEN

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Tratado de la tribulación*.

3. Altres manuscrits. Madrid: Real Academia Española, ms. 210, ff. 138r-195v,

4. Catàlegs: Mª Nieves Alonso-Cortés, *Catálogo de los manuscritos de la Biblioteca de Santa Cruz*, Valladolid, Universidad, 1976, pp. 308-309, it. 383; BETA (1985) manid 2604 cnum 2646.

II

Fols. 58r-77r. Fol. 58r, *inc*. de la taula: «(*rúbrica*) EN AQUESTE libro <cuentase> \trata/ como se deue omne regir en su lengua fablando algunas cossas e çessando otras. E son estos los capitulos. Capitulo primero que trata como dios dio al ome la lengua para lo alabar e ensalçar con ella...».

Fol. 58v, *exp*. de la taula: «Capitulo xx. Como con la lengua puede omne pecar occiosas palabras e vanas fablando».

Fol. 58v-59r, *inc*. de l'obra: «(*rubrica*) Capitulo primero Como dios dio al omne la lengua para lo alabar e enxalçar con ella. | Uno de los mienbros que omne a menudo suele mouer e menea, e con que a menudo puede meresçer o pecar es la lengua. La qual bien regida e governada aduze e acorea al omne la vida...».

Fol. 77r, *exp*.: «… E dize sant Gregorio que asaz nescedat es en tan poco espaçio de vida como nos es dado espenderlo fablando en vano, dexando de saber lo nescesario e provechoso. E esta es contraria de la setena cosa para que diximos que Dios dio al omne la lengua, que esta para preguntar lo que ouiesse menester. Deo graçias Amen. Finito libro laus redant xpo Amen. Ihu xpo».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Tratado sobre el uso que debe hacerse de la lengua.*

4. Catàlegs: Mª Nieves ALONSO-CORTÉS, *Catálogo de los manuscritos de la Biblioteca de Santa Cruz*, Valladolid, Universidad, 1976, pp. 308-309, it. 383; BETA (1985) manid 2604 cnum 2647.

III

1. Folis 78r-102r. Fol. 78r, *inc*. accés: «Este es un libro que fizo Sant Bernaldo de los pensamientos que omne deue auer consigo mesmo para se conosçer e para venir en conoscemiento de dios. [*rúbrica*] Capitulo primero como rreprehende sant Bernaldo [*sic*] a muchos omnes de vanidat... [*inc*. text] Muchos omnes son este mundo que saben muchas sabidorias e conoscen muchas cosas e non saben nin conoscen a si mesmo e miran las faziendas de los otros e dexan las suyas...».

Fol. 102r, *exp*.: «… E asy faziendo despues de las tiniebras desta vida veremos el nasçimiento del alma que se levantara en la mañana, e despues el sol de justiçia asy como a medio dya, en el qual conosçera la nuestra alma que es espossa al su esposso, que es un Dios verdadero e glorioso, que bive e reina por siempre jamas. Amen. Gloria sea al Padre e al Fijo e al Spiritu Santo. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo-BERNARDUS CLARAVALLENSIS, *Libro de los pensamientos variables*, traducció anònima.

3. Altres manuscrits: Santander, Biblioteca Menéndez y Pelayo, ms. M-17, ff. 129r-172r; Madrid, Casa d'Alba, ms. 93.

4. Catàlegs: Mª Nieves ALONSO-CORTÉS, *Catálogo de los manuscritos de la Biblioteca de Santa Cruz*, Valladolid, Universidad, 1976, pp. 308-309, it. 383. BETA (1985) manid 2604 cnum 2648

IV

1. Folis 104r-122r. Fol. 104r, *inc. de la rúbrica*: «Sermon que fizo el verdadero religioso maestro Vinçente Ferrer de la orden de los predicadores un poco ante que finase. [*Tema*] Ahe o acatad que estes puesto es en decaymiento cayda. Luçe .ij.º [*accessus inc.*] Estas palabras propuestas a la vuestra buena devoçion son escriptas por sant Lucas en el segundo capitulo del su evangelio del presente dia. Las palabras quieren dezir. Ahe etc. E por que la gracia del spiritu santo sin la qual ningun sermon nin ninguna dotrina ha eficaçia... [*exp. de l'accés*] … tornar nos hemos con gran reuerençia homil mente a la virgen maria madre de Ihu Xpo que nos la quiera del ganar, e saludarla hemos con gran reuerençia diziendole la salutaçion angelical. Dos vezes aue Maria. [*inc. del sermó*] Buena gente queriendo fablar al presente de la fin del mundo, digo

primeramente que los que predican la fin del mundo ser ayna e muy ayna, quiero que nin sean alabados nin vituperados...»

Fol. 122r, *exp*.: «… Por ende proueeduos e guarneçed <dat> vos de las armas para tan grande e cruel batalla. Ca açercase el dia del Señor e assy lo cree el que este sermon torno de latyn en romançe».

2. Identificació de l'autor i obra: Vicent FERRER, *Sermón que trata de las profecías de Daniel*, traducció anònima.

4. Catàlegs: Mª Nieves ALONSO-CORTÉS, *Catálogo de los manuscritos de la Biblioteca de Santa Cruz*, Valladolid, Universidad, 1976, pp. 308-309, it. 383; BETA (1985) manid 2604 cnum 2116; Pedro M. CÁTEDRA GARCÍA, *Sermón, sociedad y literatura en la Edad Media. San Vicente Ferrer en Castilla (1411-1412). Estudio bibliográfico, literario y edición de los textos inéditos,* (Estudios de Historia), [Salamanca], Junta de Castilla y León 1994, 167.

V

1. Folis 123r-129v. Fol. 123r, *inc*.: «(*rúbrica*) Capitulo de doze fructos que avran los escogidos en el madero de vida que es nuestro señor Ihu Xpo despues de la resurreçion, los quales fructos son notados en el postrimero capitulo del apocalipsi (*fi de rúbrica*). El primero fructo es que auran sanidat sin enfermedat alguna, segunt aprueva el propheta David diziendo: Quy sanat omnes ynfirmitates tuas etc...».

Fol 129v, *exp*.: «Pues semejable cosa es que aquella criatura que en las cosas naturales fue semejable a Dios, e obrando a semejado a Dios, mucho deue ser afermoseado Dios en su gloria».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *De los doce frutos de los escogidos que figuran en el penúltimo capítulo del Apocalipsis*.

4. Catàlegs: Mª Nieves ALONSO-CORTÉS, *Catálogo de los manuscritos de la Biblioteca de Santa Cruz*, Valladolid, Universidad, 1976, pp. 308-309, it. 383. BETA (1985) manid 2604 cnum 2650.

VI

1. Folis 131r-143v, *inc*.: «Mucho amado hermano en nuestro Señor Ihu Xpo, el qual es verdadera caridat e salut del alma, la su bendiçion e gracia sea sobre ty, porque en toddas las cosas fagas su voluntad, que es la voluntad de su padre spiritual, como esse mesmo señor lo dize en el evangelio. El que a uos oye, a mj oye, e el que a vos despreçia, a mi despreçia...».

Fol. 143v, *exp*.: «… Por que inflamado e encendido de la llama de la tu taz (*sic*) excelente caridat cora sin fallesimiento, en el olor de los preçiosos e suaves unguentos de la tu obra e humildat e castidat con la tu graçia. Amen. Bonus Deus. Dare Magnitudinem Deo nostro».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Sobre la humildad, la obediencia y otras virtudes*, 1500 *ad quem.*

4. Catàlegs: Mª Nieves ALONSO-CORTÉS, *Catálogo de los manuscritos de la Biblioteca de Santa Cruz*, Valladolid, Universidad, 1976, pp. 308-309, it. 383. BETA (1985) manid 2604 cnum 2651.

VII

1. Folis 144r-152r. Fol. 144r, *inc.*: «Ihs. El reno (*sic*) de Dios e gloria segunt que dize san Gregorio non es lengua que lo podie dezir ni explar (*sic*) Ca es sobre todo nuestro entendemiento segunt los bienes que alli se muestran. Ca dize Boeçio que aquell es un estado de ynumerables bienes [*exp.*] sea a ti venido que nunca de ti se aparte en esta vida e en la otra. A ti pues siempre sea gloria loor e honor e bendicion e muchas gracias que vives eternal mente con Dios el padre con nuestro señor el Spiritu Santo en vnidat de verdat e simplee (*sic*) esençia. E estaras e reinaras de alli adelante verdadero Dios in secula seculorum. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: F. EIXIMENIS, *Libro de las donas*, *cap. 387-395,* traducció anònima, 26-08-1448 *terminus ad quem*.

4. Catàlegs: Mª Nieves ALONSO-CORTÉS, *Catálogo de los manuscritos de la Biblioteca de Santa Cruz*, Valladolid, Universidad, 1976, pp. 308-309, it. 383; RIERA I SANS, *Catàleg*, 704; BETA (1985) manid 2604 cnum 2652

VIII

1. Fol. 152v, *inc.*: «Mayor es mi daño de quanto pezar la cabsa es ¿?arion que nunca falleza mj fe lo padesçe si v??? dares tastemonj ...?»

2. Identificació de l'autor i obra: *{Text difícil de llegir, en castellà, on consta la data de 1513}*.

4. Catàlegs: Mª Nieves ALONSO-CORTÉS, *Catálogo de los manuscritos de la Biblioteca de Santa Cruz*, Valladolid, Universidad, 1976, pp. 308-309, it. 383.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura. Fitxa d'impaginació. 95/110 × 140/155 mm; núm. variable de línies per columna (21 a 32); escrit a línia tirada, amb la primera línia escrita.

2. Tipus de ratllat: A punta de plom la major part del volum (ff. 131-152r) , i a punta seca en alguns quaderns (ff. 1-129, especialment en aquells on s'aprecien signatures de quadern, o foliació independent). Les línies de justificació fonamentals arriben als marges del foli. Sense línies de guia per a les línies d'escriptura.

3. Tipus de lletra i mans: Segons el catàleg, la lletra és cortesana, però més aviat hauríem de parlar d'una semigòtica castellana de la segona meitat del s. XV, en la qual es podria identificar la participació de set mans diferents, gairebé totes de la mateixa tipologia librària: a) fols. 1-57v; b) fols. 58r-69v; c) fols. 70r-77r; d) fols. 78r-102r; e) fols. 131r-143v; f) fols. 144r-152r; g) foli 152v, bastarda del s. XVI, de lectura molt difícil.

5. Decoració: Sense decoració significativa, llevat de rúbriques i inicials en vermell i tocs en vermell a les inicials. Entre els ff. 123r-129v, el color aplicat a rúbriques i inicials s'ha convertit en ocre.

6. Notes: Senyals de lectura (*nota*, etc.): f. 4v.

Sentències en llatí i en castellà: f. 102v-103r (mà del XVI o XVII): [*inc.*] «Praefatio Tantam tanque duram dificilem quia probinciam mayorem...» Fol. 102r, [*exp.*] «para otro consexo para si no ninguno ». [Al f. 103r afegeix la mateixa mà] «[lo]s enemigos porque el nuestro trabago (*sic*) se torne en folgura. el loro en gozo para sienpre. a di. en la villa de pina de onuebo vileno [...]».

8. *Probationes pennae* als ff. 99v (en castellà), 103v (en llatí).

9. Copistes i altres artífexs desconeguts

10. Revisions i correccions. Addicions, correccions al marge o interlineades, esmenes per ratllat, per superposició, etc. (del copista, amb tinta diferent): f. 1v, 2v, 5r, 7v, 8v, 9r, 10r, 10v, 12v, 13r, 15v, 16r (ratllat en vermell), 17r, 19r, 21v, 22r, 24r, 37v, 38v (ratllat en vermell), 39r (ratllat en vermell i en negre), 39v, 41v, 43r, 44r, 46r, 48r, 50r, 50v, 51v, 53v, 54v, 57v, 58r, 61v, 62r, 63r, 65r, 67v, 68v, 70v, 71v, 78r, 79v, 81v, 84v, 87v, 88v, 92r, 95r, 100r, 111v, 135v, 139r, 140r (ratllat en vermell), 142r, 146r, 147r, 151r, 151v (afegit marginal de mà del XVI en llatí).

11. Antigues signatures: olim 125.

V. Conclusió

1. Estat de conservació. Llevat de la relligadura, força malmesa, i d'alguns folis que han patit per l'oxidació de la tinta i estan deteriorats, el manuscrit es troba en bon estat de conservació. Una restauració recent l'ha consolidat.

2. Datació: Còpia de la segona meitat del s. XV, probablement de la dècada dels 60 o 70.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Desconeguts.

III. Llibre dels Àngels / De natura angélica

a) Traducció completa

144

1. Madrid, BN, ms. 9244

I. Enquadernació igual que la del manuscrit següent.

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 225 × 315 × 50.

b) Material: Cartró, enquadernació holandesa amb aigues de color verd predominant.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, etiqueta de paper blanc amb la cota actual del ms.: «Mss. / 9244». En llapis, antiga signatura, tatxada: «Bb-92».

d) Elements decoratius: Enquadernació holandesa amb colors verd, negre i vermell.

2. Llom de pell marró, amb els mateixos ferros que el ms. 9243. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns, que no formen seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1), 3), 4) i 5) buides: 2) en lletra daurada: «XIMENEZ / NATURA / ANGELICA»; 6) etiqueta de paper blanc amb la signatura actual: «Ms. /9244».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: III + II. Els dos primers f. de g. inicials són de paper del segle XIX, el tercer és del mateix paper del manuscrit. Els dos f. de g. finals són de paper del segle XIX. Al recto del f. de g. inicial III, signatura antiga en tinta: «Bb-92».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda immediats.

e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió: s. XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper.

4. Folis III + 284 + II.

5. Dimensions: 227 × 305 × 42.

6. Plecs: 1) Plec de 1 × 1, foli de guarda III-I.

2) Plec coix de 6/5, folis II-XII, amb taló entre els folis XI i XII, i amb reclam: «-biduria».

3) Plec de 6 × 2, folis XIII-XXIV, amb reclam (rúbrica): «El IIº capitulo».

4) Plec de 6 × 2, folis XXV-XXXVI, amb reclam iterat: «constituyo».

5) Plec de 6 × 2, folis XXXVII-XLVIII, amb reclam: «presenta».
6) Plec de 6 × 2, folis XLIX-LX, amb reclam: «non deues».
7) Plec de 6 × 2, folis LXI-LXXII, amb reclam: «-sos».
8) Plec de 6 × 2, folis LXXIII-LXXXIV, amb reclam: «por esso».
9) Plec de 6 × 2, folis LXXXV-XCVI, amb reclam: «quales».
10) Plec de 6 × 2, folis XCVII-CVIII, amb reclam: «los venir».
11) Plec de 6 × 2, folis CIX-CXX, amb reclam: «en tan».
12) Plec de 6 × 2, folis CXXI-CXXXII, amb reclam: «nos».
13) Plec de 6 × 2, folis CXXXIII-CXLV, amb reclam: «del çielo».
14) Plec de 6 × 2, folis CXLVI-CLVII, amb reclam: «vinieron».
15) Plec de 6 × 2, folis CLVIII-CLXIX, amb reclam: «falsias».
16) Plec de 6 × 2, folis CLXX-CLXXXI, amb reclam: «e padre».
17) Plec de 6 × 2, folis CLXXXII-CXCIV, amb reclam: «e era aquel».
18) Plec de 6 × 2, folis CXCV-CCVI, amb reclam: «peccado».
19) Plec de 6 × 2, folis CCVII-CCXVIII, amb reclam: «por natura».
20) Plec de 6 × 2, folis CCXIX-CCXXX, amb reclam: «diziendo».
21) Plec de 6 × 2, folis CCXXXI-CCXLII, amb reclam: «a nuestro».
22) Plec de 6 × 2, folis CCXLIII-CCLIV amb reclam: «asi son».
23) Plec de 6 × 2, folis CCLV-CCLXVI, amb reclam: «-secuçion».
24) Plec de 6 × 2, folis CCLVII-CCLXXVIII, amb reclam: «pecados».
25) Plec coix de 4/1, folis CCLXXIX-CCLXXXIII.

En el plec que fa setze hi ha l'anomalia que la numeració passa del CXC al CXCII, estrompassant-se el foli CXCI. El darrer plec, coix, ha estat mal plegat, de manera que l'ordre que presenten ara els folis és el següent: 281, 280, 279, 282, 283. Fol. 1ra, al marge superior dret, en tinta negra, signatura: «Bb.92».

8. Foliació contínua coetània del ms. en xifres romanes, del I al CCLXXXIII. Al marge superior dret dels folis, en l'espai que correspon a l'intercolumni, indicació amb xifres romanes en rúbrica dels tractats en què es divideix l'obra, llevat dels folis XLIIII-XLVIII, on la indicació manca.

10. Filigrana de la balança semblant a la de Briquet 2401, datada a Venècia l'any 1437, amb variants idèntiques a Catània del 1438, a Vicença del 1440, a Munich del 1441, a Udine del 1447-1448, a Baviera del 1454, a Hongria del 1456 i a Viena del 1457.

12. Sistema de ratllat en sec. >>>><<<<. Primera línia no escrita.

III. Contingut literari

1. Foli 1ra, *inc*. de la taula: «(*rúbrica*) Santi (*sic*) Spiritus asit nobis gratia. Aqui comiença la tabla de los capitulos del primero libro de natura angelica (*fi de rúbrica*). Capitulo primero que pone corto la alteza de la angelical natura...»

Foli 1vb, *exp*. de la taula: «Comiença la tabla del quinto tratado deste libro que cuenta de la alteza del señor sant miguel a CCXV fo deste libro» (*fine mutilus*).

F. IIra, *inc*. de l'obra: «(*rúbrica*): Aqui comiença el libro de natura angelica. Capitulo primero que pone corto la alteza de la angelical natura (*fi de rúbrica*). Angelical natura es tan alta e tan marauillosa e tan excelente criada e enxalçada ordenada e glorificada por nuestro señor dios que passa todo nuestro seso e entendimiento segunt el estado en que de presente corre en esta mortal vida en tanto que de su alteza e dignidat no podemos pensar escreuir ni fablar propiamente...»

F. CCLXXXIIva, *exp*.: «E con tanto sea con vos ihesucristo por la su clemençia deo gracias amen».

«Este libro escreuio manuel Rodrigues de seuilla escudero del Rey e noctario en benauente a ruego e mandato del noble e discreto varon Rodrigo dosorno mayordomo del Señor conde de haro (*afegit a la dreta alia manu*:) en la su villa de villalpando (*fi d'afegit*) e pa el dicho señor conde. E acabose a XXIX de abril del nascimiento de nuestro señor de M CCCCº L años».

La taula dels capítols de cada tractat és donada en llur començament.

2. Identificació de l'autor i títol: Francesc Eximenis, *De natura angélica*, complet, sense la dedicatòria a Pere d'Artés, en traducció castellana.

3. Altres manuscrits: BNM, mss. 9243, 10118, 10253; BC, ms. 1225; Salamanca, BU, ms. 346; Madrid, Descalzas Reales F 18.

4. Catàlegs i bibliografia: Antonio Paz y Meliá, *Biblioteca del Conde de Haro, fundada en 1445,* dins «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», 3ª época, t. IV (1900), 537-538; Massó i Torrents, *Les obres*, 626; Martí, *Eximenis*, 467; Martí, *Notes descriptives*, 380; IGMBN XIII, 252; Castro, 401, nº 372; BETA (1985) manid 2556 cnum 2775; Andreu Ivars, *El «Llibre dels Àngels» de Fr. Francisco Eximénez y algunas versiones castellanas del mismo,* dins «AIA» 19 (1923) 108-124; Arturo Farinelli, *Italia e Spagna, I,* Torí 1929, 284ss.; David J. Viera, *The Presence of Francesc Eximenis in Fiftennth and Sixteenth-Century Castilian Literature,* dins «Hispanófila», 57 (1976), 1-5; Riera i Sans, *Catàleg*, 704; Jeremy Lawrance, *Nueva luz sobre la biblioteca del conde de Haro. Inventario de 1455*, dins «El Crotalón. Anuario de Filología Española» 1 (1984) 1073-111 [1093, nº 65]: «Tratado de la naturaleza y esencia de los ángeles buenos y malos y de sus órdenes y oficios, escrito de mano, en romance y sin autor» [repetit en el nº 67]; Raquel Rojas, *La transmisión castellana del «Llibre dels Àngels» de Francesc Eximenis: el ms. 9244 de la BNM,* treball d'investigació presentat a la Universitat de Girona el 2002; *El* Llibre dels Àngels *de Francesc Eximenis en la Castilla del sigle XV: testimonios y perspectivas de investigación,* dins «Actas del IX Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 465-477.

5. Edicions: a) Burgos, Fadrique de Basilea 1490 (Hain 16232, BMC X 61*,* Goff X 10, Haebler 703, Vindel VII 14 Aguiló 430, Palau 85188);

b) Burgos, Fadrique de Basilea 1516 (PALAU 85189);

c) Alcalà de Henares, Miguel de Eguia 1527 (PALAU 85190).

d) *Iesus Maria. Transvmto verdadero de seys capitvlos, sacados del libro qvinto de los Angeles que compuso el muy Reverendo Padre Fr. Francisco Ximeniz de la Religion Serafica del glorioso P. S. Francisco, en lengua Cathalana Limosina: Traduzido en Castellano por vn devoto del glorioso San Miguel, y demas Angeles, para mas alentar su muy prouechosa deuocion,* Barcelona, Gabriel Nogués 1641, 16 p. [conté els capítols 28-30 i 32-34 del tractat cinquè] (AGUILÓ 432, PALAU 85191). D'aquest opuscle hi ha còpia manuscrita a la BC, ms. 503, fol. 158-174.

e) Pedro SÁINZ RODRÍGUEZ, *Antología de la literatura espiritual española. I. Edad Media* (Espirituales españoles 28), Madrid 1980, 539-552.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 125 × 180, a dos corondells. Impaginació: 30 + 55 + 15 + 55 × 55 + 180 + 75.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals de justificació, dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. Línies: 27. UR = 6,6.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura castellana rodona del segle XV, d'una mateixa mà. La suposició de MASSÓ I TORRENTS, *Les obres,* 626, que aquest ms. i el ms. 9243, següent, tenen el mateix copista no és gens evident. Primer perquè el 9243 té dos copistes; segonament, perquè cap d'aquestes dues mans no coincideix amb l'única del 9244.

4. Reclams horitzontals, entre dos punts i dues barres inclinades molt fines, centrats.

5. Decoració. El primer i segon tractat comencen amb dues grans caplletres de color vermell i malva, respectivament afiligranades amb colors malva i vermell. Capitals morades i vermelles. Rúbriques. Calderons vermells i morats. Lletres caudades *passim*, molt dibuixades als folis 50r, 62v, 66v, 67r, 72r, 77r, 87v, 88r, 89r, 96r, 97r, 101r, 107r, 113r, 127v, 128v, 159r, 160v, 161r, 169v, 173r, 176v, 188r, 202v, 203r, 217v, 219v, 227r, 232v, 244r, 248r, 253r, 254rv, 279r, 282r.

6. Manícula: f. 4r, 12r, 25rv, 29v, 35v, 48r, 55v, 89r, 100v, 114v, 128v, 203v, 209v, 210r, 259v. Notes als marges *passim* en forma de «X» i claus.

7. Segells de la BNM als folis de guarda Ir, 1r, 9r, 21r, 34r, 47r, 68r, 86r, 102r, 111r, 121r, 138r, 155r, 195r, 213r, 236r, 247r, 262r, 272r, 282v.

Alguna nota marginal: f. 6v, 12r, 31r, 51v, 210r.

Al foli 6v i 270v possible senyal del dimoni o de l'anticrist: dibuix amb una llegenda a sota en lletra grossa: «diclux».

9. Copistes: Manuel Rodríguez, de Sevilla, notari de Benavente.

10. Revisions i correccions: Molt poques: f. 129r, 131v.

11. Antigues signatures: cfr supra I, 1, c i I, 3, a.

12. Notícies històriques: Un exemplar del *De natura angélica* figurava a la biblioteca de la reina Isabel I: Diego Clemencín, *Biblioteca de la Reina doña Isabel,* dins «Memorias de la Real Academia de la Historia», VI (1821), 443; dos exemplars eren a l'inventari de la biblioteca del duc de Medina Sidonia durant el s. XV; cf. Miguel Ángel Ladero Quesada, María Concepción Quintanilla Raso, *Bibliotecas de la alta nobleza castellana en el siglo XV*, dins *Livre et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime*. Colloque de la Casa de Velázquez, París 1981, 51. En canvi cal excloure la suposició d'Andreu Ivars en *El «Llibre dels Angels» de Fr. Francisco Eximénez y algunas vesiones castellanas del mismo,* dins «Archivo Ibero-Americano», XIX (1923), 108-124, seguit per Julián Zarco Cuevas, *Catálogo de los manuscritos castellanos de la Real Biblioteca del Escorial*, vol. III, San Lorenzo del Escorial 1929, 198, en el sentit que els onze folis manuscrits ara relligats conjuntament amb *Chronicorum fratrum Hieronymitani ordinis libri tres a fratre Petro de la Vega, eiusdem instituti sectatore, 1539,* corresponguin a cap traducció del *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis. Per bé que els folis porten un íncipit sugestiu en rúbrica, «Aqui comiença la historia que tracta de los angeles buenos y malos y de sus propiedades», es rigorosament anònim i sembla prou posterior a l'obra d'Eiximenis, que no l'hi hem sabut trobar citada i que, en tot cas, s'hi hauria de rastrejar.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Talls per oxidació en els folis 24, 27, 42, 44, 46-48, 51-66, 68, 70, 72, 73, 75-84, 88-101, 103, 105-121, 129, 135, 139, 150, 151, 153-156, 163, 167, 176, 178, 179, 182, 214, 227, 270.

2. Datació: 29 d'abril 1450.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Pedro Fernández de Velasco, primer comte d'Haro, com el ms. següent. Lawrance, *ib*., 1093 nº 67 (9244): «Tratado de la naturaleza angélica, en quatro libros, que escrivió Manuel Rodríguez, a ruego de Rodrigo de Osorno, mayordomo del señor conde de Haro, año de 1450; escrito de mano, en romance».

145

2. Madrid, BN, ms. 9243

I. Enquadernació igual que la del manuscrit anterior.

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 290 × 220 × 35.

b) Material: Cartró, enquadernació holandesa.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, dalt de tot, etiqueta amb signatura antiga tatxada: «Bb. 91»; en llapis, mateixa signatura: «Bb. 91». Etiqueta

amb la signatura actual: «Mss /9243». Contracoberta II, dalt de tot i centrada, etiqueta de plàstic: «[corona] + BN | Biblioteca Nacional| [codi de barres] | 1001917627».

d) Elements decoratius: enq. holandesa amb colors verd negre i vermell.

2. Llom de pell, amb ferros daurats al capdamunt i al capdavall. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plec són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant sis nervis interns que no en treuen d'externs.

b) Descripció de les seccions: El llom és ras; mitjançant ferros daurats hom hi ha delimitat cinc sectors: 1), 3) y 4) buits; 2) «XIMENEZ / NATURA / ANGELICA»; 5) etiqueta amb la signatura actual: «Mss. / 9243».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: VI + VI. Els dos primers folis de guarda inicials i els dos darrers del final són de paper del s. XIX. Foli de guarda inicial IIIr, signatures de la BN: «3»; «Bb.92». En el foli de guarda inicial VIv, hom va enganxar el segle XIX una etiqueta amb aquests mots escrits en tinta: «Escrito por F. Francisco Ximenez en lengua catalana y traducido en castellano por Fr. Miguel de Cuenca Prior del Monasterio de S. Bernardo que esta cerca de Toledo, y por Fr. Gonzalo de Ocaña Prior del Monasterio de la Sisla. Se hizo la traducción el año 1434».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda immediats.

e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis VI + 153 + VI.
5. Dimensions: 280 × 210 × 28.
6. Plecs: 1) Plec de 3 × 2, folis 1-6, sense reclam.
2) Plec de 6 × 2, folis 7-18, amb reclam: «Quanto».
3) Plec de 6 × 2, folis 19-30, amb reclam: «Tales».
4) Plec de 6 × 2, folis 31-42, amb reclam: «acquirit».
5) Plec de 5 × 2, folis 43-52, amb reclam: «manos».
6) Plec de 6 × 2, folis 53-64, amb reclam: «leemos».
7) Plec de 6 × 2, folis 65-76, amb reclam: «griegos».
8) Plec de 6 × 2, folis 77-88, amb reclam: «-nimar».
9) Plec de 6 × 2, folis 89-100, amb reclam: «aquesta».
10) Plec de 6 × 2, folis 101-112, amb reclam: «fortifica».
11) Plec de 6 × 2, folis 113-124, amb reclam: «dixesse».
12) Plec de 6 × 2, folis 125-136, amb reclam: «alguno».
13) Plec de 6 × 2, folis 137-148, amb reclam: «cada dia».
14) Plec de 3/2, folis 149-153.

8. Foliació. La foliació és moderna, escrita a llapis amb xifres aràbiques. Hi ha dues foliacions antigues coetànies amb xifres romanes: la primera numera els tres primers folis de la taula (f. 1-3 actuals). La segona comença al principi del tractat i és contínua fins al final (f. 7-153 actuals) amb un salt, per badada, del f. LXXII al LXXXI, sense que falti text.

9. Numeració de plecs: Rastres de numeració als primers folis dels plecs en els folis 1-47. Després aquesta numeració desapareix i aleshores són freqüents els reclams d'un foli a l'altre a l'interior dels plecs.

10. Filigranes: a) Als folis de guarda i als folis 1-4: Filigrana de la mà amb els dits units somada de trèvol, semblant a la de BRIQUET 11095, datada a Catània el 1484, amb una variant similar a Gènova dels anys 1484-1486.

b) Foli 5, filigrana de la mà amb els dits separats somada de trèvol, que no trobem repertoriada.

c) Folis 6ss.: Filigrana de la mà sobrepujada amb estrella de sis puntes, semblant a BRIQUET 11154, datada a Palerm el 1482, amb variants a Palerm mateix i Catània dels anys 1479-1480.

11. Forats de corc a partir del foli 105.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom i en tinta sèpia. 1111 2222. Primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-5. Fol 1ra, *inc*. de la taula (*rúbrica*): «Aqui comiençan (*sic*) la tabla delos capitulos del libro que fabla de la general gerarchia (*fi de rúbrica*). Capitulo primero que propone bremente (*sic*) e general la alteza de la angelical natura...».

Fol 5rb, *exp*.: «... E commo es dura cosa quando el angel se parte del omme dapmnado que guardo e lo dexa sin ningund Remedio» (*la taula queda interrompuda al cap. 21 del llibre quart*).

Folis 5v-6v buits.

Folis 7-153. Fol 7ra, *inc*.: «IHESUS. AQUI COMIÇA (*sic*) EL LIBRO QUE (*rúbrica*) es intitulado natura angelica el qual tracta de la naturaleza e esencia delos angeles e de sus ordenes e oficios dellos asy delos buenos como delos malos *(fi de rúbrica*). [E]n el nonbre de la santa e indiuisa Trinidat padre e fijo e spiritu santo tres perssonas e vn solo dios verdadero, vna esencia vna eternidad, vn principio e fin de todas las cosas visibles e inuisibles, temporales e perpetuas, aqui comiença vn libro el qual es llamado e intitulado de los angeles e tracta de la naturaleza a esencia de los angeles e de sus ordenes e oficios dellos asy de los buenos como de los malos».

Fol 7vb, *inc*. del tractat (*rúbrica*): Capitulo primero que y pone breuemente e en general el alteza de la angelical natura (*fi de rúbrica*). Angelical natura es tan alta e tan marauillosa e tan noblemente criada e muy ensalçada e ordenada e glorificada por nuestro señor dios que traspassa todo nuestro entendimiento segunt el estamento que de presente somos en esta mortal vida, en tanto que

de la su alta dignitat non podemos pensar nin escreuir nin fablar propiamente...»

Fol 153va-b, *exp*.: «... Ca mandamiento he de nuestro criador de te dexar | de aqui adelante e nunca jamas sere contigo. E entonçes el dicho angel en vn punto desaparesçe. E aquella mezquina de anima es leuada por los demonios a la casa de la muerte eternal».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *De natura angélica*, traduïda al castellà per fra Miguel de Cuenca i fra Gonzalo de Ocaña el 1434. El text, però, queda interromput al capítol 21 del tractat quart, mancant, doncs, els capítols 22-57 d'aquesta part i tota la cinquena, dedicada a sant Miquel.

4. Catàlegs i bibliografia: Massó i Torrents, *Les obres*, 625; Martí, *Eiximenis*, 467; Martí, *Notes descriptives*, 379; Castro, 399-400, nº 371; IGMBN XIII, 252; BETA (1985) manid 2555 cnum 2574; Riera i Sans, *Catàleg*, 703; Jeremy Lawrance, *o. c.,* 1095; Carlos Alvar i José Manuel Lucía Mejías, *Repertorio de traductores del siglo XV*, Madrid 2009, 179-182.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 132 × 180, a dos corondells, de 28-30 línies. Impaginació: 30 + 62 + 8 + 62 + 45 × 35 + 180 + 70.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i quatre horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6,4 / 6,2.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura castellana rodona del s. XV, de dues mans: la primera escriu els folis 7-47; la segona els folis 1-5 i 48-153.

4. Reclams horitzontals, centrats. A partir del f. 52v s'inscriuen sota el traç allargat per dalt d'un calderó que acaba a l'altre cantó amb un doble llaç. És escrit en rúbrica el del foli 76v. Reclams de foli a foli.

5. Decoració: Al foli 7r, grans lletres gòtiques cal·ligràfiques de títol, en tinta negra, a la primera línia del principi del tractat. Rúbriques als títols dels capítols. Calderons vermells. Inicials de capítol no realitzades.

6. Notes marginals: f. 48v.

7. Segells de la BNM als folis de guarda Ir, VIv, folis 1r, 5r, 7r, 15r, 17r, 27r, 43r, 55r, 65r, 79r, 96r, 101r, 117r, 135r, 144r, 153v.

10. Revisió i correcció de mà del mateix copista al fol. 27vb.

11. Antigues signatures: Foli de guarda 3r: «3.» «Bb-91»; foli 1ra; «Bb.91».

12. Notícies històriques. El copista del ms. informa qui fou l'autor de la traducció amb aquests mots:

Fol 7rb: «El qual libro está partido en dos partes e este libro conpuso en lengua catalana vn muy famoso varon en vida e en ciencia natural de la çibtat de Valencia del çid e fue religioso de la orden de sant françisco e muy excelente maestro en santa theologia e ouo por nonbre fray francisco Ximenes el qual fue obispo de omia e patriarcha de antiochia. El qual fizo otras obras muchas muy

prouechosas a la santa eglesia de nuestro señor dios ihesucristo. E la primera parte deste libro traslado de catalan en castellano frey miguel de cuenca prior del monesterio de santa maria de monte sion de la orden de sant bernardo cerca de Toledo. E la segunda parte traslado de catalan en castellano el [f. 7va] muy Religioso e discreto varon frey Gonçalo de Ocaña prior del monesterio de santa maria de la sisla de la orden de sant Jeronimo, los quales libros fueron romanceados en el año de nuestro saluador ihesucristo de mill e quatroçientos e treynta e quatro años, Reynante en los rregnos de Castilla e de Leon el muy glorioso e inuirtissimo (*sic*) prinçipe rrey e señor don Johan rrey de Castilla».

«[E]l muy deuoto religioso frey miguel de cuenca discipulo del muy glorioso varon maestre viceynte ferrer varon apostolico de santa vida e digna memoria el qual frey miguel fue vno de los prinçipales fundadores de la obseruancia rregular de la orden de sant bernardo en el rreyno de Castilla e fue prior del monesterio de sant bernardo çerca de toledo».

De manera que una de les vies de penetració d'Eximenis a Castella va venir per sant Vicent Ferrer. Miguel de Cuenca és personatge molt poc conegut. En tenim prou sabent que era deixeble de Ferrer i que regia monestir prop de Toledo.

De Gonzalo de Ocaña també se'n saben molt poques coses, llevat que era monjo de l'orde de sant Jeroni. Hi ha una notícia recollida en el ms. 8809 de la BNM,[132] fol. 210ss, que el pinta així: «Fray Gonzalo de Ocaña. Natural de la villa de Ocaña como lo dice su sobrenombre. Religioso del sagrado instituto de san Jeronimo i de los primeros que lo profesaron. Persona insigne por la multitut de sus virtudes i capacisima para el gobierno. Fue prior en el monasterio de la Cisla cerca de Toledo i despues promovido a la prelacia de la santa casa de Guadalupe, la gobernó catorze años con crecidos aumentos en lo temporal y mayores en el espiritual. Fue el tercer prior desta casa, donde murió santa i ejenplarmente, consumando su prelacia a los 26 de Julio die de S. S. Año Año (*sic*) 1429. Sus estudios no fueron grandes quanto a la diligencia i medios humanos con que las sciencias se conquistan. Pero su raro ingenio i capacidad le ayudaron mucho para conseguir una noticia en general de las facultades mas estimadas, tanto que no habia lugar de escritura que no entendiese ni [conclusion] de Teologia que no penetrase ni lugar de derecho a que no respondiese, con admiración de los hombres mas doctos... Tradujo de latin en lengua castellana: 1. Los Dialogos del bienaventurado san Gregorio Papa... Hizo esta traduccion en el tiempo que fue Prior de la Cisla a ruegos de Hernan Perez de Guzman».[133] Agustín Millares Carlo va assenyalar la filiació d'aquesta nota i va aportar dades fefaents que obliguen a desdoblar el personatge: un

132. Es tracta d'un recull factici de papers en part recollits i en part escrits per Martín Vázquez Siruela: cf. IGMBNM, XIII, p. 107.

133. Gonzalo de Ocaña, a més dels *Dialogui,* també va traduir les *Homiliae super Ezechielem* de sant Gregori; del primer n'hi havia manuscrit a la biblioteca de la reina Isabel I: Diego Clemencín, *Biblioteca de la reina doña Isabel,* dins «Memorias de la Real Academia de la His-

és el Gonzalo de Ocaña prior de la Cisla, un altre el Gonzalo de Ocaña prior de Guadalupe, mort el juliol del 1429, el dia de santa Anna.[134] Com sigui, el sol fet que l'Ocaña traductor d'Eiximenis fos monjo de sant Jeroni i la nota del fol. 7rb que hem transcrit suara, donen la clau per a entendre com van penetrar els textos eiximenisians a Castella. El primer propagandista —directe o indirecte— d'Eiximenis sembla haver estat fra Vicent Ferrer, el qual va fer una gran campanya per terres castellanes de 1411 a 1412 . És a redós de Ferrer que el cistercenc Miguel de Cuenca es va interessar pels escrits del menoret tan vinculat a València. De Miguel de Cuenca l'interès va passar a Gonzalo de Ocaña, monjo de Sant Jeroni a la Cisla. Els convents dels dos frares eren veïns en terres toledanes, i l'entusiasme del segon en l'interès del primer es demostra quan acaba la traducció que Cuenca havia començat del *Llibre dels Àngels*. Més endavant reprendrem la qüestió si Ocaña va traduir també la *Vida de Crist,* punt crucial en la seva biografia i en la història literària posterior; com sigui, és indiscutible que la seva admiració per Eiximenis va fructificar anys més tard, a Guadalupe. Efectivament, el 1473, el prior de nom Juan d'aquella casa fou el comitent d'una còpia del *Llibre de les dones* en castellà, l'actual ms. 10156 de la BNM.[135] Gonzalo de Ocaña, doncs, es configura com l'anella principal de transmissió dels tres textos eiximenisians que foren traduïts al castellà, abans de la traducció-refosa de la *Vida de Cristo* d'Hernando de Talavera. I alguna cosa devia tenir a veure amb l'interès que els monjos de sant Jeroni castellans van demostrar a l'esguard de l'obra d'Eiximenis el fet que els monjos de Sant Jeroni de la Murtra de Badalona s'havien constituït en els principals difusors i conservadors del llegat escrit d'Eiximenis.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: La primera coberta s'ha després del llom. Oxidació als folis 1-77.

2. Datació: 1434-1455, any de la canonització de s. Vicent Ferrer (29 juny 1455).

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Comte d'Haro, Pedro Fernández de Velasco (1399-1470) = Beatrix Manrique de Lara: Cfr Antonio Paz y Melià, *Biblioteca fundada por el conde de Haro en 1455*, dins RABM I (1897) 18-24, 60-66, 156-163, 255-262, 452-462; IV (1900) 535-541; 662-667; VI (1902) 198-206, 372-382; VII (1902 bis) 51-55; XIX (1908) 124-136; XX (1909) 277-289.

---

toria», VI (1881), 439-440; el ms. és ara a l'Escorial amb la cota b.II.9-13. Cf. l'article citat en la nota vinent.

134. Cf. Agustín Millares Carlo, *Fray Gonzalo de Ocaña, escritor del siglo XV,* dins «Boletín de la Unversidad de Madrid», 3 (1931), 157-173.

135. Cf. supra, n. 136.

146

3. Madrid, BN, ms. 10118

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 354 × 270 × 35.

b) Material: Pergamí.

c) Indicacions escrites: Coberta I, dalt de tot, antiga signatura (?) en tinta: «47». Contracoberta I, dalt de tot, en llapis, antigues signatures de la BNM: «3-2 (en llapis vermell:)-6». Dessota, altra signatura de la BNM, tatxada: «Ii-101».

2. Llom del mateix pergamí que la coberta, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interns.

b) Descripció dels sectors: 1) Part superior: (*en tinta negra:*) «Zamora» | (*en tinta marró:*) «Natura | (*en tinta negra:*) «Angelic» | (*en llapis:*) «101» |. 2) Part inferior: etiqueta enganxada amb la signatura actual del ms.: «Ms. 10118».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + I, amb filigrana de les muntanyes somades de creu, semblant a la de la resta del volum. F. de g. inicial Ir: timbre de la BN, de color morat. Sota el timbre, en tinta sèpia esvaïda, antiga signatura de la biblioteca del marquès de Santillana: «Plut. III. Lit. N. Nº 23». Dessota, en tinta gris, «Alteza de la angelical natura». Tots els altres f. de g. buits.

b) Tancadors de cordill en forma de llaç a la coberta I; hi ha restes de les tires que des de la coberta II subjectaven els botons que es combinaven amb els llaços.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçada dalt i baix.

f) Llavis del mateix pergamí.

4. Conclusió: Data: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Vitel·la i paper.

4. Folis: III + 128 + I.

5. Dimensions: 350 × 265.

6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam: «Insanos/angeles».

2) Plec de 6 × 2, folis 13-24, amb reclam: «ueen en el mundo | e de la perdida de».

3) Plec de 6 × 2, folis 25-36, amb reclam: «dentro la santa trinidat estudo».

4) Plec de 6 × 2, folis 37-48, amb reclam: «el tu amor fechan aquesta obra o».

5) Plec de 6 × 2, folis 40-60, amb reclam: «Antes aun los | fazen aquestos».

6) Plec de 6 × 2, folis 61-72, amb reclam: «-fundendo meos | hostes confortando».

7) Plec de 6 × 2, folis 73-84, amb reclam: «psalmista que | dezia ansi».

8) Plec de 4 × 2, folis 85-92, amb reclam: «segundariamente | ca dios criando el».

9) Plec de 6 × 2, folis 93-104, amb reclam: «mucho han menester la tu misericordia e gracia».

10) Plec de 6 × 2, folis 105-116, amb reclam: «capitulo XXXII | del quinto tractado».

11) Plec de 6 × 2, folis 117-128.

Tots els plecs tenen el seu primer i darrer full en vitel·la; els fulls interiors són de paper. La vitel·la presenta l'ordre de col·locació següent: carn-pèl, carn-pèl, pèl-carn, pèl-carn.

8. Foliació del segle XX en llapis a l'angle superior dret del recto dels folis.

10. Filigrana de la muntanya encerclada somada d'una creu, semblant a la de Valls i Subirà, *La historia del papel en España siglos XV-XVI,* nº 205, datada a Barcelona el 1425; i a la de Briquet 11874, datada a Provença l'any 1427.

12. Sistema de ratllat: a la mina de plom. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-128. Fol 1r, *inc*. (*rúbrica*): «Capitulo primero que propone breue e en general la alteza de la angelical natura (*fi de rúbrica*). Angelical natura es tan alta e tan marauillosa e tan excelente criada e ensalçada ordenada e glorificada por nuestro señor dios...»

Fol 128v, *exp*.: «E con tanto sea con uos Ihesu Cristo por la su clemencia Amen. (*rúbrica*:) alfonso de çamora bachiller en decretos me escriuio a seruicio primeramente de dios e dela siempre uirgen maria su madre, e del señor e estrenuo cauallero ynigo lopez de mendoça señor dela uega. Este libro se intitula natura angelica» (*fi de rúbrica*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *De natura angélica*, complet, en traducció castellana.

4. Catàlegs: J. Mª Rocamora, *Catálogo olvidado de los manuscritos de la biblioteca del Excmo. Señor Duque de Osuna e Infantado*, Madrid, Imprenta de Fontanet 1882, 51, nº 212; Mario Schiff, *La Bibliothèque du Marquis de Santillane*, Paris 1905, 424-425, nº LXVIII; Massó i Torrents, *Les obres*, 625-626; Martí,

Eximenis, 467; MARTÍ, *Notes descriptives*, 384; Dirección general de Archivos y Bibliotecas – BN – Istituto Italiano di Cultura – Patronato Menéndez y Pelayo, *Exposición de la Biblioteca de los Mendoza del Infantado en el siglo XV,* Madrid 1958, 41, nº 68; CASTRO, 438-439, nº 408; IGMBN, XIV, 345-346; BETA (1985) manid 2302 cnum 2121; Julio RODRÍGUEZ PUÉRTOLAS, *Eximemis y Mendoza: Literatura y Sociedad en la baja Edad Media hispánica,* dins «Revista Valenciana de Filología», 7 (1970), 139-174; *De la Edad Media a la edad conflictiva,* Madrid 1972, 13-54; RIERA I SANS, *Catàleg*, 703.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 150 × 220, a columna tirada. Impaginació: 5 + 150 + 55 × 55 + 220 + 70.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació. Nombre de línies: 39-42. UR = 5,7-5,3.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica rodona castellana del segle XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals i en dues linies.

5. Decoració: Gran inicial en tinta negra al f. 10r; menor als f. 21v, 58r. Capitals en la mateixa tinta al principi dels capítols, amb tocs afiligranats i antenes. Majúscules amb tocs de vermelló. Calderons vermells. Rúbriques. Lletres caudades passim, molt vistoses als folis 2v, 5v, i en el tres primers plecs del ms. després es fan rares.

6. Notes marginals: 22r, 123-v, de mans diverses de la del copista i entre elles.

7. Segells de la BNM al foli de guarda Ir, 1r, 10r, 22r, 30r, 42r, 54r, 66r, 92r, 107r, 120r, 128v.

9. Copista: Alfonso Gómez de Zamora, copista també del ms. BNM 10144, *Morales de Ovidio*, traducció al castellà de l'Ovidi moralitzat de Pierre Bersuire; a més, havia copiat -sempre per al mateix senyor- un ms. avui perdut de les *Històries* de Pau Orosi, l'any 1439, traduït d'una versió aragonesa feta fer per Juan Fernández de Heredia: cf. MARIO SCHIFF, *o. c.*, 166-173.

10. Revisions i correccions: f. 52v.

11. Antigues signatures: Fol de guarda Ir, antiga signatura de la biblioteca del marquès de Santillana: «Plut. III. Lit. N. nº 23». Cf. I, 1, c).

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació excel·lent.
2. Datació: entre 1427 i 1458?
3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Procedeix de les biblioteques d'Íñigo López de Mendoza, primer marquès de Santillana, Mariano Téllez Girón y Beaufort, dotzè duc d'Osuna; adquirida per l'Estat per llei del 14 d'agost de 1884.

147

4. Madrid, BN, ms. 10253

I. Enquadernació

El ms. és guardat dins capsa de fusta de color verd clar, que mesura 334 × 247 × 75, amb llom de cartró sobre fusta folrat de pell de color verd fosc i dividit en sis seccions rases, llevat de la 2) on es llegeix en lletres daurades: «Eximenis | De Natur. Angelica»; i la darrera, amb etiqueta i la cota actual del ms.: «Mss. | 10253».

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 315 × 215 × 57.

b) Material: Pell sobre post.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, signatures antigues, a llapis: «V[a]-2-13»; [32]/Hh.-180.

En tinta, *probationes pennae* diverses i una que diu: «Considerando muy magnifico señor». Contratapa II, en tinta, dues lletres: «y v»; més avall, també en tinta i tatxat: «por firmeza [...]zación.

d) Elements decoratius: la pell de les dues cobertes és de cuiro amb decoració mudèjar de ferros en sec: bordons, rectangles amb enllaços aliquetats i al mig gran quadrat amb tres cercles dins. Entre cercles i en l'espai del cercle central, sanefes d'arcs i petits rombes.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre dobles nervis que formen cinc seccions a l'exterior. Entre el llom del volum i el de les tapes s'hi veuen tres fragments de pergamí amb escriptura gòtica.

b) Descripció de les seccions. Buides. En la 2) hi ha senyals d'un teixell ara desaparegut.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I al principi. Angle superior esquerre, en llapis, número de situació del volum en la vitrina 2: «13». Centrat, timbre de la BNM. Diverses *probationes pennae*: «del muy noble», «A.a.b.c.D.d.e.f.g.h.i. K.l»; «Del muy noble señor Don Juan»; «Del muy noble señor». Al verso, etiqueta amb la cota actual: «Mss. | 10253».

b) Tancadors: dos tancadors de tires de pell, ara desapareguts, subsistint els dos gafets de metall.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el foli de guarda inicial.

d) Tall central amb inscripció en lletra majúscula i tinta sèpia: «Gimenez. De Naturaleza De Los Ang»; tall inferior amb la mateixa tinta i lletra minúscula: «Angelica natura».

e) Capçalera i capçada: La capçalera superior totalment ratada i perduda, la inferior totalment erosionada. Capçada dalt i baix.

f) Queix de la mateixa pell.

g) Llavis de la mateixa pell.

4. Conclusió: Data: S. XV-XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: I + VI + 178 [–f. 135].

5. Dimensions: 215 × 298 × 40.

6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis I-6, amb reclam: «es a saber poco».

2) Plec de 6 × 2, folis 7-18, amb reclam: «contrasta a la potestad».

3) Plec de 6 × 2, folis 19-30, amb reclam: «Gloria suya e a salud de».

4) Plec de 6 × 2, folis 31-42, amb reclam: «-mente exercitarse en obras virtuosas».

5) Plec de 6 × 2, folis 43-54, amb reclam: «sentimientos de nuestro señor».

6) Plec de 6 × 2, folis 55-66, amb reclam: «Reprehende a las vezes».

7) Plec de 6 × 2, folis 67-78, amb reclam: «el seruicio».

8) Plec de 6 × 2, folis 79-90, amb reclam: «la han perdida e como es duro».

9) Plec de 6 × 2, folis 91-102, amb reclam: «de la batalla de dios».

10) Plec de 6 × 2, folis 103-114, amb reclam: «Toda la christiandat».

11) Plec de 6 × 2, folis 115-126, amb reclam: «Sufren ninguna pena sensible».

12) Plec de 6 × 2, folis 127-139, amb reclam: «E aqui pone vn postilador».

13) Plec de 6 × 2, folis 140-151, amb reclam: «cosas non es a marauillar».

14) Plec de 6 × 2, folis 152-163, amb reclam: «Por ellos ser tocada».

15) Plec de 6 × 2, folis 164-175, amb reclam: «mi jamas Ca dios».

16) Plec coix de 2/3, folis 176-178.

Al plec 12è hi ha un salt en la foliació: passa del foli 134 al 136. En cada capítol hom troba al marge corresponent el text del títol del capítol en qüestió, que posteriorment fou executat en rúbrica dins el corondell. Aquestes notes han estat escrites pel mateix copista del ms. amb tinta sèpia. Al foli 178r, marge inferior, hom troba una *probatio pennae* en lletra del s. XVII: «pasado».

8. Foliació en tinta sèpia, contínua, en xifres aràbiques, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs. Els sis primers folis de cada plec són numerats amb xifres romanes al verso.

10. Filigranes: a) Folis I-VI, 1-29, 42: de la mà amb estrella de cinc puntes, del tipus BRIQUET 11092, datada a Le Puy els anys 1474-1477, i 11093, datada a Salins el 1486, amb variants a Chateauneuf-en-Valromey del 1477, a Le Puy mateix del 1480, a Torí dels anys 1481-1485 i a Montréal-en-Bougey dels anys 1484-1493.

b) Folis 34-48 i 52-54: de la torre dels tipus PICCARD III (*Turmwasserzeichen*), XV, 311-314, datades a Hoheneck, Klingenstein, Stuttgart, Urbach i Werdnau els anys 1464-1466.

c) Folis 50 i 82: de la balança encerclada del tipus PICCARD, V (*Wasserzeichen Waage*) V, nos. 7-13, datades a Wiener Neustadt, al sud d'Alemanya, a Königsberg i a Basilea entre 1464 i 1471.

d) Foli 55-72, 84-178: de l'escut quadribarrat amb corona reial, com la de VALLS I SUBIRÀ, *La Historia del papel de España. Siglos XV-XVI*, Madrid 1980, nº 115, datada a Barcelona el 1470.

11. Forats per a la caixa d'escriptura, rodons, fets amb punxó.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1a. Folis I-VI. Foli Ira, *inc.* (*amb gòtica cal·ligràfica de format gran, resseguida amb vermelló*): «Aqui comiença (*fi de gòtica cal·ligràfica*) El libro llamado de natura angelica Conpuesto e hordenado del muy Reuerente maestro francisco Ximenez dela orden de los frayles menores. Al honorable e sabio Cauallero mosen pedro dartes maestro racional del muy alto principe e señor mi señor don iohan por la gracia de dios rey de aragon el su singular amigo fray francisco ximenez dela orden de los frayles menores ansimesmo con toda diligencia en aquel eternal dios que es padre de todos los santos angeles e virtuosos espiritus en gloria...»

Foli Iva, : «Presupuesto pues aquesto deuedes saber que aqueste libro de los santos angeles en suma contiene çinco tractados...».

Foli VIrb, *exp.*: «Capitulo L que cierra el libro e lo somete a la santa Iglesia de Roma».

2a. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Pròleg i taula* del *Libre dels àngels* en traducció castellana medieval.

1b. Foli VIva-178. Foli VIva, *inc. de l'obra*: «Angelica Natura es Tan alta e tan marauillosa e tan exçelente criada ensalçada ordenada e glorificada por nuestro señor dios que passa todo nuestro seso e entendimiento segunt el estado que de presente corremos en aquesta mortal vida en Tanto que de su alteza e dignidad non podemos pensar escreuir nin fablar propia mente segunt que de fecho es e Requiere su gloriosa e magnifica Reuerencia...»

Foli 178rb ra-rb, *exp. de l'obra*: «... por meritos del glorioso señor sant miguell e de los santos angeles. A los quales vos Recomi-|-endo anssi cara-

mente como se e puedo. E con tanto sea con nos todos tiempos ihesu christo por la su clemencia. Amem» (*sic*).

Segueixen dues oracions a sant Gabriel arcàngel en llatí: «Gabriel arcangele fortitudo dey precor ora virginem vt sit menor mei pro amore nuncii quod potestati (*sic*) ei vt culpis nos abluat vnde sumus rey. Ora pro nobis beate gabriel archangele. Vt digni efficiamur promissionibus Christi».

«Deus qui ex maxima misericordia tui per gabrielem archangelum Incarnationem filii tui nunciare dignatus es tribue nobis quesumus ita nuncium tuum venerari in terris vt cum eo gaudere mereamur in celis. Per eumdem Christum Dominum nostrum. Amem» (*sic*).

Segueix una altra oració a sant Miquel:

«Michael archangele defende nos in prelio vt non pereamus in tremendo iudicio».

Segueix l'explicit de l'autor:

«Este libro se acabo viernes veynte y seys dias del mes de agosto año de mill e quatroçientos e sesenta e ocho años. el qual fizo anton de aguilar criado del señor don lope de barrientos obispo de Cuenca por mandato del muy honorable e virtuoso vasco de baçar su camarero. Deo gracias.

Qui scripssit scripbat et semper cum domino viuat. Amen».

Dessota, a l'indret de l'intercolumni, en lletra moderna: «pasado».

2b. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Natura angélica* o *Llibre dels Àngels* en traducció castellana medieval.

4. Catàlegs: IGMBNM, XV, 33; Castro, 442, nº 414; BETA (1985) manid 2562 cnum 2581; Riera i Sans, *Catàleg*, 704.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 155 × 210, a dos corondells, de 35-42 ratlles, no traçades. Impaginació: 30 + 65 + 20 + 70 + 30 × 30 + 120 + 60

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica cursiva amb influència de la bastarda, del s. XV i d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals i tancats dins rectangle vermell fins al foli 78; en endavant i fins al final el rectangle és de la mateixa tinta que les lletres que enclou.

5. Decoració: Caplletres gòtiques cal·ligràfiques resseguides amb tons vermells al principi del pròleg i dels cinc tractats (folis Ira i VIva, 12rb, 25vb). Inicial de tractat vermella amb filigrana i antenes malves; capitals vermelles amb filigrana i antenes malves fins al foli 30v. A partir d'aquest foli desapareixen filigranes i antenes, però es mantenen les inicials de capítol vermelles. A partir del foli 91r, les capitals no són ni tan sols realitzades. Rúbriques i calderons vermells fins al foli 90v. Els títols dels capítols escrits en lletra

gòtica molt petita al costat del lloc on s'han o s'havien de copiar en vermelló. Lletres caudades.

6. Notes, manícula i signes de nota: Fol. IIra, IIIva, 10vb, 12ra-vb, 20ra-21rb, 25ra, 27ra-28va, 35ra-va, 38va, 40ra-rb, 42ra-vb, 58ra-59ra, 63ra, 81rb, 169rb, 170rb (*nota judios*).

7. Timbre de la BNM als folis Ira, 1rb, 11rb, 12rb, 23rb, 33rb, 47rb, 59rb, 67rb, 81rb, 100rb, 110rb, 120rb, 136rb, 150rb, 160rb, 169rb, 176rb.

9. Copista. Anton de Aguilar.

10. Revisions i correccions: Fol 59rb, 72va, 81ra, 113ra, 118ra-va, 132ra, 142vb.

11. Antiques signatures: Hh. 180; Vitrin 2-13.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: L'enquadernació necessita reparació urgent. El paper és bo i està en bon estat, però el ms. ha patit molt d'humitats. Procés d'oxidació avançat en algunes pàgines i en totes les ratlles on hi ha lletres gòtiques cal·ligràfiques de format gran.

2. Datació: 1468 agost 26.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Lope de Barrientos, OP, (1382-1469), bisbe de Segòvia, Àvila i Conca, escriptor, polític i negociador, va estar barrejat en gairebé totes les intrigues de la política castellana del seu temps, i acabà essent canceller de Castella.[136] El ms. procedeix de la casa de la Companyia de Jesús de Villarejo de Fuentes, segons nota del marge inferior del foli I: «de la Casa de la Comp de Villarejo de Fuentes»; podria ésser nota de propietat la inscripció amb gòtica cal·ligràfica del foli 178v: «Juan arMero Dela cuesta».

148

5. Barcelona, BC, ms. 1225

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 222 × 295 × 85.

b) Material: Pergamí.

136. Cf. Eubel II, 88, 148, 258; Luis A. Cetino, *Vida y obras de fray Lope Barrientos*, Salamanca 1927. D'aquest predecesor seu el comte-duc d'Olivares tenia a la seva biblioteca un manuscrit amb *algunos tratados suyos del caso y Fortuna, del sueño y vela, del adevinar y otros (Tratado del dormir y soñar Y lo que son los sueños Y lo que se puede saber por ellos. Con otros tratados manuscriptos)*, en fol., signatura L 21: cf. RAH, ms. 9/5729, fol. 152v, i 476r.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, angle superior esquerre, amb llapis: «M. Catalan». Més avall i més centrat, també en llapis: «K42», «A4», possibles sigles de preu d'antiquari. Contracoberta II, angle inferior dret, cota actual: «R. 1225 / 10-111». Una mica més amunt, en llapis: «#11291».

2. Llom de pergamí, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interns, ara despresos de la coberta II i perfectament visibles.

b) Descripció de les seccions: Inscripció que va de dalt a baix: «Obras del Cardenal Cisneros», per confusió d'Eximenis amb Jiménez de Cisneros. A baix de tot, cota actual del ms.: «1225».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I.

b) Tancadors: tres tires de pergamí; falta la tira inferior de la primera coberta.

e) Capçada dalt i baix.

g) Llavis amb restes de pintura vermella.

4. Conclusió: Data: s. XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: I + 325 + I.
5. Dimensions: 210 × 282.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam: «dize el».
2) Plec de 6 × 2, folis 13-24, amb reclam: «-terra».
3) Plec de 6 × 2, folis 25-36, amb reclam: «-rana».
4) Plec de 7 × 2, folis 37-50, amb reclam: «del poderio».
5) Plec de 6 × 2, folis 51-62, amb reclam: «por tanto».
6) Plec de 6 × 2, folis 63-74, amb reclam; «es fuerte».
7) Plec de 6 × 2, folis 75-86, amb reclam: «e guerras».
8) Plec de 6 × 2, folis 87-98, amb reclam: «alos santos».
9) Plec de 6 × 2, folis 99-110, amb reclam; «diuinal».
10) Plec de 6 × 2, folis 111-122, amb reclam: «-des».
11) Plec de 6 × 2, folis 123-134, amb reclam: «santo».
12) Plec de 6 × 2, folis 135-146, amb reclam: «como».
13) Plec de 6 × 2, folis 147-158, amb reclam: «consintieron».
14) Plec de 6 × 2, folis 159-170, amb reclam: «cada uno».
15) Plec de 6 × 2, folis 171-182, amb reclam: «que nuestro».
16) Plec de 6 × 2, folis 183-194, amb reclam: «-cado».
17) Plec de 6 × 2, folis 195-206, amb reclam: «e adorado».
18) Plec de 6 × 2, folis 207-218, amb reclam: «non fazen».
19) Plec de 6 × 2, folis 219-230, amb reclam: «juzgar».
20) Plec de 6 × 2, folis 231-242, amb reclam: «Christus Rex».
21) Plec de 6 × 2, folis 243-254, amb reclam: «-enpre seran».

22) Plec de 6 × 2, folis 255-266, amb reclam: «-zen los».
23) Plec de 6 × 2, folis 267-278, amb reclam: «que nunca».
24) Plec de 6 × 2, folis 279-290, amb reclam: «Santa».
25) Plec de 6 × 2, folis 291-302, amb reclam: «sus nescesida-».
26) Plec de 6 × 2, folis 303-314, amb reclam: «-mo en».
27) Plec de 6 × 2, folis 315-326, amb reclam: «zosimus».
28) Plec de 6 × 2, folis 327-338, amb reclam: «-xara».
29) Plec de 7 × 2, folis 339-352.

8. Foliació moderna, contínua, en llapis i xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis. A l'actual foli 9 comença una numeració antiga, en xifres aràbigues i en tinta, del 1 al 345.

10. Filigranes: a) Fol. 1-13, 18-352, de la mà somada amb una estrella de sis puntes, semblant a la de Briquet 11154, datada a Palerm el 1482, amb variants a Palerm mateix i Catània dels anys 1479 i 1480.

b) Fol. 15, 141, filigrana de l'anell somat d'una estrella com la de Valls i Subirà, *La Historia del papel en España*, II, 5, datada a València el 1475.

12. Sistema de ratllat a la punta seca i a la mina de plom. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1ra-9ra. Fol 1ra, *inc*. del pròleg i de la taula (*rúbrica*:) «Aqui comiença el libro que es llamado natura angelica conpuesto e hordenado del muy Reuerendo maestre fr. francisco Ximenes dela horden delos freyles menores (*fi de rúbrica*). Al muy onorable e muy sabio cauallero mossen per dartes maestro Raçional del muy alto prinçipe e señor el señor don iohan por la gracia de dios Rey de aragon...»

Fol 9ra, *exp*.: «Capitulo L como cierra el libro e lo somete a la santa yglesia de Roma (*alia manu*:) f. 344. (*Al peu de la columna*, *alia manu*:) «9 de diziembre puse los numeros año 92».

Folis 9rb-352rb. Fol. 9rb, *inc*. del tractat (*rúbrica*:) «Capitulo primo que pone breue e en general la alteza de la natura angelica e la angelica natura (*fi de rúbrica*). La angelica natura es tan alta e tan maravillosa e tan excelente creada ensalçada e hordenada e glorificada por nuestro Señor dios que pasa todo nuestro seso...»

Fol 352rb, *exp*.: «... recomiendo asi caramente como yo puedo e sienpre sea con vos ihesu cristo nuestro señor por la su clemençia amen. Acabado es el libro sea loor e gloria a ihesu cristo. amen. bendiçion e claridat e sabiduria faziendo de gracias honor virtut fortaleza e gloria sea a nuestro Señor dios por siempre jamas. Amen. deo graçias».

Foli 352v, d'una altra mà i tatxat: «m d iiii a».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Natura angélica*.

4. Catàlegs: *Cincuenta años*, 155; Riera i Sans, *Catàleg*, 704; BETA (1994) manid 4274 cnum 7678.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 155 × 205, a dos corondells, de 23-26 línies. Impaginació: 30 + 70 + 15 + 70 × 25 × 30 + 205 + 50.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura rodona castellana del segle XV, d'una mateixa mà, molt semblant a la dels mss. Salamanca 346 (infra n. 149) i 386 (supra n. 142).

4. Reclams horitzontals i tancats dintre un rectangle, amb claus dibuixades sobre cada cantó.

5. Decoració: Capitals vermelles a l'inici de capítol. Rúbriques. Calderons vermells. Lletres caudades.

6. Signes de nota als folis 37r, 196v.

7. Segell de la BC als folis 1r, 100r.

12. Notícies històriques: Fol 351v, marge superior, nota que fa confondre sobre l'autor de l'obra: «fr. Francisco Zisneros Ximenez»; al marge inferior, en lletra del s. XVI: «Este libro se hizo Año de 1392».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Estrip als folis 35, 87. Forat al foli 102. Forat i taca al foli 334, propagada aquesta fins al foli 325 enderrera i fins al foli 346 endavant.

2. Datació: 1492 com a data límit.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Al foli 1ra, marge inferior, en lletra gran, nota de propietat: «Chaues». Al fol. 352v, notes d'esdeveniments de la família Ojeda, datades els anys 1545 i 1546: «En domingo quatro de abril anno de mil e quinientos y quarenta cin[co] canto misa mi hijo bar. de ojeda fue su padrino [Francisco Bartolome] beneficiado de santiago y en la dicha yglesia canto misa» A sota: «En domingo treynta y vn dias de henero entre las nuebe de la noche y las diez en medio de la ora nacio mi nieta donna teresa hija de francisco de guzman y de donna ilvira çapata mi hija batizose en domingo siete de febrero anno de M D XL VI annos batizola el licençiado sebastian Rodrigez en ara de santa maria fueron sus padrinos don Joan de Guzman y don pedro de guzman y Rodrigo de quintanilla [*interlin* gubr (?)] gomez de santillana y donna ynes de la Concha y donna juana su hermana muger de santillana mancomun». La BC l'adquirí a la llibreria Goldschmidt & Co. de Londres l'any 1932.

149

6. Salamanca, BU, ms. 346

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 308 × 83.

b) Material: Post recoberta de pell marró vermellosa.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, a dalt, cap a l'esquerra, etiqueta rectangular de paper blanc amb inscripció en lletra impresa: «Biblioteca| de la | Universidad de Salamanca | Est. 3º. Caj. 2º Núm 2».

d) Elements decoratius: Enquadernació mudèjar. Tres rectangles de cantó simple en degradació contenen una sanefa formada per rombes enllaçats per dues línies serpentines paral·leles. Després ve un doble rectangle de bordó i mitja canya, amb una altra sanefa interior. Després de la sanefa, rectangle de bordó i mitja canya i sanefa de línies oblíques; un altre rectangle de bordó i mitja canya connectat amb l'anterior per aspes alicatades als cantons superior i inferior, que defineixen l'espai per a tres rodes concèntriques de bordó i mitja canya connectades entre ells per diagonals alicatades; a l'interior de les rodes i dels rectangles interns sanefes amb motiu de la línia oblíqua.

2. Llom de la mateixa pell, amb senyals de fatiga. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis grossos interns de pell que en treuen altres tants d'externs, formant quatre seccions.

b) Descripció de les seccions. A cada secció hi ha la mateixa decoració gofrada: rombe constituït per quatre cantons en degradació, a l'interior del qual hi ha un arabesc en sec, format per un conjunt de petits cercles en forma de creu grega. A la secció 1), restes d'etiqueta de paper blanc enganxada, amb inscripció manuscrita del segle XVI: «[… es]criptor | [Fran]cisco Xi-|-mines| Obispo de Elna | y Patriarcha de Jherusalen| (*tatxat:*) 185 82 164». A la secció 3), restes d'etiqueta blanca enganxada, amb restes de signatura antigua: «2».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: II + V. Foli de guarda inicial Ir, escrit per una mà del segle XVI: «M. S. | Libro de los Angeles. | Dase noticia de su autor | en la pagina 1. | Es de la librería del Colegio Real | de la Compañía de Jhesus de | Salamanca | 328». Foli de guarda inicial Iv, a dalt i centrada, etiqueta de paper blanc enganxada amb la cota actual manuscrita en tinta: «M | 346». Els V folis de guarda finals formen un plec coix de 2/3, amb un taló entre els folis II i III.

b) Tancadors: Resten els gafets de la coberta I, han desaparegut els gafets de la coberta II i els fermalls.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el folis de guarda.

d) Talls. Al tall central, dalt de tot, escrit en tinta negra, antigues signatures: «164 . 7| 30 | 299».

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix, fatigades les capçaleres.

g) Llavis de la mateixa pell, molt gastats els inferiors, essent en part visible la post.

i) Entre la coberta I i el foli de guarda inicial I, hi ha un full imprès de la Biblioteca de la Universitat de Salamanca, on hi consten alguns noms d'usuaris del ms. i el període en què el van consultar. Hi distingim els noms de Henri Schiller (1978), Charles Faulhaber (1992) i Raquel Rojas (2002).

4. Conclusió. És l'original, datable al final del segle XV o de principis del segle XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: II + [332] + V.
5. Dimensions: 215 × 295.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam «señor».
2) Plec de 6 × 2, folis 13-24, amb reclam «noble».
3) Plec de 6 × 2, folis 24-36, amb reclam «los omes».
4) Plec de 6 × 2, folis 36-48, amb reclam «-os».
5) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam «del».
6) Plec de 6 × 2, folis 61-72, amb reclam «Son presos».
7) Plec de 6 × 2, folis 73-84, amb reclam «a los».
8) Plec de 6 × 2, folis 85-96, amb reclam «-carnado».
9) Plec de 6 × 2, folis 97-108, amb reclam «-xaron».
10) Plec de 6 × 2, folis 109-120, amb reclam «Señor».
11) Plec de 6 × 2, folis 121-132, amb reclam «-ze asi».
12) Plec de 6 × 2, folis 133-144, amb reclam «se dañan».
13) Plec de 6 × 2, folis 145-156, amb reclam «ayna».
14) Plec de 6 × 2, folis 157-168, amb reclam «caeriamos».
15) Plec de 6 × 2, folis 169-180, amb reclam «Sant gregorio».
16) Plec de 6 × 2, folis 181-192, amb reclam «punto».
17) Plec de 6 × 2, folis 193-204, amb reclam «capitulo».
18) Plec de 6 × 2, folis 205-216, amb reclam «paresçer».
19) Plec de 6 × 2, folis 217-228, amb reclam «tobias».
20) Plec de 6 × 2, folis 229-240, amb reclam «e maliçia».
21) Plec de 6 × 2, folis 241-252, amb reclam «como».
22) Plec de 6 × 2, folis 253-264, amb reclam «e dize que».
23) Plec de 6 × 2, folis 265-276, amb reclam «juyzio dizen».
24) Plec de 6 × 2, folis 277-288, amb reclam «donaras».
25) Plec de 6 × 2, folis 289-300, amb reclam «que los».
26) Plec de 6 × 2, folis 301-312, amb reclam «señor sant migu-».
27) Plec de 6 × 2, folis 313-324, amb reclam «ca ya los vees».
28) Plec de 4 × 2, folis 325-[332].

Al foli 1r hi ha quatre notes de mà del segle XVII relatives a l'autor del llibre: a) al foli 1ra: «Hic F. Franciscus Ximenez fuit episcopus Helnensis ut refert Petrus Aznar de expulsione Morischorum[137] cap. 33 partis secunde ubi fol 115 memorat fuisse impressum hunc librum Compluti»; b) ib., nota d'una altra mà, la mateixa que ha escrit la nota del foli de guarda inicial Ir*:* «(*al marge superior, encavallada a la nota anterior:*) Author Franciscus Ximenez non ille qui fuit archiepiscopus Toletanus licet uterque fuerit Franciscanus. (*entre la primera nota i l'incipit:*) Fuit etiam patriarcha Hierosolymitanus hic autor. Dedicavit opus domino Perdartes, equiti nobili a rationibus regis Aragonensis Ioannis. Era Hispana 1392»; (*al marge esquerre:*) «Loquitur de hoc libro Eusebius Nierember in libro de devotione erga S. Michaelem, cap. 24».

8. Foliació moderna, versemblantment del s. XIX, posterior a 1855,[138] contínua, a l'angle superior dret del recto dels folis. Aquesta foliació no té en compte els folis de guarda. Una altra foliació en llapis, més recent, numera tots els folis, començant pels folis de guarda inicials; és contínua i compta per desenes, fins que arriba al darrer foli de l'obra, senar, i el numera: «339».

9. Numeració de plecs: Ha sucumbit a la guillotina. Se'n veuen rastres als folis de la primera meitat del primer plec.

10. Filigrana de la mà amb quatre dits tancats i el dit gros apartat, somada d'estrella de sis puntes, molt semblant al tipus Briquet 11194, que la data a Savoia el 1485, bo i reconeixent que per la seva raresa es fa difícil determinar el seu origen. La figura de Briquet porta una « r» a l'interior de la mà; al nostre manuscrit o no hi ha res o en comptes de la R hi ha una creu.

11. Forats: No se'n veuen.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia malva, algun cop repetit en la mateixa pàgina. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-328. Fo. 1ra, *inc.* de l'endreça: «Al muy onorable e muy sabio cauallero mosen Per dartes maestro raçional del muy alto principe e señor el señor don Johan por la graçia de dios rey de Aragon El su omill seruidor frey françisco ximenes de la horden de los frayles menores eso mesmo con toda Reuerencia en aquel eternal dios que es padre de todos los santos angeles e virtuosos espiritus en la gloria…»

Fol. 1va, *exp.* de l'endreça: «… sometiendome siempre so la determinaçion o correbçion de madre santa yglesia».

Fol. 1va, *inc.* de la taula: «Esto presupuesto deves saber señor mio que aqueste libro de los sanctos angeles contiene en suma çinco tratados. El

137. Cf. Palau, 21125.

138. Cf. el primer títol de la bibliografia, indicat infra, III, 4, on es fa constar que el ms. no era foliat.

primero trata de su alteza o natura excelente. El segundo trata de su horden Reuerente. El terçero fable de su seruicio diligente. El quarto fable de su uida firuiente. La quinta fable de su onorable presidente, Capitulo primo que pone e cuenta en general la alteza de la angelical natura…».

Fol. 9ra, *exp.* de la taula: «… Capitulo L como cierra el libro e lo somete a la santa iglesia de Roma».

Fol. 9rb, *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Aqui comiença el libro que es llamado De natura angelica. Capitulo primero que pone breue mente e en general (*corr pro* de) la alteza de la natura angelical (*fi de rúbrica*). La angelica natura es tan alta e tan maravillosa e tan exçelente creada ensalçada e hordenada e glorificada por nuestro señor dios que pasa todo nuestro seso e entendimiento segunt la estançia en que de presente corremos en esta mortal vida En tanto que su alteza e dignidad non podemos pensar screuir nin fablar propiamente segunt que es de fecho e requiere su gloriosa e magnifica Reuerencia…».

Fol. 328vb, *exp.* de l'obra: «… casa en especial asi faga por meritos del glorioso señor sant miguell e de los santos angeles a los quales uos rrecomiendo asi cara mente commo yo puedo e sienpre sea con uos Ihesu Christo nuestro señor por la su clemençia amen. | Deo gratias».»

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Natura angélica,* traducció al castellà del *Llibre dels àngels.*

4. Catàlegs i bibliografia: Vicente de la Fuente y Juan de Urbina, *Catálogo de los libros manuscritos que se conservan en la Biblioteca de la Universidad de Salamanca formado y publicado de orden del señor Rector de la misma,* Salamanca, Imprenta de Martín y Vázquez 1855, 41; Isacio Rodriguez, *Autores Espirituales Españoles en la Edad Media*, dins «RHCEE», 1 (1967), 263; Florencio Marcos, *Los manuscritos pretridentinos hispanos de ciencias sagradas en la biblioteca Universitaria de Salamanca*, dins «RHCEE», 2 (1971), 329-330; C. B. Faulhaber, *Bibliography of Old Spanish Texts,* Madison 1984, n. 2687; Gonzalo Díaz Díaz, *Hombres y documentos de la filosofía española,* vol. III, nº 203; Riera i Sans, *Catàleg*, 704; C. B. Faulhaber, Ángel Gómez Moreno, Ángela Moll, *Bibliografía española de Textos antiguos* (CDROM *Admite, vol. 0*), Madrid, Micronet, cnum 2500; BETA (1985) manid 2515 cnum 2500; Pablo Andrés Escapa, *Catálogo de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Salamanca*. I. *Manuscritos 1-1679bis,* Salamanca, Ediciones Universidad 1997, 247-248.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 155 × 205, a dos corondells, de 24-35 línies. Impaginació del foli 1r: 30 + 70 + 14 + 71 + 30 × 35 + 205 + 58.

2. Tipus de ratllat: Dues ratlles verticals, quatre ratlles horitzontals, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica castellana rodona.

4. Reclams horitzontals, dins rectangle amb decoració simple d'un llacet a cada cantó del rectangle.

5. Decoració: Inicials d'endreça, de tratats i de capítol en vermell, a vegades amb calats blancs a l'interior. Calderons fins al foli 24 inclusivament. Algunes lletres caudades. Al foli 132v, dibuix d'una cara de noia dins una cauda que fa voluta i tres lletres caudades somades de flor.

6. Notes marginals als folis 15va, 153rb-va, 291rb.

7. Timbre de la Biblioteca de la Universitat de Salamanca als folis 1r i 328v.

9. Copistes. Dos. El primer escriu els folis 1-206; el segon la resta. Creuríem que el primer copista é el Pere-Pedro-Petrus que va escriure el ms. 386 de la Biblioteca Universitaria de Salamanca, supra, n. 142.

10. Revisions i correccions als folis 168ra, 254ra, 256rb, 285vb, 292ra, 310va.

11. Antigues signatures: «BUS 3-2-2»; «328» al fol de guarda Ir. Cf. I, 1, c).

12. Notícies històriques: Fou propietat de la biblioteca del Col·legi dels jesuïtes de Salamanca. Entrà a la biblioteca de la Universitat després de l'expulsió d'aquest orde, decretada el 1767. La filigrana, la qualitat del paper, el tipus de lletra, les notes del segle XVI posades sobre el foli de guarda inicial i la relligadura emparenten aquest ms. amb el 386 de la mateixa biblioteca, descrit supra, n. 142. Raquel Rojas Fernández, en *Varia fortuna de la obra de Francesc Eiximenis: Las traducciones castellanas y el manuscrito de las Reales Descalzas de Madrid,* dins «Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, PAM 2007 (Col·lecció Abat Oliba 276), 366-367, afirmava que aquest ms. i el ms. 1225 de la BC (supra, n. 148) transmeten la mateixa versió i van sortir del mateix escriptori, impressió que hem de confirmar aquí i àdhuc estendre al ms. de la BU de Salamanca 386 (supra, n. 142). Per bé que aquest darrer ms. és força anterior als altres i té un escrivà conegut, que molt difícilment hauria pogut intervenir en els altres dos, tots tres còdexs tenen l'aire de provenir del mateix taller.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo, llevat de les xacres del llom i del fet que la coberta I ha iniciat el procés d'independitzar-se del llom.

2. Datació: Finals del segle XV.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Col·legi de la Companyia de Jesús a Salamanca.

150

7. MADRID, Convento de las Descalzas Reales, ms. F 18

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 225 × 330 × 25.

b) Material: Pergamí flexible de color groc.

2. Llom. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant nervis de cordill groc. Restes d'un còdex gòtic, en llatí i miniat, protegeixen interiorment els plecs.

b) Descripció de les seccions: 1) A dalt, segell de la biblioteca amb la signatura antigua: «F 20». 2) Més avall, un altre segell amb la signatura actual: «F 18», i, sobreescrit, el número «2». 3) Cap al final del llom, títol del llibre, escrit en tinta que un dia fou marró i ara és negra: «EL LIBRO DE LOS ANGELES».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: V + VII. El V primers folis de guarda són el que queda d'un quinió que ha perdut la seva primera meitat, de la qual es poden observar quatre talons. Foli de guarda inicial Ir, a dalt, signatura antigua en llapis: «F 20»; més avall, en tinita: «Descalzas Reales». Foli de guarda inicial IIr, a dalt, a la dreta, etiqueta amb la signatura actual escrita en llapis: «F-18».

b) Tancadors: N'hi ha restes: dos forats a cada tapa.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda. A la primera tapa, el folre és el foli que queda, a part dels talons, del quinió que hem dit.

d) Talls daurats i cisellats, amb dibuixos en or sobre fons roig.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix, de fil groc i verd.

4. Conclusió. Data: Darrer quart del segle XVI.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: V + 239 + VII.
5. Dimensions: 225 × 330.
6. Plecs: 1) Plec de 11 × 2, folis 1-21.
2) Plec de 10 × 2, folis 22-41.
3) Plec de 11 × 2, folis 42-63.
4) Plec de 10 × 2, folis 64-83.
5) Plec de 12 × 2, folis 84-107.
6) Plec de 11 × 2, folis 108-129.
7) Plec de 11 × 2, folis 130-151
8) Plec coix de 11/10, folis 152-172, amb taló entre els folis 172 i 173.
9) Plec de 11 × 2, folis 173-194.

10) Plec de 11 × 2, folis 195-216.
11) Plec coix de 11 × 2, folis 217-238.
12) Un bifoli, amb el segon foli enganxat com a folre de la tapa.

El plec 1) té el foli 3 iterat.

8. Foliació moderna, contínua, a llapis i en xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs amb xifres aràbigues subratllades per una diagonal al marge superior de cada foli d'inici de plec. La major part han sucumbit a causa de la cisalla

10. Filigranes: a) Folis de guarda inicials, de la creu de sant Andreu, semblants als tipus BRIQUET 5680, documentada a Siracusa el 1582; BRIQUET 5684, documentada a Màntua el 1555; i BRIQUET 5688, documentada a Perpinyà el 1596.

En el cos del volum hom troba les filigranes següents:

b) Filigrana de l'anagrama A † R, semblant, encara que més petita, als tipus BRIQUET 9262, documentada a Toulouse el 1573; BRIQUET 9263, documentada a Pézenas el 1597; i BRIQUET 9264, documentada a Heppenheim el 1574.

c) Filigrana de l'anagrama P † I, semblant, encara que més petita, al tipus BRIQUET 9629, documentada a Brusel·les el 1570.

d) Filigrana de l'anagrama P † M, semblant, encara que més petita, al tipus BRIQUET 9634, documentada a Anvers el 1567.

e) Filigrana de l'anagrama format per les lletres B i P unides per un cor coronat, semblant al tipus BRIQUET 9301, documentada en un ms. de l'any 1582.

12. Sistema de ratllat en tinta, amb 24 línies d'escriptura a línia tirada. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-234. Fol. 1r, *inc.* del pròleg del traductor, Jeroni Serra*:* «Angelical Natura | Ha honor y gloria de los sanctos y gloriosos angeles y en alabanza y reuerencia de nuestro dios omnipotente y de la sanctisima virgen maria su madre, Jheronimo Serra deuoto destas sanctas y diuinas criaturas traduze la presente obra de una no usada lengua [*seq* y de pocos entendida *cancell*] [*interlin al man*] limosina agra y escura [*fin interlin*] en que estaua conpuesta y fielmente relatada de todas o las mas sanctas y diuinas autoridades que de esta alta natura ablan, para que con mas facilidad de los fieles cristianos entendida alaben y glorifiquen al verdadero dios y criador que las crio ordeno y coloco en tan subido estado y por tan excelente y marabillosa orden, a mas desto para que viendo los grandes y sublimados beneficios y consolaciones que nuestra alma reciue tan a la continua destos gloriosos angeles, y tambien sus grandes inteligencias

que siendo medianeros entre dios y nosotros siempre tienen para llevarnos al cielo, y la fortaleza y grande constancia con que nos ayuda y da vigor para resistir al mal enemigo diablo que siempre nos oprime y estorba el bien obrar, den crecidas gracias de todo su coraçon a dios y con el alaben sus tan altas marauillas y tan infinita bondad, que no solo nos dio el libre albidrio para que escoxesemos lo que nos pareciese, que es tan excelentisimo don de natura sino aun quiso y ordeno en la creacion destos gloriosos spiritus darles entre otras cosas leyes y preceptos y oficios de guardarnos y aconsejarnos industriandonos a la continua al bueno y verdadero camino del cielo y desuiarnos del malo que nuestra humana naturaleza por la mayor parte nos guia, para acauar lo qual recorro y vmilmente ynuoco al diuino adjutorio y suplico al glorioso angel de mi guarda que por sus meritos alcance de dios que ayude a mi flaca suficiencia pues solo con ella no me atribiera a vna obra tan alta».

Fol. 1v, *inc. de l'obra:* «Capitulo primo. En que propone y declara brebemente en general la alteza de la angelical natura. | Angelical natura es tan alta y tan marauillosa y en tanta excelençia criada enxalçada y ordenada y glorificada por nuestro Señor dios que pasa todo nuestro entendimiento humano sin poderla conprender y tanto que no nos atriuimos de hecho ni propia mente a dezir de su alta creacion y magnifica Reuerencia quanto sea grande y gloriosa dignidad. Empero como quiera que nos sea tan vtil y probechoso y muy necesario su deuocion y memoria pues en todas nuestras neçesidades y miserias que en esta presente vida pasamos despues de auer reclamado a dios auemos de recorrer a su alta y clementisima diligencia, por esta razon en este su libro y tratado ablaremos según que nuestro señor dios nos administrara la gracia primeramente a su honor y reuerencia diuina y depues ha la de los glorosos (*sic*) angeles y a la saluacion de nuestras almas las quales hellos por mandamiento diuinal tienen siempre baxo su protestacion y guarda encomendadas según largamente hablaremos y trataremos abaxo en el proceso deste libro».

Fol. 234, *exp.:* «… como pareçe en las grandes puniçiones que an hecho diuersas vezes del pueblo de Israel desconoçiendo a dios siendo pueblo muy escogido y muy allegado a el. Esto nos es tanbien significado Ezechiel VIII° adonde leemos que nuestro Señor mando al angel que hazia la venganca del pueblo diziendole tu percude a esta gente y no perdones a uiejo ni joben a grande ni chico a hombre ni a muger dales a todos muerte y comiença en un sanctuario de aquellos saçerdotes que suben falsamente e indeuota en mi templo a nenguno no perdones sino a aquellos que traen mi señal en la frente que son aquellos que uiven virtuosamente y me aman y me temen. La 4ª razon es quando nuestro señor quiere probar y exerçitar algunos en grande penitençia y en grandes… [*fine mutilus*]».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Natura Angélica*, en traducció de Jeroni Serra, Tractat I, c. 1- Tractat V, c. 23, faltant els cc. 24-50.

4. Catàlegs i bibliografia: [Arantxa DOMINGO i Elena DELGADO], *Catálogo de la Real Biblioteca. Tomo XIV. Catálogo de los Reales Patronatos. Volumen I.*

Manuscritos e impresos del monasterio de las Descalzas Reales de Madrid, Madrid, Editorial Patrimonio Nacional 2001, 38; Raquel Rojas Fernández, *Varia fortuna, a. c.,* 363-378.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 158 × 250, a columna tirada, de 24-27 línies. Impaginació: 45 + 158 + 22 × 40 + 250 + 40.

2. Tipus de ratllat. Dues línies horitzontals i dues línies verticals de justificació; escriptura de justificació a justificació.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra humanística cursiva rodona; primer prou alta (5 mm.), després es va tornant més petita i arrodonida (3 mm.), d'una mateixa mà.

4. Reclams: No n'hi ha.

5. Decoració: Parlant amb proprietat, tampoc no n'hi ha. El manuscrit és monocrom, escrit en tinta negra. Les capitals són una mica més gruixudes que les altres lletres; els encapçalaments de capítols, centrats, són de lletra més gran, a voltes en forma de piràmide invertida, artifici que també es troba al final dels capítols.

6. Notes als folis 1r, 19r, 21v (esquema dels ordes angèlics), 44r, 166r, 167r, 178v (són emmarcades algunes paraules considerades destacables).

9. Copista únic, malgrat l'empetitiment progressiu de la lletra.

10. Revisions i correccions mínimes. Al foli 157r hom ha afegit tota una línia.

11. Antigues signatures: Cf. supra, I, 2, b); 3, a).

12. Notícies històriques: El manuscrit és inacabat i no fou revisat; per això s'observen espais en blanc en el text, que havien d'haver estat completats.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Relligadura en estat mediocre.

2. Datació: Segle XVI

3. Origen: Probablement va anar de Gandia a Madrid, amb les primeres clarisses.

4. Propietaris i procedència: No s'ha mogut mai del convent de las Descalzas Reales.

c) Fragment en aragonès

151

8. Copenhague, Kongelige Bibliothek, Ny kgl. S., ms. 2921,4º, ff. XCI^{r}-[XCV^{r}].

Cf. supra, n. 69, III, 1, 1-5.

III. Vida de Jesucrist

152

a) Text gairebé complet

1. París, Bibl. de l'Arsenal, ms. 8321

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 290 × 405 × 140.
b) Material: Pasta de paper, recoberta de pergamí clar.
d) Elements decoratius: Un filet d'or enquadra els quatre cantons de les dues tapes.
2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant cinc dobles nervis interiors, que en treuen cinc d'exteriors.
b) Descripció de les seccions: 1) i 2)-6), ferros daurats, amb floró central triangular.
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I + I. F. de g. inicial Ir, dalt de tot, en tinta, signatures: «Theologie (Cartes) 309 (c)»; [en llapis:] «+ 5273». Filigrana del penitent alçant una creu, amb lletres al capdavall de la túnica, que no hem pogut identificar.
c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
e) Capçalera i capçada dalt i baix.
g) Llavis de la mateixa pell.
4. Conclusió: És del s. XVII, segurament quan el ms. pertanyia als agustins descalços de la Croix-Rousse, de Lió.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Pergamí i paper.

4. Folis: I + 278 + I.
5. Dimensions: 287 × 390 × 115.
6. Plecs: 1) Plec coix de 7/6, folis 1-13, sense reclam.
2) Plec de 5 × 2, folis 14-23, sense reclam.
3) Plec coix de 2/5, folis 24-30, amb reclam: «la gloriosa».
4) Plec de 5 × 2, folis 31-40, sense reclam.
5) Plec de 5 × 2, folis 41-50, amb reclam: «marauilla es e non».
6) Plec de 5 × 2, folis 51-60, amb reclam: «vnion se sigue».
7) Plec coix de 5/4, folis 61-69, sense reclam.
8) Plec de 5/4, folis 70-78, amb reclam: «mundo criado» i amb taló final de pergamí (del foli LXXI?).
9) Plec coix de 4/5, folis 79-87, amb reclam: «la circuncisyon».
10) Plec de 5 × 2, folis 88-97, amb reclam: «dize sant mateo».
11) Plec de 5 × 2, folis 98-107, amb reclam: «entendio».
12) Plec de 5 × 2, folis 108-117, amb reclam: «adonde avian».
13) Plec de 5 × 2, folis 118-127, amb reclam: «el quinto».
14) Plec de 5 × 2, folis 128-137, amb reclam: «a lucifer».
15) Plec de 5 × 2, folis 138-147, amb reclam: «de los prinçipes».
16) Plec de 4 × 2, folis 148-155, amb reclam: «testamento».
17) Plec de 5 × 2, folis 156-165, amb reclam: «ocupada».
18) Plec de 5 × 2, folis 166-175, amb reclam: «que non obstante».
19) Plec de 5 × 2, folis 176-185, amb reclam: «pertneçen».
20) Plec coix de 5/4, folis 186-194, amb reclam: «mas aquel que no avra», amb taló entre folis 191-192.
21) Plec de 5 × 2, folis 195-204, amb reclam: «que rrenuncian el».
22) Plec de 5 × 2, folis 205-214, amb reclam: «los primeros».
23) Plec de 5 × 2, folis 215-224, amb reclam: «otros las quales».
24) Plec coix de 4/5, folis 225-233, amb reclam: «por todo el mundo».
25) Plec de 5 × 2, folis 234-243, amb reclam: «e consienten».
26) Plec de 5 × 2, folis 244-253, amb reclam: «ca non cunple».
27) Plec de 5 × 2, folis 254-263, amb reclam: «por ende».
28) Plec coix de 2/5, folis 264-270, amb reclam: «segunt que lo dize».
29) Plec coix de 3/5, folis 271-278, amb reclam: «recebida por el en».

Al foli 1rb, marge superior dret, amb tinta i xifres aràbigues del s. XIX, cota actual del ms.: «8321».

El plec 1) és tot de pergamí i el seu darrer foli presenta un gran estrip al marge inferior, que ha estat tapat enganxant-hi un gran fragment de pergamí, sense pèrdua de text.

Després del plec 7) falta un foli (l'antic LX), amb pèrdua de text del capítol 99 del llibre III.

Després del plec 8) falta un foli (l'antic LXXI), amb pèrdua de text del capítol 121 del llibre III.

Al plec 16) falta un foli entre els actuals folis 149 i 150, amb pèrdua de part del capítol 27, de tot el 28, part del 29 i del 32, de tot el 33 i de gairebé tot el 34 del llibre IV.

El plec 20) està desorganitzat, i la seqüència del text és: f. 186-187-192-189-190-191-[foli desaparegut amb part del capítol 41, de tot el 42 i 43 i part del 44]-188-193-194.

Al plec 24) hi ha un taló, que és foli estripat i arrencat, entre folis 227 i 228, amb pèrdua de part del capítol 26, de tot el 28 i de part del 29 del llibre IX.

Al plec 27) l'ordre dels folis hauria d'ésser: 254-255-256-260-258-259-257-261-261-263.

Al plec 28) falten tres folis a la primera meitat de plec, amb pèrdua de part del c. CXIII, dels capítols CXIV-CXIX i de part del capítol CXX del llibre IX.

Al plec 29) falten dos folis de la primera meitat de plec, amb pèrdua de part del c. VI, de tot el c. VII i VIII i de part del IX del primer tractat del llibre X.

8. Foliació contínua, en xifres aràbigues del segle XIX i tinta negra de cap a cap del manuscrit, a l'angle superior dret del recto dels folis, de 1 a 278, sense tenir en compte els folis perduts. Numeració coetània de l'escriptura del ms. en xifres romanes rubricades que comença després dels folis de taula, a l'actual foli 14 [= I], i arriba fins al 82 [= LXXV], quedant interrompuda aquí. Des de l'actual foli 14 [=I] fins al 60 [= L], al marge superior del recto dels folis, centrat i en rúbrica, número d'ordre d'alguns dels llibres de què consta l'obra: «Primero» (f. 14r-23r), «Segundo» (f. 23v-24r), «Tercero» (f. 25r-60v), «Quarto» (f. 79-82), «Quinto» (f. 112r), «Septimo» (f. 140r), «libro octauo» (f. 175r).

9. Numeració de plecs a la primera meitat de plec: *a-z* + xifres romanes. Acabades les lletres, hom empra els signes *tl*^{o}, *p*^{o}, la manícula, el signe + i el triangle.

10. Filigranes: a) Fol. 28-94 i 237, de la balança, del tipus Valls i Subirà 1159, datada a Barcelona el 1469.

b) Fol. 109-192, 255-277, de la flor, del tipus Briquet 6647, datada a Pisa el 1461.

11. Forats per a traçar les línies de justificació als marges superior i inferior, circulars, practicats amb punxó.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-278. Fol 1r, dalt de tot, sobre l'intercolumni: «ihesus».

Fol. 1ra, *inc.* de la taula [*rúbrica*]: «Aqui comiença la tabla delos capitulos deste libro llamado vita xpi en el qual se contienen diez libros e en cada libro

ay su tabla e en cada tabla se contienen los capitulos que ay en cada libro En esta manera [*fi de rúbrica*] Primero libro [*rúbrica*] XXIIIIº capitulos. Capitulo [*fi de rúbrica*] Primero [*rúbrica*] II [*fi de rúbrica*] de protestaçion de aver catolico el su seso en todo este livro...»

Fol. 13vb, *exp.* de la taula: «Capitulo [*rúbrica*] III [*fi de rúbrica*] del acabamiento del libro e de la fyn del | Expliçit Capitulos».

Fol. 14rz-278vb. Fol. 14rz, *inc.* de l'obra [*rúbrica*]: «Aqui comiença el prologo del libro llamado vita xpi el qual ordeno maestro francisco ximenez de la orden de los frayres menores e enviolo a mossen de artes maestro rrazional del señor rrey de aragon. Capitulo [*fi de rúbrica*] Primero [*rúbrica*] Prologo [*fi de rúbrica*]. Al muy honrrado e discreto cauallero mossen per de artes maestro rraçional del muy alto principe e señor don martin rrey de aragon el su orador en ihesu xpo nuestro saluador fray françisco ximenez de la orden de los frayres menores asy mesmo en todo iusto seruicio e mayormente en aquel que sea manifestaçion e honrra e gloria del dicho señor rredentor saluador ihesu xpo. Mosen pedro diuersas vezes ha plazido a la vuestra deuoçion de solicitar e mouer que la vida sagrada del rredentor nuestro señor ihesu xpo que los santos euangelios an breue mente tratado yo la deuiese mas larga mente poner en escripto segunt que los santos doctores han dicho y expuesto e los grandes contemplativos lo han sentido e otras santas personas...»

Foli 130vb, *exp.* del llibre cinquè: «... segunt la eternal ordenaçion del su glorioso Padre [*rúbrica*] Explicit [A]qui se acaba el quinto libro de la vida del nuestro señor e saluador ihesu xpo e por consiguiente el primer volumen».

Ib., seguit, *inc.* del llibre sisè: «E comiençase el sesto libro de la vida del dicho nuestro señor e saluador E pri-|*fol. 131ra*|-mero del segundo volumen en que escriuio fray françisco ximenez de la orden de los menores Capitulo [*fi de rúbrica*] Primero [*rúbrica*] de la predicacion e baptismo de sant iohan baptista [*fi de rúbrica*] Acabado el tiempo en que el nuestro saluador ihesu xpo estouo en el mundo comiença el sesto libro en que tracta de su santa vida e de las grandes obras que començo a obrar quando començo a predicar...»

Fol. 278vb, *exp.*: «... De aqui adelante la criatura que el fijo de dios ayunto asy nunca jamas la dexara e por todos tiempos fara dios la misericordia que le fizo despues que la crio e ya ayunto ala su santa persona. Por todas estas cosas pareçe la excelencia de la asçensyon de ihesu xpo e las gracias que ouo consygo la natura humanal...» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Vida de Cristo,* traducció en castellà de la *Vida de Crist,* llibres I-X, tractats I-III. Falten, doncs, els tractats IV (3 capítols, sobre la missió de l'Esperit Sant), V (30 capítols, final de la vida de la Mare de Déu, temps de l'Església, vinguda de l'Anticrist i senyals de la fi), VI (8 capítols, judici final) i VII (3 capítols, el regne de Jesucrist i final del llibre).

3. Altres manuscrits: San Lorenzo del Escorial, Biblioteca del Monasterio, mss. b.I.7, N.II.18, h.III.22; Madrid, BNM, mss. 4236, 6176, 5626, 780, 12688, 18722; Biblioteca de la Casa de Alba, ms. 73.

4. Catàlegs i bibliografia: Ochoa, 656-657; H. Martin, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque de l'Arsenal,* t. VI, París, Plon 1892, 455; Massó, *Les obres*, 668; Martí, *Eximenis*, 475; RHCE 264; BETA (1985) manid 1563 cnum 757; Albert Hauf, *Fr. Francisco Eximenis, OFM, «De la predestinación de Jesucristo» y el consejo del arcipreste de Talavera «a los que deólogos mucho fundados non son»,* dins «Archivum Franciscanum Historicum» 76 (1983), 239-287; Riera i Sans, *Catàleg*, 704; Isaac Vázquez Janeiro, *Anticristo «mixto», Anticristo «místico». Varia fortuna de dos expresiones escatológicas medievales,* dins «Antonianum», LXIII (1998), 531; Albert Hauf, *Fray Hernando de Talavera, OSH, y las traducciones castellanas de la Vita Christi de Fr. Francesc Eximenis, OFM,* dins Tomàs Martínez Romero, Roxana Recio, eds., *Essays in Medieval Translation in the Iberian Peninsula*, (Estudis sobre la Traducció, 9), Castelló i Omaha, Universitat Jaume I i Creighton University 2001, 203-250.

5. Edicions: a) Granada, Meinart Ungut-Joan Pegnitzer 1496 (Hain 16239 Copinger 6597, BNC *X* 77, Goff X-14 Haebler 711, Vindel *V* 1, Aguiló 887, Palau 85213, Ruppel-Zapiór 112); b) ed. parcial dins Albert Hauf, *Fr. Francisco Eximenis, OFM, «De la predestinación de Jesucristo» y el consejo del arcipreste de Talavera «a los que deólogos mucho fundados non son»,* dins «Archivum Franciscanum Historicum» 76 (1983), 288-295.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: Taula: 200 × 260; obra: 198 × 255, a dos corondells. Impaginació: a) Taula: 30 + 91 + 18 + 91 + 50 × 37 + 255 + 90. b) Obra: 35 + 92 + 17 + 92 + 50 × 37 + 255 + 95.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. Línies: a) Taula: 54/53. UR = 4,08. b) Obra: 49/48. UR = 5,3.

Als folis 89-91 i 94-96, les línies són 54-51.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica rodona castellana del s. XV, de dues mans.

4. Reclams horitzontals, enquadrats.

5. Decoració: Al principi de la taula i de cada llibre, caplletra blava amb filigrana vermella i antenes. Manca la del llibre tercer, per pèrdua de folis, i les dels llibres novè i desè, a causa d'haver estat retallades. És especial la caplletra P, inicial del llibre quart, f. 79ra, miniada, amb un ibis dins la part rodona de la lletra, tot ella adornada amb llaços de colors barrejats. Sobre la inicial, pintades dues aus amb el coll enllaçat, malauradament escapçades per la cisalla; són de color malva, groc i vermell sobre groc. Inicials de capítol vermelles, amb filigrana i antenes de color malva, generalment simples, algunes vegades amb tocs de groc. Al costat, en minúscula i en la tinta ordinària de la còpia, indicada la lletra que s'havia d'executar en color. Rúbriques. Calderons vermells. A l'interior dels paràgrafs, lletres amb tocs de groc. Lletres caudades. Algun calderó blau. Al foli 33vb, dibuix en tinta d'una cara de monja, amb

inscripció al costat en lletra humanística: «Qui monacha potitur sua virga tradere (?) moritur». Al foli 102rb, fragment de dibuix escapçat per la cisalla; un altre al foli 171r.

6. Notes: Fol. 20rb, 22rb, 26rb, 29rb, 38rb, 39rb, 41va, 43rb, 44ra, 47vb, 60rb, 63rb, 75ra, 108rb, 157rb, 158rb, 206rb, 210va, 214rb (*probationes pennae*), 218va (*probationes pennae*).

7. Timbres de la Biblioteca de l'Arsenal als folis 1r, 275v, 278v.

9. Copistes: a) fol. 1-13 (taula); b) folis 14-278 (obra).

10 Revisions i correccions: Fol. 18vb, 19vab (*alia manu posteriori, restituint text per tall del pergamí*), 20rb, 25ra-b (*id.*), 26rb, 28ra, 29va, 34ra, 35ra, 36rb, 41rb, 45rb, 47vb, 48va, 57rb, 58ra, 67vb, 74rb, 89va, 100vb, 109va, 141rb, 144ra, 153va, 156va, 157va, 158ra-b, 166va, 167va, 177ra-va, 180va, 187va, 188rb, 203ra, 209rb, 217va, 223rb, 224rb, 226rb, 227rb, 232va, 235va, 237ra-b, 239ra, 252va, 253ra, 254ra, 258ra, 271va.

11. Antigues signatures: cf. I. 3. a).

12. Notícies històriques: El ms. arribà per vies desconegudes als agustins descalços de la Croix Rousse de Lió: cf. *Catalogue des livres manuscrits très antiques et curieux. Couvent de la Croix Rousse,* Lió s. d., 17. Per la lletra i per la factura, el seu origen hispànic és clar. Abans o després de recalar a Lió, el ms. ha patit mutilacions i ratadures. Les reparacions semblen també en la seva major part anteriors al segle XX.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Folis de pergamí apedaçats: 10, 13, 16, 19, 24, 25, 38, 40-41, 57-58, 70, 74, 112, 118-119, 123, 133-134, 170, 200, 219-220, 230, 264, 266. Folis de paper apedaçats: 27, 67-69, 114-116, 120-121, 124-126, 136, 139-141, 146, 150, 152, 162-164, 168, 173, 182-184, 193, 197, 208,240, 242, 248, 249, 251, 255-257, 260, 262, 267-269, 275. Ull als folis 10, 75, 97, 103, 108, 118, 127, 138, 141, 166, 181, 215, 220, 244, 249, 270, 274. Estrips als folis: 4, 45, 69-70, 77-78, 82, 87, 90, 92-93, 98, 112-113, 122, 128, 132, 150, 155, 195, 199, 205, 209-210, 239, 255, 272-273. Estrips adobats als folis 15, 272.

2. Datació: segona meitat del segle XV.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Agustins descalços de Lió; després passà a la biblioteca de Joseph-Louis Heiss, baró d'Heiss, des d'on fou adquirida el 1781 pel marquès de Paulmy, personatge decisiu en la dotació de la biblioteca de l'Arsenal: Cf. H. Martin, *o. c.,* 245ss., especialment 266, on es veu que el manuscrit havia estat atribuït erròniament a Cisneros.

b) Text fragmentari

153

2. Biblioteca de l'Escorial, ms. b. I. 7, fol. I-LXIIII.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 240 × 343 × 40.
b) Material: ànima de cartró, recoberta de pell marró.
d) Elements decoratius: mateixa decoració a les dues cobertes. Escut de l'Escorial, amb la graella característica, dins doble rectangle, amb cantons de tres línies. Als angles del rectangle interior i a l'exterior, ferros en sec.
2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interiors, que formen cinc seccions exteriors.
b) Descripció de les seccions: buides.
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I + III, de paper. Foli de guarda del principi Iv, a dalt, en tinta negra, antigues signatures: «II.D.67»|«j. b.9»|«B. Gregorii Dialogorum libri»|«4ª parte de la Vida de Jesucristo en Romanze»|«II.M.17»|; en llapis vermell, signatura actual: «b.I.7».
c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
d) Talls daurats: Al central, dalt de tot, en tinta negra: «7». Al mig en majúscules marrons: «GREGORIUS PP». A baix, en tinta negra: «17».
e) Capçalera i capçada dalt i baix.
4. Conclusió: Data: s. XVI.

II.Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani i factici.
2. Matèria: Pergamí.
4. Folis: I + 41 + 1 foli de paper + LXIIII + III.
5. Dimensions: 230 × 332 × 30.
6. Plecs: 1) Plec de 5 × 2, folis 1-10, amb reclam: «appeteres».
2) Plec de 5 × 2, folis 11-20, amb reclam: «auiro dei».
3) Plec de 4 × 2, folis 21-28, amb reclam: «peruenit».
4) Plec de 5 × 2, folis 29-38, amb reclam: «traderent».
5) Plec de 6 × 2, folis 39-40, sense reclam.
6) 1 foli escaduser de paper en blanc.
7) Plec de 4 × 2, folis I-VIII, amb reclam: «aquellos».
8) Plec de 4 × 2, folis IX-XVI, amb reclam: «aquellos que se dan».
9) Plec de 4 × 2, folis XVII-XXIIII, amb reclam: «-mente».
10) Plec de 4 × 2, folis XXV-XXXII, amb reclam: «e llorauan».
11) Plec de 4 × 2, folis XXXIII-XL, amb reclam: «uegadas».

12) Plec coix de 3/4, folis XLII-XLVIII, amb reclam: «exercicio».
13) Plec de 4 × 2, folis XLIX-LVI, amb reclam: «tal fara».
14) Plec de 4 × 2, folis LVII-LXIIII.

El foli escaduser que hi ha entre els plecs cinquè i sisè separa el dos tractats i les dues parts de què es composa el manuscrit. El foli és verjurat i no presenta filigrana.

El plec 12) ha perdut el seu primer foli, que seria el XLI.

8. Foliació: Hi ha d'antuvi una foliació del s. XIX, a llapis i contínua, dels 50 primers folis que originàriament no havien rebut foliació. El foli escaduser que separa les dues obres del ms. no és numerat. Després hi ha una foliació en rúbrica, contínua i en xifres romanes, que va del foli I al LXIIII. Manca, com hem dit, el foli XLI, i el foli que hauria d'ésser el LXIII porta un número errat: «LXIIII». La foliació que segueix és correcta: «LXIIII».

9. Numeració de plecs: N'hi ha rastres al foli 30 i als folis LVII-LIX, XLIII, LI-LII.

12. Sistema de ratllat: Folis 1-50: ratllat en tinta marró. Folis I-LXIIII: ratllat a la mina de plom i en tinta marró. 1111 2222.

III. Contingut literari

I

1. Folis 1-50. Fol 1ra, *inc*. (*rúbrica*): «Incipit liber Dialogorum beati Gregorii pape Capitula primi libri (*fi de rúbrica*). De honorato abbate monasterii fundensis...». Més avall (*rúbrica*): «Incipit primus liber (*fi de rúbrica*). Quadam die nimis quorundam secularium tumultibus depressus quibus in suis negociis plerumque cogimur soluere…».

Fol 50vb, *exp*.: «... dico quia salutari hostia post mortem non indigebimus si ante mortem deo hostia ipsi fuerimus (*rúbrica*): Explicit liber dialogorum beati gregorii pape de miraculis patrum».

2. Identificació de l'autor i obra: Sant Gregori el Gran, *Dialogorum libri IV*.

4. Catàlegs: Cfr G. Antolín, *Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca del Escorial*, vol I, Madrid 1910, 131.

5. Edicions: PL 77, 149-429.

II

1. Fol I-LXIIII. Fol Ir, *inc*.: (*rúbrica*): «Aqui comiença el noueno libro de la uida de ihesu christo que es el terçero e postrimer uolumen el qual tracta dela su pasion. Capitulo primero de como le tractaron los enemigos crueles la su muerte (*fi de rúbrica*). Pves que auemos tractado algund quanto e superfiçial-

mente del abismo e fondura de la infinida omnipotençia del nuestro saluador que fue manifestada al mundo por miraglos sin cuenta e solamente podibles a la infinida uirtud de dios segund que en el octauo libro auemos recontado conuiene agora que eneste noueno libro declaremos como los enemigos del nuestro redemptor mouidos contra el [de su] grand embidia e malicia...».

Fol LXIIIIr, *exp*.: «... Estonces dixo el dicho mançebillo al saluador. Pues prometeme que te membraras de mi. E el saluador prometiogelo. E rogole eso mesmo que lo bendixiese e el fizolo E fue despues...» (*fine interruptus*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist* en traducció castellana del segle XV, llibre IX, capítols 1-109.

4. Catàlegs i bibliografia: Zarco Cuevas, *Catálogo de los manuscritos castellanos de la Real Biblioteca del Escorial*, t. I, Madrid, 1924, 27-28; Martí, *Eximenis*, 475; BETA (1985) manid 1770 cnum 1078; Isabel Beceiro Pita, *Los libros que pertenecieron a los Condes de Benavente, entre 1434 y 1530*, dins «Hispania», XLIII (1983), 237-280, especialment 264 i 266; Riera, 704.

IV. Escriptura

I

1. Caixa d'escriptura: 75 × 250, a dos corondells, de 44/43 línies. Impaginació: 25 + 75 + 17 + 80 + 30 × 25 + 250 + 54.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5,727. Pautat visible.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica castellana del s. XV, d'una sola mà.

II

1. Caixa d'escriptura: 142 × 242, a columna tirada, de 39-42 línies. Impaginació: 35 + 142 + 50 × 20 + 242 + 70.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació. UR =5.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura rodona castellana del segle XV, d'una sola mà, diferent de l'anterior.

I-II

4. Reclams horitzontals i centrats.

5. Decoració: Caplletra vermella amb filigrana morada al foli I. Capitals vermelles, blaves i morades, algunes amb antenes. Rúbriques. A la primera part, majúscules amb tocs de groc a l'interior dels paràgrafs. Lletres caudades en les dues parts. En la segona part, al recto dels folis, marge superior, en

rúbrica: «Libro [f. I «Liber»] IX° [f. I «IX^us^»]»; al verso, també en rúbrica: «Tercera parte»; aquestes indicacions queden dins les línies de justificació.

6. Notes, signes de notes, manícula: I^a^ part *passim*; II^a^ part: fol VIIIr, XXXIv, XXXVr, XXXVIr, XXXIXrv, XLIIIr, Lv, LIIIIr, LIXr, LXIIv, [LXIII]rv, LXIIIIr.

7. Segells i timbres: fol 25r, Lr.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions: I^a^ part, 2ra-b, 3ra-b vb, 4ra-b, 6va, 25va, 28rb, 29ra va, 31vb, 32rb-50v. Algunes correccions són al marge, la majoria són directament interlineades.

11. Antigues signatures: «II.D.67»; «II.M.7»; «III.A.9».

IV. Conclusió

1. Estat de conservació: La capçalera superior del llom és trencada. Hi ha forats del pergamí restaurats. Alguns forats subsisteixen. La conservació és correcta.

2. Datació: Primera meitat del segle XV.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: En l'article d'Isabel Beceiro Pita, acabat de citar, es reprodueix l'inventari dels llibres del tercer comte de Benavente, Alonso Pimentel (1440-1461), redactat versemblantment l'any 1447, entre els quals figuren dos exemplars del *Vita Christi*, p. 264, n. 70, i p. 266, n. 117. El primer l'autora el dóna conjecturalment com un exemplar de l'*Arbor Vitae Crucifixae* d'Ubertino da Casale. Del segon no en diu res. Recerques ulteriors haurien de confirmar si algun d'aquests dos exemplars no podria ésser un *Vita Christi* eximenisià. Si és cert que Gonzalo de Ocaña fou el traductor del *Flos Sanctorum* castellà i de la *Vida de Crist* d'Eximenis,[139] la qual cosa explicaria la inserció de fragments d'aquesta última obra en la primera, no hi hauria cap inconvenient des del punt de vista cronològic perquè un exemplar de la *Vida de Cristo* eximenisià figurés en la biblioteca del tercer comte de Benavente. Ocaña traduí el *Llibre dels Àngels* el 1434; els *Diálogos* i les *Homilías* de sant Gregori els va traduir devers 1442; res no obsta perquè la *Vida de Cristo* hagués estat traduïda abans del 1447,[140] data de l'inventari de Benavente. En el mateix inventari, hi ha una nota posterior, la qual explica que «esta era memoria de los libros que había en la fortaleza de que no a quedado ninguno», *a. c.*, p. 245, testimoni que no fa referència específica a les destruccions sobrevingudes en el castell comtal el temps de la guerra de la Independència,

139. Cf. J. Calveras, *Fray Gonzalo de Ocaña traductor del «Flos Sanctorum» anónimo,* dins «AST», 17 (1944), 206-208; *Una traducción castellana del «Vita Christi» de Eximenis,* dins *ib.,* 208.

140. Cf. B. J. Gallardo, *Ensayo de una biblioteca española de libros raros y curiosos,* t. III, Madrid 1888, 1010-1011.

sinó al fet que, per diverses circumstàncies, els llibres van deixar de pertànyer als Benavente.

154

3. Biblioteca de l'Escorial, ms. N.II.18

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 215 × 300 × 63.

b) Material: ànima de cartró, recoberta de pell entre marró i vermellosa.

d) Elements decoratius: Escut de l'Escorial, amb la graella característica, dins doble rectangle, amb cantons de tres línies. Els dos rectangles són units en llurs angles respectius per diagonals. Als angles del rectangle interior i al seu interior, ferros en sec.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interiors, que en treuen tres d'externs i formen quatre seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: buides.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda II + I, filigrana ROMEV. Foli de guarda del principi IIv, en tinta negra, signatures: «ij.N.18»; [*tatxada*] «Est. 16.3»; en llapis vermell: «N. II.18».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls: Al central, al capdamunt, en tinta: «18».

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis de la mateixa pell.

4. Conclusió: Data: S. XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: II + 8 + CCLIIII [- II] + I.

5. Dimensions: 200 × 287 × 55.

6: Plecs: 1) Plec de 4 × 2, folis 1-8, sense reclam.

2) Plec coix de 4/6, folis III-XII, amb reclam: «la manera».

3) Plec de 6 × 2, folis XIII-XXIIII, amb reclam: «felipe».

4) Plec de 6 × 2, folis XXV-XXXVI, amb reclam: «verrnan».

5) Plec de 6 × 2, folis XXXVII-XLVIII, amb reclam: «tales».

6) Plec de 6 × 2, folis LVII-LXVIII, amb reclam: «E la tal».

8) Plec de 6 × 2, folis LXIX-LXXX, amb reclam: «-nidat e».

9) Plec de 6 × 2, folis LXXXI-XCII, amb reclam: «-mente».

10) Plec de 6 × 2, folis XCIII-CIIII, amb reclam: «se podria».

11) Plec de 6 × 2, folis CV-CXVI, amb reclam: «fuesen».
12) Plec de 6 × 2, folis CXVII-CXXVIII, amb reclam: «grant».
13) Plec de 4 × 2, folis CXXIX-CXXXVI, amb reclam: «syn auer».
14) Plec de 6 × 2, folis CXXXVII-CXLVIII, amb reclam: «cosas».
15) Plec de 6 × 2, folis CXLIX-CLX, amb reclam: «maldat».
16) Plec de 6 × 2, folis CLXI-CLXXII, amb reclam: «las manos».
17) Plec de 6 × 2, folis CLXXIII-CLXXXIIII, amb reclam: «aqui».
18) Plec de 6 × 2, folis CLXXXV-CXCVI, amb reclam: «lo diera».
19) Plec de 6 × 2, folis CXCVII-CCVIII, amb reclam: «contemplatiuo».
20) Plec de 6 × 2, folis CCIX-CCXX, amb reclam: «consolaçion».
21) Plec de 6 × 2, folis CCXXI-CCXXXII, amb reclam: «maliçia».
22) Plec de 6 × 2, folis CCXXXIII-CCXLIIII, amb reclam: «dulce».
23) Plec coix de 6/4, folis CCXLV-CCLIIII, amb dos talons finals.

Els folis 1-8 s'incorporen tardanament al ms.

En el plec 2) falten els dos primers folis, i en el darrer els dos folis finals; per això aquests plecs són coixos.

A partir del foli CLIIII, la foliació recula: CXLV-CXLIX, però immediatament recupera l'ordre: CLX, etc.

El foli XCIII és estripat a partir de la segona columna del recto.

Al capdamunt del fol 1ra, inscripció en tinta marró i lletra del s. XVIII; «Fr. Francisco Ximenez, de la Vida | de Christo».

Al capdamunt del foli IIIr, anotació en llapis vermell, del segle XIX: «Aqui faltan dos folios».

8. Foliació: Els vuit primers folis són foliats en llapis i en xifres aràbigues del s. XIX. Una foliació d'aquests primers folis en llapis vermell i xifres romanes, no molt anterior, ha estat tatxada amb llapis de mina de plom. Els altres folis són numerats en xifres romanes i en tinta marró.

9. Numeració de plecs: Se'n veuen rastres al recto dels folis IV, V, XXV, LXXXIIII, LXXXVI, XCVI, CV-CX [numeració en xifres romanes i tinta negra dels sis primers folis del plec], CXXII.

10. Filigranes: a) Folis 1-8, balança de triangles, semblant a la BRIQUET 2410, datada a Catània el 1486, amb una variant idèntica a Treviso del mateix any; reapareix a f. CXL-CXLVI, CXLVIII-CLIX, CLXVII-CLXVIII, CLXXII-CCVI.

b) Folis I-LXIX, LXXIX, del gall dret, no repertoriada en BRIQUET.

c) Folis LXXI-LXXVII, de la lletra A somada de creu, semblant a BRIQUET 7903, datada a Villeneuve (Suïssa) el 1413.

d) Folis LXXXII, LXXXIIII-XCIII, CII-CIIII, CLXII-CLXIII, CLXIX, del martell somat de creu, semblant a BRIQUET 11633, datada a Grenoble els anys 1436-1441, amb variants similars a Angers i Anvers del 1439, a Arkel (Països Baixos) del 1440, a Carpentras del 1441, a Cuy del 1442 i a Rotterdam del 1444.

e) Foli LXXXIII, de les muntanyes encerclades, semblant a BRIQUET 11848, datada a Vicença el 1455.

f) Folis XCIX-CI, CV-CXXXVI de l'ocell, relacionable amb BRIQUET 12181, datada a Maastricht el 1435, amb variants similars a Provença del 1437, a Castellane del 1438, a Sion del 1440, a Rotterdam del 1462.

g) Foli CXLVII, del carro de dues rodes, semblant a BRIQUET, 3527, datada a Perpinyà el 1412, amb variants idèntiques a Grosetto del 1413, a Lucca dels anys 1415-1428, al nord d'Holanda del 1416, a Forez dels anys 1416-1420, a Hongria del 1420, a Gènova dels anys 1428/1430, altre cop a Perpinyà del 1432, a Utrecht del 1439 i a Nàpols dels anys 1439-1440.

h) Folis CCXIII-CCXX, CCXXX-CCXXXII altra lletra A somada de creu, no repertoriada en BRIQUET.

i) Folis CCXXIII-CCXXVI, CCXXXIII-CCLIIII, filigrana de la sirena, del tipus BRIQUET 13870, datada a Palerm l'any 1442, encara que no és igual. Té el cabell escarolat, ratlla d'escot, doble cercle sota l'entrecuix i és més plena de ventre i cues.

11. Forats rodons per a la construcció de la caixa d'escriptura, quatre a dalt i quatre a baix, incisos des del recto dels folis, visibles en els folis 1-8. En la resta del ms. no se'n veuen.

12. Sistema de ratllat: En tinta marró els folis 1-8: 1111 2222. En sec als folis III-CCLIIII: >>>><<<<. En els folis 1-8, la primera línia no és escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-8. fol 1ra, *inc*. de la taula (*rúbrica*): «Aqui comiencan los capitulos del sesto libro de la vida de nuestro señor ihesu xto. E primero en el segundo volumen que escriujo francisco ximenez frayle de la orden de los menores {*fi de rúbrica*}. Capitulo primero de la predicación e bautismo de sant Juan bautista...».

Foli 8va, *exp*. de la taula: «... Capitulo CXXIIII que non han escusa alguna los judios de non conosçer a Jhesu christo».

Folis III-CCLIIII. Foli IIIra, *inc*. (*initio mutilus*): «… resçebir con onrra e rreuerencia al su rredemptor Jhesu christo. E avn lo loo diziendo que entre todos los nasçidos de las mugeres non nasçiera alguno mayor en el mundo que sant Juan...» {*és del capítol III del tractat VI*}.

Fol. CCLIIIIra-b, *exp*. «... E por ende les dezia el saluador antes dela su pasyon alos veynte e vn capitulos del euangello de sanct matheo que les seria quitado el rregno de dios e seria dado alos gentiles que rresçebirian deuota mente la su fe e christiandat e biuyrian virtuosamente por rreuerençia e memoria dela presçiosa muerte de aquel cordero santo sagrado Jhesu christo fijo || de dios biuo criador e gouerrnador general e padre muy exçelente espeçial de toda la christiandat. (*rúbrica*) Aqui se acaba el otauo libro de la vida de Jhesu xto e es acabada la segunda parte del dicho libro (*fi de rúbrica*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Crist* en traducció castellana medieval, llibres VI, cap 3-VIII.

4. Catàlegs: J. Zarco Cuevas, *Catálogo de los manuscritos castellanos de la real biblioteca de El Escorial*, t. II, Madrid 1926, 319-320; Martí, *Eximenis*, 475; Riera i Sans, *Catàleg*, 704; BETA (1985) manid 1774 cnum 1082.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 135 × 190, a dos corondells, de 28-32 línies. Impaginació: 207 + 60 + 15 + 60 + 40 × 32 + 190 + 60.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura rodona castellana del s. XV. Dues mans: la primera escriu la taula de capítols, folis 1-8, amb una lletra molt calligràfica. La segona escriu el cos del tractat, folis III-CCLIIII.

4. Reclams: En el cos del tractat, no en la taula, el ms. presenta reclams de foli al marge inferior dret del verso de cada foli. Els reclams de final de plec vénen també al marge inferior del verso del foli final de plec, però centrats. Tots els reclams són horitzontals.

5. Decoració. No realitzada cap inicial ni capital. Rúbriques. Calderons vermells fins al foli XIIIr.

6. Notes i signes de notes: fol LXVIIIrb, LXXIXrb, CLXXXVrb, CCXL-Vva.

7. Segells i timbres: fol Lr.

10. Revisions i correccions de mans diverses: fol 4rb-va, fol Vrb, VIIIrb-vb, XIIIva, XXXIra, Lvb, LXXXIIIva

11. Antigues signatures: Fol 1r, dalt de tot, tatxada, en tinta negra, signatura de la biblioteca del comte-duc d'Olivares: «E 23». Al costat, signatura de la biblioteca de l'Escorial, també en tinta negra: «jj.N.[18]».

12. Notícies històriques: Arriba a l'Escorial amb els altres llibres d'Olivares. Per les diferències de factura, no podria fer conjunt amb l'anterior.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Taca d'humitat al marge superior des del foli XXI al CX, CLXII-CLXIII, CLXIX-CLXXI. A partir del foli CCXXII i fins al final, oxidació molt forta, amb moltes trencadures del paper.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Procedeix de la biblioteca de Gaspar de Guzmán, comte-duc d'Olivares, on tenia la signatura «E.23» Cfr. ms. 9/5729 de la RAH, *Biblioteca Selecta del Conde Duque de San Lucar Gran Chanciller. De Materias Hebreas, Griegas, Arábigas, Latinas, Castellanas, Francesas, Tudescas,*

Italiana, Lemosinas, Portuguesas, etc., fol. 139r: «Fr. Francisco Ximenez. La vida de Christo por el Evangelio folio. E.23»; fol. 244r: «La vida de Christo por fr. Francisco Ximenez. Comienza por el Libro 6 en S. Joan Baptista. M.S. en fol. Cax. E. núm 23/Cax. 22. nº 3».

155

4. BNM, ms. 4236, ff. 176-183.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 160 × 210 × 45.

b) Material: pell vermella, ànima de cartró.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, dalt de tot, al centre, etiqueta enganxada: [tinta negra] [*estrip*] «23» [*etiqueta petita enganxada sobre la més gran, imprès*:] «M. 100» | [*tinta negra*:] «M. 100».

d) Elements decoratius: Dos ferros daurats que dibuixen sengles rectangles, molt junts, a cinc centímetres dels cantells, a totes dues tapes.

2. Llom de pell vermella distinta de l'anterior, posada en el moment de la restauració del manuscrit, que porta enganxades les restes del llom original, decorades amb ferros daurats. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis, que no tenen res a veure amb les seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) buida; 2) restes de títol antic en lletra daurada: «[LU]CANOR | [...] ALONSO | DE CARTHAG»; 3) - 4) ferros daurats; 5) etiqueta blanca de paper enganxada amb la signatura actual del ms.: «Mss. | 4236».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: IV + II. Foli de guarda inicial IIr, timbre de la BNM; fol. IIv, etiqueta: «Ms. 4236»; fol IVr, índex del contingut en tinta i lletra del s. XVIII: «el Conde Lucanor p. 1 | Dn Alfonso de Cartagena, p. 102 | [*en llapis*:] (I) [*tinta*:] Inigo López de Mendoza p. 132 | [*llapis*:] (I) [*tinta*:] Don Alfonso de Cartagena del acto de caballería p. 137 b. Libro Binario de virtudes, p. 149 | parte 2ª del Pe. Binario p. 166b | Maestre Francisco Ximenez, p. 176 | y dos fragmentos antiguos p. 183.» Folis de guarda finals buits. Els folis de guarda són verjurats, sense que s'hi aprecií filigrana.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

f) Queix de la nova pell aplicada al llom.

g) Llavis de l'enquadernació en pell més antiga, amb ferros daurats.

4. Conclusió: Data: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani i factici.
2. Matèria: Paper i pergamí.
4. Folis IV + 186 + II.
5. Dimensions: 145 × 205 × 35.
6. Plecs: 1) Plec de 7 × 2, 1-14, amb reclam: «-mes».
2) Plec de 7 × 2, folis 15-28, sense reclam.
3) Plec de 6 × 2, folis 29-40, sense reclam.
4) Plec de 6 × 2, folis 41-52, sense reclam.
5) Plec de 6 × 2, folis 53-64, sense reclam.
6) Plec de 6 × 2, folis 65-76, sense reclam.
7) Plec de 6 × 2, folis 77-88, sense reclam.
8) Plec de 6 × 2, folis 89-100, sense reclam.
9) Plec de 6 × 2, folis 101-112, sense reclam.
10) Plec de 6 × 2, folis 113-124, sense reclam.
11) Plec de 6 × 3, folis 125-136, sense reclam.
12) Plec de 6 × 2, folis 137-148, sense reclam.
13) Plec coix de 6/5, folis 149-160, sense reclam i amb taló final.
14) Plec de 6 × 2, folis 161-172, sense reclam.
15) Plec coix de 6/5, folis 173-183, sense reclam.
16) Plec coix de 2/1, folis 184-186, amb taló central.

Els dos primers plecs tenen el primer i el darrer full de plec de pergamí, essent de paper els altres fulls. En els plecs la disposició dels fulls de pergamí segueix l'ordre següent: pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl.

Els folis 181 i 182 han sofert una ratadura important en llur marge lateral inferior. Del foli 183 només en resten dos petits fragments. I són justament dels que contenen el fragment de la traducció en castellà de la *Vida de Jesucrist* de Francesc Eiximenis.

8. Foliació. Tres foliacions: una en rúbrica i xifres romanes a l'angle dret superior del recto dels folis, contemporània de l'escriptura del manuscrit; arriba fins al foli 182. Una segona foliació en tinta negra i números aràbics, del s. XVIII, tradueix al mateix lloc l'antiga numeració romana i és contínua fins al final del manuscrit. Una tercera foliació en llapis, contínua i del segle XX, a l'angle inferior esquerre del recto dels folis possiblement fou introduïda en el moment de la restauració del manuscrit.

9. Numeració de plecs: Se'n veuen rastres als folis 7 [d VIII], 30-34 [f II - f VI].

10. Filigranes: a) Folis 2-51, de l'anell, semblant a la de Briquet 689, datada a Colònia el 1457, amb variants idèntiques a Colònia mateix del 1458, a Suze del 1461, a Utrecht dels anys 1461-1462, a Catània i a Bretanya del

1462, a Raren (St. Gall) del 1467, a Vercelli dels anys 1473/1474. Cf. també *Likhachef's Watermarks*, II, 2373, datada a partir del 1460.

b) Folis 54-182 de la mà, semblant, no igual, a la de VALLS I SUBIRÀ, *La historia del papel en España, siglos XV-XVI*, nº 150, datada a València el 1474; també relacionable amb BRIQUET 11158, datada a Palerm el 1482.

12. Sistema de ratllat en tinta marró, quan es pot veure. Des del foli 101 endavant és més regular. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1r-100v. Fol. 1r, dalt de tot, en lletra del s. XVI: «Tiene 182 folios». Fol 1r, *inc.* del pròleg: «[*rúbrica*] Aqui comiença el libro que es dicho del conde lucanor [*fi de rúbrica*]. Este libro fizo don juhan fyjo del muy noble infande don manuel deseando que los omes fiziesen en este mundo tales obras que fuesen a aprouechamiento de las onrras e de las faziendas e de los estados e por ello fuesen mas allegados a la carrera por la qual pudiesen saluar las almas...».

Fol 2r, *exp.* del pròleg: «... Et pues que el prologo es dicho de aqui adelante començare la meteria del libro en manera de vn grant señor que fablaua con vn su consegero e dezian al señor el conde Lucanor e al consejero patronio».

Fol 2v, *inc*. de l'obra: «Acaesció vna vez que el conde Lucanor estava fablando en su poridat con patronio su consejero e dixole...».

Fol 100v, *exp*. de l'obra: «... Et porque don juan tvuo este por buen enxemplo mandolo escreuir eneste libro e fyzo estos versos que dizen ansy:

La verguença todos los males parte
Por verguença faze omne bien syn arte.
Expliçit liber deo gracias».

2. Identificació de l'autor i l'obra: DON JUAN MANUEL, *El Conde Lucanor*.

3. Altres manuscrits: BNM mss. 6376, 17788, 17978, 18415, 18579; RAE, ms.15; RAH ms. 27-3-E-78; Santander, Biblioteca Menéndez y Pelayo, ms. 77, f. 14-16r.

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985) manid 1675 cnum 1390; Andrés GIMÉNEZ SOLER, *Don Juan Manuel: biografía y estudio crítico,* Zaragoza, Tipografía La Academia 1932; Eduardo JULIÀ MARTÍNEZ, *El Conde Lucanor,* Madrid 1933, XXIII-L; Diego MARÍN, *El elemento oriental en don Juan Manuel: Síntesis y revaluación,* dins «Comparative Literature», 7, 1 (1955), 1-14; Luciana DE STEFANO, *La sociedad estamental en las obras de don Juan Manuel,* dins «Nueva Revista de Filología Hispánica», 16 (1962), 329-354; Alberto VARVARO, *La Cornice del Conde Lucanor,* dins «Studi di letteratura spagnola», ed. Carmelo SAMONÁ, Roma, Facoltà di Magistero e Facoltà di Lettere dell'Università di Roma 1964, 187-195; María Rosa LIDA DE MALKIEL, *Tres notas sobre don Juan Manuel,* dins *Estudios de literatura española y comparada,* Buenos Aires

1966, 129 i 132; Ermanno CALDERA, *Retorica, narrativa e didattica nel Conde Lucanor,* dins «Miscellanea di studi hispanici», 14 (1966-67), 5-120; Daniel DEVOTO, *Introducción al estudio de Don Juan Manuel y en particular de El Conde Lucanor: una bibliografía*, Madrid, Castalia 1972; Joaquín GIMENO CASALDUERO, *El Conde Lucanor: composición y significado,* dins «Nueva Revista de Filología Hispánica», 24 (1975), 101-112; Peter N. DUNN, *The Structures of Didacticism: Private Myths and Public Fictions,* dins *Juan Manuel Studies*, vol. I, ed. Macpherson, London 1977, 53-68; Germán ORDUNA, *El exemplo en la obra literaria de don Juan Manuel,* dins, *ib.,* 119-142; Harlan STURM, *El Conde Lucanor: The Search of the Individual,* dins 157-168; María Jesús LACARRA, *Cuentística medieval en España: los orígenes,* Zaragoza, Universidad de Zaragoza 1979; J. BOURLIGUEUX, *L'autobiographie reflet d'une* maladie de l'âme *chez l'infant don Juan Manuel,* dins « Littérature, Médecine, Société», 1 (Nantes 1979), 1-45; J. ROMERA CASTILLO, *Estudios sobre «El Conde Lucanor»,* Madrid, UNED 1980, 79 p.; J. BOURLIGUEUX, *À propos du rêve chez l'infant don Juan Manuel,* dins « Littérature, Médecine, Société», 3 (Nantes 1981), 24-81; C. HOYOS HOYOS, *Algunos esquemas oracionales intransitivos en El Conde Lucanor,* dins «Castalia», 4 (1982), 119-135; *Contribución al estudio de la lengua de «El Conde Lucanor»*, Valladolid, Universidad de Valladolid 1982, 836 p.; Alberto BLECUA PERDICES, *La transmisión textual de «El Conde Lucanor»,* Barcelona, Universidad de Barcelona 1982, 126 p.; G. COLÓN, *Un aragonesismo sintáctico en Don Juan Manuel,* dins « Cahiers de Linguistique Hispanique Médiévale», 7 (1982), 61-72; G. R. DE BREVEDAN, *La intención didáctica en don Juan Manuel: Exemplos XXVI y XLIII*, dins *Estudios sobre la expresión alegórica en España y América*, Bahía Blanca 1983, 70-103; V. CANTARINO, *Ese autor que llaman don Juan Manuel,* dins «Actas del VIII Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas», Providence 1983, 329-338; Reinaldo AYERBE-CHAUX, *El Conde Lucanor: Materia tradicional y originalidad creadora,* Madrid, José Porrúa Turanzas 1975; *Don Juan Manuel y la conciencia de su propia autoría,* dins «La Corónica», 10/2 (1982), 186-190; *El libro de los proverbios del conde Lucanor y de Patronio,* dins «Studies in honor of Gustavo Correa» (Scripta Humanistica), ed. per Ch. B. FAULHABER, R. P. KINKADE i T. A. PERRY, Potomac, Maryland 1986, 1-10; *Manuscritos y documentos de don Juan Manuel,* dins «La Corónica», 16/1 (1987), 88-93; *Juan Manuel. Cinco Tratados,* Madison, The Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1989; *¿Juan Manuel, desertor de Algeciras?*, dins M. VAQUERO – A. DEYERMOND, eds., *Studies on medieval Spanish literature in honor of Charles F. Fraker,* Madison 1995, 1-10*;* Marta Ana DIZ, *Relato, fabulación, semiosis: la producción de significado en el* Conde Lucanor, dins «MLN [Modern Language Notes. Baltimore], 96 (1981), 403-413; *Patronio y Lucanor: La lectura inteligente «en el tiempo que es turbio»,* Potomac, Maryland 1984; J. E. KELLER, *Another look at* exemplo 48 *in El Conde Lucanor: de lo que acontesçio a uno que provava sus amigos,* dins «La Corónica», 13 (1984), 1-9; E. de M. MARTÍNEZ, *La fábula del zorro que se hizo el muerto en Juan Ruiz y en Don Juan Manuel,* dins «Boletín de la Biblioteca Menéndez Pelayo», 60 (1984), 65-98;

P. Ruiz Pérez, *La fiuza de Lucanor,* dins «Alfinge», 2 (1984), 259-286; J. Savoye de Ferreras, *Forma dialogada y visión del mundo en el* Libro de los estados *de don Juan Manuel,* dins «Criticón», 28 (1984), 97-118; Barry Taylor, *Los capítulos perdidos del «Libro del Cavallero et del escudero»* y el *«Libro de la cavallería»,* dins «Incipit», 4 (1984), 51-69; Germán Orduna, *Notas para una edición crítica del «Libro del conde Lucanor et de Patronio»,* dins «Boletín de la Real Academia Española», 51 (1971), 493-511; *Sobre la transmisión textual del «Libro del Conde Lucanor et de Patronio»,* dins «Incipit», I (1981), 45-61; *La autobiografía literaria de Don Juan Manuel,* dins «Don Juan Manuel: VII Centenario», Murcia, Universidad de Murcia-Academia de Alfonso X el Sabio 1982, 245-258; *El* Libro de las Armas*: clave de la 'justicia' de Don Juan Manuel,* dins «CHE», 67-68 (1982), 230-268; Fernando Gómez Redondo, *El diálogo en* El Conde Lucanor, dins «Manojuelo de estudios literarios ofrecidos a José Manuel Blecua Teijeiro por los profesores de enseñanza media», ed. per F. B. Pedraza Jiménez, P. P. Chumillas, M. Rodríguez Cáceres, Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia 1983, 54-58; Carlos Álvar, *«Ay cinquenta enxiemplos»,* dins «Bulletin Hispanique», 86 (1984), 136-141; *Contribución al estudio de la parte V de El Conde Lucanor,* dins «La Corónica. University of Utah», 13 (1985), 190-195; James F. Burke, *Frame and Structure in the «Conde Lucanor»,* dins «RCEH», 8 (1984), 263-274; Vicente Cantarino, *Mas allá de* El Conde Lucanor: *un infante desconocido,* dins «Josep Maria Solà-Solé. Hommage, Homenaje, Homenatge», vol. I, Barcelona, Puvill 1984, 55-66; *Ese autor que llaman don Juan Manuel*, dins «Actas del VIII Congreso de la A. I. H.», vol. I, Madrid 1986, 329-338; Aldo Ruffinato, *Il mondo possibile di Lucanor e di Patronio,* dins «Semiotica ispanica: cinque esercizi», Alessandria, Edizione del'Orso 1985, 33-73; L. Funes, *Sobre la partición original del* Libro de los Estados, dins «Incipit», 6 (1986), 3-26; Barry Taylor, *Don Jaime de Jérica y el público de El Conde Lucanor,* dins «Revista de Filología Española», 66 (1986), 39-58; T. Albadalejo Mayordomo, *La organización de mundos en el texto narrativo. Análisis de un cuento de El Conde Lucanor,* dins «Revista de Literatura», 95 (1986), 5-18; Robert B. Tate, *El Conde Lucanor. The Name,* dins «La Corónica», 15/2 (1987), 247-251; Naldo Lombardi, *Algunas reflexiones sobre la modernidad del* Conde Lucanor, dins «Plural», XVIII/III, nº 207 (1988), 26-33; P. A. Caballero, *El conde Lucanor y el método exegético*, dins «Thesaurus. Boletín del Instituto Caro y Cuervo», 43 (1988), 112-121; Aníbal Biglieri, *Hacia una poética del relato didáctico: ocho estudios sobre El Conde Lucanor,* Chapel Hill, The University of North Carolina at Chapel Hill 1989; Leonardo Funes, *Didactismo y narratividad en Don Juan Manuel: Refexiones críticas a propósito de un último estudio de* El Conde Lucanor, dins «Incipit», IX (1989), 103-128; Cristina González, *Un cuento caballeresco de don Juan Manuel: el ejemplo XXV de El Conde Lucanor,* dins «Nueva Revista de Filología Hispánica», 37 (1989), 109-118; U. Urzainqui, *Más sobre la novedad didáctica de don Juan Manuel,* dins «Bulletin Hispanique», 92 (1990), 701-728; Roberto J. González Casanovas, *Didàctica y* Bildung *en* El Conde Lucanor: *Del consejo a la educación en*

torno a Saladino, dins «Anuario Medieval», 2 (1990), 78-90 P. N. Dunn, *Don Juan Manuel: The world as text*, dins «Modern Language Notes. Baltimore», 106 (1991), 223-240; Fernando Gómez Redondo, *Géneros literarios en don Juan Manuel,* dins «Cahiers de Linguistique Hispanique Médiévale», 17 (1992), 87-125; Rafael Ramos Nogales, *Notas al Libro de las Armas,* dins «Anuario Medieval», 4 (1992), 179-192; María Elena Qués, *El* Libro de las armas *de don Juan Manuel: construcción del yo / construcción del texto,* dins «Anuario Medieval», 5 (1993), 96-106; Alan Deyermond – Reinaldo Ayerbe-Chaux, *Juan Manuel. Libro del Conde,* Madrid, Alhambra-Longman 1994, 277 p.; Laurance de Loose, *Subversion of meaning in part I of El Conde Lucanor,* dins «Revista Canadiense de Estudios Hispánicos», 19 (1994-1995), 341-355; Francisco Márquez Villanueva, *El mancebo que casó con una muger muy fuerte et muy brava,* dins L. López Baralt – F. Márquez Villanueva, eds., *Erotismo en las letras hispánicas. Aspecto, modos y fronteras,* México 1995, 315-344; José Antonio Muciño Ruiz, *Literatura medieval y criptoanálisis: el «Exemplo» XI del Conde Lucanor,* dins A. González, L . von der Walde, C. Company, *Palabra e imagen en la Edad Media,* México 1995, 257-266; Luz Elena Zamudio E., *Perdices para la cena. Transmutación del Ejemplo XI de El conde Lucanor,* dins «Itzapalapa», 37 (1995), 67-78; David A. Flory, *El Conde Lucanor. Don Juan Manuel en su contexto histórico,* Madrid, Pliegos 1995, 173 p.; Barry Taylor, *¿Emblema o anécdota en El Conde Lucanor, ejemplo 50?,* dins «Revista de Literatura Medieval», 8 (1996), 223-227; Peter N. Dunn, *Framing the story framing the reader: Two spanish masters,* dins «The Modern Language Review. Liverpool», 91 (1996), 99-106; Jean-Michel Laspéras, *La fable animale dans le Conde Lucanor*, dins «HJR», t. 2, 655-662; César Domínguez, *Materia de cruzada en* El Conde Lucanor, I. «Del salto que fizo el rey Richalte de Inglaterra». *Una vez más sobre las fuentes del ejemplo III,* dins «Incipit», XVII (1997), 139-174; Gregory B. Kaplan, *Innovation and humor in three of El Conde Lucanor's most amusing exemplos. A freudian approach,* dins «Hispanófila, Cappel Hill», 123 (1998), 1-15; María Luisa Lobato López, *El arte de « façer cartas» de Juan Manuel,* dins «Actas del XII Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas», t. 1, 230-239; Francisco Miranda, *«Vn dean de Sanctiago y don Yllan, el grand maestro de Toledo: nigromancia e historia en El Conde Lucanor»,* dins «Revista Canadiense de Estudios Hispánicos», 23 (1999), 329-340; Fernando Degiovanni, *Retórica de la predicación e ideología dominica en la Quinta parte de El Conde Lucanor,* dins «Bulletin Hispanique», 101 (1999), 5-18; Eloísa Palafox, *Las fábulas del poder: una lectura de El Conde Lucanor,* dins A. González, L . von der Walde, C. Company, *Discursos y representaciones en la Edad Media (Actas de las VI Jornadas Medievales)*, México 1999, 141-151; Alan Deyermond, *Cuentística y política en Juan Manuel: El Conde Lucanor,* dins L. Funes y J. L. Moure, eds., *Studia in honorem Germán Orduna,* Alcalá de Henares 2001, 225-239; L. Funes, *Las* palabras maestradas *de don Iohan: peculiaridad del didactismo de don Juan Manuel,* dins *ib.,* 261-270; *Don Juan Manuel y la herencia alfonsí,* dins «CAHLH [8]», 781-788; Fernando Gómez Redondo, *Don Juan*

Manuel, autor molinista, dins *ib.,* 827-842; Margarida MADUREIRA, *A presentaçao do orden social no* Libro de los estados *de Don Juan Manuel,* dins *ib.,* 1150-1160; Laurance DE LOOSE, *The nonsensical proverbs of Juan Manuel's El Conde Lucanor, part IV: A reassessment,* dins «Revista Canadiense de Estudios Hispánicos», 25 (2001), 199-221; Antonia María COELLO MESA, *Funcionamineto de los tiempos simples de indicativo en El Conde Lucanor,* dins «RFLL», 20 (2002), 25-36; Fernando GÓMEZ REDONDO, *Don Juan Manuel, Trastamara,* dins «Cahiers de Linguistique Hispanique Médiévale», 25 (2002), 163-181; Emmanuelle KLINKA, *Le féminin dans les apologues du Conde Lucanor*, dins *ib.,* 353-362; Jonathan BURGOYNE, *Reading and writing Patronio's doctrine in Real Academia Española ms. 15,* dins «Hispanic Review, Philadelphia», 71 (2003), 473-492; Luis GALVÁN, *Horizontes de lectura en el Ejemplo XI de* El Conde Lucanor, dins «Revista de Filología Española», 84 (2004), 285-301. Cf. SIMÓN DÍAZ, BLH, III, 2423-2456.

5. Edicions: Sevilla, Argote de Molina 1575; Pasqual DE GAYANGOS, *Obras de don Juan Manuel,* dins BAE, t. 51, Madrid 1884, 367-439; José María CASTRO Y CALVO y Martín DE RIQUER, *Obras de don Juan Manuel,* Barcelona, C. S. I. C. 1955, vol. I, 138 p.; José Manuel BLECUA, *El Conde Lucanor o el Libro de los enxiemplos del Conde Lucanor et de Patronio,* Madrid, Castalia 1969 i 1981, 346 p.; *Don Juan Manuel. Obras completas,* t. II, *El Condel Lucanor, Crónica abreviada,* Madrid, Gredos 1982, 922 p.; Guillermo SERÉS – Germán ORDUNA, *Juan Manuel. El Conde Lucanor, Barcelona,* Crítica 1994, 488 p.

II

1. Folis 101r-132r. Fol 101r, *inc.*: «Proposyçion que el muy rreuerendo padre e señor don alfonso de Cartajena obispo de burgos fyzo contra los yngleses seyendo enbaxador en el concilio de basylea sobre la prehemineçia que el Rey nuestro señor ha sobre el Rey de ynglaterra. La qual a Ruego del señor iohan de silua alferez mayor del dicho señor Rey e su enbaxador e conpañero con el dicho señor obispo en la dicha enbaxada el torno de latin en romance. Mienbraseme muy Reuerendos padres de aquella razon que dizen que dixo demostenes E avn que no repita las palabras dire el efecto segund que a la memoria me ocurre...».

Foli 132r, *exp.*: «... forçando en las fuerças de mi yngenio el qual çiertamente es rrudo e obscuro mas confiando en la ayuda diuinal e en la fortaleza de la verdad».

2. Identificació de l'autor i l'obra: Alfonso DE CARTAGENA, *Proposició contra els anglesos sobre qüestions de preeminència al concili de Basilea*.

3. Altres manuscrits: San Lorenzo del Escorial, Biblioteca del Monestir, ms. h.II.22, fol. 137r-158v; Valladolid, Colegio Mayor de Santa Cruz, ms. 291, fol. 78; Madrid, Biblioteca de Palacio, mss. 1450, II-A-4; BN, mss. 1091, 8631, 9262, fol. 36r-55r, 11379, 18657, 18720, 19006; Real Academia de la Historia, ms. 12-21-2; Salamanca, BU, ms. 81, fol. 298v-318v (text llatí).

4. Catàlegs i bibliografia: Simón Díaz, BLH, III,ii, 5349-5365; BETA (1985) manid 1675 cnum 954.

5. Edició: Simón Díaz, BLH, III, ii, 5331. Edició de M. Penna, *l. c.,* pàgines 205a-232b.

III

Fol. 132r-137v. Fol. 132r, *inc*.: «PRosiguese vna letra e question que el señor don iñigo lopez de mendoça marques de santillana enbio al rreuerendo padre e señor don alfonso de cartajena obispo de burgos sobre el acto de la caualleria. | Copia de la letra del | dicho señor marqués. |

Seyendo (*sic*) yo este otro dia reuerendo señor e mi mucho espeçial amigo vna pequeña obra de leonardo de areçio en la qual a querido mostrar donde el ofiçio dela caualleria aya proçedido e auido origene o comienco lo qual en verdad ya sea que breue a mi ver ha declarado asaz bien e abierta mente ha prouado la entençion suya...».

Fol. 134r, *exp*.: «... En verdad señor mio mucho seria largo e prolixo este sermon si se non atajase e sele diese fyn. El qual yo fago rrogando aquel que puede prouea e a vos señor mio faga en los presentes e aduenideros tiempos alegre e bien aventurado. De guadalajara a xiii de enero de xliiii».

2. Identificació de l'autor i obra: Iñigo López de Mendoza, *Carta a don Alfonso de Cartagena*.

3. Altres manuscits: BNM, ms. 3666, fol. 22v-30v; ms. 6609, fol. 1r-16r; ms. 7099, fol. 76r-89r; Escorial, ms. h.II.22, fol. 127r-128v; BNM, ms. 13127, fol. 87r-107v; Madrid, RAH, ms. 9-1029, fol. 13r-14r; ms. 9/1049, fol. 105v-106v; BNM, ms. reservado 35, fol. 87r-92r.

4. Catàlegs i bibliografia: Simón Díaz, BLH, III,ii, 3835, 3949, 4019; BETA (1985) manid 1675 cnum 1335.

5. Edicions: *Obras de don Íñigo López de Mendoza, marqués de Santillana,* por D. José Amador de los Ríos, Madrid 1852, 487-490. Edició de M. Penna, *l. c.,* 235a-236b; (edició crítica) Ángel Gómez Moreno, *La* Qüestión *del marqués de Santillana a don Alfonso de Cartagena,* dins «El Crotalón. Anuario de Filología Española», 2 (1985), 335-363 [ed. 346-363].

IV

Folis 134r-148r. Fol. 134r, *inc*.: «Con cuanta alegria o muy claro varon ley uestra graçiosa letra. De aquello se puede considerar que muchas causas en ella concurrieron que cada vna por sy plazer señalado deuiese traer, pues razonable es que todas juntas le fagan ser rreforçado...».

Fol 148r, *exp*.: «... la qual asy en los actos del estado paçifico como en los trabajos e peligros de guerra si ocurriesen guie prosperamente aquel gouernador soberano quel profeta llama Dios fuerte e prinçipe de la paz, e a quien

la yglesia adorando canta santo santo santo señor dios de las huestes amen. de Burgos a XVII de março de XL IIIIº.

2. Alfonso de Cartagena, [*Resposta a la carta anterior*].

3. Altres manuscrits: BNM, ms. 7099; RAH, ms. 9/1029, fol. 14r-24r; ms. 9/1049, fol. 106v-112v; Escorial, ms. h.II.22, fol. 128v-136v.

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985) manid 1675 cnum 954.

5. Edició de M. Penna, *l. c.,* pàgines 236b-245b.

V

1. Folis 149r-175v. Fol 149ra, *inc*. de la taula: «[*rúbrica*] Tabla de Binario (*fi de rúbrica*). Del prologo / de fee / de esperança de caridad...».

Fol 149rb, *exp*. de la taula: «... Respuesta dela pregunta».

Fol 149v, *inc*. del tractat: «Porque natura me obliga al mi fijo que al mundo esta amar ca le veo envuelto en los negoçios del mundo e puede syn sabiduria muy ayna peligrar...».

Fol 175v, *exp*.: «... pues por anima e cuerpo fue trabajado e contrastado por onrrar e seruir a Dios o que sea por anima e cuerpo este omne punido sy desto fizo el contrario e acabo en [m]al estado. deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Binario de virtudes.*

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985) manid 1675 manid 3363.

VI

1. Folis 176r-183r. Fol 176r., *inc*.: «Maestre françisco ximenez en el libro que fyzo de la vida de nuestro saluador Ihesu christo fablando de commo los santos rreyes de oriente vinieron a adorar al saluador dispone que es sygnificado a los principes e rreyes dela tierra por los tres dones que aquellos santos reyes ofreçieron al salvador e dize asy: Agora queda que veamos que quiere nuestro Señor Dios ser a nos sygnificado por estos tres dones...».

Fol 183r, *exp*. (*fine mutilus*): «... su fabla a aquel santo...».

2. Identificació de l'autor i l'obra: Francesc Eximenis, *Vida de Crist, III. c. 182-186,* en traducció castellana medieval.

4. Catàlegs i biliografia: BETA (1985) manid 1675 cnum 3364.

VII

1. Fols. 184-185. Fol 184r, *inc.* (*initio mutilus*): «... las veynte al sol leuante E las otras veynte a sol poniente E las otras veynte a setentrion. E avia çinco alcaçares, los quatro entre medias de los espaçios de las sobre dichas puertas...».

Fol 185r, *exp*.: «... Item de carrne CXXV carrneros. Item CIIV vacas. Item VIII V puercos».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, [*Fragment de la descripció de Mérida*].

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985) manid 1675 cnum 5933.

VIII

Fol 185r-v. Fol 185v, *inc*.: «Vn fylosofo avia vn syeruo esclauo e muy feo e diforme en su gesto e pareçer e como quiere que tal fuese era de muy agudo yngenio e muy sabio e acaesçio que vn dia el fylosofo fue a vna guerta a conptar alguna verdura...».

Fol 185v, *exp*.: «... de gracia te do las verduras e quando las ovieres menestere vendras e toma de graçia qualquier cosa de la guerta que querras. | el juyzio de los toneles del azeyte etc | el juyzio de los mil florines perdidos etc.».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim *Cuento del siervo y las hierbas buenas y malas.*

4. Catàlegs i bibliografia: IGMBNM, X, 306-307; Amador de los Ríos, *Historia crítica*... VI, p. 305; A. Bonilla S. Martín, *Anales de la literatura española*, Madrid 1904, p. 115; BETA (1985) manid 1675 cnum 5934; José Simon Díaz, BLH, vol III, 1, p. 258 n. 2413; 2, p. 163 n. 3857; p. 313 n. 5200.

5. Edició: Adolfo Bonilla y Sanmartín, dins *Anales de la Literatura Española {años 1900-1904},* Madrid, Viuda e Hijos de Tello 1904, 155-156.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 110 × 150, a columna tirada, de 28-31 línies. Impaginació: 20 + 110 + 20 × 22 × 150 × 30

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. UR = 5, 3 / 4,8.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica cursiva minúscula de finals del segle XV, de dues mans. La primera escriu des del foli 1 al 183. La segona la resta.

4. Reclams: L'únic que hi ha és horitzontal.

5. Decoració: Capitals vermelles. Rúbriques. Calderons vermells.

6. Notes i manícula: Fol 2v, 5v, 8r, 10v, 11v, 13r-15v, 17rv, 20v, 22v-24r, 26r-27v, 29r-30r, 32r-34r, 36r-37v, 39r, 44r, 48r, 54r-55v, 57r-59r, 66v, 68v-70v, 72r-75v, 76v-80v, 83v, 86v, 88r, 89v, 91v, 99v, 100v, 103v-113v, 115v-117v, 124v, 140v, 142v, 144r, 146v-147r.

7. Timbres de la BNM als folis 1r, 11r, 33r, 95-96r, 124r, 143r, 163r, 185r, 185v.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions: fol 1r, 6v, 16r, 33v, 36r, 55v.

11. Antigues signatures: « M. 100».

12. Notícies històriques: Al verso del foli 148, escrit en lletra cortesana del segle XVI, hi ha diverses *probationes pennae* en lletra sèpia esvaïda i provatures per una lletra: «20 (¿) febrero | muy magnifico señor suplico | a vuestra merced que me aga merced | que haga merced que heaga como | vuestra merced

que meaga esta mer-|-ced, etc.». Al verso del primer fragment del foli 183, es poden llegir fragments d'unes anotaciones en tinta, lletra del s. XVII-XVIII: «... de poder. vienen |... dela ciudad de palencia |... que doy mi poder conplido|... -amos | [*signatura*]».

Al foli 186v, després del text, escrit en tinta, lletra del segle XVI: «In dei nomine conuento (?) San Juan».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo, després de la restauració del segle XX.
2. Datació: Darrer quart del s. XV.
3. Origen castellà.
4. Propietaris i procedència desconeguts. És possible que pertangués a les col·leccions reials des de principis del segle XVIII.

156

5. BNM, ms. 5626, fol. 40v-45r.

Cf. supra, n. 141.

157

6. Madrid, Palacio de Liria, Arxiu Ducal de la Casa d'Alba, ms. 73.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 302 × 215 × 50

b) Material: post recoberta de pell de vedell.

c) Indicacions escrites: contratapa I, dalt de tot, angle superior esquerre, etiqueta amb la cota actual del ms. «Mss. | 73». Una mica més avall, dins la primera meitat de la tapa, dos ex-libris. El primer, que fa 115 × 91, conté un gravat de «Stern. Gr. Paris», amb les armes de Berwick i Alba dins escut amb lleó i cavall rampants a esquerra i dreta respectivament. Sobre l'escut, banderola amb la inscripció: «Tu in ea et ego pro ea». Sota l'escut, altra banderola amb la inscripció «Honni soit qui mal y pense». Al voltant de les armes, sanefa rectangular amb inscripció: «Biblioteca | del duque | de Berwick | y de Alba» (ex-libris primera Casa). El segon ex-libris, pràcticament enganxat al primer, amida 60 × 20 i porta la inscripció: «El Duque de Berwick i Alba», en lletra gòtica d'impremta.

Tapa II, restes d'etiqueta de paper amb inscripció en lletra gòtica calligràfica: «[E]l sesto lib[ro d]e la | Vida de nuestro señ[or]».

d) Elements decoratius: Decoració mudèjar de ferros en sec igual a totes dues tapes: 3 bordons, 2 dobles cercles anellats amb aspes, 2 bordons, 2 sèries d'aspes, rectangle central amb dos rectangles incisos.

2. Llom de la mateixa pell. Trencada al queix superior, la tapa I només s'aguanta pel cosit del nervi superior.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interiors, que formen quatre seccions exteriors, separades per tres nervis exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1), 3) i 4) rases. La pell porta incisa una decoració d'aspes. Secció 2): teixell de paper força malmès en la seva part inferior, amb inscripció en tinta i lletra del segle XVIII: «Vida de N. S. | Jesucristo por el | Maestre Francisco | Ximenes | L[=etra] antigua».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: no n'hi ha.

b) Tancadors de metall, desapareguts els anteriors, amb restes dels claus que els subjectaven a la tapa I; es conserven els dos gafets de la tapa posterior.

c) Cobertes (folres). Són dos fragments de cantoral amb notació gregoriana del s. XVI. Ambdós són de pergamí. En el segon hi ha diversos dibuixos en tinta: Un escut i dessota: «armas de lendorio»; diverses «m» i «n» bellament dibuixades i diverses *probationes pennae:* «ulysse», «a mi | señora», «a mi».

d) Talls amb dauradura esvaïda en el central.

e) Capçalera i capçada dalt i baix, molt fatigades.

f) Queix de la mateixa pell.

g) Llavis de la mateixa pell.

4. Conclusió: Data: XV-XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: II-CLXVI.
5. Dimensions: 210 × 288 × 40.
6. Plecs: 1) Plec de 4 × 2, folis II-IX, sense reclam
2) Plec coix de 5/6, folis XIII-XXIII, amb reclam: «el consejo»
3) Plec coix, de 6/4, folis XXIV-XXXIII, sense reclam
4) Plec de 6 × 2, folis XXXVI-XLVII, amb reclam: «capitulo»
5) Plec de 6 × 2, folis XLVIII-LIX, amb reclam: «por que non»
6) Plec de 3 × 2, folis LX-LXV, amb reclam: «como en el»
7) Plec de 6 × 2, folis LXVI-LXXVII, amb reclam: «de la epistola»
8) Plec del 6 × 2, folis LXXVIII-LXXXIX, amb reclam: «primero»
9) Plec de 6 × 2, folis XC-CI, amb reclam: «Entiendes»
10) Plec de 6 × 2, folis CII-CXIII, amb reclam: «Et entonçes»
11) Plec de 6 × 2, folis CXIIII-CXXV, amb reclam: «fueron mucho»
12) Plec 7 × 2, folis CXXVI-CXXXIX, amb reclam: «sesto»

13) Plec coix, de 7/6, folis CXL-CXXXI[CLII], amb reclam: «que yo pudiese»

14) Plec de 6 × 2, folis CLIII-CXLIIII [CLXIIII], amb reclam: «a dios E»

15) Plec de 5 × 2, folis CXLVI [CLXVI]-CLV [CLXXV], sense reclam

16) Plec de 4 × 2, folis CLIX [CLXXIX]-CLXVI [CLXXXVI]

El primer plec ha perdut almenys el primer [I] i els dos darrers folis [X i XI].

El segon plec ha pedut el foli [XII].

El tercer plec ha perdut els folis [XXXIV-XXXV].

Al plec 13) es repeteix el foli CXLI i hi manca el CLI. A més, el segon foli CXLI és escrit CXXI i la numeració segueix correlativa fins al CXXXII [que és, de fet, el CLII].

Al plec 15 s'han perdut almenys el primer i el darrer folis.

Entre l'actual plec 15 i 16 s'han perdut quatre folis.

El foli CLX és dimidiat, restant-ne únicament la meitat superior, sense pèrdua de text.

8. Foliació coetània del manuscrit, en xifres romanes, a l'angle superior dret del recto dels folis, amb les anomalies assenyalades.

9. Numeració de plecs: Potser n'hi ha un rastre al foli LXXVIIIr.

10. Filigranes: a) Folis II-CXL i CLI-CLV, filigrana de la balança, semblant a BRIQUET 2410, datada a Catània el 1486, amb una variant idèntica a Treviso del mateix any.

b) Foli CXLI, de la lletra S amb creu, semblant a BRIQUET 9026, datada a Marsella el 1445, amb variants similars a Palerm dels anys 1446-1453 i a Gènova dels anys 1450/1452.

c) Foli CXXI [CXLII], CXXVII [CXLVIII]-CXLVIII [CCLVIII], de la sirena que s'aguanta les dues cames en forma de cua de peix una amb cada mà, del tipus BRIQUET 13870, datada a Palerm el 1442.

d) Foli CCXVI [CXLVII], CXLVII, de la sirena que s'aguanta les dues cames en forma de cua de peix una amb cada mà, distinta de l'anterior, que no hem sabut trobar repertoriada.

e) Folis CLIII-CLXVI [CLXXXVI, del carro de les dues rodes aspades, semblant, no igual a BRIQUET 3527.

11. Forats: no se'n veuen.

12. Sistema de ratllat en sec: >>>><<<<; i en tinta sèpia esvaïda: 1111 2222. Línies d'escriptura no traçades.

III. Contingut literari

a)

1. Folis II-CLX [CLXXX]. Foli IIra, *inc.* (*initio mutilus*): «... E lo quarto dio testimonio publico que era cordero de dios que venia a ser sacrefycado por los pecados del mundo e a los quitar e a linpiar por la su santa muerte e sangre preciosa que auia a derramar...».

Foli CLX [CLXXX]ra, *exp.*: «... e biuirian virtuosamente por rreuerencia e memoria dela preciosa muerte de aquel cordero santo sagrado ihesu christo fijo de dios biuo criador e gouernador general e padre muy exçellente e espeçial de toda la christandat. (*rúbrica*) Aqui se acaba el ocheauo libro de la vida de nuestro señor ihesu christo» (*fi de rúbrica*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Cristo,* en traducció castellana medieval, Lib. VI, c. 2 (fragmentari) - Lib. VIII, c. CXXIIII, amb llacunes.

Foli CLX [CLXXX]v buit.

b)

1. Folis CLXI [CLXXXI]ra, *inc.* (*rúbrica*): «Aqui comiençan los capitulos del sesto libro dela vida de nuestro señor ihesu christo e primero en el segundo volumen que escriuio maestre Francisco ximenez frayre de la orden de los menores (*fi de rúbrica*). Capitulo primero de la predicacion e bautismo de sant Johan bautista».

Foli CLXVI [CLXXXVI]vb, *exp.*: «... Capitulo CXXIIII° que non han escusa alguna los judios de non conosçer a Jhesu christo».

2. Identificació de l'autor i obra: *Taula dels llibres VI-VIII continguts al ms*., completa.

4. Catàlegs: Paul Oskar Kristeller, *Iter Italicum. Accedunt alia itinera. A finding List of uncatalogued or incompletely catalogued humanistic Manuscripts of the Renaissance in Italian and other Libraries,* vol. IV (Alia Itinera II). *Great Britain to Spain*, Londres i Leiden, The Warburg Institute i E. J. Brill 1989, 590b; BETA (2006) manid 4876 cnum 10001.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 140 × 183, a dos corondells, de 31-35 línies no traçades.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. UR = 5,9 / 5,2.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura rodona castellana del s. XV, amb algun tret cursiu.

4. Reclams verticals, encerclats en vermelló.

5. Decoració: Probablement el foli [I], que ara falta, presentava una decoració conspícua, semblant a la dels folis XVIIIr i LXXXIXr.

Foli XVIIIrb: A l'intercolumni, orla de fullatge daurat i creus gregues amb colors verd, malva, vermell. Sostenint-se amb el braç dret, l'última tija és un personatge masculí nu amb bragues, que sosté amb la mà esquerra una mena de penó amb dues banderoles o dos ventalls de contorn negre i fons daurat, que porten en llur interior sengles flors cruciformes. A l'inici del segon corondell, rúbrica amb la primera ratlla escrita en tinta malva i lletres gòtiques cal·ligràfiques, de caixa tres vegades més grossa que la resta de lletres de la rúbrica. Sota la rúbrica, caplletra de color malva predominant, amb tocs de blanc i vermell, inscrita en un rectangle daurat; a l'interior de la lletra, roda amb diversos cercles inscrits, un d'ells daurat. De la roda n'ixen cap a l'exterior nou punxes en forma de rosa dels vents; les punxes tenen la base pintada amb una ratlla de vermell i el punxó de color verd. La composició separa els capítols del llibre VI i els del VII.

Foli LXXXIXr: Caplletra de color malva amb decoració interna d'escaquer emmarcada dins rectangle daurat; sobre la línia superior del rectangle, quatre sols daurats. En l'intercolumni, de dalt a baix, orla de colors malva, verd rosa i or, amb dues cares dibuixades a l'interior de dos medallons, un posat a l'altura del cantó superior del rectangle de la caplletra, l'altre al final de l'orla, ja en el marge inferior. La primera línia de la rúbrica, en lletres gòtiques cal·ligràfiques de color malva, de gran format. La composició és a l'inici del llibre VIII de l'obra, i és més reexida que l'anterior.

Capitals simples malves i vermelles alternades, rúbriques i calderons vermells. Alguna capital (foli XLVIv) no realitzada. Al foli CLXIra, la primera línia de la rúbrica que obre la taula és escrita en gòtica cal·ligràfica de format gran.

6. Notes, manícula i signes de nota: fol. IIva, XVra, XXXVIIIrb, LIXva, LXVIIIra, CIva-CIIIra, CXXIIIra.

7. Timbre de la casa d'Alba al foli IIr i CLXVI [CLXXXVI]v.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions: Fol. CXXVIrb

12. Notícies històriques: La rúbrica de la taula, foli CLXIra, suposa que hi havia un primer volum amb els llibres I-V de la *Vida de Cristo* d'Eiximenis. No hi ha cap element material que faci pensar que el ms. continuava amb els dos darres llibres, al contrari: el llom no hauria suportat un augment significatiu de plecs de paper. Per tant, el ms. de la casa d'Alba dóna testimoni de l'existència d'un manuscrit de la traducció castellana de la *Vida de Crist* d'Eiximenis format per tres toms. De fet, els dos mss. de l'Escorial que s'han descrit abans, b.I.7 (n. 153) i N.II.18 (n. 154) confirmarien aquesta distribució de la matèria. El n. 153 comença amb el llibre IX i no l'acaba perquè és mutilat, i el n. 154 conté els llibres VI-VIII, com el de la casa d'Alba.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: La relligadura necessita restauració. Folis II, IX i XXIII-XXV despresos.

2. Datació: Segona meitat [darrer quart] del s. XV.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Fol. IIv, al marge inferior, possible nota de propietat escrita en tinta sèpia i lletra dels segles XVI-XVII: «Doña Juana[141] de Jesús». El ms. pertany a la casa d'Alba almenys des del segle XVIII, sense que es pugui excloure una data anterior.

158

7. BNM, ms. 18772

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 300 × 210 × 70.

b) Material: Pell sobre post.

c) Indicacions escrites: A la tapa I restes de teixell de paper sense inscripció.

d) Elements decoratius: Cobertes molt malmeses, sense detalls decoratius apreciables, a part de dos simples bordons de ferros en sec que ressegueixen les tapes en forma de rectangle. En els bordons del cantó del llom s'hi distingeixen traces d'aspes (?) en forma de V.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interns, que formen quatre seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) teixell de paper que duia el títol de l'obra «[Vida] | de Christo» i potser alguna altra indicació ara esvaïda. Sobre el teixell, etiqueta amb cota antiga: «379»; 2) i 3) buides; 4) etiqueta amb la signatura actual del ms.: «18772».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: no n'hi ha.

b) Dos tancadors de cinta de roba, de color vermell i verd (es conserva un fragment de la inferior). Perduts els gafets.

c) Cobertes (folres): Ambdues contratapes tenen com a folre el primer i el darrer foli del ms., ara enganxats amb elles. El folre-foli 1 inicial sembla un paper que no té cap relació física amb el plec que el segueix.

e) Capçalera i capçada: Capçaleres destruïdes. Capçades en molt mal estat, dalt i baix.

141. El nom por ésser pefecament llegit «Maria»!

g) Llavis de la mateixa pell, malmesos els inferiors.
4. Conclusió: Data: ss. XV-XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: 233.
5. Dimensions: 213 × 294 × 55.
6. Plecs: 1) Plec coix de 4/6, folis 2-11, amb reclam: «eso mismo»
2) Plec de 6 × 2, folis 12-23, amb reclam: «doctrina»
3) Plec de 6 × 2, folis 24-35, amb reclam: «grande»
4) Plec de 6 × 2, folis 36-47, amb reclam: «-fiçial»
5) Plec de 6 × 2, folis 48-59, amb reclam: «dineros»
6) Plec de 6 × 2, folis 60-71, amb reclam: «omes»
7) Plec de 6 × 2, folis 72-83, amb reclam: «ha en»
8) Plec coix de 6/5, folis 84-94, amb reclam: «proposito»
9) Plec de 6 × 2, folis 95-106, amb reclam: «e que gela»
10) Plec de 6 × 2, folis 107-118, amb reclam: «rrazon»
11) Plec de 6 × 2, folis 119-130, amb reclam: «por que»
12) Plec de 6 × 2, folis 131-142, amb reclam: «pensar»
13) Plec de 6 × 2, folis 143-154, amb reclam: «grant dolor»
14) Plec de 6 × 2, folis 155-166, amb reclam: «tan la con-«
15) Plec de 6 × 2, folis 167-178, amb reclam: «por que la auian»
16) Plec de 6 × 2, folis 179-190, amb reclam: «-via negado»
17) Plec de 6 × 2, folis 191-202, amb reclam: «siguientes puntos»
18) Plec de 6 × 2, folis 203-214, amb reclam: «le auia manda-«
19) Plec de 6 × 2, folis 215-226, amb reclam: «la terçera»
20) Plec coix de 4/3, folis 227-233

Entre el plec 1) i el 2) reforç de pergamí escrit.

El plec vuitè té taló final. El foli que ara fa de folre de la contratapa II segurament formava part del darrer plec, i hom l'ha numerat modernament com un foli més del ms.

Al recto dels folis 30-38, xifres romanes en tinta, amb escriptura del s. XVI o XVII: «XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIIII, XXV».

7. Fragments: El paper que serveix de folre a la contratapa I, en la seva única cara visible, presenta ara el text fragmentari d'una taula que va del capítol CLXXII [«que promisiones fizo contra la gloriosa»] al CCXV [«que significa a nos la dicha ofrenda que fizieron los tres rreyes a Jhesu Christo»] [capítols 166-187 de l'edició d'Ungut 1496] del libre III de la *Vida de Crist* d'Eiximenis en traducció castellana medieval.

8. Foliació contemporània, contínua, en xifres aràbigues i a llapis, a l'angle superior dret del recto dels folis. Una mà del s. XVI o XVII escriu al marge superior del foli 233v: «tiene hojas doszientas y treinta y dos», cosa que és certa, puix que el foliador contemporani ha comptat com a foli 1 el folre de la contratapa I.

9. Numeració de plecs: a) Folis 1-202, a l'angle inferior dret del recto de la primera meitat de cada plec; comença a *g III* i acaba a *z VI* (foli 196). b) Folis 203-233: a l'angle inferior esquerre del verso de la primera meitat de cada plec; comença a *1a* i acaba a *VIc.* Això permet de conjecturar que en el seu estat més primitiu el ms. va tenir una colla de folis més (uns 75?), si ja no és que es tractava d'un exemplar de la *Vida de Cristo* en més d'un volum.

10. Filigranes: a) Folis 3-21, 24-32, de l'anyell pasqual, semblant a BRIQUET 41, datada Pignerolo el 1461, amb variants similars a Berna dels anys 1458-1462, a Sion del 1464 i a Soleure dels anys 1456-1459; cf. també LIKHACHEV 1264 i 1265, datades a partir del 1470.

b) Folis 23, 36-225, de l'escut quadribarrat amb corona reial, semblant a VALLS I SUBIRÀ, *Historia del papel en España. Siglos XV y XVI,* nº 115, datada a Barcelona a partir del 1470. Porta els dos extrems de la corona més drets.

c) Folis 228-231, del cap de bou amb estrella, semblant a BRIQUET 14610-14635, totes del segle XIV, però no coincident amb cap d'elles.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia: 1111 2222. Primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1ra-8ra, *inc.* de la Taula (*initio mutilus*): «Capitulo LXXIIIIº que muestra como somos tenudos todos de corregir aquel que peca...»

Foli 8ra, *exp.* de la Taula: «Capitulo honzeno del cabo e fyn del libro».

Foli 8ra, *inc*. del tractat (*rúbrica*): «Aqui comiença el octauo libro de la vida de los fechos del nuestro ssaluador ihesu christo. Capitulo primero que enseña como nuestro Senor ylumina ba muy alta mente a los diçipulos que sant juan le enbio (*fi de rúbrica*). El octauo libro dela vida de nuestro señor e saluador jhesu Christo se sygue en el qual ⌈*rb*⌉ avemos de tractar de la su gloriosa predicaçion preçiosa doctrina del saluador e alta ynformaçion de aquella fecha por ynnumerables [*tatxat*: pecados] miraglos...»

Fol 232ra, *exp.* del tractat: «... E perdone los nuestros pecados e nos de gracia en la vida presente e gloria en la aduenidera que durara por Sienpre Amen. Capitulo honzeno del cabo e fyn del libro. Pues acabado este libro por la misericorida de dios en la vigilia de señor sant juan bautista tornome agora a vos mosen pedro dartes al qual yo le enderesçe primero al comienço. Ruego Vos que vos plega aver paçiencia en las menguas ⌈*rb*⌉ que en el fallaredes e conpasion de la my vejez e passiones. E endereçad el coraçon a aquella palabra quel apostol santiago dize conuiene a saber que en muchas cosas fallescemos todos. E sy alguna cosa de bien fallaredes en este libro dat loor non a mi mas al rrey de parayso del qual asy como fuente de bondad salen todos los bienes

e dones e gracias que a nos vienen nin puede el ome dezir cosa digna de la su honrra e laor como el sea verdadero dios e mar de todos los bienes. E el bien que en este libro es dicho del sea a su gloria e onor por todos tiempos E a saluacion nuestra e de todo el pueblo christiano. El qual conmigo e con vos sea siempre rrecomendado agracia e merçed Aaquel que rreyna por todos los siglos Amen».

Ib., *exp* del copista: «Aqui se acaba el dezeno e postrimero libro de la vida de ihesu christo que conpuso el rreuerendo maestre francisco ximenez de la horden delos frayres menores E patriarcha de Jerussalem».

«Este libro es acabado dios sea loado. Qui scripsit scribat senper cum domino viuan (*sic*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Crist,* en traducció castellana medieval, lib. VIII-X.

4. Catàlegs: Castro, p. 690, nº 805; Riera i Sans, *Catàleg*, 704; BETA (1985) manid 2569 cnum 2589. Contra el que diu Castro, cal afirmar que el ms. és complet i que la taula de capítols no correspon al contingut del ms. De la taula només manquen els dos primers folis, que contindrien els títols dels capítols 1-73 del lib. VIII. Acabat el llibre IX, diu la rúbrica al foli 182ra: «Aqui comiença la tabla de los capítulos del dezeno libro de la vida de ihesu christo», però no segueix aquesta taula, tanmateix ja donada als folis 6va-8ra, ans la taula dels set tractats en què es divideix el llibre X.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 150 × 255, a dos corondells, de 32-37 línies no traçades. Impaginació: 24 + 70 + 10 + 70 + 40 × 28 + 255 + 57.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i quatre línies horitzontals de justificació; escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 7,9 / 6,8.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda castellana del s. XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals

5. Decoració: Capitals blaves i vermelles alternades, més la gran inicial del llibre IX (foli 84ra). Rúbriques i calderons vermells; a partir del fol. 131r, rúbriques i calderons en tinta blava, alternant amb els altres. Dibuix amb tinta del provador de plomes al foli 137v i al 233v. Al marge dret del foli 130v, dibuix de pautat musical de cinc línies amb sis notes quadrades negres. Falta la rúbrica de VIII, cap. 85. Dibuix d'una creu al foli 150rb.

6. Notes, manícula i signes de nota als folis 1v-8rb, 15rb, 17va, 20ra-23rb, 27va, 30rb, 61ra, 67rb, 70rb, 86va, 108vb, 114rb-115rb, 117rb, 119rb, 128v, 140rb, 171rb, 195rb, 207rb, 228ra.

6[1]. *Probationes pennae* als folis 17r, 23r, 28r, 30v, 36r, 59r, 61r-65r, 71rv, 76r-78r, 81r, 83rv, 94v-95r, 97rv, 106r-108r, 110rb-112v, 115r, 117rb-119v, 121r, 124r, 129r-130v, 132r-137v, 139r-148r, 149v-155v, 157r, 158r, 162r,

163v, 165r-167r, 169r-173r, 178r-181r, 184r, 186r, 187r, 189r-191r, 203r, 208r, 210r, 215r, 233rv.

[fol. 118r: «A la | Nabacho»]

[fol. 119v: «frai antonio de quiñones]»

[fol. 147r: «don Juan de Castilla mayordomo mayor]»

[fol. 150r: «A la illustre y miseñora dona Luysa de contreras miseñora]»

[fol. 167r: «Ramirez don yñigo]»

[fol. 169r: «a la ley vaya de dios dice mi ama]»

[fol. 175r: «Phelipe de leon | fray gregorio menor]»

[fol. 180v: «echada de todo el mundo | muy magnificco illustrisimo | Rndo padre Francisco]»

[fol. 189r: «Antonio de Quiñones]»

[fol. 203r: «Al muy illustre señor Garci Suarez Caravajal miseñor]»

7. Timbre de la BNM als folis 2r, 12r, 24r, 52r, 73r, 92r, 107r, 131r, 167r, 179r, 192r, 203r, 226r, 228r, 231r, 233rv.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions *passim*, generalment interlineades, encara que també n'hi ha als marges.

11. Antigues signatures: «379».

12. Notícies històriques: En les *probationes pennae* sobreabunda la fórmula «A la muy», sense que hi manqui «Al muy». Podrien ésser aquestes *probationes* obra d'una mà femenina? D'una monja?

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Coberta esgavellada. Els folis 10 i 227 a punt de despendre's. Taques i oxidació ja iniciada.

2. Datació: Segona meitat del s. XV.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Comprat a la senyora Mª Josefa Aguilar i Bores, i ingressat a la BNM el dia 1 de juliol del 1931.

c) Textos integrats en la traducció castellana del «Flos Sanctorum»

159

8. Biblioteca de l'Escorial, ms. h.III.22, fol. 441vb-485ra, 488va-503rb, 516vb-526rb.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 200 × 278 × 110.

b) Material: Ànima de pasta de cartró recoberta de pell marró.

d) Elements decoratius: [com els anteriors mss. de l'Escorial].

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns de relligadura, que formen cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: buides.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I + I, captiu aquest a la contratapa posterior. Foli de guarda del principi Iv, en lletra del s. XVIII i tinta negra: «Flos Sanctorum | iij.h.22. [*en tinta marró*:] Est 15-4 | [*rubricat*] | [*en llapis vermell*:] h.III.22».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda. En la contratapa posterior és perfectament visible el full de pergamí que la recobreix, damunt el qual ha estat enganxat el foli de guarda posterior.

d) Talls daurats. Al central, dalt de tot, en tinta negra: «22». Al mig i de dalt a baix, en tinta marró: «aFLOS SANC aIa». Al capdavall, en tinta també marró: «21».

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

f) Queix de la mateixa pell. Trenc de dalt a baix a la contracoberta.

4. Conclusió: Data: s. XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper + dos fulls de pergamí.
4. Folis: I + 10 + DXXXVI (de fet, DXXXII] + I.
5. Dimensions: 190 × 265 × 95.
6. Plecs: 1) Plec de 5 × 2, folis 1-10, sense reclam.
2) Plec de 6 × 2, folis [I]-XII, amb reclam: «andres».
3) Plec de 6 × 2, folis XIII-XXIIII°, amb reclam: «se asus».
4) Plec de 6 × 2, folis XXV-XXXVI, amb reclam: «nonibes».
5) Plec de 6 × 2, folis XXXVII-XLVIII°, amb reclam: «-trado».
6) Plec de 6 × 2, folis XLIX-LX, amb reclam: «-do esto».
7) Plec de 6 × 2, folis LXI-LXXII, amb reclam: «acaeçio».
8) Plec de 6 × 2, folis LXXIII-LXXXIIII, amb reclam: «grant».
9) Plec de 6 × 2, folis LXXXV-XCVI, amb reclam: «-uia las».
10) Plec de 6 × 2, folis XCVII-CVIII°, amb reclam: «auia».
11) Plec de 6 × 2, folis CIX-CXX, amb reclam: «abraçamientos».
12) Plec de 6 × 2, folis CXXI-CXXXII, amb reclam: «las obras».
13) Plec de 6 × 2, folis CXXXIII-CXLIIII°, amb reclam: «bien».
14) Plec de 6 × 2, folis CXLV-CLVI, amb reclam: «ayre».
15) Plec de 6 × 2, folis CLVII-CLXVIII°, amb reclam: «camino».
16) Plec de 5 × 2, folis CLXIX-CLXXVIII°, amb reclam: «tres son».
17) Plec de 6 × 2, folis CLXXIX-CXC, amb reclam: «eran».
18) Plec de 6 × 2, folis CXCI-CCII, amb reclam: «la campanilla».
19) Plec de 6 × 2, folis CIII-CCXIIII°, amb reclam: «podia».

20) Plec de 6 × 2, folis CCXV-CCXXVI, amb reclam: «tal manera».
21) Plec de 6 × 2, folis CCXXVII-CCXXXVIII°, amb reclam: «quelos».
22) Plec de 6 × 2, folis CCXXXIX-CCL, amb reclam: «-lo alsu».
23) Plec de 6 × 2, folis CCLI-CCLXII, amb reclam: «consejado».
24) Plec de 6 × 2, folis CCLXIII-CCLXXIIII°, amb reclam: «aquel».
25) Plec de 6 × 2, folis CCLXXV-CCLXXXVI, amb reclam: «oy el».
26) Plec de 6 × 2, folis CCLXXXVII-CCXCVIII°, amb reclam: «maluado».
27) Plec de 6 × 2, folis CCXCIX-CCCX, amb reclam: «-sion».
28) Plec de 6 × 2, folis CCCXI-CCCXXII, amb reclam: «muerte».
29) Plec de 6 × 2, folis CCCXXIII-CCCXXXIIII.
30) Plec de 6 × 2, folis CCCXXXV-CCCXLVI, amb reclam: «escripturas».
31) Plec de 6 × 2, folis CCCXLVII-CCCLVIII°, amb reclam: «e tomo lo».
32) Plec de 6 × 2, folis CCCLIX-CCCLXX, amb reclam: «e vente».
33) Plec de 6 × 2, folis CCCLXXI-CCCLXXXII, amb reclam: «delos».
34) Plec de 6 × 2, folis CCCLXXXII-CCCXCIIII°, amb reclam: «semejables».
35) Plec de 6 × 2, folis CCCXCV-CCCCVI, amb reclam: «que non».
36) Plec de 6 × 2, folis CCCVII-CCCCXVIII°, amb reclam: «nos por».
37) Plec de 6 × 2, folis CCCCXIX-CCCCXXX, amb reclam: «ser presentada».
38) Plec de 6 × 2, folis CCCXXXI-CCCCXLII, amb reclam: «emperador».
39) Plec de 6 × 2, folis CCCCXLIII-CCCCLIIII°, amb reclam: «oyendo».
40) Plec de 6 × 2, folis CCCCLV-CCCCLXX, amb reclam: «coraçon».
41) Plec de 6 × 2, folis CCCCLXXI-CCCCLXXXII, amb reclam: «e rredenptor».
42) Plec de 6 × 2, folis CCCC[LXXXII]-CCCCXCIIII°, amb reclam: «niniue».
43) Plec coix de 6/5, folis CCCXCV-DV, amb reclam: «cada».
44) Plec de 6 × 2, folis DVI-DXVII, amb reclam: «por que».
45) Plec de 6 × 2, folis DXVIII-DXXIX, amb reclam: «aquel».
46) Plec coix de 6/1, folis DXXX-DXXXVI.

El segon plec té el primer i el darrer full de pergamí.
En el plec que fa trenta nou hi ha un salt del foli CCCCLX al CCCCLXV, sense pèrdua de text.

8. Foliació: Una primitiva foliació romana en tinta començava a l'actual foli 3 i arribava fins a l'actual foli 10 [I-VIII°]; ha estat tatxada per la moderna numeració aràbiga a llapis que va de l'actual fol 1 al 10. A partir d'aquests 10 folis inicials, comença una numeració coetània del ms. en xifres romanes i en tinta a l'angle superior dret del recto dels folis, amb el salt que s'ha fet remarcar.

10. Filigranes: a) Folis 1-4, III-XI, LXX-XCV, CIX-CXIX, de les muntanyes somades de mitja lluna i creu semblant a BRIQUET 11734, datada a Nàpols el 1463, amb variants similars a Palerm del 1466, al Milanès dels anys 1466-1468 i a Lucca del 1482. Reapareix als f. CCCCXLVII-CCCCLI, CCCCLV-DXXXII, DXXXV.

b) Foli 6, XCIX-CVIII, de les tisores, semblant a BRIQUET 3754, datada a Palerm el 1456, amb variants idèntiques a Perpinyà del 1457, a Catània del 1459 i a Arles dels anys 1465-1467. Reapareix als f. CXXI-CLXXVIII.

c) Foli 9, CCLXIII-CCCCVII, de la flor, semblant a BRIQUET 6648, datada a Pisa els anys 1466-1467, amb una variant idèntica a Lucca el 1467 i variants similars a Pisa del 1469 i a Palerm del 1470. Reapareix als f. CCCXVII-CCCCXXIIII, CCCCXXXII, CCCCXL-CCCCXLII, DXXXIIII.

d) Foli XIII-LXI, de la tenalla, semblant a BRIQUET 14089, datada a Pisa l'any 1454, amb variants similars a Roma dels anys 1455-1456, a Lucca dels anys 1456-1457, a St. Martijnsdijck del 1458, altre cop a Pisa del 1461, a Bruges del 1474.

e) Folis CLXXIX-CLXXXIX, de les muntanyes encerclades i amb estrella, semblant a BRIQUET 11911, datada a Gurk l'any 1448.

f) De les tisores amb lletra G o D, semblant a BRIQUET 3698, datada a Gènova el 1459: folis CXCII-CCLXI.

g) De l'àncora, semblant a la de BRIQUET 417, datada a Lautrec el 1461, als folis CCCCXXIX-CCCCXXX, CCCCXXXIIII-CCCCXXXVI, CCCCXLIII, CCCCLII-CCCCLIII

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia molt esvaïda. 1111 2222. Primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

A. Del volum

1. Folis 1-10. Fol 1r, signatures antigues i títol en tinta sèpia, lletra del segle XVI: «III M. 22» | «Cajon 4 n.4» | «Vidas de Christo y otros santos por Jacobo de Voragine» | [*tatxat*] «III.A.21».

Fol 1ra, primera taula, *inc*.: «P de quatro maneras...».

Fol 2va, primera taula, *exp*.: «P Sant Pedro martir».

Fol 3-8. Fol 3ra, segona taula, *inc*.: «[*lletres morades*] Aqui comiença [*fi de lletres morades*] [*rúbrica*] la tabla de la primera parte del libro que sellama flor Santorum [*fi de rúbrica*] Capitulo primero que el tiempo de aquesta vida es de quatro maneras...».

Fol 8rb, *exp*.: «... comiença la vida de sanct leandre arçobispo de Seuilla».

Fol 8-9. Vida de Sant Saturnino. Fol 8ra, *inc*.: «[*rúbrica*] Aqui comiença la istoria de sant saturnino martir [*fi de rúbrica*] Sant Saturnino fue ordenado de los apostolos obispo dela cibdat de Tolosa...».

Fol 9vb, *exp*.: «... el qual con el padre e con el spiritu santo biue e rreyna vn Dios por todos los siglos amen».

Fol {I}-DXXXVI. Fol 1ra. *inc*.: «[*lletres morades*] En el nombre [*fi de lletres morades*; *rúbrica*] dela santa trenidat padre e fijo e spiritu santo aqui comiença el libro que es llamado flor delos santos que conpuso el onrrado varon don diego de veragine| Capitulo primo que el tiempo de aquesta vida es de quatro maneras [*fi de rúbrica*]. Todo el tiempo de la vida presente es partido en quatro maneras...».

F. DXXXVIrb, *exp*.: «... son otorgados muchos beneficios por los merescimientos delas santas virgenes e martires justa e rrufina por el don de jhesu christo fazedor de la vida al qual es gloria e onrra ynfinita amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Jaume de Varazzo, *Legenda Aurea*, en traducció castellana medieval.

3. Altres manuscrits: Madrid, BN, mss. 780, 5548, 10252, 12688-12689; Biblioteca Lázaro Galdiano, ms. 419; San Lorenzo del Escorial, Biblioteca del Monasterio, mss. M.II.6, K.II.12, h.II.18; Santander, Biblioteca Menéndez y Pelayo, ms. 169 (8 i 9).

4. Catàlegs i bibliografia: Zarco Cuevas, *Catálogo de los manuscritos castellanos de la biblioteca del Escorial,* vol. II, 160-163; vol. III*,* 211-212, 217; Viña Liste et al., *Cronología de la literatura española. I. Edad Media,* 1991, 173, n. 711; BETA (1985) manid 1610 cnum 838; Billy Bussell Thompson i John Walsh, *Old spanish manuscripts of prose lives of the saints and their affiliations. I: Compilation A (the gran Flos Sanctorum),* dins «La Corónica», 15: I (1986-1987), 17-28.

B. Vida de santa María egipcíaca

1. Fol. CCCLIXrb-CCCLXXIVrb. Fol. CCCLXIXrb, *inc.* del pròleg: «(*rúbrica*) Aqui comienza la vida de santa Maria Egipciaca que traslado en latin de la lengua egipciaca el varon honrado Pablo, diacono de la iglesia de la ciudad de Napol (*fi de rúbrica*). Segun que el angel Rafael dijo a Tobias despues de la ceguedad de sus ojos...».

Fol. CCCLXrb, *exp*. del pròleg: «... faze a los onbres perfectos e amigos de Dios».

Ib., *inc*. de l'obra: «Pues en vn monesterio que era en Palestina fue vn santo varon que auia nonbre sosimas apostado de palabra e de toda virtud...».

Fol. CCCLXXIVrb, *exp*. de l'obra: «... paso al señor en paz por la gracia de ihesucristo nuestro Señor e Salvador, el cual biue e rregna para sienpre con el padre e con el espíritu santo vn dios. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Vida de santa María Egipcíaca.*

3. Altres manuscrits: Madrid, BN, ms. 780, fol. 25vb-39ra.

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985) manid 1610 cnum 7315.

C. Primer fragment d'Eiximenis

1. Fols. CCCCXLIvb-CCCCLVIIIvb. Fol. CCCCXLIvb, *inc*.: «(*rúbrica*) Aqui comiença el tratado dela nascençia del saluador segunt lo pone fray francisco ximenes en el libro de la vida de Ihesu christo nuestro senor (*fi de rúbrica*) Conplidos cinco mill e dosientos e dies e ocho años dela (f. CCCCXLIIra) criaçion del [*rúbrica*] mundo auia tanta pas por todo el mundo que todo el mundo era sometido al señorio del emperador de rroma otouiano agusto...».

Fol. CCCCLVIIIvb, *exp*.: «... e somos nueua grey sean en nos nueuas todas las cosas. Aqui acaba el tractado dela nasçencia del saluador el qual con el padre e con el spiritu santo biue e rreyna por siempre vnico dios amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist*, en traducció castellana medieval, llibre III, corresponent als capítols 130, 133-134, 136-139, 141-143, 145-148 de l'edició de Granada, Ungut 1496.

5. Edició: [Manuel Trens], *La Nascencia del Salvador,* dins «Navidad 1950», Columba, s. l. [Bacelona], s. a. [1950], 29 p. [edició de bibliòfil].

D. Segon fragment d'Eiximenis

1. Folis CCCCLVIIIvb-CCCCLXVIrb. Fol CCCCLVIIIvb, *inc*.: «(*rúbrica*) Aqui comiença la istoria dela muerte delos ynoçentes segunt lo pone fray françisco ximenez en el libro de la vida de Jhesu christo» (*fi de rúbrica*). «Despues que la santa virgen ouo conplido el su alinpiamento segunt lo mandaua la ley de moysen...».

Fol CCCCLXVIrb, *exp*.: «... nuestro saluador Jhesucristo el qual con el padre e con el spiritu sancto biue e rregna por todos los siglos amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist*, en traducció castellana medieval, llibre III, capítols 198-201.

E. Tercer fragment d'Eiximenis.

1. Fol. CCCCLXVIrb-CCCCLXXXVra. Fol CCCCLXVIrb, *inc*.: «(*rúbrica*) Aqui comiença el tractado dela circumcision del señor segunt lo pone fray françisco ximenes en el libro de vita christi (*fi de rúbrica*). E segunt dize fray françisco ximenez en el libro de la vida de Jhesu christo Por que el fijo de dios auia de tomar carne humanal...».

Fol CCCCLXXXVra, *exp*.: «... por que acostumbrava fazer la señal de la cruz diziendo aqueste santo nombre Jhesus. Aqui acaba la ystoria de la circunçision a onrra e gloria del nuestro saluador jhesu christo el qual con el padre e con el espiritu santo viue e rregna por todos los siglos amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist*, en traducció castellana medieval, llibre III, capítols 149-152, 154, 157-160, 162-164, 168.

F. Quart fragment d'Eiximenis

1. Fols. CCCCLXXXVIIIva-DIIIrb, Fol. CCCCXXXVIIIva, *inc*.: «(*rúbrica*) Aqui comiença la ystoria dela fiesta dela epifania segunt lo pone fray françisco ximenez en el libro de vita christi (*fi de rúbrica*). Acerca dela fiesta de la epifania son de notar los puntos que se siguen. El primero es que segunt dize sanct Johan boca de oro sobre sanct matheo...».

Fol. DIIIrb, *exp*.: «... E por esto que dicho es paresce claramente en como el saluador fue adorado e onrado de los rreyes de oriente a treze dias despues que nasçio enla vida presente. Aqui acaba la ystoria de la fiesta dela epifania segunt que la pone fray françisco ximenez patriarcha de alixandria en el libro de la vida de Jhesu Christo el qual con el padre e con el spiritu santo viue e rregna por todos los siglos amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Vida de Jesucrist*, en traducció castellana medieval, llibre III, capítols 169-184, 187.

5. Edició: John K. Walsh, *El libro de los Doze Sabios,* Madrid 1975, 145-148, edità els capítols sobre la significació dels tres dons dels tres reis d'Orient.

G. Historia de san Ildefonso

1. Folis DVIIIvb-DXVra. Fol. DVIIIvb, *inc*.: «[E]nel tiempo de los godos fue en la çibdat de Toledo vn varon noble que auia nonbre esteuan et auia vna muger que auia nonbre...».

Fol. DXVra, *exp*.: «... aquella vestimenta que la santa virgen a san elifonso diera».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Vida de san Ildefonso de Toledo.*

3. Altres manuscrits: Madrid, Biblioteca Lázaro Galdiano, ms. 419, fol. 165vb-172va.

4. Catàlegs i bibliografia: Romero Tobar, *Versiones de la Vida de San Ildefonso*, dins «Revista de Filología Española», 1978-1980; Beneficiado de Úbeda, *Vida de Sant Alifonso por metros*, dins «Romance Philology», (1992); BETA, manid 1610 cnum 6742.

H. Cinquè fragment d'Eiximenis

1. Fols. 516vb-526rb. Fol 516vb, *inc*.: «[D]espues del nasçimiento del saluador estouo la virgen bien aventurada treynta e nueue o quarenta dias en la cibdad de belleem E despres fuese con el niño Jhesu Christo ala cibdad de Jerusalem per conplir lo que mandaua el señor en la ley...».

Fol 626rb, *exp*.: «... e ama a Dios e es conosçido e amado de Dios e allegado a el mas que otro pueblo qual quier. Aqui acaba la ystoria de la purificacion de la santa virgen a onrra e gloria del nuestro saluador el qual con el padre y conel spiritu santo biue e rreyna por siempre vn dios amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vida de Jesucrist*, en traducció castellana medieval, llibre III, capítols 189-197.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 133 × 158, a dos corondells, de 30-31 línies. Impaginació: 25 + 58 + 15 + 60 + 35 × 45 + 158 + 60.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura rodona castellana del segle XV, de la mateixa mà.

4. Reclams horitzontals, encerclats en vermelló fins al foli CCXCVIII inclusiu. Reapareix l'encerclament a partir del foli CCCCXLIIv fins al CCCCXCIIII.

5. Decoració. Espais per a caplletres previstes, però no realitzades. Inicials morades i vermelles, moltes previstes però no realitzades. Rúbriques i calderons vermells, molts i molts no realitzats. Alguna lletra caudada.

En els marges i a vegades en l'espai entre corondells, en xifres romanes i tinta sèpia, numeració dels capítols.

6. Notes, signes de nota i manícules: f. LIIrb, Crb, CXLVIrb, CXCIXva, CCVIIva, CCIXva, CCXXXIIIIva, CCLXXVIIIva, CCCXLra-b, CCCLVIrb, CCCXCIXva, CCCLXXVIra-b.

7. Segells i timbres: f. Lr.

10. Revisions i correccions: fol 3va, 6ra, IXvb, XVIIIra, XIXva, XXIrb, LVIIIrb, LXIIrb, XCVIIrb, XCIXra-va, CVIvb, CXIIra, CXVrb, CLXIXrb, CLXXIva, CCCXCVIIIrb, CCCCXLIIrb, CCCCXLIIIIrb, CCCCLXVvb, CCCCLXVIIIra, DXVIIva.

11. Antigues signatures: «III.M.22», «III.A.21».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Oxidació, folis estripats. La segona tapa separada del llom per trencament.

2. Datació: segona meitat del s. XV

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Figura a l'inventari del 1576 de la biblioteca de l'Escorial amb el número 37.

160

9. BNM, ms. 780, fol. 52v-87r, 107v-132r, 163v-171r.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 250 × 345 × 70.

b) Material: Cartró o pasta recoberta de marroquí color avellana.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, dalt de tot, a l'angle superior esquerre, etiqueta amb la signatura actual: «Mss. | 780».

d) Elements decoratius: Dos ferros daurats molt junts que ressegueixen els cantells exteriors i el queix, a les dues cobertes.

2. Llom de la mateixa pell i color, dividit en sis seccions. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i direcament a les tapes mitjançant cinc nervis interns, que formen sis seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) ferros daurats en dibuix floral; 2) teixell amb lletres daurades. «FLOS | SANCTORUM»; 3) – 6) com la primera. Al capdavall, etiqueta amb la cota actual: «Mss. | 780».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + II. El foli de protecció inicial Ir i el final IIv coberts amb el mateix paper d'aigues que les contratapes. Els folis de guarda inicial II i final I són de paper amb filigrana de tres cercles; dins l'inferior hi ha una I majúscula de doble traç; dins el cercle mitjà hi ha enllaçades per sota les majúscules d'un sol traç S P; el cercle superior porta dibuixada una creu llatina d'un sol traç; a banda i banda del cercle sengles basiliscs; tot el conjunt somat de corona acabada amb una creu grega. Foli de guarda inicial Ir, en llapis i dalt de tot, signatures antigues tatxades: «F.34 | F.36».

b) Cobertes (folres) de paper d'aigües.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis de la mateixa pell amb ferros daurats.

4. Conclusió. Data: s. XVII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: II + 261 + II.

5. Dimensions: 235 × 333 × 55.

6. Plecs: 1) Plec coix de 4/5, folis 1-9, sense reclam.

2) Plec de 6 × 2, folis 10-21, amb reclam: «vida»

3) Plec de 6 × 2, folis 22-33, amb reclam: «e ala»

4) Plec de 6 × 2, folis 34-45, amb reclam: «santa»

5) Plec de 6 × 2, folis 46-57, amb reclam: «-bre sant»

6) Plec de 6 × 2, folis 58-69, amb reclam: «el era»

7) Plec de 6 × 2, folis 70-81, amb reclam: «en toda»
8) Plec de 6 × 2, folis 82-93, amb reclam: «pasando»
9) Plec de 6 × 2, folis 94-105, amb reclam: «de todo»
10) Plec de 6 × 2, folis 106-117, amb reclam: «con su»
11) Plec de 6 × 2, folis 118-129, amb reclam: «matar»
12) Plec de 6 × 2, folis 130-141, amb reclam: «Padre»
13) Plec de 6 × 2, folis 142-153, amb reclam: «tenpestad»
14) Plec de 6 × 2, folis 154-165, amb reclam: «apocalipsi»
15) Plec de 6 × 2, folis 166-177, amb reclam: «e en orden»
16) Plec de 6 × 2, folis 178-189, amb reclam: «señor»
17) Plec de 6 × 2, folis 190-201, amb reclam: «Auia»
18) Plec de 6 × 2, folis 202-213, amb reclam tatxat: «-trare»
19) Plec de 6 × 2, folis 214-225, amb reclam: «diablo»
20) Plec de 6 × 2, folis 226-237, amb reclam: «-mento»
21) Plec de 6 × 2, folis 238-249, amb reclam: «terçera»
22) Plec de 6 × 2, folis 250-261.

Els folis 10-213 són de paper mal batut; els folis 1-9 i 214-261 són de paper de drap molt més fort i ben conservat.

8. Foliació moderna, contínua, en llapis i xifres aràbigues, probablement del s. XIX. Altra numeració coetània del manuscrit, en xifres romanes i tinta com la del text del ms., que comença a l'actual foli 10 i acaba a l'acual foli 257. Aquesta numeració comença amb la xifra CCXCI i acaba a DXXXVIII. Una mà moderna ha completat amb llapis aquesta numeració més antiga fins al foli 261, (=DXLII). La numeració coetània té duplicat el foli CCCXCV i li falta el DXXX, sense pèrdua de text per això.

9. Numeració de plecs: Perfectament visible en molts folis. Numera la primera meitat del plec, és en xifres romanes, en tinta i es pot observar a l'angle inferior dret del recto dels folis.

10. Filigranes: a) Folis 1-10 i 214ss, filigrana del corn del tipus BRIQUET 7705-7753, del darrer terç del s. XIV i principis del s. XV, sense que sigui possible precisar més.

b) Folis 10-213, paper de verjures molt grosseres, on no hem sabut identificar cap filigrana, si n'hi ha.

11. Forats per a la delimitació dels corondells, circulars, fets amb punxó.

12. Sistema de ratllat en sec, >>>>><<<<; a la mina de plom i en tinta: 1111 2222. Primera lína trepitjada.

III. Contingut literari

A

a) 1. Folis 1-4. Fol. 1ra, *inc.*: «El que trasladare este libro pare mientes con diligencia a esta tabla e escriuan la por la orden que ella lieua e non por la orden que esta escripto enel libro e fallara las ystorias a los cuentos de las fojas que estan escriptas en ella. En la primera parte. De quatro maneras de tiempo foja primera...».

Foli 4vb, *exp.*: «De sant pelagio papa foja en la (...)».

2. Identificació de l'autor i obra: Jaume de Varazzo, *Flos Sanctorum* en traducció castellana medieval: *Taula de festes i sants de la primera part,* corresponents a un primer volum de l'obra que ara falta.

b) 1. Folis 5-6. Fol. 5r (a línia tirada), *inc.*: (*Rúbrica*): «Estas son las fiestas que estan enesta segunda parte del flor sanctorum las quales son las que se syguen (*fi de rúbrica*). Primera mente la ystoria del bien aventurado sant phelipe -------- CCXCIº».

Fol. 6v, *exp.*: «Santa Cristina virgen e martir ----- DXXXVIIº»

2. Id*. id., Taula de festes i sants de la segona part.*

c) 1. Folis 7-8. Fol. 7r, *inc.* (*rúbrica*): «Aqui comienca la estoria dela santissima trinidad (*fi de rúbrica*). Segun dize el bien aventurado sant Anselmo la santissima trinidad es vn ser que no puede ser penssado, vna virtud sin termino, vna bondad infinita...»

Foli 8v, *exp.*: «...Alegrate fiel cristiano y esfuercate a bien venir ca quando en aquella gloriosa çiudad seras alli abras perdurablemente sanidad sin...» (*fine mutilus*).

2. Anònim, *Estoria de la santissima trinidad,* incompleta.

d) 1. Foli 9r, *inc.* (*initio mutilus*): «... geles que continuamente eran con ella e del su bien aventurado esposo josep. En esta manera se tornó a nazareth a la su pobrezilla casa...»

Fol. 9v, *exp.*: «... con la ayuda desta gloriosa señora madre del Rrey de la vida. Aqui acaba la estoria de la visitacion de nuestra señora la virgen maria a honrra e gloria de nuestro señor ihesu christo el qual viue e rreyna con el padre e con el spiritu santo para siempre jamás. Amen».

2. Anònim, *Estoria de la visitación de nuestra Señora la virgen Maria,* fragment final.

Els folis 7-9 són més petits que els altres i escrits a columna tirada.

e) 1. Folis 10-261. Fol. 10ra [CCXCI], *inc.* (*rúbrica*): «Aqui comiença la ystoria del bien aventurado sant phelipe (*fi de rúbrica*). Philippe quiere dezir boca de lanpara o boca de manos o amador de las cosas soberanas...»

Foli 261vb, *exp.*: «E assy este bienauenturado fizo e acabo su vida a seruicio de dios e fuesse para parayso, al qual todos vayamos [*seq* Amen (*rúbrica*) E aqui acaba su estoria (*fi de rúbrica*) *cancell*] | Aqui acaba la estoria de santo toribio a honrra e gloria de nuestro señor ihesu christo. Amen».

2. Jaume de VARAZZO, *Flos sanctorum* en traducció castellana medieval.

4. Catàlegs i bibliografia: B. J. GALLARDO, *Ensayo de una Biblioteca española de libros raros y curiosos,* t. II, Madrid 1880, 57; IGMBNM II, 314-315; BETA (1985-2005) manid 1327 cnum 7832-7838, 7840, 7852-7843, 7847-7856, 7858-7883, 7321; Josep CALVERAS, *Fray Gonzalo de Ocaña, traductor del «Flos Sanctorum» anónimo,* dins «AST» 17 (1944), 206-208; *Una traducción castellana del «Vita Christi» de Eximenis*, dins *ib*., 208; John K. WALSH et al., eds., *La leyenda medieval de Santo Toribio y su arca santa (con una edición del texto en el MS 780 de la biblioteca Nacional)* (Pliegos Hispánicos, 4), New York, Lorenzo Clemente 1987.

El volum conté actualment el que s'assenyala en la taula de la segona part: de sant Felip a santa Cristina. Possiblement la primera part abastava els folis, avui perduts, I-CCXC. Els folis 7-8 i el 9 són folis fragmentaris, afegits, qui sap si desferres del primer volum. La segona part s'acabava amb la vida de santa Cristina; al final del volum, potser per tal d'aprofitar quatre folis que quedaven buits, hom hi afegí la *Historia de sancto turibio obispo de astorga* (f. 258rb-261vb).

B

El ms. conté els següents textos eiximenisians:

a) 1. Folis 52v-69v. Fol. 52vb, *inc.* (*rúbrica*): «Aquesto de la nasçençia del saluador se ha de continuar con la fin del que es suso escripto que fabla desa mesma materia (*fi de rúbrica*) [E] segunt dize fray francisco ximenes en el libro que fizo de la vida de nuestro señor ihesu christo conplidos cinco mill e dozientos e diez y ocho años dela criaçion del mundo avia tanta paz por todo el mundo que todo el mundo era sometido al señorio del enperador de rroma octauiano augusto...»

Fol. CCCL (69) va, *exp.*: «... Pues que auemos nueuo rrey e somos nueua grey, sean en nos nueuas todas las cosas. Aqui acaba el tractado dela natiuidad de nuestro señor e saluador ihesu christo, el cual con el padre e con el spiritu santo biue e reyna por siempre vn dios. Amen».

2. Francesc EIXIMENIS, *Vida de Cristo*, lib. III, cc. 130-148.[142]

4. Catàlegs i bibliografia: BETA, manid 1327 cnum 7757.

b) 1. Folis 69v-87r. Fol. 69va, *inc.* (*rúbrica*): «De la fiesta de la çircunçision (*fi de rúbrica*). E segunt dize fray françisco ximenes enel libro de la vida de nuestro señor ihesu christo porque el fijo |*vb*| de dios havia de tomar carne humanal plogo al padre çelestial de escoger pueblo especial...»

Fol. CCCLXVIII (87)ra, *exp.*: «... la señal de la cruz diziendo aqueste santo nombre ihesus. Aqui acaba la ystoria de la çircunçision a honrra e gloria del

142. Sempre comptant segons l'edició ja esmentada de Granada, Ungut 1496.

nuestro señor e saluador ihesu christo |*rb*| el qual con el padre e conel spiritu santo biue e rreyna por todos los siglos Amen».

2. Francesc Eximenis, *Vida de Cristo,* lib. III, cc. 149-168.

4. Catàlegs i bibliografia: BETA manid 1327 cnum 7839.

c) 1. Folis 107v-120v. Fol 107vb, *inc.* (*rúbrica):* «Et segunt dize fray françisco ximenes en el libro de la vida de ihesu christo (*fi de rúbrica*) acerca de la fiesta dela epifania son de notar los puntos que se siguen...»

Fol. CCCC (120)va, *exp.*: «... a treze dias despues que nasçio en la vida presente. Aqui acaba la ystoria dela fiesta dela epiphania a honrra e gloria del nuestro señor e saluador ihesu christo el qual conel padre e con el spiritu santo biue e rreyna por todos los siglos amen».

2. Francesc Eximenis, *Vida de Cristo,* lib. III, cc. 169-187.

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985-2005) manid 1327 cnum 7844.

d) 1. Folis 120v-129r. Fo. 120va, *inc.* (*rúbrica in calce*): «Siguese de la fiesta de la purificaçion segunt que la pone fray francisco ximenez (*fi de rúbrica*). E segunt dize fray francisco ximenes en el libro dela vida de nuestro señor ihesu christo depues del |*vb*| nascimiento del saluador estouo la virgen bien aventurada treynta e nueue o quarenta dias en la çibdat de bethlem e despues fuese conel niño ihesu christo nuestro señor e con su esposo josep a la çibdat de iherusalem por complir lo que mandaua el señor en la ley...»

Fol. CCCCIX (129)rb, *exp.*: «... que conosçe e ama a dios e es conosçido e amado de dios e allegado a el mas que otro pueblo qual quier. Aqui acaba la ystoria de la purificaçion de la santa virgen maria nuestra señora a honrra e gloria del nuestro saluador el qual conel padre e conel spiritu santo biue e rreyna para syenpre vn dios amen».

2. Francesc Eximenis, *Vida de Cristo,* lib. III, cc. 189-197.

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985-2005) manid 1327 cnum 7845.

e) 1. Folis 129r-132r. Foli 129rb, *inc.* (*rúbrica*): «Nota de la fiesta de los ynoçentes en este parrafo colorado (*fi de rúbrica*). E segunt dize fray francisco ximenes enel libro dela vida de nuestro señor ihesu christo depues que la santa virgen ouo conplido el su alinpiamiento segun lo mandaua la ley de moysen tomo el su fijo...»

Fol. CCCXII (132)rb, *exp.*: «... rregla es general a todos los escogidos que son perseguidos e sufren las persecuçiones paçiente mente que son coronados por ellas muy gloriosamente contra voluntad de los que los persiguen duramente. Aqui acaba la ystoria delos santos ynoçentes a honrra e gloria del nuestro saluador ihesu christo el qual conel padre e conel spiritu santo biue e rreyna por todos los siglos amen».

2. Francesc Eximenis, *Vida de Cristo,* lib. III, cc. 198-201.

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985-2005) manid 1327 cnum 7846.

f) 1. Folis 163v-171r. Foli 163vb, *inc.* (*rúbrica)*: «Aqui comiença la ystoria de la acçension del saluador capitulo (*fi de rúbrica*). [E] segunt dize fray françisco ximenes patriarcha de alexandria enel libro que escriuio de la vida de ihesu christo [*add in marg*: nuestro señor] conplidos quarenta dias depues

de la rresurreccion subio a los cielos el saluador. E açerca de aquesto pone san Calixto los puntos que se siguen en la epistola que enbio a seleucio...»

Fol 171ra [CCCLI], *exp.*: «... mas por que por las cosas dichas paresce la sentençia de aquella prophecia dexar la hemos agora de poner e declarar por no alongar. E aqui acaba la ystoria dela fiesta de la asçension a honrra e gloria del nuestro rredenptor el qual conel padre e conel spiritu sancto biue e rreyna por syenpre vn dios Amen».

2. Francesc Eximenis, *Vida de Cristo*, lib. X, tractat III, cc. I-VII (tot el tercer tractat).

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985-2005) manid 1327 cnum 7857; J. Calveras, *Una traducción castellana del «Vita Christi» de Eiximenis*, dins «AST», 17 (1944), 208; Riera i Sans, *Catàleg*, 704.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura:

1) Folis 1-4. Caixa d'escriptura: 162 × 215, a doble corondell, de 31-34 línies no traçades. Impaginació: 25 + 76 + 10 + 76 + 45 × 45 + 215 + 75.

Tipus de ratllat: Dues línies verticals i quatre línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6,9 / 6,3.

2) Folis 5-6. Caixa d'escriptura: 134 × 240, a columna tirada, de 34-39 línies. Impaginació: 42 + 134 + 67 × 35 + 240 + 93.

Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. UR = 7,05 / 6,15.

3) Folis 7-9. Caixa d'escriptura: 160 × 215, a columna tirada, de 49 línies no traçades. Impaginació 30 + 160 + 45 × 35 + 215 + 90.

Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. UR = 1,3.

4) Folis 10-258va. Caixa d'escriptura. 150 × 220, a doble corondell, de 28-35 línies no traçades. Impaginació: 40 + 68 + 14 + 68 + 50 × 40 × 220 + 80.

Tipus de ratllat: Dues línies verticals i quatre línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 1,4.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica castellana rodona del s. XV. Mans: a) folis 1-4; b) folis 5-6; c) folis 7-8; d) foli 9; e) folis 10r-213v; f) folis 214r-258ra; g) folis 258rb-261vb, que ja escriu en lletra bastarda.

4. Reclams horitzontals i centrats.

5. Decoració: Capitals blaves i vermelles en barreja (2), la resta no realitzades. Lletres caudades normalment al marge superior. Rúbriques. Calderons vermells. A l'interior dels paràgrafs les majúscules porten algun toc de malva.

6. Notes i signes de nota: 5v, 28r, 65r, 71r, 79r, 81r-v, 85v-87r, 114r, 122r, 123r, 154v-155r, 164r, 165r-v, 176r, 177r, 179r, 217r, 228v, 230r-231v, 232v, 236r, 237v, 241r-250r, 254r-261v.

7. Segells i timbres de la BN: fol. 1r, 2r, 5r, 7r, 9r, 10r, 261v.

9. Copistes: Set.

10. Revisions i correccions. Fol 7v-9r, 10v-13r, 15r-16r, 18r-27v, 29v, 30v, 32r-46r, 48r-70r, 72r-75v, 77r-80r, 82v-88r, 90v-92v, 94v, 96r-100v, 102rv, 106v-116v, 119v-127v, 129r, 141r-142v, 144r-146r, 149r-150r, 152v-163v, 165v-170v, 172v-173v [raspades], 174r [en rúbrica], 175r [raspada], 177r-178v, 181v-186r, 187v [raspada], 188r-189v, 191r semiraspades], 191v, 194v [raspades], 195v [raspada una, enquadrada en vermelló una altra], 197v, 198v [raspada], 199r-222v [al fol. 214v, addició de quatre línies sota el primer corondell], 224v-226v [raspades] 226v, 228r.

11. Antigues signatures: «F 34» i «F 36».

12. Notícies històriques: El ms. és el que ha restat d'un *Flos Sanctorum* castellà repartit en dos volums. El problema posat per aquest i pels altres *Flos Sanctorum* castellans, des del nostre punt de vista, és el que plantejava J. Calveras en els dos articles esmentats més amunt: Gonzalo de Ocaña n'ha estat el traductor? Si això fos així, almenys per a un grup de mss. del *Flos Sanctorum* castellà, aleshores seria ineludible abordar sobre bases sòlides la qüestió de l'autoria de la traducció castellana de la *Vida de Crist*. En fou autor el mateix Ocaña? En l'estat actual de la recerca, això nomes es pot escometre collacionant primer mot a mot els textos eiximenisians intercalats en la traducció castellana del *Flos Sanctorum* amb els textos corresponents del ms. 8321 de la Biblioteca de l'Arsenal de París, bo i comparant-los després amb els textos parcials que transmeten els mss. de l'Escorial i de la BNM.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo. S'observen danys que va patir el ms. abans de la seva actual enquadernació: estrips als folis 178-184, 200, 202 i 214, subsanats. El ms. ha patit humitats, que li han deixat senyals. Taques de substàncies sòlides, f. 129v.

2. Datació: Entre 1425 i 1450.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència. És possible que formés part de les col·leccions reials des del segle XVIII.

161

10. BNM, ms. 12688, fol. 74va-92ra, 110va-114rb, 136ra-147vb, 174ra-190vb, 261va-279ra, 336vb-359vb, 373ra-420va, 428vb-439vb.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 425 × 295 × 120.

b) Material: pasta holandesa amb paper d'aigües de color rosat.

c) Indicacions escrites: Tapa Ir, cap a l'angle inferior dret, etiqueta de paper blanc enganxada amb signatura antiga: «Est. | B.b». Contratapa I, antiga signatura en tinta: «Bb. 58», tatxada.

2. Llom de pell de color avellana. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plec són cosits entre ells i direcament a les tapes mitjançant sis nervis interns, que en treuen sis d'externs, formant set seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions. 1), 4), 5) i 6) rases. Seccions 2) i 3) Cobertes amb teixell de paper, que porta escrit en tinta el títol següent: «SANTORAL». Secció 7) Etiqueta nova de paper blanc enganxada, amb la cota actual del ms. : «Mss | 12688», escrit en negreta d'impremta.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda. II+ II. Els dos folis de guarda inicials són verjurats i sense filigrana; igual que el foli de guarda final II. En canvi, el foli de guarda final I té filigrana de la balança, semblant al tipus Briquet 2411, datat a Glatz el 1488, amb variant idèntica a Leipzig de l'any 1489. Aquest foli de guarda final I fa de suport a un fragment d'un foli de pergamí presumiblement pertanyent al nostre ms., car té la mateixa lletra; però és difícil d'identificar perquè el seu recto està encolat al paper-suport. En conseqüència, es tracta d'un tipus de paper incorporat tardanament al ms., quan aquest sofrí una primera restauració, i cal considerar-lo sobrevingut a la resta del material.

c) Cobertes (folres) del mateix paper verjurat i sense filigrana dels folis de guarda inicials I i II i final II.

e) Capçalera i capçada a dalt; a baix ha desaparegut la capçada.

g) Llavis del mateix paper d'aigües de les tapes.

4. Conclusió: Data: s. XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper i pergamí.

4. Folis II + XXXVII-CCCCXXXIX [=396] + II.

5. Dimensions: 415 × 290 × 110.

6. Plecs. 1) Plec de 6 × 2, folis XXXVII-XLVIII, amb reclam vertical: «vida»

2) Plec coix de 5/6, folis L-LX, amb reclam vertical: «monesterio»

3) Plec de 6 × 2, folis LXI-LXXII, amb reclam vertical: «natiuidad»

4) Plec de 6 × 2, folis LXXIII-LXXXIIII, amb reclam vertical: «que es»

5) Plec de 6 × 2, folis LXXXV-XCVI, amb reclam vertical: «oyendo»

6) Plec de 6 × 2, folis XCVII-CVIII, amb reclam vertical: «faz»

7) Plec de 6 × 2, folis CIX-CXX, amb reclam vertical: «a contar»

8) Plec de 6 × 2, folis CXXI-CXXXII, amb reclam vertical: «e agua»
9) Plec de 6 × 2, folis CXXXIII-CXLIV, amb reclam vertical: «del pe-»
10) Plec de 6 × 2, folis CXLV-CLVI, amb reclam vertical: «las cosas»
11) Plec de 6 × 2, folis CLXIX-CLXXX, amb reclam vertical: «Rey»
13) Plec de 6 × 2, folis CLXXXI-CXCII, amb reclam vertical: «yermo»
14) Plec de 6 × 2, folis CXCIII-CCIIII, amb reclam horitzontal: «monumento»
15) Plec de 6 × 2, folis CCV-CCXVI, amb reclam horitzontal: «todo»
16) Plec de 6 × 2, folis CCXVII-CCXXVIII, amb reclam horitzontal: «delante»
17) Plec de 6 × 2, folis CCXXIX-CCXL, amb reclam horitzontal: «Siguesse»
18) Plec de 6 × 2, folis CCXLI-CCLII, amb reclam horitzontal: «con diez»
19) Plec de 6 × 2, folis CCLIII-CCLXIIII, amb reclam horitzontal: «dela venida»
20) Plec de 6 × 2, folis CCLXV-CCLXXVI, amb reclam horitzontal: «quese fuese»
21) Plec de 6 × 2, folis CCLXXVII-CCLXXXVIII, amb reclam horitzontal: «en la qual»
22) Plec de 6 × 2, folis CCLXXXIX-CCC, amb reclam horitzontal: «e sey»
23) Plec de 6 × 2, folis CCCI-CCCXII, amb reclam horitzontal: «la señal»
24) Plec de 6 × 2, folis CCCXIII-CCCXXIIII, amb reclam horitzontal: «ofresçer»
25) Plec de 6 × 2, folis CCCXXV-CCCXXXVI, amb reclam horitzontal: «en lo»
26) Plec de 6 × 2, folis CCCXXXVII-CCCXLVIII, amb reclam horitzontal: «altar»
27) Plec de 6 × 2, folis CCCXLIX-CCCLX, amb reclam horitzontal: «-sanparado»
28) Plec de 6 × 2, folis CCCLXI-CCCLXXII, amb reclam horitzontal: «seyendo»
29) Plec de 6 × 2, folis CCCLXXIII-CCCLXXXIIII, amb reclam horitzontal: «e de aquesto»
30) Plec de 6 × 2, folis CCCLXXXV-CCCXCVI, amb reclam horitzontal: «-çerdotes»
31) Plec de 6 × 2, folis CCCXCVII-CCCCVIIII, amb reclam horitzontal: «quarto»
32) Plec de 6 × 2, folis CCCCIX-CCCCXX, amb reclam horitzontal: «la primera»
33) Plec de 6 × 2, folis CCCCIX-CCCCXXXII, amb reclam horitzontal: «Razon»

34) Plec coix de 4/3, folis CCCCXXXIII-CCCCXXXIX, sense reclam.

Entre el primer i el segon plec hi ha un salt, perquè manca el foli XLIX. En el segon plec hi ha un taló abans del foli final de plec.

Del primer foli del plec quart només en subsisteix una tira, que salva part del ra i del vb; de dalt a baix, havent sucumbit la resta (fol. LXXIII).

El plec quinzè està format pels folis CCV-CCVII i CCXIIII-CCXVI, amb la conseqüent pèrdua de text.

En els plecs l'ordre dels fulls pergamí-paper-pergamí-paper-pergamí-paper és el més habitual, però es donen altres distribucions, fins i tot grups de dos folis de pergamí seguits. Pel que fa a l'alternància carn-pèl, els fulls de pergamí es disposen segons seqüències variades.

Al plec 29 el foli CCCLXXVI està mal col·locat entre el CCCLXXXII i el CCCLXXXIII.

8. Foliació coetània del ms., en tinta vermella i xifres romanes a l'angle superior dret del recto dels folis. Comença al foli XXXVII i acaba al CCCCXXXIX. Malgrat el seu caràcter mútil, no ha estat substituïda per una altra numeració.

9. Numeració de plecs visible a l'angle inferior dret del recto dels folis de la primera meitat de plec: comença amb la lletra *d* i arriba fins a la *z*; acabat comença amb majúscules: A-J.

10. Filigrana del raïm, del tipus BRIQUET 13040, datada a Morgues el 1430, amb variants similars a Ginebra dels anys 1430/1435, a Suze dels anys 1435-1442, a Basilea dels anys 1438/1432, a Savoia dels anys 1439-1490, a Avigliana dels anys 1440-1442, a Rippolarum del 1443, a Montalto del 1444, a Bagé del 1453, a Le Puy dels anys 1455-1457, a Lyon dels anys 1456-1480, etc; és filigrana molt constant fins a principis del segle XVI.

12. Sistema de ratllat amb tinta sèpia: 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

A

1. Folis XXXVII-CCCCL. Foli XXXVIIra, *inc.* (*initio mutilus*): «... el solo delante el altar. E como rezase deuota mente las oras de santa maria madre de dios e dixese aquella antifona fermosa eres e bella fija de iherusalem apareçiole a desora...» [*comença a la festa de la concepció de Maria i segueix amb la «istoria de santa elocadia virgen», fol. 47ra*].

Foli CCCCXXXIXvb, *exp.* (*rúbrica*): «Declaracion del nombre de sant segundo martir (*fi de rúbrica*). Segundo quiere dezir omme que se conpone en honestad de costumbres. Ca vn segundo quiere dezir obediente a los mandamientos de Dios. Ca vn segundo quiere dezir guiador de sy mesmo por que se enseñoreo...» (*fine mutilus*).

Foli de guarda Iiv, *inc:* «... vino luego vna paloma del çielo [...] traxo el sacramento del cuerpo [y] de la sangre de ihesu christo e dio [...] sant Jouica e a sant faustino...». *Exp.*: «... e dixole segunt [... ... ...] eres. E respondiole ... (*principio et fine mutilus*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Jaume de Varazzo, *Flos Sanctorum* en traducció castellana medieval, incomplet al principi i al final.

4. Catàlegs i bibliografia: J. Paz, dins «BRAE» V (1918) 221; Castro, 449-500; IGMBN, XVIII, 94-95; BETA (1985-2009) manid 2565; Vanesa Hernández Amez, *Descripción y filiación de los «Flores Sanctorum» medievales castellanos*, Oviedo 2006.

B

El ms. conté els fragments eiximenisians següents:

1a) Fol. LXVIIIrb, *inc*.: «Segund dize |*vb*| fray françisco ximenes en el libro que fizo de la vida de ihesu christo conplidos çinco mill e dozientos e diez e ocho años dela creaçion del mundo auia tanta paz por todo el mundo que todo el mundo era sometido al señorio del enperador de roma octauiano agusto...»

Fol. XCIIra, *exp.*: «... nuevas todas las cosas. Aqui acaba el tractado dela natiuidat del saluador el qual con el padre y con el espiritu sancto viue e regna por sienpre vn dios. amen». (*Rúbrica*:) «Aqui comiença la istoria de santa anastasia declaracion del su nombre» (*fi de rúbrica*).

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985-2009) cnum 6732.

b) Fol. CVIvb, *inc.* (*rúbrica*): «Sigue se la istoria de los santos ynocentes (*fi de rúbrica*). Segund dize fray françisco ximenez en el libro de la vida de ihesu christo Despues que la santa virgen ouo conplido el su alinpiamento segund lo mandaua la ley de moysen tomo el su fijo ascondida mente...»

Fol. CXIIIIra-b, *exp.*: «... regla es general a todos los escogidos que son perseguidos e sufren las persecuçiones paçiente mente que son coronados por | ellas muy gloriosa mente contra la voluntad de los que los persiguen dura mente. Aqui se acaba la ystoria delos santos inoçentes a honrra e gloria del nuestro saluador ihesu christo el qual con el padre e con el spiritu santo viue e regna por todos los siglos amen». (*Rúbrica*:) «Sigue se la ystoria de santo thomas arçobispo de Conturbel. declaracion del su nombre» (*fi de rúbrica*).

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985-2009) cnum 10219.

c) Fol. CXXXVIva, *inc.* (*rúbrica*): «Sigue se la istoria de la dicha circunçision (*fi de rúbrica*) (*al man*) II parte (*manu scriptoris*:) Segund dize fray francisco ximenez en el libro dela vida de ihesu christo por quel fijo de Dios auia de tomar carne humanal plogo al padre celestial de escojer pueblo espeçial del qual ouiese su fijo de nasçer...»

Fol. CLVIIva-b: «... la señal dela cruz | deziendo aqueste santo nombre ihesus. Aqui acaba la ystoria de la circunçision a honrra e gloria del nuestro

saluador ihesu christo el qual con el padre e con el spiritu santo viue e regna por todos los siglos amen». (*Rúbrica*) «aqui comiença la istoria de sant basilio obispo» (*fi de rúbrica*).

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985-2009) cnum 10473.

d) Fol. CLXXIIIIra, *inc.* (*rúbrica*): «Sigue se la dicha istoria dela epifania (*fi de rúbrica).* Acerca de la fiesta de la epiphania son de notar los puntos que se siguen. El primero es que segunt dize sant juan boca de oro sobre sant matheo los de tierra de oriente e mayor mente los de tierra de persia...»

Fol. CXCrb-va, *exp.*: «... E por esto que dicho es paresçe clara mente en commo el saluador fue adorado de los Reyes de oriente a treze dias despues | que nasçio en la vida presente. Aqui acaba la fiesta de la epiphania a honrra e gloria del nuestro saluador ihesu christo el qual con el padre e con el spiritu santo biue e regna por todos los siglos amen». (*Rúbrica*:) «aqui comiença la istoria del bien auenturado sant pablo primero hermitaño» (*fi de rúbrica*).

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985-2009) cnum 6748.

e) Fol. CCLXIva, *inc.*: «E Segund dize fray ximenez en el libro de la vida de ihesu christo despues del nasçimiento del saluador estouo la virgen bien-|-auenturada treynta e nueue o quarenta dias en la çibdat de bethlem. E despues fue se conel niño ihesu christo e con su esposo Josep a la çibdat de iherusalem por cunplir lo que mandaua el señor en la ley...»

Fol. CCLXXra, *exp.*: «... Conuiene saber pueblo que conosçe e ama a dios e es conosçido e amado de dios e allegado a el mas que otro pueblo qualquier. Aqui se acaba la istoria de la purificaçion dela santa virgen a honrra e gloria del nuestro saluador el qual con el padre e conel espiritu santo biue e regna para sienpre vn dios amen». (*Rúbrica*:) «Declaracion del nonbre de sant blas obispo e martir» (*fi de rúbrica*).

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985-2009) cnum 6879.

e[1]) Fol. CCCXXIra, *inc.*: «Aqui comiença la istoria de la anunçiaçion dela uirgen santa maria madre del saluador. La fiesta dela anunçiaçion es çelebrada por que en tal dia vino el angel sant gauriel a saludar a la virgen santa maria e ale traer mensajeria de la encarnaçion del fijo de dios fazedor de la vida...».

Fol. CCCXXVIvb, *exp*.: «... E oydas estas cosas desaparesçio el diablo e fuese. Aqui se acaba la fiesta de la anunçiaçion dela virgen madre del Saluador el qual con el padre e con el espiritu santo viue para sienpre vn dios. Amen».

f) Fol. CCCXXXIvb, *inc.*(*rúbrica*): «De como vino el señor a iherusalem el dia de Ramos (*fi de rúbrica*). E segúnd dize fray françisco ximenez de la orden de los menores patriarcha de alixandria en el libro que fizo de la vida de ihesu christo Açercandose la pascua en la qual los judios sacrificauan el cordero en memoria del su libramiento del captiuerio de egipto vyno el saluador del siglo a iherusalem por conplir el sacramento de la nuestra Redençion...»

Fol. CCCLIXvb, *exp.*: «E el saluador veyendo aquesto lloro con ellos por grand compasion que ouo dellos e prometioles quel resuçitaria e vernia a ellos al terçero dia e abrian con el grand consolacion e alegria».

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985-2009) cnum 10234.

f[1]) Fol. CCCLXXIIIra, *inc.*: «E seyendo ya tarde fizo muchas gracias al señor de la posada e partiose dende con sus apostoles e fuese al huerto de gethsemani que estaua fuera de la çibdat de iherusalem al pie del monte oliuete açerca del arroyo que es llamado çedron...»

Fol. CCCCXXva, *exp.*: «... que por el amor e reuerençia de qual quier otra persona que sea que por ella es llena de toda virtud e espejo de la sabidoria soberana e fue arca muy linpia e clara de la diuinidad e enperatriz e regna sobre toda criatura angelical e humanal».

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985-2009) cnum 10251.

g) Fol. CCCCXXVIIIvb, *inc.* (*rúbrica*): «Aqui comiença la istoria dela Resurrecçion del señor segund lo pone fray françisco ximenez patriarca de alixandria en el libro de la vida de ihesu christo dela Resurreçion del saluador del linaje humanal e dela excelençia dela su gloria corporal (*fi de rúbrica*). E despues quel nuestro Redenptor ouo acabado la obra de la nuestra Redenpçion por la su preçiosa muerte e pasion plogo al padre çelestial de gloria galardonar por gloria de Resurreçion singular...»

Fol. CCCCXXXIXvb, *exp.*: «... E en aquesto nos dio a entender el saluador que son mayores sin conparaçion las consolaçiones que da a los sus amigos que las tribulaçiones que ellos pasan por el su amor en este siglo. Aqui se acaba la estoria de la Resurreçion del saluador el qual con el padre e con el spiritu santo biue e Regna vn dios amen». (*Rúbrica*:) «Declaraçion del nombre de sant segundo martir» (*fi de rubrica*).

4. Catàlegs i bibliografia: BETA (1985-2009) cnum 7048.

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Vida de Cristo,* en traducció castellana medieval:

a) *Vida de Cristo,* Granada Ungut 1496.
Lib. III cap. 130-148 (Nadal)
b) *Vida de Cristo, id.*
Lib. III, cap. 198-201 (Sants innocents)
c) *Vida de Cristo, id.*
Lib. III, cap. 149-168 (Circumcisió)
d) *Vida de Cristo, id.*
Lib. III, cap. 169-187 (Epifania)
e) *Vida de Cristo, id.*
Lib. III, cap. 189-197, però el text segueix (Candelera)
f) *Vida de Cristo,* BNM ms. 4187
Lib. IX, caps. XXXVI-XLV, LVII-LXXX (fragment) (Rams)

f[1]) *Vida de Cristo, id.*

Lib. IX, caps. LXXX (fragment final)-CXXXIII (Passió)

g) *Vida de Cristo, id.*

Lib. X, Tractat I, cap. I-XIII (final del 1er tractat); tractat II, cap. I-II (final del segon tractat). (Resurrecció)

4. Catàlegs i bibliografia: Riera i Sans, *Catàleg,* 704.

5. John K. Walsh, *El libro de los Doze Sabios,* Madrid 1975, 145-148, edità els capítols sobre la significació des tres dons dels tres reis d'Orient.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 185 × 270, a dos corondells, de 28-31 línies, no traçades. Impaginació: 33 + 80 + 25 + 80 + 75 × 50 + 270 + 95.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i quatre línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable, entre 9,6 i 8,7.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica castellana rodona.

4. Reclams verticals i horitzontals.

5. Decoració: Capitals blaves, vermelles i malves alternades, amb filigrana interior i antenes exteriors. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. Lletres caudades que a voltes són continuades amb ornamentació filiforme. Dibuix amb tinta al foli CCLXXXX.

6. Notes i signes de nota en forma de «X»: Fol. XXXVIIIra, XLIrb, XLIIIIvb-XLVra, XLVIIIra-LIvb, LIIIra-LXrb, LXIIvb, LXIIIIvb-LXVIra, LXVIIIrb, LXXIIIra, LXXIIIIra, LXXVIIra-LXXVIIIvb, LXXXra-LXXXIIIva, LXXXVIva, LXXXVIIIrb-XCIra, XCIIIva-XCVrb, XCVIIrb, Crab, CIIva, CVva-CVIvb, CVIIIva-CIXva, CXIIva-CXIIIIva, CXVIra, CXIXrb-vb, CXXIrb, CXXIIIIrb-CXXVra, CXXVIIIvb, CXXXra, CXXXIIIra-CXXXIIIIrb, CXXXVIIIra, CXLVIra, CLXVIIIrb, CLXXrb, CLXXIIrb, CLXXXVIrb-va, CXCva-CXCVIrb, CXCVIIIra, CCrb-CCIvb, CCVva-CCVIrb, CCVIIIrb, CCXVIva-CCXIXra, CCXXIra-CCXXIIva, CCXXXra-CCXXXIvb, CCXXXVra-vb, CCXXXVIIra-CCXXXIXva, CCXLIra, CCXLVrb-CCXLIXvb-CCLIIIIvb, CCLVIIra-va, CCLIXra-CCLXra, CCLXIIva-CCLXIIIrb, CCLXVvb-CCLXXIIra, CCLXXIIIIra, CCLXXVva, CCLXXXIIIra-vb, CCLXXXVra-CCLXXXVIIIvb, CCXCIva-CCXCIIIvb, CCXCVva-CCXCVIvb, CCXCVIIIva-CCCra, CCCIIIIra, CCCVIIIra, CCCXVIvb, CCCXVIIIva-CCCXIXra, CCCXXIva-CCCXXIIva, CCCXXVrb-CCCXXVIva, CCCXXVIIIvb, CCCXXXIrb, CCCXXXVIIra, CCCXLIva, CCCLVva, CCCLXVIIva-CCCLXIXvb, CCCLXXIvb-CCCLXXIIra, CCCLXXVva, CCCLXXIXra, CCCXCrb-va, CCCXCIIra, CCCXCVrb-CCCXCVIva, CCCXCVIIIva-CCCXCIXra, CCCCVIva, CCCCXIIIva, CCCCXVrb, CCCCXXIIIIva-CCCCXXVIrb, CCCCXXXVIIva.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions: Fol. CCLXIva, LXXXIXra.

11. Antigues signatures: Foli XXXVII[1]ra, dalt de tot, en tinta negra i tatxada en llapis: «Bb. 58».

12. Notícies històriques. Foli CCXVIIIr, marge superior, lletra del s. XVI o XVII: «Señor Juan Vylla» (*probatio pennae?* nota de possessió?). Foli CCLIIIv, marge inferior, mateixa lletra que abans: «muy noble señor don pero»; a l'intercolumni: «1379». fol CCCXLI, marge inferior, tinta sèpia, altra mà: «ley de moy sen».

Foli CCCLXVIIv *probatio pennae* (gargot); altres: Fol. CLXXVI.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Forats o talls al pergamí, cosits: folis CLIIII, CLVI, CLVIII, CLXXVI, CCII, CCXV, CCLXXII, CCXCIX, CCCXLIX, CCCL, CCCLIX, CCCLXIIII, CCCCXXII, CCCCXXXI.

Forats de corc: Molts folis amb estrips, alguns notables com el CCVI, CCXV, CCLVIII, CCLXXV, CCXCIX, CCC, CCCVIII, CCCXXXVIII, CCCXLV.

Taques: foli CCLIXr, CCCCIIII-CCCCV

2. Datació: s. XV, abans del 1455: BETA manid 2565.

3. Origen castellà.

4. Propietaris i procedència: Pedro Fernández de Velasco, primer comte d'Haro.

Apèndix

Contingut del ms. BNM 12688

Folis XXXVIIra-XLVIIra: «Concebimiento de la madre del saluador»
Folis XLVIIra-XLVIIIrb: «santa eleocadia»
Folis XLVIIIrb-LIIIrb: «santa olalla de merida»
Folis LIIIrb-vb: «sant damaso papa»
Folis LIIIrv-LVIvb: «santa lucia virgen» = Flos Sanctorum
Folis LVIvb-LXIIrb: «santo domingo de silos confessor»
Folis LXIIvb-LXVIIIrb: «santo tomas apostol» = Flos Sanctorum
Folis LXVIIIrb-XCIIra: «natiuidad» = Flos Sanctorum
Folis XCIIra-XCIIIIra: «santa anastasia» = Flos Sanctorum
Folis XCIIIIra-Crb: «sant esteuan» = Flos Sanctorum
Folis Crb-CVIrb: «euangelista sant iohan» = Flos Sanctorum
Folis CVIrb-CXIIIIrb: «ynocentes» = Flos Sanctorum
Folis CXIIIIrb-CXVIIIrb: «santo thomas obispo de conturbel» = Flos Sanctorum
Folis CXVIIIrb-CXXVIIIvb: «sant siluestre» = Flos Sanctorum
Folis CXXVIIIra-CLVIIvb:«circunçision» = Flos Sanctorum

Folis CLVIIvb-CLXIIIra: «sant basilio»
Folis CLXIIIra-CLXVIvb: «santa martina»
Folis CLXVIvb-CXCra: «epiphania» = Flos Sanctorum
Folis CXCra-CXCVIIrb: «sant pablo primero hermitaño» = Flos Sanctorum
«st. Remigius» Flos Sanctorum
Folis CXCVIIrb-CXCIXra: «sant ylario» = Flos Sanctorum
Folis CXCIXra-CCva: «sant macario» = Flos Sanctorum
Folis CCva-CCIvb: «sant felix (in pincis)» = Flos Sanctorum
Folis CCIvb-CCIIIIra: «sant mauro»
Folis CCIIIIra-rb: «sant marcelo» = Flos Sanctorum
Folis CCIIIIrb-CCVIIIvb: «sant antonio» = Flos Sanctorum
Folis [CCVIII-?]: «st. Fabianus» = Flos Sanctorum
Folis [?]-CCXIIIIvb: «sant sebastian» = Flos Sanctorum
Folis CCXIIIIvb-CCXXIvb: «santa ynes» = Flos Sanctorum
Folis CCXXIvb-CCXXIIIIra: «sant vicente» = Flos Sanctorum
«de sto. Blasio» Flos Sanctorum
Folis CCXXIIIIra-vb: «sant anastasio»
Folis CCXXIIIIvb-CCXXXra: «sant alifonso arçobispo de Toledo»
Folis CCXXXra-CCXXXVra: «sant Juan limosnero» = Flos Sanctorum
Folis CCXXXVra-CCXXXVvb: «conuertimiento del apostol sant Pablo» = Flos Sanctorum
Folis CCXXXVI-CCXLvb: «santa paula» = Flos Sanctorum
Folis CCXLvb-CCXLIIIIrb: «sant julian» = Flos Sanctorum
«de tempore deuiationis» Flos Sanctorum
Folis CCXLIIIIrb-CCXLVva: «santos martires çiro e juan»
Folis CCXLVva-CCXLVIIrb: «septuagessima» = Flos Sanctorum
Folis CCXLVIIrb-CCXLVIIIrb: «sexagessima» = Flos Sanctorum
Folis CCXLVIIIrb-CCXLIXva: «quinquagessima» = Flos Sanctorum
Folis CCXLIXva-CCLvb: «quaresma» = Flos Sanctorum
Folis CCLvb-CCLIIra: «quatro temporas» = Flos Sanctorum
Folis CCLIIra-CCLIIIIva: «sant ignaçio» = Flos Sanctorum
Folis CCLIIIIva-CCLXXra: «purificaçion» = Flos Sanctorum
Folis CCLXXra-CCLXXIIva: «sant blas» = Flos Sanctorum
Folis CCLXXIIva-CCLXXVIra: «santa agatha» = Flos Sanctorum
Folis CCLXXVIra-va: «sant vedasco» = Flos Sanctorum
Folis CCLXXVIva-CCLXXVIIvb: «sant amando» = Flos Sanctorum
Folis CCLXXVIIvb-CCLXXIXvb: «santa olalla virgen e martir»
Folis CCLXXIXvb-CCLXXXra: «sant valentin» = Flos Sanctorum
Folis CCLXXXra-CCLXXXIvb: «santa juliana»
Folis CCLXXXIvb-CCLXXXVvb: «catedra de sant pedro» = Flos Sanctorum
Folis CCLXXXVIra-CCLXXXXrb: «sant mathias» = Flos Sanctorum
Folis CCLXXXXva-CCXCIIra: «translaçion de sant agostin»

Folis CCXCIIra-CCXCIIIIvb: «santo thomas de aquino»
Folis CCXCIIIIvb-CCXCVra: «quarenta martires»
Folis CCXCVra-CCCVIIra: «sant gregorio papa» = Flos Sanctorum
Folis CCCVIIra-CCCIXra: «sant leandre arçobispo de Sevilla»
Folis CCCIXra-vb: «sant longino» = Flos Sanctorum
Folis CCCIXvb-CCCXIIrb: «archangel gabriel»
Folis CCCXIIrb-CCCXVIIIrb: «sant benito» = Flos Sanctorum
Folis CCCXVIIIrb-CCCXXIra: «sant patricio» = Flos Sanctorum
Folis CCCXXIra-CCCXXVIvb: «anunciacion» = Flos Sanctorum
Folis CCCXXVIvb-CCCLIXrb: «domingo de Ramos»
Folis CCCLIXvb-CCCLXXIIrb: «viernes santo de la pasion»
Folis CCCLXXIIIra-CCCXXva: «del viernes santo»
Folis CCCCXXva-CCCCXXXIXvb: «resurrecçión»
Folis CCCCXXXIXvb: «sant secundo» = Flos Sanctorum

C. TRADUCCIONS AL FRANCÈS

I. Livre des Anges

162

1. París, BNF, ms. fr. 24773

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 180 × 255 × 75.

b) Material: Post de fusta recoberta de pell de vedell marró gofrada.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, a dalt, en lletra esvaïda, algunes lletres: «P s b sup». A l'angle superior dret, etiqueta de paper enganxada, estripat el seu marge superior. Cap al centre, etiqueta romboidal de paper enganxada, amb la cota actual del ms.: «FR|[gomet vermell] 24,773». Contratapa II {foli 219}, dalt de tot, lletra del segle XV: «Inuent. XXI». A sota: «Ce present liure appartient a maistre Denis Aladant notaire du Roy nostre sire lequel il a achete en la ville de Tours le XII jour d'aoust mil CCCC quatre vingts et deux par les mains de Regné».

d) Elements decoratius: Vuit feixos de bordons i mitges canyes verticals, tancats per dos feixos iguals situats als marges inferior i superior (8 + 4), que formen cassetons amb decoració floral, del cervo, del drac i del cor coronat.

A les dues contracobertes, manquen els claus o botons, que han deixat marques visibles dels forats i de trossos de pell arrencada.

2. Llom de pell marró, diferent de la de les cobertes. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Plecs directament cosits a les tapes mitjançant cinc

dobles nervis interns, als quals corresponen cinc nervis externs, formant sis seccions.

b) Descripció de les seccions: 1)-5) rases; 6) etiqueta de paper enganxada amb la cota actual del manuscrit: «FR | 24773 | [gomet vermell]».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I (fol. 1) + I (fol. 218), de pergamí. F. de g. inicial Ir, dibuix inacabat d'escut amb llapis. F. de g. inicial I verso, dalt de tot, en tinta sèpia: «812». F. de g. final verso, escut en llapis amb les inicials P i F.

b) Tancadors: N'hi ha rastre a les dues contratapes: en ésser arrencats, hom va danyar especialment la contratapa II.

c) Cobertes (folres) del mateix pergamí que els folis del manuscrit.

d) Talls amb restes de dauradura.

e) Capçalera i capçada dalt i baix, molt fatigada la superior.

g) Llavis de la mateixa pell que les cobertes.

4. Conclusió: És la coberta original, del s. XV.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Pergamí.

4. Folis: I + 2-217 + I [= 218].

5. Dimensions: 170 × 245 × 65.

6. Plces: 1) Plec de 4 × 2, folis 2-9, signatura de plec *a*.

2) Plec de 4 × 2, folis 10-17, sense reclam, signatura de plec *b*.

3) Plec de 4 × 2, folis 18-25, sense reclam, signatura de plec *c*.

4) Plec de 4 × 2, folis 26-33, sense reclam, signatura de plec *d*.

5) Plec de 4 × 2, folis 34-41, sense reclam, signatura de plec *e*.

6) Plec de 4 × 2, folis 42-49, sense reclam, signatura de plec *f*.

7) Plec de 4 × 2, folis 50-57, sense reclam, signatura de plec *g*.

8) Plec de 4 × 2, folis 58-65, sense reclam, signatura de plec *h* escapçada i amb prou feines visible al marge inferior dret del f. 60r.

9) Plec de 4 × 2, folis 66-73, sense reclam, signatura de plec *i* amb prou feines visible al marg inferior dret del f. 67r.

10) Plec de 4 × 2, folis 74-81, sense reclam, signatura de plec *k*.

11) Plec de 4 × 2, folis 82-89, sense reclam, signatura de plec *l*.

12) Plec de 4 × 2, folis 90-97, sense reclam, signatura de plec *m*.

13) Plec de 4 × 2, folis 98-105, sense reclam, signatura de plec *n*.

14) Plec de 4 × 2, folis 106-113, sense reclam, signatura de plec *o*.

15) Plec de 4 × 2, folis 114-121, sense reclam ni signatura de plec.

16) Plec de 4 × 2, folis 122-129, sense reclam ni signatura de plec.

17) Plec de 4 × 2, folis 130-137, sense reclam ni signatura de plec.

18) Plec de 4 × 2, folis 138-145, sense reclam ni signatura de plec.

19) Plec de 4 × 2, folis 146-153, sense reclam ni signatura de plec.

20) Plec de 4 × 2, folis 154-161, sense reclam, amb rastre de signatura de plec *v* (?) al marge inf. dret del f. 154r.
21) Plec de 4 × 2, folis 162-169, sense reclam ni signatura de plec.
22) Plec de 4 × 2, folis 170-177, sense reclam ni signatura de plec.
23) Plec de 4 × 2, folis 178-185, sense reclam ni signatura de plec.
24) Plec de 4 × 2, folis 186-193, sense reclam ni signatura de plec.
25) Plec de 4 × 2, folis 194-201, sense reclam ni signatura de plec.
26) Plec de 4 × 2, folis 202-209, sense reclam, amb rastre de signatura de plec als folis 204r i 206r.
27) Plec de 4 × 2, folis 210-217, sense reclam, amb signatura de plec *bbII* al f. 212r.

L'estructura del volum és clara: Tenia 2 folis de guarda de pergamí al començament i al final, reduïts ara a un sol per banda, perquè els altres dos foren enganxats a la contratapa.

8. Foliació contínua, en tinta negra, mà del segle XIX, a l'angle superior dret del recto dels folis. Comprèn els folis de g. inicial i final i àdhuc la contratapa II, sens dubte a causa de les dues notes que conté.
9. Numeració de plecs a la primera meitat de plec, al marge inferior dret del recto del primer [lletra + I] i del tercer foli de plec [lletra + II].
11. Forats per a la construcció de la caixa d'escriptura i per al pautat de les línies.
12. Sistema de ratllat en tinta malva. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-217. Fol 1r, en blanc. Fol. 1v, dalt de tot, en tinta sèpia, lletra del s. XV: «812».

Fol 2r, *inc*. de la taula: «A lonneur et loenge de la sainte (*sic*) de la benoiste vierge marie de la tres excellant angelique nature et de tous les saints et sainctes de paradis. Cy commance le traicte que frere françois dachimenis docteur en theologie de lordre monseigneur saint françois de la province darragon a fait et compile sur le liure de saint denis Cest assauoir dangelique ecclesiastique gerarchie et mistique theologie recitant les escriptures et exposicions de plusieurs excellants docteurs et autres sains peres aprouuees par notre mere sainte eglise ou se traicte principalment des bons anges et mauuais et de plusieurs proffitables et merueilleuses matieres. Lequel traictie contient en soy cinq liures. Et ou premier fait mention de lexcellante haultesse et dignite dangelique nature».

Fol. 9r, *exp*. de la taula: «... Le L^{eme} chapitre qui retraicte le liure et le soubzmet a la saincte eglise de Rome».

Fol. 9v, *inc.* de l'obra [*rúbrica*]: «Cy commance le liure des anges fait et compile sur le liure de saint denis de triplici gerarchia et sur les ditz de plu-

sieurs docteurs deuotz et contemplatifz Ausquelz les saints anges sont souuant apparuz en visions. Et fait mention le dit liure tant des bons anges comme des mauvais [*fi de rúbrica*]. |*fol. 10r*| Angelique nature est tant haulte et tant merueilleus et tant excellant cree exaulcee ordonnee et glorifiee par notre seigneur dieu tout puissant quelle passe tout notre sens et entendement selon lestat et cours |*f. 10v*| en quoy nous sommes en ceste presente vie en tant que de leur haultesse et dignite ne pouons penser escripre ne parler proprement selon la realite du fait ne aussi que requiert leur glorieuse magnificence et reuerence...»

Fol. 217v, *exp.* de l'obra: «... Supliant a votre bonte quil vous plaise prendre ce petit seruice de ma simplicite en reuerence de monseigneur saint michiel et des sains anges ausquelz vous auez speciale deuocion. Et vous plaise sil ya aucune chose proffitable ou digne de loenge que tout latribuez a cellui qui est fontaine de tous biens et duquel descendent tous les uertues Cest notre seigneur dieu. Et se aucun deffault ya soit atribue a mon ignorance laquelle nest souffisant a traicter determiner ou escripre tant haulte tant grant tant precieuse et tant speculatiue matiere comme des sains anges. Toutesfois ainsi comme il est je le soubzmetz a la correction de la sainte eglise romaine laquelle dieu vueille exaulcer conforter et adrecer et tous temps par sa mercy. Et vous et nous si facet (*sic*) toute votre maison en special par les merites de monseigneur saint michiel et des sains anges ausquelz je vous recommande ainsi chierement comme je puis. Et auecques ce soit tout temps auec vous Jhesucrist par sa sainte clemence. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Livre des Anges,* traducció en francès del *Libre dels Àngels.*

3. Altres manuscrits: BNF, ms. fr. 186, 1777, 13211, 19273, 1791, 17087, 13210, 1000; Bibl. de l'Arsenal, mss. 5177, 5213; Chantilly, Bibl. de l'Institut, ms. 143; Lió, Bibl. Municipale, ms. 1261; Besançon, Bibl., ms. 206; Nancy, Bibl., ms. 45; Londres, BL, mss. Additions 18391, Sloane 3049; Torí, BN, ms. L III 5; Brusel·les, BR, mss. 3691; Ginebra ms. fr. 5.

4. Catàlegs: H. Omont, C. Couderc et Ch. de la Roncière, *Bibliothèque Nationale. Catalogue Général des Mss. Français. Anciens petits fonds français. II. N°s 22885-25696 du fonds français,* Paris 1902, 436-437; Massó, *Les obres,* 627-629; Martí, *Eximenis*, 467; André Vernet, *La bibliothèque de l'abbaye de Clairvaux du XIIe au XVIIIe siècle. I. Catalogues et répertoires* (Documents, études et répertoires publiées par l'Institut de Recherche et d'Histoire des textes), París 1979, 849; Gascón, 8-14; Sadurní Martí, *La tradition française du* Llibre dels Àngels *de Francesc Eximenis: esquisse codicologique et historique,* en premsa; Jaume de Puig i Oliver – Sadurní Martí, *Sobre els manuscrits francesos del* Llibre dels Àngels *de Francesc Eximenis,* en premsa.

5. Edicions: a) Ginebra, Adam Steinschaber 1478 (Hain-Copinger 16.230; Brunet, *Manuel,* II, 1134-1135; Th. Dufour, *Premières impressions de Genève,* dins *Catalogue de l'art ancien. Exposition nationale Suisse,* Genève 1896,

62; Palau 85185; Polain 11851-11851 f; Curt Wittlin, *La traducció francesa del* Llibre dels Àngels *Francesc Eiximenis impresa a Ginebra l'any 1478,* dins «Actes del II Col·loqui Europeu d'Estudis Catalans [Besiers, febrer 2006]», vol. I, ed. a cura d'Alexander Fidora i Eliseu Trenchs, Montpeller 2007, 155-163. Es tracta del primer llibre imprès a Ginebra.

b) Lió, Guillaume le Roy 1486 (Hain 16.231, Palau 85186, Polain 11852-11852d).

c) Paris, Michel Lenoir 1505 (Palau 85187).

d) Paris, Michel Lenoir 1518 (Palau *ib.*).

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 143 × 170, a columna tirada. Impaginació: 25 + 143 + 45 × 20 + 170 + 60.

2. Tipus de ratllat: Una línia vertical i una línia horitzontal de justificació, escriptura de justificació a justificació. Línies 35/34. UR = 4,08.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda francesa de mitjan segle XV, d'una mateixa mà.

4. No hi ha reclams.

5. Decoració: Miniatures de plana sencera al començament de cada tractat, llevat del quart, f. 105v, on la miniatura manca.

Fol. 10r, inici del primer tractat: Sant Miquel, vestit de blanc, i altres àngels vencent els dimonis i llançant-los a l'infern. La composició es divideix en tres sectors: El cel ocupa la meitat de l'espai: Dalt de tot hi ha la Trinitat sobre fons groc, voltada d'àngels en cercles: un primer cercle de color vermell, el segon de color blau, els àngels siluetejats en groc. Sota el cel, una franja de terra amb muntanyes i riu. L'infern s'obre en un forat de roques on s'apilonen els dimonis, representats amb ales de barnilla, urpes, banyes i cues. N'hi ha un que ensenya un cul de mona. Un altre té ulls, nas i boca dentada a l'abdomen, com si s'autodevorés. Els dimonis són pintats de color fosc, llevat d'un que està ajupit sobre la terra, de color més clar i rostre de cabró. Orla amb flora, centaure, drac alat, llop, gall, gossos, sirena, alicorn i dauradures.

Fol. 25v, inici del segon tractat: Els àngels a la cort celestial envoltant el Pare Etern, coronat amb tiara i revestit de blau sobre fons groc. Dalt de tot hi ha un cercle d'àngels de color vermell; sota d'aquest, un semicercle de color blau. Després vénen set ordes d'àngels disposats horitzontalment: dues fileres de color aram, una altra de color cendra, una de color groc olivaci i tres fileres d'àngels en primer terme, cadascuna amb els vestits i les ales diferentment acolorides. Orla de motius florals i dauradures, amb predomini dels colors blau i vert.

Fol. 44r, inici del tercer tractat: Dames, cavallers i poble en actitud d'implorar, sostenint filacteris amb llegendes, els sants agrupats al cel entorn del Pare Etern sobre fons groc, cofat amb tiara i voltat dels nou ordes angèlics, disposats com en la miniatura anterior i amb els mateixos components pic-

tòrics. Una dama sosté un filacteri on es llegeix: «Miserere nostri domine miserere nostri». Un cavaller amb bossa doble en sosté un altre que diu: «Fiat uoluntas tua domine super nos». Dos àngels de l'orde inferior, tots dos vestits de blanc, presenten sengles filacteris: «Saluum fac populum tuum domine», «Et rege eos et extolle illos vsque in eternum». No hi ha paisatge. Orla molt semblant a l'anterior, amb ocell.

Fol. 169r, inici del cinquè tractat: Sant Miquel vencent el diable. El sant porta vestit blanc i té ales daurades. El diable porta banyes, cua, mans i potes d'au de presa, ales amb barnilles, el cos pintat de color verd amb escates de llangardaix. L'àngel branda espasa i aterra el dimoni amb un escut groc que porta la creu de sant Jordi. Fons del paisatge: prat, riu amb barca i barquer, bosc, ciutat murada amb pont sobre el riu. Més lluny, muntanyoles i altres ciutats. Cel blau sense núvols. Orla floral, amb predomini de blaus i verds.

Capitals d'or a cada capítol i a l'inici de cada rúbrica, acolorides pels seus costats i interior amb blaus i malves. A l'inici del pròleg i de cada tractat, llevat del quart, inicial amb filigrana. A les pàgines de rúbriques els espais en blanc són omplerts per rectangles amb filigrana, de colors malva i blau. Rúbriques. A l'interior dels paràgrafs moltes majúscules amb tocs de groc. Inicial de pròleg orlada amb motius florals. El títol de cada tractat, llevat del quart, és donat sempre en rúbrica a la pàgina anterior. Lletres caudades. A l'interior del text, algunes fonts citades i alguns textos en llatí són subratllats en vermell.

6. Notes: Fol. 2r, *probationes pennae*; f. 93r, 133r, 184r, notes de lector raspades, il·legibles fins i tot amb llum ultraviolada.

7. Segells de la Biblioteca Reial als folis 2r i 217v. De la Bibliothèque Impériale als folis 9v, 25r, 168v, 169v.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions: F. 38v, 46r, 90v, 107r, 109r, 11r, 115r, 120v, 137r, 153r, 156r, 172rv, 176v, 200r, 208r.

11. Antigues signatures: A més de les ja esmentades, al capdamunt del foli 2r: {*tatxada la primera*} 47, 812, Dc7.

12. Notícies històriques: Segons la nota de propietat de la contraberta II transcrita més amunt, l'any 1482 el ms. es venia a Tours. Prové del fons Saint-Victor on tenia la cota 575.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Coberta molt fatigada, amb la tapa posterior a punt de desprendre's. El cos del volum és en molt bon estat. S'observa algun ull en el pergamí i s'hi veuen les raspadures.

2. Datació: Segons la nota de propietat de la contratapa II, el *terminus ad quem* del ms. és l'any 1482.

3. Origen francès.

4. Propietaris i procedència: El 12 d'agost del 1482, el notari Denis Aladant el comprà a Tours. Adquirit en data incerta pels canonges de Saint Victor.

Amb la secularització va recalar als fons del *Supplément Français*, on rebé la cota «3144».

163

2. París, BNF, ms. fr. 1777

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 165 × 222 × 80.

b) Material: Pasta de paper recoberta de pell marró clar, restaurada.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, cap al centre, etiqueta amb la cota actual del ms: «FR | 1777».

d) Elements decoratius: Ferros daurats de volutes a les dues cobertes i a les dues contratapes.

2. Llom de la mateixa pell, restaurat. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Plecs directament cosits a les tapes mitjançant quatre nervis interns, que formen cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions 1) i 3)-5) corona reial i volutes en ferros daurats; 2) teixell de pell vermella amb majúscules daurades: «Fra. Eximenès | - | Le livre | des anges». Sobre la secció 5) etiqueta amb la cota actual del ms.: «FR | 1777»|.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + II, introduïts durant el procés de restauració. Fol. de g. inicial Iv, angle superior esquerre, en tinta malva: «Atelier reliure 1942».

Abans d'ésser enquadernat tal com és avui, el ms. tenia dos folis de guarda inicials i dos finals de pergamí, que en el moment de l'enquadernació foren comptats com a folis inicials i finals de l'obra (1-2 i 293-294). Hom llegeix, doncs, al primitiu foli de guarda IIr, ara foli 2r (dalt de tot:) «+» | Més avall, en lletra de principis del s. XVI: «Cor mundum crea | in me deus | Jhe[an] volam».

Al verso, a l'inrevés: «Baltasar hadrot | 1619».

Hom llegeix també al primitiu foli final de guarda Iv, ara f. 293v, dalt de tot: «hilluminad». Molt més avall, en lletra minúscula del s. XVI: «Summa de angelis francisci Aisiminez». Aquest foli 293, conserva rastres al recto d'haver estat en contacte amb un segell de la Bibl. Règia, estampat en el foli que el precedia, ara potser perdut. Sota la primera inscripció [«hilluminad»], en llapis, escrit després del s. XIX: «1687».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el folis de guarda. Als extrems dels quatre cantons de les contratapes, ferros daurats.

d) Talls daurats.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis amb ferros daurats.

4. Conclusió. Data: s. XVIII i 1942.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Vitel·la.
4. Folis: II + 294 + II.
5. Dimensions: 145 × 205 × 70.
6. Plecs: 1) Plec de 4 × 2, folis 3-10, sense reclam.
2) Plec de 4 × 2, folis 11-18, sense reclam.
3) Plec de 4 × 2, folis 19-26, sense reclam.
4) Plec de 4 × 2, folis 27-34, sense reclam.
5) Plec de 4 × 2, folis 35-42, sense reclam.
6) Plec de 4 × 2, folis 43-48, sense reclam.
7) Plec de 4 × 2, folis 49-56, sense reclam.
8) Plec de 4 × 2, folis 57-64, sense reclam.
9) Plec de 4 × 2, folis 65-72, sense reclam.
10) Plec de 4 × 2, folis 73-80, sense reclam.
11) Plec de 4 × 2, folis 81-88, amb una asta de reclam.
12) Plec de 4 × 2, folis 89-96, amb reclam: «jamais».
13) Plec de 4 × 2, folis 97-104, sense reclam.
14) Plec de 4 × 2, folis 105-112, amb reclam: «toute».
15) Plec de 4 × 2, folis 113-120, amb reclam vertical: «En special».
16) Plec de 4 × 2, folis 121-128, sense reclam.
17) Plec de 4 × 2, folis 129-136, amb una asta de reclam.
18) Plec de 4 × 2, folis 137-144, sense reclam.
19) Plec de 4 × 2, folis 145-152, sense reclam.
20) Plec de 4 × 2, folis 153-160, sense reclam.
21) Plec de 4 × 2, folis 161-168, sense reclam.
22) Plec de 4 × 2, folis 169-176, sense reclam.
23) Plec de 4 × 2, folis 177-184, sense reclam.
24) Plec de 4 × 2, folis 185-192, sense reclam.
25) Plec de 4 × 2, folis 193-200, sense reclam.
26) Plec de 4 × 2, folis 201-208, sense reclam.
27) Plec de 4 × 2, folis 209-216, sense reclam.
28) Plec de 4 × 2, folis 217-224, sense reclam.
29) Plec de 4 × 2, folis 225-232, sense reclam.
30) Plec de 4 × 2, folis 233-240, sense reclam.
31) Plec de 4 × 2, folis 241-248, sense reclam.
32) Plec de 4 × 2, folis 249-256, sense reclam.
33) Plec de 4 × 2, folis 257-264, sense reclam.
34) Plec de 4 × 2, folis 265-272, sense reclam.
35) Plec de 4 × 2, folis 273-280, sense reclam.
36) Plec de 4 × 2, folis 281-288, sense reclam.

Una mà del segle XVI ha numerat els quaderns, els quals al final han estat mal enquadernats. Els plecs són regulars i es poden reconstruir gràcies a les restes de reclams i a les anotacions del relligador, malgrat algunes potineries. L'ordre dels plecs és correcte fins al 25); d'aquest en endavant, la successió és 25→35-36→33→26→32-34→37.

8. Foliació de l'època de la primera relligadura, contínua, en xifres aràbigues i tinta negra, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: Restes de numeració antiga; numeració en xifres aràbigues i en llapis segurament en el moment de la primera relligadura [1].

11. No s'hi veuen forats.

12. Sistema de ratllat en tinta malva. 1111 2222. Primera línia no escrita.

III. Contingut literari

1. Folis 3r-12r. Fol. 3r, *inc*. de la taula: «A lonneur e loenge de saincte trinite De la benoiste Vierge marie De la tres excellent angelique nature et de tous les saints et saintes du paradis. Cy commance le traictee que frere francois dachimenes Docteur en theologie de lordre monseigneur saint francois de la Province darragon a fait et compile sur le liure de saint denis Cest assauoir dangelique ecclesiastique gerarchie et mistique theologie Recitant les escriptures e exposicions de plusieurs docteurs excellans et autres saints peres approuuees par notre mere saincte eglise ou se traicte principalment des bons anges et mauuais et de plusieurs prouffitables et merueilleuses matieres...»

Fol. 12, *exp*. de la taula: «... Le L^{e} chapitre qui retraicte le liure et le soubzmeet a la saincte eglise de romme».

Fol. 13r, *inc*. de l'obra [*rúbrica*:] «Cy commance le liure des anges fait et compile sur le liure de saint denis de triplici gerarchia et sur les ditz de plurieurs deuotz et contemplatifs Ausquelz les sains anges sont souuant apparuz en visions. Et fait mention le dit liure tant des bons anges comme des mauuais. [*fi de rúbrica*] Angelique nature est tant haulte et tant merueilleuse et tant excellant cree exaucee ordonnee et glorifiee par notre Seigneur Dieu tout puissant quelle passe tout notre sens et entendement selon lestat et cours en quoy nous sommes en ceste presente vie...».

Fol. 291r, *exp*. de l'obra : «Toutesfois ainsi [comme] il est je le soubzmetz a la correction de la saincte eglise romaine. Laquelle dieu vueille exaucer conforter et adrecer et tous temps par sa mercy et vous et nous si face et toute vostre maison. En special par les merites de monseigneur saint michel e Des saincts anges auxquels je vous recommande aussi chierement comme je puis. Et auecques ce soit tous temps auec vous Jhesuchrist par sa saincte clemence. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Livre des anges*, traducció en francès del *Libre dels Angels.*

4. Catàleg: *Bibliothèque Impériale Departement des Manuscrits. Catalogue des Manuscrits Français. Tome Premier. Ancien Fonds,* publié par ordre de l'empereur, Paris, Didot 1869, 312b; Massó, *Les obres*, 629-630; Martí, *Eiximenis*, 467; Gascón, 15-19.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 97 × 135, a columna tirada. Impaginació: 10 + 97 + 32 × 20 + 135 + 48.

2. Tipus de ratllat: Una línia vertical, una línia horitzontal de justificació, escriptura de justificació a justificació. Línies 30/29. UR = 4,5.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda francesa del s. XV, acurada i d'una sola mà, no especialment uniforme.

4. Reclams perduts en la seva més gran part per culpa de la cisalla.

5. Decoració: Còdex de factura preciosa, amb una caixa que no varia mai. L'inici dels cinc tractats del llibre es marca amb un espai gran, equivalent a 2/3 de la columna, reservat per a una miniatura que mai no es va emprendre. El tractat I s'obre amb una caplletra blava (A) sobre fons daurat, d'un gruix de tres línies, amb orla floral que ocupa la meitat inferior del marge esquerre i una cinquena part del marge inferior. El tractat segon l'inaugura una caplletra blava (O) sobre fons daurat i de tres línies de gruix, amb orla floral que ocupa la meitat inferior del marge esquerre i una cinquena part del marge inferior. El tractat tercer porta una caplletra rosada (E) sobre fons daurat amb filigranes blaves, d'un gruix de tres línies, amb orla floral que ocupa la meitat inferior del marge esquerre; un espai equivalent a 7 línies, en blanc, separa el text del tractat segon de la rúbrica general del tercer. El tractat quart comença amb una caplletra blava (P) sobre fons daurat, d'un gruix de tres línies, amb orla floral que ocupa la meitat superior del marge esquerre. El tractat cinquè duu caplletra blava (E) sobre fons daurat, d'un gruix de tres línies, amb orla floral que ocupa la meitat superior del marge esquerre. Capitals blaves i vermelles a la taula, blaves en el text, de dues línies. Tocs de groc a les lletres majúscules dins els paràgrafs. Banderoles. Rúbriques. Lletres caudades.

6. Notes marginals: f. 29r, 32v, 38r, 79r, 238v, 258v. Als folis 286r, 288r, notes raspades que no hem pogut llegir, més enllà d'alguna lletra escadussera, amb llum ultravioleta. Hi ha algunes notes marginals per al rubricador, que no han estat raspades.

7. Segells de la Biblioteca Reial als folis 3r, i 289v.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions del mateix copista, no molt freqüents: f. 83v, 85r, 127rv, 190v, 251v, 255r, 256v. També d'altres mans: f. 32r, 38r, 46rv, 58r, 59rv, 64r, 69v, 182r, 266r.

11. Antigues signatures: Antigament tenia la cota 7840 de l'*Ancien fonds.*

12. Notícies històriques. Al foli 291r, dessota l'explicit de l'obra, hi ha una nota de possessió, escrita en lletra del s. XVI: «ce liure est a noble damoiselle

Anne de Cuyse vesue de feu noble homme Jehan Rapine en son viuant conseiller et maistre dostel ordinaire Du Roi notre sire et gouuerneur des villes et conte daucerre». Sota d'aquesta inscripció, hom n'ha rascada una altra que mig es llegeix i mig s'endevina: «Ce liure est a noble demoyselle Anne de Cuyse femme du noble homme Jehan Rapine». Les dues notes assenyalen la mateixa possessora, i la substitució de l'una per l'altra ha estat determinada per la mort de Jehan Rapine, esdevinguda el 1480.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Ull al f. 15. Altrament, bo.
2. Datació: Segle XV, anterior al 1480.
3. Origen francès.
4. Propietaris i procedència: Anne de Cuyse, vídua de Jean Rapine, conseller, i mestre de casa del rei i governador del comtat d'Auxerre.

164

3. París, BNF ms. fr. 19273

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 185 × 257 × 90.
b) Material: ànima de cartró, coberta de pergamí groc.
c) Indicacions escrites: Contratapa I, al mig, etiqueta enganxada amb la cota actual del ms.: «FR | 19,273». A l'angle superior dret, etiqueta mig arrencada.
d) Elements decoratius: Una sola incisió en sec contorneja els quatre cantons de les cobertes.
2. Llom de la mateixa pell, amb cinc nervis externs. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Plecs directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interns que formen els cinc nervis externs i sis seccions.
b) Descripció de les seccions: 1) En tinta sèpia i lletra minúscula: «D'Achimenis | Sur le livre de | saint denis des hiarar-|-chies celestes»; 2)-5) buides. Sobre la darrera secció 6), etiqueta de paper enganxada amb la cota actual del manuscrit: «FR | 19273».
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + III, amb filigrana. Foli de guarda inicial Iv, dalt de tot: «951»; a baix de tot: «0.215».
c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
d) Talls amb restes de dauradura.
e) Capçalera i capçada dalt i baix.
g) Llavis de la mateixa pell.
4. Conclusió. Data: s. XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Vitel·la.
4. Folis III + [214] + III.
5. Dimensions: 170 × 252 × 90.
6. Plecs: Ha estat difícil destriar els plecs un a un, per la impossibilitat de veure el fil del cosit entre els folis de meitat de plec, a causa de la rigidesa de la relligadura. Els plecs són regulars i es poden reconstruir, perquè s'hi veuen restes de reclam i també perquè se'n fa el recompte al recto de cada primer full de plec, per bé que el recompte ha estat cancel·lat pel foliador. 1) Plec de 4 × 2, folis 1-8.
2) Plec de 4 × 2, folis 9-16.
3) Plec de 4 × 2, folis 17-24.
4) Plec de 4 × 2, folis 25-32.
5) Plec de 4 × 2, folis 33-40.
6) Plec de 4 × 2, folis 41-48.
7) Plec de 4 × 2, folis 49-56.
8) Plec de 4 × 2, folis 57-64.
9) Plec coix, de 4/5, folis 65-73.
10) Plec de 4 × 2, folis 74-81, amb reclam: «et enuoie».
11) Plec coix, de 4/3 folis 82-88, amb reclam: «qui».
12) Plec de 4 × 2, folis 89-96, amb reclam: «que».
13) Plec de 4 × 2, folis 97-104, amb reclam: «ou y font».
14) Plec de 4 × 2, folis 105-112, amb reclam: «toute».
15) Plec de 4 × 2, folis 113-120.
16) Plec de 4 × 2, folis 121-128.
17) Plec de 4 × 2, folis 129-136.
18) Plec de 4 × 2, folis 137-144.
19) Plec de 4 × 2, folis 145-152, amb reclam: «matiere».
20) Plec de 4 × 2, folis 153-160, amb reclam: «doncques».
21) Plec de 4 × 2, folis 161-168.
22) Plec de 4 × 2, folis 169-176.
23) Plec de 4 × 2, folis 177-184.
24) Plec de 4 × 2, folis 185-192.
25) Plec de 4 × 2, folis 193-200, amb reclam: «bien».
26) Plec de 4 × 2, folis 201-208, amb reclam: «p[rese]ns».
27) Plec de 3 × 2, folis 209-[214].

8. Foliació contínua, en xifres aràbigues i tinta negra, moderna, del foli 1 a 212.
11. Forats als marges (35) per a determinar el pautat d'escriptura.
12. Sistema de ratllat amb tinta malva per a la caixa d'escriptura. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-212. Fol. 1r, dalt de tot i d'una mà, moderna: «De Saint Denis». Ib., *inc.* de la taula: «A lonneur et louenge de la saincte trinite de la benoiste vierge marie De la tres excellant angelique nature et de tous les saints et sainctes de paradis. Cy commance le traicte que frere françois dachimenis docteur en theologie de lordre monseigneur saint françois De la province darragon A fait et compile sur le liure de saint denis cest assauoir de angelique ecclesiastique gerarchie et mistique theologie. Recitant les escriptures et expositions deplusieurs docteurs excellans et autres sains peres approuuees par notre mere sainte eglise ou se traicte principalment des bons anges et mauuais et de plusieurs prouffitables et merueilleuses matieres...».

Fol. 7v, *exp*. de la taula: «Le L^e^ chapitre qui Retraicte le liure et le soubzmeet a la sainte eglise de Romme».

Fol. 8r, *inc.* del tractat (*rúbrica*): «Cy commance le liure des anges fait et compile sur le liure de saint denis de triplici gerarchia et sur les ditz de plusieurs docteurs deuotz et contemplatiz Ausquelz les saints anges sont souuant apparuz en visions. Et fait mention le dit liure tant des bons anges comme des mauuais (*fi de rúbrica*). Angelique nature est tant haulte et tant merueilleuse et tant excellant cree exaulcee ordonnee et glorifiee par notre seigneur dieu tout puissant quelle passe tout notre sens et entendement selon lestat et cours en quoy nous sommes en ceste presente vie. En tant que de leur haultesse et dignite ne pouons penser, escrire ne parler proprement selon la Realite du fait ne aussi que requiert leurs glorieuse magnificence et Reuerence...»

Fol. 212, *exp*. de l'obra: «... Toutesfois ainsi come il est je le soubzmetz a la correction de la sainte eglise Romaine Laquelle dieu vueille exaucer conforter et adrecer et tous temps par sa mercy et a vous e nous si face et toute vostre maison En special par les merites de monseigneur saint michiel e des saints anges Ausquelz je vous recommande ainsi chierement comme je puis. E aueques ce soit tous temps auec vous Jhesuchrist par sa saincte clemence. Amen. (*rúbrica*) Cy finist le liure des Anges» (*fi de rúbrica*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Livre des Anges*, traducció en francès del *Llibre dels Angels.*

4. Catàlegs: L. Auvray, H. Omont, *Bibliothèque Nationale. Catalogue général des Manuscrits Français. Ancien Saint-Germain Français III*. N°s 18677-20064, Paris 1900, 295; Massó, *Les obres*, 630; Martí, *Eiximenis*, 467; Gascón, 19-28.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 107 × 171, a columna tirada. Impaginació: 20 + 107 + 45 × 24 + 171 + 55.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. Línies 35/34. UR = 5,2.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda francesa del s. XV, d'una sola mà.

4. Reclams verticals. La majoria ha sucumbit.

5. Decoració: Volum de factura preciosa, amb caixa invariable. Fol. 1r, cap lletra blava sobre fons d'or, de quatre línies de gruix, amb filigrana plena i orla daurada i acolorida, que agafa més d'un terç del marge superior i del marge esquerre. Agrupades les rúbriques al principi del còdex, després del pròleg, les inicials dels capítols de la taula són daurades sobre fons alternativament blau i malva; la resta de la justificació és una línia gruixuda on es combinen aquests dos colors amb detalls de dauradura, decoració que fa pensar en la caplletra del ms. fr. 1000 de la mateixa biblioteca. Les inicials dels capítols de l'obra són caplletres daurades amb motius blau i malva, de dues línies de gruix. Els canvis de tractat s'anuncien mitjançant la rúbrica corresponent. Cada tractat comença amb una caplletra daurada i ornamentada que ocupa tres línies en els tractats II, IV i V, i 4 línies en el I i en el III. La caplletra inicial del tractat I és blava, rica d'ornamentació i realitzada sobre fons daurat. A l'angle del marge superior dret hi ha un inici de sanefa preciosa que ocupa la meitat de la caixa. Els punts i paràgrafs del text van adornats amb decoracions grogues per a les majúscules internes.

6. L'obra és plena de notes al text {*I, o—o, --, /., ./., nota*}, desplegades en els marges, del mateix copista principal i algunes, escadusseres, d'altres mans: Fol. 8r: «premier liure»: fol. 22v i 23r: «Second liure»; fol. 39v: «Le troisieme liure»; fol. 100v: «Le quatrieme liure»; fol. 163r: «Le cinquieme liure». Algunes notes en vermelló marquen llocs especials del text: Fol. 8v: «la diffinicion de ange»; fol 52r: «description de prudence»; fol. 72v: «Exemple»; fol. 88r: «Le premier de XI exemples qui font bien a noter des pugnicions diuines | Le second | Le tiers | Le quart | Le cinquieme | Le VI...». La major part de les notes són anotacions d'equivalències, explicacions de mots, aportació d'autoritats i altres notes diverses, de més d'una mà. Per exemple, fol. 8r: «Reverence → secours et aides»; «Protection → aide et deffence»; fol. 8v: «notiffier → donner a entendre»; «sommierement → de tout en tout»; «immobilement → non mouuablement mais fermement»; fol. 8v, «philosophie → philosophie est cognoissance des choses diuines et humaines conioincte avecques estude de (?). Ainsi le dit Ysidorus en ses Ethimologies»; «spere → spere est une figure en enrronde egale en toutes ses parties et ce dit ysidore fatum est ce dit Ysidore. est une (*encerclat*) spere»; fol. 12v, «incubis et sucubis → incubes sont diables ainsi nommez usans sa queue ans luxurie en forme dhomme succubes le font en forme de femme»; fol. 47r, «statuz → ymages pour adorer qui autrement sappelent ydoles»; fol. 129v, «nigromencien → Nigron en grec est a dire mort mathon bataille quie bataille de mort et sont nigromenciens qui occient ignocence et de sang en usent au plaisir et delectation du diable»; fol. 161r, «phitonisse → fameuse enchanteresse». De vegades, en vermell, són destacats en els marges els diferents punts de l'exposició d'una matèria determinada.

7. Segell de la BN als fol. 1v i 212v.

10. Revisions i correccions: No n'hi ha a la taula.

11. Antigues signatures: Fol. de g. inicial Iv, dalt de tot: «951». Fol 1r, marge superior dret, en llapis: «St. Germ. 1281»; a baix, en tinta sèpia: «N. 1991».

12. Notícies històriques: Al marge inferior del fol. 1r, ex-libris enganxat, amb aquesta inscripció impressa: «Ex Bibliotheca MSS. Coisliniana olim Segueriana, quan Illust. Henricus de Cambout, Dux de Coislin, Par Franciae, Episcopus Metensis, etc. Monasterio S. Germani a Pratis legavit. An. MDCC. XXXII».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo. Relligadura enrigidida. Rascada a la coberta posterior.

2. Datació: S. XV.

3. Origen: França.

4. Propietaris i procedència: a) Canceller Séguier; b) Henri-Charles du Cambout de Coislin, nét de Séguier; c) Saint Germain des Prés (1731). Cf. L. Delisle, *Cabinet des manuscrits,* I, 78-79.

165

4. París, BNF, ms. fr. 13210

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 180 × 250 × 65.

b) Material: Pasta de paper, recoberta de pell vermella

c) Indicacions escrites: Contratapa I, cap al centre, en llapis: «688», cota del *Supplément français*. A sota, etiqueta de paper blanc amb la cota actual del ms.: «Fr | 13210».

d) Elements decoratius: Tres filets d'or recorren els quatre cantons de les dues cobertes, al centre de les quals hi ha les armes del rei de França en ferros daurats.

2. Llom de la mateixa pell, amb cinc nervis externs. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Plecs directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interns, que es corresponen amb els interns.

b) Descripció de les seccions 1) i 3)-5) ferros daurats amb la corona reial; 2) en majúscules daurades: «Traité | des | Anges». Sobre la sisena secció, etiqueta de paper blanc enfosquit amb la cota actual del ms.: «FR. | 13210».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + I, amb filigrana «moresanne | limosin | fin |» + dibuix de raïm de vuit grans i tija, que no

trobem repertoriada, per bé que la figura del raïm coincideix amb el num. 974 [no datada, però versemblantment del segle XVIII] de GAUDRIAULT, planxa 105. El mateix autor, p. 247, documenta les filigranes «Moransane, Moransanne Morensanne, Morensene» a Limoges entre 1760 i 1772.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda. Als extrems dels quatre cantons de les contratapes, ferros daurats.

d) Talls amb restes de dauradura.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis amb dos filets daurats.

4. Conclusió. Data: Segle XVIII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Pergamí.

4. Folis: III+ 231 + I.

5. Dimensions: 160 × 235 × 60.

6. Plecs: Impossible destriar els plecs un a un per impossibilitat de veure el fil del cosit en els folis de meitat de plec, a causa d'una relligadura extremament rígida. Per la semblança amb el manuscrit anterior, és molt possible que siguin plecs de 4 × 2. En aquest cas serien 29 plecs, amb algun foli afegit en algun plec. Reforça aquesta impressió el fet que la distribució del text és idèntica, amb la variant que les rúbriques no s'apleguen al principi del còdex, ans s'han repartit i situat al principi de cada tractat.

Després del foli dinou sembla que hi ha un fragment de taló.

La taula és distribuïda i escrita al principi de cada llibre o tractat: fol. 1rv, 40r-42r, 108r-110r, 176r-178r.

8. Foliació contínua, en tinta sèpia, contemporània de l'escriptura del ms., a l'angle superior dret del recto dels folis. El foli 19 manca, amb pèrdua del text.

9. Numeració de plecs: No se'n veu rastre.

11. Forats: No se'n veuen.

12. Sistema de ratllat en tinta malva. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-212. Fol. 1r *inc*. «A lonneur et loange de la saincte trinite De la benoiste vierge marie De la tres excellant angelique nature et de tous les sains et sainctes de paradis. Cy commance le traictee que frere françois dachimenis docteur en theologie de lordre monseigneur saint françois de la prouince darragon a fait et compile sur le liure de saint denis sest assauoir dangelique ecclesiastique gerarchie et mistique theologie Recitant les escriptures et exposicions deplusieurs docteurs excellans et autres saints peres approuuees

par nostre mere saincte eglise ou se traicte principalment les bons anges et mauuais et de plusieurs prouffitables et merueilleuses matieres...».

Fol. 1v, *exp*. de la taula del primer tractat: ««Le VIIIe chappitre qui enseigne quelles preeminences ont les anges entreulx mesmes».

Fol. 2r, *inc*. del primer tractat: (*rúbrica*) «Cy commance le liure des anges fait et compile sur le liure de saint denis de triplici gerarchia et sur les ditz de plusieurs docteurs deuotz et contemplatifz. Ausquelz les anges sont souuant apparuz en visions. E fait ledit liure mention [*tatxat*: et] des bons anges et des mauvais (*fi de rúbrica*). Angelique nature est tant haulte et tant merueilleuse et tant excellant cree exaulsee ordonnee et glorifiee par notre seigneur Dieu tout puissant quelle passe tout notre sens et entendement selon lestat et cours en quoy nous sommes en ceste presente vie...».

Fol. 299v, *exp*. del cinquè tractat: «... Toutesfois ainsi come il est je le soubzmetz ala correction de la sainte eglise Romaine laquelle dieu vueille exaucer conforter e adrecer et tous temps par sa mercy et vous et nous si face et toute vostre maison En special par les merites de monseigneur saint michel et des saints anges Auxqueelz je vous recommande ainsi chierement comme je puis. E auec ce soit tous temps auec vous Ihesu crist par sa saincte clemence. Amen».

Fol. 231v, lletra del segle XVI: «O notre dieu Pere et Sauveur Puis | Quil Ta Pleu me faire la grace de | Passer la nuict Pour venir iusque | Au iour Present Veille nous aussy | maintenant faire ce bien...».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Livre des Anges*, traducció en francès del *Libre dels Àngels.*

4. Catàlegs: H. Omont, *Bibliothèque Nationale. Catalogue général des Manuscrits Français. Ancien Supplément Français. III. N°s 13091-15369,* Paris 1896, 12; Massó, *Les obres*, 630; Martí, *Eximenis*, 467; Gascón, 28-31.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 107 × 165, a columna tirada. Impaginació: 20 + 107 + 35 × 20 + 165 + 55.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals, tres línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. Línies 35/34. UR = 4,7.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda francesa del segle XV, d'una sola mà.

4. No hi ha reclams.

5. Decoració: Aparença —i possiblement el text— són extraordinàriament semblants, si no iguals, als del ms. anterior, de manera que és possible que siguin còpies executades al mateix taller i àdhuc pel mateix copista. Al foli 1r, caplletra inicial del tractat I, una *O* daurada sobre fons blau i blanc, de cinc línies de gruix, amb filigrana plena i orla floral que ocupa mig marge interior i un quart de la caixa superior. Al foli 2r, inicial blava sobre fons d'or i semiorla que agafa tot el marge esquerre i part dels marges superior i inferior. Falten

les rúbriques i un tros del primer capítol del tractat II, on hi havia d'haver la caplletra. Al foli 42v, caplletra inicial del tractat III, daurada sobre fons blau i vermell, amb filigrana plena i una orla que ocupa un terç del marge interior i també del superior. Al foli 110v, caplletra inicial del tractat IV, daurada sobre fons blau i vermell, amb filigrana plena i una orla floral que ocupa un terç del marge interior i també del superior. Falta una part de les rúbriques i l'inici del text del tractat V, amb pèrdua de la corresponent caplletra inicial. En els folis de taula [1rv, 40r-42r, 108r-110r, 176r-178r], capitals daurades de filigrana plena, i vinyetes de colors blau i malva a les ratlles curtes dels títols dels capítols. Ça i lla en el ms. se'n troben d'altres: f. 9v, 18v, 62r. Capitals iguals a cada capítol. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de groc. Rúbriques, amb el color ja molt esvaït. Lletres caudades.

6. Notes: De cap a cap de llibre un anotador modern ha remarcat en els marges les matèries tractades i hi ha repetit els noms dels autors o d'altres persones citades en el text. Algunes autoritats són subratllades dins el text. A vegades números marginals assenyalen els diversos passos o punts en el tractament d'una matèria: f. 75v-76r, 78v-79r. Manícula a f. 213v.

7. Segells de la Bibliothèque Royale als f. 1r i 230v.

10. Revisions i correccions de mà del mateix copista molt freqüents. Correccions d'altra mà: f. 73v, 86v, 87v, 89v, 116v, 118r, 119r, 217r, 133r, 136r.

11. Antigues signatures: «688», del *Supplément français*.

12. Notícies històriques. Al foli 1r, marge inferior, en tinta sèpia esvaïda: «Acheté 9 ll. | le 21 Juin 1776 | Golg». Fol. 229v, després de l'explicit segueix una possible nota de regal: «p.[ar] Largesse D [*signatura no desenvolupada*]. Al foli 230v hi ha una raspadura que es pot llegir amb raigs ultraviolats: «Ce present livre appartient a [*nom raspat a consciència*] Grasset, demeurant a Vieles pres Beaumont le Roger... 1590».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo. Relligadura molt enrigidida.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen: francès.

4. Propietaris i procedència: El 1590 és propietat d'un tal Grasset. El ms. pot haver entrat a la BN per la compra de 9 manuscrits de la biblioteca de M. Perrot, «maître des comptes»; cf. L. Delisle, *Cabinet des Manuscrits*, I, 548.

166

5. París, BNF, ms. fr. 186

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 285 × 400 × 105.

b) Material: Pasta de paper recoberta de pell roja.

c) Indicacions escrites: Dalt de tot, etiqueta enganxada, escrita en tinta negra i lletra del s. XVI: «Le liure des Angelz compose par frere francois examinez cordelier». Al costat, etiqueta de paper blanc, escabotada pel cantó superior i l'esquerre, buida. A sota, etiqueta romboidal de paper blanc enganxada, amb la cota actual del ms.: « FR. | 186 » i gomet vermell enganxat.

d) Elements decoratius: Tres fils d'or recorren els cantons de les dues cobertes. Al centre d'ambdues, armes del rei de França.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Plecs cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant sis nervis interns que en treuen altres tants d'externs, formant set seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) i 7) ferros daurats; 2) títol del manuscrit en majúscules daurades: «Le liure | des Angels»; 3)-6) ferros daurats amb la corona reial i flors de lis. Entre les seccions 6) i 7), etiqueta de paper enganxada, amb la cota actual del ms.: « FR | 186 » i gomet vermell enganxat.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + I. El primer foli de guarda inicial és de paper, amb filigrana «Brunier Innosen (?) Fin» i raïm, que no hem sabut trobar repertoriada, tot i que «Brunier I. [o J.]» no és pas filigrana desconeguda i Gaudriault, 182, la data entre 1756 i 1767. Els altres dos folis de guarda inicials són de pergamí.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls daurats, amb dobles losanges impresos al buit, enmig dels quals hi ha un cercle de punts.

e) Capçalera i capçada a dalt; a baix han desaparegut.

g) Llavis amb ferros daurats (dues línies).

4. Conclusió. Data: Segle XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Vitel·la.

4. Folis: I + [I] – [CCLIX (-9)] + I.

5. Dimensions: 272 × 380 × 100.

6. Plecs: 1) 1 bifoli, amb un taló al mig, folis [I-II].

Imposible distingir els altres plecs a causa de la rigidesa de la relligadura i perquè manquen els reclams. Proposta de plecs després del primer bifoli, atenent a la seqüència carn-pèl dels folis de vitel·la:

2) Plec de 4 × 2, folis [I]-[VIII], sense reclam.
3) Plec de 4 × 2, folis IX-XVI, sense reclam.
4) Plec de 4 × 2, folis XVII-XXIV, sense reclam.
5) Plec de 4 × 2, folis XXV-XXXII, sense reclam.
6) Plec de 4 × 2, folis XXXIII-XL, sense reclam.
7) Plec de 4 × 2, folis XLI-XLVIII, sense reclam.
8) Plec de 4 × 2, folis XLIX-LVI, sense reclam.
9) Plec de 4 × 2, folis LVII-LXIIII, sense reclam.
10) Plec de 4 × 2, folis LXV-LXXII, sense reclam.
11) Plec de 4 × 2, folis LXXIII-IIII^{xx}, sense reclam.
12) Plec de 4 × 2, folis IIII^{xx}I-IIII^{xx}IIII, sense reclam[143].
13) Plec de 4 × 2, folis IIII^{xx}IX-IIII^{xx}XVI, sense reclam.
14) Plec de 4 × 2, folis IIII^{xx}XVII-CIIII, sense reclam.
15) Plec de 4 × 2, folis CV-CXII, sense reclam.
16) Plec de 4 × 2, folis CXIII-CXX, sense reclam.
17) Plec de 4 × 2, folis CXXI-CXXVIII, sense reclam.
18) Plec de 4 × 2, folis CXXIX-CXXXVI, sense reclam.
19) Plec de 4 × 2, folis CXXXVII-CXLIIII, sense reclam.
20) Plec de 4 × 2, folis CXLV-CLII, sense reclam.
21) Plec de 4 × 2, folis CLIII-CLX, sense reclam.
22) Plec de 4 × 2, folis CLXI-CLXIX [CLXVIII], sense reclam[144].
23) Plec de 4 × 2, folis CLXIX-CLXXVI, sense reclam.
24) Plec de 4 × 2, folis CLXXVII-CIIII^{xx}IIII, sense reclam.
25) Plec de 4 × 2, folis CIIII^{xx}XIII-CC, sense reclam[145].
26) Plec de 4 × 2, folis CCI-CCVIII, sense reclam.
27) Plec de 4 × 2, folis CCIX-CCXVI, sense reclam.
28) Plec de 4 × 2, folis CCXVII-CCXXIIII, sense reclam.
29) Plec de 4 × 2, folis CCXXV-CCXXXII, sense reclam.
30) Plec de 4 × 2, folis CCXXXIII-CCXL, sense reclam.
31) Plec de 4 × 2, folis CCXLI-CCXLVIII, sense reclam.
32) Plec de 4 × 2, folis CCXLIX-CLVI.
33) Plec coix de 1/2, folis [CCLVII-CCLIX].

Fol. [I]ra, dalt de tot, en tinta sèpia i lletra de segle XVI: «cent trente sept». *Ib*., rb, signatures antigues: «200 / 6846» de l'*Ancien fonds*. Seqüència del pergamí: carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn.

143. Després del foli IIII^{xx}IIII (84) hom reitera la numeració IIII^{xx}I – IIII^{xx}IIII.
144. En aquest plec el foliador passa del foli CLXVII directament al foli CLXIX, corregint l'error al foli següent, en el qual itera el núm. CLXIX.
145. El foliador passa del foli CIIII^{xx}IIII (184) al foli CIIII^{xx}XIII (193). És un mer error, car no es detecta pèrdua de text.

8. Foliació contínua del ms. en xifres romanes i en rúbrica a l'intercolumni del recto dels folis. Hi ha errors, que el foliador sol advertir, com s'ha vist; en canvi no sembla haver estat conscient d'haver passat del foli 184 al 193, de manera que en realitat el ms. té 9 folis de menys.

9. Numeració de plecs: no se'n veu rastre.

11. Forats per a la construcció de la caixa d'escriptura, ben visibles al primer plec. Tenen forma d'incisió (˙) i són al marge inferior, marcant les mesures dels corondells. Forats per al pautat de les línies d'escriptura, ben visibles als folis IIII^{xx}IIIs, CLVIIIss i CCXX.

12. Sistema de ratllat en tinta malva. 1111 2222.

III. Contingut literari

1a. Folis [Ir-VIIIr]. Fol. 1ra, *inc*. de la taula: «Cy commence la table des Rubrices de ce present liure qui se nomme le liure des angeles lequel liure contient chincq parties. Et premier commence le prologue [*rúbrica*:] IX [*fi de rúbrica*]».

Foli [VIII]r, *exp*. de la taula: «... La conclusion de cestui present liure en le submettant ala correction de nostre mere sainte eglise [*rúbrica*:] CCLV [*fi de rúbrica*]. Cy fine la table des Rubrices du liure des angeles».

1b. Folis [VIII]va-CCLVvb. Fol[VIII]va, *inc*. del pròleg [*rúbrica*]: «Cy commence la premiere partie de ce present liure nomme le liure des angeles Et premiers commence le prologue [*fi de rúbrica*]. [fol IXra, *sota la primera miniatura*:] A moult saige et honnourable seigneur monseigneur Pierre dartes maistre racional de treshault et puissant prince Jehan par la grace de Dieu Roy d'arra-|*f. IXrb*|-gon le sien serviteur frere françois examinez de lordre des freres mineurs a soy meismes auec toute Reuerence en celui eternel dieu qui est pere de tous les sains et beneurez esperilz en gloire. Monseigneur plaise vous scauoir que |*f. IXva*| lentiere et feruente deuotion que auez des longtemps aux glorieux angeles de paradis si ma esmeu de compiler et escripre...».

1c. Folis Xr-CCLVv. Fol. Xra, *exp.* del pròleg: «... Le Ve et derrenier traictie de leur honnourable presidence».

Ib., *inc.* de l'obra [*rúbrica*]: «Cy commence la premiere partie de ce liure des angeles dont le premier chappittre parle de la haultesse et nature de la glorieuse compaignie angelical [*fi de rúbrica*]. Angelicale nature est tant haulte merueuilleuse et |*rb*| excellente cree et exaulcee ordonnee et glorifiee par notre seigneur dieu quelle passe tout notre entendement selon lestat que nous sommes de present en ceste mortelle vie, en tant que de la haultesse et dignite ne pouons penser ne escripre ne parler proprement selon quest de fait ne selon que requiert leur glorieuse magnificence et Reuerence...».

Fol. CCLVvab, *exp.* de l'obra: «... toutesfois ce qui est escript je le submetz tousiours ala correction de notre mere sainte eglise laquelle dieu vueille exaulcier conforter et adreschier tousiours par sa misericorde. Et a vous et a nous si face et tout vostre hostel En especial par les merites de monseigneur saint

michiel et des sains an-|*vb*|-geles ausquelz vous recommande ainsi chierement comme je puis. Et en tant soit auec vous Jhesucrist tousiours par sa clemence et misericordieuse pitie. Amen | Explicit le liure des Angeles».

Folis CCLVI-[CCLIX] amb pautat i buits.

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Livre des Anges,* traducció en francès del *Llibre dels Àngels.*

4. Catàlegs: *Bibliothèque Impériale. Departement des Manuscrits. Catalogue des Manuscrits Français. Tome Premier. Ancien Fonds,* publié par ordre de l'Empereur, Paris, Didot 18689, 14b; Massó, *Les obres*, 630-631; Martí, *Eximenis*, 467; Gascón, 31-37.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 165 × 220, a dos corondells. Impaginació: 30 + 70 + 23 + 72 + 75 × 50 + 220 + 11.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. Línies 31/30. UR = 7.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica librària cal·ligràfica amb influències de la bastarda, del segle XV, d'una mateixa mà.

5. Decoració: Moltes inicials de les rúbriques de la taula són d'or, alternant amb inicials blaves; les unes i les altres tenen filigrana i antenes de colors vermell i negre alternats. Espais blancs de moltes línies completats amb rectangles que contenen filigranes de diversos colors i petits cercles daurats. Inicials de pròleg, f. IXra, i de llibre o tractat, f. XVva, XXXVIrb, CXIIIra, CIII^{xx}X-VIra, sobre fons d'or, de color blau i malva, plenes, amb motius florals. Les capllettres que inicien capítol, la caplletra de la primera rúbrica i la primera caplletra de les rúbriques de cada tractat són daurades, amb motius vermells i blaus i filigrana interior blanca. Inicials de capítol i de paràgraf majúscules i daurades, amb filigrana i antenes, aquestes en tinta negra. Calderons blaus amb filigrana i antenes vermelles, si se situen en un o altre marge. Rúbriques. Majúscules ensafranades en tot el volum.

El ms. presenta cinc miniatures remarcables: a) Fol. IXr, orla amb motius florals que envolta el text i la miniatura, amb un ocell preciós a la columna de la dreta i un escut d'atzur amb tres flors de lis, centrat a la barra de sota.[146] En un rectangle interior comença el text del pròleg, amb una vinyeta a sobre, que ocupa 3/5 del full: Crist en majestat, vestit de blanc amb la bola del poder fent el gest de beneir, assegut en un tron daurat sobre un cel blau envoltat d'uns núvols de color blau fosc dels quals sobresurten uns àngels, tres dels quals són músics, amb ales de color verd i vermell. Caplletra ornamentada. Quan comença el segon tractat, al fol. Xra, només hi ha una D ornamentada,

146. De Carles VI (XIV-XV) a Enric III (finals XVI) les armes dels reis de França duen només tres flors de lis sobre atzur.

que ocupa 5 ratlles de text, rosada, sobre un fons daurat, amb filigrana floral i decoracions blaves.

b) Fol. XVva, segona miniatura: L'encapçalament del segon tractat té un marge esquerre, que ocupa tota la columna a, amb orla de motius florals com la primera miniatura. A sobre de la rúbrica i de la lletra miniada que inicia el tractat hi ha una miniatura que ocupa un terç de la columna, on s'hi veu Crist beneint vestit de verd i vermell, envoltat d'una mandorla groga i tres cercles concèntrics d'àngels de perfil daurat de diversos colors (vermell, blau, cendra i mangre esvaït) i un cercle que acaba el rectangle de color vermell. Caplletra ornamentada

c) Fol. XXXVIrb, tercera miniatura: L'encapçalament del tercer tractat té un marge dret, (que ocupa tota la columna b, de motius florals com la primera miniatura. La rúbrica del principi del tractat és al final de la columna a i al principi de la columna b hi ha una miniatura rectangular, que ocupa 1/3 de la columna, on s'hi veu un àngel, un home cofat i amb espasa i un dimoni sobre un fons de paisatge amb muntanyoles, castell i església al fons, roques, un riu, camins, aus, boscos i prats. L'àngel du una vesta blanca amb una capa pluvial vermella i daurada; l'home una camisa blava amb coll groc i negre, barret negre amb ploma daurada, calces grises, espasa i sabates negres. El dimoni és de color gris blavós, va nu i té cua, peus de palmípede, banyes, pèl eriçat, el sexe cobert amb barba púbica. Caplletra ornamentada a sota.

d) Fol. CXIIIra, quarta miniatura: El tercer tractat s'acaba al CXIIva i la resta de columna és en blanc. La rúbrica del quart tractat és a final del fol. CXIIvb. El foli CXIIIra té un marge dret, que ocupa tota la columna b, amb orla de motius florals com la primera miniatura. Al principi de la columna a hi ha una miniatura, que ocupa 1/3 de la columna, representant Déu amb tiara i capa pluvial, beneint dins d'una orla daurada, envoltat per mitjos cercles de colors alternants: vermell, cendra, blau i mangre esvaït; els cercles són plens d'àngels de perfils daurats, com a la segona miniatua. Aparentment estàtics, els àngels foragiten avall vuit dimonis de color verd; llur cara és monstruosa i llueixen cua i ales de ratpenat, mentre van caient sobre una mena de mar blau, on hi ha ocells i flames.

e) Fol. CIII^{xx}XVIra, cinquena miniatura: El tractat quart s'acaba al f. CII-I^{xx}XVI (= CLXXVI)ra i a la part inferior de la columna hi ha la rúbrica del tractat cinquè. El full CLXXVI té un marge dret, que ocupa tota la columna b, amb motius florals com la primera miniatura. La columna b té el terç superior ocupat per una miniatura que representa una figura masculina amb gonella blava, agenollada entre dos àngels, sobre un paisatge amb muntanyes, castell, boscos, camins, prat, riu i ocell. Un dels dos àngels és més gran que l'altre i porta capa pluvial. L'àngel menor revesteix dalmàtica i presenta l'home a l'altre àngel, d'un orde o jerarquia superior.

7. Segell de la Biblioteca Reial al f. [I]r, dalt de tot, i al f. CCLVvb.

10. Revisions i correccions: F. III^{xx}XVva, CIIIra, CCXIII.

11. Antigues signatures: Cf. supra II.6.

12: Notícies històriques: Segons J. Ignasi van Praet, *Recherches sur Louis de Bruges, seigneur de la Gruthuyse,* París 1831, 118, el ms. va pertànyer a Lluís de Bruges (+ 1492, a 70 anys). Sobre la característica esmentada supra, I.3.d, com a senyal de pertinença del volum a Lluís de Bruges, cf. L. DELISLE, *Le Cabinet des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, vol. I, 141.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Ulls tapats als f. LXV i CXLVII. Cosit al marge inferior dels f. CXXXVI, CCXXV, i al marge dret del f. CCXLVI. Ulls oberts als f. LXVI, CCXII i CCL. Les cobertes són una mica fatigades a causa del pes del ms. El cos del volum en estat molt bo.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen: Francès.

4. Propietaris i procedència: No se sap exactament com, la biblioteca de Lluís de Bruges va anar a parar a mans de Lluís XII. Els bibliotecaris del rei van esborrar tant com van poder els senyals de l'origen d'aquests llibres, de manera que és molt possible que l'escut del f. IXra, amb la flor de lis de la casa de França, hagi substituït un escut anterior de Gruthuysen. Qui sap si aquestes manipulacions no indicarien que el manuscrit va arribar al rei de França per camins no massa exemplars.

167

6. BNP, ms. fr. 1000

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 190 × 283 × 60.

b) Material: Pasta de paper, recoberta de pell roja.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, a dalt, etiqueta romboidal de paper blanc enganxada, amb la cota actual del ms.: «FR. | 1000», i un gomet vermell enganxat sobre l'etiqueta. Al costat d'aquesta etiqueta i fins al marge interior, altra etiqueta, rectangular, escabotada per la seva part superior, que probablement amaga una signatura anterior.

d) Elements decoratius: A les cobertes, armes del rei de França, centrades. Tres filets d'or recorren els quatre cantons de les dues tapes.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interiors, als quals corresponen cinc nervis exteriors, formant sis seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) i 3)-6) escut de la Bibliothèque Royale en ferros daurats; 2) títol del ms. en lletres daurades: «LE LIURE | DES ANGES»; sobre la secció 6) etiqueta romboidal de paper blanc enganxada, amb la cota

actual del ms.: «FR | 1000» i un gomet vermell enganxat sota el número, a l'esquerra.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + I, de pergamí. F. de g. inicial IIr, dalt de tot, centrades, tres *probationes pennae*: «le dieu souuerin c | le dieu souuerinc | le die». Més avall, marge esquerre, en tinta negra, signatura de *l'ancien fonds français*: «7314[5]». El f. de g. inicial I i el f. de g. final formen bifoli amb els folis de pergamí que recobreixen les dues contratapes, i és perfectament visible el fil del cosit que els lliga al llom.

El f. de g. inicial II, que forma part del primer plec fou potser una primitiva coberta del ms.

c) Cobertes (folres) del mateix pergamí que els folis de guarda. El folre de la contratapa I, en el marge interior, presenta una inscripció mig esborrada: «DND | mois d | Maires (=) | -des A | de Raf | [*espai*] | peine | -es a l' | en cons-| Arrest de quoi CHAR | e l'Arr(s)|»

d) Talls amb restes de dauradura.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis amb ferros daurats.

4. Conclusió: Data: s. XVII-XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Pergamí.

4. Folis II + 198 + I.

5. Dimensions: 182 × 270 × 50.

6. Plecs: 1) Plec coix de 5/4, f. de g. inicial II-9, amb reclam: «loutrecuidance».

2) Plec de 4 × 2, folis 9-16, amb reclam: «dist ainsy».

3) Plec de 4 × 2, folis 17-24, amb reclam: «Et encoire».

4) Plec de 4 × 2, folis 25-32, amb reclam: «va a grant».

5) Plec de 4 × 2, folis 33-40, amb reclam: «glaue».

6) Plec de 4 × 2, folis 41-48, amb reclam: «et edifie».

7) Plec de 4 × 2, folis 49-56, amb reclam: «pendu e agios».

8) Plec de 4 × 2, folis 57-64, amb reclam: «donne».

9) Plec de 4 × 2, folis 65-72, amb reclam: «-plicacion».

10) Plec de 4 × 2, folis 73-80, amb reclam: «-cretement».

11) Plec de 4 × 2, folis 81-88, amb reclam: «Cy commence».

12) Plec de 4 × 2, folis 89-96, amb reclam: «comment».

13) Plec de 4 × 2, folis 97-104, amb reclam: «plus fort».

14) Plec de 4 × 2, folis 105-112, amb reclam: «du peuple».

15) Plec de 4 × 2, folis 113-120, amb reclam en rúbrica: «tempte lome».

16) Plec de 4 × 2, folis 121-129, amb reclam en rúbrica: «chose qui».

17) Plec de 4 × 2, folis 130-137, amb reclam: «-tum est».

18) Plec de 4 × 2, folis 138-[f. sense numerar] amb reclam: «donques».

19) Plec de 4 × 2, folis 145-152, amb reclam: «yci aucuns».
20) Plec de 4 × 2, folis 153-160, amb reclam: «eclipser».
21) Plec de 4 × 2, folis 161-168, amb reclam: «Julien».
22) Plec de 4 × 2, folis 169-176, amb reclam: «cellui».
23) Plec de 4 × 2, folis 177-184, amb reclam: «-gier auec».
24) Plec de 4 × 2, folis 185-192, amb reclam: «ou lun».
25) Plec de 3 × 2, folis 193-198.

Al plec 18), després del f. 114 hi ha el foli final de plec sense numerar.

Al marge dels folis de taula s'indica mitjançat xifres (1, 2, 3, 4, V) on comença cadascun dels cinc tractats o llibres de l'obra. En el cos del volum s'indica també amb números escrits en tinta malva, ja quasi esvaïda, al recto i al verso dels folis, el llibre o tractat de l'obra. Al marge del f. 29r: «finit le second liure».

8. Foliació contínua, en tinta negra i xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis, amb l'anomalia esmentada i amb una correcció al foli 148 [al costat del número correcte, barrat el núm. «149»].

9. Numeració de plecs: Se'n veuen restes als folis 11-12 (bIII-bIIII) 26-28 (dII-dIIII), 140 (sIII), 180 (zIIII), 188 (@IIII).

11. Forats als marges superior i inferior per a la caixa d'escriptura i al marge dret per al pautat.

12. Sistema de ratllat en tinta malva. 11111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-5. Fol. 1ra, *inc*. de la taula [*rúbrica*]: «Cest le prologue de se present liure des anges compile par frere francoys eximenis de lordre des freres mineurs a la requeste de messire pierre Dartes Cheualier jadis gouverneur du roy darragon. Le premier chapitre parle de la haultesse excellant de glorieuse compaignie angelical...»

Fol. 6va, *exp*. de la taula: «... Chapitre cinquantiesme qui met la conclusion de se present liure en le soubmettant ala correction de la saincte esglise [*barrat amb vermelló*: de] romaine | Oroison de saint michiel et de tous les anges».

Fol. 6vb, buit.

Fol. 7ra, *inc*. de l'obra [*rúbrica*]: «Cest le prologue de cest present liure appelle le liure des anges compile par frere francoys eximines de lordre des freres mineurs a la requeste de messire pierre Dartes cheualier chamberllen et maistre dostel du roy darragon [*fi de rúbrica*]. A moult saige et honnourable seigneur messire pierre dartes cheualier maistre rational de tres hault et puissant prince Jehan par la grace de dieu Roy darragon le sien seruiteur frere francois eximines de lordre des freres mineurs a soy mesme auecquez toute reuerence En cellui eternel dieu qui est pere de tous les saints et beneures esperis en gloire. Monseigneur plaise vous sauoir que l'entree (*sic*) et feruente

deuotion que aues de long temps aux sains anges de paradis si ma esmeu de compiler et escripre aucunes de leurs dignites regime et ordinations principaultes et seruices haultesse condicions et excellences...».

Fol. 198rb, *exp*. de l'obra: «... Totesfois (*sic*) tout ce qui est escrip ie le submes tousiours ala correction de notre mere sainte eglise la quelle dieu veulle (*sic*) exaulcier et adressier tousiours par sa misericorde et a vous et a nous si face et a tout vostre hostel. En especial par les merites de monseigneur saint michiel et des sains anges ausquelx vous recomande ainsi chierement comme ie puis. Et en tant soit auec vous Jhesucrist tousiours par sa clemence Amen.

«Explicit le liure des sains Anges lequel a fait escripre en son viuant seur clemence de Chainray de lospital de Beaune et fust finist descripre le IIIe daost mil IIII^{c} LXXVI.

(*al man*:) «dieu ay son ame Amen et tous bons trespasses amour de dieu nourri lame».

[Aquest colofó pot haver estat escrit per la mateixa mà que ha traçades les *probationes pennae* del f. de g. inicial IIr.]

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Le liure des anges*, traducció en francès del *Llibre dels àngels*.

4. Catàlegs: *Bibliothèque Impériale. Departament des Manuscrits. Catalogue des Manuscrits Français. Tome Premier. Ancien Fonds,* publié par ordre de l'empereur, Paris, Didot 1868, 172b; Massó, *Les obres*, 631; Martí, *Eximenis*, 467; Gascón, 37-40.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 113 × 168, a dos corondells. Impaginació: 20 + 50 + 13 + 50 + 47 × 32 + 168 + 70.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. Línies: 31 / 30. UR=5,6.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda francesa del s. XV d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Al foli 4ra, inicial [del pròleg] daurada sobre fons blau i malva, amb filigrana plena, sense antenes. Inicials del tractat I, III, IV i V de color blau i vermell combinat. Inicials de capítol blaves i vermelles alternades. Rúbriques color malva. Calderons blaus i vermells. Els espais de les línies de les rúbriques i dels cinc tractats o llibres que han quedat en blanc són completats amb petites sanefes blaves, vermelles o de tots dos colors.

6. Notes: Fol. 1va-b, 3ra-b, 4ra-b, 5ra, 33ra, 37rb, 37va, 38rb-va, 49rb, 50rab, 63rb, 71va, 74rb-va, 75b., 77va, 81va, 83rb, 89rb, 113va, 114ra, 126va, 128ra, 131va, 132rb, 135rb-va, 149rb, 176rb, 187rb, 191va, 194rb, 194va-b, 195vp, 198rb.

7. Segells i timbres de la Biblioteca Règia als folis 1r, 198v.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions: Fol. 1vb, 7vb, 10ra, 11rb, 13va, 16ra, 21va, 34rb, 45rb, 50vb, 52va, 53ra, 56ra-vb, 58rb, 66vb, 67ra, 67va i 75va, 79va, 87ra, 88rb, 89rb, 90ra, 91rb, 95ra, 97ra, 98rb, 99ra, 100ra, 116ra, 137va, 144ra, 152rb, 155ra, 158va, 167rb, 168vb, 173va, 176vb, 177vb, 178ra-b.

11. Antigues signatures: Fol. 1r, marge superior, en tinta negra: «Codex Colb, 3216 Regius 7314[5]».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Estrip reparat al f. 165. Alguns folis al principi i al final fatigats. En general, l'estat del ms. és bo.

2. Datació: 3 agost 1476.

3. Origen: francès.

4. Propietaris i procedència: Col·lecció Colbert, cotat 3216.

168

7. París, BNF, ms. fr. 17087

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 290 × 90.

b) Material: Pasta de paper, recoberta de pergamí molt enfosquit.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, centrada, etiqueta de paper blanc enganxada, amb la cota actual del ms.: «FR. | 17,087». A dalt de tot, angle dret, etiqueta de paper blanc escabotada sense inscripció, que potser tapa alguna inscripció més antiga. A baix de tot, angle inferior esquerre, en tinta : «0.229». Contratapa II, cap a baix, a la dreta, gargot en tinta blava.

2. Llom del mateix pergamí, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Plecs cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interns, els dos primers i els dos darrers dels quals surten fora les cobertes.

b) Descripció de les seccions: A baix de tot, etiqueta de paper enganxada, amb la cota actual del ms.: «FR | 17087».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I f. de g. inicial de pergamí, que va sofrir un gran estrip al seu angle inferior esquerre, essent subsanat aquest defecte amb un pedaç de pergamí rectangular que cobreix l'estrip i per les dues bandes és enganxat a la contratapa.

c) Cobertes (folres) del mateix pergamí que els folis de guarda.

g) Llavis del mateix pergamí.

4. Conclusió: És l'original, del s. XV.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Pergamí.
4. Folis: I + 244.
5. Dimensions: 208 × 280 × 85.
6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis 1-8, sense reclam.
2) Plec de 4 × 2, folis 9-16, amb reclam: «plus».
3) Plec de 4 × 2, folis 17-24, amb reclam: «Chapitle XIe».
4) Plec de 4 × 2, folis 25-32, amb reclam: «creant».
5) Plec de 4 × 2, folis 33-40, amb reclam: «gedeon».
6) Plec de 4 × 2, folis 41-48, amb reclam: «vendra».
7) Plec de 4 × 2, folis 49-56, amb reclam: «leur».
8) Plec de 4 × 2, folis 57-64, amb reclam: «malice».
9) Plec de 4 × 2, folis 65-72, amb reclam guillotinat: «Arche».
10) Plec de 4 × 2, folis 73-80, sense reclam.
11) Plec de 4 × 2, folis 81-88, amb restes de reclam: «pour».
12) Plec de 4 × 2, folis 89-96, sense reclam.
13) Plec de 4 × 2, folis 97-104, amb reclam: «biens quelle».
14) Plec de 4 × 2, folis 105-112, amb reclam: «les aultrez».
15) Plec de 4 × 2, folis 113-120, amb restes de reclam: «angles».
16) Plec de 4 × 2, folis 121-128, amb restes de reclam: «en toy».
17) Plec de 4 × 2, folis 127-136, amb reclam: «bien doue».
18) Plec de 4 × 2, folis 137-146, amb restes de reclam: «En cest».
19) Plec de 4 × 2, folis 147-152, amb reclam: «murmureurs».
20) Plec de 4 × 2, folis 153-160, amb restes de reclam: «cheu».
21) Plec de 4 × 2, folis 161-168, amb reclam: «cellui».
22) Plec de 4 × 2, folis 169-176, amb reclam: «Ancores».
23) Plec de 4 × 2, folis 177-184, amb reclam: «ou menachant»
24) Plec de 4 × 2, folis 185-192, amb reclam: «lequel dist»
25) Plec de 4 × 2, folis 193-200, amb reclam: «leur mistere»
26) Plec de 4 × 2, folis 201-208, amb reclam: «contraria»
27) Plec de 4 × 2, folis 209-216, amb reclam: «france»
28) Plec de 4 × 2, folis 217-224, amb reclam: «moy»
29) Plec de 4 × 2, folis 225-232, amb reclam: «des esleux»
30) Plec de 4 × 2, folis 233-240, amb restes de reclam: «Se aussy»
31) Plec de 2 × 2, folis 241-244.

Els folis 242v-244r són buits.
La disposició del pergamí a l'interior dels plecs és: carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn.

8. Foliació contínua, en tinta negra, del segle XIX, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: Ha sucumbit a la cisalla. N'hi ha restes als folis 179ss.

11. Forats per al ratllat visibles als folis 108ss. En molts folis han desaparegut per efecte de la cisalla.

12. Sistema de ratllat en tinta malva. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-244. Fol. 1ra, *inc.* del pròleg [*rúbrica*]: «Cest le prologue de ce present liure des angles Compile par frere franchois eximines de lordre des freres mineurs a la requeste du Roy darragon [*fi de rúbrica*]. A moult sage et honnourable seigneur messire Pierre dartes cheualier chambellan de tres hault et puissant prince Jehan par la grace de dieu Roy darragon le sien seruiteur frere franchois eximines de lordre des freres mineurs a soy mesmes toute Reuerence en cellui eternel dieu qui est pere de tous les sains beneures espris en gloire. Monseigneur plaise vous scauoir que lentiere et feruente deuotion que aues de long temps aux glorieux angles de paradis sy ma esmeu de compiler et escripre...»

Fol. 2r, *exp.* del pròleg: «... Et le quint traictie parle de saint michiel leur honnourable president».

Fol. 2r, *inc.* de l'obra [*rúbrica*]: «Premier chapitle qui parle de la nature et haultesse des sains angles [*fi de rúbrica*]. Nature angelicale est tant haulte merueilleuse et excellent cree et exaulcee ordonnee et glorifiee par notre seigneur dieu quelle passe tout notre entendement selon lestat que nous sommes de present en cest mortel monde. Et tant que de leur haultesse ne poons penser ne escripre ne parler proprement selon quelle est de fait ne selon que requiert leur glorieuse magnificence et Reuerence...»

Fol. 242r, *exp.* de l'obra: «... Toutesfois tout ce qui est icy escript je le soubmets tousiours ala correction de notre mere sainte eglise laquelle dieu voeulle (*sic*) tenir en parfaite vnion exaulcier conforter et adrescher tousiours et ses ennemis abaissier et aduiser ainsy comme il scet que besoing est par sa sainte bonte pitie et misericorde. Et vous et nous ainsy faice et tous loiaulz crestiens. En special par les merites du glorieux prince monseigneur saint michiel larchangle et des sains angles de paradis. Ausquelz vous Recommande ainsy cherement comme je puis. Et auec ce soit touiours notre seigneur Jhesucrist auec vous par sa sainte clemence Amen. | Explicit tout le liure des sains angles. Deo gracias».

Fol. 244v, escrit per una mà del s. XVI: «Le liure des anges compose | par frere francois de ximenes | de lordre des freres mineurs | adresse a messire pierre dartes chambelain | du prince Jehan Roy daragon».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Livre des anges*, traducció en francès del *Libre dels àngels.*

4. Catàlegs: H. Omont et L. Auvray, *Bibliothèque Nationale. Catalogue des Manuscrits français. Ancien Saint-Germain Français. II. N°s 17059-18676 du*

fond français, París, Ernest Leroux Éditeur 1898, 8-9; MARTÍ, *Eximenis*, 467; GASCÓN, 40-44.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 140 × 180, a columna tirada. Impaginació: 30 + 140 + 45 × 30 + 180 + 70.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. Línies 25/24. UR = 7,5.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica librària del segle XV, més gruixuda que la dels altres mss. eximenisians francesos, d'un format semblant a la del ms. 4030 de la BNM. Les diferències de *ductus* no dissimulen que es tracta d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Fol. 1r, caplletra A del pròleg ornada amb una miniatura que representa un àngel (sant Miquel?) amb un dimoni als seus peus. La lletra és blava sobre fons d'or. Al principi de cada tractat, llevat del quart, folis 9r, 34v, 180r, altres caplletres blaves sobre fons d'or amb puntejats i filigranes de motiu floral. Al començament del quart tractat hom va deixar quatre línies buides entre la rúbrica i el primer capítol, fol. 114v, on s'havia d'executar la caplletra corresponent, ara vacant. Inicials de capítol blaves i vermelles alternades, molt simples. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. Dins els paràgrafs, majúscules amb tocs de groc. Algunes lletres caudades.

6. Notes: Fol. 5r, 23r, 25v, 32r, 49r, 56v, 58v, 65r, 66r, 79r, 82v.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions: Fol. 25r, 41r, 98v.

11. Antigues signatures: Fol. Ir, angle superior dret, escrit amb llapis: «St Germ 1289». Angle inferior dret, escrit en tinta per una mà del s. XVIII o XIX: «N. 1920». En llapis vermell hom ha corregit el número *20* en *19*.

12. Notícies històriques: Al marge inferior del fol. 1v, ex-libris enganxat, amb inscripció impresa: «Ex Bibliotheca MSS. Coisliniana olim Segueriana, quam Illust. Henricus du Cambout, Dux de Coislin, Par Franciae, Episcopus Metensis, etc. Monasterio S. Germani a Pratis legavit An. MDCC XXXII».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Des del seu ingrés a la BN el manusctit no ha estat mai restaurat, ni tan sols no ha rebut nova relligadura. Al començament, els folis 1-24 tenen l'angle inferior dret ratat. Hi ha alguns forats de corc i algun ull al pergamí. Els folis 231-239 tenen el marge superior força malmès. Els folis 240-244 han perdut completament aquell marge i necessitarien ésser reparats. Llevat d'aquests defectes, el pergamí és bo, molt clar, i el volum es llegeix perfectament.

2. Datació: Anys centrals del segle XV.
3. Origen francès.
4. Propietaris i procedència: Seguier-Coislin-Saint Germain-Bibl. Nat.

169

8. París, BNF ms. fr. 13211

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 155 × 225 × 60.
b) Material: Ànima de cartró, recoberta de paper.
c) Indicacions escrites: Contratapa I, etiqueta de paper enganxada amb la cota actual del ms.: «FR | 13211». Sobre aquesta etiqueta, restes de dues altres etiquetes raspades.
d) Elements decoratius: Ambdues tapes són cobertes amb paper d'aigues de color fosc.
2. Llom de pell, amb ànima de cartró. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant sis nervis interns. A l'exterior hi corresponen sis seccions sense nervis externs.
b) Descripció de les seccions: 1) i 3)-5), ferros daurats amb la corona i l'anagrama de la BR; 2) teixell de pell roja amb el nom de l'autor i el títol en majúscules: «Fr. Eximénès | Le livre des Anges»; 5)-6) etiqueta de paper fragmentada amb la cota actual del ms.: «FR | [1]321[1]».
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + II, amb filigrana al foli de g. inicial II de «F D T». Foli inicial de g. Iv, antiga signatura: «Suppl. Fr. 1557». Foli inicial de g. IIr: «Volume de 283 feuillets | 7 Novembre 1894». Foli inicial de g. IIIr, nota d'una mà del s. XVIII tardà: «Ce traité ou Livre des Anges a été composé par Fr. François Eximinés ou Ximenés de lordre des ff. Mineurs en 1392. il etoit de Girone et fut Evesque dElne ou perpignan. Selon les apparences ce Livre a été écrit en Lange Catalane et celui cy n'en est qu'une traduction. Louvrage est dedié au Maitre d'Hotel de Joan dArragon. la 1ere Edition de ce traité des Anges a été imprimée a Geneve le 23 mars 1478. Cet exemplaire se trouve dans la Bibliothèque publique de Geneve | Voyés la B B raisonnée. tome 25. page 271-272 etc. annee 1740».[147]
c) Cobertes (folres) de paper d'aigues a les contratapes i al recto del foli inicial de g. I i al verso del foli final de guarda II.
e) Capçalera sense capçada.
g) Llavis amb el mateix paper d'aigues que les cobertes.
4. Conclusió. Data: Finals del segle XIX, ca. 1894.

147. És la *Bibliothèque raisonnée des ouvrages des savants de l'Europe*, 52 toms, Amsterdam 1728-1753.

II. Cos del volum

1. Composició material: Ms homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: III + 2-283 + II.
5. Dimensions: 150 × 215 × 58.
6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis 2-17, amb reclam: «Morice».
2) Plec de 8 × 2, folis 18-33, amb reclam: «si fais».
3) Plec de 8 × 2, folis 34-49, amb reclam: «Chappitre VIIIe».
4) Plec de 8 × 2, folis 50-65, amb reclam: «Chappitre XVIe qui».
5) Plec de 8 × 2, folis 66-81, amb reclam guillotinat: «par les[...?]».
6) Plec de 8 × 2, folis 82-97, amb reclam guillotinat: «Et si [prens?]».
7) Plec de 8 × 2, folis 98-113, amb reclam: «tourmentes par».
8) Plec de 8 × 2, folis 114-129, amb reclam: «et que laloy».
9) Plec de 8 × 2, folis 130-145, amb reclam: «elle racontast».
10) Plec de 8 × 2, folis 146-161, amb reclam: «vertueuse».
11) Plec de 7 × 2, folis 162-175, amb reclam guillotinat: «Et par [...?]».
12) Plec de 7 × 2, folis 176-189, sense reclam.
13) Plec de 8 × 2, folis 190-205, amb reclam: «tousiours sera».
14) Plec de 8 × 2, folis 206-221, amb reclam: «vertues», iterat *alia manu.*
15) Plec de 7 × 2, folis 225-235, amb reclam: «fois cecy».
16) Plec de 8 × 2, folis 252-267, amb reclam: «lange se disparust».
17) Plec de 8 × 2, folis 252-267, amb reclam guillotinat: «en cestui glorieulz prince».
18) Plec de 8 × 2, folis 268-283.

8. Foliació del s. XIX en tinta negra, a l'angle superior dret del recto dels folis, del 1 al 283, començant pel foli de guarda inicial III, on hi ha la nota suara transcrita.

9. Numeració de plecs feta al moment de la darrera relligadura, durant el s. XIX, en llapis, al primer full de cada plec, en xifres romanes de I a XVIII, que substitueix una primitiva numeració amb lletres i xifres romanes, guillotinada en el curs de la darrera o d'alguna relligadura anterior, de la qual se'n veuen testimonis a partir de foli 346 («cI»).

10. Filigranes: a) De la flor de lis, del tipus Briquet II 6911, datada a París a partir del 1457: folis 1-33, 37-46, 50-135, 140, 144, 178-207, 220-225, 232-238, 250-252, 267-268, 283.

b) De l'ancora, del tipus Briquet I 383, datada a Saint Mihiel a partir del 1454: folis 35, 48, 136-139, 142, 147-160, 274-277.

c) De la ballesta, del tipus Briquet I 726, datada a Troyes a partir del 1447, amb variants idèntiques a París 1448-1452: folis 162-171, 209-219, 227-231, 240.

d) Del creixent, del tipus BRIQUET II 5300, datada a Basilea a partir del 1444: folis 244, 248, 255-260, 270-272.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-283. Fol. 1, *inc.* del pròleg: «A moult honorable et sage seigneur Monseigneur Pierre dartes maistre racional du treshault seigneur Jehan par la grace de dieu Roy darragon Le sien seruiteur frere francoyz [*cancell*: eximines | *in marg dext:* = Minime] a soy mesmes auecques toute Reuerence en celuy eternel dieu qui est pere de tous les sains et bieneureux esperis en gloire Monseigneur plaise vous sauoir que entiere et feruente deuotion que vous aues des long temps aux glorieux anges de paradis ma esmeu d'escripre et compiler...».

Fol. 3r, *exp.* del pròleg: «... Le quint et dernier traicte de leur honnorable presidence».

Fol. 3r, *inc.* de l'obra: «Chapitre premier, qui met la haultesse et nature de la glorieuse compaignie angelical | Angelical nature est tant haulte merueilleuse et excellent cree et exaussiee ordonnee et glorifiee par notre seigneur quil passe tout nostre entendement selon lestat que nous sommes de present en ceste mortelle vie, en tant que de leur haultesse et dignite ne pouons penser ne escripre ne parler [*seq* ne parler *iter expunc*] proprement selon que est de fait Ne selon que requiert leur glorieuse magnificence et reuerence...».

Fol. 283 v, *exp.* de l'obra: «... Toutesfois ce qui est escript je le soubzmets a la correction de notre mere sainte eglise laquelle Dieu vueille exaulsier et adrecier tousiours par ses merites et par les merits de monseigneur saint michel et des sains anges Ausquelz vous Recommande tant que je puis et scay. Et soit auec vous tousiours par sa clemence Amen. Deo gracias Alleluya | Explicit liber de angelis».

Ib., exp. del copista: «Tu qui suxisti de virgine virgineum lac | celestis Reg[ni] scriptorem participem fac».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Livre des Anges*, traducció en francès del *Llibre dels Àngels.*

4. Catàlegs: H. OMONT, *Bibliothèque Nationale. Catalogue général des Manusctits Français. Ancien Supplément Français. III. N°s 13091-15369*, París 1896, 12; MASSÓ, *Les obres*, 631; MARTÍ*, Eiximenis*, 467; GASCÓN, 44-49.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 80 × 132, a columna tirada, de 29-31 línies. Impaginació: 20 + 80 + 40 × 28 + 132 + 60.

2. Tipus de ratllat: Com el del ms. anterior. UR variable

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda francesa del s. XV, de tres mans: a) fol 2-10r; 10v-33v; b) fol. 10r, línies 13-36; c) fol. 34r-283v.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Inicial de doble traç vermell amb tocs de blau i vermell al seu interior, en ziga-zaga, f. 2r. Inicials de capítol vermelles. Algun calderó vermell. Factura força elemental i modesta.

6. Notes i signes de nota: Fol. 5r, 10v-11v, 14v-15r, 23v-24r, 36v-37r, 38r, 39r, 42r, 44r, 45r, 49r, 50rv, 52v, 54v-56r, 58v-59r, 60r, 64r, 66r-68r, 69v-71r, 72r-74r, 75r-76v, 79r, 80r, 81r, 82v-83v, 86r, 88r, 94v-96r, 107r, 108v, 110v-113r, 114v, 164r, 117r, 119r, 121r, 125v, 133v, 141v, 148r, 150r, 151r, 153r-154v, 156v, 159r, 160r, 163r, 167r, 170v, 180r, 186r, 188v, 189v, 190r, 191r, 192v, 193r, 194r, 196rv, 198v, 199rv, 201r, 206v, 207r, 209v, 211rv, 212v, 213r, 215v, 217r-218r, 222r-226r, 228r, 229r, 231r, 238r, 239r-240v, 241v, 244r, 245r, 246r, 247r, 248r, 251rv, 254r, 255v-256r, 259r, 260r, 264rv, 265v, 267rv, 272rv, 276r, 277r, 279r, 280rv.

Manícula als f. 56r, 75v.

Hi ha algunes notes estranyes i diverses *probationes pennae:* F. 39v, marge inferior: «Je soubz signé bussesse»; f. 78r, marge dret, escrit en vertical i començant per baix: «en mon»; f. 99r, marge dret, en vertical, repetides les lletres *b, d, o, g;* f. 102r, marge inferior: «A tous ceux qui [*gargot*]»; f. 103r, marge dret: [*gargot*]; f. 146r: «A vous», «Anfra(?)»; f. 234v: «quil son». Al foli 162r, marge dret, dues notes raspades, il·legibles fins i tot amb llum ultraviloleta, de la primera de les quals hem copsat alguns mots escadussers: «Ce nom [... ... ...] jour et nuit a [... ... ...] lhomme de [... ... ...]».

7. Segell de la Bibliothèque Nationale al foli 2r i 283v.

10. Revisions i correccions: Fol. 2r, 3v, 5r-6r, 8r, 10v-16v, 19v-21r, 23r, 24r, 25v, 34r-36v, 39r, 41r-48v, 50r-65r, 68v-72v, 73v, 74v-75v, 77v, 79v-80v, 81v-84r, 86r, 87r-88r, 116v, 118r, 119r, 120r, 123rv, 130r, 131v, 146v, 149r, 161v, 165r, 170r, 172v-173r, 174v, 182v-183r, 190v, 195r, 196v, 200r, 202rv, 213r, 214v-215r, 216v, 221r, 222r, 226v, 228v, 230r, 231v, 233rv, 237r, 247r, 248v, 250r, 253v, 268rv, 275r, 278r, 282v, 283r.

11. Antigues signatures: Fol. 2r, marge superior dret, en tinta negra: «Supl. fr. 1557».

12. Notícies històriques: El ms. és generós en notes d'un seu possessor, Gaucian Gilleberz, mestre forner a Estz. La primera és al f. 3ra, marge superior: «Ce Lliure a pertient a Gaucian Gilleberz mestre boulanger en ceste ville destz» Continuen les notes al f. 6r, marge inferior : «Gaucian gilleberz»; f. 283v, marge superior: «Ce liure est a Gaucian Gilleberz maitre boullanger en cestz»; marge esquerre: «Gaucian Gilleberz»; marge inferior: «Guilleberz». El possessor insinua un cert humor en una nota posada al marge superior del f. 6r: «Dieu gar de mal tous compagnons de la boullangerie qui souuent vont desme les champs [...] la bourse mal garnie depuys paris». Aquestes notes semblen escrites en lletra del s. XVII. Al foli 39v, al marge inferior, una nota de mà diferent: «Je soubz signé bussesse», un altre possible possessor del ms.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: El llom és després de la coberta davantera, de tal forma que es veu el paper que recobreix els nervis interiors. Estrip a l'interior del foli 175. Estripat també el marge superior del foli 254, sense pèrdua de text. Forats als folis 281-283. El paper és molt sec i, per tant, fràgil.

2. Datació: Segona meitat del s. XV.

3. Origen francès.

4. Propietaris i procedència: Gaucià Gilleberts, s. XVII. Bussesse? *Supplément français.*

170

9. París, BNF, ms. fr. 1791

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 150 × 220 × 60.

b) Material: Pasta de paper, coberta de pell roja.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, etiqueta de paper blanc enganxada amb la cota actual del ms: «FR. | 1791». A l'angle superior dret, etiqueta de paper escantonada en la seva part superior, buida.

d) Elements decoratius: Rectangle que ressegueix els cantons de les dues cobertes, fet amb tres fils d'or. Al seu interior, altre rectangle menor, construït també amb tres fils d'or. Els dos rectangles són separats entre ells per un escut a cada angle que porta una doble P amb corona comtal al damunt. A l'interior del rectangle menor, armes: Escut faixat, carregat amb lambeu. Són les inicials i les armes de Philippe, comte de Béthune.

2. Llom de la mateixa pell i color. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interns, que treuen cinc nervis externs, formant sis seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) i 4)-6), ferros daurats amb doble P i corona comtal al damunt; 2)-3) majúscules daurades amb el títol donat a l'obra pel bibliotecari de Béthune: «Manuscrit | de la | creation | et des | ordre (*sic*) | des anges».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: IV + IV. Als f. de g. inicials, filigrana de nom no llegible; del raïm, del tipus Briquet IV 13074, datada a Lió a partir del 1587, amb variants a Tolosa a. 1589-1590. Als f. de g. finals, filigrana d'armories no trobades en repertoris. Possiblement una sigui variant de la que reporta W. A. Churchill, *Watermarks in Paper in Holland, England, France etc in the XVII and XVIII centuries and their interconnection*, Nieuwkoop, De Graaf Publishers 1990, nº 305, que són les armes de França i Navarra.

Fol. de g. inicial Ir, angle superior dret, en tinta: «Theol. 101». És la signatura provisional que abans del 1682 el bibliotecari Clément va donar al libre quan, amb tota la col·lecció Béthune, va entrar a la Bibliothèque Royale: cf. L. DELISLE, *Cabinet des manuscrits*, I, 269. A sota: «7844», cota del ms. en ingressar-hi.

c) Cobertes (folres) de paper d'aigues.

d) Talls daurats.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis amb ferros daurats.

4. Conclusió. Data: s. XVI o principis del XVII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper.

3. Folis: IV + 269 + IV.

4. Dimensions: 142 × 205 × 50.

5.Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis 1-16, sense reclam.

2) Plec conjectural de 8 × 2, folis 17-32, sense reclam.

3) Plec conjectural de 8 × 2, folis 33-48, sense reclam.

4) Plec conjectural de 8 × 2, folis 49-68, sense reclam.

5) Plec conjectural de 8 × 2, folis 69-80, sense reclam.

6) Plec conjectural de 8 × 2, folis 81-96, sense reclam.

7) Plec conjectural de 8 × 2, folis 97-112, sense reclam.

8) Plec conjectural de 8 × 2, folis 113-128, sense reclam.

9) Plec conjectural de 8 × 2, folis 129-144, sense reclam.

10) Plec conjectural de 8 × 2, folis 145-160, sense reclam.

11) Plec conjectural de 8 × 2, folis 161-176, sense reclam.

12) Plec conjectural de 8 × 2, folis 177-192, sense reclam.

13) Plec conjectural de 8 × 2, folis 193-208, sense reclam.

14) Plec conjectural de 8 × 2, folis 209-224, sense reclam.

15) Plec conjectural de 8 × 2, folis 225-240, sense reclam.

16) Plec conjectural de 6 × 2, folis 241-252, sense reclam.

17) Plec de 4 × 2, folis 253-260, sense reclam.

18) Plec coix de 4/5, folis 261-269, amb taló abans de la segona meitat de plec.

En aquesta distribució només és clar el plec 1), car entre el foli 8 i el 9 es veu el fil del cosit. Aquest fil no es torna a veure fins cap al final del ms., entre els folis 256 i 257. Al marge inferior del foli 20v hi ha restes del que hauria pogut ésser un reclam; l'absència d'altres reclams, però, imposa reserves serioses sobre el caràcter d'aquesta romanalla. Entre folis 264 i 265 s'hi veu un taló. Amb aquests pobres indicis, creiem que els dos darrers plecs es deixen reconstituir fàcilment.

8. Foliació contínua, en tinta negra i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis, de 1 a 269.

9. No es veu rastre de numeració de plecs.

10. Filigrana de la flor de lis dins escut sobrepujat de creu de la Passió, del tipus BRIQUET II 7216, datada a Angers a partir del 1467, amb variants a Le Mans a. 1470, i Chateaudun a. 1477.

12. Sistema de ratllat en tinta malva. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-158. Fol. 1r, *inc*. [*rúbrica*]: «Le premier chappitre du quart liure qui enseigne quelle fut la creacion et ordonnance des anges en leur commencement [*fi de rúbrica*] Puis que nous auons declaire es precedens chappitres et traictez de la nature angelique et comment elle est en soy haulte et composee comme traicte le premier traicte. Et apres comment est ordonee par troys gerarchies et par IX ordres comme dit le second traicte Apres comment ladicte nature angelique est deputee depart notre seigneur dieu a nous faire mains et pluseurs (*sic*) foiz profitables et honnorables seruices selon quest traicte ou tiers liure precedent Aprestut (*sic*) reste a traictez (*sic*) selon qua este dict au commancement de ce liure de leur victoire feruente. Et affin que meulz | *fol. 1v* | veons adroit ad ce point parlerons premierement vng peu de la maniere comment ils furent instituez et creez par notre seigneur dieu...».

Fol. 268v, *exp*.: «... omme mortel ne pourroit dire la haultesse valoir et excellence des sains anges selon que dit damascenus en ses sentences. Acheue donques cestuy liure des sains anges selon mon ignorance compose des diz des sains docteurs e peres ne Reste sinon de fayre graces adieu tout puissant et renuoyant a vous tres honnorable chevalier messire pierre dartes maistre dostel et chambellain de treshault prince et seigneur Jehan par la grace de dieu Roy daragon Regnant lan mill CCC IIII^{xx} et XII suppliant...» [*fine mutilus*].

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Livre des Anges*, tractats quart i cinquè complets, traduïts en francès del *Llibre dels àngels*.

Quart llibre, folis 1r-158r [57 cc.]

Cinquè llibre, folis 158r-268v [50 cc.]

4. Catàlegs: *Bibliothèque Imperiale. Departament des Manuscrits. Catalogue des manuscrits Français. Tome Premier. Ancien Fonds*, publié par orde de l'empereur, Paris, Didot 1868, 314a; MASSÓ, *Les obres*, 631-632; MARTÍ, *Eximenis,* 467; GASCÓN, 49-57.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 90 × 130, a columna tirada, de 22-26 línies. Impaginació: 15 + 90 + 35 × 20 + 130 + 55.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda francesa del s. XV, molt cursiva i irregular, de cos gruixut. Dues mans: a) fol. 1r-4v; b) fol. 5r-268v.

4. Reclams: no n'hi ha.

5. Decoració: Inicials de capítol vermelles, de dues línies de gruix, alguna (per exemple, fol. 47v) amb puntejat i una mica de color negre. Rúbriques [sense realitzar les dels folis 1r-40r, ni dels folis 265v-268r]. Calderons vermells. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de vermell. Lletres caudades. Algunes vegades, a final de capítol, l'espai que queda en blanc és omplert per una línia vermella en ziga-zaga. Les caplletres dels folis 47v i 83v ostenten dibuixos infantils; al fol. 86r hom hi remarca una banderola. El copista en general no respecta la caixa d'escriptura ni l'horitzontalitat de les línies. En algunes pauses del text, taques vermelles.

7. Segells de la Biblioteca Reial als folis 1r i 268v.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions: F. 13v, 14v, 16r, 18v, 46r, 51r (del rubricador), 61r, 62r, 63r, 64r, 73r, 78v, 86v, 95v, 103v, 118r, 121r, 137v, 193r, 212r.

11. Antigues signatures: Fol. 1r, angle superior dret: «7844».

12. Notícies històriques: Al foli 14 i 269r, noms de possibles possessors: Delaizé [foli 1r i 269r, *dalt de tot*], Jean Dauyd [*ib*]. El nom de Jehan Dauyd es repeteix al marge inferior del f. 29r; al f. 52v a l'inrevés «Dauyd Jean»; foli 269v: «Dauy». La tosquedat de la lletra i de la factura del volum indicaria que es tracta d'una còpia privada.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: A partir del foli 200, el ms. ha patit humitats i corc. Des del foli 255 fins al 269 sota la caixa d'escriptura hi ha una zona progressivament foradada i degradada, afortunadament sense pèrdua de text.

2. Datació: Segona meitat del s. XV.

3. Origen: Francès.

4. Propietaris i procedència: Hippolyte de Béthune, comte de Selles i marquès de Chabris (1603-1665), Lluís XIV (a. 1664).

171

10. Chantilly, Bibliothèque et archives du musée Condé, ms. 143

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 210 × 305 × 75.

b) Material: Pasta de paper recoberta de pell marró de vedell, marbrada.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, a dalt i centrada, etiqueta amb escut dels Bourbon-Condé i inscripció: «Museé Condé».

d) Elements decoratius: Armes de Bourbon-Condé, com el ms. Chantilly 142, supra n. 54.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant cinc dobles nervis interns, que en formen altres tants d'externs i sis seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) i 4)-6), ferros daurats amb motiu floral central; 2)-3) títol en majúscules daurades: «Le livre | des Anges | par Fr. Eximenes | ecrit en 1452». Sobre la secció 6), a baix de tot, etiqueta rodona amb cota antigua del ms.: «634».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + II. El primer f. de g. inicial és de pergamí. Els altres són de paper del s. XVIII amb filigrana del raïm i data: «1770». Foli de g. inicial Iv, angle inferior esquerre, etiqueta rodona amb cota antigua del ms.: «634». F. de g. inicial IIr, dalt de tot, marge dret, en llapis, signatures antigues: «634/X, XIX^{B}/33».

c) Cobertes (folres) de paper d'aigües, que cobreix també el recto del f. de g. inicial i el verso del final.

d) Talls amb decoració d'aigües.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis amb tres filets daurats, gairebé esborrats els del llavi inferior.

4. Conclusió: És del s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis II + 418 + II.
5. Dimensions: 200 × 290 × 64.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam: «raison e science».
2) Plec coix de 5/6, folis 13-23, amb reclam: «dun homme compare».
3) Plec de 6 × 2, folis 24-35, amb reclam: «ces tant haulx et».
4) Plec de 6 × 2, folis 36-47, amb reclam: «dedans nous»
5) Plec de 6 × 2, folis 48-59, amb reclam: «Et par ta grant»
6) Plec de 6 × 2, folis 60-71, amb reclam: «priere et deuotion»
7) Plec coix de 6/5, folis 72-82, amb reclam: «-sement Car ainsy»
8) Plec de 6 × 2, folis 83-94, amb reclam: «sont par leurs pe-»
9) Plec de 6 × 2, folis 95-106, amb reclam: «tant sont tousiours»
10) Plec de 6 × 2, folis 107-118, amb reclam: «purgatoire»
11) Plec de 6 × 2, folis 119-130, amb reclam: «souuentesfois»
12) Plec de 6 × 2, folis 131-142, amb reclam: «par les saincts»
13) Plec de 6 × 2, folis 143-154, amb reclam: «que lexecucion»
14) Plec de 6 × 2, folis 155-166, amb reclam: «ce soit»
15) Plec de 6 × 2, folis 167-178, amb reclam: «cheuz Et selon»
16) Plec de 6 × 2, folis 179-190, amb reclam: «Sur ceste»
17) Plec de 6 × 2, folis 191-202, amb reclam: «Car ainsy come»

18) Plec de 6 × 2, folis 203-214, amb reclam: «les angelz leur»
19) Plec de 6 × 2, folis 215-226, amb reclam: «soit obscurcy»
20) Plec de 6 × 2, folis 227-238, amb reclam: «paraceux»
21) Plec de 6 × 2, folis 239-240, amb reclam: «Je te diz encor»
22) Plec de 6 × 2, folis 241-262, amb reclam: «hommes que le»
23) Plec de 6 × 2, folis 203-276, amb reclam: «lequel sera pour»
24) Plec de 6 × 2, folis 277-286, amb reclam: «Il sensuyt se»
25) Plec de 6 × 2, folis 287-297, amb reclam: «quil a fait et»
26) Plec de 6 × 2, folis 298-309, amb reclam: «le malereux lucifer»
27) Plec coix de 6/4, folis 310-319, amb reclam: «Chap. X^{e} qui»
28) Plec de 7 × 2, folis 320-333, amb reclam: «prieres de sainct»
29) Plec de 6 × 2, folis 334-345, amb reclam: «La Raison»
30) Plec de 6 × 2, folis 346-357, amb reclam: «par les voyes»
31) Plec de 6 × 2, folis 358-369, amb reclam: «et les liurerions»
32) Plec de 6 × 2, folis 370-381, amb reclam: «prescheront»
33) Plec de 6 × 2, folis 382-393, amb reclam: «auec toute»
34) Plec de 6 × 2, folis 394-405, amb reclam: «deuot a monsseigneur»
35) Plec coix de 8/5, folis 406-418.

El plec 2) du taló inicial, que seria el foli *b1* del plec. El seu incipit «et tout esperit» no coincideix amb el reclam del plec anterior. S'ha perdut, doncs, una part del capítol VIII i el començament del cap. IX del primer llibre o tractat.

El plec 7) té un taló a l'inici de la segona meitat del plec, entre foli 77 i 78. S'ha perdut un foli que duia part del cap. VIII de la segona part.

El plec 25) té un foli estripat per la part superior entre folis 293 i 294, el qual no ha estat foliat; hi ha pèrdua del final del cap. 51, i de part del principi del 52 de la quarta part o tractat.

Al plec 27) hi ha pèrdua de text entre folis 315 i 316 (chap. VII de la cinquena part o tractat) i entre folis 317 i 318 (chap. VIII).

8. Foliació contínua, en tinta sèpia i xifres aràbigues, al costat dret superior de la caixa d'escriptura, per una mà del s. XVI.

9. Numeració de plecs en la seva primera meitat: a1-6, b2-6, c1-6, d1-6, e1-6, f1-6, g1-6, h1-6, i1-6, k1-6, l1-6, m1-6, n1-6, o1-6, p1-6, r1-VI, s1-6, t1-6, v1-6, x1-6, y1-6, [----]1-7, z1-5, g1-6, +1-6, |- 1-6, [-----]1-VII, G1-6, [----]1-VI,[----]1-6, [----]1-6, [----]1-6, [----]1-6, X1-VIII. En el recto dels folis on apareixen els reclams, el plec és numerat en xifres romanes.

10. Filigranes de la flor de lis dins escut coronat, que no trobem repertoriada.

III. Contingut literari

1. Folis 1-411r. Fol. 1r, *inc.* del pròleg: «Cest le prologue de ce present liure des Angels compose par frere Francoys Eximines de lordre des freres mineurs a

la requeste de messire Pierre Dartes chevalier gouuerneur jadis du Roy darragon. | A moult honorable et sage seigneur Monseigneur Pierre Dartes maistre racional de tres hault et puissant prince Jehan par la grace de dieu Roy darragon le sien serviteur frere Françoy[s] Eximenez de lordre des freres mineurs auec toute Reuerence En celuy eternel dieu qui est pere de tous les sains et beneurez esperiz en gloire. Monseigneur plaise vous scauoir que lentiere et feruente deuocion que auez de long temps aux glorieux angelz de paradis si ma esmeu de compiler vng liure et escripre aucunes de leurs dignites Regime et ordinacion principaulte...»

Fol. 2r, *exp.* del pròleg: «... Le quint et derrenier liure parle et traicte de leur honorable president Cest de monseigneur sainct Michiel».

Fol. 2r, *inc*. de l'obra: «Le premier chappitre parle de la haultesse excellent de la glorieuse compaignie angelical. | Angelicalle nature est tant haulte merueilleuse et excellent cree et exaulcee ordonnee et glorifiee par notre seigneur dieu qui passe tout notre entendement selon lestat que nous sommes de present en ceste mortelle vie en tant que de leur haultesse et dignite ne pouons penser ne escripre ne parler proprement selon que est de fait ne selon que |*fol. 2v*| Requiert leur glorieuse magnificence e Reuerence...»

Fol. 410v, *exp*. de l'obra: «... Toutesfois tout |*f. 41r*| ce qui est escript Je le soubmets tousiours ala correction de la saincte mere eglise Laquelle dieu vueille exaulcier conforter et adressier par sa misericorde et a vous et a nous si face et tout votre hostel en especial par les merites de monseigneur saint michiel et des saincts angelz Ausquelz vous Recommande ainsy chierement comme Je puis e en tout auec vous Jhesucrist tousiours par sa clemence | Amen | Explicit le liure des angelz | Deo gracias Amen».

Fol. 411r, *inc.* de l'oració a sant Miquel: «Sancte Michael domini dei nostri archangelorum princeps celestis malicie (*sic*) qui in fine mundi perempturus es anticristum contra deum contumaciter se extollentem...»

Fol. 412r, *exp.* de l'oració a sant Miquel: «... et omnes malignos spiritus ab anima mea Repellat saluator meus Jhesus qui cum patre et spiritu sancto Viuit et Regnat deus per omnia secula seculorum Amen etc.»

Fol. 412r, *exp.* i llarga nota del copista: «Lan de grace Mil IIII^{c} et LII le premier Jour du moys de mars A la Requeste et Instance de honnorable et discrette personne maistre estienne Roussel maistre aux arts a Paris En celuy temps Recteur des escolles a Pontoise fut faict escript et acomply cestuy present liure des saincts Angelz Auquel temps estoit la saincte eglise Romaine en grant paix et vnion en la main de tres sainct pere Nicolas pape V^{e}. Lequel en celuy mesmes temps canonisa Monseigneur sainct... |f. 412v| de lordre des freres mineurs. Et aussy estant le Royaulme de france enla main de Charles de Valoys Roy de france Lequel conquesta gracieusement la duchie de Normendie entierement sur les anglois et le pays de bourdeloys aussy. Et ne restoit plus a conquester fors la conte de Guines et la ville de Calays lesquelz estoient en treuez avecques mon tres redoubte Sieur puissant et victorieulx Monseigneur le duc de bourgoigne. Combien que en celuy mesme temps ou

pou apres la dicte conqueste ainsy faicte aucuns des manans et habitans de la cité de bordeaux auoient mis vng chevalier angloiz nomme Talboth avecques quatre mil anglois dedans ladite cite pourquoy et a este cause le Roy avoit fait grant armee. Et ou temps dicelle mesme date auoit mis le siege devant ledit bordeaulx. Et aussy auoit este en lannee passee grant guerre laquelle duroit encore entre mondit |f. 413r| tres redoubte Sieur le duc de bourgoigne et la ville de gant ou auoit este faicte grande effusion de sant humain mesmement sur les gantoys Rebelles ou pays de Wast Pour laquelle cause mondit Sieur de bourgoigne avoit aussy fait grant armee en ses pays. Nonobstant que lesdites choses ainsy estaicnts on avoit esperance que lesdites guerres auroyent en brief fin a lonneur et victoire du Roy et des princes de son Royaulme et au prouffit et utilite du commun peuple de son Royaulme. Et tout par l'ayde de Dieu et de son eglise militant. Lequel par sa saincte grace et misericorde et par les merites de la glorieuse vierge marie sa doulce mere des saincts Angelz et des saincts et sainctes de paradis vueille garder et conserver en paix et union en prosperite ladite eglise Romaine et ses biensveuillans et le Roy et tous les amans |*f. 413v*| de la coronne et dudit Royaulme Amen».

Fol. 413v, *inc.* de la taula: «... Sensuyt la table de ce present volume signe par le premier Le preambule ou prologue Le premier liure traicte de la transcendant haultesse et nature excellent des saincts angelz Et contient VI chapitres Et XII autres adioustez depuis le VIIIe fueillet...» [*cf. f. 9r, línies 20ss.:* «Ce premier liure nest pas parfait | Il sen fault XII chappitres | Le VIIe chappitre qui enseigne que | les ditz esperiz angelicques...»].

Fol. 418v, *exp*. de la taula: «... Le L[e] et derrenier chapitre conclud son liure en le soubzmettant a la correction de saincte eglise. Explicit».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Livre des Anges,* traducció en francès del *Llibre dels Àngels.*

4. Catàlegs i bibliografia: [H. d'Orléans], *Chantilly. Le Cabinet des Livres. Manuscrits,* t. I, París, Plon 1900, 138-140; *Catalogue général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France. Paris. Bibliothèques de l'Institut. Musée Condé à Chantilly. Bibliothèque Thiers. Musée Jacquemart-André à Paris et à Chaalis,* Paris, Plon 1928, 32-33; Martí, *Eximenis*, 467; Charles Samaran – Robert Marichal, *Catalogue des manuscrits en écriture latine portant des indications de date, de lieu ou de copiste,* vol. I, París, CNRS 1959, 17.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 123 × 183, a columna tirada, de 21-26 línies. Impaginació: 20 + 123 + 50 × 40 + 183 + 75.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda francesa del s. XV d'una sola i mateixa mà, de lletra més aviat grossa.

4. Reclams verticals, en escriptura gòtica cal·ligràfica, i adorns en tinta i tocs de color groc a sota de la línia d'escriptura i als costats superior i inferior del reclam.

5. Decoració: Inicial de pròleg amb filigranes i antenes. Inicials de capítols vermelles i blaves alternades. Lletres caudades. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de groc. Rúbrica abans del quart tractat i gran inicial del quart tractat blava i vermella, amb decoració filiforme, f. 173-174. Altra lletra remarcable, en tinta negra i decoració filiforme al f. 186r. Inicial vermella amb ornamentació filiforme en tinta negra i aplicacions de color groc, f. 191r; segueixen lletres resseguides en color vermell i or, i calderons vermells al recto del foli. Algun text en llatí subratllat en tinta ordinària.

6. Notes: f. 36v. Al f. 418v, final del ms., en lletra cursiva humanística: «Pro tua latissima hirnia | hoc litera si uendo fecit | hoc terra si uendo figit | Jacobus Micbruci | 10 ju. 1608».

7. Segells de la Biblioteca Règia i de la BN als folis 1r, 418v.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions: no se'n veuen.

11. Antigues signatures: cf. I.3.a)

12. Notícies històriques: Raquel Homet, *Dos bibliotecas del condestable Carlos de Bourbon: Moulins y Aigueperse,* dins «Incipit», XIX (1999), 125, núm 254, esmenta «*le livre des Anges,* en papier, à la main» i l'identifica amb l'obra del Pseudo-Dionís; nosaltres creiem que es tracta de l'exemplar que descrivim. El ms. fou incautat en temps revolucionaris i romania a la Biblioteca Nacional després de la Restauració, un cop reconvertida la Biblioteca Nacional en Reial.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: El foli 1, molt malmès, ha estat restaurat. Oxidació avançada a partir del f. 252 fins al 342; reapareix als f. 370-374.

2. Datació: 1452 març 1.

3. Origen francès.

4. Propietaris i procedència: Apareix en l'inventari de la biblioteca dels ducs de Borbó fet el 1523, sota el número 276; passa de Moulins a l'hotel de Condé a París el 1661. Cf. H. d'Orleans, *o. c.,* 140.

172

11. París, Bibl. de l'Arsenal, ms. fr. 5177

I. Enquadernació

El ms. és guardat dins capsa de cartró recoberta de tela gris clara.

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 205 × 295 × 55.

b) Material: Posts recobertes de pell de vedell marró, força ennegrida.

c) Indicacions escrites: Inscripció repetida als marges superior i inferior de la tapa I i al marge superior de la tapa II: «A Fierlin.» A banda i banda de la inscripció, corona reial. Contratapes I i II, sengles fulls de pergamí enganxats, amb escritura del segle XIII, que estudiem més avall com a fragments.

Contratapa I, marge esquerre del full de pergamí enganxat, en llapis: «g».

Contratapa II, al full de pergamí enganxat, dues inscripcions. La primera és al marge inferior del full del s. XIII, i està escrita a l'inrevés, en lletra del s. XV: «Chapite[148] de lasne qui dit». La segona és escrita vora l'espai de doblatge, en lletra del s. XVI molt entrat: «Franciscus Ximenes obiit episcopus Elnensis Januar 1409».

d) Elements decoratius: Tres sèries de bordons i mitges canyes formen un rectangle central, amb creu de sant Andreu en el seu interior. Les tres sèries estan separades per orles gofrades amb els motius següents, des dels marges cap endins: flora, quadrúpede, figura humana asseguda. Aquesta darrera es repeteix a banda i banda dels marges on hi ha la inscripció esmentada abans. Sobre la pell i a totes dues tapes, es veuen bé els forats dels claus que subjectaven quatre botons, ara desapareguts.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant set nervis interiors, dels quals són dobles els nervis 2-6, i treuen els corresponents nervis exteriors, formant vuit seccions.

b) Descripció de les seccions: 1)-2) i 4)-8) buides; 3), teixell de pell marró molt clara amb el títol del llibre en majúscules daurades: «LIVRE | DES ANGELES». Sobre les seccions 7) i 8), etiqueta de paper blanc enganxada amb la cota actual del ms.: «Manus | 5177».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I + I, amb filigrana de la lletra P gòtica amb floró i peu forcat, no repertoriada en BRIQUET, semblant als n. 8662, 8678, datades els anys 1478 i 1504.

b) Tancadors en part arrencats, sense els gafets, que devien ésser de metall.

c) Cobertes (folres) amb pergamí del s. XIII, ja dit.

d) Talls amb rombes incisos en sec.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis de la mateixa pell.

h) Cantoneres de coure.

4. Conclusió: Data: Finals del s. XV – principis del XVI.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. miscel·lani.

148. Altra lectura possible: «Esta[n]ce».

2. Matèria: Paper.
4. Folis I + 246 + I.
5. Dimensions: 200 × 280 × 45.
6. Plecs: 1) Plec coix de 4/5, folis 1-9, sense reclam.
2) Plec de 5 × 2, folis 10-19, sense reclam.
3) Plec de 5 × 2, folis 20-29, sense reclam.
4) Plec de 5 × 2, folis 30-39, sense reclam.
5) Plec de 6 × 2, folis 40-51, sense reclam.
6) Plec de 5 × 2, folis 52-61, sense reclam.
7) Plec de 5 × 2, folis 62-71 sense reclam.
8) Plec de 5 × 2, folis 72-81, sense reclam.
9) Plec de 5 × 2, folis 82-91, sense reclam.
10) Plec de 5 × 2, folis 92-101, sense reclam.
11) Plec de 5 × 2, folis 102-111, sense reclam.
12) Plec de 5 × 2, folis 112-121, sense reclam.
13) Plec de 5 × 2, folis 122-131, sense reclam.
14) Plec de 5 × 2, folis 132-141, sense reclam.
15) Plec de 5 × 2, folis 142-151, sense reclam.
16) Plec de 5 × 2, folis 152-161, sense reclam.
17) Plec de 5 × 2, folis 162-171, sense reclam.
18) Plec de 5 × 2, folis 172-181, sense reclam.
19) Plec de 5 × 2, folis 182-191, sense reclam.
20) Plec de 6 × 2, folis 192-203, sense reclam.
21) Plec de 6 × 2, folis 204-215, sense reclam.
22) Plec de 5 × 2, folis 216-225, sense reclam.
23) Plec de 5 × 2, folis 226-235, sense reclam.
24) Plec de 6 × 2, folis 236-246 + f. de g. final I.

Al foli 1r, dalt de tot, en tinta, signatura actual del ms. encerclada: «5177».

7. Fragment de les contratapes: Són dos fulls de pergamí adaptats a folres. Es veu bé el séc deixat a la pell pel doblatge de plec, amb algun estrip en tots dos fulls. Els folis amiden ara 160 × 197, però eren més amples i més llargs, havent estat tallats per tal que s'adaptessin a les contratapes: pel seu marge dret el de la contratapa I i per tots dos marges laterals el de la contratapa II; ambdós pel marge superior, totalment desaparegut, i amb ell la numeració dels folis. La caixa d'escriptura sembla sencera i medeix 120 × 150; és a dos corondells, de 55 mm. Impaginació incerta per la mutilació dels fulls. Escriptura gòtica librària textual formada, tirant a fracta. Les inicials de capítol són blaves i vermelles alternades, amb filigranes i antenes de colors també alternats, vermell i blau. Els dos fulls povenen d'un ms. del segle XIII, amb textos d'un *roman* de la *Table ronde*.

8. Foliació contínua, en xifres aràbigues i tinta sèpia, a l'angle superior dret del recto dels folis, sensiblement posterior a l'escriptura del text.

9. Numeració de plecs: La cisalla l'ha feta desaparèixer, però se'n veuen rastres als folis 52-56 (*f*), 92-96 (*k?*), 125-126, 163-166 (*o*), 172-176 (*p*), 182-186 (*q*), 192-197 (*t*), 205-209 (*v*), 218 (*x?*), 227-230 (*s*).

10. Filigranes: a) de la lletra P gòtica amb floró i peu forcat, com la dels folis de guarda: fol. 1-51, 81-90, 102-246.

b) de la lletra P, gòtica amb peu forcat, del tipus BRIQUET 8351, datada a partir del 1481: folis 52-75, 92-101.

11. Forats: Al fol. 1r, forat al marge inferior esquerre per a definir l'espai dedicat a l'orla per aquella banda. No se'n veuen més.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom per a definir la caixa d'escriptura: 1111 2222. Al foli 8r, ratllat en sec, >>>><<<<, que no coincideix en dimensions amb el ratllat a la mina de plom.

III CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1-215. Fol. 1r, *inc*. del pròleg (*subratllat en vermell*): «Cy commenche le liure des angeles compile par frere franchois Eximines cordelier a la requeste de messire Pierre dartes chambellan de Jehan par la grace de Dieu roy darragon lan mil III^{c} quatre vingts et douse (*fi del subratllat*). A moult sage et honnourable seigneur monseigneur Pierre dartes maistre rational de treshault et puissant prince Jehan par la grace de dieu Roy darragon le sien seruiteur frere franchois eximines de lordre des freres mineurs a soy mesme Auec toute Reuerence en cellui eternel dieu qui est pere de tous les sains et bieneures esperilz en gloire. Monseigneur plaise vous sauoir que lentiere et feruente deuotion que adicts (*sic*) des longs temps aux glorieux angeles de paradis sy me esmeu de compiler et escripre aucunes de leurs dignites regime et ordination principale...»

Fol. 1v, *exp*. del pròleg: «... Le quint e derrenier traictie parle de leur honnourable president Cest de monseigneur saint Michiel».

Ib., *inc.* de l'obra [*rúbrica*]: «Premier chapitre [*fi de rúbrica*] parle de la haultesse et nature de le (*sic*) glorieuse compaignie Angelical. Angelicale nature est tant haulte merueilleuse et excellent cree et exauchie ordonnee et glorifie par notre seigneur dieu quelle passe tout notre entendement selon lestat ou quel nous sommes de present en ceste mortel vie en tant que de leur haulteche (*sic*) et dignite ne poons pensser ne escripre ne parler proprement selon quelle est de fait ne selon que requiert leur glorieuse magnificence et reuerence...»

Fol. 215v, *exp.* de l'obra: «... Toutesfois ce qui y est escript je le submeet tousiours a la correction de notre mere eglise Et a vous et a nous sy face et tout votre hostel en special par les merites de monseigneur saint michiel et des sains angeles Ausquels vous recommande tant chierement comme je puis.

Jhesucrist soit auec vous par sa clemence et glorieuse misericorde pitie (*sic*). Amen | Explicit deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Livre des anges*, traducció en francès del *Libre dels angels.*

4. Catàlegs: Henry MARTIN, *Catalogue général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France. Paris. Bibliothèque de l'Arsenal*, t. V, Paris, Plon 1889, 112; MASSÓ, *Les obres*, 632-633; MARTÍ, *Eiximenis*, 467.

II

1. Fol. 216-246. Fol. 216r, *inc.* (*subratllat en vermell*): Ci commenche le liure de la montaigne de contemplation, faicte par maistre Jehan de Gersons, chancellier de l'uniuersite de paris docteur en theologie la cause descripre en franchois et a gens simples de la matere de contemplation (*fi del subratllat*). Avlcuns se poroient donner merueille pour quoy de matiere haulte comme est parler de la vie contemplatiue Je veul escriptre en franchois plus que en latin et plus aux femmes que aux hommes...»

Fol. 246r, *exp.* «... La tierce maniere est dauoir grace par vnion comme eult monseigneur saint paul et autres excellens contemplatifs. Mais cette maniere ne sui ge mie digne den ouurir ma bouche. Je la laisse a plus grans. | Explicit de la montaigne de Contemplation deo gracias | Scriptor qui scripsit | Cum xpo viuere possit | Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Jean GERSON, *De la montagne de contemplation.*

3. Altres manuscrits: Cf. P. GLORIEUX, *Jean Gerson. Oeuvres Complètes,* vol. VII, *L'oeuvre Française,* n. 297, p. X-XI.

5. Edicions: ID., *ib.,* 16-55.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 130 × 192, a columna tirada, de 28-33 línies. Impaginació: 30 + 130 + 45 × 34 + 192 + 50.

2. Tipus de ratllat: Com el del ms. n. 170. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda francesa de finals del s. XV.

5. Decoració: Inicial d'obra blava i vermella, amb filigrana i antenes. Semiorla al foli 1r, amb motius florals. Inicials de capítol blaves i vermelles, alternades amb inicials només vermelles o blaves. Filigranes i antenes. Textos subratllats en vermell. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de vermell. A remarcar la inicial afiligranada del f. 147r.

Als folis 81v-83r, alguns noms d'autoritats que se citen són escrits en gòtica cal·ligràfica molt gruixuda.

Alguna lletra caudada, f. 95v.

Algun calderó vermell.

Al foli 161v, entre el final del quart tractat i el principi del cinquè, gravat antic de boix en color, que representa sant Miquel vestit de vermell i amb ales de color verd, brandant l'espasa contra el dimoni ajagut sota els seus peus. Fons d'arquitectura gòtica en grisalla. Parquet del terra verd. Orla acolorida al voltant de la composició. A cada angle de l'orla, les figures representatives dels quatre evangelistes (començant per dalt i per l'esquerre): àngel (Mateu) àliga (Joan), taure (Lluc), lleó (Marc).

Dins la vinyeta de l'àngel, a sota, inscripció en lletra gòtica cal·ligràfica: «Archangele deii michael et ora pro nobis».

6. Notes: Fol. 2v, 7v-8r, 166v, 197v, 198v, 200v.

7. Segells de la Bibliothèque de l'Arsenal als folis 2r (que ha deixat taca al fol. 1v), 41r, 246v.

9. Copistes: a) folis 1-132v; b) fol. 132v-161r; c) fol. 162-246.

10. Revisions i correccions: Fol. 56r, 65v, 138r, 229r.

11. Antigues signatures: Fol. 14, marge superior dret, sobre l'orla: «T. F. 46 | I»

12. Notícies històriques: Fol. de g. inic. Ir (*lletra humanística de finals del s. XV o principis del s. XVI*): «Dominus de Sartielle hunc librum fratri Johanni Saliceto, priori fratrum Cruciferorum, dono dedit in sui memoriam».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Fatigats els folis de guarda. Estrips al foli 1. Algunes taques d'humitat. El conjunt és bo.

2. Datació: Darrer quart del s. XV. Les filigranes orienten cap a la dècada 1480.

3. Origen francès.

4. Propietaris i procedència: El senyor de Sartielle, fra Jean Salicet.

173

12. París, Bibl. de l'Arsenal, ms. fr. 5213

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 205 × 285 × 45.

b) Material: Pasta de paper, recoberta de pell color avellana, en gran part descolorida i ara d'un color verdelós.

d) Elements decoratius: A les dues tapes tres filets d'or, units a cada angle per margarites també daurades.

2. Llom de la mateixa pell, color avellana net. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant

sis nervis interiors, als quals corresponen cinc nervis exteriors, el darrer nervi interior no tenint correspondència a l'exterior.

b) Descripció de les seccions: 1) i 4)-6), ferros daurats amb decoració floral; 2)-3), títol en lletres daurades majúscules: «TRAITÉ | DE LA | NATURE | DES ANGES || MANUSCRIT | DE 1387». Sobre la secció 6), etiqueta de paper blanc enganxanda amb la cota actual: «Manus | 5213 | Rés».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + III, de paper amb filigrana «P. FARGEAUD | LIMOSIN | FIN», no repertoriada en BRIQUET ni en CHURCHILL. El f. de g. final I és de pergamí. Indicacions escrites: F. de g. incial Iv, dalt de tot, en tinta negra: [*tatxat*: Nº 69 PM.] Theologie [*tatxat*: Nº 914] B | T.F. | 45». [*centrat*] «Nº 648».

Foli de g. inicial IIr, dalt de tot, centrat: «a».

c) Cobertes (folres) de paper d'aigües.

d) Talls daurats.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis amb dos filets daurats.

i) Punt de lectura: cinta de color vermell.

4. Conclusió. Data: s. XVIII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. miscel·lani.
2. Matèria: Pergamí.
4. Folis: II + 155 + II.
5. Dimensions: 200 × 276 × 40.
6. Plecs: 1) Plec de 4 × 2, folis 1-8, sense reclam.
2) Plec de 4 × 2, folis 9-16, sense reclam.
3) Plec de 4 × 2, folis 17-24, sense reclam.
4) Plec de 4 × 2, folis 25-32, sense reclam.
5) Plec de 4 × 2, folis 33-40, sense reclam.
6) Plec de 4 × 2, folis 41-48, sense reclam.
7) Plec de 4 × 2, folis 49-56, sense reclam.
8) Plec de 4 × 2, folis 57-64, sense reclam.
9) Plec de 4 × 2, folis 65-72, sense reclam.
10) Plec de 4 × 2, folis 73-80, sense reclam.
11) Plec de 4 × 2, folis 81-88, sense reclam.
12) Plec de 4 × 2, folis 89-96, sense reclam.
13) Plec de 4 × 2, folis 97-104, sense reclam.
14) Plec de 4 × 2, folis 105-112, sense reclam.
15) Plec de 4 × 2, folis 113-120, sense reclam.
16) Plec de 4 × 2, folis 121-128, sense reclam.
17) Plec de 4 × 2, folis 129-136, sense reclam.
18) Plec de 4 × 2, folis 137-144, sense reclam.
19) Plec de 4 × 2, folis 145-[149-151] + Foli de g. final I.

20) Plec coix de 1/2, folis 152-154, intercalat abans de l'últim foli de plec anterior, insertat entre el full 3 i el 4.

No és possible veure tots els fils del cosit, sobretot al principi i al final del ms.

L'ordre i disposició dels folis de pergamí és com segueix: carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl-pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn.

8. Foliació contínua, en xifres aràbigues i tinta malva a l'angle superior dret del recto dels folis, d'una mà del segle XVI. Aquesta numeració en substitueix una altra de molt semblant, que desaparegué per efecte de la cissalla i de la qual se'n veuen restes. Les dues numeracions són coincidents: cf. fol. 99.

12. Sistema de ratlla en tinta malva. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-151. Fol. 1r, *inc*. del pròleg: «A moult honorable et sage seigneur monseigneur Pierre d'Artes maistre racionnal de treshault et puissant prince Jehan par la grace de dieu roy darragon le sien seruitur frere francois eximinez de lordre des freres mineurs auec toute reuerence en celuy eternel dieu qui est pere de tous les sains et beneureux esperiz en glorie. Monseigneur plaise vous sauoir que lentiere et feruente deuocion que auez de long temps aux glorieux anges de paradis si ma esmeu de compiler et escripre...»

Fol. 1r, *exp*. del pròleg: «... Le quint et derrain liure ou traictie parle de leur honnorable president cest de monseigneur saint michiel».

Fol. 1v, *inc*. de l'obra: «[*rúbrica*] Le premier chapitre de la haultesse excellent de la glorieuse compaignie angelicale [*fi de rúbrica*]. Angelicale nature est tant haulte merueilleuse et excellent cree et exaulsee ordonnee et glorifiee par notre seigneur dieu qui passe tout notre entendement selon le stat que nous sommes de present en ceste mortelle vie en tant que de leur haultesse et dignite ne pouons penser escrire ne parler proprement selon quest de fait ne selon que requiert leur glorieuse magnificence et reuerence...».

Fol. 151v, *exp*. de l'obra: «... Toutesuoies tout ce qui y est escript ie le submets tousiours a la corrreccion (*sic*) de la saincte mere eglise laquelle dieu vueille exaulcier conforter et adrescier touiours par sa misericorde. Et a vous et a nous si face et tout votre hostel en especial par les merites de monseigneur saint michiel et des sains anges ausquelz vous recommande ainsi chierement comme ie puis. Et en tous soit auec vous ihesucrist tousiours par sa clemence. AMEN | Explicit le liure | des sains anges | Deo gracias | Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Livre des anges*, traducció en francès del *Llibre dels àngels*.

4. Catàlegs: Henry Martin, *Catalogue général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France. Paris. Catalogue des Mss. de la Bibliothèque de l'Arsenal*,

t. V Paris, Plon 1889, 159-160; MASSÓ, *Les obres*, 633; MARTÍ, *Eiximenis*, 467.

II

1. Fol. 152-154. Fol. 152r, *inc.:* «Le Quinziesme jour daoust lan mil quatrecens quatre vingts et troyz le jour et feste notre dame myaoust a vng dimanche nasquit Rene chauuet filz de honnorable homme sire guillaume chauuet bourgeois de tours...».

Fol. 154v, *exp.*: «... Et sa marraine marie chauuet sa tante vesue de feu m^{r} Jehan du Vronay en son viuant notaire et secretaire du Roy».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Notes de naixements i defuncions de la família Chauvet, de Tours, 1483-1536*.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 122 × 178, a columna tirada. Impaginació: 20 +122 + 53 × 30 + 178 + 65

2. Tipus de ratllat: Com el del ms. anterior. Línies 38/37. UR = 4,7.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica cursiva, amb influències de la bastarda, del segle XV, de tres mans.

5. Decoració: Al fol. 1r, orla amb motius florals acolorits amb blau, verd, vermell i or, que emmarca la vinyeta on hi ha una miniatura de 130 × 105, i a sota dinou ratlles de pròleg. La miniatura té el fons blau. Dalt de tot, al centre, la Trinitat, voltada per dos cercles d'àngles de color vermell amb tocs de groc al rostre i a les ales per a destacar relleus. Volant pels aires, vuit àngels músics, vestits alternadament de blanc i de malva. D'esquerra a dreta toquen: orgue portàtil, llaüt, trompeta o xeremia, arpa, tamborí, triangle, trompeta o trompa i arpa. A sota, paisatge amb arbres, roca i ciutat fortificada amb murs i tres torres.

Al foli 115r, orla i miniatura semblant a l'anterior i de les mateixes mides. Sobre un fons de cel blau de capvespre, amb núvols, estels i roentor roja de posta a la part baixa, l'escena representa un sant Miquel amb armadura, gran capa malva i ales blanques i daurades, xafant amb un peu i brandant amb la mà dreta l'espasa contra el dimoni a punt d'ésser engolit dins un forat obert entre roques, d'on surten flames infernals. La cara del dimoni és entre llupina i porquina, mans i braços peluts, ventre cosit, cua, ales de barnilla i potes d'au de presa. Tres mates de verdor atemperen en segon terme la duresa fosca del roquissar.

Inicials de llibre o part en què se subdivideix l'obra força grans, inicials de capítol menors, totes daurades, contornejades de blau i malva amb filigrana a llur interior. Lletres caudades. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. Petita orla a les inicials de part o llibre dels folis 26r i 70r. A l'interior dels paràgrafs,

lletres amb tocs de daurat. Entre text i rúbriques, barra de separació de color negre, guarnida amb detalls decoratius: flor de lis, dauradures etc.

7. Segells de la Bibliothèque de l'Arsenal als folis 1v, 2r, 151v, 152r, 154v.

9. Copistes: a) fo. 1r–16v; b) fol. 17r–48v, 115r-151v; c) fol. 49r-114v.

11. Antigues signatures: Fol. 151v, marge inferior: «Charles Adrien Picard 1769».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: La tapa I de la coberta ha sofert rascades. A part d'això, el ms. és en bon estat.

2. Datació: Segle XV entrat.

3. Origen francès.

4. Propietaris i procedència: Família Chauvet, de Tours; Louis Jean Gaignat, abans del 1769. Charles Adrien Picard el compra el 1769. Mort Picard l'any 1779, el marquès de Paulmy el comprà l'any 1780. Cf. *Histoire de la Bibliothèque de l'Arsenal, o. c.,* p. 176-178.

174

13. Londres, BL, ms. Additions 18391

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 182 × 257 × 60.

b) Material: Pasta de paper recoberta de pell de color blau marí i mitja tela blava.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, a baix: «730D», «71.a».

2. Llom del mateix material. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interns que en treuen altres tants d'externs i formen sis seccions. Els nervis porten dos filets daurats.

b) Descripció de les seccions: a) Etiqueta de paper blanc enganxada, amb la signatura antiga: «730»; b) «F. Eximines»; c) «Le livres des Anges | British Library»; d) «Additional»; e) «MS. | 18,391»; f) Etiqueta de paper blanc enganxada: «d».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: III+ V. Foli de guarda inicial Ir, a dalt: i timbrat: «add. ms. 18, 391».

c) Cobertes (folres) del mateix pergamí que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

4. Conclusió. Data: Segle XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material
2. Matèria: Vitel·la.
4. Folis: III + 288 + V.
5. Dimensions: 170 × 245.
6. Plecs: 1) Plec de 4 × 2, folis 1-8, sense reclam visible.
2) Plec de 4 × 2, folis 9-16, sense reclam visible.
3) Plec de 4 × 2, folis 17-24, amb reclam: «qui la f...».
4) Plec de 4 × 2, folis 25-32, sense reclam visible.
5) Plec de 4 × 2, folis 33-40, sense reclam visible.
6) Plec de 4 × 2, folis 41-48, sense reclam visible.
7) Plec de 4 × 2, folis 49-56, amb reclam: «aux glo[...]».
8) Plec de 4 × 2, folis 57-64, amb reclam: «[resta d'hasta]».
9) Plec de 4 × 2, folis 65-72, sense reclam visible.
10) Plec de 4 × 2, folis 73-80, sense reclam visible.
11) Plec de 4 × 2, folis 81-88, amb reclam: «[resta d'hasta]».
12) Plec de 4 × 2, folis 89-96, sense reclam visible.
13) Plec de 4 × 2, folis 97-104, amb reclam: «[resta d'hasta]».
14) Plec de 4 × 2, folis 105-112, amb reclam: «[resta d'hasta]».
15) Plec de 4 × 2, folis 113-120, amb reclam: «fui parti».
16) Plec de 4 × 2, folis 121-128, sense reclam visible.
17) Plec de 4 × 2, folis 129-136, sense reclam visible.
18) Plec de 4 × 2, folis 137-144, amb reclam: «[resta d'hasta]».
19) Plec de 4 × 2, folis 145-152, amb reclam: «[resta d'hasta]».
20) Plec de 4 × 2, folis 153-160, sense reclam visible.
21) Plec de 4 × 2, folis 161-168, amb reclam: «[resta d'hasta]».
22) Plec de 4 × 2, folis 169-176, amb reclam: «[resta d'hasta]».
23) Plec de 4 × 2, folis 177-184, sense reclam visible.
24) Plec de 4 × 2, folis 185-192, amb reclam: «[resta d'hasta]».
25) Plec de 4 × 2, folis 193-200, amb reclam: «de la».
26) Plec de 4 × 2, folis 201-208, amb reclam: «fort».
27) Plec de 4 × 2, folis 209-216, amb reclam: «[resta d'hasta]».
28) Plec de 4 × 2, folis 217-225, sense reclam visible.
29) Plec de 4 × 2, folis 226-232, amb reclam: «[resta d'hasta]».
30) Plec de 4 × 2, folis 233-240, sense reclam visible.
31) Plec de 4 × 2, folis 241-248, amb reclam: «[resta d'hastas]».

Al marge superior del recto de cada foli hi ha anotat el tractat o part de l'obra.

8. Foliació antiga, contínua, en llapis i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis. Hi ha una altra numeració de la mateixa mà, centrada i en posició inferior, que té un comportament que confirma l'estructura:

9. Numeració de plecs: Hi havia una numeració alfanumèrica, que ha estat engolida per la cisalla. N'hi ha restes als folis 41r (*f1*), 105r (*o1*), 113r (*p1*) i 137r (*restes*).

11. Forats: Es veuen irregularment

12. Sistema de ratllat amb línies vermelles finíssimes a tot el còdex. Les marques de base s'allarguen fins al marges.

III. Contingut literari

1. Folis 1-200. Foli 1r, *inc.* de l'endreça: «A lonneur et loenge de la saincte trinite de la benoiste vierge marie de la tresexcellant angelique nature et de tous les saints et sainctes de paradis Ci commance le traictie que syre frachois dachimenis docteur en theologie de lordre monseigneur sainct francois de la prouince darragon a fait...».

Ib., inc. de les rúbriques de la taula de capítols: «Le premier chappitre qui parle comme plusierus docteurs deuotz et contemplatifz ausquels les saints...»

Fol. 9r, *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Cy commance le liure des anges fait et compile sur le liure de saint denis de triplici gerarchia et sur les ditz de plusieurs docteurs deuotz et contemplatiz ausquels les saints anges se sont souuant apparuz en visions et fait mencion le dit liure tant des bons que des mauuais. Angelique nature est tant haulte et tant merueilleuse et tant excellante...»

Fol. 285r, *exp.:* «... les merites de monseigneur saint michiel et des sains anges Auzquelz ie vou recommande ainsi chierement comme je puis Et auecques ce soit tout temps auec vous Jhesuchrist par sa saincte clemence Amen. | Explicit le liure des angeles».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Livre des anges*, traducció en francès del *Libre dels àngels*.

4. Catàlegs i bibliografia: G. F. Warner – Julius Gilson, *British Museum. Catalogue of western Manuscripts in the Old Royal and King's collections,* vol. II, Oxford University Press 1921, 208.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 99 × 149, a columna tirada, de 27 línies. Impaginació: 25 + 99 + 46 × 30 + 149 + 65.

2. Tipus de ratllat. Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. UR = 5.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda francesa d'una sola mà.

4. Reclams en lletra gòtica cursiva, centrats i en la seva major partida destruïts per la cisalla.

5. Decoració: Inicials il·luminades a l'inici de la dedicatòria, de la taula de rúbriques i de cada tractat. Al foli 1r, a l'inici de la dedicatòria, inicial de tres ratlles (15 × 20), blava sobre fons vermellós i amb filigrana daurada a pinzell.

Al mateix foli comença la taula de capítols, on les inicials de tractat omplen dues ratlles (15 × 10) i es presenten en filigrana daurada a pinzell sobre atzur; les inicials de capítol omplen una línia, la lletra sempre en filigrana daurada sobre fons alternant atzur i malva. Al foli 9r, inicial que omple quatre ratlles (25 × 35), de color malva sobre fons clar, farcida amb motius vegetals de tiges blaves i flors vermelloses. Al foli 29v, inicial de tres ratlles (15 × 20) en daurat sobre fons d'atzur i filigrana daurada de motius geomètrics. Al foli 54r, al foli 136r i al foli 219v, inicial de tres ratlles (15 × 25), blava sobre fons vermellós, decorada amb filigranes daurades. Les inicials de l'endreça i dels tractats tenen orles amb motius vegetals que cauen pel marge exterior fins a unes quinze ratlles avall del corondell. Rúbriques amb un cos lleugerament més alt i amb decoracions que completen la justificació, amb els mateixos recursos emprats en les caplletres inicials. Els inicis de cada tractat tenen unes rúbriques més generoses i espaiades. Citacions llatines subratllades en vermell i en un cos lleugerament més alt. A l'interior dels paràgrafs, les inicials de frase porten un toc daurat de pinzell.

6. Notes *passim,* amb moltes glosses als termes considerats difícils pels anotadors.

7. Timbre al foli de guarda inicial Im r, a dalt: «ADD. MS. 18,391».

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions als folis 10v, 114, 12v, 13r, 14rv, 20r, 24r, 27v, 29r, 33r, 33v, 36r, 37r, 41r, 41v, 43r, 49r, 51rv, 52r, 53v, 55v, 58r, 59r, 60rv, 64v, 65r, 66v, 69r, 73v, 81r, 82, 84r, 87rv, 88r, 94v, 102r, 105r, 108v, 11r, 112rv, 114v, 116r, 117v, 118r, 121r, 122r, 124r, 127 ?, 278v, 281v, 282r, 285r.

11. Antigues signatures: «Royal 16-G-IV».

12. Notícies històriques: Al segle XVIII el manuscrit encara era a França i formava part d'una biblioteca desconeguda, potser parisenca, que no era la Reial, segons es desprèn de dues notes que hom troba al final del volum, al foli [288]r, la primera datable el segle XVII: «Ce manuscrit est precieux il est de 1392 | L'auteur est Eximenès de l'ordre des freres | Mineurs ce livre n'a jamais été imprimé qu'une | fois En 1486 petit in fol. à Lyon ce livre est | fort recherché, ni le manuscrit ni l'imprimé ne | se trouvoient dans la Bibliothèque du Roi | J. M. I.». La segona nota està escrita en una lletra molt més tardana, d'un cos més petit, identificable com una escriptura del segle XVIII, i esmena part de la informació de la nota anterior: «Cette note est tres fautive. La 1ère edition de cette version | françoise est in fol Genève 1478 - nous en connaissons | un 3ème imprimé in 4. Paris 1518 michel le noir | nous avons la 1ère». És possible que les dues notes siguin de dos bibliotecaris del mateix establiment. Posat que l'establiment fos una casa religiosa, degué emigrar cap a Anglaterra amb les torbacions de la secularització de béns del clergat i les guerres republicanes i napoleòniques.

V. Conclusió

1. Estat de conservació bo.
2. Datació: Segona meitat del segle XV.
3. Origen francès, probablement parisenc.
4. Propietaris i procedència: Al foli 0r, centrat: «Purchased of Tho. Kerslsake | 30 nov. 1850». La venda a la BL, relativament ràpida en el temps, confirmaria la impressió que el manuscrit fou endut de França per mans privades a finals del segle XVIII o a principis del XIX.

175

14. Lyon, Bibliothèque Municipale, ms. 1261

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 140 × 215 × 40.
b) Material: Ànima de post, mitges cobertes de pell de vedell, gofrada, en mal estat
c) Indicacions escrites: Coberta I, sobre la post, a l'angle superior dret, en tinta: «37».
d) Elements decoratius: La pell presenta set seccions separades per conjunts de pentagrames. A l'interior de cada secció hi ha dos quadrats gofrats. En el de la dreta hi ha l'anagrama de JHS, amb la creu sobre la lletra H. En el de l'esquerra hi ha la figura de l'Anyell de Déu.
2. Llom de la mateixa pell, fatigat. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interns: el primer i el darrer són simples, els tres centrals són dobles. Els nervis externs del llom corresponen als tres dobles nervis, i per això hi ha quatre seccions.
b) Descripció de les seccions: 1) Etiqueta rodona de paper blanc enganxada, amb inscripció: «Manuscrits | 1132 | delandine»; 2)-3) buides; 4) Etiqueta quadrada de paper blanc enganxada sobre una altra de més antiga i descolorida; en la més nova hom llegeix: «Manuscrits | Fons Géneral | 1261»; en la part de l'etiqueta vella que surt per sota de la nova, hom llegeix: «Desvernay | et | Molinier», noms dels catalogadors del volum.
3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I, de pergamí esgrogueït. Al foli de guarda Ir del principi, a l'angle superior dret, hi ha la cota del manuscrit, escrita en tinta: «Ms. 1261 i». Al verso del mateix foli de guarda, hi ha unes *probationes pennae* en lletra del segle XVI: «Cantus de angelis | Terris igni mari peto perdurari…». Dessota, en lletra del segle XIX: «Volume de 163 f.», nota del catalogador del segle XIX. Al recto del foli de guarda final, dalt de tot, inscripció raspada: «Iste liber est joannis [lonnet] […

…]». *Probationes pennae.* Al folre de la contratapa II: «… domine noster quam admirabile est nomen tuum in vniuersa... ».

b) Tancadors: N'hi ha restes a la coberta I.

c) Cobertes (folres) del mateix pergamí que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

g) Llavis de pell i de fusta.

4. Conclusió. Data: Segle XV-XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper

4. Folis: I + 163 + I.

5. Dimensions: 140 × 208 × 33.

6. Plecs: 1) Plec de 4 × 2, folis 1-8, amb reclam: «sont fondes».

2) Plec de 4 × 2, folis 9-16, amb reclam: «Notes que selon».

3) Plec de 4 × 2, folis 17-24, amb reclam: «qui lors est ja».

4) Plec de 4 × 2, folis 25-32, amb reclam: «en ce pouons».

5) Plec de 4 × 2, folis 33-40, amb reclam: «-nement».

6) Plec de 4 × 2, folis 41-48, sense reclam per ratadura del marge inferior del foli.

7) Plec de 4 × 2, folis 49-56, amb reclam: «cest notre seigneur».

8) Plec de 4 × 2, folis 57-64, amb reclam: «gouuerner»

9) Plec de 4 × 2, folis 65-72, amb reclam: «La premiere sy est».

10) Plec de 4 × 2, folis 73-79, amb reclam: «et des metaulx».

11) Plec de 4 × 2, folis 80-86, amb reclam: «donques il sensieult».

12) Plec de 4 × 2, folis 87-94, sense reclam.

13) Plec de 4 × 2, folis 95-102, amb reclam : «aussi pour les».

14) Plec de 4 × 2, folis 103-110, amb reclam: «-dis en».

15) Plec de 4 × 2, folis 111-118, amb reclam: «matieres».

16) Plec de 4 × 2, folis, 119-126, amb reclam: «les dyables».

17) Plec de 4 × 2, folis 127-134, amb reclam: «et comme il».

18) Plec de 4 × 2, folis 135-142, amb reclam: «nulle char».

19) Plec de 4 × 2, folis 143-150, amb reclam: «michiel».

20) Plec de 4 × 2, folis 151-157bis, amb reclam: «-cidentele».

21) Plec coix, de 4/2, folis 158-163, amb dos talons finals.

Al plec 10) hi ha el foli 77 bisat; al plec 11) ho és el foli 84; al plec 20) ho és el 157.

8. Foliació d'època moderna, en tinta negra i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis, de l'època de la catalogació del manuscrit, amb les anomalies observades.

9. Numeració de plecs: No se'n veu rastre.

10. Filigranes: a) Folis 1-64, 75, 77bis, 95-148, del cap de bou del tipus BRIQUET 14.201, datada el 1489. b) Folis 65-72, 74, 78, 149 fins al final, del cap de bou del tipus BRIQUET 14.202, datada el 1491. c) Folis 81-94 , del monograma del tipus BRIQUET 9.748-9.752, totes datades a partir de la segona meitat del segle XV, que no hem pogut identificar bé, a causa de la dificultat de manipular el manuscrit.

11. Forats rectilinis per a la construcció del pautat, visibles als marges dels folis centrals.

12. Sistema de ratllat en tinta vermella als folis 1-48; en tinta sèpia d'intensitat diversa als folis següents. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-163. Foli 1r, *inc. de l'endreça:* «(*rúbrica*) Cest le (*cancell* liure) prologue de cest present liure appelle le liure des sains anges, compilé par frere franchois eximines de lordre des freres mineurs a la requeste de me sire pierre dartes cheualier chambellan et maistre dostel du roy darragon (*fi de rúbrica*). Moult saige et honnourable seigneur me sire pierre dartes cheualier maistre racional de treshault et puissant prince Jehan par la grace de dieu roy darragon Le sien seruiteur frere francois eximines de lordre des freres mineurs a soy mesmes aueuc toute reuerence. En celui eternel dieu qui est pere de tous les sains et beneurez esperis en gloire. Monseigneur plaise vous savoir que lentree et feruente devocion que aues des long temps aux glorieux anges de paradis si ma esmeu de compiler et escripre aucunes de leurs dignitez, regime et ordinacions principaultez et seruices hautesses condicions et excellences…».

Fol. 1v, *exp. de l'endreça:* «… et ce proposant monseigneur deues sauoir que cest present liure des sains anges en somme contient chincq traicties. Le premier traictie parle de leur haultesse et nature excellente. Le second traictie parle de leur ordre reuerend. Le tiers traictie parle de leur seruice diligent. Le quart traictie parle de leur victore feruent. Le quint traictie parle de monseigneur saint michiel leur honnourable president».

Fol 1v, *inc. de l'obra:* «(*rúbrica*) Premier chappitre qui parle de la nature et haultesse des sains anges (*fi de rúbrica*). Nature angelicque est tant haulte meruelleuse et excellent cree et exaulcee ordonnee et glorifiee par notre seigneur dieu quelle passe tout nostre entendement selon lestat ou quel nous sommes de present en ceste mortelle vie. En tant que de leur hautesse ne pouons penser ne escripre ne parler proprement selon que elle de fait ne selon que requiert leur glorieuse magnificence e reuerence …».

Fol. 163v, *exp.:* «… Suppliant a vostre bonte quil vous plaise rendre cestui petit seruice de ma simplesse a la reuerence de monseigneur saint michiel et des sains anges ausquelz scay que aues especialle deuocion. Et vous plaise que sil ya riens prouffitable ne digne de louenge que tout soit attribue a celui qui est fontaine de tous biens et de qui deuallent tous biens cest de notre seigneur

dieu. Se defaillement ya soit attribue a ma ignorance la quelle nest souffisante a traitier ne determiner escripre tant haulte tant grande et tant speculatiue matiere comme est des sains anges. Toutefois tout ce qui est escript je le sumes tousiours a la correction de nostre mere saincte eglise la quelle dieu veuille exaulcier et adrescier tousiours e par sa misericorde et a vous et a nous si face et a tout vostre hostel. En especial par les merites de monseigneur saint michiel et des sains anges ausquelz vous recommande ainsy chierement comme je puis. Et en tant soit aueuc vous Jhesucrist tousiours par sa clemence Amen. | Explicit le liure des sains anges. deo gratias».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Livre des anges*, traducció en francès del *Llibre dels àngels*.

4. Catàlegs i bibliografia: Ant.-Fr. Delandine, *Manuscrits de la bibliothèque de Lyon,* t. III, Paris 1812, nº 1132, p. 78; MM. Auguste Molinier et Félix Desvernay, *Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques publiques de France. Départements*, tome XXX-I, Paris, Plon 1899, 314-315; Martí, *Eximenis*, 467.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: a) Folis 1-48: 98 × 137, a columna tirada, de 35-36 línies. Impaginació del foli 44r: 12 + 98 + 32 × 21 + 137 + 47.

b) Folis 49-79 : 91 × 157, a columna tirada, de 34 línies. Impaginació del foli 70r: 15 + 91 + 36 × 9 + 157 + 36.

c) Folis 80-157bisv: 101 × 141, a columna tirada, de 36 línies. I paginació del foli 136r: 14 + 101 + 30 × 18 + 141 + 46.

d) Folis 158-163: 93 × 157, a columna tirada, de 34 línies. Impaginació del foli 160r: 12 + 93 + 37 × 10 + 157 + 35.

2. Tipus de ratllat: a) i c): dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació. b) i d): dues línies de justificació verticals, tres línies de justificació horitzontals, dues a la part superior de la caixa d'escriptura, una a la part inferior, escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda del segle XV, d'una sola mà. Al darrer quadern el copista escriu en un pautat de línies més espaiades

4. Reclams horitzontals, subratllats en vermelló, llevat del darrer.

5. Decoració: Inicials de tractat blaves i vermelles als folis 1r, 5v, 21r, 75v, 94r (a tort, perquè, com reconeix la rúbrica, va seguint el tractat anterior: «En cest xxiiiie chappitre commence a traittier des dyables Et met leurs noms generaulx et aussy especiaulx») i 123v; capitals vermelles, rúbriques, calderons vermells; a l'interior dels paràgrafs lletres amb tocs de groc; textos en llatí, sobretot escripturístics, i títols d'obres citades són subratllats en vermell. Algunes lletres caudades.

6. Notes, manícula i signes de notes *passim*: Al foli 27r, nota marginal en vermelló.

7. Segells de la «Bibliothèque de la ville de Lyon» als folis 1r, 163v.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions passim. Addicions als marges més o menys importants, fetes pel mateix copista: fol. 9v. Correccions del rubricador.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Als folis 21-24 i 41 ha estat reparat un estrip del marge inferior. Els folis 41-48 són mig despresos. Als folis 47-48 s'ha perdut text dels capítols xxvii-xxx del tercer tractat o llibre, a causa d'un gran estrip que afecta la tercera part inferior dels dos folis, despareguda.

2. Datació: Segle XV, segona meitat.

3. Origen francès.

4. Propietaris i procedència: Al foli 1r, dalt de tot del marge superior, en lletra del segle XVII: «Fr. Joannes Lonnet». En el catàleg dels manuscrits provinents del convent dels franciscans de sant Bonaventura, dreçat el 1790 pels oficials de la municipalitat de Lió, amb el núm 57 hi figura un «Traité des SS. Anges, par François Ximénès, I, 4º», Molinier et Desvernay. *o c.,* p. xiii, xxi.

176

15. Besançon, Bibliothèque de la Ville, ms. 206

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 215 × 312 × 58.

b) Material: Ànima de post, coberta de pell de vedell gofrada.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, escrit sobre el paper d'un foli que fa de folre, però que ha estat comptat com a foli 1, en tinta fosca: «Ce manuscript contient le Livre des Saints Anges ou angeles | traduit du latin de François Ximenes ou eximines de l'ordre des | frères Mineurs. Quelques auteurs du nombre du quel est | Flechier attribuent ce traité au Cardinal Ximenes. Mais | M. de la Monnoie ne le pense point ainsi d'après le | fond et le style de l'ouvrage. ce traité a été imprimé | et l'on en recherche la 1ère édition de 1478 a Genève. | Suivant Deburu (Cat. La Vallière t. 1er art, 557) Jimenez cordelier de Catalogne le composa en 1387. il moutur en 1409. | il fut traduit en françois dans le 15e siècle. | Notre exemplaire écrit sur papier n'offre rien de précieux | Besançon le 15 Pluviose, an 8e. Coste».[149]

149. És Claude-Louis Coste (1762-1834), bibliotecari de Besançon des del 1794 al 1812.

Contratapa II, escrit sobre el paper d'un foli que fa de folre, però que ha estat comptat com a foli 202, en tinta vermella: «L'an mil v^e^ et XLIIII l'empereur Charles v^e^ de ce nom descendit en France et fut jusques a Chateau Tierri et celle anne les ramparts furent faict au Cordeliers de Chalon sur Saume et le Chabredote et enfermerie furent abatues». (*Al man*) «L'an mil v^e^ et XXXVI le XVIIe jour de jullet le couent de Lion le Saunier fut brulé . | L'an mil v^e^ et XXXIII fut brule le couent de Beuuray».

d) Elements decoratius: Els cantells de les dues tapes són resseguits per quatre feixos de triples bordons i mitges canyes; el requadre central és travessat per una aspa, les dues línies de la qual són constituïdes per sengles pentagrames de bordons i mitges canyes. En la intersecció de l'aspa, cinc petits cercles disposats en forma de creu, a l'interior dels quals hi ha gofrada la flor de lis. Vora els cantells superior i inferior, sengles creus més petites, formades pels mateixos cercles, amb flor de lis i estrelles gofrades.

2. Llom de la mateixa pell, molt fatigat i en part perdut. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són relligats entre ells i directament cosits a les tapes mitjançant cinc dobles nervis interns, que treuen els corresponents nervis externs, formant sis seccions exteriors. També hi ha els nervis inferior i superior que recullen els fils de la capçada.

b) Descripció de les seccions: 1) Desaparegut el llom, només en resta un fragment; 2) Pell separada de la tapa anterior per un estrip, suficientment ampla per conservar una etiqueta de paper enganxada, gairebé íntegra, on es llegeix: «82 | Traité des noms| e Offices des anges | an 1484», signatura del volum quan era a la bibioteca de J. B. Boisot; 3) Etiqueta ovalada de paper blanc enganxada sobre una altra de més antiga, amb la cota actual del ms.: «206 |M»; 4) Etiqueta rectangular de paper vell enganxada, amb una cota antiga: «E | 19»; 5)-6) Llom espellat i desaparegut.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: No n'hi ha.

b) Tancadors: A la tapa I, on hi havia els dos tancadors ara hi falta la pell, talment n'haguessin estat arrencats; a la post s'hi veuen els tres forats dels claus que subjectaven els gafets.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que la resta del manuscrit.

d) Talls amb restes de dauradura en el central.

e) Capçaleres despareguades; capçada a dalt i a baix.

g) Llavis de la mateixa pell, en més bon estat que les tapes.

4. Conclusió. Data: Primera meitat del segle XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: 202
5. Dimensions: 210 × 295 × 45.

6. Plecs: 1) Plec de 5 × 2, folis 2-11, amb reclam «e toute ta maison» i signatura de plec *a*.

2) Plec de 5 × 2, folis 12-21, amb reclam «tant que» i signatura de plec *b*.

3) Plec de 5 × 2, folis 22-31, amb reclam «reuerence et» i signatura de plec *c*.

4) Plec de 5 × 2, folis 32-41, amb reclam «silz ne sa-» i signatura de plec *d*.

5) Plec de 5 × 2, folis 42-51, amb reclam «biaulx» i signatura de plec *e*.

6) Plec de 5 × 2, folis 52-61, amb reclam «lui dores» i signatura de plec *f*.

7) Plec de 5 × 2, folis 62-71, amb reclam «esliras I» i signatura de plec *g*.

8) Plec de 5 × 2, folis 72-81, amb reclam «veue en» i signatura de plec *h*.

9) Plec de 5 × 2, folis 82-91, amb reclam «des grans» i signatura de plec *i*.

10) Plec de 5 × 2, folis 92-101, amb reclam «iours afaire» i signatura de plec *k*.

11) Plec de 5 × 2, folis 102-111, amb reclam «que nul mal» i signatura de plec *l*.

12) Plec de 5 × 2, folis 112-121, amb reclam «aussy largement» i signatura de plec *m*.

13) Plec de 5 × 2, folis 122-131, amb reclam «angele» i signatura de plec *n*.

14) Plec de 5 × 2, folis 132-141, amb reclam «pecheur» i signatura de plec *o*.

15) Plec de 5 × 2, folis 142-152, amb reclam «chapitre V^e^» i signatura de plec *p*.

16) Plec de 5 × 2, folis 153-162, amb reclam «en aultre» i signatura de plec *q*.

17) Plec de 5 × 2, folis 163-172, amb reclam «anemis» i signatura de plec *r*.

18) Plec de 5 × 2, folis 173-182, amb reclam «celle maniere» i signatura de plec *s*.

19) Plec de 5 × 2, folis 183-192, amb reclam «aux liures» i signatura de plec *t*.

20) Plec coix, de 5/4, folis 193-201, amb signatura de plec *v*.

Els plecs són reforçats en la seva part central per una tira de pergamí

Al plec 15) el foliador s'ha estrompassat el número de foli 150, passant del 149 al 151.

Al marge superior del foli 2r, hi ha tres notes de tres mans i àdhuc tintes diferents: a) «Ex Bibliotheca Jo. Bapt. Boisot Abbatis Sancti Vincentii Ves-

contini», nota de possessió explícita; b) «quatreuint deux», número que rep el manuscrit al catàleg dreçat el 1695 de la biblioteca de Boisot; c) de mà del mateix C.-L. Coste: «E 19 cotte trente huit», cota donada al manuscrit en l'inventari fet anteriorment, entre els anys 1762 i 1764, per iniciativa del comú de Besançon.

Al foli 201r, sota l'explicit, invocació a sant Miquel, datada: «O benois sainct Michel | anno domini mº 5 3IIII mense Julii».[150]

Al foli 201v, dalt de tot del marge esquerre, dues notes sobre terratrèmols esdevinguts a Besançon: «In terre motu tempore pacionis Christi corruerunt | centum et quinquaginta ciuitatis in oriente foº 162° | Mons aluerne tempore pacionis Christi crepuit | ex terre motu foº 162 a».

Als folis 7, 25 i 87, gafets de pell per indicar finals i inicis de tractat. Queden sense indicar amb aquest recurs el final del quart i l'inici del cinquè tractat.

8. Foliació coetània del manuscrit, contínua, en tinta sèpia i xifres aràbigues, que compta els dos papers (de fet, són dos folis) enganxats com a folre a les dues contratapes, de [1] a 202. Una mà del segle XX ha escrit adesiara en llapis, i en xifres aràbigues corrents avui dia, aquelles xifres aràbigues escrites a la manera del segle XV que poden sobtar i confondre el lector modern.

9. Numeració de plecs a la primera part de cada plec, amb les lletres minúscules indicades i números romans.

10. Filigrana de la lletra P, del tipus BRIQUET 8551, datada a Besançon el 1483 i a Estrasburg entre 1482 i 1487.

11. Forats per a la construcció de la caixa d'escriptura (4) als marges superior i inferior; forats per a la construció del pautat visibles als marges de molts folis, rodons i d'incisió directa.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 2-201. Fol 2r, *inc. del pròleg:* « (*rúbrica*) Cest le prologue de cest present liure appelle Le liure des sains angeles compile par frere franchois eximines de l'ordre des freres mineurs. A la requeste de mesire pierre Darthes cheualier chambellan et maistre dostel du roy darragon. (*fi de rúbrica*) A moult saige et honnourable seigneur maistre pierre dartes cheualier maistre Racional de treshault et puissant prince Jehan par la grace de dieu Roy darragon, Le sien seruiteur frere francois eximines de lordre des freres mineurs a soy mesmes auec toute Reuerence en celui eternel Dieu qui est pere de tous les sains et benereuz esperis en gloire. Monseigneur plaise vous sauoir que lentiere et feruente deuocion que auez des long temps aux glorieulx angeles de paradis sy ma esmeu de compiler et escripre aucunes de leurs dignitez

150. És el juliol de l'any 1534.

Regismes et ordonnacions principaultez et seruices hautesses condicions et excellences…».

Fol. 2v, *expl del pròleg:* «… Et ce proposant monseigneur deus sauoir que cest present liure des sains angeles en somme content chincq traitties. Le premier traittie parle de leur haultesse et nature excellent. Le second traittie parle de leur ordre Reuerend. Le tiers traittie parle de leur seruice diligent. Le quart traittie parle de leur victore feruent. Le quint traittie parle de monseigneur saint michiel leur honnourable president».

Fol. 3v, *inc. de l'obra:* «(*rúbrica*) Premier chappitre qui parle de la nature et haultesse des sains angeles. (*fi de rúbrica*) Nature angelicalle est tant haulte merueilleuse et excellent cree et exaulcee et ordonnee et glorifiee par nostre seigneur dieu quelle passe tout nostre entendement selon lestat que nous sommes de present en ceste mortele vie. En tant que de leur haultese ne pouuons penser ne escripre ne parler proprement selon que elle de fait ne selon que Requiert leur glorieuse magnificence et Reuerence…».

Fol. 201r, *expl de l'obra:* «… Suppliant a vostre bonte quil vous plaise prendre cestui petit seruice de ma simplesse a la Reuerence de monseigneur saint michiel et des sains angeles ausquels scay que auez especialle deuocion Et vous plaise que sil ya riens prouffitable ne digne de louenge que tout soit attribue a celui que est fontaine de tous biens et de qui deuallent tous biens cest de nostre seigneur dieu. Se deffaillement ya soit attribue a ma ignorance la quelle nest souffisante atraitier ne determiner ne escrire tant haulte tant grande et tant speculatiue matiere comme est des sains angeles. Touteffois tout ce qui est escript je le soubmets tous iours a la correction de nostre mere saincte eglise la quelle dieu veulle exaulcier et adrescier tous jours par sa misericorde et a vous et a nous si face et a tout vostre ostel en especial par les merites de monseigneur saint michiel et des sains angeles ausques (*sic*) vous Recommande aussi chierement que je puis Et en tant soit auec vous Jhesucrist tous iours par sa clemence Amen. Explicit le liure des sains angeles Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Livre des anges*, traducció en francès del *Llibre dels àngels*.

4. Catàlegs i bibliografia: Auguste Castan, *Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques publiques de France. Départements,* tome XXXII-I, Paris, Plon 1897, 139; Martí, *Eiximenis*, 467.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 143 × 218, a columna tirada. Impaginació del foli 12r: 25 + 143 + 40 × 32 + 218 + 46.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació. 37/36. UR = 6.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica cursiva del s. XV, molt dextrogira, d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Caplletra inicial de pròleg blava i daurada, amb filigrana i antenes curtes de tintes vermella i malva. Capitals vermelles sense decorar, totes indicades en minúscula fora de caixa d'escriptura. La primera línia o la primera paraula del començament dels capítols és escrita en lletra gòtica rodona de caixa doble i pintada per sobre amb color groc al començament de l'obra, però el tret es va rarificant al llarg del manuscrit fins a desaparèixer gairebé del tot. Rúbriques. Calderons vermells. A l'interior dels paràgrafs, paraules senceres i lletres amb tocs de groc. Alguna lletra caudada.

6. Notes marginals o signes de nota als folis 12r, 16r, 35v, 36r, 38v, 43r, 44r, 52r, 54r, 61r, 63v, 66v, 68r-69v, 71r, 83r, 88r, 92v, 129r, 177r, 180v.

Probationes pennae d'una mà del segle XVI o XVII als marges inferiors dels folis 111v, 112r («Dieu soyt servi (¿) auec du bon temps. Je vous prie de» etc.), 132r, 175r, 196r (al marge superior).

7. Timbre de la «Bibliothèque de Besançon» als folis 1r i 201v.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions als folis 5r, 16r, 40v, 46v, 183r.

V. Conclusió

1. Estat de conservació. Estrip al marge dret del foli 148, sense pèrdua de text. Algunes taques d'humitat. El cos del volum està en més bon estat que la coberta.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen francès.

4. Propietaris i procedència: Prové d'un convent de franciscans (Chalons-sur-Saone? Beuvray?). Ca. 1694 formava part de la biblioteca de Jean-Baptiste Boisot, abat de Saint Vincent de Besançon, que aquell any la va deixar als benedictins del seu convent, a condició que el dipòsit fos públic. Cf. M. Tivier, *L'abbé Boisot de Besançon et ses relations littéraires avec les beaux esprits du grand siècle,* dins «Mémoires de la Société d'émulation du Doubs», (1874), 455-467. Des d'aleshores ha format part de la biblioteca pública de la capital del Franc comtat.

177

16. Brussel·les, Bibliothèque Royale, ms. 3691

El manuscrit és guardat dins una funda de cartró fort, coberta de paper d'aigües de colors marró i groc en les seves tapes i de tela marró al llom i als talls superior i inferior, restant obert el tall central per a rebre el volum. Mides: 220 × 315 × 58. Al capdamunt del llom, etiqueta de paper blanc amb

la cota del manuscrit escrita en lletra d'estampilla: «3691». A l'interior de la funda, escrit en tinta de bolígraf, cota equivocada: «3692».

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 215 × 298 × 45.

b) Material: Ànima de post, cobertes de pell marró enfosquida, gofrada.

c) Indicacions escrites: A la contracoberta I, angle superior esquerre, gran etiqueta de paper blanc enganxada: «(*en lletra d'impremta*) Bibliothèque Royale | de Belgique | Cabinet des Manuscrits | Fonds Général | Inv. Nº (*a mà i en tinta*) 3691 [cota real del manuscrit] | (*en lletra impresa*) Cat. Nº (*a mà i en tinta*) 1723 [cota del catàleg de van den Gheyn] | (*en lletra d'impremta*) Format: (*a mà i en tinta*) C». A l'angle inferior dret oposat, taca de color marró clar, amb un tros de paper blanc i rectangular, petit, com una etiqueta, enganxat a sobre, com si tapés alguna inscripció anterior.

d) Elements decoratius. Graella de 4 × 4 rombes formats per feixos de pentagrames i dobles línies a base de bordó i mitja canya que s'intersequen; a l'interior i al centre dels rombes petit cercle doble amb una estrella de sis puntes al seu interior. A les dues tapes es veuen els forats i els sécs que van deixar sobre la pell cinc botons disposats en totes dues en forma de cinc d'oros.

2. Llom de pell, diferent de l'anterior. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant sis nervis interns que en treuen altres tants d'externs, formant set seccions.

b) Descripció de les seccions. 1) Etiqueta de paper blanc enganxada amb la cota del manuscrit, igual que la del llom de la funda, amb la cota del manuscrit en lletra d'estampilla: «3691»; 2)-6) buides; 7) cota actual del manuscrit en números aràbics daurats: «3691».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I × I, de paper sense verjures ni filigranes.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

g) Llavis de la mateixa pell de les cobertes.

4. Conclusió. Data. La pell de les tapes és la de la primitiva coberta del manuscrit, del segle XV. La pell del llom i els actuals folis de guarda són nous, versemblantment de finals del segle XIX, quan el ms. fou restaurat.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: I + [184] × I.

5. Dimensions: 210 × 288 × 30.

6. Plecs: 1) Plec de 4 × 2, folis 1-8, sense reclam.

2) Plec de 4 × 2, folis 9-16, sense reclam.

3) Plec de 4 × 2, folis 17-24, amb restes (astes) de reclam guillotinat.
4) Plec de 4 × 2, folis 25-32, amb restes (astes) de reclam guillotinat.
5) Plec de 4 × 2, folis 33-40, sense reclam.
6) Plec de 4 × 2, folis 41-48, amb restes (astes) de reclam guillotinat.
7) Plec de 4 × 2, folis 49-56, amb restes (astes) de reclam guillotinat.
8) Plec de 4 × 2, folis 57-64, amb reclam mig guillotinat: «donner payne as esleus».
9) Plec de 4 × 2, folis 65-72, amb reclam «affin quil fuissent».
10) Plec de 4 × 2, folis 73-80, sense reclam.
11) Plec de 4 × 2, folis 81-88, amb restes (astes) de reclam guillotinat.
12) Plec de 4 × 2, folis 89-96, amb restes (astes) de reclam guillotinat.
13) Plec de 4 × 2, folis 97-103, amb reclam: «folle penitance quil».
14) Plec de 4 × 2, folis 104-111, amb restes (astes) de reclam guillotinat.
15) Plec de 4 × 2, folis 112-119, amb reclam mig guillotinat: «que dieu voelt plus».
16) Plec de 4 × 2, folis 120-128, sense reclam.
17) Plec de 4 × 2, folis 129-136, sense reclam.
18) Plec de 4 × 2, folis 137-144, sense reclam.
19) Plec de 4 × 2, folis 145-152, amb reclam mig guillotinat: «tamps les consauls».
20) Plec de 4 × 2, folis 153-160, amb reclam mig guillotinat: «quant il oeut dire».
21) Plec de 4 × 2, folis 161-168, amb reclam: «escripturez et docteurs».
22) Plec de 4 × 2, folis 169-176, amb reclam mig guillotinat: «comme tu as fait».
23) Plec de 4 × 2, folis 177-[184].

Al plec 13) hom ha iterat la foliació del foli 99. Al plec 16) la foliació de la primera meitat de plec és folla: 120-120-123-124.

Els dos darrers folis del volum, no numerats, són buits.

Al bell mig dels plecs hi ha un reforç de paper.

Al marge dret del foli 1r, cota actual del manuscrit escrita en llapis: «3691».

8. Foliació coetània de l'escriptura del manuscrit, en tinta sèpia i xifres aràbigues, contínua des del foli 1 fins al 182, al marge dret del recto dels folis, sobre l'extrem dret de la caixa d'escriptura, amb les anomalies assenyalades. Restaurat el manuscrit durant el segle XIX, hom renumerà els folis 3-7 i 177-182, en llapis i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: Al foli 44r, bo i guillotinada, ha subsistit la signatura antigua «f4». Tal com ve en el plec, indica que la numeració primitiva de plecs es feia amb lletres minúscules i xifres aràbigues a la primera meitat de plec. En el curs de la darrera enquadernació, hom assenyalà amb una creu

(+) situada a l'angle inferior dret del recto el primer foli de cada segona meitat de cada plec.

10. Filigrana de la lletra P, del tipus PICCARD, *Wasserzeichen Buchstabe P,* XII, 628-630, datades respectivament a Colònia i a Dürren a partir del 1478;[151] i del tipus BRIQUET 8658-60, datades: a) el nº 8658 a Pontoise i als Països Baixos a partir del 1471; b) el nº 8659 a Troyes el 1473; c) el nº 8660 a Chalons-sur-Marne els anys 1474-1475, a Colònia el 1475 i a Marburg els anys 1477/1479. És a dir, el paper pot venir de la Borgonya, de la Lorena o del Rin superior.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-182. Fol. 1r, *inc.* del pròleg: «(*rúbrica*) Sensieult le prologhe de che present liure intitule des angels compose par frere franchois eximines de lordre de saint franchois a la requeste du roy daragon et commenche ainsi (*fi de rúbrica*). A moult saige et honnourable seigneur mesire piere (*sic*) Dartes cheualier conseillier et chambelain et ra-[*cancell* thio]-tional de treshault et puissant prince iehan par la grasce de dieu le roy daraghon le sien seruiteur frere franchoys eximines de lordre des freres mineurs a soy meismes auoecq (*sic*) toutte reuerence en chelui eternel dieu qui est peres de tous les sains et bieneureux esperis en gloire. Monseigneur plaise vous scauoir que lentiere et feruente deuotion que aues eult de loncq tamps (*sic*) aux glorieux angels de paradis si ma meult de compiller et escripre aulcunes de leurs dignites regisme et ordination principaulte et seruice hault Ches (*sic*) conditions et excellences...».

Fol. 1v, *exp.* del pròleg: «... E ce proposant deues scauoir monseigneur que ce present liure des angels sains contient chincq parties et traities. Le premier parle de leur haultece et naturelle excellence. Le second traitie parle de leur ordre reuerend. Le thiers traitie parle et traite de leur seruice diligent. Le quart parle de leur victore feruent. Le quint parle de saint michiel leur president».

Fol. 1v, *inc.* de l'obra: «De la nature et haultece des sains angels. Nature angelicale est tant haulte merueilleuse et excelente cree et exauchiee ordonnee et glorifiee par notre seigneur dieu quelle passe tout nostre entendement seloncq lestat que nous sommes de present en ceste mortelle vie en tant que de leur haulteche et dignite ne poons penser ne escripre ne parler proprement seloncq que requiert leur glorieuse magnificence et reuerence...».

Fol. 181v-182r, *exp.* de l'obra: «... suppliant a votre bonte quil vous plaise cestui petit seruice de ma simplesse compose A la reuerence de monseigneur saint michiel et des sains angels Asquels say que aues especiale deuotion Et

151. Cf. Martin WITTEK, *Inventaire des manuscrits de papier du XVe siècle conservés à la Bibliothèque Royale de Belgique et de leurs filigranes. Tome III: Manuscrits datés (1461-1480). Texte,* Bruxelles, Bibliothèque Royale de Belgique 2005, 23-24.

vous plaise que sil y a riens prouffitable ne digne de lovvenge que tout soit attribue a celui qui est fontaine de tout bien et de qui deuallent tous nos biens cest notre seigneur Dieu. Se deffault y a soit attribue a mon ygnorance laquelle nest souffisante a traitier ne determiner ne escripre tant haulte tant grande tant precieuse ne tant douce Et tant specultiue matiere comme est des sains angels. Touttefois tout ce qui est escript je le soubmets tousiours a la correction de notre sainte mere | eglise la quelle voelle Dieu exauchier, conforter et adreschier tous iours par sa misericorde et a vous et a nous sy fache et a tout votre hostel En especial par les merites de monseigneur saint michiel et des sains angels Asquels vous recommande aussi chierement comme ie puis Et en tant soit auoecq vous ihesucrist tousiours par sa clemence. Amen | Laus deo».

Fol. 182r, *colofó* d'una altra mà: «Hoc preclarum opus continens misteria | celestis hierarchie contulit huic insigni | monasterio abbatie forestensis[152] probus | et nobilis vir Wilhelmus de glarges[153] | ciuis Athensis[154] in partibus Hannonie».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Livre des anges,* traducció en francès del *Llibre dels àngels*

4. Catàlegs i bibliografia: *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque royale des Ducs de Bourgogne,* tome I, Bruxelles et Leipzig 1842, 74; J. van den Gheyn, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique. Tome III Théologie*, Bruxelles, Henri Lambertin Libraire-Éditeur 1903, 107; François Masai, Martin Wittek et al., *Manuscrits datés conservés en Belgique, tome IV 1461-1480. Bibliothèque Royale Albert Ier Bruselles*, Bruxelles-Gand 1982, 78, pl. 912.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 123 × 186, a columna tirada, de 35-37 línies. Impaginació del foli [183]: 25 + 123 + 58 × 37 + 186 + 67.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació; escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Els títols dels cinc tractats en què es reparteix l'obra són escrits en lletra gòtica bastarda de format gran i de forma de la

152. Per aquesta abadia de monges benedictines, situada a Forest, prop de Brusel·les, cf. A. Despy-Meyer, *Monasticon Belge. Tome IV. Province de Brabant. Premier volume,* Liège, Centre National de Recherches d'Histoire Religieuse 1964, 189-217, amb bibliografia i abaciologi.

153. L'identificaríem amb el fill secundogènit de Gil de Glarges, senyor de Hélesmes i bailli de Ghislenghien: cf. P. A. du Chastel de la Howardries-Neuvireuil, *Notices généalogiques tournaisiennes*, vol. 2, Tournai 1884, 105-112.

154. Ath, a l'Hainaut.

cort de Borgonya.[155] La resta ho és en escriptura bastarda cursiva de la segona meitat del segle XV, d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Al foli 1r, rúbrica amb el tamany de les lletres el doble gran que la del text normal; inicial de la rúbrica decorada i totes les *eles* i una *h* de la primera ratlla caudades. Caplletra inical de pròleg de colors blau i vermell, amb filigrana interior de color blau clar amb figures geomètriques. El mateix tipus de decoració, sense rúbrica, es troba a l'inici del tercer tractat que conté l'obra, fol. 20r; del quart, fol. 74r; i del cinquè, fol. 132r. El segon tractat, fol. 5r, només és introduït per un títol amb lletra de doble format. Inicials de capítol vermelles i blaves, calderons vermells; a partir del foli 1v, els títols dels capítols són subratllats en vermell. A l'interior del text, majúscules amb tocs de groc. Autors, llibres citats i cites escripturístiques subratllats en la tinta ordinària del ms. Alguna lletra caudada.

Al marge inferior del mateix foli 1r, armes de Guillem de Glarges: escut en posició sinistrogira, penjat d'un clau amb una cinta vermella; passant per dintre la cinta, una banderola amb inscripció en lletra gòtica librària: «Je le enduray» i una sèrie de quatre triangles petits per acabar d'omplir la banderola, marcats només amb punts. Al costat esquerre de l'escut, banderola cargolada amb inscripció en lletra gòtica cal·ligràfica: «Ce present liure traicte des sains angels». A la dreta de l'escut, una altra banderola cargolada, amb inscripció en la mateixa lletra: «Et appertient a Guillaume de Glarges 1477».[156]

Descripció tècnica del blasó: «Burelé d'argent et d'azur, de quatorze pièces, au franc-quartier de sable chargé d'une tête et col de bélier d'argent, accompagné en chef d'une rose de gueules; *dévise* Je le enduray»

6. Nota marginal al foli 179v.

7. Timbre de la Bibliothèque Royale als folis 1r, 9r, 25r, 45r, 73r, 85r, 116r, 150r, 169r, 182v.

10. Revisions i correccions als folis 25v, 38r, 63v.

11. Antigues signatures:

12. Notícies històriques: El comitent del manuscrit fou Guillem de Glarges, esmentat. Segons el colofó, ell mateix l'hauria donat al monestir de monges benedictines de Forest, prop de Brusel·les.

155. Cf. J. van den Gheyn, *Album Belge de Paléographie,* Jette-Bruselles 1908, pl. XXVI.

156. Per les armes, cf. de Vegiano-S^{r} d'Hovel-Herckenrode, *Nobiliaire des Pays-Bas et du comté de Bourgogne,* vol. 2, Gand 1865, 826-827; J. B. Rietstap, *Armorial général,* Gouda 1887^{2}, vol. I, 784; J. Th. de Raadt, *Sceaux armoriés des Pays-Bas,* t. I, Bruxelles 1898, 496; Luc Duerloo-Paul Janssens, *Wapenboek van de belgische Adel van de 15de tot de 20de eeuw,* Brussel, Gemeentekrediet 1992, 178.

V. Conclusió

1. Estat de conservació molt bo.
2. Datació: 1477, prenent la data que figura en l'escut acabat de descriure com a *terminus ad quem*.
3. Origen belga, és a dir, borgonyó.
4. Propietaris i procedència. Guillem de Glarges, abadia de monges benedictines de Saint-Alène, de Forest. El seu itinerari fins a la BR és el lògic de les confiscacions republicanes dels anys 1783-1784 i 1795.

178

17. Torí, Biblioteca Nazionale Universitaria, ms. L. III. 5

I. Enquadernació

El manuscrit fou afectat pel foc durant l'incendi del 1904, que devastà la BN de Torí. Fa pocs anys que les seves restes han estat restaurades. És guardat en un estoig sumptuós de cartró, compost per dues capses de tres cantons unides per un llom únic, una de les quals fa de tap de l'altra, tot el conjunt recobert de tela clara. Mides: 250 × 340 × 150. Al tall inferior de l'estoig, gairebé tocant al llom, etiqueta de paper blanc rectangular, amb la cota del manuscrit: «ms. L. III 5». A baix de tot del llom, etiqueta quadrada de paper blanc, amb inscripció: «Biblioteca Nazionale di Torino| ms. | L | III |5». La mateixa etiqueta amb la mateixa inscripció es troba a la part interior de la capsa que fa de tap.

1. Cobertes talment afectades durant l'incendi del 1904 que no se'n ha pogut salvar ni un fragment.

II. Cos del volum

El foc va destruir molts folis, sobretot del començament i del final, i va reduir les dimensions dels que es van salvar, gairebé sempre per la part del marge interior del ms. En els folis més malmesos, encara fumats, aquest marge i la columna adjacent tenen forma corbada. En reduir-se el pergamí, moltes línies de l'escriptura s'han sobreposat i barrejat, esdevenint il·legibles, sovint en totes dues columnes. Ara les desferres del ms. són posades entre paper neutre. Alguns folis tendeixen a enganxar-se i per això el maneig del manuscrit és sotmès a moltes limitacions.

1. Composició material: El manuscrit era homogeni.
2. Matèria: Pergamí.

4. Folis: Descomptant els folis de guarda, dels quals no se'n ha salvat cap, el ms. tenia 245 folis, dada que es pot llegir al recto del foli final de l'obra conservat, escrita per una mà del segle XIX; però n'hi havia un altre (que també podria haver estat un foli de guarda), en el el recto del qual es va calcar el tros final de l'explicit. Per tant eren 246.

Els folis supervivents els hem trobat agrupats en conjunts separats per fulls de paper neutre. Donem la llista tal com els folis es presentaven els dies 24 i 26 de març del 2010 i després els agrupem segons la seqüència numèrica.

A

1) Quatre desferres de folis de taula, amb numeració convencional dels restauradors en llapis: 1/1, 1/2, 2/1, 2/2.

2) XI, [XII], XXII, XXIX-XXXI, IIII^{XX} VI.

3) IIII^{XX} XVIII, CXXVIII, CLIIII, XXXIII-XXXVII.

4) Un conjunt ordenat: XXXVIII-XLV

5) XLVI-XLVIII, LIII-LVII.

6) LVIII, LX, LXII-LXIII

7) LXIIII-LXVI, LXXIII

8) LXVIII-LXXII, LXXIIII-LXXVII

9) LXXVIII-IIII^{XX}IIII, IIII^{XX}VII

10) IIII^{XX}VIII-IIII^{XX}IX, IIII^{XX}XIII-IIII^{XX}XVII, IIII^{XX}XIX

11) C-CV, CLXIX, CLXXVII[?]

12) CIX-CXVI

13) CXX-CXXI, CXXIIII-CXXV, CXXIX, CXXXII-CXXXIIII

14) CXXXV-CXXXVIII, CXLII-CXLIII, CXLV, CXLVII

15) VIII (= foli final de taula), foli inicial de tractat (possible foli × primitiu), CXXXI, CLII-CLIII, CLXXV, CIIII^{XX}XI-CIIII^{XX}XII

16) CLXVI, CXVII, CIIII^{XX}II, CLXXIIII, [15?], CCXXIII, CIIII^{XX}V, CVIII, XIII, CLXX, CCXI, [?], CLXXVIII, CCXX, LXVII, XXVIII

17) CXVIII, CIIII^{XX}VIII, CLXIIII, CCVII, CCXXXIII, CCXXVII, [?], CCXVI

18) CCXXIX, CCXXXIIII, CLXXVI, CCXXV[(?), CXXIIII, XXXII, LVI, CIIII^{XX}IIII

19) [?], [?], CLXII, CCXXXV, CCV, [?], [?], CCXXXII

20) CCXXI, XXIII, CXLVIII, [?], CCXII, CCXIII, CCX

21) CLX, CIIII^{XX}XVIII, CCXVIII, CCXII, CCXXVIII, CCXXX, [?], CLXIII

22) CIIII^{XX}X, [245], CC, XIX, XXVI, XVI, XXVII, XXVIII,

23) XX, [?], CIIII^{XX}(?), [?], CLI, [?], CIIII^{XX} XIIII, CCVI

24) XX(?), [?], X, IIII^{XX}V, CXIX, [?], [fol. de taula v?], [?]

25) [?], CLXVIII, CIIII^{XX}XVI, CCIIII, [fol. de taula ?], XIII (!), XVII, CCI(?)

26) CLXVII, CXXVII, CCXXII, CLVIII, [?], CCIX, CCXVII, CLVII

27) [?], CCXXXI [?], CIIII^{XX}XIX, (?)IIII^{XX}VII, CCVIII, CCXX, CIIII^{XX}XVII

28) CLXI, CCXXV, [?], CLXXIII, [?], CLXIIII, IIII^{XX}, CLXXII,

29) CCXXIIII, CXLVI, CIIII^{XX}IX, CVI, CIIII^{XX}VI,CIIII^{XX}XV, CLXXI, CXLI,

30) CLXXIX, CCIII, CL, LIX, CLVI, CLV, CXXVI,

31) CXIX, CVII, CXXII, CLIX, CXXIII,
32) III^{xx}X
33) 245, [246?], molt fragmentari.

B

1) [V?], VIII, [IX], X.
2) XI, [XII], XIII, XVI, XVII, XIX, XX.
3) XXII, XXIII, XX[?], XXVI-XXX.
4) XXXI-XL.
5) XLI-XLVIII.
6) LIII-LX.
7) LXII-LXX.
8) LXXI-IIII^{xx}
9) IIII^{xx}I-IIII^{xx}X
10) IIII^{xx}XIII-IIII^{xx}XVII-IIII^{xx}XIX.
11) C-CX.
12) CXI-CXX.
13) CXXI-CXXIX.
14) CXXXI-CXXXVIII.
15) CXLI-CXLIII, CXLV-CXLVI, CXLVIII.
16) CL-CLI, CLIV-CLX.
17) CLXI-CLXX.
18) CLXXI-CLXXVI, CLXXVIII-IIII^{xx}.
19) CIIII^{xx}[?], CIIII^{xx}II, CIIII^{xx}IV-CIIII^{xx}X.
20) CIIII^{xx}XI, CIIII^{xx}XII, CIIII^{xx}XIV, CIIII^{xx}XVI-CIIII^{xx}XVIII, CIIII^{xx}XIX-CC.
21) CCI, CCIII-CCX.
22) CCXI-CCXII, CCXVI-CCXX.
23) CCXXI-CCXXX.
24) CCXXXI[?], CCXXXII-CCXXXV.
25) 245, [246?], molt fragmentari.

Resten alguns folis amb numeració incompleta i sense numeració visible. Serà possible deduir amb certesa la numeració de quasi tots quan algú procedeixi a reordenar tot el material, tenint en compte les foliacions que han sobreviscut a l'incendi, les indicacions sobre els tractats i la seqüència dels capítols.

5. Dimensions: ? × 280.

6. Plecs: Impossible de reconstruir l'estructura primitiva del volum.

8. Foliació: Hi ha una foliació contemporània de l'escriptura del volum, en rúbrica i xifres romanes, al centre del marge superior dels folis. Una numeració posterior en tinta fosca i xifres aràbigues repeteix la primitiva fins al foli 48 i tot seguit se'n aparta: el foli LIII primitiu esdevé el 49, quedant sempre

quatre unitats enrera de la numeració primitiva; per tant és segur que els quatre folis XLIX-LII ja s'havien perdut molt abans de l'incendi del 1904. Al foli IIII^{xx}XIII es produeix una altra separació, perquè la segona numeració se situa en el foli 87, és a dir, sis unitats més enrera, senyal d'una altra pèrdua de dos folis. Al foli CXXXV la distància augmenta d'una altra unitat, passant al foli 128. Hi ha encara altres augments. Una numeració moderna en tinta sèpia i xifres aràbigues que apareix escadusserament a l'angle inferior dret del recto dels folis, no coincident amb cap de les anteriors, no es veu clar quin sentit tenia en el ms.

9. Numeració de plecs: impossible determinar-la, a causa de l'estat devastat de les zones dels marges.

11. Forats: Es veuen ara i adés perforacions rodones per a la construcció de la caixa d'escriptura. Eventuals forats de marge haurien desaparegut.

12. Sistema de ratllat en tinta vermella, 1111 2222. Primera línia no escrita.

III. Contingut literari

1. Els folis de taula, presumiblement els inicials del ms., són els més danyats; del primer foli de taula sembla que n'ha quedat el que ara és el foli convencional 2/2, al *ra* del qual apareixen les lletres que serien l'*inc*. de la taula de rúbriques: «C[y co]mance l[?] des rub...». Més avall, gràcies a la rúbrica, hom distingeix el que serien el números dels capítols «II^{us}... III^{us}... IIII^{us}...» etc., el text essent pràcticament il·legible. Al foli convencional 1/2 ara *verso* (encara que es pot conjecturar que aquesta cara era el recto primitiu del foli), després de la xifra «[C]CLV» escrita en rúbrica, referida al darrer capítol de l'obra, es pot llegir l'explicit de la taula: «Cy fin[e] la table des rubri[ces] du liure des angeles».

Fol. VIIIva, *inc*. del pròleg: «(*rúbrica*) Cy commence le prologue de ce present liure appelle le liure des angeles compile par frere francois examinez de lordre des freres myneurs a la requeste de messire pierre dartes chevalier chambellam (*sic*) et maistre dostel du roy darragon (*fi de rúbrica*). | A moult sage et honnourable seigneur messire pierre dartes cheuallier et maistre racional de treshault et puissant prince Jehan par la grace de dieu roy d'arragon le sien [seruiteur] frere francois examinez de lordre des freres mineurs a soy mesmes auec toute reuerence En celui eternel dieu qui est pere de tous les sains et beneurez esperiz | en gloire. Monseigneur plaise vou scauoir que lentiere et feruente deuotion que auez de tous temps aux glorieux angeles de paradis si ma esmeu de compiler et escripre aucunes de leurs dignitez regismes et ordinacions principaultes et seruices haultesses condicions et excellences...».

Fol. IXra, *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Cy commence la premiere partie de ce present liure des angeles Dont ce premier chapitre parle de la haultesse et nature angelicque (*fi de rúbrica*). Nature angelicale est tant haulte merueilleuse et excelente cree et exaulcee ordonnee et glorifiee par notre seigneur dieu que-

lle passe tout notre entendement selon lestat que nous sommes de present en ceste mortelle vie en tant que de leur haultesse ne pouons penser ne escripre ne [...] proprement selon que elle est de fait ne selon que requiert leur glorieuse magnificence et Reuerence...».

L'inici de l'obra: «Cy commence la premiere partie de ce present liure des angeles... Nature angelicale est tant haulte...», també havia estat conservat per Bernardino PEYRON, *Catalogo dei manoscritti francesi della Biblioteca Nazionale di Torino,* Manoscritto inedito presso la famiglia trascritto dal Dott. Gino Tamburini.

Fol. [15?], *inc.* del segon tractat: «Cy commence la seconde partie de ce present liure des angeles qui parle de leur ordre Reuerend e ce premier chapitre met comment ilz sont ordonnes par III ierarchies et IX ord[es] (*fi de rúbrica*)...».

Fol. CXVI vb, *inc.* del quart tractat: «(*rúbrica*) Cy commence la quarte partie de ce liure des angeles dont le premier chapitre declare comment ilz furent creez (*fi de rúbrica*)...».

Fol. 245vb [*foli indicat al marge inferior del recto per una mà moderna que escriu en tinta fosca*], *exp.* de l'obra: «... Et vous plaise que sil y a riens prouffitable ne digne de louenge que tout soit attribue acellui qui est fontaine de tous biens et de qui deuallent tous nos biens cest de notre seigneur Dieu. Se deffaillement ya soit attribue a ma ygnorance laquelle nest souffissante a traictier ne determiner tant haulte tant grande et tant speculatiue matiere comme est des sains angeles. Touttefois je le soubmetz tousiours a la correction de notre mere sainte eglise la quelle Dieu vueille exaulcier conforter | [et adresser] par sa misericorde et a vous et a nous si face et a tout votre hostel en especial par les merites de monseigneur saint michiel et des sains anges ausquelz vous recommande ainsi chierement comme ye puis et en tout (*sic*) soit auec vous Jhesucrist tousiours par sa clemence et misericordieuse pitie Amen. | Cy fine le liure des angeles».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Livre des anges.*

4. Catàlegs i bibliografia: Francesco Domenico BENCINI, en l'*Indice de' Libri manoscritti Ebraici, Greci, Latini, Italiani e Francesi i Quali la R. M. del Re di Sardegna ha tolto dal suo Regio Archivio per rendere riguardevole La Biblioteca dalla sua Regia Vniversità de Torino,* vol. manuscrit III, fol. 336r; Giuseppe PASINI, *Codices manuscripti Bibiothecae Reggii Taurinensis Athenei per Linguas digesti et binas in partes distributi in quarum prima Hebraei et Graeci, un altera Latini, Italici, et Gallici. Recensuerunt et animaduersionibus illustrarunt Josephus Pasinus Regiis a consiliis Bibliothecae Praeses et Moderator. Antonius Rivautella et Franciscus Berta eiusdem Bibiothecae custodes. Insertis parvis quibusdam Opusculis hactenus ineditis, adiectoque in fine Scriptorum et eorum Operum Indice, praeter Characterum specimina et varia Codicum ornamenta partim aere, partim ligno incisa,* Taurini, Ex Typographia Regia MDCCXLIX, vol. II 460b; Rodolf RENIER, recensió a Bernardino PEYRON, «Codices italici manu exarati qui in bibliotheca Taurinensis Athenei ante diem XXVI ianuarii MCMIV asservabantur», dins «Gior-

nale storico della letteratura italiana», 44 (1904), 417; Albano SORBELLI, *Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia,* vol. XXVIII, *Torino,* Florència, Libreria Editrice Leo S. Olschki 1922, 163, n. 1647; Arturo FARINELLI, *La biblioteca del Santillana e l'umanesimo italo-ispanico,* dins «Italia e Spagna», vol. I, Torí 1929, 420, núm. 2; Miquel BATLLORI, *Els Manuscrits d'autors catalans medievals servats a la Biblioteca Reial de Torí,* dins AST, IX (1933), 253-273; [reproduït dins MIQUEL BATLLORI, *De l'Edat Mitjana. Obra Completa vol. I,* edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.), València, Biblioteca d'Estudis i Investigacions - Tres i Quatre 1993, 145-169].

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 140 × 190, a dos corondells, de 30 línies. Impaginació del foli CXI: [?] + 60 + 20 + 60 × 23 + 190 + 50. Aquest foli no presenta cremades en els marges superior i inferior. Però pot haver estat afectat per algun cop de cisalla.

2. Tipus de ratllat. Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació. Escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6, 3.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastada francesa del segle XV.

4. Reclams: No n'hem pogut veure cap ni un.

5. Decoració: Miniatures i orles als antics folis [9], 15, 37 i 117. Al foli [9], miniatura de mitja pàgina, força malmesa. La composició presenta el Pare etern assegut en un gran tron de fusta , cofat amb tiara i cobert amb un vestit vermell amb folres de color verd, beneint amb la mà dreta i sostenint la bola del món amb l'altra mà; el volten els ordes angèlics, ara molt desdibuixats, disposats en tres ordres de tres colors: groc, avellana i blau. El que queda de la pàgina és enfaixat amb orla plena, de motius florals de colors verd, blau, vermell i groc, molt malmesos.

Al foli [15?], miniatura i orla a la primera columna, malmeses. Vinyeta que ocupa l'espai de catorze línies, amb una persona divina asseguda en un tron i voltada dels ordes angèlics, treball molt semblant, encara que més reduït, a la miniatura anterior. L'orla és com l'anterior.

S'ha salvat el foli XXXVII, inicial del tercer tractat. Vinyeta que ocupa l'espai de catorze línies en la primera columna. Sobre fons de paisatge amb riu, roques i cel blau, a l'esquerre es veu un dimoni volant amb ales de ratpenat desplegades, a punt d'escometre un fidel en actitud orant, vestit amb gonella de color blau clar; un àngel amb les ales desplegades i acolorides, brandant una espasa, s'hi interposa. La segona columna del foli presenta orla de motius florals de colors blau, verd, vermell groc i malva.

S'ha salvat també el foli CXVII, inicial del quart tractat, amb vinyeta i orla com la del foli XXXVII, però molt malmesa i difícil de capir. La vinyeta sembla que representa en la part superior un àngel amb les ales esteses i a la part

inferior un dimoni de cap per avall, gitat cap a les flames de l'infern. L'orla de la segona columna és com l'anterior.

Caplletres inicials de tractat altes cinc línies d'escriptura, daurades i acolorides. Inicials de capítol daurades, altes dues línies d'escriptura, amb contorn o filigrana. A l'interior dels paràgrafs, lletres daurades amb contorn i petita filigrana de dos colors, generalment blau i malva; quant són a la segona columna incorporen antenes; aquestes lletres daurades dins de paràgraf alternen amb lletres de color blau, amb filigrana filiforme i antenes petites, generalment de color vermell, amb antenes quan s'escauen a la segona columna.

Les línies finals de capítol amb poques lletres són completades fins a la justificació amb barres rectangulars que porten rodones i altres petites formes daurades o dibuixos acolorits. Rúbriques.

6. Notes: No se'n veuen.

9. Copista únic.

11. Antigues signatures: E. IV. 37

12. Notícies històriques: L'incendi del 1904 perjudicà el ms., com s'ha pogut verue, i abrusà l'altre exemplar de la traducció francesa del *Llibre dels àngels* que posseïa la BN torinesa (antigua signatura: E. IV. 30; signatura nova: L. V. 19) , i del qual Pasini, *o. c.,* 460a, va conservar l'incipit: «Cy commance le liure dels Anges fait et compile sur le liure de monseigneur Saint Denis de triplici Yerarchia et sur les dictz de plusieurs docteurs deuotz et contemplatis aux quelx les sains Anges se sont souuent apparuz en visions, et fait mencion le dit liure tant des bons Anges comme des mauvais et fut echeve descrire cest liure le 12 de mars 1464». Era un còdex de paper i tenia 211 folis. Bencini, *o. c.,* fol. 334r, n'ha conservat l'explicit: «‚Explicit Liber Angelorum' Sequitur Index». Cf. Angelo Giaccaria, *Manoscritti dannegiati nell'incendio del 1904,* Torí 1986.

En els recomptes de folis que hem donat hi ha alguns números duplicats. Això es pot deure al fet que, efectivament, la numeració d'algun foli hagi estat iterada, i a un altre de més probable: el foc va fer contreure la pell del còdex i com a conseqüència alguna xifra s'ha pogut volatilitzar en part, quedant alguns números imperfectes. A conseqüència de l'estat general del derelicte, amb temps relativament limitat per a consultar-lo i a causa de les restriccions de manipulació a què hom es troba sotmès, és impensable qualsevol intent de forçar una lectura, de manera que les dades que es presenten ací han d'ésser tingudes com una primera aproximació. Només l'exploració lenta del document, amb una lectura exhaustiva del text —lectura comparada amb la transcripció d'algun altre ms. de la mateixa família— podrà ajudar a veure exactament les parts de text que han sucumbit i les que s'han salvat.

V. Conclusió

1. Estat de conservació acceptable, després del desastre i la restauració.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen francès.

4. Propietaris i procedència: Formava part de les col·leccions reials savoianes com a mínim des de mitjan segle XVIII.

179

18. Nancy, Bibliothèque Publique, ms. 45

I. Enquadernació

1. Cobertes. El manuscrit és protegit dins una camisa de cartró gris prim. a) Mides de superfície i gruix: 205 × 312 × 40.

b) Material: Ànima de post, recoberta de pell de vedell gofrada, de color clar.

c) Indicacions escrites: No n'hi ha.

d) Elements decoratius: Una sèrie de bordons i mitges canyes emmarca els quatre cantells de les cobertes. Seguidament hi ha una franja de rectangles gofrats amb una circumferència en el seu interior, dins la qual hi ha gofrada una figura femenina, com una sirena. Ve una altra sèrie de bordons i mitges canyes que emmarca la decoració central de la coberta: es tracta de dinou franges verticals alternades: 9 són altre cop bordons i mitjges canyes, i 10 són franges formades per rectangles amb figures gofrades en llur interior: l'Anyel de Déu, la margarita, sanefa trenada, el cervo, que es repeteixen i s'alternen a llur torn.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són enganxats entre ells i amb les tapes mitjançant cinc dobles nervis interns que en treuen altres tant d'externs, formant sis seccions interiors.

b) Descripció de les seccions: 1) etiqueta de paper enganxada amb una cota antiga del manuscrit: «328»; 2)-5) buides, amb decoració d'una doble aspa; 6) etiqueta de paper enganxada sobre una altra d'anterior, de la qual només s'observa un traç de tinta blava horitzontal (la barra d'un rectangle? la base d'una L majúscula?). En l'etiqueta més recent, hi ha inscrit en tinta: «nº 17».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I, de pergamí. Fol. de guarda inicial Iv, dues notes: a) d'una mà anterior a 1841: «Notice des manuscrits de la Bibliothèque publique de Nancy nº 2»; b) d'una altra mà, que data: «Volume de 118 feuillets | Juin 1884 | (*al man*) 45 (328)».

b) Tancadors: N'hi ha restes a les dues tapes.

c) Cobertes (folres) del mateix pergamí que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada a dalt, fatigada. A baix ha desaparegut la capçalera i només es conserva la meitat de la capçada.

g) Llavis de la mateixa pell que la resta de la coberta, amb algun estrip petit.

4. Conclusió. La pell és molt fatigada, amb estrips al mig de la tapa I i amb un cantó on s'ha perdut la pell en cada tapa. És datable del segle XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material. Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Pergamí i vitel·la.
4. Folis: I + 118 + [2].
5. Dimensions: 210 × 296 × 32.
6. Plecs: 1) Plec de 4 × 2, folis 1-8, amb reclam escapçat per la guillotina i segurament afollat.
2) Plec de 4 × 2, folis 9-16, amb reclam regular: «choses».
3) Plec de 4 × 2, folis 17-24, amb reclam regular: «durast».
4) Plec de 4 × 2, folis 25-32, amb reclam afollat: «ou grant».
5) Plec de 4 × 2, folis 33-40, amb reclam afollat: «et comme il fust ainsi».
6) Plec de 4 × 2, folis 41-48, amb reclam afollat: «ne le Refrenent».
7) Plec de 4 × 2, folis 49-56, amb reclam afollat: «ne peut».
8) Plec de 4 × 2, folis 57-64, amb reclam regular: «de bien».
9) Plec de 4 × 2, folis 65-72, amb reclam regular: «a a faire Relacion».
10) Plec de 4 × 2, folis 73-80, amb reclam regular: «Daniel».
11) Plec de 4 × 2, folis 81-88, amb reclam regular: «Tiercement».
12) Plec de 4 × 2, folis 89-96, amb reclam regular: «Du glorieulx».
13) Plec de 4 × 2, folis 97-104, amb reclam regular: «se les hommes».
14) Plec de 4 × 2, folis 105-112, amb reclam regular: «hault».
15) Plec de 4 × 2, folis 113-[120].

L'ordre de disposició del pergamí segueix la disposició pèl-carn-carn-pèl. Els dos darrers folis [119-120] són buits de text, però tenen el pautat dels altres folis del manuscrit.

Al capdamunt del foli 1r, en tinta i en lletra del segle XVIII: «Nancy». Al marge esquerre del mateix foli i de la mateixa mà: «Du conuent des Religieux Tiercelins de Nancy». A la fi del volum, foli 118v, després de l'explicit, de la mateixa mà: «Du conuent des Religieux Tiercelins de Nancy». Són inscripcions que el volum va rebre en ésser desamortitzat i secularitzat. Al foli 118, angle superior esquerre, la mateixa mà que va escriure la nota del foli de guarda Iv ha deixat escrit: «182 foll.», notícia preciosa per a entendre l'estat actual del manuscrit.

8. Foliació contínua i completa, en tinta i xifres aràbigues, del segle XIX, a l'angle superior dret del recto dels folis. Hi va haver una numeració anterior, en xifres romanes, de la qual hom pot veure uns brins indesxifrables al foli 52r. Es pot fer la hipòtesi que el treball espectacularment eficaç de la cisalla fou orientat a dissimular les grans llacunes que té el ms.

9. Numeració de plecs: Se'n veuen rastres als folis 49-52 (O I-IIII), 89-92 (V I-II), 97-100 (X I-IIII) i 105-108 (YI-IIII).

11. Forats rodons, per a la construcció del pautat, en nombre de quatre, visibles als marges inferior i superior dels folis, d'incisió directa.

12. Sistema de ratllat en tinta malva. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-118. Fol 1r, *inc. del pròleg:* «Cest le prologue de ce present liure des angles, compile par frere francois eximines de lordre des freres mineurs a la requeste de messire pierres dartes cheualier jadiz gouuerneur du Roy de arragon. Moult saige et honnorable seigneur Mon seigneur Pierre dartes maistre Racional de treshault et puissant prince Jehan par la grace de dieu Roy darragon, le sien seruiteur frere francois eximines de lordre des freres mineurs auec toute reuerence en celui eternel dieu qui est pere de tous les sains et beneurez esperis en gloire. Monseigneur plaise vous scauoir que lentiere et feruente deuocion que auez des long tempz aux glorieux angelz de paradis si ma esmeu de compiler et escripre aucunes de leurs dignitez Regime et ordinacion principalte seruices et haultesses condicions et excellences…»

Fol. 1rv, *explicit del pròleg:* «… Et ce proposant deuez sauoir mon seigneur que cest liure des angelz en somme contient cinq chapitres es liures ensuiuans. Le premier liure traicte de leur transcendant haultesse et nature excellent. Le second liure traicte et parle de leur ordre Reuerend. Le tiers liure traicte et parle de leur seruice dilligent. Le quart liure traicte et parle de leur victoire feruent en parlant des dyables. Le quint et dernier liure et tractie parle et traicte de leur honnorable president. Cest de monseigneur saint michiel».

Fol. 2v, *inc. de l'obra:* «(*rúbrica*) Le premier chappitre parle de la haultesse excellent de la glorieuse compaignie angelical (*sic*) (*fi de rúbtrica*). Angelicale nature est tant haulte merueilleuse et excellent cree et exaulcee ordonnee et glorifiee par notre seigneur dieu quil passe tout notre entendement selon lestat que nous sommes de present en ceste mortelle vie, entant que de leur haultesse et dignite ne pouons penser ne escripre ne parler proprement selon que est de fait ne selon que Requiert leur glorieuse magnificence et Reuerence…»

Fol. *exp.:* «… En le offrrant a moult honnourable et saige cheualier messire pierre dartes maistre Racional et chambellam de treshault et puissant seigneur Jehan huy par la grace de dieu Roy darragon Regnant que comptons mil IIIc IIIIxx et VII. Suppliant a votre bonte quil vous plaise prendre cestui petit seruice de ma simplesse a la Reuerence de monseigneur saint michiel et des angles. Ausquelz scay que auez especialle deuocion. Et vous plaise que sil ya Riens prouffitable ne digne de louenge que tout soit attribue a cellui qui est fontaine de tous biens et de qui deuallent tous nos biens Cest de notre seigneur dieu. Se deffaillement ya soit attribue a ma ignorance Laquelle nest souffisant a traictier determiner ne escripre de tant grande tant haulte precieuse tant doulce et tant speculatiue matiere comme est des sains angles. Touteffois ce

qui y est escript Je le soubzmetz tousiours a la correction de la sainte mere eglise Laquelle vueille (*sic*) dieu essaulcer conforter et adresser tousiours par sa misericorde. Et a vous et a nous si face et tout votre hostel En especial par les merites de monseigneur saint michiel et des saints angles Ausquelz vous Recommande ainsi chierement comme Je puis. Et en tout soit auec vous Jhesucrist tousiours par sa clemence. Amen. Explicit le liure des sains angles Deo gracias».

Fol. 118r, *inc. de l'oració a sant Miquel i a tots els àngels:* « (*rúbrica*) Oroison de saint Michiel et de tous les angelz (*fi de rúbrica*). Sancte Michael domini dei nostri archangele princeps celestis militie qui in fine mundi perempt[ur]us es antichristum...»

Fol 118v, *exp. de l'oració a sant Miquel i a tots els àngels:* «… et omnes malignos spiritus ab anima mea Repellat saluator meus Jhesuschristus qui cum patre et spiritu sancto viuit et Regnat deus pater per omnia secula seculorum Amen. Et anime omnium fidelium deffunctorum Requiescant in pace Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Livre des anges*, traducció en francès del *Llibre dels àngels,* amb el contingut següent:

a) Tractat I, caps. 1-6.

b) Tractat II, caps. 1-4 (falta un fragment petit), 14-17.

c) Tractat III, caps. 1-17 (fragmentari), 44 (dues línies i mitja finals) – 55 (manca un fragment final).

d) Tractat IV, caps. 11 (sense l'inici) – 19 (fragmentari), 28-35 (manca un fragment final), 42 (manca el principi) – 55.

e) Tractat V, caps. 1- 50, complet.

4. Catàlegs i bibliografia: J. FAVIER, *Catalogue général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France. Départements*, t. IV, París, Plon 1886, 135-136.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 133 × 204, a columna tirada, de 34 línies en pàgina plena. Impaginació del foli 33r: 34 + 133 + 43 × 26 + 204 + 68.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació horitzontals, dues línies de justificació verticals, escriptura de justificació a justificació. 35/34. UR = 6.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra bastarda francesa del segle XV, d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals

5. Decoració: Al marge inferior del foli 1r, armes dels Croy, d'argent i tres faixes de guelles, amb les insígnies del toisó d'or[157] i la divisa: «16 - IE SOVS-

157. Dos membres de la família Croy foren incorporats a l'orde del toisó d'or des del moment de la seva fundació (gener 1430): els germans Antoine de Croy (1385-1475/77), sire de Croy, de Renty, de Beaurain, de Bar-sur-Aube i de Rozay, comte de Beaumont, de Porcien

TIENDRAY CROY ET IAYME QUY MAIME -[158] 18». El manuscrit no fou acabat de decorar: Falten les lletres capitals, indicades, i els calderons, per a les quals i per als quals hi ha els corresponents espais reservats. Rúbriques, algunes no escrites. Lletres caudades. Als folis 24r, 77r, 90v, textos escripturístics en llatí subratllats.

7. Timbre de la biblioteca als folis 1r, 33r, 118v.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions escasses, als fol. 9r, 56r, 80r, 82r, 96r, 98r, 102r, 107r

---

i de Guines, primer camarleng del duc de Borgonya Philippe le Bon el 1431, governador general dels Països-Baixos i gran mestre de França d'aquest ordre el 1462; i Jean de Croy, que va transmetre la seva adscripció al dit orde al seu fill Philippe, mort el 1482. Cf. Henri JOUGLA DE MORENAS, *Grand armorial de France,* t. III, Paris, Éditions Héraldiques 1936, 119; W. PARAVICINI, *Moers, Croy, Burgund. Eine Studie üben den Niedergang des Hauzses Moers in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts,* dins «Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein» (Bonn) Heft 179 (1978), 7-113; R. BORN, *Les Croÿ*, Bruxelles 1981, 37-58; Raphael DE SMEDT, dir., *Les chevaliers de l'ordre de la Toison d'or au XVe siècle*, Frankfurt 1994, 15; Alfonso DE CEBALLOS-ESCALERA Y GILA, marquès de la Floresta, *La insigne orden del Toisón de oro,* Madrid 2000, 234; Michel PASTOUREAU i Michel POPOFF, *Gran armorial équestre de la Toison d'or. Volume d'introduction, d'étude et d'édition*, Saint-Jorioz-Haute Savoie, Éditions du Gui 2001, 202 nº 623, 278 nº 1034.

158. La segona part de la divisa, «j'aime qui m'aime», és una referència explícita al vers inicial del rondeau LXV de Charles d'Orléans (1394-1465), que hom pot veure en l'edició de Pierre CHAMPION, *Charles d'Orléans. Poésies,* vol. II, *Rondeaux,* París, Honoré Champion 1924, 326: «J'AYME qui m'ayme, autrement non; | Et non pourtant, je ne hay rien, | Mais vouldroye que tout fust bien | A l'ordonnance de Raison…». El senyor de Croy que va elegir la segona part d'aquesta divisa devia tenir les seves raons per fer-ho. Eren d'ordre literari? Eren de tot un altre ordre? És probable que el senyor de Croy del segle XVII (1618) no ignorés que el poeta Charles d'Orléans, duc del mateix nom, fou el pare del futur Lluís XII de França. També és probable que el dit senyor de Croy no ignorés que en l'aferrisada lliuta entre armanyacs i borgonyons pel control del poder polític a França durant el final del segle XIV i l'inici del XV, un seu avantpassat directe o lateral, el Jean de Croy esmentat en la nota anterior, se les hagué seriosament amb el poeta Charles d'Orléans, puix aquest sospitava que Jean de Croy havia estat un dels instigadors de l'assassinat de Lluís d'Orléans, pare de Charles i germà del rei foll Carles VI de França. El 1411 Charles d'Orléans el va capturar i l'empresonà un any a Blois. Poc temps després, el 1415, Jean de Croy caigué a la batalla d'Azincourt, on foren igualment delmats pels anglesos els dos partits francesos antagonistes. Quan, l'any 1435, es va establir una mena de tractat de pau entre els dos bàndols, un altre Jean de Croy rebia del rei de França una pensió de 3.000 lliures…: cf. Bertrand SCHNERB, *Armagnacs et bourguignons. La maudite guerre 1407-1435,* Éditions Perrin, La Flèche 2001, 142, 175, 196, 221, 378. El fet que un Croy adoptés en la seva divisa el vers de Charles d'Orléans s'inscriu en un moment històric completament divers, quan les gran passions polítiques que havien enfrontat armanyacs i borgonyons ja s'havien esvaït del tot i quan els esperits es tornaren sensibles a altres sol·licitacions, literàries o cortesanes. Qui podria ésser, doncs, el senyor de Croy, possessor del nostre ms? És probable que es tracti de Charles-Alexandre de Croy (1580-1624), militar, home de confiança de l'arxiduc Albert d'Àustria, creat cavaller del toisó d'or, duc de Croy, conseller d'Estat i sobreintendent de Finances als Països Baixos durant l'època dels Àustries. És l'autor d'unes famoses *Memoires guerriers de ce que s'est passé au Pays-Bas depuis le commencement de l'an 1600 jusqu'à la fin de l'année 1606,* Anvers 1619, molt ben valorades des del punt de vista tècnic militar i per la força de l'expressió literària.

11. Antigues signatures: Cf. supra, I. 2. b), I. 3. a).

12. Notícies històriques: El manuscrit no es va moure de la biblioteca del convent de Tiercelins de Nancy des que hi va entrar en data incerta, *post* 1618, fins que fou desamortitzat. Arribà als dipòsits literaris organitzats per l'abbé Grégoire amb 182 folis, però en el moment de rebre la numeració actual, devers mitjan segle XIX, havia perdut 8 plecs, exactament la diferència de 64 folis que va de 118 a 182. Els reclams afollats assenyalen els indrets on s'ha perdut el material escrit; tant el recompte de capítols dels diversos tractats com la minsa numeració de plecs que ha sobreviscut ho corrobora. S'ha perdut, doncs, gairebé una tercera part del text. No es pot saber si hi havia taula inicial. L´única cosa segura en aquest aspecte és que la pèrdua de text no es pot relacionar amb un qualsevol interès per la decoració, perquè l'únic foli del ms. que hauria pogut atreure alguna cobejança és el foli 1r, on hi a les armes dels Croy, i aquest ha arribat sencer fins avui.

Devers 1815, el manuscrit fou catalogat primer com el número 2 de la biblioteca pública de Nancy pel bibliotecari M. Foissey.[159] Entre el 1841 i el 1873, per absorbir els manuscrits nous que la biblioteca havia adquirit, es va recatalogar tot el fons i aleshores el ms. va rebre la cota 328. En el catàleg dreçat a partir de 1882 i publicat el 1886, fou fixada la cota actual. Això s'esdevingué el juny del 1884, tal com consta en el verso del foli de guarda inicial I.

V. Conclusió

1. Estat de conservació mediocre.
2. Datació: Segle XV entrat.
3. Origen francès.
4. Propietaris i procedència: Senyors de Croy almenys fins al 1618. En algun moment del segle XVII o XVIII passa als Tiercelins de Nancy. A partir del decret del 2 de novembre del 1789 és desamortitzat i passa en poder de l'Estat, que el destina a la biblioteca pública de Nancy, fundada pel duc Stanislas.

180

19. Ginebra, Bibliothèque Publique et Universitaire, ms. fr. 5

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 205 × 278.

159. Cf. «Précis des travaux de la Société des sciences, lettres et arts de Nancy», 1813-1815, p. 119.

b) Material: Ànima de post, coberta de pergamí clar.

2. Llom del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interns, que en treuen altres tants d'externs, formant sis seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) Etiqueta de paper blanc enganxada, amb la cota del ms.: «Bibliothèque | de Genève | Ms. fr. | 5 | Petau»; 2) Una altra etiqueta amb el títol de l'obra manuscrita: «Traités des | anges | N. 5»; 3)-5) buides; 6) Una altra etiqueta amb la cota antiga del manuscrit: «Bibliothèque | de Genève | Mss. | Inventaire | 1033».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + II. Al foli de guarda inicial Ir, dalt de tot, hom llegeix en lletra del segle XVIII-XIX: «L'auteur se nomme dans la dédicace frere François d'Eximines | Docteur en Théologie de l'ordre de saint François. Il l'a engagée et écrite à sujet | pour Pierre d'Artés, chambellan de Jean VI (*sic*) Roi d'Arragon en 1387 (1392)». Al foli de guarda final Ir, hom llegeix: «M. f. 5. le volume se compose de 183 feuillets | le 1er n'a pas de cote, puis 175 feuillets cotés de II à VIII ^{xx} XVI (2 à 176) | a la fin la table des matières fol au crayon 1 à 7 | une grande miniature d'encadrement enluminé au 1er feuillet miniaturé et encadré | Réclame ‚ceste' miniaturé et encadrement à la 2e col. au feuillet XXIX, id. au fueillet IIII^{xx}I | miniature et encadrement de 2eme col. au feuillet VI^{xx}XV | armoirie au v^{o} du feuillet IIII^{xx}XVI | armoirie au v^{o} du dernier f. du livre | 27 Juin 1896 | A. V. R. | (*al man*) Inv. 1033».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda. Al folre anterior, de la mateixa mà que escriu al foli de guarda inicial Ir: «Traité des Anges | N. 5».

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

4. Conclusió. Data: Segles XVI-XVII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Vitel·la.
4. Folis: I + [184] + II
5. Dimensions: 205 × 278.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis [I]-XII, amb reclam: «les promissions».
2) Plec 6 × 2, folis XIII-XXIV, amb reclam: «Touteffois».
3) Plec de 6 × 2, folis XXV-XXXVI, amb reclam: «qui le».
4) Plec de 6 × 2, folis XXXVII-XLVIII, amb reclam: «sienne».
5) Plec de 6 × 2, folis XLIX-LX, amb reclam: «Cestes».
6) Plec de 6 × 2, folis LXI-LXXII, amb reclam: «Les auez».
7) Plec de 6 × 2, folis LXXIII-IIII^{xx} IIII, amb reclam: «quilz».
8) Plec de 6 × 2, folis IIII ^{xx} V- III ^{xx} XVI, amb reclam: «de la grace».
9) Plec de 6 × 2, folis IIII ^{xx} XVII-CVIII, amb reclam: «-cherra».
10) Plec de 7 × 2, folis CIX-VI ^{xx}, amb reclam: «donnas».

11) Plec de 6 × 2, folis VI ^{xx} I- VI ^{xx} XII, amb reclam: «et aussi».
12) Plec de 6 × 2, folis VI ^{xx} XIII-VII ^{xx} IIII, amb reclam: «et souffreroit».
13) Plec coix, de 8/7, folis VII ^{xx} V-VII ^{xx} XVI, amb reclam: «estant».
14) Plec de 6 × 2, folis VII ^{xx} XVII-VIII ^{xx} VIII, amb reclam: «veule».
15) Plec de 4 × 2, folis VIII ^{xx} IX-VIII ^{xx} XVI, sense reclam.
16) Plec de 4 × 2 folis 1 (177)-8 (184).

Al plec 10) hom itera la numeració dels folis CXI i CXIX Al plec 13) hom itera la numeració dels folis VII^{xx}VII, VII^{xx}XIIII i VII^{xx}XV.
Els folis de la taula (177-184) han estat situats o confirmats al final del volum en el curs de la darrera enquadernació.

8. Foliació antiga en xifres romanes, de II a VIII^{xx}XVI, amb les iteracions assenyalades.
9. Numeració de plecs: No l'hem poguda veure.
11. Forats: Tampoc.
12. Sistema de ratllat en tinta vermella. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-176. Fol. 1ra, *inc.:* (*rúbrica*) «Cy commance le liure des anges fait et compile sur le liure de st. Denis de triplici gerarchia et sur les diz de plusours docteurs devoz et con-|*1rb*|-templatis auxquels les sains anges sont sovent apparuz en visions et fait mencion ledict liure tant de bons anges comme des mauuais (*fi de rúbrica*). |*1ra*| Angelique nature est tant haulte et tant merueilleuse et tant excellant cree exaucee ordonnee et glorifiee par notre seigneur dieu tout puissant quelle passe tout notre sens et entendement selon le stat et cours en quoy nous sommes |*1rb*| en ceste presente vie. En tant que de leur haultesse et dignite ne pouons penser escripre ne parler proprement selon la Realite du fait ne aussi que Requiert leur glorieuse magnificence et Reuerence…»

Foli 176va, *exp.:* «… vous tres honnorable cheualier messire pierre dartes maistre dostel et chambellam de tres hault prince et seigneur Jehan par la grace de dieu Roy darragon regnant lan mil CCC IIII^{xx} VII. Supliant a votre bonte quil vous plaise prendre ce petit seruice de ma simplicite en Reuerence de monseigneur saint michiel et des sains anges ausquelz vous avez especial deuocion. Et vous plaise sil ya aucune chose prouffitable ou digne de loenge que tout lattribuez acellui qui es fontaine de tous biens et duquel descendent tous les notres cest notre seigneur dieu. Et saucun deffault ya soit attribue a mon ignorance laquelle nest suffisant a traicter determiner ou escripre tant haulte tant grant tant precieuse et tant speculatiue matiere comme des sains anges. Toutesfois ainsi comme il est je le soubzmetz a la correction de la saincte eglise rommaine laquelle dieu veuille exaucer conforter et adrecer et

tous temps par sa mercy et vous et nous si face et toute vostre maison en especial par les merites de Monseigneur saint michiel et des sains anges ausquelz je vous recommande ainsi chierement comme je puis. | Et auec ce soit tous temps auec vous Jhesucrist par saincte clemence Amen. | Explicit».

Fol. 1 (177)r, *inc.* de la taula: «A lonneur et louenge de la saincte Trinite de la benoiste vierge Marie de la tresexcellant angelique nature et de tous les saincts et sainctes de Paradis Cy commence le traite que frere François Dachimenis docteur en theologie de lOrdre de Monseigneur saint François de la prouince dArragon a fait et compile sur le liure de saint Denis cest assauoir dangelique ecclesiastique gerarchie et mistique theologie recitant les escriptures et expositions de pluseurs excellans docteurs et autres sains peres approuues par saincte mere eglise ou se traicte principalement des bons anges et mauuais et de pluseurs prouffitables et merueilleuses matieres, lequel traicte contient en soy cinq liures et ou premier fait mention de lexecellance haultesse et dignite dangelique nature. Ou second liure parle quest ordre et gerarchie et quans gerarchies a soubz soy. Ou tiers liure parle du diligent seruice que font les sains anges aux hommes. Ou quart liure parle quelle fut la creacion des anges en leur commancement et aussi des mauuais. Le quint liure et derrenier parle de la haultesse de monseigneur saint michiel et pourquoy il est plus hault entre les ordres des anges. Le premier chappitre qui parle comme pluseurs docteurs deuotz et contemplatiz ausquels les sains anges son souuent apparus en visions et fait mencion ledit liure tant des bons anges comme des mauuais et de pluseurs autres belles matières…»

Fol. (183)v, *exp.* de la taula: «… Le XLVIIIe chapitre qui preuve lefficace de la dite oroison par autre hystoire. Le XLIXe chappitre par lequel saint michiel declarre le mistere dela saincte Incarnacion. Le L^e^ chappitre qui Retraicte le liure et le soubzmet ala saincte eglise de Romme. | Expicit tabula».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Livre des anges*, traducció en francès del *Llibre dels àngels*.

4. Catàlegs i bibliografia: J. Senebier, *Catalogue raisonné des manuscrits conservés dans la Bibliothèque de la Ville et République de Genève*, Genève 1779, 305-307; Hyppolite Aubert, *Notices sur les manuscrits Petau conservés à la bibliothèque de Genève (Fons Ami Lullin),* dins «Bibliothèque de l'École des Chartes», LXX (1909), LXXI (1910) et LXXI (1911), i en tirada a part, París 1911, 61-64; B. Gagnebin, *L'enluminure de Charlemagne à François Ier. Les manuscrits à peintures de la Bibliothèque publique et universitaire de Genève,* Genève 1976, 105s.; Charles Sterling, *La peinture médiévale à Paris, 1300-1500,* 2 vols., Lausanne 1987-1990; Beat Matthias Scarparetti, *Katalog der datierten Handschriften in der Schweiz in lateinischer Schrift vom Anfang des Mitellalters bis 1500.* Band II. *Die Handschriften der Bibliotheken Bern-Porrentruy,* Dietikon-Zürich 1983, 153; Band II. *Abbildungen*, Dietikon-Zürich 1983, 157; François Avril et Nicole Reynaud, *Les manuscrits à peinture en France, 1440-1520,* París 1993; Anne-Marie Legaré, *Reassessing women's libraries in latemedieval France. The case of Jeanne de Laval,* dins «Renaissance Studies», 10 (1996), 209-236.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: a) Cos de l'obra a dos corondells, de 34 línies. b) Taula a columna tirada, de 36/36 línies.

2. Tipus de ratllat. a) Cos de l'obra: Quatre línies de justificació verticals, quatre línies de justificació horitzontals, escriptura de justificacio a justificació i de justificació a justificació. 35/34 línies. b) Taula: Dues línies de justificació horitzontals, dues línies de justificació verticals, escriptura de justificació a justificació. 36/36 línies.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda del segle XV de dues mans: la primera escriu l'obra, la segona la taula.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Al foli 1r, a l'inici de l'obra i del primer llibre o tractat, sanefa plena amb decoració de maduixes, pàmpols de vinya i rams de fulles d'acant de colors diversos, que emmarquen una vinyeta de mitja pàgina il·luminada a tot color. Dalt de tot, ocupant un terç de l'escena, hi ha representat el cel: sobre un fons tupit d'àngels representats en color vermell i blau fosc, el Pare etern amb tiara i amb la bola del món sobre el genoll esquerre, beneeix amb la mà dreta una fila horitzontal de nou àngels que llancen a l'infern els àngels caiguts. Entre els àngels del cel, n'hi ha un amb arnès de cavaller i capa (sant Miquel). El cel és separat de l'escena següent per una banda de color lila. Sota la banda, hi ha representats el àngels caiguts en procés de convertir-se en monstres diabòlics. El que hi ha sota la figura de sant Miquel i que aquest empeny avall a cops de llança ja s'ha transformat en dimoni banyut, amb cua, urpes i peülles. A la part inferior de la composició s'hi representa l'infern: són diverses muntanyes o penyes punxegudes, de color marró clar, marró fosc i lila enfosquit, sense rastre de vegetació i amb fogueres roents entremig, poblades amb dimonis estrafets, amb ales de ratpenat, cares de llop i de senglar, banyes erectes i unicorn; n'hi ha un de verd i alat, amb quatre banyes.

Al foli 13v, al principi del segon llibre o tractat, mitja sanefa del mateix estil que l'anterior a la segona columna. Una vinyeta que ocupa el terç superior de la columna representa el Pare etern de mig cos, cofat amb tiara i amb la bola del món a la mà esquerra, mentre beneeix amb la mà dreta un estol atapeït d'àngels pintats de color vermell que té a l'esquena, un altre estol pintat de color blau que té sota mateix de la seva figura, i una triple filera d'àngels vestits amb túniques blanques agenollats sobre núvols de color blau i en actitud orant que tanquen la composició.

Al foli 29r, a l'inici del tercer tractat o llibre, mateixa composició que l'anterior. Mitja sanefa emmarcant una vinyeta amb tres figures posades dins una cambra amb porta oberta a l'exterior i trespol escacat de verd i negre. L'escena representa un àngel vestit amb túnica blanca que s'interposa entre una figura humana i un dimoni en actitud de clavar-li un crampó de doble punxa.

Al foli 81r, inici del quart tractat o llibre, una altra vinyeta, ara sense sanefa. El Pare etern és assegut a la dreta de la composició. Darrera seu hi ha

els dos estols d'àngels pintats de colors vermell i blau, i estén la mà sobre una doble filera d'àngels amb túnica blanca i en actitud orant. L'escena es clou amb un sòl de núvols de color blau.

Al fol 135r, a l'inici del cinquè tractat o llibre, dedicat a sant Miquel, hi ha una altra vinyeta sense sanefa, amb la representació de sant Miquel, amb arnès complet —sense casc— i mantell vermell, aixecant l'espasa contra un dimoni monstruós, amb banyes, urpes, peus de palmípede, bigotis de felí i llengua vermella, sobre un primer pla de penya escarpada i un fons de muntanyes i cel convencional.

L'il·luminador és el mateix que va il·luminar el Boccaccio de Ginebra, *Des cas des nobles hommes et femmes*, ms. francès 190. Paul DURRIEU va llançar la hipòtesi, sota reserves, que la primera vinyeta del ms. hauria pogut ésser una obra de joventut de Jean Fouquet.[160] Hyppolite AUBERT l'atribuïa a un il·luminador més vell que Fouquet, potser tocat de les mateixes influències, però amb un estil més arcaic (cf. *o. c.,* p. 63). Les pintures haurien estat realitzades devers 1460.

Inicials de tractat o llibre i capitals de colors i ornamentació floral acolorida en llur interior, amb aplicació de dauradura al voltant. Rúbriques. Calderons. Lletres caudades.

Al foli 176vb, armes velles de la família Laval: Lleopard d'or sobre fons de guelles, armat i llenguat d'atzur. Al final de la taula, al foli 183v, armes de Jeanne de Laval, des del 1454 segona esposa de Renat d'Anjou, fet pels catalans rei de Catalunya-Aragó a partir del 1466, mort el 1480: «Parti. Au 1er du parti, coupé: au 1, tiercé de Hongrie, Sicile et Jérusalem; au 2 du coupé, parti d'Anjou et de Bar; en abîme, l'écu d'Aragon. Ce sont là les armes de René d'Anjou, telles qu'il les porta à partir de 1466, où il accepta la couronne d'Aragon. Au second du parti, écartelé; au 1 de France, au 2 et 3 de Laval, au 4 d'Évreux; en abîme, l'écu de Vitré. À partir de 1464, Guy XVI, comte de Laval, père de Jeanne, avait obtenu l'autorisation de porter le blason ci-dessus, différent de l'ancien blason des Montmorency-Laval». (Cf. Bertran de BROUSSILLON et Paul DE FARCY, *Sigillographie des seigneurs de Laval*, Mamers 1888, p. 93-102, 105, 109; L. DELISLE, *Cabinet des mss.,* I, 56). El segon blasó es pot datar entre 1466 i 1498, any de la mort de Jeanne de Laval.

7. Timbre de la biblioteca al foli de guarda Ir i al foli de guada final Ir.

9. Copistes: Dos.

10. Revisions i correccions del mateix copista.

11. Antigues signatures: Petau 110; Inv. 1033. Aquesta darrera cota és la que va rebre el ms. entre 1883 i 1885, quan Théophile Dufour fou encarregat d'establir un catàleg nou de tot el fons de manuscrits ginebrí, que va quedar incomplet.

160. Cf. P. DURRIEU, *La question des oeuvres de jeunese de Jean Fouquet,* 1904.

12. Notícies històriques: Fou executat dins la segona meitat del s. XV per a Jeanne de Laval, reina consort titular de Catalunya pel seu casament amb Renat d'Anjou. El segle XVI pertangué a R. Caperon. A la fi d'aquesta centúria o al començament de la següent fou adquirit per Paul Petau, conseller del Parlament de París, que va aplegar una col·lecció de milers de manuscrits grecs, llatins i francesos. A partir de 1614, data de la mort de Paul Petau, el seu fill Alexandre va enriquir la col·lecció, mentre feia de parlamentari entre 1628 i 1650. Aquest darrer any va triar cinc-cents exemplars per a reservar-se i va vendre la resta de la col·lecció a la reina Cristina de Suècia. Com és sabut, els manuscrits de la reina van anar a parar al Vaticà.[161] Mort Alexandre Petau el 1672, els seus hereus van posar la col·lecció en venda, publicant un catàleg amb la indiciació de 300 volums. El rei Lluís XIV en va fer comprar vint, els altres no van trobar comprador o es van vendre amb molta parsimònia. El 1720 passava per París Ami Lullin, fill d'una família patrícia ginebrina de banquers, nascut el 1695. El que restava del fons Petau, 88 mss., fou adquirit per Lullin. El 1737, quan rebé el nomenament de professor d'història eclesiàstica a la Universitat de Ginebra, va regalar a la biblioteca universitària tres manuscrits Petau: uns Sermons de sant Agustí escrits sobre papir i pergamí, de la fi del segle VI (ms. lat. 16), els comptes de Felip el Bell per l'any 1306, escrits sobre tauletes de cera (ms. lat. 55) i el *Roman de la Rose*, de Guillaume de Lorris i Jean de Meung (ms. fr. 178). Els altres els va llegar a la universitat en morir, el 1756. Amb l'adquisició de la col·lecció Petau, la biblioteca pública de la Universitat de Ginebra va guanyar notorietat, avantatjadament perquè la major part dels mss. Petau són exemplars que provenen de tallers prestigiosos d'il·luminació de còdexs, en gran part francesos, i foren executats per artistes com és ara Jean Pucelle, el mestre de Jouvenel des Ursins, el mestre del duc de Bedfort, el taller del duc de Berry, el mestre d'Antoine Rolin, etc. Els comitents o possessors d'aquests manuscrits foren reis de França (Carles VI, Lluís XII, Francesc I), nobles d'alt llinatge (ducs de Berry, de Nemours, de Borgonya), nobles de segona línia, com és ara els Laval, etc.

V. Conclusió

1. Estat de conservació bo.
2. Datació: Devers 1460.
3. Origen francès.
4. Propietaris i procedència. Jeanne de Laval el segle XV. Durant el segle XVI el manuscrit fou propietat de R. Caperon, que va deixar escrit el seu nom al marge inferior del primer foli de la taula. Adquirit per Paul Petau cap a la fi d'aquest segle, fou lliurat a la biblioteca de la Universitat de Ginebra per Ami Lullin.

161. Cf. Jeanne Bignami-Odier, *La Bibliothèque Vaticane de Sixte IV à Pie XI*, Città del Vaticano, Bibliotheca Apostolica Vaticana 1973, 144.

181

20. Londres, BL, ms. Sloane 3049

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 245 × 335.
b) Material: Pasta de paper recoberta de pell blava.
c) Indicacions escrites: Contratapa I: «S. 652b.», «A. 6. c».
d) Elements decoratius: Tres filets daurats ressegueixen els cantons de les dues cobertes. En totes dues, ferros daurats amb escut i inscripció de la col·lecció Sloane: «Bibliotheca Manuscript. Sloaneiana».
2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant 5 dobles nervis interns que en treuen altres tants d'externs. Aquests ostenten un doble filet daurat.
b) Descripció de les seccions, enquadrades amb un doble filet daurat: a) Ferros daurats; b) Inscripció en lletres daurades: «Fr. d'Amiens | Traictie sur | L'Hierarchie | de s. Denis»; c) «Mus. Brit.»; d) «Bibl. Sloan» «3049»; e) Etiqueta de paper blanc enganxada, amb una meitat de cota antiga: «625» e) Etiqueta de paper blanc, enganxada, amb l'altra meitat de cota antiga: «bI»; f) Ferros daurats.
3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: V + V. Foli de guarda inicial de pergamí []r, notes i cotes de la Biblioteca Sloaniana: «nº 43», «Biblioteca Sloaniana Min: 138», «3049», «XXXI D», «XXXVIII D». Foli de guarda de pergamí Iv, a dalt, en lletra del segle XIX: «pag. 6 | traité de la Hierarchie de st. Denis | traduit en françois par frere francois d'amiens | de l'ordre de st. François orné de plusieurs | belles miniatures & d'un grand nombre | d'ornements».
c) Cobertes (folres) de paper amb aigues acolorides.
e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.
4. Conclusió. Data: Segle XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Pergamí.
4. Folis: V + [135] + V.
5. Dimensions: 240 × 330.
6. Plecs: 1) Plec de 4 × 2, folis 1-8, sense reclam.
2) Plec de 4 × 2, folis 9-16, amb reclam: «sceuent».
3) Plec de 4 × 2, folis 17-24, amb reclam: «aueuglerie».
4) Plec de 4 × 2, folis 25-32, amb reclam: «flambans».
5) Plec de 4 × 2, folis 33-40, amb reclam: «et scriu».

6) Plec de 4 × 2, folis 41-48, amb reclam: «croir de».
7) Plec de 4 × 2, folis 49-56, amb reclam: «eternelle».
8) Plec de 4 × 2, folis 57-64, amb reclam: «riserent».
9) Plec de 4 × 2, folis 65-72, amb reclam: «le jour».
10) Plec de 4 × 2, folis 73-80, amb reclam: «deshonneur».
11) Plec de 4 × 2, folis 81-88, amb reclam: «il sefforce».
12) Plec de 4 × 2, folis 89-96, amb reclam: «par ceste».
13) Plec de 4 × 2, folis 97-104, amb reclam: «autre Et».
14) Plec de 4 × 2, folis 105-112, amb reclam: «sauoir».
15) Plec de 4 × 2, folis 113-120, amb reclam: «que ja deuant».
16) Plec de 4 × 2, folis 121-128, amb reclam: «bien».
17) Plec de 3 × 2, folis 129-134.

Fol. 1r, dalt de tot, signatura antiga: «ms. A 609». I una altra inscripció de mal llegir: «Croats deux».

8. Foliació contínua, en xifres aràbigues i en tinta vermella, possiblement del segle XIX, a l'angle superior dret del recto dels folis.
9. Numeració de plecs despareguda
11. Forats: Menjats per la cisalla, se'n veuen rastres als folis 84-97, 118-122, 124-128.
12. Sistema de ratllat en tinta vermella, molt esvaït.

III. Contingut literari

1. Folis 1-133v. Fol. 1r, *inc.* de la dedicatòria: «A lonneur et louenge de la saincte trinite de la benoiste vierge marie de la tresexcellante angelique nature et de tous les saincts et sainctes de paradis Cy commence le traictie que frere Francois damiens docteur en theologie de lordre de monseigneur saint francois de la prouince daragon a Fait et compile sur le livre de saint Denis cestassavoir de angelique ecclesiestique iherarchie et mistique theologie recitant les escriptures et expositions de plusieurs excellents docteurs...».

Fol. 1v, *inc.* de les rúbriques: «Le premier liure fait mention de lexcellence haultesse et dignite dangelique nature. Le premier chapitre du premier liure parle comment a pluseurs deuotz et contemplatifs sont souuent...».

Fol. 2r, *inc.* de l'obra: «Angelique nature est tant haulte et tant merueilleuse et tant excellentment cree exaulcee ordonee et glorifiee par nostre seigneur dieu tout puissant...».

Fol. 133v, *exp.:* «... vous et nous si face e toute vostre maison en espetial par les merites de monseigneur sainct michel et des saincts anges ausquelz ie vous Recommande cherement aussi comme iu puis. Et auec ce soit tous temps auecques vous Jhesu christ par sa saincte clemence. Amen. | Cy finist le liure des anges».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Livre des Anges*, traducció en francès del *Llibre dels Àngels*.

4. Catàlegs i bibliografia: S. Ayscough, *A Catalogue of the Manuscripts Preserved in the Britisch Museum Hitherto Undescrived,* London 1782, 28; J. L. Scott, *Index to the Sloane Manuscripts in the Britisch Museum,* London 1904, 145; Paul Oskar Kristeller, *Iter Italicum. Accedunt alia itinera. A finding List of uncatalogued or incompletely catalogued humanistic Manuscripts of the Renaissance in Italian and other Libraries,* vol. IV (Alia Itinera II). *Great Britain to Spain*, Londres i Leiden, The Warburg Institute i E. J. Brill 1989, 63.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 170 × 225, a columna tirada de 38-36 ratlles.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, dues d'horitzontals, escriptura de justificació a justificació, amb el benentès que el copista no té gaire respecte per la justificació del marge dret i sovint la sobrepassa

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda francesa d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals en lletra cursiva al marge dret inferior del verso dels folis.

5. Decoració: Caplletres de la dedicatòria i de cada tractat blaves i embotides, sobre brunyit amb decoracions vegetals internes, blaves i malves, sovint amb fulles de parra: Fol 1r, dedicatòria: ocupa l'espai de cinc línies (30 × 35) i en davalla una orla pel marge; fol. 1v, primer tractat, ocupa l'espai de cinc línies (30 × 35); fol. 12v, tractat segon, ocupa l'espai de quatre línies (25 × 30); fol. 26r, tractat tercer, ocupa l'espai de quatre línies (25 × 23); fol. 69v, tractat quart, ocupa l'espai de sis línies (35 × 45); fol. 114r, tractat cinquè, ocupa l'espai de cinc línies (35 × 37). Inicials de capítols que ocupen tres línies (23 × 17 de mitjana), embotides, de color blau i malva alternant, realitzades sobre fons daurat i amb decoració malva i blau també alternant. En surt una orla amb motius vegetals que davalla pel marge entre 13 i 15 línies, del tipus de l'orla de la caplletra de la dedicatòria. Les taules de rúbriques que se situen al principi de cada tractat comencen amb una inicial més gran, que ocupa l'espai de tres línies i després l'orla corresponent. Les inicials de cada capítols són embotides més petites. Rúbriques en lletra del mateix format que la del text, ben encaixades en la caixa d'escriptura sense solució de continuïtat, només amb reserva de blanc al final de la línia on acaben.

Miniatures: Al fol. 2r, il·luminació de mitja pàgina (155 × 150): el Pare etern, centrat i envoltat de serafins sobre un fons d'atzur; als dos marges, en forma triangulada, els nou ordes jeràrquics d'àngels en fileres de diferents colors. Miniatura i text de la pàgina voltats per orla vegetal amb fulles i flors daurades, blaves i verdes.

Al fol. 13r, il·luminació de mitja pàgina (135 × 150): Déu a la part superior, dins orla daurada i plena de serafins, envoltat dels altres vuit ordes d'àngels

en fileres successives que ocupen el quadre fins a baix. Miniatura i text envoltats per orla com l'anterior.

Al foli 27v, il·luminació de mitja pàgina (145 × 150): Sobre un fons de paisatge, hi ha tres figures destacades: El diable, un home i un àngel que protegeix l'home agafant-lo de la mà. Miniatura i text envoltats per orla com les anteriors

Al fol. 71r, il·luminació de mitja pàgina (150 × 150): Representació de la caiguda dels àngels rebels, amb tres nivells: Dalt de tot, el Pare etern i els àngels bons que lluiten i castiguen els àngels dolents; el segon nivell és ocupat pels àngels que cauen i, a mesura que cauen, es van transformant en dimonis; el tercer nivell és l'infern ple de dimonis entre flames. Orla com les anteriors.

Al fol. 155r, miniatura d'una mica més de mitja pàgina (180 × 150): Representació de la lluita entre sant Miquel arcàngel i el diable, sobre un paisatge amb castell. Orla com les anteriors.

6. Notes. No hi ha notes marginals. En canvi, en molts folis hi ha indicacions per a l'il·luminador d'inicials i caplletres, fetes en tipus de lletra gran, molt suau i fàcil d'esborrar, diferent dels tipus de lletra dels reclams.

7. Timbre en vermell del «British Museum» al foli de guarda de pergamí [I]

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions: Sembla que només hi ha una *s* cursiva afegida al marge esquerre del fol. 20r.

11. Antigues signatures: Cf. supra, I, 1, c); I, 2, b); I, 3, a); II, 6.

V. Conclusió

1. Estat de conservació bo

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen francès.

4. Propietaris i procedència: És apropiat per al manuscrit el que s'ha dit *supra* per al ms. BL, Additions 18.391.

II. Vie de Christ

182

1. París, BNF ms. fr. 29

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 350 × 460 × 110.

b) Material: pasta de paper, recoberta de pell roja.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, marge superior, etiqueta de paper amb la signatura actual: «FR. | 29 | [gomet vermell]». Al costat, restes d'etiqueta de paper blanc enganxada.

d) Elements decoratius: Al centre de les dues cobertes, armes del rei de França: Corona més tres flors de lis dins escut. Els cantons de les cobertes resseguits amb tres línies daurades.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Plecs directament cosits a les tapes mitjançant quatre dobles nervis, que es corresponen amb els nervis exteriors 1, 3, 5 i 7.

b) Descripció de les seccions: 1) i 3)-7, ferros daurats amb la flor de lis al centre; 2) títol del ms. en majúscules daurades «Le livre | de Vita Christi».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: II + II. Són de paper el foli de guarda inicial I i el final II. Els altres són de pergamí. Foli de guarda inicial IIr, al centre en tinta negra: «Volum de 338 Feuillets | Moins les numeros 261.300 | 12 Février 1887». [Però el foli 261 hi és. El que falla és el 261[2]].

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el foli de guarda inicial I i final II.

d) Talls amb dauradura.

e) Capçalera i capçada dalt i baix, totes en mal estat.

g) Llavis de la mateixa pell, amb dues línies daurades.

4. Conclusió. Data: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Pergamí.

4. Folis II + CCC XXX VIII + II.

5. Dimensions: 303 × 445 × 105.

6. Plecs: 1) Plec de 4 × 2, folis I-VIII, amb reclam: «de saint pol».

2) Plec de 4 × 2, folis IX-XVI, amb reclam: «pour le».

3) Plec de 4 × 2, folis XVII-XXIIII, amb reclam: «Sur ce que dit est».

4) Plec de 4 × 2, folis XXV-XXXII, amb reclam: «fut donnee plus grant foy».

5) Plec de 4 × 2, folis XXXIII-XL, amb reclam: «et Reuelacions».

6) Plec de 4 × 2, folis XLI-XLVIII, amb reclam: «-uent et deuoste».

7) Plec de 4 × 2, folis XLIX-LVI, amb reclam: «alast seulette».

8) Plec de 4 × 2, folis LVII-LXIIII, amb reclam: «soubs la nue de tenebres».

9) Plec de 4 × 2, folis LXV-LXXII, amb reclam: «Ton cher amy Redempteur».

10) Plec de 4 × 2, folis LXXIII-IIII^{xx}, amb reclam: «la dicte conception».

11) Plec de 4 × 2, folis IIII^{xx}I-IIII^{xx}VIII, amb reclam: «sen tourna».

12) Plec de 4 × 2, folis IIII^{xx}IX-IIII^{xx}XVI, amb reclam: «-goigne».

13) Plec de 4 × 2, folis IIII^{xx}XVII-CIIII, amb reclam: «Car la char fust plus dure».

14) Plec de 4 × 2, folis CV-CXII, amb reclam: «-mines et sceussent».

15) Plec de 4 × 2, folis CXIII-VI^{xx}, amb reclam: «desplaisir».

16) Plec de 4 × 2, folis VI^{xx}I-VI^{xx}VIII, amb reclam: «Le LXXV».

17) Plec de 4 × 2, folis VI^{xx}IX-VI^{xx}XVI, amb reclam: «de l'enfence».

18) Plec de 4 × 2, folis VI^{xx}XVII-VII^{xx}IIII, amb reclam: «de leurs ames».

19) Plec coix, de 4/5, folis VII^{xx}V-VII^{xx}XIII, sense reclam i amb taló inicial.

20) Plec de 4 × 2, folis VII^{xx}XIIII-VIII^{xx}I, amb reclam: «tempter».

21) Plec de 4 × 2, folis VIII^{xx}II-VIII^{xx}IX, amb reclam: «coustiaulx».

22) Plec de 4 × 2, folis VIII^{xx}X-VIII^{xx}XVII, amb reclam: «au chappelain».

23) Plec de 4 × 2, folis VIII^{xx}XVIII-IX^{xx}V, amb reclam: «diuorses des mariages».

24) Plec de 4 × 2, folis IX^{xx}VI-IX^{xx}XIII, amb reclam: «empereur».

25) Plec de 4 × 2, folis IX^{xx}XIII-CCI, amb reclam: «autres fais».

26) Plec coix de 4/5, folis CCII-CCX, amb reclam: «audoient», i taló entre els folis CCIIII i CCV.

27) Plec de 4 × 2, folis CCXI-CCXVIII, amb reclam: «du filz de dieu».

28) Plec de 3 × 2, folis CCXIX-CCXXIV, amb reclam: «et comme fut pres».

29) Plec de 3 × 2, folis CCXXV-CXXX, amb reclam: «Dient icy aucuns docteurs».

30) Plec de 3 × 2, folis CXXXI-CCXXXVI, amb reclam: «a ce quil eust paye».

31) Plec de 3 × 2, folis CCXXXVII-CCXLII, amb reclam: «Les filzs de ce ciecle».

32) Plec de 3 × 2, folis CCXLIII-CCXLVIII, amb reclam: «nostre seigneur».

33) Plec de 4 × 2, folis CCXLIX-XXLVI, amb reclam: «esmeuz contre luy».

34) Plec de 4 × 2, folis CCLVII-CCLXIIII, amb reclam: «te mectray sur moult».

35) Plec de 4 × 2, folis CCLXV-CCLXIII[2], amb reclam: «Basilius dit que laide chose est et contre honnestete de ceux qui sont donnez au seruice de dieu cheualcher».

36) Plec de 4 × 2, folis CCLXIIII[2]-CCLXXI, amb reclam: «Le mercredi saint le seigneur».

37) Plec de 4 × 2, folis CCLXXII-CCLXXIX, amb reclam: «gens laix et continuels».

38) Plec de 4 × 2, folis CCIIII[xx]-CCIIII[xx]VII, amb reclam: «O et que vous fault plus».

39) Plec de 4 × 2, folis CCIIII[xx]VIII-CCIIII[xx]XV, amb reclam: «a poine luy failloit».

40) Plec de 4 × 2, folis CCIIII[xx]XVI-CCCIIII, amb reclam: «signifie le vin aigre».

41) Plec de 4 × 2, folis CCCV-CCCXII, amb reclam: «Cecy est le dixieme liure».

42) Plec de 3 × 2, folis CCCXIII-CCCXVIII, amb reclam: «moult longe».

43) Plec de 3 × 2, folis CCCXIX-CCCXXIIII, amb reclam: «et en communier».

44) Plec de 3 × 2, folis CCCXXV-CCCXXX, amb reclam: «seruent fort».

45) Plec de 3 × 2, folis CCCXXXI-CCCXXXVI, amb reclam: «le LXII que sera».

46) 1 bifoli, folis CCCXXXVII-CCCXXXVIII.

Als folis de taula, I-IV, cada pàgina és encapçalada amb la inscripció [*de color blau*:] «Rebreches» [*de color vermell*:] «du premier» [*de color blau*:] «liure» [*de color vermell*:] «de vita xpi», centrada al marge superior.

Hi ha un reforç de paper a l'angle superior esquerre del recto del foli VIII[xx]XI.

Al foli Irb, marge superior, en lletra del s. XVI i tinta sèpia: «deuxcents treize».

8. Foliació coetània en xifres romanes de color blau i vermell alternats, a l'angle superior dret del recto dels folis. Després del foli CCLXIX, el ms. reprèn el compte pel núm CCLX i s'estrompassa el CCLXI, saltant directament al segon foli CCLXII. Després s'estrompassa també el fol. CCC.

9. La numeració de plecs primitiva amb lletres i xifres romanes ha desaparegut per obra i gràcia de la cisalla. Se'n veuen rastres als folis Ir-IIIIr i CCCXIXr.

11. Forats marginals per a la construcció del ratllat, que també han desaparegut gairebé totalment per efecte de la cisalla. Es veuen bé als folis

LXXIII-IIII^{xx}V, VI^{xx}XVIII-VII^{xx}IX, CCXIX-CCXX, CCXXXII-CCXXXVII, CCXLIIII-CCLVI. En molts folis del tall central s'hi veuen les osques dels forats deixades per la cisalla.

12. Sistema de ratllat en tinta malva. 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis I-IIII. Fol. 1ra, títol: «[*en tinta blava:*] Rebreches [*en tinta vermella:*] du premier [*en tinta blava:*] liure [*en tinta vermella:*] de vita xti». Ib., *inc*. de la taula [*rúbrica*:] «Cy commancent les Rebreches du premier du second du tiers du quart et du quint liure de vita xpi. Et le commancement du chapitre y sera intitulé | Les Rebreches du premier liure [*fi de rúbrica*]. Icy commance le premier liure de vita xpi lequel a compose maistre francois exemines de lordre des freres mineurs. Prologue. A moult honnorable. Le premier chapitre proteste...»

Fol. IIIIrb, *exp*. de la taula: «... Commant le sauueur tint vie heremitaine | Cy finent les Rebriches du premier volume de ce liure».

Fol. IIIIv, buit.

Fol. V-CXLVIIII. Fol. Vra, *inc*. del primer tractat de l'obra [*rúbrica*]: «Cest le premier liure de vita xpi lequel a compose Maistre francoys exemines de lordre des freres mineurs. Prologue [*fi de rúbrica*] A moult honnorable et discret cheualier messire pierre dartois maistre des comptes du moult hault prince et seigneur domp martin par la grace de dieu Roy darragon son orateur en Jhesucrist nostre seigneur [*f. Vrb*] frere francoys exemines de lordre des freres mineurs tout vostre en tout Juste seruice et principalement en celuy qui est en manifestation honneur et gloire du dit Redempteur et sauueur Jhesucrist...»

Fol. CXLVIIIIra, *exp*. del cinquè tractat o llibre: «... la glorieuse ordinacion de son pere et eternelle | Deo gracias | Laus tibi sit xpe quoniam liber explicit iste».

Fol. CXLVIIIIrb, *inc*. de les rúbriques dels llibres VI-X [*rúbrica*]: «Cy commancent les Rebriches du VIe du VIIe du VIIIe du IXe et du Xe liure qui sappelle vita xpi ou quel le commancement du chappitre y sera intitulé [*fi de rúbrica*] Premierement comment saint Jehan baptiste prescha et baptisa...»

Fol. VII^{xx}XIIIvb, *exp*. de les rúbriques: «... Tourne a sa presentation faite au commancement de ce liure et deue et Reuerence et protestation et ainsi fine ce volume qui comme dit est contient V liures de vita xpi cest le VI le VII le VIII le IX et le X | [*en lletra molt petita*:] Ci sont finies les Rebreches de ce volume | Deo gracias».

Fol. CLIIIIra-CCCXXXVIIIra. Fol. CLIIIIra, *inc*. del sisè tractat de l'obra [*rúbrica*]: «Apres que nous auons dit de la vie de Jhesucrist en cinq liures Et comme fut musse au monde sensuit le [*f. CLIIIIrb*] VIe traictee qui enseigne comme Il se manifesta Et premierement comme saint Jehan baptiste prescha et baptisa [*fi de rúbrica*] [*f. CLIIIra*] In nomine patris et filii et spiritus sancti amen. Apres que finit et acompli le temps ou quel nostre seigneur a este musse

et [*f. CLIIIIrb*] occulte ou monde Sensuit le VI liure de sa sainte vie et traicte des haultes euures et operacions que commança a faire ou temps que se voult publier et demonstrer...»

Fol. CCCXXXVIIIra, *exp.* del tractat desè: «Le LXVe. Tourne a sa presentation faicte ja au commancement de ce liure et deue Reuerence et protestation Et ainsi finit ce volume qui comme dit est contient cinq liures de vita xpi cest le VIe le VIIe le VIIIe le IXe et X^e^ [*fi de rúbrica*] Acompli donc ce liure en la vigille de monseigneur saint Jehan baptiste par la misericorde de dieu me tourne a vous Monseigneur pierre dartes auquel lay adresse au commencement quil vous plaise auoir pacience et compassion de ma vieillesse et [*cancell*: com]passions Et es deffaillemens qui icy trouueres quil vous recorde au cueur a la parolle de saint pol Qui dit que en moult de choses sommes tous defaillans Et cela qui trouueres de bien soit tout attribue au Roy de paradis Jhesuchrist duquel ainsi comme de la fontaine de tous biens procedissent toutes graces duquel on ne peut trop dire a son honneur et louenge Comme soit vray dieu et mer de tous biens. Toutesfois ce que de luy est icy mis et pose soit toustemps a sa gloire et honneur et a notre saluacion et de tout le peuple xpien lequel [*rb*] auecques nousautres mesmes soit toustemps Recomande en sa grace et misericorde Qui viuit et Regnat in secula seculorum Amen | Laus tibi sit xpe quoniam liber explicit iste».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eiximenis, *Vita Christi,* traducció en francès de la *Vida de Jesucrist*, completa.

3. Altres manuscrits: Bibl. Mazarine, ms. 927.

4. Catàlegs: Paulin Paris, *Les Manuscrits francois de la Bibliothèque du Roi,* vol. I, Paris 1836, 29-31; L. Delisle, *Inventaire général et méthodique des manuscrits français de la bibliothèque Nationale, tome Ier, Théologie*, Paris, Champion 1876, 18; *Bibliothèque Impériale. Departement des Manuscrits. Catalogue des Manuscrits Français. Tome Premier. Ancien Fonds,* publié par ordre de l'empereur, Paris, Didot 1868, 2ab; Massó, *Les obres*, 669-670; Martí, *Eiximenis*, 475.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 206 × 311, a dos corondells, de 46/45 línies. Impaginació: 36 + 93 + 22 + 91 + 75 × 40 + 311 + 98.

2. Tipus de ratllat: Com el ms. n. 167. UR = 6,5

3. Tipus de lletra i mans: Bastarda francesa del segle XV, de tres mans:

a) Fol. Ira-XLIIvb, IIII^xx^Ira-IIII^xx^VIIIra.

b) Fol. XLIIIra-IIII^xx^Ira, IIII^xx^VIIIra-CCCXXVIra.

c) Fol. CCCXXVIra-CCCXXXVIIIra.

Rúbriques d'una altra mà.

4. Reclams horitzontals, llevat el del foli CCCXXXv (plec 43).

5. Decoració: Grans orles plenes, acolorides i variades a la pàgina de pròleg, amb dos terços de la pàgina reservats per a vinyeta de grans dimensions no realitzada, fol. Vr. Igualment a l'inici del llibre o tractat segon, fol. XVIIIr;

tercer, f. XXIIr; quart, f. IIII^{xx}XIv; cinquè, f. VII^{xx}Ir; sisè, f. VII^{xx}XIIIIr; setè, f. VIII^{xx}IIIv; vuitè, f. CCIr; novè, f. CCLVI; i desè, f. CCCXIIIr.

Fol. Vr, armes del duc de Borbó, que porta atzur sembrat de tres flors de lis d'or i banda de gules.

Fol. VIII^{x}IIIv, armes de Caterina, segona muller del duc Joan II de Borbó (+ 1488), repetit al f. CCCXIIIr: escartellat d'argent amb lleó de gules.

Inicials de capítol sobre fons daurat, blaves, vermelles i malves amb filigrana. Orles i semiorles passim; algunes ocupen tot el marge dret o esquerre, altres n'ocupen només la meitat i són més primes, però n'hi ha gairebé a cada foli i a vegades al recto i al verso. Rúbriques, calderons blaus i vermells. Lletres caudades que a vegades continuen en forma de figura, per ex. fol. CCLXVIIr. Sovint, entre capítols, hom ha deixat grans espais en blanc per a possibles vinyetes, no executades.

Orles també a vegades en l'intercolumni i semiorles que van de l'intercolumni cap al marge interior.

Les grans orles dels folis XVIIIr, XXIIr, IIII^{xx}XIv, VII^{xx}Ir, VII^{xx}XIIIIr, CCIv, CCLVIv i CCCXIIIr tenen ornamentació floral. Conté una figura humana cavalcant i una au enmig de la flora la del foli Vr. La del foli VIII^{xx}IIIv conté dotze escuts i mig, comptant primer els verticals del marge esquerre i després els horitzontals del marge inferior; el que fa deu [tercer del marge inferior] és el que porta l'escut de Caterina d'Armagnac.

7. Segells i timbres de la Biblioteca Reial al foli CCCXXXVIIIr i al fol. Ir.

9. Copistes: tres.

10. Revisions i correccions: Fol. XIIrb, XVrb, XIXrb, XXIXra, va, XXXVrab, XXXVIIIrb, LIIva, LIXrb, LXVIva, LXVIIIrb, LXIXrbva, CXVrb, CXVIIIrb, VI^{xx}VIIrb, VII^{xx}XIrb- va, VII^{xx}va, VII^{xx}XIIIrab, VII^{xx}XVIva, VIII^{xx}rb, VIII^{xx}XIIIIrb, IX^{xx}ra, IX^{xx}Vva, IX^{xx}XVra, CCXVIrb, CCXXIIra, CCXXVIIIrab, CCXXIXrb-va, CCXXXVIIIva, CCLVIIva, CCLXIIrb, CCLXIXva, CCLX^{2}ra, CCIIII^{xx}XIIIrb, CCCXIrb, CCCXVIIIrb-va, CCCXXVIrb, CCCXXVIIrb.

11. Antigues signatures: Fol. 1rb, en lletra del s. XVI-XVII: «6716»; cota 213 de l'*Ancien fonds.*

12. Notícies històriques: Fol. CCCXXXVIIIrb, *al man*, nota de possessió de Joana de França, filla de Carles VII, germana de Lluís XI, primera esposa de Joan II, duc de Borbó,[162] morta a Moulins sense descendència el 1482: «Ce liure Intitule de Vita xpi est a Jehanne fille et seur de Roys de france duchesse de Bourbonnois et dauuergne Contesse de clermont de forez de lisle Jordan et de villars Dame de Beaujeu de Roche en Raymeu et dannonay». *Més ensota, signatura autògrafa de la infanta*: «Jehanne de france».[163] *Sota el*

162. Per a Joan II de Borbó, cf. *Biographie Universelle (Michaud) Ancienne et Moderne*^{2}, t. V, Paris et Leipzig s. a., 266a-167bb.

163. Per aquesta princesa, cfr. P. Anselme, *Histoire Généalogique et chronologique de la maison de France, des Pairs, Grands officiers de la Couronne et de la Maison du Roy et des anciens Barons du Royaume*, París 1726, 118.

corondell: «Gontart». Jacques d'Armagnac, fill d'una branca fradisterna de la poderosa família dels comtes d'Armagnac,[164] fou el comitent del manuscrit, monumental traducció en francès de la *Vida de Jesucrist* d'Eiximenis. Jacques d'Armagnac es va referir a aquest manuscrit en el procés d'alta traïció, celebrat el 1476, en el qual fou condemnat a morir. En aquella circumstància va relatar als qui menaven l'enquesta que havia regalat el manuscrit a la infanta Joana i un trofeu de caça, una pota de senglar, al seu marit, Joan de Borbó. [165] Aquest fet és anterior a 1464, data de la primera conspiració de Jacques d'Armagnac contra Lluís XI.[166] Per tant, el ms. era enllestit en una data anterior a 1464.[167]

164. Cf. supra, nota 9.

165. «| *Fol. 414r* | Interrogue si depuis que ledit connestable lui eut mande | quil entretensist monditseigneur de bourbon lui que parle | a point eu de communication auec monditseigneur de bourbon | des matieres desusdites, dit que non. Bien sest plusieurs foiz recommande a lui luy priant quil eust son fait | pour recomende et disant quil se vouloit bien gouuerner | par luy et quil luy pleust luy mander comment il se | deuoit conduire et lui estoipuoit aucunefois le plus | dulcement quil pouoit pour les debatz et affaires qui | aucunesfois suruenoient entre les officiers *et enuoia ama-*|*-dame de bourbon vng beaul liure de vita xpi et a monditseigneur* | *de bourbon vng pied dun bien grant sangler quil auoit* | *prins.* Et lui estoipuoit ou mandoit aucunefois parolles | par lesquelles il puoit congnoistre que il qui parle estoit fort bien dudit connestable et quil qui parle | sentoit aucunes choses des matieres et aussi lui mandoit | *fol. 414v* | quil desiroit aller a la cour et que ledit connestable le luy | conseilloit et autres combien que ledit connestable ne autre | ne lui eust conseille mais le lui mandoit pour tousiours | lentretenir et affin quil eust son fait pour recommende. | Et dit que ledit monseigneur de bourbon ne luy conseilloit pas | daller deuers le Roy mais lui manda vne fois par | Doiac comme il lui semble quil luy sembloit quil nauoit point | de haste dy aller et quil veist premier si le Roy le manderoit | et quil aduisast bien comment il yroit»: cf. Bibliothèque de Saint Geneviève, ms. 2000, que conté diverses peces relatives al procés, fol 414rv. Cf. Ch. Kohler, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque de Sainte-Geneviève*, París, Plon 1896, 235; «Revue Historique», XLIII (-), 274, nota 1.

166. Cf. *Biographie Universelle (Michaud) Ancienne et Moderne*[2]*,* t. V, Paris et Leipzig s. a., 307b-308a.

167. A. Thomas, *Jaques d'Armagnac, bibliophile,* dins «Journal des Savants. Nouvelle Série», IV, (1906), 638, text i notes 2-3, identifica «vraisemblablement» el ms. donat per Jacques d'Armagnac a la princesa Joana amb una traducció francesa de la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia, el Cartoixà, i, a més a més, afirma que l'exemplar no ha arribat fins al seu temps. La primera afirmació es podria versemblantment excusar, la segona és més decebedora, perquè després d'haver dit que el ms. de *De Vita Christi* de la princesa Joana «ne nous est pas parvenu», esmenta la llista donada per L. Delisle d'una dotzena de manuscrits, «actuellement à la Bibliothèque Nationale», que havien pertangut a Joana de França. Ara bé, en aquesta llista, Delisle esmentava dues vegades el ms. francès 29: «On connaît une douzaine de manuscrits qui ont appartenu à Jeanne de France, femme du duc Jean II [*nota 1* N°s 29, 227, 329, 452, 707, 926, 975, 989, 1165, 1866, 2611, 2612 et 5055]. Sur presque tous ces volumes on voit la signature de la noble duchesse; sur plusieurs [*nota 2:* Mss. français 29, 227, 329, 989 et 1847], son écu, de Bourbon parti de France...»; cf. L. Delisle, *Le Cabinet, o. c.,* vol. I, 169. En aquest cas és evident que A. Thomas no va fer la verificació oportuna, perquè el manuscrit havia estat identificat correctament en els catàlegs dels mss. francesos de la BNP publicats per G. Paris i pel mateix Delisle.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Folis de guarda fatigats. Algun ull. La resta és en molt bon estat. Estrip als folis VIII^{xx}XVII, CCXXXIIII. Coberta també fatigada.

2. Datació: s. XV, segona meitat, amb un *terminus a quo* que caldria situar entre 1459 i 1463, atès que consta que ca. 1459 va rebre impuls la constitució de la biblioteca de Jacques d'Armagnac i que un manuscrit com és ara el *Miroir historial* de Vincent de Beauvais, joia de la seva biblioteca, fou encomanat entre 1459 i 1463.[168]

3. Origen: francès, possiblement parisenc.

4. Propietaris i procedència: Jacques d'Armagnac, Joana de França.

183

2. París, Bibliothèque Mazarine, ms. 927

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 185 × 253 × 55.

b) Material: Post recoberta de pell marró.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, angle inferior esquerre, etiqueta de paper blanca enganxada: [*en tinta*:] «Ms. 927» | [*mecanografiat*:] «Microfilm de sécurité | Institut des Textes | Janvier 60». Contratapa II, a dalt: «Le IIIIe septembre V^{c}LVII». Una mica més avall, possible signatura de propietat: «Jesm dca gehans» (?) En la segona meitat de la pàgina: «(*signe*) Pontieure» (Ponsieur?) Al marge dret, escrit de dalt a baix: «Foli».

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant tres dobles nervis interiors que en treuen altres tants d'exteriors, formant quatre seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) etiqueta blanca romboidal de paper amb la cota actual del ms.: «927»; 2) Teixell de pell vermella amb el nom de l'autor i el títol en majúscules daurades: «Exemines | Vie | de J.C.»; al marge superior i inferior del teixell, dos filets daurats; 3) [gomet groc, que significa que el ms. forma part de la reserva] i, a sota, imprès en lletres de color negre: «B.M.»; 4) etiqueta romboidal ennegrida, amb una cota antigua del ms.: «1314».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda I + II: el f. de g. inicial és de paper sense filigrana; els f. de g. finals són de pergamí. F. de g. final Iv i IIr, segell de la «Bibliothèque Mazarine».

168. Cf. Christian de Mérindol, *Jacques d'Armagnac bibliophile et commanditaire. Essai sur l'aspect religieux et la part méridionale de sa bibliothèque*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 31 (1996), 412.

c) Cobertes (folres): Contratapa I, del mateix paper que el f. de g.; contratapa II, del mateix pergamí que els f. de g. finals.
d) Talls daurats.
e) Capçalera i capçada dalt i baix; fatigades les superiors.
g) Llavis de la mateixa pell.
4. Conclusió. Data: Segle XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Vitel·la.
4. Folis I + 202 + II.
5. Dimensions: 180 × 243 × 50.
6. Plecs: 1) Plec de 3 × 2, folis 1-6, sense reclam.
2) Plec de 9 × 2, folis 7-24, amb reclam: «de Jhesucrist».
3) Plec de 6 × 2, folis 25-36, amb reclam: «-cion».
4) Plec de 6 × 2, folis 37-48, amb reclam: «-tacion».
5) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam: «pain».
6) Plec de 6 × 2, folis 61-72, amb reclam: «Dieu».
7) Plec de 6 × 2, folis 73-84, amb reclam: «encores».
8) Plec de 6 × 2, folis 85-96, amb reclam: «Raison».
9) Plec de 6 × 2, folis 97-108, amb reclam: «aigrement».
10) Plec de 6 × 2, folis 109-120, amb reclam: «Autres».
11) Plec de 6 × 2, folis 121-132, amb reclam: «enfantement».
12) Plec de 6 × 2, folis 133-144, amb reclam: «Auoir Auoir» [iterat].
13) Plec de 6 × 2, folis 145-156, amb reclam: «Ne erres».
14) Plec de 6 × 2, folis 157-168, amb reclam: «Jurer».
15) Plec de 6 × 2, folis 169-180, amb reclam: «-lle».
16) Plec de 6 × 2, folis 181-192, amb reclam: «Auec».
17) Plec de 5 × 2, folis 193-202, amb reclam: «de gens».

Al marge superior dret dels folis 1r i 9r, signatura antigua en tinta negra i caràcters gruixuts: «1314», ratllada la del foli 1r, sota la qual hi ha, en tinta malva, la signatura actual: «927».

El pergamí presenta l'ordre següent: carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn.

8. Foliació contínua, en xifres aràbigues i tinta negra a l'angle superior dret del recto del folis, del s. XIX.

9. Numeració de plecs: Si n'hi havia, ha desaparegut per efecte de la cisalla.

11. Forats: no se'n veuen.

12. Sistema de ratllat en tinta malva: 1111 2222.

III. Contingut literari

1. Folis 1-8. Fol. 1r, *inc.* de la taula [*rúbrica*:] «Cy commancent les Rebrisches du premier du second du tiers du quart et du quint liure qui sapelle vita xpi par ordre ou seront alleguees pluseurs (*sic*) belles choses ou quel liure sont et en quel feuillet du liure mesmes et aussi le comencent (*sic*) du chappitre y sera intitule. Prologue. Les Rebrisches du premier liure [*fi de rubrica*] Icy commance le premier liure de vita xpi lequel a compose maistre françois exemines de lordre des freres meneurs (*sic*) [*rúbrica*:] primo folio Prologue A moult honnorable [*fi de rúbrica*] Le premier Chappitre proteste dauoir bon sens par tout ce liure...»

Fol. 8v, *exp*. de la taula: «... Comme le sauueurs tint vie hermitaine [*rúbrica*:] Capitulo Aprez que le sauueur eodem libro folio XII° vltimo [*fi de rúbrica*].

Folis 9-202. Fol. 9ra, *inc*. de l'obra [*rúbrica*]: «Cest le premier leure (*sic*) de vita xpi lequel a compose maistre francoys exemines de l'ordre des freres mineurs [*fi de rúbrica*]. A moult honnorable et discret cheualier messire pierre dartois maisstre des comptes de moult prince et seigneur dam (*sic*) [*inici de subratllat*:] martin par la gran de dieu Roy de arragon [*fi de subratllat*] son orateur en Jhesucrist nostre sauueur frere francois exemines de l'ordre des freres mineurs tout voustre e tout iuste seruice et principalement en cellui qui est en manifestation et honneur et glorie dudit redempteur et sauueur Jhesucrist...»

Foli 202vb, *exp*. de l'obra: «... Item cyprianus sur saint luc dit que par grant mistere se mist et passa sa jeunesse sacree en la cite de natzareth nostre Redempteur. E ar naçareth selon fame est situer en la fin de galilee e loing de Jherusalem et pres des gentilz et est peuplee... [*fine mutilus*].

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Vita Christi*, traducció en francès de la *Vida de Crist*, pròleg, llibres I-V, pròleg i inici del capítol 1.

3. Altres manuscrits: BNF, ms. fr. 29.

4. Catàlegs: Auguste Molinier, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Mazarin*, I, Paris, Plon 1885, 436; Martí, *Nous manuscrits,* 449; *Eximenis,* 475.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 137 × 194, a dos corondells. Impaginació: 15 + 61 + 15 + 61 + 27 × 18 + 194 + 32.

2. Tipus de ratllat: Com el ms. n. 167. Línies 35/34. UR= 5, 7.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda francesa del s. XV, d'una mateixa mà.

5. Decoració: Inicials de rúbriques, de llibres i de capítols blaves i daurades alternades, amb filigrana i antenes de colors vermell i blau també alternades,

essent més grans les inicials de llibre. Tant en les rúbriques com en l'obra, els espais de línia de rúbrica, de títol de capítol etc., que queden sense lletra són omplerts amb sanefes decoratives, generalment combinació de blau i or.

Semiorles al f. 9r, 25v, 29v, 129v, 201rb. Rúbriques de color malva ja molt esvaïdes. Calderons blaus amb filigrana i antenes.

Lletres caudades. A l'interior dels paràgrafs, lletres amb tocs de grog. Textos en llatí i autoritats citades a l'interior de text, en rúbrica.

Miniatura a pàgina plena entre les rúbriques i el primer llibre de l'obra. Fol. 9v: La quarta part superior esquerra de l'espai és ocupada pel final de les rúbriques. Les altres tres parts són ocupades per una vinyeta. La quarta part superior dreta representa el cel i la terra: sobre fons blau, el Pare Etern, cofat amb tiara, vestit amb capa pluvial blava i daurada, beneint amb la mà dreta i portant a l'esquerra el pom daurat somat d'una creu, és envoltat per un cercle d'angels amb els trets de les cares i les escates de les ales d'or sobre fons vermell; a sota, paisatge amb castell torrejat als quatre angles i amb gran torre de l'homenatge cap al mig, muntanyes, conreus, roquers i arbres; en un angle i en perspectiva, una església. Tota la meitat inferior de la vinyeta és ocupada per una casa situada al costat d'un bosc espès; el motiu arquitectural és l'estudi d'un frare que escriu un llibre; es veu l'escon amb el respatller folrat amb una tela vermella sembrada de fils d'or; el frare escriu en un llibre posat sobre un faristol de torniquet muntat sobre una taula baixa. Al fons, estanteria d'armari amb llibres. És il·legible el contingut del llibre que escriu el frare, representació de l'autor de l'obra. La miniatura és voltada d'una orla acolorida, amb motius florals i molta dauradura.

6. Notes: a) Textos en llatí que el rubricador ha d'introduir en l'obra: 18rb, 18va, 41va, 46rb, 49va, 56rb-57rb, 61va, 62rb, 63va, 65rb, 69rb, 86va, 88rb, 89rb, 93rb, 94rb, 97rb, 106va, 108va, 133rb, 173va, 177rb, 178va, 179va, 180rb, 195rb, 202rb.

b) Referències a llocs escripturístics: 15va, 52rb, 64va, 88rb, 93rb, 174va, 177va.

c) Referències a literatura eclesiàstica: Fol. 87rb, f. 12va (signif. de mot), 15vb, 18rb (sobre significació d'un mot).

d) Altres: 20rb (sobre la significació d'una expressió) fol. 100rb, 132va, 153va (sobre la significació d'un mot).

7. Segells de la Bibliothèque Mazarine a cada foli, i en alguns, repetit dues i àdhuc quatre vegades.

9. Copistes: un.

10. Revisions i correccions: Fol. 18vb, 45vb, 54rb, 83rb, 100rb, 171rb.

11. Antigues signatures: «1314», fols. 1r, 9r.

12. Notícies històriques: Les notes marginals en llatí suggereixen la mà d'algú familiaritzat amb la bíblia i els Pares.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: La tapa I de la coberta és pràcticament despresa del llom. La pell tendeix a obscurir-se i les rúbriques han perdut relleu i s'han esbravat.

La gran miniatura del foli 8v necessitaria ésser restaurada. En general, l'estat de conservació és acceptable.

2. Datació: s. XV.

3. Origen: francès [o belga].

4. Propietaris i procedència: El volum procedeix de les confiscacions revolucionàries. De la família Penthièvre, tal com podria suggerir la signatura de la contratapa II? L'abbé Leblond, bibliotecari de la Mazarine el 1794, fou un dels bibliotecaris autoritzats a retirar llibres (50.000) i mss (4.000) dels dipòsits literaris de París, i fou llavors quan el volum va arribar on és avui.

D. TRADUCCIONS AL LLATÍ

I. Primer del Crestià

184

1. BUB, ms. 728, fol. 177rb-va.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 309 × 70.

b) Material: Ànima de cartró, recoberta de pergamí groc.

2. Llom ras, del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns, que no en treuen d'externs.

b) Descripció de les seccions: 1) A dalt, en tinta negra: «Codex | miscellaneus»; mateixa tinta: «Ms. 728»; 3) a baix, mateixa tinta: «B.U.B.»

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + II. F. de g. inicial IIIr, al capdamunt i centrat, en cursiva del s. XV: «Incipit postilla super cantica canticorum». Dessota, en llapis: «728», i en llapis vermell: «15-2-12». Més avall, *probationes pennae*. Al mateix f. de g. inicial IIIv, al capdamunt, en llapis vermell: «15-2-12». A diferència d'aquest, que és antic, els altres folis de guarda inicials i finals són del s. XX, posats en el moment de l'enquadernació darrera del ms.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda immediats.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis del mateix pergamí.
4. Conclusió: Data: s. XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: III + 325 + II
5. Dimensions: 210 × 307 × 60
6. Plecs: 1) Plec de 10 × 2, foli de guarda III-19, amb reclam: «desideranti».
2) Plec de 8 × 2, folis 20-35, sense reclam.
3) Plec de 7 × 2, folis 36-49, amb reclam: «effectum».
4) Plec de 6 × 2, folis 50-61, amb reclam: «primum».
5) Plec de 7 × 2, folis 62-75, amb reclam: «dei oportet».
6) Plec de 4 × 2, folis 76-83, amb reclam: «CXIXus».
7) Plec de 6 × 2, folis 84-95, amb reclam: «ria ſ liber».
8) Plec de 6 × 2, folis 96-107, amb reclam: «et potestatem».
9) Plec de 6 × 2, folis 108-119, sense reclam.
10) Plec de 8 × 2, folis 120-135, amb reclam: «injuriat».
11) Plec de 7 × 2, folis 136-149, amb reclam: «agens».
12) Plec de 2 × 2, folis 150-153, sense reclam.
13) Plec de 9 × 2, folis 154-171, sense reclam.
14) Plec coix de 5/6 folis 172-182, amb reclam: «intelligencie».
15) Plec de 6 × 2, folis 183-194, amb reclam: «ad ipsum».
16) Plec de 7 × 2, folis 196-208, amb reclam: «suffodiens».
17) Plec de 6 × 2, folis 209-220, sense reclam.
18) Plec coix de 4/6, folis 221-230, amb reclam: «Et ego».
19) Plec de 7 × 2, folis 231-244, amb reclam: «possit».
20) Plec de 6 × 2, folis 245-256, amb reclam: «Due sunt».
21) Plec de 6 × 2, folis 257-268, amb reclam: «Capitulum XIX».
22) Plec de 8 × 2, folis 269-284, amb reclam: «plebem suam».
23) Plec de 7 × 2, folis 285-298, amb reclam: «cupiditates».
24) Plec coix de 4/3, folis 299-305, sense reclam.
25) Plec de 10 × 2, folis 306-325.

El foli 35vb és buit. També ho són els folis 118rb-119vb, 151vb-153vb, 166vb-171vb, 305 i 318v-325.

En el plec 14) entre els folis 174 i 175 hi ha sis talons; del foli 175 només se'n conserva la segona meitat del ra i vb; en aquesta part del ms. s'han perdut, doncs, sis folis i tres quartes parts de foli de text.

A partir del foli 195 i fins al 210, oxidació molt forta, especialment intensa en els folis 196-198, 202-208, 261, 264-270.

En el plec 18) els folis 222-224, són horriblement mutilats: del foli 222 es conserven les 11 ratlles inferiors del text dels dos corondells; del foli 223 se'n conserven 23; del foli 224 només subsisteixen les sis ratlles inferiors del ra i les quatre darreres del vb.

7. Fragments. Entre els folis 12 i 13 hi ha un tros de paper de 135 mm. de llargada i 25/50 d'amplada, irregular, car en la seva part inferior és tallat en diagonal, escrit pel recto i pel verso. En el recto s'hi parla d'astrologia i arts divinatòries; en el verso hi ha un nom: «Michael Daualos Ilerdensis miles», que tant podria ésser el nom d'un possessor de llibre, com el destinatari d'una lletra.

8. Foliació en llapis, contínua [bo i passant del foli 1 al foli 10] del segle XX, a l'angle superior dret del recto dels folis. Els deu primers folis foren paginats, versemblantment el s. XVIII, des de la pàgina 1 a la 19. En aquesta pàgina reapareix la foliació en llapis, contínua fins a la fi del volum.

10. Filigranes: a) de la testa humana somada d'estrella de cinc puntes, vista de perfil, amb tres rínxols de cabells, del tipus BRIQUET 15683, documentada a Carpentras el 1514, amb variants idèntiques documentades a Perpinyà entre 1515 i 1517.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1-10 (p. 1-19). Fol 1ra, dalt de tot: «Videtur Anselmi vel Bernardi». Fol 1ra, *inc.*: «Quia pondus diei et estus in vinea Domini decreui pro denario portare nolo terram ut sterilis ficulnea in vacuum occupare, sed ut oliua fructifera domui dei aliquid decoris aducere ut merear in ea quandoque mancionem percipere...»

Fol 10rb (p. 19), *exp.*: «... vt cum quinque virginibus per quinque sensus accensis virtutum lampadibus post mortem carnis mereatur regnum tenebrosum euadere et per clarissimam dei genitricem mariam in lumine patre (*sic*) luminum christum uidere. Votiuis ergo laudibus celebrate reginam celorum ut ipsa pro vobis iugiter interpellet filium regem angelorum ut post hanc miseram peregrinacionem cum ipsa regina celorum regnetis in secula seculorum amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Honori D'AUTUN, *Sigillum beatae Mariae virginis*

5. Edició: PL 172, 495-518.

II

1. Foli 10rb (p. 19), *inc*.: «Jheronimus super illud Johannis: ‚Quadraginta et sex annis edificatum est templum hoc'. Maria duodecim annorum fuit cum Christum genuit...»

Foli 10rb (p. 19), *exp*.: «... quadraginta ergo et sex annis templum edificatur dum Christus ab Adam generatur. Hec Jeronimus».

2. Identificació de l'autor i obra: Honori D'AUTUN, *Prefaci* a l'*Hexaemeron*.

5. Edició: PL 172, 253.

III

a) 1. Folis 10r-12va. Fol 10r: «Que sequuntur excerpta sunt ex eodem libro interrupto et dilacerato qui reperitur in conuentu predicatorum Minorise».

Fol 10rb, *inc*.: «Quare Salomon in prouerbiis exemplum stillionis posuit? Quod genus animalis est stillio? Est enim genus lacerti valde pigri, sed colore varii. vnde et nomen accepit stillio quia quasi stillis, id est, guttis distinctus est et variatus...»

Foli 11va, *exp*.: «... frustra congregauerunt sibi diuicias quia vel in fide errauerunt vel certe huius bona opera non recta intentione fecerunt. Que hic desunt in exemplari non repperi».

2. Identificació de l'autor i obra: Honori D'AUTUN, *Quaestiones et responsiones in Proverbia et Ecclesiasten*, cc. XXX-XXXI.

5. Edició: PL 172, 328-332.

b) 1. Folis 11va-12ra. Fol 11v, *inc*.: «Quot nominibus vocatus est Salomon? Tribus sicut scripture sacre manifestissime docent, id est, Salomon, Ydida et Ecclesiastes. Quare hiis tribus nominibus apellatus est Salomon, id est, pacificus dictus est eo quod in regno eius fuerit pax...»

Fol 12ra, *exp*.: «... fili dauid hic est etiam rex iherusalem non tamen terrestris, sed ecclesia celestis que est mater omnium nostrum».

2. Identificació de l'autor i obra: Honori D'AUTUN, *Quaestiones et responsiones in Proverbia et Ecclesiasten*, praefatio.

5. Edició: PL 172, 311-314.

c) 1. Fols. 12ra-18ra. Fol 12ra, marge sup.: «Anselmus super Proverbia».

Fol 12ra, *inc*.: «Quid est quod dicit Ecclesiastes: 'Vanitas vanitatum et omnia vanitas', cum in libro genesis scriptum sit vidit deus cuncta que fecerat et eran valde bona? Si cuncta que fecit deus erant valde bona quomodo ergo omnia vanitas?...»

Fol 18ra, *exp*.: «... fraudulentus itaque aut simulator congrue vulpecule assimilatur sic et de ceteris intelligendum est. Quis est veraciter homo? ille solus homo est qui timet deum et mandata eius custodit. Explicit Ecclesiastes».

2. Identificació de l'autor i obra: Honori d'Autun, *Quaestiones et responsiones in Ecclesiasten*, c. I-XII.

5. Edició: PL 172, 331-348.

IV

1. Foli 18ra-rb. Foli 18ra, *inc*.: «Sequitur quedam diffinicio de anima. Anima est quidam spiritus coniunctus corpori habens ydoneitatem intelligendi discernendi memorandi. Hec tria sunt in anima scilicet intellectus racio memoria. Intellectus est vis anime...»

Fol 18rb, *exp:* «... expositiuncula ista tamquam a presumptuosa non displiceat, quia non hanc presumpcio sed obediencia edidit. Ex istis patet quod prefate exposiciones stillum Anselmi vel Bernardi redolent».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Expositiuncula de anima*.

V

1. Folis 18rb-23rb. Fol. 18rb, *inc*.: «Interrogaciones discipuli et responsiones magistri. Discipulus: Quid fuit priusquam mundus fieret? Magister: Solus Deus. D.: Vbi fuit cum nichil esset preter ipsum? M. Vbi modo ibi fuit et tunc. D.: Vbi est modo? M.: In seipso est et omnia in ipso sunt et ipse in omnibus. D.: Quando fecit deus mundum? M.: In principio...»

Fol 23rb, *exp*.: «... licet enim ignoraret falsum esse quod diabolus promisit non tamen ignorauit quod illud etiam si verum esset contra creatoris voluntatem concupiscere non debuit. Iuste ergo homo subiectus diabolo quantum pertinet ad culpam suam, iniuste autem quantum pertinet ad diabolum. Explicit. Et nota quod omnia contenta in isto dialogo magistri cum discipulo fere sumuntur ex dictis secundi Sententiarum magistri et etiam ex Sententiis Hugonis de Sancto Victore libro primo parte prima vt patet intuenti».

2. Identificació de l'autor i obra: Hug de Sant Víctor, *De Sacramentis legis naturalis et scriptae dialogus*, primera meitat.

5. Edició: PL 176 17-29 C.

VI

1. Folis 23rb-30rb. Fol 23rb, *inc*.: «Sequntur exposiciones notabiles super dictis Genesis. Virtutes angelice que in divino amore fixe perstiterunt lapsis superbientibus angelis hoc in munere acceperunt ut nulla iam rubigine subsipientis culpe mordeantur ut in contemplatione conditoris sine fine permaneant...».

Fol 30rb, *exp*.: «... sic propositorum suorum mala displicet ut tamen hoc aliis occultent operimentum auersi defferunt quia dijudicantes factum nolunt videre quod tegunt. Expliciunt dicta ex moralibus Gregorii».

2. Identificació de l'autor i obra: GREGORI EL GRAN, *Extractes dels «Moralia»*.

VII

a) 1. Folis 30rb-30vb. Foli 30rb, *inc*.: «Que sit vera scientia. Primo omnium querendum est [*interlin*] homini [*fi d'interlin*] que sit vera scientia veraque sapiencia. Quia sapiencia huius seculi stulticia est apud Deum, scienta vera est a diaboli seruicio idest apeccatis recedere...»

Foli 31ra, *exp*.: «... precepta dei et ea custodiat quantum valeat, et sic se agnoscet caritatem habere Dei».

2. Identificació de l'autor i obra: BONIFATIUS MOGUNTINUS, *Sermo VII de fide et caritate* (fragment)

5. Edició: PL 89, 856-857.

b) 1. Folis 30vb-31ra. Fol 30vb, *inc*: «Quorum aliqua tue ostendere dilectissime fili deuocioni nominatim curabo ut paucis intellectis facilius aliorum virtutes intelligere valeas. Tria quidem proposuit anime nostre necessaria egregius gencium doctor, videlicet spem, fidem et caritatem...»

Foli 31ra, *exp*.: «... sic ignorans legem Dei sepius peccat quam ille qui scit. Sicut cecus sine ductore sic homo sine doctore via recta vix graditur».

2. Identificació de l'autor i obra: BONIFATIUS MOGUNTINUS, *Sermo VII de fide et charitate* (fragment).

5. Edició: PL 89, 856-858

VIII

a) 1. Folis 31ra-33ra. Fol 31ra, *inc*.: «Sermo beati Augustini episcopi de continencia et sustinencia. Duo sunt que in hac vita veluti laboriosa nobis precipiuntur a domino: continere et sustinere. Iubemur enim continere ab eis que in hoc mundo dicuntur bona et sustinere ea que in hoc mundo abundant mala...».

Foli 33ra, *exp*.: «... patria contemplationis angelorum, patria vbi nullus ciuis moritur, quo nullus hostis admittitur, patria vbi habeas sempiternum deum amicum, vbi nullum timeas inimicum».

2. Identificació de l'autor i obra: ST. AGUSTÍ, *Sermó 38.*

5. Edició: PL 38, 235-241.

b) 1. Folis 33ra-34ra. Fol 33ra, *inc*.: «Item alius sermo Augustini episcopi. In scripturis diuinis legimus Dominum dicentem Meum est aurum et meum est argentum. Hoc ideo dictum est ut ille qui non uult cum indigentibus communicare quod habet, cum audit precepta...».

Fol 34ra, *exp*.: «... ut quanto maiore auiditate frui quisque hac luce uoluerit, tanto maiore cecitate a iusticie luce defficiat».

2. Identificació de l'autor i obra: SANT AGUSTÍ, *Sermó 50, cap. I, 2-cap. 6, 8 (fragment).*

5. Edició: PL 38, 326-329.

c) 1. Folis 34r-v. Fol 34ra, *inc.*: «Item alius sermo beati Augustini episcopi. Dominus noster Ihesus christus et venit ad homines et abscessit ab hominibus, venturus est ad homines. Et tamen hic erat quando venit nec recessit quando abscessit...».

Fol 34v, *exp.*: «... de oliua a malo etc et securus expecta vitam et dies bonos, quere pacem et sequere eam et tunc bona fronte dices domino: ffecisti quod iussisti, redde quod promisisti».

2. Identificació de l'autor i obra: SANT AGUSTÍ, *Sermó 108.*

5. Edició: PL 38, 632-636.

d) 1. Folis 34vb-35va. Fol 34vb, *inc.*: «Item sermo beati Augustini episcopi. Inter parabolas a Domino dictas solet querentes multum exercere ista que de decem uirginibus posita est...».

Fol 35va, *exp.*: «... Et ideo ista expositio nihil certum intuetur nisi ut secundum fidem sit, nec aliis prejudicat que nichilominus secundum fidem esse potuerint».

2. Identificació de l'autor i l'obra: Sant AGUSTÍ, *De diversis quaestionibus LXXXIII liber unus*, cap. LIX, 1-4.

5. Edició: PL 40, cols. 44-48.

e) 1. Fol 35va, *inc.*: «In epiphania Augusti[ni]. Cum natus esset Ihesus in Bethleem Iudee etc. Cum creator hominum, fratres Karissimi, formam serui pro seruis accipiens latenter in mundum uenisset, uoluit se hodie manifestare tribus indiciis hominibus...».

Fol 35va, *exp.*: «... Moriturus elegit Iherusalem populosam urbem vt in conspetu tot hominum cum maiori opprobio susciperet mortem».

2. Identificació de l'autor i obra: Gaufridus BALION, *Sermones de tempore, Sermo XV in Epiphania Domini sermo tertius (fragment inicial)*.

5. Edició: PL 171, 413-414.

IX

1. Folis 36ra-67ra. Fol 36ra, *inc.*: «Summarium Summarum abreviatum. De laudibus sacre ac diuine scripture necnon de eius nobilitate, qualitate et vtilitate. Declaracio sermonum tuorum illuminat et intellectum dat parvulis, p° C° XVIII°. Sermones Dei de quibus psalmus loquitur sunt uerba sacre scripture quibus nobis locutus est deus per prophetas vt in veteri testamento, vel per se incarnatum et per apostolos ut in nouo...». Fol 67ra, *expl.*: «... que in isto capitulo habentur sententie sunt vt dicitur beati vincentii ex quodam

tractatu suo; auctoritates autem adducte ibi posite sunt ad maiorem auctoritatem dictorum, quas, ut puto, et aptiores ipse causa breuitatis omissit».

2. Identificació de l'autor i obra: Antoní de Florència, *Summa theologica*, IV, tit. XI, cap. 2-8; tit. XVI.

5. Edició: Antoninus Florentinus, *Summa theologica*, IV, GKW 2185-2193, 2198a.

X

1. Folis 67ra-118rb. Fol 67ra, *inc.*: «Incipit tractatus de heresibus et erroribus diuersis ex directorio fidei magistri Nicholai Heymerici. Licet in precedentibus multa dicta sunt de hereticis, adhuc tamen visum est mihi vtile fore pro maiori complemento nonnulla addere huic operi, videlicet de heresibus et erroribus modernorum hereticorum...».

Fol 118ra-rb, *exp.*: «... videatur dicere quod qui post purgacionem debitam reincidit quod seculari iudicio sine ulla audiencia | est tradendus, sed loquitur indistincte, vnde puto papam in huiusmodi consulendum. Hucusque de directorio fidei Nicholai eymerici dicta sufficiant.»

Fol 118rb-119v buits.

2. Identificació de l'autor i obra: Nicolau Eimeric, *Directorium inquisitorum*, II pars, questiones 1-58.

3. Altres manuscrits: Cf. Claudia Heimann, *Nicolaus Eymerich (vor 1320-1399) «praedicator veridicus, inquisitor intrepidus, doctor egregius». Leben und Werk eines Inquisitors*, Münster, Aschendorff 2001, 175-182.

4. Catàlegs i bibliografia: Guillermo Antolín, O. S. A., *Catálogo de los Códices de la Real Biblioteca del Escorial*, vol. III, Madrid, 1913, 128-129; vol. V, Madrid 1923, 295; Francisco Diago, *Historia de la Provincia de Aragón de la Orden de Predicadores*, Barcelona, Sebastián de Cormellas 1599, f. 49ra; Fr. Baltasar Sorió. O. P., *De viris Provinciae Aragoniae Ordinis Praedicatorum*. Estudio Preliminar y edición por el Rvdo. P. Fr. José Mª de Garganta Fábrega, O. P., València, Instituto Valenciano de Estudios Històricos 1950, 61; Quétif-Échard, *Scriptores Ordinis Praedicatorum,* vol. I, París 1719, 709a-717a; Emilio Grahit y Papell, *El inquisidor fray Nicolás Eymerich*, Girona 1878, 79-104; 98-102, 175-182; Heinrich Denifle, *Die Hss. von Eymerichs Directorium inquisitionis*, dins «Archiv für Litteratur-und Kirchengeschichte des Mittelalters» I (1885) 143-145; R. Ricozzi, *L'inquisiteur Nicolas Eymerich (1320-1399). Sa vie et ses ouvres*, dins «École Nationale des Chartes. Positions de Thèses... de 1936», Nogent le Rotrou 1936, 156-157; E. Van der Vekené, *Zur Bibliographie des Directorium des Nicholaus Eymerich*, 1961; Alberto Collel Costa, *Escritores Dominicos del Principado de Cataluña*, Barcelona 1965, 117; Jaume Roura Roca, *Posición doctrinal de Fr. Nicolás Eymerich, O. P., en la polémica luliana,* Girona 1969, 69-70; Laureano Robles Carcedo, *Escritores dominicos de la Corona de Aragón. Siglos XIII-XV*, Salamanca 1972, 150-153 [publicat allí mateix l'any anterior en el vol. 3 del «Repertorio de Historia de las Ciencias

Eclesiásticas en España», 11-177]; Isacio RODRÍGUEZ, *Repertorio de Historia de las Ciencias Eclesiásticas en España, 1. Siglos XIII-XVI*, Salamanca, 1976, 254; Josep PERARNAU I ESPELT, *Tres nous tractats de Nicolau Eimeric en un volum de les seves «Opera Omnia» manuscrits procedents de Sant Domènec de Girona (Ciutat de Mallorca, Biblioteca Martomeu March, 15-III-6),* dins «Revista Catalana de Teologia» IV/1 (1979) 79-100; KAEPPELI, vol. III, 158-159; Thomas KAEPPELI, O. P. (+ 1984) EMILIO PANELLA, O. P., *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, vol. IV, T-Z. *Praemissis addendis et corrigendis ad volumina I-III*, Roma, Instituto Storico Domenicano, 1993, 206-207; Jaume DE PUIG I OLIVER, *Notes sobre el manuscrit del «Directorium Inquisitorum» de Nicolau Eimeric conservat a la Biblioteca de l'Escorial*, dins «ATCA» 19 (2000) 525-560; Claudia HEIMANN, *o. c.,* 98-102.

5. Edicions:

a) *Suma* (sic) *utilissima errorum et heresum*, Sevilla, Stanislaus Polonus ca. 1500 [ex directorio fidei sumptum vel extractum].

b) *Directorium inquisitorum*. Sequuntur decretales tituli de summa trinitate et fide catholica, G. L. per iohanem luschner ... sub factis ex espensis ... Didaci de deça: barchinone, 1503, fol.

c) *Directorium inquisitorum* R. P. F. N. Eymerici ... denuo ... emendatum et accessione multarum literarum Apostolicarum, officio Sanctae Inquisitionis deservientium locupletatum, cum scholiis ... F. Pegnae, etc., 3 pt., Romae 1578-1579, fol.

d) *Directorium inquisitorum* ... cum commentariis F. Pegñae ... In hac postrema editione iterum emendatum et auctum et multis litteris Apostolicis locupletatum. Accessit haeresum, rerum et verborum ... index, Romae 1585, fol.

e) *Directorium inquisitorum* ... cum commentariis Francisci Pegnae, Romae, In aedibus Populi romani apud G. Ferrarium 1587.

f) *Directorium inquisitorum F. Nicholai Eymerici* cum commenariis Francisci Pegnae, Venetiis, apud Marcum Antonium Zalterium 1595.

g) *Directorium inquisitorum*, Venetiis, apud M. A. Zalterium 1607.

h) *Propositions d'un livre intitulé Directorium Inquisitorum*, 1615 [cf. ROBLES CARCEDO, *o. c. 153}.*

i) *Le manuel des Inquisiteurs à l'usage des Inquisitions d'Espagne et de Portugal*, ou abrégé de l'ouvrage intitulé Directorium Inquisitorum, composé vers 1358 par N. Eymeric ... On y a joint une courte histoire de l'établissement de l'Inquisition dans le Royaume de Portugal, tirée du Latin de L. a Paramo, Lisbonne 1642, in-12º.

j) *Le manuel des Inquisiteurs à l'usage des Inquisiteurs d'Espagne et de Portugal*..., Lisbonne 1762, in 12º.

k) *Manual de Inquisidores*, para uso de los inquisidores de España y Portugal, o compendio de la obra titulada Directorio de Inquisidores de N. Eymerico ... traducida del francés en idioma castellano por don J. Marchena,

con adiciones del traductor acerca de la Inquisición de España, Monpellier 1819, 2º, 152 p.

l) *Manual de Inquisidores* ... Monpellier 1821.

m) *Manual de Inquisidores*, traducido del francés de André Morellet al castellano por D. Juan Marchena, con adiciones del traductor; Madrid, J. del Collado 1822.

n) *Jurisprudencia inquisitorial o Manual de Inquisidores*, por Nicolás Eymerich. Edición aumentada con notas y documentos históricos, Buenos Aires, Imprenta central de B. Victory y Suárez 1864.

o) Nicolau Eymerich - Francisco Peña. *Le Manuel des inquisiteurs*. Introduction, traduction et notes de Louis Sala-Molins, E. P. H. E. et Mouton 1973, 249 p. [selectiu].

p) Nicolau Eymerich – Francisco Peña. *El Manual de Inquisidores.* Introducción, traducción y notas de Louis Sala-Molins.

XI

1. Folis 120ra-145ra. Fol 120ra, a dalt: «Raymundi lull de articulis fidei».

Inc.: «Incipit liber Raymundi lull de articulis fidei. Dicitur quod quidam homo christianus cuius nomen erat Raymundus qui diu laborauit ut infideles venirent ad sanctam fidem catholicam et quod terra sancta in qua dominus noster Ihesus Christus viuus et passus fuit recuperaretur a sarracenis colentibus Machometum...».

Fol 146ra, *exp*.: «... et submitto ipsum ad correctionem maiorum dominorum tamquam fidelis christianus. Ad laudem et honorem dei finiuit Raymundus hunc librum pisis in monasterio sancti dominici in mense aprilis anno domini Mº CCC VIIIº incarnationis domini nostri Ihesu christi Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Ramon Llull, *Disputatio Raimundi christiani et Homeri sacraceni*.

3. Altres manuscrits: ROL, XXI, 170, que no hi compta el nostre.

4. Catàlegs i bibliografia: Cfr ROL, XXI, 162.

5. Edicions: a) València, Joan Jofre 1510; b) Operum t. IV, Magúncia 1729, Int. VII, 1-47; c) ROL, XXI (CCCM, CXIV) Turnholt 1998, 171-264.

XII

1. Folis 146ra-147v. Foli 146ra, *inc*.: «Incipit liber Raymundi Llul qui est de creatione. Multi sunt qui credunt quod mundus sit eternus et propter hoc negligunt diuinas virtutes et non timent peccare, cum non credant aliam vitam esse. Et quia hoc malum magnum est, intendimus probare quod mundus creatus et nouus est...».

Fol 147v, *exp*.: «... Probauimus creacionem mundi per principia primitiua vera et necessaria cum quibus fecimus primitiuas veras et necessarias probationes. Et si aliquis vult mordere raciones nostras, intendit concludere cum suppositionibus contrariis contra primitiuas et talem conclusionem esse veram est impossibile. Ad laudem et honorem Dei finivit Raymundus librum istum in civitate Messane, mense decembris, anno MCCCXIII incarnacionis domini nostri Ihesu Christi».

2. Identificació de l'autor i l'obra: Ramon LLULL, *Liber de creatione*.

3. Altres manuscrits: Cfr ROL I, Palma de Mallorca 1959, 381.

4. Catàlegs i bibliografia: Cfr ROL I, 380.

5. Edició: ROL, vol. I, 381-387.

XIII

1. Foli 147va-150ra. Foli 147va, *inc*.: «Deus ad te cognoscendum et amandum incipimus istum librum de natura. Cum natura sit valde generale quid et sine ipsa ea que sunt valere nequirent iccirco noticiam habere de ipsa est necessarium et vtile. Nam cognita natura et suis secretis humanus intellectus investigando rerum naturalium veritates inveniendo quiescit ac delectatur...».

Fol 150ra, *exp*.: «... et sic de ceteris questionibus per ordinem, scilicet, quod accipiatur exemplum et modum ad solvendum questiones peregrinas secundum processum qui sequitur in novem questionibus huius libri. Ffinivit Raymundus Lull istum librum in Christo [*sic*] in civitate Famagustorum, mense decembris in anno incarnacionis domini nostri Ihesu Christi MCCCI, cuius nomen sit benedictum in secula seculorum. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Ramon Llull, *Liber de natura.*

3. Altres manuscrits: Cf. ROL, XXX, 100.

4. Catàlegs i bibliografia: Cf. ROL, XXX, 86; Joan AVINYÓ, *Les obres autèntiques del beat Ramon Llull. Repertori bibliogràfic*, Barcelona 1935, 89; Ephrem LONGPRÉ, *Lulle Raymond (le bienheureux)*, dins DTC, VIII, 6; Erhard Wolfram PLATZECK, *Raimund Lull. Sein Leben - Seine Werke. Die Grundlagen seines Denkens (Prinzipienlehre). Band II, Katalogue und Anmerkungen*, Düsseldorf 1964, 109; ROGENT-DURAN, *Bibliografia de les impressions lul·lianes*, 327; ROL, XXX, 86; Robert D. F. PRING-MILL, *L'estructura del* Liber de natura *del beat Ramon Llull* [1964-1966], dins *Estudis sobre Ramon Llull (1956-1978),* a cura de Lola BADIA i Albert SOLER (Textos i Estudis de Cultura Catalana 22), Barcelona, Curial – PAM 1991, 203-210.

5. Edició: Mallorca, Miquel Cerdà i Miquel Amorós 1744; ROL, XXX (CCCM, CLXXXIV), 101-137.

XIV

1. Foli 150ra, *inc.*: «Idem Raymundus in tractatu quem fecit ad probandum distinctionem in diuinis arguit sic. Ubicumque est concordia ibi est pluralitas sed in bonitate dei est concordia ergo in bonitate eius est pluralitas. Maior est euidens...».

Fol. 150rb, *exp.*: «... Sed in diuina eternitate est equalitas inter eternificatum et eternificable, ergo in diuina eternitate est dare differentiam inter eternificatum et eternificabile et est sillogismus euidens sicut supra. Et sic probatum est per equalitatem; sic potest in aliis demonstrari, scilicet in divina potestate, intellectu, voluntate, virtute, gloria et veritate, etc.».

2. Identificació de l'autor i obra: Ramon Llull, *Liber de demonstratione per aequiparantiam*, I (fragment).

3. Altres manuscrits: Cfr ROL, IX, 214.

4. Catàlegs i bibliografia: Cfr ROL, IX, 205.

5. Edicions: R. L. *Opuscula* [ed. E. W. Platzeck], Hildesheim 1971; ROL, IX (CCCM, XXXV), 222-224.

XV

1. Foli 150rb-150vb. Fol 150rb, *inc.*: «Johannes Gerson in prima parte summe sue De examinatione doctrinarum XVIII folio E dicit sic Attendendum est in examinacione doctrinarum primo et principaliter si doctrina sit conformis sacre Scripture tam in se quam in modi traditione. Declaratur ex auctoritate beati Dyonisii dicentis in sententia: Nichil audendum dicere de diuinis nisi que nobis a scriptura sacra tradita sunt...».

Fol 150vb, *exp.*: «... confestim oppressum est os eius nec sibi permissum est talibus vti terminis licet ostenderet exponendo se verum tenere sensum. Sic Augustinus loquens de fato iuxta philosophorum aliquorum veram sententiam quod deus erat fatum, Tene, inquit, sententiam, sed corrige linguam. Hec Gerson cancellarius parisiensis».

2. Identificació de l'autor i l'obra: Jean Gerson, *De examinatione doctrinarum*, II[1] (fragment).

3. Altres manuscrits: BN Paris lat. 3125, f. 133-138v; BNP lat. 3126, f. 110v-115v, BNP lat. 14905, f. 215-224; BNP lat. 17489, f. 156-159v; Malines 33, f. 107v-112; Praga, Capit. 1533, f. 203v-207v.

5. Edicions: *Jean Gerson. Oeuvres Complètes*, a cura de Palémon Glorieux, vol. IX, Desclée 1974, 465-466.

XVI

1. Fols. 150vb-151ra. Fol 150vb, *inc.*: «Item idem in eadem parte folio XVI in epistola missa ad fratrem bartholomeum carthusiensem: Nobis ad certam regulam loqui fas est. Posita est illic sentenciossissima hec verissima-

que Augustini sententia que tollit barbaram confusionem linguarum a sacra doctrina...».

Fol. 151ra, *exp*.: «... si tales loquucionum modos publicari perciperem apud almam vniuersitatem parisiensem vel per sermones vel per scolas deducerem protinus ex officio cui indignus deseruio ad censuram theologice facultatis vt examinaretur et examinata suum quale meretur judicium sortiretur. Bene vale, pater eremite, memor mei in oracionibus tuis. Hec Johannes de Gerson, cancellarius parisiensis, in 2ª epistola ad fratrem Bartholomeum carthusiensem, contra dicta fratris Johannis Ruysbroech. In tabula repertoria habetur sic: «Lullus quare repudiatus, XVIII E, XVI D»».

2. Identificació de l'autor i obra: *Lletra de Jean Gerson a Barthélemy Clantier* (II).

3. Altres manuscrits: Paris, Bibl. Mazarine 921, f. 114v-116v, 121v-122v; Tréveris 719, f. 51-53.

4. Catàlegs i bibliografia: A. Combes, *Essai sur la critique de Ruysbroeck par Gerson. I, Introduction critique et dossier documentaire*, (Études de théologie et d'historie de la spiritualité, 4) Paris, J. Vrin 1945, 417-427.

5. Edició: *Jean Gerson. Oeuvres Complètes*, a cura de P. Glorieux, vol. II, Desclée 1960, 97-103.

XVII

1. Fols. 151ra-151v. Fol 151ra, *inc*.: «Incipiunt libri Richardi de Sancto Victore de sanctissima Trinitate. Prologus. Iustus meus ex fide vidit. Apostolica sententia est simul et prophetica...».

Fol. 151v, *exp*.: «... secunda spiritus angelici, tercia spiritus divini, etc.». Al final, una nota d'E. Rotllà: «Non amplius volui procedere ego, scriptor et excerptor, quia cum perlegissem et discurrissem librum visum fuit mihi quod ea que dicit carpit ab Augustino, et quia stilus eius non nimis ardet, et quia discedit a sacris doctoribus in materia de originali. Vide Nicholaum Heymerici».

2. Identificació de l'autor i obra: Richard de Sant Víctor, *De Trinitate*, pròleg (*fine mutilus*).

3. Altres manuscrits: Cfr *Richard de Saint Victor. De Trinitate. Texte critique avec introduction, notes et tables*, publié par Jean Ribaillier, Paris, J. Vrin 1958, 34-52, sense el nostre.

5. Edicions: Ribaillier, o. c. 73-76.

Folis 151vb-153 buits.

XVIII

Fol. 154ra-162v. Fol 154ra, *inc*.: «Excerptiones quedam sive notabilia quedam sumpta ex libris Aristotilis cum commentis Alberti Magni ex libro primo Phisicorum. Textus. Quoniam autem intelligere et scire contigit circa omnes scientias quarum sunt principia aut cause aut elementa ex eorum cognitione...».

Fol 162vb, *exp*.: «... et secundum eos homo et equs sunt eadem per essentiam et differunt in esse accidentis, et similiter contraria hoc modo sunt vnum. Sed de contradictoriis hoc non concedebant».

2. Identificació de l'autor i l'obra: ALBERT EL GRAN, *Liber Primus Physicorum, tract. I, cap. V-tractat. II, cap. III in medio.*

5. Edició dins *Opera Omnia*, a cura d'A. BORGNET, vol III, París 1890, 10-26.

XIX

1. Folis 162v-166v. Fol 162v, *inc*.: «Albertus Magnus undecimo libro methaphisice sue, capitulo X, et est diggressio de opinione perypateticorum de animabus celorum. Secundum autem que dicta sunt procul dubio constat quod omnes perypatetici dixerunt orbes celorum animas habere. Sed quidam dixerunt animas has intellectu et imaginatione et desiderio siue appetitu distingui...».

Fol 166v, *exp*.: «... et ideo de illis in philosophia non possumus disputare quecumque alia hic dicenda forent de substantia mobili et sensibili et incorruptibili in primo et secundo libro de celo et mundo sunt explanata».

2. Identificació de l'autor i obra: ALBERT EL GRAN, *Metaphysicorum lib. XI, tract. II, cap. X.*

5. Edició dins *Opera Omnia*, a cura d'A. BORGNET, vol. VI, París 1890, 626-628.

Folis 166vb-171 buits.

XX

1. Folis 172ra-174va. Fol 172ra, *inc*.: (*initio mutilus*): «... mortuum est propter peccatum non ait mortale, sed mortuum quamuis mortale quia moriturum. Non credendum est ante peccatum ita fuisse illa corpora sed licet animalia nondum spiritualia non tamen mortua que necesse esset mori quod in die preuaricacionis factum est...».

Fol 174va, *exp*.: «... quatinus sine mortis interpositione de primo statu ubi habuit posse non mori ad alium statum transiret ut amplius mori iam non posset».

2. Identificació de l'autor i obra: W. Strabo, *Glossa ordinaria* [*Tractatus sextus de glosa ordinaria super capitulum secundum Genesis*], amb addicions d'altres autors.

5. Edició: PL 113, 89-94.

XXI

1. Folis 174va-175vb. Fol 174va, *inc.*: «Occasione contentorum in precedenti capitulo queruntur quedam. Primo de deo. 2º de angelis. 3º de homine. Item de paradiso terrestri. Primo igitur introducam lactantium firmianum de diuinis institutionibus aduersus gentes, libro primo de falsa religione ad constantinum imperatorem. Quanti sit et fuerit semper cognicio veritatis et quod nec sine religione sapientia nec sine sapientia sit probanda religio. Capit. 1. Magno et excellenti ingenio viri cum se se doctrine penitus dedidissent...».

Fol 175 vb, *exp.*: «... qui quare ad cognoscenda cetera libens ac paratus accesserit. Explicit liber primus lactancii».

2. Identificació de l'autor i l'obra: Lactanci Firmià, *De divinis institutionibus adversus gentes*, fragments del prefaci i del llibre primer, per pèrdua de sis folis entre els f. 174 i 175; del darrer només en resta una quarta part.

3. Altres manuscrits: Cfr PL 6, 93-104.

5. Edicions: PL 6, 111.

XXII

1. Folis 175vb. Fol. 175vb, *inc.*: «Lactancii firmiani errata primi libri quibus ipse deceptus est per fratrem Antonium Raudensen theologum collecta et exarata sunt. Primus error quando dicit et quidem uniuersaliter fieri non posse quin omne quod fit aliquando esse ceperit. Capitulo VIIº. Secundus error quando ex precedenti errore credidit deum se ipsum genuisse et fecisse. Ibidem. Ideo predicti passus debent caute legi».

2. Identificació de l'autor i obra: Antoine de Rho, [*Errors del primer llibre de Lactanci Firmià esmenats per A. de Rho*].

XXIII

1. Folis 175vb-177vb. Fol 175vb, *inc.*: «Nichilonimus adhuc quantum ad istum articulum de deo intendo adducere sententiam cuiusdam episcopi de Jahen qui habetur in suo libro quo respondetur questionibus infidelium. Et primo queritur ante principium vel creacionem mundi quid erat. Respondeo. Nichil nisi deus. Quero. Vbi erat vel stabat deus antequam mundus factus esset a deo...».

Fol 177rb, *exp.*: «... A simili cum Adam infectus esset per peccatum, et totum genus humanum per consequens cum ipso, tam magni quam parui, non poterant reducere se ipsos ad pristinum statum saluationis nisi a solo deo».

2. Identificació de l'autor i obra: PSEUDO-Sant Pere PASQUAL, *Biblia parva*.

3. Altres manuscrits: Barcelona, BC, ms. 154, 271, 469, 470; BUB, ms. 75; Tarragona, Arxiu Històric Arxidiocesà, ms. 86; València, BUV, ms. 549; Madrid, BN, ms. 11522; San Lorenzo del Escorial, Bibl. del Monasterio, ms. L.II.12; París, BNF, ms. espag. 246; Roma, BAV, ms. Reg. Lat. 205; Firenze, Bibl. Laurenziana, ms. Red. 149; Carpentras, Bibl. Inghimbertine, ms. 951; Berkeley, Bancroft Library, ms. UCB 155.

5. Edicions del text llatí de la *Biblia parva*: a) Barcelona, Joan Rosenbach 1492 (PALAU 293521); b) *Sancti Petri Paschasii Martyris, Giennensis Episcopi, Ordinis Beatae Mariae de Mercede Redemptionis Captivorum Opera*, Matriti, ex typographia Bernardi a Villa-Diego 1676, 301ss.; c) Pedro ARMENGOL VALENZUELA, *Obras de S. Pedro Pascual, mártir, obispo de Jaén y religioso de la Merced, en su lengua original*, t. II, Roma, Imprenta Salustiana 1907, XXVII + 257 p.

XXIV

1. Fols 177rb-177va. Fol 177rb, *inc*.: «Item de deo glorioso fundatore christiane religionis. Christiana religio ponit pro fundamento principali sue fidei et credencie unum solum verum Deum ita quod credit firmiter atque secure confitetur quod est vnus solus verus et naturalis deus qui est in se tres persone...».

Fol 177va, *exp*.: «... atque per se cognoscit secundum totam plenitudinum inexplicabilis dignitatis et sue magne excellencie ac maiestatis. Hec que dicuntur in columna precedenti excipiuntur ex primo libro cristiani magistri ximenis capitulo primo».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Primer del Cristià*, llibre I, primera part, c. 1, traduït en llatí per Esteve ROTLLÀ.

XXV

1. Folis 177va-220vb. Foli 177va, *inc*.: «Item de deo iuxta dictum johannis presbiteri damasceni in primo libro in quo est traditio certa ortodoxe fidei a Burgundione ciue pisano de greco in latinum domino tercio Eugenio beate memorie pape translato. Quod incomprehensibilis est deus et quod non oportet querere et scrutari que non sunt tradita nobis a sanctis patribus a prophetis apostolis et evangelistis. Caput primum. Deum nemo vidit unquam. Unigenitus Dei filius qui est in sinu Patris ipse enarravit. Ineffabilis igitur Deus est et incomprehensibilis. Nullus enim cognoscit patrem nisi filius nec filium nisi pater...».

Foli 220vb, *exp*.: «... qui ait bona egerunt fulgebunt sicut sol cum angelis in uitam eternam cum domino nostro Ihesu christo uidentes ipsum et uisi et indeficiens id quod ab ipso est gaudium fructificantes. Expliciunt libri damaceni quatuor».

2. Identificació de l'autor i obra: Joan Damascè, *De fide ortodoxa, excerpta ex libris I-IV.*

5. Edició: PG 94, 789-1228, en una altra traducció.

XXVI

a) 1. Fol 221ra-223vb. fol 221ra, *inc*.: «In Ephitomon Lactancii Firmiani. Incipit epithomon id est abreuiacio sermonis superposita. Nam si iusticia est veri dei cultus quid enim tam iustum ad equitatem, tam pium ad honorem, tam necessarium ad salutem quam deum cognoscere ut parentem...».

Fol 223vb, *exp*.: «... tunc impius iustos homines ac divites deo duobus et quadraginta mensibus persequetur et se coli iubebit ut deus. Se enim dicit esse deum...» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: Lactanci Firmià, *Epitome divinarum institutionum*, 51-66.

5. Edició: CSEL, XIX, 673-761.

b) Fol. 224ra, fragment (*initio mutilus*): «Quod elapsis mille annis aurei seculi post iudicium soluetur iterum diabolus et concitabit gentes ut...» (*fine mutilus*).

XXVII

1. Fol. 226rb, *inc*.: «Hiis carminibus frater Adam genuensis increpat fratrem Antonium. Hic male corripuit stolidis antonius auris Auctorem in uariis causa pianda locis. Non erat in tenebris...».

Fol 226rb, *exp*.: «... Tu verso eloquio lingua interdicta latino i cubitum nam te pensitat eleborum».

2. Identificació de l'autor i l'obra: Adam de Gènova, *Epigrama contra fra Antoni*.

5. Edició: F. Miquel Rossell, *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, vol II, Madrid 1958, 253-254.

XXVIII

1. Folis 226-rb-291vb. Foli 226rb, *inc*.: [del compilador E. Rotllà]: «L. Coelii lactancii firmiani diuinarum institucionum aduersus gentes liber primus de falsa religione ad Constantinum imperatorem Quanti sit et fuerit semper cognitio veritatis et quod nec sine religione sapiencia nec sine sapiencia sit probanda religio. Caput I. Magno et excellenti ingenio et reliqua, inuenies superius ante libros damaceni. L. Coelii lactantii firmiani diuinarum iustitutionum aduersus gentes liber secundus de origine erroris ad Constantinum imperatorem. Quod rationis obliuio et ignoratia sui facit homines ingratos ueri Dei qui colitur in aduersis et in prosperitate contempnitur, capitulum primum. Quamquam primo libro religiones deorum falsas esse monstrauerim

quod hii quorum varios dissimilesque cultus per vniuersam terram consensus hominum...».

Fol 291vb, *exp*.: «... Congrediamur cum hoste quem nouimus fortiter ut uictores ac deuicto aduersario triumphantes premium uirtutis quod ipse promisit a deo consequamur. Expliciunt septem libri diuinarum institutionum lactantii firmiani».

2. Identificació de l'autor i obra: Lactanci Firmià, *Divinarum institutionum*, llibre II, cc. 1, 7ss - llibre VII.

5. Edició: CSEL, XIX, 1-672.

XXIX

1. Folis 292ra-304vb. Fol 292ra, dalt de tot: «Ad donatum de ira Dei». Fol 292ra, *inc*.: «L. Coelii lactantii firmiani ad donatum de {*ratllat:* ira} dei liber optimus. Animaduerti sepe, donate plurimos id existimare quod etiam nonnulli philosophorum putauerint non irasci deum quoniam uel benefica sit tantum modo natura diuina, nec cuiquam nocere prestantissime atque optime congruat potestati, uel certe nil curet omnino...».

Fol 304vb, *exp*. {*fine mutilus*}: «... auferatur impietas discordie dissentionesque turbulente ac pestifere sopiantur quibus humane societates et publici federis diuina coniunctio irrumpitur, dirimitur, dissipatur quantum possumus boni ac bene...».

2. Identificació de l'autor i obra: Lactanci Firmià, *De ira Dei*.

5. Edició: CSEL, XXVII/1, 65-132.

Foli 305 buit.

XXX

1. Folis 306ra-309vb. Fol 306ra, dalt de tot: «In christi nomine incipiunt tituli tercie partis summe sancti thome de aquino».

Fol 306ra, *inc*.: «Questio prima de conuenientia incarnationis christi. Vtrum conueniens fuerit deum incarnari...».

Fol 309vb, *exp*.: «... Questio LXXXX de partibus penitentie in generali. Vtrum penitentia habeat partes et quales partes habeat. Que sint de numero partium. De diuisione eius in partes subiectiuas. Explicit tabula sancti Thome de Aquino super eius terciam partem».

2. Identificació de l'autor i obra: Tomàs d'Aquino, *Summa Theologica, Pars Tertia, taula*.

XXXI

1. Fol 310ra-318ra. Fol 310r, dalt de tot: «Questio prima de conueniencia incarnationis christi». Fol 310ra, *inc*.: «Intencio mea est in hoc opere solum sumere conclusiones seu determinaciones sancti Thome dimissis argumentis

etsi aliquando aliqua ponam. Quia saluator noster dominus Iesus Christus teste angelo populum suum saluum faciens a peccatis eorum viam veritatis nobis in se ipso demonstrauit per quam ad beatitudinem immortalis vite resurgendo peruenire possimus...».

Fol 318rb, *exp*.: «... mediantibus quibusdam iustis in quibus prefulgerent quedam insignia future sanctitatis propterea in populo ex quo christus erat nasciturus instituit deus quedam sanctitatis signa que inceperunt in abraham qui primus promissionem accepit de christo et circumcisionem in signum federis consumandi vt dicitur Genesis XVII».

2. Identificació de l'autor i obra: Sant Tomàs d'Aquino, *Summa theologica III, pròleg i qüestions 1-4*, reunides pel compilador del volum.

Folis 318-325 buits.

4. Catàlegs i bibliografia: Miquel Rosell, II, 245-255; Mateu Ibars, *Siglos XV-XVI,* 80, n. 70; Duran II.1, 236-242.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura irregular, d'uns 170 × 240 mm. a dos corondells, d'entre 39 i 45 línies. Impaginació: 22 + 80 + 10 + 80 + 30 × 25 + 240 + 50.

3. Tipus de lletra: Mans diverses que escriuen en lletra cursiva humanística del s. XVI.

4. Reclams horitzontals.

6. Notes i signes de nota *passim.*

7. Timbre de la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona al foli de guarda inicial IIIv, fols. 69r, 118v, 152r, 166v, 305r, 318v.

9. Copista principal: Esteve Rotllà.

11. Antigues signatures: 129, A-III-4, 15-2-12, 601 (al llavi superior).

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Correcte després de la restauració. Folis molt afectats d'oxidació.

2. Datació: Principis del segle XVI.

3. Origen: català.

4. Propietaris i procedència: Convent de Santa Caterina de Barcelona.

II. Llibre dels Àngels

a) Traducció completa

185

1. Milà, Veneranda Biblioteca Ambrosiana, ms. C 27 infer

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 177 × 265 × 53.

b) Material: Ànima de pasta de cartró, cobertes de paper d'aigües de color avellana.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, enlaire, cota del ms. escrita en tinta fosca: «C. 27. inf.»

2. Llom de pergamí esgrogueït, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjaçant cinc nervis interns que no en treuen d'externs.

b) Descripció de les seccions. Al final del llom, hi ha enganxada una etiqueta de paper ovalada, amb contorn daurat i fons negre, amb el núm de la cota del ms.: «27».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: IV + I. Foli inicial de guarda IIr, cap a dalt, decantada a la dreta, cota del ms. escrita en tinta sèpia: «C n. 27 p^te^ Inf.». Al foli de guarda IVv, dues notes: a) (en lletra del segle XVIII?) «Franz Ximenius de Angelis | huius operis nullus meminit»; b) (en lletra del segle XIX) «fortasse unicus codex latini textus eiusdem operis cuius | textus catalanus necnon versiones gallic. et castill. noscuntur | A. R. (= Achille Ratti, el futur papa Pius XI)». Al mig de la pàgina, centrada i escrita en tinta, lletra «S» tatxada; a sota, lletra «P».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el foli inicial de guarda I i el foli final de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

h) Cantoneres de pergamí.

4. Conclusió. Data: Segle XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Pergamí i paper.

4. Folis: IV + 243 + I.

5. Dimensions: 173 × 251.

6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 1-12, amb reclam mig tallat: «eorum astuc[...]».

2) Plec de 6 × 2, folis 13-24, amb reclam: «preterea cesarius ii^us^ co.».

3) Plec de 6 × 2, folis 25-36, amb reclam: «legimus co. 3us».
4) Plec de 6 × 2, folis 37-48, amb reclam: «quod statim co. 4us».
5) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam: «dominus noster 5us co.».
6) Plec de 7 × 2, folis 61-74, amb reclam: «iudee VI co.».
7) Plec de 6 × 2, folis 75-86, amb reclam: «Capitulum XXXV VII^{us} co.».
8) Plec de 6 × 2, folis 87-98, amb reclam: «et gloriosos co. VIII».
9) Plec de 6 × 2, folis 99-110, amb reclam: «quintus talis est IX co.».
10) Plec de 6 × 2, folis 111-121, amb reclam: «ibi supremus X co.».
11) Plec de 6 × 2, folis 122-133, amb reclam: «per angelicam custodiam XI co.».
12) Plec de 6 × 2, folis 134-145, amb reclam tallat.
13) Plec de 6 × 2, folis 146-157, amb reclam: «nec est adhuc co. XIII».
14) Plec de 6 × 2, folis 158-169, amb reclam: «O proditor co. XIIII».
15) Plec de 6 × 2, folis 170-181, amb reclam: «in vita sua co. XV».
16) Plec de 6 × 2, folis 182-193, amb reclam: «filios seth co. XVI».
17) Plec de 6 × 2, folis 194-205, amb reclam: «sensus co. XVII».
18) Plec de 6 × 2, folis 206-217, amb reclam: «suspiriis co. XVIII».
19) Plec de 6 × 2, folis 218-229, amb reclam: «peruersum tractatum co. penultimo».
20) Plec de 7 × 2, folis 230-243.

Els plecs són invariablement formats per dos fulls exteriors de pergamí (el primer i el darrer full de cada plec) i quatre interiors de paper. A l'interior dels plecs la disposició del pergamí segueix l'ordre pèl-carn-carn-pèl.

En el plec 10), el foli 120 és iterat.

Entre el foli 5 i el 6 un foli de paper de cel·lofana protegeix la caplletra i orla inicials de l'obra.

8. Foliació del segle XX, en llapis i xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs alfanumèrica, visible al marge inferior dret dels folis, de la *a* a la *v.*

10. Filigrana de la flor de lis posada dins escut heràldic amb lambeu i somada de creu amb els tres claus, del tipus PICCARD, *Wasserzeichen Lilie,* 1134-1135, documentades a Mechelen el 1484.

11. Forats: 32 són visibles al marge exterior i 2 als encapçalaments de columna.

12. Sistema de ratllat en tinta vermella esvaïda, per a la construcció del pautat. 1111 2222. Les línies arriben fins al tall. Primera línia no escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

1. a) Folis 1-5. Fol. 1r, *inc.* de la taula: «(*rúbrica*) Iste liber continet quinque partes principales. Et prime partis sequntur tituli capitulorum. Et sunt

decem et septem capitula. Prima pars (*fi de rúbrica*). Primum capitulum est quomodo natura angelica extitit tam excelsa et tam admirabilis et tam excellens creata...».

Foll. 5v, *exp* de la taula: «... 50^{m} est quomodo liber iste submittitur sancte romane ecclesie».

b) Folis 6r-242r. Fol. 6r, *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Incipit liber de angelis deuotus et vtilis. Compositus per Reuerendum in Xpo patrem et dominum dominum Franciscum eximenis patriarcham ierosolimitanum et episcopum elnensem in sacraque pagina magistrum egregium ordinis minorum. Et hoc in ydiomate suo proprio scilicet arragonico. Sed postea per quemdem (*sic*) alium ut esset communior translatus fuit in latinum prout sequitur (*fi de rúbrica*). Angelica natura est tam excelsa, tam admirabilis et tam excellens creata et exaltata et ordinata atque glorificata per tam potentem deum quod excedit totum intellectum nostrum secundum statum in quo presenter currimus in ista presenti mortali vita, in tantum quod de eius altitudine et dignitate non valemus cogitare nec scribere nec loqui secundum quod debet fieri et requirit angelorum gloriosa ac magnifica reuerentia...».

Fol. 23v, *inc.* del segon tractat: «(*rúbrica*) Incipit secundus tractatus istius libri in quo de ordine sanctorum angelorum tractatur (*fi de rúbrica*). Modo habemus uidere secundum tractatum istius libri qui docet ordines angelorum quales et quanti sunt et officium eorum et ierarchias. Et debet te hic non latere quod in ordinacione istarum sanctarum ierarchiarum doctores fuerunt locuti diuerse...».

Fol. 44v-45r, *inc.* del tercer tractat: «(*rúbrica*) Consummato secundo libro Sequitur liber tertius Capitulum primum quod docet quomodo sancti angeli nobis seruuiunt et nos custodiunt(*fi de rúbrica*) | Expedito igitur secundo tractatu istius libri sequitur tertius qui est de obsequio diligenti et beneficiis que faciunt nobis sancti angeli. Actende igitur quod loquendo summarie dicta beneficia sunt ista...».

Fol. 115v-116r, *inc.* del quart tractat: «(*rúbrica*) Incipit liber IIII. Capitulum primum. Qualis fuit creatio angelorum et ordinacio in eorum exordio (*fi de rúbrica*). | Declarata in precedentibus tractatibus natura angelica quomodo est in se sublimis sicut ponit primus liber siue tractatus, Deinde quomodo est ordinata per tres Jerarchias et nouem ordines sicut dicit secundus tractatus, Deinde qualiter est deputata a deo ad faciendum multiplex et ualde utile ac honorabile seruicium secundum quod tactum est in tertio tractatu, Restat modo tractandum secundum quod dictum fuit in principio istius libri de eorum uictoria feruenti. Et ut ueniamus melius directe ad istum punctum loquemur primo modicum de modo quo fuerunt instituti et creati a deo, et post hoc uidebimus quomodo fuerunt positi in temptacione et quomodo propter hoc uenerunt ad scisma et diuisionem et consequenter ad uictoriam et triunphum...».

Fol. 185v-186r, *inc.* del cinquè tractat: «(*rúbrica*) Incipit quintus et vltimus tractatus istius libri qui tractat de presidentia et altitudine sancti

Michaelis. Capitulum primum in quo tractatur de altitudine sancti Michaelis archangeli et quare non est de maioribus ordinibus angelicis (*fi de rúbrica*). | Expedita dei gratia quarta parte istius libri ubi tractauimus de sanctis angelis quantum ad eorum uictoriam feruentem prudentem et potentem modo in quinta parte istiusmet libri restat tractandum in speciali de eorum reuerendo principe qui est sanctus michael secundum quod apparet per diuersa loca sancte scripture...».

Fol. 232v: «(*rúbrica*) Capitulum XLII Opus quod faciet sanctus Michael in fine mundi quod erit conuersio iudeorum et XV signa (*fi de rúbrica*)».

Fol. 242r, *exp.:* «... valore et excellencia perfecte tractare et loqui ut ponit damascenus in suis sententiis. Consummato ergo isto libro sanctorum angelorum secundum meam ignoranciam composito ex dictis sanctorum doctorum et patrum non restat nisi facere gracias deo omnipotenti Offerens hunc librum post deum et sanctos angelos vobis multum honorabili militi domini petro dartes magistro racionali et cubiculario multum alti principis et domini mei domini Johanis dei gratia Regis aragonum regnantis hodie quando computamus M CCC XCII. Supplicans vestre bonitati ut uobis placeat accipere istud modicum seruicium a simplicitate mea ad reuerenciam sancti michaelis et sanctorum angelorum quibus scio vos habere specialem deuotionem. Et placeat uobis quod si hic est aliquid vtile et dignum laude ut totum illi actribuatis qui est fons omnium bonorum et a quo omnia descendunt nostra bona scilicet deo et domino nostro, et id quod deffectuosum est totum actribuatis mee ignorancie que non est sufficients ad tractandum nec ad determinandum nec ad scribendum tam altam rem et tam magnam tamque preciosam et tam speculatiuam materiam sicut est sanctorum angelorum. Totum tamen et quantum hic est submicto semper correccioni sancte romane ecclesie quam deus velit confortare exaltare et dirigere semper per suam misericordiam et vobis et nobis sic faciat et omni domui vestre. In speciali per merita sancti michaelis et sanctorum angelorum quibus vos recommendo sic care sicut valeo. Et sic sit semper nobiscum Ihesus Christus per suam clementiam Amen Jhesus Maria | Completus Anno Domini M° cccc° lxxvi° xii[a] nouembris».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *De Angelis,* traducció en llatí del *Llibre dels Àngels.*

3. Altres manuscrits: Marsella, Bibliothèque Publique, ms. 284; Albi, Bibliothèque Publique, ms. 125 (*olim* 32); Rodez, Bibliothèque Publique, ms. 2; Poitiers, Médiathèque François Mitterrand, ms. 245, fol. 38r-39v.

4. Catàlegs i bibliografia: Massó, *Les obres,* 625-626; A. Ratti, *Manoscritti di provenienza francese nella Biblioteca Ambrosiana di Milano*, dins «Mélanges Châtelain», París, Champion 1911, 592; Martí, *Eiximenis*, 467; *Inventario Cerutti della Biblioteca Ambrosiana*, vol I, Trezzano 1973, 205; Sadurní Martí, *La tradició llatina del Llibre dels àngels de Francesc Eiximenis*, dins «Actes del II Col·loqui Europeu d'Estudis Catalans (Besiers, febrer 2006)», vol. I, ed. a cura d'Alexandre Fidora i Eliseu Trenchs, Montpeller 2007, 165-183, especialment 174-176.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 98 × 166, a columna tirada, de 31 línies. Impaginació del foli 133r: 13 + 98 + 55 × 28 + 166 + 53.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals de justificació, dues línies horitzontals de justificació. Escriptura de justificació a justificació. Línies de guia per a les línies d'escriptura. Primera línia no escrita. UR = 5,8.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura cursiva bastarda francesa, amb canvis de *ductus,* d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals, situats a la dreta de la caixa.

5. Decoració: Al foli 6r, caplletra inicial que ocupa l'espai de cinc línies, d'or brunyit sobre un fons que combina colors bordeus i blaus amb filigrana floral blanca. Al marge esquerre, semiorla floral en negre amb fulles d'or brunyit i flors verdes, vermelles i blaves. Als folis 23v, 45r, 116r i 186r, caplletres inicials de tractat de la mateixa mida, blaves i vermelles alternades, amb calats blancs. Capitals blaves i vermelles alternades. Rúbriques. Calderons vermells. A l'interior dels paràgrafs, majúscules ensafranades. Tant a l'interior de les caplletres de tractat com de les capitals ordinàries, hom hi havia indicat en tinta sèpia la lletra que el decorador havia de pintar.

6. Notes marginals de mà contemporània, moltes d'intenció reformadora. Comencen les anotacions indicant autors esmentats en el text de l'obra: «Damascenus» (fol. 7v), «Strabus» (fol. 8v), «Ezechiel» (fol. 9r), «de numero angelorum», «Moises» (20v); però ben aviat despunta la polèmica: «Contra magnos clericos» (fol. 24v), «Nota contra illos qui presunt» (fol.32v), «Contra Reges» (fol. 51r), «Nota terribilem sententiam» (folo. 58v), «Predicatio vtilis contra ecclesiasticos» (fol. 60v), «Alia predicatio contra principes» (fol. 63r), «Alia predicatio contra malam vitam populi» (fol. 64v), «De beneficiis et dignitatibus non dandis pueris» (fol. 66r), «Contra communia priuilegia clericorum et religiosorum» (fol. 67r), «Contra religiosos laute viventes» (fol. 67v), «Seculares scandalitzantur de religiosis laute viventibus» (ib.), «De malis religiosis» (fol. 68v), «Contra thesaurarios regum et principum» (fol 85r), «Nota totum quod sequitur contra capitosos» (fol. 87r), «Nota contra gloriantes et presumentes de se» (fol. 91r); «Contra negligentes» (fol. 95r), «Contra eos qui sub colore zeli iusticie se vindicant de suis aduersariis | Contra adulatores | Contra Inuidos | Contra Reges et principes hospitantes in monasteriis» (fol 103r); «Littere possunt scribi prelatis et aliis maioribus absque subscriptione pro causa correctionis et emendationis» (fol. 107v); «De quodam rege fatuo» (fol. 129v), «Qualiter domini menciuntur» (fol. 150v), «Contra religiosos» (fol. 151v), «Nota solutionem contra ambiciosos» (fol. 186v), «Nota de Regibus et principibus qui hospitantur in domibus religiososrum» (fol. 215r), «De eo qui desiderat fieri episcopus» (fol. 216r), «Contra episcopos et prelatos ambiciosos nota bene» (fol. 216v), «Nota contra prelatos» (fol. 221r). Alguna també és admirativa: «Totum pulchrum» (fol.

91v). Altres notes, manícules i signes de nota als folis 8r, 9r, 11v-13v, 15r-20r, 22r-23v, 25rv, 28r-34r, 36v-41r, 42v, 44r, 48v, 52r, 54v, 56r-58v, 63r, 68v-73r, 76r-78r, 80v-81v, 85v-86r, 87v, 89r, 90r-97r, 98r-102r, 105r-111v, 117r-119r, 120²r-124v, 126r-127r, 131r-132r, 133r, 136v-144r, 147r-154r, 165v-166v, 168r, 173v, 179v, 180v-184v, 187r-194v, 199r, 202v-204r, 206v-208v, 210r, 219v-224r, 225r-227v, 233v-234v, 241v

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions als folis 95r, 149r, 201v, 228v

12. Notícies històriques. Al capdamunt del foli 1r, hi ha aquesta nota de compra, en tinta sèpia, de mà de finals del segle XVI o de principis del XVII: «comprato in Lione». A França o a Itàlia, el ms. ha tingut un lector atent, que s'ha entretingut a remarcar aquells passatges de l'obra d'Eiximenis que el convertien en un reformador abans de la Reforma.

V. Conclusió

1. Estat de conservació molt bo en la coberta i els fulls de pergamí; en els de paper hi ha força oxidació, de moment sense pèrdua de text ni estrips.

2. Datació: 1476 novembre 12.

3. Origen francès, probablement lionès.

4. Propietaris i procedència: És a la Biblioteca Ambrosiana des que fou inaugurada (1609), i segurament fou un dels molts manuscrits que el cardenal Federigo Borromeo va comprar per a la seva fundació.

186

2. Marsella, Bibliothèque Publique, ms. 284

I. Enquadernació

El manuscrit és guardat dins capsa de cartró tancada, de color gris fosc, que amida 225 × 305, amb dues cintes centrals de tela blanca per al tancament.

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 205 × 290 × 30.

b) Material: Pasta recoberta de pell de color marró clar, tirant a vermellós.

c) Indicacions escrites. Contracoberta I, teixell de paper amb cota antiga escrita a ploma: «Ea 16»,[169] i a sota, en bolígraf: «Albanus 284».

169. És la cota donada al ms. per Jauffret, segon bibliotecari de la Biblioteca Municipal de Marsella, sucesor de Claude-François Achard. El *Dictionnaire des Manucrits* de Migne, vol. II, París 1853, col. 522, inscriu sota la cota «Ea 12»: «Francisci Eximinis lib. Angelorum; membr. in-fol.».

d) Elements decoratius. En la tapa I hi ha diverses rascades i trossos de pell arrancada. La tapa II només presenta rascades.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interns que en treuen altres tants d'externs, formant sis seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) etiqueta de paper amb cota antiga: «04930[7]», cota rebuda cap a finals del segle XIX, reproduïda en estampilla a l'exemplar imprès del catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Marsella que maneja el personal de la sala de reserva; 2) en lletres daurades: «LIBER | ANGE | FRAN | EXIM»; 3) un altre paper enganxat, amb una altra cota antiga: «Ea | 16»; 4) ferro daurat: una fulla; 5) en lletres daurades, cota que tenia el manuscrit quan era a la cartoixa de Villeneuve-lès-Avignon: «1300»; 6) restes de teixell de paper, amb restes de signatura antiga, escrita en tinta fosca: «[...] | 16».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I. Foli de guarda inicial Ir, amb filigrana del raïm, que no hem pogut identificar; a dalt i a la dreta, en llapis, cota actual del ms.: «Ms. 284»; a mitja plana i centrat, a ploma, en lletra del segle XIX, i de mà d'un bibliotecari diferent dels dos esmentats: «Ce volume contient 116 feuillets | 17 juin 1884». Foli de guarda final, filigrana GALHARDON, que tampoc no hem pogut identificar.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls amb puntejat de pintura vermella i verda.

e) Capçaleres destruïdes; capçada a dalt i a baix.

g) Llavis de la mateixa pell, fatigats.

4. Conclusió. Data: Segle XVII-XVIII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: I + 116 + I.
5. Dimensions: 199 × 283.
6. Plecs: 1) Plec de 6 × 2, folis 2-13.
2) Plec de 6 × 2, folis 14-25, amb reclam: «fit inter».
3) Plec coix, de 6/5, folis 26-37, sense reclam.
4) Plec coix, de 6/5, folis 38-48, amb reclam: «ville».
5) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam afollat: «et lumbos».
6) Plec de 6 × 2, folis 61-72, amb el reclam guillotinat i afollat.
7) Plec de 6 × 2, folis 73-84, amb reclam: «legimus».
8) Plec de 6 × 2, folis 85-96, sense reclam.
9) Plec coix de 5/3, folis 97-104, amb reclam afollat: «teneat».
10) Plec de 6 × 2, folis 105-116.

S'han perdut plecs sencers. Al plec 3) la foliació salta del foli 32 al 34. A l'interior dels plecs, i no necessàriament al bell mig del plec, hi ha enganxats reforços de paper.

8. Foliació antiga, en xifres romanes i a l'angle superior esquerre del verso dels folis, on s'observen llacunes i desordre: I-XXXII, XXXIIII-LX, CLXIX-CLXXX, LXXIII-XCVII, CVIII-CIX, CXX-CXXI, CXXXII-CXXXIII, CXLIIII, CLXIX-CLXXX, CXCIII-CCIII. Una altra folació moderna (segle XIX) i contínua, a l'angle superior dret del recto dels folis, escrita en tinta fosca pel mateix bibliotecari que estampa la nota central del foli de guarda inicial Ir, comença al foli inicial de guarda i no numera el darrer foli (116) ni el darrer foli de guarda, i prescindeix de la formació accidentada i desordenada del còdex tal com ha arribat fins avui. Segons això, les dues numeracions es presenten en aquesta relació: I-XXXII = fol, 2-33; XXXIIII-LX = folis 34-60; CLXIX-CLXXX = folis 61-72; LXXIII-XCVII = folis 73-97; CVIII-CIX = folis 98-99; CXX-CXXI = folis 100-101; CXXXII-CXXXIII = folis 102-103; CXLIIII = folis 104; CXCIII-CCIII folis 105-115. S'han perdut, doncs, els antics folis XXXIII, LXI-LXXII, XCVIII-CVII, CX-CXIX, CXXII-CXXXI, CXXXV-CXLIII, CXLV-CLXVIII, CLXXXI-CXCII. En total uns noranta folis, més d'un terç del text.

9. Numeració de plecs: No s'hi veu.

10. Filigranes: a) Folis 1-60 i 73-84, filigrana del creixent, del tipus BRIQUET 5224 i 5225, datades a Brescia respectivament el 1388 i el 1421; b) Folis 61-72 i 85-116, de la mà, del tipus BRIQUET 11090 i 11088, datades a Lió a mitjan segle XV i a Draguignan el 1437.

11. Forats: No s'en veuen.

12. Sistema de ratllat en sec, <<<<>>>; i en tinta sèpia, 1111 2222. Primera línia trepitjada.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 2-116. Fol. 2ra, *inc.:* «(*rúbrica*) Incipit liber angelorum compositus per Reuerendum patrem in christo et dominum dominum franciscum Eximenis patriarcham [Hi]ersolimitanum et episcopum elnensem in sacra pagina magistrum Egregium (*fi de rúbrica*). Angelica natura est tam excelsa tam admirabilis et tam excellens creata et exaltata et ordinata atque glorificata per tam potentem deum quod excedit totum nostrum intellectum secundum statum in quo presenter currimus in ista presenti mortali vita. In tantum quod de eius altitudine et dignitate non valemus cogitare nec scribere nec loqui proprie (*sic*) quod debet fieri et requirit angelorum gloriosa ac magnifica reuerencia...».

Fol. 15ra: «Rubrice secundi libri (*fi de rúbrica*). Incipit secundus tractatus istius libri in quo tractatur de ordine angelorum sanctorum. Capitulum secundum quod loquitur de seraphim qui sunt primus ordo prime jerarchie... | *rb* | Capitulum XVII quod confirmat idem per aliam historiam. (*rúbrica*)

Capitulum primum secundi libri Modo habemus videre secundum tractatum istius libri qui docet ordines angelorum quales et quanti sint et officium eorum et jerarchias. Et debet hic | *va* | te non latere quod in ordinatione istarum sanctarum jerarchiarum doctores loqcuti fuerunt diuerse...».

Fol. 33rb: «Rubrice libri tertii sequuntur). Capitulum primum quod docet quomodo sancti angeli nobis seruiunt ac nos custodiunt ... | *f. 34vb* | Capitulum LIX in quo continuatur dicta materia addendo doctrinam vite militum et reddituatorum. (*rúbrica*) Sequitur liber tertius Et primo capitulum primum quod docet quomodo sancti angeli nobis seruiunt et nos custodiunt (*fi de rúbrica*). Expedito igitur secundo tractatu istius libri sequitur tertius Qui est de obsequio diligenti et beneficiis que faciunt nobis sancti angeli. Attende igitur hic quod loquendo summarie dicta beneficia sunt ista...».

[Al foli 60v, amb reclam afollat, s'estronquen els capítols del tercer tractat, cap al final del capítol 24.]

Fol. 94rb: «Rubrice quarti libri siue quarti tractatus. Capitulum primum in quo docetur qualis fuit creatio et ordinatio angelorum in eorum exordio ... | *f. 96ra* | Capitulum LVII in quo | *rb* | ponuntur alie historie probantes falsitatem et peruersitatem demonis | Expliciunt rubrice quarti libri | (*rúbrica*) circa primum in quo docetur qualis fuit creatio et ordinatio angelorum in eorum exordio (*fi de rúbrica*) Declarata in precedentibus tractatibus natura angelica quomodo est in se sublimis sicut ponit primus tractatus. Deinde quomodo est ordinata per tres jerarchias et nouem ordines sicut dicit secundus tractatus. Deinde qualiter est deputata a Deo ad faciendum multiplex et valde utile ac honorabile seruicium secundum quod tactum est in tertio tractatu. Restat modo tractandum secundum quod dictum fuit in principio huius libri de eorum victoria feruenti. Et ut melius veniamus directe ad istum punctum loquemur prius modicum | *va* | de modo quo fuerunt instituti et creati a Deo. Et post hoc videbimus quomodo fuerunt positi in temptatione. Et quomodo propter hoc venerunt postea ad scisma et diuisionem et consequenter ad victoriam et triumphum...».

[L'incipit del cinquè tractat és perdut].

Fol. 108va: «(*rúbtrica*) Capitulum XLII in quo ponitur vnum opus quod faciet sanctus michael in fine mundi quod erit conuersio judeorum et XV signa que peribent (preibunt?) iudicium generale et ita vide que sequuntur...».

Fol. 115rb-116ra, *exp.* de l'obra: «(*rúbrica*) Capitulum L in quo iste liber submittitur sancte romane ecclesie (*fi de rúbrica*). Non est mortalis qui de sanctis angelis possit de eorum altitudine valore et excellentia perfecte tractare et loqui ut ponit Damascenus in suis sententiis. Consummato ergo isto libro sanctorum angelorum secundum meam ignorantiam composito ex dictis sanctorum doctorum et patrum non restat nisi facere gratias deo omnipotenti offerens hunc librum post deum et sanctos angelos vobis multum honorabili militi domino petro Dartes magistro et cubiculario multum alti principis et domini mei Iohannis dei gratia regis aragonum Regnando hodie quando computamus M° CCC° XCII. Supplicans vestre boni- |-tati ut vobis placeat accipere

istud modicum seruicium a simplicitate mea ad reuerenciam sancti michaelis et sanctorum angelorum quibus scio vos habere specialem deuocionem. Et placeat quod si hic est aliquid utile et dignum laude ut totum illi attribuatis qui est fons omnium bonorum et a quo omnia descendunt nostra bona, scilicet Deo et domino nostro. Et id quod hic defectuosum est totum attribuatur mee ignorancie que non est sufficiens ad tractandum nec ad determinandum nec ad scribendum tam altam rem et tam magnam tamque preciosam, et tam speculatiuam materiam sicut est sanctorum angelorum. Totum tamen et quod hic est submitto semper correctioni sancte matris ecclesie quam deus velit confortare et exaltare et dirigere semper per suam misericordiam et vobis et nobis sic faciat et omni domui vestre in speciali propter merita sancti michaelis et sanctorum angelorum quibus uos reccomendo sic care sicut valeo. Et sic sit semper vobiscum ihesus christus per suam clementiam. Amen. | *f. 116rv* | Explicit liber angelorum quem composuit reuerendus magister franciscus eximenis de ordine minorum et patriarcha quondam Jerusolimitanus. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Liber Angelorum,* traducció en llatí del *Llibre dels Àngels,* amb el contingut següent: I, c. 1-III, c. 24; V, cc. 10-23; III, c. 39-IV, c. 1; IV, cc. 12-14, 23-25, 26-38, 45-46; V, cc. 37-c. final.

4. Catàlegs i bibliografia: Abbé Albanès, *Catalogue général dels Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France. Départements*, t. 15, París, Plon 1892, 107-108; Martí, *Eximenis*, 467; Anneliese Maier, *Ein Handschriftenkatalog der Kartause Vallis Benedictionis bei Avignon*, dins «Studi offerti a R. Ridolfi», Florència 1973, 347-367; F. de Forbin, *Les manuscrits de Villeneuve-lès-Avignon,* dins «Les Chartreux et l'art, XIVe-XVIIIe siècles. Actes du Colloque de Villeneuve-lès-Avignon», ed. de D. Le Blevec i A. Girard, 1988, 39-63; Sadurní Martí, *a. c.,* 171-173.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 127 × 195, a dos corondells, de 30-41 línies. Impaginació del fol. 6r: 25 + 64 + 20 + 53 + 40 × 33 + 195 + 58.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtia cursiva amb trets de bastarda, d'una mateixa mà.

4. Reclams hortizontals, situats sota el segon corondell, de la mà del mateix copista.

5. Decoració: Al fol. 2ra, caplletra inicial de l'obra de colors blau i vermell, amb calats de blanc i filigrana plena executada en tinta malva molt esvaïda. Inicials de capítol vermelles, amb calats de blanc i filigrana rudimentària de color malva; la major part d'inicals de capítol sense filigrana. Al fol. 105rv, al principi del cap. 38 del tractat V, «in quo ponuntur revelationes sancti

Michaelis de aliquibus regnis christianis», hi ha una caplletra vermella amb calats blancs, filigrana plena i antenes executades amb tinta sèpia, decoració excepcional en el manuscrit. Rúbriques, calderons vermells, a l'interior dels paràgrafs lletres amb tocs de vermell. Les rúbriques del foli 2ra són escrites en lletra gòtica cal·ligràfica; les altres en l'escriptura habitual del copista.

6. Notes, manícula i altres signes de nota als folis 4r, 5r-10r, 12r-17r, 19r, 21r, 24r-26v, 28r, 31v, 35r, 49r, 54r-56r, 60v, 62r, 70r, 73r-78v, 80v-81v, 85r-87v, 91rv, 93v, 101v, 111r, 114rv.

7. Timbres de la «Bibliothèque de Marseille» als fol. 2r, 116v.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions interlineades i als marges als folis 3vb, 9rb, 11rb, 15rv, 17vab, 19va, 20ra, 21rv, 23rb, 26rab, 27vb, 28vb, 31va, 32ra, 34ravb, 35va, 38va, 39va, 40rb, 41rv, 43ra, 44rb, 47vb, 49va, 52ra, 53rb, 54rb, 55vb, 59vab, 61rbva, 63rb, 64va, 65ravb, 67rava, 69rb, 70va, 72va, 74vb, 80ra, 81ra, 82rb-83rb, 84va, 85vb, 87ra-92rb, 93ra-94ra, 95ravb, 96vb, 101rv, 102 vb, 104rb, 107rbva, 110rb, 113rv, 114vb, 115rbvb.

11. Antigues signatures: Cf. I, 1, c); 2, b).

12. Notícies històriques: Al foli 3r, hi ha una nota de propietat en lletra bastarda francesa de mòdul petit: «Cartusie vallis benedictionis», repetida al foli 14r, en lletra més gran: «Vallis benedictionis».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo, amb forats de corc abundants.

2. Datació: Cap a mitjan segle XV.

3. Origen occità.

4. Propietaris i procedència: Cartoixa de la Vall de Benedicció a Villeneuve-lès-Avignon. Quan aquesta cartoixa fundà la de Marsella a mitjan segle XVII, la dotà esplèndidament amb manuscrits i llibres. El nostre ms. restà a Villeneuve, i per això no hi ha nota de propietat de la cartoixa marsellesa.

187

3. Albi, Mediathèque Pierre-Amalric, ms. 125 (*olim* 32)

I. Enquadernació

El manuscrit és guardat dins una capsa de cartró fort, sense solapes, recoberta de paper de color gris avinat, que amida 234 × 315 × 55. Tres forats al llom asseguren la ventilació de l'objecte. Al capdamunt, entre el cantell i el primer forat, hi ha una etiqueta de paper blanc enganxada, amb la cota actual del manuscrit: «125».

1. Cobertes: a) Mides de superfície i gruix: 215 × 298 × 43.

b) Material: Ànima de cartró, cobertes de pell de color verd.

c) Indicacions escrites: Tapa I, a dalt i centrat, teixell de paper blanc enganxat, amb títol molt esvaït: «Francisci Eximeuis | de Angelis liber [...]». Tapa II, a dalt i centrat, un altre teixell de paper blanc amb inscripció en tinta sèpia, possiblement del segle XVII: «Ad maiorem Dei gloriam | Eximeuis de Angelis | 1422».[170] Contratapa I, al centre, etiqueta de paper blanc, amb dades del ms.: «Nº de la V. (*ms*) 52 | Nº du C. Imp. (*ms i tatxat*) 99 (*rectificat*) 32 | Nº du C. de la B. (*ms.*) 307 [?] | Nombre de feuillets (*ms*) 162». A banda i banda d'aquesta etiqueta, la de l'esquerre més alta i la de la dreta més baixa, dues etiquetes de paper enganxades amb una cota antiga: «48». A sota, hom ha guardat una etiqueta de paper i un teixell de pell del llom antic. En el paper hi ha escrit «125», i sobre la pell hom llegeix: «F. Eximevis | de angelis». Aquest teixell de pell és del segle XVIII.

d) Elements decoratius: Les dues cobertes són rases i han estat restaurades no fa gaire.

2. Llom de pell verda nova, en substitució del llom antic, del qual només resten ara els dos elements escrits que acabem d'esmentar. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns que en treuen altres tants d'externs, formant cinc seccions.

b) Descripció de les seccions: Són buides.

3. Altres elements: a) Folis de protecció i de guarda: Hi ha dos folis de guarda finals de pergamí. El primer és escrit per una cara en forma apaïsada i conté una escriptura del notari Gerald Calvet, datada el primer de desembre del 1380. El segon és escrit també i només per una cara i conté clàusules testamentàries d'algú de qui no es pot saber el nom. El primer és un document sencer, l'altre és fragmentari; tots dos serviren per a una finalitat de segona intenció.

c) Cobertes (folres) de pergamí nou, posat en el moment de la restauració.

d) Talls sense particularitat.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix, de cuiro, noves de trinca.

g) Llavis en gran part de la pell nova.

4. Conclusió. Data: Segles XVI-XXI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: I + [165] + II.

170. No hi ha cap element objectiu en el ms. que permeti de confirmar que la data de 1422 hi tingui quelcom a veure. Ni coneixem avui cap altre ms. eiximenisià datat aquest any, que hagués pogut induir algú a proposar tal data per al manuscrit albigès.

5. Dimensions: 205 × 288 × 34.

6. Plecs: 1) Plec de 5 × 2, folis [0]-9, amb reclam il·legible a causa de la cisalla.

2) Plec de 5 × 2, folis 10-19, amb reclam: «Vniuersa plebs»

3) Plec de 7 × 2, folis 20-32, amb reclam escapçat.

4) Plec de 7 × 2, folis 33-46, sense reclam

5) Plec de 7 × 2. folis 47-60, sense reclam

6) Plec de 7 × 2, folis 61-74, sense reclam

7) Plec de 7 × 2, folis 75-88, sense reclam

8) Plec de 7 × 2, folis 89-102, amb reclam escapçat

9) Plec de 7 × 2, folis 103-115, sense reclam

10) Plec de 8 × 2, folis 116-131, amb reclam: «sublimis»

11) Plec de 8 × 2, folis 132-147, amb reclam: «uiuunt. et scitis», també escapçat.

12) Plec de 9 × 2, folis 148-[165].

Hi ha els folis 27 i 112 bis.

8. Foliació en tinta sèpia i xifres aràbigues, contínua, a l'angle superior dret del recto dels folis, de la segona meitat del segle XIX.

9. Numeració de plecs: Se'n veu un rastre al foli 20, i sembla que era numèrica.

10. Filigranes: a) Folis 0-19, 104-115, dels dos martells amb corona reial, del tipus BRIQUET 11639, documentada a Gex l'any 1465, amb variants similars a Fribourg del 1476, a Savoia del 1483, a Montréal-en-Bugey dels anys 1483-1484, i a Narbona del 1495.

b) Folis 20-30, del cap de bou del tripus BRIQUET 14331, documentada a Montpeller l'any 1448, amb una variant idèntica a Montpeller del 1449.

c) Folis 37-101, del cap de bou coronat en forma de trèbol, documentada a Montpeller l'any 1492.

d) Folis 117-[165], dels dos dits, del tipus BRIQUET 11549, documentada a Lucca entre 1492 i 1497, amb variants a Saint Genier d'Olt del 1494, a Valence del 1496 i a Angoulême del 1499.

11. Forats: Hi ha trenta cinc incisions rodones, perfectament visibles al marge dret, per a la construcció del pautat i les línies d'escriptura. Els forats per a la construcció de la caixa d'escriptura han estat gairebé tots absorbits per la cisalla. Alguns són visibles al foli 68.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia, 1111 2222. Primera línia no escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-[165]. Fol. 1ra, *inc.:* «(*rúbrica*) Incipit liber angelorum compositus per Reuerendum patrem in christo et dominum dominum franciscum eximenis patriarcham iherosolimitanum et episcopum elnensem in sacra pagi-

na quoque magistrum egregium. Primum capitulum (*fi de rúbrica*). Angelica natura est tam excelsa tam admirabilis et tam excellens creata et exaltata et ordinata atque glorificata per tam potentem deum quod excedit totum nostrum intellectum secundum statum in quo nunc currimus in ista presenti mortali vita. In tantum quod de eius altitudine et dignitate non valemus cogitare nec scribere nec loqui proprie quod debet fieri et requirit angelorum gloriosa ac magnifica reuerencia. Tamen quia loqui de eis est nobis nimium vtile et necessarium propter magnum debitum quod eis debemus propter grandes necessitates et miserias in quibus sumus positi in ista vita presenti. Propter quas decet nos ut post deum recurramus ad eorum reuerendam paternitatem et clementem diligenciam, ergo propter istam racionem in isto libro loquemur de materiis et questionibus sanctorum angelorum secundum quod gratia domini dei nostri nos docebit...».

Fol. 12vb, *inc.* del segon tractat: «(*rúbrica*) Rubrice secundi libri (*fi de rúbrica*). Incipit secundus tractatus istius libri in quo tractatur de ordine angelorum sanctorum. Capitulum II quod loquitur de seraphim qui sunt primus ordo prime ierarchie ... | *fol. 13ra* | ... Capitulum XVI quod tractat de sanctis angelis et honore et amore eis debitis. Capitulum XVII quod confirmat idem per aliam ystoriam. (*rúbrica*) Capitulum primum secundi libri (*fi de rúbrica*). Modo videre habemus secundum tractatum istius libri qui docet ordines angelorum quales et quanti sint et officium eorum et ierarchias. Et debet hic te non latere quod in ordinacione istarum sanctarum ierarchiarum doctores fuerunt locuti diuerse. Propter quod deliberaui sequi secundum dyonisium sicut principalem in materia ista et qui fecit librum de angelicis ierarchiis et qui apparet | *fol. 13rb* | quod melius deberet scire istam materiam quam omnes alii et presertim cum ipsemet dicat in eodem quod nulli liceat dubitare aliquid quod ipse dicat in eo cum illud quod ibi est ipse habuerit ab ore illius qui personaliter vidit totum, id est, a sancto paulo qui viuens in ista vita presenti fuit raptus usque ad tercium celum, cuius diebus fuit specialis discipulus...».

Fol. 27ra, *inc.* del tercer tractat: «(*rúbrica*) Rubrice tercii libri secuntur (*fi de rúbrica*). Capitulum primum quod docet quomodo sancti angeli nobis seruiunt ac nos custodiunt ... | *fol. 27bisra* | Capitulum LVIII in quo probatur dicta reuelatio per ystoriam. Capitulum LIX in quo continuatur dicta materia addendo doctrinam vite militum et reddituatorum. (*rúbrica*) Sequitur tercius liber. Et primo capitulum primum quod docet quomodo sancti angeli nobis seruiunt et nos custodiunt (*fi de rúbrica*). Expedito igitur secundo tractatu istius libri sequitur tercius qui est de obsequio diligenti et beneficiïs que faciunt nobis sancti angeli. Attende igitur hic quod loquendo summarie dicta beneficia sunt ista. Primum est quod per istos custodimur...».

Fol. 70va, *inc.* del tractar quart: «(*rúbrica*) Rubrice quarti libri siue quarti tractatus. Capitulum primum in quo docetur qualis fuit creatio et ordinacio angelorum in eorum exordio. Capitulum secundum (*fi de rúbrica*) quod loquitur de reparacione supreme ciuitatis et de gaudio angelico victa eorum temp-

tacione ... | *fol. 71vb* | ... (*rúbrica*) Capitulum LVI (*fi de rúbrica*) quod omnis homo longe fiat a demonibus propter magna scandala que fecerunt et facerent si possent. (*rúbrica*) Capitulum LVII (*fi de rúbrica*) in quo ponuntur alie ystorie probantes falsitatem et peruersitatem demonis. (*rúbrica*) Capitulum primum in quo docetur qualis fuit creatio et ordinatio angelorum in eorum exordio (*fi de rúbrica*). Declarata in precedentibus tractatibus natura angelica quomodo est in se sublimis sicut ponit primus tractatus, deinde quomodo est ordinata per tres ierarchias et nouem ordines sicut dicit secundus tractatus, deinde qualiter est deputata a deo ad faciendum multiplex et valde vtile et honorabile seruicium secundum quod tactum est in tercio tractatu. Restat modo tractandum secundum quod dictum fuit in principio istius libri de eorum victoria feruenti. Et ut melius veniamus directe ad istum punctum loquemur prius modicum de modo quo fuerunt instituti et creati a deo. Et post hoc videbimus quomodo fuerunt positi in temptacione et quomodo propter hoc venerunt postea ad cisma et diuisionem et consequenter ad victoriam et triumphum...» | *fol. 115ra* |«... et hoc sit dictum de quarta parte principali istius libri».

Fol. 115 rb, *inc.* del tractat cinquè: «(*rúbrica*) Hic finitur quartus tractatus istius libri. Et incipit quintus tractatus qui tractat de presidencia et altitudine sancti michaelis arcangeli. Capitulum primum in quo tractatur de altitudine sancti michaelis arcangeli et quare non est de maioribus ordinibus | *fol. 115va* | Quintus tractatus (*fi de rúbrica*) De presidentia et altitudine sancti michaelis arcangeli et quare non est de maioribus ordinibus angelicis. (*rúbrica*) Capitulum secundum (*fi de rúbrica*) quare sanctus michael est assumptus a medio angelorum non a maioribus nec de minoribus ... | *fol. 116va* | (*rúbrica*) Capitulum XLIX (*fi de rúbrica*) quomodo sanctus michael declarauit misterium incarnacionis per efficaciam dicte orationis. (*rúbrica*) Capitulum L (*fi de rúbrica*) In quo iste (*sic*) submittitur sancte Romane ecclesie. (*rúbrica*) Capitulum primum in quo tractatur de altitudine sancti michaelis archangeli et qualiter non est de maioribus angelicis (*sic*) (*fi de rúbrica*). Expedita dei gratia est quarta pars istius libri (*sic*) tractauimus de sanctis angelis quantum ad eorum vic-| *fol. 116vb* |-toriam feruentem prudentem et potentem. Modo in quinta parte istiusmet libri restat tractandum in speciali de eorum reuerendo principe qui est sanctus michael secundum quod apparet per diuersa loca sacre scripture...».

Fol. 154ra: «(*rúbrica*) Capitulum XLII in quo ponitur vnum opus quod faciet sanctus michael in fine mundi quod erit conuersio iudeorum. Et XV signa que prehibunt iudicium generale. et illa vide que secuntur (*fi de rúbrica*)».

Fol. 162ra, *exp.* de l'obra: «(*rúbrica*) Capitulum L in quo liber iste submittitur sancte Romane ecclesie (*fi de rúbrica*). Non est mortalis qui de sanctis angelis possint (*sic*) de eorum altitudine valore et excellencia perfecte tractare et loqui ut ponit Damascenus in suis sentenciïs. Consummato ergo isto libro sanctorum angelorum secundum meam ignoranciam composito ex dictis sanctorum doctorum et patrum non restat nisi facere gracias deo omnipotenti offerendo hunc librum post deum et sanctos angelos vobis multum honorabili militi domino petro dartes magistro (*sic*) et cubiculario multum alti principis

et domini mei Iohannis dei gracia regis aragonum Regnando hodie quando computamus M IIIC XCII. Supplicans vestre bonitati ut vobis placeat accipere istud modicum seruicium a simplicitate mea, ad Reuerenciam sancti michaelis et sanctorum angelorum, quibus scio vos habere specialem deuocionem. Et placeat quod si hic est aliquid vtile et dignum laude ut totum illi attribuatur qui est fons omnium bonorum et a quo omnia descendunt nostra bona, sciliet, deo et domino nostro. et id quod hic deffectuosum est totum attribuatur | *fol. 162rb* | mee ignorancie que non est sufficiens ad tractandum nec ad determinandum nec ad scribendum tam altam Rem et tam magnam tamque preciosam et tam speculatiuam materiam sicut est sanctorum angelorum. Totum tamen et quantum hic est submitto semper correctioni sancte matris ecclesie quam deus velit confortare et exaltare et dirigere semper per suam misericordiam et vobis et nobis sic faciat et omni domui vestre, in speciali propter merita sancti michaelis et sanctorum angelorum quibus vos Recommendo sic care sicut valeo et sic sit semper vobiscum ihesus christus per suam clemenciam Amen (*rúbrica*) Deo gracias (*fi de rúbrica*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Liber angelorum,* traducció en llatí del *Llibre dels àngels.*

4. Catàlegs i bibliografia: G. LIBRI – Félix RAVAISSON, *Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques des Départements,* tome I, Paris, Imprimerie Nationale M DCCC XLIX, 488, nº 32; MARTÍ, *Eiximenis*, 466.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 133 × 186, a dos corondells, de 35/34 línies. Impaginació del foli 3r: 25 + 58 + 17 + 58 + 58 × 30 + 186 + 72.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i quatre línies horitzontals de justificació, definint la primera i la darrera línia de text (als folis 51v, 52r, 104r-105v, 107rv, 143v-144r, 151v-152r, 159v-161r, cinc línies horitzontals; al foli 116rv sis línies horitzontals). Escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura semigòtica cursiva del segle XV, de diverses mans: a) folis 1-15, 103-109r; b) folis 16-102; c) folis 109v-115. Des del foli 116 al 162, escriptura gòtica cursiva, amb influències de la bastarda, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals, posats des de l'intercolumni cap a sota el segon corondell.

5. Decoració: Caplletres vermelles, a vegades amb calats blancs, de quatre i de dues línies d'escriptura d'espessor. Rúbriques, calderons vermells, algunes lletres caudades. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de vermell.

6. Notes: Als nou primers folis notes *passim.* Notes, manícula, serpentines i altres signes de nota als folis 10rab, 12rb, 13vb-14rb, 17vb, 19rb, 28rb, 30ra-va, 48rab, 50va, 62va-64rb (*en rúbrica*), 92rb (*en rúbrica*), 105va, 106ra

(*en rúbrica*). Rastres de notes raspades als folis 92-94, 96-102, 109-113, 139-140.

7. Timbres de la «Bibliothèque | d'Albi» als folis 1r, 49r, 90r, 133r, 162r.

9. Copistes: Quatre.

10. Revisions i correccions als folis 10vb, 11rab, 13rb, 18rb, 19ra, 31va, 38ra, 42vb, 59va, 60va, 64rb, 66va (*en rúbrica*), 88va, 91va, 92rb, 112rb, 112bis ra, 121rb, 124rb, 125rb, 128rab, 137va, 138va, 139ra, 148ra, 151ra, 157ra.

11. Antigues signatures: Cf. I, 1, c).

12. Notícies històriques: Al fol 1r, notes de propietat del segle XVIII: Dalt de tot, dins la caixa dels dos corondells: «AdV Sum fratrum Praedicatorum Regii Conuentus Albiensis». Al marge dret: «Ad Vsum conuentus Albiae».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Després de la restauració dels anys 1980, el ms. és fora de perill, segons sembla, pel que fa a l'oxidació que patia.

2. Datació: Darrers anys del segle XV.

3. Origen francès.

4. Propietaris i procedència. Segons notícia del catàleg citat més amunt, el ms. ha arribat a la Médiathèque albigesa provinent del Capítol d'Albi en el període de la Secularització. Sense posar en qüestió el fet, cal tenir en compte que el ms. havia estat posseït en època moderna pels Predicadors, tal com indiquen les notes de propietat acabades de transcriure. D'altra banda el teixell de la tapa II, amb la divisa «Ad maiorem Dei gloriam», suggereix que el ms. passà per la mà o almenys per la influència dels jesuïtes. Atès que els jesuïtes foren expulsats de França i d'altres països i seguidament suprimits com a orde pel papa durant el segle XVIII, és lògic de suposar que el nostre ms. hauria pogut passar d'aquests religiosos als Predicadors o al Capítol d'Albi en el moment de l'expulsió. Ens inclinem a pensar que la trajectòria del ms. fou la següent: posseït primer —i qui sap si escrit— pels dominicans, fou adquirit pels jesuïtes,[171] d'aquests passà al Capítol i finalment a la Biblioteca Pública d'Albi. Efectivament, en el catàleg dels mss. de la biblioteca albigesa no hi figura cap ms. provinent dels dominicans i, en canvi, n'hi ha un —l'antic 56, avui 70— que prové dels jesuïtes d'Albi. És cert que el catàleg no indica la procedència de tots els manuscrits; si el bibliotecari que el va redactar no hagués tingut molt clara la procedència del nostre ms., la nota de possessió del foli 1r l'hauria obligat, potser, a fer-ne constar la procedència dominicana, inexistent en el seu catàleg. Per tant, la procedència indicada en el catàleg és la bona, mentre no hi hagi raons poderoses en contra, i el pelegrinatge del

171. Establerts a Albi des del 1623: cf. Devic et Vaissette, *Histoire génerale du Languedoc,* XIV, col. 1036.

ms. des dels Predicadors als jesuïtes ha d'ésser situat entre el segle XVII i el XVIII.

b) Fragments

188

4. Rodez, Bibliothèque Publique, ms. 2

I. Enquadernació

1. Cobertes: a) Mides de superfície i gruix: 220 × 325 × 60.

b) Material: Pell de vedell de color marró sobre post.

c) Indicacions escrites: Coberta II, a dalt, restes de fitxa de paper blanc, amb restes d'inscripció: «... de missa».

d) Elements decoratius: A les dues cobertes, sis rectangles incisos en sec i en degradació, amb sanefa de creu dins rombe i petits cercles dobles entre el primer i el segon, el tercer i el quart, el cinquè i el sisè rectangles.

2. Llom de la mateixa pell, molt fatigat. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre dobles nervis interns que en treuen altres tants d'externs, formant cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) Falta la pell; 2) petita etiqueta rectangular de paper blanc, amb la cota del ms.: «2»; 3-4) buides; 5) falta la pell.

3. Altres elements: a) Folis de protecció i de guarda: II al principi, el primer de pergamí, escrit pel seu recto en llatí i lletra bastarda del s. XV, amb trenta dues línies visibles, de tema administratiu; el segon de paper amb filigrana de la ballesta d'un tipus que no trobem repertoriat, escrit per les dues cares, amb fragments d'una obra gramatical que sembla el *Doctrinale,* i treu taló després del primer plec. El verso del fol. de guarda I, dalt de tot, angle esquerre, en llapis, antigua signatura: «P – 16- ah». En el verso del foli de guarda II hi ha un índex del contingut del ms. escrit en gòtica cursiva del segle XV: «Tractatus de missa | Tractatus sermonum pulcherrimus | sermones beati bernardi super | dedicatione ecclesie pulcherrimi | lectiones in die mercuris (*sic*) et | die veneris ac sabbati | ante natale domini in aduentu | Vita sancti benedicti abbatis | Vita et actus sancti jeronimi | lectiones omnium sanctorum | Tractatus optimus de angelis | Expositio misse quam fecit | frater bernardus de parentinis or-|-dinis fratrum predicatorum in qua | exponitur totum officium misse a principio | vsque ad finem. Et est optimus tractatus». Al costat, nota del bibliotecari que el va catalogar primer: «Volume de 464 pages comprises les pages 56 et 57 bis, | soit 232 feuillets et ¼. 1 Feuillet de garde | ms., 1 feuillet sur le plat ms.| Rodez, le 27 mai 1884».

b) Tancadors: El ms. es tancava pel seu llavi superior. Resta el gafet anterior, tosc i trencat; el posterior ha desaparegut.

c) Cobertes (folres). El de la contratapa I és de pergamí, i al bell mig porta escrita en tinta la cota actual del ms.: «n. 2». El de la contratapa II és un foli de pergamí amb música escrita dins pentagrama, que correspon al cant en llatí d'una *Passio*.

d) Talls sense particularitats.

e) Capçada a dalt i a baix, molt fatigades.

g) Llavis de la mateixa pell, pràcticament desapareguts els superiors.

4. Conclusió. És l'original. Data: Segle XV-XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Ms. miscel·lani i factici.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: II + 463 pàgines + un fragment.
5. Dimensions: 218 × 308 x 47.
6. Plecs: 1) Plec de 5 x 2, pàg. 1-20, amb reclam: «-neris».
2) Plec de 5 × 2, pàg. 21-40, amb reclam «liber».
3) Plec de 4 × 2, pàg. 41-[56], amb reclam: «rebus» .
4) Plec de 5 × 2, pàg. [57]-74, amb reclam: «cum ad sententiam».
5) Plec de 5 × 2, pàg. 75-94, amb reclam: «elemosinam».
6) Plec de 5 × 2, pàg. 95-114, amb reclam: «sed et».
7) Plec de 5 × 2, pàg. 115-134, amb reclam: «in specu».
8) Plec de 5 × 2, pàg. 135-154, sense reclam.
9) Plec de 6 × 2, pàg. 155-178, amb reclam: «-ris».
10) Plec de 6 × 2, pàg. 179-202, amb reclam: «apostolus».
11) Plec coix, de 2/1, pàg. 203-208, amb taló final.
12) Plec de 6 × 2, pàg. 209-232, amb reclam: «ipso inuito».
13) Plec coix, de 3/2, pàg. 233-242, sense reclam.
14) Plec de 6 × 2, pàg. 243-268, amb reclam: «Tertia questio».
15) Plec de 6 × 2, pàg. 269-292, amb reclam: «de panno mundo»
16) Plec de 6 × 2, pàg. 292-318, amb reclam: «fieret sed illa que».
17) Plec de 6 × 2, pàg. 319-342, amb reclam: «passionem christi».
18) Plec de 6 × 2, pàg. 343-366, amb reclam: «nature resurget».
19) Plec de 6 × 2, pàg. 367-390, amb reclam: «Accidentia».
20) Plec de 6 × 2, pàg. 391-414, amb reclam: «Item quantum hoc».
21) Plec de 6 × 2, pàg. 415-438, amb reclam: «Tertia qua attendere».
22) Plec de 6 × 2, pàg. 439-462, amb reclam: «panis accipi non».
23) Fragment de bifoli, del qual només resta el segon foli, pàg. 463.

8. Foliació. Hi ha una paginació contínua, en tinta, a l'angle superior dret del recto i al superior esquerre del verso dels folis, feta pel bibliotecari del segle XIX que estampa la nota transcrita del foli de guarda inicial II. A la

pàgina 209 d'aquesta numeració unitària, comença una foliació en tinta sèpia i xifres aràbigues, del 1 al 129, contínua fins al final del ms.

9. Numeració de plecs alfanumèrica, molt tocada per la cisalla, de la qual se'n veuen restes a les pàg. 29, 41, [55]ss., 95-123, 179-189. A les pàg. 245 i fins al final, en comença una de purament numèrica.

10. Filigranes: Pàg. 1-38, del cap de bou amb lluna, del tipus BRIQUET 14393, documentada a Foix el 1477, amb variants a Pignerol dels anys 1458-1465, a Lucca dels anys 1460-1479, a Gaillac dels anys 1461-1471, a Clermont-Ferrand del 1462, a Fribourg dels anys 1463-1467, a Suze dels anys 1463-1468, a Perpinyà del 1468, a Soleure dels anys 1471-1474, i a Montpeller dels anys 1477-1478; b) pàg. 41-208 del cap de bou coronat del tipus BRIQUET 14352 i 14353, documentades respectivament a Montréal-en-Bugey l'any 1467, a Montpeller l'any 1469 i a Perpinyà l'any 1473; c) pàg. 209-462, del cap de bou coronat, del tipus BRIQUET 14368, datada a Rodez el 1455.

11. Forats: Incisions rodones per a la construcció de la caixa, visibles als extrems superior i inferior dels folis.

12. Sistema de ratllat: a) Pàg. 1-154, 245-304, en sec: >>>><<<<; primera línia escrita. b) Pàg. 155-244 (primera línia no escrita), 309-390 (primera línia trepitjada), en tinta malva, 1111 2222. c) Pag. 391-462, a la mina de plom, 1111 2222; primera línia escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Pàgines 1-39. Pàg. 1a, dalt de tot, sobre l'intercolumni: «Ihesus». Ib., *inc.:* «(*rúbrica en part esvaïda*) Opusculum de actione missarum quod subter adnumeratum continetur collectum quasi maxime in ordine distinctum est ex uerbis sanctorum patrum uidelicet Cypriani, Ambrosii, Augustini, Jeronimi, Gregorii, Ffulgencii, Seuerini, Vigilii, Ysidori, doctores noui testamenti, sicut suis locis per singula littere nominum scripte forinsecus prenotantur ostendunt, sicut ex antiquis misteriorum libris ammiranda uerba necessario sumpta sunt (*fi de rúbrica*). In misterio corporis et sanguinis domini nostri ihesu christi quod sancta ecclesia per vniuersum mundum pro eiusdem mundi salute offert...».

Pàg. 39b, *exp.:* «... ante actiones sacramentorum Missa fidelium fit post confectionem et participationem eorumdem sacramentorum. Explicit tractatus optimus de sacramento misse siue opusculum de actione missarum Quod subter ad numerum continetur collectum quam maxime et in ordine distinctum est ex uerbis sanctorum patrum Cipriani, Ambrosii, Augustini, Jeronimi, gregorii. Fulgencii, seueri, vigilii, Hysidori, veteris et noui testamenti sicut suis locis per singula littere nominum ordinate forinsecus

prenotantur clare ostendunt ex antiquis misteriorum libraminanda (*sic*) uerba necessario sumpta sunt. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Opusculum de actione missarum.*

4. Catàlegs i bibliografia: David J. VIERA, *La obra de Francesc Eiximenis, O. F. M., en los siglos XV al XVII,* dins «Archivo Ibero-Americano», 39 (1979), 23-32.

II

1. Pàgines 40-50. Pàg. 50a, *inc.:* «Sufficere quidem arbitror fidei tue conuersationem sanctam quam habes in christo ihesu ac sacerdotalis nominis dignitatem arctam tibi et angustam intellectus viam in domino ...».

Pàg. 50b, *exp.:* «... aut diuinorum librorum scripta non deficient. Amen. Explicit epistola beati Jeronimi presbiteri de septem gradibus ecclesie».

2. Identificació de l'autor i obra: PSEUDO-JERONI, *De septem gradibus ecclesie.*

5. Edició: PL 30, 152-167.

III

1. Pàgines 50b-87b. Pàg. 50b, *inc.:* «Incipit humilitas judeorum vel christianorum contra superbiam judeorum a domino reprobatorum per modum qui sequitur. PATER NOSTER QUI ES IN celis sanctifficetur nomen tuum scilicet sanctifica filium tuum...».

Pàg. 87b, *exp.:* «... Da domine quia dedimus. Nos fecimus quod iussisti tu imple quod promisisti. Quod ipse prestare dignetur qui cum patre et spiritu sancto viuit et regnat in secula seculorum Amen. Explicit».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Humilitas iudeorum vel christianorum.*

IV

1. Pàgines 88a-117b. Pàg. 88a, *inc.:* «Legimus in quodam libro fratres dilectissimi de (vlmor?) vite propositum nobis similitudinem quam qui diligenter attendit non prauam anime sue hedifficationem inueniet...».

Pàg. 117b, *exp.:* «... Hec sunt que exiguntur a nobis preteritorum penitudo peccatorum et futurorum expectatio premiorum. Amen. Expliciunt sermones sancti bernardi abbatis de dedicatione ecclesie».

2. Identificació de l'autor i obra: Sant BERNAT, *Sermones de dedicatione ecclesie.*

5. Edició: PL 510-535 (llevat del primer); *Sancti Bernardi Opera*, *o. c.*, V, 370-389 (llevat del primer).

V

1. Pàgines 117b-133b. Pàg. 117b, *inc.:* «In illo tempore. Missus est angelus gabriel a deo in ciuitatem galilee cui nomen nazareth ad virginem desponsatam viro cui nomen erat joseph de domo dauid et nomen virginis maria. Exordium nostre redemptionis fratres karissimi hodierna nobis sancti euangelii lectio commendatur...».

Pàg. 133b, *exp.:* «... quid aliud quam superne misericordie pignus tenemus. Tu autem domine miserere nostri. Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Beda, *Homiliarum lib. I, homilia I;* Leo Magnus, *Sermo XIX;* Beda, *Homiliarum lib. I, hom. II;* Leo Magnus, *Sermo XVIII;* Gregorius Magnus, *Homilia XX*, conjunt de sermons segurament pres de Pau Winfrid Diaca, *Homiliarius, hom. VII-XI.*

3. Altres manuscrits coneguts per nosaltres: París, BNF ms. lat. 3780, fol. 16r-20r; ms. 3784, fol. 17r-19v; ms. 3786, fol. 19v-22; ms. 3805, fol. 5v-7v; ms. 3807, fol. 17v-22v; ms. 3814, fol. 12v-15v; ms. 3834, fol. 186r-189v.

4. Catàlegs i bibliografia: Friedrich Weigand, *Das Homiliarium Karls des Grossen auf seine ursprüngliche Gestalt hin untersucht,* dins «Studien zur Geschichte der Theologie und Kirche», I/2 (1897), 17-65; Jean Leclercq, *Table pour l'inventaire des homiliaires manuscrits*, dins «Scriptorium», II (1948), 205-214; Réginald Grégoire, *Les Homiliaires du Moyen Age: inventaire et analyse des manuscrits (Rerum ecclesiasticarum documenta. Fontes, VI), Rome 1966, 77-114; Homéliaires liturgiques médiévaux: analyse des manuscrits,* Spolète 1980, 427-4578.

5. Edició: Beda I: PL 94, 9-14; Lleó el Gran I: PL 54, 185-188; Beda II: PL 94, 15-22; Lleó el Gran II: PL 54, 182-185; Gregori el Gran: PL 76, 1160-1170; Pau Winfrid Diaca: PL 95, 1161-1162.

VI

1. Pàgines 133b-154b. Pàg. 133b, *inc.:* «[F]uit vir uite (*rúbrica*) Incipit sancti benedicti abbatis edita a beato gregorio papa (*fi de rúbrica*). Fuit uir vite venerabilis gracia benedictus et nomine. Ab ipso puericie sue cor gerens senile etatem quippe moribus transiens nulli animi voluptati deditus. Sed dum in hac terra adhuc esset...».

Pàg. 154b, *exp.:* «Aliquantulum a locutione cessandum est: ut si ad aliorum miracula enarrando ... loquendi vires interim per silentium temperemus. Explicit vita beati benedicti abbatis, edita a beato gregorio papa. Ihesus marie filius. benedictus. bernardus».

2. Identificació de l'autor i obra: Gregori el Gran, *Dialogorum liber II*.

5. Edició: PL 66, 126-204.

VII

1. Pàgines 155a-206a. Pàg, 155a, *inc.:* «(*rúbrica*) De vita et actibus sancti ieronimi presbiteri ex gestis suis (*fi de rúbrica*). Ieronimus eusebii filius rome (pii?) babtizatus literis grecis, latinis et hebraicis plenissime eruditus monachorum uitam et habitum diu tenuit et ipse uirgo permanens et puritate mentis et abstinencia corporis ...».

Pàg. 206a, *exp.:* «... ad hoc dilectissimi auida cupiditate perpetremus ut cum his cito esse et cito ad christum uenire contingat cum quo huius itineris ducem habeamus salutis auctorem, lucis principem, leticie largitorem. Qui uiuit et regnat cum deo patre omnipotenti et spiritu sancto deus in secula seculorum amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *De vita et actibus sancti Hieronymi presbiteri ex gestis eius.*

Pàgines 207-208 buides.

VIII

1. Pàgines 209-240. Pàg. 206a, *inc.:* «ANGELICA NATURA EST TAM (*seq* est tam *iter cancell*) excelsa tam admirabilis et tam excellens creata et exaltata ordinata atque glorificata per omnipotentem deum quod excedit intellectum nostrum secundum huius vite mortalis statum in tantum quod de eius altitudine et dignitate non valemus cogitare nec loqui aut scribere quod requirit eorum magnifica reuerencia. Tamen quia loqui de eis est nobis nimium vtile et necessarium tam propter debitum quo eis astringimur quam eciam propter grandes huius vite necessitates miserias ac pericula in quibus decet nos post deum recurrere ad eorum reuerendam paternitatem et clementem diligenciam...».

Pàg. 216b, *inc.* del segon tractat: «Modo habemus videre secundum tractatum huius libri qui docet angelorum ordines quales et quanti sunt et officium eorum et ierarchias. Et quoniam in ierarchiarum ordinacione doctores fuerunt diuerse loquuti propterea deliberaui sequi secundum dyonisium sicut principalem in hac materia et qui melius deberet scire quam alii presertim cum ipse dicat in libro de angelica ierarchia quod nulli liceat dubitare aliquid quod ipse dicat in eo cum illud ipse habuerit a sancto paulo qui personaliter totum vidit cum ad tercium celum raptus fuerit.»

Pàg. 240a, *exp.:* «... vera doctrina Rabani superius proposita qua dicitur debitum esse et valde vtile magnam reuerenciam exhibere angelo nos custodienti. Et presertim debent hoc pre aliis diligencius obseruare prelati et principes propter onus Regiminis quod baiulant ...».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Reelaboració fragmentària de la traducció en llatí del* Llibre dels àngels. Les pàgines 209-212 segueixen els primers capítols de l'obra; a la pàg. 212 apareixen temes com la

creació dels àngels, matèria del tractat quart. A la pàg. 216b llegim: «Modo habemus videre secundum tractatum huius libri qui docet angelorum ordines quales et quanti sunt et officium eorum et ierarchias» i arriba fins al capítol dedicat als arcàngels, on el tractat queda mutilat.

Folis 241-244 en blanc.

IX

1. Pàgines 245a-463a. Pàg. 245a, *inc.* del pròleg: «REUERENDISSIMO IN CHRISTO in christo (*sic*) patri ad (*sic*) domino suo Parenteris domino speciali pictauino diuina prouidentia episcopo albiensi,[172] vester humilis frater Bernardus de parantinis ordinis predicatorum et conuentus orthesii se ipsum ad omne beneplacitum pro salute altitudo diuiciarum sapiencie et sciencie dei cuius iudicia incomprehensibilia et vie inextricabiles dignoscuntur larga manu et pio moderamine persone vestre gratitudine suorum dotibus ...».

Pàg. 246b, *exp.* del pròleg: «... Placeat ergo vestre benignitati me vestrum sacerdotem et famulum et vestris conspectibus indignum vna cum ordine miro et conuentu orthensi in vestre suauitatis visceribus commendatum. Datum actum et completum tholose in vigilia beati dominici patris nostri. Anno domini M° CCC° XLII».

Pàg. 246b, *inc.* de la taula: «AD EUIDENCIAM maiorem eorum que sequuntur pono hic tabulam titulorum questionum et expositionem omnium que sequuntur...».

Pàg. 258b, *exp.* de la taula: «... vbi breuissime pertractantur. Et sic finitur tabula huius libri ad honorem dei Amen».

Pàg, 258b, *inc.* de l'obra: «Incipit tractatus vtilis super totum officium misse editus et compilatus per fratrem B. de parantinis ordinis predicatorum prouincie tholosane et conuentus orthesii de vasconia sicut lectum fuit albia plurimis auditoribus sollempnibus doctoribus canonicis religiosis baccalariis et clericis aliis Anno domini M° CCC° XXXIX et incepit feria V^a^ post cineres accipiendo thema quod sequitur ex euangelio illius diei et continuauit usque ad ad festum sancti petri martiris in modo et forma qui sequitur. Incipit prologus. QUONIAM clamitat sapiens quod perscrutator maiestatis opprimetur...».

Pàg. 462b, *exp.*: «... pro comunione que fiebat singulis diebus osculum pacis daretur et panis benedictus. Et quia in XL quod est maius deuocius singulis diebus... (*fine mutilus*)».

Pàg. 463a, *exp.* de l'editor o del copista: «... Aduertat autem quilibet volens scribere librum istum quod modum hunc scribendi quantum ad paraphos et lineas protractas teneat quia in hoc opere tot sunt partes et membra correspon-

172. Cf. EUBEL I, 18, 80.

dencia quod nisi per lineas protractas signarentur et copularentur esset magna confusio intellectui nec sic cito intelligi aut capi possent etc.»

2. Identificació de l'autor i obra: Bernat DE PARENTINIS, *Tractatus super totum officium misse.*

3. Altres manuscrits: Cf. KAEPPELI, I, p. 230-232.

4. Catàlegs i bibliografia: HAENEL, col. 411; MIGNE, *Dictionnaire des Manuscrits,* col. 1329-1330; C. COUDERC, *Manuscrits de la bibliothèque de Rodez,* dins *Catalogue général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France. Départements,* tome IX, París, Plon 1888, 221.

5. Edició: HAIN 12416-12420; PANZER II, 396.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: a) Pàg. 1-154: 138 × 212, de 53-56 línies, a dos corondells. Impaginació de la pàg. 3: 28 + 57 + 15 + 63 + 55 × 34 + 212 + 65. b) Pàg. 155-206: 145 × 215, de 49/48, a dos corondells. Impaginació de la pàg. 197: 22 + 66 + 12 + 64 + 50 × 26 + 215 + 73. c) Pàg. 209-244: 144 × 210, de 31-40 línies, a dos corondells. Impaginació de la pàg. 209: 30 + 64 + 20 + 59 + 45 × 32 + 210 + 66. d) Pàg. 245-464: 143 × 208, de 47-50 línies, a dos corondells.Impaginació de la pàg. 439: 29 + 58 + 25 + 58 + 52 × 37 + 208 + 68.

2. Tipus de ratllat: A les pàg. 155-208, quatre línies verticals i quatre línies horitzontals de justificació, definint la primera i la darrera línia de text. A la resta del manuscrit, quatre línies verticals i dues línies horitzontals de justificació. A tot el manuscrit: escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació.

3. Tipus de lletra i mans: a) pàg. 1-154: escriptura bastarda del s. XV; b) pàg. 155-204, escriptura gòtica librària rodona del segle XV; c) pàg. 209-240, escriptura cursiva bastarda francesa, del segle XV; d) pàg. 245-390, escriptura cursiva bastarda francesa del segle XV, d'una altra mà, e) pàg. 391-463, escriptura cursiva [semi]bastarda francesa del segle XV, d'una altra mà.

4. Reclams horitzontals i centrats fins a la pàg. 240; de la pàg. 241 a la 390, sota el segon corondell; de la pàg 391 fins al final, altra vegada centrats.

5. Decoració: A la pàg. 133b, caplletra blava i vermella amb filigrana i antenes de color blau esvaït, l'única que es fa remarcar en tot el manuscrit. Caplletres vermelles amb calats blancs a les pag. 1a, 209a, 245a; caplletra vermella i blava a la pàg. 155a, amb antenes, però sense filigrana. Capitals vermelles a l'inici de paràgrafs llargs, amb la primera paraula escrita en lletra gòtica cal·ligràfica. Rúbriques i calderons vermells. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de groc. A les pàg. 8a-39b, línies i paràgrafs sencers escrits en gòtica cal·ligràfica i amb les lletres ensafranades. Alguna lletra caudada.

6. Notes: A les pàg. 1ss, noms d'autoritats posades al marge i a l'altura on són citades *passim.* Notes, signes de nota i manícules a les pàg. 14b, 24b, 29b,

33a, 35b, 47b, 49b, 84b, 97b, 103b, 128a, 138a, 139b, 157a-199b, 214ab, 221a, 224a, 227a, 230b, 233ab, 263b, 266b, 267b, 269a, 302a.

7. Timbres de la «Bibliothèque de la ville de Rodez (Aveyron) | fondée | en l'an | 1833».

9. Copistes: Cinc.

10. Revisions i correccions a les pàg. 25b, 31b, 36b, 42b, 47b, 84ab, 86b, 90b, 95a, 96ab, 98b, 100b, 108a, 109a, 110a, 111b, 119a, 141b, 144a, 151b, 154a, 155a, 209a, 210a, 211b, 215a, 218b, 219b, 221ab, 223ab, 226b, 232ab, 237b, 238a, 410a.

11. Antigues signatures: Cfr supra, I, 3, a).

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Cobertes molt fatigades, amb molts forats de corc; llom espatllat. Pàg. 39-208 molt oxidades, amb caràcter alarmant les pag.155-206, on els folis es trenquen i foraden.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen francès.

4. Propietaris i procedència: Prové d'un convent indeterminat de Rodez, com gairebé tots els altres manuscrits de la biblioteca.

189

5. Poitiers, Médiathèque François Mitterrand, ms. 245, fol. 39rv.

I. Enquadernació

El manuscrit és guardat en una capsa de cartró prim, tipus camisa, de color gris, al llom de la qual hi ha una etiqueta enganxada amb la cota actual del ms.

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 150 × 215.

b) Material: Post recoberta de pell blanca, descolorida i una mica enfosquida.

c) Indicacions escrites: Coberta I, a dalt, centrat, teixell de pell enganxat, amb inscripció de títol: «De pragmatica Sanctione». Contratapa I, angle superior esquerre, en tinta negra, cota del ms.: «245 (240)». A sota mateix d'aquesta inscripció, etiqueta de paper, rodona i estelada, amb la cota del ms. escrita en tinta sèpia: «245 | (240)». Contratapa II, angle inferior esquerre, escrit de baix cap amunt: «g | 240».

2. Llom de la mateixa pell. a) Plecs cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres dobles nervis interns que formen quatre seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) i 2) buides; 3) etiqueta de paper enganxada, amb restes de cota antiga: «101»; 4) etiqueta enganxada de paper estrellat amb una altra cota antiga del ms: «240».

3. Altres elements. a) Folis de guarda: I + I, de pergamí.

b) Tancadors: Restes de quatre tancadors de cintes de pergamí: dos als llavis centrals i un a cadascun dels llavis superiors i inferiors.

c) Cobertes (folres) del mateix pergamí que els folis de guarda, amb el qual, de fet, formen sengles bifolis.

e) Capçada a dalt i a baix.

g) Llavis de la mateixa pell.

4. Conclusió. És la relligadura original.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: I + 104 [en realitat 103] + I.

5. Dimensions: 1467 × 210 × 125.

6. Plecs: 1) Plec de 4 × 2, folis 2-9, amb reforç central de paper, sense reclam

2) Plec de 4 × 2, folis 10-17, amb reforç central, sense reclam.

3) Plec de 4 × 2, folis 18-25, amb reforç central i amb reclam: «Karolus dei gratia».

4) Plec de 6 × 2, folis 26-37, amb reforç central de paper i sense reclam.

5) Plec de 4 × 2, folis 38-45, amb reforç central i sense reclam.

6) Plec de 4 × 2, folis 46-53, amb reforç central i sense reclam.

7) Plec coix, de 2/1, folis 54-56, amb reforç central i sense reclam.

8) Plec coix, de 2/3, folis 57-61, amb reforç central i sense reclam.

9) Plec coix, de 4/5, folis 62-70, amb reforç central i sense reclam.

10) Plec coix, de 3/2, folis 71-75, amb reforç central i sense reclam.

11) Plec coix, de 2/5, folis 76-80, amb reforç central i sense reclam.

12) Plec de 4 × 2, folis 81-88, amb reforç central.

13) Plec de 4 × 2, folis 89-96, amb reforç central.

14) Plec de 4 × 2, folis 97-104, amb reforç central.

Son buits els folis 1-17r, 23v-27v, 44r-47v, 52r-54v, 70r-71v, 83r-104v.

8. Foliació contínua, en tinta negra i xifres aràbiques, des del foli de guarda inicial (foli 1) fins al foli 104, deixant sense foliar el foli de guarda final, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: Potser n'hi ha una traça al marge inferior dret del foli 18r, on sembla que s'hi pot llegir un «2».

10 Filigranes. A) folis 4-13, 38, 53, 86-100 de la flor de llir entre verjures verticals i horitzontals, no repertoriada en Briquet; b) folis 19-24, de la mà

amb els dits separats, acabada a la part inferior en creu de malta, que no trobem repertoriada en BRIQUET; c) folis 29-34, del cap de bou somat d'estrella de quatre puntes, semblant a BRIQUET 15043, datada a Basilea el 1452; d) foli 41-50, de la flor de llir posada dins escut i somada de creu llatina que porta creu petita sobre els dos travessers i una sobre la part inferior del pal central, del tipus BRIQUET 7216, datada a Angers el 1467 i a Châteaudun el 1477; e) folis 54-61, del raïm del tipus BRIQUET 13035, datada a Ginebra el 1437.

11. Forats rodons, de punxó i d'incisió directa, feta des del recto, per a marcar la caixa d'escriptura.

12. Sistema de ratllat en sec, >>>><<<<; i en tinta sèpia, 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Foli 17v, *inc.*: «Ordinatio [... ... ...] expectatiue... ».

Ib., exp.: «Aliud mandatum eiusdem contra expectatiuas et reseruationes».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Índex del contingut del volum*.

II

1. Folis 18r-22v. Fol. 18r, *inc.*: «Karolus dei gratia francorum Rex. Vniuersis presentes litteras inspecturis Salutem. Notum facimus quod nos ad suplicationem magistri Johannis mercerii curati parrochialis ecclesie sancti macuti Rothomagensis...».

Fol. 22v, *exp.:* «... ac prelatorum et procerum necnon plurimorum aliorum ecclesiasticorum virorum et scolarium de consilio magno Regis. Jo. De Monsteriolo. Lecta.».

2. Identificació de l'autor i obra: *Actas de Carles VI del 18 febrer del 1406-1407 sobre la unió de l'Església*.

5. Edició: *Ordonnances des rois de France,* t. X, p. 180.

III

1. Folis 22v-23r. Fol. 22v, *inc.:* «Ludouicus dei gratia francorum Rex. Ad perpetuam rei memoriam. Pro salubri ac tranquillo statu ecclesie regni nostri necnon pro diuini cultus augmento et christifidelium animarum salute...».

Fol. 23r, *exp.:* «... quod ceteris deinceps cedat in exemplum. In quorum omnium et singulorum testimonium presentes litteras sigilii nostri appensione muniri fecimus. Datum parisius anno domini M° ducentesimo sexagesimo octauo mense marcio».

2. Identificació de l'autor i obra: *Pragmàtica sanció dita de sant Lluís, (març 1269 {1450-1452})*.

5. Edició: *Ordonnances des rois de France,* t. XIII, 267-291.

IV

1. Folis 28r37r. Fol. 28r, *inc.:* «Karolus dei gratia francorum Rex Vniuersis presentes litteras inspecturis salutem. Inscrutabilis diuine altitudinis prouidentia per quam reges regnant rerumque publicarum gubernacula possident potestatem regiam ad hoc inter cetera ordinauit Vt ecclesiam suam precioso sanguine christi fundatam eiusque ministros fideliter protegeret...».

Fol. 37r, *exp.:* «... Karolus de andegauia comes cenomanensis Petrus filius ducis britanie Necnon comites de Marchia et de Vindocino Vos Comes de tantavuilla prelati proceresque ac alii viri ecclesiastici et seculares quamplurimi eratis Et signatum N. de friboys».

2. Identificació de l'autor i obra: *Pragmàtica sanció de Bourges (7 juliol 1438).*

5. Edició: *Ordonnances des rois de France*, t. XIII, 267-291.

V

1. Folis 38r-39v. Fol. 38r, *inc.:* «Magister franciscus sacre pagine doctor ordinis fratrum minorum patriarcha Jerosolimitanus in libro quem composuit de angelis in tractatu de Reuelationibus qui fuit per angelos inter cetera de quatuor Regnis francie hispanie scossie et anglie Narrat que secuntur Reuelata cuidam Episcopo Regni francie fuisse citra annum domini vzx (*sic*). Erat circa annum predictum in francia circa partes andegauenses Episcopus valde deuotus et contemplatiue vite multum ornatus qui inter carismata a spiritu sancto sibi concessa hoc habebat quod erga angelos sanctos et signanter erga angelum sanctum custodem suum singularem deuotionem habebat.

Fol. 39v, *exp.:* «ipsorum ad confusionem et destrucionem corona demissa et perdita Redigetur. Quousque ecclesia catholica ad cuius manus iure diuino deueniret de ipso anglie Regno disponat. Regno francie exaltato Regna vero hispanie castelle aragonie etc. per sarracenos et vicinos tamquam per ea per que peccauerunt et in quibus offenderunt vsque ad terram et imum humiliabuntur et depauperabuntur. Quibus dictis angeli disparuerunt. Episcopus vero visionem conscripsit».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Llibre dels Àngels, tractat V, c. 38, en traducció/adaptació llatina.*

VI

1. Fol. 40r-43v. Fol. 40r, *inc.:* «Ardua res est de qua impresenciarum agitur Reuerendissimi ac Reuerendi patres egregiique ac doctissimi viri de qua proinde cum dei timore ac consciencie puritate deliberandum est...».

Fol. 43v, *exp.:* «... addendi minuendi corrigendi. Et quid melius deliberandum occurrerit. (*alia manu*) Hex est deliberatio M. Episcopi Cenomanensis in congregatione prelatorum Carnoti Anno domini M° CCCC^mo^ quinquagesimo».

Identificació de l'autor i l'obra: Martin BERRYER,[173] *Discurs a l'Assemblea de Chartres del 1450.*

4. Catàlegs i bibliografia: DE BEAUCOURT, *Histoire de Charles VII,* V, p. 204ss.

VII

1. Folis 48r-49r. Fol. 48r, *inc.:* «Circa articulum de electionibus si videretur expediens pro differenciis inter sanctissimum dominum nostrum...»

Fol. 49r, *exp.:* «... de quo saltem per proprium juramentum si alias fuerit honesta persona fidem facere possit et teneatur».

2. Identificació de l'autor i obra: *Projecte d'acord amb el papa sobre les eleccions canòniques*.

VIII

1. Folis 49v-51v. Fol. 49v, *inc.:* «Hec sunt que ex votis et deliberationibus maioris partis congregationis ex ordinatione Regia bituris celebrate elici possunt...».

Fol. 5v, *exp.:* «... instat semper et obsecrat sanctitatem suam cum omni deuocione et affectione. Lecta fuerunt capitula predicta in congregatione ecclesie premencionate Bituris die nona mensis augusti anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo secundo».

4. DE BEAUCOURT, 213.

IX

1. Fol. 55r-61v. Fol. 55r: «In nomine domini Amen. Anno a natiuitate eiusdem millesimo quadringentesimo tricesimo nono indiccione secunda die uero iouis vicesima sexta mensis marcii hora vesperorum vel quasi, Pontificatus sanctissimi in christo patris et domini domini eugenii diuina prouidentia pape Quarti Anno Nono In nostrorum notarioum publicorum et testium infrascriptorum ad hec specialiter vocatorum et Rogatorum presencia personaliter constituti...».

Fol. 61v, *exp.:* «... singulis suis comprouincialibus et suffraganeis sub forma publica aut alias per suas litteras auctenticas curent intimare».

2. Identificació de l'autor i obra: *Aprobació pels bisbes de l'imperi dels decrets del concili de Basilea, 26 mars 1439.*

X

1. Folis 61r-67v. Fol. 61r: «Videtur dominis deputatis per Concilium posse condescendi petitioni oblate ex parte Serenissimi domini Regis Roma-

173. Bisbe de Le Mans de 1449 a 1465; EUBEL, II, 139.

norum Ac etiam christianissimi domini regis francorum quantum conuenit sue petitioni etc., concurrentibus infrascriptis...».

Fol. 67v, *exp.:* «...preiudicium lesionem et derogationem eorumdem Ac omnia in pristinum statum per suas litteras reducet ac si non emanassent».

2. Identificació de l'autor i obra: *Acord entre el Concili, el rei de Romans i el rei de França*.

XI

1. Folis 68r-69v. Fol. 68r, *inc.:* «Secuntur concorditer adiustata per oratores omnes Serenissimorum ac Illustrissimorum regum et principum in hoc sacro concilio existentes pro pace et quiete tocius ecclesie Necnon pro sanctissimo opere vnionis ecclesie orientalis cum latina...»

Fol. 69v, *exp.:* «... vt sic omnia preparatoria taliter ordinentur vt nulla machinatione ynimici vel saltem venerabilis concilii celebratio valeat impediri».

2. Identificació de l'autor i obra: *Projecte d'unió de l'església llatina i la grega.*

XII

1. Folis 72r-81v. Fol. 72r: «Sacrosancta generalis sinodus Basiliensis in spiritu sancto legitime congregata vniuersalem ecclesiam representans Ad futuram rei memoriam. Audiat vestra caritas...».

Fol. 81v, *exp.:* «... qui cum patre et filio viuis est deus benedictus in secula seculorum. Datum Basilee in nostra generali congregatione X kal. Marcii Anno a natiuitate domini M^{o} CCCC^{mo} XXXIX°. Copia Responsionis synodalis facta collata cum originali et concordat».

2. Identificació de l'autor i obra: *Resposta del concili de Basilea als ambaixadors del rei de Romans i del rei de França, 20 febrer 1439.*

5. Edició: MCG, vol. III, 221-232.

XIII

1. Fol. 81r-82v. Fol. 81r, *exp.:* «Loys par la grace de dieu Roy de france. Comme pour conformer entretenir et garder nos droitz prerogatiues coustumes et Vsaiges louables de noz predecesseurs et obuier aux exactions excessiues qui se font de jour en jour des finances de nostre Royaume en court de Rome mesmement touchant les despouilles...»

Fol. 82v, *exp.:* «... president de thoulouse georges hanaut Joachim lenfant estienne richelet guillem de braye general Joachim du vergier pierres poignater et ant[...] est. Assolant».

2. Identificació de l'autor i obra: *Declaració de Lluís XI feta a Dompierre el 30 de juny del 1464 contra la recapta a França de diners en nom de la cort Romana.*

4. Catàlegs i bibliografia: A.-F. Lièvre i Auguste Molinier, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque de Poitiers (Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France. Départements. Tome XXV. Poitiers-Valenciennes),* París, Plon 1894, 71.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escritura: 89 × 130, a columna tirada, de 31-38 línies. Impaginació del foli 29r: 22 + 89 + 35 × 20 + 130 + 53.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda francesa del segle XV, de mòdul petit, de diverses mans: a) una mà escriu els folis 17v-23r i 55r-61r; b) una segona mà escriu els folis 28r-37r; c) una tercera mà completa el foli 37r i escriu als folis 40r-43v i 48r-51v; d) una quarta mà escriu els folis 62r-80v; e) una darrera mà escriu els folis 81r-82v.

4. L'únic reclam que hi ha al foli 25v és horitzontal i remet, de fet, a un text que comença al foli 28r.

5. Decoració reduïda al mínim. El manuscrit és monocolor. Algunes lletres inicials i dues o tres de següents una mica dibuixades, al fol. 28r. Força més treballada és la primera línia del fol. 55r, escrita en lletra gòtica cal·ligràfica en un mòdul que triplica la unitat de ratllat del text i amb lletres caudades. De tant en tant, majúscules exagerades en relació amb el mòdul de l'escriptura.

6. Nota al foli 67v: «vacat iste articulus», amb referència amb el que clou aquell text: «Item prefatus dominus Eugenius reuocabit quoscumque processus quarumcumque censurarum priuacionum et suspensionum factos contra supposita huiusmodi sacri Concilii et adherentes eidem Necnon omnia gesta et facta in preiudicium lesionem et derogationem eorumdem Ac omnia in pristinum statum per suas litteras reducet ac si non emanassent». Signe de nota al foli 68r.

7. Timbre de la «Bibliothèque | de la ville | de | Poitiers» *passim.*

9. Copistes: Cinc.

10. Revisions i correccions als folis 28r, 30rv, 34v, 35v, 36v, 55v, 64r, 72r, 74r, 75r, 80r.

11. Antigues signatures: Cf. supra, I, 2, b). M. de Fleury li donà el numero 152 en el seu catàleg de 313 articles publicat a les *Mémoires de la Société des Antiquaires de l'Ouest* el 1868, *Catalogue..., o. c.,* IV.

12. Notícies històriques: Al foli 2r, hom llegeix aquesta nota de propietat, escrita en lletra del segle XVII: «Collegii Pictavensis Societatis Iesu | Catal. Ascript. | Dono domini de la la (*sic*) Frezeliere». Com altres setanta-nou o vuitanta manuscrits que van formar part dels primers fons de la biblioteca de Poitiers, provinents del col·legi dels jesuïtes, aquest manuscrit havia estat propietat de Charles-Madelon de la Frézelière, bisbe

de la Rochelle,[174] fill de François Frézeau de la Frézelière, mariscal de camp i lloctinent general de l'artilleria de França. Charles-Madelon era vicari general d'Estrasburg quan fou elegit bisbe de la Rochelle (1693), on exercí fins al 1702, data de la seva mort. Els seus manuscrits els havia comprats als llibreters que van adquirir la biblioteca de l'església de Langres, venuda pel Capítol de la Catedral vers la fi del segle disset. La biblioteca de Langres era, en gran part, donació del bisbe Gui Bernard, d'origen angeví, que fou bisbe de Langres des del 1454 al 1481.[175] Cf. *Catalogue..., o. c.,* I-II. Si ens deixem guiar per les filigranes identificades i per llurs datacions, creiem que hi ha indicis suficients per atribuir la iniciativa de la recopilació dels textos del volum, tots referents a la política eclesiàstica francesa, al bisbe Gui Bernard, en un moment per ara no determinable del seu pontificat. La inclusió d'un text del *Llibre dels Àngels* en el recull, referent a una predicció visionària sobre el futur de quatre cases reials europees, entre elles la de França, seria una conseqüència de la boga que el llibre d'Eiximenis havia obtingut en la seva versió francesa.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Atès que el manuscrit sembla que mai no ha estat restaurat, el seu estat és prou bo. Ja hem assenyalat els elements que falten a la coberta, molt faigada, amb un forat a la coberta I i dos més al llom. El paper no és oxidat. L'únic defecte que presenta és una gran taca d'humitat en la part superior de la majoria dels folis.
2. Datació: Segona meitat del segle XV.
3. Origen angeví.
4. Propietaris i procedència: De la biblioteca del bisbe Gui Bernard, passà al Capítol de Langres, del Capítol de Langres al comerç, del comerç al bisbe de la Frézelière, d'aquest als jesuïtes i d'aquests a la biblioteca de Poitiers.

174. Cf. Eubel, V, 337.
175. Cf. Eubel, II, 197.

CINQUENA PART

OBRES ATRIBUÏDES

I. Doctrina Compendiosa

a) Text complet

190

1. Madrid, BN, ms. 10265, fol. 79r-107v.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 230 × 310 × 40.
b) Material: Pasta recoberta de pell marró.
c) Indicacions escrites: Contracoberta I, angle superior esquerre, en llapis: «Ii-109».
d) Elements decoratius: Doble ferro daurat a les dues cobertes, amb incisió quadrangular interior; i dins de la incisió una altra incisió amb els angles en punta de fletxa i osques en les línies superior i inferior.
2. Llom amb ferros llisos daurats en els plans i en els cinc nervis externs. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interns, els tres centrals dobles, que en treuen cinc d'externs, formant sis seccions.
b) Descripció de les seccions: 1) Etiqueta de paper: «58»; 2) en lletra daurada: «COLLATIONS | DELS SANTS | PARES | EN LEMOSIN»; 3) 4) 5) buides; 6) etiqueta de paper: «MSS | 10265».
3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I de paper i II de pergamí al principi, I de paper al final. Foli de guarda inicial Ir, dalt de tot, timbre de la BNM; al verso, a dalt, escrit en llapis: «4-4-16»; sota aquesta cota, etiqueta de paper amb la cota actual del ms.: «Mss | 10265». Foli de guarda inicial IIr: a dalt, en llapis: «4-4»; una mica ensota, en tinta i centrat: «Plut II lit N º 12»; dessota mateix, en lletra del s. XIX: «Colacion delos santos padres en lengua lemosina». Foli de guarda inicial IIv, en tinta i lletra del segle XVI: «Colaciones delos santos padres | en catalan».
g) Llavis: Línia de ferro daurat en tots sis.
4. Conclusió: És del s. XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Miscel·lani.
2. Matèries: Paper i pergamí.
4. Folis: I + II + 107 + I.

5. Dimensions: 210 × 280 × 25.

6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis [I]-XIIII, reclam: «los e no abstinent».

2) Plec de 8 × 2, folis XV-XXX, reclam: «manat».

3) Plec de 8 × 2, folis XXXI-XLVI, reclam: «turbacio».

4) Plec de 8 × 2, folis XLVII-LXII, reclam: «vençudes coronar ta».

5) Plec de 8 × 2, folis LXIII-78, sense reclam.

6) Plec de 8 × 2, folis 79-94.

7) Plec coix de 8/5, folis 95-107.

El primer i darrer full de cada plec són de pergamí, els sis interiors de paper.

Foli de guarda de paper Iv, angle superior esquerre, en llapis «4-4-16», i etiqueta: «Mss/10265».

Foli de guarda de pergamí Iv, dalt de tot al centre en llapis: «4-4». A sota, en tinta: «Plut. II, Lit. N. Nº 12». A sota, en altra tinta, lletra del s. XVII: «Colación de los santos padres en lengua lemosina».

Foli de guarda de pergamí IIv, en lletra del s. XVI: «Colaciones de los santos padres en catalán».

8. Foliació contínua en xifres romanes fins al foli LXXVII, en aràbigues fins al final. Una numeració possiblement coetània de l'escriptura del mss. numera els vuit primers folis de cada plec amb signatures de la *a* a la *g*. El que ara són folis de guarda de pergamí I i II foren possiblement coberta primitiva.

10. Filigranes: a) Fol. III-XIII, 80-101, de l'arbre de tres branques, documentada a València el 1402: cf. www.piccard.online.de/?nr=127270.

b) Fol. XVII-LXXVII, de les muntanyes sobrepujades de creu, del tipus Briquet II 11719, datada a Siena els anys 1401-1419; pròxima a una de Piccard, documentada a Barcelona el 1393, www.piccard-online.de/?nr=150485, i gairebé idèntica a una altra documentada a Firenze el 1406, www.piccard-online.de/?nr=150473.

11. Forats: Són visibles deu perforacions fetes amb punxó i d'altres amb un instrument que deixa una marca vertical menuda, totes situades fregant els talls.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222. Primera línia escrita.

III. Contingut literari

I

1. Folis [I]-[II]. Fol [I]ra, *inc.* (*rúbrica*): «Comencen les rubriques appellant collacions dels sants pares ço es a saber los consells de sancta vida que fahien los sancts pares monges e hermites. E los bon eximplis e la bona doctrina que donauen als altres (*fi de rúbrica*). Primerament del prolech del present libre (*rúbrica*:) en la primera carta (*fi de rúbrica*). Com solitud es molt profitosa cosa specialment a la vida contemplatiua».

Fol. [II]ra, *exp*.: «Recomptament que fa sant Jeronim en qual manera reebien los monges nouicis en lo temps dels sancts pares (*rúbrica*:) LXXV».

Fol Ira, *inc*. del tractat (*rúbrica*): «Comencen les collacions dels sancts pares, les quals foren escrites per alguns dexebles lurs a perdurabla memoria dels esdeuenidors (*fi de rúbrica*). No es negun dupte lo mon esser soutengut per merit dels sants pares dels quals en aquest libre lurs doctrines son scrites...»

Fol. LXXVIIra, *exp*.: «... De puritat de cor nex posseyment de la perfeccio de la caritat apostolical Ço es amor de Deu la qual cosa es sobre tots los altres bens. Deo gracias. AMEN. Ffinito libro sit laus et gloria Christo. Amen. Benedictum sit nomen Domini nostri Jhesucristi et gloriose virginis Marie matris eius et omnium sanctorum suorum in eternum et vltra. Amen».

2. Joan Cassià, *Col·lacions dels Pares.*

3. Manuscrit únic.

II

1. Folis 79-107. Fol 79ra, *inc*. (*rúbrica*): «Aci comença la abreuiada e compendiosa doctrina de viure a cascuna persona (*fi de rúbrica*). En nom de nostre senyor Deu e de la uerge nostra dona sancta Maria mare sua e de tots los sancts e sanctes de paradis lo present tractat conte en si compendiosa ço es abreuiada doctrina a cascun de viure justament e de regir qualseuol offici publich lealment e diligent. La qual doctrina es ordenada per I frare Religios a laor e gloria de deu e per pregaries e a informacio specialment dels deius scrits E generalment de tots altres als quals plaura la dita doctrina...»

Foli 107vb, *exp*.: «... Empero car es ver de la flaquea de la memoria que dehits yo a laor e a gloria de nostre senyor deu e a memoria e instruccio uostra e daquells qui ho volrran fare so de quem pregats. Axi empero que sius hi appar res de be allo attribuiretz a la bonea de deu e lin fetz lahors e gracies. E ço quey trobaretz que be no estia tot allo imputaretz a la mia ignorancia. E per ço tot ho sotsmet a esmena de qui mes e mils hi entenga de mi. E senyalladament a esmene e correccio de sancta mare esgleya. E en aquesta manera e ab aquesta condicio ho compli lo dit frare quin haia bon guardo de nostre senyor Deu. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo –Eximenis [Ramon Soler?], *Doctrina compendiosa.*

3. Altres manuscrits: Barcelona, BC, ms. 12; Arxiu fotogràfic Miquel i Planas, capsa 23 (*olim* Arxiu Santa Maria del Mar); ACA, ms. Sant Cugat 79; ACA, ms. Ripoll 85; París, BNF, ms. espag. 48 i 55; Vic BE, ms. 235; Girona, ACG, ms. 57; Tarragona, AArxT, ms. carpeta I.

4. Catàlegs i bibliografia: J. M. Rocamora, *Catálogo abreviado de los manuscritos de la biblioteca del Excmo. Sr. Duque de Osuna e Infantado*, Madrid 1882, 17-18, nº 58; M. Schiff, *La bibliothèque du Marquis de Santillana*, Paris, Bouillon 1905, p. 161; Massó i Torrents, *Les obres*, 613-614; Martí, *Eximenis,* 484; J. Domínguez Bordona, *Catàlogo de los mss. catalanes de la BN*, Madrid,

1931, 78-79; IGMBN, XV, 38; BOOCT (1984) cnum 110, 660; BITECA (1991-2009) manid 1090.

Manuel J. Peláez, *En torno a los origenes del derecho internacional en el pensamiento jurídico franciscano: Francisco de Eiximenis y sus ideas internacionales*, dins «Estudios Franciscanos», 82 (1981), 125-188 [reimprès dins Id., Estudios de Historia del pensamiento político y jurídico catalán e italiano, Barcelona, Cátedra de la Historia del Derecho y de las Instituciones de la Universidad de Málaga 1993, 131-198]; Jaume Riera i Sans, *Fra Francesc Eiximenis no és l'autor de la «Doctrina compendiosa»*, dins «Quaderns de Filologia de la Universitat de València» 1 (1984) 289-292; i dins «Miscel·lània Sanchis Guarner, vol. III», a cura d'Antoni Ferrando, Barcelona, PAM 1992, 65-75; Joan Coromines, *Altres fragments de poemes d'Eiximenis deixatats en les seues obres en prosa*, dins «Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarner: Estudis de Llengua i Literatura catalanes», Universitat de València 1984, 89-90; Francisco Rico, *Sylvae (XXI-XXV)*, dins «Estudis Universitaris Catalans» XXVI (1984) 233-237 (= Estudis de Llengua i Literatura Catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari IV); David J. Viera, *Alfonsine Legends and Referentes in Eastern Iberia*, dins «La Corónica», XIV (1986), 280-284.

5. Edicions: a) *De la temor de Déu e virtut de justícia,* Barcelona, Carles Amorós 1509, 48 f. (Palau 85222).

b) P. de Bofarull, *Doctrina moral y política,* dins CODOINACA, XIII, 311-393 (segons el ms. ACA Sant Cugat 79) (Palau *ib.*).

c) *Francesc Eiximenis. Contes i faules, o. c.,* p. 100-102, edita un fragment del c. 15.

d) J. Bordoy-Torrents, dins «La Notaria» nº 6.

e) Martí de Barcelona, *Francesc Eiximenis. Doctrina compendiosa,* Barcelona, Ed. Barcino 1929 [E.N.C. col. A nº 24], 159 p. (Palau 85223).

f) R. Miquel i Planas, *Francesc Eiximenis. Obres menors*, Barcelona ca. 1933.

g) *Ramon Soler, Doctrina Compendiosa. Francesc Eiximenis discutint ètica professional amb els jurats de València. Per un anònim, potser Ramon Soler, l'any 1396*. Edició a cura de Curt Wittlin (Col·lecció Bàsica, 9), Paiporta, Editorial Denes 2006, 152 p., per la qual citarem.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 148 × 195, a dues columnes, de 29-34 línies. Impaginació: 20 + 65 + 20 + 65 + 50 × 35 + 190 + 70

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i dues d'horitzontals de justificació, arribant fins als marges del foli; escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació.

3. Tipus de lletra i mans: gòtica librària, amb trets cursius i influències de la bastarda. Una primera mà escriu les «*Col·lacions dels pares*», folis [I]-78; una

segona mà, més desimbolta en el dibuix dels llaços sobretot, escriu el tractat d'Eiximenis, folis 79-107.

4. Reclams horitzontals situats sota la segona columna, amb decoració, llevat dels plecs 5) i 7).

5. Decoració. Inicials de tractat en vermell i blau. Majúscules blaves i vermelles inicials de capítol i de paràgraf. Rúbriques al començament de cada capítol. Calderons blaus i vermells. A l'interior dels paràgrafs majúscules amb tocs de vermell. Manicula al f. IIv. Lletres caudades.

7. Segells de la BN, folis de guarda de paper Ir, foli [I]r, IIr, IXr, XXr, 79r, 107v.

10. Revisions i correccions del copista: fol [I]v, IVr, VIIr, XXVv, etc.

11. Antigues signatures: «Ii-109, 4-4-16, 4-4, Plut II Lit. N. nº 12».

V. Conclusió

1. Estat de conservació bo, amb algun ull [f. XIIII, LXII, LXXI] i dos folis descosits, 85 i 88.

2. Datació: Final de segle XIV o just al principi del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Iñigo Lopez de Mendoza, marqués de Santillana, duc d'Osuna i Infantado, adquirit per l'Estat el 1884.

191

2. París, BNF, ms. espag. 48, fol. 1r-52v.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 300 × 35.

b) Material: Pasta de paper recoberta de pell tenyida d'aigues color blanc i negre.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, en tinta, lletra del s. XVI: «MSS hispanico sermone | Tractat apellat doctrina compendiosa de viure justament et de regir qualque offici leyalment, et diligentement, ordinat per maestre francescc Eximenis fra menor de gerona | E la flor de la Biblia et del Salteri per argumens, e per demandas, per un religios de Bisbe de la ciutat de Jaent en Castella [*tatxat*: nomenat A Agues hoyt]». Dessota, etiqueta de paper blanc rectangular enganxada, amb la cota actual del ms.: «Esp. | 48» i un gomet vermell.

2. Llom de la mateixa pell i color. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant cinc nervis interiors, que en treuen altres tants d'externs.

b) Descripció de les seccions: 1)-6) buides. Sobre la secció 6), etiqueta de paper blanc amb la cota actual del ms.: «Esp. | 48» i un gomet vermell.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I + I, amb filigrana d'anagrama que no hem trobat repertoriada. Foli de guarda inicial I estripat a l'angle superior esquerre. Al centre: «Volum de 112 Feuillets | 4 novembre 1875».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda. Els cantons de les dues contratapes reforçades amb tires de paper enganxat.

d) Talls amb restes de dauradura al superior.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data: s. XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Ms. miscel·lani.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: I + [114] + I.
5. Dimensions: 208 × 292 × 25.
6. Plecs: 1) Plec coix de 6/5, folis 1-11, amb reclam «parlat hauem».
2) Plec de 6 × 2, folis 12-23, amb reclam: «e altres».
3) Plec de 6 × 2, folis 24-35, amb reclam: «la volentat».
4) Plec de 6 × 2, folis 36-47, amb reclam: «gens en profit».
5) Plec de 6 × 2, folis 48-59, amb reclam: «deman los sants».
6) Plec de 6 × 2, folis 60-71, amb reclam: «speraren en el».
7) Plec de 6 × 2, folis 72-83, amb reclam: «lo ciri que no es illuminat».
8) Plec de 6 × 2, folis 84-95, amb reclam: «Ela finaren».
9) Plec de 6 × 2, folis 96-107, amb reclam: «apparran».
10) Plec coix de 4/3, folis 108-[114].11).

Al capdamunt del foli 1r, sobre l'intercolumni: «Jhs».
Manca un foli de la taula.

8. Foliació contínua, en tinta vermella, del segle XIX, a l'angle superior dret del recto dels folis, que deixa sense numerar els dos darrers folis de l'últim plec. A partir de l'actual foli 54, numeració en xifres romanes i tinta sèpia de I[54] a LIX[112].

9. Numeració de plecs: Signatures alfanumèriques de quadern.

10. Filigranes: Del cap de bou puntejat que treu llengua, del tipus Briquet 14337-14338, però no igual, la primera datada a Narbona el 1468.

11. Forats: Perforacions rodones als vuit angles de la caixa.

12. Sistema de ratllat en sec. >>>><<<<.

Característica d'aquest manuscrit és que les citacions que els autors fan de textos en llatí són posades en els marges del lloc on es fa la cita.

III. Contingut literari

I

1. Folis 1-2. fol. 1r. *inc.* de la taula (*initio mutilus*): «... per los officials XXVIII. Alscunes escusacions de officials de repulsa de aquels XXX^ta^...»

Fol. 2rb, *exp*. de la taula: «... Que esquiuar vici de gola e altres e fer e exercir lurs contraris asso es virtuts e actes de justicia Rubrica XIIII^a^»

La taula de rúbriques s'ordena com segueix:

F1ra: 29-38

F1rb: 39-42, 15-18

F1va: 19-23

F1vb: 24-28; amb signe de remissió a f. 1ra; 1.

F2ra: 2-10.

F2rb: 11-14, amb signe de remissió a f. 1rb.

Les rúbriques son numerades al final i al costat o a sota del rubricat, en tinta sèpia.

Folis 2rb-52vb. Fol. 2rb. *inc*. del pròleg: (*rúbrica*) «Tractat apellat doctrina conpendiosa de viure justament e de regir qualseuol offici publich leyalment e diligent. Primera partida + (*fi de rúbrica*). [Fol. 2va:] En nom de deu e de la Verges nostra dona santa maria mare sua e de tots los sants e santes de paradix lo pre sent (*sic*) tractat conten en si conpendiosa ço es abreujada doctrina a cascu de viure justament e de regir qualseuol offici publich leyalment e diligent. La qual doctrina es ordonada per vn frayre religios a lauor e gloria de deu e per precaries e Informacio specialment dels dejus scrits en (*sic*) generalment de tots altres als quals plaura la dita doctrina. E parteixse en dues parts la primera indueys e mostra que pot e deu hom viure justament...».

Fol. 2vb, *exp.* del pròleg: «... e pus prestament trobar so que hom veure e reconexer hi volra. Segueixse la primera partida».

Ib., *inc*. del tractat: «Lo religios aquest estament (*sic*) en collacio ab alcuns ciutadans qui en lo Regiment...».

Fol 52vb, *exp*. del tractat: «... En aquesta manera e ab aquesta condicio ho compli lo dit frayre quin haja bon gasardo de nostre senyor deu amen».

(*rúbrica*) «Maestre ffrancesch eximenis fra menor de Gerona ma ordinat [*fi de rúbrica*]. Ffinito libro sit laus gloria Xsto Amen».

«Qui scripsit scribat semper cum domino viuat».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo Eximenis [Ramon Soler?] / *Doctrina compendiosa.*

4. Catàlegs: Ochoa, 42-44; Morel-Fatio, 5b, nº 20; Massó, *Les obres*, 613; Martí, *Eximenis*, 484; BOOCT (1984) cnum 656; BITECA (1998) manid 1584 cnum 656.

II

1. Fol. 53ra-112vb. Fol. 53ra, *inc.* de la taula: «Com yo dit Religios et bisbe per la gracia de deu.|. ...»

Fol. 53vb *exp.* de la taula: «... deuets saber e entendre que diu ysahies LVII [*tatxat*: demanen quin captiniment feu la anima de Adam XLII].

Fol. 54ra [Ira] buit.

Fol. 54rb [Irb], *inc.* de l'obra: (*rúbrica*) Assi comensa lo libre de la flor de la biblia e la flor del salteri per Argumens e per demandas (*fi de rúbrica*). Com yo dit Religios e bisbe per la gracia de deu de la ciutat de Jaent del Regne de Castela ayxi nomenat hagues hoyt XXX^{ta} anys theologia e altres sciencies per ma uentura fui pres en poder del rey de granada...».

Fol. 112vb [LIX]vb, *exp.* de l'obra: «... E hisayes es qui u ha prophetizat con tot vll veura lalte de deu sera hoyt per tota oreylla. E asso en lo juey general mostran se a tots ayxi als bons com als mals, ayxi com amunt es dit (*rúbrica*) Ayssi es acabat lo libre appellat del bisbe de Jaent || deo gracias Amen Jhs» (*fi de rúbrica*).

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo sant Pere Pasqual, *Bíblia parva*.

3. Altres manuscrits: Cf. supra, n. 184, III, xxiii, 3.

4. Catàlegs i bibliografia: Ximeno Sorlí, *Escritores del Reyno de Valencia,* vol. I, 7ss.; Rodríguez de Castro, *Biblioteca española*, vol. XVIII, 740; Villanueva XVIII 214ss.; BOOCT (1984) cnum 1195; BITECA (1998) manid 1584 cnum 1194.

5. Edicions del text català de la *Bíblia parva*: Cf. supra, n. 184, III, xxviii, 5.

9. Copista: Bartomeu Sorell, per encàrrec de Ponç des Lledó, mercader i ciutadà mallorquí.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 120 × 200, a 2 corondells. Impaginació: 35 + 50 + 20 + 50 + 50 × 28 + 200 + 55. Entre 31 i 37 línies de pàgina plena.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Cursiva gòtica amb influències de la bastarda. Una mà escriu els folis 1-84ra; la segona des del 84rb fins al final.

Rúbriques de dues mans: a) fol 1-9r; b) des del foli 10r en endavant.

4. Reclams horitzontals, situats cap al marge exterior, fregant el tall, alguns decorats amb un calderó.

5. Decoració: Capitals vermelles amb filigrana semiplena i antenes de color malva. Rúbriques. Calderons vermells. Des del fol. 2v fins al foli 47v, lletres caudades. Als folis 53ss. rúbriques vacants.

6. Notes: f. 89rb. Manícula al f. 90v.

7. Segells de la Biblioteca Reial als folis 1r i 112v.

9. Copistes: Dos.

10. Revisions i correccions del mateix copista, *passim*. Correccions d'una altra mà: f. 3rb, 15ra, 16rb, 50rb, 77rb, 91ra, 104rb, 109vb.

Add *al man* f. 53rb.

11. Antigues signatures: Fol. 1r, al marge superior: « Jhs bodla Colb. 3354. Regius 7800[3]». Al marge dret: «Cornet». Al marge inferior: «J. de Voisin. Doce me facere voluntatem tuam quia Deus meus es tu. | Dono domini de Cornet nobilis uiri de Puycerda».

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Taques d'humitat als folis 1-12. Forats de corc als folis 1-14. Folis de guarda fatigats. El volum es conserva molt bé. L'enquadernació s'està obrint per efecte de rigidesa.

2. Datació: S. XV.

3. Origen: Català.

4. Propietaris i procedència: Al segle XVII el llibre pertanyia al noble Cornet, de Puigcerdà, que el regalà a J. de Voisin, del qual l'adquirí Colbert i passà després a la Biblioteca Reial.

192

3. Barcelona, ACA, fons Ripoll, ms. 85

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 300 × 28.

b) Material: ànima de cartró, coberta de pergamí blanc.

c) Indicacions escrites: Foli de guarda anterior IIIr, cap a l'angle superior esquerre, en lletra del segle XV: «tractat apelat Doctrina compendiosa | de uiure justement e de regir ofici». Més avall, cap a l'angle inferior dret, en lletra del segle XIX: «Estante 3º Cajon 2^{go} | Numero moderno 2 | Antiguo 182».

2. Llom ras, del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Enquadernació arxivística: tècnica de relligadura amb teler, sense doble nervi. Visibles quatre nervis interns de relligadura.

b) Descripció de les seccions: 1) Cota actual: «85»; 2) «Doctrina | per | vuirer | justament»; 4) «R».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: Al principi, dos folis de guarda del s. XIX i un del segle XV, possible foli de guarda únic primitiu o foli de títol; al final dos folis de guarda del segle XIX.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els primers i darrers folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió: Data: segle XIX.

II. Cos de volum

1. Composició material. Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: [II + I] + [II-V] + [I-LIII] + [LIII-LV] + II.
5. Dimensions: 210 × 294 × 15.
6. Plecs: 1) Plec de 2 × 2, folis II-V inicials
2) Plec de 9 × 2, folis I-XVIII
3) Plec de 4 × 2, folis XIX-XXVI
4) Plec de 6 × 2, folis XXVII-XXXVIII
5) Plec de 4 × 2, folis XXXIX-XLVI
6) Plec coix de 5/2, folis XLVII-[LV]

El manuscrit ha estat remanipulat en l'enquadernació del segle XIX. Els plecs primitius eren probablement només dos, com indiquen els reclams dels acuals folis XXIIv i XLIIv, ara situats invariablement al final de la primera meitat del plec del qual formen part, és a dir, al bell mig del plec. Els fulls primitius foren tallats i reenganxats, possiblement a causa del seu mal estat, com testimonien les nombroses pestanyes de paper internes.

Els folis IIIv-Vv inicials (primer plec) són buits. També ho són els tres darrers del darrer plec ([LVII-LV]).

8. Foliació: El primer plec ha estat foliat el segle XIX o el XX amb llapis i xifres romanes. A partir del segon plec, la numeració és coetània del manuscrit i contínua, en tinta i xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis.

10. Filigrana d'una possible lletra A o N amb banda, sobrepujada d'una creu sobre petita muntanyola, que no hem trobat identificada en cap repertori.

12. Sistema de ratllat a punta seca. Primera línia escrita.

III. Contingut literari

1a. Folis I^{r}-V^{r}. Foli II^{r}ra, *inc.* de les rúbriques: «Rubriques del present tractat appellat docrina compendiosa de viure justament e de regir qualseuol offici publich lealment e deligent. La doctrina induex cascun a esser bo per aucturitats e per exemples…»

Foli III^{r}ra, *exp.* de les rúbriques: «Conclusio que tot ço que dessus es dit es rahonable e just e acte de justicia e deles benauenturances dels justs | Prechs e atorgament de esser meses en scriptura les paraules daquesta collacio».

Foli III^{r}v-foli V^{r}v buits.

1b. Folis I²-LII². Fol I²r, *inc.* del pròleg (*rúbrica*): «Tractat appellat doctrina compendiosa de viure justament e de regir qualseuol offici publich leyalment e diligent. Primera partida (*fi de rúbrica*). En nom de nostre senyor deu e dela verge madona sancta maria mare sua e de tots los sancts e sanctes de paradis lo present tractat conte en si compendiosa çoes abreujada doctrina acascu de viure justament e de regir qualseuol ofici publich lealment e diligent la qual doctrina es ordonada per vn frare religios alaor e a gloria de deu».

Ib., *exp*. del pròleg: «... e pus prestament trobar ço que hom veure o regonexer hi volra seguix se la primera partida».

Fol. 1v, *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) La doctrina indueix cascu a esser bo per auctoritats e per exemplis (*fi de rúbrica*). Lo religios aquest estant en colloqui ab alcuns Ciutadans qui en lo regiment e en los officis de lur Ciutat cabien souen...»

Fol LIIr, *exp.*: «… E per ço tot ho sostmet aesmena de qui mes e mils hi entengua de mi E senyaladament aesmena e correcció de sancta Mare Esgleya E en aquesta manera e ab aquesta condicio ho compli lo dit frare quin haia bon guardo de nostre senyor deu Amen».

Sequeixen tres folis de blanc.

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo Eximenis [Ramon Soler?] / *Doctrina compendiosa.*

4. Catàlegs i bibliografia: Massó i Torrents, *Les obres,* 612; Martí, *Eximenis,* 483; Zacarías García, *Bibliotheca Patrum Latinorum Hispaniensis.* II. Band, dins «Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien» 169/2 (1915) 48; Rudolf Beer, *Die Handschriften des Klosters Santa Maria de Ripoll. II,* dins «Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-Historiche Klasse» 158 Band, 2. Abhandlung (Wien 1908) 112-113; Valls i Taberner et al., *Códices manuscritos de Ripoll,* dins «Revista de Archivos Museos y Bibliotecas» (1935), 166; Miquel Rosell, *Catàleg dels llibres manuscrits de la biblioteca del Monestir de Sant Cugat del Vallès existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó,* Barcelona 1937, 166 .

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 135 × 197, a columna tirada, de 25-28 línies. Impaginació: 20 + 135 + 55 × 32 + 197 + 75.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda de principis del segle XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Caplletres vermelles i filigrana blava al principi de les rúbriques i del tractat. Capitals blaves i vermelles amb tocs afiligranats. Rúbriques. Calderons blaus i vermells.

6. Notes i signes de nota foli II2t (a llapis i del segle XIX), XVIIIv, XXIIr, XXVIIr, XXVIIIr.

V. Conclusió

1. Estat de conservació excel·lent.
2. Datació: Primer terç del s XV.
3. Origen català.
4. Propietaris i procedència: Monestir de Ripoll, ACA.

193

4. Barcelona, BC ms. 12, fol. 42r-95r.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 282 × 210 × 30.

b) Material: Pasta espanyola.

c) Indicacions escrites: Contracoberta II, etiqueta: «Institut | d'Estudis Catalans | Biblioteca | Núm. 12 | Armari 1-III | Prestatge».

2. Llom de pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant 3 nervis interiors que en treuen altres tants d'externs, formant 4 seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) 3) i 4) ferros daurats; 2) teixell: «Lull | Orden de | Caballeria | Historia de | Balter i Griselda».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: II + I. Foli de guarda Iv, dalt de tot, en tinta, nota de Marià Aguiló: «Vid. El Buscapie Adol. de Castro-Cadiz 1848 p. 80».[176] Dessota, en llapis: «6».

e) Capçada dalt i baix

4. Conclusió: Data: s. XIX

176. Aquesta anotació de Marià Aguiló es refereix a l'opuscle *El Buscapié. Opúsculo inédito que en defensa de la primera parte del Quijote escribió Miguel de Cervantes Saavedra*, Cádiz 1848, d'Adolfo de Castro (cfr. A. Palau Dulcet, *Manuel del Librero Hispano Americano*, III, Barcelona-Madrid 1950, 294-295), en la página 80 del qual Aguiló va llegir: «En la preciosisima libreria de mi amigo el señor Joaquín Rubio existe un ms. de principios del s. XV, el cual contiene un tratado de la *Orden de Caballeria*, compuesto por Mestre Ramon Llull en lengua provenzal o limosina. De esta suerte comienza...». Això diu el *Buscapié*, i aquest petit paràgraf aclareix a què es refereix Aguiló quan en el proemi-dedicatòria de la seva edició del *Liber de l'Orde de Cauayleria* estampava: «Esta obra perduda desde'l segle passat, y de la qual no'n coneixia mes que'l mot derrer del títol, dexondí una fantasia de infant y ma cobejança de jove: fins que després de vanes inquisicions per descubrirne algun trellat, un erudit fill de Cadiç (en certa renouera publicació de fa una trentena d'anys) revelá l'existencia d'una copia antiga en dita ciutat. Y aquell preciós Ms. que al cap de molt temps de percaçar logrí adquirir, y un altre de incomplert que isqué venal fa poch y posseeix mon amich en M. V. Amer, son los originals que han servit per la present edició» [cfr *Biblioteca d'obretes singulars del bon temps de nostra llengua materna estampades en llengua llemosina*, a cura de M. Aguiló Barcelona 1879, p. II]. Aguiló no precisa si va comprar el ms. al senyor Rubio, però ja veurem que no és gens probable.

II. Cos del volum

1. Composició material: Ms miscel·lani.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: II + 95 + I.
5. Dimensions: 274 × 202.
6. Plecs: 1) Plec de 12 × 2, folis 1-24, amb reclam: «-xuria».
2) Plec de12 × 2, folis 25-48, amb reclam: «corregas».
3) Plec de 12 × 2, folis 49-72, amb reclam: «e tals».
4) Plec coix de 12/11, folis 73-95.

8. Foliació: Una coetània del ms. en xifres romanes, en tinta i contínua. Una altra moderna, en llapis, en xifres aràbigues, del s. XX.

10. Filigranes: a) Fol. 1, filigrana del drac, semblant a Briquet I, 2660, datada a partir de 1392.

b) Fol. 4-28, 37, 40, 44-80, 88-95, de la lletra M somada d'una creu, semblant a la de Briquet II, 8347, datada a partir del 1397.

c) Fol. 31-32, 43, 86, del corn, semblant a la de Briquet II, 7672, datada a partir del 1393.

d) Fol. 33, filigrana de les muntanyes, semblany a la de Briquet III, 11656, datada a partir del 1438

e) Fol. 85, 87, filigrana dels dos cercles somats d'una creu, semblant a la de Briquet I, 3195, datada a partir de 1398.

III. Contingut literari

I

1. Folis 1-29. Fol 1ra, *inc*. del pròleg: «(*rúbrica*) Deu honrat glorios qui sots complement de tots bens ab gracia e ab benediccio vostra comença aquest libre qui es de cauayleria. Incipit prologus (*fi de rúbrica*) (*lletra del s. XVIII*:) Mestre Ramon Lull[177] (*lletra del s. XV*:) Per significança de les VII planetes qui son corsos celestials e gouernen e ordonen los corssos celestials Departim aquest libre de cauayleria en VII parts a demostrar que los cauaylers han honor...».

Fol. IIIvb, *exp.* del pròleg: «... perço que a les uagades liga e recort lorda de cauaylaria».

Ib., *inc.* e l'obra: «Del començament de cauaylaria. Defalli caritat leyaltat iusticia en lo mon...»

177. Aquesta nota i altres notes marginals del ms. són de mà del Pare A. R. Pasqual, tal com ha comprovat Albert Soler i Llopart, *Ramon Llull. Llibre de l'Orde de Cavalleria*, Barcelona, Ed. Barcino E.N.C. 1988, 70-71.

Fol 29va, *exp*.: «... breument del libre del orde de cauayleria lo qual es fenit a gloria e a benediccio de nostre senyor deus. Ffinito libro sit laus gloria Christo. Huic scriptori sit gratia neumatis[178] almi, juuet et faciat impleri quod utilis fiat».

2. Identificació de l'autor i obra: RAMON LLULL, *Libre qui és de l'orde de cavalleria*

3. Altres manuscrits: Palma de Mallorca, Bibl. de St. Francesc, ms. 9; Palma de Mallorca, Col·legi de la Sapiència, ms. 1326 (esgarriat) i 1070 (s. XVIII); Barcelona, Bibl. de l'Ateneu Barcelonès, ms. III; Vic, BE, ms. 267; ACA, Gran Priorat de Jerusalem, secció II, armari 32, lligall 12.

Hom ha suposat que hi hauria hagut una traducció en llatí, avui perduda, damunt la qual es va fer la traducció francesa.[179] La dada és insegura i només podria aclarir-la una comparació sistemàtica i minuciosa del text català amb el francès, feina tot just iniciada.[180] Com sigui, la versió francesa és conservada en catorze mss. La BNF en posseeix sis: ms. fr. 1130, 1972, 1973, 19809, 1971, 19810; el darrer ha estat editat per V. MINERVINI, *Le livre de l'ordre de chevalerie*, Bari 1972, 38-43, que recensiona tots els manuscrits de la versió francesa. Uns altres quatre són a Anglaterra: Oxford, St. John's College, ms. 102; Londres, BL, Royal 14 E II (ca. 1480); Additions 22768; Edinburgh, Advocate Library, ms. 31.1.9 (ca. 1532); Torino, Biblioteca Nazionale, ms. L-III-14. El de la BL, ms. Royal 14 E II, fou editat per OBRADOR, *Obres de Ramon Lull. Edició original,* vol. I, Palma 1906, 249-291.

178. Aquest mot ha estat dificultós de llegir per als diferents catalogadors del manuscrit. Ja l'any 1909 Massó dubtava: «Hunc scriptori sit gracia veritatis (?) almi Juuet faciat impleri (?) quod utile fiat» [cfr *Les obres*, 614). Deixant de banda que «hunc» és lliçò errònia, fins i tot si hom el corregeix per «huic» la frase no fa sentit. El dubte i l'error de la lliçó «hunc» persistien l'any 1914, en el *Catàleg dels Manuscrits de la Biblioteca de Catalunya*, redactat per Massó i per Jordi Rubió i Balaguer, per bé que aleshores restituïen la conjunció «et» que el ms. porta entre els mots «juuet» i «faciat» [cfr «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», I (1914), 156]. Quan Albert Soler i Llopart, editor recent del *Llibre de l'Orde de Cavalleria*, empassegà amb el problema, canvià la lliçó «veritatis» de Massó-Rubió, paleogràficament insostenible, per «neveratis», prou més lògica, però igualment errònia i, a més, sense sentit conegut, tal com reconeix ell mateix [cfr *o. c.*, 71]. Encara té menys suport paleogràfic la conjectura «Dei veri et sancti ut», ben orientada pel que fal al sentit, però gratuïta, que Soler proposa en nota i diu que li fou suggerida pel difunt Joan Bastardas. Les quatre primeres lletres |n|, |e|, |u|, |a| són del tot clares; únicament la titlla que hi ha damunt i entre les lletres |u| i |a| pot introduir el dubte de si val per |m|, |n| o per |ar|, |er|. La decisió de llegir «neumatis» és exigida tant per la titlla com pel mot següent, «almi» [(P)neumatis almi = de l'Esperit Sant). Cas d'existir, «neveratis» seria mot femení i mai no podria concordar amb «almi». Amb la lliçó «neumatis» la frase següent fa sentit.

179. Cf. *Ramon Llull. Obras literarias. Libro de Caballería. Félix. Poesías*, ed. preparada y anotada por los PP. Miguel BATLLORI, S.I., Miguel CALDENTENY, T.O.R., Madrid, BAC 1948, 101.

180. Cf. Ramon Llull, *Llibre de l'Orde de Cavalleria*, a cura d'Albert SOLER I LLOPART, Barcelona, Ed. Barcino E.N.C. 1988, 61-65.

L'onzè és de l'Archivio di Stato di Torino, ms. J B II 19, recentment donat a conèixer per Anna CORNAGLIOTTI, *Un manoscritto sconosciuto della versione francese del «Tractat de cavalleria di Ramon Llull»,* dins « EUC», XXIV (1980), 157-166. Els dos darrers per ara assenyalats són els de Toulouse, BM, ms. 830, i Nova York, Columbia University, ms. Plimpton 282: cf. Jonathan A. GLENN, *Further Notes on two unedited Manuscripts of the* Livre de l'ordre de Chevalerie, dins «Studia Lulliana», XXXII (1992), 39-59.

Per a la traducció setcentesca al castellà d'Antoni Ramon Pasqual, editada el 1901 per José Ramon de Luanco, cf. M. BATLLORI, en *Ramon Llull. Obras Literarias. Libro de Caballería. Blanquerna. Félix, Poesías,* Madrid, BAC 1948, 98 [publicat en català dins *Miquel Batllori. Ramon Llull i el lul·lisme. Obra Completa, vol. II,* València, Tres i Quatre 1993, 149-155]. Hi ha una traducció escocesa de Gilbert of the Haye, feta a partir de la versió francesa medieval, datable el 1456; hi ha una altra traducció escocesa d'Adam Loutfut, feta a partir de l'edició anglesa de William Caxton —al seu torn traducció de la versió francesa medieval—, datable el 1494, BL, ms. Harleian 6149.

4. Catàlegs i bibliografia: Joasep PERARNAU I ESPELT, *Inventari d'obres lullianes en català,* dins *Els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic. I. Volums amb textos catalans,* (Studia, Textus, Subsidia 3), Barcelona, Facultat de Teologia Secció Sant Pacià 1982, 185; Albert SOLER I LLOPART, *Ramon Llull. Llibre de l'Orde de Cavalleria*, a cura d'..., Barcelona, Ed. Barcino E.N.C. 1988, 69-73; Jesús ALTURO I PERUCHO, *Un nou manuscrit (incomplet) del* Llibre de l'orde de cavalleria *de Ramon Llull,* dins «ATCA», 7/8 (1988-1989), 223-240; Pere BOHIGAS, *Introducció al Llibre qui és de l'Ordre de Cavalleria,* dins *Aportació a l'estudi de la literatura catalana,* Barcelona, PAM 1981, 28-48; BOOCT (1984) cnum 998; Alberto VÁRVARO, *Forme di intertestualità. La narrativa spagnola medievale tra Oriente e Occidente,* dins «Annali. Sezzione Romanza (Istituto Universitario Orientale di Napoli)», XXVII (1985), 59-60; Albert SOLER I LLOPART, *«Mas cavaller qui d'açó fa lo contrari». Una lectura del tractat lul·lià sobre la cavalleria,* dins «Estudisos Lulianos», XXIX (1989), 1-23 i 101-124; Oscar KRISTELLER, *Iter Italicum. Accedunt alia itinera (Alia itinera II. Great Britain to Spain),* vol. IV, 1989, 485; Albert SOLER I LLOPART, *El nou manuscrit del* Llibre de l'orde de cavalleria *i l'edició del text,* dins «Estudios Lulianos», XXX (1990), 195-200; Mark D. JOHNSTON, *Literacy, Spiritual Allegory and Power: Llull's* Libre de l'orde de cavalleria, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan culture», IV (1990), 357-376; Luisa PIEMONTESE-RAMOS, Libre del orde de cauayleria: *Fashion and Fiction,* dins *ib.,* 347-355; Paolo G. CAUCCI VON SAUCKEN, *Los tratados españoles sobre Caballería,* dins «Asociación Hispano-Helénica. Anuario de 1989. Homenaje a Juan Nadal», Atenes 1992, 105-122; Maria Àngels SEQUERO GARCIA, *Aproximació al* Libre de l'orde de cavalleria *del beat Ramon Llull,* dins *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de Llengua i literatura,* PAM 1991, 27-40; Miquel BATLLORI, *El pensament pedagògic de Ramon Llull,* dins *Ramon Llull i el lul·lisme* (Obra Completa, vol. II), València, Eliseu Climent Editor

1993, 134-135; Noel Fallows, *Chivalerie manuals in medieval Spain: the* Doctrinal de los caualleros *(c. 1444) of Alfonso de Cartagena,* dins «The Journal of Medieval and Renaissance Studies», 24 (1994), 53-87; Josep Lluís Martos, *La doctrina cavalleresca lul·liana en l'obra de Joanot Martorell: l'episodi de l'ermità,* dins «Miscel·lània Germà Colón (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, XXX)», Barcelona, PAM 1995, 37-46; BITECA (1997) manid 1459 cnum 998; *Ramon Llull i el* Libre de l'orde de cavalleria: *un tratado de caballería entre el* ars *y el* roman, dins A. Deyermond, ed., *Proceedings of tenth Colloquium*, Londres 2000, 85-98; Gladys Isabel Lizabe, *Proyecciones de la armonía cósmica en la construcción estético-literaria del* Libre de l'orde de cavalleria *de Ramon Llull,* dins *ib.,* 1073-1082.

5. Edicions:

1) *The Buke of the order of Chyvalry*, Westmister [traducció de William Caxton], 1483-1485.[181]

2) *Le livre de l'ordre de Chevallerie*, Paris, Antoine Vérart 1504.

3) *Le livre de l'ordre de Chevallerie*, Paris, Antoine Vérart 1505.

4) *Le livre de l'ordre de Chevallerie*, Lió, Michel le Noir 1510, atribuint el text a Symphorien Champier.

5) *Le livre de l'ordre de Chevallerie*, Lió 1859 (reimpressió de l'edició de 1510), amb la mateixa atribució.

6) *Biblioteca d'obretes singulars del bon temps de nostra llengua materna estampades en llengua lemosina*, a cura de Marian Aguiló, Barcelona, Celestí Verdaguer 1879.

7) *The Order of Chivalry translated from the French by William Caxton,* Hammersmith, William Morris at the Kelmscott Press 1892/1893, reedició de l'antiga edició de Caxton.

8) *Libro de la Orden de Caballeria del B. Raimundo Lulio. Traducción en lengua castellana. Publicado por la RABLB*, Barcelona, Tip. la Acadèmia 1901, a cura de J.B. Luanco.

9) *Libre del Orde de Cavalleria*, a cura de M. Obrador y Bennassar, dins ORL, I, 1906, 200-247.

10) *The Book of the Ordre of Chivalry*. Translated and printed by W. Caxton from a version of Ramon's Llull's «Le Libre del Orde de Cauayleria», together with Adam Loutfut's scottish Transcrip (Harleian ms. 6149). Edited by A.T.P. Byles, London, H. Milford 1926, amb una bibliografia minuciosa dels textos fracès i britànics de l'afortunada obra de Llull.

11) *Ramon Llull. Obras literarias. Libro de Caballería. Félix. Poesías*, ed. preparada y anotada por los PP. Miguel Batllori, S.I., Miguel Caldenteny, T.O.R., Madrid, BAC 1948.

181. Cf. C. Claveria, *Sobre la traducción inglesa del «Libre de Orde de Cavalleria» de Ramon Llull,* dins «AST», XV (1942), 66-74.

12) *Libro del orden de Caballeria*. *Príncipes y juglares*, a cura de F. Sureda Blanes, Buenos Aires, Espasa Calpe 1949, traducció deficient.

13) *El* Libre del Orde de cavaylaria *de Ramon Llull. Texto original acompañado de antiguas versiones castellana, francesa e inglesa. Edición crítica y estudio literario que presenta a examen de licenciatura en la Facultad de Filosofía y Letras (sección de Filología Románica) el alumno Ernesto Carratalà García, Barceloona 1956,* (Univesitat de Barcelona, Tesi de llicenciatura inèdita).

14) *Libre qui és del'orde de cavalleria,* dins *Ramon Llull. Obres Essencials,* I, a cura de Pere Bohigas, Barcelona, Editorial Selecta 1957, 513-545.

15) *Antología de Ramón Llull*, a cura de Francesc de P. Samaranch, Dirección General de Relaciones Culturales, vol II, Madrid 1961, 310-374.

16) *Le livre de l'ordre de chevallerie*, ed. crítica de la versió francesa medieval a cura de Vincenzo Minervini, Bari, Adriatica Editrice 1972, 215 p.

17) *El libro dell'ordine della cavalleria*, trad. italiana amb l'edició catalana del 1957 acarada, a cura de Giovanni Allegra, Roma, Edizioni Francescane 1972, amb un pròleg remarcable.

18) *Floresta Española de varia Caballería*, *Raimundo Lulio*, *Alfonso X*, *Don Juan Manuel*, a cura de L. A. Cuenca [reprodueix la tr. castellana de Luanco, 1901], Madrid 1975, 149-205.

19) *Llibre de l'Ordre de Cavalleria*, a cura de Marina Gustà, Barcelona, Ed. 62, col·lecció «El Garbell» 1980, 91 p.

20) *Il libro dell'ordine della cavalleria*, tr. de Giovanni Allegra 1972, Carmagnola, Edizione Arktos 1983, 188 p.

21) Espasa Calpe, Madrid 1985, 71 p., edició facsímil de 6), no venal, distribuïda el Nadal d'aquell any entre distribuidors i clients, amb la traducció castellana que F. Sureda i Blanes publicà a la mateixa editorial el 1949, supra, 12).

22) Editorial Teorema (Col·lecció Cuentos, Mitos y Leyendas), Barcelona 1985, 79 p., edició facsímil de 7), molt deficient.

24) Miquel Font, editor, dins *Obres de Ramon Llull*, vol. I, Ciutat de Mallorca 1986, 249-291, ed. facsímil de 9).

25) *Libro de la Orden de Caballería*, traducció de Luis Alberto Cuenca, Madrid-Barcelona, Alianza Editorial y Enciclopedia Catalana 1986, 95 p.

26) Ramon Llull, *Llibre de l'Orde de Cavalleria*, a cura d'Albert Soler i Llopart, Barcelona, Ed. Barcino E.N.C. 1988, 245 p.[182]

182. En aquesta obra, p. 153, nota 21, l'autor dóna notícia que la revista mallorquina «Mediterraneum», 1 (1936), publicava un article de Rachel Boorjstrom, indicant entre parèntesi que era l'autora d'una traducció sueca del *Llibre de l'ordre de cavalleria* «encara inèdita», sense que ara com ara se sàpiga res més d'aquesta traducció.

II

1. Folis 30-41. Fol 30ra, *inc*. (*rúbrica*): «Assi comença la ystoria de Valter e de Griselda (*fi de rúbrica*) (*lletra s. XVIII*:) composta per Bernat Metge (*fi*). A la molt honorable e honesta senyora madona Isabel de guimera Bernat metge salut e reuerencia subjectiva. A mi encercant entre los libres dels philosops e poetas alcuna cosa ab la qual pogues complaure a les dones uictorioses...».

Fol. 30 va, *exp.* del pròleg: «... per so que mils e pus pacient ment puxats aquellas soferir deles quals deu vos uuyla perseuerar per se merce».

Ib., *inc.* de l'obra: «En Italia es una prouincia ornada de molts nobles casteyls e uiles...».

Fol 41rb, *exp*.: «... E apres sos dies lexa son fiyl senyor e successor dela sua terra».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Petrarca, *Història de Valter e de la pacient Griselda*, traduïda per Bernat Metge.

3. Altres manuscrits: Barcelona, BC, ms. 1716, fol. 324v-330v; BUB, ms. 17, fol. 128-135; Valldemossa, Bibl. Vda. Bonsoms (ms. que conté la traducció catalana del *Decameró*).

4. Catàlegs i bibliografia: BOOCT (1984) cnum 1248; BITECA (1997) manid 1459 cnum 1248; Antoni Corcoll i Llobet, *El paradigma verbal en el* Valter i Griselda, dins «Anuari de filologia. Llengua i literatura catalanes», XIX (1996), 25-61.

5. Edicions: *Historia de Valter e de la pacient Griselda escrita en llatí per Francesch Petrarcha*: *e arromançada per Bernat Metge*, a cura de M. Aguiló, Barcelona, Evarist Ullastres 1883; *Lo sompni den Bernat Metge*, *ab gran diligencia revist e ordenat*. *Afegida novament la historia de Valter e de la pacient Griselda per lo mateix Bernat Metge arromançada*, a cura d'Antoni Bulbena, Barcelona 1891; *Valter y Griselda*. *La filla del Rey d'Hongria*. *Paris y Viana* (*Històries d'altres temps*, *I*), a cura de R. Miquel i Planas, Barcelona 1905; *Les Obres d'en Bernat Metge*, a cura de R. Miquel i Planas, Biblioteca Catalana, Barcelona 1910, 49-70; *La historia de Valter e Griselda arromançada per Bernat Metge, seguida de les de La filla del rey d'Hungria, Frondino e Brisona y Paris e Viana,* Barcelona 1910, p. 1-22 (primer volum de la modalitat definitva de la col·lecció «Histories d'altres temps»); Jaume Massó i Torrents, *Johan Boccaci. Decameron*, traducció catalana publicada segons l'únic manuscrit conegut (1429), «Bibliotheca Hispanica», New York 1910, p. 610-620; [Anònim], *Historia de Valter i de la pacient Griselda... per Francesch Petrarcha, e arromançada per Bernat Metge,* Barcelona, imprenta Ràfols [ca. 1925], 10 p. [Palau 166973]; Marçal Olivar, *Bernat Metge. Anselm Turmeda. Obres menors,* Barcelona, Editorial Barcino 1927 (ENC A 10), 17-43; Martí de Riquer, *Obras de Bernat Metge*, Universitat de Barcelona, Barcelona 1959, 117-155; *Bernat Metge*. *Obres completes i selecció de lletres reials per ell redactades*, a cura de M. de R., Ed. Selecta, Barcelona 1959, 115-136; *Novel·les amoroses i morals* a cura d'Arseni Pacheco i August Bover Font, Barcelona, 62 i «la Caixa» [MOLC 73], 53-69.

III

1. Folis 42-95. Fol 42ra, *inc*. de les rúbriques: «Rubriques del tractat appellat doctrina compendiosa qui uol dir doctrina abreuiada de uiure justament e de regir qualseuol offici poblic leyalment e diligent...».

Fol. 43rb, *exp.* de la taula: «... Prechs e atorgament de esser meses en scriptura les paraules daquesta collacio».

Fol 43va, (*lletra del s. XVIII*): «Tractat o doctrina compendiosa de viure iustament e de regir qualsevol offici public leyalment e diligent, composta per un frare religios». *Inc*. (*rúbrica*): «La doctrina indueix cascun a esser bo per auctoritats e per eximplis (*fi de rúbrica*). En nom de Deu e de la uerge nostra dona sancta Maria mare sua e de tots los angels e archangels e de tots los sants...».

Fol 95rb, *exp*.: «E en aquesta manera e ab aquesta condicio ho compli lo dit frare. Qui hage bon guardo de nostre senyor deu A-m-e-n».

2. Identificació de l'autor i la l'obra: Pseudo Eximenis [Ramon Soler?] / *Doctrina compendiosa.*

4. Catàlegs: J. Massó i Torrents, *Les obres,* 614; Martí, *Eiximenis*, 484; J. Massó i Torrents (+) - J. Rubió i Balaguer (+), *Catàleg dels Manuscrits de la Biblioteca de Catalunya*, *Vol I Ms. 1-154*, Barcelona 1989, 12-13; BOOCT (1984) cnum 659; BITECA (1997-2009) manid 459 cnum 659.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 140 × 190, a dos corondells. Impaginació: 25 + 64 + 12 + 64 + 35 × 40 + 190 + 50

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica textual cal·ligràfica d'una primera mà, des del foli 1 al 29. Una segona mà escriu els folis 30-32. A partir del foli 33, la primera mà reprèn el ms. fins al foli 41. Al foli 42 reapareix un instant la segona mà. A partir del foli 43 i fins al final, torna la mà primera.

4. Reclams horitzontals sota la segona columna, enquadrats en dibuixos a dues tintes, vermella i morada.

5. Decoració: Capitals vermelles, amb trets afiligranats morats, alguns ja molt esvaïts. Alguna majúscula vermella a l'interior dels paràgrafs. Rúbriques. Calderons vermells. Majúscules amb tocs de vermell.

6. Notes marginals als folis 6r, 23v, 24r, 28r, 63r.

7. Segells de la BC als folis 1r, 29v, 30r, 41r, 42r, 95r.

10. Revisions i correccions del copista, fol. 24r.

12. Notícies històriques. Per la inscripció en lletra del segle XVII del foli 1r («Est Collegii Beate Mariae Sapientiae Liber hic»), sabem que el ms. s'incorporà el dit segle al Col·legi de la Sapiència de Ciutat de Mallorca. Una altra nota, ibidem, informa: «Es de Gabriel Llull».[183] Al costat, ex-libris gofrat, de

183. Aquest Gabriel Llull copià l'any 1633 un ms. del *Liber de Meravelles*: cfr. *Ramon Llull. Llibre de Maravelles*, vol I, ENC, Palma 1931, 10-19. El mateix Gabriel Llull era el propietari

mal llegir: «... libreria F. de Caballero Infante». Atès que F. Caballero Infante i Zuazo, conegut escriptor i arqueòleg, nasqué a l'Havana el 1847,[184] és evident que no pogué entrar en possessió d'aquest manuscrit abans d'aquest any, com també ho és que el 1879 ja era en poder de Marià Aguiló. O Aguiló l'adquirí en una data molt acostada a la de la seva edició (1879), o l'ex-libris gofrat pertany al pare de Caballero Infante i Zuazo. El més probable, com ha hipotitzat Albert SOLER I LLOPART, *o. c.*, 72-73, és que el manuscrit emigrés de la Sapiència en temps de la persecució antilul·liana del bisbe Juan Díaz de la Guerra (1772-1777); no sabem com, durant el segle XVIII o el XIX, esdevé propietat de la gaditana família Rubio; d'ells l'adquirí molt probablement F. Caballero Infante i Zuazo, que, al seu torn el va cedir a Marià Aguiló; l'heretà el seu fill Àngel, i el 1908 fou adquirit amb tota la col·lecció Aguiló per l'Institut d'Estudis Catalans.

Les rúbriques del tractat d'Eiximenis remeten a folis de la numeració coetània del ms., la qual cosa fa comprendre que el volum fou escrit d'una tirada.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Llevat del foli de guarda II que està descosit, la resta del ms. és en estat satisfactori.

2. Datació: primera meitat del s. XV.

3. Origen mallorquí, per manca d'elements que l'impugnin.

4. Propietaris i procedència: Col·legi de la Sapiència, Gabriel Llull, J. Rubio, Caballero Infante, Marià Aguiló. Adquirit per la BC el 27 de gener del 1908, amb les 4286 unitats que constituïen la biblioteca Aguiló: cf. BBC I, (1914), 6-7.

194

5. BARCELONA, ACA, fons Sant Cugat, ms. 79

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 50 × 200 × 30.

b) Material: Ànima de cartró, coberta de pergamí groc.

---

del *Llibre de contemplació*, ms. 1006 de la Biblioteca Pública de Palma; cfr J. GARCIA, J. N. HILLGARTH, L. PÉREZ, *Manuscritos lulianos de la Biblioteca Pública de Palma*, Barcelona-Palma 1965, 25. A. SOLER I LLOPART, *o. c.*, 71, nota 3, hipotitza si Gabriel Llull no fou parent de Bartomeu Llull, el fundador del Col·legi de la Sapiència.

184. Cfr *Enciclopedia Universal Ilustrada*, vol. 10, Espasa-Calpe, 53b.

2. Llom ras, del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns.

b) Descripció de les seccions: Sempre en tinta marró: 1) signatura: «79»; 2) «Collacio»; 3) «Llibre de Doctrina compendiosa»; 4) buida; 5) «S[ant]C[ugat]» + forat + «S[ant]C[ugat]».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: III + II. Foli de guarda inicial IIIr; «Collacio. Este es el titulo exterior que lleva este Códice, pero es probable que sería el siguiente: *Libre de doctrina Compendiosa,* como se deduce del titulo de su Segunda parte que empieza en el foleo XLIX. Constaba de 117 foleos pero hoy dia faltan del 1. Al 6. | del 9. Al 18. | y del 25 al 27. todos inclusive, y así vinieron del Monasterio. Manuel de Bofarull» (*rubricat*).

b) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió: Data: Segle XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: III + 98 + II.
5. Dimensions: 35 × 95 × 25.
6. Plecs: 1) Bifoli, folis 1-2 [VII-VIII], sense reclam.
2) Plec de 3 × 2, folis 3-8 [XIX-XXIV], sense reclam.
3) Plec de 6 × 2, folis 9-20 [XXVIII-XXXIX], amb reclam: «ja deu».
4) Plec de 6 × 2, folis 21-32 [XL-LI], amb reclam: «comunes».
5) Plec de 6 × 2, folis 33-44 [LII-LXIII], amb reclam: «prenen».
6) Plec de 6 × 2, folis 45-56 [LXIIII-LXXV], amb reclam: «si res».
7) Plec de 6 × 2, folis 57-68 [LXXVI-LXXXVII], amb reclam: «-çia».
8) Plec de 6 × 2, folis 69-80 [LXXXVIII-XCVIIII], amb reclam: «qui troba».
9) Plec de 6 × 2, folis 81-92 [C-DXI], amb reclam: «nostre senyor».
10) Plec coix de 5/1, folis 93-98 [CXII-CXVII].

Com ja adverteix la nota de Manuel de Bofarull, el manuscrit arribà mutilat a l'ACA. Una mà que escriu en llapis anota al marge superior del foli [1]-VII: «Nota faltan los seis primeros folios». Al foli [9]-XXVIII: «Nota faltan los fol. 25, 26, 27».

8. Foliació coetània del manuscrit en xifres romanes a l'angle superior dret del recto dels folis. Degut al caràcter mutilat del ms., els folis són els següents: VII-VIII, XIX-XXIV, XXVIII-CXVII. Una altra foliació molt posterior, en llapis, folia el ms. per desenes, acabant al foli 98.

10. Filigrana de la creu, com la de Valls i Subirà, *Paper and Watermarks in Cathalonia*, II, nº 1460, datada a partir del 1384.

III. Contingut literari

12. Folis 1-98. Fol VIIr, *inc.* (*initio mutilus*): «… Maria nostra dona, Et misericordia eius a progenie in progenies timentibus eum. Terçament amor e obediencia a deu car scrit es per sants doctors Qui timet Deum diliget illum et obediet ei. Vol dir qui tem Deu ama aquell e li es hobedient. Quartament ajuda e protecció de Deu…»

Foli 98. *exp.*: «… Empero com es ver dela flaquesa de la memoria que dehits yo alahor e agloria de nostre senyor deu e amemoria e instruccio vostra he daquells quiu volran fare ço de quem pregats axi empero que sius hi par res de be que allo atribuyrets ala bonesa de Deu e lin farets lahors e gracias. E ço quey atrobarets que be noy stia tot allo imputarets a la mia ignorancia. E perço tot ho sotsmet a smena de qui mes e mills hi entena que yo. E asenyaladament a smena de sancta mare Sgleya E en aquesta manera e ab aquesta condicion ho compli lo dit frare quin haia bon guardo de nostre Senyor Deu Amen Amen Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo Eximenis [Ramon Soler?] / *Doctrina compendiosa.*

13. Catàlegs: Massó i Torrents, *Les obres,* 612-613; Martí, *Eiximenis,* 483; F. X. Miquel i Rossell, *Catàleg dels llibres manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Sant Cugat del Vallès existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, Barcelona 1937, 127-128.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 85 × 125, a columna tirada, de 18-19 línies. Impaginació: 20 + 85 + 30 × 30 + 125 + 35

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura semigòtica o rodona, de finals del s. XIV o principis del s. XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Lletres capitals previstes i no realitzades. Rúbriques. Calderons. Citacions d'autoritats subratllades en vermell. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de vermell.

6. Notes, signes de nota i manícula: fol. VIIr, XXXIv-XXXVIr, XLVIr, LVv-LVIIIr, LXVIr, LXVIIIr, LXXIIr, LXXXIIIva, LXXXIX. *Probationes pennae* als folis LXIIv, LXVr, LXXrv, LXXVIIr, LXXXVIv-LXXXVIIr, Cr, Civ, CXVIv, CXVIIr, CXXXIva.

10. Revisions i correccions: foli XCIIIIv.

V. Conclusió

1. Estat de conservació bo, malgrat la ratadura dels folis inicials i finals, en part adobats. El manuscrit ha patit d'humitats.

2. Datació: s. XV.
3. Origen català.
4. Propietaris i procedència: Monestir de Sant Cugat, ACA.

195

6. Vic, Biblioteca Episcopal, ms. 235, fol. 1r-97v.

Cf. supra, n. 39.

196

7. París, BNF, ms. espag. 55, fol. 44r-75r.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 225 × 294 × 35.
b) Ànima de pasta de paper, cobertes de pell vermella.
c) Indicacions escrites: Contratapa I, a dalt, etiqueta de paper blanc rectangular amb la cota actual del ms.: «Esp. | 55» i gomet vermell. Al costat, una altra etiqueta de paper blanc enganxada, escabotada en la seva part superior.
d) Elements decoratius: Tres filets daurats ressegueixen els cantons de les dues cobertes; al centre de totes dues, armes del rei de França en ferros daurats, com en el ms. espag. 54.
2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interns als quals en corresponen cinc d'externs, formant sis seccions.
b) Descripció de les seccions: 1) i 3)-5), ferros daurats, amb la flor de lis al centre; 2) en majúscules daurades «Doctrin. | Morale». A la secció 6) etiqueta de paper blanc enfosquit enganxada, amb la cota actual del ms.: «Esp. | 55» i gomet vermell.
3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: V + III. Foli de guarda inicial Ir, al mig: «Volume de 105 (*corregit per 104*) Feuillets | 10 Décembre 1875». Foli de guarda inicial IVr, a dalt: «ytalianj». Foli de guarda inicial Vv, a dalt: «Italien | En Espagnol Maillorquin | Doctrine Morale traict de vices e vertues», títol donat el segle XVI. Els folis de guarda inicials I-III i el foli de guarda final III tenen filigrana de «morensane les...», la part restant embeguda en el llom, que no trobem repertoriada, tot i que es pot posar en relació amb les que reporta Gaudriault, *l. c.* El foli de guarda inicial III i el final I, tenen filigrana de la corona encerclada, del tipus Briquet II 4863, datada a Nàpols entre 1486 i 1496.
c) Cobertes del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.
f) Talls amb restes de dauradura.
g) Llavis amb ferros daurats.
4. Conclusió. Data: s. XVIII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Ms. miscel·lani.
2. Matèria: Paper.
4. Folis: V + 105 + III.
5. Dimensions: 210 × 286 × 20.
6. Plecs: 1) Plec de 7 × 2, folis 1-14, sense reclam.
2) Plec de 7 × 2, folis 15-28, sense reclam.
3) Plec coix de 8/7, folis 29-43, sense reclam i amb taló final de plec.
4) Plec de 7 × 2, folis 44-57, amb reclam: «assats».
5) Plec de 8 × 2, folis 58-73, sense reclam.
6) Plec de 8 × 2, folis 74-89, sense reclam.
7) Plec de 8 × 2, folis 90-105.

Els plecs són reforçats amb tires de paper que entre plec i plec treuen com uns falsos talons.

Al capdamunt del foli 1r: «+Ihs+ MDC [*tatxada posteriorment la* C] XCIIII | 1075 7802».

8. Foliació: Primitiva foliació contemporània del ms. en xifres romanes i en tinta, restes de la qual, guillotinades, són visibles als folis 8-43, és a dir, en els tres primers plecs. En els altres plecs no s'hi observa. Tot el volum fou unitàriament numerat en tinta negra a l'angle superior dret del recto dels folis abans de rebre la relligadura actual.

10. Filigranes: a) Foli de guarda inicial III i final I, de la corona encerclada, idèntica a Briquet II 4863, documentada a Nàpols entre 1486 i 1496.

b) Fol. 1-28, 37, de la flor trilobulada, semblant a Briquet II 6306, datada a Nàpols el 1438, amb variants similars a altres ciutats italianes entre 1438 i 1460.

c) Folis 29-36, 42-72, 90-94, 100-103, del carro de dues rodes, del tipus Briquet 3544, documentada a Lucca l'any 1434 i els anys 1463-1479, a Damme els anys 1452-1456, a Lille els anys 1456-1474, a Roma els anys 1459-1460 i a Ulm l'any 1473.

d) Folis 74-89 i 95-99, de la flor, semblant a Briquet II 6651-6652, però no igual, l'última datada a Florència el 1465.

11. Forats: Perforacions rodones assenyalant els límits de la justificació, a prop dels talls.

12. Sistema de ratllat: a) Folis 1-28, a punta de carbó tan fina que de vegades ni es veu, maldestra, 1111 2222; primea línia escrita o trepitjada; b) folis 29-63 a punta seca o amb una mina de grafit esborrada, més ben traçada

que l'anterior, i la primera línia escrita; c) folis 64-94, en sec, >>>>>><<<<; primera línia escrita. Serveix per a delimitar la caixa d'escriptura.

III. Contingut literari

I

1. Fol. 1-43. Fol. 1ra, *inc.* «(*rúbrica*:) Doctrina moral cullida de diuerses actes, la qual per vn hom laych de Mallorques apellat en Pachs a pregaries de sos fills es stada complida en lo present libre continuada (*fi de rúbrica*). Fills homens hi ha qui son bons per natura e altres per doctrina. E virtuts son apreses per gran treball les quals desige ministre...».

Fol. 1vb, *exp.* del pròleg: «... que nostros pares e ancare seran nostros fills pus plens de uicis».

Ib., *inc.*del text: «Com hus ensenya tot quant hom sap. Fills yo son uell e ia auets oyt dir...».

Fol. 43ra, *exp.* del text: «... qui tot ses profit e vida dela gent si dura molt es massa privada e anungen sen».

Ib., *inc.* de la nota final: «Pero fills no entenats que digue que aquest libre yo age tret...».

Fol. 43rb, *exp*.: «... car tot lo deffalliment que hic trobarets proceex de la mia ignorancia la qual sotsmet a correccio e smena de la sancta sgleya Romana. E deu per sa merce vos leix viure al seu sant seruey eus port a vida perdurable e a mi si faca. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: [Nicolau de Pachs], *Doctrina moral.*

3. Altres manuscrits: BNP, espag. 54; Barcelona ACA, Sant Cugat ms. 81; BC ms. 472.

4. Catàlegs i bibliografia: A. Morel-Fatio, *Bibliothèque Nationale. Département des Manuscrits. Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais,* Paris, Imprimerie Nationale 1892, 6a; H. Omont, *Anciens inventaires et catalogues de la Bibliothèque Nationale,* vol. 4, 56; Bohigas, 97; F. X. Miquel Rosell, *Catàleg dels llibres manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Sant Cugat del Vallès existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó,* Barcelona 1937, 129; *Cincuenta años*, 137; Jaume Riera Sans, *Sobre l'autor de la* Doctrina Moral *(segle XV),* dins «Randa», 9 (1979), 117-125; BOOCT (1984) cnum 1174; BITECA (1996-2004) manid 1385 cnum 1174.

5. Edicions: *Sentencias morales*, dins Pròsper de Bofarull, *Docmentos literarios en antigua lengua catalana*, Barcelona 1857 (CODOINACA, vol. XIII), 186-301; *Doctrina moral*, a cura de G. Llabrés, Mallorca 1889.

Foli 43v buit.

II

Folis 44r-75r. Fol. 44ra, *inc*. del pròleg: (*rúbrica*) Tractat apellat dochtrina compendiosa de uiure justament e de regir qualseuol hofici public lealment e dilligent (*fi de rúbrica*). [E]n nom de deu sia e de la molt homil verge madona sancta Maria mara sua beneyta e de tots los sants e sanctes de paradis lo present tractat conte en si compendiosa ço es abreuiada doctrina a cascu de viure justament...».

Fol. 44rb, *exp.* del pròleg: «... totes les lurs rubriques ensemps e departiment son posades dessus per mils e pus prestament trobar ço que hom volra regoneixer la primera partida».

Ib., *inc.* de l'obra: «(*rúbrica*) Com la dochtrina indueix cascu a esser bo per actoritats e per eximplis (*fi de rúbrica*). Lo religios aquest stant en collacio ab alguns Ciutedans que en lo regiment e en los officis...»

Fol. 75 rb, *exp*.: «... E per co tot ho sotsmet a esmena de qui mes e mils hi entena que yo. e assenyaladament a esmena de santa mara sglesia e en aquesta manera e ab aquesta condicio o compli lo dit frara quin haia bon guardo de nostro Senyor Deu | AMEN».

Folio 75v buit.

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo Eximenis [Ramon Soler?], *Doctrina compendiosa.*

4. Catàlegs: Morel-Fatio, *o. c.*, 5b; Massó, *Les obres*, 615-616; Martí, *Eximenis*, 484; F. X. Miquell Rosell, *o. c., 127-128;* Jaume Massó i Torrents, Jordi Rubió i Balaguer, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya,* vol. I, mss. 1-154, Barcelona 1989, 79-80; BOOCT (1984) cnum 657; BITECA (1996-2004) manid 1385 cnum 657.

5. Edició: a) *De la temor de déu e virtut de justícia*, Barcelona, Carles Amorós 1509, 48 f. (Palau 85222); b) Pròsper de Bofarull, *Doctrina moral y política*, segons el ms. ACA, Sant Cugat 79 (CODOINACA, vol XIII), 311-393; *Francesc Eximenis. Contes i faules*.Text, introducció, notes i glossari de Marçal Olivar (E. N. C. col A, nº 13), Barcelona, Editorial Barcino 1925, 100-102, on és editat un fragment Del capítol 15; d) Martí de Barcelona, *Francesc Eximenis. Doctrina cmpendiosa* (E. N. C. col. A, nº 24), Barcelona, Ed. Barcino 1929, 159 p.

III

1. Fol. 76rv. Fol. 76ra, *inc.*: «Stant a mi laltre jorn ab gran repos e tranquilant dela pensa en lo meu diuersori en lo qual acustum star quant desig esser be acompanyat no pas dels homens que vuy viuen car pochs de ells saben acompanyar, mas dels morts quils han sobre puyats en virtut sciencia gran industria e alt enginy...».

Fol. 76vb, *exp*.: «... veus encara mes que aquells que hic pertexen en van en altres parts no moren de aquest mal e si ho fan son...» (*fine mutilus*).

Foli 77ra, dalt de tot, *al man* «Libre». La resta és buida.

2. Identificació de l'autor i obra: BERNAT METGE, *Apologia.*

3. Altres manuscrits: Còpia única. A la BC, Arxiu Miquel i Planas, capsa 10/16, n'hi ha reproducció fotogràfica.

4. Catàlegs i bibliografia: MOREL FATIO, *o. c.,* 6a; BOHIGAS, 161-163; Francisco RICO, *Sylvae (XXI-XXV)*, dins «Estudis Universitaris Catalans», XXVI (1984), 233-237 (= «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari», IV); Jaume DE PUIG I OLIVER, *Notes sobre el manuscrit de l'*Apologia *de Bernat Metge (París, BN ms.* esp. *55),* dins «ATCA», 25 (2006), 461-477; BOOCT (1984) cnum 1135; BITECA (1996-2004) manid 1385 cnum 1135.

5. Edicions: a) *Apologia de Bernat Metge*, dins BOHIGAS, 162-163; b) Martí DE RIQUER, *Obras de Bernat Metge,* Barcelona, UB 1959, 157-163; c) ID., *Obres de Bernat Metge,* Barcelona, Ed. Selecta 1959.

IV

Folis 77v-93v. Foli 77va, *inc,* del pròleg: «Proverbis e dits de philosofs. Com lo molt alt e molt noble e poderos senyor en Jacme per la grasia de Deu rey darego e de Sicilia e de Malorques e de Valentia compte de Barchinona al qual es curos de sercar saber e trachtar...».

Fol. 77 vb, *exp.* del pròleg: «... com daual es contangut».

Ib., *inc.* de l'obra: «Tembre deu. En aquest segle son sayors delles gens los francs...».

Fol. 93v *exp.*: «... No demans ques façe yuas la hobra mas vulles que sia ben fet que la gent no demanen en quant fo fet mes diuen que be es fet. Finit deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: JAFUDÀ BONSENYOR, *Proverbis i dits de filòsofs.*

3. Altres manuscrits: BC, mss. 14, 42, 472, 1031; ACA, ms. Sant Cugat 83; Arxiu de la Catedral, ms. 178/2, fragment; Madrid, BN, ms. 921, fol. 83r-98v.

4. Catàlegs i bibliografia: A. HELFFERICH, *Raymund Lull und die Anfänge der Catalonischen Literatur,* Berlín 1858, 51-62; Julian ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos castellanos de la Real Biblioteca del Escorial*, vol I, Madrid 1924, 39-40, 49; J. CARDONER PLANAS, *Nuevos datos acerca de Jafuda Bonsenyor,* dins «Sefarad», IV (1944), 287-293; Francesc X. MIQUEL ROSELL, *o. c.,* 131; IGMBN, vol. III, Madrid 1957, 53; *Cincuenta años*, 125, 126, 137, 152; MASSÓ-RUBIÓ, *o. c.,* 81-82, 119-120; BOOCT (1984) cnum 545; BITECA (1996-2004) manid 1385 cnum 545.

5. Edicions: a) PRÒSPER DE BOFARULL Y MASCARÓ, *Documentos literarios en antigua lengua catalana (siglos XIV y XV),* Barcelona 1857 (CODOINACA, t. XIII), 165-185 [incompleta]; b) Jahuda BONSENYOR, *Libre de paraules e dits de savis e filosofs. Los proverbis de Salomó, llibre de Catón...*, per Gabriel LLABRÉS Y QUINTANA,

Palma de Mallorca, 1889, 148 p.; c) Jafuda o Jahuda, *Sentencies morals*. Trasllat del Còdex L2 de la Biblioteca Nacional de Madrid, per Josep Balari y Jovany, Barcelona, Revista Catalana, Estampa de F. Giró 1889, 63 p.

V

Folis 94r-104v. Fol. 94r, *inc*., encapçalament : «Lo saguent trachtat ho compendi es stat compilat e hordonat an la ciutat de Barchinona per narnau de Cap de villa a XX de març del any M CCCC XXX VII ho saltim fo asplagat com lonch temps hi agues lagiat abans. Es stat fet e hordonat per dezcobrir e prouahir ales anbosques e aguayts qui continuament vetlen pensen e cogiten sobre tal materia segons clarament [*interlin*: pora] ser [*corr pro* sera] vist e compres en diuerses capitolls auant posats e hordonats jatsecia empero que si an los dits capitolls anant posats seran posades algunes rahons que mostraran eser mase grasos ho superfusos ja per tot aço no deuen eser agudes totalment per inpertinents ne per infrustuoses (*sic*) com per (*iter* per) aquestes poden eser vistes e compreses les hostilitats e inhotilitats tant com toque an lo fet de les monedes».

Ib., *exp.* del text: «Com tots los Reys princeps e regidors de regnes e terres de christians...».

Fol. 104r, *exp*.: «... com tota moneda menuda que sia fora della ley dell tern deu eser hinibida corer per tot lo regna darego si fer se pora pro almenys an lo principat de Barchinona e de les altres monedes groses sia remes a les leys de la terra».

2. Identificació de l'autor i obra: Arnau Capdevila, *Tractat de les monedes.*

3. Altres manuscrits: Barcelona, AHMB, ms. Diversorum 6, f. 62-94; Arxiu de la Catedral, ms. 168, fol. 3r-25v.

4. Catàlegs i bibliografia: BOOCT (1984) cnum 557; BITECA (1996-2004) manid 1385 cnum 557.

5. Edició: Josef Salat, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña,* Barcelona, Antonio Brusi impresor 1818, t. II, p. 60-71.

VI

1. Fol. 104v, *inc.*: «Nota avui LXVIII florins darego pesen I march de perpinya...»

Ib., *exp*.: «... Item III^{m} CCLXXVI sous menuts de tern deuen pasar I quinta dret pero are nia mester grasos IIII^{m} CCLXVIII o CL».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Nota sobre evaluació del pes de diverses monedes catalanes.*

3. Altres manuscrits: Barcelona, AHMB, ms. Diversorum 6, folis 62-94.

5. Edicions: Josef Salat *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña*, Barcelona, Antonio Brusi impresor, 1818, + II, p. 60-71.

I-VI

4. Catàlegs i bibliografia: Tammaro De Marinis, *La biblioteca napoletana dei rei d'Aragona. Supplemento, tomo I – Testo,* Verona, Stamperia Valdonega 1969, 257-258.

IV. Caixa d'escriptura

I

1. Caixa d'escriptura: 130 × 195, a dos corondells, línies diverses. Impaginació: 25 + 57 + 16 + 57 + 50 × 35 + 195 + 55. En pàgines plenes, de 41 a 44 línies.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificfació horitzontals, línies d'escriptura de justificacio a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra: a) Folis 1-38: gòtica cursiva, de tres mans: 1ª, folis 1-9r; 2ª, folis 9v-28v; 3ª, folis 29r-38v. b) Folis 38r-43r, lletra humanística d'una sola mà, amb influències de la bastarda i reminiscències de la cancelleresca. Rúbriques d'una altra mà.

5. Decoració: Capitals no executades, assenyalades amb lletres de guia. Rúbriques. Majúscules amb tocs de vermell a l'inici i a l'interior dels paràgrafs.

7. Segell de la Bibliothèque Royale al foli 1r.

11. Revisions i correccions *passim*. Addicions de text als marges als f. 2r, 5r, 13r, 14v, 16r.

II

1. Caixa d'escriptura: 130 × 195, a dos corondells, de 32-34 línies en corondells plens. Impaginació: 25 + 57 + 16 + 57 + 55 × 35 + 195 + 60.

2. Tipus de ratllat: Com supra, n. 191.

3. Tipus de lletra: Com l'anterior i de la mateixa mà. Rúbriques d'una altra mà.

5. Decoració: com l'anterior. Citacions subratllades en vermell.

11. Revisions i correccions: No se n'hi veuen.

Addicions de text als marges: F. 48rv, *alia manu.*

III

1. Caixa d'escriptura: 30 + 57 + 16 + 57 + 53 × 35 + 195 + 60.

2. Tipus de ratllat: Com supra, n. 191. Línies 32-33 a corondell ple.

3. Tipus de lletra: Escriptura humanística amb influència de la bastarda i reminiscències de la cancelleresca, com l'anterior, i de la mateixa mà que escriu a partir del f. 39r.

IV

1. Caixa d'escriptura: 130 × 195. Impaginació: 30 + 57 + 16 + 57 + 53 × 34 + 195 + 57.

2. Tipus de ratllat: Com supra, n. 191. Línies 38-40 a corondell ple.

3. Tipus de lletra i mans:

a) Folis 77v-87ra; 88ra, línie 4ss-93vb: Escriptura cursiva humanística força descurada; el mateix copista transcriu els títols de capítol.

b) Folis 87rb-88ra; línies 1-3: Escriptura humanística cursiva més acurada; el mateix copista copia els títols de capítol.

5. Decoració: Espai en blanc per a rúbriques.

V-VI

1. Caixa d'escriptura irregular, d'uns 160 × 222, a columna tirada. Impaginació de foli 95r: 25 + 160 + 20 × 20 + 222 + 25. Al foli 94 hi ha una pauta de dos corondells, però ha estat emprada per a escriure-hi a columna tirada, com a la resta de la secció.

2. Tipus de ratllat: Com supra, n. 191.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura cursiva humanística, amb influències de la bastarda, d'una mateixa mà.

7. Segell de la Bibliothèque Royale al foli 1r i al 104v.

11. Revisions i correccions freqüents. Al foli 96r, dues notes marginals que són addicions al text. El darrer paràgraf de l'obra, f. 104r, també pot ésser una addició.

12. Notícies històriques: Al f. 105v, mutilat per la cisalla, nota de mà italiana: «principe de Visengnano» (= Girolamo Sanseverino, príncep de Bisignano, company d'Antonello Petrucci, secretari i primer ministre de Ferran I de Nàpols, condemnat per lesa majestat i executat amb Petrucci i d'altres el 15 de maig de 1487).[185]

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Bo. Forats de corc als folis inicials i finals. Taques d'humitat als marges.

2. Datació: Les filigranes del paper i l'escriptura orienten cap als anys centrals del segle XV.

3. Origen: Catalano-italià.

4. El ms. fou probablement escrit a Itàlia, com a una mostra representativa de la literatura moral que es produïa a la Corona d'Aragó. Fou adquirit pel

185. Cf. Tammaro de Marinis, *La biblioteca napoletana dei re d'Aragona*, volum I, Milano, Ulrico Hoepli 1952, 41, 180; *Supplemento. Tomo I – Testo,* Verona 1969, 251-259.

príncep de Bisignano i, a la seva mort, integrat a la biblioteca dels reis aragonesos de Nàpols. Alguns dels mss. dels reis aragonesos napolitans van passar a França després de la guerra de Carles VIII; d'altres per venda d'Isabel, vídua de Frederic III, a Lluís XII. Un duc d'Orleans va recollir part dels fons dels reis aragonesos de Nàpols, formats pels reis Alfons IV [I], (1435-1458) i Ferran I (1458-1494). El nostre manuscrit fou un d'aquests, puix que es trobava a la biblioteca de Blois, propietat d'aquesta branca de prínceps francesos, quan el rei Francesc I de França la va fer adjuntar a la biblioteca reial de Fontainebleau, fundada per ell. D'aquí passà en el seu moment a la Bibliothèque Royale de França.

Cf. L. Delisle, *Le Cabinet des Mss*., I, 229-230.

197

8. Girona, Arxiu Capitular, ms. 57, fol. 1r-38r.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 293 × 30.

b) Material: Ànima de cartró, coberta de pergamí vell esgrogueït i tacat.

c) Indicacions escrites: Contratapa II, marge dret, etiqueta: «Biblioteca Catedralicia | de Gerona | Olim 58 | Sing 20, e, 18». Dessota, escrita en llapis, signatura donada per Pere Bohigas durant la guerra dels Tres Anys: «Ms. 58 | I-IV-12».

2. Llom del mateix pergamí, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis que no formen seccions exteriors.

b) Darrerament (any 2010), en procedir a la reordenació i fixació dels manuscrits de l'ACG, hom ha afegit al capdavall del llom una etiqueta quadrada de paper blanc, amb la signatura actual del ms. en caràcters d'ordinador: «ACG | Ms | 57».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I + 3 talons, que són fulls d'anotacions econòmiques dels anys 1445ss. El foli de guarda inicial I és un full d'anotacions econòmiques de finals del segle XVI, en una de les quals es llegueix molt clarament: «M D LXXXVI». Al final, II folis de guarda.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el foli i els talons de guarda d'uns 93 mm. d'amplada.

e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió: Data: Finals del s. XVI o principis del s. XVII.

II. Cos del volum

1. Composició material. Ms. miscel·lani.

2. Matèria: Paper.
4. Folis: I + XXXVIII + [I²-XXXVI²] + 2.
5. Dimensions: 220 × 293 × 20.
6. Plecs: 1) Plec de 7 × 2, folis I-XIV, amb reclam: «peccas per».
2) Plec de 7 × 2, folis XV-XXVIII, amb reclam: «si es gran».
3) Plec de 6 × 2, folis XXVIIII-II², sense reclam.
4) Plec de 7 × 2, folis III²-XVI², sense reclam.
5) Plec de 7 × 2, folis XVII²-XXX², sense reclam.
6) Plec coix de 6/2, folis XXXI²-2.

Els plecs són reforçats amb tires de pergamí en la seva part central; alguns també en la seva part externa. Molts folis tenen reforços de paper en la part que els uneix al llom.

8. Foliació: La primera foliació és amb rúbrica fins al foli XXVI, després segueix en tinta sèpia. La segona numeració és de la mateixa mà i tinta sèpia.
9. Numeració de plecs: No se'n veu rastre.
10. Filigranes: a) Folis I¹-XXVIIII¹, XXXII¹, XXXIIII¹, del bou amb banyes, semblant a Valls i Subirà 1197, datada a partir del 1423.
b) Folis XXX¹, XXXIII¹, XXXVIII¹-XXXVI² i folis de guarda finals, filigrana de les muntanyes, semblant a Briquet 11689, datada a partir del 1411-1412.
11. Forats per al ratllat, circulars.
12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. Contingut literari

I

1. Folis I-XXXVIII. Fol. Ira, dalt de tot: «Ihesus Christus». Fol. Ira, *inc.* [*rúbrica*]: «Lo present tractat conte en si compendiosa doctrina a cascu de uiura justament e de regir qualseuoll offici publich lealment e diligent [*fi de rúbrica*]. En nom de deu he dela verge madona santa Maria mara sua E de tots los sants e santes de peradis lo present tractat conten en si compendiosa doctrina ço es abreujada doctrina a quiscun de viura justament e de Regir quaseuol offici publich leyalment e diligent. La qual doctrina es ordonada per vn frara religios ha lahor e gloria de Deu he per pregaries e informacio specialment dells dejus scrits e generalment de tots altres als quals plaura la dita doctrina...».
Fol. Irb, *exp.* del pròleg: «... E saguex sa la primera partida».
Ib., *inc.* del tractat: «Com la doctrina induex cascun a esser bon per autoritat e per eximpli. Lo Religios aquest estant en collatio ab alguns Ciutadans qui en lo Regiment e en los officis de lur Ciutat...»

Foli XXXVIIva, *exp*. del tractat: «... E per ço tot ho sotsmet a esmena de qui mes e miylls hi entene que jo, asenyaladement a esmena de sancta mare sgleya. E en aquesta manera e per aquesta condicio ho compli lo dit frare. Quin hage bon gordo de nostre seynor Deu [*rúbrica*:]. Amen [*fi de rúbrica*]».

Ib., inc. de la taula: «Lo present tractat conten en si compendiosa doctrina a cascu de viure justament e de regir qualseuol offici public leyalment e diligentment...»

Fol. XXXVIIIrb, *exp.* de la taula: «... Prechs e atorgament de esser meses en scriptura les paraules daquesta conclusio».

Foli XXXVIIIv buit.

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo Eximenis [Ramon Soler?], *Doctrina compendiosa.*

4. Catàlegs i bibliografia: J. Villanueva, XII, 121; BITECA (1995-2004) manid 2023 cnum 2635.

II

1. Foli I²-XXXVI². Foli I², dalt de tot: «Jhesus». Fol. I²ra, *inc.*: «Amonestat per pregaries de molts frares del orde nostra e de diuerses escolans quel joch dels squachs, qui representen lo regimen e batala humanal, del qual joch auia preycat en sermo per mi fet a personas noblas e populars, degues posar en scrit...».

Fol. XXXVI²rb, *exp.*: «... car lo Roch qui es a la part dreta per qui es presentat lo veguer del Regna no podia ben proueir al Regne si no era per lo esquach pehon qui es dit laurador qui ha sembrat e procurada vianda al regna».

2. Identificació de l'autor i obra: Jaume de Cessulis, *Libre de bones custumes dels homes e dels officis dels nobles* o *Llibre del joc dels escacs.*

3. Altres manuscrits: BNM, ms 921; Carpentras, Bibl. Inguimbertine, ms. 951; BAV, Vat. lat. 4801; ACA, Sant Cugat ms. 41; BUB, ms. 239.

4. Catàlegs i bibliografia: Kaeppeli, II, 311-318; Alexandre Bataller Català, *El «Liber de Moribus Hominum et Officiis Nobilium super Ludo Scachorum de Jacobus de Cèssulis: una introducció a l'estat de la qüestió,* memòria de llicenciatura dirigida pel Dr. Albert Hauf i Valls, Universitat de València 1995; Jaume Riera i Sans, *El Cessulis, un llibre oblidat*, dins «Revista de llibreria antiquària», 8 (1984), 8-13; BITECA (1995-2004) manid 2023 cnum 1786.

5. Edicions: a) *De les costumes dels homes e dels oficis dels nobles sobrel Joch dels Escacs.* Compost per frare Jacme Cessulis. Translatat de latí. Estampada per primera volta la versió catalana, treta d'un ms. del quinzèn segle, per cura de Mestre Joseph Brunet, bibliòfil, Barcelona, *L'Avenç* 1900, 159 p.; b) *Libre de bones costumes dels homens e dels oficis dels nobles*: sermó d'en Jaume Cessulis sobre lo joch dels scachs, trelladat en lo XV^en^ segle a la llengua catalana, Barcelona, Imp. Altés 1902, 119 p. (Palau 54224).

Prepara l'edició crítica de la traducció catalana A. Bataller Català.

Foli XXXVIIIv buit.

IV. Escriptura

I

1. Caixa d'escriptura: 143 × 202, a dos corondells, de 30-34 línies (folis I-XXIX) i de 36-40 (folis XXX-XXXVIII). Impaginació: 25 × 61 × 21 × 61 × 50 + 26 × 202 × 60.

2. Tipus de ratllat: Com l'anterior.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica cursiva amb infuències de la bastarda, d'una mateixa mà, dels folis I al XXVIIIIvb. Una segona mà escriu des del foli XXVIIIIvb, cap a la meitat de la columna, fins al f. XXXVIII^{2}, amb lletra bastarda més atapeïda i de traç recte més acurat.

II

1. Caixa d'escriptura: 145 × 200, a dos corondells, de 33-36 línies. Impaginació: 20 × 60 × 20 × 60 × 60 + 37 × 200 × 57.

2. Tipus de ratllat: Com l'anterior.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtica catalana amb influències de la bastarda, d'una mateixa mà.

5. Decoració: a) Capitals vermelles, rúbriques i calderons vermells; a l'interior dels paràgrafs majúscules amb tocs de vermell.

b) Capitals previstes i no realitzades; algunes lletres caudades.

6. Notes i signes de nota: fol V^{1}rb, XVII^{1}va, XX^{1}va, XXVIII^{1}va-XXVIII^{1}va, XXXI^{1}va-XXXIIII^{1}rb; II^{2}va-VIII^{2}vb, XI^{2}vb, XIII^{2}vb, XV^{2}vb-XIXrb, XXII^{2}ra-XXVIII^{2}vb, XXX^{2}vb-XXXII^{2}rb, XXXIIII^{2}rb-XXXV^{2}va.

9. Copistes: tres.

10. Revisions i correccions: fol XV^{1}va.

11. Antigues signatures: «20,e,18», «I-IV-12».

12. Notícies històriques: El 1936 fou incorporat a la «Biblioteca de Girona». El 1939 fou retornat a l'ACG.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Els primers folis, molt fatigats, ja hagueren d'ésser reforçats en el moment de la relligadura. Hi ha algun estrip, tant a les cobertes com a l'interior del ms., però en conjunt l'estat actual és correcte.

2. Datació : S. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: És a la Catedral de Girona almenys des del segle XVIII.

198

9. Barcelona, Arxiu de Santa Maria del Mar (BC, Arxiu fotogràfic Miquel i Planas, capsa 23), fotogrames 1b-57a [fol. 1r-56v]

Cf. supra, n. 49.

b) Fragment

199

10. Tarragona, Arxiu Arxidiocesà, Fragments de mss., carpeta 35

I. Enquadernació

1. Cobertes constituïdes per una simple camisa de paper agrisat. a) Mides de superfície i gruix: 145 × 210.

b) Material: Paper, amb filigrana «J. Almirall».

c) Indicacions escrites: Coberta I, dalt de tot, escrit a mà: «(*en tinta i subratllat*) Francesc Eximenis (*en llapis i sense subratllar*) Carpeta 35 | (*en tinta i subratllat*) Fragment final de l'art de viure justament | e regir legalment la cosa publica».

4. Conclusió. Data: Segle XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit sense relligar, factici

2. Matèria: Pergamí i paper

4. Folis: Dos folis de pergamí, 6 folis de paper

5. Dimensions: Els folis de pergamí amiden 165 × 222; els folis de paper, 150 × 222.

6. Plecs: 1) Bifoli de pergamí, folis [1]-[2], sense reclam

2) Plec de 3 × 2, folis [3]-[8], sense reclam.

En el bifoli de pergamí la disposició és: pèl-carn, carn-pèl. Tant el bifoli de pergamí com el plec de paper transmeten textos seguits.

8. Foliació desapareguda.

9. Numeració de plecs: No se'n veu rastre.

10. Filigrana de l'enclusa del tipus BRIQUET 5956, documentada a Florència els anys 1450-1452, amb variants similars a Utrecht els anys 1425-1432, i a Augsburg el 1463.

11. Forats per a la construcció de la caixa d'escriptura, rodons, incisos a partir del recto dels folis.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom: 1111 2222; i en sec: >>>><<<<.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis [1]-[2]. Fol. [1]r, *inc.:* (*initio mutilus*) «... dos manaments son justs e sants e vosaltres obseruants aquells fets e farets actes de pura justicia ara mostremo. Primerament en lo primer manament deman vos qual es lo major e pus sobira be que esser puxe en lo sell e en la terra ells respongueren deu. Gran veritat dehits dix lo ffrare Donchs com deu sia lo major e pus sobira be...»

Fol.[2]v, *exp.:* «... deu qui es millor e poderos de donar ho a tots e quascun complidament. Et donchs pus res noy va del teu leugerament ho pots e deus voler per... (*fine mutilus*)»

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo EIXIMENIS [Ramon SOLER?], *Doctrina compendiosa, I, cc. VII-IX.*

4. Catàlegs i bibliografia: Glòria SABATÉ, Lourdes SORIANO, *D'inèdits i retrobats: el* Llibre dels àngels, *la* Vida de Jesucrist *de Francesc Eiximenis i el context de la seva difusió,* dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 447-461.

II

1. Folis [3]-[5]. Fol. 3r, *inc.:* «(*initio mutilus*)... he dit dessus esser fahedor par a vosaltres just e rahonable E per contrari si ço que jous he declarat no esser fahedor deu esser Aço dich aci que sius plau res que faça millorar faria ço que deu me administrara Respongueren tots los ciutadans en bona fe e leyal a nosaltres appar que tot sia rahonable e just e molt profitos a les animes de cascuns e a tota la cosa publica...»

Fol. [5]v, *exp.:* «... E assenyaladament a esmena de santa mare esgleya E en aquesta manera e ab aquesta condicio ho compli lo dit frare quin haja bon guardo de nostre senyor deu Amen | Ffinito libro sit laus gloria christo amen. Qui scripsit scribat et semper cum domino viuat».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Doctrina compendiosa, II, cc. XXI-XXII.*

III

1. Folis [6]-[8]. Fol. [6]r, *inc.:* «(*initio mutilus*)... de recitatione horarum Sed quid de laycis qui intersunt diuinis officiis nec intelligunt que leguntur. Respondeo debent esse sub silencio et rogare deum vt omnes lecciones et psalmi et cantus qui dicuntur in ecclesia prosint sibi et aliis ad salutem...»

Fol. [8]v, *exp.:* «... De excomunicacione | Maior excomunicacio est pena qua quis eficitur extra comunionem sanctorum et extra comunionem fidelium et ista nunquam debet infligi nisi pro peccato mortali. Minor autem excomunicacio est pena qua quis extra comunionem tantum sacramentorum et ista bene incurritur sine peccato mortali, puta quando aliquis participat cum excomunicato maiori excomunicacione extra de sen. ex. | De irregularitate... (*fine mutilus*)».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *De recitacione horarum, de obseruacione silencii, de custodia lingue, de impedimentis sacre comunionis, de pollucione, de jejunio, de penitentia de contritione, de peccatis, de ministro confessionis, de presidentibus, de confessione, de absolucione, de excomunicacione, de irregularitate.*

El fet que el tercer text comenci mutilat demostra que el plec és fragmentari en aquest sector i que li manca almenys un full central. En aquest cas, el plec hauria estat originàriament de 4 × 2. A part d'aquest hipòtesi econòmica, també és possible que li manquin fulls inicials i qui sap si més d'un full central.

IV. ESCRIPTURA

I

1. Caixa d'escriptura: 94 + 131, a columna tirada, de 27 línies a pàgina plena. Impaginació del foli [1]r: 25 + 94 + 45 × 31 + 131 + 70.

2. Tipus de ratllat. Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtico-bastarda cal·ligràfica del segle XV, d'una sola mà.

5. Decoració: Caplletres previstes i no realitzades. Rúbriques en lletra gòtica cal·ligràfica. A l'interior dels paràgrafs, majúscules amb tocs de vermelló. Lletres caudades també amb tocs de vermelló.

6. Notes: Al marge superior del foli [1]r, restes d'escriptura del segle XVI, raspada i gairebé il·legible: «Andreu Sa...». Al marge inferior del mateix foli, hom llegeix aquesta nota posada a l'inrevés: «Die 18ª aprilis anni 1517mi [?] et Guillemus Sarranill manumissores testamentarii anthoni armangoli acceperunt pro sui debito 100 libras [... ...] de aliis bonis acceperunt 33 solidos pro vnoquoquo anno...». Al marge superior de foli [1]v, escrit en llapis durant el segle XX: «Vallmoll», indicació de procedència.

9. Copista únic.

II

1. Caixa d'escriptura: 90 × 145, a columna tirada, de 24-27 línies. Impaginació del foli [3]r: 26 + 90 + 37 × 29 + 145 + 47.

2. Tipus de ratllat: Com l'anterior. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura cursiva humanística, amb influències de la bastarda, de la segona meitat del segle XV, d'una sola mà, distinta de l'anterior.

5. Decoració: Caplletres previstes i no realitzades.

6. Notes marginals d'altres mans, generalment sobre el contingut dels paràgrafs.

9. Copista únic.

III

1. Caixa d'escriptura: 90 × 146, a columna tirada, de 22-26 línies. Impaginació del foli [6]r: 23 + 90 + 36 × 25 + 146 + 47.

2. Tipus de ratllat: Con l'anterior. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura bastarda del segle XV ben entrat, distinta de les anteriors.

5. No hi ha decoració.

9. Copista únic.

I-III

10. Revisions i correccions: No se'n veuen.

12. Notícies històriques: El bifoli de pergamí havia format part d'un manuscrit al qual el lligaven quatre nervis, tal com delaten els forats per al cosit que el bifoli presenta en el seu llom. Altres forats practicats molt aprop del llom, pero no en la seva ranura, revelen que fou fet servir com a carpeteta per a contenir papers, que hi foren cosits. Ho confirma el fet que devers la part central del llom, a banda i banda hom llegeix: «1531| v p 1532», probable indicació cronològica del contingut del pergamí convertit en carpeta. D'altra banda, cal fer notar que la diferència d'amplada dels dos fragments i la diversitat de les seves escriptures fan evident que ens trobem davant les desferres de dos còdexs diferents de la *Doctrina compediosa,* tots dos del segle XV i tots dos relacionats amb la rectoria de Vallmoll.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Correcte, encara que el bifoli de pergamí és notòriament fatigat i el foli [1] té una taca al marge dret, vist des del recto, que dificulta la lectura del text tant en el recto com en el verso.

2. Datació: Mitjan segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència. Els dos fragments provenen de la parròquia de Vallmoll. Els anys trenta del segle passat foren incorporats a l'Arxiu Arxidiocesà.

II. Tractat de la Passió

200

1. BNM, ms. 4327

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 145 × 207 × 40

b) Material: Pergamí esgrogeït

c) Indicacions escrites: Contratapa I, a dalt, en llapis i tatxat: «P 106». Dessota més petit, en tinta i tatxat: «P. 131». De la mateixa lletra del s. XIX i en la mateixa tinta, a sota: «Del Conde de Cervellòn». Dessota, etiqueta enganxada amb inscripció: «P. 131». Contratapa II, a dalt, etiqueta de plàstic de la BN amb codi de barres.

2. Llom del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Enquadernació arxivística. Tècnica de relligadura amb teler, quatre nervis directament cosits a les tapes, que surten a l'exterior per la part superior i inferior del queix de les dues tapes, i formen cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1)-5) inscripció en tinta marró i lletra gòtica cal·ligràfica: «Tractat de la passió». Sota aquesta inscripció, en lletra del s. XVI, ocupant les seccions 2) i 3), altra inscripció: «F. Frances Eximenez». Al capdavall de la secció 5) etiqueta amb la cota actual: «Mss. 4327».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: IV + IV, amb filigrana del cercle amb aspa interior, sobrepujat d'un trèvol i acabat amb una pera sospesa. El tros visible de la filigrana és a la zona del plegatge, de manera que es tracta d'una filigrana embeguda en el llom, de la qual només veiem una tercera part. Es pot tractar d'una filigrana relacionable amb la de Briquet 3269, documentada a Coni el 1565, de la qual la del nostre ms. seria una variant. El foli de guarda primer inicial i el darrer final són reforçats amb defenses de pergamí escrit. Al foli de guarda inicial Ir, dalt de tot, timbre de la BN. Al verso, enlaire i al marge esquerre, etiqueta de paper amb la signatura actual del ms.: «Mss. | 4327».

b) Tancadors de cintes de pergamí. Resten únicament els dos de la part superior.

e) Capçalera dalt i baix.

4. Conclusió: Data: La filigrana dels folis de guarda orienta cap a la segona meitat del segle XVI.

II.Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit homogeni
2. Matèria: Paper
4. Folis: 135 × 202 × 40
5. Dimensions: IV + 152 + IV
6. Plecs: 1) Plec de 4 × 2, folis 1-8, amb reclam: «multi».
2) Plec de 4 × 2, folis 9-16, amb reclam: «hu. e».
3) Plec de 4 × 2, folis 17-24, amb reclam: «-tat es».
4) Plec de 4 × 2, folis 25-32, amb reclam: «esperen».
5) Plec de 4 × 2, folis 33-40, amb reclam: «que longua-».
6) Plec de 4 × 2, folis 41-48, amb reclam: «portant».
7) Plec de 4 × 2, folis 49-56, sense reclam.
8) Plec de 4 × 2, folis 57-64, amb reclam: «nouel».
9) Plec de 4 × 2, folis 65-72, amb reclam: «ell ma-».
10) Plec de 4 × 2, folis 73-80, amb reclam: «dinume-».
11) Plec de 4 × 2, folis 81-88, amb reclam: «-xi fer-».
12) Plec de 4 × 2, folis 89-96, amb reclam: «dare».
13) Plec de 4 × 2, folis 97-104, amb reclam: «a uos».
14) Plec de 4 × 2, folis 105-112, amb reclam: «e a ella».
15) Plec de 4 × 2, folis 113-120, amb reclam: «nostra».
16) Plec de 4 × 2, folis 121-128, amb reclam: «compa-».
17) Plec de 4 × 2, folis 129-136, amb reclam: «oculi».
18) Plec de 4 × 2, folis 137-144, amb reclam: «draps».
19) Plec de 4 × 2, folis 145-152, amb reclam: «partit».

8. Foliació contínua, a llapis, del s. XX, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: no se'n veu rastre.

10. Filigrana: de les muntanyes sense encerclar sobrepujades de creu, semblant a la de Briquet, III, 11726, datada a partir del 1428/1429.

12. Sistema de ratllat en tinta malva i sèpia: 1111 2222. Primera línia escrita.

III. Contingut literari

Dalt de tot, en lletra del s. XVI entrat: «A. F. Francisco Eximénez Valentino» [mateixa mà que ha escrit el nom de l'autor al llom].

1. Folis 1-152. Fol 1, *inc*. (*rúbrica*): «Comença un tractat de la passio a manera de sermo (*fi de rúbrica*). Attendite et uidete si est dolor sicut dolor meus. La esglesia santa mare nostra trobant se en tanta dolor e uiduitat per la

abçencia e mort del seu amat espos seynor e gouernador nostra lo seu dol en totes les coses a ella posibles segons ueu...».

Foli 152v, *exp*.: «... e axo fa creixer (*expunct* a mi) la dolor e pena mia que a tanta dolçor e bondat yo aia gosat offendre morir deguera yo iohan e no negar lo meu seynor e mestre qui tan carament me auia amat en la uida sua lo e seguit e seruit en totes les peregrinacions sues e dell nom so [partit]...» [*fine mutilus*].

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Tractat de la passió* (= cc. 142-228 de la *Vita Christi* d'Isabel de Villena, mutatis mutandis].

4. Catàlegs i bibliografia: MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 659-660, nº 153; BORDONA 54; MARTÍ, *Notes descriptives*, 371-372; AIA 24 (1925) 126; 36 (1933) 261-256; CASTRO, 301-302; IGMBN M, t. X, 337; Albert HAUF, *Text i context de l'obra de sor Isabel de Villena,* València, Consell Valencià de Cultura 1991, 104-105; reeditat el 1996.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 92 × 140, a columna tirada, de 26 línies. Impaginació: 18 + 92 + 25 × 20 + 140 + 41.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. UR = 5,3.

3. Tipus de lletra i mans: Bastarda de la primera meitat del segle XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams verticals ajustats a la línia vertical de justificació del marge dret.

5. Decoració: Inicial blava i vermella amb gran filigrana malva i vermella tot voltant. Capitals en vermell i blau alternades amb petites filigranes malves i vermelles repectivament alternades. Rúbriques en vermelló. Textos escripturístics subratllats en vermell. Calderons blaus i vermells alternant-se.

6. Notes, manicula i signes de nota: 22r, 88r, 93v-95r, 114v, 134v-136v, 140v-141v.

7. Timbres de la BNM als folis 1r, 12r, 31r, 46r, 81r, 107r, 127r, 148r.

10. Revisions i correccions: fol 5r, 8v, 9r, 11r, 12v, 17v, 18r, 21r-22v, 25v, 28r, 32v, 37v-40r, 48v, 51r, 97v, 106r, 115r, 117r, 145v, 150r, 152v.

11. Antigues signatures: «P 106, P. 131».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Bo, si es fa abstracció del fet que des del foli 30 al foli 120 el ms. és molt afectat per una taca d'humitat. Del foli 49 al 70 la taca dificulta la lectura d'algunes ratlles a cada pàgina, però es pot llegir.

2. Datació: Primera meitat del s. XV, anterior a 1450.

3. Origen valencià?.

4. Propietaris i procedència: Va pertànyer al comte de Cervelló.

III. De providència sobre consell

201

1. Barcelona, BC, ms. 2012, fol. 43r-50v.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 210 × 300 × 17.

b) Material: Ànima de pasta, coberta de pell de color marró estampada.

c) Indicacions escrites: Contracoberta I, a dalt, centrat i en llapis: «consells morals». Contra coberta II, angle inferior dret: Timbre de la BC | (*en tinta*) «Fol. | Ms. 2012». Més avall, en llapis: «11-V-».

d) Elements decoratius: A les dues cobertes: Ferros en sec: Dos rectangles fets a base de bordó i mitja canya, amb sanefa interior. Inscrit en el rectangle interior, rombe de doble cantó fet també a base de bordó i mitja canya i sanefa interior. Cada angle interior del doble rombe porta un ferro daurat en forma de flor. Al centre, escut de Sant Jordi daurat, amb flors als vèrtexs.

2. Llom de la mateixa pell. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant quatre nervis interns que en treuen altres tants d'externs, formant cinc seccions exteriors

b) Descripció de les seccions: 1)-5) ferros daurats de forma circular.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I, de paper amb filigrana de Francesc Pasqual o d'Esteve Ferrer, segons com s'interpretin les dues lletres ficades dins el cercle inferior. Al cercle superior, amb creixent, hi ha una «N». Entre els dos cercles, escut partit amb banda, amb torre portada i emmerletada a cada partió; no la trobem repertoriada. El foli de guarda final duria filigrana de la creu dins cercle acabat en punta, amb dues inicials a sota, de traç simple, que poden ésser dues «g», una més gran que l'altra. S'assembla al tipus Briquet 5680, datada a Siracusa el 1582, i Briquet 5688, datada a Perpinyà el 1596. També es pot relacionar amb el tipus O. Valls i Subirà, *La historia del papel en España. Siglos XVII-XIX,* Madrid 1982, n. 15, datada l'any 1617. Al foli de guarda final Ir, angle inferior dret, escrit en llapis, número de registre del volum: «R. 894».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls daurats.

e) Capçalera íntegra a dalt, destruïda a baix; capçada a dalt i a baix.

g) Llavis de la mateixa pell.

4. Conclusió. Data: Segle XVI tardà o XVII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.

2. Matèria: Paper
4. Folis: I + 50 + I.
5. Dimensions: 200 × 283 × 13.
6. Plecs: 1) Plec de 9 × 2, folis 1-18, amb reclam: «las ditas leys».
2) Plec de 11 × 2, folis 19-40, amb reclam afollat: «Guillermas».
3) Plec de 5 × 2, folis 41-50.

Al foli 39r, marge inferior, escrit en tinta negra d'una mà del s. XVIII o XIX: «nomen pronomen et verbam (*sic*)».

Al foli 50v, marge superior, escrit en llapis i d'una mà moderna: «11.100/4500».

8. Foliació doble, contínua, del segle XX, a llapis i en xifres aràbigues, als angles superior dret i esquerre del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: No se'n veu rastre.

10. Filigrana de les fletxes creuades sobre cercle, del tipus BRIQUET 6303, datada a Roma entre 1462 i 1474.

11. Forats rodons, de punxó, incisos des del recto per a definir la caixa d'escriptura, ubicats al capdamunt de les línies verticals de justificació i visibles arran del marge superior. En algun foli també se'n veuen al marge inferior.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom: 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1-17. Fol. 1r, *inc., initio mutilus:* «... que totas las ayguas ixan de la mar e totas i tornan e totas las personas son fetas de la tera he totas hi tornan enla tera E jo dix salamo conexent las miserias e las tribulacions del mon lov mes los morts que los vius...».

Fl. 17v, *exp.:* «...».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc DE SANTCLIMENT, *Flors de virtut, final del capítol II – capítol XXV, incomplet*.

4. Catàlegs i bibliografia: C. FRATI, *Ricerche sul «Fiore di virtú»,* dins «Studi di Filologia Romanza», VI (1893), 247-447; M. CASELLA*, La versione catalana del «Fiore di virtú»,* dins «Rivista delle Biblioteche e degli Archivi», XXXI, (1920) 1-20, reeditat dins *Saggi di letteratura provenzale e catalana,* a cura de G. SANSONE, Bari, Adriatica Editrice 1966, 292-306. Cf. també l'estudi introductori d'Anna CORNAGLIOTTI, en l'*o. c.* tot seguit.

5. Edicions: a) Lleida, Henrique Botel 1489; b) Lleida, Henrique Botel 1490; c) Barcelona, Diego de Gumiel 1495; d) Girona, Joan de Valdés 1497; e) Anna CORNAGLIOTTI, *Francesc de Santcliment, Flors de virtut,* Barcelona, Editorial Barcino 1975 (E. N. C., A-108), 224 p.

II

1. Folis 18r-42v. Fol. 18r, *inc., initio mutilus:* «... grans ladronicis e robarias Car los ladronicis son patits regnas segons que possa Sant Agosti en lo quart libra de la trinitat da deu Capitol quart introdoit lo exempla de alaxandra edel cosari lo qual axempla molt pus planament e pus plana es racitat en lo ters libra delas afeccions dells phisolofs on se diu que com vn cosari fos pres e portat dauant alasandra e lo dit alaxandra lo interrogas per que anujaua e infastaua la mar Respos ab franca contumasia e postposada tota tamor...».

Fol. 42v, *exp., fine mutilus:* «... Consemblant cossa diu el mateix delas obras delas virtuts en la present vida en la gloria abdeuenidora en lo XIIII libra de la Trinitat Capitoll IX e en lo XII libra sobra lo genesi a la letra ans de la fi del libra dient les virtuts del coratge en laltra mon no son treballosas Car ali la tampransa no trabalara en rafranar la cobejansa...».

2. Identificació de l'autor i obra: Joan DE GAL·LES, *Breviloqui, mutilat del principi i del final.*

3. Altres manuscrits: Barcelona, BC, mss. 48 i 269; Arxiu del Palau VII

4. Catàlegs i bibliografia: C. GUARDIOLA, *Juan de Gales, Cataluña y Eximenis,* dins «Antonianum», 64 (1989), 330-365.

5. Edició: Norbert D'ORDAL, *Joan de Gal·les. Breviloqui,* Barcelona, Editorial Barcino 1930 (E. N. C., 28), 176 p. El nostre manuscrit abasta des de la pàgina 25, línia 12 fins a la pàgina 153, línia 13 de l'edició.

III

1. Folis 43r-50v. Fol. 43r, *inc., initio mutilus:* «... car aquell es aspadient axi com ara molt es bo que scipio que sia capita tant es ardit avist e leyal al inperi mes valra que sia ravocat dela capitania e sia consoll car mes ben vendra al inperi per el elegir a la cossa publica per que el manar la guerra Sia donchs rauocat car pus aspadient necessari e profitabla es...».

Fol. 50v, *exp.* «... Donchs la fi del consell es providensia dient lo Saui Qui aguunt omnia cum consilio reguntur sapientia Omnia igitur agenda sunt cum consilio si providentes si providi si vtilles si sani si morales et virtuosi volumus esse. E hoc ancara si volem resemblar a nostre deu e prinsep omnipotent del qual diu san Pau quod omnia operatur secundum consilium voluntatis sue Con sia regla de totas las voluntats e art e liuel de tot nostra voler».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Tractat fet de providència sobre consell.*

3. Altres manuscrits: Barcelona BUB, ms. 80; Girona, Arxiu Capitular, ms. 56.

4. Catàlegs i bibliografia: Per al conjunt del manuscrit i la seva procedència, cf. Pere BOHIGAS I BALAGUER, *El legado Perdigó,* dins «Anuario de la Biblioteca Central», (1969), 369-370.

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 115 × 168, a columna tirada, de 35/35 línies. Impaginació del foli 38r: 30 + 115 + 51 × 40 + 168 + 69.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació horitzontals, dues línies de justificació verticals, escriptura de justificació a justificació. UR = 4,8.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura humanística cursiva d'una sola i mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Als folis 25r i 30r, caplletres blaves i daurades, amb filigrana plena de colors rosat i malva, i antenes. Capitals vermelles i blaves alternades, amb antenes de colors malva i vermell també alternant. Rúbriques.

6. Notes als folis 1rv, 2v, 5r, 6r, 7r, 8r, 10r-11r, 15r-16r, 17r, 19r, 20r, 21r, 22r, 26v, 32r,-33r, 34rv, 38r, 39r, 40rv, 41rv, 43rv.

7. Timbre de la BC al foli 1r, 50r.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions: Fol. 3v, 6r, 8r, 9v, 11r, 12r, 14r, 16v, 17v, 21v, 23v, 25r, 26r, 29r, 32r, 35r, 36r, 37rv, 38v, 40v, 45r.

V. Conclusió

1. Estat de conservació. La coberta un xic fatigada. Forats de corc. Taques d'humitat.

2. Datació: La filigrana orienta cap al tercer terç del segle XV.

3. Origen català oriental.

4. Propietaris i procedència. Entra a la BC amb el llegat de Manuel Perdigó i Cortès el desembre de l'any 1962.

202

2. Barcelona, BUB, ms. 80, fol. 6ra-39vb.

Cf. supra, n. 40.

203

3. Girona, Arxiu Capitular, ms. 56, fol. 2-5 i X-XXXXIIII.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 220 × 330 × 25.

b) Material: Ànima de cartró, coberta de pergamí groc.

c) Indicacions escrites: Contratapa II, angle inferior dret, etiqueta : «Biblioteca Catedralicia | de Gerona | Olim 56 | Sing. 20, e, 19».

2. Llom del mateix pergamí, ras. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant tres nervis interns, sense formar seccions exteriors.

b) Descripció del contingut: De baix a dalt, en tinta negra i lletra gòtica moderna: «S. XV. De la Prouidencia en lo Consell. Fr. E[i]ximenis». Darrerament hom ha enganxat al final del llom, en l'espai deixat disponible per la inscripció, una etiqueta de paper blanc amb la cota actual del ms: «ACG | Ms |56».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i guarda: I + I. Foli de guarda del final Ir, angle superior dret, en tinta blava: «LXXVII | - 4 | 73 folis» (*autògraf de Jaume Marquès Casanovas*).

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera dalt i baix.

4. Conclusió. Data: Segle XX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Ms. miscel·lani.
2. Matèria: Paper.
4. Folis 5 + LXXVI [en realitat 67, perquè manquen els folis I-IX] + I.
5. Dimensions: 215 × 298 × 18.
6. Plecs: 1) 1 bifoli, folis 2-3, sense reclam.
2) 1 bifoli, folis 4-5, sense reclam.
3) Plec de 6 × 2, folis X-XXI, amb reclam: «quina».
4) Plec de 5 × 2, folis XXII-XXXI, amb reclam: «per lo dit».
5) Plec de 6 × 2, folis XXXII-XXXXIIII, sense reclam.
6) Plec de 6 × 2, folis XXXXV-LVI, amb reclam: «per la».
7) Plec de 6 × 2, folis LVII-LXVIII, amb reclam: «-racio».
8) Plec de 4 × 2, folis LXVIIII-LXXVI.

En el plec 5) hom s'estrompassà la numeració del foli XXXIIII.

8. Foliació: El foli de guarda I i els dos primers bifolis són numerats en llapis i tinta blava i amb xifres aràbigues del 1 al 5. A partir del tercer plec comença una numeració coetània de l'escriptua del ms., en tinta marró i xifres romanes, a l'angle superior dret del recto dels folis, que va des del X al LXXVI.

10. Filigranes: a) Folis 2-5 i XXIX-XXXI, XXXVII, XXXIX de les muntanyes encerclades i somades de creu, semblant a Briquet 11892, datada a partir de 1412.

b) Folis X-XX, XXVII, XXXIII-XXXIIII, XXXXI-XXXXIIII, de la M somada de creu, semblant a BRIQUET 8348, datada a partir del 1406.

c) Foli XXV, de la lletra R somada de creu, semblant a BRIQUET 8941, datada a partir del 1467.

d) Folis XXXXV-LXXVI, de les muntanyes, semblant a BRIQUET 11662, datada a partir del 1432.

12. Sistema de ratllat en sec, >>>><<<<. I a la mina de plom, 1111 2222. En la taula la primera línia no és escrita. En el cos de l'obra sí.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 2-5. Foli 2r, *inc.* (*rúbrica*): «Taula de la present obra en la qual son compreses quatre libres los dos tractant de prouidencia sobre consell laltre vn bell tractat appellat la art de ben morir e apres vna bella confecio compilada per mestre ffrancesch eximenis (*fi de rúbrica*). Capitol primer quina cosa es consell. En cartes (*rúbrica*) XI» (*fi de rúbrica*).

Foli 5r, *exp.*: «Capitol dels peccats contra lo sant spirit en cartes (*rúbrica*) XCVII».

2. Identificació de l'autor i de l'obra: ANÒNIM, *Taula del volum.* La taula indica, doncs, que el volum havia tingut XCVII folis. Els folis LXXVII-XCVII, que contenien el final de l'*Art de ben morir* i tota la *Confessió* manquen del tot.

II

1. Folis X-XXXXIIII. Foli Xra, *inc.* (*rúbrica*): «Tractat fet de prouidencia sobre consell la materia del qual tracte de aquells bons e mals administradors e regidors de coses publiques com ne en quina manera se han hauer en llurs administracions e actes perque la virtut entre aquells sia mes prospera (*fi de rúbrica*). Per tant com lauors la cosa pública es benauenturadament ordenada...»

Foli XXXXIIIIrb, *exp.* «... com sia sobirana regla art e liuell de totes les voluntats creades e de tot nostre voler al qual deu e sobiran senyor nostre ihesu christ sia donada honor gloria e lahor per tota creatura creada per infinita seculorum secula. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *De providència sobre consell.*

3. Altres manuscrits: BUB, ms. 80; BC ms. 2012.

III

1. Folis XXXXV-LXXVI. Foli XXXXVra, *inc.* (*rúbrica*): «Vna molt bella obra appelada le art de ben morir la qual es feta agran utilitat e confort deles

animes de aquells los quals seran posats en lo strem de la mort (*fi de rúbrica*). Per testimoni dela santa scriptura oc e per eximlis (*sic*)...»

Foli LXXVIvb, *exp.* (*rúbrica*): «... Oracio a ihesu christ (*fi de rúbrica*) Molt misericordios senyor ihesu christ fill de deu viu en vnio e virtut de aquella recomendacio que morint en la creu comanist la tua molt sanctissima anima alteu pare celestial te coman a la tua inefable pietat la anima de aquest seruent teu frare nostre...» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Art de ben morir.*

3. Altres manuscrits: ACA, ms. Ripoll 159, fol. 50r-78v; BUB, ms. 80, fol. 52r-83v.

I-III

4. Catàlegs i bibliografia: DURAN IV, 33-34.

IV. ESCRIPTURA

a) *Taula*

1. Caixa d'escriptura: 165 × 180, a columna tirada, de 16-21 línies. Impaginació: 30 + 165 + 25 × 44 + 180 + 75.

2. Tipus de ratllat: A la taula: Quatre línies verticals i dues línies horitzontals de justificació L'escriptura de cada títol de capítol, de l'expressió «En cartes» i del número corresponent del foli - en rúbrica – es distribueix en els tres sectors de la pàgina definits per les línies de justificació verticals. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Humanística del s. XV. El text és d'una mà diferent de la que escriu la resta del volum. La mà del qui escriu les rúbriques és la mateixa de cap a cap del volum.

b) *Tractat de providència sobre consell*

1. Caixa d'escriptura: 130 × 160, a dos corondells, de 23 línies. Impaginació: 30 + 55 + 20 + 55 + 60 × 50 + 160 + 87.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. 23/23. UR = 7,2.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra humanística del segle XV.

c) *Art de ben morir*

1. Caixa d'escriptura: 125 × 152, a dos corondells, de 22 línies. Impaginació: 30 + 53 + 20 + 52 + 59 × 50 + 152 + 95.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. 22/22. UR=6,9.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra humanística del s. XV.

4. Reclams horitzontals: Inicial afiligranada, f. Xr.

5. Decoració: Capitals vermelles. Rúbriques. Calderons vermells a la taula.

6. Notes: foli XXVIIIra, XXIXrab, XXXIIv *in margine*, XXXVIIIrb, XXXXIva-XXXXIIIra, XXXXVIIIrb.

9. Copistes: Dos.

10. Revisions i correccions: fol. XXIIVab.

11. Antigues signatures: «20,e,19» (Catedral), «I-IV-10» i «I-IV-11» (Inventari de P. Bohigas).

12. Notícies històriques: La nota marginal del foli XXXIIv és interessant: «Si vos pare fra ximeniz autor dest llibre vos fosiu trobat a Çaragoça del Regne de Arago en lo any 1592 quan lo rey don Philip 2 se apodera ab armes de la ciutat vos fosiu vist ab molt que fer suposada la opinio que teniu». L'anotació correspon al capítol «de conseruació de llibertat» del tractat *De Providència sobre consell,* on Eiximenis, l'autor suposat, defensaria que cal sostenir la llibertat de la pàtria contra les escomeses i exigències del poder reial i dels seus funcionaris: «Adonchs haiam per ferma conclusio deliberada que tenir fort e ferm e no renunciar james a la llibertat de la patria que allo es pus cert e pus segur ⎪[fol. XXXIIIra⎪] e lo millor e la pus expedient via».

La lletra de l'anotació és clarament del s. XVII i, bo i referint-se a la crisi entre el rei Felip II i el justícia Lanuza, amb la pràctica liquidació de les llibertats aragoneses, reflecteix que l'anotador tenia al cap les convulsions de la revolta del 1640 a Catalunya. Totes les notes d'aquest tractat són del mateix anotador.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Estrip al foli LI.

2. Datació: Segona meitat del s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Es devia incorporar a la Catedral durant l'època moderna.

IV. Art de ben morir

204

1. Barcelona, BUB, ms. 2, fol. 36r-49v.

Cf. supra n. 45.

205

2. Barcelona, BUB, ms. 148, fol. 64r-88v.

Cf. supra n. 48.

206

3. Girona, Arxiu Capitular, ms. 56, fol. XXXXVra-LXXVIvb.

Cf. supra, n. 203.

V. Memorial per confessar-se

207

1. Barcelona, BUB, ms. 2, fol. 49v-70v.

Cf. supra, n. 45.

208

2. Barcelona, BUB, s. 148, fol. 47v-64r.

Cf. supra n. 48.

209

3. Barcelona, BC, ms. 1720, fol. 60r-82v.

Cf. supra, n. 47.

VI. Cercapou

210

1. Barcelona, BUB, ms. 2, fol. 1r-70v.

Cf. supra, n. 45.

211

2. Barcelona, BC, ms. 1804, folis 24v-56v

Cf. supra, n. 46.

212

3. Barcelona, BC, ms. 1720, fol. 1r-82v.

Cf. supra, n. 47.

213

4. Barcelona, BUB, ms. 148, folis 15v-47v.

Cf. supra, n. 48.

214

5. Barcelona, Arxiu de Santa Maria del Mar (BC, Arxiu fotogràfic Miquel i Planas, capsa 23), fotogrames 130b-174b [fol. 130r-173v].

Cf. supra, n. 49.

VII. Oració

215

Madrid, BN, ms. 875, fol. 149v-152r.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 103 × 130 × 30.

b) Material: Ànima de cartró, coberta de pergamí esgrogueït.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, en llapis, antigua signatura: «C-201». A sota, en tinta negra, una altra signatura antigua: «A. 170». Dessota, etiqueta de paper enganxada, amb inscripció impresa, tatxada amb llapis: «C | 201». Encara més avall, al centre, una altra etiqueta, amb la cota actual del manuscrit, impresa: «Mss. | 875». Contratapa II, a dalt, etiqueta de plàstic de la BN amb codi de barres.

2. Llom ras, del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres dobles nervis, que no treuen nervis exteriors.

b) Dalt de tot, teixell de pell vermella enganxat, amb inscripció en lletres daurades: «Diurno| virginal». A baix, tapant una etiqueta antigua de paper descolorit, etiqueta nova de paper blanc, amb la cota actual del ms.: «Mss | 875».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: I + I de paper amb filigrana escapçada, segurament d'unes armes amb crossa. Al foli de guarda inicial Ir hi ha una pàgina de títol: «Diurno v̂ Oficio Virginal | y Horas Canónicas ve (*sic*) la | Virgen Nuestra | Señora en Lengua| Latina y Vi-|-tela». A sota, timbre blau de la BN. Entre el foli de guarda final i la contratapa II, estampa soltera de paper fort, amb una imatge de la Mare de Déu posada dins mandorla, amb sant, santes i àngels entorn; sota la imatge: «Exposicion Mariana | 19».

b) Tancadors de cintes de pergamí, intactes; els gafets són d'ivori.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix.

4. Conclusió. Data: S. XVII.

II. Cos del volum

1. Composició material: Ms. miscel·lani.

2. Matèria: Vitel·la.

4. Folis: I + 164 + I

5. Dimensions: 95 × 127 × 28.

6. Plecs: 1) Plec coix, de 2/3, folis 1-5, sense reclam.

2) Plec de 4 × 2, folis 6-13, sense reclam.

3) Plec de 5 × 2, folis 14-23, amb reclam: «meam»
4) Plec coix de 5/4, folis 24-32, amb reclam: «qui».
5) Plec de 5 × 2, folis 33-42, amb reclam: «non».
6) Plec de 5 × 2, folis 43-52, amb reclam: «-rum».
7) Plec de 5 × 2, folis 53-62, amb reclam: «impend-».
8) Plec de 5 × 2, folis 63-72, amb reclam: «pi[i]ssim-»
9) Plec de 5 × 2, folis 73-82, amb reclam: «Verba».
10 Plec de 5 × 2, folis 83-92, amb reclam: «testamen-».
11) Plec de 5 × 2, folis 93-102, amb reclam: «ue.».
12) Plec de 5 × 2, folis 103-112, amb reclam: «equitate».
13) Plec de 5 × 2, folis 113-122, amb reclam: «-lus».
14) Plec de 5 × 2, folis 123-132, amb reclam: «-cum».
15) Plec de 5 × 2, folis 133-142, amb reclam: «uenire».
16) Plec de 5 × 2, folis 143-152, amb reclam afollat: «-nidor».
17) Plec de 2 × 2, folis 153-[154 ter], sense reclam.
18) Plec de 5 × 2, folis 155-164, amb reclam: «latuit».

Els primers 13 folis formen una unitat clarament distingible, amb una llacuna entre el foli 5 i el 6, on el text comença en l'aire; el cosit suplementari que ha reforçat el plec impedeix desafortunadament d'esbrinar-ne l'estructura.

El reclam del plec 16) és afollat i, per tant, aquí hi ha hagut pèrdua de folis, possiblement tres, i per tant de text.

Després del foli 154 hi ha dos folis en blanc que el foliador no ha comptat.

El reclam del darrer plec indica que el manuscrit és mutilat del final, com ho és del començament.

8. Foliació del segle XX, contínua, a llapis, a l'angle superior dret el recto dels folis, amb la llacuna esmentada.

12. Sistema de ratllat amb tinta malva esvaïda. 1111 2222. Línies de guia per a les línies d'escriptura. Primera línia en blanc.

III. Contingut literari

I

1. Folis 1-5. Fol. 1r, *inc. initio mutilus:* «(*en blau*) KL. (*rúbrica*) Marcius habet dies XXXI luna XXIX…».

Fol. 5v, *exp.:* «(*rúbrica*) XIII Aii (*fi de rúbrica*) Siluestri pape et confessoris».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Calendari incomplet, del 1 de març al 31 de desembre*.

II

1. Folis 6-74v. Fol. 6r, *inc. initio mutilus:* «… fines terre et alitudines moncium ipse conspicit…».

Fol. 74v, *exp.:* «… Et per horas diei omnia ut supra in primo nocturno de beate marie. Deo gratias».

2. Identificació de l'obra: *Hores de la Mare de Déu*, incomplet.

III

1. Folis 74v-121r. Fol. 74v, *inc.:* «(*rúbrica*) In uesperis defunctorum a[ntiphona] (*fi de rúbrica*) Placebo domino (*rúbrica*) Psalmus Dauid…»

Fol. 121r, *exp.:* «… Amen ffidelium anime defunctorum per misericordiam dei requiescant in pace. Amen».

2. Identificació de l'obra: *Ofici de difunts.*

IV

1. Folis 121v-143v. Fol. 121v, *inc.:* «(*rúbrica*) Incipiunt septem psalmi penitentiales. Antiphona (*fi de rúbrica*) Adiuua nos Deus (*rúbrica*) Psalmus Dauid…».

Fol. 143v, *exp.:* «… ut isti psalmi omnibus proficiant ad salutem et ad ueram penitentiam et ad uitam eternam concequendam. Per christum dominum nostrum. Amen. Deo gratias».

2. Identificació de l'obra: *Salms penitencials i lletanies dels sants*.

V

1. Folis 143v-149v. Fol. 143v, *inc.:* «(*rúbrica*) Oracio de sent Agostí. Molt dolc senyor meu jhesu christ uer deu e uerdader lum qui del sobiran pare…».

Fol. 149v, *exp.:* «… que tu senyor has aparellat aquells qui son teus amichs a tu ador e beneesch e glorifich lo teu sant nom digne e glorios e loable est beneyt in secula seculorum. Amen».

2. Identificació de l'obra: *Oració de sant Agustí,* traducció en català d'aquesta cèlebre oració, el text llatí de la qual es conserva, entre molts d'altres, al ms. 480 de la BC, fol. 34rv; cf. infra n. 217, II, XLIV, 1-5.

4. Catàlegs i bibliografia: BITECA manid 2170, cnum 2179.

5. Edició: G. COLÓN, *Llibre d'hores*, Barcelona, Barcino 1960 (Els Nostres Clàssics, A 87), apèndix, 165-167.

VI

1. Folis 149v-152r. Fol. 149v, *inc.:* «(*rúbrica*) Oracio feta per lo Reuerent mestre francesch eximeneç patriarcha. Es deu dir deuant lo crucifixi estant hom agenollat (*fi de rubrica*). |*fol. 150r*| Rey crucificat eternal fill de deu ueus a mi peccadora aci dauant la uostra maiestat molt digna...».

Fol. 152r, *exp.:* «… e aqui uolets esser trobat per tots aquells qui us cerquen ab cor deuot e leal en esta dolorosa e amargosa uida. Amen.

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Oració davant el crucifix.*[186]

4. Catàlegs i bibliografia: IGMBN II 484-485; Domínguez Bordona, *Manuscritos con pinturas*, I, 255, nº 519; José Janini – José Serrano, *Manuscritos litúrgicos de la biblioteca Nacional,* Madrid 1969*,* 60-61, nº 43; Curt Wittlin, *Scala Dei. Devocionari de la reina Maria*. Edició modernitzada (El gra de blat, 55), Barcelona. PAM 1985, 47s; BITECA (1991) manid 2170 cnum 2170.

VII

1. Folis 152v, *inc.:* «Jhesus fill de deu lo pare hoges me fill de la uerge maria escoltam…».

Ib., *exp.:* «... dexalçament sobre los angels aiudam del mal present i esdeue- (*fine mutilus*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Oració.*

VIII

1. Foli 153r, *exp*.: «... anima la qual nom uulles desemparar. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Oració,* fragment final.

IX

Fol. 153r-154r. Fol. 153r, *inc.*: «Adorte uera carn del cors de ihesu christ lo qual es presentat als uuls corporals sots forma de pa...».

Fol. 154r, *exp.:* «… En les tues sanctes mans coman yo peccadora lo meu sperit e lo cors e lo meu eteniment Per totzs temps. Amen».

2. Identificació de l'obra: Ramon Llull. *Llibre d'Evast, Aloma e son fill Blanquerna, cap. 9* (=OE, I, 142b).

186. No es pot identificar amb cap de les oracions recollides per Curt Wittlin en *Un centenar de oraciones del* Psalterium alias Laudatorium *de Francesc Eiximenis traducidas al catalán por Guillem Fontana en 1416, con una oración original*, dins «BRABLLB», 41 (1987-1988), 162-190, esp. 182-185.

3. Altres manuscrits: Palma de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana, ms. 2, fol. 191v-192v; Roma, BAV, ms. Vat. lat. 10275, fol. 159r-v; Madrid, BN, ms. 10103, I, fol. 33r; ms. 11559, fol. 138v-139r.

X

1. Folis 154rv. Fol 154r, *inc.:* «(*rúbrica*) La oracio deius esta deuets dir al leuar del precios cors de jhesu christ (*fi de rúbrica).* Anima christi sanctifica me. Corpus christi salua me…».

Fol. 154v, *exp.:* «… in hora mortis mee uoca me et pone me iuxta te. Vt cum angelis et archangelis tuis laudem te. Per infinita secula seculorum Amen.».

2. Identificació de l'obra: *Oració de Joan XXII*.[187]

3. Altres manuscrits: Barcelona, BC, ms. 854, fol. 122r, escurçada i recomanada com a «bona a mal de col»; París, BN, mss. lat. 924, fol. 237v; ms. 1063, fol. 270v; ms. 1161, fol. 197r; ms. 1175, fol. 137v; ms. 1329, fol. 213v; ms. 1349, fol. 244r; ms. 1363, fol. 120r; ms. 1366, fol. 134r; ms. 1374, fol. 144v; ms. 1376, fol. 64v; ms. 1397, fol. 61v; ms. 1410, fol. 98r; 1416, fol. 157r; ms. 1425, fol. 179r; ms. 1475, fol. 244r; ms. 3804, fol. 185r; ms. 9475, fol. 65v; ms. 10545, fol. 265v; 10561, f. 80r; ms. nouv. acq. lat. 703, fol. 140r; Grenoble, ms. 75, fol. 2v; Florència, Biblioteca Laurentiana, ms. Gaddian. 217, fol. 21v.

4. Catàlegs i bibliografia: U. Chevalier, *Repertorium Hymnologicum,* I, 67, n. 1090; HLF, t. XXXIV, 532-533.

XI

1. Folis 155r-162r. Fol. 155r, *inc.:* «(*rúbrica*) Incipit missa beate marie uirginis ut sequitur (*fi de rúbrica*). Salue sancta parens enixa puerpera regvem (*sic*) qui celum terramque regit…».

Fol. 162r, *exp.:* «… Et uerbum caro factum est et habitauit in nobis et uidimus gloriam eius gloriam quasi unigeniti a patre plenum gratie et ueritatis. Deo gratias».

2. Identificació de l'obra: *Missa de la Mare de Déu.*

XII

1. Fol. 162r-164v. Fol 162r, *inc.:* «(*rúbrica*) Incipiunt hore de sancta Cruce (*fi de rúbrica*). Domine labia mea aperies…».

187. Cf. supra, n. 103, III, vi, 1-2.

Fol. 164v, *exp. fine mutilus:* «… (*rúbrica*) Ad uesperas (*fi de rúbrica*). Deus in adiutorium meum intende ut supra. (*rúbrica*) Antiphona (*fi de rúbrica*). Adoramus te christe. De cruce deponitur ut supra hora uespertina fortitudo… ».

2. Identificació de l'obra: *Hores de la santa Creu.*

3. Altres manuscrits: BN París, ms. lat. 754, fol. 2v; ms. 10535, fol. 74-80; BAV, ms. Barberini XXXI, 11; Venècia, BN Marciana, ms. cl. II, fol. 129; Bamberg, ms. B 111, fol. 3

I-XII

4. Catàlegs i bibliografia: CASTRO, 64-65; DOMÍNGUEZ BORDONA, *Manuscritos con pinturas*, vol. I, Madrid 1933, p. 255, n. 519; J. JANINI et al., *Manuscritos litúrgicos de la Biblioteca Nacional de Madrid,* Madrid 1969, p. 60-61, n. 43; IGMBN II, 484-185.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura. Al calendari la caixa és de 75 × 105, a columna tirada, amb 33 línies traçades i 32 d'escrites. A la resta del volum la caixa és de 49 × 80, a columna tirada, de 16 línies traçades i 15 escrites. Impaginació del foli 154 bis: 20 + 49 + 30 × 18 + 80 + 30.

2. Tipus de ratllat: Al calendari, quatre línies verticals a més de la de justificació i una línia horitzontal a més de la de justificació. A la resta del manuscrit, dues línies verticals i dues línies horitzontals de justificació, escriptura de justificació a justificació. UR = 5.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra gòtica cal·ligràfica del s. XV.

4. Reclams verticals a l'anglesa, situats molt a prop del plegatge, tocats per la cisalla.

5. Decoració: Essent el manuscrit mutilat, s'han perdut les grans inicials del començament, calendari i *Hores de la Mare de Déu.* Amb tot, en el foli 5v encara s'hi veu el senyal que va deixar-hi la gran inicial acolorida de les *Hores de la Mare de Déu.* Aquestes grans inicials s'han conservat a l'inici de l'ofici de difunts, fol. 75r, dels salms penitencials, fol. 121v, de la missa de la Mare de Déu, fol. 155r, i de les hores de la santa Creu, fol. 162v. Amiden 25 mm., són de color blau amb tocs de rosa i malva sobre fons d'or. En surten mitges orles dels mateixos colors, amb motius florals i sols daurats amb petits raigs negres. Capitals daurades i blaves, amb filigrana i antenes de colors malva per a les lletres daurades i rosat per a les lletres blaves, alternant a l'inici i dins de paràgraf. Rúbriques.

6. Notes: Al marge inferior del foli 4r, en lletra del segle XIX: «Señor don pedro y señora| Señor don andres y señora». Al foli 5r, de la mateixa mà: «camisas| calzones|almoadas|[*il·legible per causa de la cisalla*]». Al recto del foli 154 bis, hi havia unes notes que han estat raspades; en una s'hi esmenta un tal Ramon de Roda. Al recto del 154 ter, hi ha una *probatio pennae:* «al muy».

7. Segells i timbres de la BN als folis 1r, on hi ha també una gran creu de Malta, 18r, 22r, 26r, 54r, 67r, 75r, 79r, 95r, 106r, 115r, 123r, 160r, 164v.

9. Copista únic.

11. Antigues signatures: Cf. supra, I, 1, c).

12. Notícies històriques: El llibre devia ésser escrit per a una dama, vist que en les oracions en català l'orant es posa en femení.

V. Conclusió

1. Estat de conservació bo.

2. Datació: Segle XV, primera meitat.

3. Origen català o valencià.

4. Propietaris i procedència. El seu primer propietari sembla haver estat una dama de la noblesa catalana o valenciana. És a les col·leccions reials almenys des del segle XVIII.

V. De triplici statu mundi

216

Biblioteca de l'Escorial, H. III.24, fol. 198r-206v.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 155 × 215 × 55.

b) Material: Pasta recoberta de paper d'aigues de colors marró.

2. Llom de pell ennegrida. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes, mitjançant tres nervis interns que en treuen altres tants d'externs, formant quatre seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1)-4) marcades per cinc ferros hortizontals daurats, amb un ferro floral daurat al centre de cada secció.

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: III + III. Els dos primers folis inicials de guarda són de paper del segle XIX, el tercer és de pergamí i és la coberta primitiva, on es pot llegir el contingut del volum, en lletra humanística del XV: «Dieta salutis per octo distincciones | Themata dominicalia et comunica sactorum | Conciones dominicales et sanctorum | Speculum pecatoris beati Augustini | Symbolum prophetarum et apostolorum | De vsuris concupinatu et eclesiis custodiendis | Sermones sancti Augustini ad monachos | Ffranciscus Ximenez de triplici apparatu mun[di] Liber de ligno uite de bonauentura | Contemplaciones magistri an. de turre cremata». Foli de

guarda inicial IIv, en llapis vermell, signatura actual del ms.: «H.III.24». Foli de guarda IIIr, sota l'índex transcrit, en tinta negra: «H.IIJ-24».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda inicial I i final III.

d) Talls: al marginal, dalt de tot, en tinta: «24».

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data: s. XIX.

II. Cos del volum

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.
2. Matèria: Paper i full de pergamí.
4. Folis III + 235 + III.
5. Dimensiones: 140 × 205.
6. Plecs: 1) Plec de 8 × 2, folis 1-16, sense reclam.
2) Plec de 6 × 2, folis 16 bis-27, amb reclam vertical: «-ciis».
3) Plec de 6 × 2, folis 28-39, amb reclam horitzontal: «pestes».
4) Plec de 6 × 2, folis 40-50, amb reclam vertical: «multiloquium».
5) Plec de 6 × 2, folis 51-62, amb reclam vertical: «regis».
6) Plec de 6 × 2, folis 63-74, amb reclam horitzontal: «sunt».
7) Plec de 6 × 2, folis 75-68, amb reclam horitzontal: «-cem gradum».
8) Plec de 6 × 2, folis 87-98, amb reclam horitzontal: «-mantis».
9) Plec de 6 × 2, folis 99-110, amb reclam horitzontal: «in celo».
10) Plec de 4 × 2, folis 111-118, amb reclam horitzontal: «sequi debet».
11) Plec de 4 × 2, folis 119-126, sense reclam.
12) Plec de 7 × 2, folis 127-139, sense reclam.
13) Plec de 4 × 2, folis 140-147, sense reclam.
14) Plec de 7 × 2, folis 148-161, amb reclam vertical: «-unt».
15) Plec de 6 × 2, folis 162-173, amb reclam vertical: «moyses».
16) Plec de 6 × 2, folis 174-185, amb reclam vertical: «quomodo ergo».
17) Plec de 6 × 2, folis 186-197, sense reclam.
18) Plec de 6/4, folis 198-207, sense reclam.
19) Plec de 6 × 2, folis 208-219, amb reclam horitzontal: «deitatis».
20) Plec de 6 × 2, folis 220-231, amb reclam horitzontal «nichilominus».
21) Plec de 2 × 2, folis 232-235.

El plec 1) té el foli 16 buit. El plec 2) reitera la numeració del foli 16. En el plec 4) hom ha reiterat la numeració del foli 42. El plec 11) té el foli 126v buit. En el plec 12) hi ha un foli 138 i un foli 138 bis. El plec 13) té un full de pergamí intercalat entre els de paper, i correspon als folis 143 i 146. En el plec 18) el foli 207 és buit. En el darrer plec els folis 234v i 235 són buits i contenen anotacions escrites en altra tinta i lletra.

8. Foliació: Una foliació coetània del manuscrit en tinta marró i xifres romanes, que començava a l'actual foli ICC [199], on s'estronca. Possiblement en el moment de l'enquadernació hom va introduir la nova numeració, en llapis i xifres aràbiques a l'angle superior dret del recto dels folis. En virtut de les reiteracions assenyalades, a partir del foli XLII [42 iter], les dues numeracions coincideixen i això determina que a partir del foli L [50] caigui la numeració en llapis, que torna a aparèixer a partir del foli 127, quan la primitiva numeració s'estronca.

10. Filigranes: a) Folis 1-16, 40-43, 46-50, de la cara humana, semblant a BRIQUET, IV 15674, datada a partir del 1466. b) Folis 16iter-39, del carro de dues rodes, com la de BRIQUET I, 3549, datada a partir del 1473. c) Folis 44-45, 128-138bis, 220-234 de la má sobrepujada amb tija i flor, semblant a BRIQUET, III, 11151, datada a partir del 1471-1475. d) Folis 52-152, 141-146 del carro de dues rodes sobrepujat de corona, semblant a la de BRIQUET, III, 3548, datada a partir del 1475. e) Folis 199-206, 213-217, de l'anell amb corona, no repertoriada en BRIQUET. f) Folis 210-211 de l'anell amb corona, no repertoriada en BRIQUET. g) Fol 235-236, de l'àncora, semblant a la de BRIQUET, I, 462, datada a partir del 1483

11. Forats per a la caixa d'escriptura, circulars, fets amb punxó fi.

12. Sistema de ratllat en sec. >>>><<<<. Als folis 40-46 el ratllat és en tinta sèpia esvaïda, 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Foli 1r: «Verba sunt que comisit mahoma suo familiari ante suam mortem | et sunt in suo alcorano. missa domino magistro Alfonso de Jahen | de regno granate anno domini 1486. me presente qui hoc scripsi | petro de pane et vino existente in catharrogia valencie |

Verba ista sunt in lingua arabica | quam solam ipse mahomet sciebat |

ffitaretum. tamenia mia. tamenia. huathamenia | inquemi. lecdin. xiudu. malatrindin. Abtexiudun.

declaracio ab eodem facta istorum verborum hec est

que en lany que contaran los christians. Mil CCCCLXXXIII | al comte de mahomet. Si tota vniuersal natura | no es venguda ala mia ley. moros cercau ley que no teniu ley».

Marge esquerre: «Verba sunt hec».

Dessota en tinta, cota actual en tinta negra: «IIJ.H.24» Iterat a sota mateix en llapis vermells: «H-III-24».

Foli 1v buit.

Foli 2r, *probationes pennae* a dalt de tot: «señor | señor».

Foli 2v, dalt de tot: «Capellan de XXX anyos 1481». Resta de foli 2v buit.

II

1. Folis 3r-15v. Foli 1r, *inc*.: «Hec est magna tabula et secunda Diete salutis in qua sunt diuisiones membrorum cuiuslibet capituli in qua dieta etc sunt in vniuerso nouem diete et capitula quinquaginta».

Fol 14v *exp*.: «... Timorem suplicii | Amorem premii | passionem christi | Explicit magna tabula diete salutis».

Fol 14v, *inc*.: «Incipit prima tabula diete salutis breuis. Dieta prima...».

Fol 15v, *exp*.: «Explicit parua tabula diete salutis et per me petrum de pane et vino presbiterum rectorem indignum ville de aysa in vigilia sacre natiuitatis beatissime domine nostre et matris dei Marie Anno M CCCC L XXVIII littera dominicali .d. aureo numero XVI anno epidemie tristi tempore nimium sicco et calido, vigilante michaele rodellar nepote meo in ecclesia sancte marie de serrança. Gloria christo et eius genitrici marie».

2. Identificació de l'autor i obra: [Taules de la *Diaeta Salutis*]. Cf. infra IV.

Fol 16[1] buit.

Fol 16 iter recto, [*dalt de tot*: «In nomine Ihesu Christi»] *inc*.: «Incipit liber qui vocatur via uel dieta salutis die sancte helene februari die carnis priui. 1475. [*Marge*: M CCCC LXXV]. littera dominicali a aureo numero in XIII ano quo Rex ferdinandus Sicilie princeps Catalonie primogenitus aragonie et valencie fuit assumptus in regem Leonis et Castelle die sanctorum trium regum magorum paciffice et quiete diuina gracia disponente».

[*Notes personals intercalades*]

[1] Anno quo multi capitales domorum ubique moriebantur et anno elapso aduenit et oppressit fames hispaniam [*al manu*:] ffaneca frumenti XIIII solidos [*rúbrica*:] et valencie XVII solidos [*fi de rúbrica*].

[2] Ego petrus de pane et vino suscepi possessionem de rectoria de Aysa die sancti Iohannis baptiste junii et cantaui primam missam ibidem littera dominicali C aureo numero XV. Et anno isto habuimus a nativitate domini 1477. Et anno millesimo quatuorcentesimo septuagesimo nono in mense januarii. die XV. obiit serenissimus noster Rex dominus Johannes frater regis Alifonsi de Neapolim et pater Regis fferdinandi Regis paciffici tocius regni de Castella et de Leone. Cuius capellanus indignus sum ego et filius ffratris mei michael de pane et vino.

[3] [*rúbrica*:] deffunctus est dominus Johannes morrano casuis principio aprilis dominica die. anno 1483 alqueçar et a huesca multum oleum [*fi de rúbrica*].

[4] Anno 1483. XVI, die septembris applicui ualen. cum proditore petro blasco qui ut me spoliaret uenit ad me ad domum nicolai. a quo auditis que audiuit detrahendo de me de multis que deus scit dixit sumpsit audaciam me spoliare. et tenens margaritam in sua domo famem oppresserunt ipse et concu-

bina sua helisabeth et obiit mane sancti nicolai in .4. hora post mediam noctem penitens comunicata corpore domini et peruncta cum hiis uerbis merce mossen merce ala mia anima que per me fe yo pregare per vos. acoman uos a johana e yo men vay ab diu que tan veras cosetas man clamada ab la mia may. Iacet prima in primo angulo ecclesie sante marie de albal. ante abbatiam».

[*Fi de les notes intercalades*]

III

1. Fol 16v-17v. Fol 16v, *inc*.: «Incipit gloriosa ammonitio sanctissimi augustini Episcopi et doctoris sacre matris ecclesie per quam ostenditur quam bonum sit leccionem diuinam legere et quam malum sit ab uel ipsius inquisicione desinere. Propicio christo fratres Karissimi ita lectionem diuinam auido et sitienti corde semper excipiatis...».

Fol 17v, *exp*.: «Qui docti fuerint fulgebunt sicut stelle celi in perpetuas eternitates. Quod ipse procurare dignetur qui cum patre et spiritu sancto uiuit et regnat deus per o. s. s. Amen».

2. Identificació de l'autor i l'obra: Sant Agustí, *Sermo 56 ad Fratres in eremo*.

IV

[*dalt de tot*: Sancti Spiritus adsit nobis gracia]

1. Fol. 18r-115v. Fol 18r, *inc*.: «Hec est uia Ambulate in ea nech ad dexteram nec ad sinistram Ysaie XXX°. Magnam misericordiam facit qui erranti uiam ostendit maxime de nocte et in terra hostium et tempore guerrarum...».

Fol 115v, *exp*.: «... egent gloria dei que est infinita. Ad quam gloriam nos perducat et participes efficiat ductor illius choree ihesus christus virginis filius. Cui dum deo patre et spiritu sancto vni soli deo viuo et vero est honor imperium et maiestas per infinita seculorum secula amen. Explicit via uel dieta salutis. Vigilia sancti bartolomei». [*marge esquerre*:] 1478 [*enquadrat en vermell*].

2. Identificació de l'autor i obra: Guillermus de Lancea [o Lanícia), *Diaeta salutis.*[188]

188. Plagi del *Compendium theologiae pauperis* de fra Joan Rigauld, qui al seu torn copia el *Compendium theologicae veritatis* d'Hug d'Estrasburg. Hi ha traducció manuscrita al català: BC, ms. 471, f. 1-113.

V

1. Fols. 115v-126r. Fol 115v, *inc.*: «Et incipiunt themata dominicalia ad predicandum et populum dei edocendum atque uerbo dei educandum. {*rúbrica*:} Dominica prima aduentus {*fi de rúbrica*}. Abiciamus opera tenebrarum et induamur arma lucis Roma. XIII°...».

Fol 126r, *exp.*: «... Secundo debemus in corrupcione esse decori quere in materia de castitate et luxuria per contrarium. Expleuit opusculum epistolarum quarto die septembris in ecclesia de Aysa tempore valde sicco anno domini 1478 per me malescriptum indignum ibidem rectorem Petrum de pane et vino. | Dulci nomine christi et sue geni-|-tricis marie benedicto Amen».

Fol 126v, dalt de tot, inscripció guillotinada: «... passione tam vtilis 1481». Resta del foli, buit.

2. {*Opusculum epistolarum*}

VI

1. Fol 127r, *inc. (initio mutilus)*: «... fundatur sermo contra transgressores X preceptorum decalogui qui triplici pena a deo puniuntur...».

Fol 127r, *exp.*: «... nec eciam Judam contempsit ab eo sumens osculum nec latrorem dimam a dextris nec publicanos prout magnum publicanum, adulteram etc. 4°».

2. {*Index de temes per als diumenges de Quaresma i Rams*}

VII

1. Fol. 127v-128r. Fol 127v, *inc.*: «Pro sterilitate mulierum officium proprium. Salus populi ergo sum dicit dominus...».

Fol 128r, *exp.*: «... deprecati sumus clementer a tua pietate exaudiri mereamur per dominum. | Anno 1479».

2. {*Missa per l'esterilitat d'una dona*}

Foli 128v buit.

VIII

1. a) Fols. 129r-138[1]v. Fol 129r, *inc.*: «Incipiunt quotaciones epistolarum et euangeliorum libri dominicalis atque sancturalis et primo de prima dominica aduentus domini...».

Fol 137r, *exp.*: «... quatriduanum fratrem viuum ab inferis ressuscitasti. Qui uiuis et regnas | En pego XXII° madii pro raubis veniens 1472».

Fol 137v, *inc.*: «Euangelia plurium martyrum. videns ihesus turbas ascendit in montem...».

Fol 138, *exp.*: «... a vinculo sue capituitatis absolue. per».

2. [*Evangelis de més d'un màrtir, epístoles i evangelis de més d'un confessor, epístoles i evangelis de verges, epístola i evangeli per la salut, oracions de la missa per a un amic en captivitat*]

IX

1. a) Fol 138v, *inc*.: «Ad postulandam humilitatem. Deus qui superbis resistis et humilibus gratiam paras... Hec oblatio domine deus nobis remissionem peccatorum omnium et vere humilitatis obtineat gratiam... Huius domine sacramenti perceptio peccatorum nostrorum maculas tergat...».

b) Ib., *inc.:* «Ad postulandam pacienciam. Missa. Deus qui vnigeniti tui pacientia antiqui hostis contriuisti superbiam... Munera nostre oblationis quesumus domine placcatus suscipe... Sacrosancta domine sumentes misteria amissam quesumus nobis reconcilient gratiam...». *Exp*.: «... et ubique protegendo impartiant. per.

In sancto hieronimo XXV[a] maii anno domini MCCCCLXXII».

2. [*Oracions, secretes i postcomunions de la missa per a demanar la humilitati la paciència*].

X

1. a) Fols. 138bis recto-139v. Fol 138bis recto, *inc*.: «Pulchrum et utile miraculum contra viles blasfemios tractum Cesarauguste sub ascensione domini veniendo valencia. Anno domini 1473. | In finibus regni portugalie in confinio sarracenorum erat quedam vidua honestissima maritali consortio priuata...»

Fol 139r, *exp*.: «... Cui sit honor et gloria et matri iocunda per seculorum secula Amen. Cum dederit copia temporis inseratur cum aliis virginis marie miraculis».

b) Fol 139r, *inc*.: «Aliud pulcrum virginis Marie miraculum ex vitis patrum. ex miraculis virginis. | Puer quidam desponsauit imaginem Marie virginis. Quidam pueri clerici ludum pile ante quandam ecclesiam virginis marie exercebant...».

c) Fol 139v, *exp.*: «... vbi ipsi virgini deuote usque in finem uite seruiuit. Hoc etiam valet ad mariam».

Fol 139v, *inc*.: «Aliud pulcrum miraculum virginis Marie de Abbatissa quadam de marimon. | Abbatissa semper subiectas sibi in disciplina debet regere et ad beatam Mariam uirginem deuotionem habere...»

exp.: «... Tunc duobus angelis astantibus precepit eam prolis onere exonerare...» [*fine mutilus*].

2. Identificació de l'autor i obra: [*Miracles de la Mare de Déu*].

XI

1. Folis 141r-146r. Fol 140r, *inc*. (*rúbrica*): «Incipit speculum peccatoris a sancto augustino editum (*fi de rúbrica*). Quoniam karissimi in via huius vite fugientis dies nostri sicut vmbra pretereunt necesse est ergo corde solicito memorari sepius...».

Fol 146r, *exp*.: «... vitam eternam possideas. Quod tibi concedat ille qui est in secula benedictus. Amen. | Patratum opusculum vigilia pentecostes in pulsacione vesperorum XIII[a] madii pro littera dominicali .a. aureo numero. XIII. Anno domini a natiuitate 1475 MCCCCLXXV anno fertili et pluuiali».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo-Agustí, *Speculum peccatoris*.[189]

5. Edició: PL 40, 983-992.

XII

1. Fols. 146v-147r. Fol 146v, *inc*.: «Sequitur simbolum a sanctis prophetis prenunciatum et a sanctis apostolis confirmatum prout sequitur...».

Fol 147r, *exp*.: «... vitam eternam. Amen. Mathias apostolus. Ex capella Castri Roderici de rebolledo de bebro (?) extractum die sabbati XIII[a] aprilis cum maxima pluuia Anno domini M[o] CCCCLXXV[o]».

2. Identificació de l'autor i obra: *Símbol dels Apòstols, amb atribució de cada article a un apòstol*.

Fol. 147v buit.

XIII

1. a) Fols 148r-197. Fol 148r, *inc*.: [*dalt de tot*]; «Scripti sunt in quadragesima anno 1475 littera dominicali. a. aureus numerus XIII tempus mortalitatis [*títol*]: Sermones sanctissimi augustini ad monachos». Resta del foli buida.

[I*ntercalat*]

a') Fol 149r, *inc*.: «Super eo uero et 1[a] Respondemus quod cum usurarium crimen vtriusque testamenti pagina detestatur super hoc dispensacionem aliquam posse fieri non videmus...».

Fol 150v, *exp*.: «... diffamatos inuenerint aut suspectos de heresi procedere non obmittant».

a") Fol 150v, *inc*.: (*rúbrica*): «De concubinatus vicio (*fi de rúbrica*) De detestatione criminis concubinatus clericorum statutum est a sancta sinodo generali...»

Fol 152r, *exp*.: «... non debet sepelliri in sacrato nisi penituerit, vt de hoc est textus expresse in c[o] XVI[o] de sententia excomunicationis libro VI[o]».

189. Cf. supra, n. 48, III, vi, 1-5; n. 107, III, iv, 5.

a'") Fol 152r, *inc*. (*rúbrica*): «De ecclesiis custodiendis (*fi de rúbrica*.) Ecclesie cum omnibus suis ornamentis debent teneri munde et non debent fieri ibi conuiuia nec homines debent iacere...»

Ib., *exp*.: «... non debent fieri coree nec dici cantilene nec aues nec canes venatici portari. habentur expresse in c. 1º de celebratione missarum in clementina».

2. Identificació de l'autor i obra: [*De usuris, concubinatu et ecclesiis custodiendis*] [*Fi de la intercalació*]

1. b) Fol 152v,*inc*.: «Hec sunt rubrice vigintiquinque sermonum beatissimi Augustini episcopi ad monachos. De regula monachorum...».

Fol 153r, *inc*.: «Fratres mei et leticia cordis mei. Corona mea et gaudium meum quot estis pax nobis et caritas cum fide semper inter uos adimpleatur...».

Fol 197v, *exp*.: «... Orate pro nobis fratres et ante meum recessum cupio vos salutare in osculo sancto. Amen. | Dulce nomen christi et eius genitricis uirginisque marie sit semper in secula benedictum. Amen.

Patratum opusculum die sancti Archangeli michaelis mensis mai. Anno domini M CCCC LXXV anno ualde bonorum fructuum fertili et iubilei XXV ab altero iubileo tunc regnante in apostolica sede Nicholao papa V et nunc papa Sisto ordinis sancti francisci. Hoc anno in epiphania fuit assumptus serenissimus princeps noster ferdinandus in regem Castelle et de Leon (*rúbrica*:) Placeat Christo regi eum faciat Regem granate Regni» (*fi de rúbrica*).

2. Identificació de l'autor, obra i edició: Pseudo-Agustí, [Jordà de Saxònia o de Quedelingberg], *Viginti quinque sermones ad monachos (= Sermones ad fratres de heremo): De regula monachorum* [PL 40, 1235-1237]; *De pace* [*ib*., 1237-1239]; *De silencio* [*ib*., 1239-1240]; *De prudencia* [*ib*., 1240-1242]; *De misericordia* [*ib*., 1246-1248]; *De obediencia* [*ib*., 1248-1249]; *De perseuerancia* [*ib*., 1249-1250]; *De ira* [*ib*., 1251-1252]; *De consciencia* [*ib*., 1252-1253]; *De fletu* [*ib*., 1253-1255]; *De humilitate* [*ib*., 1255-1256]; *De fortitudine* [*ib*., 1256-1257]; *De querere Christum* [*ib*., 1317-1319]; *De instruccione sacerdotum* [*ib*., 1242-1246]; *De murmuracione* [*ib*., 1277-1280]; *De operibus caritatis* [*ib*., 1319-1323]; *De iustitia* [*ib*., 1257-1259]; *De trinitate* [*ib*., 1259-1262]; *De obediencia pacienciaque, de diligencia et castitate* [*ib*., 1262]; *De ociositate* [*ib*., 1262-1264]; *De inuidia* [*ib*., 1264-1266]; *De natiuitate* [*ib*., 1266-1267]; *De misteriis natiuitatis* [*ib*., 1267-1268]; *De paupertate* [*ib*., 1268-1271]; *De oratione* [*ib*., 1271-1273].

XIV

Fols 198r-206v. Fol 198r, *inc*. (*rúbrica*): «Incipit apparatus de triplici statu mundi editus a magistro francisco eximenez fratre ordinis sancti francisci sub tribus distinctionibus (*fi de rúbrica*). Ad consolationem atque eruditionem uniuersorum christifidelium seruitorum in tribulacionibus toti christianitati iusto dei iudicio superuenturis...».

Fol 206v, *exp*.: «... in valle Josaphat uniuersum mundum iudicaturus. Cui sit timor laus iugis et honor et Amor in secula seculorum. Amen. Finis opus-

culi. Explicit apparatus de principio medio et fine mundi Editus A magistro ffrancisco eximeniz de ordine fratrum minorum Ac per me petrum de pane et vino scriptum ab originali Magistri domini Andree catalani. In eius loco de Sollana vicesima die mensis Aprilis in IIII[a] feria octaue pasce resurrectionis Anno domini Millesimo CCCC LXX III.»

2. Identificació de l'autor i obra: [Pseudo Francesc Eximenis], *Apparatus de triplici statu mundi*.

4. Catàlegs i bibliografia: Atanasio López, *Codicografía catalana*, dins «Revista de Estudios franciscanos» IV (1909) 21-24; Klaus Reinhardt, *Die biblischen Autoren Spaniens bis zum Konzil von Trient,* vol. V, *Siglos III-XVI*, Salamanca 1976, 139-140; Josep Perarnau, *Documents i precisions entorn de Francesc Eiximenis (c. 1330-1409),* dins «ATCA», 1 (1982), 199-202; Josep Perarnau i Espelt, *La traducció catalana medieval del* Liber secretorum eventuum *de Joan de Rocatalhada*, dins «ATCA», 17 (1998), 54-60, text que fou llargament recensionat i postil·lat per Albert Hauf a «ATCA», 19 (2000), 701-711; Josep Perarnau i Espelt, *El* De triplici statu mundi *no és de Francesc Eiximenis,* dins «ATCA», 27 (2008), 45-86.

5. Edició: Albert G. Hauf i Valls, *El «De Triplici statu mundi» de fr. Francesc Eiximenis, O.F.M.,* dins «EUC» XXIII (1979) 265-283 [= «Miscel·lània a honor de Ramon Aramon i Serra», I].

Fol 207 buit.

XV

1. Fol 208r-214r. Fol 208r, *inc*. (*initio mutilus*): «... et diuinissimam animam illam articulis conspexisti mentalibus nunc spiritu frementem nunc pauentem nunc tedentem nunc agonizantem...».

Fol 213r, *exp*.: «... Hec et nunc per crucem tuam petimus obtinere ad laudem sanctissimi nominis tui. Cui cum patre et spiritu sancto omnis sit honor et gloria gratiarum accio decus et imperium per infinita secula seculorum Amen Amen».

Fol 213r, *inc*. (*rúbrica*): «Incipit cantilena de ligno vite (*fi de rúbrica*). O crux frutex saluificus viuo fonte rigatus...».

Fol 214r, *exp*.: «Et sancti spiritus igne succendas. Qui viuis et regnas. Explicit liber domini et fratris ordinis minorum Johannis de Bonaventura De ligno vite vocatus».

2. Identificació de l'autor i obra: Sant Bonaventura, OFM, *Liber de ligno vitae, a fructu VII, n. 28 in fine usque ad Orationem pro obtinendis septem donis Spiritus Sancti; Cantilena de ligno vitae una cum oratione finali.*[190]

3. Altres manuscrits: Cf. *Doctoris Seraphici S. Bonaventurae Omnia*, t. VIII, Quaracchi MDCCCXCVIII, p. xli-xlix.

190. N'hi ha traducció catalana feta a Sant Jeroni de la Murtra: BC, ms. 413, fols. 1-187.

5. Edició: *Ib.*, 79-87.

XVI

1. Fols 214v-217r. Fol 214v, *inc.* (*initio mutilus*): «... monachos et ecclesiasticos fratres mei letitia cordis mei. In sermonibus beatissimi doctoris augustini hec reperi directis ad monachos. Et primo de pace ait enim ipse...».

Fol 217r, *exp*.: «... Saltem pro malo malum non reddamus non tamen pro pusillanimitate remittende sunt iniurie sed per sapientiam que est in christo ihesu domino nostro cui sit honor etc. Finis».

2. Identificació de l'autor i obra: Sant Agustí, *Extractes dels sermons de sant Agustí als monjos, transcrits suara: De pace De silencio De misericordia De obediencia De non turbari et irasci,* amb la nota seguent en rúbrica al foli 216v: «Iam habeo perfectum conpendium alibi sancti augustini ad monachos»

XVII

Fol 217v-234r. Fol 217v, *inc*.: «Incipiunt contemplationes magistri Antonii de Turrecremata. Et prima de procreacione rerum contemplatio. O admiranda et laudanda dispensationis tue gratia...»

Fol 234r, *exp*.: «... vt nunquam amaritudo sequentis iudicii recedat a memoria Amen, amen, amen. Expliciunt XXX[a] contemplationes totius noui testamenti domini nostri Ihesu Christi edite a Reuerendissimo in christo patre et domino magistro Antonio de Turre conbusta[191] Cardinale sacre petri sedis Romane. 1476 24 septembris alqueçar».

2. Identificació de l'autor i obra: Juan de Torquemada, *Contemplationes totius novi Testamenti domini nostri Ihesu Christi*.

XVIII

Folis 234v-foli I de guarda final, diverses anotacions posteriors a les de Pedro de Pan y Vino:

Fol. 234v: «entro gyronino con su amo en el ano de mil qynyentos vqanta[192] y seys dya de san gvsep de qvaresma».

Foli 235v-foli de guarda final Iv, anotacions de comptes.

I-XVIII

4. Catàlegs i bibliografia: G. Antolín, *Catálogo de los Códices Latinos de la Biblioteca del Escorial*, vol. II, 441-444.

191. Cf. Eubel II, 8, 111, 173, 193.

192. Vqanta = cincquanta

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura irregular, entre 78/80 × 150, de 35-38 línies, a columna tirada. Impaginació: 25 + 80 + 40 × 15 + 150 + 135/140.

2. Tipus de ratllat: en sec i sense pautat. >>>> <<<<. Unitat de ratllat variable.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura cursiva bastarda amb influències humanístiques i humanística d'influència bastarda, del darrer terç del segle XV, amb distintes cal·ligrafies, plomes, tintes i tamany de les lletres.

4. Reclams horitzontals i verticals.

5. Decoració: Lletres afiligranades, la inicial daurada i tot, en el principi del tractat atribuït a Eximenis, foli 198. Inicials vermelles amb tocs afiligranats malves i antenes. Capitals vermelles, rúbriques i calderons vermells. A l'interior dels paràgrafs, lletres amb tocs de vermell. Figures humanes dibuixades amb tinta i tocs de vermell als folis 7r, 95v, 145r.

6. Notes, manicula i signes de nota: passim, a vegades en rúbrica, a vegades en castellà (f. 152r), a vegades datades (fol. 165r, a. 1481).

7. Segells i timbres de la biblioteca de l'Escorial al fol. 40r.

9. Copista: Pedro Pan y vino.

10. Revisions i correccions: fol 17rv, 18v, 24r, 31r, 40v, 52r, 53v, 56v, 58v, 61r, 64r, 76r, 89r, 93rv, 101v, 102r, 110v, 111r, 122v, 134r, 138bisr, 139r, 140v, 142v, 150v, 151r, 152r, 155r, 162v, 195v, 208r, 211v, 216r, 217v.

11. Antigues signatures: cfr I, 3, d).

12. Notícies històriques: Prové de la biblioteca del comte duc d'Olivares.[193] Abans del comte-duc, el ms. devia ésser de la col·lecció Zurita, tal com delata el seu caràcter aragonès, i després de la cartoixa d'Aula Dei, d'on el privat va requisar tants manuscrits.

V. Conclusió

1. Estat de conservació: Correcte.
2. Datació: Darrer quart del s. XV.
3. Origen: Aragonès.
4. Propietaris i procedència: Zurita, Aula Dei, Olivares.

Apèndix

Publiquem ací la descripció del ms. que conté un fragment del *Segon del Crestià,* omès en la descripció dels altres mss. del *Segon* publicada al número anterior d'ATCA. Una primera idea del catàleg preveia la descripció d'alguns

193. Afirmació de G. Antolín, *l. c.*, 444.

fragments eiximenisians menors o mínims després de la descripció dels còdexs pròpiament dits. La idea havent-se revelat del tot impracticable a causa de la multiplicitat material i formal dels dits fragments, i per tal que el catàleg no quedi incomplet, ací es publica la descripció que s'hauria d'haver integrat amb les altres del *Segon.*

217

4. Barcelona, BC, ms. 480, fol. 104v.

I. Enquadernació

1. Cobertes. a) Mides de superfície i gruix: 47 × 205 × 45.

b) Material: Pergamí esgrogueït.

c) Indicacions escrites: Contracoberta II, angle inferior dret, escrit en llapis i a mà, en lletra de final del segle XX: «8au»; escrit a mà i en tinta: «Ms. 480».

2. Llom ras, del mateix pergamí. a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes mitjançant tres nervis interns que no en treuen d'externs

b) Descripció de les inscripcions: 1) en tinta sèpia: «Diuersi trac-|-tatus diuerso.| autorum circa | diuersas moralit-|-ates et materi-|-as | ms.»; 2) en tinta negra i traços gruixuts: «103», signatura del manuscrit quan pertanyia a la biblioteca Dalmases; 3) en llapis: «480»; 4) en tinta sèpia: «480».

3. Altres elements. a) Folis de protecció i de guarda: II + II, de paper diferent. Foli de guarda inicial IIv, a l'angle superior esquerre, escrit a mà i en tinta: «Ms. 480». Foli de guarda final Ir, a l'angle superior dret, escrit a mà i en tinta sèpia: «224 folis».

b) Tancadors: Als dos llavis es veuen, a dalt i a baix i posats de manera simètrica, el forats previstos per als tancadors de pell, que per ventura mai no es van insta·lar.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el foli de guarda inicial I i final II

d) Talls amb restes de dauradura

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix

f) Queix del mateix pergamí.

g) Llavis del mateix pergamí.

4. Conclusió. Data: Segle XVI. L'enquadernació ha estat restaurada recentment.

II. Cos del volum

1. Composició material. Manuscrit miscel·lani.

2. Matèria: Els quatre primers folis són de pergamí, els altres de paper.
4. Folis: II + 227 + II.
5. Dimensions: 135 × 200.
6. Plecs: 1) Plec de 2 × 2, folis 1-4, sense reclam.
2) Plec de 12 × 2, folis 5-28, sense reclam.
3) Plec de 14 × 2, folis 29-56, sense reclam.
4) Plec de 9 × 2, folis 57-74, sense reclam.
5) Plec de 10 × 2, folis 75-94, sense reclam.
6) Plec de 9 × 2, folis 95-112, sense reclam.
7) Plec de 11 × 2, folis 113-134, sense reclam.
8) Plec de 12 × 2, folis 135-158, sense reclam.
9) Plec de 12 × 2, folis 159-182, sense reclam.
10) Plec de 12 × 2, folis 183-206, sense reclam.
11) Plec coix, de 11/10, folis 207-227, amb taló al final.

Els plecs porten reforç interior i exterior de paper.

Al foli 197v hi ha vint-i-quatre línies tatxades amb tinta negra; al foli 108r n'hi ha quinze. Corresponen a un capítol que portava per títol «del despullar e vestir».

8. Foliació: Restes d'una foliació antiga, coetània del manuscrit, en tinta sèpia i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis, molt discontínua a causa de la cisalla i tatxada en llapis, que sempre va quatre números endarrera de la segona foliació. Aquesta és en llapis i xifres aràbigues, situada sota de l'altra, i deixa sense foliar el darrer foli.

9. Numeració de plecs: No se'n veu rastre.

10. Filigranes: a) Folis 6, 27, 38, 47, 81-88, de les balances, semblant als tipus BRIQUET 2401, datada a Venècia el 1437, i PICCARD, *Wasserzeichen Waage* I, 170, datada a Udine el 1429.

b) Folis 10-13, 20-23, 74, 93, de les muntayes encerclades i somades de creu, semblant al tipus BRIQUET 11859, datada a Gènova el 1399,a la Haia el 1400, a Espanya el 1400, a Montpeller el 1402 i a Fano el 1402, i al tipus PICCARD, *Wasserzeichen Dreiberg,* IV, 1180, datada a Frankfurt a. Main els anys 1422 i 1433.

c) Folis 16-17, 39, 41, 50, de la flor del tipus BRIQUET 6654, datada a Roma els anys 1452-1453, i al tipus PICCARD *Wasserzeichen Blatt, Blume, Baum,* III 1512, datada a Roma el 1453.

d) Folis 7, 26, de la flor, que no trobem repertoriada.

e) Folis 30, 51, 54-55, 57, 61-68, 207-226, del carro de dues rodes, del tipus

f) Folis 35, 44, 46, 53, de la flor, d'un tipus que no trobem repertoriat

g) Folis 97-103, de la lletra M somada de creu, semblant al tipus BRIQUET 8351, datada a Gurk el 1455, amb variants arreu des del 1385 al 1467.

h) Folis 114-204, de les tisores, semblant al tipus BRIQUET 3668, datada a Roma el 1454.

11. Forats: Se'n veu un en el marge inferior dret del foli 1.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia sobre els folis de pergamí i en sec sobre els de paper, quan n'hi ha. 1111 2222; >>>>><<<<.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Foli 1r, *inc.:* «(*rúbrica*) De miraculis Christi (*fi de rúbrica*). Est etiam circa miracula christi considerandum quod communiter pefectissima opera faciebat…».

Ib., *exp.:* «… percipiendum est quicquid illud sit quod per sanctos suos impartiri dignatur. Semper enim quod melius est indeclinabiliter operatur. Hec Vbertinus libro III° de vita christi titulo Jhesus asello la...».

2. Identificació de l'autor i obra: UBERTINO DA CASALE, *Vita Christi, lib. III, c. XI.*

3. Altres manuscrits: Cf. F. CALLAEY, *L'idéalisme franciscain spirituel au XIV siècle. Étude sur Ubertin de Casale,* Louvain 1911; *L'influence et la diffusion de l'Arbor Vite d'Ubertin de Casale,* dins «Revue d'Histoire Écclésiastique», XVII (1921), 535-546; i les addicions de M. BIHL en la recensió publicada dins «Archivum Franciscanum Historicum», IV (1911), 594-599.

4. Catàlegs i bibliografia: Cf. *Ubertinus de Casali. Arbor Vitae crucifixae Jesu,* with and introduction and bibliography by Charles T. DAVIS, Torino, Bottega d'Erasmo 1961, p. VI-VIII.

5. Edició: *Ib.,* 215 b, línies 19-48.

II

1. Foli 1r, *in calce, inc.:* «Sacrifica deo exhibenda...».

Ib., *exp.:* «...Actus boni».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, [*Llista de tres sacrificis que cal oferir a Déu*].

III

1. Folis 1v-2r. Fol. 1v, *inc.:* «Absolucio 134…»

Fol. 2r, *exp.:* «Zelus 132».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, [*Taula alfabètica de matèries del volum, emprant la primitiva foliació*].

IV

1. Folis 2v-3r. Fol. 2v, *inc.:* «(*rúbrica*) Quod vigilia Natiuitatis Virginis Marie Jejunio est obseruanda per Gregorium papam XI (*fi de rúbrica*). Gregorius Episcopus seruus seruorum dei. Ad perpetuam rei memoriam. Quoniam ad gloriam et laudem summi parentis eterni Dei pertinere dignoscitur... ».

Fol. 3r, *exp.:* «... Si quis autem hoc attentare presumpserit indignationem omnipotentis dei et beatorum petri et pauli apostolorum eius se nouerit incursurum. Datum Anagnie VII° Idus Septembris Pontificatus nostri anno VII°». *In marg*: M° CCC° LXX.

2. Identificació de l'autor i obra: GREGORI XI, *Butlla «Quoniam ad gloriam et laudem summi parentis eterni Dei»*.

5. Edicions: No l'hem trobada en l'edició del *Bullarium Romanum* de Torí.

V

1. Foli 3v, *inc.:* «(*rúbrica*) Quod bonorum tortores torquebuntur et malas bestias de terra aufferet deus. Capitulum XXIIII (*fi de rúbrica*). Qvicquid ergo aduersum nos mali principes moliuntur fieri ipse permittit…».

Ib., *exp.:* «... Demus operam totis viribus vt mereamur a deo simul et passionem vlctionis et premium. Hec Lactancius libro V° capitulo vltimo».

2. Identificació de l'autor i obra: LACTANCI FIRMIÀ, *Divinarum Institutionum liber V, c. 24.*

5. Edicions: PL 6, 630.

VI

1. Folis 3v-4r. Fol. 3v, *inc.:* «(*rúbrica*) Signa que precedent seculi huius terminum libro VII° capitulo XV° (*fi de rúbrica*). Propinquante igitur huius seculi termino humanarum rerum statum…».

Fol. 4r, *exp.:* «… Quoniam mortalia sunt opera mortalium. Sic et alia prius regna cum diucius floruissent nichilominus tamen occiderunt. Hec Lactancius libro VII° capitulo XV°».

2. Identificació de l'autor i obra: LACTANCI FIRMIÀ, *Divinarum Institutionum liber VII, c. 15.*

5. Edicions: PL 6, 786-788.

VII

1. Foli 4r, *inc.:* (*rúbrica*) «Quod mali nichil ex se possunt contra bonos (*fi de rúbrica*) In virum sanctum nemo potest aliquid nisi tradiderit eum deus...».

Ib., *exp.:* «… Quod si semel ceperit facere iniquitatem iam paracior fit ad omne opus iniquum. Hec Crysostomus homelia septima super matheum.».

2. Identificació de l'autor i obra: *Locus non inventus apud Chrysostomi Hom. In Matthaeum VII.*

VIII

1. Foli 4v, *inc.:* «(*rúbrica*) Anselmus de amore in dulcissimum ihesum (*fi de rúbrica*) Ihesu qui non amat te anathema sit…».

Ib., *exp.:* «… cuncteque delicie non sic oblectant fauces gustancium se ut amor tuus mentes diligencium te. Hec Ancelmus».

2. Identificació de l'autor i obra: Sant Anselm, *Meditatio XIII.*

5. Edició: PL 158, 778 B-C.

IX

1. Fol. 4v, *inc.:* «Cur homo miraris? Morior ne tu moriaris...».

Ib., *exp.:* «... Me tibi consigna protegens a morte maligna».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *{Versos sobre la Redempció}.*

X

1. Fol. 4v, *inc.:* «VIII° kalendas Aprilis fuit Christus passus…».

Ib., *exp.:* «… cum apostoli totidem annis predicauerint».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *{Notes sobre els anys de Crist i de Maria}.*

XI

1. Fol. 4v, *inc.:* «(*rúbrica*) Gradus humilitatis (*fi de rúbrica*). Reuerencia in oracione…».

Ib., *exp.:* «… Sic deus interdum damnandos tollit in altum».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *{Els graus de la humilitat, una citació de sant Gregori, una nota sobre l'oració}.*

XII

1. Foli 5rv. Fol. 5r, *inc.:* «In natali domini Jhesu christi notanda. Nota quod angelus aparuit pastoribus tempore natiuitatis...».

Fol. 5v, *exp.:* «… declinabo super eam quasi fluuium pacis et infundam spiritum sanctum habundanter quo pacificabitur deo et angelis super Ierusalem».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *{Notes sobre l'adoració dels pastors i el cant angèlic}.*

XIII

1. Foli 5v, *inc.:* «Ex expositione Claudii super euangelio Et ecce offerebant ei paraliticum in lecto jacente Mathei IX. Quinque siquidem sunt differentie causarum...».

Ib., *exp.:* «... congruit illud prophete duplici contritione contere eos».

2. Identificació de l'autor i obra: CLAUDIUS TAURINENSIS, *In Matthei Evangelium expositio*.

3. Altres manuscrits: Cf. F. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum II*, n. 1958, p. 245.[194]

XIV

1. Foli 6r, *inc.:* «Ordo contemplancium beati Pauli ut reffert Dyonisius in suis meditationibus et contemplationibus. Primo considerare se esse in miseriis et culpis...».

Ib., *exp.:* «… Tertio docet considerare statum beatorum et damnatorum».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Tres notes sobre l'ordre de les contemplacions de sant Pau segons els escrits de Dionís Aeropagita}*.

XV

1. Fol. 6r, *inc.:* «O bone Ihesu ecce lapsum est tempus vite mee…»

Ib., *exp.:* «... Omnis sanctus te honorat in celesti patria. amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Oració a Jesús, oracions de sant Eustaqui, de sant Antoni, de santa Caterina i de santa Maria}.*

XVI

1. Foli 6v, *inc.:* «(*rúbrica guillotinada*) Impossibile est nobis aliter lucere diuinum lumen nisi diuersitate figurarum...».

Ib., *exp.:* «… Ideo in figuris voluit adorari»

2. Identificació de l'autor i obra: *Locus non inventus.*[195]

XVII

1. Foli 6v, *inc.:* «Prosper in libro de vita contemplativa. Quid est deum diligere?».

Ib., *exp.:* «... peccati odium et mundi fastidium».

194. Obra inèdita, llevat del prefaci, publicat a PL 104, 835-838 i a MGH, *Epistolae IV* (1985), 593-596.

195. Sobre el text, sortint del marge superior, hi ha una descripció guillotinada, amb una posible indicació d'autor i/o obra, malauradament il·legible.

2. Identificació de l'autor i obra: [Pseudo-Pròsper d'Aquitània] Julianus Pomerius, *De vita contemplativa, lib. II, cap. XV.*

5. Edicions: PL 59, 496 C.

XVIII

1. Foli 6v, *inc.:* «De tribulacionibus dicit dominus. Amen amen dico vobis quia plorabitis…».

Ib., *exp.:* «… magnus et non habens finem».

2. Identificació de l'autor i obra: *{*Anònim, *Diverses citacions escripturístiques i patrístiques sobre la tribulació}.*

XIX

1. Foli 7r, *inc.:* «(*rúbrica guillotinada*) Primo debes considerare ad quid veneris propter quid venisti...».

Ib., *exp.:* «... Non leuiter discurras per chorum nec ante finem horarum exeas nisi opporteat».

2. Identificació de l'autor i obra: David d'Augsburg, *Formula novitiorum.*

3. Altres mss.: BNM, ms. 569, f. 145-248r.

5. Edició: *S. Bonaventura Opera Omnia*, éd. Vivés, t. VII, 652 ss.

XX

1. Foli 7r, *inc.:* «Gregorius super Job vi°. Quia cum acrius homo a diabolo impugnatur amplius ad amorem Dei impellitur et cum eo pax robustior efficitur».

Gregorius de caritate loquens: Maioris est meriti aduersa pacienter tolerare quam bonis operibus insudare.

Bonauentura de laude nominis Jhesu: Jocundare peccator in hoc sanguine, respires in hoc nomine, quoniam si te dominus perdere voluisset, pro te sanguinem proprium non fudisset.

Ib., *exp.:* «… pro te sanguinem proprium non fudisset».

2. Identificació de l'autor i obra: Gregori el Gran, *Moralia in Job*, llibre VI, cap. XXXIII, reproduït *ad sensum;* i Pseudo-Bonaventura, *De laude nominis Jhesu.*

5. Edicions: PL 75, 757.

XXI

1. Foli 7v, *inc.:* «(*rúbrica*) Lo molt reverent mestre Joan iarson Canceller del studi de Paris molt excellent contemplatiu e deuot mestre en theologia en vn tractat seu ha scrites les deius tres veritats les quals son sant consell a tot bon cristia qui uol anar a paradis. Primera veritat (*fi de rúbrica*). Senyor yo he peccat contra la vostra bondat…».

Ib., *exp.:* «… en estament de gràcia e fora les mans del enemich».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo-Gerson, *Les tres veritats.*

3. Altres manuscrits coneguts per nosaltres: BL, ms. Additions 18193.

4. Catàlegs i bibliografia: *Britisch Museum, Additions 1848-1853,* 86; Pere Bohigas i Balaguer, *El repertori de manuscrits catalans,* dins «Estudis Universitaris Catalans», XII (1927), 436-437.

5. Edició: G. Colón, *Llibre d'Hores,* Barcelona, Editorial Barcino 1960 (Els Nostres Clàssics, A 87), 183.

XXII

1. Folis 8rv. Fol. 8r, *inc.:* «Art de merexer la qual compos Seuerus en los seguents punts. Lo primer si es que lo cor del hom sia ple de gran temor de deu…».

Fol. 8v, *exp.:* «… e que tots temps faça la tua voluntat. amen».

Fol. 8v, inc.: «Dels vii peccats mortals e de les sues branques. Superbia…».

Ib., *exp*.: «… Impotencia virtual. Con hom se leua tart e nos pot hom metre al seuey de deu».

Fol. 10r, *inc.:* «Dels X manaments. Amaras deu sobre totes coses…».

Foli 11r, *exp*.: «… per ço quels bens venguen a tu axi com heretats o catius o bestiar».

Ib., *inc.*: «De les VII obres de misericordia spirituals. Los ignorants instruhir…»

Ib., *exp*.: «… los morts soterrar».

Foli 11r, *inc.:* «Confessio prodest Ad peccatorum cognicionem...».

Ib., *exp*.: «... desperacione».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo-Severus, *Art de merèixer; Dels set peccats capitals i de les seves branques; Dels deu manaments; Llista de les obres de misericòrdia espirituals i corporals; Avantatges i impediments de la confessió.*

5. Edicions: G. E. Sansone, *«Art de merèixer» inedita del XV secolo,* dins «Filologia romanza», 3 (1956), 210-215; reedició en *Studi di Filologia Catalana*, Bari, Adriatica 1963 (Biblioteca di Filologia Romanza, 7), 26-46 [40-46].

XXIII

1. Folis 11v-12r. Fol. 11v, *inc.:* «Excerpta a libro IIº domini Bonaventura De reformatione mentis. Quatuor sunt in quibus noui et insipientes cauti debent esse si volunt proficere».

Fol. 12r, *exp*.: «… duplex appetitus anime scilicet naturalis et glorie. Appetitus honoris debet esse versus deum».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo-Bonaventura, *Excerpta a libro II° de reformatione mentis* [també dit *de forma novitiorum, et de profectu religionis*].

3. Altres manuscrits: BNF, ms. lat. 3760, fol. 21v-25v.

XXIV

1. Folis 12v-13v. Fol. 12v, *inc.:* «De peccatis mortalibus. Triplex superbia. Prima sibimetipsi nimis placere…»

Fol. 13v, *exp.:* «… Septimus de perfeccione vite contemplatiue».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Sobre els pecats capitals.*

XXV

1. Foli 13v, *inc.:* «Septem virtutes correspondentes septem ecclesie sacramentis per VII ligaturas per samaritanum homini semiuiuo factas. Iustitia...»

Ib., *exp*.: «... Eucaristie contra Inuidiam».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Correspondència entre les quatre virtuts cardinals i les tres teologals amb els set sagraments.*

XXVI

1. Folis 14r-15v. Fol. 14r, *inc.:* «Indulgencia del corporals de Darocha. Evgenivs Episcopus Seruus seruorum dei Vniuersis christi fidelibus presentes litteras inspecturis Salutem et apostolicam benedictionem. Dum precelsa meritorum insignia quibus regina celorum...».

Fol. 15v, *exp*.: «Ffuit prima indulgentia in festo corporis Christi anni MCCCCXLV° et secunda anno MCCCCLV°».

2. Identificació de l'autor i obra: Eugeni IV, *Butlla «Dum praecelsa meritorum insignia».*

3. Altres manuscrits: BC, ms. 482, fol. 234-235r.

5. Edicions: No l'hem trobada en el *Bullarium Romanum,* edició de Torí.

XXVII

1. Folis 16r-18r. Fol. 16r, *inc.:* «De iustificatione impii per resurreccionem latzari mistice significata. In resurreccione latzari plura facta sunt...».

Fol. 17v, 18r, *exp.:* «… et hec viuificacio in resurreccione latzari significatur. Oratio Jhesu benignissime qui quatriduanum lazarum... in libertatem glorie filiorum dei ire concede. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *{La justificació de l'impiu significada per la resurrecció de Llàtzer, seguida d'una oració}.*

XXVIII

1. Fol. 18r, *inc.:* «Vtrum confessio facta sine contritione et sine caritate valeat vt puta quia non dolet de omnibus vel non vult ab omnibus abstinere...».

Fol. 19r, *exp.:* «… Et iterum quia paulatim confortatur diuinus amor ad plura penitentie opera in penitente peragenda. Con. Pe. Super penitentiam in § 7º».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{De confessione facta sine contritione}.*

XXIX

1. Foli 19r, *inc.:* «De cogitacione. Non est arbitrii…».

Ib., *exp.:* «… cogitacionibus oblectari peruersis nostrum est».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{De cogitacione}.*

XXX

1. Folis 19v-21r. Fol. 19v, *inc.:* «Sagrat coltell qui tallist | la sancta carn de Jhesu christ...»

Fol. 21r, *exp.:* «… tantost haura desliurament | per virtut de deu omnipotent. | Finis».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM*, Versos catalans sobre la Passió.*

5. Edicions: G. E. SANSONE, *Quartine catalane sulla Passione,* dins «Filologia Romanza», 3 (1956), 315-321; reedició en *Studi di Filologia Catalana, o. c.,* 26-36 [30-36].

XXXI

1. Folis 21r-22r. Fol. 21r, *inc.:* «Excerpta ex homeliis Crisostomi super Matheum numero quadraginta. Leuior enim culpa est veritatem non apprehendere quam contemnere apprehensam...».

Fol. 22r, *exp.:* «… Homo hominem iudicat in opere deus autem in corde».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Diverses citacions extretes de les homilies de sant Joan Crisòstom sobre l'evangeli de sant Mateu}.*

XXXII

1. Folis 22v-23v. Fol. 22v, *in.:* «Excerpta ex dictis aliquorum sanctorum. Ambrosius in libro de virginitate…».

Fol. 23v, *exp.:* «… Hugo de sacramentis. Quanto grauiorem in peccando tentacionis violenciam patimur tanto leuiori piaculo ad gratiam amissam renouamur».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Recull de citacions de Pares i Doctors}.*

XXXIIII

1. Foli 24r, *inc.:* «(*rúbrica*) Triplex peccatum (*fi de rúbrica*). Ignorancie, quod consistit …».

Ib., *exp.:* «… cuius remedium timor est».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Triplex peccatum}.*

XXXIV

1. Foli 24r, *inc.:* «(*rúbrica*) Quatuor modis peccamus in lingua (*fi de rúbrica*). Menciendo…».

Ib., *exp.:* «… Magister scimus quia verax es».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Quatuor modis peccamus in lingua}.*

XXXV

1. Foli 24r, *inc.:* «(*rúbrica*) Nouem modis peccatum dimittitur (*fi de rúbrica*). Primo per baptismum…».

Ib., *exp.:* «… IX° per timorem».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Nouem modis peccatum dimittitur}.*

XXXVI

1. Foli 24r, *inc.:* «(*rúbrica*) Semen septempliciter seminatur (*fi de rúbrica*). Primo in via…».

Ib., *exp.:* «… quinto in terra optima id est in filio dei».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Semen septempliciter seminatur}.*

XXXVII

1. Foli 24r, *inc.:* «(*rúbrica*) Septem seminis impedimenta (*fi de rúbrica*). Primum impedimentum quando semen non cooperitur et ecce superbiam…».

Ib., *exp.:* «… Septimo conculcacio a pedibus transeuncium et ecce luxuriam».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Septem seminis impedimenta}.*

XXXVIII

1. Foli 24v, *inc.:* «(*rúbrica*) Septem nomina diaboli VII vicia significancia (*fi de rúbrica*). Primum Veemot qui interpretatur animalis... ».

Ib., *exp.:* «… Septimum Exterminator. Superbia, Apo. IXº quia superbia exterminat hominem a deo et a proximo».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Septem nomina diaboli VII vicia significantia}.*

XXXIX

1. Foli 25rv. Fol. 25r, *inc.:* «De sacrificio Ysaach. Abraham autem Ysaach filium suum diligebat cum esset vnigenitus eique a deo pro munere in senectute concessus…».

Fol. 25v, *exp.:* «… cuncta que vellent eis prebente deo. Hec Josephus libro Iº Antiquitatum capitulo Xº».

2. Identificació de l'autor i obra: Flavi JOSEP, *Antiquitatum Iudaicarum liber I, c. XXI in fine et c. XXII.*

5. Edicions: FLAVII JOSEPHI *Omnia quae extant Opera,* I, Lugduni, apud Sebastianum Gryphium 1539, 36-39.

XL

1. Foli 26r, *inc.:* «Eiusdem Josephi libro XVº capitulo IXº. Fuit autem hisdem temporibus ihesus sapiens vir…».

Ib., *exp.:* «… Sed et in hodiernum christianorum qui ab ipso nuncupati sunt et nomen perseuerat et genus».

2. Identificació de l'autor i obra: Flavi JOSEP, *Antiquitatum Iudaicarum liber XVIII, c. VI.*

5. Edicions: FLAVII JOSEPHI *Omnia quae extant Opera,* II, Lugduni, apud Sebastianum Gryphium 1539, 393-384.

XLI

1. Foli 26r, *inc.:* «(*rúbrica*) Hieronymus in laudem obediencie apostolorum in Christi vocacione (*fi de rúbrica*). Arguit in hoc loco Porphirius et Julianus augustus...».

Ib., exp.: «... ad se trahere poterat quos volebat. Hec in vita sancti Mathei apostoli».

2. Identificació de l'autor i obra: Sant JERONI, *Commentariorum in Matthaeum liber I, 9,9*.

3. Altres manuscrits: Cf. D. HURST – M. ADRIAEN, *Sancti Hieronymi presbiteri Commentariorum in Matthaeum libri IV (CCSL LXXVII),* Turnholt, Brepols Editores Pontificii MCMLXLX, p. [XVIII].

5. Edició: *Ib.,* p. 55-56, línies 1275-1285.

XLII

1. Folis 26v-30r. Fol. 26v, *inc.:* «(*rúbrica*) Notabiliora de libris Dyalogorum beati Gregorii. Ex primo libro (*fi de rúbrica*). Mens que diuino spiritu impletur habet euidentissime signa...».

Ib., fol. 30r, *exp.:* «… oportet vt nos prius dimittamus debitoribus nostris capitulo vltimo».

2. Identificació de l'autor i obra: Gregori el Gran, *{Citacions dels «Dialogorum libri»}*

XLIII

1. Folis 30-r-33v, *inc.:* «(*rúbrica*) Ex libro Moralium Job beati Gregorii capitula notabiliora. Primus liber (*fi de rúbrica*). Que res immensi preconii sit inter malos laudabiliter conuersari…».

Fol. 33v, *exp.:* «… Quanta sit virtus obediencie, capitulo IXº».

2. Identificació de l'autor i obra: Gregori el Gran, *{Citacions dels «Moralium» in Job.*

XLIV

1. Foli 34rv. Fol. 34r, *inc.:* «(*rúbrica*) Oratio deuotissima beati Augustini (*fi de rúbrica*). Dulcissime domine Jhesu christe et domine verus deus et homo qui de sinu patris tui omnipotentis dei missus es in mundum...».

Fol. 34v, *exp.:* «… Qui cum patre et spiritu sancto es benedictus et laudabilis et gloriosus in secula seculorum. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Sant Agustí, *Oració.*

3. Altres manuscrits: París, BN, mss. lat. 757, fol. 218r; 1063, fol. 280v; 1192, fol. 20v (en italià); 1428, fol. 4r; 1430, fol. 31v; 10532, fol. 291r.

4. Catàlegs i bibliografia: Víctor Leroquais, *Les livres d'heures manuscrits de la Bibliothèque Nationale,* Paris 1927, vol. I, p. XXV, 3, 48, 122, 140-142, 156, 274, 280, 325, 329; vol. II, p. 15, 56, 269, 303.

5. Edicions: G. Colón, *Llibre d'hores,* Barcelona, Barcino 1960 (Els Nostres Clàssics, A 87), apèndix, 165-167.

XLV

1. Folis 35r-50r. Fol. 35r, *inc.:* «Officium de Passione Ad Completorium. Ihesu superni radius candoris...».

Fol. 50r, *exp.:* «… in vnitate spiritus sancti deus Per omnia secula seculorum Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Himnes i oracions de l'Ofici de Passió, amb addicions d'Andreu Bertran, bisbe de Barcelona.*

3. Altres manuscrits: Cf. V. LEROQUAIS, *o. c.,* I, 2, 10, 83, 149, 152, 158, 166, 168, 228, 231, 260, 323; II, 265, 268.

4. Catàlegs i bibliografia: Com l'anterior.

5. Edicions: G. COLÓN, *Llibre d'hores,* Barcelona, Barcino 1960 (Els Nostres Clàssics, A 87), apèndix.

XLVI

1. Folis 50v-52v. Fol. 50v, *inc.:* «(*rúbrica guillotinada*) In passione domini relucet perfectum remedium et antidotum contra omnem spiritualem morbum...».

Fol. 52v, *exp.:* «… Et sic similiter oportet dicere de sanguine et aqua lateris christi jam mortui quod fuit verus sanguis et vera aqua».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Consideracions sobre la Passió}*.

XLVII

1. Folis 53v-55v. Fol. 53v, *inc.:* «Ad oracionem peculiarem que fieri debet qualibet die saltem bis...».

Fol. 55v, *exp.:* «… Et non accipias congerium ab angelo sed ortare eum vt custodiat et dirigat te».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Instruccions per a la pregària de cada dia}*

XLVIII

1. Folis 55v-56r. Fol. 55v, *inc.:* «(*rúbrica*) Ex Cartusiensi in capitulo Pentecostes (*fi de rúbrica*). Sciendum autem quod plura sunt necessaria homini volenti proficere et in vita spirituali deo seruire...».

Fol. 56r, *exp.:* «… Quartum sui ipsius contemptus et abhominacio et anichilacio».

2. Identificació de l'autor i obra: LUDOLF DE SAXÒNIA, *Vita Jhesu Chisti, II, c. LXXXIX, 10.*

3. Altres manuscrits: Basel, ms. A II 15; A II 17; A II 19; Épinal, ms. 138; Girona, ms. 139, procedent del monestir de Sant Feliu de Guíxols; Köln, Stadtarchiv, ms. GB, fol. 207; Pamplona, Catedral 57; Subiaco, ms. 309; Tortosa, ms. 48.

4. Catàlegs i bibliografia: F. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum,* III, 5437; IX, *Suppl., 5437.*

5. Edició: Ludolphus de Saxonia, *Vita Jhesu Christi*, t. IV, Pars secunda II, curante L. M. Rigollot, Paris-Bruxelles 1878, 274.

XLIX

1. Folis 56r-57r. Fol. 56r, *inc.:* «(*rúbrica*) Ancelmus de custodia cordis et correccione vite (*fi de rúbrica*). Cum per prauas ineptasque cogitaciones vaga mente discurris…».

Fol. 57r, *exp.:* «… vt possim audire quid loquatur dominus deus ad me».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Anselmi Meditatio.*

3. Altres manuscrits: Toulouse, ms. 190.

L

1. Foli 57r, *inc.:* «(*rúbrica*) Hugo de Sancto Victore in dialogo anime et corporis (*fi de rúbrica*). Si magna opera facis misericorditer sublimaris…».

Ib., *exp.:* «… mala si qua sint diluat et bona perficiat inchoata».

2. Identificació de l'autor i obra: HUG DE SANT VÍCTOR, *De arrha animae.*

5. Edicions: PL 176, 967 A.

LI

1. Foli 57v, *inc.:* «(*rúbrica*) Oculto dei judicio mali obdurantur flagellis, boni vero emendantur (*fi de rúbrica*) Nabuchodonosor penitentiam meruit fructuosam...».

Ib., *exp*.: «… cum boni per graciam corrigantur et libero arbitrio mali pereant».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, [*Sobre les penes i tribulacions dels bons i dels dolents*].

LII

1. Folis 58rv. Fol. 58r, *inc.:* «(*rúbrica*) De libero arbitrio et triplici libertate (*fi de rúbrica*). Liberum arbitrium est facultas racionis et voluntatis…».

Fol. 58v, *exp.:* «… quia scilicet per sapientiam suam potest vitare ea ad que astra disponunt».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, [SANT BERNAT?] *Tractatus de gratia et libero arbitrio, cap. III,* citat *ad sensum.*

5. Edició: PL 182, 1004-1005.

LIII

1. Folis 58v-59r. Fol. 58v, *inc.:* «(*rúbrica*) De quadruplici statu hominis (*fi de rúbrica*) Ante peccatum primi (*sic*) parentes ad bonum nichil impediebat et ad malum nichil impellebat…».

Fol. 59r, *exp.:* «… sicut et quedam mala vie, id est, penalitates. Vnde propheta Simul in vnum diues et pauper».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{De quadruplici statu hominis}.*

LIV

1. Foli 59rv. Fol. 59r, *inc.:* «(*rúbrica*) De voluntate dei et providentia (*fi de rúbrica*). De voluntate dei hec tenenda sunt quod ipsa sic est recta vt nullo modo possit obliquari…».

Fol. 59v, *exp.:* «… hic opportet silencium ponere humane loquacitati et exclamare cum apostolo. O altitudo diuiciarum etc. (*al man*) In breuiloquio Bonauenture parte Iª capitulo IXº».

2. Identificació de l'autor i obra: San Bonaventura, *Breviloquium, I, c. 9.*

3. Altres manuscrits: Cf. la llista dels 227 mss. donada pels editors del Doctoris Seraphici Sancti Bonaventurae *Opuscula Varia Theologica*, tomus V, Quaracchi 1891, p. xvii-xxvi.

5. Edició: *o. c.,* 217-218.

LV

1. Foli 60r, *inc.:* «Nota quod licet maior fuerit christi humilitas in eius incarnacione quam superbia ade in mandati transgressione …».

Ib., *exp.:* «… nam christus in sua resurrecione totum sanguinem effusum in passione recuperauit integriter».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *{Notes sobre qüestions teològiques relacionades amb la Passió}.*

LVI

1. Foli 60r, *inc.:* «(*rúbrica*) De revelatione secretorum vel futurorum (*fi de rúbrica*). Reuelatio secretorum uel futurorum pluribus modis fieri videtur…».

Ib*., exp*.: «... que pater posuit in sua potestate. Hec dominus Bonauentura in libro tercio de reformacione mentis».

2. Identificació de l'autor i obra: Cf. supra, XXIII, 2-3.

LVII

1. Foli 60v, *inc.:* «Ex vita Christi Cartusiensis in titulo de dominica oratione capitulum xxxviiᴹ. Pater noster excelsus in creatione...».

Ib., exp.: «... Sed libera nos a malo presenti preterito et futuro. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Ludolf de Saxònia, *Vita Jhesu Christi, I, c. 37, in fine.*

3. Altres manuscrits: Cf. supra, XLVIII.

4. Catàlegs i bibliografia: Ib.

5. Edició: *O. c.,* t. I, Pars Prima i, *ib.,* 309.

LVIII

1. Foli 60v, *inc.:* «De perseverancia. Jeronimus. Non queruntur in christianis inicia vel exordia sed finis et perseuerancia…».

Ib., *exp.:* «… ea que bene inchoauit vsque ad finem vite perducere».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Citacions sobre la perseverància atribuïdes a sant Jeroni, sant Gregori i sant Bernat}.*

LIX

1. Foli 60v, *inc.:* «De judicio proximi Matei VII. Hylarius. Vix aliquis inuenitur…».

Ib., *exp.:* «… tanto fiat ignarus sui».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Dues citacions de sant Hilari i de sant Gregori sobre el judici del proïsme segons Mateu 7, 1-5}.*

LX

1. Folis 61r-64v. Fol. 61r, *inc.:* «Abbatis Ysaac I Collatio. De dominica oracione et de eo quod apostolus optat pro fratribus anathema esse a christo cum similitudine prophete et moysi, XVIII^{M} capitulum. | Hec itaque supplicationum genera sublimiore adhuc status ac precelsior subsequitur. Qui contemplacione solius dei et caritatis ardore formatur…»

Fol. 64v, *exp.:* «… et offensam pocius quam propiciacionem Judicis sui vilitate oracionis incurret».

2. Identificació de l'autor i obra: JOAN CASSIÀ, *Collationes Patrum,* IX, cc. 18-23.

3. Altres manuscrits: Sankt Galen 125, fol. 230r.

4. Catàlegs i bibliografia: F. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum Medii Aevi,* VI, n. 8584; Klaus REINHARDT – Horacio SANTIAGO OTERO, *Biblioteca Bíblica Ibérica Medieval,* p. 38; M-W. BLOOMFIELD – B. G. GUYOT – D. R. HOWARD – T. B. KABEALO, *Incipit of Latin Works on the Virtues and Vices, 1100-1500 A. D. Including a Section of Incipits of Works on the Pater Noster,* Cambridge, Massachusetts, The Mediaeval Academy of America 1979, n. 8363.

5. Edicions: PL 49, col. 788-888; J. C. VIVES, *Expositio in orationem dominicam,* Romae 1903, Appendix, 166-169.

LXI

1. Folis 65r-68r. Fol. 65r, *inc.:* «Collatio II abbatis Ysaac. De ins[ti]tucione oracionis perpetue X^{m} capitulum. Quapropter secundum illam institucionem quam paruulorum erudicioni…».

Fol. 68r, *exp.:* «… omnes vsus vite necessarios incedenti fiat erecta et jugis oracio».

2. Identificació de l'autor i obra: JOAN CASSIÀ, *Collationes Patrum,* X, c. 10.

5. Edicions. PL 49, col. 831-836.

LXII

1. Folis 68r-72r. Fol. 68r, *inc.:* «Domini Bonaventura (*sic*). Sunt ergo frater carissime he virtutes quedam probate in iuuenibus et scale salubres gradus per quos sine dubio ad perfeccionis virtutem et culmen glorie potes ascendere...».

Fol. 72r, *exp.:* «… per indefessa et immortalia secula seculorum amen. Valete fratres in domino ihesu christo sine quo nichil valet. Finis».

2. Identificació de l'autor i obra: *Locus non inventus.*

LXIII

1. Foli 72rv. Fol. 72r, *inc.:* «(*rúbrica*) De amicicia vera (*fi de rúbrica*). Effectum quidem amicicie integraliter…».

Fol. 72v, *exp.:* «… sed pariter habitat cum sublimibus et abiectis».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{De vera amicicia}.*

LXIV

1. Foli 72v, *inc.:* «(*rúbrica*) De quatuor temptacionibus (*fi de rúbrica*). Multiplicem diaboli impugnacionem ostendit Bernardus loquens de illo verbo psalmi Scuto circumdabit te veritas eius etc…».

Ib., *exp:.* «… Sola autem est veritas que palliatam detegit falsitatem».

2. Identificació de l'autor i obra: Sant BERNAT, *Sermo VI in Psalmum «Qui habitat»,*

3. Altres manuscrits: Cf. J. LECLERCQ, OSB – H. ROCHAIS, *Sancti Bernardi Opera,* vol. IV, *Sermones I,* 382

5. Edicions: ID., *ib.*, 408-409.

LXV

1. Foli 73r, *inc.:* «(*rúbrica*) Quod in cena domini Judas communicauit (*fi de rúbrica*). Ex homelia pape Leonis in cena domini que incipit Scio quidem dilectissimi sic ait. Discumbentibus enim secum discipulis ad edendam misticam cenam...».

Ib., *exp.:* «… discessisse autem eum hinc intelligitur quando cum turbis reuersus ostenditur».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Fragments de Sant Lleó, Sermo LVIII, c. III; Sant Agustí; Sant Joan Crisòstom; Remigi; Teòfil; Jeroni; Hilari.*

5. Edicions: PL 54, 333-334.

LXVI

1. Foli 73v, *inc.:* «(*rúbrica*) Quomodo corpus Christi post resurrectionem palpabile fuit (*fi de rúbrica*). Gregorius homelia XXVI[a] super euangelio Johannis. Cum esset sero die illa vna sabbatorum. Sed quia ad illud corpus quod videri poterat fides intuencium dubitabat…».

Ib., *exp.:* «… post resurrecionem ostenderet corpus suum et eiusdem nature et alterius glorie».

2. Identificació de l'autor i obra: GREGORI EL GRAN, *Homiliarum in Evangelia lib. II, hom.* XXVI, *1.*

5. Edicions: PL 78, 1197-1198.

LXVII

1. Foli 73v, *inc.:* «(*rúbrica*) De libero arbitrio (*fi de rúbrica*). Hieronymus super ezechielem libro I° capitulo II°. Non enim quia ille ventura cognoscit…».

Ib., *exp.:* «... ille nouit futurum quasi deus».

2. Identificació de l'autor i obra: SANT JERONI, *In Hiezechielem prophetam,* I, c. II, 5.

3. Altres manuscrits: Cf. F. GLORIE, *Sancti Hieronymi presbiteri Commentariorum in Hiezechielem libri XIV (CCSL* LXXV*),* Tournholt, Brepols Editores Pontificii MCMLXIV, p. IX-XVIII.

5. Edició: *Ib.,* p. 28, línies 738-741.

LXVIII

1. Foli 73v, *inc.:* «(*rúbrica*) De penitentia Salomonis (*fi de rúbrica*). Isidorus de viris illustribus. Salomon filius dauid editus…».

Fol. 74r, *exp.:* «… et inter reliquos sanctarum scripturarum libros pari habitum veneracione».

2. Identificació de l'autor i obra: ISIDOR, *De ortu et obitu Patrum, XXXI.*

5. Edició: PL 83, 140 A-B.

LXIX

1. Foli 74r, *inc.:* «(*rúbrica*) De vocacione Pauli (*fi de rúbrica*). Habebat enim apostolus zelum dei…».

Ib., *exp.:* «… preuenit eum vocando per graciam. Hec Augustinus».

2. Identificació de l'autor i obra: *Locus non inventus apud Sanctum Agustinum.*

LXX

1. Foli 74v, *inc.:* «Quod in confessione latronis in cruce pendentis velum templi scissum est. Hieronymus libro XIII° super ezechielem super illo textu et conuerti me ad viam porte...».

Ib., *exp.:* «… in eandem ymaginem transformamur a gloria in gloriam».

2. Identificació de l'autor i obra: SANT JERONI, *In Hiezechielem prophetam,* XIII, c. XLIV, 1-3.

5. Edició: *Ib.,* p. 644, línies 1142-1146.

LXXI

1. Folis 74v-75r. Fol. 74v, *inc.:* «Que sunt instrumenta bonorum operum. In primis dominum deum diligere ex toto corde…».

Fol. 75r, *exp.:* «… quod preparauit deus diligentibus se vel his qui diligunt eum».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Quae sunt instrumenta bonorum operum.*

LXXII

1. Foli 75v, *inc.:* «(*rúbrica*) Temporibus Octauiani Cesaris cum ex diuersis mundi partibus ii qui pro Senatu populoque Romano preerant prouinciis scriberent senatoribus qui Rome preerant nouitates que per mundi climata occurrebant, Publius Lentulus in Judea Preses senatui populoque romano epistulam misit cuius verba sunt hec (*fi de rúbrica*). Apparuit temporibus nostris et adhuc est homo magne virtutis cui nomen est Ihesus Christus…».

Ib., *exp.:* «… Speciosus inter filios hominum. Hec sola in annalibus Romanorum comperta est».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo-LENTULUS ROMANUS, *Epistola ad senatum romanum.*

3. Altres manuscrits coneguts per nosaltres: París, BN, ms. lat. 1716, fol. 204v; lat. 2130, fol. 72r; lat. 2962, fol.174v; lat. 3158, fol. 24v; lat. 3159, fol. 5v; lat. 3282, fol. 16v; ms. espag. 544; Praga (?); Barcelona, ACB, ms. 26, fol. 115r-v; Incunable 84, darrers folis; BUB, ms. 1148, fol. 49v (en castellà); ms. 1152, fol. 269v-271r; ms. 1319, fol. 230-231 (en castellà) ; Madrid, BN, ms. 3488, fol. 134-138; ms. 9175, fol. 3r; ms. 10212, fol. 56v-57v; ms. 10712, fol. 283r-284r.

4. Catàlegs i bibliografia: R. DRAGUET, *Le juif Josèphe, témoin du Christ?,* dins «Revue d'Histoire Ecclésiastique», XXVI (1930), 837, nota 3, dóna notícia d'un manuscrit posseït per M. Gaster (89), amb el text llatí de la lletra de Lentulus; F. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum*, I, n. 158, p. 132, on no cita cap ms. llatí; VIII, *Suppl.,* I, n. 158, p. 112, on cita diverses traduccions;

Josep Baucells i Reig, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins,* Barcelona, IEC 1985, 63.

5. Edició: a) J. A. Fabricius, *Codex Apocryphus Novi Testamenti,* I, Hamburg 1719², 301-302; b) Jouaust 1852, 308, coneguda per referència; c) E. von Dobschütz, *Christusbilder. Untersuchungen zur christlichen Legende,* dins «Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur», 18 (Leipzig 1899), 319.

LXXIII

1. Foli 76r, *inc.:* «(*rúbrica*) Forma de orar (*fi de rúbrica*). Tu quant oraras elegiras primerament loch secret si hauer lo pots…».

Ib., *exp.:* «… o per altra raho o familiaritat e apres en general per tots».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *{Forma de orar}.*

LXXIV

1. Folis 76v-83v. Fol. 76v, *inc.:* «De passione domini nostri Jhesuchristi ex vita Christi Cartusiensis. De pascha et huius nominis accepcionibus capitulum primum...».

Fol. 83v, *exp.:* «… nichil eciam cogitare concupiscam et tandem ad te deum et dominum meum perueniam. amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Ludolf de Saxònia, *Vita Jhesu Christi c. LI?*

3. Altres manuscrits: Cf. supra, XLVIII.

4. Catàlegs i bibliografia: Ib.

5. Edició: *O. c.,* t. III, Pars Secunda i, *ib.,* 316ss.

LXXV

1. Foli 84rv. Fol. 84r, *inc.:* «Oratio sancti Raphaelis archangeli. Obsecro te sancte archangele Raphael per illam gratiam quam optines …».

Fol. 84v, *exp.:* «… me valeat preualere et spiritum meum post exitum carnis perduc ad gaudia paradisi amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *{Oració de sant Rafael}.*

LXXVI

1. Foli 84v, *inc.:* «Commemoratio beate Barbare. (*rúbrica*) Antifona (*fi de rúbrica*). Ascendens barbara ad tronum glorie…».

Ib., *exp.:* «… misericordiam valeamus optinere. Per christum».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *{Memòria i oració de santa Bàrbara}.*

LXXVII

1. Foli 84v, *inc.:* «Hymnus beate Marie. Misterium ecclesie hymnum christo referimus quem genuit puerpera…».

Ib., *exp.:* «… gloria vnigenito vna cum sancto spiritu in sempiterna secula amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Himne de santa Maria}.*

LXXVIII

a)

1. Foli 85r, *inc.:* «(*rúbrica*) Oracio beate Marie (*fi de rúbrica*). Aue stella matutina peccatorum medicina...»

Ib., *exp.:* «... O sponsa dei electa esto nobis via recta ad eterna gaudia amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Aue stella matutina* i *Aue regina celorum.*

3-5. Altres manuscrits, catàlegs i bibliografia, edicions: Cf. U. CHEVALIER, *Repertorium Hymnologicum,* 1 n. 235.

b)

1. Ib., *inc.:* «Aue regina celorum aue domina angelorum…».

Ib., *exp.:* «... et pro nobis semper christum exora alleluya».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Aue regina celorum.*

3-5. Altres manuscrits, catàlegs i bibliografia, edicions: Cf. U. CHEVALIER, *Repertorium Hymnologicum*, I, 2070.

LXXIX

1. Foli 85r, *inc.:* «Oracio de corpore Christi beati Thome de Aquino. Adoro te deuote latens veritas…».

Ib., *exp.:* «… Credo quicquid dixit dei filius nil veritatis hoc verbo verius».

2. Identificació de l'autor i obra: SANT TOMÀS D'AQUINO, *Adoro te devote.*

3. Altres manuscrits: París, BN, ms. lat. 10532, fol. 304r; 14963, després del sermó que fa 88.

4-5. Catàlegs i bibliografia, edicions: Cf. U. CHEVALIER, *Repertorium Hymnologicum I,* 518-519.

LXXX

1. Foli 85r, *inc.:* «Oracio pro mortalitate. Sub tuum presidium confugimus dei genitrix…».

Ib., *exp.:* «… Sed dic angelo percucienti sufficit cesset iam manus tua vt locum penitencie mereamur habere. Per dominum».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Antífona «Sub tuum praesidium», seguida de tres oracions per les mortalitats}.*

LXXXI

1. Folis 85v-91r. Fol. 85v, *inc.:* «Radix cuncti mali est superbia scriptura testante…».

Fol. 91r, *exp.:* «… Per hoc Sed libera nos a malo munus timoris colligitur quo luxuria eneruatur».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, [*Textos sobre els vicis capitals i les virtuts teologals*].

3. Altres manuscrits: Cambridge, Corpus Christi College, ms. 274, f. 113-154; BNF, ms. lat. 2895, fol. 2-3; ms. lat. 3745, f. 54-56; ms. lat. 3812, fol. 56r-58r.

4. Catàlegs i bibliografia: BLOOMFIELD, *o. c.,* n. 5095.

LXXXII

1. Folis 91v-93r. Fol. 91v, *inc.:* «Contricio quid sit. Respondeo secundum Pe. in 4, d. 17ª. Contricio a magistris sic diffinitur. Contricio est dolor voluntarie assumptus...».

Fol. 93r, *exp.:* «… quia scilicet non est quis certus quod sua contricio fuerit sufficiens ad totum reatum tollendum. Idem tho. vide supra».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, [*Sobre la contrició dels pecats*].

3. Altres manuscrits: París, BN, ms. lat. 3158, fol. 66r-99r.

LXXXIII

1. Foli 93r, *inc.:* «(*rúbrica*) Sex concurrunt in justificatione impii (*fi de rúbrica*). Primo dileccio dei…».

Ib., *exp.:* «… et sic prius eligimus virtuosos et postea diligimus».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{De justificatione impii}.*

LXXXIV

1. Folis 93v-94v. Fol. 93v, *inc.:* «(*rúbrica*) Enumeratio peccatorum. Et primo de peccatis cordis (*fi de rúbrica*). Peccata cordis sunt hec. Cogitacio. Delectacio. Consensus. Desiderium mali».

Fol. 94v, *exp.:* «… Ammonicionibus non adquiescere».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Enumeratio peccatorum cordis, oris, operis, omissionis}.*

LXXXV

1. Foli 94v, *inc.:* «Via salutis. Segons sant Ancelm sit vols saluar pregue deu quet fassa fer tots temps la sua voluntat...».

Ib., *exp.:* «… e ab ell tots temps acompanyat en gloria. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Via salutis}.*

LXXXVI

1. Folis 95r-98v. Fol. 95r, *inc.:* «(*rúbrica*) De peccatis que sunt secundum genus mortalia et que non (*fi de rúbrica*). Considerandum est de omnibus peccatis que sunt…».

Fol. 98v, *exp.:* «… seu tollendi impedimenta spiritualis profectus que sunt peccata venialia (*rúbrica*) † deo gracias † (*fi de rúbrica*)».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{De peccatis mortalibus et venialibus}*.

LXXXVII

1. Folis 99r-102r. Fol. 99r, *inc.:* «(*rúbrica*) In confessione facienda primo loco collocanda sunt decem precepta (*fi de rúbrica*). Unum cole deum ne jures vana per eum...».

Fol. 102r, *exp.:* «… Yo peccador me confes a deu, e a madona Sancta Maria, e a tots los sants, e a vos pare, que he peccat per ma superbia molt e souint, axi en mos pensaments, e parlaments, com de obra, e encara en lexant, o no fahent ço a que era tengut a fer. En special e primerament me confes e dich ma culpa que he offes nostre Senyor en lo primer manament et cetera».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Manera de confessar-se}.*

LXXXVIII

1. Folis 102v-103v. Fol. 102v, *inc.:* «(*rúbrica*) Psalmus in quo laudatur Deus in sua sapientia (*fi de rúbrica*). Sapiencia tua domine altitudo diuiciarum est, cuius incomprehensibilia sunt opera et inuestigabiles vie eius...».

Fol. 103v, *exp.:* «… Ibi omnium horum et magnorum secretorum causas et raciones peroptimas et iustissimas rimari et videri non diffidimus in tuo eterno speculo maiestatis (*rúbrica*) Explicit (*fi de rúbrica*)».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Psalmus}.*

LXXXIX

1. Folis 103v-104r. Fol. 103v, *inc.:* «Incipit liber qui Stimulus amoris in Jhesum dicitur domini Bonaventura (*sic*) ordinis fratrum minorum. (*rúbrica*) Capitula (*fi de rúbrica*). Liber iste qui stimulus amoris in dulcissimum et pium Ihesum saluatorem mundi non incongrue dici potest in tres partes diuiditur…».

Fol. 104r, *exp.:* «… De statu beatorum in celesti Hierusalem».

2. Identificació de l'autor i obra: Pseudo-Bonaventura, *Stimulus amoris,* taula.[196]

3. Altres manuscrits: Cf. B. Bonelli, *Prodromus ad opera omnia Sancti Bonaventurae,* Bassano 1767, col. 703-706.

4. Catàlegs i bibliografia: C. Douais, *De l'auteur du Stimulus amoris*, París 1858.

5. Edició: A. C. Peltier, *Sancti Bonaventurae Opera Omnia*, tomus XII, París, Vivès 1868, 631-703.

XC

1. Foli 104v, *inc.:* «Del segon libre del crestia De Temptacio. Capitulo XXº. Deus saber que lo proces de la temptacio es aquest Primerament lenemich mou lom…».

Ib., *exp.:* «… e ben curar los fahent ne exir molts bens que no que nengun mal no hagues lexat fer».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc Eximenis, *Segon del Crestià, c. XX.*

3. Altres manuscrits: Cf. *Primera part / 1,* n. 7-9.

XCI

1. Folis 105r-108v. Fol. 105r, *inc.:* «(*rúbrica*) Confessions e iustificacions molt sanctes e segures del saui peccador qui ab temps se apparella a ben viure e morir. Pater noster. Aue Maria. Domine labia. Et os meum. Deus in adiutorium. Gloria patri. Laus tibi domine Rex eterne glorie. Que enten a fer (*fi de rúbrica*). Io senyor meu deuant la vostra sagrada maiestat…».

Fol. 108v, *exp.:* «… a singular gloria e consolacio vostre yo despengue tota la mia vida amen. Laus tibi domine rex eterne glorie. | A que valen | (*rúbrica*) deo gracias et beatissime virgini amen (*fi de rúbrica*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Art de ben morir.*

3. Altres manuscrits: San Lorenzo del Escorial, Biblioteca del monestir, ms. d.IV.19, fol. 44r-58r.

4. Catàlegs i bibliografia: Aguiló 444; Palau 17662-17663.

196. N'hi ha traducció catalana: BUV, ms. 92-1-29.

5. Edicions: À. Fàbrega Grau, *Textos catalans de l'art de ben morir,* dins «AST», 28 (1955), 96-104.

XCII

1. Folis 109r-114v. Fol. 109r, *inc.:* «(*rúbrica*) Qualiter confitens in confessione examinari debeat (*fi de rúbrica*). In primis si est excomunicatus a iudice vel a iure...».

Fol. 114v, *exp.:* «... de vicio indicibili et defloracione ac raptu. Deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *{Qualiter confitens in confessione examinari debeat}.*

XCIII

1. Folis 114v-194v. Fol. 114v, *inc.:* «(*rúbrica*) Excerpta a summa confessionum Bartholomei (*fi de rúbrica*). Peccatum Iº comuniter. Vtrum voluntas et opus exterius sint vnum peccatum…».

Fol. 194v, *exp.:* «… de factoribus scacorum taxillorum alearum et huiusmodi vide Iª Negociacio § 7. | Finis».

2. Identificació de l'autor i obra: Bartholomaeus Pisanus, *Summa confessionum.*

3. Altres manuscrits: Cf. *Dictionnaire de Droit Canonique*, t. IX, París 1937, cols. 213-214. Cal afergir-hi BC ms. 482, fol. 1-215.

XCIV

1. Folis 194v-195v. Fol. 194v, *inc.:* «Moyses et Josue qui duces populi fuerint ac illius rei publice gubernatores omnemque potestatem habuerint notissimum est…».

Fol. 195vb, *exp.:* «… Similiter totum israel IIº regum capitulo Vº».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *{Llista dels jutges i dels reis d'Israel i de Judà}.*

XCV

1. Folis 195v-200v. Fol. 195v, *inc.:* «(*rúbrica*) Incipit geneologia Jhesu Christi (*fi de rúbrica*). Aquesta es la generacio de Adam fins a Ihesu christ com ve del pare al fill. Adam hac dos fills ço es Caym e Abel...».

Fol. 200v, *exp.:* «… de la verge Maria sposa sua de la qual nasque Ihesu christ qui es appellat christus, lo vertader Rey sacerdot e redemptor nostre e Messies promes en la ley dels juheus (*rúbrica*) E açi es termenada la quinta edat la qual dura D lxxxv anys. E comença la sisena edat.| Finis (*fi de rúbrica*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Anònim, *Genealogia de Jesucrist.*

4. Catàlegs i bibliografia: F. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum Medii Aevi,* VI, n. 8585.

5. Edició en curs, dins RCT.

Foli 201r buit.

XCVI

1. Folis 201v-206r. Fol. 201v, *inc.:* «Quando peccata sunt mortalia et quando venialia. Et primo de peccato superbie (*fi de rúbrica*). Omnia peccata predicta quamuis semper sint peccata non tamen semper sunt mortalia...».

Fol. 206r, *exp.:* «... quedam vero contra deum est et supra deum vel eque et hec est peccatum mortale».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Pecats mortals i venials}.*

XCVII

1. Folis 206v-211r. Fol. 206v, *inc.:* «Homicidium I° comuniter quid est. Respondeo Est occisio ab homine facta...»

Fol. 211r, *exp.:* «… secus est si membrum ideo abscidatur a se vel ab alio quia est corruptiuum corporis, vt supra dictum est in § preallegato».

2. Identificació de l'autor i obra: És possible que es tracti d'un fragment de l'obra de sant RAMON DE PENYAFORT, *Summa de jure abbreviata, II Pars, De Homicidio.*

3. Altres manuscrits coneguts per nosaltres: Bruges 154, fol. 164v-177v; ms. 243, fol. 86v-109v; mss. 244, 245, 246; París, BN, ms. lat. 3522A, fol. 12v-19r; 3524, fol. 49v-88r; 3680, fol. 167r-215r; 3722, fol. 12r-15v; 3723A, fol. 115v-177v; 14888, fol. 1r-170v; 15002, fol. 1r-213r. Cal remarcar que els manuscrits transmeten un text amb diferències considerables, addicions i variants, en la mesura que responen a usos pràctics diversos.

4. Catàlegs i bibliografia: A. DE POORTER i J. BRYS, *Les manuscrits de droit médiéval de l'ancienne abbaye des Dunes à Bruges,* dins «Revue d'Histoire Ecclésiastique», XXVI (1930), 609-657, descriuen els mss. de Bruges.

XCVIII

1. Foli 211v, *inc.:* «De bona voluntate Gregorius Homilia quinta. Ante dei namque oculos numquam est vacua manus a munere …».

Ib., *exp.:* «… studuerunt in hoc seculo nichil amare nichil vnquam appetere».

2. Identificació de l'autor i obra: GREGORI EL GRAN, *Homiliarum in Evangelia lib. I, hom. v, 3-4.*

5. Edicions: PL 76, 1094 A-C.

XCIX

1. Folis 212r-213v. Fol. 212r, *inc.:* «(*rúbrica*) Beati Johannis Chrysostomi De laudibus prophetae Dauid et de penitentia Omelia incipit quam e greco in latinum Theodorus grecus Thessalonicensis conuertit (*fi de rúbrica*). Ecce fratres carissimi beatus Dauid nobis die hodierno apparuit…».

Fol. 213v, *exp.:* «… Quare? Quia peccatum non fecit neque inuentus est dolus in ore eius. Cui sit laus et gloria nunc et semper et in secula seculorum. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: [Pseudo] Joan Crisòstom, *Homilia de poenitentia*.

3. Altres manuscrits: París, BN, ms. 2676, fol. 76r-79r.

5. Edicions: *Opera,* París 1588, t. V, 767-770; PG 64, 12-16.

C

1. Folis 213v-224r. Fol 213v, *inc.:* «(*rúbrica*) Omelia beati Joahnnis Chrysostomi super salmo quinquagesimo quam e greco in latinum Theodorus grecus Thessalonicensis conuertit (*fi de rúbrica*). Mense hesterne reliquias fratres carissimi die reddam hodierno…».

Fol. 224r, *exp.:* «… vt bona eterna consequamur gratia et humanitate domini nostri ihesu christi. Qui cum patre et spiritu sancto viuit et regnat in secula seculorum. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Joan Crisòstom, *Homilia super Psalmum L.*

5. Edicions: PG 55, 575-588, en una altra traducció dins les obres espúries de sant Joan Crisòstom.

CI

1. Folis 224v-226r. fol. 224v, *inc.:* «(*rúbrica*) Indulgencie in festiuitate visitationis Beate Marie ad sanctam Helisabeth (*fi de rúbrica*). Bonifacivs Episcopus seruus seruorum dei Ad perpetuam rei memoriam. Superni benignitas conditoris humanam creaturam…».

Fol. 226r, *exp.:* «… Datum Rome apud Sanctum Petrum V^{o} Idus Nouembris Pontificatus nostri Anno primo (*al man*) M^{o} CCC^{o} LXXXX°».

2. Identificació de l'autor i obra: Bonifaci IX, *«Superni benignitas conditoris».*

3. Altres manuscrits: BC, ms. 482, fol. 230r.

5. Edició: *Bullarum, diplomatum et privilegiorum sanctorum romanorum pontificum Taurinensis editio*, t. IV, Augustae Taurinorum MDCCCLIX, 602-604.

CII

1. Foli 226v, *inc.:* «(*rúbrica*) An anime ex creatione sint equales in donis naturalibus (*fi de rúbrica*). Illud quoque non incongrue queri solet vtrum omnes anime ex creatione equales sint an alie aliis excellentiores...».

Ib., *exp.:* «... premium vel penam in futuro non collocat (*al man*) Hec magister sententiarum libro 2º, distinctione 32ª, capitulo 9º».

2. Identificació de l'autor i obra: PERE LLOMBARD, *II Sententiarum, dist. 32, cap. 9.*

5. Edició: Magistri PETRI LOMBARDI, *Sententiae in IV libris divisae*, t. I, Pars I, Grottaferrata (Roma) 1971, 517.

CIII

1. Foli 226v, *inc.:* «(*rúbrica*) Ambrosius de proposito uiri iusti super psalmo CXVIIIº Memor esto verbi tui (*fi de rúbrica*). Propositum viri sancti est primum ut sit memor...».

Ib., *exp.:* «... illo ergo tempore magis instandum est».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Resum succint dels capítols 14-31 de l'obra de Sant Ambrós, Expositio in Psalmum CXVIII, Sermo septimus*.

5. Edicions: PL 15, 1353-1360.

CIV

1. Foli 227r, *inc.:* «(*rúbrica*) De laudibus virginis Marie et regula viuendi eiusdem (*fi de rúbrica*). Cvm autem esset in etate annorum trium virgo Maria ita maturo gressu ambulabat...».

Ib., *exp.:* «... et quasi carissime obtemperabant ei. Hec Jacobus filius Joseph de infancia saluatoris».

2. Identificació de l'autor i obra: PSEUDO-MATEU, *Liber de ortu beatae Mariae et infantia Saluatoris, cap. VI, amb llacunes.*

3. Altres manuscrits: Cf. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum,* VIII, *Suppl.,* I, 168, que n'esmenta 108, sense el nostre.

4. Catàlegs i bibliografia: *Bibliotheca Hagiographica Latina,* n. 5336; STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum,* I, n. 168; VIII, *Suppl.,* n. 168; J. GIJSEL, *Die unmittelbare Terxtüberlieferung des sog. Pseudo-Matthäus,* Bruxelles 1981, 154-155.

5. Edicions: J. C. THILO, *Codex Apocryphus Novi Testamenti,* I, 1832, 339-400; C. TISCHENDORF, *Evangelia apocrypha,* Lipsiae 1853, 53-87; O. SCHADE, *Liber de Infantia Mariae et christi Salvatoris,* Halle 1869; E. AMANN, *Le proto-évangile de Jacques et ses remaniements latins,* París 1910, 272-339; C. MICHEL, *Évangiles Apocryphes,* I, 1924, 54-158; M. Rh. JAMES, *Latin Infancy Gospels,* 1927, 3-95; Aurelio DE SANTOS OTERO, *Los evangelios apócrifos,* Madrid, BAC 1996, 173-236, esp. 187-189; Martin MCNAMARA ET AL., *Apocrypha Hiberniae I. Evangelia Infantiae,* Tournhout, Brepols 2001, 732-737.

El fragment barceloní no depèn de la *Legenda Aurea.*

CV

1. Foli 227r, *inc.:* «(*rúbrica*) Dicta egregia Xisti phylosophi (*fi de rúbrica*) Anno domini tercio Xistus pyctagoricus philosophus agnoscitur…»

Ib., *exp.:* «… Vir castus et sine peccato potestatem accepit a deo esse filius dei».

2. Identificació de l'autor i obra: SEXT, *Sententiae.*

3. Altres manuscrits: Cf. E. DEKKERS, *Clavis Patrum Latinorum*[3]*,* Steenbrvgis in Abbatia Sancti Petri, Brepols 1995, 65, núm. 198 *h.*

5. Edicions: H. CHADWICK, *The Sentences of Sextus,* Cambridge 1959; CCSL, XX, 259.

CVI

1. Foli 227v, *inc.:* «(*rúbrica*) Omnia de Deo credi oportet ab omnibus (*fi de rúbrica*). An omnis teneatur credere omnia de deo et hoc propter paruitatem intellectus quorumdam…».

Ib., *exp.:* «… vel per creaturarum pulcritudinem de conditore et rectore vniuersitatis admoneri».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, [*Omnia que de Deo credi oportet ab omnibus*].

CVII

1. Foli 227v, *inc.:* «(*rúbrica*) Beda de vita actiua et contemplatiua (*fi de rúbrica*). Actiua enim vita est panem esurienti tribuere…».

Ib., *exp.:* «… ad videndam faciem creatoris inardescere choris celestibus admisceri optare».

2. Identificació de l'autor i obra: *Locus non inventus apud Bedam.*

3. Altres manuscrits. Venècia, BNM, ms. I.56 (¿), fol. 101.

CVIII

1. Foli 227v, *inc.:* «(*rúbrica*) Chrysostomus super Matheum homilia XXII (*fi de rúbrica*). Sicut enim nullus est locus vbi non appareat sol …».

Ib., *exp.:* «… vt credentes merito coronentur aut non credentes sine excusatione puniantur».

2. Identificació de l'autor i obra: *Locus non inventus apud Johannem Chrysostomum.*

IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura irregular, a columna tirada. Impaginació del foli 15r: 15 + 91 + 25 × 12 + 160 + 30.

2. Tipus de ratllat en tinta sèpia sobre els folis de pergamí inicials, en sec i a la mina de plom sobre els folis de paper.

3. Tipus de lletra i mans: Hi distingim les escriptures i mans següents:

a) Folis 1r, 2v-4r, 211v-224r, 226v-227v, bastarda cal·ligràfica del segle XV.

b) Folis 1v-2r, 4v, cursiva humanística del segle XV.

c) Folis 5r-7r, 68v-71v, cursiva humanística d'una altra mà.

d) Folis 7v, 26v-34v, 53r-56v, cursiva humanística amb concurrència d'elements de l'escriptura gòtica i de la bastarda.

e) Folis 8r-13v, 21r-24v, 91v-92v, 104v, 201v-206r, humanística amb trets de bastarda.

f) Folis 14r-19r, bastarda.

g) Folis 19v-21r, humanística amb trets de bastarda.

h) Folis 25r-26r, 57r-60v, 72r-75r, 95r-104r, 224v-226r, bastarda.

i) Folis 35r-50r, cursiva humanística amb influència de la bastarda.

j) Folis 50v-52v, 77r-83v, bastarda.

k) Folis 53r-56v, gòtica amb influències de la bastarda.

l) Folis 61r-68r, bastarda.

m) Folis 75v-76v, 93r-94v, humanística amb influències de la bastarda.

n) Folis 84r-91r, 206v-211r, bastarda.

o) Folis 105r-114v, humanística.

p) Folis 114v-194v, humanística amb trets de gòtico-bastarda.

q) Folis 194v-200v, humanística.

r) Foli 226r, cursiva humanística.

4. Reclams. No n'hi ha.

5. Decoració: Al foli 4v, dibuix acolorit de la creu de la Passió, amb els tres claus que degoten sang. Capitals vermelles i blaves, aquestes generalment descolorides. Rúbriques, moltes també descolorides; calderons blaus i vermells. A l'interior dels paràgrafs, majúscles blaves i vermelles i lletres amb tocs de groc

6. Notes: Manícules i signes de notes, *passim*.

7. Timbre de la BC als folis 1r, 101r, 202r, 227v.

9. Copistes diversos.

11. Antigues signatures: Cf. supra, I, 2, b), 2).

V. Conclusió

1. Estat de conservació correcte. Als folis s'observen efectes d'oxidació i fins algun trenc per aquesta causa, sense que, per ara, calgui lamentar pèrdua de text.

2. Datació: Mitjan segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Prové de la biblioteca Dalmases: cf. «BBC», III (1916), 33-34.

NOTES I DOCUMENTS

Barbara Scavizzi

IL *TRACTATUS EPISTOLARUM CHRISTINI* DI ARNALDO DI VILLANOVA: TRADIZIONE MANOSCRITTA, DESTINATARI E TEMI-CHIAVE*

Sono trascorsi poco più di sessant'anni, da quando, nel 1948, Joaquim Carreras i Artau pubblicava per la prima volta l'insieme delle dodici lettere scritte da Arnaldo di Villanova per accompagnare l'invio del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*.[1] Il lavoro era uno dei preziosi risultati di un'epoca segnata da un forte impulso degli *studia arnaldiana* e faceva parte di un più ampio progetto editoriale, che vedeva impegnato in prima fila, insieme al Carreras, padre Miquel Batllori e che avrebbe dovuto condurre alla pubblicazione dell'intero complesso degli scritti spirituali di Arnaldo.

Nell'introduzione al testo pubblicato, Carreras partiva da una considerazione del *corpus* epistolare di Arnaldo, all'interno del quale individuava tre gruppi, le «cartas diplomáticas», quelle «parenéticas o de exhortación a la vida espiritual» e quelle «escritas para envío y ofrecimiento de algún tratado», per poi presentare il contenuto dell'ultimo gruppo di lettere, formato dalle dodici del *Tractatus* e dalle due che accompagnavano l'invio della *Philosophia catholica et divina* a Bonifacio VIII e al Collegio cardinalizio.[2] Quella del Carreras, che pubblicò l'opera con il titolo di *Tractatus epistolarum christianarum*, non è un'edizione critica, dal momento che non si basa sull'esame di tutti i testimoni, ma del solo ms. Vat. lat. 3824.

L'analisi dell'intera tradizione manoscritta, cui ha condotto l'avvertita necessità di fornire l'edizione critica di un'opera indubbiamente interessante nel panorama degli scritti spirituali di Arnaldo, ha ora permesso di aggiungere nuovi dati alla conoscenza del *Tractatus epistolarum christini* e del suo autore, nonché di affrontare alcuni aspetti che il lavoro di Carreras aveva trala-

---

* Questo articolo fa seguito alla tesi di Dottorato da me discussa nel luglio 2009 a Firenze, presso la sede della S.I.S.M.E.L., dal titolo *Il 'Tractatus epistolarum christini' di Arnaldo di Villanova. Edizione critica*. Colgo pertanto l'occasione di ringraziare Francesco Santi e Josep Perarnau i Espelt per il prezioso aiuto fornitomi nella preparazione della tesi e nelle varie fasi di questo contributo.

1. J. Carreras i Artau, *Del epistolario espiritual de Arnaldo de Vilanova*, in «Estudios Franciscanos», 49 (1948), 79-94, 392-406. Lo studioso tornava ad occuparsi brevemente delle lettere due anni dopo: Id., *L'epistolari d'Arnau de Vilanova*, Barcelona, 1950, 16-19. Prima vi erano state solo edizioni parziali. Cfr. F. Ehrle, *Arnaldo de Villanova ed i «Thomatiste». Contributo alla storia della scuola Tomistica*, in «Gregorianum», 1 (1920), 488, n. 6; J. M. Pou y Martí, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes: siglos XIII-XV*, Vich, 1930, 35-36, 48-50.

2. Cfr. Carreras i Artau, *Del epistolario espiritual de Arnaldo de Vilanova,* cit., 81-94.

sciato, come lo studio prosopografico dei destinatari delle epistole, che qui affronteremo.

Obiettivo delle pagine seguenti sarà infatti quello di proporre una sintesi dell'analisi che accompagnerà la prossima pubblicazione dell'edizione critica del *Tractatus epistolarum christini* senza tuttavia rinunciare alla prospettiva, nei limiti imposti dallo spazio di questo contributo, di offrire un quadro dell'opera il più possibile completo. Sarà dunque opportuno ricordare, in primo luogo, le circostanze che hanno presieduto alla sua stesura.

1. La genesi del «Tractatus epistolarum christini»

1.1. *L'arresto e il processo di Parigi*

Per comprendere la genesi di quest'opera è certamente opportuno sottolinearne la dipendenza dal *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, dal momento che, come sappiamo, le dodici lettere del *Tractatus epistolarum christini* dovevano accompagnare l'invio del *De mysterio* a diversi destinatari,[3] ma, al tempo stesso, è essenziale ricordare l'evento drammatico vissuto da Arnaldo l'anno precedente la stesura delle due opere, evento senza il quale esse non sarebbero state probabilmente mai composte. Si tratta della sentenza subita nel 1300 a Parigi, nel processo celebrato su istanza di alcuni professori della Facoltà di Teologia in seguito alla divulgazione del *De adventu Antichristi*.[4]

Ripercorreremo allora, brevemente, quei fatti drammatici. Secondo quanto Arnaldo stesso riferisce nella *Notificatio* al re di Francia, la sera del giorno precedente il *die sabbati mane post festum beati Thome*, ovvero la sera del 25

3. Come lettere di accompagnamento del *De tempore adventus Antichristi* sono state invece erroneamente segnalate da H. Lee, *Scrutamini Scripturas: Joachimist Themes and Figurae in the Early Religious Writing of Arnold of Vilanova*, in «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», 37 (1974), 35. Nello stesso errore erano già incorsi José María Pou y Martí (*Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes*, cit., 48-50) e dopo di lui, probabilmente per sua influenza, Martí de Barcelona (*Regesta de documents arnaldians coneguts*, in «Estudis Franciscans», 47 [1935], 261-300).

4. Con questo titolo l'opera è attestata nei due documenti relativi all'arresto e al processo di Parigi: Arnaldi de Villanova *Instrumentum alterum appellationis magistri Arnaldi de Villanova a processu Parisiensium ad Apostolicam Sedem*, J. Perarnau i Espelt (ed.), in «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 377-382 e Arnaldi de Villanova N*otificatio, protestatio ac requisitio ad regem Francorum*, Perarnau i Espelt (ed.), in «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 382-388. Sugli avvenimenti di Parigi cfr. M.R. McVaugh *, Further Documents for the Biography of Arnau de Vilanova*, in «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam», 2 (1982), 363-372; Perarnau i Espelt, *Sobre la primera crisi entorn el «De adventu Antichristi» d'Arnau de Vilanova: París 1299-1300*, in «Arxiu de Textos Catalans Antics», 20 (2001), 349-376; McVaugh, *Arnau de Vilanova and Paris: One Embassy or Two?*, in «Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge», 73 (2006), 29-42. Sul tema è tornato recentemente Perarnau i Espelt, *Sobre l'estada d'Arnau de Vilanova a París, 1299-1300: les dues dates dels textos*, in «Arxiu de Textos Catalans Antics», 28 (2009), 623-628.

dicembre 1299, egli venne convocato dall'*Officialis* di Parigi e posto in arresto.[5] Sarebbe uscito di prigione il giorno dopo, grazie all'intervento di amici influenti e al versamento di un'ingente cauzione.[6] L'iniziativa presa dall'*Offi-*

5. La storiografia arnaldiana è tuttora divisa sull'interpretazione da dare all'indicazione temporale *die sabbati mane post festum beati Thome*, che si legge nella *Notificatio* al re di Francia, 382, ll. 164-169: «… et *die sabbati mane post festum beati Thome* disposuissem iter meum arripere versus Episcopum Tholosanum…, die precedenti in sero Parisiensis Officialis prodicionaliter me fecit vocari…». La data del 25 dicembre 1299 presenta non poche difficoltà per essere accettata, dato che la festa di Natale costituiva giorno oltremodo inopportuno per qualsiasi atto giudiziario. McVaugh ipotizza pertanto che lo scriba abbia potuto errare nello scrivere *Thome*, ovvero che abbia potuto scrivere di sua iniziativa *Thome* laddove Arnaldo avrebbe invece datato il suo arresto nel giorno della festa di un beato x. La datazione dell'arresto di Arnaldo al 25 dicembre 1299 sarebbe improponibile dal momento che, secondo McVaugh, sia la *Notificatio* che l'*Instrumentum* si riferiscono ad un singolo episodio storico avvenuto in poche settimane dell'ottobre 1300. Cfr. MCVAUGH, *Arnau de Vilanova and Paris: One Embassy or Two?*, cit., in part. 36-38. Per questa lettura della dinamica dei fatti parigini, l'espressione *die sabbati mane post festum beati Thome* rappresenta un'oggettiva difficoltà, superabile solo attraverso il ricorso ad emendamenti al testo e ad ipotesi secondarie rispetto a quanto il dato letterale suggerisce. Se infatti si identifica il *beati Thome* con il san Tommaso per antonomasia, ovvero con l'apostolo, la cui festa era celebrata dalla Chiesa il 21 dicembre, tale data non può che essere quella del 1299, dal momento che il processo di Parigi termina con l'appello al papa datato 12 ottobre 1300. Nel 1299 il 21 dicembre cadeva di lunedì, pertanto il *die sabbati mane post festum beati Thome* in cui Arnaldo avrebbe lasciato Parigi era il 26 dicembre, Santo Stefano. Arnaldo sarebbe stato convocato dall'Ufficiale la sera del 25 dicembre e imprigionato nella notte tra Natale e Santo Stefano del 1299. In questa prospettiva si muove Perarnau anche nell'ultimo contributo sulla questione, rettificando, tra l'altro, la precedente proposta di leggere *ante* invece di *post*, che faceva spostare il tutto al sabato prima la festa di san Tommaso, ovvero al 19 dicembre. Perarnau rileva, tra l'altro, che se è vero che il giorno di Natale era inadatto per qualsiasi atto giudiziario e che in quel giorno i tribunali erano chiusi, questo non valeva per i tribunali dell'inquisizione «… que, alliberats de qualsevol exigència processal, tenien llibertat d'actuació i en aquest cas l'Oficial del bisbat de París o actuava aquell vespre i nit o l'endemà al matí l'encausat se li podia haver escapat, fent el camí de Tolosa de Llenguadoc». Cfr. PERARNAU I ESPELT, *Sobre l'estada d'Arnau de Vilanova a París, 1299-1300*, cit., 626-627.

6. Cfr. ARNALDI DE VILLANOVA *Notificatio*…, cit., 382, ll. 177-181: «… nec sequenti die [Parisiensis Officialis] voluit me nullatenus relaxare, nisi prestita fideiussoria caucione sub graui pena trium milium librarum, presentibus et pro me fideiubentibus domino Almarico, vicecomite Narbonensi, et domino C. de Nogareto et domino Alphino de Narma et pluribus aliis…». È probabile che il *dominus C. de Nogareto* menzionato sia Guglielmo di Nogaret, uno dei più fidati agenti di Filippo IV il Bello. Il personaggio è citato nell'*Instrumentum* (378, ll. 50-51) come *miles domini regis Francie*: Guglielmo di Nogaret aveva infatti ricevuto da poco, tra il 27 febbraio ed il 14 maggio 1299, il titolo di *miles*, che lo ascriveva al rango nobiliare. Su questa controversa figura e sul suo ruolo nell'*affaire Boniface* cfr. J. COSTE, *Boniface VIII en procès. Articles d'accusation et dépositions des témoins (1303-1311)*, Roma, 1995, 86-90; A. PARAVICINI BAGLIANI, *Boniface VIII: un pape hérétique?*, Paris, 2003, 15-16. Quanto ad *Alphinus de Narma*, lo troviamo menzionato nell'*Instrumentum* (378, l. 51) come *clericus eiusdem regis* e sempre nella *Notificatio* al re di Francia (383, l. 194) come *clericus vester*. Dunque si trattava di un altro personaggio molto vicino a Filippo IV, come nel caso dell'arcivescovo di Narbona Gilles Aycelin (sul quale cfr. J. A. MCNAMARA, *Gilles Aycelin: The Servant of Two Masters*, Syracuse, 1973; MCVAUGH, *Arnau de Vilanova and Paris*, cit., 38-9).

cialis era scaturita dalla denuncia presentata contro Arnaldo da quattro o cinque teologi della Sorbona, i quali avevano trovato erronee alcune idee da lui esposte nel *De adventu Antichristi*. L'opera era finita nelle mani dei professori perchè Arnaldo, che si trovava a Parigi per trattative diplomatiche in merito alla restituzione della Val d'Aran alla Corona d'Aragona, ne aveva dato divulgazione depositandone una copia presso il cancelliere della Facoltà di Teologia.[7] Alcuni mesi dopo il rilascio, presumibilmente nell'agosto-settembre del 1300, Arnaldo dovette tornare nuovamente a Parigi per presentarsi ad un processo pubblico presieduto dal vescovo, in quanto i maestri di Teologia lo avevano accusato dinanzi al tribunale del vescovo di Parigi. Fallito ogni tentativo di mediazione, i professori prepararono una *cedula*, ossia un elenco di asserzioni del trattato giudicate degne di condanna, che furono lette alla presenza del vescovo. Questi condannò le affermazioni come «temerarie», la *cedula* fu quindi posta dal cancelliere nelle mani di Arnaldo, al quale fu chiesto di leggerla e di dare il suo assenso, sotto la minaccia di una nuova detenzione. Arnaldo acconsentì a causa della fortissima pressione subita nella circostanza, ma poco dopo la condanna si rivolse al re di Francia e al papa per ottenere la dovuta riparazione del grave danno. Nell'appello rivolto a Bonifacio VIII, registrato il 12 ottobre 1300 davanti a notaio, egli revocava l'assenso dato sotto costrizione e chiedeva di poter sottoporre lo scritto condannato a Parigi all'esame e al giudizio del papa, citando i suoi accusatori perché si presentassero con lui davanti a Bonifacio VIII in una data dell'anno seguente.[8]

A Parigi fu dunque vibrato contro Arnaldo un colpo tremendo quanto inatteso, che gli costò l'esperienza del carcere e l'infamia di un processo *in causa fidei*. Si trattò di un episodio traumatico per il medico catalano, il quale

---

7. La carica di cancelliere era allora ricoperta da Pierre de Saint-Omer. Cfr. P. GLORIEUX, *Notices sur quelques théologiens de Paris de la fin du XIIIe siècle*, in «Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge», 3 (1928), 223-225. Riguardo ai *magistri* oppositori di Arnaldo sappiamo dal *Tractatus epistolarum christini* che erano *seculares doctores* (cfr. Vat. lat. 3824, f. 99rb), mentre nell'*Instrumentum* Arnaldo ricorda che durante il processo tra i suoi più duri accusatori ci fu anche un francescano (cfr. ARNALDI DE VILLANOVA, *Instrumentum alterum*…, cit., 379, ll. 61-68). Di uno di questi maestri secolari conosciamo il nome: si tratta di Pietro d'Auvergne, maestro di teologia a Parigi dal 1292 al 1302, citato nell'*Instrumentum* (381, l. 139) come *magistro P. de Allunnia*. Cfr. GLORIEUX, *Répertoire des maîtres en théologie de Paris au XIIIe siècle*, Paris, 1933, n° 210; riguardo al suo *Utrum Antichristus sit venturus in brevi*, dal quale risulta che la tesi proposta da Arnaldo era considerata erronea sul piano scritturale, cfr. PERARNAU I ESPELT, *Guiu Terrena critica Arnau de Vilanova. Edició de la «Quaestio utrum per notitiam sacrae Scripturae possit determinate sciri tempus Antichristi»*, in «Arxiu de Textos Catalans Antics », 7-8 (1988-1989), 213-218, in part. 217.

8. Cfr. ARNALDI DE VILLANOVA *Instrumentum alterum*…, cit. 380, ll. 91-93: «… provoco ex nunc ad presenciam et audienciam summi Pontificis, in quo fluenta scienciarum vigent, et assigno eis terminum, quartam ebdomadam post Pascha primo venturam». Giova precisare che nel 1301 la Pasqua cadeva il 2 aprile. Arnaldo avrebbe dunque convocato i maestri parigini dinanzi al papa per la quarta settimana dopo Pasqua, ovvero tra il 24 e il 29 aprile.

era stato ferito e umiliato proprio in quel «ministero» profetico che egli riteneva prioritario e di cui si sentiva investito dalla grazia divina.

1.2. «*Scribe velociter!*»: *le circostanze della stesura del* De mysterio cymbalorum Ecclesiae *e del* Tractatus epistolarum christini.

Probabilmente alla fine di aprile del 1301 Arnaldo si presentò al cospetto del papa. Da questo momento si innesca una dinamica articolata nel modo seguente: arrivato in Curia, Arnaldo apprende che una versione manipolata del suo trattato è già stata presentata al papa dai maestri parigini. Bonifacio VIII, dopo un'iniziale dimostrazione di disponibilità, conferma quello che è stato fatto a Parigi e lo manda in prigione per poi costringerlo a rinnegare lo scritto presentato al suo esame e a giurare di non divulgare più simili asserzioni.[9] Alla fine il papa, nel suo pronunciamento pubblico sulla questione, pur ratificando i termini di «presuntuoso» e di «temerario» usati dai maestri parigini per qualificare il trattato, non esprime più un'aperta condanna, ma proclama che la sola colpa di Arnaldo è stata quella di non averlo presentato a lui per primo.[10] Al mite pronunciamento finale deve aver contribuito non poco, oltre all'interesse personale di Bonifacio VIII ad avere il *physicus* più rinomato dell'epoca libero e al suo servizio piuttosto che rinchiuso nelle sue carceri —il papa si trovava allora privo del medico personale—,[11] anche il fatto che Arnaldo abbia cercato, nel frattempo, di riformulare le proprie posizioni.

Il risultato sarà una versione temperata dello scritto condannato a Parigi, nella quale verrà inserita, tra l'altro, anche un'ampia apologia del primato

---

9. Cfr. ARNALDI DE VILLANOVA *Protestatio, praesentatio, ac supplicatio Benedicto XI postridie kl. Iunii a. D. M CCC IV data*, PERARNAU I ESPELT (ed.), in «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 202, ll. 181-246. Il papa lo costringe probabilmente anche a firmare la ritrattazione. Arnaldo infatti, nella *Protesta* di Perugia al Camerario papale, ripercorrendo in modo sintetico quegli avvenimenti, parla espressamente di *ratificatio*: «… abnegatio, et abiuratio atque reprobatio et ratificatio supradicte nulle fuerint ipso iure…» (ARNALDI DE VILLANOVA *Protestatio facta Perusii coram domino Camerario Summi Pontificis*, PERARNAU I ESPELT (ed.), in «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 216, ll. 769-770).

10. *Ibid*., 216, ll. 763-768.

11. Anselmo da Bergamo, predecessore di Arnaldo nella funzione di archiatra papale, aveva improvvisamente abbandonato l'illustre paziente facendolo andare su tutte le furie. Non è dato di sapere dalle fonti il motivo della rottura, ma è probabile che a determinarla sia stato il fallimento del medico nella cura del mal della pietra di cui da molti anni soffriva Bonifacio VIII. Cfr. PARAVICINI BAGLIANI *Medicina e scienze della natura alla corte dei papi nel Duecento*, Spoleto, 1991, 40, 255. Sui rapporti tra Arnaldo e Bonifacio VIII cfr. H. FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII. Funde und Forschungen*, Münster, 1902, 200-226; R.E. LERNER, *The Pope and the Doctor*, in «The Yale Review», 78 (1988-1989), 62-79; PARAVICINI BAGLIANI, *Boniface VIII: un pape hérétique?,* cit., 284-296.

della Chiesa Romana.[12] La nuova opera, nata dal pressante desiderio di restituire legittimità al proprio messaggio escatologico, è il *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*. Si tratta di una riscrittura *sub alio stilo* del *De tempore adventus Antichristi*.[13] Se in quest'opera era centrale il ruolo degli *speculatores*, quasi a voler proporre la costituzione nella Chiesa di una gerarchia profetica parallela a quella apostolica, nel *De mysterio* Arnaldo non parla più di *speculatores*, ma di *precones* e non presenta più una tesi chiara, come nel *De tempore*, sulla posizione dei profeti nella Chiesa.[14] Come è stato rilevato, anche lo stile del *De mysterio* è diverso perché al tono ispirato, tra «carismatico» e sapienziale, che caratterizza la prima parte del *De tempore*, subentra un modo di argomentare più accademico, improntato a quello proprio di un teologo di professione. Nel riproporre con maggior cautela le sue idee, Arnaldo discute su basi teologiche la possibilità e l'utilità per i fedeli di prevedere il tempo finale e quello dell'Anticristo, assegnando a tale dimostrazione uno spazio molto più ampio rispetto al trattato precedente.[15]

---

12. Cfr. ARNALDI DE VILLANOVA, *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, PERARNAU I ESPELT (ed.), in «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989) —da qui in avanti: DMCE— ll. 189-240. Della positiva accoglienza del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* da parte di Bonifacio VIII dà attestazione lo stesso Arnaldo, qualche anno dopo, nella *Praesentatio facta Burdegaliae coram Summo Pontifice Clemente V* dove, nel riassumere le qualità del nuovo scritto, dichiara che in esso «..sub alio stilo proba<n>tur eedem conclusiones evidentibus documentis et fuit editus in aula summi pontificis sub Bonifacio supradicto, quem ipse non solum acceptavit, sed eximie comendavit» (Vat. lat. 3824, f. 255va; FINKE, *Aus den Tagen*, cit., *Quellen*, CCIV).

13. Per una dettagliata analisi del contenuto del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* cfr. PERARNAU I ESPELT, *El text primitiu del 'De mysterio cymbalorum Ecclesiae'*, in «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 24-26; riguardo al *De tempore adventus Antichristi* e alle parti che lo compongono cfr. *ibid*. 39-50; PERARNAU I ESPELT, *Sobre l'estructura global del De tempore adventus Antichristi d'Arnau de Vilanova*, in «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 561-574.

14. Una delle accuse che i maestri parigini avevano mosso ad Arnaldo era stata proprio quella di volersi presentare come uno degli *speculatores Ecclesiae* (cfr. ARNALDI DE VILLANOVA *Notificatio*… cit., 379, ll. 61-71). Tale accusa non era priva di fondamento, visto il tenore di certe affermazioni presenti nel trattato, come risulta dai passi seguenti: «Et licet speculatores ordinarii sint prelati et curam animarum habentes, unde et de apostolis, quorum vices prelati gerunt, ait beatus *Petrus*: «*Speculatores facti sumus magnitudinis eius*» (2 Petr I, 16), nihilominus etiam speculatores existunt omnes missi ad predicandum, qui vices gerunt in ecclesia prophetarum» (ARNALDI DE VILLANOVA *De tempore adventus Antichristi*, PERARNAU I ESPELT (ed.), in «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989) —da qui in avanti: DTAA—, 135, ll. 73-77); «Ex hoc autem iam patet quod in populo fideli quicumque scrutantur sacra eloquia speculatores Domini sunt ad populum suo modo» (136, ll. 94-95). Stando così le cose, il *De tempore* poteva essere interpretato come l'opera di uno *speculator*, Arnaldo, che avvisava sull'avvento dell'Anticristo in linea con la missione dei profeti dell'Antico Testamento.

15. Sulle modalità di calcolo dell'anno della venuta dell'Anticristo riproposte da Arnaldo nel trattato si veda G. L. POTESTÀ, *L'anno dell'Anticristo. Il calcolo di Arnaldo da Villanova nella letteratura teologica e profetica del XIV secolo*, in «Rivista di storia del cristianesimo», 4 (2007), 448-450.

Da quanto egli stesso riferirà nella *Protestatio* a Benedetto XI sappiamo come è avvenuta la stesura dell'opera, a la Sgurgola, la tenuta dei Caetani dove Arnaldo arriva il 10 luglio in veste di archiatra papale, dunque apprezzato e riconosciuto sul piano della professione medica, ma ancora duramente sconfitto sul versante che più lo interessa, quello spirituale. Immerso nella solitudine della cappella di san Nicola dove si trova il suo studio, egli ripensa continuamente al processo subito presso la Santa Sede, cercando di «… scribere dissolutiones argumentorum et rationum, quibus dominus papa conatus fuerat probare scribentis temeritatem super materia prelibata…».[16] Arnaldo racconta di essere stato incerto sull'opportunità di scrivere ancora sulla stessa materia e di aver chiesto, per farlo, un segno divino. Questo segno gli arriva sotto forma di una voce interiore, la quale, ogni volta che s'inginocchia dinanzi all'altare della cappella, gli dice: «Scribe velociter!». Sulle prime egli pensa ad un inganno della propria mente, ma continua ancora per molti giorni a sentire quel comando. Incerto sul da farsi, dopo che alla prima, casuale, apertura della Bibbia, gli si presenta subito agli occhi «sub littera grossiori quam esset alia» il versetto di Luca XVI,6: «*Sede cito et scribe: Quinquaginta*», si convince che quello è un ulteriore segno inviatogli da Cristo e si decide a scrivere.[17] Intende però farlo solo per se stesso e si ripromette di tenere segreta quella scrittura. L'improvvisa visita del *referendarius*,[18] che rimane colpito dalla lettura del nuovo trattato e vorrebbe portarselo via, lo induce però a considerare l'opportunità di presentarne una copia a Bonifacio VIII prima di destinarne un'altra al visitatore, per non macchiarsi di nuovo dinanzi al papa della colpa di non aver sottoposto un suo scritto a lui per primo. Dopo quest'episodio, Arnaldo ripensa all'indicazione ricevuta di scrivere *quinquaginta* e ne riesce finalmente a comprendere il significato: deve moltiplicare le copie di quell'edizione. Pertanto, ricorda che

> «… ita fecit. Sed cum dubitaret quibus deberet co[m]unicare vel mittere, postmodum mirabili et stupendo modo tam quoad lumen scribendi quam quoad preceptum exsequendi, ostensum est et iniunctum ei quod scriberet *duodecim epistolas*, quibus opus ferretur per orbem. Et *infra annum* stupenda celeritate *multiplicatum est opus atque diffusum* per omnes catholicorum provincias.»[19]

16. ARNALDI DE VILLANOVA *Protestatio, praesentatio, ac supplicatio Benedicto XI*, cit., 205, ll. 315-317.

17. Cfr. *ibid.*, 205, ll. 332-346.

18. Si tratta del cardinale Gerardo Bianchi. Cfr. PARAVICINI BAGLIANI, *Boniface VIII*, cit., 290.

19. ARNALDI DE VILLANOVA *Protestatio, praesentatio, ac supplicatio Benedicto XI*, cit., 206, ll. 374-381. Anche la divulgazione del *De mysterio* ha per Arnaldo radice nella volontà divina. Il racconto prosegue, infatti (ll. 383-402), ricordando come tutto questo fosse già stato profetizzato nel capitolo 36 di Geremia.

Chiariti contesto e circostanze della stesura, tratteremo le questioni relative alla datazione e al titolo dell'opera per poi considerarne tradizione manoscritta, destinatari e temi principali.

2. Datazione e titolo del «Tractatus epistolarum christini»

Il passo sopra riportato contiene la prima menzione delle dodici lettere del *Tractatus epistolarum christini* fatta da Arnaldo in un suo scritto. Esso fornisce al tempo stesso un sicuro riferimento per la loro datazione, dal momento che proprio dall'autore veniamo a sapere che il *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* sarebbe stato moltiplicato e diffuso nell'arco di un anno —quindi dall'estate del 1301 all'estate dell'anno seguente— per tutte le parti del mondo cristiano insieme alle lettere che lo accompagnavano.

Vi sono però nel *Tractatus epistolarum christini* indizi che consentono di circoscrivere con più precisione l'ambito cronologico di alcune lettere. In calce alla lettera indirizzata al re di Francia si trova l'unica data, insieme all'indicazione del luogo: «Datum Janue, XV kalendas decembris».[20] La lettera è stata dunque scritta a Genova il 17 novembre. L'anno non è indicato, ma non può che essere il 1301 in base alla testimonianza di Arnaldo sopra citata, che stabilisce un preciso arco cronologico, *infra annum*, per la diffusione del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*.[21] Altri riferimenti cronologici si trovano nella lettera ai frati minori di Parigi, dove si fa esplicita menzione del 1301 come anno di stesura del trattato,[22] nella lettera ai domenicani di Parigi e in quelle ai domenicani e ai francescani di Montpellier, nelle quali si accenna alla condanna di Parigi del 1300 dicendo che questa è avvenuta *anno preterito*.[23] In particolare, nelle lettere ai domenicani di Parigi e ai frati minori di Montpellier si parla rispettivamente di *iam anno preterito* e di *anno fere preterito*. In base a questi dati, è dunque presumibile che la loro stesura risalga al 1301, proprio come nel caso della lettera al re di Francia. Per le altre lettere dobbiamo invece fermarci alla più generica indicazione *infra annum*.

Dopo la menzione delle *duodecim epistolae* nella protesta a Benedetto XI (2 giugno 1304), il 24 agosto 1305, in occasione della presentazione a Clemente V dei suoi scritti, Arnaldo torna a citarle nuovamente:

---

20. Vat. lat. 3824, f. 110rb.

21. Nell'estate 1302 Arnaldo era d'altronde già impegnato a scrivere la *Philosophia catholica et divina*, inviata a Bonifacio VIII e al collegio dei cardinali con due lettere datate Nizza, 29 agosto.

22. Cfr. Vat. lat. 3824, f. 101va.

23. Cfr. *ibid*., f. 99rb, f. 101ra, f. 102va.

«... Tercio *tractatum XII epistolarum*, quibus libellus de misterio cymbalorum missus fuit ad reges catholicos et prelatos et theologorum collegia, sicut patet per seriem ac titulos earundem».[24]

Le *duodecim epistolae* sono qui indicate dunque come *Tractatus XII epistolarum* e incluse, anche se ricordate in appendice alla lista principale, tra le opere da sottoporre al giudizio della Santa Sede. Sebbene il titolo di *Tractatus epistolarum christini* non compaia in tale circostanza, la sua autenticità è tuttavia garantita dalla testimonianza del Vat. lat. 3824. Esso trova poi la sua più antica attestazione nel codice Borgh. 205, datato al 1302.[25]

Un chiarimento, infine, s'impone riguardo alla parola *christinus* impiegata nel titolo, dal momento che in molti manoscritti e cataloghi di opere di Arnaldo il termine si trova mutato in «christiani». La forma *christini* è invece pienamente giustificata dall'attestazione del Vat. lat. 3824, dove, oltre che nel titolo dell'*Allocutio*, è presente anche in quello del nostro *Tractatus epistolarum*; inoltre essa è ripetuta identica per questi due titoli nella tavola iniziale del ms. (f. VI^{r}).

Già Perarnau suggeriva la probabile spiegazione dell'uso di questo diminutivo in alcune frasi dell'*Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei*: «… splendere virtutibus… licet sit commune Christo et sequacibus eius, non tamen propter hoc est intelligendum quod equaliter eis conveniat… non dixi quod {*Christus et sequaces eius*} equaliter splenderent…Unde dico quod Christus in virtutibus splenduit sicut sol. Sequaces autem ipsius splendent in eis sicut luna…».[26]

---

24. ARNALDI DE VILLANOVA *Praesentatio facta Burdegaliae coram summo pontifice Clemente V*, Vat. lat. 3824, f. 257^{ra-b}; FINKE, *Aus den Tagen*, cit., *Quellen*, CCV.

25. Per questa datazione cfr. A. MAIER, *Handschriftliches zu Arnaldus de Villanova und Petrus Iohannis Olivi*, in «Analecta Sacra Tarraconensia» 21 (1948), 64. Stando alla lettera di quanto Arnaldo afferma nei passi citati della *Protestatio* a Benedetto XI e della *Praesentatio facta Burdegaliae*, si dovrebbe supporre che nell'anno intercorso tra la stesura dei due documenti egli abbia ripensato alle *duodecim epistolae* come ad un'opera unitaria, consistente nel *Tractatus XII epistolarum*. Tra la presentazione a Clemente V e l'allestimento del Vat. lat. 3824 si dovrebbe inoltre ipotizzare uno sviluppo ulteriore nell'elaborazione dell'opera, ovvero la scelta del titolo definitivo di *Tractatus epistolarum christini*. Questo ragionamento implicherebbe però un assai poco sostenibile spostamento in avanti, almeno dopo Bordeaux, dell'allestimento del ms. Borghesiano. Il fatto che nei due documenti Arnaldo abbia fatto cenno all'opera nei termini visti sopra non esclude, del resto, la possibilità che il titolo definitivo, anche se non menzionato in quelle occasioni, potesse già essere stato stabilito dall'autore nel 1302, ovvero a immediato ridosso della stesura delle epistole, dopo averne messo a fuoco l'intrinseca unità di temi dottrinali e di contenuti biografici e averle «promosse», di conseguenza, alla categoria di «trattato».

26. ARNALDI DE VILLANOVA *Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei*, PERARNAU I ESPELT (ed.), «Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia», IV, Barcelona-Roma, 2007, 115, ll. 372-375; cfr. PERARNAU I ESPELT, *L'«Allocutio Christini…» d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text*, in «Arxiu de Textos Catalans Antics», XI (1992), 75.

Christinus condenserebbe dunque il nucleo del pensiero arnaldiano sul rapporto fra Cristo e il cristiano.

Non si può escludere, d'altra parte, che nell'impiego di tale termine entri in gioco anche una componente «psicologica» di matrice autobiografica. Il *Tractatus epistolarum christini* è un'opera di propaganda strettamente legata ai fatti di Parigi. Proprio a partire da questo momento Arnaldo poteva pensare di identificarsi, e conseguentemente presentarsi al mondo esterno, con l'immagine di un «piccolo Cristo» perseguitato dai nuovi farisei, ovvero i teologi secolari di Parigi. *Successores phariseorum* sono definiti da Arnaldo gli accusatori parigini in un passo assai significativo dell'*Instrumentum alterum appellationis magistri Arnaldi de Villanova a processu Parisiensium ad Apostolicam Sedem*, nel quale si può anche cogliere l'implicito parallelismo Cristo-Arnaldo: «... Patet, igitur, ex predictis quod illi denunciatores contra me, quos fingit Officialis, non fuerunt in theologia magistri, sed ypocrite… et successores phariseorum, qui Christum, impure livoris invidia, malicia prosequebantur, ut nequissimi draconis membra pestifera…».[27]

3. La tradizione manoscritta

Il *Tractatus epistolarum christini* è tramandato da tre testimoni dell'inizio del XIV sec. —i mss. Roma Biblioteca Corsiniana 40. E. 3, ff. 29^{r}-47^{r} (*C*), Città del Vaticano BAV Borgh. 205, ff. 63^{r}-74^{r} (*B*) e Vat. lat 3824, ff. 98^{r}-110^{v} (*V*)—, e da due codici della metà del XV sec., il ms. Bernkastel-Kues, Bibliothek des St. Nikolaus-Hospitals 54, ff. 82^{v}-90^{v} (*K*) e il ms. Bernkastel-Kues, Bibliothek des St. Nikolaus-Hospitals 42, ff. 249^{r}-252^{r} (*N*). Quest'ultimo contiene soltanto quattro lettere, di cui l'ultima copiata per poche righe iniziali. Cinque lettere ai frati Predicatori di Parigi, ai frati Predicatori di Montpellier, ai frati Minori di Montpellier, ai Canonici regolari di san Vittore di Parigi e al re di Francia - erano trasmesse, invece, dal ms. Metz, Bibliothèque Municipale, 173, n. 8 (1390 ca.), perduto nel corso della Seconda Guerra Mondiale.[28] Una tradizione, dunque, piuttosto scarna, ma di certo resa molto interessante dalla presenza di manoscritti contemporanei ad Arnaldo (*C*, *B*, *V*).

Le epistole si presentano in *C*, *B*, *V*, *K* con il seguente ordinamento:

---

27. Arnaldi de Villanova *Instrumentum alterum*…, cit. 384, ll. 220-224.

28. Cfr. *Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques des Départements*, V. *Metz – Verdun – Charleville*, Paris, 1879, 77-78; *Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France,* LIII. *Manuscrits des Bibliothèques Sinistrées de 1940 à 1944*, Paris, 1962, 12. Alle cinque lettere tràdite dal ms. fa riferimento B. Hauréau, *Arnauld de Villeneuve*, in «Histoire Littéraire de la France», XXVIII, Paris, 1881, 123-126.

	C (Cors. 40. E. 3)	*B* (Vat. Borgh. 205)	*V* (Vat. lat. 3824)	*K* (Cod. Cus.54)
I	Fr. O.P. Par.	Fr. O. P. Par.	Fr. O.P. Par.	Fr. O.P. Par.
II	Ab. et cv. S.V.P.	Fr. O.P. Mont.	Fr. O.P. Mont.	Fr. O.P. Mont.
III	Dm. Aux. et Burd.	Fr. O.M. Par.	Fr. O.M. Par.	Fr. O.M. Par.
IV	Fr. O.M. Par.	Fr. O.M. Mont.	Fr. O.M. Mont.	Fr. O.M. Mont.
V	Fr. O.M. Mont.	Ab. et cv. S.V.P.	Ab. et cv. S.V. P.	Ab. et cv. S.V.P.
VI	Fr. Val. Magnae	Fr. Val. Magnae	Fr. Val. Magnae	Fr. Val. Magnae
VII	Fr. O.P. Mont.	Ang. Eccl. Val.	Dm. Aux. et Burd.	Dm. Aux. et Burd.
VIII	Ang. Ebr. Eccl.	Ang. Ebr. Eccl.	Ang. Eccl. Val.	Ang. Eccl. Val.
IX	Ang. Altis. Eccl.	Ang. Altis. Eccl.	Ang. Ebr. Eccl.	Ang. Ebr. Eccl.
X	Incl. dom. reg.	Fr. Dom. reg. Ar.	Ang. Altis. Eccl.	Ang. Altis. Eccl
XI	Incl. dom. reg.	Ar. Dom. Aux. et Burd.	Incl. dom. reg. Fr.	Incl. dom. reg. Fr.
XII	Ang. Eccl.Val.	Barth. Mont.	Incl. dom. reg. Ar.	Incl. dom. reg. Ar.
XIII		Incl. dom. reg.		Fr. Barth. Mont.

Dalla tabella è stato escluso *N* perchè non consente un raffronto completo a causa della ridotta estensione del testo copiato.[29] Le lettere si succedono nel ms. nella stessa sequenza di *B*, *V* e *K*, ma non sappiamo come la raccolta continuasse.

In base alla diversa sequenza con cui le epistole si presentano in *C*, *B*, *V*, *K* risulta evidente la non filiazione dei mss. tra loro. Si tratta di quattro raccolte realizzate in circostanze diverse, e, come vedremo, nel caso di *V* si può parlare di un ordinamento stabilito dall'autore secondo criteri gerarchici e personali.

Dal confronto tra le quattro redazioni complete si nota, in primo luogo, un uguale raggruppamento in *B*, *V*, *K* per le prime sei lettere a fronte di un diverso ordinamento complessivo in *C*.

In questo testimone, al terzo posto, tra le lettere indirizzate a comunità religiose, troviamo la lettera agli arcivescovi di Auch e di Bordeaux. La lettera ai Predicatori di Montpellier, che in una sequenza logica dovrebbe accompagnarsi a quella ai Predicatori di Parigi, è ben staccata da questa, al settimo posto, mentre seconda è la lettera ai Canonici regolari di San Vittore di Parigi. Anche le lettere indirizzate a re e prelati presentano in C una successione confusa, dal momento che dopo due lettere a vescovi (VIII-IX) vengono le due

29. Per la descrizione e datazione del codice cfr. PERARNAU I ESPELT, *Tractats espirituals d'Arnau de Vilanova en la biblioteca del cardenal Nicolau de Cusa (1401-1464)*, in «Revista Catalana de Teologia», VI (1981), 78-82.

indirizzate ai re di Francia e di Aragona per chiudere con un'altra lettera indirizzata ad un vescovo. L'impressione che si ricava dalla sequenza trasmessa dal ms. è che le epistole siano state copiate l'una dopo l'altra senza alcun criterio di ordinamento. Questa disposizione casuale e la mancanza del titolo dell'opera attestano il carattere primitivo della compilazione del ms. Corsiniano, sicuramente precedente a quelle degli altri due codici trecenteschi.[30] In *C* non abbiamo ancora il *Tractatus epistolarum christini*, ma una semplice giustapposizione di lettere, copiate di seguito al *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* semplicemente per il fatto di averne accompagnato l'invio a vari destinatari. Le lettere dovettero pertanto circolare in un primo momento come mera raccolta, dando luogo ad un'opera segnata da un debole legame tra le sue parti, per assumere in un secondo tempo, evidentemente per iniziativa dell'autore, il profilo del *Tractatus epistolarum christini*.

La casualità dell'ordinamento offerto da *C* si fa ancora più evidente se lo si confronta con la successione delle epistole in *V*, dove tutto torna al suo posto. *V* rappresenta la maturità strutturale dell'opera. In questo testimone appare chiara, infatti, la distinzione tra i due gruppi di lettere, quello *ad theologorum collegia* e quello *ad reges catholicos et prelatos*. Inoltre, all'interno di ogni singolo gruppo viene stabilita una gerarchia. Non sorprende pertanto che ad aprire il gruppo delle prime sei siano proprio le lettere ai Predicatori di Parigi e di Montpellier dal momento che in Arnaldo era ancora forte il vincolo affettivo verso l'Ordine. Seguono le lettere ai Francescani, in questo momento ancora dietro ai Predicatori nelle simpatie del *magister* catalano, ma destinati a breve a prenderne il posto. Chiudono quindi il primo gruppo, in ordine d'importanza, le lettere ai Vittorini di Parigi e alla comunità di Valmagne. Il secondo blocco di lettere si divide in due sottogruppi: uno formato dalle lettere ad arcivescovi e vescovi (VII-X), il secondo dalle due lettere a re (XI-XII). All'interno di ciascun sottogruppo si può individuare un ordinamento gerarchico dall'alto verso il basso, per cui l'epistola indirizzata ai due arcivescovi di Auch e Bordeaux è in testa alle altre, e, tra queste, quella al vescovo della sua València precede le altre due lettere ai vescovi di Embrun e di Auxerre. Così, delle lettere «regali», quella al re di Francia è posta prima dell'epistola al re d'Aragona.

30. Il ms. Corsiniano è stato descritto e datato da PERARNAU I ESPELT, *Tres notes entorn la biblioteca papal. I. L'exemplar del 'De mysterio cimbalorum' d'Arnau de Vilanova ofert a Bonifaci VIII*, in «Arxiu de Textos Catalans Antics», 6 (1987), 299-303 e recentemente da M. A. BILOTTA *Arnaldo di Villanova e Avignone. Decorazione e localizzazione del codice 40. E. 3 della Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei lincei e Corsiniana* in *La vie culturelle, intellectuelle et scientifique à la cour des papes d'Avignon* cur. J. HAMESSE, Turnhout, 2006, 49-64. Va precisato che le posizioni dei due studiosi non concordano, in quanto Perarnau suggerisce l'ipotesi che il codice sia da identificare con l'esemplare offerto da Arnaldo a Bonifacio VIII nel 1301 ad Anagni, mentre Bilotta lo ritiene prodotto in ambiente avignonese, legato alla figura di Clemente V e ne propone la datazione intorno al 1310. Lo stadio primitivo con il quale il *Tractatus epistolarum christini* si presenta in *C* rispetto alle redazioni trasmesse da *B* e *V* verrebbe dunque a rafforzare la prima ipotesi.

In *K* si rileva un ordinamento conforme a quello di *V* con l'aggiunta, in fondo, della lettera a Bartolomea Montaner.[31] Tale lettera, del tutto estranea alle altre in quanto non fu scritta per accompagnare l'invio di un esemplare del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, compare anche in B, al dodicesimo posto. Il numero di lettere costitutive del *Tractatus epistolarum christini* sale pertanto anche in questo testimone a tredici. In *B* si configura una redazione del tutto particolare per la presenza di questa lettera e per il raggruppamento del secondo gruppo. Qui la lettera al re di Francia è staccata di due lettere dall'altra epistola regia e posta in fondo, come tredicesima.

È molto probabile, in base agli elementi sin qui evidenziati, che *C* e *V* documentino rispettivamente l'assetto iniziale dell'opera e quello finale. Nel tempo intercorso tra l'allestimento di *C* e quello di *V* si deve supporre un lavoro di ripensamento da parte di Arnaldo, che ha portato ad un diverso e più coerente assemblaggio delle lettere in *V* rispetto a quello primitivo attestato da *C*. Anche l'esame del testo trasmesso dai testimoni conferma tale prospettiva: la *recensio* non permette, infatti, di stabilire un archetipo e mette altresì in luce una prevalenza di errori singolari e di varianti adiafore in linea con quanto normalmente si registra nel caso di redazioni plurime.[32]

Va inoltre rilevato che la particolare configurazione con cui il *Tractatus epistolarum christini* si presenta in *B* può fornire elementi per una nuova valutazione del significato storico di tale testimone.[33]

Perarnau ha di recente evidenziato nella compagine globale del Borgh. 205 alcuni dati che lo allontanano da un rapporto diretto con Arnaldo. Tra gli elementi indicati dallo studioso figurano i fogli iniziali con lo scambio epistolare tra il *Cyrillus praesbiter* e lo pseudo-Gioacchino da Fiore, che non si ritrovano in *summae* arnaldiane e non sono mai citati nelle presentazioni alla Santa Sede e nel Vat. lat. 3824.[34]

---

31. Descrizione e datazione del codice in PERARNAU I ESPELT, *Tractats spirituals d'Arnau de Vilanova*, cit., 82-87.

32. Segnalo questo dato significativo rinviando ai *Prolegomena* all'edizione del testo critico per l'analisi dettagliata delle varianti e per l'approfondimento degli aspetti di carattere strettamente paleografico e codicologico.

33. Il Borgh. 205 fu posto per la prima volta all'attenzione degli studiosi quale autorevole testimone dell'opera spirituale arnaldiana da Anneliese Maier, la quale ravvisò nel codice l'intervento diretto di Arnaldo ipotizzando che le glosse all'oracolo di Cirillo, nonché le numerose correzioni, aggiunte e *notabilia* in margine ai testi arnaldiani fossero dovute alla mano di Arnaldo. Cfr. MAIER, *Handschriftliches zu Arnaldus de Villanova und Petrus Iohannis Olivi*, cit., 57-60; EAD., *Codices Burghesiani Bibliothecae Vaticanae*, Città del Vaticano, 1952, 261-263.

34. Cfr. PERARNAU I ESPELT, *Noves dades sobre manuscrits «espirituals» d'Arnau de Vilanova*, in «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVII (2008), 371-372. Sul rapporto tra gli scritti spirituali di Arnaldo e l'oracolo di Cirillo cfr. J. MENSA I VALLS, *Les obres espirituals d'Arnau de Vilanova i la «Revelació de sent Ciril» (Oraculum Angelicum Cyrilli)*, in «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVIII (2009), 211-263.

Nel caso del *Tractatus epistolarum christini*, Perarnau considera incompatibile con l'ipotesi dell'attribuzione ad Arnaldo della configurazione dell'insieme del Borgh. 205 la presenza stessa dell'opera nel codice, dal momento che Arnaldo, in un piccolo frammento della *Presentatio facta Burdegalie*, ammetteva, il 24 agosto del 1305, di essersene ricordato solo allora per sottoporla al giudizio della Santa Sede.[35] Sempre in relazione al *Tractatus*, è opportuno segnalare altri due dati, già peraltro evidenziati, che si pongono in forte contrasto con la paternità arnaldiana di *B*: l'inserimento della lettera a Bartolomea Montaner, del tutto estranea alla raccolta,[36] e la collocazione in fondo della lettera al re di Francia, stranamente staccata dall'altra epistola «regia» a Giacomo II d'Aragona. Nell'ordinamento offerto dal Corsiniano e dal Vat. lat. 3824 le due epistole si trovano, invece, sempre in stretto abbinamento, con la lettera al re di Francia che precede quella al re di Catalogna-Aragona, come richiede il rispetto della gerarchia tra i due sovrani.[37] Questa particolare collocazione della lettera nel ms. Borghesiano fa pensare ad un orientamento «politico», ostile a Filippo IV, da parte di chi ha pensato così la raccolta. Tale ostilità, e, di conseguenza, tale collocazione, non potevano però essere di Arnaldo. Nel momento indubbiamente più traumatico della sua vita, quello delle accuse e dell'imprigionamento di Parigi, egli era potuto uscire di prigione soprattutto grazie all'intervento del re di Francia.[38]

Sappiamo, inoltre, che fino al 1305 Arnaldo, più che alla divulgazione dei propri scritti, era interessato soprattutto a togliersi di dosso l'accusa di eterodossia e a difendersi dagli attacchi degli avversari. In base a quanto lui stesso scrive nelle *Protestationes* a Benedetto XI e al Camerario papale e nella *Praesentatio* a Clemente V, è lecito ipotizzare che le sue opere circolassero fino

35. Cfr. ARNALDI DE VILLANOVA *Praesentatio facta Burdegaliae coram summo pontifice Clemente V*, Vat. lat. 3824, f. 257^{ra-b}; FINKE, *Aus den Tagen*, cit., *Quellen*, CCV.

36. La lettera è stata parzialmente pubblicata da P. DIEPGEN, *Arnald von Villanova als Politiker und Laientheologe*, Berlin-Leipzig, 1909, 100-102 ed in forma integrale da CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova*, cit., 26-27. Non si sa chi fosse la destinataria né dove vivesse. È comunque assai probabile che fosse una simpatizzante degli Spirituali. Diepgen sottolinea in merito la strana coincidenza per cui, una generazione dopo, un francescano con lo stesso cognome, Arnaldo Montaner della diocesi di Urgell, fu perseguitato dall'Inquisizione per le sue inclinazioni verso gli Spirituali. Cfr. DIEPGEN, *Arnald von Villanova als Politiker und Laientheologe*, cit., 102.

37. Chiare attestazioni della consapevolezza e del rispetto di Arnaldo della gerarchia tra i due sovrani si trovano in DTAA 165, ll. 1347-1348 e in *Instrumentum* 380, ll. 105-106, dove egli, riferendosi al ruolo diplomatico svolto a Parigi, si definisce «nuncius solemnis *sereni principis ad serenissimum*».

38. L'essenziale ruolo svolto dal sovrano francese nella sua liberazione è indicato esplicitamente da Arnaldo: «..deinde, postmodum recuperata libertate et optenta securitate per dominum regem, protestatus fuero Parisius in aula episcopali…» (ARNALDI DE VILLANOVA *Protestatio facta Perusii*, cit., 215, ll. 746-747).

ad allora come *opuscula* sciolti e non già organizzate in *summae* come si verifica, invece, nel ms. Borghesiano.[39]

Sussistono dunque sufficienti elementi per ritenere improbabile l'intervento diretto di Arnaldo nel progetto complessivo del codice. Difficile stabilire quando e su iniziativa di chi esso sia stato allestito. Chi ha confezionato il Borghesiano ha attinto a testi che non erano ancora definitivi e li ha messi insieme. Tutto lascia supporre che il codice sia nato nell'ambito di una cerchia di persone molto vicine ad Arnaldo, forse quegli Spirituali con i quali era già in contatto e verso i quali sarà sempre più solidale, visto che la raccolta si apre con uno scritto profetico e che il *Tractatus epistolarum christini* include una lettera del tutto estranea alle altre come quella alla Montaner, una beghina o comunque simpatizzante dei beghini.[40]

L'edizione del *Tractatus epistolarum christini* non può che basarsi su *V*, nel quale l'opera assume, come abbiamo visto, la sua forma compiuta e definitiva. L'autorevolezza del testimone è legata al fatto di presentarsi come raccolta completa, la sola sino ad oggi conosciuta, degli scritti spirituali di Arnaldo fino al 1305, e al fatto che il suo assetto globale rivela uno strettissimo rapporto con l'elenco delle opere presentate da Arnaldo al Camerario papale e a Clemente V nella *Protestatio facta Perusii coram domino Camerario Summi Pontificis* e nella *Praesentatio facta Burdegaliae coram domino Summo Pontifice Clemente V*. Il codice, *summa* «ragionata» degli scritti spirituali di Arnaldo fino al 1305, legittima quindi l'ipotesi che lo vuole progettato direttamente da lui. Inoltre, i caratteri storici della raccolta hanno fortissima congruenza con quanto si sa dell'intensa attività divulgativa dei propri scritti dottrinali promossa da Arnaldo a partire dal 1305, in perfetta coincidenza, dunque, proprio con il periodo in cui si colloca l'allestimento del Vat. lat. 3824.[41]

---

39. Nella *Praesentatio facta Burdegaliae coram summo pontifice Clemente V* Arnaldo dice infatti di avere scritto «multa opuscula super evangelica veritate… quorum opusculorum pars maior fuit per dominum Benedictum olim papam et immediatum antecessorem vestrum in camera sedis apostolice collocata, licet per modum prede silenter occupasset omnes scripturas, quas ego spontaneus ad presentandum eidem portaveram...» (Vat. lat. 3824, ff. 254vb-255ra; FINKE, *Aus den Tagen*, cit., *Quellen*, CCIII). Si veda anche *Protestatio* di Perugia 217, ll. 819-821: «… que omnia [scripturas] memoratus pater scilicet dominus Benedictus ad manum suam accepit in die, qua fecit me detineri et custodiri per vos dominum camerarium supradictum».

40. Non sarà superfluo ricordare al riguardo il fatto che subito dopo la morte di Arnaldo, quando gli esecutori testamentari si misero a cercare persone alle quali potevano interessare le opere del *magister* presenti *in hospitio Petri Judicis*, si rivolsero *diversis gentibus de penitencia*. Cfr. PERARNAU I ESPELT, *L'"Alia informatio beguinorum' d'Arnau de Vilanova,* Barcelona, 1978, 125-6. Sappiamo, inoltre, che proprio in questo ambiente è fiorita molto presto tutta una letteratura intorno agli scritti di Arnaldo e alla sua figura, come indica il *Liber de Flore*, dove si parla di Arnaldo e delle avversità da lui patite. Cfr. H. GRUNDMANN, *Liber de Flore. Eine Schrift der Franziskaner-Spiritualen aus dem Anfang des 14. Jahrhunderts*, in «Historisches Jahrbuch», 49 (1929), 87-89.

41. Cfr. PERARNAU I ESPELT, *L'"Allocutio christini' d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text*, in «Arxiu de Textos Catalans Antics», 11 (1992), 10-24 (descrizione e datazione del ms.); ID., *Noves dades sobre manuscrits «espirituals» d'Arnau de Vilanova*, cit., 372-383.

4. I DESTINATARI

4.1. *I theologorum collegia*

I Domenicani di Parigi, cui è indirizzata la prima lettera, erano quelli del convento di Saint-Jacques, il più importante convento/scuola dei Predicatori, al quale venivano inviati, ogni anno, gli studenti di teologia più preparati e pertanto in grado, dopo quattro anni di studio, di conseguire il titolo di *magister*.[42] Al principio del sec. XIV Saint-Jacques era un grande e sovraffollato centro di studi: i 120 frati-studenti che si contavano nel 1224 erano più che raddoppiati, dal momento che nel 1303 il convento raccoglieva dai 250 ai 300 membri.[43] L'Ordine domenicano era all'epoca favorito dalla regalità francese: i giornali del tesoro documentano come sotto il regno di Filippo il Bello, dal 1298 al 1301, Saint-Jacques fosse oggetto di copiose elargizioni da parte del re. Ciò si spiega anche in relazione al fatto che il convento ospitava personaggi in stretto rapporto con la Casa di Francia nel ruolo di confessori reali.[44] Nel 1301, quando Arnaldo vi inviava la copia del *De mysterio*, priore del convento era Bernard d'Auvergne.[45] In quel periodo a Saint-Jacques vivevano e studiavano figure di assoluto rilievo nella storia dell'Ordine, come Raymond Romain, priore provinciale di Francia dalla fine del 1302,[46] Pierre de Condé, *clericus* di Filippo il Bello, come già lo era stato di Luigi IX e di Filippo l'Ardito,[47]

---

42. Cfr. C. RIBAUCOURT, *Panorama geografico, cronologico e statistico sulla distribuzione degli Studia degli Ordini Mendicanti: Francia centro-settentrionale* in *Le scuole degli Ordini Mendicanti (secoli XIII-XIV). 11-14 ottobre 1976*, Todi, 1978, 73; G. BARONE, *La legislazione degli «studia» dei Predicatori e dei Minori*, in *Da frate Elia agli Spirituali*, Milano, 1999, 99-128; EAD., *I conventi dei Mendicanti: dei cripto-collegi? Osservazioni sui rapporti tra scuole degli Ordini Mendicanti e collegi (XIII-XIV secolo)*, in *Da frate Elia agli Spirituali*, cit., 129-139.

43. Cfr. H. DENIFLE, *Die Constitutionen des Prediger-Ordens vom J. 1228*, in «Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters», 1 (1885), 189; A. DONDAINE, *Documents pour servir à l'histoire de la province de France. L'appel au concile* (1303), in «Archivum Fratrum Praedicatorum», 22 (1952), 386-387.

44. Cfr. DONDAINE, *Documents*, cit., 387-388, 396-397. Sull'importante ruolo anche politico esercitato presso la monarchia francese dai confessori reali, intermediari privilegiati dei rapporti diplomatici tra il sovrano e il papa soprattutto a partire dal regno di Filippo il Bello, si veda X. DE LA SELLE, *Le service des âmes à la cour: confesseurs et aumôniers des rois de France du XIIIe au XVe siècle*, Paris, 1995, 250-254, in part. 251.

45. Non divenne maestro di teologia, ma esercitò la carica di baccelliere negli anni 1294-1297. Cfr. GLORIEUX, *Répertoire*, cit., n° 52; DONDAINE, *Documents*, cit., 409 n° 98.

46. Cfr. GLORIEUX, *Répertoire*, cit., n° 58; DONDAINE, *Documents*, cit., 409 n° 97.

47. Cfr. *Histoire littéraire de la France*, XXVII, Paris, 1877, 87-97; DONDAINE, *Documents*, cit., 404 n° 3. Nel 1307 assistette a titolo di testimone all'interrogatorio dei Templari. Che si trattasse di un personaggio ragguardevole è dimostrato anche dal fatto che nella lista dei domenicani di Saint-Jacques aderenti all'appello del re contro Bonifacio VIII il suo nome si trova al terzo posto, subito dopo quelli del priore del convento (vd. *infra*, n. 49) e di Jean des Alleux, *quondam cancellarius Parisiensis* (sul quale cfr. *Histoire littéraire de la France*, XXV, Paris, 1869, 270-280; GLORIEUX, *Répertoire*, cit., n° 36).

Nicolas de Fréauville, confessore del re dal 1296 al 1305 e cardinale dal 1305,[48] Guillaume de Paris, suo successore dal 1305 come regio confessore, in prima fila nell'inchiesta contro i Templari avviata da Filippo il Bello nel 1307 dato che dal 1303, oltre che cappellano del papa, era divenuto *inquisitor generalis haereticae pravitatis regni Franciae*.[49] Un altro ben noto domenicano era presente nel convento parigino, ovvero Jean Quidort, il quale, nel suo *Tractaus de Antichristo* composto nel 1300, era intervenuto sugli stessi temi di esegesi scritturale affrontati da Arnaldo.[50]

Quanto al convento di Montpellier, fondato nel 1220 fuori della cinta muraria come i primi conventi domenicani, esso era il più importante della provincia domenicana di Linguadoca, come dimostra il fatto che cinque capitoli generali vi si tennero nello spazio di un secolo, dal 1225 al 1316.[51] Dal 1248 era stato dotato di uno *studium generale et solemne* per approfondire la formazione teologica dei migliori studenti dei conventi della provincia. Visto il ruolo di Montpellier per quanto concerne le origini stesse dei Predicatori, ben si comprende, infatti, la decisione di collocarvi una scuola del rango di quelle di Parigi, Bologna e Oxford. Il convento domenicano di Montpellier ebbe, dunque, sin dalle origini, il ruolo di una facoltà di teologia. Alla metà del sec. XIII contava più di cento religiosi. Nomi celebri resero illustre questo *studium*, a partire da quello di Bernardo di Trilia, designato professore di teologia nel 1266.[52] Verso la fine del sec. XIII un altro celebre domenicano,

48. Cfr. DONDAINE, *Documents*, cit., 404 n° 4; DE LA SELLE, *Le service des âmes à la cour*, cit., 263-264. Fu un fedelissimo del re di Francia. Nel dissidio scoppiato tra Bonifacio VIII e Filippo il Bello «regias partes sic foverit ut etiam propterea incurreret odium Bonifacii»: cfr. E. BALUZE, *Vitae paparum Avenionensium. Hoc est historia pontificum Romanorum qui in Gallia sederunt ab anno Christi MCCCV usque ad annum MCCCXCIV. Nouvelle édition d'après les manuscrits*, I, Paris, 1914, 117.

49. Come inquisitore della provincia di Francia procedette all'interrogatorio di centoquaranta Templari dal 19 ottobre al 24 novenbre 1307. È ricordato, tra l'altro, anche come autore di un'opera di teologia pastorale intitolata *Dialogus (inter Gilonem et Petrum) de septem sacramentis* e di uno scritto di diritto canonico, la *Tabula super Decretales et Decreta*. Cfr. *Histoire littéraire de la France*, XXVII, cit., 140-152; DONDAINE, *Documents*, cit., 405, n° 7; DE LA SELLE, *Le service des âmes à la cour*, cit., 126, 264-265. Dopo Guglielmo, sarà confessore di Filippo il Bello sino alla fine del suo regno Renaud d'Aubigny, anch'egli menzionato nella lista degli aderenti all'appello del 1303. Da quell'anno era priore di Saint-Jacques. Cfr. DONDAINE, *Documents*, cit., 403 n° 1; DE LA SELLE, *Le service des âmes à la cour*, cit., 265-266.

50. Cfr. DONDAINE, *Documents*, cit., 405, n° 6; PERARNAU I ESPELT, *El text primitiu del 'De mysterio cymbalorum Ecclesiae' d'Arnau de Vilanova*, cit., 10; S.B. PETERS CLARK, *The «Tractatus de Antichristo» of John of Paris: a Critical Edition, Translation and Commentary*, Cornell University Diss., Ann Arbor, 1981; POTESTÀ, *L'anno dell'Anticristo*, cit., 445-447.

51. Cfr. A-C. GERMAIN, *Le couvent des dominicains de Montpellier*, in «Mémoires de la société archéologique de Montpellier», 1 (1855), 155-176; C. DEVIC - J. VAISSETE, *Histoire générale du Languedoc*, IV, Toulouse, 1872-1876, 822; M.-H. VICAIRE, *Le developpement de la province dominicaine de Provence (1215-1295)*, in «Cahiers de Fanjeaux» 8, Toulouse, 1973, 35-77.

52. Cfr. GLORIEUX, *Répertoire*, cit., n° 41. Su Bernardo di Trilia si veda inoltre J.-P. TORRELL, *La scienza teologica secondo Tommaso e i suoi primi discepoli*, in *Storia della teologia nel*

Raimondo Martini vi diffuse il *semen hebraice lingue*, secondo la testimonianza di uno dei suoi discepoli, il domenicano Raimond de Mévouillon.[53] Priore del convento dal 1299 al 1302 era *Petrus de Balneolis Avinionensis*.[54]

I Predicatori dei grandi conventi di Parigi e di Montpellier non potevano che essere tra i primi, naturali destinatari del trionfante messaggio di Arnaldo, visto l'intenso legame fino a quel momento intrecciato con il loro Ordine. È infatti noto il ruolo fondamentale svolto dai domenicani nella sua formazione. Durante il periodo dei suoi studi di medicina a Montpellier, Arnaldo si era dedicato per circa sei mesi allo studio della teologia nelle scuole claustrali del convento domenicano della città.[55] Tra il 1281 ed il 1285 aveva intrapreso lo studio dell'ebraico e della cultura rabbinica nello *studium hebraicum* barcellonese di Raimondo Martini e aveva dedicato nel 1292 la sua *Allocutio super significatione nominis tetragrammaton* ad un altro domenicano, *Petrus de Pugeto*, allora titolare della cattedra di insegnamento biblico nel convento di Montpellier.[56] Anche dopo gli studi a Montpellier erano continuate le relazioni amichevoli con i domenicani. Sua figlia Maria fu monaca domenicana a València. Inoltre, proprio da Arnaldo sappiamo che colui che di lì a

---

Medioevo, *II. La grande fioritura*, cur. G. D'Onofrio, Casale Monferrato (Alessandria), 1996, 906-907 e la relativa bibliografia.

53. Cfr. P. Amargier, *Panorama geografico, cronologico e statistico sulla distribuzione degli Studia degli Ordini Mendicanti: Francia meridionale* in *Le scuole degli ordini mendicanti*, cit., 41-42.

54. Cfr. C. Douais, *Les frères prêcheurs en Gascogne au XIIIme et au XIVme siècle*, in «Archives historiques de la Gascogne», 7-8 (1885), 450.

55. È nella terza denuncia di Girona che Arnaldo ricorda di essersi dedicato a Montpellier anche a studi teologici: «Dixerint etiam [fratres predicatores conventus Gerundensis], sicut fertur a pluribus fidedignis, quod ille medicus contra quem loquebantur, nunquam audivit theologiam. In quo dicto non erubuerunt notorium mendacium seminare, quoniam ipsi sciunt et novit etiam catholicorum multitudo, quod medicus ille non tantum audivit theologiam, sed etiam legit eam solempniter in scolis fratrum Predicatorum Montispessulani» (Arnaldi de Villanova *Denuntiatio tertia contra eundem fr. Bernardum de Podio Cercoso, praedicatorem*, Vat. lat. 3824, f. 173ra; Carreras i Artau, *La polémica gerundense sobre el Anticristo entre Arnau de Vilanova y los dominicos*, in «Anales del Istituto de Estudios Gerundenses», V [1950], 55). Nella *Protesta* a Benedetto XI Arnaldo ne indica invece la durata: «… non in spiritu Arnaldi loquor, cum sim despectissimus hominum, quia despectus origine et statu et officio et vita et studio, quia semper in scientiis secularibus ab infantia quasi vel pueritia studui et nunquam scolas theologorum nisi sex mensibus aut circiter frequentavi» (Arnaldi de Villanova *Protestatio, praesentatio, ac supplicatio Benedicto XI*, cit., 213, ll. 677-680).

56. Cfr. P. Amargier, *Panorama geografico, cronologico e statistico sulla distribuzione degli Studia degli Ordini Mendicanti*, cit., 42. La notizia della frequentazione di Arnaldo dello *studium* di Raimondo Martini si trova nelle righe iniziali dell'*Allocutio super significatione nominis tetragrammaton*: «… ut semen illud hebraice lingue, quod zelus religionis fratris R[aimundi] Martini seminavit in ortulo cordis mei…» (Arnaldi de Villanova *Allocutio super significatione nominis tetragrammaton*, Perarnau i Espelt (ed.), «Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia», III, Barcelona-Roma, 2004, 139, ll. 4-6). E poco più avanti: «… non meis ut puto meritis, sed potius merito zeli, quem habuit prenominatus religiosus introducendo me ad linguam hebraycam…» (140, ll. 25-27).

pochi anni sarebbe divenuto uno dei suoi più duri accusatori, Martino d'Ateca, era stato per qualche tempo suo amico e confessore.[57]

Quasi a preludere quella che di lì a breve sarà una sempre più stretta vicinanza all'Ordine francescano di contro al definitivo distacco dai domenicani, seguono, nell'ordinamento voluto da Arnaldo, le lettere ai frati minori di Parigi e di Montpellier.

I francescani erano giunti a Parigi ai primi del XIII sec., nello stesso periodo dei domenicani. A partire dal 1230 fu iniziata la costruzione del Grande Convento, divenuto uno dei grandi *studia generalia* dell'Ordine minoritico insieme a Bologna e a Oxford.[58] Illustri maestri francescani avevano insegnato nel convento parigino, a partire da Alessandro di Hales, fondatore della prima cattedra teologica francescana a Parigi nel 1231.[59] Da allora, l'indiscussa reputazione di scienza che circondava il convento ne aveva fatto il punto di riferimento per le questioni più importanti, non solo dottrinali, che riguardavano la famiglia francescana.[60] La comunità parigina, che accoglieva frati provenienti da tutte le province dell'Ordine, alla fine del sec. XIII poteva contare su di un elevato numero di studenti, circa 140. Dai documenti relativi all'appello al concilio contro Bonifacio VIII (1303) risulta che in quel periodo risiedevano nel convento 173 frati.[61] Tra gli 87 non aderenti all'appello di Filippo IV, compaiono anche i nomi di Gonsalvo di Balboa, *magister regens* a Parigi nel 1301-1303, quindi ministro generale dell'Ordine dal 1304, e di Giovanni Duns Scoto, che nel 1302-1303 insegnava come *baccalarius Sententiarum* nello *studium* parigino, dove era stato allievo negli anni 1293-1296.[62] In tale circostanza, non furono dunque sufficienti a garantire a

57. Cfr. ARNALDI DE VILLANOVA *Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, predicatorem*, Vat. lat 3824, f. 245ra: «… quod ut amicus me visitabat, tum quia fuerat aliquando confessor meus, tum quia sciebat, me ordinem serenissime dilexisse; nunquam tamen michi verbo vel facto manifestavit, quod aliquid scriberet contra meas editiones».

58. Cfr. L. BEAUMONT-MAILLET, *Le Grand Couvent des Cordeliers de Paris. Étude historique et archéologique du XIIIe siècle à nos jours*, Paris, 1975; J. R. H. MOORMAN, *Medieval Franciscan Houses*, Saint Bonaventure, NY, 1983, 371-2.

59. Tenne la cattedra fino al 1241, quando gli succedette Jean de la Rochelle. Cfr. GLORIEUX, *Répertoire*, cit., n° 301 e n° 302; ID., *D'Alexandre de Hales a Pierre Auriol. La suite des Maîtres franciscains de Paris*, in «Archivum Franciscanum Historicum», 26 (1933), 268-269; L. DI FONZO, *Studi, studenti e maestri nell'ordine dei Francescani conventuali dal 1223 al 1517*, in «Miscellanea francescana», 44 (1944), 174.

60. Importanti capitoli generali si tennero nel Grande Convento di Parigi. Basti ricordare quello del 1292, durante il quale furono esaminate e condannate le tesi di Pietro di Giovanni Olivi sulla povertà francescana. Cfr. BEAUMONT-MAILLET, *Le Grand Couvent des Cordeliers de Paris*, cit., 35-37.

61. W. J. COURTENAY, *The Parisian Franciscan Comunity in 1303*, in «Franciscan Studies», 53 (1993), 163.

62. Cfr. GLORIEUX, *Répertoire*, cit., n° 338 e n° 344; ID., *D'Alexandre de Hales a Pierre Auriol*, cit., 276; A. CALLEBAUT, *Le b. Jean Duns Scot etudiant à Paris vers 1293-1296*, in

Filippo il Bello un appoggio unanime e incondizionato le laute donazioni da lui fatte al convento, che aveva sin dall'epoca di Luigi IX proprio nei sovrani francesi i suoi maggiori benefattori.[63]

Quanto ai Minori di Montpellier, essi vi si erano stabiliti nel 1220, lo stesso anno dei domenicani, e il loro convento, situato nel sobborgo di Lattes, fu completato nel 1230. La Chiesa fu consacrata nel 1224 e un capitolo generale vi fu tenuto nel 1287. Per la sua grandezza, per la bellezza della sua architettura, questo convento era uno dei più rimarchevoli dell'Ordine.[64] I frati avevano qui un'importante scuola, che nel 1246 divenne uno *studium generale* per le province meridionali. Lo *studium* francescano di Montpellier venne illustrato dalla predicazione di Antonio da Padova e dall'insegnamento di Pietro di Giovanni Olivi, lettore a Montpellier dal 1289. Nel novembre del 1295, Ludovico, figlio di Carlo II d'Angiò e futuro santo vescovo di Tolosa, si fermò in questo convento durante il viaggio di ritorno dalla lunga prigionia in Catalogna e tentò invano di ricevervi l'abito francescano.[65] Il corso del sec. XIV non vide offuscarsi l'importanza e il prestigio del convento, dove nel 1346 fu sepolta la regina Maria di Majorca e nel 1391 fu tenuto un nuovo capitolo generale. Esso cadrà vittima dei *religionnaires* del XVI sec., finendo totalmente demolito nel 1562.[66]

All'epoca in cui inviava la copia del *De mysterio*, Arnaldo poteva ben sperare di essere giustificato dai francescani, nel caso in cui i domenicani, come accadde, lo avessero condannato, data la marcata rivalità esistente tra i due ordini in terra occitanica, dove la lotta contro l'Inquisizione domenicana era prassi diffusa tra i Minori.[67] Egli metterà in luce più volte la non belligeranza nei suoi confronti da parte dei teologi francescani, a riprova di un loro diverso atteggiamento rispetto ai domenicani.[68] Erano del resto i francescani

---

«Archivum Franciscanum Historicum» 17 (1924), 6-7; COURTENAY, *The Parisian Franciscan Comunity in 1303*, cit., 170 n. 38 e n. 39.

63. Cfr. BEAUMONT-MAILLET, *Le Grand Couvent des Cordeliers de Paris,* cit., 38-43.

64. Cfr. DEVIC - VAISSETE, *Histoire générale du Languedoc*, cit., 823; MOORMAN, *Medieval Franciscan Houses,* cit., 324.

65. Il progetto non poté realizzarsi per il timore dei frati di possibili ritorsioni da parte di Carlo II, contrario alla vocazione religiosa del figlio. Cfr. V. VERLAQUE, *Saint Louis et la famille d'Anjou*, Paris, 1894, 77-79.

66. Cfr. DEVIC - VAISSETE, *Histoire générale du Languedoc*, cit., 823.

67. Cfr. Y. DOSSAT, *Les origines de la querelle entre Prêcheurs et Mineurs provençaux. Bernard Délicieux*, in «Cahiers de Fanjeaux» 10, Toulouse, 1975, 331: «Bernard Gui déclare qu'il pourrait citer les noms de plusieurs religieux qui participèrent à la lutte et attisérent les passions de la foule pour la dresser contre l'Inquisition. S'il se tait, c'est par respect pour l'ordre de saint François».

68. Nella prima denuncia di Girona Arnaldo si appella alla testimonianza dei teologi dell'Ordine francescano riguardo agli errori e alle falsità sparse contro di lui dal domenicano Bernardo di Puigcercós (cfr. ARNALDI DE VILLANOVA *Denuntiatio Gerundensis contra fratrem Bernardum de Podio Cercoso praedicatorem*, Vat. lat. 3824, f. 170^{ra-b}; CARRERAS I ARTAU, *La polémica gerundense*, cit., 51), mentre nella *Carpinatio*, si esprime in tali termini: «... item nullus

a rappresentare, in ambienti accademici dominaati dall'aristotelismo nella scienza in generale e nella teologia, l'istanza di rinnovamento spirituale sotto l'egida della Rivelazione biblica.[69] Nel percorso di avvicinamento di Arnaldo al loro Ordine, e, segnatamente, alle posizioni degli Spirituali di Linguadoca, il punto di contatto stava nell'urgente bisogno di intransigente purezza, che implicava l'esaltazione della povertà, dell'umiliazione e della sofferenza come segni della perfetta *sequela Christi*. Arnaldo, nei trattati successivi, nella *Philosophia catholica* e nel *Gladius*, difenderà, non a caso, la dottrina dell'*usus pauper* formulata da Pietro di Giovanni Olivi e cara agli ambienti minoritici di Linguadoca, coi quali condivideva la convinzione dell'imminente Apocalisse e la parallela domanda di una *renovatio evangelica* del tempo presente.[70]

L'epistola successiva è indirizzata alla comunità di San Vittore di Parigi. All'inizio del XIV sec. San Vittore era ancora, dopo gli splendori dell'epoca di Ugo e di Riccardo, un'istituzione religiosa di primo piano e in grado, pertanto, di esercitare una potente forza d'attrazione.[71] All'epoca l'abbazia, che manteneva un reclutamento non trascurabile, sebbene accompagnato da un'alta percentuale di mortalità interna, appariva potente e ricca, anche per le cospicue donazioni di cui era da sempre stata destinataria da parte sia dei nuovi canonici al momento di pronunciare i voti sia dei laici. Il favore regale, inoltre, non l'abbandonò mai.[72] I possessi e i diritti di San Vittore poterono sempre contare su protezioni influenti, in primo luogo da parte dei vescovi di Parigi, che avevano l'abitudine di soggiornare regolarmente all'interno

---

doctor de statu vere humilitatis adhuc illi tractatui se opposuit» (ARNALDI DE VILLANOVA *Carpinatio*…, Vat. lat. 3824, f. 201vb).

69. Si può citare il caso del francescano Gerardo di Borgo San Donnino, il quale fu tra i primi esponenti dell'Ordine a portare all'attenzione del mondo universitario parigino, nel 1254, con il suo *Liber introductorius in Evangelium aeternum* la connessione tra esigenza di *renovatio*, basata su un'interpretazione trinitaria della storia di stampo gioachimita, e francescanesimo. Cfr. L. SILEO, *Escatologia, «renovatio» spirituale e utopia del sapere* in *Storia della teologia nel Medioevo*, III. *La teologia delle scuole*, cur. G. D'ONOFRIO, Casale Monferrato (Alessandria), 1996, 165.

70. È stato altresì rilevato come l'inclinazione di Arnaldo per la scuola francescana avrebbe anche delle motivazioni «politiche», visto il favore di cui godevano i francescani davanti alla Corona e al popolo. Cfr. P. SANTONJA, *Arnau de Vilanova i la seua relació amb els beguins i espirituals: els orígens d'aquestes congregacions i llurs ideals religiosos*, in «Estudios franciscanos», 92 (1991), in part. 49-51.

71. Sebbene lacunosa sotto certi aspetti e non sempre rigorosa nell'impostazione scientifica, rimane pur sempre una fonte considerevole per la conoscenza della storia dell'abbazia nel XIV sec. l'opera di F. BONNARD, *Histoire de l'abbaye royale et de l'ordre des chanoines réguliers de Saint Victor de Paris*, Paris, 1904-1907. Un quadro della situazione dell'abbazia per il periodo in questione è dato anche da I. GUYOT-BACHY, *Le «Memoriale historiarum» de Jean de Saint-Victor*, Turnhout, 2000, 73-90.

72. Cfr. BONNARD, *Histoire de l'abbaye royale,* cit., I, 328: «Le roi Philippe III laissait par testament 40 livres tournois à l'abbaye victorine».

delle sue mura. Possessi e privilegi continuarono inoltre ad essere confermati a più riprese dai pontefici, da Nicola III nel 1280, da Martino IV nel 1282 e da Bonifacio VIII nel 1295.[73] Dopo l'abbaziato di Eudes (1294-1300), i canonici elessero alla loro guida Guy (1300-1302) e poi Guillaume de Rebais, abate dal novembre 1302 al 1311. È attraverso di lui che certi documenti dell'*affaire Boniface* pervennero all'abbazia. Il suo nome figura tra i prelati che aderirono all'appello al concilio indetto da Filippo IV per deporre Bonifacio VIII.[74] San Vittore non fece all'occasione venir meno il suo appoggio al re, nella sua veste di «fille loyale, souvent indépendante, et toujours aimée, des rois».[75] Da parte sua Filippo il Bello non si mostrò affatto sfavorevole ai canonici, ma pretese in cambio anche altre prove concrete delle loro favorevole disposizione nei suoi riguardi.[76]

A fronte di una prosperità e di un prestigio ancora molto solidi, alla fine del sec. XII l'abbazia conosceva però un certo declino della vita intellettuale, che aveva perduto il dinamismo di un tempo a causa della forte concorrenza esercitata da altri ordini religiosi, in particolare dai Predicatori. Nel primo quarto del sec. XIV, sotto l'abbaziato di Jean II de Palaiseau (1311-1329), gli studi vittorini attraverseranno una stagione di rinnovamento, che metterà sempre più al primo posto la predicazione. Per permettere a San Vittore di ritrovare in tale ambito quell'eccellenza minacciata dagli ordini mendicanti, obiettivi della formazione dei frati saranno allora soprattutto il convincere e l'esortare, così come un ruolo centrale verrà assegnato nell'insegnamento alla *disputatio*.[77]

Anche se l'ideale della *contemplatio* proposto da Ugo nel suo *Didascalicon* come esito supremo della conoscenza era dunque destinato a cedere il posto ad obiettivi più immediati, l'epistola che Arnaldo indirizza a San Vittore di Parigi è un tributo alla nobile tradizione della comunità, che, con lo stesso Ugo e anche con Riccardo, aveva coltivato esclusivamente studi teologici, tenendosi in

73. Cfr. B. BARBICHE, *La papauté et les abbayes de Sainte-Geneviève et de Saint-Victor de Paris au XIIIe siècle* in *L'Église de France et la Papauté (Xe-XIIIe siècle). Die Französische Kirche und das Papsttum (10.-13. Jahrhundert). Actes du XXVIe colloque historique franco-allemand organisé en coopération avec l'École nationale des Chartes par l'Institut historique allemand de Paris (Paris, 17-19 octobre 1990)* cur. R. GROSSE, Bonn, 1993, 239-244; BONNARD, *Histoire de l'abbaye royale*, cit., I, 326, 338 n. 1.

74. Cfr. COSTE, *Boniface VIII en procès*, cit., 169-170.

75. BONNARD, *Histoire de l'abbaye royale*, cit., I, 15.

76. *Ibid*., 335: «En 1300 [Philippe le Bel] leur demandait de lui céder les deux prieurés de Chanteau et d'Ambert, en Orléanais, qu'il destinait à la dotation del Célestins. Il leur offrit comme compensation 40 livres parisis de revenu annuel à prendre sur la prévôté de Paris (août 1300)».

77. Cfr. J. LONGÈRE, *La fonction pastorale de Saint-Victor*, in *L'abbaye parisienne de Saint-Victor au Moyen Âge. Communications présentées au XIIIe Colloque d'Humanisme médiéval de Paris (1986-1988)* cur. J. LONGÈRE, Turnhout, 1991, 291-313; GUYOT-BACHY, *Le «Memoriale historiarum» de Jean de Saint-Victor,* cit., 84-88.

disparte da quelli profani e dalle controversie filosofiche. È in sintonia con la dottrina espressa da Riccardo l'elogio che Arnaldo rivolge ai vittorini di aver raggiunto l'apice della *discretio*, di aver abbracciato la quiete «in talamo contemplationis»:[78] non a caso proprio il *De preparatione animi ad contemplationem* o *Benjamin minor* figurava nell'inventario dei libri e dei beni di Arnaldo presenti nella casa dell'apotecario barcellonese Pere Jutge.[79] Come ha sottolineato Hauréau, Arnaldo poteva legittimamente credere che i religiosi di San Vittore, in forza del loro ardente misticismo, nutrito dalle opere di Ugo e soprattutto di Riccardo, potessero avere una qualche propensione a prendere le difese di un profeta.[80] Dei profeti, ed in particolare di Daniele, si era occupata del resto l'esegesi di Andrea, i cui commenti conobbero un'indiscussa fama nel sec. XIII tanto da essere utilizzati anche da Pietro di Giovanni Olivi.[81] È possibile che essi fossero conosciuti dallo stesso Arnaldo, tanto più in ragione del fatto che egli aveva in comune con Andrea e con i vittorini anche l'interesse per gli studi ebraici e la considerazione per il testo della Bibbia nella lingua originale.[82]

L'abbazia di Valmagne, vicina a Montpellier, destinataria della sesta epistola, ultima di quelle indirizzate a comunità religiose, era all'epoca guidata dall'abate Pons Maurin.[83] Era stata fondata nel 1139 attraverso una donazio-

78. Cfr. Vat. lat. 3824, f. 103rb: «Et exinde probatur universitatis vestre collegium apicem religiose discretionis optinuisse, que garrulitatem inutiliter disputantium declinavit et, in thalamo contemplationis quietem amplectens, vagos discursus exorruit in corpore et in mente».

79. Cfr. R. CHABÁS, *Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Villanueva*, in «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», IX (1903), 193 n° 94; CARRERAS I ARTAU, *La llibreria d'Arnau de Vilanova*, in «Analecta Sacra Tarraconensia», 11 (1935), 75.

80. Cfr. HAURÉAU, *Arnauld de Villeneuve*, cit., 126. I vittorini hanno peraltro conservato la copia del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* loro inviata, visto che la redazione del trattato trasmessa dal ms. Paris, Bibliothèque Nationale lat. 15033, ff. 183r/200r-226r/243r proviene proprio dalla loro abbazia.

81. Cfr. B. SMALLEY, *Lo studio della Bibbia nel Medioevo*, cur. G. L. POTESTÀ, Bologna, 2008, 275-276.

82. Che Arnaldo avesse tenuto in considerazione il testo ebraico della Bibbia nello scrivere il *De tempore adventus Antichristi* e il *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* è dimostrato da DTAA, 149, ll. 669-671: «Ibi tamen intentio Danielis clare per nostram litteram haberi non potest, quia translatio, sicut patet per hebraicam veritatem, est in tribus locis manifeste corrupta». Si veda inoltre DMCE, 53, l. 4. Sull'importante ruolo assegnato da Andrea e dai vittorini allo studio delle fonti ebraiche della Scrittura cfr. SMALLEY, *Lo studio della Bibbia nel Medioevo,* cit., 179-182, 245-265; R. BERNDT, *La pratique exégétique d'André de Saint-Victor. Tradition victorine et influence rabbinique*, in *L'abbaye parisienne de Saint-Victor au Moyen Âge*, cit., 278-282.

83. Fu abate di Valmagne dal 1295 sino al 1319, quando divenne abate di Grandselve. Durante il suo abbaziato, nel 1304, si svolse, nella sala capitolare, la risoluzione del contenzioso che aveva opposto Amalric e Gilles Aycelin, rispettivamente visconte e arcivescovo di Narbona. Cfr. P. DE GORSSE, *L'abbaye cistercienne Sainte-Marie de Valmagne au diocèse d'Agde en Languedoc*, Toulouse, 1933, 20. Per la bibliografia su Valmagne, segnaliamo, oltre alla citata opera del Gorsse, DEVIC – VAISSETE, *Histoire générale du Languedoc*, cit., 617-618 e lo studio di H. BARTHÈS, *Le cartulaire de l'abbaye Sainte Marie de Valmagne*, in «Bulletin de l'Académie des Sciences et Lettres de Montpellier», 36 (2005), 299-316, che dedica una parte (299-302) alla

ne fatta da alcuni nobili locali, membri della famiglia dei Cabrières e parenti dei visconti di Béziers, in favore dell'abate Folco e del piccolo gruppo di monaci *Caduniense*s provenienti insieme a lui dall'abbazia d'Ardorel. Nell'aprile del 1149 Valmagne aveva tentato una prima volta di affiliarsi a Citeaux, ma, in seguito alla divisione instauratasi al suo interno tra monaci pro-cisterciensi e monaci pro-caduniensi, solo nel 1155, dopo che l'abate di Cadouin rinunciò ai suoi diritti su Valmagne, l'abate cisterciense Guy di Bonneval aveva potuto ricevere Valmagne nella filiazione di Pontigny.[84] Il passaggio definitivo all'ordine cisterciense si era accompagnato ad una grande prosperità temporale, soprattutto sotto l'abbaziato di Pierre de *Antuno* (1195-1210), quando molteplici furono le donazioni in favore del monastero.[85] La fase di ricchezza ed espansione, solidamente avviata nel sec. XII, continuò anche in quello seguente, come dimostra il fatto che Valmagne fu la prima abbazia a stabilire nel 1263 a Montpellier, nel sobborgo di Saint-Guilhem, un collegio per ospitare studenti delle arti o di teologia. La fondazione era avvenuta grazie alla concessione di un terreno all'abate di Valmagne Bertrand d'Auriac da parte di Giacomo I (1213-1267) «rex Aragonum, Majoricarum et Valentie, comes Barcinone et Urgelli et dominus Montispessulani».[86] Il collegio di Valmagne godette di grande prestigio divenendo oggetto di favori da parte pontificia: nel 1265 Clemente IV concesse agli allievi del collegio di godere delle stesse libertà di cui già beneficiavano quelli di Parigi.[87] Il favore papale interessò ovviamente anche la stessa abbazia. Nel corso dell'abbaziato di Arnaud II de Pouzols (1277-1295), il papa Nicola IV, con una bolla datata Orvieto, 7 maggio 1291, accordava un'indulgenza di un anno e quaranta giorni ai fedeli che vi si recavano in pellegrinaggio.[88]

---

storia del monastero. Ringrazio Henri Barthès per le utili informazioni fornitemi direttamente.

84. Cfr. BARTHÈS, *Le cartulaire de l'abbaye Sainte Marie de Valmagne,* cit., 299-300.

85. *Ibid*., 301.

86. Cfr. *Cartulaire de l'Universitè de Montpellier*, I, Montpellier, 1890, 197: «Noverint universi quod, cum nos, Jacobus, Dei gratia rex Aragonum, Majoricarum et Valentie, comes Barcinone et Urgelli et dominus Montispessulani …damus et concedimus… totum illum locum ab integro, quem habemus in Montepessulano, prope illum furnum nostrum et iuxta hortum et domos Vallismagne antiquas, in quo Iudei Montispessulani sepeliri solebant, ad faciendum et construendum ibidem studium Theologie, ad usum vestri ordinis monachorum et aliorum qui dicto studio scientiam addiscere Sacrarum volent Scripturarum…» (lettera di Giacomo I datata Lleida, 7 giugno 1263). La storia del collegio di Valmagne è tracciata da L. J. LEKAI, *Introduction à l'ètude des collèges cisterciens en France avant la Révolution*, in «Analecta Cisterciensia», 25 (1969), 156-157.

87. Cfr. GORSSE, *L'abbaye cistercienne Sainte-Marie de Valmagne,* cit., 19; *Cartulaire de l'Université de Montpellier*, cit., 198-199 (bolla di Clemente IV datata Perugia, 31 luglio 1265). Il collegio, posto sotto la duplice e comune autorità dell'abate di Valmagne e dell'abate di Sylvanès, fu dichiarato *studium generale* nel 1335 da Benedetto XII.

88. Tale indulgenza poteva essere guadagnata visitando la chiesa del monastero di Valmagne «à la fête de Saint-Bernard, ou aux quatre fêtes de la Sainte-Vierge et pendant leur

È probabile che negli anni tracorsi a Montpellier Arnaldo avesse intrecciato rapporti con membri di quella comunità. Ad ogni modo, il costante favore di cui essa godette presso la Santa Sede e presso la Casa di Barcellona ne attesta indiscutibilmente il prestigio, così da renderla degna destinataria dell'opuscolo inviato dal palazzo del papa.

4.2. I «*reges catholici et prelati*»

La prima lettera di questo secondo gruppo è rivolta ai cardinali-vescovi di Auch e di Bordeaux, uniti in ragione della comune appartenenza al Sacro Collegio e del vincolo gerarchico esistente tra le rispettive sedi, visto che la diocesi di Auch era suffraganea di quella di Bordeaux.

Titolare della diocesi di Auch era l'anziano Amanevus, ovvero Amanieu II, appartenente al casato dei d'Armagnac, i cui membri varie volte si succedettero alla guida della diocesi.[89] Era già da trentottto anni cardinale e da quaranta vescovo di Auch (dal 1261).[90] Durante i 57 anni di episcopato, non cessò di occuparsi, in modo anche assai energico e combattivo, tanto degli affari politici quanto di quelli ecclesiastici. Le fonti ricordano che nella sua lunga carriera egli si distinse per la sollecitudine «de celebrandis conciliis»: ad Auch nel 1279, 1300 e nel 1308, a Nogaro nel 1290, 1303, 1315.[91] Fu uno strenuo difensore dei diritti del clero nei confronti del potere secolare, ragione, quest'ultima, che lo rese piuttosto «scomodo» agli occhi di Filippo il Bello.[92] Il personaggio, dunque, proprio in quanto impegnato in prima linea in difesa delle giurisdizioni ecclesiastiche, dovette godere della migliore considerazione presso Bonifacio VIII e negli ambienti della Curia romana. Egli diede del resto una significativa prova di indipendenza e di libertà nel 1302, quando si recò a Roma, al concilio convocato da Bonifacio VIII, nono-

---

octave». Cfr. GORSSE, *L'abbaye cistercienne Sainte-Marie de Valmagne,* cit., 20; *Les registres de Nicolas IV*, cur. M. E. LANGLOIS, Paris, 1886-1892, n° 5137.

89. Per le notizie biografiche inerenti al personaggio cfr. C. SAMARAN, in «Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques», IV, Paris, 1930, 260-261; E.-G. LEDOS, in «Dictionnaire de biographie française», III, Paris, 1939, 667-668.

90. Cfr. C. EUBEL, *Hyerarchia Catholica medii aevi*, I, Münster, 1913, 121.

91. Alla base di tale intensa attività conciliare svolta da Amanieu II d'Armagnac vi fu una coerente politica pastorale, mossa dalla volontà «d'avoir voulou doter sa province d'un outil juridique de rèférence, d'une sorte de *codex* provincial», sull'esempio dell'opera legislativa dei papi del tempo, in particolare di Bonifacio VIII. Cfr. P. JACQUIN, *Conciles et Synodes de l'archeveque d'Auch Amanieu II d'Armagnac (1261-1318)*, tesi di Dottorato in Diritto Canonico discussa presso la Pontificia Università Lateranense, Roma, 2007, 315.

92. Nel 1312 fu alla testa dei prelati che si opposero alla volontà del re di Francia di prelevare un sussidio generale da tutto il regno per finanziare una nuova invasione della Fiandra. Cfr. *Gallia Christiana*, I, Paris, 1715, 994; SAMARAN, cit., 260; JACQUIN, *Conciles et Synodes de l'archeveque d'Auch Amanieu II d'Armagnac,* cit., 20.

stante il fatto che, nello stesso anno, si riunisse a Parigi un concilio apertamente sfavorevole al papa.[93] Nel 1311, quando era ormai in età molto avanzata, partecipò al concilio di Vienne, nel quale svolse un ruolo assai attivo. Morì alcuni anni dopo, l'11 settembre 1318, nel castello di Meymès.

L'altro destinatario era il ben più noto Bertrand de Got, papa quattro anni dopo col nome di Clemente V. Era stato Bonifacio VIII a nominarlo il 23 dicembre 1299 arcivescovo di Bordeaux. Questa promozione in una sede particolarmente delicata, posta in una zona nevralgica del conflitto che da tempo opponeva Francia e Inghilterra, attesta sia la buona considerazione di cui egli godeva nei circoli politici sia l'acquisizione di meriti personali e di relazioni molto buone con la Curia papale durante il pontificato di Bonifacio VIII. Infatti, uno dei tratti distintivi della sua personalità fu proprio l'accortezza diplomatica, grazie alla quale potè restare in rapporti amichevoli con i maggiori *leaders* del periodo, Bonifacio VIII, Filippo IV ed Edoardo I, in continuo stato di conflitto reciproco, se non di guerra aperta.[94] Eletto papa, egli sarà il più deciso e autorevole protettore di Arnaldo. Avocando a sé il diritto di giudicare l'ortodossia dei suoi testi, sarà proprio Clemente V a garantire al *magister* catalano, a partire dall'agosto del 1305, l'inizio di una fase esistenziale più serena.[95] La lettera inviata da Arnaldo a Bertrand de Got è un documento di notevole interesse, in quanto testimonia un'amicizia già saldamente intrecciata tra i due prima dell'elevazione dell'arcivescovo al soglio pontificio.

Seguono tre lettere a vescovi. Ciascuno è indicato come «angelo» della propria Chiesa, senza dichiararne in modo più esplicito l'identità. Il punto di riferimento di Arnaldo è stato sicuramente *Apoc* II-III, con le lettere agli angeli delle sette Chiese d'Asia: come nell'Apocalisse le lettere sono rivolte ad angeli, intesi come i responsabili delle rispettive comunità cristiane, così anche Arnaldo si mette nei panni di Giovanni e scrive ai suoi «angeli». La Bibbia veicolava anche un altro significato, peraltro più diffuso, legato alla figura dell'angelo, quello di messaggero dei segreti divini.[96] Esso ben si pre-

93. Cfr. JACQUIN, *Conciles et Synodes de l'archeveque d'Auch Amanieu II d'Armagnac*, cit., 65. Già prima, del resto, nel concilio riunito da Amanieu ad Auch nel 1300, «la prise en compte des décrétales de Boniface VIII n'a vraisemblablement pas été étrangère aux travaux de cette assemblée, d'autant que si Amanieu était vassal du roi de France sur le plan féodal, sa loyauté au successeur de Pierre primait certainement» (166).

94. Cfr. S. MENACHE, *Clement V*, Cambridge, 1998, 9-11.

95. Arnaldo comporrà per il pontefice il *Liber de confortatione visus* (P. PANSIER, ed. in *Collectio Ophtalmologica Veterum Auctorum*, Fasc. I, Paris, 1903, 1-25) e il «*de medicina practica*», forse la *Practica summaria*, che Clemente V cercava ancora affannosamente nel 1312. Cfr. MCVAUGH, *The Development of Medieval Pharmaceutical Theory*, in ARNALDI DE VILLANOVA *Aphorismi de gradibus*, MCVAUGH (ed.), «Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia», II, Granada-Barcelona, 1975, 78.

96. Cfr. ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI *Etym*., VII, 5, 1-2; 5 (ed. W. M. LINDSAY, Oxonii, 1971): «Angeli Graece vocantur, Hebraice malachoth, Latine vero nuntii interpretantur, ab eo quod *Domini voluntatem populis nuntiant*. Angelorum autem vocabulum officii nomen est, non

stava ai vescovi di Arnaldo, chiamati a diffondere nelle rispettive diocesi il messaggio profetico dell'opuscolo scaturito dal palazzo stesso del papa.

L'epistola all'«angelo» della Chiesa di València, Raimondo Despont, si può supporre sia stata dettata non solo da ragioni meramente affettive, dal momento che si trattava del vescovo della sua València, ma anche da un'accorta considerazione del peso politico e dell'influenza del destinatario, al quale, non a caso, chiede in modo esplicito di assicurare divulgazione al trattato. Despont fu vescovo di València dal 1289 fino al 13 novembre 1312, data della sua morte.[97] Due sinodi furono da lui celebrati, nel 1296 e nel 1298. Le fonti ne ricordano il prestigio di teologo, di canonista, e ne lodano concordemente la sollecitudine dimostrata verso i bisognosi.[98] In tale prospettiva, egli si interessò anche al problema dell'usura e negli anni 1303-1308, insieme al suo Ufficiale, intervenne con dure sanzioni sulle attività di prestito di denaro svolte dagli Ebrei. Fu solo in ragione dell'opportunità di finanziare la campagna di Giacomo II contro Almeria anche attraverso una pesante tassazione delle comunità ebraiche che Despont, dal 1309, prese in considerazione la possibilità di permettere agli Ebrei la riscossione dei loro crediti.[99] D'altra parte, dal 1296 egli aveva ricevuto la nomina a cancelliere del re d'Aragona e a partire dall'anno seguente era divenuto collettore in Aragona delle decime che dovevano essere versate al re.[100] Questo ne faceva un uomo-chiave della politica di Giacomo II, attraverso il quale passavano ingenti somme di denaro. Proprio per questo, egli rappresentava il tramite perfetto per le relazioni tra la Casa di Barcellona e la Santa Sede, che stavano allora incontrando una stagione idilliaca dopo il gelo della Crociata contro la Catalogna. Le numerose bolle pontificie indirizzate da Bonifacio VIII al vescovo indicano chiaramente in Despont l'uomo di fiducia del papa per la politica catalana.[101]

---

naturae. … Angeli vocantur propter quod de caelis ad adnuntiandum hominibus mittuntur. Angelus enim Grece, Latine nuntius dicitur».

97. Cfr. E. Olmos Canalda, *Los prelados valentinos*, Madrid, 1949, 77-82; V. Cárcel Ortí, *Historia de la Iglesia en València*, I, València, 1986, 92-94; Id., *Historia de las tres diócesis valencianas: València, Segorbe-Castellón, Orihuela-Alicante*, València, 2001, 121.

98. Tra le sue iniziative benefiche giova ricordare almeno la fondazione dell'*Almoyna*, creata per provvedere al sostentamento giornaliero dei poveri. Cfr. Olmos Canalda, *Los prelados valentinos*, cit., 79-80; Cárcel Ortí *Historia de la Iglesia en València*, cit., 92.

99. Cfr. M. D. Meyerson, *Bishop Ramon Despont and the Jews of València*, in «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 641-653; Y. T. Assis, *Jewish Economy in the Medieval Crown of Aragon, 1213-1327*, Leiden, 1997, in part. 170.

100. Cfr. T. Boespflug, *La curie au temps de Boniface VIII. Étude prosopographique*, Roma, 2005, 378-379 (n° 959).

101. Possiamo citare al riguardo la bolla datata Anagni, 22 giugno 1295, con la quale Bonifacio VIII concedeva a Despont l'autorità di annullare «... omnes sententias excommunicationis, suspensionis et interdicti, et quaslibet alias que late fuerunt per Romanam Ecclesiam vel legatum eius, aut quemlibet alium, ratione vel occasione guerre Sicilie, contra eundem Petrum, olim regem Aragonum, et prefatum Iacobum, necnon Fredericum et quondam Alfonsum, filios dicti Petri, ac quaslibet personas ecclesiasticas et seculares, cuiuscumque sta-

Il vescovo di Embrun, al quale è indirizzata l'epistola successiva, era Guglielmo di Mandagot.[102] Anch'egli era un insigne ecclesiastico, nonché autore di opere rilevanti per il diritto canonico.[103] Aveva studiato diritto a Bologna e ottenuto il dottorato nel 1275. Nel 1286, durante un soggiorno presso la corte pontificia, era stato rivestito della carica di cappellano del Sacro Palazzo. Nel 1291 era divenuto notaio apostolico. Il 20 aprile 1295 Bonifacio VIII lo aveva nominato arcivescovo d'Embrun[104] e lo aveva inviato subito dopo in Aragona a svolgere delicate trattative diplomatiche, poi sfociate nel trattato di Anagni. Nel 1296 era stato chiamato a Roma dal papa per contribuire, insieme a Berengario Fredoli e a Riccardo di Siena, alla redazione del *Liber Sextus*. Sotto i pontificati di Bonifacio VIII e di Benedetto XI, Mandagot venne costantemente incaricato dai pontefici di raccogliere sussidi per la corte di Roma o per il re di Sicilia. Nel 1300 era collettore per il Sud-Est della Francia.[105]A partire dal 1305 divenne uno dei consiglieri più ascoltati di Clemente V, del quale ottenne l'amicizia e la confidenza. Proprio Clemente V gli fece lasciare, il 26 maggio 1311, l'arcivescovato di Embrun per quello d'Aix[106] e lo creò, nel dicembre dell'anno seguente, cardinale-vescovo di Palestrina.[107] Subito dopo venne impiegato dal pontefice nella complessa e laboriosa redazione delle Clementine. Alla morte di Clemente V, Mandagot era divenuto uno dei personaggi più considerevoli della cristianità.[108] Oltre che strettissimo collaboratore e uomo di fiducia di Bonifa-

---

tus, dignitatis et conditionis existant, valitores et fautores ipsorum, capitula, universitates, et loca in regnis Aragonie, Valentie et Maioricarum, ac comitatu Barchilonie et locis aliis…», come immediata conseguenza dell'accordo concluso appena dieci giorni prima tra Giacomo II d'Aragona e Carlo II d'Angiò. Cfr. S. DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ, *Documentos de Bonifacio VIII (1294-1303) referentes a España*, León, 2006, 131-132 (n° 49). Ad ulteriore conferma del credito di cui Despont godeva presso la Santa Sede, varrà la pena ricordare che a lui «confió Bonifacio VIII la sumisión de Córcega y Cerdeña al rey Don Jaime de Aragón, a quien el Papa había concedido en feudo dichos reinos en 20 de abril de 1303». Cfr. OLMOS CANALDA, *Los prelados valentinos,* cit., 80.

102. Cfr. P. VIOLLET, *Guillaume de Mandagout, canoniste*, in «Histoire Littéraire de la France», XXXIV, Paris, 1914, 1-61; BOESPFLUG, *La curie au temps de Boniface VIII,* cit., 182-183 (n° 365).

103. Sulla sua opera principale, il *Tractatus de Electionibus,* cui egli legò la fama di canonista, cfr. VIOLLET, *Guillaume de Mandagout,* cit., 25-53.

104. Cfr. *Les registres de Boniface VIII*, cur. A. THOMAS, M. FAUCON, G. DIGARD, R. FAWTIER, Paris, 1884-1939, n° 63.

105. Cfr. *Ibid*., n° 2886, n° 3117, n° 3219, n° 3166, n° 3641; *Le Registre de Benoit XI*, cur. C. GRANDJEAN, Paris, 1905, n° 181; *Gallia Christiana novissima*, III, cur. J. ALBANÈS - U. CHEVALIER, Montbéliard-Valence, 1901, 556.

106. Cfr. *Regestum Clementis papae V*…, editum cura et studio Monachorum O.S.B., Romae, 1885-1892, n° 7001.

107. Cfr. EUBEL, *Hierarchia*, cit., 14.

108. Gli mancò soltanto di salire sul soglio pontificio. Al conclave tenutosi a Carpentras nel 1314, dopo la morte di Clemente V, Mandagot insieme al cardinale Nicola de Frèauville si

cio VIII, [109] figurava anche tra i cardinali graditi a Filippo il Bello.[110] Dal tono particolarmente affettuoso della lettera si deduce che Mandagot non solo era vicino alle tendenze spirituali di Arnaldo, ma probabilmente ne era anche amico personale.

La lettera successiva è indirizzata a Pietro di Mornay.[111] Questi, già vescovo di Orleáns dal 1288, nel 1296 era stato trasferito alla sede di Auxerre da Bonifacio VIII, dopo un'elezione capitolare *in discordia*.[112] La nomina si spiega in relazione al forte credito da lui acquisito l'anno prima presso il pontefice. Pietro di Mornay era infatti uno degli uomini più vicini a Filippo IV di cui divenne fedele consigliere dal 1297.[113] Per conto del re di Francia si trovò a svolgere importanti incarichi diplomatici. Ne era stato il plenipotenziario nella negoziazione della pace d'Anagni del 1295. Proprio tale ambasciata dovette dargli modo di incontrare spesso Bonifacio VIII. L'atteggiamento del papa, che doveva la tiara proprio alla protezione di Filippo il Bello, era ancora assai favorevole verso la Francia, pertanto il rappresentante del re, dati i suoi meriti personali e la sua posizione, non poteva che attirare su di sé l'apprezzamento del papa. Lo confermano la nomina a vescovo di Auxerre dell'anno dopo e le numerose bolle papali a lui indirizzate tra il 1296 ed il 1297.[114] Anche durante l'episcopato ad Auxerre, anzi in misura maggiore, la politica lo tenne pressoché costantemente lontano dalla sua diocesi. Le vicen-

---

divise il favore di un gruppo importante di cardinali italiani. Essi lodavano in lui «la conscience droite, la science très grande, l'expérience variée et éprouvé…la bonté d'âme». Cfr. E. BALUZE, *Vitae paparum Avenionensium. Hoc est historia pontificum Romanorum qui in Gallia sederunt ab anno Christi MCCCV usque ad annum MCCCXCIV. Nouvelle édition d'après les manuscrits*, III, Paris, 1921, 240 (lettera di Napoleone Orsini a Filippo il Bello).

109. Questa fiducia sarà da Mandagot ben ripagata: nel famoso processo per eresia intentato da Filippo il Bello alla memoria di Bonifacio VIII, Fournier scrive che Mandagot difese energicamente Bonifacio VIII dinanzi a Clemente V. Cfr. M. FOURNIER, *Les Statuts et Privilèges des Universités Françaises depuis leur fondation jusqu'en 1789*, II, Paris, 1891, 113.

110. Cfr. FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII*, cit., *Quellen*, LXVIII; ID., *Acta Aragonensia. Quellen zur deutschen, italienischen, französischen, spanischen, zur Kirchen- und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II. (1291-1327)*, I, Berlin-Leipzig, 1908, 210.

111. Cfr. F. GUESSARD, *Pierre de Mornay, chancelier de France*, in «Bibliothèque de l'École des chartes», 5 (1843-1844), 143-170; COSTE, *Boniface VIII en procès,* cit., 76; BOESPFLUG, *La curie au temps de Boniface VIII*, cit., 353 (n° 883).

112. Cfr. *Les registres de Boniface VIII*, cit., n° 906.

113. Durante l'episcopato a Orléans, egli «assistait plus souvent au conseil de Philippe le Bel qu'aux réunions du chapitre de Sainte-Croix». Cfr. GUESSARD, *Pierre de Mornay*, cit., 145. Un'importante attestazione dello stretto legame con Filippo IV si trova in COSTE, *Boniface VIII en procès*, cit., 793: «Interrogatus [Iohannes, tituli Sanctorum Marcellini et Petri presbyter cardinalis] si credit quod per dictum dominum Petrum episcopum et etiam per alios quibus predicta dixit pervenerint ad regem, respondit quod credit quod sic, quia dominus Petrus erat familiarissimus dicto domino regi».

114. Il 9 febbraio 1297 riceve tra l'altro dal papa l'incarico di una delicata missione relativa ad una possibile scomunica di Filippo il Bello. Cfr. *Les registres de Boniface VIII,* cit., n° 2311.

de importanti del regno di Francia lo videro sempre presente: il 12 giugno 1299 era il rappresentante del re al trattato di Montreuil, il 24 ottobre 1301 si trovava a Senlis fra i membri del consiglio regio che doveva giudicare dell'*affaire Saisset*.[115] Nel 1304 venne la nomina a cancelliere di Francia, carica che mantenne fino alla morte (1306). Anche nel suo caso, dalla lettera che Arnaldo gli rivolge traspare il vincolo di amicizia che li legava.

Seguono, a chiusura del *Tractatus epistolarum christini*, due epistole «regie». La lettera al re di Francia è stata scritta, come si è detto, a Genova il 17 novembre 1301. Nell'anno precedente Arnaldo aveva avuto intensi rapporti con Filippo il Bello: aveva presentato al sovrano le sue *Medicationis parabole*, la collezione di aforismi scritta per lui a Montpellier e aveva svolto al contempo presso la corte francese delicate funzioni diplomatiche per conto di Giacomo II.[116] Dopo aver subito l'arresto per le dottrine contenute nel *De adventu Antichristi*, aveva recuperato la libertà proprio grazie all'intervento del re. Allo stesso sovrano si era rivolto subito dopo con la *Notificatio, protestatio ac requisitio ad regem Francorum* per chiedere giusto risarcimento dei danni morali e materiali subiti in quella circostanza. In un passo della *Protestatio facta Perusii coram domino Camerario Summi Pontificis*, Arnaldo, ricordando i fatti di Parigi, informerà sulla ritorsione che il re fece subire all'Ufficiale a causa della sua incarcerazione: «Propter quem excessum postmodum dominus rex Francie dictum officialem privavit in sempiternum omnibus temporalibus bonis, tam paternis quam acquisitis per eum».[117] La *Protestatio* al Camerario, di Perugia, offre dunque, a posteriori, una testimonianza significativa sullo stato dei rapporti del medico catalano col re di Francia negli anni 1300-1301, da aggiungere a quella fornita da documenti coevi, quali la *Notificatio* e lo stesso *Tractatus epistolarum christini*. Il sovrano, schierato sin dal primo momento in favore di Arnaldo nella crisi parigina, aveva rappresentato un sostegno importante nella controversia tra il medico catalano e i teologi della Sorbona. Non poteva che figurare allora tra i destinatari del messaggio di rivincita inviato dal palazzo di Bonifacio VIII. Qui, dietro l'insistita lode della clemenza, della magnanimità e del senso di giustizia di Filippo si trova, pertanto, oltre che convenzione retorica, sicuramente anche devozione sincera mista a gratitudine verso il *serenissimus princeps*.[118]

---

115. Cfr. GUESSARD, *Pierre de Mornay*, cit., 156-158.

116. Per la bibliografia relativa alla missione parigina di Arnaldo vd. *supra*, 2 n. 4. Inoltre cfr. J. A. PANIAGUA - P. GIL-SOTRES, *Medicationis parabole. Estudi del seu contigut i notes al text*, in ARNALDI DE VILLANOVA *Commentum in quasdam parabolas et alias aphorismorum series: aphorismi particulares, aphorismi de memoria, aphorismi extravagantes*, ed. PANIAGUA - GIL-SOTRES, «Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia», VI.2, Barcelona, 1993, 24-26. Le *Medicationis parabole* sono state pubblicate da Paniagua nel vol. VI.1 delle «Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia» (Barcelona, 1990).

117. ARNALDI DE VILLANOVA *Protestatio facta Perusii*, cit., 215, ll. 741-743.

118. Cfr. DTAA, 165, ll.1347-1348. Nella lettera Arnaldo si mette tra i *catulos fidelissimos* del sovrano e dice di desiderare che la dolcezza della regale maestà lo «stringat in gremio benigne affectionis» (Vat. lat. 3824, f. 110^{ra-b}).

A Giacomo II conte di Barcellona, re della Corona d'Aragona, Arnaldo scrive la lettera più breve di tutte, nella quale fa esplicito riferimento al diletto del sovrano per il nutrimento spirituale.[119] Si trattava, d'altra parte, di una caratteristica di tutti i re-conti della Casa di Barcellona, che mostravano anche un aperto interesse per gli oracoli, al punto da accogliere a corte profeti e astrologi e dare asilo e protezione ai più estremisti tra i francescani spirituali.[120] In tale contesto, l'opera spirituale di Arnaldo non poteva che incontrare sicuro apprezzamento. Non molto tempo dopo l'invio del *De mysterio*, Arnaldo dispenserà a Giacomo II altro cibo spirituale, offrendogli, negli anni 1302-1304, l'*Alphabetum catholicorum* per l'istruzione religiosa dei figli.[121] La consuetudine alla lettura degli scritti spirituali di Arnaldo da parte di Giacomo II e della sua corte trova inoltre un'importante attestazione in un passo della lettera del 18 novembre 1305, indirizzata dal sovrano al maestro generale dell'Ordine domenicano Amerigo di Piacenza: «… cum tamen easdem scripturas [magistri Arnaldi] nos et illustris domina regina, consors nostra karissima, et familiares nostri et archiepiscopi, episcopi et inferior clerus et multi alii nostre ditionis, teneamus et perlegamus frequenter…».[122] Dai documenti in nostro possesso non sappiamo però fino a che punto Giacomo II sia stato influenzato dalle idee spirituali di Arnaldo. È molto probabile che la gratifica di avere il medico migliore dell'epoca al proprio servizio fosse in lui, data l'indole prudente, superiore all'apprezzamento per lo slancio, a volte fin troppo imprevedibile, con cui Arnaldo faceva propaganda delle sue dottrine profetiche.[123] Da parte del *venerabilis physicus*, infatti, l'autorità medica era vista soprattutto come potente mezzo per diffondere progetti di riforma religiosa e per influenzare di conseguenza la vita politica del Regno. In tale prospettiva, è opportuno ricordare un episodio assai significativo. Dal 20 dicembre 1301

119. Vat. lat. 3824, f. 110rb: «… quia didici pro constanti quod divine sapientie pabula vos delectant».

120. Cfr. M. AURELL I CARDONA, *Messianisme royal de la couronne d'Aragon (14e-15e siècles)*, in «Annales», 52 (1997), 121-130.

121. In quest'opera Arnaldo indica gli *elementa catholicae fidei* che permettono di divenire *verus fidelis*, ovvero di conformare la propria vita a Cristo. Sul contenuto e sul percorso redazionale dell'*Alpahbetum*, non concepito in origine come un catechismo per gli infanti reali, bensì rivolto *ad communem informationem scolarium et quorumcumque catholicorum*, si veda PERARNAU I ESPELT, *Introducció a l'Alphabetum catholicorum…de elementis catholicae fidei i al Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*, in ARNALDI DE VILLANOVA *Alphabetum catholicorum,* cit., 9-52.

122. Il passo è citato da PERARNAU I ESPELT, *Introducció a l'Alphabetum catholicorum…,* cit., 34. La lettera è stata pubblicata per la prima volta da M. MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de los Heterodoxos Españoles*, III, Madrid, 1917, CXVII-CXVIII.

123. È emblematico, a tal riguardo, il fatto che Giacomo II si servì di Arnaldo come ambasciatore ponendogli sempre al fianco, come contrappeso equilibratore, altri personaggi di assoluta fiducia. Lo stesso Giacomo II non prenderà poi alcuna iniziativa contro la sentenza di Tarragona nonostante le richieste di aiuto degli amici di Arnaldo. Cfr. F. SANTI, *Arnau de Vilanova. L'obra espiritual*, València, 1987, 118-119.

all'11 marzo dell'anno seguente, proprio nei mesi in cui Arnaldo inviava le sue lettere trionfanti dal palazzo del papa, Giacomo II lo supplicò ben tre volte di tornare a Barcellona ad alleviare le sofferenze della regina Bianca in stato di gravidanza.[124] Arnaldo non si mosse. Infatti, non solo Bonifacio VIII era malato, ma la malattia del papa rappresentava ai suoi occhi la proiezione in piccolo di una malattia ben più grave e vasta, quella della Chiesa, alla quale doveva prestare le sue cure. Per questo, al suo posto, gli mandò il *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*: la salvezza spirituale prima di tutto.

5. I temi principali

L'amarezza per il processo e per la condanna di Parigi, resa ancora più aspra dall'ulteriore pessima accoglienza del *De tempore* da parte di Bonifacio VIII, e il conseguente, fortissimo desiderio di riscattarsi rendendo nota al mondo la nuova opera scaturita dal palazzo stesso del papa costituiscono, come abbiamo visto, il retroterra psicologico che ha fatto da sfondo alla stesura del *Tractatus epistolarum christini*. Il ricordo del vilipendio subito, la polemica contro i teologi della Sorbona e l'annuncio del nuovo trattato diventano pertanto i temi-chiave dell'opera. Si tratta di temi fissi, che si ripetono e si richiamano nelle lettere accompagnandosi spesso all'uso di espressioni formulari. Per meglio cogliere e valutare tali aspetti, inizieremo da una breve analisi del contenuto di ciascuna lettera.

La prima, ai domenicani di Parigi, è un documento di notevole interesse quanto di estrema complessità. Arnaldo vi esprime tutta la tenerezza e la riconoscenza che fino a quel momento nutriva per l'Ordine, che dice investito del compito di portare l'annuncio del Vangelo in tutti i luoghi della terra. Domenico è paragonato a Geremia ed esaltato quale *sydus celi* e «sole permanente» nella sua sapienza; l'Ordine è la nutrice che ha allattato Arnaldo e lo ha allevato *solidis pabulis* e a lei egli offre lo zelo di una *intemerata dilectio*.[125] Ai Predicatori egli invia il nuovo opuscolo scaturito dal palazzo del Pontefice affinché siano divulgate le affermazioni ivi contenute sull'imminente fine del mondo, le quali l'anno prima erano state divulgate a Parigi suscitando la violenta reazione della Facoltà di Teologia. Ampio spazio viene quindi dato all'esortazione all'Ordine a rispettare la verità e ad evitare che la sua purezza sia contaminata *versutiis alienis*.[126] Si afferma, infatti, che l'Ordine è stato istitui-

124. Cfr. A. M. de Barcelona, *Nous documents per a la biografia d'Arnau de Vilanova*, in «Analecta Sacra Tarraconensia», 11 (1935), 99-100; R. Alòs i Moner, *Col.lecció de documents relatius a Arnau de Vilanova*, in «Estudis Universitaris Catalans», III (1909), 498; Santi, *Arnau de Vilanova,* cit., 120.

125. Vat. lat. 3824, ff. 98rb-99rb.

126. *Ibid*., f. 99^{rb-va}.

to da Dio per ripristinare la perfezione della verità evangelica offuscata per opera dei maestri secolari. Esso viene paragonato ad una nuova milizia destinata alla primogenitura e a soppiantare la teologia secolare. L'urgenza di difendere la verità e di non cedere all'errore è ribadita in modo pressante attraverso una lunga serie di immagini e di citazioni bibliche.[127]

Proprio tale reiterata insistenza sui rischi connessi ad un'eventuale deviazione dalla verità da parte dei domenicani pone non pochi interrogativi sui reali obiettivi perseguiti da Arnaldo mediante questa lettera. Su quali basi infatti egli sottopone all'Ordine tutta questa lunga sequela di moniti sorretti da *exempla* biblici, fatto di per sé unico, che non si ripete nelle lettere rivolte agli altri destinatari? È possibile che Arnaldo alludesse al rischio, allora davvero concreto, che i frati, sotto la spinta del tomismo, oramai avviato a diventare dottrina ufficiale dell'Ordine, si trasformassero più in cultori di scienze mondane, alla stregua di *magistri seculares*, che in dottori della sacra pagina. La prospettiva di Arnaldo era su questo punto la stessa del Clareno, che definiva gli studi filosofici come «Aristotelis male artes».[128]

Tuttavia, considerata la particolare humus psicologica da cui nasce il *Tractatus epistolarum christini*, appare più probabile che il reiterato avvertimento a non cedere all'errore tragga origine da motivazioni più personali, ovvero dal fatto che Arnaldo incominciasse già a dubitare delle positive intenzioni dell'Ordine nei suoi confronti e che avvertisse la possibilità che i domenicani potessero imboccare una strada diversa da quella che egli auspicava. Significativi in tal senso i riferimenti biblici selezionati da Arnaldo, come il

127. *Ibid*., ff. 99va-100rb: «Absit autem, carissimi, quod *sagitta Ionathe unquam vertatur retrorsum* (II *Reg*. 1, 22). Absit etiam quod Salomon mulieribus alienigenis abducatur a veritate, cum rege et vino et muliere sit fortior procul dubio veritas. Nec minus absit ut timeat Iacob in terram Ysaach redire metu iniqui fratris qui primogenita vendidit et pro lenticule ferculo stultissime commutavit. Absit quoque ut Daniel in exterminium Susanne, scilicet evangelice veritatis, tacendo deferat sacerdotum impie senectuti. Sed *ardeat Helye verbum ut facula* (*Eccli*. II, 1) et fidelissimus Mardocheus notificet perditores et tandem subversionem annunciet Ionas sub certo tempore Ninivitis. Sapiat Petrus *que Dei sunt* non *que hominum* (cfr. *Matth*. XVI, 23), ne scandalum fiat ei. Petrus etiam et Iohannes consilium spernant phariseorum, veritatem impugnantium manifestam. Petrus autem et Paulus Symonem magum et Elymam increpent et repellant, nunquam obliviscentes quod male vident quorum oculi vel turbati sunt pulvere, vel oppressi carnositate aut sanguine, vel candentes albugine, vel panniculis obumbrati. Longe sit a vobis, dilectissimi, verbum illud: *ex principibus multi crediderunt in veritatem, sed propter phariseos non confitebantur, ut de synagoga non eicerentur* (*Ioh*. XII, 42). Heu sequitur: *dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei* (*Ioh*. XII, 43). Clamate cum *Ieremia*: *vere mendacium operatus est stilus mendax scribarum*, *verbum Domini proiecerunt*, *et sapientia eius nulla est in eis* (*Ier*. VIII, 8-9), nec ultra, ut ait *Apostolus*, iam proficient, quoniam *cunctis est eorum insipientia manifesta* (cfr. II *Tim*. III, 9). Vos igitur recolentes quod error cui non resistitur approbatur, et veritas cum minime defensatur opprimitur, date gloriam Agno Dei, qui thesaurum sue caritatis vobis aperiens et impressit effigiem et stigmata dereliquit».

128. Cfr. ANGELUS CLARENUS, *Expositio Regulae Fratrum Minorum*, L. OLIGER (ed.), Ad Claras Aquas (Firenze), 1912, 210.

richiamo a *Ioh*. XII, 42 per esortare i destinatari a professare la verità evitando di tacerla come fecero *propter phariseos* quanti temettero di essere cacciati dalla sinagoga, nel quale si può leggere l'invito a schierarsi apertamente e senza remore al suo fianco nella battaglia contro i *magistri Parisienses*, spesso evocati da Arnaldo proprio con l'appellativo di *pharisei*.[129] L'inquietudine che si cela dietro il ricorso a questa sequenza di moniti permette di avanzare dei dubbi sul fatto che il rapporto di Arnaldo con i Predicatori fosse ancora, in quel momento, del tutto sereno. Non è dato saperlo, ma forse egli già avvertiva segnali poco favorevoli. Nella lettera verrebbero così a confluire sentimenti diversi: da un lato un attaccamento filiale, ancora ben radicato, all'Ordine, dall'altro il timore latente di una possibile svolta negativa che si vuole scongiurare. Tale timore si sarebbe rivelato di lì a poco ben fondato, con lo scoppio di quella guerra verbale che avrebbe visto le due parti fronteggiarsi con inaudita asprezza.

Più stringata, al confronto, la lettera ai Predicatori di Montpellier. In essa è centrale la denuncia del pericolo di affidare alla ragione umana l'indagine sulla verità divina, che allontana la creatura dal proclamare le lodi del Fattore. Viene quindi ricordato il recente oltraggio subito l'anno precedente da parte dei *pharisei et legisperiti* parigini, i «giganti» che hanno giudicato temerarie le affermazioni di Arnaldo come se essi avessero il monopolio esclusivo della sapienza divina. Nell'opuscolo ora inviato, quelle affermazioni saranno invece corroborate *documentis catholicis et infrangibilibus* e sarà così smascherata l'incomprensione o l'ignoranza dei *dicta beati Augustini* da parte dei suddetti giganti.[130]

Nella lettera ai fancescani di Parigi, brevissima, Arnaldo, dopo aver ricordato la promessa della pioggia fatta *ab antiquo* da Dio, ovvero dell'invio di nuove rivelazioni ai suoi servi, annuncia che nell'*anno primo quartidecimi centenarii a Christi nativitate* si sono aperte le finestre del cielo e sono piovute gocce della verità divina sulle vigne inaridite fino a raggiungere le piante elette dell'Altissimo portando loro il vitale nutrimento. L'opera inviata, appena scaturita dal palazzo del pontefice, consegnerà dunque per sempre al disprezzo quanti lo hanno perseguitato.[131] La lettera suona piuttosto convenzionale e fredda rispetto alle altre, il che ne ha probabilmente condizionato

129. Cfr. Vat. lat. 3824, f. 101ra (lettera ai Predicatori di Montpellier): «Vestra quidem religio devote commemorat et pia memoria detestatur quantum pharisei et legisperiti veritatis apicem impugnaverint»; f. 106vb (lettera agli arcivescovi di Auch e di Bordeaux): «… illi qui putabantur apicem vendicare theologice facultatis nuper assertiones catholicas de ultimis temporibus seculi fedis conatibus persequi non cessarunt usque ad verticem montis Dei, clamantes in sui rugitus acerbitate quod temerarium esset ut quisquam id tangeret quod ab eis tactum non fuerat, tanquam si Deus tantummodo scribis et phariseis aut legis doctoribus in populo reputatis communicaret sue sapientie veritatem…».

130. Vat. lat. 3824, ff. 100va-101va.

131. *Ibid*., ff. 101^{va-b}.

la lunghezza. E' probabile che la spiegazione di questa «tiepidezza» si trovi in un particolare ricordato da Arnaldo nell'*Instrumentum alterum appellationis magistri Arnaldi de Villanova a processu Parisiensium ad Apostolicam Sedem*, secondo il quale uno dei suoi più duri accusatori al processo di Parigi era stato proprio un membro di quella comunità francescana alla quale Arnaldo indirizzava il suo canto di vittoria, non senza, pertanto, una piccola dose di orgogliosa rivalsa.[132]

Di più ampio respiro, invece, la lettera ai francescani di Montpellier. Essa si apre con l'immagine dell'uomo curvo verso terra per il peso della sua *lutea mixtio*, che gli impedisce di innalzare il volto *ad intuenda celestia*. Arnaldo denuncia il peso della materialità che avvolge il cuore dell'uomo e la stoltezza di voler conoscere la verità divina con la sola forza dell'intelletto, per poi introdure la contrapposizione tra i *vigilantes* e coloro che solo il terrore può mantenere svegli. Proprio allo scopo di ammonire i fedeli a vigilare dinanzi all'imminente fine dei tempi, Dio ha assegnato loro *precones assiduos*. A tal riguardo Arnaldo accenna ai due *precones* suscitati dal custode degli uomini *in postremis temporibus*, ma non ne specifica il nome.[133] Ricorda quindi la superba arroganza dei teologi che poco meno di un anno prima hanno cercato di annientare le sue asserzioni *subdolis processibus et iniquis* e rinnova a loro carico l'accusa di pretendere il monopolio esclusivo dell'esegesi scritturale e di non aver letto, o di averlo fatto male, i *dicta beati Augustini*.[134]

Nella lettera alla comunità di San Vittore di Parigi è marcata, come abbiamo visto, la lode della *religio* dei Vittorini, al cui collegio viene riconosciuto il merito di non essersi mai allontanato dalla *caritas*, di aver raggiunto l'apice della *religiosa discretio* scegliendo di abbracciare la *quietem* della contempla-

---

132. ARNALDI DE VILLANOVA *Instrumentum alterum…,* cit., 379, ll. 61-68. «Percipiebam insuper ab eisdem quod ille magistrorum, qui vexillum gerebat humilitatis, videlicet cordam Angeli Dei et Signaculi Dei Salvatoris, scilicet beati Francisci, ad me submergendum ceteris acrius seuiebat, quod postmodum nichilominus experimento cogitavi, cum et ipse signanti et quidam alii mouentes capita irridendo dixissent obliuiose et callumpniose: "Vos sedetis super speculam, vos estis propheta": obliuiose quidem, quia recordati non sunt quod *Spiritus ubi vult spirat*…».

133. Vat. lat. 3824, f. 102va: «Et quia doctorum secularium boatus sterilitate viluerat, propterea custos hominum in postremis temporibus duos suscitavit precones, qui sua filiali posteritate, velut tubis duabus argenteis, cives admoneant iugiter universos ad expectandum prudenter infallibilem et vicinum conflatoris adventum». Nei due *precones* Carreras leggeva un possibile riferimento a Gioacchino da Fiore e ad Arnaldo stesso. Potestà ha suggerito invece di riconoscervi Elia ed Enoch, mentre le due «trombe d'argento» sarebbero da identificare in Arnaldo e nell'Olivi. Cfr. CARRERAS I ARTAU, *Del epistolario espiritual de Arnaldo de Vilanova,* cit., 88; POTESTÀ, *L'anno dell'Anticristo*, cit., 451. Ritengo ipotesi verosimile, in considerazione dei destinatari della lettera e soprattutto dell'allusione alla *filialis posteritas*, che nei due *precones* vengano richiamate piuttosto le figure dei fondatori dei due Ordini mendicanti, Francesco e Domenico. Cfr. il racconto domenicano in JACOBUS DE VORAGINE, *Legenda aurea*, G. P. MAGGIONI (ed.), Firenze, 1998, 724-725.

134. Vat. lat. 3824, f. 102^{va-b}.

zione.[135] Viene inoltre qui denunciata l'*hodibilis permutatio* in atto, per la quale ogni qualità si volge nel suo contrario e Babilonia è preferita a Gerusalemme. In mezzo a questa generale decadenza, si smarrisce la verità della *religio christiana* e tutto il corpo della Chiesa minaccia di andare in rovina. Arnaldo, pertanto, chiede ai vittorini di pregare *ut non tardet celestis Agnus antiquam sponse sue pulcritudinem reparare*.[136]

La lettera successiva all'abbazia di Valmagne è un breve messaggio, nel quale l'opuscolo inviato è paragonato da Arnaldo ad una gemma del tesoro della sapienza divina che Dio, nella sua clemente previdenza, ha di recente permesso di palesarsi agli occhi troppo offuscati degli uomini.[137]

Molto ampia, invece, la lettera agli arcivescovi di Auch e di Bordeaux. Qui oltre all'elogio dei due prelati, stelle fisse nel firmamento della Chiesa, Arnaldo, afferma, tra l'altro, il valore della profezia, ispirata da Dio per la guida dei fedeli e rammenta il volgere degli ultimi tempi del secolo, già preannunciati dall'allontanamento degli uomini dalla verità per colpa di *magistri mendaces*. In questa corruzione generale è imminente l'arrivo dell'Anticristo e all'attuale perversione dei cristiani è contrapposta l'esaltazione della Chiesa primitiva.[138] Arnaldo introduce quindi il ricordo del processo di Parigi, del clamore da esso suscitato nel Sacro Collegio ed «in cunctis provinciis latinorum», rimarca l'ostinazione dei suoi avversari nel perseguitarlo «usque ad verticem montis Dei», cioè fino al papa, rinnovando l'accusa ai maestri parigini di aver preteso il monopolio della verità divina, opponendosi *possibili et catholice ac utili veritati*.[139]

L'epistola all'«angelo» della Chiesa di Valencia, Raimondo Despont, si apre con l'evocazione del ratto di Paolo nel terzo cielo al fine di introdurre l'elogio della contemplazione, che i fedeli, ed in particolar modo i vicari degli apostoli, sono chiamati ad alternare alle mansioni pratiche senza perdersi in sottigliezze filosofiche, ma dedicandosi alla meditazione della Sacra Scrittura. Despont viene quindi esortato a divulgare nella diocesi l'opuscolo scaturito di recente dal palazzo del pontefice, nel quale è definitivamente affermata quella verità che scribi e farisei hanno invano cercato di conculcare.[140]

Il vescovo di Embrun al quale è indirizzata l'epistola successiva, Guglielmo di Mandagot, è lodato per le alte qualità spirituali, che risplendono come luce posta sul candelabro d'oro a conforto dei fedeli immersi nelle tenebre del tempo presente, quando già regnano molti falsi profeti che allontanano il popolo dalla verità evangelica. Prima che Dio ponga fine alla loro insania, essa

135. *Ibid*., f. 102va-103rb.
136. *Ibid*., ff. 103va-104va.
137. *Ibid*., ff. 104va-105ra.
138. *Ibid*., ff. 105ra-106va.
139. *Ibid*., ff. 106va-107ra.
140. *Ibid*., ff. 107va-108ra.

raggiungerà il culmine, per cui è necessario che quanti amano Dio guidino il resto dell'umanità spiegandole con spirito di carità i dogmi divini. La lettera si chiude con un rapido accenno alla genesi e al contenuto dell'opuscolo inviato.[141]

Dalla lettera indirizzata a Pietro di Mornay traspare in modo evidente il vincolo di amicizia che legava Arnaldo al destinatario. Si afferma in apertura come opera della provvidenza divina sia stata non solo la sua vocazione all'episcopato, ma anche la loro conoscenza, che fin dai primi approcci generò un intimo legame fatto di mutua compenetrazione di idee e di sentimenti. Anche qui ricorrono elementi finora ben noti: il ricordo della persecuzione di recente subita da parte dei giganti parigini, giunta col suo clamore fino al pontefice, la notizia dell'opuscolo che da poco Dio ha voluto ispirargli, nel quale le precedenti asserzioni sono corroborate *documentis catholicis et infrangibilibus* ed è resa manifesta l'ignoranza dei suddetti giganti in merito ai *dicta beati Augustini*. La lettera si chiude con l'auspicio che si presenti occasione di intrecciare insieme *sacra colloquia* in merito ad ancor più segrete rivelazioni.[142]

La lettera a Filippo IV si apre con l'elogio della regalità francese paragonata ad un fiume che trae le sue origini da Dio e che col suo impeto rende lieta la città di Dio. La devozione e le gesta illustri degli antenati sono un monito per l'attuale re a continuare a perseverare nella fede e ad ampliarne il culto; egli inoltre viene esortato da Arnaldo *ad reparandum in Terra Sancta devotionis catholice limina*.[143] La lettera si chiude con l'annuncio dell'invio dell'opuscolo recentemente scaturito dal palazzo del papa, nel quale sono rivelate importanti e probabili congetture sulla fine dei tempi ed è resa manifesta l'ignoranza di alcuni giganti. Esso viene offerto al sovrano «ad legendum aliquando in solacium».[144]

In questa lettera il pensiero che Arnaldo rivolge alla Terrasanta si limita all'auspicio che il re possa farsi promotore del restauro delle chiese cristiane e non tocca, dunque, il tema della crociata, parimenti assente nel *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*. Sappiamo quanto tale tema fosse scottante in quel momento per Arnaldo, dato che alcune affermazioni contenute nel *De adventu Antichristi* avevano scatenato l'accusa di avere una posizione contraria alla Chiesa, che incitava il popolo cristiano alla crociata, perché da esse sarebbe trapelato che Arnaldo la considerava inutile.[145] La lettera al re di Francia

141. *Ibid*., f. 108ra-va.
142. *Ibid*., ff. 108va-109rb.
143. *Ibid* ., ff. 109rb-110ra.
144. *Ibid*., f. 110rb.
145. Aveva affermato, infatti, che la Terrasanta sarebbe stata tenuta dagli infedeli «donec impleantur tempora», dopo di che i pagani sarebbero entrati nella Chiesa «per conversionem», cosa che sarebbe avvenuta nel secolo XIV. Pertanto, «frustra nituntur citra tempus illud fideles possessionem illius Hierusalem acquirere ac tenere pacifice». Cfr. DTAA, 146, ll. 508-515. Nella risposta contenuta nella posteriore seconda parte del trattato, Arnaldo si era

sarebbe stata di certo un ottimo pulpito per difendersi e per ribadire l'utilità della crociata, tanto più in ragione del fatto che si accenna alla Terrasanta, ma è probabile che alla base del silenzio stiano proprio le reali convinzioni di Arnaldo sull'argomento, ovvero la sua mancanza di fiducia nell'efficacia della crociata come mezzo di propagazione della fede.[146]

Nella brevissima lettera a Giacomo II conte di Barcellona, re della Corona d'Aragona, Arnaldo ricorda in apertura come il re ami cibarsi della sapienza divina, ragione che ha determinato l'invio dell'opuscolo ispirato da Dio e da poco miracolosamente scaturito dal palazzo del pontefice. Arnaldo chiede all'illustre destinatario di farne depositare un esemplare presso lo Studio generale di Lleida appena fondato.[147] Nella lettera, che si chiude, come quella indirizzata a Pierre de Mornay, con il riferimento ad *arcana* di cui non è lecito parlare fino al tempo stabilito da Dio, troviamo, dunque, accanto al riferimento all'interesse di Giacomo II per il nutrimento spirituale, una delle più antiche menzioni dello *studium* di Lleida, creato poco più di un anno prima dallo stesso sovrano e da Bonifacio VIII.[148]

Anche dal breve esame sin qui condotto del contenuto dell'opera, risulta evidente come uno dei temi più ricorrenti che la polemica contro i teologi di Parigi, spesso definiti *gigantes in Sennaar, facere cupientes celebre nomen suum*,[149] immette nel *Tractatus epistolarum christini*, sia il rimprovero ai teologi della Sorbona di aver giudicato temerario lo scritto divulgato a Parigi, come se avessero soltanto loro il monopolio della verità, e di aver frainteso o di non aver mai letto i *dicta beati Augustini*. Infatti, una delle accuse rivoltegli a Parigi era stata che nessuno dei santi dottori della Chiesa aveva mai insegnato o menzionato alcuna modalità di calcolo probabilistico che consentisse di

---

difeso dicendo che nell'incombere della fine dei tempi era vicina la conversione di tutti i pagani, quindi i cristiani potevano accingersi con fiducia non solo a possedere la Terrasanta, come più volte avevano fatto in passato, ma anche a conservarla in modo estremamente sicuro e pacifico (in sostanza però finiva per riaffermare implicitamente che Gerusalemme sarebbe rimasta in mano agli infedeli fino al momento della loro conversione). Cfr. DTAA, ll.1250-1292.

146. Sul tema cfr. PERARNAU I ESPELT, *El text primitiu del 'De mysterio cymbalorum Ecclesiae'*, cit., 38, n. 128; AURELL I CARDONA, *Prophétie et messianisme politique. La péninsule ibérique au miroir du «Liber ostensor» de Jean de Roquetaillade* in *Les textes prophétiques et la prophétie en Occident (XIIe-XVIe siècles). Actes de la Table ronde organisée par l'U.R.A. 1011 du CNRS et le Centre de recherche «Histoire sociale et culturelle de l'Occident, XII-XVIII siècle» de l'Université de Paris X-Nanterre (Chantilly 30-31 mai 1988)* cur. A. VAUCHEZ, Roma, 1990, 334-336.

147. Vat. lat. 3824, f. 110$^{rb\text{-}va}$. Forse anche a questo precedente, insieme a quelli di Parigi e di Montpellier, farà riferimento Arnaldo nell'*Antidotum*: «… nec saltem in stationibus generalium studiorum posuit eam [scripturam], ut ego feci...» (Vat. lat. 3824, f. 243vb).

148. Cfr. M. PESET, *La fundación y el fuero universitario de Lérida*, in «Hispania. Revista Española de Historia», 199 (1998), 515-536; J. PEMÁN GAVÍN, *El marco jurídico e institucional del Estudi General de Lleida (1300-1717)* in *Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui. Estudis històrics*, Lleida-Barcelona, 2002, 75-115.

149. Cfr. *Gen* XI, 2-9.

preannunciare la *vicinitas aut distantia temporum ultimorum*.[150] Arnaldo, pur tornando più volte nel *Tractatus epistolarum* su tale questione, non si addentra mai a chiarire quale fosse la sua interpretazione dei *dicta beati Augustini*, visto che i suoi destinatari l'avrebbero trovata ampiamente illustrata nel *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*. Qui egli spiegava gli insegnamenti di sant'Agostino, in particolare quelli esposti nel *De civitate Dei* e soprattutto nella *Epistola CXCIX ad Hesychium de fine seculi*, in modo tale che risultasse chiaro che quel grande maestro aveva fatto calcoli sugli avvenimenti finali, in quanto aveva affermato di vivere nel sesto millennio. Perciò egli non solo non era il primo a tentare il calcolo, ma poteva ben riferirsi all'autorità agostiniana per tali dottrine.[151]

Nella lettera ai Predicatori di Montpellier e in quella ai vittorini è ben presente, inoltre, il richiamo al pericolo di una ricerca della verità divina fondata sulla sola ragione. Vi è implicito l'attacco all'uso della filosofia nella speculazione teologica, oramai pienamente affermatosi nella cultura universitaria del tempo e che Arnaldo rigetta in pieno.[152] Altra accusa rivolta ai dottori parigini è quella di non aver permesso la divulgazione del *De adventu Antichristi* in seno alla Facoltà di teologia, impedendo così la *publica disputatio* intorno al suo contenuto.[153] La questione era solo accademica e come tale

150. Cfr. ARNALDI DE VILLANOVA *Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum*, ed. PERARNAU I ESPELT, in «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 87, ll. 438-441.

151. Cfr. DMCE, 73, ll. 335-339; 70, ll. 367-375; 75, ll. 397- 402; 81, ll. 494-537; 89, ll. 661-671. Un argomento decisivo per Arnaldo era che Agostino avrebbe inteso dire non che non è possibile prevedere la fine dei tempi «per revelationem divinam», ma che non è possibile farlo «per coniecturas humanas». Cfr. DMCE, 74, ll. 353-356.

152. Egli avverte infatti il problema della teologia come scienza. A tal riguardo, basti ricordare la posizione di Pietro d'Auvergne: «Secundum hunc modum loquendo de scientia credo theologiam esse scientiam simpliciter» (cito da L. SILEO - F. ZANATTA, *I maestri di teologia della seconda metà del Duecento* in *Storia della teologia nel medioevo* III *La teologia delle scuole*, cit., 85 n. 209). Arnaldo era anche in disaccordo con l'interpretazione letterale dei testi sacri, la sola legittima per i tomisti, della quale i teologi della Sorbona si erano serviti per condannare le sue profezie. La Bibbia va letta invece allegoricamente per Arnaldo, allo scopo di coglierne, per illuminazione divina, il senso esoterico. Cfr. SANTI, *La vision de la fin des temps*, cit., 27, 111; ID., *Arnau de Vilanova,* cit., 87-88. Il dissenso di Arnaldo verso la cultura teologica dell'epoca riguardava anche il metodo della *quaestio*: «Nam, si quod ab universitate catholicorum pro certo tenetur aut debet teneri, [a doctoribus] convertatur in questionem, fundamentum catholice religionis subvertitur [et] discidium in unitate fidelium seminatur…» (DMCE, 65, ll. 193-196).

153. Cfr. Vat. lat. 3824, f. 107^{ra-b} (lettera agli arcivescovi di Auch e di Bordeaux): «Quanta perversitatis malicia fuit ista, quod studentibus et viris scolasticis ac alumpnis theologice facultatis noluerint assertiones in scriptis communicare ut saltem intelligentium cribro discuterentur?»; al riguardo cfr. anche DTAA, 165, ll. 1352-1356: «Nulla, dicunt, religio, nulla iustitia, nulla honestatis species concedit ut quis adversus hominem non iniuriosum… motu vel impetu rabido concitetur, maxime propter scripturam catholicam non discussam publice disputationis examine neque limatam studiose determinationis scrutinio». Insieme alla divul-

doveva essere trattata.[154] Era questa una spina particolarmente dolorosa per Arnaldo, che, assolutamente convinto della piena ortodossia delle sue profezie in quanto dimostrate *documentis catholicis*, riteneva essenziale assicurare alle stesse massima risonanza attraverso un dibattito pubblico, in modo da divulgarle e stimolare così l'auspicato processo di riforma spirituale della cristianità.

Proprio l'espressione *documentis catholicis*, ripetuta più volte nel *Tractatus epistolarum*, permette di rilevare un aspetto importante.[155] Infatti, questa formula è spia eloquente di un forte bisogno di autenticazione, che accompagna il *Tractatus espitolarum christini* come tutta la produzione spirituale arnaldiana fino alla quiete portata da Clemente V.

Arnaldo desidera legittimazione non solo per il proprio messaggio escatologico, ma anche per se stesso. Nella lettera agli arcivescovi di Auch e di Bordeaux egli denuncia l'odio verso la sua persona quale causa scatenante delle accuse mosse dai professori alle asserzioni del trattato divulgato a Parigi: «Nam si odio asserentis dedignantur eas legere vel audire, proculdubio constat quod veritati non satagunt ministrare».[156] È per questo urgente e avvertito bisogno di legittimazione anche personale che egli ribadisce con forza un principio caro al francescanesimo spirituale, ovvero il concetto che Dio sceglie il piccolo, l'insignificante, il vile per «confondere» i sapienti. In due passi del *Tractatus epistolarum christini* Arnaldo paragona se stesso ad un *vermiculus*.[157] È

---

gazione scritta delle sue asserzioni egli chiederà in altre occasioni che dai suoi avversari siano messe per iscritto anche le obiezioni alle sue tesi. Cfr. *Protestatio, praesentatio, ac supplicatio Benedicto XI,* cit., 201, ll. 147-150: «Idcirco petebam ut arctaret theologos, tam persecutores meos quam alios, ad ferendum vel ad mittendum in scriptis quicquid obicere vellent contra dicta mearum assertionum».

154. Cfr. ARNALDI DE VILLANOVA *Notificatio*…, cit., 385, ll. 262-264: «… non ad presenciam iudicis causarum tradendus eram, sed pocius scolarum, cum ea que sunt pure scolastica, debeant pure scolastice pertractari».

155. La formula *documentis catholicis* si trova nella lettera alla comunità di Valmagne (Vat. lat. 3824, f. 104vb) e in quella al vescovo di Embrun Guglielmo di Mandagot (f. 108va). Nella variante *documentis catholicis et infrangibilibus* è inoltre presente nella lettera ai domenicani di Montpellier (f. 101rb) e in quella al vescovo di Auxerre Pietro di Mornay (f. 109ra).

156. Vat. lat. 3824, f. 107rb. Era ben presente in Arnaldo la convinzione che a Parigi i suoi avversari avessero agito sotto la spinta di basse motivazioni personali. Al re di Francia aveva detto che l'Ufficiale di Parigi «… me supradicto modo cepisse et incarcerasse ex odio vel cupiditate rerum mearum et non ex aliqua causa rationabili sive iusta…» (ARNALDI DE VILLANOVA *Notificatio*…, cit., 384, ll. 226-228).

157. Nella lettera a Valmagne (Vat. lat. 3824, f. 105ra) e in quella agli arcivescovi di Auch e di Bordeaux (f. 107va). A Pietro di Mornay si dichiara *homo valde parvus* (f. 109ra), mentre nella lettera al re di Francia torna ancora a paragonarsi ad un verme (f. 110ra). Come è stato giustamente osservato, quello arnaldiano è un cristianesimo per laici, per folli, per *ydiotas* oltre che un cristianesimo autobiografico e autogiustificatorio fino al parossismo. Cfr. SANTI, *Arnaldo da Villanova dal potere medico al non potere profetico*, in *Poteri carismatici e informali: chiesa e società medievali*, cur. A. PARAVICINI BAGLIANI – A. VAUCHEZ, Palermo, 1992, 282.

inoltre in tale prospettiva che vediamo affacciarsi, nelle lettere ai predicatori di Parigi e agli arcivescovi di Auch e di Bordeaux, anche un altro motivo, ovvero il timore di non essere preso sul serio. Non si deve ritenere «... deliramentum insane mentis»[158] ciò che Arnaldo afferma, come hanno fatto, invece, i *magistri Parisienses*, «convertentes in fabulas poetarum studium pietatis».[159] Un folle banditore di imbrogli: questa l'immagine che i suoi detrattori avevano dato di lui.

Strettamente legata alla spinta all'autodifesa ve n'è poi un'altra allo stesso modo molto potente, quella alla propaganda, aspetto fondamentale nel *Tractatus epistolarum christini*, tanto da costituirne la motivazione stessa della stesura. Nelle lettere Arnaldo ribadisce perentoriamente le proprie ragioni e proclama esultante al mondo che la sconfitta di ieri è divenuta la vittoria di oggi. Forse mai come in questo momento egli si è sentito finalmente al sicuro, visto che può inviare il suo messaggio «de thesauro Summi Pontificis».[160] Questa formula, nelle varianti «de/a sacro Pontificis Summi palatio», «in aula Summi Pontificis», ritorna ossessiva in tutto l'epistolario. Il fatto di affermare che il nuovo testo era trasmesso dalla casa stessa del Papa costituiva infatti per Arnaldo, e su questo, in fondo, non si può dargli torto, la garanzia della sicura accettazione, da parte della gente di Chiesa, della nuova versione temperata dell'opuscolo condannato a Parigi.

In definitiva, si può ben dire che le lettere del *Tractatus epistolarum christini* presuppongono una rete di rapporti saldamente intrecciati con re, alti prelati, illustri e potenti comunità religiose. Arnaldo si rivolge al vertice del potere politico, religioso e culturale dell'epoca chiedendogli semplicemente di accettare come *probabili* le sue congetture sulla prossima venuta del tempo finale. Egli riafferma dunque la necessità e l'utilità della profezia in relazione allo stato di profonda decadenza in cui versa la cristianità e chiede ai critici di non alzare barricate davanti al suo messaggio escatologico, ma di concedergli almeno il beneficio del dubbio. Chiede al tempo stesso di dare divulgazione al suo annuncio dell'imminente arrivo dell'Anticristo, in modo che venga dato impulso alla necessaria *reformatio* della Chiesa e della società cristiana e la *religio catholica* possa così conseguire il suo fine, espressamente dichiarato nell'epistola ai vittorini: «iuxta normam Christi terrena despicere et amare celestia».[161]

158. Vat. lat. 3824, f. 100rb (lettera ai Predicatori di Parigi).

159. *Ibid*., f. 106va (lettera agli arcivescovi di Auch e di Bordeaux). A Parigi gli era stato detto, tra l'altro, che «... tales trufas non esse Summo Pontifici presentandas» (DTAA, 166, l. 1389).

160. Cfr. Vat. lat. 3824, f. 99rb (lettera ai Predicatori di Parigi).

161. *Ibid*., f. 104ra; DMCE, 70, ll. 283-286: «Nam quanto illa tempora prenuntiabunt esse viciniora, tanto efficacius consequentur finem religionis catholice doctrine, qui est corda mortalium inducere ad contemptum terrene felicitatis et appetitum celestis, quod est proprie proprium officium sponse Christi ex institutione ipsius sponsi». L'utilità di conoscere in anti-

Che la vittoria proclamata dal palazzo del Papa fosse apparente ed effimera, le vicende successive lo attestano in modo chiaro. Il messaggio di Arnaldo non sortì l'effetto sperato. Entro breve tempo quei giganti che egli credeva di aver atterrato sarebbero tornati più minacciosi di prima e più numerosi. Ai *magistri seculares* si affiancheranno altri avversari, come Bernardo di Puigcercós, Giovanni Vigorós, Martino d'Ateca, i quali vestiranno lo stesso abito domenicano di quelli che Arnaldo, poco tempo prima, aveva potuto chiamare suoi *carissimi patres*.[162]

Se è vero che i documenti epistolari rivelano meglio di tutti gli uomini e il loro carattere, il *Tractatus epistolarum christini* rimane, sotto questo aspetto, una testimonianza di prim'ordine di un particolare momento della vicenda personale e intellettuale di *magister Arnaldus*. Alla luce degli sviluppi futuri, le dodici lettere che lo compongono restituiscono l'immagine di un Arnaldo esultante sull'orlo di un abisso, appassionato banditore nonché «temerario» epigono di quella tradizione profetica neotestamentaria destinata di lì a poco, nella fase avignonese del papato, a divenire ancor più marginale dinanzi all'affermarsi di una cultura sorda alla voce dei profeti in quanto «cimitero clericale del grande problema su cui era nato il secondo millennio cristiano: quello della possibilità che la storia fosse autenticamente segnata dalla fede».[163]

---

cipo gli avvenimenti finali era stata al centro del *De tempore adventus Antichristi* ed era ancora parte basilare del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*. Cfr. DTAA, ll. 418-828, 992-1001, 1470-1474; DMCE, ll. 539-642, 916-934. Riguardo a tale aspetto utilitaristico della profezia in Arnaldo, è stato rilevato come si arrivi in tal modo «... al principi de la pura i simple instrumentalització de la ‚veritat', que és com dir: davant un programa d'incidència social, el valor de veritat passa a segon terme, perquè allò que realment compta és la ‚utilitat', l'eficàcia pràctica, o, diguem-ne, la ‚política'». Cfr. PERARNAU I ESPELT, *L'Apologia de versutiis,* cit., 35.

162. Cfr. Vat. lat. 3824, f. 99^{va-b} (lettera ai Predicatori di Parigi).

163. Cfr. C. LEONARDI, *Committenze e autocommittenze agiografiche nel Trecento*, in *Medioevo latino. La cultura dell'Europa cristiana*, Firenze, 2004, 647.

APPENDICE

Si trascrivono dal ms. Vat. lat. 3824 i passi delle lettere del *Tractatus epistolarum christini* relativi all'annuncio dell'invio del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (colonna A) e alla polemica con i maestri parigini (colonna B).

<I>. *Fratribus Ordinis Predicatorum qui sunt Parisius* (Vat. lat. 3824, f. 99^{rb-va})

A	B
«… Quapropter formidans ne gloria forcitan eius transferatur ad alienos, dignum duxi vobis quasi ut cordi eius notificare presenti scripto quod de thesauro Summi Pontificis noviter emanavit opusculum. In quo probabilitate catholica restringuntur ultima tempora seculi ad annorum determinatam mensuram.	
	Unde cum iam anno preterito similes assertiones fuerint casualiter divulgate Parisius, quas theologorum collegium, ad impetum secularium doctorum, non imprudenter solummodo, sed iniuste et inhoneste sategit extinguere,
hic vero sollempniter divulgentur et a fidelibus omnis status et amatoribus veritatis cum devotione recipiantur, mitto vobis opusculum, ut ex tenore ipsius vestra prudentia clarius informetur et ad obsequium veritatis in posterum et ad maculam ordinis precavendam, ne versutiis alienis eius nitor ullo modo valeat offuscari…»	

<II>. *Fratribus Predicatoribus Montispessulani* (Vat. lat. 3824, ff. 101^{ra-va})

«… Vobis igitur, in quibus celestis Agni similitudo non eclipsatur, dignum arbitror intimare presenti scripto mira que renovat in figuris veteribus Agnus ipse.	
	Vestra quidem religio devote commemorat et pia memoria detestatur quantum pharisei et legis periti veritatis apicem impugnaverint, spiritu vel potius sanie livoris exagitati, et qualiter ipsa veritas maxillas eorum in chamo et freno cons-

trinxerit et ad conterendum insuper molas eorum destinaverit ydiotas.
Sic et diebus nostris investigabilis Dei sapientia reseravit illius signaculi documentum.
Etenim gigantes in Sennaar, facere cupientes celebre nomen suum, anno preterito, sicut auribus vestris, ut opinor, insonuit, assertiones catholicas de ultimis temporibus seculi non erubuerunt perversis motibus ac mendaciorum funiculis et viperinis conatibus usque ad templi pignaculum verberare, iudicantes fore temerarium absolute quod quis tetigerit id quod ipsi tangere non ceperunt, ac si Deus eorum cordibus alligasset tantummodo sue sapientie dignitatem.

Sed divine artis industria, suo more confundens fastum abhominabilem superborum, nuper in sacro Pontificis Summi palatio suscitavit contempnibilem hominem qui predictas assertiones in quodam opusculo documentis catholicis et infrangibilibus roboravit; et absque nubis umbraculo cunctis intelligentibus declaratur ibidem

quod predicti gigantes non solum ignoravere quid sit temeritas, verum insuper iam emergit lucidius quod dicta beati Augustini, quibus prefatas assertiones opprimere satagebant, vel nunquam legerant vel eorum nequaquam gustaverant intellectum.

Cum igitur status vester ad laudes Altissimi claris eiusdem titulis deputetur, vobis opusculum supradictum transmitto per latorem presentium, ut informati per ipsum de veritate catholica studeatis ad gloriam Salvatoris ministerium vestrum voce sublimiori celebriter consummare.»

<III>. *Fratribus Minoribus Parisius* (Vat. lat. 3824, f. 101$^{va\text{-}vb}$)

«… Ut autem id vobis apertius innotescat, debetis scire quod noviter emanavit a sacro Pontificis Summi palatio quod-

dam opus in quo vicinitas ultimorum huius seculi temporum catholice declaratur,

in tantum quod insuperabilis veritas suos persecutores nitentes eam subdolis occultare versutiis tradidit contemptui sempiterno.

Cuius operis ad exemplar copiam mitto vobis ut caritas vestra sit particeps consolationis in munere Summi Patris…»

<IV>. *Fratribus Minoribus Montispessulani* (Vat. lat. 3824, f. 102^{va-vb})

«… Nam assertiones catholicas de ultimis temporibus seculi, quas anno fere preterito subdolis processibus et iniquis molita fuit extinguere quorundam theologorum superbia furiens et, Dei timore postposito, asserens temerarium fore quenquam id tangere quod tactum ab eis non fuerat tanquam si Deus tantum eorum dominio subiecisset intelligentiam Scripturarum,

nunc in aula Summi Pontificis, nutu Dei, quidam inter homines vix apparens predictas assertiones claritate mirabili roboravit in quodam opusculo.

Cuius tenore patet quod adversantes non tantum ignoraverunt quid temerarium proprie censeatur, sed insuper elucescit quod dicta beati Augustini, per que conabantur eas opprimere, vel nunquam legerant vel legendo interiores ipsorum oculi obscurati sunt ne viderent.

Ut igitur abundetis ad Christi misteria reseranda, predictum opusculum vobis mitto ut amatoribus veritatis et caris meis, ac insuper ut in laudes Altissimi pro beneficiis auctis devotius intonent lingue vestre. Precipue cum ambulantes in veritate protexerit a conventu malignantium et a multitudine operantium iniquitatem, ipsorum gladio caput trucidans eorumdem.»

<V>. *Abbati et conventui Sancti Victoris Parisius* (Vat. lat. 3824, f. 104va)

«… Sed ut spacia temporum contempletur aliquando claritas intellectus vestri, mitto vobis opusculum novi luminis, quod de sacro Pontificis Summi palatio nunc ad directionem fidelium ac solamen fecit divina clementia tam mirabiliter quam misericorditer emanare.»

<VI>. *Fratribus Vallis Magne* (Vat. lat. 3824, ff. 104vb-105ra)

«… Noverit itaque religionis vestre sinceritas quod noviter in aula Summi Pontificis ministerio cuiusdam vermiculi gemmula tractatus unius emicuit. In quo documentis catholicis vicinitas ultimorum huius seculi temporum filiis benedictionis absque turbine declaratur et veritas in solio firmata splendoris irridet cetui malignorum suffocare nitentium flammas eius. Inquiens: *erubescant* impii et *sepulcro patenti gutur eorum* compar; funibus versutiarum propriis restringatur in sempiternum.

Cuius tractatus exemplar vobis tradendum commisi presentium portitori.»

<VII>. *Dominis Auxitano et Burdegalensi* (Vat. lat. 3824, ff. 106va-107va)

«… An vero nostris temporibus a magistris aliquibus fuerit evangelica veritas impugnata vel utrum blasfemaverint vias eius convertentes in fabulas poetarum studium pietatis, vestra paternitas non ignorat.

Siquidem alme urbis collegium novis adhuc quasi cimbalis resonat; et exinde iam sonuit rumor in cunctis provinciis latinorum, qualiter illi qui putabantur apicem vendicare theologice facultatis nuper assertiones catholicas de ultimis temporibus seculi fedis conatibus persequi non cessarunt usque ad verticem montis Dei, clamantes in sui rugitus acerbitate quod temerarium esset ut

quisquam id tangeret quod ab eis tactum non fuerat, tanquam si Deus tantummodo scribis et phariseis aut legis doctoribus in populo reputatis communicaret sue sapientie veritatem, quin ymo *confusione non sunt confusi et erubescere nescierunt* in asserendo quod sancti dampnabant predictas assertiones atque manifestando seipsos prudentia catholica vacuos, qua docetur illud asserere per quod possunt homines revocari a viciis ad virtutes. Et ideo tanto manifestior imprudentia speculatorum esse cognoscitur, quanto clarius patet intelligentibus quod ipsi negare non possunt quin assertiones existant possibilis veritatis et consone testimonio Scripturarum. Unde cum se opponant possibili et catholice ac utili veritati, constat eos non tantum esse livoris iaculo vel superbie vulneratos, sed etiam imprudentes.

Nam cum effectus assertionis evenerit, ut in falsarios irruet impetus popularis exclamans: Nonne sunt hii precones illi qui prenunciationes istorum eventuum profanabant et premunitionis diligentiam suis falsis exortationibus a nostris mentibus rapuerunt? Quid eos a dolo sive malicia poterit excusare, cum ignorantia non excuset? Namque sciebant ipsi quod assertionis eventus erat possibilis et nobis ad premunitionem utile fuisset id credere vel timere.

Cur igitur saltem tacendo se ipsos non reddiderunt indifferentes, ut nobis relinquerent sollicitudinem vigilandi? Quanta perversitatis malicia fuit ista, quod studentibus et viris scolasticis ac alumpnis theologice facultatis noluerint assertiones in scriptis communicare ut saltem intelligentium cribro discuterentur?

Nam si odio asserentis dedignantur eas legere vel audire, proculdubio constat quod veritati non satagunt ministrare. Non enim existit veritatis minister qui eam conoscere dedignatur. Nam ut ait

Psalmista: *Nolunt intelligere* veritatem, qui *bene agere* non proponunt.
Hec et similia contra mendaces prophetas in futuro vulganda prudentia catholica preostendit. Sed nec dubium quin equitatis divine iudicio permittantur in foveam ruere, quatenus illorum sterilitas et tumor elationis etiam insipientibus nota fiant.

Propterea divine artis ingenium, quod superbis insidiatur ad illudendum, nuper in sacro Pontificis Summi palacio quendam vermiculum suscitavit, qui clare patefecit intelligentibus quod predicte assertiones et tacte sunt et expresse per viros sanctos et celebres tam in patria quam in via.
[…]Ut igitur in salubri et novo munere Summi Patris multiplicatis laudibus gratias ei referat vestre paternitatis fecunditas, mitto vobis per latorem presentium copiam operis supradicti.»

<VIII>. *Angelo Ecclesie Valentine* (Vat. lat. 3824, f. 107vb-108ra)

«… mitto vobis quoddam opusculum, divinorum eloquiorum flagrans suavitate, quod nunc in sacro Pontificis Summi palacio noviter pullulare fecit divina clementia propter electos suos.

In quo scribarum et phariseorum dens livoris conteritur et veritas gratis impugnata per eos, tuta quiescens in solio claritatis, irridet eis.

Quod opus cum vestra paternitas attente perlegerit, scio quod eius caritas ordinata, salutem appetens animarum, communicare studebit cunctis gerentibus Christi caracterem in manibus et in fronte ut laudes eius in novo munere Summi Patris satagant innovare».

<IX>. *Angelo Ebredunensis Ecclesie* (Vat. lat. 3824, f. 108va)

«… Vestre igitur virtuose paternitati quam audio sepius in veritatis lumine delectari, dignum existimavi transmittere quoddam lumen novum opusculi, quod de sacro Pontificis Summi palacio nunc manavit. In quo catholicis documentis lucida prebetur noticia de tempore Antichristi

palamque detegitur ibi cunctis intelligentibus fariseorum cecitas et scribarum, ut in novo beneficio Salvatoris vestre paternitatis religio laudibus ipsius adiciat novos cantus.»

<X>. *Angelo Altisodorensis Ecclesie* (Vat. lat. 3824, f. 109^{ra-b})

«… Vestra quidem paternitas ex recenti quasi memoria recolit quomodo gigantes in Sennaar, facere cupientes celebre nomen suum, assertiones catholicas de ultimis temporibus seculi non erubuerunt freneticis motibus et dolosis astutiis ac mendaciorum funiculis persequi usque ad montis dominici summitatem, clamore valido proponentes fore temerarium absolute quod quis tetigerit que intacta sunt ab eisdem, ac si Deus eorum cordibus alligasset tantummodo sue sapientie dignitatem.

Sed divine artis industria, suo more confundens fastum abhominabilem superborum et eos precipitans in foveam quam fecerunt, nuper in sacro Pontificis Summi palacio suscitavit spiritum hominis valde parvi. Qui predictas assertiones in quodam opusculo documentis catholicis et infrangibilibus roboravit et absque nubis umbraculo cunctis intelligentibus declaratur ibidem

quod predicti gigantes non solum ignoravere quid sit temeritas, verum insuper iam apparet quod dicta beati Augustini, quibus prefatas assertiones opprimere

satagebant, vel nunquam legerant vel eorum ipsis latuerat intellectus.

Quod opusculum tanquam donum Altissimi vobis mitto per latorem presentium, ut in eo per vos et ceteros filios veritatis laudes Christi suscipiant incrementa. Que vero non licet homini loqui usque ad prefinitum retineo, donec eterne pietati placuerit quod sacris possim vobiscum colloquiis gratulari.»

<XI>. *Inclito domino regi Francorum* (Vat. lat. 3824, f. 110rb)

«… Et quia de futuris habere noticiam mens humana laborat quacumque probabili coniectura, propterea quoddam opusculum tanquam exennium pauperis quod noviter in sacro Pontificis Summi palacio nunc manavit, in quo multa futurorum probabilis noticia traditur

et gigantum ignorantia panditur,

regali plenitudini ad legendum aliquando in solacium per ministerium offero presentium literarum.»

<XII>. *Inclito domino regi Aragonum* (Vat. lat. 3824, f. 110^{rb-va})

«… regali serenitati vestre deliberavi mittere quoddam opus divino spirans aromate, quod in sacro Pontificis Summi palacio non est diu modo mirabili pullulavit. Ex serie cuius tam Pontificis animus quam ceterorum intelligentium admiratur non modicum propter stilum et claritatem probandi quasdam assertiones de ultimis temporibus seculi,

quas gigantes Parisienses nefariis ac subdolis motibus extinguere sunt conati. Ad quorum nequiciam detegendam celestis veritas, clarificans quod est suum, produxit in lucem predictum opus.»

Ramon Planes i Albets

EL LLIBRE *RECTORIA DE SANTA MARIA DE RIBELLES, SITUADA EN LA VEGUERIA DE AGRAMUNT, BISBAT DE URGELL* (911-1796) DE L'ARXIU DEL BARÓ DE RIBELLES

Aquestes notes només han de servir per donar notícia d'un llibre, fins ara desconegut, que havia format part de l'arxiu del baró de Ribelles. La baronia de Ribelles (actual municipi de Vilanova de l'Aguda, de la comarca de la Noguera) fou venuda pels Ribelles, l'any 1418, als Ponts, que la conservaren fins el 1671, any en què la van vendre als Montserrat, marquesos de Tamarit. L'any 1753, fou comprada pel barceloní Domènec de Duran i de Múxiga. Els Duran la conservaven a mitjan segle XIX i, l'any 1871, els seus hereus la van vendre a Josep de Bofarull.[1] L'arxiu dels Duran fou incorporat, aleshores, al de la família Bofarull, que continua conservant-lo. Des de l'any 2001 és consultable, mitjançant una còpia digital, a l'Arxiu Nacional de Catalunya (abraça els anys 1251-1958). Potser fou arran de l'estroncament dels Duran i de la darrera venda de la baronia de Ribelles que alguns documents del seu arxiu es van dispersar o perdre. A més del llibre que motiva aquestes notes, també palesen aquesta dispersió alguns altres documents solts que han estat ingressats, els darrers anys, a l'Arxiu Nacional de Catalunya arran compravendes diverses[2].

Aquest llibre és un infoli amb cobertes de pergamí que fou format o conclòs a les acaballes del segle XVIII —no pas abans del 1796— o bé els primers anys del XIX, sens dubte per encàrrec d'Anton de Duran i de Bastero. A la coberta superior hi fou escrit el títol, amb bona lletra gruixuda del segle XVIII, *Rectoria de Santa Maria de Ribelles, situada en la vegueria de Agramunt, bisbat de Urgell*. Tot el llibre fou identificat amb la signatura «Nº 134», que cal pensar que era la que li pertocava dins de la classificació i descripció general que tenia aleshores l'arxiu de la baronia. A cada document del llibre, en un segon nivell d'identificació, li fou assignada una lletra seguint ordre

1. Pere Català, *Els castells catalans*, VI, Primera part, Barcelona: Rafael Dalmau, Editor, 1979, p. 510-511.

2. Ramon Planes i Albets, «El *Viatge a Madrid* de 1784 d'Anton de Duran i de Bastero, baró de Ribelles», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 25 (Barcelona, 2006), p. 411-439. L'any 2009, ingressà a l'Arxiu Nacional de Catalunya l'acció número 1298 de la Reial Companyia de Comerç de Barcelona, a nom d'Anton de Duran i de Bastero, datada a Barcelona el 28 de febrer de 1759, que il·lustra el fullet *Iniciativa per al foment dels arxius empresarials històrics*, [Barcelona]: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Departament d'Economia i Finances, Arxiu Nacional de Catalunya, [2010].

Arxiu de Textos Catalans Antics [Institut d'Estudis Catalans / Facultat de Teologia de Catalunya]
DOI: 10.2436/20.3000.01.29 Vol. 29 (2010), p. 933-950

alfabètic i amb dues sèries, una que va de la lletra A a la Z i una altra que comença AA i acaba AP. El llibre és encapçalat per un índex o sumari que conté la descripció de cada document segons l'ordre amb què foren enquadernats, que és el de la seva corresponent signatura alfabètica. Aquest sumari (17 pàgines, només les 13 primeres de les quals foren numerades) denota que fou escrit per tres mans diferents en el decurs de la segona meitat del segle XVIII. La hipòtesi més versemblant és que començà essent un lligall de documents encapçalat per l'esmentat índex o sumari, que s'hi anaren afegint nous documents i que, el 1796 o no pas molt de temps després, tot el grup fou enquadernat.

Més que no pas d'un document, es tracta, per tant, d'un contenidor de documents, perquè no és altra cosa que un aplec de documents de l'arxiu de la baronia que foren reunits, descrits i enquadernats. Com indica el seu títol, fan referència a l'església parroquial de Ribelles, que és situada a tocar del castell de Ribelles. La finalitat de formar aquest llibre fou, d'entrada, d'ordre pràctic, de cara a facilitar una consulta més fàcil i directa dels documents principals de l'arxiu relacionats amb l'església parroquial de Ribelles. En darrer terme, emperò, obeí a una actuació de caràcter patrimonial.

Els Duran, com a barons de Ribelles, gaudien del dret de patronat de la rectoria de Ribelles i així els fou reconegut mitjançant una reial cèdula del 8 d'agost de 1769. Per obtenir-la, Domènec de Duran i de Múxiga havia fet elaborar (1768) un «Breve resumen de los títulos en que se manifiesta que Dn. Domingo Duran y de Múxiga, como a señor que es del castillo y baronía de Ribellas, le conpete el drecho de presentar, en todos tiempos, la retoría de Santa María de Ribellas», que fou presentat a Madrid i que també és inclòs al llibre. La formació d'aquest lligall esdevingut, al final, llibre, deuria començar essent baró Domènec de Duran, amb la finalitat d'ajudar a obtenir l'esmentada reial cèdula. Les primeres línies del seu índex o sumari també ho fan pensar:

> «Ab lo acte ja calendat en 17 juny 1753, en lo foli 1167, nº 133, Lletra A, Dn. Domingo de Duran y de Múxiga, senyor jurisdiccional de la baronia de Ribelles, no sols comprà la dita baronia sinó també sos drets, ab los quals té lo dret de patronat actiu o dret de presentar persona hàbil y suficient per la rectoria o regir la cura de ànimas de la parroquial iglésia de la dita baronia, com ab més individuació se deixa vèurer en lo calendat acte. Y respecte que dit Sor. Dn. Domingo, com a tal senyor de Ribelles, és patró cert e indubitat de dit patronat en totas espècies de vacants de la citada rectoria, ja sien per resignes com altrament, se nòtan los documents justificatius de son dret».

Anton de Duran i de Bastero, el seu fill i successor a la baronia, incoporà al lligall altres documents posteriors també referents a l'església parroquial de Ribelles, com és ara més presentacions i col·lacions de nous rectors, la concessió del casal del castell de Ribelles al rector per tal que hi fes estada, sense pagar-ne lloguer al baró, o les llicències episcopals per fer una capella parti-

cular a la torre del baró, i, a les acaballes de la seva vida, ho hauria fet enquadernar tot.

El llibre ens ha arribat complet i en un estat de conservació molt correcte, només amb el desperfecte menor d'haver-se desencolat el cos —ben cosit encara— de les cobertes. Tot i que actualment és una pràctica ben poc acceptada, és evident que la seva formació ha ajudat molt a evitar la dispersió dels documents que en formen part. Encara que, també, formar-lo significà de posar junts un seguit de documents alguns dels quals són formalment molt vistosos, la qual cosa podria haver afavorit de retirar-lo o extreure'l de la resta del fons.

Conté 41 documents o unitats individualitzades que abracen els anys 911-1796. Foren enquadernats per ordre cronològic, llevat d'alguna excepció. Cada document o unitat és formada, gairebé sempre, pel document original, un trasllat o còpia i un regest d'extensió variable. Una dotzena dels documents són pergamins, que foren plegats quan calia i cosits, destacant-ne diverses butlles papals, que conserven el seu segell de cera o bé de plom.

Tot i que els documents reculin al segle X, la major part de contingut del llibre no és anterior a mitjan segle XV, és a dir, l'aplec documenta sobretot la baronia des que fou adquirida pels Ponts. Només els dos primers són anteriors.

El primer, que seria de l'any 911, tot contenint «la fundació y dotalia de la rectoria de Santa Maria de Ribellas, del bisbat de la Seu d'Urgell, ab la qual Ramon Gombaldi, señor de Ribellas, y Sicarda, sa muller, se quedaren per ells y los seus successors lo dret de presentar dita rectoria de Santa Maria de Ribellas», és un document espuri i fals. El llibre no conté pas un 'original' d'aquest document sinó un trasllat en pergamí datat a Barcelona el 20 de maig de 1532. És degut al notari Gaspar Pon[t]s, que es deia ser-ho per l'autoritat apostòlica però sense esment de cap localitat, i que hi anotà que era un transsumpte fet a partir de «suo vero originali et cum eodem veredice comprobatum cum spacis in eodem dimisis in quibus propter vetustatem elitiens originalis caracteres legi non poterant». El pretès document del segle X que trasllada és datat «Actum est hoc die quarta in ecclesia iam subscripta, V^{o} kalendas decembris anno sub incarnacione Domini nostri Jesuchristi X. M^{o}. XI°». Aquest notari Gaspar Ponts deu ser el Gaspar de Ponts rector de Ribelles, degà de Tortosa i protonotari apostòlich que compareix en un altre document del llibre (R), segons el qual, l'any 1531, va anar a Roma i en va dur un seguit de relíquies per a l'església parroquial de Ribelles. És versemblant que fos de la nissaga baronial dels Ponts. El mateix pergamí conté la següent notícia dorsal del segle XVI: «Instrument de dotalia com se mostre que lo senyor del castell de Ribelles és patró de la retoria de dit castell. Y à n'i altre com aquest y és milor perquè y és lo decret de l'ofisiall de Barcelona ont s'és tret. Aquest no·l mostres sinó forsadament o que agueses perdut lo altre que està ab les escriptures de la retoria».

El fet que aquest pretès document de l'any 911 fos traslladat l'any 1532 probablement deu tenir relació amb la discussió de què era objecte, aquells

anys, el dret de patronat dels Ponts damunt l'església parroquial de Ribelles. El llibre conté diversos documents que denoten les seves intenses gestions i com acabaren reeixint, destacant una butlla papal del 1544 que els confirmà el dret de patronat.

El segon document recollit al llibre és una convinença del segle XII. És un simple regest, escrit quan fou format el lligall, i s'hi diu que el document «se troba en lo arxiu de la Iglésia de Urgell». En aquest cas es tracta d'un document conegut i acceptat per la bibliografia.[3]

Juntament amb el llibre, ens ha arribat una trentena i escaig de documents solts dels anys 1795-1804. Gairebé tots formen part d'un plec en quart que formà el baró de Ribelles i que intitulà *Pretendents per la rectoria de Ribellas*.

El 27 de novembre de 1795 morí el rector de Ribelles, de manera que tot seguit s'inicià el procés que havia de dur a nomenar el seu successor. Anton de Duran i de Bastero, com a patró de la rectoria, hi tenia un paper determinant. Es tracta, sobretot, de cartes adreçades al baró per preveres que aspiraven a la rectoria i, també, per altres persones que recomanaven algun dels candidats. És una correspondència que reflecteix força bé la interioritat del procés de triar un rector el nomenament del qual no depenia exclusivament del bisbe sinó, determinantment, del senyor feudal. Un que li recomanava de donar «eix bossí de pa a un capellà molt amich meu» recordava al baró de Ribelles: «V. m. ja sap, los bisbes tots són jalosos y y no·ls fa ple que ningun dels que ténan eix dret ne preséntia, que totas voldrían ells donar-las [*les rectories*]». El baró respongué a un dels pretendents que el tindria en compte, però fent-li saber també «que tinch molts empeños y molts pretendents». Tot sembla indicar que la rectoria de Ribelles era una bona rectoria, també perquè foren diversos els rectors veïns que la pretenien.

Per facilitar el coneixement del contingut del llibre no publico l'esmentat índex o sumari que l'encapçala sinó la transcripció íntegra del regest que precedeix cada document o unitat de què es format. Quan hi ha més d'un regest del mateix document, he triat el que m'ha semblat més explícit. Els diversos documents o unitats no són numerades i, per facilitar-ne la identificació, les he numerat entre claudàtors [1-41] amb l'afegitó de la nota descriptiva sumària dels documents solts al·ludits, dels anys 1795-1805, ajuntats al llibre. També poso entre claudàtors les notes sobre el nombre de folis de cada document o bé la notícia si es tracta d'un pergamí. Tot seguit, hom trobarà també la transcripció íntegra de set cartes del plec *Pretendents per la rectoria de Ribellas*, referents a l'apuntat procés de presentació i nomenament d'un nou rector de Santa Maria de Ribelles, l'any 1795.

En escriure aquestes notes, el llibre *Rectoria de Santa Maria de Ribelles, situada en la vegueria de Agramunt, bisbat de Urgell* encara és a la seu de la

3. *Catalunya romànica*, XVII, *La Noguera*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1994, p. 448.

Subdirecció General d'Arxius del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, però amb la resolució signada que estableix el seu ingrés a l'Arxiu Nacional de Catalunya, on podrà ser consultat, tot formant part de la seva col·lecció de manuscrits i documents textuals solts.

I

Repertori dels documents enquadernats al llibre Rectoria de Santa Maria de Ribelles, situada en la vegueria de Agramunt, bisbat de Urgell.

[1] 911. Còpia autèntica de un transumpto se féu als 10 de juny de 1522 de la fundació y dotalia de la rectoria de Santa Maria de Ribellas, del bisbat de la Seu d'Urgell, ab la qual Ramon Gombaldi, señor de Ribellas, y Sicarda, sa muller, se quedaren per ells y los seus successors lo dret de presentar dita rectoria de Santa Maria de Ribellas.

És còpia autèntica del transumpto en lo arxiu de la rectoria de Ribellas, la qual ha treta autèntica Agustí Moga y Estrada, notari de Sanahüja, als 29 desembre de 1768. Nº 134. A. [*8 f. i un pergamí solt plegat, que és un trasllat del document del segle X suara descrit, atorgat per Gaspar Ponts, notari per l'autoritat apostòlica, datat el 20 de maig de 1532 i també signat per Rafael Puig i Joan Castellar, notaris públics de Barcelona per l'autoritat reial i testimonis*].

[2] 1187. Concòrdia entre la iglésia de Urgell y Gombau de Ribellas y Marquesa, sa muller, sobre moltas cosas y, entre ellas:

Primo difiniren y evacuaren perpètuament al bisbe e iglésia de Urgell la meytat de las primícias de Barbens y de Monsor y la altre meytat tinga la iglésia de Ribellas.

Secundo, totalment evacuaren a dit bisbe e iglésia de Urgell la iglésia de Ribellas, ab totas las cosas a ella pertañents y que podran pertàñer, de manera que tinga perpètuament de aquells y de sos successors la líbera y absoluta institució de aquella iglésia, ni a dita institució per qualsevol rahó púgan contradir al bisbe ni al rector de aquella iglésia, ni a sos clergues, per alguna exacció o gravamen.

3º concediren a dit bisbe e iglésia tota la dècima de tota la dominació y iglésia que alesoras tenia en Balaguer, en tots altres, emperò, delmes, tinga íntegra la quarta part.

4º difiniren lo castell de Vilamajor y de Someya y tot quant allí tenían y exigían de qualsevol manera.

Feta fonch dita concòrdia a 8 dels idus de juny 1187 y se troba en lo arxiu de la Iglésia de Urgell.

En lo registre de la Cúria del Vicariat General de Urgell, baix lo mes de novembre de 1438, se troba un instrument públich del juspatronat de la iglésia parroquial de Ribellas.

Mossèn Miquel Mir, notari de Barcelona, té la àpoca dels vint sous fa la rectoria de Monfalcó a la de Ribellas, de l'any 1549, a 10 de juliol. Mossèn Francesch Vilella, notari, té lo capbreu, que també ho confessa. Nº 134. B. [*2 f.*].

[3] 1441. Presentació de la rectoria de Ribelles feta per Dn. Joan de Pons, senyor del castell y baronia de Ribelles, a favor del Rnt. Bernat Bosquet, prebere de Sanahüja, vacant per mort del Rnt. Galceran de Gósol, son últim obtentor. En poder de Joan Torrents, notari de la vila de Sanahüja, a 28 de setembre 1441. Nº 134. C. [*4 f. i el pergamí original*].

[4] Col·lació feta per lo vicari general de Sa Sandedat a Gaspar de Pons, de la rectoria de Ribelles, en virtut de resigna a ell feta per Lluís de Cardona, rector de aquella, com és de vèurer en lo breu de dita col·lació, dat en Roma a 10 de juny 1529. Nº 134. D. [*Pergamí original, plegat, amb el seu segell de cera*].

[5] Edicte dat en Barcelona, a 30 de juny 1529, manat publicar per lo Il·le. Anton Joan Filella, àlias Tord, canonge de la santa iglésia de Barcelona, com a jutge y executor apostòlich del breu de Sa Santedat Clement Papa VII, dat en Roma en lo dia antes de las calendas de maig en lo any 6 de son pontificat, ab qual edicte fou manat comparèixer a totas y qualsevols personas que tinguessen o pretenguessen tenir dret en lo patronat actiu o dret de presentar persona hàbil y suficient a la rectoria de Ribelles, respecte que algunas personas se havían jectat de que a Dn. Joan de Pons, senyor temporal del lloch y baronia de Ribelles, no li pertanyia dit patronat actiu quant est deya li espectava per lo títol de la fundació de la mateixa rectoria de Ribelles y de estar en possessió de presentar y haver presentat ell y sos ascendents persona suficient per a administrar y regir la cura de ànimas de la parroquial de la mateixa baronia, y persò foren citadas ditas personas y inhibits tots tribunals peraquè compareguessen en lo de dit comissari apostòlich que tenia format en Barcelona. Y a dit efecte foren despatxats cartells y publicats en la iglésia de Ribelles en la hora de la celebració de la missa major, a 23 agost de 1529. Nº 134. E. [*3 f., document original de paper, plegat*].

[6] Butlla apostòlica de la Santedat de Pau III Papa ab què, a instàncias del noble Dn. Joan de Pons, senyor del castell y baronia de Ribelles, confirma lo juspatronat actiu de la rectoria de Ribelles, que espectava al dit Dn. Joan de Pons y als seus successors de dit castell en qualsevol cas de vacació, encara que sia de resigna. Dada en Roma a las nonas de mars 1544. Nº 134. F. [*4 f. i el pergamí original, plegat, amb el seu segell de plom*].

[7] Butlla apostòlica de la Santedat de Pau III Papa ab què, a instàncias del noble Dn. Joan de Pons, senyor del castell y baronia de Ribelles, confirmà lo juspatronat actiu de la rectoria de Ribelles, que espectava al dit Dn. Joan de Pons y als seus successors de dit castell en qualsevol cas de vacació, encara que sia de resigna, dirigida a l'Il·lm. de Urgell, a fi de que se dónia cumpliment a la dita butlla y facultat concedida a dit Dn. Joan de Pons per la nominació de rector de Ribelles, dada en Roma a las nonas de mars 1544. Nº 134. F. [*sic*] [*Pergamí original, plegat, amb el seu segell de plom*].

[8] 1554. Col·lació feta per lo Sr. Bisbe de Urgell a Melcior de Pons, clergue tonsurat, de la rectoria de Ribelles, vacant per mort del magnífich Gaspar de Pons, degà de Tortosa, la qual està a presentació y dret patronat del senyor del castell de Ribellas, per lo qual, eo per Gispert de Pons, donsell, señor de dit castell y patró de dita iglésia, fou presentat lo dit Melcior de Pons. Consta de dita col·lació feta en Barcelona a 10 de setembre 1554. Nº 134. G. [*6 f. i el pergamí original, plegat, amb el seu segell de paper*].

[9] Col·lació feta per lo eminentíssim senyor cardenal Pere de Sant Esteve, delegat a latere de la Santa Sede Apostòlica, al rey de Aragó Dn. Alfonso, a favor de Grau de Grau de [*sic*] Las Casellas, rector de Ribellas, presentat per Joan de Pons, señor del castell de Ribellas, patró de dita iglésia, com a estar en pacífica pocessió de presentar persona idònea a dita iglésia en qualsevol cas de vacació. Apar de dita col·lació en forma de indult donada per Sa Eminentíssima en lo castell de Urgell, a 2 de las calendas de juliol de l'any 13 del pontificat de Sa Santedat Martí Papa V. Nº 134. H. [*2 f. i el pergamí original, plegat i mancat del seu segell*].

[10] Suplicació feta a Sa Santedat per Joan de Pons, señor de Ribellas, Eleonor, sa muller, y Gaspar de Pons, germà de dit Joan, ab la qual demanaren a Sa Santedat diferents indulgències, absolucions de tots crims, de eregir altar en qualsevol part, etc. Y se'ls fou concedit als [*en blanc*]. Nº 134. I. [*2 f. i un pergamí il·luminat, amb diversos sants i escuts d'armes, plegat, sense data*].

[11] 1584. Col·lació y pocessió de la rectoria de Ribellas a favor de Bernat de Planella, clergue, presentat per lo procurador de la Sra. Dª Àngela de Pons y de Planella, viuda de Joan de Pons, señor de dita baronia, a 12 de abril 1584. Nº 134. K. [*4 f.*].

[12] 1585. Col·lació feta per lo vicari general del Sr. Bisbe de Urgell a Bernat de Planella, clergue, de la rectoria de Ribellas, vacant per sinple resigna, en poder de dit vicari general, feta per Bernat Cuyner, últim pocessor de aquella, la qual col·lació fou feta en lo castell de Sanahüja a 26 de mars de 1585. Nº 134. L. [*2 f. i un pergamí plegat*].

[13] 1591. Col·lació y pocessió de la rectoria de Ribelles a favor del Rt. Pere Màrtir Tàrrega, prebere, presentat per Dn. Gispert de Pons, senyor de Ribelles, als 3 setembre 1591. Nº 134. M. [*8 f. i un pergamí plegat amb el seu segell de paper*].

[14] Col·lació de la rectoria de Ribelles feta per lo Il·lm. de Urgell a favor de Pere Màrtir Tàrrega, prebere, presentat per Dn. Gispert de Pons y de Planella, senyor de la baronia de Ribelles. Dada per Sa Il·lma. en Vilamitjana, a 3 de setembre de 1591. Nº 134. M. [*sic*] [*Pergamí plegat, amb el seu segell de paper*].

[15] Possessió presa de la rectoria de Ribelles per lo Rnt. Pere Màrtir Tàrrega, prebere, per col·lació de aquella a ell feta per lo Il·lm. de Urgell, vacant per mort del Rnt. Bernat de Planella. En poder de Francisco Vilella, notari públich de Sanahüja, a 12 de septembre de 1591. Nº 134. N. [*4 f.*].

[16] Col·lació y pocessió de la rectoria de Ribelles a favor de Maurici Casanovas, prebere, presentat per Dª Massiana de Pons y Desvilaró, viuda de Dn. Gispert de Pons, senyor de la baronia de Ribelles, als 21 mars 1625. Nº 134. O. [*4 f.*].

[17] Butletó de Roma per ordenar-se de presbítero dins una o quatre festas consecutivas Joseph Bardaxí, rector de Ribellas, donat en Roma per lo Papa Innocèncio Desè, a 7 dels idus de agost 1648. Nº 134. P. [*9 f. i un pergamí plegat amb el seu segell de plom*].

[18] Col·lació y pocessió de la rectoria de Ribelles a favor de Joseph Bardaxí, presentat per Dn. Joseph de Pons, baró de Ribelles, als 10 de jané 1648. Nº 134. Q. [*8 f.*].

[19] 1531. Cathàlogo de las santas relíquias que se venéran en la iglésia parroquial de Santa Maria de Ribelles, bisbat de Urgell, las que aportà en lo any 1531 de Roma lo Il·le. Sor. Dn. Gaspar de Pons, rector de Ribelles y dagà de Tortosa, protonotari apostòlitch, etc. Nº 134. R. [*4 f.*].

[20] 1653. Col·lació y pocessió de la rectoria de Ribellas a favor del Rnt. Francisco Armengol, presentat per Dn. Joseph de Pons, baró de Ribellas, als 30 de desembre de 1653. Nº 134. S. [*12 f.*].

[21] Col·lació y pocessió de la rectoria de Ribellas a favor de miser Emanuel Llenes y de Malla, presentat per Dª Francesca de Pons y de Àger, viuda de Dn. Joseph de Pons, baró de Ribellas, als 23 de agost 1659. Nª 134. T. [*8 f.*].

[22] 1701. Col·lació y pocessió de la rectoria de Ribellas a favor de Thomàs Vives y Llorens, clergue, presentat per Dª Geltrudis de Camporrells y Montserrat, marquessa de Tamarit y baronesa de Ribellas, als 10 de juny 1701. Nº 134. V. [*4 f.*].

[23] 1715. Presentació de la rectoria de Ribellas feta per la Il·lre. Dª Geltrudis de Camporrells y Montserrat, marquesa de Tamarit y baronessa de Ribelles, a favor del Rt. Francisco Vives, prebere, feta en Madrid a 27 de septembre 1715. Nº 134. X. [*4 f.*].

[24] 1715. Col·lació de la rectoria de Santa Maria de Ribellas feta per lo Il·lm. Sr. Bisbe de Urgell (inseguint sentència per son vicari general proferida contra lo procurador fiscal de Sa Il·lma. Y en virtut de la presentació feta per Dª Gertrudis de Camporrells y de Monserrat, marquessa de Tamarit y baronessa de Ribellas) al Rt. Francisco Vives, prevere, als 22 de desembre de 1715, lo qual ne prengué pocessió als 24 de dit mes y any. Nº 134. Y. [*4 f.*].

[25] 1715. Còpia autèntica del procés vertent en la Cúria Ecclesiàstica de Urgell per y entre lo procurador fiscal de dita Cúria, de una, y lo Rt. Francisco Vives, prevere, de part altre, en lo qual plet, als 18 de desembre 1715, fou declarat que lo dret de presentar la rectoria de Ribellas pertañia a Dª Gertrudis de Camporrells y Montserrat, marquessa de Tamarit y baronessa de Ribellas, com a senyora y pocessora de dita baronia de Ribellas. Escribà de cita Cúria, Anton Cassany, notari. Nº 134. Z. [*26 f.*].

[26] 1763. Ribellas. Per la rectoria y Casa Desmera. Certificat pres a instàncias de Dn. Domingo de Duran dels llibres de l'arxiu de la rectoria de Ribellas, ab los quals se justifica que la baronia de Ribellas concisteix ab los llochs de Ribellas, Alsina, Vilalta y Guardiola, y que de tots se conpon una sola rectoria baix la invocació de Santa Maria de Ribellas. Y per consegüent no poden aseñalar sinó una sola casa per Desmera, ab tots dits quatre llochs, majorment no avent may estat sufragània ningun de dits llochs. En poder de Joseph Martí y Malet, notari públic de la vila de Thorà, a 24 de juny de 1763. Nº 134. AA. [*4 f.*].

[27] 1763. Certificat y declaració feta per lo Rt. Francisco Vives, prevere y rector de Ribellas, que la baronia de Ribellas, de la qual és señor y decimador universal Dn. Domingo de Duran, encara que concisteix ab quatre llochs, que són Ribellas, La Alsina, Vilalta y Guardiola, no té sinó una sola iglésia parroquial, construhïda en lo lloch de Ribellas, ab unas solas fonts baptismals y un sol pàrroco, lo qual, per si o per son vicari, administra los sants sagraments des de dita iglésia del lloch de Ribellas a tots sos feligresos y abitants de altres llochs.

Que, encara que en cada un dels altres llochs, esto és, La Alsina, Vilalta y Guardiola, hi aja capella, és sens reserva ni fonts baptismals, y que no té obligació de dir-i missa ni en los dias de festa ni de treball, y que quant ho executa és per la comoditat de aquells feligresos y mediant la caritat li dónan.

Que en dits quatre llochs no y ha sinó un batlle y tres regidors, los quals cúydan del govern polítich de dits quatre llochs y demés apertañent, y de la cobransa del Real Catastro, lo qual va dirigit solament anal lloch de Ribellas y no a ningun altre de dits llochs.

Que la dècima de dita baronia, eo de dits quatre llochs, pertany a dit Dn. Domingo de Duran.

Y, finalment, que per ésser tots los quatre dits llochs una sola parròquia se an notat sempre y se nòtan las partidas dels que naxen, moren y se càsan en tota la baronia, o bé sia en dits quatre llochs, per lo rector de dit lloch de Ribellas, etc.

Més, me va remètrer dit Sr. Martí, notari de Thorà, altre certificat tret lo mateix dia dels llibres de las visitas de Ribellas, tot lo que remetí al Sr. Pujals de Madrid. Y avent-li demanat autèntich est últim certificat al juny de 1765, respon no aver-se'n quedat còpia en lo manual. En poder de Joseph Anton Martí, notari públic de Thorà, als 24 de juliol de 1763. Nº 134. AB. [*4 f.*].

[28] 1768. Còpia del pedimento dado en 16 de noviembre 1768 en Madrid, a la Real Cámara, por parte de Dn. Domingo de Duran, de Barcelona, pretendiendo el drecho de presentar en todos tiempos y meses la retoría de Santa María de Ribellas, del obispado de la Seo de Urgel, por ser laïcal y pertenecer su presentación al barón y pocessor del castillo y baronía de Ribellas. Per a formar dit pediment, dit Sor. Dn. Domingo de Duran, en 6 agost de 1768, embià a son agent en Madrit un resumen dels títols tenia, fahents per dit fi, que se logrà ab la Real Cèdula de lletra AD en lo present llibre. Y dit

resumen signat del mateix número y lletra del mateix pediment és inmediatament después de ell. Nº 134. AC. [*8 f.*].

[29] *Retoria de Santa Maria de Ribellas. Breve resumen de los títulos en que se manifiesta que Dn. Domingo Duran y de Múxiga, como a señor que es del castillo y baronía de Ribellas, le compete el drecho de presentar, en todos tiempos, la retoría de Santa María de Ribellas, del obispado de la Seo de Urgel, que se conpone de los lugares de Ribellas, La Alsina, Vilalta y Guardiola. Y de este Resumen se ha remitido copia a Dn. Salvador Pujals, agente de los Reales Consejos en Madrid, a 6 de agosto de 1768. Y en 28 de septiembre del mismo año se le an remitido los instrumentos que se notan a la fin del Resumen*. Nº 134. AC. [*sic*] [*10 f.*].

[30] Cèdula real, dada en San Ildefonso, als 8 de agost de 1769, ab la qual declara Sa Magestad que la rectoria de Santa Maria de Ribellas, del bisbat de Urgell, no és de las compresas ab lo Concordat. Y que lo juspatronat de dita rectoria és, en tots mesos, propi de Dn. Domingo de Duran y de Múxica, baró de Ribellas, y dels seus successors en dita baronia de Ribellas.

Al peu de dita real cèdula se troba la registrata de ella a la Cúria de Urgell, als 16 de octubre de dit any 1769. Nº 134. AD. [*10 f.*].

[31] 1769. Col·lació y pocessió de la rectoria de Santa Maria de Ribellas, del bisbat de Urgell, presentada dita rectoria per Dn. Domingo de Duran y de Múxiga com a baró y pocessor de la baronia de Ribellas, al Rt. Dr. Joan Baptista Blanch y Nunó, prevere, per mort del Rt. Francisco Vives, prevere, son últim obtentor. Feta dita col·lació a dit Dr. Blanch per lo Il·lm. Sr. Dn. Francisco Fernàndez de Xàtiva, bisbe de Urgell, a 6 de novembre 1769, y presa pocessió a 10 del mateix mes de novembre. Nº 134. AE. [*6 f.*].

[32] Concordat fet entre Sa Santedat y lo Sor. Rey de Espanya Dn. Fernando VI, qual Concordat comprèn vuit articles que tenen mira sobre la presentació de diferents títols ecclesiàstichs que executava Sa Santedat, y, després de dit Concordat, executa lo Sor. Rey de Espanya, y altres diferents punts, ab reserva de presentar Sa Santedat una dignitat de cada un dels bisbats de Espanya, que se troba senyalada en dit Concordat; dat en Roma, en Santa Maria la Major, baix lo Anell del Pescador, en 20 de febrer de 1753. Nº 134. AF [*10 f., vuit dels quals corresponen a un imprès sense títol que conté el Concordat, sense esment de lloc, impressor ni data*].

[33] Real Decret y Ordenansa manadas observar per Sa Magestat en la col·lectació y distribució del producto de Espolis y Vacants y en la exacció de pensions y beneficis ecclesiàstichs. Consta de dit Real Decret dat en Sant Lorenzo el Real, a 11 de nohembre de 1754, acompanyat de diferents capítols y butllas de Sa Santedat. Nº 134. AG. [*22 f. corresponents al fullet intitulat* Real decreto, y ordenanzas mandadas observar por su magestad en la colectacion, y distribucion del producto de espolios, y vacantes, y en la exaccion de las medias-annatas de pensiones, y beneficios eclesiasticos, *sense esment de lloc, impressor ni data*].

[34] Còpia Simple. Consentiment donat per lo noble Sor. Dn. Domingo de Duran y de Múxiga, senyor del castell, lloch y terme y baronia de Ribelles

y llochs a ella annexos, y en est nom patró cert e induvitat de la parroquial iglésia de Santa Maria de dit lloch de Ribelles, a favor del Dor. Joan Baptista Blanch, prebere, rector de dita parroquial, per a resignar dita rectoria per via de permuta ab altre títol ecclesiàstich. Consta de dit consentiment ab acte rebut en poder de Joseph Ponsicó, notari apostòlich, ciutadà de Barcelona, a 6 agost de 1776. Nº 134. AH. [*4 f.*].

[35] Col·lació feta per lo Il·lm. y Rm. Sor. Bisbe de Urgell al Rnt. Miquel Vernaus, licenciado en Sagrats Cànons y subdiaca de la parroquial iglésia de Santa Maria de Ribelles, per resigne feta per lo Rnt. Dor. Joan Baptista Blanch, prebere, son últim obtentor de ella, y per permuta de un personat fundat per dit Rnt. Vernaus, y tot mediant consentiment del noble Dn. Domingo de Duran y de Múxiga, senyor del castell, lloch, terme y baronia de Ribelles y llochs a ella annexos, com de la permuta, col·lació y posseció de dita rectoria consta en actes de la Cúria del Vicariat Ecclesàstich de Urgell, a 14 y 17 desembre de 1776. Nº 134. AI. [*4 f.*].

[36] Còpia simple. Testament de Dn. Joseph de Pons, fill natural de Dn. Joseph Joan de Pons, baró de Ribellas, lo qual Dn. Joseph de Pons, fill natural, als 3 de novembre 1695, va entregar son testament clos al Rt. Dr. Bonaventura Combelles, prevere y vicari perpètuo de Sanahüja, y, avent mort dit Dn. Joseph, fou publicat dit son testament als 6 de dit mes de novembre. Nº 134. AK. [*6 f.*].

[37] Ribellas. Llicènsias per fer y per beneir la capella que Dn. Domingo de Duran té a la sua torre de Ribellas, del bisbat de la Seu de Urgell.

Als 2 de juliol de 1759, en Sanahüja, llicència concedida per lo Il·lm. Sr. Bisbe Dn. Francisco Joseph Cathalan per a fer y construir la dita capella, baix invocació de Nostre Sra. del Roser. Y se ha pagat per los drets de cúria 10 lliures, 4 sous, 9 diners.

Als 17 de mars de 1760, llicènsia donada per beneir la sobredita capella, com consta a la Cúria de la Seu de Urgell, y se ha pagat per los drets [*en blanc*].

Al peu de esta llicènsia consta de la benedicció de dita capella, feta per lo Rt. Francisco Vives, prevere y rector de Ribellas, als 7 de maig de 1760. Nº 134. AL. [*6 f.*].

[38] Concessió y facultat donada per lo noble Sor. Dn. Anton de Duran y de Bastero, peraquè durant son beneplàcit y de sos successors, y no més, lo Rnt. Rector de Ribellas puga habitar, sens paga de lloguer algun, en la casa del castell de Ribellas, conservant, emperò, la casa antígua y pròpria de la rectoria, nomenada la Abadia. En poder de Francesch Portell, notari públic de número de Barcelona, als 5 maig de 1791. Nº 134. AM. [*4 f.*].

[39] Procura per demanar lo permís que lo rector de Ribellas puga estar en la casa del castell. Nº 134. Lletra AN. [*2 f.*].

[40] Concessió y facultat donada per lo Sr. Dn. Anton Duran y Bastero al Rt. Dor. Pere Jolonch, rector de Ribelles, peraquè, durant son beneplàcit, puga habitar la casa del castell, conservant, emperò, la casa de la rectoria, dita la Abadia.

Nota. Dins és la procura feta per dit Sr. Rector a favor de Anton Jolonch, son germà, en la Seu de Urgell, als 14 febrer 1796, en poder de Esteve Guarda, notari públic de dita ciutat. En poder de Francesch Portell, notari públic de número de Barcelona, als 14 marz de 1796. Nº 134. Lletra AO. [*6 f.*].

[41] Col·lació de la rectoria de Ribelles feta per lo Il·le. Sr. Dn. Joan Soler, ardiaca de Berga, sede vacant, a favor del Rt. Dr. Pere Jolonch, de Peramola, antes rector de Llussàs, a presentació de Dn. Anton Duran y Bastero, baró de Ribelles, ab despaig dat en dita ciutat de Urgell als 12 febrer 1796. Y al peu de ell és la pocessió presa als 14 de dit mes y any.

Se enclou també una còpia simple de la presentació de dita rectoria feta per dit de Duran al mateix Dr. Jolonch, als 10 janer 1796, en poder de Francesch Portell, notari públic de Barcelona. N º 134. lletra AP. [*6 f.*].

[42] [*Documents solts annexos al llibre*]:

[42.1] [*Carta de Joan Vilalta, prevere i vicari de Ribelles, a Anton de Duran, comunicant-li el traspàs del Sr. Rector. Ribelles, 28 novembre 1795*].

[42.2] Pretendents per la rectoria de Ribellas. [*1795. 30 documents*].

[42.3] Decret de visita de la iglésia de Ribelles dat per lo Il·lm. Sr. Dn. Francisco de la Dueña y Cisneras, bisbe de Urgell, als 7 de setembre 1800 en la mateixa parròquia, lo qual és molt honorífich als senyors de dita baronia. Altre decret del mateix Il·lm. Dat en Sanahüja als 17 juliol 1804, molt honorífich al Sr. Rector de Ribelles y als senyors de dita baronia. [*1800 i 1804. 2 documents*].

II

1795, novembre, 28. Ribelles.

Carta de Francesc Vernaus a Anton de Duran i de Bastero, baró de Ribelles.

Ribelles, novembre 28 de 1795.

Mol sor. meu Dn. Anton de Duran, no puch deixar de partisipar la fúnebre desgràsia de mon germà rector, qual tems ha que estave sens veu y ab rameys y tot[s] sos rameis no an estat bons per sa salut, lo que vuy, dia 27 de dit mes, a les 11 hores de la nit, se ha servit Déu pasar a major vida la sua ànima, lo que ho partisiparà al seu fill y Dr. Blanch. Y lo que mos avem de aconsolar que tots avem de morir. Ha rebut tots los sants sagramens y fet testamén. Y, aixís, si V. m. se li acomoda res que jo puga fer, no me escase, que lo tinch presén tots los dies. Si V. m. here gustós, y mersè que li·n farie, de vol volguer [*sic*] donar la dita rechtoria ab un que hés mol àbil y benvolgut dels faligresos, lo que antes here rector de Palou, de dit bisbat, vaïns de esta parròquia. Ara hés rector de Llusàs. Lo que her[e]n mol amichs ab mon germà difun, lo que se ha esopegat en esta venir-lo a vesitar-lo, lo que dit à pres lo

seu testamén. Hés home mol inteligén y fill de bona casa. Lo que juntamén jo lo i estimaria y los de la parròquia també. Lo que V. m. podrà pendre sus informes. Lo que, si V. m. vol que vinga dit en eixa, m'o escriurà per lo correu. Y mànie a son servidor.

Francisco Vernaus.

Al Sr. Dn. Anton de Duran y Móxiga [*sic*] guarde molts anys. Barcelona.

III

1795, desembre, 4. Puigcerdà.

Carta de Jacint Descatllar a Anton de Duran i de Bastero, baró de Ribelles.

(Rebuda a 11 desembre)

Puigcerdà, 4 desembre de 1795.

Charíssim germà Dn. Anton: celebraré tots continuhïn en passar-ho sens novedat y que la germana igualment se vaja restablint. Jo, dende dimars, que no he axit per haver agafat un constipat. He suat y, gràcias al Senyor, me trobo bé.

Estos dias vas saber, per haver-ho dit lo Sr. Dr. Miquel Esparó, que lo Sr. Rector de Ribellas havia mort y que li hauria demanada la rectoria per lo seu nabot a no haver estat promogut per lo Sr. Bisbe ara, novament, en una de bona, per qual motiu he resolt escríurer a V. m. suplicant-lo si tindria a bé concedir-me eixa gràcia de presentar-la, essent-ne V. m. dueño de donar eix bossí de pa, a un capellà molt amich meu, home de las majors circonstàncias per qualsevol pessa curada, bon theòlach, molt bon moralista, que sis anys ha estat y ho és actualment curat en esta vila, que, com V. m. sap, curat en una vila sis anys és més que vint anys en un poble, per lo molt enrredo hi ha y treball en una població gran que no en un poble, havent-se trobat passar los quinse dias seguits a casa de malalts per ajudar-los a bé morir, confiant-li a ell lo vicari de esta tot lo pes de la parròquia, coneixent-lo capàs, expedit per qualsevol assumpto delicat. Y en est temps de emigració ha estat cerca de un any en eix poble de Esplugas regentant la parròquia per ser lo rector farit, vell y lelo. Y lo poble lo portaba en palmas, que tingueren lo major sentiment quant se'n tornà en esta tots los parroquians. Subgecte que·s fa estimar de totom. A no ser home de tot desempeño, ja no li proposaria. Solament perquè se faria molt bona elecció. Y, com té ja la cura, ja no tindria de presentar-se a exàmens, per ser ja aprobat, que és una gran circunstància per rahó que, V. m. ja sab, los bisbes tots són jalosos y no·ls fa ple que ningun dels que ténan eix dret ne preséntia, que totas voldrían ells donar-las. Ab això, lo pobre que·s presenta en eixos lances lo fan passar per *ignem et aquam* y procúran sempre en fer-los quedar mal als exàmens. Y eix seria fora de tot això. Jo demano per eix subgecte, que és lo Rt. Rafael Arró y Guitart, que seria una particular satis-

facció ne tindria com si fos per mi mateix o per un germà meu, perquè estich cert y assegurat que lo seu poble de Ribellas lo portarían en palmas y ne estarían més que contents per lo bon exemple y enseñansa los donaria. Penso no trobarà V. m. a mal que jo prenga eixa llibertat y suplico de nou ab totas instàncias que si pot afavorir-me y servir-me ho fassa, que seria particular goitg per a mi.

Estimaré dónia la inclusa a la germana, ab mil afectuosas expressions al Sr. Dn. Domingo, Francisco Xavier, noyas, Sr. Dr. Blanch y Mn. Ignaci, y dispòsia ab tota amistat de son apreciat germà servidor.

Jacintho Descallar.

Charíssim germà Dn. Anton de Duran.

IV

1795, desembre, 26. Guardiola.

Carta de Felip Ribera, batlle de Ribelles, a Anton de Duran i de Bastero, baró de Ribelles.

(Rebuda a 9 janer 96)

Molt Il·le. Señor:

Per la mort de nostre Sor. Rector, que glòria gose, tinch per cert haurà estat copiós lo número dels que hauran solicitat a V. S. la rectoria, però no vull passar per alt lo fer-li present quant seria de universal aplauso y utilós a esta sa baronia y no menos la alegria de tots sos vassalls lo posar V. S. sos ulls en lo actual rector de Cabanabona, reverent Ramon Jou, qui des de lo dia de l'ingrés a son curat ha assistit en totas las occurrències espirituals als pobles de Guardiola, Vilalta y Alsina, de nit y de dia, ab lo major gust y contento, atrahent ab assò los ànimos de sos habitadors, clamant tots a una veu y dient «Que ditxa seria la nostra si lo poguéssem tenir per rector!». Y en veritat podem tots affirmar que és subjecte de la major satisfacció, enemich de ruhidos, zelós en son ministeri e irreprehensible en son modo de obrar. No tinch mèrit algun per a obligar a V. S. a condescendir a semblant solicitud, si bé tenen alguna proporció los de dit señor, quals penetrarà millor V. S. ab son elevat coneixement. Déu guarde a V. S. molts anys.

Guardiola, 26 de desembre de 1795.

Affecte servidor y vassall de V. S.

Feliph Ribera, batlle.

Molt I. S. Dn. Anton Duran y de Bastero.

V

1795, desembre, 27. Cabanabona.

Carta de Ramon Jou, rector de Cabanabona, a Anton de Duran i de Bastero, baró de Ribelles.

Cabanabona, desembre 27 de 95.

Molt venerat Sr. meu:

Señor: noticiós que sa señoria estava ab lo ànimo de presentar la rectoria de Ribelles, baronia de sa señoria, al més benemèrit se presentaria a son patrocini, me he determinat exposar mos mèrits devan dels ulls de sa señoria peraquè, vistos estos, se digne beneficiar-me ab la presentació del sobredit curat.

Lo pretendent és Ramon Jou, rector de Cabanabona, natural de la vila de Sanahüja, bisbat de Urgell, de edat coranta-un any. Ha estudiat tres anys de filosofia, tres anys de theologia escolàstica y tres anys de theologia moral en lo seminari tridentino de la Seu de Urgell, sen un dels col·legials de número de dit seminari tots estos nou anys de estudi, haont se ordenà de presbítero. Y luego después fou elegit cura pàrroco del poble de Ancerall, hont residí sis anys, y después fou promogut a la vicaria perpètua de Sant Julià de Lòria, Valls de Andorra, qual vicaria regentà dos anys. Y ara, set anys y sis mesos, que resideix en la rectoria de Cabanabona, baix la invocació de sant Joan Baptista, ha fet sis oposicions als beneficis vacants de aquest bisbat de Urgell.

Aquestos, Sr., són los mèrits del reverent Ramon Jou, rector de Cabanabona, que, confiat de la innata bondat de sa señoria, se los presenta, esperan los tindrà presents perquè, a vista de estos, púguia lograr la gràcia de dita rectoria de Ribelles, que Déu Sr. nostre lo·y primiarà, al que suplica felicite molts anys la vida de sa Sri[a].

Que besa la mà de S. Sri[a], Ramon Jou, rector de Cabanabona.

Apreciat Sr. Dn. Anton de Duran.

Barcelona, 2 janer 1796.

Molt Sr. meu: quédan en mon poder los mèrits que ab la sua affectíssima de 27 del passat se serveix enviar-me, y al pas que tinch molts empeños y molts pretendents, no deyxaré de tenir-o present quant pàssia a la elecció.

Celebro etc.

VI

1796, gener, 8. Lluçars.

Carta de Pere Jolonch, havent estat triat rector de Ribelles, a Anton de Duran i de Bastero, baró de Ribelles.

Llussàs, 8 janer de 96.

Molt il·lustre señor:

Molt Sr. meu y mon més apreciat dueño: ab molta turbació mesclada de contento acabo de llegir la apreciadíssima de V. S., vehent que la benignitat de V. S. se ha dignat aténdrer mos curts mèrits en la pretenció de la rectoria de Ribellas, per la qual me ha elegit V. S. Y si com conech lo molt deutor que quedo a V. S. encontràs termes ab què poder-o explicar quedaria menos defectuosa ma obligació. Dono a V. S. las més rendidas gràcias y espero poder-las-hi donar més cumplertas lo dia 14 o 15 del corrent, que, ajudant Déu y cessant las fortas plujas, tindré la honra de conèyxer y mostrar-me agrahït a V. S. y a tota la sua il·lustre família, a qui se dignarà V. S., ja des de ara, oferir mos respectes. Jo procuraré, en quant estiga de ma part, a cumplir las piadosas intencions de V. S., aplicant mon curt talén y forças per a procurar lo profit espiritual y temporal dels estimats vassalls de V. S. Y queda suspirant per poder-se sacrificar a las insinuacions de V. S. son més obligat capità y atent servidor, que besa la mà a V. S.

Pere Jolonch, rector.

M. I. S. Dn. Anton Duran y de Bastero.

VII

1796, gener, 9. Guardiola.

Carta de Joan Argelich, regidor de l'Ajuntament de Ribelles, a Anton de Duran i de Bastero, baró de Ribelles.

Gordiola y jener 9 de 96.

Mon venerat mi Sr. Dn. Anton: fins vuy, encontran-me en Guissona, no he rebut la de sa señoria de 19 del pasat y la del dia 6 de est la vay rébrer air. Y, vist lo contingut en ellas, li dich que no tínguie ningun temor de que lo Dtor. Jolonch tínguie ninguna pretenció en Madrit, pues jo ne estich sert. Encara que és veritat que dit Sr. à tingudes sas pretencions, no és de atmirar, però ara, avén-se sa sañoria dicnat nomenar-lo per rector de Ribelles, tota pretenció serà deixada, lo que ja li só partissipat. Y li·n done les gràcias y jo de ma part també les i dono, però no sé com donar-les-i. Y, aixís, ja que sa Sen[a] se à dicnat fer-me aqueixa gràcia, li suplico ab tota atenció que se les dónie sa Sen[a] mateix pues jo no só capàs de donar-les-i.

Sabrà sa Senª que tenim la collita molt ben preparada y avui està ploient, que penso que serà lo sentro de la collita, que és quant se m'hofereix, quedant en lo interin molt prompte per servir-lo. Déu lo guarde molts anys.

Tantes expresions a Dn. Francisco y Dtor. Blanch, y sa Sª se les pendrà a medida de son gust, de mi y de la Tecla, y tots nos alegram moltíssim que sa Seª àgie recobrat de la indisposissió que estave.

Besa la mà de sa Senª son affecte y segur servidor.

Joan Argelich.

VIII

Sense data [1795-1796]

Carta de l'Ajuntament de Ribelles a Anton de Duran i de Bastero, baró de Ribelles.

Molt il·lustre señor Dn. Anton de Duran y de Bastero, señor de la baronia de Ribellas.

Lo Ajuntament de batlle y regidors de la baronia de Ribellas, ab la més atenta veneració a V. S., expòsan que, luego que se presentà lo reverent Miquel Font, ecònomo, nombrat per lo il·lustríssim señor bisbe de Urgell per a regentar esta parròquia, lo reverent Joan Vilalta, vicari de la mateyxa, representà a dit señor ecònomo que, si era de son agrado, continuaria ell la vicaria fins a últims de juny de 1796, en què feneix lo any de sa conducció. A lo que respongué lo reverent ecònomo que li pareixia molt bé, en quant de ell dependia, lo que se li proposava, però que se li oferia algun reparo respecte dels gastos que se oferirían havent de donar la taula al vicari, com feia lo difunt rector. Y que, com lo Il·lm. Sr. Bisbe no li havia fet taxa de fruits, se exposava a pèrdrer lo que adelantàs per a dit efecte. Y, ayxís, que no podia condecendir menos que estés assegurat de V. S. que lo nou rector li abonaria los gastos que se oferéscan per lo manteniment del vicari.

V. S. ja veu lo trastorn tan gran que han de tenir los pobles de la Alsina y Vilalta si han de quedar ab una sola missa, y que precisament han de quedar molts sens ohir-la, especialment en lo ivern, que és tan curt lo dia y que per lo rigor del fret està gelat lo riu y no poden vells ni criaturas transitar. En esta lamentable situació havem pensat recórrer a la pietat de V. S., comfiats que los sentimens de amor que sempre havem experimentat de V. S. no nos deyxaran desconsolats en la present ocasió.

Al mateix temps, represéntan també los dits pobles que may millor que en esta ocasió poria posar-se en execució lo projecte de posar un vicari de fixa residència en lo poble de Vilalta, com sap V. S. que se havia proposat en anys passats.

De tot lo que esperam que V. S. nos donarà promta resposta, especialment en punt de poder continuar lo Sr. Vicari a servir-nos, que per la present és lo

punt més interessant. Tot lo que li suplicam rendidament y confiam lograr de la bondat de V. S. Déu lo guarde los anys de son agrado com li suplícan sos més obligats vassalls, que sa mà besen.

Per Felip Ribera, batlle, que no sab de escríurer, Joan Argelich. Per los demés regidors, que no saben de escríurer, Miquel Fornells, regidor.

SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

BUTLLETÍ BIBLIOGRÀFIC

Joan Requesens i Piquer

TEXTOS DEL RENAIXEMENT AL LLARG DE 30 ANYS
(un assaig)

A Irene, la meva esposa

«La tradició ha d'ésser un punt de partida cap a nous camins, però no una barrera que els tanqui. Qui vol fer via, no ha de guaitar massa enrere». Aquestes paraules les va publicar a Sâo Paulo el 1956 Jordi Rubió i Balaguer al final de l'article «L'ambient literari de la Catalunya del segle XVI». Hi recorda que la cultura catalana mirava aleshores més cap al passat que no endavant, «quan el món ja anava per altres camins» (Rubió 1964, p. 111). Que el món, avui, va també pels seus viaranys més aviat aliens al conreu d'un esperit semblant al del Renaixement europeu dels segles XV i XVI, no cal recalcar-ho ni amb veu baixa i celles altes. Tanmateix repetim-nos que anirem endavant des d'un endarrere conegut, estimat i meditat. Aquest butlletí es dedica als textos d'aquells temps reeditats en el present perquè ens puguin ésser una guia per a la nostra cultura, com un punt de partida cap a nous camins.

Límits del butlletí

Aquestes pàgines abracen dos temps entre dues dates i són els següents. Situem el Renaixement entre els anys 1474 i 1620 en el ben entès que, com tota periodització, aquesta té el seu punt d'arbitrarietat que llimem amb una proposta ja feta: la data del 1474 «correspon a la immediata postguerra de 1462-1472, coincideix amb la implantació de la impremta en l'àmbit català (edició del primer llibre en català, les *Obres o trobes en llaors de la Verge Maria*, València, 1474), canvi revolucionari en la vida cultural. La data límit de 1620 ha estat presa perquè inclou els escriptors que han tingut una formació encara en el segle anterior, nascuts com a màxim en la dècada dels setanta» (*Repertori* 1998, p. 8). El període cronològic del present el limitem entre els anys 1977 i 2008. Aquell, també dos després d'una altra guerra civil (només en part als territoris catalans) i subsegüent permanència d'un dictador damunt nostre, i també quan es cloïa solemnement el Congrés de Cultura Catalana. Aquest, el 2008, en el món de les lletres, és l'any d'un nou nom, medievalment sonor: Najat El Hachmi amb la novel·la *L'últim patriar-*

Arxiu de Textos Catalans Antics [Institut d'Estudis Catalans / Facultat de Teologia de Catalunya]
DOI: 10.2436/20.3000.01.30 Vol. 29 (2010), p. 953-1002

ca; sense oblidar el mil·lenari d'Olibà, elegit abat de Cuixà i de Ripoll. Pel que fa als autors ho són tots els nascuts a la Corona d'Aragó i els textos els escrits en llatí, català, castellà o altra llengua en algun cas puntual. Hem de confessar, ençà del propòsit inicial, que per dificultats diverses hi haurà l'absència general dels nascuts més a l'orient de l'illa de Cerdenya. Els límits dintre els quals s'ha de situar la selecció dels textos en el programa inicial són els següents. Tenim en compte les cartes, per una banda; per altra, els dietaris i llibres d'història. D'acord amb els gèneres literaris, hi disposem l'apartat dedicat a la poesia i al teatre. En el qualificat com a prosa hi seran incloses les obres restants de les quals no es fa distinció entre la temàtica religiosa i la secular, com sol decidir-se en altres ocasions. En aquest apartat de prosa hi acomunarem, amb tota la seva obra sigui del gènere literari que sigui, ultra algunes d'anònimes, un grupet d'autors que considerem de primera línia tot i que no únics, evidentment, en aquesta posició de preeminència. El gruix de la seva producció més les circumstàncies que han propiciat el seu retorn al present, expliquen que algun altre, malgrat el ressò del seu nom, no sigui esmentat aquí, lamentant-ne, evidentment, que no s'hagi reeditat encara. Tot aquest ventall o ampli conjunt, però, restarà limitat en les pàgines següents als epistolaris i a la prosa i d'aquí el pes que cal atribuir al mot «assaig» del títol. I encara: no formaran part de l'elenc les obres científiques, diguem d'astronomia i astrologia, alquímia i màgia; de medicina; lapidaris, herbaris, agricultura i cuina; matemàtiques i geometria; tractats de moneda i altres. La raó és simple: tot això i més —si bé solament en llengua catalana— es troba aplegat en la recerca del professor Lluís Cifuentes en una primera edició revisada i ampliada de fa quatre anys (CIFUENTES 2006). Tenim present també la diguem-ne prosa jurídica, des de les obres que comenten i glosen el Dret fins als documents que en testifiquen la vigència i aplicació. Ara bé, no han entrat ni en el primer disseny d'aquest butlletí de manera sistemàtica, com tampoc els documents mercantils. Una darrera observació acordada del tot al present és que farem referència a la digitalització d'algunes obres —normalment edicions pretèrites— que es poden llegir en pàgines webs.

Restaran també fora d'aquestes pàgines les obres de dos ciutadans de «nació catalana» —en expressió clàssica des d'aquells temps— que avui per avui encara no en són considerats per la totalitat dels estudiosos; bastants, respecte del primer, molt pocs del segon. Ens referim a Cristòfor Colom, el navegant i descobridor, i al bisbe en terres mexicanes, Bartomeu Casaus, conegut com a Bartolomé de Las Casas.[1]

1. Massa misteri al seu entorn descobreixen els que han sabut llegir la signatura que en llatí diu: «Fr barth^{meus} a E [?] Epo casaus» (reproduïda —d'on?— a BILBENY 2001, p. 161) i que curiosament deixa rastres en l'edició d'un nou text de B. Casaus adquirit no fa molts anys

Última precisió. Tota la bibliografia ha estat consultada i ara ja són ben nostres els errors que de segur s'hi hauran esmunyit. N'hi ha, tanmateix, una petita part que no ha estat possible de tenir a les mans: no els hem sabut trobar per les biblioteques públiques del Principat a través d'internet per després anar-hi. Per tant, aquests llibres o articles els marquem amb un asterisc i potser les dades tindran els propis errors més algun d'on els hàgim tret.

Deien els antics que *excusatio non petita, acusatio manifesta* i així deu ésser normalment i més davant d'un jutge. Ara, quan aquest ho és el lector i l'estudiós que s'aproparà a aquestes pàgines, toparà amb la mateixa cantarella: demanem disculpes per les badades i les errades assegurant que mai no ha estat la nostra pretensió la de fer el butlletí rodó i el més complet, no. Hi hem tendit des de la consciència de les pròpies mancances. Per això ens permetem demanar de fer els ulls grossos, si el disbarat no ho és massa, i acollirem la franca observació per fer-ne l'esmena en futura avinentesa.[2]

I. *Epistolaris*

Fou l'any de 1977 quan va aparèixer un epistolari (primer volum) del Renaixement. Es publicava després d'anys de relativa eixutesa investigadora i editora que de mica en mica s'ha mantingut i sobretot acrescut fins al present[3] —deixant a banda, ara, qualsevol mena de consideració. Apareixia a València sota la cura de Max Cahner, repartit en dos volums (*Epistolari* 1977-1978). Conté un breu estudi històric ric en dades i dates que encapçala les cartes les quals s'editen amb les corresponents notes aclaridores més la font de la publicació anterior i dispersa. La bandera de la seva presentació era precisament el fet de la seva arreplega des de fonts diverses i oferir-la com un llibre d'estudi i de divulgació. S'editava com una mostra temporal o d'època quan, anteriorment, les edicions s'havien fet sota el nom del personatge corresponent, des de la llunyana edició, per exemple, de 1889-1890 per Estanislau de

per la Biblioteca Nacional de Madrid i editat en facsímil, però sense dir-nos on s'ha trobat ni com ha arribat a la institució espanyola (*Conclusiones*).

2. De més a més, encara, és de justícia fer saber que en els encerts hi han de ser presents la paciència i col·laboració de la meva esposa i les aportacions impagables de la Dra. Eulàlia Miralles.

3. És aquesta una apreciació subjectiva, però que un cop escrita l'he trobada prou semblant a una altra: «Del 1976 ençà, Catalunya [i podem afegir-hi el País Valencià i l'Aragó] ha viscut un fenomen cultural que no sembla haver estat subratllat fins ara. Com si la normalització política fos una primavera després de les rigors d'un llarg hivern, les iniciatives culturals i més en concret les del cultiu de l'herència llegada dels passats han començat a florir i a granar arreu del Principat. Qui en necessités una prova, farà bé de fixar-se en la gama de procedències de les obres enviades a la redacció al final d'aquest volum»; ho manifestava el 1984 a l'ATCA/3, p. 301 el seu director, Josep Perarnau i Espelt.

K. Aguiló d'unes cartes de Pere Miquel Carbonell fins a una de sant Lluís Bertran a la seva mare publicada el 1961 per Lluís B. Lluch i Garín (veg. *Epistolari* 1977-1978, 1. p. 24).

De totes les aplegades per M. Cahner, en sobresurten pel major nombre, quinze, les dedicades a Estafania de Requesens, la qual s'ha convertit en aquests anys en la capdavantera en edició i estudi d'epistolaris. En efecte, el 1986, Maite Guisado publicava, en ordre cronològic de 1533 a 1540, cent-dues cartes que havia tramès a la seva mare (*Cartes* 1986). La curadora, en el pròleg, fa un repàs a la història de les protagonistes i al context de l'època més unes pàgines dedicades a la llengua i a les parcials edicions anteriors, la de Cahner esmentada i la del jesuïta Josep M. March (MARCH 1942). Aquest volum «pretén trencar el malefici de les edicions adulterades» (DURAN 1988-1989, p. 602), és a dir, la parcial feta per l'esmentat J. M. March que endemés d'eliminar fragments referits als embarassos d'Estefania en va treure altres que considerà reiteratius, retalls que passaren després a l'edició de M. Cahner. Llàstima, però, que M. Guisado, tot i la lloable feina feta, no ofereixi la referència exacta de cada carta ara ja entera i hagi restat editada més pel cantó de la divulgació que de l'estudi. Fruit d'una tesina, demanava el treball d'una tesi i és l'edició següent.

L'any de 2003 ha aparegut l'edició conjunta de les cartes de mare —Hipòlita Roís de Liori— i filla —Estefania de Requesens—, les adreçades entre elles dues o a terceres persones fins a un total de dues-centes vint-i-sis més altres vuit rebudes per Hipòlita Roís (*Epistolaris*, 2003). La curadora, n'Eulàlia de Ahumada Batlle, ens assabenta, tanmateix, que aquest no és tot l'epistolari relacionat amb les dues dones. D'Hipòlita Roís se'n conserven vuitanta-nou adreçades a la filla i són totes editades, les adreçades a d'altres sumen, en aquesta edició, seixanta-tres que han d'ésser restades de les set-centes vuitanta-quatre que va rebre. D'Estefania se'n conserven i editen les 123 adreçades a la mare més 14 a altres destinataris.

En l'espai, doncs, d'un quart de segle, l'espistolari d'Estefania de Requesens ha estat en primer lloc un tast d'història i de llengua, després una publicació divulgativa sense deixar d'ésser fidelment editada amb ortografia actual, per acabar en una estampació crítica. Tal volta aquesta progressió ens parla de la real situació que hem viscut i vivim com a cultura puix que les de llarga vida tranquil·la normalment solen tenir un procés invers: les edicions crítiques que donen pas a les divulgatives les quals, així, poden fer-se amb moltes més garanties.

El segon lloc quantitatiu en els dos volums de M. Cahner correspon, amb nou cartes, a la família valenciana dels Borja i d'ella n'és el llibre següent editat per Miquel Batllori (*De València* 1998). Se n'hi recullen seixanta-quatre, totes escrites per o adreçades a gent borgiana entre el 1493 —amb una primera del 1473— i el 1494 —amb altres dues finals del 1500 i 1502. Menys quatre, són inèdites. És una edició precedida d'un pròleg de Modest Prats i l'editor ens les lliura amb aquestes paraules: «el caràcter extra literari dels

texts i llur vàlua ultralingüística han condicionat llur presentació en aquesta tria de lectura agradosa i divulgativa, sense greu menyscapte del valor filològic i històric que continuen mantenint, malgrat la lleu modernització que ens ha semblat escaient d'introduir-hi» (*De València* 1998, p. 35-36).

La darrera aportació borgiana, de primer ordre des del punts de vista religiós i polític, és la publicació documental i també epistolar prèvia al naixement del quart Duc de Gandia, Francesc de Borja, i els seus primers quaranta anys de vida (període entre el 1478 i 1551) que completen els cinc volums precedents dels *Monumenta Borgia* (*Borgia* 2003). Hom prou sap que per a una completa visió epistolar, millor és conèixer també la correspondència rebuda. D'aquesta i en relació a Francesc de Borja, ja jesuïta, el 1997 E. García Hernán publicà quatre cartes manuscrites de l'arquebisbe de València Joan de Ribera dels anys 1569 i 1570 i dues, en còpia, d'aquell a aquest (BORJA 1997) tretes de l'Archivium Romanum Societatis Iesu.

D'entre les cartes editades per M. Cahner en els dos volums, una d'elles i amb transcripció no adaptada a l'ortografia actual —és una súplica dels estudiants d'arts de Barcelona al Conseller en Cap, de vers 1541— ha estat inclosa a (*Renaixement* 1996, p. 81-82).

Una carta, la següent, va més enllà del simple condol que transmet perquè també és un text de reflexió cristiana sobre «la brevetat de la vida, la vanitat dels béns i dels honors mundans, la incertesa de la mort, la imminència del judici, seguit d'un premi o d'un càstig eterns» com la presenta el seu editor el benedictí Dom Cebrià Baraut. La va escriure entre el 1483-1484 l'aleshores ermità a Montserrat Bernat Boïl adreçada al comte de Prades per la mort del castellà d'Amposta (BOÏL 1990).

Una altra, esparsa, tot i que no en edició original, és la traducció catalana del llatí de la tramesa per Pere Joan Oliver, des de València el primer de setembre del 1528 (?), a Alfonso de Valdés (*Renaixement* 1996, p. 82-84). La traducció, de Martí Duran, és feta a partir d'una edició de 1875.

De l'any 1992 és el volum de cartes d'un diplomàtic, Joan Francesc Rossell, que el Consell de Cent barceloní envià a la cort de les Espanyes (ROSSELL 1992). Són quaranta-quatre conservades a l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona.

Un altre plec s'ha editat d'epístoles renaixentistes que si no és de cap natiu catalanoaragonès, pot ésser útil cronològicament i per a fornir dades d'història eclesiàstica montserratina de finals del s. XVI. Es tracta de trenta-quatre cartes de l'abat montserratí Andrés de San Román adreçades al mercader castellà Simón Ruiz Envito i localitzades a l'Archivo Histórico Provincial y Universitario de Valladolid. S'editen amb l'estalvi dels encapçalaments i acomiadaments, fórmules repetitives, i de les numerades del 5 al 10 només se'n dóna un resum del contingut (SAN ROMÁN 1998).

Dues altres cartes de certa rellevància per a la història de la ciutat de València i específicament per al seu convent de frares Predicadors. Són les adreçades al Provincial, fra Pere Joan Pol, el 21 de juny de 1528 pels Jurats

de la ciutat; bella carta en valencià treta de l'obra de J. Teixidor, *Necrologio del Real Convento de Predicadores de Valencia*, Ms 4 p. 203 de la Biblioteca Universitària de València, l'una. L'altra, també en valenciana prosa, els Jurats de la ciutat l'adrecen a la Reina (Isabel de Portugal aleshores governadora en absència de Carles I) demanant el redreçament de la situació en què es troben els dominicans natius expulsats del convent pel visitador Domingo de Montemayor, vingut de Castella contra disposicions papals per Breus del 28 d'agost i 8 de setembre de 1527; aquesta carta és datada el 31 d'octubre de 1531, treta igualment del Ms 4 p. 214 (JURATS 1981).

Encara per bancals d'història eclesiàstica i general, han estat publicades dues cartes provinents dels papers de Jeroni Pujades. Són del 1620. Una és de l'abat del monestir de Santa Maria de Lavaix, Bernat Massip, en el text de la qual «es limita a desitjar que el seu subordinat hagi fet la feina d'informar-lo i li recorda la importància de les mines d'alcofoll que tenen a tocar de l'abadiat» (MIRALLES 2007, p. 123). El «subordinat», Bartomeu Clua, féu la feina «en cinc folis [...], escriu una petita història del monestir que inclou l'acta de consagració de l'església, documenta el pas de cenobi benedictí a canonges regulars i a cistercencs, explica com funciona l'elecció de l'abat [...] detalla els beneficis eclesiàstics i temporals», etc. (Ibidem); i amb aquestes dues cartes (CLUA- MASSIP 2007), ara, arribem a la ratlla del període fixat aquí.

Sense cap relació amb els epistolaris ressenyats, però sí per la forma literària epistolar, podem consignar la publicació de tres cartes d'un debat sobre tema amorós contingudes en el Ms 92-6-7 foli CCCCLXXXXVI de la Biblioteca Universitària de València (*Debat* 1977). Per semblant motiu, el text següent —tot i que potser caldria catalogar-lo, com l'anterior, en l'apartat de la prosa. Es tracta d'unes fictícies cartes renaixentistes editades per Eulàlia Duran a la revista *Espill*, també els anys 80 ja passats (PONT 1982), reproduït a (*Renaixement* 1996, p. 214-222) i l'edició posterior amb noves precisions filològiques (PONT 2004). Són epístoles literàries d'un anomenat autor mallorquí, Dionís Pont, de qui ningú n'ha trobat rastres. Són quatre cartes entre marit i muller, dues i dues, amb el parlar popular de l'Horta de València. Foren impreses a finals del XVI o primer quart del XVII i fins ara havien restat oblidades. Després de l'estudi inicial són transcrites críticament a partir de tres exemplars impresos coneguts. Casualment, l'any següent J. Romeu i Figueres també les publicava, si bé a partir d'una sola font i incompleta, un plec solt conservat al British Museum (*Quatre* 1983).

II. *Prosa*

Isabel de Villena (1430-1490)

L'obra d'Isabel de Villena, la seva *Vita Christi*, publicada el 1492 ha continuat present en el món cultural, però sense arribar encara a l'edició crítica i

contextualitzada; «aquesta llacuna espero que quedi esmenada el més aviat possible, en aparèixer la que estic preparant, des de fa anys, ja a punt d'anar a la premsa» (HAUF 1990, p. 325). Cert és que una selecció escollida pel professor Albert Hauf aparegué a Barcelona (VILLENA 1995) i, a més a més, ha prologat l'edició digitalitzada a internet de l'exemplar facsímil de 1980 que correspon a la valenciana de 1497 de Lope de Roqua. Per altra banda existeix una edició facsímil estampada (VILLENA 1980) i Josep Almiñana n'ha fet la transcripció en dos volums. El primer conté un estudi introductori i els cent dos primers capítols (VILLENA 1992a); el segon, els restants (VILLENA 1992b). A partir de l'any 2002 existeix a internet la «Biblioteca Valenciana Digital (BIVALDI)», creada per la Generalitat de València «a fi d'aconseguir la màxima difusió del ric patrimoni bibliogràfic valencià» (web). Hi ha consultable l'edició de 1497. Amb intenció divulgativa se'n va editar els anys vuitanta una selecció des d'una òptica diguem-ne femenina (VILLENA 1987).

Joan Roís de Corella (1433-1497)

Joan Roís de Corella és l'escriptor que trobem a cavall del 1474: abans havia escrit i ho féu després. Ara bé, no tota la seva obra es pot datar i molta no s'estampà mai en vida seva ni en els anys posteriors a la seva mort. Prescindint, per tant, del detall de l'escriptura quan es desconeix i tenint present el conegut, esmentem les edicions aparegudes aquests anys. La primera pot ésser la reedició de l'*Obra profana* feta per Jordi Carbonell el 1973 (ROÍS DE CORELLA 1983). Cal tenir present que la majoria de reedicions segueixen la primera moderna de Miquel i Planas feta el 1913 a partir del conegut com a manuscrit, o cançoner, de Maians —Ms 728 (signatura antiga 88-4-19) de la Biblioteca Universitària de València— (veg. MARTOS 1999), llevat de les troballes posteriors com ho són, en el treball de J. Carbonell, les dues estances i la prosa «Lletra consolatòria» del Ms R 14.17, del Trinity College de Cambridge.

L'any següent Josep Almiñana Vallés editava en facsímil i transcripció el manuscrit Maians (ROÍS DE CORELLA 1984a i 1985a).

Tot i que les proses mitològiques foren escrites abans del 1460 —enllà del 1474 fixat aquí—, segons la plausible proposta de Stefano M. Cingolani (CINGOLANI 1997, p. 69-70 i 1998, p. 55-84), no cal deixar-les de banda, pensem. Recordat aquest detall podem aportar l'edició crítica feta pel professor Francisco Rico de la *Tragèdia de Caldesa* a partir del text enclòs al *Jardinet d'orats*, Ms 151, fol 84-87*v* de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona (veg. TURRÓ 1996) més el Ms R 2804, fols. 37*v*-40 procedent del fons Maians de la Biblioteca Universitària de València (ROÍS DE CORELLA 1984b). En edició divulgativa n'existeix una altra editada a Gandia el 1997, «Acabat d'imprimir el dia 6 d'ctubre, data del cinc-cents aniversari de la mort de Roís de Corella», detalla la penúltima pàgina (ROÍS DE CORELLA 1997).

La professora Lola Badia publicava críticament, a partir de l'esmentat Ms de Cambridge, *Plant doloros de la reyna Ecuba...* (ROIS DE CORELLA 1991). Tomàs Martínez segueix «a grans trets aquella metodologia que proposa Badia 1991 per justificar la tria de C [Ms de Cambridge] enfront del manuscrit de la biblioteca Mayans [*sic*]» per editar la prosa *Triümfo de les dones* (ROÍS DE CORELLA 1996).

L'edició crítica de totes les proses mitològiques arriba a l'inici del present segle per obra de Josep Lluís Martos (ROÍS DE CORELLA 2001).

De l'obra religiosa, l'any 1985 ens aportava l'edició del *Psalteri* de les mans de Joan A. López Quiles i Vicent Ribes i Palmero (ROÍS DE CORELLA 1985b). I deu anys després la transcripció a partir de l'incunable de 1488 de l'*Obra del reverent mestre Corella e vesió que véu a la porta de la Senyora nostra de Gràcia*, text que forma part de la literatura purissimera de finals del s. XV: Corella defensa el privilegi marià amb la seva bella prosa (ROÍS DE CORELLA 1995).

I el 2002 l'edició crítica de l'*Oració de la sacratíssima verge Maria tenint son Fill Déu Jesús en la falda devallat de la creu* (ROÍS DE CORELLA 2002).

Amb la reproducció del Ms de Maians i del Cançoner del Marquès de Barberà, l'obra completa pot llegir-se a internet amb una presentació de Stefano M. Cingolani (BVJLV).

Jeroni Pau (? - 1497)

A partir d'una tesi doctoral de la professora Mariàngela Vilallonga sota la direcció de Francisco Rico, ha estat publicada l'obra completa de l'humanista català Jeroni Pau. És una edició crítica del text llatí precedida del corresponent estudi i acompanyada de la traducció catalana. S'ha repartit en dos volums, en el primer dels quals (PAU 1986a), ultra l'estudi introductori, hi consten les obres següents: *De fluminibus et montibus hispaniarum libellus* (p. 206), text que ja era escrit el 1475, primera data coneguda d'aquesta obra primera i, per tant, de l'endemà que hagués arribat la impremta a terres catalanes; *De priscis Hispaniae episcopatibus et eorum terminis* (p. 258); *Ex itinerario Antonini et Theodosii* (p. 266); *Excerpta a provinciali antiquo Ecclesiae Romanae de episcopatibus Hispaniae* (p. 186) i *Barcino* (p. 290). Les restants obres al segon volum (PAU 1986b), la prosa (p. 6-93) i la poètica (p. 95-213), seguides d'apèndixs on hi ha reproduïdes només en llengua llatina tres antigues biografies de J. Pau i catorze epístoles. Algunes de les obres de Pau es poden llegir també a SHBD.

Joan Baptista Anyés (1480-1553)

De l'obra de Joan Baptista Anyés en tenim avui una bona part gràcies a les edicions d'aquests darrers anys. Fou la primera la corresponent a l'escrita en llengua catalana (ANYÉS 1987). Conté *La vida de sant Julià, màrtyr, y de santa*

Basilyssa, verge; *La vida dels gloriosos sant Abdon y Senén e La vida del gloriós sant Ponç*. En llengua llatina i versió catalana, Martí Duran i Mateu ens ha donat l'edició de les *Apologia in defensionem virorum illustrium...* que foren estampades a València el 1543 (ANYÉS 2001), data claríssima en el text imprès original i sabuda, però que en la portada i cobertes d'aquesta edició s'ha convertit en 1545; allò que passa *aliquando*. A la «Introducció», la Dra. E. Duran fa un repàs de la biografia de l'escriptor i dóna notícia de tota la seva obra, la inèdita i l'estampada amb anterioritat a la present, i detalla les característiques de les *Apologies*. El text llatí i català són acarats en pàgines parelles i senars. A més, sota l'epígraf general de «vària» s'apleguen una obra en defensa dels neòfits agarens; una elegia dedicada a l'arquebisbe de València, Jordi d'Àustria; el *Col·loqui de Pasquí i Gonari* amb dedicatòria inicial, una elegia intercalada, una segona dedicatòria doble i el text. Finalment, un conjunt de quinze elegies a la mort de diversos personantges, com dues a Joan Lluís Vives, una al seu germà, altra a la seva mare, etc. i una darrera per a qui tingui por de la mort. El volum aporta també les «marginalia» del text d'Anyés en versió llatina i catalana. D'Anyés es pot llegir l'edició primera de l'*Apologia in defensionem virorum illustrium...* a internet (BIVALDI). Un altre dels seus escrits, ègogla nadalenca: *Egloga in Natiuitate Christi*, ha estat estudiada i editada amb traducció castellana paral·lela. És la transcripció de l'edició feta a València per Joan Jofré el 1527 i es localitza en la revista de l'Institut d'Études Hispaniques de la Universitat II Lo Miralh (Le Mirail) de Tolosa de Llenguadoc (ANYÉS 1996) i SHBD.

Joan Lluís Vives i Marc (1493/4-1540)

La sort en la recuperació de l'obra de Joan Lluís Vives i Marc ha anat i va a pas de tortuga. En l'any de 1998 encara s'escrivien ratlles com les següents: «Un problema scottante dello studio dell'umanesimo rinascimentale è sempre la mancanza di edizioni critiche, anche dei testi piú importanti. Un esempio clamoroso di questa situazione deplorevole ci offrono appunto gli scritti di J. L. Vives. Da tanti anni monografie e traduzioni delle sue opere si succedono senza tregua, ma tutte o quasi poggiano sull'edizione settecentesca dei *Opera Omnia* curata dal Maiansio, vuol dire sulla sabbia [...] Più di dieci anni fa ho attirato l'attenzione degli eruditi su questa situazione deplorevole e non del tutto scientifica, e ho lanciato un appello per lavorare inanzitutto ad una edizione critica» (IJSEWIJN 1998, p. 55). Passats deu anys més, vint des de la crida inicial, alguna passa s'ha fet i la més sòlida va al davant. El 1979 apareixien les dues primeres edicions crítiques: *In pseudodialecticos* a les ciutats dels Països Baixos Dordrecht (VIVES 1979a)* i Leiden (VIVES 1979b). Per a sort de tothom aquestes i la majoria fetes en aquelles terres, però lluny de la natal de Vives, per a vergonya nostra, sigui dit de passada.

L'any 1987, doncs, a partir d'una idea del professor Jozef Ijsewijn, sota la presidència de Constant Matheeussen, de Brussel·les, i dels professors De

Schepper, també de Brussel·les, E. V. George (Texas) i C. Fantazzi (Canadà), es creà un Comitè Internacional per a l'edició crítica i versió anglesa d'unes *Selected Works of J. L. Vives*, que assumeix la mateixa editorial de Leiden, E. J. Brill. «Els primers resultats d'aquest projecte ens permeten llegir textos establerts filològicament, conèixer la formació humanística de l'autor gràcies a l'*apparatus fontium* i ser conscients de les diverses transformacions que Vives anava incorporant als seus escrits» (SOLERVICENS 1997, p. 36). L'esforç, per tant, de curadors i editors belgues, canadencs i dels Estats Units d'Amèrica oferien el primer volum d'aquesta selecció, *De initiis sectis et laudibus philosophiae. Veritas fucata. Anima senis. Pompeius fugiens* (VIVES 1987). I ara cal dir que ens alegrem que hagi estat en el país que Vives escollí com a segona pàtria i felicitem i augurem continuïtat a l'empresa, la qual, fins avui, ha lliurat ja vuit volums. El II, *Declamationes Sullanae, I and II* (VIVES 1989a) i el III, *De conscribendis epistolis* (VIVES 1989b); el volum IV, *De subventione pauperum* (Vives 2002a); el V, *Epistola Forti. Vita Ioannis Dullardi. Christi triumphus. Ovatio Mariae Clipeus Christi. Praelectio in Quartum Rhetoricarum ad Herennium. Praelectio in Convivia Philelphi* (VIVES 1991); el VI, *De institutione feminae christianae. Liber primus* (VIVES 1996); el VII, *De institutione feminae christianae. Liber secundus & tertius* (VIVES 1998a) i el VIII, *De officio mariti* (VIVES 2006). Finalment, en aquest conjunt hi entra l'edició del comentari que féu Vives al célebre *Somni d'Escipió* ciceronià (VIVES 1989c)*, un volum que imprevista circumstància no me l'ha deixat veure tot i ésser prou a mà.

L'obra *De institutione feminae christianae* pot llegir-se en la reproducció facsímil de l'edició de Basilea de 1538 per internet (BVJLV).

Pel que fa a les cartes que de Vives han arribat als nostres dies, un dels conjunts més interessant i de llarga història és el contingut en tres lligalls de documents del jurista flamenc Franciscus Cranevelt, el tercer dels quals fou posat a subhasta el 1989 (IJSEWIJN 1998, p. 63). En aquest conjunt hi ha trenta cartes escrites per Vives i una que Cranevelt no diu a qui l'adreça i podria, segons l'editor, ésser-li dirigida. Són del període que va del 6 de març de 1520 al 20 de maig de 1522. Amb les restants, han estat publicades acuradament tot i ésser en una «preliminary edition» (*Litterae* 1992-1995).[4]

No és aquest el lloc de la ressenya ni de la crítica, però ens permetem una observació. En general, quan aquestes edicions esmenten el nom de pila de Vives continuen castellanitzant-ne la grafia, detall del qual no se'n separa tampoc l'edició valenciana, *Opera Omnia*, que esmentarem aviat. Igualment, qui sempre editava el seu nom amb un «valentini» afegit i lluminós, no sol considerar-se'l un autor valencià o de la Corona d'Aragó, sinó més sovint un autor

4. Amb més exactitud el lector les trobarà segons la numeració següent –en quatre blocs corresponents als quatre volums: a) 1-3, 79, 12, 15-17, 20, 26; b) 38, 47, 55; c) 61, 65-67 (en llengua grega), 69, 71, 73, 79, 85; d) 86-87, 91, 96, 102 i 111 més la probable de Cranevelt a Vives, la 99.

espanyol (reducció d'hispànic). La tradició fagocitària espanyola continua essent desconeguda o descurada entre estudiosos d'arreu, la qual cosa enterboleix una contextualització més exacta en el temps, en l'àmbit geogràfic i, com a conseqüència, culturalment. Si ara hem de parlar de l'aquí, elogiarem les traduccions vivencianes que aquests darrers anys ha patrocinat l'Ajuntament de València, però dol que l'autoodi només permeti fer-ho en llengua castellana, per no pensar en la mateixa passió sense el prefix. Val a dir, contràriament, que des del Principat s'han fet darrerament unes quantes traduccions al català. La primerenca conté «Introducció a la saviesa», «La guarda de l'ànima», «Comentari al parenostre» i «Meditacions sobre els set salms penitencials» (VIVES 1992b). La segona és l'estampació de l'edició crítica del *De subventione pauperum* feta per C. Fantazzi i C. Matheeussen, (VIVES 2002), més la versió catalana i edició general per Joan Tello. És un llibre de bell format, enriquit amb el text introductori del professor Fantazzi, un molt bon resum biogràfic de Vives a càrrec del professor Josep E. Rubio de València més el conjunt de notes complementàries al text i els apèndixs d'enriquiment de dades (VIVES 2009). Esperarem amb candeletes que l'editorial responsable, Llibres de l'Índex, imprimeixi els següents llibres ja anunciats: *In pseudodialecticos* i *De ratione studii puerilis*. La tercera ho ha estat per partida doble. Conjuntament amb *De dignitate hominis* de Pico della Mirandola s'ha publicat la traducció catalana de la *Fabula de homine* el 2008 (VIVES 2008) que s'afegeix a la traduïda dotze anys abans (*Renaixement* 1996, p. 44-50). En aquest volum de 1996 i amb traducció igualment de Martí Duran, també hi ha les versions catalanes de la *Praelectio in Convivium Philelphi* (*Renaixement* 1996, p. 53-57), feta aquesta a partir de l'edició crítica de Jozef Ijsewijn (VIVES 1991), la introducció *In Georgica Virgilii* (p. 65-77) i un fragment de l'obra *De institutione foeminae christianae* (p. 142-147).

Paral·lelament a les edicions crítiques i ja citades que publica l'editorial Brill de Leiden, a València s'ha iniciat la més ambiciosa de les *Opera Omnia* per la qual cosa la nostra joia és més plena i els auguris perquè arribi a bon port són també més acrescuts. El lliurament inicial ha estat els comentaris de Vives a l'obra *De Civitate Dei* d'Agustí d'Hipona. Un primer volum és d'estudis introductoris (VIVIS, diversos 1992) —tot i presentar-se amb la xifra «I» com si ja fos text de Vives. El mateix any eixia, com a «II», el text corresponent als cinc primers llibres del *Commentarii...* (VIVIS 1992a). Els volums següents són: per als llibres sisè al tretzè (VIVIS 1993); per als catorzè al dissetè (VIVIS)* i els restants en el V volum (VIVIS 2004). L'amplitud de l'empresa no pot amagar-se: a València, el 2000, s'ha editat la traducció castellana d'aquests Comentaris, feta per Rafael Cabrera Petit, si bé no l'hem vista (VIVES 2000)*.

Arran de l'aniversari de 1992 aparegué una preciosa edició facsímil amb traducció castellana en volum paral·lel patrocinada per l'Ajuntament de València i la Universitat de Salamanca. Es tracta de l'edició *princeps* dels textos encapçalats pel *De Europae dissidiis*, treta de l'exemplar conservat a la Universitat castellana esmentada i certificat notarialment cadascun dels tres mil exemplars impresos (VIVIS 1992c). També la *princeps* del *De anima et vita*

(VIVIS 1992d), mil tres-cents igualment autenticats per un notari. L'exemplar reproduït correspon al volum llegat testamentalment, segons una etiqueta enganxada a la portada, per «Vicentius Blasco Academiae Valentinae Rector perpetuus» a la Universitat de València.

No es pot negligir l'edició d'una extensa selecció de fragments presentats en llatí i en versió catalana —el recull antològic més extens mai no fet en nostra llengua!— per J. Corell, J. Pérez Durà, M. Coronel, I. Roca, F. Grau, J. Beltran, X. Gómez i A. Viñas, publicats en ocasió de l'aniversari de 1992 per la Universitat de València i que honora els seus promotors i tota la institució docent valentina (VIVES 1992e).

A més a més, la Universitat de Granada ha publicat, amb traducció castellana paral·lela, l'edició crítica del *De ratione dicendi* (VIVES 2002b). I cal deixar constància, també, de l'edició facsímil d'aquesta obra segons l'edició de Gregori Maians (VIVES 1998b).

Una, en aparença, troballa d'aquests darrers anys ha estat la de dues cartes que Vives va adreçar al duc tercer de Gandia Joan de Borja, però no ho és ben bé. A (*Borgia* 2003) s'ha editat traduïda, pàgines 153-155, la carta pròleg, dedicatòria o «praefatio» (així es llegeix en l'edició maiansiana) que encapçala el *De oficio mariti*, «ad Illustriss. D. Joannem Borgiam, Gandiae Ducem»; l'altra, pàgines 275-276, és la reproducció de la datada el 6 de setembre de 1535 i redactada en castellà que s'ha tret de l'estampació que va fer-ne el 1902 Adolfo Bonilla y San Martín. N'he pogut consultar la segona edició (BONILLA 1929) i, efectivament, hi és i remet com a font a la *Revista Histórica Latina*, núm. 1 (1º Mayo 1874), págs. 26-27. En efecte, aquest número publica «Una carta de Luís Vives al Duque de Gandía» signat per P. y F, lletres que deuen correspondre al fundador i un dels directors de la revista, exactament al gallec Carlos Ramón Fort y Pazos. En nota es diu: «La carta original que reproducimos obra en poder de uno de los directores de la Revista: fue hallada por casual fortuna entre los papeles que existían en poder de un profesor de instrucción primaria, residente en Madrid, nieto de un rey de armas de Carlos IV, quedando salvado de este modo como un precioso tesoro» (p. 27). A quatre pàgines més endavant es llegeix: «La reproducción exacta del precioso autógrafo del célebre humanista D. Luís Vives, que á este número acompañamos, la debemos al celo é inteligencia del joven artista litógrafo D. Juan Serra y Pausas, que tan dignamente se distingue por los estudios y esperimentos que sobre esta materia tiene realizados. F. M.» (p. 31). A través d'internet es pot accedir a la reproducció fotogràfica d'aquesta revista, però la carta no hi és i s'entén llegint bé el text: «á que este número acompaña», això és, deuria ésser en un full a part. Ve a tomb tota aquesta exposició, pensem, per deixar constància que encara resta feina d'investigació, i de sort!, entorn de Vives. Es podrà retrobar algun dia l'original, o potser còpia, d'aquesta carta?

Hi ha una darrera qüestió apareguda aquests últims anys a l'entorn de l'obra de Vives i tal volta no serà sobrer dir-ne uns pocs mots. És el treball d'investigació de Francisco Calero Calero que porta a considerar com a textos

vivians unes obres clàssiques de llengua castellana que fins avui passaven per anònimes o atribuïdes a un altre autor. Aquest estudiós defensa que ho són el *Diálogo de Mercurio y Carón*, el *Diálogo de las cosas acaecidas en Roma*, el *Diálogo de la lengua* i *El Lazarillo de Tormes*. L'ATCA 28, en donar la notícia bibliogràfica referida a aquest darrer llibre hi afegeix secundàriament aquesta observació: «caldrà esperar a veure què hi diuen la crítica i els crítics» (p. 853).[5] Doncs bé, al llistat cal afegir-hi encara una altra obra que tot i ésser editada el 2009, no ens estem de tenir present. L'editorial B.A.C. de Madrid ha estampat sota l'autoritat de J. L. Vives el *Diálogo de doctrina christiana* fins ara atribuït al castellà Juan de Valdés —i del qual, per cert, n'hi ha una versió catalana (VALDÉS 1994). F. Calero juntament amb Marco Antonio Coronel Ramos en són els responsables (VIVES 2009x). Omplen més de 400 pàgines amb l'estudi introductori, part de les quals són dedicades a l'argumentació demostrativa de la paternitat viviana de l'obra i es fonamenten —entre altres proves— en la comparació de les traduccions fetes per Valdés i Vives dels capítols 5, 6 i 7 de l'*Evangeli de Mateu*. La confrontació ofereix certament una raó de pes amb altres dades sumables provinents de l'estudi més detingut que hi ha dedicat en un article el mateix M. A. Coronel (CORONEL 2007). Deixem per tant al temps dels entesos la definitiva sentència.

On per les dades aportades per altres pensem que segurament hi ha correspondència de Vives, o informació relacionada, és en les dues obres següents, a partir de la informació de la Bibliothèque Nationale de France (*Cranevelt* 1990a)* i (*Cranevelt* 1997c)*. I de la Bibliothèque Royale de Belgique (*Cranevelt* 1990b)*.

Lluís del Milà i Eixarc (ca. 1500-1561)

La diversament estudiada obra de Lluís Milà ha vist, finalment, una moderna estampació just a l'inici del present segle XXI. «No pretén ser una edició crítica, atès que això excediria els límits de la col·lecció on s'encabeix. No obstant això, hem volgut que la transcripció reflectís fidelment el text de l'edició original, tot i que hem aplicat els criteris filològics a l'ús en cadascuna de les llengües en què apareix escrit el text del valencià de Milà» (MILÀ 2001, I, p. 173). Així s'expressen els curadors Vicent Josep Escartí i Antoni Tordera. Val a dir que som davant d'una estampació de dos volums en estoig i bellament impresos. El I conté l'estudi introductori i criteris de transcripció

5. I es girarà feina als crítics perquè del mateix any de la proposta del professor Calero (CALERO 2006), Roland Labarre la fa per atribuir-lo, deixant de banda fray Juan de Ortega, Diego Hurtado de Mendoza, Juan de Valdés, Sebastián de Horozco i Hernán Núñez, al burgalès protestant de religió Francisco de Encinas, puix al seu parer «apparaisse à bon droit comme l'auteur le plus probable du *Lazarillo de Tormes*» (LABARRE 2006). Darrerament, la Dra. Rosa Navarro Durán l'atribueix a Alfonso de Valdés.

més el text d'*El Cortesano*. Han tingut com a font l'exemplar R-12933 conservat a la Biblioteca Nacional de Madrid. El II és una reproducció facsímil de l'estampat a València el 1561 per Joan de Arcos, és a dir la *princeps*. En honor de tota rectitud, si en comentar les edicions valencianes actuals de J. L. Vives hem lamentat la quasi inexistència de versions catalanes eixides al sud de la Sénia, ara podem escriure que aquesta ho és de manera modèlica, això és, tenim una edició feta en català en terra culturalment catalana d'un text original bilingüe, castellà i valencià. Felicitem els responsables d'aquesta decisió normal perquè és normal i esperem seguidors coratjosos per aquest camí.

L'any 1982 aparegué una edició facsímil, fins en el tamany (a les cobertes de 110 × 81 mm), de l'edició de 1535 del *Libro de motes de damas y caualleros intitulado el juego de mandar, compuesto por Luys Milan, dirigido a las damas* (MILÀ 1982). I el 2004, amb Dipòsit Legal de 2005, de nou a València i també en facsímil de contingut i tamany. És feta, aquesta, a partir de l'únic exemplar conegut de la *princeps* que es troba avui dia a la Biblioteca Nacional de Madrid, R-7271. Edició de tres mil exemplars venals autentificats notarialment (MILÀ 2004). D'aquest exemplar únic conservat a Madrid també n'hi ha una edició regulada en la puntuació, accentuació i majúscules, sota la responsabilitat d'Alberto Noguera a l'adreça d'internet de la nota.[6]

I dos anys després ha estat publicada a Santiago de Compostela l'edició crítica feta, evidentment, a partir de l'exemplar ara madrileny. Es constata la mancança de dos fulls i altres errades curioses de la primera edició, és presentada l'actual, editada entre les pàgines 41 i 88 i seguida de l'aparat de variants i d'extens comentari (MILÀ 2006). L'avala el «VIII Premio "Damaso Alonso" de investigación filolóxica» creat per la Universitat compostel·lana, l'Ajuntament de la ciutat i l'editorial del periòdic *La voz de Galícia*.

Miquel Servet (1511-1553)

De l'aragonès Miguel Serveto Conesa, de Vilanova de Xixena, conegut en català com a Miquel Servet, que essent alumne barceloní entrà al servei del confessor de l'emperador Carles V, ja tenim la seva obra en impressió moderna. Molts anys han hagut de passar perquè arribés a ésser fàcilment assequible. L'editorial aragonesa Larumbe ha publicat l'obra completa, en llatí i castellà, en els primers anys del segle on passem (SERVET 2004, 2005a, 2005b, 2006) amb el suport de tres institucions culturals aragoneses més el Departament de Cultura del Gobierno de Aragón. Són cinc volums, tot i que el primer cal comptar-lo a part perquè conté una biografia i un conjunt de documents, tots relacionats amb Servet, evidentment (SERVET 2003). Cal fer

6. http://parnaseo.uv.es//Lemir/Textos/Motes/librodemotes.html.

notar que les edicions llatines poden considerar-se crítiques, menys la corresponent al text de *Christianismi restitutio* puix que en reproducció facsímil només es dóna l'estampació *princeps* de 1553 a partir de l'original conservat a la Nationalbibliothek austríaca de Viena.

A més del castellà, en una altra de les llengües de la Corona catalanoaragonesa, tenim en català la versió de *Dels errors sobre la Trinitat* (SERVET 1999).

Antoni Agostí i Albanell (1517-1586)

De l'aragonès Antoni Agostí i Albanell (veg. DURAN 1993) que fou bisbe d'Alifano (Regne de Nàpols) i de Lleida i morí arquebisbe de Tarragona, cal iniciar-ne l'esment d'obres editades, per una de les que més signifiquen la seva autoritat d'humanista, el catàleg de la seva biblioteca que pogué veure pràcticament enllestit abans de morir, *Aeternae memoriae viri... Bibliothecae*, imprès el 1587. Se'n conserva un únic exemplar a la BMLE i se n'ha fet l'estudi i edició (AGOSTÍ 2007a).

Abans de prosseguir, però, una observació lingüística aplicada al cognom del fill de qui fou vicecanceller de la corona catalanoragonesa i nét del regent del Consell d'Aragó, Jeroni Albanell, ciutadà barceloní. El seu epistolari mostra que solia signar o escriure el seu nom i cognom primer segons la llengua del moment. Així tenim Antonius Augustinus, Antonio Agustín i Antonio Agostino, fet que permet no estranyar-se de trobar la grafia Agostí en català, adaptada com ho ha fet en el llatí, castellà i italià, i acordada a una grafia d'aquell temps. Així, doncs, en la seva mateixa tradició s'escau aquí d'escriure Antoni Agostí i Albanell, variant que es troba en escrits de la seva mà i en d'altres de rebuts en llengua catalana, com ho mostren els testimonis reportats, per exemple a (DURAN 2004, p. 420).

En els anys 1979-1980 van aparèixer reimpreses les primeres obres o textos del període que ressenyem. A. Agostí publicava a Tarragona el 1579 *De nominibus propiis tuo Pandectou Florentini cum A. Augustini Archiepiscopi Tarraconensis notis* i en el Ms 813, fol. 200-207*v* que es conserva a la Universitat de Copenhaguen, Arnamagnaeanske Institut, hi ha autògrafa una justificació d'aquesta obra i és un regest alfabètic de l'edició florentina de 1553, segurament redactat a Lleida entre el 1564 i 1572. Ara el coneixem, passats quatrecents anys exactes (AGOSTÍ 1979a); cal fer notar tot seguit que el manuscrit de Copenhaguen és preciosa font d'altres textos agostinians. A partir del Ms Vat. Lat. 4895 de la Biblioteca Apostòlica Vaticana es publicà el 1988 un estudi sobre la recollida de dades jurídiques a què es lliurava Agostí, però solament s'ofereix l'esquema dels 90 folis. Ara bé, i de manera íntegra, a l'apèndix I hi ha un «Esquema de una obra sobre el Romano pontífice» tret de cotejar el Ms L-I-15, fol. 130-131*v* de la BMLE i el Ms B-6-23 fol. 116*v*-117*r* del Real Seminario de San Carlos de Saragossa; a l'apèndix II es reprodueix el llistat que ell mateix féu de les sigles que usava en les seves investi-

gacions —per exemple: «Iust. I. 1.2. Iustinianus Institutionum lib. 1. tit. 2»— tret del Ms L-I-15 fol. 127*r* de la BMLE; i a l'apèndix III, les rúbriques de la *Collectio canonum* d'Anselmo de Lucca, del mateix manuscrit, fol. 141*r* (AGOSTÍ 1988a, p. 527-530, 530-532 i 532-533 respectivament). Una altra aportació que es pot qualificar de jurídicopastoral és l'edició d'unes *Pro constitutionibus Apostolicis* (AGOSTÍ 1979-1980). Tot i fer ara un salt de setze anys és el punt on anunciar una altra edició, encara que hom la consideri menuda, dels seus estudis entorn del Dret. L'any 1996, a Florència, en la que entenem col·lecció «Legum Iustiniani Imperatoris Vocabularium», es publicava de nou el text que havia editat Hänel el 1873 i que ara ocupa les pàgines 21-217, a les quals segueix l'índex de llocs i de mots i, a les pàgines 423-447, l'edició facsímil següent: «Ant. AUGUSTINI, Episcopi Ilerdensis. *Constitutionum Graecorum Codicis Iustiniani Imp. Collectio et interpretatio Iuliani antecessoris constantinopolitani Nouellarum euisd. Imp. Epitome additis latinis quibusdam Nouellis Constitutionibus eiusdem cum paratitlis siue scoliis.* Petrus Roburius, 1567, Ilerdae» (AGOSTÍ 1996a).

I tot seguit —tornem enrere— aparegué el sempre bàsic text de l'epistolari (AGOSTÍ 1980), edició feta per l'estudiós Cándido Flores Sellés. Es publicaren, després, sis cartes llatines, tast del conjunt de trenta creuades entre Agostí i l'humanista de Viterbo Latino Latini, que prepara el prefessor Joan Carbonell. Són les còpies pervingudes fins a nosaltres a través de diversos manuscrits i edicions, tot detallat en l'estudi que també conté l'índex i situació de cadascuna de les trenta epístoles. Cal assenyalar que només es dóna la versió llatina original acompanyada, s'ha de remarcar, d'un lloable i no pas breu índex analític de personatges i temes (AGOSTÍ 1997b). No tot, però, són flors i violes entorn les cartes d'Agostí. L'any 2002 Joan Capdevila Folguera ens ennovava de dues cartes més, però de les quals solament en tenia una fotocòpia procedent del Museu Diocesà de Lleida. Corresponia a un manuscrit de 1576 que no ha pogut veure perquè segons el responsable de l'Arxiu del bisbat lleidatà no hi resta cap document que sigui anterior a la guerra de Successió. Afirmació plausible i fotocòpia misteriosa. Són una carta datada a Lleida, «Idibus Maij», segurament del 1576 en resposta a una felicitació pel seu ascens a la seu primada de Tarragona; l'altra és *Antonius Augustinus eps. Ilerden. Laurentio Surio carthusiano. Salutem...* (AGOSTÍ 2002a). Una altra carta, en llengua italiana, és, des de Lleida, l'adreçada l'11 de novembre de 1575 a l'amic Fulvio Orsini agraint-li l'enviament de cinc fragments de la *Lex Agraria*, que juntament amb la *Lex Iudiciaria Seruilia* conforma una inscripció coneguda com la Tabula Bembina. És autògrafa del seu secretari, Ms Vat. Lat. 4104, fol. 139-140*v* de la Biblioteca Apostòlica Vaticana —n'hi ha una altra còpia a la BMLE, Ms j-II-22 fol. 140-143*v*— (AGOSTÍ 2002b). A (*Renaixement* 1996, p. 147-149) es reprodueix la carta que va adreçar a Antonio Gracián exposant-li com organitzar la Biblioteca del Real Monasterio de San Lorenzo del Escorial (Castella), procedent del Ms &-11-15 d'aquest mateix monestir a través de l'edició que en féu C. Graux a finals del

s. XIX (GRAUX 1880). Una carta —adreçada a Diego Hurtado de Mendoza des de Bolònia el primer dia d'agost de 1544— tres voltes editada, en l'*Opera omnia* d'Agostí la primera i dues darrerament amb algun lapsus inclòs, que ho ha estat per quarta volta a partir del Ms 9913 fol. 207-212 de la Biblioteca Nacional de Madrid, text llatí i versió anglesa (AGOSTÍ 1993c). Ja entrats a la dècada dels noranta s'editen més cartes. Quatre per una banda, procedents del ja citat Arnamagnaeanske Institut de Copenhaguen, Ms 813 i 253, dues d'autògrafes —del febrer de 1574 en castellà i en llatí del juny de 1576— i dues en còpia d'altri —del juliol de 1576 i novembre de 1577, en castellà— (AGOSTÍ 1990-1991) Per l'altra, tretze, inèdites menys una, de la relació entre Agostí i el papa Gregori XIII, procedents de l'Arxiu Secret del Vaticà, d'alguna de les quals n'hi ha còpia en altres biblioteques (AGOSTÍ 2000).

Vingué a continuació, en els anys vuitanta, *Alveolus*, trobat al Ms S-II-18 de la BMLE (AGOSTÍ 1982a) i la versió castellana que va fer del *Cathechismum ex decreto Tridentini ad Parochos*, és a dir: *El catecismo para los curas hecho por decreto del Concilio de Trento y publicado por mandato de nuestro muy santo padre papa pio quinto* [sic] (AGOSTÍ 1982b). S'ha de fer constar que procedeix del ja esmentat Ms 813, fol. 264v-299, de Copenhaguen.

També poemes. El 1979 es van publicar uns primers dístics llatins de quan Agostí era estudiant a Bolonya. Quaranta-dos dedicats al seu germà Joan i quatre a l'amic i company d'estudis Joan Metelo. Es troben en el Ms 1854 de la Biblioteca Nacional de Madrid (AGOSTÍ 1979b, p. 371-372 i 370 respectivament). Vuit endecasíl·labs faleceus trobats en aquest mateix Ms 1854, fol. 165 (AGOSTÍ 1991), i el *Carmen nuptiale* de la mateixa font (AGOSTÍ 1995) més unes anotacions transcrites i comentades entorn de Virgili —còpia feta el s. XVIII d'un exemplar provinent de la biblioteca de Fulvio Orsini, avui al fons Cicognara de la Biblioteca Apostòlica Vaticana— tretes del Ms B-7-7 de la Biblioteca del Real Seminario de San Carlos de Saragossa (AGOSTÍ 1994). *Ant. Augustini Carmen ad Philippum invictissimum Hispaniarum Principem ob partam de Turcis victoriam. Carmen gratulatorium KAI PARAINETIKON*: són vuitanta-quatre dístics llatins localitzats en el mateix centre saragossà i en el mateix Ms B-7-7, si bé la lletra no és seva (AGOSTÍ 1997d).

El 1988 es publicaren setze documents redactats per Agostí, tots referents a qüestions eclesiàstiques, però amb el seu corresponent valor històric i cultural (AGOSTÍ 1988b) en el primer volum *Jornades d'història «Antoni Agustín i el seu temps (1517-1586)»*. La transcripció és feta del ja esmentat Ms 813 de Copenhaguen, menys el numerat VI que és tret de l'Archivo General de Simancas, E 1054, 253. Un d'aquests textos de temàtica eclesiàstica ha estat reprès —editat i comentat, «se li pot treure una mica més de suc», apunta l'autor— darrerament. És el referit a unes notes manuscrites sobre la censura de llibres ja que Agostí formà part de la Comissió conciliar de Trento que establí l'Índex (AGOSTÍ 2007b). De l'any 1990 hi ha un grup de textos en el volum segon d'aquesta obra (AGOSTÍ 1990). D'aquí procedeixen les aportacions següents. La reproducció facsímil de la *Constitucio Apostolica contra los*

bandolers (AGOSTÍ 1990a); l'edició del text llatí dels estatuts de la Universitat de Tarragona acompanyats de versió catalana (AGOSTÍ 1990b); una carta d'Agostí dirigida a Jerónimo Zurita des de Lleida el 28 de juliol de 1576 (AGOSTÍ 1990c); una altra rebuda de Juan Ginés de Sepúlveda tramesa des de Valladolid el 26 d'agost de 1549 més la resposta d'Agostí des de Roma l'1 d'abril (se suposa que següent) i altres adreçades també a Zurita, a Fulvio Orsini i entre Agostí i Rodrigo Zapata, però que no semblen pas senceres (AGOSTÍ 1990d).

L'any 1997 eren publicats i comentats dos textos més, mostres fefaents d'allò que significa ésser humanista en Antoni Agostí. El primer, les seves notes en els episcopologis manuscrits o impresos que trobà en arribar a la seva primera seu episcopal, la napolitana diòcesi d'Alife que governà entre el 1557 i 1561. (AGOSTÍ 1997a); el segon, unes cartes llatines, en aquest cas, rebudes del jurisconsult Latino Latini (AGOSTÍ 1997b).

I d'una manera més ajustada al concepte humanístic d'afectat als autors llatins, d'Agostí es van publicar els anys 90 les esmenes que ell proposava als fragments de Lucius Pomponius (AGOSTÍ 1993a), als de Gaius Lucilius (AGOSTÍ 1996b) a partir dels Ms 7901 i 7902 de la Biblioteca Nacional de Madrid en els quals es detecta no solament la seva mà, i que es pot datar entre els anys 1544 i 1555, sinó també la de Gabriele Faerno que va tenir els manuscrits entre el 1557 i 1559; i uns altres encara (AGOSTÍ 1997c). Es tracta d'una col·lecció de fragments d'autors llatins que finalment no es publicaren puix que Robert i Henri Estienne van editar la seva *Fragmenta poetorum Latinorum quorum opera non extant*.

Una altra de les rellevants afeccions d'Agostí era l'estudi i recull de les inscripcions en tota mena de monuments. Gràcies a les fotografies que acompanyen la interpretació de l'editor, Marcus Buonocore, tenim editades un conjunt de cèdules que avui es troben als còdexs vaticans, Vat. Lat. 6035 i 6036. Són observacions del nostre humanista inserides en ells, això és, en l'arreplega feta per Onofrio Panvinio entre el 1566 i 1568 (AGOSTÍ 1993d).

La reedició d'una obra, d'una carta, o d'uns apunts, nota o document divers entren en aquestes pàgines, però potser no tant el fragment d'un llibre. Ara bé, no cal esperar, per ara, cap nova estampació ni potser tan sols facsímil d'alguna de les obres d'Agostí com per exemple de la *Fragmenta historicorum collecta*. Per això, ara, donem notícia d'un text que com un annex a un estudi sobre la qüestió històrica romana que interessà el nostre humanista, ha estat publicat. És el que correspon al memorandum d'Agostí i Pantagato —amb acompanyament de notes esclaridores—, en la primera edició, 1595, del llibre esmentat, pàgimes 379-386 (AGOSTÍ 1993b).

Finalment dues referències incomprobades. Del seu tractat *De annatis* (AGOSTÍ 1988c)* i de la correspondència: (AGOSTÍ 1992)*. D'aquest darrer volum puc donar-ne alguna dada, com que conté cinquanta cartes d'Agostí i tretze de Torelli; és la publicació de tota la correspondència entre aquests dos humanistes gràcies a la troballa de vint-i-nou d'aquestes lletres encara inè-

dites a la Biblioteca Oliveriana de Pesaro; etc., gràcies a una nota bibliogràfica.[7]

Frederic Furió i Ceriol (1527-1592)

No és, hom pot dir, molta l'obra que ens ha deixat Frederic Furió i Ceriol, però tothom reconeix que és políticament i religiosa, en una paraula, culturalment una de primera línia, tot i el desconeixement general que se'n sol tenir. No hi ha cap dubte que mereix aquest lloc en el llistat dels humanistes nostres. De tota manera, a València es va iniciar l'edició completa el 1996, treball dels professors Henry Mechoulan i Jordi Pérez Durà (FURIÓ 1996). No cal dir que esperem la seva continuïtat i no perdem les esperances que els volums següents siguin oferts en la llengua que si ell defensava a *Bononia* per a la traducció popular de la Bíblia (veg. COLON 1980), no sembla versemblant que la negués per a les relacions quotidianes, ni que avui no l'empréssim nosaltres cultament per a ell, fill d'una família descendent de la Vall de Querol, a la Cerdanya. Aquest primer volum aplega *El Concejo y Consejeros del Príncipe* i l'esmentada *Bononia*, text llatí amb la versió castellana acarada.

Uns vint anys abans havien estat editats el seus *Avisos acerca de los Estados Bajos*, text autògraf, però sense data ni signatura, que es conserva a l'Archivo General de Simancas, en el lligall 526, núm. 135 de la Sección de Estado. Són cinc fulls més el del títol i l'editor no ha dubtat en la seva atribució per la lletra, la seva peculiar ortografia i les referències internes al seu tarannà i pensament (FURIÓ 1979). A més a més afirma que anys més tard redactà quinze *Remedios* i darrerament es pot parlar d'un tercer intent amb el redactat de *Tres remedios*, tot i que ens són encara desconeguts, els tres i els quinze, i per tant ineditables (PERARNAU 1983).

Del temps posterior al propòsit d'editar l'obra completa, tenim d'*El Concejo y Consejeros del Príncipe*, una curiosa i no venal edició amb breu pròleg i un seguit de notes fetes en vistes al món polític del s. XXI (FURIÓ 1998).

III. *Altres obres d'altres humanistes*

«L'*Omelia sobre lo psalm "De profundis"* és el títol d'un incunable valencià de 1490, l'únic exemplar conegut actualment del qual es conserva a la Biblioteca Universitària de València [...]». Així comença la presentació d'aquesta escriptura religiosa de mossèn Jeroni Fuster (ca. 1465-1530) —de qui també darrerament se'n saben noves dades (CHINER 1999)—, recuperada pel professor

7. Vegeu-la a «Notícies bibliogràfiques», ATCA /14 (1995), 617-618.

Antoni Ferrando que la judica com «una obra emblemàtica d'un nou estil que, mort Corella (1497) i substituït el llenguatge elitista que era la prosa "artitzada" per la nova llengua de classe, el castellà àulic, deixà de tenir lectors i admiradors en la València del segle XVI» (FUSTER 1993, p. 79 i 95). A part de l'edició expressa d'aquesta homilia són també editats els poemes que Fuster presentà als certàmens poètics del 8 de desembre de 1486, dedicat a la concepció immaculada de Maria, i el cartell que va escriure convocant al certamen dedicat a Santa Caterina el setembre de 1511.

Lo libre de les transformacions és el nom de la traducció que Francesc Alegre va fer de l'obra poètica d'Ovidi publicada a Barcelona el 1494. No tenim coneixement de cap edició actual, però sí de l'endreça i pròleg que la precedeix i l'epíleg final a partir de l'exemplar de la Biblioteca de Catalunya (*Renaixement* 1996, p. 34-42)

Del fins ara conegut com a poeta, l'eclesiàstic valencià Jordi de Centelles (segona meitat del s. XV), s'ha editat, per la professora Eulàlia Duran, la troballa de dues novel·les en el Ms 1715, fol. 47*v*-48*v* de la Biblioteca de Catalunya (CENTELLES 1987). Es tracta de dues breus narracions que l'escriptor va afegir a la seva traducció catalana de l'obra d'Antonio Beccadelli, el Panormita, *De dictis et factis Alphonsi regis*. Reincorporades en el context d'aquesta obra han tingut, escaientment, la segona edició (CENTELLES 1990), reproduïda a (*Renaixement* 1996, p. 173-175) i també a (DURAN 2004, p. 593-625).

De l'obra de l'historiador barceloní Pere Miquel Carbonell (1434-1517) en tenim ja l'edició crítica de la *De viribus illustribus catalanis*. Cert que és d'història, encara que ho sigui sota la forma de biografies, i pel propòsit previ d'aquestes pàgines potser no caldria esmentar-la. Ara bé, va acompanyada d'un plec de cartes seves i de Joan Vilar, les quals sí que escauen aquí. Tanmateix no és pas una edició gaire assequible per ésser no venal i de les estampacions periòdiques que fa per als seus membres i amistats l'Associació de Bibliòfils de Barcelona. L'exemplar que he pogut consultar són 28 plecs de 8 pàgines de paper de fil més dos bifolis sense relligar encartats en altre bifoli de color blau i tots en estoig de cartó. La professora M. Vilallonga en fa l'edició acompanyada de traducció catalana, a part l'estudi introductori. Es tracta de l'obra i de les cartes tretes de l'únic original, el Ms 930 de l'Arxiu Capitular de Girona. L'obra històrica, amb lletra seva; les espítoles amb la del seu fill Francesc. A banda, recordem-ho, hi ha una còpia feta per Jaume Villanueva a finals del s. XVIII, Ms 9-4560 de la Real Academia de la Historia de Madrid. S'ha d'assenyalar que fotogràficament són reproduïts els folis del manuscrit gironí: fol. LXII-LXVII per a l'obra biogràfica i fol. CCXL-CCXLIIII per a les epístoles (CARBONELL 1988). Els textos, amb la versió catalana acarada: «*De viris illustribus catalanis* / Barons catalans il·lustres» (p. 47-113); «*Litterae editae ab Ioanne Villario et Petro Michaele Carbonello* / Epístoles escrites per Joan Vilar i Pere Miquel Carbonell» (p. 115-181). Com a carta també es pot afegir, amb paraules d'ell mateix, el «trasump de la

epístola que yo, Pere Miquel Carbonell, escriví e trametí al doctor regent la Cancelleria del nostre rey misser Barthomeu de Verí, trobant-se en València ab la filla del rey don Juan, per mi ordenada, del cas fortuït de la coltellada donada per un orat al rey don Ferrando, rey de Aragó, fill del rey don Juan, rey de Aragó, fill del rey de Aragó don Ferrando, de aquest nom primer» que es troba inclosa en les seves *Cròniques d'Espanya*. La reporta el volum (*Renaixement* 1996, p. 205-211), copiada de l'edició crítica d'Agustí Alcoberro (CARBONELL 1997, II, p. 260-263). A aquesta cal afegir-hi també, i que igualment copia Carbonell, la carta que va rebre encoratjant-lo a prosseguir la tasca d'historiador de part del rei Ferran el Catòlic l'agost de 1496 (CARBONELL 1997, I, p. 172).

A finals del s. XV s'imprimí a València una obra del ciutadà d'aquest regne Francesc Carròs Pardo de la Casta i de Bellvís (segona meitat del s. XV). En edició divulgativa, això és, adaptada a l'ortografia actual, el seu text és publicat conjuntament amb una selecció d'altres des del s. XV al s. XVIII (*Novel·les* 1982). De nou ha estat estampat, ara en edició crítica, amb la seva obra castellana. Aquesta, treta del *Cancionero General* d'Hernando del Castillo, edició de 1511, i aquella de l'edició *princeps*: *Regoneixenca* [sic] *e moral consideracio contra les persuasions vicis e forces de amor feta per lo noble don Francesch Carroc* [sic] *Pardo de la Casta* (CARRÒS 1987).

Amb intenció divulgativa o d'edició popular, sense informació de fonts ni notes i amb ortografia actual, han estat publicades les novel·les de tema amatori *Lo despropiament d'amor* —es troba al manuscrit *Jardinet d'orats*— de Romeu Llull i Tàrrega (Barcelona ? – 1484) i *Somni de F. A. recitant lo procés d'una qüestió enamorada* de Francesc Alegre (Barcelona s. XV) (*Novel·les* 1982).

De més entitat literària és la novel·la prou extensa i necessitada del just qualificatiu de religiosa, moral o simbòlica, fins potser ascètica o al·legòrica. A la Barcelona de 1515 apareixia l'edició *princeps* de l'*Spill de la vida religiosa*, de la qual el professor August Bover en té preparada l'edició crítica per anar a la impremta. De tota manera ha estat el curador de la publicada el 1982 (*Novel·les* 1982, p. 187-306). Mentre se n'espera, doncs, l'estampació crítica han aparegut diversos estudis sobre aquesta obra referits principalment al misteri de la seva autoria de la qual massa alegrement un dia vaig donar per bona l'atribució al frare jerònim Miquel Comalada.[8] Avui es veu millor el trencaclosques, és incerta aquesta autoria i serà de bon sentit i prudència ajustar-se a la dubitació.[9]

8. Així s'afirma en una ratlla, pàg. 52, de l'article (REQUESENS 2005).

9. Que em siguin acceptades pel lector unes referències a un parell d'estudiosos –i només dues– sobre aquest punt sense que això signifiqui preterir els altres –ni les altres qüestions–, ans al contrari: tots junts i com a exemple de la més àmplia colla d'investigadors de la nostra cultura del Renaixement que han fet avançar-ne el coneixement i comprensió, mereixedors de públic reconeixment, també quí. Veg. doncs, (VALSALOBRE 2001) i (BOVER 2005).

El professor Albert Hauf ha estat l'editor d'una versió catalana de començaments del s. XVI —trobada en el Ms g.IV.25, fol. 121*v*-162, de la BMLE— de la popular arreu d'Europa i atribuïda a sant Bonaventura *Meditationes passionis Christi* (*Contemplació* 1982).

Que les traduccions foren, i són, una branca major del món renaixentista és indubtable i n'aportem dues més. La que féu, potser més glossada que fidel i parcial, d'una obra aristotèlica el borrianenc Martí de Viciana (?-1492). S'ha estampat la transcripció del Ms únic que es coneix, el d.III.2 fol. 91-115 del monestir castellà suara esmentat, a part la còpia que va fer-ne Francesc Pérez Bayer i Benicàssim el s. XVIII —conservada avui en el Ms 13208 fol. 55-61 de la Biblioteca Nacional de Madrid— (VICIANA 1982). L'altra correspon a una traducció anònima feta a finals del XV o principis del XVI referida a la vida de sant Grau d'Aurillac, si bé el seu editor no ha aconseguit trobar-ne la font, una *Vita Gerardi* medieval segurament. És en un bifoli de pergamí a la biblioteca Marià Vayreda d'Olot, «Cota: 53/15852 1-IX Mossènyer Sanct Garau. Notable. Quatre pàgines...» (ANÒNIM 1998). I una darrera que hauria d'ésser al davant de totes per la significació històricocultural que collporta a més de la significació del seu text. Es tracta de l'edició, precedida de la important introducció de Jordi Ventura, del breu i valuós testimoni de l'edició valenciana de la *Bíblia* el segle XV, exactament del 1478, a través d'edició barcelonina del fragment descobert casualment per Josep Miquel Guàrdia el 1860: «En nom de Nostre Senyor e de la humil Verge Maria, mare sua. Comença lo psaltiri de la bíblia de stampa, la qual és estada empremptada en la ciutat de València, e fou corregida, vista e regoneguda per lo reverend mestre Jacme Borrell, mestre en sacra theologia, de l'orde de pricadors [sic] e inquisidor en lo Regne de València e d'altres, segons en aquella se conté» (*Bíblia* 1996). La transcripció es llegeix a les pàgines 151-230. És la deixa testimonial d'un món que fou cremat i que pocs anys després volia rediviu l'humanista ja present en aquestes pàgines Frederic Furió, el qual posava en boca del seu contrincant dialèctic —a l'hora d'advocar en defensa de les traduccions bíbliques a totes les llengües, inclosa la seva— aquestes paraules: «prou bé coneixes [tu que ets valencià] que en la vostra llengua no és pas menor la varietat que en la italiana. Clamarà, així, tot Catalunya perquè molt ha estat mal traduït, al seu entendre trobarà incultes, bàrbares, impròpies i alienes al sentit de la Bíblia les expressions. Semblantment ho diran els baleàrics, també els d'Eivissa. En efecte, la llengua i el parlar de tots aquests regnes us és comuna, per bé que en el so, la pronúncia, la posició de la boca hi hagi diferències»,[10]

10. «Scis [quoniam cum Valentino suscepta est mihi disputatio] non minorem esse in uestrati lingua uarietatem quam in Italica. Clamabit igitur Cathalonia uniuersa male uersam esse quoniam multa, suo iudicio, inueniet inculta, barbara, impropia et a legitima Bibliorum sententia aliena plane. Idem dicet Balearis, idem Ebusius; est enim horum omnium regnorum communis uobiscum sermo et lingua, quanquam sono, prolatione et oris diductione nonnullis in locis differatis» (*Bononia*, lib. primus; FURIÓ 1996, p. 336).

«una —escriu J. Ventura— de les confessions més valentes i més inequívoques que s'hagin escrit mai sobre la unitat de la llengua en ple segle XVI» (*Bíblia* 1996, p. 140).

El professor Antoni Ferrando ha editat el plec de vuit fulls conservat a la Biblioteca Universitària de València que conté l'anònim *Pròlech de una no poch devota adoració de Jhesús, Redemptor nostre, crucificat, endraçada a la senyora molt virtuosa dona Ysabel de Castelví, viuda* (*Pròlech* 1999, p. 148-156).

Més enllà de les edicions dels sermons del frare dominicà de València Lluís Bertran i Eixarc (1526-1581), fetes en llatí a finals del s. XVI i en traducció castellana just el 1700, fins els anys setanta del s. XX no es retornà sobre la seva oratòria (ROBLES 1972 i LLOP 1973). I del període aquí fixat en tenim l'edició de nous sermons. Sobre el nom de Jesús, en llengua castellana, localitzat en el Ms 760, fol. 226-232 de la Biblioteca Universitària de València (BERTRAN 1983). I quatre més i l'esborrany d'un cinquè, igualment en castellà: I. *Sermo de Corpore Christi*, II. *Dominica infra octavam Corporis*, predicat a Museros (Horta), III. *Dominica 3 post Octavam Paschae*, predicat el 1574 potser a Sedaví (Horta), IV. *En Santo Thomas 1579* [sic] i del V., sense títol i en esborrany, però sí amb el lema «Penitencia no se ha de tardar» (BERTRAN 1989). Tot i no ser cap descoberta perquè ja consta en l'edició del s. XVII, s'ha publicat darrerament un seu sermó dedicat a sant Vicent Ferrer (BERTRAN 2005). A més a més s'han editat cartes seves o rebudes per ell. Amb motiu del IV Centenari de la seva mort es van publicar dotze *Cuadernos de San Luís Bertrán*, a València, en els quals podem llegir les cartes següents. Dues que va adreçar al seu pare el 1542 i el 1544; la seva particularitat és que han estat tretes de la *Vida de San Luís Bertrán* escrita per Vicent Justinià Antist —de l'edició de 1884— on es diu de la primera que ha estat traduïda i que cal suposar el mateix de la segona. A partir, però de dos autògrafs en tenim una que adreçà a la seva mare el 1554 escrita en català com també una altra al seu germà Jaume el 1573; aquella es conserva a l'Arxiu de l'església del Col·legi del Patriarca de València, aquesta al de l'arxiprestal d'Albaida. Totes quatre entre les pàgines 19-25 de l'article (BERTRAN 1981a). Una altra és la que va rebre del franciscà Nicolau Factor, valencià com ell, treta d'una obra anònima, «*Opúsculos del Bto. Nicolás Factor*. Valencia: Miquel Estevan, 1796». Acompanya aquesta carta, en llengua castellana sense saber si és original, una antífona i oració que el mateix Factor dedicà al seu amic Bertran arran de la seva mort: *De beato Ludovico Bertrando, valentino, ordinis Predicatorum, commemoratio. Antipona* [sic] (BERTRAN 1981b).

Del dominicà també de València Vicent Justinià Antist (1544-1599) s'ha editat l'opuscle *De viris illustribus* o, amb tot el nom, *Virorum illustrium Provinciae Aragoniae Ordinis Praedicatorum catalogus (a fratre Vicentio Iustiniano Antist redactus)*, procedent del Ms 681 de la Biblioteca Universitària de València (ANTIST 1982). Fa més de vint anys que així presentava el treball el seu editor, fra L. Robles: «Merece la pena el que hoy se la [a Antist] prestemos [la atención], aunque sólo sea para dar a conocer la copiosa y abundante

producción literaria que nos ha dejado» (ANTIST 1982, p. 199), però res més no hem localitzat des d'aquesta data, descomptant les publicacions anteriors.

D'un altre dominicà del Regne de València, Baltasar Sorió (s. XV-1557), n'ha estat editat en facsímil una de les seves obres, però no l'hem poguda veure (SORIÓ 1981)*.

En el treball pacient dels estudiosos a fi de recuperar testimonis de la nostra cultura del Renaixement també hi entren els dos discursos pronunciats en grec, si més no escrits en aquesta llengua, com a exercici escolar que feren en Jeroni Clarí i Jeroni Garcia, alumnes de Pere Joan Nunyes a l'escola que regentà a Barcelona entre els anys 1575 i 1580. Ho ha fet Cándido Flores del Ms 105 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona (CLARÍ – GARCIA 1980). Justament d'aquest humanista de València, Pere Joan Nunyes (1522-1602), s'havia publicat per primera vegada un breu text en valencià, o català, sobre l'art d'estudiar i d'aprendre (*Epistolari* 1977-1978, 2, p. 80-82) pensant que segurament era únic en aquesta llengua; text, aquest, reeditat per segona vegada sense modernització d'ortografia a (*Renaixement* 1996, p. 90-92). Però el professor Antoni Mestre, arran de col·laborar en la troballa, topà amb un segon entre els que aplega el volum 349 del fons Maians de la Biblioteca del Col·legi del Patriarca de València. Duu el títol següent: *Per a fer censura de una Epistola se han de considerar tres coses*. Aquest text editat en versió paleogràfica (NUNYES 1988) ha aparegut posteriorment en una transcripció adaptada (*Renaixement* 1996, p. 77-81). Encara no passada mitja dotzena d'anys es publicava un altre text de Nunyes, ara en llatí, d'igual temàtica: *Ratio imitandi*, localitzat en el Ms 69, fol. 98-99*v* dels fons de Sant Cugat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i en el Ms 1185, fol. 284-289 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona (NUNYES 1993).

El fet d'haver-nos referit al món escolar en el paràgraf precedent ens encamina tot seguit a pensar en el pedagog aragonès, fill d'Alcanyís, Juan Lorenzo Palminero (c.1524-1579). Dos textos i mig podem aportar. Abans recordem només per sobre que aquest humanista proposava i amb l'exemple ho feia, de publicar diccionaris en llengua «romance» dedicats a una temàtica concreta, per separat o formant part d'una obra més àmplia, a tall d'instrument de cara a la traducció del llatí i enriquiment lingüístic dels alumnes.[11] Del darrer quart del segle passat i ja del present tenim, doncs: una edició facsímil del seu *Vocabulario del humanista* editat a València per Pere Huete el 1569 (PALMINERO 1978)* i l'edició del *Lexicon puerile* de 1560 a càrrec del professor Germà Colón el qual en fa la transcripció útil, és a dir, ordenant el vocabulari amb la referència a cadascuna de les pàgines facsímils, alfabèticament del llatí al castellà i a l'inrevés (PALMINERO 2003). També el considerat mig text: «Phrases y fórmulas loquendi de la guerra» que forma part de l'obra *Estudioso de la*

11. M. A. García Aranda dóna notícia d'una dotzena, editats o en manuscrit encara (PALMINERO 2005-6, p. 303, en nota).

aldea, con las quatro cosas que es obligado a aprender un buen discípulo, que son: devoción, buena criança, límpia doctrina y lo que llaman Agibilia, editat també a València pel mateix impressor vuit anys després de l'anterior, això és, 1568 (PALMINERO 2005-6).

Una altra obra escolar és el text del gironí mossèn Onofre Pou (s. XVI), *Thesaurus puerilis*, que en 1575 era editat a València on havia estat com a estudiant de teologia. Després passà a Perpinyà on fou catedràtic d'arts, segons documents posteriors a l'edició esmentada (CLARA 1993). La reproducció correspon a la segona, estampada a Barcelona el 1580 (POU 1979).

També del mateix any 1979 i font editorial, és el facsímil de la *Grammaticae Latinae* de l'alcoià Andreu Sempere, tot i que en aquest cas ha estat treta d'una edició de 1749 feta a la ciutat de Palma de Mallorca (SEMPERE 1979). De l'any 1997, tanmateix, és l'edició crítica d'aquesta obra que eixí de les premses en l'ocasió dels 150 anys de la concessió del títol de Ciutat a la vila valenciana d'Alcoi. El seu editor, Xavier Gómez i Font, després de l'estudi introductori —on elenca cinquanta-tres edicions entre la *princeps* del 1546 i la darrera de 1849— ens l'ofereix a partir de l'exemplar més proper a la darrera que va veure l'autor, la valenciana de 1572 si bé en la reimpressió feta el 1625 i dels exemplars que han restat de la primera i de la tercera. Així, doncs: «Andreae Semperii, valentini, alcodiani, *Prima Grammaticae Latinae Institutio, Tribus libris esplicata*, Maioricis, ex officina Gabrielis Guasp, 1625» més, en apèndixs els pròlegs-dedicatòria de 1559 i 1560 i dos epigrames llatins de Miquel Jeroni Oliver i Joan Torrella (SEMPERE 1997).

De l'any 1981 és la publicació del pròleg llatí, amb comentari introductori i traducció catalana, que Pere Badia (s. XV-1512/1513) va escriure per a l'edició de les *Instructiones latinae* d'E. A. de Nebrija amb el títol *Petri Badie Epistola* (BADIA 1981); ha estat novament editada, però només en la versió traduïda, a (*Renaixement* 1996, p. 61-65).

Tres altres obres cal també ressenyar del camp lingüístic. La primera correspon, de fet, a un grup de tres lexicons editats conjuntament pel professor Germà Colon. Aplega les readaptacions i aclariments lèxics fets pels editors de l'obra poètica d'Ausiàs Marc al s. XVI, dels que anomenaven «vocables scurs». Corresponen a edicions barcelonines de 1543 i 1545 per Carles Amorós i a la de Claudi Bornat de 1560, també a Barcelona (*Els vocabularis* 1983). El que correspon a 1545 s'ha reproduït sense notes a (RAFANELL 1991, p. 49-52).

La segona és l'edició facsímil i crítica de *Les regles de esquivar vocables* acompanyada d'un extens estudi del professor Badia i Margarit (*Les regles* 1999). Un vell i bell text de finals del s. XV que posteriorment ha merescut un llarg debat entorn de les tesis presentades sobre la seva autoria i unitat d'escriptura, les quals omplirien bona pàgina si aquest en fos el lloc.

La tercera és la no venal, facsímil en un volum acompanyada d'un segon d'igual tamany i els dos en estoig, feta per la Biblioteca de Catalunya i l'Institut Ramon Llull. És el *Vocabulari molt profitos per apendre lo Catalan Alamany y lo Alamany Catalan* que aparegué, recordem-ho amb el colofó,

«Stampat lo present Vocabulari en la noble vila de Perpinya per mestre Johan Rosembach. Any M. d. e dos. Bedrukt ist diser Vocabulari in den adlem stat zu Perpinia von meister Hansen Rosembach. Im Jar M. d. un ii». El volum d'acompanyament porta textos i estudis de Dolors Lamarca, Pere Barnils, Tílbert Dídac Stegmann i Vinyet Panyella (*Vocabulari* 2007).

A la Universitat de Barcelona professà filosofia, després de fer-ho a París (1534-1538), el vigatà Rafael Mambla (s. XVI) que el 1540 hi editava *De dialectica sive de rationali philosophia*. Ara en tenim imprès el pròleg en la traducció catalana feta pel professor Joan Bastardes (*Renaixement* 1996, p. 57-60).

Un altre text que fa de pròleg és la *Carta a la duquesa de Somma* que encapçala el segon llibre de versos dels quatre que féu Joan Boscà (1487/92-1542) (*Renaixement* 1996, p. 151-155).

Ja de ple en aquest apartat de pròlegs renaixentistes no es poden deixar de banda els que recullen els professors Eulàlia Duran i Josep Solervicens. En donem tot seguit el llistat i les pàgines corresponents, entre parèntesi, del llibre esmentat (*Renaixement* 1996) sense, però, els detalls de fonts i transcripcions que apareixen en les notes de presentació. Pròleg de Francesc Argilagues a l'*Articella* (1483), conjunt d'escrits mèdics d'autors diversos, en versió catalana de M. Duran (p. 99-102). En versió d'aquest mateix traductor, la carta de 1528 que Vicenç Navarra, lleidatà, doctor en drets i bibliotecari de l'arquebisbe de Tarragona Pere de Cardona, adreçà a Alfonso de Valdés (p. 103-106). Pròleg del 1521 a l'edició del *Blanquerna* de Ramon Llull escrit per Joan Bonllavi (p. 106-113) —amb altres criteris de transcripció ortogràfica, també és editat a (RAFANELL 1991, p. 39-46)—. Pròleg, anònim, de 1531 a l'edició de l'*Espill* de Jaume Roig (p. 113-117) i l'escrit per Onofre Almudèver el 1561 a la segona edició, feta conjuntament amb altres de satíriques (p. 117-120). L'epístola proemial de Baltasar Romaní a Ferran d'Aragó, duc de Calàbria, del 1539 en l'edició de l'obra d'Ausiàs Marc (p. 120-121) i la que va estampar-hi en l'edició de 1560 Claudi Bornat endreçada a Ferran de Cardona, duc de Somma (p. 121-123). El text de Pere Miquel Carbonell que com a editor va afegir a la *Crònica* de Pere III el Cerimoniós (p. 123-127). L'endreça dels jurats de València en l'edició de 1557 de la *Crònica de Jaume I* (p. 127-130). Endreça de l'editor de la *Crònica* de Ramon Muntaner en l'any 1558, Felip Mei (p. 130-131) i el mateix tipus de text i del 1558, ara de Jaume Cortei a l'edició d'aquesta mateixa obra (p. 132-134). El pròleg, el 1572, de Lluís Ponç d'Icard a l'edició castellana del *Llibre de les grandeses de Tarragona* (p. 136-137). I, finalment, el pròleg de 1609 escrit per Jeroni Pujades a la seva *Crònica Universal del Principat de Catalunya* (p. 139-141). S'ha de consignar que, de manera parcial, però, també són editats fragments de la presentació de les obres de Pere Antoni Beuter a la versió castellana de la seva *Història de València* i d'Onofre Manescal, el seu *Sermó*. D'aquest, tanmateix, s'ha fet l'edició amb ortografia actual i un breu comentari introductori, del pròleg que va afegir-hi a l'hora d'estampar-lo el 1602, havent-lo predicat el novembre de 1597 (*Tractar* 1992, p. 41-44).

Val a dir que alguns dels pròlegs esmentats corresponen a obres d'història, però per dos motius ens ha semblat de tenir-los presents. Un, perquè és l'únic fragment que s'ha editat o donat a conèixer actualment; l'altre, perquè aquests textos no solen ésser estrictament narració dels fets, sinó més aviat la seva presentació o justificació. Des d'aquest angle, doncs, se'n podria esmentar algun altre editat ja en l'obra entera, com les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell (CARBONELL 1997, I, p. 171-172). O el que encapçala, «Al lector», la *Història general de Catalunya* d'Antoni de Viladamor en l'edició crítica d'Eulàlia Miralles més la dedicatòria adreçada «A la il·lustríssima congregació dels tres staments de Cathaluña convocats per la magestat del rey don Phelip, nostre señor, en las Corts de Monçó en lo any MDLXXXV» (VILADAMOR 2007, I. p. 241-245 i 209-217, respectivament).

Un dels textos del nostre Renaixament mereixedor d'atenció és l'obra geogràfica que ens ha pervingut del jesuïta del segle XVI Pere Gil (1551-1622). Una obra fins al passat segle XX desconeguda que en primícia fou editada pel geògraf Josep Iglésies i que de nou ho ha estat en ocasió del centenari del naixement d'aquest estudiós; va ser un dels fundadors de la Societat Catalana de Geografia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, la qual se n'ha fet càrrec. La font és el Ms 2311 de la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari de Barcelona (GIL 2002). A la Ciutat Comtal, el 1621, P. Gil publicava una traducció catalana del *Contemptus mundi* o *De imitatione Christi*, com sol ésser coneguda, atribuïda a Tomàs de Kempis; la va presentar amb unes pàgines «Al lector» que amb ortografia regularitzada podem llegir a (RAFANELL 1991, p. 70-72).

Una obra que ens capta igualment l'atenció per la seva tota diversa temàtica és la referida a la construcció de fortificacions guerreres que va escriure Pere Lluís Escrivà (Regne de València, s. XVI) el 1538, *Apología en escusatión y favor de las fábricas que se hacen por designio del Commendador Scribà en el Reyno de Nápoles y principalmente de la del castillo de San Telmo*. Es tracta de la transcripció puntuada i amb l'afegitó de lletres o mots «que el copista "se ha comido"» (p. 39) a partir del Ms 2852 de la Biblioteca Nacional de Madrid (ESCRIVÀ 2000). La primera edició contemporània és de l'inici del període aquí fixat, si bé no l'he tinguda a mà (ESCRIVÀ 1978)*.

Una tercera encara per la varietat temàtica del seu contingut i curiositat és el *Commentariorum de Sale, Libri Quinque* de l'aragonès fill d'Alcanyís Bernardino Gómez Miedes (ca. 1515-1589) que es va publicar el 1572 —en quatre llibres— i el 1579 —ampliada a cinc— a València, on ell residia com a canonge de la Seu, per l'impressor Pere Huete. Se n'ha fet l'edició crítica que per raó d'haver-me despistat no l'he poguda veure si no és per les dades tretes des d'internet (GÓMEZ 2003)*. L'estudi introductori de S. I. Ramos Maldonado que omplena CCLVII pàgines i l'edició del text «*Comentarii de sale* / Comentarios sobre la sal» que s'inicia a les pàgines de numeració aràbiga i conté l'epigrama, prefaci i poema inicials més el primer llibre, constitueixen el primer volum; el segon conté els llibres II, III i IV; el tercer, el V més, en

apèndix: el capítol XL del llibre I de la primera edició; una carta de Gómez Miedes al papa Gregori XIII del 1576; el prefaci que Petrus Uffenbach, metge de Frankfurt, al reverend George de Erstenberg per l'edició que va fer d'aquesta obra el 1605 a Frankfurt del Main; i endemés un conjunt de làmines i sis remarcables índexs temàtic i lexical de tota l'obra.[12]

L'ús i la difusió, el valor i apreci que durant el Renaixement va tenir el diàleg com a gènere manifestatiu del pensament històric, filosòfic, filològic, religiós i artístic no ha d'ésser pas ponderat aquí. Basti, si més no, recordar la tesi doctoral que hi dedicà, per exemple, un estudiós del Principat no fa gaires anys, el professor Josep Solervicens, i el llibre que en seguí (SOLERVICENS 1997). D'aquest gènere, doncs, tenim avui —dixant a banda els diàlegs inclosos en l'obra corresponent de Joan Baptista Anyés, Lluís del Milà, Joan Lluís Vives o Antoni Agostí— algunes edicions.

Deixant també de banda el contingut d'aquest gènere, on de vegades s'entrellacen diverses temàtiques, i en atenció només a la forma literària, recordem-ne alguns. En primer lloc l'obra del notari rossellonès Francesc Comte (?-1586/1587). El professor Joan Tres ha estat el curador de l'edició crítica —tesi de doctorat sota el guiatge de la professora E. Duran— d'aquesta obra feta a partir del Ms 615 de la Biblioteca Nacional de Madrid i les variants aportades pel Ms 178 de la Biblioteca Arxiu Episcopal de Vic, el Ms B.184 de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i el que forma part de la biblioteca personal de l'artista Antoni Tàpies, més l'edició parcial feta el s. XIX pel canonge Jaume Collell[13] (COMTE 1995).

De Cristòfor Despuig (1510-1563/1580) avui tenim una doble edició de *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*; resta lluny la feta o impulsada pel jesuïta Fidel Fita el darrer quart del s. XIX,[14] aquella que pot anomenar-se edició *princeps* (DESPUIG 1877). Ha estat la primera, la transcripció «feta a base del manuscrit B-20 de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Es tracta d'una còpia possiblement del començament del XVIII de l'original de Despuig fins ara no localitzat» (p. 43), amb paraules de la curadora Eulàlia Duran (DESPUIG 1981). La segona, sota la responsabilitat del professor Joan Tres, és edició crítica a partir de l'edició de la Dra. E. Duran i la confrontació amb el manuscrit, si bé «alguns paràgrafs els hem puntuat d'una manera diferent. Hem afegit directament en el text les correccions i les propostes de la lectura d'Eulàlia Duran [...] Hem regularitzat l'ortografia segons l'ús actual,

12. Es pot veure l'índex d'aquests tres volums a: http://www.sandra-ramos.com/documentos/indicebgm.pdf.

13. Veg. (REQUESENS 2007, p. 374-375).

14. «Fita fou ajudat per Francesc Mestre en l'edició esmentada [segons notícies d'O'Callaghan i E. Bayerri]. Aquestes dues notícies fan pensar si realment Fidel Fita dugué a terme personalment aquesta edició de 1877 o bé si només es limità a impulsar-la i que el transcriptor fos realment el tortosí Francesc Mestre, a qui caldria potser aleshores atribuir la descurança de l'edició» (DESPUIG 1981, p. 45-46, en nota).

respectant però el lèxic. Hem posat entre claudàtors el que hem afegit al text del manuscrit i hem respectat els claudàtors de l'edició base» (p. 35) (DESPUIG 1996). Tenim, doncs, dues serioses edicions amb llurs estudis introductoris de l'obra del cavaller tortosí, «òptima caixa de ressonància de les inquietuds de l'home del Renaixement» (SOLERVICENS 1997, p. 120).

Com que els anys no perdonen, amb ells moren i neixen estils d'escriptura i mirades noves sobre el món. És el cas de «las empresas», aquella imatge impresa amb una breu sentència que donava peu a una consideració religiosa, ètica o política. Joan de Borja i de Castro (1533-1606) —un dels fills de Francesc de Borja, duc, jesuïta i sant al cel—, essent ambaixador de Felip II de Castella a Praga, hi publicà un llibre de cent «empresas»: *Empresas morales, a la S.C.R.M. del Rey D. Felipe, dirigidas por Juan de Borja, de su Consejo y su Embajador cerca de la Magestad Cesárea del Emperador Rodulfo II. Praga, por Jorge Nigrin, 1581*, i en deixava al calaix cent vint-i-cinc més que van ésser editades el 1680 a Brusel·les pel seu nét bastard, un altre Francesc de Borja († 1685). Ara el tenim a mà gràcies a una edició facsímil (BORJA 1981).

La música no pot ésser absent d'aquestes pàgines. El 1998 va ser editada la *Consueta de la Visitatio Sepulchri de Gandia*, obra de qui arribà a tercer Prepòsit General dels jesuïtes, Francesc de Borja (1510-1572). «Durant un poc més de tres-cents anys, exactament des de 1550 fins el 1865, estigué escenificant-se a Gandia aquest drama sacre cantat, peça veritablement singular, que culminava amb la sorpresa de les Maries en anar a visitar el sant Sepulcre i trobant-se'l buit: en la matinada del Diumenge de Glòria eixia de la Seu una comitiva en processó fins a l'església del veí convent de santa Clara i en el seu interior s'assitia a la representació del feliç desenllaç anunciat per l'àngel. *Surrexit Christus!*» (BORJA 1998, p. 19). És en un volum que conté, en català i castellà després, un pròleg i tres estudis més música i lletra recuperats per José Mª Vives Ramiro a partir d'uns fulls de finals del s. XVII o primeries del XVIII conservats en el lligall 178 de l'Arxiu de la Catedral de València, editats en col·lació amb les partitures copiades pel jesuïta Joan B. Guzmán el 1882, disset anys passats de l'última representació, i per Felip Pedrell, M 793/1 de la Biblioteca de Catalunya.

De Francesc de Borja també ha estat «denuo edita» una obra impossible de consultar (BORJA 1983)*.

Un text qualificable d'organització civil, o bé religiosocivil o encara potser d'organització mèdicoassistencial és l'editat per la bibliotecària Dolors Mateu Ibars, una butlla papal impresa en una xilografia: *Sumari e copia de totes les gracies e indulgencies e totes les coses contengudes en la bulla del spital general de la insigne ciutat de valencia esplanades y tornades del lati en lo nostre parlar valencia a fi que tot hom pugua veure...* Butlla del papa Lleó X de l'any 1514 impresa segurament per Christobal Kofman i conservada avui a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (*Sumari* 1988).

Tot hi haver deixat de banda el món de la ciència com hem indicat en parlar dels límits d'aquest butlletí, donem notícia d'una dada que va més enllà

del període delimitat en el recull del Dr. Lluís Cifuentes. A l'Arxiu Municipal de l'Alguer es conserva el text original redactat pel metge Angelerio Tiberi, el 1584, d'un *Regiment de pestilència* publicat a Càller el 1588. Eduard Blasco Ferrer ens els ofereix confrontats, manuscrit i estampació (TIBERI 1989).[15]

Un camp que s'hauria de qualificar de poesia-prosa i de document històric de política i encara de recull de textos religiosoprofètics, és aquell que amb una prou abundant producció s'escampà a finals del s. XV i al llarg de tot el segle següent. Una colla de textos qualificables també de gènere apocalíptic o escatològic entorn de la monarquia catalonoaragonesa. I aconpanyats ensems, a voltes, de textos contra la que anomenaven «secta mafomètica» i demostracions de la falsedat de l'*Alcorà*.

A la ciutat de València n'apareixien publicats, l'any 1997, vuit: la primera part de l'obra *De la venguda de l'Antichrist e de les coses que se han de seguir. Ab una reprobació de la secta mahomètica* de Joan Alemany, darrer quart del s. XV, abans de 1490; *Per Barcelona* (Alonso de Jaén ?), dos-cents vint-i-cinc versos castellans; el fragment escatològic de l'obra *Repetición e obra del derecho militar e armas* de Pere Azamar, de 1476; *Profecia, treta de l'Apocalipsy, per los fils de don Ferrando rey de Aragó*, anònima tirallonga de dos-cents quaranta-sis versos catalans; de Jeroni Torrella un fragment, «De rege valentino», de la seva obra *De imaginibus astrologis non solum dedicis verum etiam litteris viris* de 1496; *Despertar-s'à la àguila*, anònim de mitjant 1492 escrit mig en vers mig en prosa; i *Propter connubium Siculorum*, trenta dístics anònims de poc després de 1493; a més a més de l'*Espejo del mundo* d'Alonso de Jaén, d'entre 1469-1490, l'autor del qual pròpiament no correspondria a la present llista pel seu origen enllà de la Corona catalanoaragonesa (*Profecia* 1997). Aquest mateix any es publicaven trenta versos (segons les línies del Ms 490 fol. 102*v* de la Biblioteca de Catalunya) profeticoapocalíptics també referits al rei Catòlic (REQUESENS 1997). L'any següent la professora Eulàlia Duran editava la segona part de l'obra de Joan Alemany, això és, la *Reprobació de la secta mahomètica* que darrerament ha estat inclosa a (DURAN 2004, p. 319-350, el text, 329-348).

En aquesta mateixa parcel·la no hi serà sobrera la presència d'un text judicial tot i la decisió de no enquibir els d'aquest gènere. Si per una part enriqueix la història, deixada de banda en aquestes pàgines, per l'altra corona les referències fetes als escrits escatològics o apocalíptics suara esmentats. Es tracta del procés de la Reial Audiència del Regne de València contra un grup de suposats agermanats en la llunyana data de 1541. Se n'han editat els documents conservats amb altres vint-i-vuit de complementaris i tot precedit d'un concienciós estudi, obra de dos professors de la Universitat de València. L'edició és una

15. Marcat, pel Dr. Cifuentes, el terme final a les tres primeres dècades del s. XVI i l'idioma al català, podríem esmentar altres obres científiques, però com s'ha dit les deixem, si bé fem avinent que n'hi ha de consultables a través de la web SHBD, com ho són per exemple, les de Lluís Collado, Pere Pintor o Gaspar Torrella, i més en d'altres enllaços per internet.

transcripció fidel dels originals amb les mínimes intervencions que en faciliten la lectura, sense preterir els fragments ratllats que són igualment transcrits en nota ni l'auxili dels parèntesis quadrats per a lletres o mots oblidats o perduts pel mal estat del document i les claus per als mots repetits, etc. El procés i els documents complementaris són en català o llatí, el llibre que els ha tret a la llum, en castellà (*Epígonos* 2000; cf. «ATCA», XXVIII [2009], 719-721).

IV. *La vella novetat*

Vella, perquè no és pas de fa dos o tres mesos; nova, perquè ho és d'aquests darrers anys. Pensem en la font de lectura de textos a través d'internet. En les pàgines precedents ja ha esta present aquesta via d'accés en constatar que alguns textos es poden llegir en els seus originals o edicions *princeps* com també en algunes de les edicions actuals. Tanmateix han estat poques les remissions i cal obrir al lector, encara que en minúscula finestra, les possibilitats existents —per altra part segurament ja conegudes— i que ben apamades ofereixen una llarga llista d'autors, de textos, d'enllaços, etc. Ens limitarem a la informació de la web «Studia Humanitatis. Biblioteca Digital», creada per la Universitat de Girona. A tall d'exemple, un parell de referències. Clicant es pot accedir al conjunt de trenta-sis cartes de l'humanista mallorquí Arnau Descós escrites entre el 1483 i el 1488, editades per Fidel Fita en el *Boletín de la Real Academia de la Historia de Madrid* el 1891; una estampació del segle XIX i a la vegada d'avui mateix sense haver d'anar a una biblioteca. O bé l'edició crítica del *Tractatus de pronominibus suique natura* del 1477, obra del català Joan Ramon Ferrer (ca. 1415-1490), treballada pel doctorand Antoni Cobos Fajardo l'any 2000, existent en microfitxa (feta per la Universitat Autònoma de Barcelona), no en edició de paper i sí, ara, en la pantalla de l'ordinador.[16] I podríem citar el xativí Pere Garcia, bisbe que fou de Barcelona, i Miquel Jeroni Ledesma, helenista i catedràtic de Medicina a la seva ciutat, València; el jurista català Joan de Socarrats[17] i el jesuïta mallorquí Jeroni Nadal, etc., etc. A part el conjunt d'obres a les quals es pot accedir a través de la web esmentada, també permet encaminar el navegador vers altres webs on trobar digitalitzacions diverses, ofertes des de la Universitat anglesa de Birmingham a la Bibliothèque Nationale de France, de la de Cambridge a la cadena d'enllaços que entre totes es genera. La gironina, doncs, es troba entre les sigles amb la següent: SHBD.

16. S'ha de tenir present, a més a més, que Antoni Cobos ha publicat l'edició crítica, text llatí i versió catalana, de l'obra primerenca d'aquest humanista, el *De antiquitate legum* de 1448; és evidentment anterior al 1474, però tan bon treball prou mereix d'ésser citat (FERRER 2006).

17. Les dues últimes aportacions de dades biogràfiques sobre aquest jurista es troben a (PUIGVERT 1999) i (TOLDRÀ 2001). En la SHBD es remet també a biografies i bibliografies dels autors humanistes que hi són catalogats.

V. *Cal una resulta?*

No direm si és molta en quantitat o poca la recuperació d'obres dels nostres humanistes en la parcel·la triada aquí. Ni la valoració de les reestampacions facsímils, edicions divulgatives o crítiques. El balanç, si s'escau, correspon al fruit que puguin haver-ne els nostres conciutadans de tenir-les als ulls per la lectura,

> «És bo de seure a casa, en la penombra,
> amb un llibre a les mans...».

Són lliçons que ens han deixat per als estudiosos i més encara per al nostre jovent en allò que n'és la molla nutritiva: encarar-se amb la reflexió i la bellesa que humanitzen, la del passat per heure'n la pròpia avui,

> «i un fosc impuls convertiran en himnes»
> (Miquel MARTÍ POL,
> «Eixarm de la vida senzilla», *Les clares paraules*)

Tant de bo, arrambant el present assaig, d'aquí a poc temps hom pugui mostrar un riquíssim esplet d'edicions del Renaixement i una revifalla paral·lela de l'esperit que atresoren.

Manresa, Nadal de 2009 – Pentecosta de 2010

VI. *La bibliografia*

Sigles

AST	*Analecta Sacra Tarraconensia*
ATCA	*Arxiu de Textos Catalans Antics*
BIVALDI	http://bivaldioai.gva.es
BVJLV	http://www.lluisvives.com/psegundonivel.jsp?conten=catalogo
BMLE	Biblioteca del Real Monasterio de San Lorenzo del Escorial
CEIC	Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals (Gandia)
CSIC	Consejo Superior de Investigaciones Científicas
ELLC	*Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*
MOLC	Les Millors Obres de la Literatura Catalana
PAM	Publicacions de l'Abadia de Montserrat
PPU	Promocions i Publicacions Universitàires
SHBD	http://www3.udg/edu/ilcc/Eiximenis/html_eiximenis/portal_SH/textos.htm

A. *Textos humanístics*

(AGOSTÍ 1979a) FLORES SELLÉS, Cándido, «Un estudio inédito de Antonio Agustín (1517-1586) sobre los Digestos», *Anuario de Historia del Derecho Español*, XLIX (1979), 625-638, text: 628-638.

(AGOSTÍ 1979b) FLORES SELLÉS, Cándido, «Antonio Agustín, estudiante en Italia (1536-1541)» dins *El cardenal Albornoz y el Colegio de España*. Edición y prólogo de Evelio VERDERA Y TUELLS. Vol. VI (*Studia Albornotiana*, XXX-VII, Bolonia: Publicaciones del Real Colegio de España), 1979, 315-375.

(AGOSTÍ 1979-1980) FLORES SELLÉS, Cándido, «*Pro constitutionibus Apostolicis*. Un inédito de Antonio Agustín», *Revista Española de Teología*, XXXIX-XL (1979-1980), 385-388, text: 386-388.

(AGOSTÍ 1980) FLORES SELLÉS, Cándido, *Epistolario de Antonio Agustín*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 1980.

(AGOSTÍ 1982a) AGUSTÍN, Antonio, *Alveolus (Manuscrito Escurialense S-II-18)*. Introducción, preparación, notas y traducción de Cándido FLORES SELLÉS. Madrid: Fundación Universitaria Española, 1982.

(AGOSTÍ 1982b) FLORES SELLÉS, Cándido, «El catecismo romano de Antonio Agustín (1517-1586). Presentación y edición», *Revista Española de Teología*, vol. 42, fasc. 1 (1982), 5-7, text: 8-43.

(AGOSTÍ 1988a) BERNAL PALACIOS, A. «Antonio Agustín (1517-1586) y su "Recollecta in iure canonico"», *Revista Española de Derecho Canónico*, vol. 45, núm. 125 (Juliol-Diciembre 1988), 487-534.

(AGOSTÍ 1988b) FLORES SELLÉS, Cándido, «Documentos inéditos de Antonio Agustín (de asuntos *eclesiásticos*)» dins *Jornades d'història «Antoni Agustín i el seu temps (1517-1586)»* [vol. 1]. Barcelona: Departament d'Història Moderna de Tarragona – Universitat de Barcelona, Promocions i Publicacions Universitàries, 1988, 275-315.

(AGOSTÍ 1988c)* GARCÍA GARCÍA, A., «El tratado *De annatis* de Antonio Agustín», *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtesgeschichte. Kanonistische Abteilung*, CV / LXXIV (1988), 391-411.

(AGOSTÍ 1990) *Jornades d'història «Antoni Agustín i el seu temps (1517-1586)»* [vol. 2]. Barcelona: Hemeroteca Caixa de Tarragona – Promocions i Publicacions Universitàries, 1990.

(AGOSTÍ 1990a) ADSERÀ MARTORELL, Josep, «El arzobispo Antonio Agustín y el Hospital de San Pablo y Santa Tecla de Tarragona. El Concilio de Trento y los Hospitales», dins (AGOSTÍ 1990), 1-34, text: reproducció facsímil de la *Constitució Apostòlica contra els bandolers*, 29-33.

(AGOSTÍ 1990b) Equip d'Història Moderna de Tarragona, coordina Josep SABATÉ I BOSCH, «Los estatutos de la Universidad de Tarragona y Antonio Agustín», dins (AGOSTÍ 1990), 245-267, text i traducció: 246-267.

(AGOSTÍ 1990c) MORÁN MARTÍN, Remedios, «Crítica histórico-jurídica a través de la correspondencia de Antonio Agustín con Jerónimo Zurita», dins (AGOSTÍ 1990), 387-408.

(AGOSTÍ 1990d) QUEROL CUADRAS, Borja y RODRÍGUEZ ARNAIZ, Gonzalo, «El ambiente cultural de Antonio Agustín a través de su correspondencia», dins (AGOSTÍ 1990), 427-442.
(AGOSTÍ 1990-1991) CARBONELL I MANILS, Joan, «Quatre cartes desconegudes de l'arquebisbe de Tarragona Antonio Agustín Albanell», *Faventia*, 12-13 (1990-1991), 337-352.
(AGOSTÍ 1991) CARBONELL I MANILS, Joan, «Entorn a un poemet catul·lià d'Agustín», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXI (1990-1991) (Girona MCMXCI), 141-153, text: 141, versió catalana: 142.
(AGOSTÍ 1992)* *Correspondance de Lelio Torelli avec Antonio Agustín et Jean Matal (1542-1553)*. Texte édité et commenté par Jean-Louis FERRARY. Como: Edizioni New Press, 1992 (Biblioteca de Atheneum, 19).
(AGOSTÍ 1993) *Antonio Agustín between Renaissance and Counter-reform*. Edited by M. H. CRAWFORD. London: The Warburg Institute – University of London, 1993 (Warburg Institut Surveys and Texts, XXIV).
(AGOSTÍ 1993a) MIRALLES MALDONADO, José Carlos, «Aportaciones de A. Agustín y G. Faerno (MSS. 7901-2 BN) en la enmienda de los fragmentos de L. Pomponio», *Myrtia. Revista de Filología Clásica*, 8 (1993), 63-98.
(AGOSTÍ 1993b) MACCUAIG, William, «Antonio Agustín and the Reform of the Centuritate Assembly», dins (AGOSTÍ 1993), 61-74, text:75-80.
(AGOSTÍ 1993c) CRAWFORD, M. H., «Antonius Augustinus Iacobo Mendozae S. D.», dins (AGOSTÍ 1993), 266, text llatí i versió anglesa: 266-277.
(AGOSTÍ 1993d) BUONOCORE, Marcus, «Onuphrius Panvinius et Antonius Augustinus: de codicibus Vaticanis Latinis 6035-6 adnotationes nonnullae», dins (AGOSTÍ 1993), 155-161, text fotografiat: 162-171.
(AGOSTÍ 1994) CARBONELL MANILS, Joan, «Anotaciones inéditas sobre Virgilio de Antonio Agustín», *Habis*, 25 (1994), 413-430, text: 420-430.
(AGOSTÍ 1995) CARBONELL I MANILS, Joan, «El *Carmen nuptiale* d'Antonio Agustín», *Faventia*, 16/1 (1995), 87-98, text: 90-91, versió catalana: 97-98.
(AGOSTÍ 1996a) IULIANI, *Epitome latina Novellarum Iustiniani*. Secondo l'edizione di Gustavo Hänel e col glossario d'Antonio Agustín. Testo, indice, concordanze a cura di Pietro FIORELLI e Anna Maria BARTOLETTI COLOMBO. [Firenze]: Università degli Studi di Firenze. Dipartimento di Teoria e Storia del Diritto, 1996.
(AGOSTÍ 1996b) MIRALLES MALDONADO, José C., «*Lectiones* y conjeturas de A. Agustín y G. Faerno a los fragmentos de Lucilio (ms. Madrid, Bibl. Nac. 7902): libro XXVI», *Res publica litterarum. Studies in the Classical Tradition*, XIX (1996), 185-206.
(AGOSTÍ 1997a) BERNAL PALACIO, Arturo, «Apuntes alifanos sobre Antonio Agustín (1517-1586)», AST, 70 (1997), 81-118.
(AGOSTÍ 1997b) CARBONELL MANILS, Joan, «*Latini Latinii epistulae ad Antonium Augustinum missae cum quibusdam comentariis auctae nunc primum editae*», *Faventia*, 19/2 (1997), 149-174, text: 158-166.

(AGOSTÍ 1997c) MIRALLES MALDONADO, José C., «Algunas aportaciones de A. Agustín y G. Faerno a la enmienda de los fragmentos de Lucilio (BN 7901-2): libros I y II» dins *Humanismo y pervivencia del mundo clásico*. Homenaje al profesor Luís Gil. Vol. II. 2. Eds. José María MAESTRE MAESTRE, Joaquín PASCUAL BAREA, Luís CHARLO BREA. Cádiz: Ayuntamiento de Alcañiz – Gobierno de Aragón, Departamento de Educación y Cultura – Instituto de Estudios Turolenses, Diputación Provincial de Teruel – Servicios de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 1997, 519-529.

(AGOSTÍ 1997d) SALVADÓ RECASENS, Joan, «Un poema inédito de Antonio Agustín» dins *Humanismo y pervivencia del mundo clásico*. Homenaje al profesor Luís Gil. Vol. II. 3. Eds. José María MAESTRE MAESTRE, Joaquín PASCUAL BAREA, Luís CHARLO BREA. Cádiz: Ayuntamiento de Alcañiz – Gobierno de Aragón, Departamento de Educación y Cultura – Instituto de Estudios Turolenses, Diputación Provincial de Teruel – Servicios de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 1997, 1283-1288, text: 1289-1291.

(AGOSTÍ 2000) CARBONELL MANILS, Joan, «La relación epistolar inédita entre Antonio Agustín y el Papa Gregorio XIII», *Faventia*, 22/2 (2000), 121-138, text: 128-135.

(AGOSTÍ 2002a) CAPDEVILA FOLGUERA, Joan, «Aproximación a Antoni Agustí, Obispo de Lleida: implantación del Concilio de Trento (en torno a dos cartas)» dins *Humanismo y pervivencia del mundo clásico*. Homenaje al profesor Antonio Fontán. Vol. III. 1. Eds. José María MAESTRE MAESTRE, Joaquín PASCUAL BAREA, Luís CHARLO BREA. Alcañiz – Madrid: Instituto de Estudios Humanísticos – Laberinto – CSIC, 2002, 385-390, text: 391-396.

(AGOSTÍ 2002b) CARBONELL MANILS, Joan, «Antonio Agustín epigrafista: a propósito de la Lex Agraria (CIL I^2 585)» dins *Humanismo y pervivencia del mundo clásico*. Homenaje al profesor Antonio Fontán. Vol. III. 1. Eds. José María MAESTRE MAESTRE, Joaquín PASCUAL BAREA, Luís CHARLO BREA. Alcañiz – Madrid: Instituto de Estudios Humanísticos – Laberinto – CSIC, 2002, 397-412.

(AGOSTÍ 2007a) ALCINA ROVIRA, Juan F. – SALVADÓ RECASENS, Joan, *La biblioteca de Antonio Agustín. Los impresos de un humanista de la Contrareforma*. Alcañiz: Instituto de Estudios Humanísticos – CSIC, 2007.

(AGOSTÍ 2007b) ALCINA ROVIRA, Juan F., «La influència d'Antoni Agustín en la redacció de l'Índex de llibres prohibits del Concili de Trento (1564): el seu erasmisme», dins (*El (re)descobriment* 2007), 33-44, text: 40-41.

(ANTIST 1982) ROBLES, Laureano, «Vicente J. Antist, O. P. y su opúsculo "De viris illustribus"», *Revista Española de Teología*, XXXIX-XL (1979-1980), 199-242, el text: 232-241.

(ANÒNIM 1998) VILA, Pep, «Un fragment de la vida de sant Grau», *Annals*. Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca (1996-1998), 225-236, text: 236-238.

(ANYÉS 1987) *Joan Baptista Anyes* [sic]. *Obra catalana*. Edició a cura de Max CAHNER. Barcelona: Curial, 1987.

(ANYÉS 1996) ALONSO ASENJO, Julio, «*Optimates laetificare*: la *Egloga in Nativitate Christi* de Joan Baptista Anyés o Agnesio», *Criticón*, 66-67 (1996), 307-368, text: 352-365.

(ANYÉS 2001) ANYÉS, Joan Baptista, *Obra profana. Apologies, València 1545* [sic]. Introducció d'Eulàlia DURAN. Edició del text llatí i traducció catalana de Martí DURAN I MATEU. Barcelona: Universidad Nacional a Distancia – Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2001.

(BADIA 1981) TRIAS I TEIXIDOR, Anna, «El pròleg de Pere Badia a les "Introductiones latinae" de Nebrija (Barcelona, N. Spindeler, 1505)», *Anuario de Filología* (Universidad de Barcelona. Facultad de Filología), 7 (1981), 173-192, text: 179-181, traducció: 181-185.

(BERTRAN 1981a) ROBLES SIERRA, Adolfo, «Documentos. San Luís en familia», *Cuadernos de San Luís Bertrán*, 1 (1981), 17-30, textos: 19-25.

(BERTRAN 1981b) AGULLÓ PASCUAL, Benjamín, «San Luís y el Beato Nicolás Factor», *Cuadernos de San Luís Bertrán*, 3 (1981), 106-109, textos: 108-109.

(BERTRAN 1983) ROBLES SIERRA, Adolfo, «Sermón inédito de San Luís Bertran sobre el nombre de Jesús», *Escritos del Vedat*, XIII (1983), 261-282.

(BERTRAN 1989) GÓMEZ, Vito T. – GARCÍA LOZANO, Antonio, «Nuevos sermones inéditos de san Luís Bertrán», *Escritos del Vedat*, XIX (1989), 215-239.

(BERTRAN 2005) ORTUÑO SORIANO, Roberto, «Sermón de San Luís Bertrán en la fiesta de San Vicente Ferrer», *Escritos del Vedat*, XXXV (2005), 127-144.

(*Bíblia* 1993) VENTURA, Jordi, *La Bíblia Valenciana. Recuperació de la història d'un incunable en català*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1993 (Biblioteca Torres Amat, 12), text del *Llibre dels Salms*: 151-230.

(BOÏL 1990) BARAUT, Cebrià, «Una lletra consolatòria de Bernat Boïl, ermità de Montserrat», *Studia Monastica*, vol. 32, fasc. 2 (1990), 381-388, text: 384-388.

(BORJA 1881) BORJA, Joan de, *Empresas morales*. Edición (facsímil) e Introducción de Carmen BRAVO-VILLASANTE. Madrid: Fundación Universitaria Española, 1981.

(BORJA 1983)* BORGIAE, Franciscus, *Praecipuae divi Thomae Aquinatis materiae in litaniarum rationem redactae*. Denuo edita cura et studio P. Bernardi de MARGERIE. Ciutat del Vaticà 1983 (Studi tomistici, 22).

(BORJA 1997) GARCÍA HERNÁN, Enrique, «Tres amigos de Juan de Ribera, arzobispo de Valencia: Francisco de Borja, Carlos Borromeo y fray Luís de Granada», *Anthologica Annua*, 44 (1997), 485-546, textos: 532-537.

(BORJA 1998) *Visitatio Sepulchri de Sant Francesc de Borja*. Gandia: CEIC «Alfons el Vell», 1998.

(*Borgia* 2003) *Monumenta Borgia, VI (1478-1551). Sanctus Franciscus Borgia, quartus Gandiae dux et Societatis Iesu praepositus generalis tertius, 1510-1572*. Editado por Enrique GARCÍA HERNÁN. Valencia – Roma: Generalitat Valenciana – Institutum Historicum Societatis Iesu, 2003, 153-155 i 275-276.

(CARBONELL 1988) VILALLONGA I VIVES, Mariàngela, *Dos opuscles de Pere Miquel Carbonell*. Barcelona: Asociación de Bibliófilos de Barcelona, MCMLXXXVIII.

(CARBONELL 1997) CARBONELL, Pere Miquel, *Cròniques d'Espanya*. Edició crítica d'Agustí ALCOBERRO. Barcelona: Barcino, 1997. Vols. I i II (Els Nostres Clàssics. Col·lecció B, 16 i 17).

(CARRÒS 1987) *Las obras de Francesch Carroç Pardo de la Casta*. Edición, estudio y notas de José Enrique REYES-TUDELA. Valencia: Albatros Hispanofilia Ediciones, 1987.

(*Cartes* 1987) REQUESENS, Estefania de, *Cartes íntimes d'una dama catalana del s. XVI. Epistolari a la seva mare la comtessa de Palamós*. Pròleg, transcripció i notes de Maite GUISADO. Barcelona: La sal, Edicions de les Dones, 1987.

(CENTELLES 1987) DURAN, Eulàlia, «Dues novel·les desconegudes del canonge valencià Jordi Centelles (vers 1500)», *Els Marges,* 36 (1987), 21-38.

(CENTELLES 1990) BECCADELLI EL PANORMITA, Antonio, *Dels fets e dits del gran rey Alfonso d'Antonio Beccadelli el Panormita. Versió catalana del segle XV de Jordi de Centelles*. A cura d'Eulàlia DURAN. Establiment del text llatí a cura de Mariàngela VILALLONGA. Apèndix de Joan RUIZ I CALONJA. Barcelona: Barcino, 1990 (Els Nostres Clàssics. Col·lecció A, 129), 283-289.

(CLARÍ – GARCIA 1980) FLORES, Cándido, «Dos discursos en griego de la Barcelona del siglo XVI», Suplemento de *Estudios Clásicos*, tercera serie, núm. 2 (Madrid 1980), 31-57, text (sense traducció): 47-51 i 52-57.

(CLUA – MASSIP 2007) MIRALLES, Eulàlia, «Una petita història del monestir de Lavaix de l'any 1620: la correspondència de l'abat Bernat Massip i el monjo Bartomeu Clua a l'historiador Jeroni Pujades», *Ripacurtia*, 5 (2007), 119-140.

(COMTE 1995) COMTE, Francesc, *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya y Conflent*. A cura de Joan TRES. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1995 (Biblioteca Torres Amat, 16).

(*Contemplació* 1982) *Contemplació de la Passió de Nostre Senyor Jesucrist*. Edició a cura d'Albert HAUF. Sant Boi de Llobregat – Barcelona: Edicions del Mall, 1982 (Biblioteca Escriny. Col·lecció de Textos Medievals Breus, 6).

(*Cranevelt* 1990a)* *La correspondance Cranevelt*. Ed. D. ALLARD. Bruxelles: Fondation Roi Baudoin, 1990.

(*Cranevelt* 1990b)* *De Cranevelt correspondentie* : het Humanisme: brieven en gedachten (1520-1523): tentoonstelling, Koninklijke Bibliotheek Albert I, van 17 november tot en met 15 december 1990. Jozef Ijsewijn ... [et al.] Auteur(s) Editeur(s). Brussel: Koning Boudewijnstichting. Fonds voor het Roerend Cultureel, 1990.

(*Cranevelt* 1997c)* *More to Cranevelt. New Baudoin letters*. Edited by Hubertus SCHULTE HERBRÜGGEN. Leuven: Leuven University Press, 1997 (Supplementa Humanistca Lovaniensia, 11).

(*Debat* 1977) «Debat epistolar entre Bernat Fenollar i Isabel Suaris». A cura de Max CAHNER, *Els Marges*, 10 (1977), 71-76.

(DESPUIG 1877) DESPUIG, Cristòfol, *Los Col·loquis de la Insigne ciutat de Tortosa fets per mossèn Cristòfol Despuig*. Barcelona: Impremta de la Renaixença, 1877. Reeditada en facsímil a Tortosa el 1975.

(DESPUIG 1981) DESPUIG, Cristòfor, *Los Col·loquis de la Insigne ciutat de Tortosa*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN. Barcelona: Departament de Filologia Catalana. Universitat de Barcelona – Curial Edicions Catalanes, 1981 (Biblioteca Torres Amat, 12).

(DESPUIG 1996) DESPUIG, Cristòfol, *Los Col·loquis de la Insigne ciutat de Tortosa*. A cura de Joan TRES. Barcelona: Curial, 1996 (Lectures de Literatura Catalana, 2).

(*De València* 1998) *De València a Roma. Cartes triades dels Borja*. Edició i estudi de Miquel BATLLORI. Pròleg de Modest PRATS. Barcelona: Quaderns Crema, MCMXCVIII.

(*Els vocabularis* 1983) COLON, Germà, «Els vocabularis barcelonins d'Ausiàs March al segle XVI», ELLC / VI. Micel·lània Pere Bohigas, 3 (1983), 261-289, textos: 267-282.

(*Epígonos* 2000) PÉREZ GARCÍA, Pablo – CATALÁ SANZ, Jorge Antonio, *Epígonos del encubertismo. Proceso contra los agermanados de 1541*. Valencia: Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 2000.

(*Epistolari* 1977-1978) *Epistolari del Renaixement*. A cura de Max CAHNER, 1. València: Albatros Edicions, 1977; 2., 1978.

(*Epistolaris*, 2003) *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estafania de Requesens (segle XVI)*. Edició a cura d'Eulàlia de AHUMADA BATLLE. València: Universitat de València, 2003.

(ESCRIVÀ 1978)* ESCRIVÀ, Lluís, *Apología en escusatión y favor de las fábricas que se hacen por designio del Commendador Scribà en el Reyno de Nápoles y principalmente de la del castillo de San Telmo*. Ed. Eduardo MARIÁTEGUI. Madrid 1978.

(ESCRIVÀ 2000) ESCRIVÁ, Luís, *Su Apología y la fortificación imperial*. Edición al cuidado de Antonio SÁNCHEZ-GIJÓN. La *Apología* anotada y comentada por Fernando COBOS y Javier de CASTRO. Valencia: Generalitat Valenciana. Consell de Cultura, Educació i Ciència, 2000, text: 42-181.

(FERRER 2006) FERRER, Joan Ramon, *De antiquitate legum*. A cura d'Antoni COBOS. Bellcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la, 2006 (Studia Humanitatis, 1).

(FURIÓ 1996) LOGOMARSINO, David, «Furió Ceriol y sus "Avisos acerca de los Estados Bajos"», *Bulletin Hispanique*, LXXX, 1-2 (Janvier-Juin 1979), 88-101, text: 101-107.

(FURIÓ 1996) FURIÓ CERIOL, Fadrique, *Obra Completa I. El Concejo y Consejeros del Príncipe, Bononia*. Henry MECHOULAN i Jordi PÉREZ DURÀ, codirecto-

res. València: CNRS – Universitat de València – Edicions UNESCO – Edicions Alfons el Magnànim. Generalitat Valenciana. Diputació Provincial de València, MCMXCVI.

(FURIÓ 1998) FURIÓ CERIOL, Fadrique, *El Concejo y Consejeros del Príncipe*. Prólogo y notas para gobernantes del siglo XXI. Albert CALDERÓ I CABRÉ. Barcelona: Estrategia Total, 1998.

(FUSTER 1993) FERRANDO, Antoni, «L'*Omelia sobre lo psalm "De profundis"* de Jeroni Fuster», dins *Miscel·lània Joan Fuster*. Estudis de Llengua i Literatura a cura d'Antoni FERRANDO i d'Albert G. HAUF. Vol. VI. [Montserrat]: Departament de Filologia Catalana (Universitat de València) – Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, 79-106, textos: 97-106, 83-85 i 87-88 respectivament.

(GIL 2002) IGLÉSIES, Josep, *Pere Gil, S. I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya. Seguit de la transcripció del Libre primer de la historia Cathalana en lo qual se trata de Historia o descripció natural, ço es de cosas naturals de Cathaluña*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2002, text: 149-305.

(GÓMEZ 2003)* GÓMEZ MIEDES, Bernardino, *Comentarios sobre la sal*. Introducción, edición crítica, traducción anotada e índices a cargo de Sandra Inés RAMOS MALDONADO. Prólogo de Antonio MALPICA CUELLO. Alcañíz-Madrid: Instituto de Estudios Humanísticos – Laberinto – C.S.I.C., 2003, 3 volums.

(JURATS 1981) ROBLES SIERRA, Adolfo, «Documentos. San Luís y la Contrareforma», *Cuadernos de San Luís Bertrán*, 6 (1981), 260-271, textos: 264-265.

(*Les regles* 1999) BADIA I MARGARIT, Antoni M., *Les regles de esquivar vocables i «la qüestió de la llengua»*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1999, facsímil: reproducció fotogràfica entre les p. 102-103, edició crítica: 107-133.

(*Litterae* 1992-1995) IJSEWIJN, Jozef with G. TOURNAY, D. SACRÉ, Line IJSEWIJN-JACOBS, M. VERMEIJ and Monique MUND-DEPCHIE, «Litterae ad Craneveldium Balduinianae. A Preliminary Edition», 1. Letters 1-30 (March 1520 – February 1521), *Humanistica Lovaniensia. Journal of Neo-Latin Studies*, XLI (1992), 1-85; 2. Letters 31-55 (February 1521- May 1521), XLII (1993), 2-51; 3. Letters 56-85 (May-October 1521), XLIII (1993), 15-68; 4. Letters 86-116 (November 1521 – June 1522; April 1523; November 1528), XLIV (1995), 1-78.

(MILÀ 2001) MILÀ, Lluís del, *El Cortesano*. Edició a cura de Vicent Josep ESCARTÍ. Estudis introductoris: Vicent Josep ESCARTÍ i Antoni TORDERA. València: Biblioteca Valenciana – Ajuntament de València – Universitat de València, 2001.

(MILÀ 1982) MILAN, Lluys, *Libro de motes de damas y caballeros*. Valencia: Librerías París-Valencia, 1982.

(MILÀ 2004) MILAN, Lluys, *Libro de motes de damas y caballeros*. Edición facsimilar. Valencia: Vicent García Editores, 2004.
(MILÀ 2006) VEGA VÁZQUEZ, Isabel, *El Libro de motes de damas y caballeros de Luís de Milán*. Edición crítica y estudio. [Santiago de Compostela]: Universidad de Santiago de Compostela, 2006.
(*Novel·les* 1982) *Novel·les amoroses i morals*. A cura d'Arseni PACHECO i August BOVER I FONT. Barcelona: Edicions 62, 1982 (MOLC, 73).
(NUNYES 1988) MESTRE, Antonio, «Otro manuscrito valenciano desconocido del humanista Pere Joan Núñez», dins *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*. Vol. I. València: Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència – Universitat de València, 1988, 387-391.
(NUNYES 1993) PINEDA, Victorio, «La *ratio imitandi* de Pedro Juan Núñez», *Romanische Forschungen. Vierteljahresschrift für romanische Sprachen und Literaturen*, 105 (1993), 302-314, text: 311-313.
(PALMINERO 1978)* PALMINERO, Juan Lorenzo, *Vocabulario del humanista compuesto por Lorenço Palminero donde se trata de aves, peces, quadrúpedos...* Valencia: F. Domenech, 1978. Facsímil de: «Valentiae: Ex typographia Petri Huete, 1569» més un fulletó amb un pròleg d'Andrés GALLEGO BARNES.
(PALMINERO 2003) PALMINERO, Juan Lorenzo, *El Lexicon puerile (1560)*. Estudio, edición facsímil y transcripción por Germà COLÓN DOMÈNECH. Barcelona: PPU, 2003, text facsímil: 47-49.
(PALMINERO 2005-6) GARCÍA ARANDA, Mª. Ángeles, «Estudio y edición de las *Phrases y fórmulas loquendi de la guerra* de Juan Lorenzo Palminero (1568)», *Archivo de Filología Aragonesa*, LXI-LXII (2005-2006), 301-320, text: 310-319.
(PAU 1986a) PAU, Jeroni, *Obres*, (volum primer). Edició a cura de Mariàngela VILALLONGA. Pròleg de Francisco RICO. Barcelona: Curial, 1986.
(PAU 1986b) PAU, Jeroni, *Obres*, (volum segon). Edició a cura de Mariàngela VILALLONGA. Pròleg de Francisco RICO. Barcelona: Curial, 1986.
(PONT 1982) DURAN, Eulàlia, «Unes cartes amoroses del segle XVI en català», *L'Espill*, 15 (1982), 40-51.
(PONT 2004) DURAN, Eulàlia, «Unes cartes amoroses del segle XVI en català», dins (DURAN 2004), 679-712.
(POU 1979) POVIO, Onophrio, *Iesus. Thesaurus puerilis* authore ... gerundensi Artium Doctore ad illustrem et egregium Michaelem Ioannem Quintana I. V. D. et de Regio Consilio S. C. R. M. dignissimum. Editio secunda ab eodem authore, aucta & emendata. Barcinone apud Ioannem Paulum Menescal 1580. Cum licentia & privilegio. Valencia: Librerías París-Valencia, 1979.
(*Profecia* 1997) *Profecia i poder al Renaixement. Textos profètics catalans favorables a Ferran el Catòlic*. Estudi i edició a cura d'Eulàlia DURAN i Joan REQUESENS. València: Eliseu Climent, 1997.
(*Pròlech* 1999) FERRANDO, Antoni, «L'anònim pròleg d'*Una no poc devota adoració de Jesús crucificat*: una mostra de la prosa artitzada de les darre-

ries del segle XV» dins *Estudis sobre Joan Roís de Corella*. A cura de Vicent MARTINES. Alcoi: Marfil, 1999 (Col·lecció Universitas, 9), 133-156.

(*Quatre* 1983) ROMEU I FIGUERES, Josep, «Quatre epístoles paròdiques procedents d'un plec solt valencià en prosa del segle XVI», reeditat a IDEM, *Lectura de textos medievals i renaixentistes*. València – Montserrat: Institut Universitari de Filologia Valenciana – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, 205-230.

(RAFANELL 1991) RAFANELL, August, *Un nom per a la llengua. El concepte de llemosí en la història del català*. Vic: Eumo Editorial – Universitat de Girona – Estudis Universitaris de Vic, 1991 (Biblioteca Universitària. Història de la llengua, 1).

(*Renaixement* 1996) *Renaixement a la carta*. A cura d'Eulàlia DURAN – Josep SOLERVICENS. Vic: Departament de Filologia Catalana. Secció Literatura de la Universitat de Barcelona – Eumo Editorial, 1996.

(REQUESENS 1997) REQUESENS I PIQUE[R], Joan, «Uns versos profeticoapocalíptics referits a Ferran el Catòlic», ELLC / XXXV. Homenatge a Arthur Terry, 1 (1997), 71-81.

(ROÍS DE CORELLA 1983) ROÍS DE CORELLA, Joan, *Obra profana*. València: Eliseu Climent, 1983.

(ROÍS DE CORELLA 1984a) ROÍÇ DE CORELLA, Joan, *Obres de ...*, I. Presentació Mossen Josep Almiñana Vallés. Facsímil Manuscrit procedent de la Biblioteca Mayansiana. Valencia: Del Cenia al Segura, 1984 [sic, tota l'ortografia].

(ROÍS DE CORELLA 1984b) RICO, Francisco, «Imágenes del Prerenacimiento español: Joan Roís de Corella y la *Tragèdia de Caldesa*», dins *Estudios de literatura española y francesa. Siglos XVI y XVII. Homenaje a Horts Baader*. Editados por Frauke GEWCKE. Barcelona: Ediciones Iberoamericanas en Hogar del Libro, 1984, 15-27.

(ROÍS DE CORELLA 1985a) ROÍÇ DE CORELLA, Joan, *Obres de ...*, II. Transcripcio i estudis preliminars del manuscrit de la Biblioteca Mayansiana (Biblioteca de la Universitat de Valencia, ms 728), per Mossen Josep Almiñana Vallés. Valencia: Del Cenia al Segura, 1985 [sic, tota l'ortografia]; la transcripció de les obres, 623-836.

(ROÍS DE CORELLA 1985b) ROÍS DE CORELLA, Joan, *Psalteri*. Introducció, transcripció i actualització a cura de Joan A. LÓPEZ QUILES i Vicent RIBES I PALMERO. Montserrat: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana – Revista «Saó» – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985.

(ROÍS DE CORELLA 1991) BADIA, Lola, «El "Plany dolorós de la reina Hècuba" de Joan Roís de Corella. Restauracions i contextos», dins *Miscel·lània Joan Fuster*. Estudis de Llengua i Literatura a cura d'Antoni FERRANDO i d'Albert G. HAUF. Vol. III. [Montserrat]: Departament de Filologia Catalana (Universitat de València) – Associació Internacional de Llengua

i Literatura Catalanes – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, 195-223.

(ROÍS DE CORELLA 1995) WITTLIN, Curt, «Un text inèdit de Joan Roís de Corella: *La Visió a la porta de la Senyora Nostra de Gràcia*, del 1487», *A Sol Ponent. Estudis de Llengua i Literatura*, 3 (Alcoi 1995), 257-268.

(ROÍS DE CORELLA 1996) MARTÍNEZ, Tomàs, «Per a una interpretació del "Triümfo de les dones", de Roís de Corella: claus ecdòtiques i literàries», ELLC / XXXIII, Miscel·lània Germà Colón, 6 (1996), 37-69.

(ROÍS DE CORELLA 1997) ROÍS DE CORELLA, *Tragèdia de Caldesa*. Presentació d'Enric FERRER SOLIVARES. Gandia: CEIC Alfons el Vell – Ajuntament del Real de Gandia, La Safor, 1997.

(ROÍS DE CORELLA 2001) ROÍS DE CORELLA, Joan, *Les proses mitològiques*. Edició crítica Josep Lluís MARTOS. Pròleg de Rafael ALEMANY FERRER. Alacant – Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana – PAM, 2001.

(ROÍS DE CORELLA 2002) *Lo Passi en cobles (1493)*. Estudi i edició Marinela GARCIA SEMPERE. Pròleg d'Antoni FERRANDO. Alacant – Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana – PAM, 2002, 447-451 i 497-498.

(ROSSELL 1992) AMORÓS I GONELL, Francesc, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617. Una crònica de cort de Felip III*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XLIII, 1992.

(SAN ROMÁN 1998) HERNÁNDEZ, Bernat, «La reforma del Monestir de Montserrat a finals del segle XVI. Epistolari del monjo i abat fra Andrés de San Román (1562-1589)», *Studia monastica*, vol. 40, fasc. 1 (1998), 23-63.

(SEMPERE 1979) SEMPERIJ, Andreae, valentini, alcodiani doctoris Medici, prima *Grammaticae Latinae Institutio*, tribus libris explicata. Ad Illustres ac Magnificos Consules Valentinos, Academiae Parentes et Patronos, Anno 1749, Palmae Balearium, Typis Viduae Guasp. Valencia: Librerías París-Valencia, 1979.

(SEMPERE 1997) GÓMEZ I FONT, Xavier, *Andreu Sempere (1510-1572) i la seua Prima Grammaticae Latinae Institutio*. Alcoi: Ajuntament d'Alcoi – Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», 1997.

(SERVET 1999) SERVET, Miquel, *Dels errors sobre la Trinitat*. Introducció de Miguel LAVILLA GALINDO. Traducció d'Ana GÓMEZ RABAL. Barcelona: Proa, 1999 (Clàssics del Cristianisme, 77).

(SERVET 2003) SERVET, Miguel, *Obras Completas I. Vida, muerte y obra. La lucha per la libertad de conciencia. Documentos*. Edición, introducción y notas de Ángel ALCALÁ. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza – Institución «Fernando el Católico» – Instituto de Estudios Altoaragoneses – Departamento de Educación, Cultura y Deporte del Gobierno de Aragón, 2003 (Larumbe. Clásicos Aragoneses, 24).

(SERVET 2004) SERVET, Miguel, *Obras Completas II*-1. *Primeros escritos teológicos*. Edición, introducción y notas de Ángel ALCALÁ. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza – Institución «Fernando el Católico» – Instituto de Estudios Altoaragoneses – Departamento de Educación, Cultura y Deporte del Gobierno de Aragón, 2004 (Larumbe. Clásicos Aragoneses, 30).

(SERVET 2004) SERVET, Miguel, *Obras Completas II*-2. *Declarationis Iesu Christi Filii Libri quinque. De Trinitatis erroribus Libri septem. Dialogorum de Trinitate Libri duo. De Iustitia Regni Christi Capitula quatuor. Summa totius Sacrae Scripturae, librorum videlicet Veteris et Novi Testamenti*, [...].

(SERVET 2005a) SERVET, Miguel, *Obras Completas III. Escritos científicos*, *Prologi et scholia in Ptolomaei Geographicae enarrationis Libri octo. In Leonardum Fuchsium Apologia. Syruporum universa ratio. In quendam medicum apologetica disceptatio pro astrologica. De motu sanguinis. Prima sanguinis motus descriptio*. Edición, introducción y notas de Ángel ALCALÁ. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza – Institución «Fernando el Católico» - Instituto de Estudios Altoaragoneses – Departamento de Educación, Cultura y Deporte del Gobierno de Aragón, 2005 (Larumbe. Clásicos Aragoneses, 36).

(SERVET 2005b) SERVET, Miguel, *Obras Completas IV. Servet frente a Calvino, a Roma y al luteranismo. Epistolae triginta ad Ioannem Calvinum Gebennensium concionatorem. Signa sexaginta Regni Antichristi et revelatio eius iam nunc praesens. De mysterio Trinitatis et Veterum disciplina, ad Philippum Melanchthonem et eius collegas, apologia*. Edición, introducción y notas de Ángel ALCALÁ. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza – Institución «Fernando el Católico» - Instituto de Estudios Altoaragoneses – Departamento de Educación, Cultura y Deporte del Gobierno de Aragón, 2005 (Larumbe. Clásicos Aragoneses, 40).

(SERVET 2006) SERVET, Miguel, *Obras Completas V. Restitución del Cristianismo,* 1. Edición, introducción y notas de Ángel ALCALÁ. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza – Institución «Fernando el Católico» - Instituto de Estudios Altoaragoneses – Departamento de Educación, Cultura y Deporte del Gobierno de Aragón, 2006 (Larumbe. Clásicos Aragoneses, 45).

(SERVET 2006) SERVET, Miguel, *Obras Completas V. Restitución del Cristianismo,* 2. [facsímil de l'edició de Vienne 1553] [...].

(SORIÓ 1981)* POLO CARRASCO, Jesús, «*Super Psalmun XXXIIII homeliae decem*. Edición facsímil e introducción», *Scripta de Maria*, IV (1981), 241-480.

(*Sumari* 1988) MATEU IBARS, María de los Dolores, «El *Sumari* de la bula de León X de 1514 a favor del Hospital General de Valencia, impreso en gótico», dins *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*. Vol. I, València: Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència – Universitat de València, 1988, 203-205.

(TIBERI 1989) BLASCO FERRER, Eduard, «Contribució a la coneixença de l'alguerès medieval (I: Textos)», dins *Miscel·lània Joan Fuster*. Estudis de Llengua i Literatura a cura d'Antoni FERRANDO i d'Albert G. HAUF. Vol. I. [Montserrat]: Departament de Filologia Catalana (Universitat de València) – Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, 165-166, text: 167-193.

(*Tractar* 1992) *Tractar de nostra llengua catalana. Apologies setcentistes de l'idioma al Principat*. Francesc FELIU, Sadurní MARTÍ, Francesc TEN i Josep VICENS (ed.). Vic: Eumo Editorial – Universitat de Girona – Estudis Universitaris de Vic, 1992 (Biblioteca Universitària. Història de la llengua, 2).

(VICIANA 1982) VICIANA, Martí de, *Comentari a l'Econòmica d'Aristòtil*. Edició a cura d'Antoni FERRANDO. Sant Boi de Llobregat – Barcelona: Edicions del Mall, 1982 (Biblioteca Escriny. Col·lecció de Textos Medievals Breus, 5).

(VILADAMOR 2007) VILADAMOR, Antoni, *Història general de Catalunya*. Edició crítica d'Eulàlia MIRALLES. Pròleg d'Eulàlia DURAN. Vols. I i II. Barcelona: Fundació Noguera, 2007.

(VILLENA 1980) VILLENA, Sor Isabel de, *Vita Christi*. Valencia: Del Cenia [sic] al Segura, 1980 [edició facsímil].

(VILLENA 1987) VILLENA, Isabel de, *Protagonistes femenines a la «Vita Christi»*. Introducció de Rosanna CANTAVELLA, transcripció de Lluïsa PARRA, selecció d'ambdues. Barcelona: La sal, Edicions de les Dones, 1987 (Clàssiques Catalanes, 15).

(VILLENA 1992a) ALMIÑANA, Josep, VILLENA, Isabel de [sic], *Vita Christi*. Volum I. València: Ajuntament de València, 1992.

(VILLENA 1992b) ALMIÑANA, Josep, VILLENA, Isabel de [sic], *Vita Christi*. Volum II. València: Ajuntament de València, 1992.

(VILLENA 1995) VILLENA, Isabel de, *Vita Christi*. Selecció i edició a cura d'Albert HAUF I VALLS. Barcelona: Edicions 62, 1995 (MOLC, 115).

(VIVES 1979a)* «*Against the Pseudodialecticians: A Humanist Attack on Medieval Logic. The Attack on the Pseudodialecticians and on Dialectic, Book III, v, vi, viii from the Causes of the Corruption of the Arts with an Appendix of related passages by Thomas More*. Trans. and critical ed. Rita GUERLAC. Synthese Historical Library, v. 18. Dordrecht – London – Boston: Reidel, 1979» copiat de NOREÑA, Carlos G., *A Vives bibliography*, Lewiston – Queenston – Lampeter: The Edwin Mellen Pres, 1990 (Studies in Renaissance Literature, 5), p. 2-3.

(VIVES 1979b) VIVES, Juan Luís, *In pseudodialecticos*. A Critical Edition, Introduction, Translation and Commentary by Charles FANTAZZI. Leiden: E. J. Brill, 1979.

(VIVES 1984) VIVIS, Ioannis Lodovici, *Praefatio in Leges Ciceronis et Aedes Legum*. Edidit Constantinus MATHEEUSSEN. Leipzig: B. G. Teubner, 1984.

(VIVES 1987) VIVES, J. L., *Early Writings. De initiis sectis et laudibus philosophiae. Veritas fucata. Anima senis. Pompeius fugiens*. Introduction, Critical Edition,

Translation and Notes edited by C. MATHEEUSSEN – C. FANTAZZI – E. GEORGE. Leiden – New York – Kobenhavn – Köln: E. J. Brill, 1987 (*Selected Works of J. L. Vives*, volume I).

(VIVES 1989a) VIVES, J. L., *Declamationes Sullanae*. Parte one. Introductory material, Declarations I and II, Edited and Translated with an Introduction by Edward V. GEORGE. Leiden – New York – Kobenhavn – Köln: E. J. Brill, 1989 (*Selected Works of J. L. Vives*, volume II).

(VIVES 1989b) VIVES, J. L., *De conscribendis epistolis*. Critical Edition with Introduction and Annotation by Charles FANTAZZI. Leiden – New York – Kobenhavn – Köln: E. J. Brill, 1989 (*Selected Works of J. L. Vives*, volume III).

(VIVES 1989c)* VIVES, Juan Luís, *Somnium et vigilia in somnium Scipionis*. Commentary on the Dream of Scipio. Edited with an introduction, translation and notes by Edward V. GEORGE. Greenwood: Attic, 1989 (The Library of Renaissance Humanism, 2).

(VIVES 1991) VIVES, J. L., *Early Writings 2. Epistola Forti. Vita Joannis Dullardi. Christi triumphus. Ovatio Mariae. Clipeus Christi. Praelectio in Quartum Rethoricorum ad Herennium. Praelectio in Convivia Philelphi.* Introduction, Critical Edition, Translation and Notes edited by Josef IJSEWIJN and Angela FRITSEN with Charles FANTAZZI. Leiden – New York – Kobenhavn – Köln: E. J. Brill, 1991 (*Selected Works of J. L. Vives*, volume V).

(VIVIS, diversos 1992) VIVIS, Ioannis Lodovici, Valentini, *Opera Omnia*. I. Volumen, introductorio. Valencia: Edicions Alfons el Magnànim – Generalitat de València – Diputació Provincial de València – Institut de Cultura Juan Gil-Albert – Universitat de València, MCMXCII.

(VIVIS 1992a) VIVIS, Ioannis Lodovici, Valentini, *Commentarii ad divi Aurelii Augustini De Civitate Dei. Libri I-V*. Curante F. Georgius PÉREZ DURÀ – Josephus Mª ESTELLÉS GONZÁLEZ. Valencia, Edicions Alfons el Magnànim – Generalitat de València – Diputació Provincial de València – Institut de Cultura Juan Gil-Albert – Universitat de València, MCMXCII (*Opera Omnia* Ioannis Lodovici VIVIS Valentini. Recognita et Adnotatione Critica Instructa. Vol. II: Philologica, 1).

(VIVES 1992b) VIVES, Joan Lluís, *Introducció a la saviesa i altres escrits*. Introducció d'August MONZON. Traducció de Ricard M. SARRIÓ i Vicent GIRBÉS. Barcelona: Proa, 1992 (Clàssics del Cristianisme, 33).

(VIVES 1992c) VIVIS, Ioannis Locovici [*sic*], Valentini, *De Europe dessidijs* [*sic*] *& Republica ad Adrianum VI Pon. De tumultibus Europae ad Henricum VIII capto. Ad eundem de Regni administratione, bello & pace. De Europae Dessidiis {sic} et bello turcico. Isocratis atheniensis aereopagitica oro {sic} de rep. Atheniensi eiusdem Isoctatis {sic} adiutoria siue Nicocles de monarchia Viues interprete ad Thomam Cardinalem Angliae*, [*explicit*:] Brugis Typis Huberti de Croock, Anno M.D.XXVI. Mense Decemb. [València]: Ajuntament de València – Universidad de Salamanca, 1992.

(VIVES 1992d) VIVIS, Ioannis Lodovici, Valentini, *De anima et vita, libri tres.* Opus insigne nunc primum in lucem editum. Rerum et uerborum in ijsdem memorabilium copiosissimus index. Cum gratia & privilegio ad triennium. [Expl.]: Basileae in officina Roberti Vvinter, Anno M.D. XXXVIII mense septembri. Valencia: Ayuntamiento de Valencia – Colaboración de la Universidad de Valencia, 1992.

(VIVES 1992e) *Antologia de textos de Joan Lluís Vives*. València: Universitat de València – Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, 1992.

(VIVIS 1993) VIVIS, Ioannis Lodovici, Valentini, *Commentarii ad divi Aurelii Augustini De Civitate Dei. Libri VI-XIII*. Curante F. Georgius PÉREZ DURÀ – Josephus Mª ESTELLÉS GONZÁLEZ. Valencia: Edicions Alfons el Magnànim – Generalitat de València – Diputació Provincial de València – Institut de Cultura Juan Gil-Albert – Universitat de València, MCMXCIII (*Opera Omnia* Ioannis Lodovici VIVIS Valentini. Recognita et Adnotatione Critica Instructa. Vol. III: Philologica, 2).

(VIVIS)* VIVIS, Ioannis Lodovici, Valentini, *Commentarii ad divi Aurelii Augustini De Civitate Dei. Libri XIV-XVII*. Curante F. Georgius PÉREZ DURÀ – Josephus Mª ESTELLÉS GONZÁLEZ. Valencia: Edicions Alfons el Magnànim – Generalitat de València – Diputació Provincial de València – Institut de Cultura Juan Gil-Albert – Universitat de València, MCMXCIII [?] (*Opera Omnia* Ioannis Lodovici VIVIS Valentini. Recognita et Adnotatione Critica Instructa. Vol. IV: Philologica, 3).

(VIVES 1996) VIVES, J. L., *De institutione feminae christianae. Liber Primus*. Introduction, Critical Edition, Translation and Notes edited by C. FANTAZZI and C. MATHEEUSSEN, Translated by C. FANTAZZI. Leiden – New York – Köln: E. J. Brill, 1996 (*Selected Works of J. L. Vives*, volume VI).

(VIVES 1998a) VIVES, J. L., *De institutione feminae christianae. Liber Secundus & Tertius*. Introduction, Critical Edition, Translation and Notes edited by C. FANTAZZI and C. MATHEEUSSEN. Translated by C. FANTAZZI, Leiden – Boston – Köln: Brill, 1998 (*Selected Works of J. L. Vives*, volume VII).

(VIVES 1998b) VIVES, Juan Luís, *El arte retórico. De ratione dicendi* [text facsímil de l'edició de G. Maians, 1782]. Edición bilingüe. Estudio introductorio de Emilio HIDALGO-SERNA. Edición, traducción y notas de Ana Isabel CAMACHO. Barcelona: Anthropos, 1998.

(VIVES 2000)* VIVES, Juan Luís, *Los Comentarios de Juan Luís Vives a "La Ciudad de Dios" de San Agustín*. Traducción, notas e índice: Rafael CABRERA PETIT. [València]: Ajuntament de València, 2000, 6 volums.

(VIVES 2002a) VIVES, J. L., *De subventione pauperum sive de humanis necessitatibus, Libri II*. Introduction, Critical Edition, Translation and Notes edited by C. MATHEEUSSEN and C. FANTAZZI with the assistance of J. DE LANDTSHEER. Leiden – Boston: Brill, 2002 (*Selected Works of J. L. Vives*, volume IV).

(VIVES 2002b) VIVES, Juan Luís, *Del arte de hablar*. Introducción, edición crítica y traducción de José Manuel RODRÍGUEZ PEREGRINA. Granada: Universidad de Granada, 2000.
(VIVIS 2004) VIVIS, Ioannis Lodovici, Valentini, *Commentarii ad divi Aurelii Augustini De Civitate Dei. Libri XVIII-XX*. Curante F. Georgius PÉREZ DURÀ – Josephus Mª ESTELLÉS GONZÁLEZ. Valencia: Universitat de València, MMIV (*Opera Omnia* Ioannis Lodovici VIVIS Valentini. Recognita et Adnotatione Critica Instructa. Vol. V: Philologica, 4).
(VIVES 2006) VIVES, J. L., *De officio mariti*. Introduction, Critical Edition, Translation and Notes edited by C. FANTAZZI. Leiden – Boston: Brill, 2006 (*Selected Works of J. L. Vives*, volume VIII).
(VIVES 2008) PICO DELLA MIRANDOLA, *De la dignitat de l'home*. Joan Lluís VIVES, *Faula de l'home*. Edició i traducció a càrrec d'Andreu GRAU. Cànoves i Samalús: Proteus, 2008 (Col·lecció Delos: Clàssics de l'Ètica, 1), 95-106.
(VIVES 2009) VIVES, Joan Lluís, *De subventione pauperum – L'assistència als pobres*. Pròlegs de Charles E. FANTAZZI i Josep E. RUBIO. Revisió del text llatí, traducció, notes, apèndixs i edició catalana a cura de Joan TELLO I BRUGAL. Barcelona: Llibres de l'Índex, 2009.
(VIVES 2009x) VIVES, Juan Luís, *Diálogo de doctrina christiana*. Introducción, edición y notas de Francisco CALERO CALERO y Marco Antonio CORONEL RAMOS. Madrid: B.A.C. – Universidad de Educación a Distancia, MMIX.
(*Vocabulari* 2007) *Vocabulari català – alemany imprès a Perpinyà per Joan Rosembach el 1502. Vokabular katalanisch – Deutsch gedruck in Perpignan von Joan Rosembach 1502*. Postil·les. Randbemerkungen Dolors LAMARCA, Pere BARNILS, Tílbert Dídac STEGMANN, Vinyet PANYELLA. Barcelona: Biblioteca de Catalunya – Institut Ramon Llull, [2007].
(web) Biblioteca Valenciana Digital (BIVALDI): http://bivaldioai.gva.es
(web) Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives (BVJLV): http://www.lluisvives.com/psegundonivel.jsp?conten=catalogo
(web) Studia Humanitatis. Biblioteca Digital (SHBD): http://www3.udg/edu/ilcc/Eiximenis/html_eiximenis/portal_SH/textos.htm

B. *Referències bibliogràfiques*

(BILBENY 2001) BILBENY, Jordi, *Brevíssima relació de la destrucció de la història. La falsificació de la descoberta catalana d'Amèrica*. Arenys de Mar: Els llibres del set-ciències, ^{3}2001 (Col·lecció Memòria Històrica, 1).
(BONILLA 1929) BONILLA Y SAN MARTÍN, A[dolfo]., *Luís Vives y la filosofía del Renacimiento*. Madrid: [Espasa-Calpe], 1929, vol. III, 132-133.

(Bover 2005) Bover i Font, August, «L'autor "calla son nom". Sobre les atribucions de l'"Spill de la vida religiosa"», ELLC / LI. Miscel·lània Joan Veny, 7 (2005), 45-67.

(Calero 2006) Calero, Francisco, *Juan Luís Vives, autor del «Lazarillo de Tormes»*. València: Ajuntament de València, 2006.

(Chiner 1999) Chiner Gimeno, Jaume J., «Noves dades sobre Jeroni Fuster, autor de *l'Omelia sobre lo psalm "De profundis"*», ELLC / XXXIX. Homenatge a Arthur Terry, 3 (1999), 83-92.

(Cifuentes 2006) Cifuentes i Comamala, Lluís, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement* (segona edició revisada i ampliada). Barcelona – Palma de Mallorca: Universitat de Barcelona – Universitat de les Illes Balears, 2006 (Col·lecció Blaquerna, 3).

(Cingolani 1997) Cingolani, Stefano Maria, «D'Aquil·les a Jesús. Reflexions sobre la cronologia de les obres de Joan Roís de Corella», *Anuari de l'Agrupació Borrianenca de Cultura. Revista de recerca Humanística i Científica*, VIII (1997), 76-85.

(Cingolani 1998) Cingolani, Stefano Maria, *Joan Roís de Corella: La importància de dir-se honest*. València: Eliseu Climent, 1998.

(Clara 1993) Clara i Resplandis, Josep, «Onofre Pou a la Universitat de Perpinyà», ATCA /12 (1993), 370-373.

(Colon 1980) Colon, Germà, «L'humanista Furió Ceriol i la unitat de la llengua», ELLC / 1 (1980), 117-130.

(*Conclusiones* 1992) Fray Bartolomé de las Casas, O. P., *Conclusiones sumarias sobre el remedio de las Indias*. (Edición facsímil del manuscrito y doble comentario del mismo por el p. Isacio Pérez Fernández, O. P. y la profesora Helen-Rand Parisch). Madrid, Biblioteca Nacional – Ministerio de Cultura, 1992.

(Coronel 2007) Coronel Ramos, Marco Antonio, «Juan Luís Vives y Juan de Valdés ante Mt. 5-7: traducción y exégesis», *Studia Philologica Valentina*, vol. [o número] 10, n.s. 7 [sic] (2007), 321-378.

(Duran 1988-1989) Duran, Eulàlia, [Ressenya de: (*Cartes* 1987)] *Llengua & Literatura*, 3 (1988-1989), 602-605.

(Duran 1993) Duran, E., «Antonio Agustín y su entorno familiar [inclou l'arbre genealògic]», dins (Agostí 1993), 5-19.

(Duran 2004) Duran, Eulàlia, *Estudis sobre cultura catalana al Renaixement*. Edició a cura de Maria Toldrà. Pròleg de Josep Solervicens. València: Eliseu Climent, 2004.

(Graux 1880) Graux, Charles, *Essai sur les origines du fonds grec de l'Escorial: épisode de l'histoire de la renaissance des lettres en Espagne*. Paris: F. Vieweg, 1880.

(Hauf 1990) Hauf, Albert G., *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de nostra cultura medieval*. Montserrat: Institut de Filologia Valenciana – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

(IJSEWIJN 1998) IJSEWIJN, Jozef, «Lo stato attuale dei testi di J. L. Vives», dins *Luís Vives y el Humanismo europeo*. F. J. FDEZ. NIETO – A. MELERO i A. MESTRE (coords.). València: Universitat de València, 1998, 55-68.

(LABARRE 2006) LABARRE, Roland, «L'auteur le plus probable du *Lazarillo de Tormes*», *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*, Tome LXVIII, núm. 2 (2006), 277-288.

(LLOP 1973) [LLOP, Miguel], «Introducción a la selección de Sermones de san Luís Bertrán», dins *San Luís Bertrán. Reforma y contrareforma española*. Valencia 1973, 225-332.

(MARCH 1942) MARCH, José M., *Niñez y juventud de Felipe II. Documentos inéditos sobre su educación civil, literaria y religiosa y su iniciación al gobierno (1527-1547)*. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, 1941-1942, 2 vols.

(MARTOS 1999) MARTOS, Josep Lluís, «*El cançoner de Maians* (BUV MS 728): un cançoner d'autor de Joan Roís de Corella», ELLC / XXXIX. Homenatge a Arthur Terry, 3 (1999), 93-113.

(MIRALLES 2007) MIRALLES, Eulàlia, «Aproximació a l'epistolari de Jeroni Pujades», dins (*El (re)descobriment* 2007), 107-127.

(PERARNAU 1983) PERARNAU I ESPELT, Josep, «Un tercer informe de Frederic Furió i Ceriol a Felip II sobre els Països Baixos (1578)», ATCA / 2 (1983), 361-364.

(PUIGVERT 1999) PUIGVERT I GURT, Xavier, «L'etapa olotina (1450-1462) del jurista Joan Socarrats», *Estudis d'Història i Documents dels Arxius de Protocols*, XVII (1999), 107-124.

(*El (re)descobriment* 2007) *El (re)descobriment de l'Edat Moderna. Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*. Edició a cura d'Eulàlia MIRALLES i Josep SOLERVICENS amb la col·laboració d'Antoni-Lluís MOLL, Maria TOLDRÀ i Anna M. VILLALONGA. Montserrat: PAM – Universitat de Barcelona, 2007

(*Repertori* 1998, p. 8) *Repertori de Manuscrits Catalans (1474-1620)*. Direcció Eulàlia DURAN. Vol. 1 Barcelona, Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya. Barcelona: Insitut d'Estudis Catalans, 1998.

(REQUESENS 2005) REQUESENS I PIQUER, Joan, «Al dessota del poder, la religió. Una aportació del cristianisme català a l'Europa moderna (1480-1781)», *Comprendre*, VII (2005), 43-72.

(REQUESENS 2007) REQUESENS I PIQUER, Joan, «Jaume Collell i la cultura del Renaixement», dins (*El (re)descobriment* 2007), 357-387.

(ROBLES 1972) ROBLES, Adolfo – GÓMEZ, Vito T., «Sermones inéditos de san Lluís Bertrán en torno a la Virgen», *Escritos del Vedat*, II (1972), 427-450.

(RUBIÓ 1964) Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència*. Barcelona: Edicions 62, 1964.

(SOLERVICENS 1997) SOLERVICENS, Josep, *El diàleg renaixentista: Joan Lluís Vives, Cristòfor Despuig, Lluís del Milà, Antoni Agostí*. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

(TOLDRÀ 2001) TOLDRÀ, Maria, «Aportació a la biografia del jurista Joan Socarrats», *Quaderns de la Selva*, 13 (Centre d'Estudis Salvatans 2001), 269-279.

(TURRÓ 1996) TURRÓ, Jaume, «El Ms. 151 de la Biblioteca Universitària de Barcelona (*Jardinet de orats*). Descripció i estudi codicològic», *Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, Fascículo 6/1 (1992), 1-56. Reproduït amb esmenes i addicions a Romeu LLULL, *Obra Completa*. Edició crítica de Jaume TURRÓ. Barcelona: Barcino, 1996 (Els Nostres Clàssics. Col·lecció A, 135), 261-295.

(VALDÉS 1994) VALDÉS, Juan de, *Diàleg de doctrina cristiana* – PÉREZ DE PINEDA, Juan, *Epístola consolatoria*. Introducció de José Ignacio TELLECHEA, traducció de Xavier VILARÓ. Barcelona: Proa, 1994 (Clàssics del Cristianisme, 45), 37-145.

(VALSALOBRE 2001) VALSALOBRE, Pep, «De l'*Spill de la vida religiosa* al *Desitjós*. Notes a una novel·la al·legòrica del segel XVI», *Caplletra*, 31 (tardor 2001), 11-23.

RECENSIONS

Marco MESCHINI, *Innozenz III, und der Kreuzzug als Instrument im Kampf gegen die Häresie*, dins «Deutsches Archiv für die Erforschung des Mittelalters», 61 (2005), 537-583.

Marco MESCHINI, *Innocenzo III e il* negotium pacis et fidei *in Linguadoca tra il 1198 e il 1215* (Atti dell'Accademia Nazionale dei Lincei. Memorie. Serie IX. Volume XX. Fascicolo 2), Roma, Bardi Editore 2007, 365-908.

El Llenguadoc només pertany a Catalunya en la seva petita part de la Val d'Aran, però pocs esdeveniments l'han afectada tant com la pèrdua de sobirania o senyoriu eminent damunt aquelles terres per efecte de la tragèdia de Muret el setembre del 1213, en un moment en què la dita sobirania o senyoriu eminent era reconegut almenys sobre el comtat de Foix, sobre els vescomtats de Carcassona i de Milhau i darrerament, des del febrer d'aquell any, sobre la ciutat de Tolosa de Llenguadoc: en un instant desaparegué aquell Regne únic entre el Llenguadoc i Catalunya (i potser damunt tota o almenys alguna part de Provença), que havien anat construint els Comtes de Barcelona. Cal, doncs, considerar que tot estudi damunt els documents relatius al dit luctuós esdeveniment és a casa en aquestes pàgines, més encara és un dels esdeveniments cabdals de la Història de Catalunya.

En línia ascendent, el ‚negotium pacis et fidei' arribà al cim el 1208 amb la Croada antialbigesa: la croada era només un element del ‚negotium' i, en aquest sentit, l'autor es pregunta quin fou l'ajut teòric que el papa esperava de la croada per a la solució del problema de l'heretgia en el Llenguadoc (538). Ja abans, la croada s'havia utilitzat contra l'heretgia (539-545) i Innocenci III només l'hauria acceptada el novembre del 1207 en presentar al rei de França i als barons del seu regne la possibilitat d'oferir-se ‚ad vindicandum iniuriam Crucifixi' (555) i l'autor es pregunta si l'objectiu fou el d'anar contra els heretges o contra llurs defensors (567-576), però, si la finalitat de la croada era la de desarrelar d'Occitània l'heretgia, el resultat no pogué ésser més negatiu: l'heretgia n'anava sortint enfortida i a fi de desarrelar-la calgué un altre instrument, la Inquisició (568); per això, la pregunta és la de si la finalitat de la Inquisició fou realment la de derrotar la ‚spurcitia hereticorum' o si, en canvi, l'objectiu era la liquidació dels ‚fautores', dels barons que els afavorien o els toleraven (571-575); de fet, la financiació fou un problema mai no resolt: entre 1209 i 1210 la Croada es convertí en un pou sense fons, que ho havia engolit tot: homes, mitjans i ideals (582).

En la pàgina 380 del llibre, sota el títol d'*Una rilettura europea*, trobem aquesta pregunta: «come è stato possibile per la Chiesa medievale sviluppare una completa e coerente teoria repressiva della dissidenza e tradurla in pratica fino alle conseguenze più tragiche». Per això, l'autor es fixa en els registres d'Innocenci III i en d'altres fonts dels dels anys 1207-1215 entorn l'heretgia, considerada per aquell papa ‚negotium pacis et fidei' (381-384): el dret canònic havia fet passar l'heretgia del camp doctrinal al de la identificació amb una entitat institucional l'Església Romana: «catholicus non habeatur qui non concordat Romanae Ecclesiae» (391); la situació s'havia d'endreçar per mitjà d'una professió de fe (395), exigida a ‚credentes, fautores, defensores, receptatores' (396-401); negar-s'hi equivalia a crim de lesa magestat, d'apostasia o d'enemistat (402-408), a ‚nomen infamiae', i els culpables eren «perfidiores iudaeis et crudeliores paganis» (410).

A partir d'ací, el primer gran capítol exposa la presa de posició d'Innocenci III davant l'heretgia del Llenguadoc (427-523), una entre les diverses situacions herètiques davant les quals el papa hagué de prendre posició (417-435), que ell volia presidida per l'‚aequitas' (436-438): respectada la jurisdicció dels bisbes i dels metropolitans (439-440), o els problemes concrets arribarien a mans al papa per recurs jurídic, o ell prenia la iniciativa i la posaria en pràctica mitjançant legats (441-446), on era previst un doble desenllaç: o la reinserció dins la comunió de

l'Església o l'exclusió fins a la ‚damnatio memoriae' (447-458): teòricament ben salvada l'autoritat, en molts de casos aquesta actuaria amb misericòrdia (459-460).

La normativa antiherètica anterior a Innocenci III era com una línia de cercles concèntrics que, en estrènyer-se s'endurien tant com s'acostaven a l'heretge a fi de fer-lo tornar a l'ortodòxia romana (460-476), però al Llenguadoc, fallant el baronatge, la solució no funcionava. Per això, el papa s'emprengué d'elaborar una nova legislació amb la decretal *Vergentis in senium* del 25 de març del 1199, que transportava el remei des del pla medicinal al punitiu del càstig també per als ‚defensores, fautores et credentes haereticorum' (481) amb confiscació de tots els béns aplicable als successors: però, i si el braç secular es negava a col·laborar? (482-492). Les decretals del 1199 al 1207 equiparaven la fautoria d'heretges a la lesa magestat i arribaven a negar-los una sèrie de drets humans, com la validesa d'un testimoniatge, encara que en la pràctica s'inspirés en principis diversos a l'hora d'aplicar les penes (493-503) i les pàgines 502-523 delimiten el concepte teòric del ‚negotium pacis et fidei' i la seva aplicació al Llenguadoc: el ‚negotium' era el de la ‚fidei'; la ‚pax' havia d'ésser imposada a qualsevol preu, a fi que el Llenguadoc recuperés la vera fe cristiana i catòlica. Calia, doncs, trobar solució a aquell estat de coses gràcies a l'activitat dels cistercencs, la reforma dels grans clergues, la col·laboració amb el poder temporal, la lluita espiritual mitjançant la predicació i, en darrera instància, una intervenció des de França. Encara que d'abast menor, no mancaven precedents del ‚negotium pacis et fidei'.

L'autor aplica tot seguit el dit ‚negotium' a la primera croada antialbigesa: malgrat les limitacions de l'època (dificultats d'informació, distància geogràfica i temporal de les comunicacions, 527-531) , tenim al davant el comte Ramon VI de Tolosa, la distanciació del qual amb el papa augmentà a conseqüència de l'assassinat del legat papal, Pèire de Castelnau (531-534; cf. també 545-548, 581-590 i 619-622); les pàgines 591-605 resumeixen la posició dels Trencavel, vescomtes de Carcassona, mai no favorables als albigesos, però reticents a fer-los víctimes de la guerra; les pp. 636-648 porten per títol *L'intervento di Pietro I d'Aragona e la sospensione della crociata*; les tres darreres paraules són importants, perquè l'autor constata que després d'haver sospès la croada, fiant-se de les garanties donades per Pere I (gener del 1213), el papa es deixà convèncer pels qui defensaven el camí de la croada (juliol de 1213): «La verità è che Innocenzo III peccò di mancanza di iniziativa e di contradittorietà» (650) i així aquells mateixos mesos havia escrit que els croats s'havien de concentrar en la recuperació de Terra Santa «cum illum [labor[em] itineris Hierosolymitani] maioris meriti esse constet» (651).

En aquell moment, «il nemico dichiarato è il conte di Tolosa» (591): es volgué sotmetre, però fou refusat i a fi de poder-lo vèncer més fàcilment, la croada s'adreçà contra el vescomte Trencavel de Carcassona amb la intenció d'implantar en el vescomtat els resultats de la craoda, basats en «il connubio tra fedeltà politica e fede religiosa, [che] si fece ancora più stringente» (600-601) amb l'elecció de Simó de Montfort a nou vescomte de Carcassona: els efectes de la croada començaven d'ésser duradors (604-605).

A partir de la pàgina 671, l'autor centra la seva atenció en els setanta anys de propaganda, resseguida a través de la seva repercussió en els texts papals (675). Ja abans de Muret, el vescomte Trencavel era acusat d'haver-se col·locat amb els heretges (687-696), i immediatament després, la lletra del papa als legats presentava la victòria com un miracle a favor de la pau de l'Església i acusava el rei Pere I d'haver-se unit amb els heretges, fent-se així mereixedor del desastre; el triomf era de Simó de Montfort (693-695). Per contra (696-702), la propaganda favorable a Pere I acusava els croats d'haver, per avarícia, tractat els catòlics com a heretges i d'haver envaït les terres del rei o dels seus; també propugnava que, havent-se obtingut l'objectiu de la croada, aquesta s'havia d'aturar, a fi que guanyés en eficàcia l'actuació a Terra Santa (699-701); aquesta alternativa antimusulmana hauria estat un recurs intel·ligent perquè frenava l'ajut papal a la croada antialbigesa, permetia de convèncer els barons de França i havia arribat a proposar el matrimoni del rei Pere I amb una princesa de la Casa de França, però el papa no havia volgut anul·lar el seu matrimoni amb Maria de Montpeller (701-702).

Hi hagué una propaganda profrancesa, que, sobretot en la ploma de Pierre de Vaux- de-Cernay, acusava el rei Pere I d',infame' per la seva ,malícia', car havia ofès la sobirania del rei de França damunt la ciutat de Tolosa, i de ,fals' i ,impiu' per haver intentat de desencaminar la trajectòria del papa (753). No mancà la versió d'alguns trobadors, per als quals el rei Pere I havia estat la darrera gran esperança (772); d'altes com Guilhem de Puylaurens, l'acusaven d',ambiciós i lasciu' i l'atacaven perquè «contra sarracenos fuerat fortunatus [et] fortunam suam contra christianos voluit experiri» (784). Però el mateix Simó de Montfort hauria resultat ineficaç per la ,cupiditas et voluptas' dels seus ,milites' (785).

La bibliografia ocupa les pàgines 849-873 i les taules finals, les 877-899.

Les pàgines ací resumides ens introdueixen al coneixement de les elaboracions i reaccions intel·lectuals que precediren, acompanyaren o seguiren les accions bèl·liques de la Croada antialbigesa, en particular el desastre de Muret: i com que normalment allò que és conegut és l'aspecte guerrer i les conseqüències polìtiques d'extensió del regne de França fins als Pirineus, crec que no ha estat decisió desassenyada de posar l'aportació de Marco Meschini sobre els pressupòsits doctrinals i sobretot els jurídics del «negotium pacis et fidei», que fou la croada antialbigesa i la política papal francesa posterior a Muret, a l'abast intel·lectual dels lectors del present anuari.

Josep Perarnau

Pere QUER, *La* Història i Genealogies d'Espanya. *Una adaptació catalana medieval de la història hispànica*. Pròleg de Lola BADIA (Textos i estudis de cultura catalana, 137), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2008, 256 pp.

La recensió anterior té un centre: el desastre de Muret, un dijous de setembre del 1213. I si aquelles pàgines ens informen del camí que seguí la doctrina sobretot jurídica i canònica que l'emmarcà a través de la croada antialbigesa, a la qual Muret féu de centre, el títol que ara ens ocupa podria molt ben ésser vist com una de les conseqüències del desastre d'aquell dijous, en el sentit que aquella incipient Corona Catalanoaragonesa n'isqué esquarterada de totes les terres d'Occitània (amb la sola excepció de la Val d'Aran), perquè, entre d'altres raons a favor seu, França ja començà de fer valdre el principi que li pertanyia tota la terra al nord dels Pirineus. Fos o no fos veritat (no ho devia ésser, car segons que sembla, el mateix rei de França no ho veia clar), tant París com Roma s'ho cregueren i ho imposaren; i un dels efectes de la imposició fou el de dibuixar una frontera que feia impossible en el futur l'expansió de Catalunya o de la Casa de Barcelona vers el Nord, i la determinació d'un altre camp d'actuació vers el Sud: aquest és el planteig, més geopolític que altra cosa, en el qual es trobaren emmarcats els anys del gran rei En Jaume (1213-1276) i d'ací venen les dues grans gestes seves, sempre en el sentit d'engrandir la cristiandat a compte de l'Islam, amb les conquestes de les Balears i Pitiüses i del Regne de València, col·locades automàticament dins la grandiosa estructura europea de la cristiandat medieval.

Jo no sé si, atesa la seva familiaritat amb la cort papal, l'arquebisbe de Toledo de la primera meitat del segle XIII, Rodrigo Jiménez de Rada († 1247), s'adonà d'allò que estava succeint davant mateix dels seus ulls, però tot condueix a pensar que fou conscient que Muret estava canviant la trajectòria dels regnes ibèrics i que Castella (i en ella Toledo) s'hi trobava al centre. Home de lletra, contribuí a aprofitar el vent de la història i llençà la primera interpretació peninsular dels nous temps, intitulada *Historia de rebus Hispaniae.* Matava no sé quants ocells d'un sol tret: deixava enrere els cronicons i les simples llistes de reis; donava una interpretació que integrava les dades de les històries tant romanes com visigòtiques; i, segurament sense ni adonar-se'n, llançava potser el primer intent de fer saltar «Hispania», que abans era la terra sota domini sarraí i aleshores s'havia desplaçat a significar Castella i seguiria limitant-s'hi durant tota l'Edat Mitjana, a englobar tota la Península Ibèrica. Teníem, doncs, Hispania=Castella, completada als marges pels altres regnes peninsulars: Aragó, Portugal, Navarra.

El llibre tingué el seu èxit i, fou copiat en llatí (Barcelona, BC, ms. 485) i en traducció catalana (París, BN esp. 13; Barcelona, BC, ms. 6), atribuïda a Pere Ribera, de Perpinyà ; de més a més fou integrat en el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* i en els comentaris als *Usatges* tant de Guillem de Vallseca com de Jaume Marquilles (21-23); i són documentades d'altres còpies medievals, per exemple la de la biblioteca papal de Peníscola (cf. «ATCA», VI (1987), 134, núm. 890), i possiblement l'actual BC ms. 485 (23-25) .

L'edició suara publicada posa una atenció particular a conèixer els estudis dedicats a aquell text des de fa un segle per investigadors catalans (de Jaume Massó i Torrents a Lola Badia, passant per Miquel Coll i Alentorn, Pere Bohigas i Jordi Rubió i Balaguer) i forasters (Alison G. Elliot i Diego Catalán). L'autor, per la seva banda, concentra la seva aportació en el fet de donarnos el text de l'abreujament de l'original llatí de la *Historia de rebus Hispaniae* de Jiménez de Rada a partir de la còpia de Barcelona, BC, ms. 485 (97-117), el d'una primera versió catalana, transcrita de Perís, BN, esp. 13 (140-161) i el d'una segona reelaboració catalana, basada en la BC, ms. 6 (181-203).

No cal dir que allò que interessa l'autor és la presència (creixent) de les informacions sobre Catalunya en les tres versions, reduïda en l'original llatí a dotze línies (p. 111, línies 430-441), ja ampliada en la segona a vint-i-set (hom hi afegí la presa de Barcelona per Lluís el Piadós: pp. 156-256, línies 464-491), i completada en la darrera amb les informacions sobre Otger Cataló i els nou Barons de la fama (líns. 345-404), sobre la infeudació dels comtats catalans a Carlemany (líns. 443-453), i sobre la unió d'Aragó i Catalunya i els successius reis fins a Joan II (líns. 603-704) (192-195).

L'edició de les tres versions és completada en cada cas amb taules de mots i de conceptes freturosos d'explicació; i també amb el capítol final, segons el qual, el resultat de les ampliacions que acabem de conèixer fetes per autors catalans a la narració de Rodrigo Jiménez de Rada hauria estat el de convertir «Catalunya en un territori definitivament hispànic i de població hispanogoda, que es regeix autòctonament a través de l'autoritat i el poder de Carlemany» (218).

No cal dir que la versió històrica formulada per Rodrigo Jiménez de Rada a mitjan segle XIII té encara tots els ingredients que el fan un text plenament interessant per al segle XXI; més interessant és encara el coneixement de la insistència, amb què fins a la segona meitat del segle XV, des de Catalunya hom hi féu petits o no tan petits complements a fi d'assegurar el coneixement o el record d'allò que li era propi dins aquell conjunt.

Seria interessant el segon aspecte de la font d'informació, amb allò que pogué significar la font que era la *Historia de rebus Hispaniae* de Rodrigo Jménez de Rada per als tres grans cronistes catalans posteriors, Bernat Desclot, Ramon Muntaner i Pere III el Cerimoniós, perquè en el treball d'aquests trobaríem, més que en la traducció d'En Pere Ribera, de Perpinyà, i en els successius complements ja esmentats, la recepció d'aquella història i de la seva teoria subjacent en la Catalunya dels darrers segles medievals; potser encara més interessant, atès el detall d'ésser pràcticament contemporanis, d'esbrinar si en el seu *Llibre dels fets* Jaume I accepta o almenys d'alguna manera coneixia el llibre del Toledà i les seves tesis. Només aquests estudis ens permetrien de dir si la tesi del Toledà era oficialment o almenys oficiosament acceptada en els ambients del poder de Catalunya. Potser encara seria més interessant d'establir una comparació —una mena de vides paral·leles plutarquianes— entre els llibres del Toledà i del Gironí, aquest de la segona meitat del segle XV.

I una pregunta final: la realitat europea, que sembla imposar-se de forma cada vegada més imperiosa, de quina manera afectaria aquella formulació historiogràfica de mitjan segle XIII.

L'editor Pere Quer ens ha posat a l'abast de la mà un llibre plenament viu, no sols per a la comprensió de la història de la Península Ibèrica dels darrers segles medievals, sinó també per a la de segles posteriors. Enhorabona.

Josep Perarnau

Llibre de privilegis de Palafrugell (1250-1724). Edició a cura de Joan VILLAR I TORRENT (Llibres de Privilegis, 12), Barcelona, Fundació Noguera 2007, 194 pp.

El 1194, el rei Alfons I atorgava a l'orde militar del Sant Sepulcre de Santa Anna de Barcelona els drets senyorials damunt Palafrugell i Llofriu i uns quants anys més tard el 1212, Pere I, un any abans de Muret, hi afegia els termes i poblacions de Torroella de Montràs i d'Esclanyà, que l'orde del Sant Sepulcre trobà en mans de petits senyors feudals i, malgrat les confirmacions tant reials com pontifícies, li calgué recórrer a la compra almenys de part del terme i dels drets corresponents, fins que el 1390 Santa Anna comprava per 27.500 sous a Joan I «el mer i mixt imperi i la jurisdicció criminal alta i baixa» (11) ; el senyoriu de Santa Anna no fou definitivament efectiu fins a Ferran II Trastámara, el Catòlic, però un segle després Santa Anna es transformava en col·legiata secular governada per un prior i aquesta fou la situació de Palafrugell fins al 1811.

Allò que acabem de resumir permet de suposar que Palafrugell té una història institucional moguda (14-16) i no ho fou menys la del seu arxiu municipal (13-14); el *Llibre de privilegis,* que també té la seva, gairebé rocambolesca (29-33), n'és alhora prova i font per a conèixerla i té a favor seu aquella part de l'antic arxiu de Santa Anna relativa a Palafrugell, ara a l'ADB: l'aplec de la documentació municipal de Palafrugell fou obra de la primera meitat del segle XVII, quan la població i el seu consell municipal, trobant-se impotents a l'hora de defensar-se contra les exigències d'una soldadesca, que oblidada de l'administració reial, s'abraonava com una enèsima plaga bíblica damunt les poblacions indefenses i cada dia més cansades i fastiguejades no sols per les exigències militars de subsistència, sinó sobretot per la manca absoluta d'humanitat i pels abusos de tota mena, comesos en nom del rei d'Espanya, per uns exèrcits rapaços que no eren precisament personificació de cap forma d'honorabilitat, situació cada dia més insuportable, que desembocaria en l'alçament de tota la terra el 1640. Per això el *Llibre de privilegis de Palafrugell*, significativament comença amb la transcripció notarial dels dos documents de Jaume I, el primer alliberant la vila empordanenca de qualsevol intromissió de veguer o altra autoritat reial mentre el baró respongués de l'estat de coses (document 1: 39-40); i el segon alliberant la vila de qualsevol obligació d'alberg que no fos a la persona del rei o dels seus fills (41-42). Evidentment, la situació de la primera meitat del segle XVII era tota una altra que la dels anys 1250 i 1251, però Palafrugell i el seu consell municipal havien de valdre's d'allò que tenien a les mans, encara que davant la tribulació i la imposició brutals i diàries fossin armes inútils. I què podia fer el pobre baró davant uns exèrcits famolencs i sense paga ni principis, tothora exigint del poble amb els mosquets i els sabres a la mà, allò que els havia de proporcionar el rei al qual servien, però se n'havia oblidat?

Aquella situació, doncs, ens ha proporcionat la compilació que és el *Llibre de privilegis de Palafrugell*, la lectura del qual ens fa passar davant els ulls els o almenys alguns dels problemes, als quals hagué de respondre aquella vila i es troben d'alguna manera reflectits en els vint-i-tres documents que hi són aplegats. A través d'ells ens podem fer una idea de l'evolució institucional d'una vila de senyoriu eclesiàstic entre el segle XIII i el XVIII, des del moment en què té personalitat oficial fins a aquell en què li és reconeguda una certa capitalitat social mitjançant la concessió d'un dia de mercat setmanal els dijous.

I així ens van passant davant els ulls les dues concessions de Jaume I i la confirmació del seu hereu, Pere II: mentre l'autoritat baronial controli la situació, les autoritats reials no han d'intervenir en cap cas a Palafrugell i ni tan sols l'exèrcit reial no té dret a exigir allotjament en la vila, exceptuat només el cas de presència del rei o dels seus fills (39-42 i 50-53); entremig, la vila havia comprat drets de propietat damunt el terreny on era edificada i la seva rodalia (43-49); passaria un segle i en la segona meitat del segle XIV el senyoriu baronial s'engrandia adquirint de la Corona la jurisdicció alta i baixa, el mer i mixt imperi damunt Palafrugell i tot el seu terme (56-68), adquisició confirmada pel papa Climent IV el 1265 (54-55); i el prior de Santa Anna de Barcelona posava el seu vist-i-plau a la nova situació creada.

Així les coses, arribava amb un nou prior-baró una situació particularment nova: era ell mateix, Joan de Prades, qui abans del 12 de juny d'aquell 1418, s'havia basquejat a fi que la baronia completés la seva situació jurídica:

> «... lo dit reverent senyor, que novellament era vingut dir certes paraules escusant-se com tant avia trigat de venir al dit castell. E aprés dix que ell, desijant lo bé avenir e lo profit e utilitat del dit castell e dels habitants en aquell, avia ordenats certs capítols sobre lo regiment de la universitat del dit castell, los quals volia e manave que fossen en lo temps sdevenidor observats en e sobre lo regiment demunt dit, jurant e donant a mi notari devall scrit los dits capítols scrits de la mà pròpia del dit senyor...» (74).

És a dir: el nou prior-baró no sols es basquejà perquè Palafrugell disposés d'unes *Ordinacions municipals*, ans encara, en comptes d'encarregar-ne l'elaboració a algun jurista reconegut, les elaborà ell mateix i, no content d'elaborar-les, les copià personalment, autògrafes de la seva pròpia mà; tenim, doncs, que existiren unes *Ordinacions municipals de Palafrugell*, d'autor segur: Joan de Prades.

Cal que ens preguntem qui era aquest personatge: primerament, era un Prades, potser fill o nét d'aquell fra Pere d'Aragó, fill de Jaume II, comte de Prades abans de deixar-ho tot i de fer-se franciscà; abans d'ésser fra Pere d'Aragó, aquest infant havia estat pare del qui seria primer cardenal català, Jaume d'Aragó, bisbe de València, i del, encara aleshores, bisbe de Mallorca i alhora cambrer (que vol dir, administrador) de Pero de Luna-Benet XIII; recordem que la darrera reina de la corona catalanoaragonesa abans del Compromís de Casp, segona muller de Martí l'humà, era una Prades, Margarida, qui sap si germana del nostre Joan. Una família, doncs, a l'altura de reis i de papes.

El Joan de Prades, prior de Santa Anna i baró de Palafrugell, tenia fesomia pròpia: era, en primer lloc, un home de la més estricta confiança de Benet XIII, que, en el moment en què aquest fou elegit papa, encara a Avinyó el 1394, posà a les seves mans el govern de la Biblioteca papal avinyonesa, segurament la més important d'Europa en aquell moment, i el mantingué al seu costat, fins que abans del 5 de gener del 1418, per exigències de la política, tant eclesiàstica com profana, hagué de prescindir d'ell com de tots els catalans que s'havien mantingut al seu costat, perquè el Concili de Constança ja havia posat papa únic en l'Església i el rei de la corona catalanoaragonesa no volia passar per cismàtic i exigia als seus súbdits de separar-se de Benet XIII marxant de Peníscola: així s'entén que el Prior-baró s'excusi de no haver-se presentat abans a la seva baronia.

I les *Ordinacions municipals de Palafrugell,* d'on isqueren? En aquest moment només puc assenyalar una possible línia de recerca: Francesc Eximenis era un dels catalans d'estricta fidelitat a Benet XIII el qual, tot i que el gironí ja era vell (molt vell, sobretot per a aquell temps), és sabut que el papa el féu bisbe d'Elna, on morí el 1409/1410. Davant d'aquestes dades, no puc deixar de preguntar-me si Joan de Prades no copià o almenys s'inspirà en el *Dotzè, De regiment de prínceps i de comunitats* de Francesc Eximenis, a l'hora d'escriure autògrafes les esmentades *Ordinacions...* Esperem que aquell text hagi arribat als nostres dies colgat en algun arxiu, tant de bo que en la lletra autògrafa de Joan de Prades, i que no manqui qui el descobreixi i n'estudiï la possible relació amb el gran llibre d'Eiximenis.

Després d'aquest moment tan important de donar a la comunitat humana de la baronia de Palafrugell unes ordinacions per al seu govern, només s'afegiran al conjunt detalls com és l'elecció d'autoritats locals mitjançant terna (92-104), la precisió que només un canonge de Santa Anna podia ésser nomenat procurador del prior-baró (105-108), llicència de carnisseria i de peixateria (109-111), concòrdia sobre allò que el prior-baró ha de percebre de les pesques de peix i de corall en les mars del terme, amb les corresponents confirmacions apostòliques (115-131), la defensa del privilegi de no estar obligats a allotjar tropa (135-139), el conveni per a la construcció d'una torre de defensa entre Calella i Llafranc (140-142) i la concessió de mercat setmanal els dijous (144-146). Segueixen els títols amb què són resumits els documents (147-

156), les altres anotacions del *Llibre de privilegis* (157-163), i les taules del llibre (165-191). Assenyalem, per la seva importància demogràfica, les llistes de caps de casa del 1422 (73) i del 1570 (115-118 i 123).

Allò que acabem de dir demostra la importància que pot tenir un *Llibre de privilegis* d'una vila més enllà dels seus límits municipals.

Josep Perarnau

Manuel Forcano Aparicio, *La lletra apologètica de R. Iedaia ha-Penini. Un episodi de la controvèrsia maimonidiana a Catalunya i Provença* (Catalonia Hebraica, II), Barcelona, Universitat de Barcelona 2003, 51 pp.

L'autor d'aquesta tesi doctoral, Manuel Forcano i Aparicio, no és per res un desconegut en aquest camp d'estudis. Si bé les seves publicacions no són moltes —i això no és pas per culpa seva— tenen qualitat més que suficient per demostrar la seva preparació per a una excel·lent tesi doctoral. Es pot veure en els seus articles publicats sobretot a l'»Anuari de Filologia de la Universitat de Barcelona». En el simposi commemoratiu del vuitè centenari del naixement de Nahmànides (publicat a Girona 1994, pp. 257-266) ja va fer un primer assaig interessant sobre el temps que ocupa ara la seva tesi doctoral: *Rabí Xeixet Benveniste versus Rabí Meir Abulàfia: un episodi de la controvèrsia maimonidiana a Catalunya.* Aquests pocs treballs i especialment la tesi doctoral que volem comentar, tenen una alta qualitat. És una llàstima que el món universitari, tan mancat de bons investigadors, se l'hagi deixat perdre a la Universitat de Barcelona.

Context de la *Lletra...*: l'autor descriu bé la lluita que manté la burgesia jueva per desbancar del poder els aristòcrates de les aljames, els ‚prínceps' o ‚messiïm' de Catalunya i en particular de Cerdanya: el poder d'aquests prínceps era tant que al final es veien com si fossin la noblesa i l'aristocràcia del país (43 ss.). Tal com els retreu en dura crítica Nahmànides (Bonastruc de Porta), els falta, per liderar la comunitat jueva, el sentit de la responsabilitat i una autèntica preocupació per la vida espiritual: a més, tenen massa desfici de moure's entre gent poderosa dels palaus reials i de la noblesa (pp. 55-57). D'altra banda, l'aristocràcia jueva acusarà la burgesia dels calls de voler usurpar amb diners els drets ‚heretats' per llinatge familiar (drets que mai no esmenta la tradició talmúdica, tal com també els recordarà Nahmànides). La burgesia i els mercaders, que amb la Reconquesta començaren d'enriquir-se (i que també intentaven de moure's per les sales dels palaus a fi d'adquirir parcel·les de poder), mantenien les opcions religioses tradicionals: lectura literal de l'Escriptura sense intentar obviar els antropomorfismes d'aquesta (si de cas, sols acceptació de la lectura cabalística), sense que per res hi hagués la intenció d'una comprensió racional o filosòfica de la fe tradicional jueva, pensant més aviat que res no podia destorbar més la fe que els llibres de l'anomenat ‚el grec', Aristòtil. En aquesta lluita semblava que tot s'hi valia en ambdós camps: la calúmnia, la cremadissa pública de les obres de Maimònides a Montpeller (?), les peticions al rei que castigués els culpables d'aquest insult al venerat metge del barri antic del Fustat (el Caire), i, només mancaria, el recurs a l'autoritat eclesiàstica conservadora a fi que penalitzés les aproximacions jueves a la filosofia grega. L'autor explica bé tot l'entrellat i els perquè d'aquestes lluites, diferenciant l'època de l'embat pròpiament antimaimonidià, del moment en què fou enviada la *Lletra exculpatòria* a Salomó ben Adret el 1305, quan ja feia uns quants anys que Maimònides gaudia de plena acceptació, sobretot com a jurista, ‚halakhista' en totes les comunitats jueves de Catalunya, Cerdanya inclosa, i, de fet, arreu de Sefarad i d'Al-Àndalus.

Provença (en sentit rabínic ample) era una cruïlla, el primer lloc i el més important on es realitzava l'intercanvi més puixant entre els textos àrabs de filosofia grega —que arribaven als cristians pel camí de les traduccions de jueus— i la cultura cristiana. Des del segle XII, Provença es trobava políticament en mans dels comtes de Barcelona. I és justament aleshores que hi arribaren els jueus d'Al-Àndalus, fugint de la persecució almohade. Vivifiquen, amb els tex-

tos que acompanyaven llur fuita, els jueus de Provença, que procedien de cultura completament altra, la de la França septentrional i d'Alemanya ¿Això explica també en part per què la càbala s'hi originà a finals del segle XII? (Pp. 36-37).

Precisament una de les poques crítiques que al meu entendre potser es podrien fer a aquesta obra és la de no haver posat una mica més de dedicació a la càbala: hi trobo a faltar una exposició més extensa sobre la natura de la càbala i la seva incidència en la polèmica: aquesta es troba de fet al bell mig de la trifulga, formant un subgrup dins el dels fidels que llegien l'Escriptura en la seva literalitat (els cabalistes, en canvi, interpretaven els textos bíblics esotèricament i místicament, sovint): es tractava d'una lectura més aviat naïf o infantil, pel que fa a la majoria del dit grup, el dels talmudistes tradicionals; però no pel que respecta als cabalistes. Per la lectura dels així anomenats racionalistes, feta a través de l'anàlisi abstracta de l'actuar diví que permetia la filosofia, el jueu atenyia un Déu del tot llunyà. Els cabalistes opten pel camí del mig: hi ha una explicació ‚raonada' de l'actuació de Déu a través dels elements gnòstics tradicionals (pace G. G. Scholem) amb un fort impuls místic que apropa Déu al lector fidel. El fidel cabalista, a més, rep cada ‚nova' interpretació del text bíblic o litúrgic o de l'Hagadà talmúdica, com quelcom procedent de la ‚tradició' (= càbala) amb certa aurèola, doncs, de canonicitat que l'allunya dels perills del paganisme «del grec» Aristòtil. Aquells cabalistes formaven, doncs, un subgrup important dins el gran grup tradicionalista oposat a la filosofia... Però la càbala és tan rica i permet tantes ziga-zagues, que obliga a tenir en compte també l'existència de cabalistes del tot partidaris de la filosofia com, per exemple, el neoplatònic i cabalista Azriel de Girona. Hauria estat bo d'exposar directament la incidència pròpia d'aquest subgrup (el dels cabalistes) com un element diferenciat en la trifulga.

Em pregunto també si en lloc de seguir la manera comuna d'etiquetar els grups (tradicionalistes versus racionalistes) no hauria estat més il·luminador parlar del bàndol dels ‚creients-filòsofs' (amb un subgrup d'exagerats i cridaners al·legoristes) i el dels ‚conservadors-talmudistes' (que incloïa el subgrup dels cabalistes)? De fet, el DIEC defineix així el mot ‚racionalista'; «doctrina, segons la qual, en religió, cal guiar-se només per la raó, amb exclusió de la revelació». R. Iedaia i els seus adlàters no entren per res dins aquesta definició: avantposaven la Torà i els seus preceptes a la filosofia que, és clar, honoraven al màxim perquè els servia per a fer palesa la raonabilitat de la fe i per a escombrar supersticions, prejudicis religiosos, mites i antropomorfismes innecessaris per a una recta comprensió de la fe, admetent a la vegada la possibilitat del miracle. Però en això l'autor ha seguit simplement el corrent que veig estès arreu. Llàstima.

Estructuració de l'obra: els tres primers capítols de la tesi (pp. 17-121) versen sobre qüestions introductòries ja conegudes, que l'autor resumeix bé i puntualitza com cal, amb suficient documentació a peu de pàgina. Primer, història de la transmissió del pensament filosòfic, des del tancament de l'Escola Filosòfica d'Atenes (obra de l'emperador bizantí Justinià, amb ànsies unificadores a favor de l'ortodòxia, el 529). Segon, la polèmica maimonidiana a Catalunya i Provença. Tercer, el conflicte sobre els estudis de filosofia (fins a l'expulsió dels jueus de França, el 1306).

L'aportació realment valuosa de la tesi rau, al meu entendre, en la segona part: estudi sobre el personarge R. Iedaia ha-Penini i la seva *Lletra* (cap. 4); estudi crític dels manuscrits d'aquesta, (cap. 5), traducció de la *Lletra apologètica* (cap. 6: pp. 273-342); edició crítica de la carta (cap. 7, pp. 343-430); segueix un apartat, que té el seu interès com a resum de les posicions i hipòtesis de l'autor (pp. 431-441): en el tercer decenni del s. XIII arribà el primer embat, només vint-i-cinc anys després de la mort de Maimònides: l'aliança del bàndol tradicionalista amb la jerarquia eclesiàstica (que també lluitava contra la filosofia grega) desprestigià en bona part el grup en qüestió. «R. Jonà Gerondí es retirà, R. Salomó ben Adret es disculpà, Nahmànides cercà per la via de la conciliació un compromís que refés la malmesa unitat d'Israel en tot aquest assumpte» (p. 345). Uns seixanta anys més tard, en el darrer decenni d'aquell segle, arribà el segon embat entre tradicionalistes i racionalistes (creients tradicionalistes i creients filòsofs, diria jo). En aquesta etapa de la trifulga, importants personatges tradicionalistes i a la

vegada propers a la càbala (aquesta, en general, no refusava pas l'estudi del Talmud, encara que de vegades tendia a posar-lo en segon lloc) iniciaren virulentes campanyes de desprestigi i anatema de Maimònides, transportades a tots els indrets on podien arribar: Alemanya, França, Provença, Itàlia, Síria, Palestina. Aquestes campanyes no tingueren èxit (p. 435). En el següent terç i definitiu embat, el blanc fou l'ensenyament descontrolat de la filosofia, tot evitant, però, d'atacar Maimònides i les seves posicions doctrinals. A principis del segle XIV, l'esperit racionalista (vull dir, els ‚creients filòsofs') —superats els dos embats precedents— ateny el seu punt cimal: l'exegesi al·legòrica de l'Escriptura es radicalitza i es predica obertament la filosofia aristotèlica (p. 436), fins al punt que alguns consideraren al·legòrica la vida dels patriarques, els mateixos preceptes i les ‚agadot' del Talmud. Contra aquesta opció s'alçaren els tradicionalistes com R. Abamari de Llunell o Montpeller —emparat per l'anatema de R. Salomó ben Adret. En realitat, més que d'un terç embat antimaimonidià, en aquell moment es tractava de la polèmica sobre el programa educatiu del judaisme. El tema era un altre, ja no es tracta de Maimònides sí o no, ja ningú no en discuteix. Els capdavanters dels tradicionalistes —Salomó ben Adret i el mateix Abamari de Llunell/Montpeller— s'omplen la boca de Maimònides, sense que per això admetin tots els postulats de la filosofia grega: creació a partir de la primera matèria, negació de la possibilitat dels miracles i de la Providència, etc.

Després de molts intents fallits, finalment el 1305, Abamari obté l'anatema promulgat per Salomó ben Adret. Els prohoms jueus de Provença, partidaris de l'aplicació dels estudis filosòfics en l'anàlisi de la Torà, s'alcen dolguts, però alhora amb valentia, contra la condemna. Valentia —tot s'ha de dir— no exempta d'estratagemes, per exemple, alçar-se en defensa de Maimònides com si en aquell moment els tradicionalistes encara l'ataquessin! Els homes de Provença, diu la *Lletra,* «estan disposats a lluitar per [l'honor] del gran rabí (= Maimònides) i dels seus llibres i per la santedat de totes les seves disposicions sacrificarien llur fortuna, llurs béns, llur pròpia ànima i fins i tot la vida es deixarien prendre, i aixímateix ho manarien fer a llurs fills i a tots els seus descendents. Per què, aleshores, continuar amb tot això (= l'anatema)? No seria pas millor deixar-ho córrer, ja que no n'heu tret res en net? Vós ja heu complert amb la vostra obligació, però amb això, del que en sou innocent, no heu fet cap favor ni a Déu ni a Israel. [Així, doncs,] abandoneu la reprensió, deixeu de banda els blasmes, que siguin retirats de llurs ciutats i que no es recitin més pels seus carrers» (p. 341-342). Tot i les nombroses i profundes argumentacions de la *Lletra* de R. Iedaia (de vegades gens fàcils de seguir), les paraules de R. Menakhem b. Salomó ha-Meïrí (mort el 1316), resumeixen quasi a la perfecció el per què hom s'havia de contraposar a l'anatema: la filosofia no és la culpable, sinó els excessos d'alguns, quan al·legoritzen la Torà. A més, sense la filosofia (almenys uns coneixements bàsics) no es pot entendre la *Guia dels perplexos* (p. 106): ni la *Guia dels perplexos* ni cap text de l'Escriptura, afegiríem nosaltres (sobre Meïrí, cf. pp. 106-110).

Sigui com sigui, l'anatema no obtingué el resultat que volia: de fet, acabats o disminuïts els efectes del tràngol de l'expulsió decretada per Felip IV de França, la filosofia va adquirint durant el segle XIV més i millors adeptes jueus. L'expulsió, d'altra banda, acabà amb les guerres d'anatemes i de calúmnies mútues. Però no del tot: després de l'expulsió, Abamari es plany en una carta a Adret que el seu intent d'establir-se a Perpinyà (aleshores part del regne de Mallorca) havia fracassat perquè, afirma, segons que sembla, s'hi han oposat els nostres antics adversaris. De fet, les batusses intel·lectuals s'estroncaren i s'acabà l',Edat d'Or' del judaisme provençal (p. 121).

Gènere literari de la *Lletra:* l'òptima descripció del gènere epistolar de controvèrsia —que la *Lletra* palesa— és un dels mèrits de M. Forcano. És escrita en aquell hebreu que les traduccions del Tibon van fer conèixer i estendre, per això coneguda com a ‚llengua tibònida': una manera d'escriure tan deutora de l'àrab, que alguns gramàtics jueus consideren pobre i poc elegant (196-197). Malgrat tot, l'imposà arreu, fins i tot en obres originals en hebreu. Així es formà la prosa ampul·losa anomenada ‚melisah'. La ‚melisah' manlleva considerablement del ‚badi' àrab (que vol embellir el text a base de citacions de l'*Alcorà* esparses a tort i a dret, norma que trobem en la *Lletra* a base de citacions de la Torà); també paga tribut a la ‚maqama' (narracions en

prosa rimada, on són intercalats versos o poemes, tal com trobem exactament en la *Lletra*). L'autor, doncs, ha fet un considerable esforç a fi d'entendre i desentranyar l'estil i els continguts de la lletra (sobre l'estil, vegeu les pp. 198-201). Dels continguts n'ofereix un bon resum (sobretot dels arguments filosoficoteològics que volen rebatre l'anatema), en les pp. 149-195.

No sabria assenyalar gaires defectes realment importants de l'obra. M'estranya només que, havent examinat els manuscrits de tantes biblioteques europees (en compta i descriu catorze i n'ha pogudes consultar tretze), no hagi comptat amb el de l'Institut de Manuscrits de la Universitat de Jerusalem (Givat Ram), n. 180/051, abans Rotschild 24, n. actual a Israel 32638, ff. 357v-381v; cal dir que la descripció dels manuscrits examinats és acurada. L'autor escull per a text de base el del ms. 1980 de la Biblioteca Bodleiana d'Oxford perquè és «d'alta qualitat i de luxe.»

Vull indicar només algunes petites coses discutibles (com és ara el sistema de transcripció, perquè aboca el lector a confusió, per exemple, entre la ‚het' i la ‚kaf' (la fricativa, no l'explosiva), com si fossin la mateixa lletra. Això em semblaria bé en qualsevol tipus d'obra sobre temes jueus o hebreus, que no fos precisament una tesi doctoral (cf. pp. 13-14, on és justificada l'elecció del tipus de transcripció). Posats a fer, ja que aquest sistema de transcripció no ajudarà pas a entendre els mots a qui sap una mica d'hebreu, potser valdria més el sistema purament científic i així almenys aquesta mena de lector no estaria exposat a l'error..., i els qui en saben realment podrien llegir sense que la transcripció els faci mal a la vista. Però és clar que els editors també poden exigir que se'ls faciliti la feina... Ara bé, instal·lats en aquest pla, també el lector podria demanar que no se'l faci patir tant en la lectura de les notes, on l'hebreu és tan curt de talla que fa suposar, fins als joves, que ja els ha arribat l'època de la presbícia. Parlant sobretot de les notes, abunden les frases en hebreu mal alineades: l'editor ha oblidat les conseqüències nefastes que té tallar una línea en hebreu pel mig pel fet d'escriure de dreta a esquerra. Això s'observa molt sovint. No ho assenyalem ara per fer-ne retret a l'editor o a l'autor, sinó per contribuir a una segona edició o reimpresió.

Errors d'impremta: p. 35, n. 33: el text hebreu és mal alineat; el mateix en p. 47, n. 88; p. 79, n. 48; p. 91, n. 88; p. 129, paràgraf quart; p. 141, final; p. 148, n. 116; p. 197, n. 236; p. 202, paràgraf segon; p. 206, primer i segon paràgrafs; p. 218, últim paràgraf; p. 236, paràgraf quart; p. 239, paràgraf primer; p. 240, quart paràgraf; p. 316, n. 374; p. 438, n. 19; altra mena d'errors d'impremta: p. 266, ratlla penúltima; p. 339, lín. 9; p. 82-83 (falta alguna ratlla); p. 314-315 (també manca alguna ratlla).

Crec que un altre petit defecte del llibre és el de no haver inserit un índex de citacions bíbliques. Els índexs d'aquesta mena són sempre necessaris, molt més per a aquest tipus d'obres de l'Edat Mitjana: tal com l'autor diu, aquestes citacions, que són moltes, signifiquen sovint un enriquiment del sentit que tradicionalment s'ha donat als textos bíblics, o poden significar-lo.

No cal dir que un mèrit afegit de l'obra és també el fet que fins ara la *Lletra* mai no ha estat traduïda íntegrament a cap altra llengua, tot i tractar-se d'un text capdal en la història d'aquella polèmica. És certament un text de lectura àrida, «que destaca per la seva dificultat interpretativa» (p. 269). M. E. Renan parlava d'un text «intraduisible dans notre langue, no traduïble en la nostra llengua». La traducció de l'autor persegueix sobretot el sentit i la coherència (ibid.). Per això —i pel gran esforç que l'autor hi ha esmerçat, n'ha d'ésser felicitat ben de cor. És una obra que no pot mancar en les biblioteques, al costat dels volums sobre filosofia, teologia, història medieval o judaisme en general.

Enric Cortès

Juan Manuel del Estal, *Itinerario de Jaime II de Aragón (1291-1327)* [Prólogo de Francisco de Moxó y de Montoliu] (Fuentes Históricas Aragonesas, 47), Saragossa, Institución Fernando el Católico 2009, 864 pp.

En aquest volum s'ha de distingir entre la part introductòria i el cos del volum. La primera exposa la necessitat d'un itinerari del comte de Barcelona, Rei d'Aragó i sobirà de tots els Estats de la Corona, Jaume II, recordant que tots els sobirans de la Casa de Barcelona fora dell, de Jaume I a Martí I tenen el seu , cosa que, com si fos la cançó de l'enfadós, repeteix en cada un dels paràgrafs de les pàgines 13-14 amb frases com «la inexplicable inexistencia de la publicación del Itinerario de Jaime II» (14), repetida dues pàgines més enllà amb «se nos hace de todo punto inexplicable esta laguna tan llamativa e injustificada» (16), car el treball de Joaquim Miret i Sans, Cosme Parpal i Marquès, Francesc Carreras i Candi i Andrés Giménez Soler, fou ininterromput fins al 1939 (i aquesta és data, per ventura freudianament significativa, que se li ha escapat al prof. del Estal en la nota 6 de la pàgina 17).

Que, fora de la contribució de Ferran Soldevila en el seu llibre sobre Pere el Gran dels anys 1950-1953, i de la ben delimitada de Miquel Gual Camarena sobre Jaume I, del 1980, la cadena d'aquells itineraris fou tallada (per dir-ho com el prof. del Estal) el 1939, és quelcom tan evident que no necessita ésser repetit a cada pas. Allò que, en canvi, és inexplicable i potser inadmissible és que tot un professor universitari d'història, ni que sigui medieval, consideri ‚inexplicable' i ‚injustificable' la manca després del 1939 d'una obra de ciència històrica com és l'itinerari d'un rei tan important (i la seva importància és coneguda almenys des dels temps de Heinrich Finke) com Jaume II. Té tota la raó el prof. del Estal en dir que aquella absència és injustificable, però no la té en afirmar que és inexplicable i l'explicació és òbvia: el 1939 la institució d'estudi que, almenys els temps immediatament anteriors havia feta possible la publicació de les recerques sobre itineraris reials era, a través dels «Estudis Universitaris Catalans» l'Institut d'Estudis Catalans, que el 1939 fou assassinat legalment (i en uns primers anys, també fàcticament), fulminat per l'espasa del Caudillo de España i policialment perseguits els seus homes, molts dels quals, malgrat de no tenir les mans tacades per ni una gota de sang, ans plenes de mereixements per haver-se jugat fins i tot la vida per salvar els patrimonis documental, bibliogràfic i artístic dels Països Catalans, de les mans dels incendiaris incitats pel Glorioso Alzamiento Nacional del 18 de Julio del 1936, l'endemà de la ‚Liberación', precisament el 1939, eren despossetts de llurs càrrecs, reduïts al pacte de la fam i portats davant un tribunal militar, si, tement per la seva vida innocent, no s'havien exiliat i suportaven una situació extremadament inhumana. No cal cercar gaire per trobar una explicació al silenci, que alguns volien de mort, i planava damunt el camp de la publicació d'itineraris reials. Només el 1979 l'Institut d'Estudis Catalans reprenia a caminar com a institució legalment reconeguda, però aquesta ja és una altra història, la d'una reconstrucció lenta i difícil, segurament encara inacabada. En una paraula, aquell silenci, que també s'imposà com la llosa d'una tomba en el camp dels itineraris, és certament injustificable, però, almenys per a mi que també en vaig ésser víctima, no pas inexplicable i, en tot cas, tocaria al prof. del Estal d'intentar explicar-lo i, si li fos possible, justificar-lo.

Però deixem de banda les elucubracions freudianes, prescindim de possibles batusses historiogràfiques i toquem de peus a terra, a la terra dels documents. No cal valdre's d'adjectius per reconèixer que el prof. Juan Manuel del Estal ens ha posat a les mans una obra substantiva, car el llibre es justifica per ell tot sol. Ell mateix ens explica en la introducció que és fruit de vint o més anys de feina esmerçada a resseguir els almenys tres-cents quaranta registres de Cancelleria reial de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA) , als quals s'han de sumar els pergamins que corresponen als tretze mil dies d'aquell regnat, i les innombrables Cartes Reials Diplomàtiques (24-25), base per a la reconstrucció tant tòpica com cronològica de la itinerància d'aquell monarca. I encara que en un primer moment el treball es presentava com una immensa èxapla, en la qual, dins un any i un mes hauriem trobat en set columnes 1) datació original llatina del dia; 2) dia del mes; 3) dia de la setmana; 4) lloc de la datació; 5) referència arxivística; i 6) mínim resum del document (19); després fou resumit en tetrapla, car els tres primers números del projecte inicial confluïren en indicació única de dia i mes en llengua moderna, a la qual seguiren els tres números darrers, que esdevindrien el segon, terç i quart del cos del volum publicat.

No cal dir que en aquest cos del volum es troba tota la vàlua del present itinerari que, allargassat pels trenta-set anys i als tretze mil dies del regnat de Jaume II, ens posa a l'abast de la mà lloc i moment de l'estada del rei en un punt determinat de la seva geografia personal, que salta per damunt dels Regnes i Terres de la corona de la seva dinastia de Barcelona i s'allarga per tota la Mediterrània occidental (144-150, primera estada en mars i terres italianes, generabril del 1297, i 174-192, segona estada, agost 1298-agost 1299) . Només que fos pels nombres acabats de recordar , l'obra seria important, perquè per als anys esmentats sabem cada dia on es trobava el rei, detall realment enriquidor no sols per a un rei, ans per a tota una dinastia que es volgué itinerant.

Amb raó, doncs, el prof. del Estal pot fer valdre el o els casos, en què ha corregit qualque interpretació, com la que confonia el poblet de Llor a la Segarrra amb la vila de Lorca en el regne de Múrcia, raó de més per deplorar que ell s'hagi de fer responsable d'alguna nova confusió, com la d'un Aquelare, que el lector tendeix a associar mentalment amb ‚aquelarre' i que ell identifica amb la població d'Aiguafreda/Begur, en la sequència que entre el 7 i el 17 de maig del 1297 ens porta de Barcelona el dia 7 fins al 17 a Lleida, passant no pas per Aiguafreda/Begur, ans pel camí encara ara normal entre Barcelona i Lleida o a la inversa, el que passa per la important (també aleshores) vila d'Igualada (en l'original, Aqualata o potser Aqualate/Aquelate, en genitiu), tram que potser es feia en una jornada de camí. Ell és certament responsable, en positiu, d'haver clarificat algun malentès, però també ho és, en negatiu, d'haver-ne introduït algun altre de més elemental que el primer. I no és cas únic, car en la pàgina 123 trobem el fet, per aleshores miraculós en no poder comptar amb els serveis d'avió, de trobar-se el rei un 19 de juliol a Barcelona, l'endemà, 20 de juliol, a Roma, i l'endemà passat, 21 de juliol, a Poblet (o és que el prof. del Estal ha descobert alguna Roma desconeguda entre Barcelona i Poblet?). Només una lectura pausada de totes i cada una de les informacions del volum ens permetria d'avaluar amb objectivitat i justícia aquest llibre, per altra banda prometedor. En la impossibilitat de dedicar a la dita lectura una quantitat d'hores i de dies, de les quals el crític no ha pogut disposar, ha de limitar la seva constatació a dir que no li ha estat gens difícil de trobar en el volum que ens ocupa els dos casos confusionaris, cosa que li posa davant els ulls la pregunta de quants n'hi haurà en tot el llibre.

Assenyalem que el repàs d'alguna d'aquestes pàgines ha deixat en el lector una sensació de mancança: a les 120-121 trobem que el rei Jaume II s'estigué del 25 d'octubre al primer de novembre del 1295 a Vilabertran, església i priorat de l'Empordà, prop Figueres: vuit dies en un poblat de poques cases, una de les quals era església i convent religiós, quan vuit dies el rei només els passa en capitals dels regnes o almenys de comarques, i a hom li ve la pregunta de com s'expliquen els dits vuit dies i troba l'explicació encertada en el fet que aquells són els dies del casament del rei amb la princesa Blanca d'Anjou: cerca en les dues pàgines la confirmació d'un fet tan important per al rei, que amb aquella seva primera esposa visqué uns anys de matrimoni i família feliços, i socialment i políticament importants per la fillada, que pràcticament omplí tot el segle XIV: ni una lletra sobre l'extraordinari esdeveniment, res de res. I no és pas aquesta l'única mancança, car les transcripcions de l'original llatí dels documents en proporcionen alguna d'altra, com, per exemple, el ‚meri et errantium', que en el document original deu fer ‚mercium errantium' (pàgina 105, amb data del 23 de juliol del 1294).

I com que el matrimoni, al qual ens acabem de referir, fou resultat del tractat d'Anagni, que posà un primer punt final a la tongada de guerres procedents de les Vespres Sicilianes, entre elles a la Croada contra Catalunya, el lector pot cercar en les pàgines 118-119, alguna referència al dit tractat del juny del 1295 entre els documents dels mesos del juliol-setembre, i es repeteix el desencís: res de res. És a dir, l'autor d'aquest llibre no ha tingut entre els seus objectius el d'aprofitar el pas per la documentació per a recordar-hi, sense sortir dels instruments que li han servit de base, els fets importants que s'hi esdevenien, als quals és destinada la darrera columna, la quarta, del tetragrama. No sé si se'n pot deduir que la intenció de l'autor ha estat eficaçment delimitada en els desplaçaments d'un rei, sense veure-hi les indiscutibles connexions amb la institució reial, que ell en aquells moments personificava, i molt menys les de la

institució nacional i política de la Corona amb les vel·leïtats de la fortuna, possibilitat que la intervenció en el Regne de Múrcia li oferia en safata.

Tenim, doncs, en el llibre que acabem de recensionar, un instrument per a conèixer els desplaçaments tant topogràfics com cronològics de Jaume II, dins i fora dels seus regnes i terres, sense, però, que aquella impressionant activitat, també d'arxivació, i la seva transcendència política (i dic impressionant, perquè un gegant de la investigació com Heinrich Finke en resultà ‚impressionat' i ho féu constar en la introducció dels seus *Acta Aragonensia*) hagin estat percebudes ni constatades, o així ho sembla, pel prof. Gabriel del Estal. Així, per exemple, no sembla que s'hagi adonat de la importància de les repetides informacions de les pàgines 93-94 entorn un personatge que seria home d'absoluta confiança tant de Jaume II com de Frederic III com d'Arnau de Vilanova, en les quals trobem notícia sobre el camí pel qual arribà a home de confiança del rei de Trinàcria: és Pere de Montmeló (Petrus de Montemolone), ja ben conegut per l'*Alia informatio beguinorum,* Barcelona 1978, 114-115. Les relliscades en la identificció de topònims (recordem la confusió de la capital de l'Anoia amb un poble de la Costa Brava) potser convencen que ell emprengué la feina sense un indispensable coneixement del país, que era l'escenari dels desplaçaments del rei, i ara, de tant en tant aquell desconeixement li passa factura; també en la identificació d'antropònims: si hom només es refia del prof. del Estal, afirmarà que, absolutament contemporanis, hi ha hagut dos comtes d'Empúries, un anomenat Malgaudo i l'altre Maugaulino (790); no són dos, ans un de sol, i encara el darrer de la nissaga carolíngia dels comtes d'Empúries, Malgaulí. Hi ha, almenys, una confusió d'antropònim i de topònim: l'antropònim és el de ‚Lillet, Ferrer de' (788), i el topònim és ‚Lillet' (836), sense el ‚Ferrer de', absolutament idèntic a l'antropònim, amb les mateixes referències a les pàgines indicades en aquell: Lillet, com a topònim, creuria que no existeix, car el que un servidor conec és ‚la Pobla de Lillet', a l'Alt Berguedà, terres del vescomtat de Pinós i Mataplana. Per això, resto amb la pregunta, que el prof. del Estal m'hauria de clarificar, què hi fa ‚Lillet' tot sol en la llista dels topònims.

Tot i que l'obra no es pugui considerar arrodonida, el seu servei serà indubtablement apreciable i tant l'autor com l'editor n'han d'ésser sincerament remerciats.

Josep Perarnau

Raimundi Lulli, *Quatuor libri Principiorum*, cura et studio María Asunción Sánchez Manzano (Raimundi Lulli Opera Latina, xxxi; Corpus Christianorum. Continuatio Mediaeualis, 185), Turnholt, Brepols Publishers 2006, xlviii i 582 pp.

En el llindar del llibre l'autora ens recorda que el pensament de Llull en el camp de l'epistemologia és deutor de les fonts que encara ragen dels llibres dels autors antics dedicats a la Lògica i dels de la tradició cristiana que, començant per sant Agustí i Boeci i sant Anselm, arribà als mestres del segle XII, sobretot als de l'escola de Sant Víctor de París, entre els quals destaquen els noms de Ricard i d'Hug de Sant Víctor, entestats a elaborar un coneixement teològic (existència i essència trinitària de Déu) a base de ‚rationibus necessariis' (xiii-xiv).

Segurament la frase inicial de la introducció al *Liber principiorum medicinae* explica la raó d'ésser tant de la introducció general al volum com les de cada una de les quatre facultats universitàries afegides per l'editora: «Fontes certe... huius libri diligenti indagine invenire conamur» (416). I en realitat les introduccions als principis de teologia (3-11), als de filosofia (157-168) i als del dret (127-337), han estat presidits pels alfabets de les respectives figures, perquè en darrera instància tant la teologia com la filosofia i la justícia o el dret en tant poden pretendre de donar algun resultat en els respectius camps de coneixement, en quant l'aplicació de les diverses possibilitats de l'art al tema concret d'estudi permetin a l'estudiós d'arribar a la conclusió que la resposta a la pregunta formulada sigui tan pròxima com sigui possible als valors absoluts formulats en les lletres majúscules dels alfabets. Només la introducció als principis de

medicina va per un camí divers, ni que només fos perquè l'elaboració d'un diagnòstic o la prescripció de remeis no parteix dels valors absoluts de les ‚dignitats', ans de la constatació de les quatre matèries bàsiques del cos humà i de la dels quatre humors que tant influeixen en les situacions de salut o de malaltia, les quals no s'estableixen a priori per llur possible proximitat als valors absoluts i, per descomptat, espirituals, ans per la constatació de com es troben en el cos material d'una persona determinada.

La prof. Sánchez Manzano, dins la secció destinada a presentar els manuscrits que han conservat el text dels quatre tractats lul·lians publicats en el present volum (XXXI-XLII), en fer (p. XXXVI) la descripció del manuscrit de Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 10534 (M,), ens informa que els seus «ff. 51-52 [són] damnata ex tintae (?) corruptione»: aquestes paraules equivalen a una confessió que ella només coneix el dit manuscrit a través de microfilm, perquè en realitat d'aquelles quatre pàgines o dos folis, l'única grafia que no es pot donar per segura (i, per tant, s'ha de considerar ‚damnata'), no és pas tota la dels dos folis esmentats, ans només la de les línies 1266-1267 de l'edició, pàgina 56, que fan «ex[stat etiam e]qualiter», lletres escrites entre parèntesis quadrats; i les de la línia 1297, pàgina 57: «precept[a proban]do», també només les set lletres escrites entre parèntesis quadrats.

I com que l'editora ens ha informat que li ha estat impossible d'acollir en el seu aparat crític les variants de les quatre pàgines o dos folis del manuscrit muniquès esmentat, les poso ací a disposició del lector, de la forma següent: 1. Línia o línies de l'edició, amb dos punts al final; 2. Grafia d'aquesta; 3. M, (= Clm. 10534); 4. Grafia del manuscrit acabat d'indicar. Són les següents:

1206-1207: subiectione M, subiugatione
1207: paratum sibiectum M, per actum subiectum
1208: mundum M, mundus
1212: existeret M, extet
1215: existisse M, extitisset | bene M, *add int lin*
1220: quam M, propter (^p^p)
1225: resuscitatus M, Ressucitatus
1230: resuscitatus M, ressucitatus
1247: sanctissimum M, sanctum
1248: resuscitatum M, resucitatum | B M, D
1249: etiam M, ecciam / ecclesiam
1254: impossibilitatem M, imposibilitatem
1256: Multa M, Multe | uerumtamen M, verumptamen
1261: et M, *om* | his M, hiis
1265: uerumtamen M, verumptamen
1266: existat M, extat
1273: intrinsecum M, intrinsecus
1274: operatione M, opere
1277-1278: principium atque finis habeant maius T in ipsis QR M, maius T in ipsis QR habeant principium atque finis
1285: contra V Z M, contra z u *suprascrib signum invers duarum litterarum* | impossibilitatem M, in potestatem
1293: Incipit M, Hic incipit
1294: Quinta distinccio que est de F significat decem precepta M, In hac arte, f. significat decem precepta
1295: ac legem ueterem M, *sign invers ordin verbor*: ac ueterem legem
1299: diuersificare F M, f diuersificare
1301: florem M, floribus
1302: Decem M, *add int lin*
1306: tui proximi M, proximi tui

1310: aliquod M, ob quod
1312: probemus M, *in calc pag add al man* ab aliis
1317: Igitur M, ergo
1319: exstat M, extet
1323: textus M, *seq* et

És cosa ben sabuda que en una edició de text, sobretot si es proclama crítica, el punt més important és el text que s'ofereix al possible lector com a resultat de tots els sedaços, als quals ha estat sotmès a fi de poder-ne garantir la fidelitat. I en aquest punt m'he trobar amb grafies que m'han deixat en dubte, per exemple, en la pàgina 17, línia 40, ‚acipimus', sense cap indicació de variant en l'aparat crític; puc dir que els dos exemplars muniquesos tenen ‚accipimus', amb abreviatura el Clm. 10534, i amb doble ‚cc' ben clara el Clm. 10514, f. 1v, lín. 5; a la pàgina 8, línia 11: ‚conectantia', i en l'aparat crític ‚conectatis'; però tant M com M, ‚connectatis'; p. 19, lín. 41: ‚inmesurabili', quan tant M com M, fan ‚inmensurabili';

En aquest capítol d'incoherències de grafia puc afegir detalls, que omplen de dubte el lector, com el que en la pàgina XIX de la *Introducció general* llegeixo ‚conexionibus' i en la XX ‚connexio', grafia repetida en la pàgina XXVI, ‚connecta'; el dubte augmenta en constatar que Forcellini només admet ‚connecto' i en canvi el *Thesaurus Linguae Latinae*, només ‚conecto'; afegim-hi el ‚Praetera' de la mateixa pàgina (Praetera uero figura...» i l'«ab simplicibus elementis» a la pàgina XXVII, quan hom, recordant el seu llatí elemental esperaria «Praeterea» i «a simplicibus elementis»). En el curs de la introducció, en les pàgines XXIV-XXV l'editora repeteix paràgrafs que després trobarem en el text de Llull: comparem una frase de XXIV amb la mateixa de 18/17-22: ‚principia, quorum' > ‚principia, circa quorum'; ‚fundamentum versantur' > fundamentum versatur'; XXV: ‚omne, quod est in C est infinitum secundum potestas est in C; ergo...' > (33/473-474): omne, quod est in C est infinitum; sed potestas est in C; ergo...»; ‚in alio infinito' > (33/479): ‚in altero infinito'; ‚cuilibet ipsorum litterarum unam' (172/17-18): ‚cuilibet ipsorum literam unam'; ‚prima enim est, quae' > (343/28): ‚prima enim est quod'; ‚reperiendae veritati' > (343/30): ‚reperiendae veritatis'.

L'important, però, és que aquest volum ens facilita tenir a l'abast de la mà uns texts tan importants com les primeres formulacions de doctrina lul·liana sobre les quatre facultats universitàries.

Josep Perarnau

Raimundi Lulli, *Ars demonstrativa*, cura et studio Josep Enric Rubio Albarracín (Raimundi Lulli *Opera latina*, xxvii; Corpus Christianorum. Continuatio Mediaeualis, 213), Turnhout, Brepols Publishers 2007, LXIV + 16 d'il·lustracions, i 344 pp.

En un dels moments de la introducció, en repassar les biblioteques que conserven manuscrit de l'*Ars demonstrativa*, trobem la referència a la Bayerische Staatsbibliothek i al Clm, 10539 amb la meva descripció d'aquell volum dins *Els manuscrits lul·lians medievals de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic. II Volums de textos llatins,* Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 1988, 129-130; ara aprofito per completar-la, car només d'obrir-lo m'he adonat d'algun detall que, en descriure'l, no entrava en l'esquema de la descripció; el primer és el de l'alfabet amb l'equivalència de cada lletra (4-6, líns. 10-32), que no és pas el definitiu de l'*Art lul·liana* (el dels divuit principis, que seran les majúscules definitives dels conceptes lul·lians bàsics, tant absoluts com relatius), ans un alfabet com els que trobem en alguns dels capítols finals del *Llibre de contemplació en Déu*, fet a mida per a cada cas; l'altre detall és que en el manuscrit ara muniquès resta en blanc l'espai per a les figures de les cambres, repetides en el capítol inicial del llibre (en l'edició del prof. Rubio es troben en les pàgines 10, 14, 22, 26, 29, 33, 37, 39, 40).

Després de la introducció, l'autor amb molt bon encert ens permet de llegir en reproducció fotogràfica aquella pàgina prèvia en la qual «ego magister Raymundus Lul cathalanus» ofereix al Doge de Venècia l'actual manuscrit de la Biblioteca de San Marco, i quinze pàgines més a tot color, que ens acosten a l'original, entre d'altres raons perquè consta que el llibre, ni que només fos materialment, hauria sortit de les mans de Ramon Llull i perquè segurament des de tots els punts de vista és el que dóna el millor text. També és d'agrair la làmina següent (la segona làmina després de la pàgina X), en particular la columna escrita amb tinta vermella, perquè manifesta la prevenció, posada en boca de Llull, que «omnes rationes facte de articullis fidei, et de alliis pertinentibus ad ipsam fidem, humanum intellectum excedentibus, non sunt demonstrationes, sed sunt persuasibilles rationes» , advertiment que col·loca tota la ‚demonstrativa' lul·liana en línia amb la doctrina de la limitació de la intel·ligència humana formulada, per exemple, en el capítol CCVI del *Llibre de contemplació en Déu* i en particular, en allò que toca el concepte tan lul·lià de ‚rebava', ja elaborat i explicat en el capítol CLXXVII del mateix *Llibre*, un resum de la qual doctrina es pot llegir dins «ATCA», XXVIII (2009), 925-927.

He pogut comparar el text de l'edició amb el ja citat de la Staatsbibliothek de Munic; el que ens ofereix el prof. Rubio Albarracín, tenint en compte les normes d'edició del «Corpus Christianorum» per a la «Continuatio Mediaevalis», és fidel, també quant a les variants; però en la pàgina 6, línia 43, no trobo que després de ‚quando per', M segueixi amb: «effectum causa ostenditur, ut, si dies sit, oportet solem esse», *canc*, qui sap si perquè en el microfilm no es veia la línia que suprimeix les primeres paraules; d'altres minúcies poden ésser les següents:

P. 10/lín. 42 (en endavant 10/42): illas M *int lin*;
12/68: pro collectis M *seq* A *canc*
13/77: sed M set
13/79-80: etiam I est per primam intentionem et N R per secundam M *add in mg*
14/93: etiam M *om*
14/96: in M *seq* rectud *canc*
14/98: se M *add* ipsum
15/100: etiam sequitur M *iter., primo canc*
15/101: significat M *om*
15/102: S M *add* significat
17/143: in alio M *praeit* et
18/146: hae M hee
18/148: hae M hee
18/150: hae M hee
19/154: M, f. 6r *inter* significandum *et* quomodo *vacat textus*
19/163: scribitur M *seq* scri *canc*
19/164-165: M, f. 6v *in mg*: in multis locis ponitur causam finalem et non perfectionem, quia perfectio significat actum, nam arbor habens fructus in potentia potest tendere ad finalem causam, tamen non est in perfectione, cum fructus non sint in actu
21/168: intentionis M *corr* intersicionis/interficionis
22/209: M maiorem *canc* -iorem *subst* -lius
23/218: De figura V M *iterat in mg*

Les precedents indicacions manifesten que, encara que l'aparat crític de la present edició no hagués acollit totes les variants de tots els manuscrits, el text donat pel prof. Rubio seguiria essent plenament vàlid.

En la introducció, l'autor de l'edició recorda que a les dues maneres aristotèliques de demostració (‚propter quod' i ‚quia') Llull hi afegeix la de l'equiparància, vinculada a la Figura A i a la identificació de totes les ‚dignitats' amb Déu i entre elles, que permetran de veure la primera manifestació de l'Art, la de les ‚camerae/cambres' o en les fulles del *Llibre del Gentil i dels Tres Savis* o dels *Quatuor libri Principiorum*, en l'*Art demostrativa* repetides, com ja sabem.

Les cambres permeten de multiplicar-les i, tot seguit, de donar resposta a totes les preguntes fetes en virtut de la relació entre els dos conceptes de cada cambra o fulla.

En la pàgina xxiii, l'editor es pregunta com funciona la demostració; la resposta es trobaria en la part final del llibre, la justament destinada a formular i a donar indicacions ‚artístiques' per a la resposta a les preguntes. Però la referència explícita als *Analytica posteriora* en la pàgina XIX de la introducció obliga a preguntar pel seu sentit davant la declaració del mateix Ramon Llull en el seu *Liber, in quo declaratur quod fides sancta catholica sit magis probabilis quam improbabilis*, de l'agost del 1310, en el qual estableix de forma ben explícita que el concepte aristotèlic de ‚demostració', propugnat pels averroïstes, li era inacceptable per massa estret (cf. «ATCA», XXVIII (2009), 924); el mateix detall que, segons la convicció de Ramon Llull, el resultat d'una ‚demostració' seva porti a adonar-se que una proposició sigui «magis probabilis quam improbabilis» i no pas a la certesa indubtable de la seva veritat, com fan les demostracions aristotèliques ‚a priori' i ‚a posteriori', crec que indica prou bé que la ‚demostració' lul·liana té unes característiques que no són les aristotèliques. M'és llegut de dir que m'hauria agradat de trobar en l'edició justament de l'*Ars demonstrativa* l'explicació de per què al capdavall de la mateixa, per a Llull el resultat sigui només «magis probabilis quam improbabilis»?

La frase acabada de recordar fa diana en la particularitat de la teoria lul·liana de la demostració, en indicar quin és el seu resultat, de la mateixa manera que fa diana el detall d'afegir a l'a priori i a l'a posteriori (sense desestimar-los), la «demonstratio per aequiparantiam»; el prof. Rubio Albarracín ha entrat en el tema i li ha dedicat algunes pàgines; no podem fer altra cosa que animar-lo a prosseguir per aquest corriol a fi de desvelar al possible lector tot el sentit de la ‚demostració' lul·liana dins el context de les teories aleshores contemporànies de la demostració.

No cal dir que qualsevol pas endavant del mateix autor o de qualsevol altre haurà de tenir en compte l'edició de l'*Ars demonstrativa* que ens n'ha ofert el prof. Rubio Albarracín, per la qual ha d'ésser sincerament remerciat i rebre'n l'enhorabona.

Josep Perarnau

Annemarie C. MAYER, *Drei Religionen - ein Gott? Ramon Lulls interreligiöse Diskussion der Eigenschaften Gottes*, Freiburg, Basel, Wien, Herder 2008, XII i 484 pp.

Ja de bell antuvi i abans d'obrir-lo, ha d'ésser efusivament saludat i remerciat un llibre sobre un tema teològic en Ramon Llull, que, de més a més ha superat les forques caudines a les quals s'ha de sotmetre tota tesi doctoral digna d'aquest nom, sobretot si ha estat presentada i defensada en una Universitat alemanya i, encara amb molta més raó, si aquesta universitat és la de Tübingen. Hi ha, encara, una altra raó que, ja ‚a priori', inclina a favor de la tesi de la dra. Annemarie C. Mayer, la del fet que, a fi d'elaborar-la de forma responsable, li ha calgut aprendre català i ho ha fet fins al punt de poder-se expressar públicament en la llengua d'aquest anuari, esforç pel qual es mereix una ben sentida enhorabona. Tenir, doncs, aquest llibre entre les mans és una gran satisfacció, però ara, dit això, revestim-nos de la serietat de la crítica bibliogràfica i intentem de veure el llibre objectivament i per dintre.

Després de les primeres pàgines que subratllen el fet que els anys d'estada de Ramon Llull a Mallorca (els seus primers, fins als trenta-cinc anys d'edat) representaren per al nostre autor una experiència viscuda de convivència entre una comunitat cristiana, amb l'empenta de ‚créixer i multiplicar-se' sobretot a Ciutat després de la victòria del 1229, i la població musulmana que, fora Ciutat, seguia ocupant la Part Forana de l'illa, si no tota, poc se'n mancava, i la població jueva, enfortida en la nova situació, però cadascuna fent la seva vida, que difícilment arribava qualque vegada a l'aiguabarreig, l'autora ens encara amb el llibre de Llull, que encara ara el converteix en autor de moda, el *Llibre del Gentil i dels Tres Savis*, on ja trobem una característica de la tesi, la d'exposar el tema que toca de tractar i alhora informar dels estudis recents

que s'hi han referit, on ja hi podem llegir les primeres preses de posició de l'autora, per exemple, en relació a la carbassa en àrab que Fatma Benhamamouche dóna a Ramon Llull (18-19), o a Erika Lorenz, per a la qual l'opció de Llull per la racionalitat no passava d'ésser una jugada de missioner (35-36); i així ja ens trobem en plena feina, encarats amb la pregunta de què és el dit *Llibre...*, en el qual alguns voldrien només veure una intromissió en un tema de moda o un vell exercici de l'actual diàleg interreligiós (19-24). Perquè per a l'autora el *Llibre...* respon a tres punts de referència: la valoració positiva de la participació de tots en l'única naturalesa humana (30-31), la conveniència que com més cristians millor passin de la senzilla fe a una ‚intelligentia fidei' (‚dimittere credere pro intelligere'; compte, la ‚intelligentia fidei' és un objectiu propugnat per la gran teologia prèvia a Llull: 31-34; després, els teòlegs valorarien més la ‚scientia fidei' en el sentit aristotèlic i universitari d'‚epistème'); i la inoperància de les raons d'autoritat en fer el pas a la intel·ligència (34-37).

El cos del volum conté una molt apreciable informació i resum d'allò que els teòlegs, en particular els dels darrers temps, diuen del problema del coneixement teològic humà de Déu, i en concret sobre dos punts: el fet de conèixer el ‚que' (‚dass') i el ‚com' (‚wie') d'aquest coneixement, dins el qual trobem excursos sobre punts concrets, com, per exemple, les pàgines 159-162 sobre un tema tan lul·lianament important com el de les 'rationes necessariae' o l'*Excurs zur Terminologie* (172-180).

La mateixa autora ha resumit el contingut del llibre en el darrer capítol, intitulat *Ertrag und Ausblick* (resultat i perspectiva), on ella mateixa ens diu que hi ha sintetitzat els ‚punts essencials' de la posició de Ramon Llull (400-423): em deixaré guiar per aquest resum de l'autora, que ella comença recordant que Llull es concentra en una doble temàtica, ben relacionada la una amb l'altra: la doctrina sobre les propietats, és a dir, les dignitats de Déu i la destinació interreligiosa de la seva teologia. El primer tema és el de la demostració de l'existència de Déu: «ateses les moltes raons, de raonament o d'experiència, a favor de l'existència, almenys és més racional i plena de sentit l'afirmació que la negació». No sembla acceptable una demostració deductiva, però Llull segueix procediments deductius que no resulten afectats per les negacions de la ciència o de la filosofia, ans condueixen a acceptar que l'afirmació de l'existència de Déu és altament i objectivament més versemblant. «La fe en Déu representa per a Llull una elevació de la racionalitat de la vida humana» (401), tant per al cristià com per al gentil. Llull arrodoneix la seva idea de Déu mitjançant la doctrina de les qualitats de Déu i de llur infinita perfecció gràcies als ‚argumenta ex gradibus', que superen tota altra realitat i només es troben en la Realitat Summament Perfecta, i alhora afirmen en els graus inferiors una semblança d'aquella, exceptuada la Perfecció (402), que indica la manera normal com hom pot parlar de Déu i assenyala com és possible de parlar de Déu de forma adequada.

Però el sol fet de plantejar la possibilitat d'una forma adequada de parlar de Déu equivaldria a convertir-Lo en un ídol i la teologia en una forma de superstició, car una afirmació de la parcial cognoscibilitat de Déu ha d'ésser alhora una afirmació de la seva fonamental incognoscibilitat. I coherent, Llull subratlla que coneixem més allò que Déu no és i encara que l'afirmem bo, gran, etern, etc., no podem conèixer allò que és, com la capacitat cognoscitiva d'un infant en el ventre de la mare i que en relació a Déu l'home no és «comprehensor, sed tantum apprehensor» i parla de la «fides adiuvans intellectum». D'ací el problema: És possible d'afirmar, com a veritat, quelcom sobre Déu transcendent? O la forma com Llull parla de Déu no és massa afirmativa i positiva? Ací encaixa la doctrina sobre l'analogia perquè reconeix allò que és ver en la teologia negativa ‚in statu viae', però també reafirma la possibilitat d'afirmacions sobre Déu dotades de veritat, que sobrepassen les simples negacions.

Malgrat tota la distància, Llull manté sempre la semblança entre el Creador i la seva creació, que és participació creada de la Perfecció divina, tot i reafirmar la infinita distància entre la Perfecció i les perfeccions creades, semblança que, doncs, permet una certa univocitat en les afirmacions humanes sobre Déu i en aquest sentit les veritables afirmacions humanes sobre Déu encaixen amb les de la *Bíblia*, tot i que per a ell la font de les dites afirmacions segueix essent

la creació i per això són vàlides per a les tres religions monoteistes; d'ací la importància de la racionalitat en el diàleg amb les altres religions monoteistes i amb les respectives doctrines teològiques; per això només se'ls pot exigir coherència lògica, tal com trobem que fa el *Gentil* al començament del llibre (409): «Das Rationalitätskriterium greift / el criteri de racionalitat s'imposa», en el sentit de fer sentir la seva força o eficàcia (410), cosa que ja havia vista Joan de Salisbury en afirmar que la «pietas gratis et sine ulla probatione concedit, Deum scilicet potentem, sapientem, bonum, venerabilem et amabilem esse» (410, nota 31). I així, Llull està convençut que les tres religions monoteistes comparteixen la idea de Déu creador i jutge de l'Univers, cosa de la qual donen testimoni llurs ‚hadrât', ‚sefirot' o ‚dignitates', com també la filosofia antiga, tant en la forma de Motor Immòbil d'Aristòtil o en la de Bé Suprem, de Plató (411-412). També cal recordar que el cristianisme ha completat la seva idea de Déu amb l'afegitó d'»en tres Persones» sobre la base de la Creació Reveladora perquè la doctrina dels Atributs divins comporta la de l'activitat íntima de Déu i, consequència lògica, una certa Trinitat de Persones dins la dita intimitat de Déu.

Per això és tan important en la teologia lul·liana, fins a constituir-ne la diferència bàsica, la idea de l'activitat divina ‚ad intra' (das Handeln Gottes: 412); aquesta és la diferència bàsica envers les altres religions, la de comptar, a l'hora de fer teologia, amb els atributs divins: vistos a la llum activa dels correlatius trobem a l'interior de la realitat divina la tríada de l'agent, el receptor i l'acció amb les corresponents relacions consubstancials entre ells, refusades tant pel judaisme com per l'islam i fins i tot, segons Llull, pels cristians orientals en el punt del Filioque (413-414).

Ací es presenta la pregunta de si és el mateix o idèntic el Déu de les tres religions; Llull respon que sí, tot i les considerables diferències en la idea de Déu de les tres religions esmentades, car en la cristiana és Persona i actua, en les altres dues, no, car els manca la co-existència i la relacionalitat, tot i que aquestes siguin només «second order activities» (415).

I heus-nos arribats a un problema major: «Die Wahrheitsfrage: la pregunta sobre la veritat», que no sols no és de moda en aquest moment ans és vista de forma molt crítica, però era bàsica en temps de Llull, tal com demostren les grans obres de Ramon Martí i de sant Tomàs d'Aquino; el mateix Llull era pastat d'idees platòniques, convicció que podia tenir conseqüències desastroses: violència, inquisició, guerres: Ramon Llull no es desconnecta mai de les exigències de la veritat cristiana, que, com en el *Gentil,* almenys són sempre implícites, però sap, per contra, com evitar la topada entre les pretensions de veritat de cada una de les religions: ell no sols no s'aparta mai de la convicció que els «infideles sunt homines sicut et nos», ans afirma ras i curt que «das Christentum sei die einzig wahre Religion - el cristianisme és l'única religió veritable», més encara afegeix que elements d'aquesta veritat també es troben en les altres religions, encara que no en la seva forma millor («in ihrer Bestform») (417).

I aquesta temàtica porta a la de l'evolució mental de Llull, en la qual autors diversos han vistes dues o tres etapes (Llinarès, Colomer), que de la pau haurien desembocat en la polèmica, alhora que d'altres no ho veuen clar (418). L'autora subratlla que la posició personal de Llull és la dibuixada en el llindar del *Gentil*, allunyada de qualsevol polèmica i plena d'atencions envers l'ìnterlocutor: cap topada entre els tres savis i la descripció de les posicions doctrinals de cada un és exclusivament objectiva i encaminada a la comprensió de les pròpies conviccions per part dels altres i en moments excepcionals de ‚comú encercament' arriba a cobrir amb expressions de tipus més general la doctrina cristiana de la Trinitat i de l'Encarnació, sempre amb l'objectiu que per la seva racionalitat fos acceptable als ‚savis' no cristians com a imatge més objectivament justa de Déu, cosa que, ni que només sigui de forma implícita, és clar que només una es por permetre d'afirmar, no pas les altres dues (419-420), car als ulls de Llull el cristianisme s'acosta al màxim a la religió verdadera perquè és capaç de donar les respostes més plausibles i d'explicar de forma més convincent l'empelt de les qualitats divines en el Déu cristià (421).

La doctrina sobre les qualitats o propietats divines és, finalment, per a Llull el punt de partida per a formes de religiositat viscuda, com la pregària; en aquest sentit, les que ell inclou en

llocs diversos del *Gentil* són escrites de tal manera que poden ésser utilitzades per creients de les tres religions, com la que clou el llibre. Amb raó Ramon Llull pot ésser considerat el protagonista d'un diàleg interreligiós, que s'esforça a integrar-hi les possibilitats de la pregària interreligiosa (423).

Em permetria només de tancar aquesta ja massa llarga recensió amb dues observacions: entorn el tema de l'evolució de Ramon Llull des de posicions de diàleg pacífic a exercicis de polèmica, quan no de croada, em permetria de suggerir la lectura del capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació*, en el qual, si no m'erro, l'autor tingué en compte diferents hipòtesis de situació històrica que s'haurien donat en moments col·lectius diversos durant la vida de Ramon Llull (418; demanant disculpa, indicaré que en el meu *Certeses, hipòtesis i preguntes entorn el tema ‚conversió i croada' en Ramon Llull: ‚croada militar' o ‚croada gramatical'?* dins «ATCA», XXV [2006], 479-506), són assenyalats certs indicadors no menyspreables; l'altra és la pàgina dedicada al tema de la ‚vera religio', que s'acaba amb la sentència: «eine dies tue und zwei nicht» (420), és a dir, una (de les tres religions monoteistes) és la ‚vera religio' i condueix pel camí de Déu (la cristiana), cosa que ni són ni fan les altres dues (Israel i Islam): el detall rau en el fet d'haver col·locat tot el ‚sí' en un sol dels plats de la balança i tot el ‚no' en l'altra; creuria que Llull no acceptaria aquest planteig i els tres capítols bàsics del *Gentil* no permeten de dubtarne; i ho confirma la forma de parlar ja en títols dels darrers anys, com en un de l'agost del 1310: *Liber quod fides sancta catholica est magis probabilis quam improbabilis*, o en un altre del febrer del 1313: *Liber, per quem poterit cognosci, quae lex sit magis bona, magis magna, et etiam magis vera*, en els quals la repetició del ‚magis' no permet d'utilitzar esquemes de «tot o res», ans de gradació entre el poc i el més; recordaré que aquest, diguem-ne esquema de gradació, no és una idea que a Llull li vingués els darrers anys de la vida, car la trobem ja en un títol tan primitiu com el *Liber principiorum theologiae*, en el qual, de més a més, afirma que és ja el concepte que presideix el *Llibre del gentil*: «Huius vero artis principia conditionantur cum V secundum decem conditiones scriptas in *Libro Gentilis et trium Sapientum*, secundum videlicet regulam et doctrinas, quam eis in eorum disputatione cum investigabant, que trium legum foret verior, Domina intelligentia assignavit» (remarquem: «que trium legum foret verior»: SÁNCHEZ MANZANO, CC CM, 185, p. 147-148. líns. 95-99; cf. etiam, p. xv).

I crec que cal aprofitar l'avinentesa per recordar que el Concili Vaticà II ha emprat esquemes de gradació, quan, després d'haver evitat l',est' en un punt molt seriós de la Constitució dogmàrica *De Ecclesia. Lumen gentium*, formulà la seva doctrina afirmant que «Haec Ecclesia... subsistit in Ecclesia catholica...» (núm. 8b), i la concretà recordant que aquesta posseeix «omnia media salutis in ea instituta» (ibid., núm. 14b), mentre els cristians no catòlics no hi són empeltats per la totalitat dels mitjans de salvació, ans només «plures ob rationes coniunctam» (Ibid., núm. 15), i aquells «qui Evangelium nondum acceperunt, ad Populum Dei diversis rationibus ordinantur» (núm. 16). Voldria només subratllar el fet que aquells títols de Ramon Llull dels anys 1310 i 1313 encaixen perfectament amb la gradació emprada pel Vaticà II a l'hora d'avaluar la col·locació de cada una de les entitats religioses.

La dra. Annemarie C. Mayer ha d'ésser sincerament remerciada per haver-nos informat d'allò que un bon nombre de recercadors actuals diuen i de com ella considera que cal pensar sobre temes relacionats amb la figura unitrinitària de Déu segons Ramon Llull.

Josep Perarnau

Da Raimondo Lullo a Nicola Eimeric. Storia di una falsificazione testuale e dottrinale. a cura di Sara MUZZI (Medioevo, 20; Centro Italiano di Lullismo, 4), Roma, Pontificia Università Antonianum 2010, 220 pp.

Entorn el 1310, en vida encara de Ramon Llull, un teòleg italià, Agostino Trionfo, basantse en el concepte de ‚demostració' establert per Aristòtil en el seu primer llibre de la *Metafísi-*

ca, acusava el nostre polígraf d'intentar demostrar els articles o misteris de la fe catòlica, gairebé en el mateix moment en què Llull, en la seva polèmica amb els aristotèlics de la facultat de filosofia de la Universitat de París, deia amb tota claredat que ell considerava ‚massa encongida' llur idea de demostració.

Deixem passar mig segle i en la segona meitat del XIV, l'inquisidor Nicolau Eimeric desplegà contra Ramon Llull una campanya amb tota regla, amb la intenció que mai més no se'n cantés ni gall ni gallina: no s'hauria parat ni davant la falsificació pura i simple de tota una ‚butlla papal' de Gregori XI, *Conservationi puritatis catholicae fidei*, que, segons ell, hauria ‚condemnat' cent tesis de Llull, textualment consignades totes i una per una en el seu *Directorium Inquisitorum*. I quan els darrers anys del segle XV els Reis Catòlics inventaren la Inquisición Española el *Directorium...* de Nicolau Eimeric es convertí en el llibre de capçalera dels inquisidors, mentre el Tribunal de la Fe es mantingué com a element insubstituïble de l'Estat Espanyol, fins al 1835. És, doncs, explicable que, mentre es mantingué en exercici la inquisició aquesta considerés Ramon Llull com a pensador i autor heterodox, extrem que, sumat als dubtes entorn de quines de les obres que li eren atribuïdes eren autèntiques (pensem en les d'alquímia), es convertí en un problema de tanta envergadura que, a mitjan segle XVIII, el papa aleshores presidint l'Església Catòlica, Benet XIV, exigís que, abans de tirar endavant la causa de canonització que s'arrossegava de segles, es clarifiqués tot el tema de l'autenticitat de les obres i de l'ortodòxia de l'obra lul·liana.

La història resumida en el paràgraf anterior és prou coneguda, però en canvi no ho és tant el fet que, en el mateix moment de la segona meitat del segle XIV, en què les acusacions contra Ramon Llull eren formulades per l'inquisidor Eimeric amb tota la virulència, naixien també uns primers passos, i encertats, de defensa de Ramon Llull, una defensa que, nascuda entorn el 1385, ha durat fins als nostres dies i ens ha proporcionat dotze casos de falsedat demostrada i comprovada en altres tantes de les cent tesis antilul·lianes ja esmentades.

El cop d'efecte es troba en el detall no sols que la major part de la càrrega de la dita demostració i comprovació ha pesat damunt les espatlles de catalans, ans sobretot en el que el primer gran defensor eficaç de Llull fou un dels nostres reis, Pere terç el Cerimoniós, disgustat per les inquisicions de l'inquisidor Eimeric. Fou, segurament, una possibilitat inesperada, però quan ell s'adonà que li passava davant, com si fos presentada en safata, no se la deixà perdre.

La possibilitat fou donada per la situació de Cisma d'Occident, en el qual ell no es declarà a favor de cap dels dos papes (en deien indiferència) i obligà tothom constituït en autoritat a fer el mateix. L'inquisidor Eimeric no acceptà les normes del rei i, en conseqüència, aquest no el reconegué com a inquisidor dels seus regnes; i com que l'inquisidor era nomenat pel provincial dels dominics, Bernat Ermengol, aquest prengué a les seves mans la inquisició i els seus papers, entre els quals hi havia els autògrafs d'Eimeric que permetien de saber d'on aquest havia tret les tres tesis atribuïdes al *Llibre de filosofia d'amor*: el provincial-inquisidor nomenà un consell de mestres o professors de teologia, dominics i franciscans, tots els quals certificaren que les tres tesis de les cent, atribuïdes per Eimeric al llibre acabat d'esmentar, eren certament errònies i potser herètiques, però no eren del *Llibre de filosofia d'amor,* de Llull.

El rei Pere terç moria al cap de poc i el seu fill, Joan I, avinyonista convençut, declarava els seus regnes sotmesos al papa d'Avinyó i, doncs, restablia les autoritats avinyonistes, Eimeric entre ells, el qual no reconegué les actuacions inquisitorials de Bernat Ermengol i en destruí la documentació; però el nou rei el 25 d'abril del 1388, es col·locà a favor del document de la Comissió Ermengol i no sols li donava força legal, ans sobretot històrica, pel fet de fer-hi referència explícita al cap de tan poc temps (27-32). Uns quants anys més tard, el 1419, l'acta de la Comissió Ermengol també entrava (i així li confirmava credibilitat històrica) en la coneguda com a *Sentència definitiva,* amb la qual immediatament després del Cisma d'Occident el cardenal legat del papa Martí V, Ademaro Alamanno, desfeia les acusacions de Nicolau Eimeric i les declarava jurídicament nul·les, però tingué poca eficàcia, davant les acusacions del *Directorium Inquisitorum*, repetides en cada nova edició d'aquesta obra. La *Sententia definitiva* es

pot llegir íntegra en el primer volum de l'Edició Moguntina de les obres de Ramon Llull (1721).

I així passaren uns cinc segles; només el 1938 en publicar la seva edició del *Desconhort* de Ramon Llull, Amedée Pagès, s'adonava i denunciava l'anomalia que Nicolau Eimeric havia arribat a presentar i atribuir a Llull alguna de les acusacions de l'Ermità, sense cap referència a les respostes del polígraf mallorquí: el professor es limitava a comentar, en referència a Nicolau Eimeric: «il faut être halluciné!» (33-40). Ai las, el 1938, en plena Guerra Civil de l'Estat Espanyol, l'atenció dels lul·listes, tant a Mallorca com a Catalunya es trobava immersa dins un altre desconhort, el de salvar o la pell o l'ànima. Només el 1997 en la lliçó inaugural de curs a la Facultat de Teologia de Catalunya, el prof. Josep Perarnau afegia d'un cop i demostrava de forma indiscutible sis noves mostres de falsedat tant textual com doctrinal en els sis fragments que el ja massa conegut Nicolau Eimeric havia extret a la seva manera de l'*Ars amativa* lul·liana i, deformats, els havia col·locat entre les seves famosíssimes Cent tesis; aquesta vegada hom insistia en el fet que es tractava d'acusacions falses contra Ramon Llull i plantejava el tema de la seva repercussió en la Causa Lul·liana (41-174).

Mentrestant, el 1978 es publicava dins «Estudios Lulianos», 22 (1978), 209-239, l'estudi de Benito Mendía, *La apologética y el arte lulianas a la luz del agustinismo medieval*, ací reproduït sencer (175-206): s'acabava amb un dilema: «... o la acusación de racionalismo vale contra Lulio y, por lo mismo contra el agustinismo medieval; o no vale contra el agustinismo medieval y, en consecuencia, tampoco contra Lulio»; i en el cas d'ésser vàlida l'acusació, aquesta també afectaria «San Agustín, San Anselmo, los Victorinos y San Buenaventura» (206). El darrer text acollit en aquest llibre és la segona meitat de la lliçó de doctorat ‚honoris causa' de la Universitat de Barcelona al prof. Josep Perarnau (28. IV. 2009), que resumia les dues raons principals de l'antilul·lisme: la defensa de la doctrina de la Immaculada Concepció de Maria ja des del 1285, bel·ligerant fins a la definició de Pius IX en la segona meitat del segle XIX, i el tema de la demostració dels articles de la fe, font de polèmica, tal com ja sabem, des d'entorn el 1310 i encara viu, perquè un crític dels nostres dies ha intentat de convalidar la posició de Nicolau Eimeric, donant-li la raó en el tema de la demostració, sense saber o recordar que el mateix Ramon Llull se n'havia desentès, col·locant, des del primer moment, una línia entre el demostrable i l'indemostrable, aplicant al segon la situació paral·lela de la ‚rebava', i en els darrers anys en no acceptar la doctrina aristotèlica de la demostració per ‚massa estreta'; i si Llull es col·locava fora l'aristotelisme, quin valor tenien les acusacions de l'inquisidor, dominic, tomista i aristotèlic convençut, contra ell?

Aquesta és l'aportació del volum que ens ocupa, la d'uns documents que ens permeten de conèixer de primera mà les defenses a favor de Ramon Llull, realment eficaces, entre el 1385 i el 1997, basades, les principals, en documentació autògrafa del mateix inquisidor. I val a dir que es deu tractar d'una defensa convincent, atesa la presència, a tall de llindar d'aquest interessant volum, d'una lletra de l'arquebisbe-secretari de la Congregació de la Fe dins la Cúria Romana, que, recordant la vigència secular de les acusacions contra Llull, afirma que «l'infondatezza [di queste accuse] si è dimostrata in diversi casi per il fatto che le proposizioni che si presupponevano estratte dalle opere lulliane erano state citate con imprecisione e senza accuratezza, quando non in modo falso» (6). El treball, doncs, dels lul·listes catalans des del 1385 al 1997 ha estat decisiu, tal com diu mons, Ladaria, «per far più luce sulla figura, certamente gigantesca, di Ramon Llull» (7). De fet, en aquests moments, semblen ja haver-se alçat ‚de facto', les barreres posades per Benet XIV al reconeixement dels mèrits de Ramon Llull i també és lícit d'esperar que dins un temps, que desitgem no molt llunyà, el nou clima es manifestarà amb una decisió oficial de la Santa Seu. Preparem-nos, doncs, quan arribi aquella hora a entonar, com feien en temps passats els estudiants universitaris, un VICTOR per al doctor Ramon Llull. I si miro cap al futur no puc embridar ni la imaginació ni el sentiment, que em fan veure esbossat en una no excessiva llunyania el reconeixement de Ramon Llull com a doctor de l'Església. Que almenys pel desig no quedi!

Albert Soler

Josep PERARNAU I ESPELT, *Beguins de Vilafranca del Penedès davant el tribunal d'Inquisició. De captaires a banquers?* (Corpus Scriptorum Cataloniae. Series B: Scripta/2; Nuovi Studi Storici, 85), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Facultat de Teologia de Catalunya; i Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2010, 210 pp.

Aquesta obra, que acaba de veure la llum pública, d'acord amb el que el mateix autor exposa, consta de tres parts, bé que les dues primeres són fruit d'un treball a fons del 1980, i la tercera, intitulada gràficament *Trenta anys després*, recull un paquet breu d'observacions que matisen o amplien, segons el cas, l'estudi bàsic original.

Cal celebrar la publicació d'aquest estudi que, seguint la línia expositiva del seu autor, més que a bastament demostrada al llarg dels anys i en els seus nombrosos estudis històrics, forma un aplec impressionant de dades i de suggeriments. Bé que, en consonància amb el tarannà acadèmic del treball, format bàsicament per una transcripció de la part de documents conservats d'un procés inquisitorial obert a la cúria de Barcelona, en tant que un estudi com a tesi de llicenciatura a la Universitat de Barcelona, el ventall dels possibles lectors abasta aquells que es dediquen a estudis de la Baixa Edat Mitjana i, més en concret, a investigacions sobre l'Església i la seva vitalitat humana, tan esponerosa en el temps que posa en relleu el focus investigador a la nostra terra i també en el nostre àmbit natural, que en diem Europa Occidental.

L'esmentada riquesa de dades prové d'una doble font, entroncades les dues fins al moll de l'os, per tal que la riquesa de dades, explícites moltes d'elles, i implícites o poc concretades les altres, aporti més llum per a formular de forma més eficient l'ambient de l'època en què es va produir i a confegir un panorama de més abast que no pas el bestret de les dades concretes. Per l'altra font, fruit d'una tenaç i meticulosa recerca aconduïda tant a nivell local com general i «mundial» —capítol segon—, el panorama es concreta més i més en tant que les persones es configuren en el seu relleu real, en el seu ambient més immediat i també ben relacionat en la panoràmica general del temps i de l'Església a nivell de població —Vilafranca del Penedès—, de diòcesi —Barcelona—, de l'orde religiós —des d'Europa a tocar la Mar Bàltica fins a les platges de la Mediterrània— i dels diversos moviments religiosos, especialment dels propis dels ordes mendicants i els que es designaven en tots els nivells, típics de la pobresa. Tot porta a obrir una finestra vers una panoràmica interrelacionada, que permet copsar els corrents interiors i espirituals i alhora els motius de força canònica i d'adhesió a la figura del Papa, en tant que cap de l'Església, no pas de manera teoritzant, sinó, ben al contrari, a través de persones i de llocs ben concrets, que parlen d'humanitat i de ramat, que calia atendre amb els millors i ben purs aliments, des del punt de vista de qui n'era el pastor i exercia el servei d'aconduir-lo per pures pastures.

De la forma d'actuar dels pastors se n'ha dit sovint exercici de poder, que circula gràcies a les orientacions i tensions viscudes al si de la comunitat cristiana de mà d'esperits que cercaven, almenys en pura teoria, una adhesió interna i radical als principis ètics, que postulaven un nivell de vida de purificació constant de l'esperit, a través de molts autors que escrivien tractats i estudis d'ascètica, mística i religiositat, entroncats sempre amb els teològics i canònics.

Un resultat o, si voleu, una mostra d'aquesta panoràmica es troba en el present estudi, en què el sentit d'ortodòxia formava l'aire que es respirava arreu, fora del qual tot era rebutjable i, si parlem de religió, heterodox o herètic segons el cas. Evidentment, que si es donava un cas de viciar l'ambient amb altres orientacions, el recurs a la conversió, radical o gairebé, formava part d'una sèrie, poc nombrosa però ben alenada des de la seu de Pere, a posar-hi remei. No és d'estranyar, per qui coneix les orientacions d'altres temps, que la vigilància es convertís en cacera, i la conversió en cremació. Perarnau mateix, i tants d'altres estudiosos d'aquells moments, parlen del nombre de persones cremades vives, que en els ambients propis prenien l'aurèola dels màrtirs.

Tanmateix, per als estudiosos que pretenguin crear visions més o menys generals d'aquelles èpoques, trobaran, sí en aquest llibre, un devessall de notícies en les múltiples i sovint extenses notes que il·lustren el text de la part del procés conservada, quan ells pretenen beure

en una font i no en múltiples. Prou que hom descobrirà la denominada cronologia del procés, que emmarca les principals dades en el temps. Però, com ell mateix escriu, «m'adonava que, trenta anys abans, la meva feina havia consistit sobretot a il·lustrar cada un dels personatges que s'anaven presentant i cada un dels passos que s'anaven avançant en aquell procés, tant com era possible d'identificar-los». El fet de Vilafranca troba al seu voltant l'ambient viscut, més tràgicament encara, a la zona llenguadociana, que parlava i escrivia una llengua tan propera a la nostra. Tot amb tot, i en la tercera part, presenta més i millor el bosc de la vida a través d'un fet molt concret, encara que d'abast general, unes decretals del papa Joan XXII, que eliminaven qualsevol reticència contrària als seus postulats, uns dels quals fermament i obcecadament defensats per Pèire Joan (Oliu), a través dels seus escrits, que eren de lectura també en la comunitat beguina i l'entorn franciscà de Vilafranca del Penedès, el quadre del qual no es dibuixa en la seva totalitat ni complexitat, però sí en els punts referents a la temàtica de la pobresa absoluta que havia de predominar en la vida quotidiana en seguiment de l'observada per Crist i els apòstols, de manera que, segons les deduccions dels seus mestres, exposades en les seves obres escrites, calia aplicar amb radicalitat. Que alguns de les comunitats de menors i beguins de Vilafranca en feien tema de lectura i meditació, queda ben palès en les declaracions.

Les ones que, a través del nou TDT de l'amic Perarnau, ajuden a descobrir les vivències entre la jerarquia eclesiàstica i els seus ajudants, il·lustren un episodi, altament significatiu de la desena darrera de la primera meitat del segle XIV, quan l'ambient del nostre país es notava abocat a dificultats greus, que esclataren poc després a remolc de la Pesta Negra amb enorme virulència a partir del 1348, diríem, potser, que les trifulgues del grup beguí, suspecte sempre a nivell diocesà barceloní d'anar per senders arran o a fora del veritable camí (aquestes observacions corroboren el que sobre aquest punt vàrem escriure en el nostre estudi *Vivir en la Edad Media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1344)*, vol II, pàgs. 1679-1689: cf. «ATCA», XXVII (2008), 555-559), també, a mi, em fa donar la volta a la mirada i no sembla que descobreixi una preocupació ni general i de cert nivell, que afectés a la comunitat diocesana, als camperols que formaven els grups parroquials —tret de la gran ciutat de Barcelona—, bé que presents en la segona població més important, numèricament parlant, de la diòcesi i una de les principals del nostre país català. No sembla que les preocupacions dels beguins els afectés, i menys els podrien haver afectat si, d'acord amb el subtitol del present llibre, *De captaires a banquers?* i el que, als trenta anys del primer escrit, ha redactat, el tuf d'aquest segon aspecte en tant que en la comesa de possibles prestamistes dels capitals acumulats a base d'almoines, capacitat aquesta reconeguda a nivell general i papal —tinguem-ho present—, la gent mirava cap a altres bandes i no prendria gaire atenció sobre el final d'un procés inquisitorial obert a la comunitat beguina de Vilafranca del Penedès.

Tanmateix, i ho dic congratulant-me'n molt, a la panoràmica deduïda de les dotze sessions inquisitorials marcades per Perarnau, es bellugava un conjunt humà molt notable numèricament. Ja havia intuït en el meu traball abans citat, que havia de ser un grup esponerós i, en efecte, així el podem denominar. Car entre membres religiosos dels menors i de la comunitat de la Tercera Regla, denominada beguina —i beguins els seus adeptes— en el dir comú, surten en escena ni més ni menys que trenta-quatre persones, distribuïdes entre vint-i-quatre homes, tots ells citats amb l'apel·latiu de «fra» o frare (germà) i dotze dones, onze d'elles denominades «sor» i una altra sense cap apel·latiu. En el benentès que tres de les dones foren declarades oficialment innocents i altres tres foren obligades a manifestar amb tots els ets i uts la seva abjuració.

Completa l'edició una taula d'antropònims i títols i una altra de fons manuscrits, més una tercera o taula alfabètica de mots, posades al final de llibre, i la taula general al principi, que ajuden moltíssim a anar de dret al gra i descobrir el punt o la idea o la persona, per la qual un estigui interessat. La recerca de l'investigador compta, a més, amb l'ajut important d'haver numerat de cinc en cinc les ratlles dels documents del procés transcrits, que permeten una ràpida lectura del punt o punts pel qual un estigui interessat.

Josep Baucells i Reig

Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós. Edició a cura de Francisco M. GIMENO, Daniel GOZALBO i Josep TRENCHS (†). Estudi introductori de Francisco M. GIMENO (Fonts històriques valencianes, 39), València, Universitat de València i Acadèmia Valenciana de la Llengua 2009, 288 pp.

Les pàgines proemials de la present edició permeten al lector actual de participar vivament de l'emoció que devien sentir els professors Marià Peset i Reig i Josep Trenchs i Òdena (†), en un cert moment no precisat de «la dècada dels vuitanta» del segle XX, quan s'adonaren que el còdex del Departament d'Història del Dret de la Universitat de València que tenien a les mans, era en realitat el «manuscrit original de les *Ordinacions* de la casa reial, elaborades i promulgades l'any 1344 pel Cerimoniós» (14). Tal com ens innova el mateix manuscrit en la seva pàgina inicial, reproduïda en la 41 del present volum, es tracta de les *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor en Pere terç, Rey d'aragó, sobra lo regiment de tots los officials de la sua cort.* Un cop identificat, el volum passà a la Biblioteca General i Històrica de la Universitat de València, on porta la signatura de ms. 1501.

La troballa ha permès, finalment, de reconstruir la trajectòria que seguí el volum des del moment en què eixia de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA) el 25 de novembre del 1787 fins al seu ja recordat redescobriment (21-22).

En realitat, però, ultra les ja esmentades *Ordenacions...* (51-239), el volum conté la *Ordinació feta per lo molt alt e molt excellent príncep e senyor, lo senyor en Pere terç, Rey d'Aragó, de la manera con los reys d'Aragó se faran consagrar e ells mateys se coronaran* (241-266), i encara la *Ordonació feta per lo dit senyor rey de la manera con les reynes d'Aragó se faran consegrar e los reys d'Aragó les coronaran* (266-274) i al final un afegit del conegut arxiver Pere Miquel Carbonell amb l'encapçalament que segueix: *Que sequuntur faciunt pro ecclesiis consecrandis, extracta ab libro quem* Pontificale *vulgo appellant, per me Petrum Michaelem Carbonellum, regium archivarium hec scribentem* (275-276).

No cal dir que el text dels tres documents reials és de primera categoria, el primer per la seva enorme riquesa d'informació sobre la casa reial i la forma de treballar dels oficials de cada una de les seves quatre branques, els dos següents sobre la consagració-coronació de reis i reines, per la seva importància diguem-ne constitucional, concretada en el fet que els reis s'autocoronaven i coronaven les reines, cosa que en la pràctica vol dir no reconèixer cap altra font de poder reial legítim, ni tan sols en el Regne d'Aragó pròpiament dit, tributari de la Santa Seu, i no cal dir en els altres regnes i terres de la corona catalanoaragonesa. Atesa, doncs, la importància constitucional, a la qual ens acabem de referir, encetarem les nostres reflexions per aquest punt.

L'adobament a cavaller era una de les cerimònies de l'entronització reial i en ella l'espasa anava plena de significació de poder, el de la sobirania damunt la sang, que és la vida i la mort, la guerra i la pau: quant a la significació, el ritual diu ben clar: «...lo rey prenga l'espaa de l'altar e ell mateix cinye-l'es sens ajuda de alcuna persona... E aprés, lo rey descinye's l'espaha sens ajuda d'alcun e torn-la en l'altar» (252); idèntic cerimonial per a la corona, el ceptre i el pom: «...lo rey prenga la corona de sobre l'altar e ell mateix pos-l'es en lo cap senç ajuda d'alcuna persona... E reebuda la corona per lo rey..., lo rey prenga de sobre l'altar lo ceptre sens ajuda d'alcuna persona... E reebut lo ceptre per lo rey..., lo rey prena lo pom d'or de sobre l'altar...» (159). Les cerimònies d'entronització de la reina eren sotsmeses a idèntiques significació i cerimonial: «...ordonam que les reynes d'Aragó sien... per los reys d'Aragó coronades...» (266-267); i complert un considerable cerimonial (el de la unció de la reina), «e açò fet, lo rey, qui aquí sia present, vestit ab les sues insígnies reyals, prenga la corona de l'altar e pos-la en lo cap de la reyna»; «...lo rey liure a la reyna lo ceptra en la mà dreta...»; «e aprés, lo rey prenga lo pom d'or de l'altar e don-lo en les mans de la reyna...»; «...e aprés, lo rey liure l'anell a la reyna en lo quart dit de la man dreta qui és appellat *medicus* (! medius?)» (271-272).

Cap resquici, doncs, que permetés a ‚alcuna persona' de pretendre algun dret damunt la reialesa del rei del regne d'Aragó i molt menys sobre els drets reials dels altres ‚regnes e terres'

de la Corona: ni Catalunya, ni Mallorca, ni València. No cal dir que cap de les determinacions sobre la forma de treballar i de comportar-se en la Casa Reial o al seu servei no té la transcendència de les preses bàsiques de posició constatables en les frases del paràgraf acabat de copiar.

Però la part més consistent del llibre és la que ofereix la transcripció de les *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor en Pere terç, rey d'Aragó sobra lo regiment de tots los officials de la sua cort* (51-239), promulgades com a llei de la Casa Reial el 18 d'octubre del 1344; són dividides en quatre parts, respectivament dedicades als majordoms, és a dir, als servidors directes de la persona del rei (53-88); als camarlencs, «a la custòdia de nostra persona especialment deputats», on es troben, entre d'altres, cambrers i metges (88-118); a la cancelleria, sota un doctor en lleis, si pot ésser, bisbe o arquebisbe (118-147); i l'ofici del mestre racional, (147-239) persona que «en comptes e en rahons aordonadores e en altres coses, les quals a l'offici d'aquest se pertanyen ben sia sabent e esperta» (148). La legislació sobre cada un dels oficis col·locats sota els dits quatre oficials majors puja a cent quaranta-sis capítols i això significa que un conjunt potser d'unes més de cinc-centes o sis-centes persones es movia constantment al servei de la casa reial, servei delimitat amb precisió en aquestes pàgines, que també preveuen situacions fora del normal (en la quarta part, per exemple, figuren amb totes les lletres els encapçalaments de les missives, adreçades a cada una de les personalitats o dels càrrecs, amb les o els quals el rei havia d'estar en contacte).

El text ací publicat, transcrit de l'original que ja coneixem per mà de mestre, és sempre satisfactori, malgrat que algunes de les seves lectures ens hagin deixat amb un cert dubte (remarco que la llista següent no té cap pretensió d'ésser exhaustiva); i així, a la pàgina 64 llegeixo ‚suffirà', però creuria que no s'ha de tractar d'un futur, ans d'un optatiu o desig i per això també crec que hauria de dir ‚suffira'; 76, lín. 10: «s'i regoneguen ésser obligats»: el ‚s'i' no és un condicional, ans un pronom de terça persona en acusatiu, com a subjecte d'oració infinitiva (en llatí devia fer: «se agnoscant teneri«); per això un servidor diria: «si regoneguen ésser obligats»; la situació es repeteix en la pàgina 77: «s'i obligar reconeixerà < si obligar reconeixerà = se teneri agnoscet»); en trobo d'altres casos a 130, lín. 5: «regonexerà s'i ésser sotsmès al nostre protonotari < regonexerà si ésser sotsmès...»; 146, núm. 69, lín. 4 del final: «s'i sotsmès regonega < si sotsmès regonega». Hi ha d'altres lectures que no acabo de veure clares, com és ara, la de la pàgina 242: «unctat-te» < «unctat-t'é»; 243, lín. 3: «perquè < per què»; 243, lín. 23: «assímateix < a ssi mateix»; 253, lín. 15-16: «dignatus est < dignatus es»; «comune < comuni»; 253, lín. 17; «atue < a tue»; 255: «bene+dictionem tuarum < bene+dictionum tuarum»; 255, lín. 6 del final del text: «obtabilisque, glorie» < obtabilisque glorie»; 257, nota 125: «liberamine»: segons la nota és resultat de correcció; el text primitiu devia dir «libramine», perquè la idea és la de la balança de la justícia, que és ‚libra'; 257, lín. 10: «fidelis providus < fidelis, providus»; 257, lín. 15: «exterius, oblitus < exterius oblitus» (ungit externament: «oblitus» no és d'»obliviscor», ans d'»oblino/oblinio»); 257, líns. 17-18: «cogitare optare < cogitare, optare»; 257, lín. 18: «Domino nostre < Domino nostro»; 258, lín. 20: «oraciones < oracions»; 271, lín. 16: «operis < opereris»; 272, lín. 9 del final: «medicus < medius».

En sentit general, penso poder afirmar que el text català no sols fou traduït, ans encara calcat del text llatí, car en conserva l'estructura i per aquesta raó, la lectura en algun punt no és fàcil per a un lector actual. En la introducció, els editors esmenten el problema de la relació entre les *Ordinacions de Pere terç* i les *Leges Palatinae* per al regne feudal de Mallorca fetes públiques per Jaume II de Mallorca; jo no sé si entre els temes estudiats en relació al problema de l'autoria, ha estat tocat el de les normes no escrites que la casa reial havia anat transmetent des del segle XIII o d'abans; l'existència d'un costum no escrit de la casa reial sembla ésser afirmat en el mateix text nostre, com per exemple en la pàgina 177, núm. 91, *Dels salaris dels comissaris*, línia 4 del final: «... següents en açò costuma antigament observada...»; sembla, doncs, que caldria investigar i esbrinar totes les fonts possibles de les nostres *Ordinacions fetes per lo molt alt senyor en Pere terç*, començant per les no escrites, però vigents dins la Casa Reial i transmeses per

tradició. Tot just en aquest sentit i entorn al tema de la coronació, del qual acabem de parlar, puc aportar una lletra, suara coneguda, del rei Alfons II, datada el 14 d'abril del 1286, quan encara era calent el gran triomf català damunt els Croats pontificis i francesos tant a Girona com a Panissars i el rei Alfons acabava d'encetar el seu regnat després de la mort a Vilafranca del Penedès del pare, Pere el Gran, el triomfador, en la qual lletra, deixava ben clar el següent: «Protestamur quod receptionem corone... non intendimus a vobis (el bisbe d'Osca) accipere tanquam ab Ecclesia Romana, nec pro ipsa Ecclesia, vel contra Ecclesiam»; i encara afegia: «Ex eo quod in ecclesia maiori Sancti Salvatoris [de Saragossa] coronam et militiam recepimus, nullum nobis vel successoribus nostris preiudicium generetur...». L'autocoronació no arrelava a Mallorca ans era una decisió que s'estava coent des de feia bon nombre d'anys en la mateixa casa reial; sense cap mica de dubte, les limitacions de significat marcades el 1286 al fet de rebre la corona de mans d'un bisbe, desembocaren en el gest o ritual de l'antocoronació en les *Ordinacions de Pere III*. I, segurament, com aquest punt, tants d'altres.

En acabar aquesta recensió he de repetir als autors i a la Universitat de València la gratitud molt antèntica per l'obsequi que han fet a tota l'antiga corona catalanoaragonesa i en particular a les terres de parla catalana, qualsevol que sigui en cada una la denominació de la llengua d'aquest llibre, que durant almenys els darrers segles de l'Edat Mitjana acompanyà els centenars de serveis reials a les ciutats, viles i llocs dels seus regnes i terres. I he de manifestar almenys un desig, el d'una edició crítica d'aquest venerable text, que posés a l'abast dels estudiosos i interessats una transcripció dotada de totes les garanties científiques pròpies de les edicions crítiques i completada al cap d'avall amb un vocabulari sencer de totes les paraules que hi són usades.

El signant estaria molt content de poder agrair semblant estrena a la Universitat de València, posseïdora del manuscrit, en el qual no manquen notes autògrafes del mateix rei Pere terç. Fora de les cròniques dels respectius regnats, pocs exemplars de traduccions hi deu haver, que hagin estat revisats personalment per un monarca regnant. El de les *Ordinacions de Pere terç* n'és certament un i no seria cap honor per als seus antics regnes i terres no oferir a la ciència actual una edició de text tan venerable amb el màxim de garanties crítiques, és a dir, científiques.

Josep Perarnau

Francesc MASSIP, *A cos de rei. Festa cívica i espectacle del poder reial a la Corona d'Aragó* (Col·lecció Antines, 19), Valls, Cossetània edicions, 2010, 238 pp.

La *Justificació* inicial ens informa de dos extrems: de la llarga preparació del present aplec d'estudis de l'autor en la matèria, que s'ha anat configurant pel camí de la presentació d'aspectes diversos del tema en reunions internacionals d'estudi del 1989 ençà (9-10); tot aquest treball de dècades ha contribuït a un objectiu, el d'una «recerca peonera sobre el teatre del poder durant l'edat mitjana i del primer Renaixement, particularment vinculat a la reialesa, a l'entorn de les festes de coronació dels monarques i de les entrades solemnes que feien, un cop coronats a les ciutats principals dels seus dominis, les quals participaven activament en l'agençament espectacular.Tot plegat amb una metodologia innovadora consistent a posar en relació les fonts literàries, descriptives i arxivístiques (documents escrits) amb les fonts iconogràfiques (documents plàstics) i les fonts etnogràfiques (documents vius). Nous procediments epistemològics que permeten analitzar una cosa tan evanescent com l'espectacle a la llum de la iconografia i de les festivitats més tradicionals i que ja ha engrescat diversos estudiosos a aplicar el mètode en les seues investigacions» (10).

Aquest treball de decennis conduït per la metodologia acabada de descriure ha fruitat en els deu estudis aplegats en el llibre present, que porten els següents títols: *Formes teatrals d'Al-Andalus: restes del memoricidi* (13-25); *El rei i la festa: ritu i espectacle en l'època de Jaume I* (25-44);

Monstres i bèsties en festes i espectacles de la monarquia: segles XIV i XV (45-72); *Imaginari antic i propaganda «turística» en la frontissa del canvi dinàstic: el regnat epigònic de Martí l'Humà (1396-1410)* (73-95); *Imatge i espectacle del poder reial en l'entronització dels Trastámara (1414)* (97-120); *De ritu social a espectacle del poder: l'entrada triomfal d'Alfons el Magnànim a Nàpols (1443), entre la tradició catalana i la innovació humanística* (121-147); *Política, espectacle cavalleresc i context escènic en* Tirant lo Blanc (149-174); *El Toisó d'Or a escena: espectacle i imatge al servici de la Casa de Borgonya (1454-1496)* (175-194); *Riure amb el cos: folls, geperuts i bufons en l'espectacle català antic* (195-208); *«Un quasi espill de vida». Celebración cívica y fiesta urbana en la época de Fernando Álvarez de Toledo: la entrada del emperador a Mallorca (1541)* (209-227).

En els títols acabats de recordar tenim un repàs de les festes ‚polítiques' acceptades, si no afavorides, per la casa reial barcelonina des de l'herència sarraïna fins a la primera meitat del segle XVI, ja en ple Renaixement europeu. I encara que l'Islam no participà de l'herència grega del teatre, nombre d'elements de les representacions cristianes són de procedència musulmana o almenys arribats a través dels musulmans, transmissors culturals d'antigues cultures com la mesopotàmica o del centre de l'Àsia, des dels cavallets de la Patum de Berga fins als mecanismes de la maquinària aèria del *Misteri d'Elx*, passant per desfilades populars o per tota mena de joglars o narradors d'esdeveniments o de contes i àdhuc un «magister ludi amoris», documentat el 1339 en concessió de Pere III el Cerimoniós (17-24). Eren elements intercanviables, nombre dels quals foren acollits en celebracions cristianes com les processons de Corpus o d'altres.

A partir d'ací entrem en el territori de la nostra cristiandat des del temps de Jaume I, el Conqueridor, el qual, de la mateixa manera que ens llegà la pròpia visió personal dels seus ‚gesta' en el *Llibre dels fets*, ens transmeté l'explicitació de la seva idea de reialesa i de l'exercici de la sobirania en la cerimònia de la pròpia coronació reial. I així, l'evolució de la doctrina política entre la participació medieval dels pobles en el poder i la concentració de tot el protagonisme en la persona del rei, anirà acompanyada per la corresponent personalització de les festes d'entrada o de coronació reial en la persona del sobirà, tal com diu l'autor en la introducció al darrer dels estudis aplegats en aquest volum: «... el diseño de los fastos ya no irá a cargo de los gremios urbanos o de las cofradías sino de los eruditos que buscarán sus fuentes de inspiración en la mitología clásica, la historia romana y la tradición heroica judeocristiana para componer unos espectáculos empapados de simbologías imperiales y destinados a la exaltación cuasi paroxística del príncipe visitante. Así pues, si en un principio el motivo de los actos dramáticos eran temas religiosos o alegorías en loanza del soberano como protector de las libertades de su pueblo, progresivamente irán mudándose en alegorías del poder político del monarca, exaltación de sus hazañas bélicas y finalmente, glorificación del rey sobre las ciudades sumisas. La introducción de arcos triunfales en estas entradas no respondía tan solo al nuevo espíritu renacentista de recuperación de la Antigüedad clásica, sino que significaba la plasmación visual de la pérdida de la autonomía ciudadana frente al absorbente poder absoluto del monarca y de su corte» (211).

En els darrers moments de la dinastia barcelonina, el 1399, en les entrades de Martí l'Humà, de la reina Maria de Luna i de la nora Maria de Sicília a la ciutat de València, hom arribà a mostrar «visualment, a través de l'espectacle, la privilegiada relació del rei amb les esferes celestials, així com la seua condició de vicari de Déu, vincle entre cel i terra que aferma el significat simbòlic del poder suprem. Un acte que s'erigí en model per visualitzar davant la població aquesta connexió directa entre el rei dels cels i el del seu regne terrenal, i amb aquest propòsit s'incorpora en les entrades urbanes del sobirà, tot convertint-se en un dels elements centrals, amb què se l'acull a les portes de la ciutat» (92). Tres anys més tard, el 1402, hom escenificava que el rei rebia del cel per mans d'un àngel les claus de la ciutat: «Enaprés estava lo Àngel Custodi ab vestedures reals, ab les claus de la ciutat en la mà, les quals donava al dit senyor rei» (94), en un acte, la complexitat escenotècnica del qual requeria «la utilització de torns, cabrestants i màquines de desplaçament aeri» i «la participació de diverses ‚mecàniques persones'» (94).

La *Sentència de Casp*, tot i que Benet XIII havia exigit als contrincants que es comprometessin per escrit a mantenir una línia de continuïtat amb la dinastia de Barcelona, en realitat fou una fractura no sols en la política de la casa reial i per tant també en la seva representació simbòlica, que es manifestà en nombre de detalls de primera categoria, com és ara el fet que, contra la contraposició de la dinastia de Barcelona a acceptar una coronació litúrgica en encetar un regnat, Ferran Trastámara, configurà les festes d'inici del seu (un cop solucionada amb la submissió del Comte d'Urgell la legitimitat de la successió: cf. «ATCA», XXVIII (2009), 707) entorn la coronació, celebracions que significaven una certa submissió a l'Església i, doncs, a Benet XIII, a qui el rei Ferran I devia la corona, punt explícitament reconegut amb l'*Entremès del Cisma*, dins el qual l'àngel comminava el rei a «restaurar la tiara de Roma en la persona de Pedro de Luna» (103), clau que explica tot el tripijoc del Compromís de Casp.

Encara que només fos el nunci instrumentalitzat de la sentència de Casp i el principal propagandista de la seva ‚justícia', mestre Vicent Ferrer havia de rebre un reconeixement del rei: fou doble: l'*Entremès de la visió de sent Domingo i sent Francesch ab les tres llances de la Fi del Món* i l'*Entremés de la visió de mestre Vicent*, dos temes (o potser només un), almenys el primer conegut des dels anys 1920 en la transcripció de mn. Manuel Betí de sermons aleshores conservats a Morella dins el «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» i el segon per la lletra de mestre Vicent a Benet XIII des d'Alcanyís poc després de Casp, en els quals se sintetitza el missatge i la missió de mestre Vicent.

Val a dir, però, que el rei i els seus col·laboradors no filaven massa prim a l'hora d'ésser fidels a la realitat dels fets: l'*Entremès de la presa de Balaguer* és una mostra de falsificació de la història: la recent publicació dels documents oficials dels anys 1412-1416 no permet de dubtar que la decisió del comte Jaume d'Urgell, d'eixir de Balaguer, anar-se'n al camp de l'exèrcit reial del rei Ferran i sotmetre-se-li, no permeté al rei, al primogènit i a l'exèrcit de ‚prendre' o d'‚expugnar' (amb les ganes que en tenien!) la capital del comtat d'Urgell. Suposo que l'entremès devia exalçar les ganes, no pas els fets. La pàgina d'aquest anuari citada unes quantes línies més amunt permet d'acedir a la documentació bàsica. I així, els documents primitius i originals donen la raó al Consell Municipal de Balaguer, el qual, segons *La fi del comte d'Urgell*, topà amb el rei Ferran justament perquè aquest volia fer enderrocar part de la muralla a fi que restés constància física de la seva ‚presa' o ‚expugnació' i el Consell municipal s'hi negava (123, nota 233; cf. també p. 54).

Dues petites observacions: el *Vae hoc mundo in centum annum* només és relacionat amb Arnau de Vilanova (54) perquè aquest text li arribà a través d'un intermediari, qui sap si a Itàlia, i ell l'integrà, dient-ne l'origen, en el seu *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, tal com hom pot veure en l'edició crítica d'aquestes pàgines, vol VII/VIII (1988-1989), 102-103, líns. 947-988; la frase sobre la ratapinyada devoradora dels mosquits es troba en la pàgina 103, líns. 983-984 de l'edició. L'altra observació fa referència a la Biblioteca Papal de Peníscola i afirma que «el 1423 es posa a la venda la biblioteca papal» (84, nota 126); no sembla que mai tota ella fos posada a la venda; la veritat és que Climent VIII (Gil Sanches Munyòs) se'n serví a fi de pagar jornals o mesades amb volums de la biblioteca a servidors de la seva cúria o casa papal, els quals sí, segurament, corregueren a vendre's el o els volums que acabaven de rebre en paga; les anotacions es troben en el volum VI d'aquest anuari, any 1987, sobretot pàgines 227-287. I allò que a Peníscola restava de la Biblioteca Papal en el moment de l'abdicació de Climent VIII (juliol 1429) no fou venut, ans donat al cardenal legat Pèire de Foix, el qual la portà al Col·legi de Foix fundat per ell a Tolosa de Llenguadoc; d'ací, amb el temps i per camins complicats, arribà a la Bibliothèque Nationale de França. Em sigui encara permesa una escaiguda: les lluites de la família reial entorn Carles de Viana (151, nota 281) tenen ara un altre testimoni, aquesta vegada estranger: el genovès Antonio Gallo, en el seu *Commentarius de Genuensium maritima classe in Barchinonenses expedita anno MCCCCLXVI*, pp. 5-9, del qual ens ocupem més avall en aquesta secció de recensions.

No cal dir que la casa reial seguí aprofitant algun almenys d'aquells entremesos (116 i 118). I tampoc no cal dir que el prof. Massip ens ha posat a l'abast de la mà uns estudis que

ens confirmen l'evolució d'unes conviccions polítiques de la dinastia autòctona ben diverses de les de la dinastia Trastámara, totalment assimilades pels seus membres. Bé es mereix un ‚Grans Gràcies' i un ‚Per molts anys!'

Josep Perarnau

Paul-Bernard HODEL, *Le* Tractatus de moderno ecclesie scismate *de saint Vincent Ferrier (1380). Edition et étude.* Avec la collaboration de Claudien CHEVROLET et Patrizia CONFORTI (Studia Friburgensia, 104), Fribourg, Academic Press-Editions Saint Paul 2008, 292 pp.

Fa dos anys aquest anuari publicava un article sobre un dels textos polèmics nascuts en els primers moments del Cisma d'Occident, el *De triplici statu mundi*, destinat a defensar la legitimitat de l'elecció d'Urbà VI i, doncs, de l'obediència romana («ATCA», XXVII (2008), 45-86); ara m'ha arribat a les mans la que en aquells primers moments devia ésser la peça principal a favor de l'elecció de Climent VII i, doncs, de l'obediència avinyonesa, el *Tractatus de moderno ecclesie scismate*; i, si aquell fou col·locat sota el patronatge del que fou el primer teòleg català de la segona meitat del segle XIV, Francesc Eiximenis, aquest ha anat sempre acompanyat del nom de qui fou un dels màxims predicadors cristians de tots els temps, mestre Vicent Ferrer. I arriba conduït per la mà del seu germà d'hàbit, Paul-Bernard Hodel, qui amb el treball de la present edició (crítica: p. 8) col·labora a la campanya de tot l'Ordo Praedicatorum, encaminada a la declaració de mestre Vicent Ferrer com a doctor de l'Església.

No cal dir que aquestes pàgines, certament interessades en tot allò que contribueixi al coneixement d'un autor que, com cap altre, ha engruixit els «Textos Catalans Antics», tal com demostra la seva presència constant en les pàgines d'aquest anuari, no poden entrar, ans s'han de limitar a seguir-lo des de fora, en un projecte estrictament eclesiàstic i per tant es mirarà la nova edició des d'un punt de vista merament crític. Començant per recordar que el cos del volum és repartit en tres temes: l'edició del text original del *De moderno ecclesie scismate (*27-117), la seva traducció al francès (119-185) i el *Commentaire et analyse*, escrits per l'autor del llibre (187-256). En aquesta recensió ens concentrarem en les seccions primera i terça, sense oblidar les informacions de la introducció.

D'entrada, val a dir que les pàgines inicials ens posen davant els ulls certs detalls que no semblen contenir afirmacions massa crítiques, com la que «dès 1403, le pape [Benet XIII] résidait le plus souvent à Marseille... avant de se replier vers le Roussillon, la Catalogne et l'Aragon» (14: és que ‚le Roussillon' no era [i és] ‚la Catalogne'?]; o la que Jean Carrier era «l'un des cardinaux crées par Benoit XIII à Peniscola le 27 novembre 1429» (15: és a dir, sis anys després de mort!); o encara: «...non nimis culpabile est a vero papa recedere...» (15, nota 30: on cal llegir: «non minus culpabile est...»). Són certament menudències, que, però, sobren sempre, sobretot en una obra que es pretén crítica. En endavant, doncs, prescindirem de menudències.

El conjunt de les pàgines introductòries (5-25) ens recorda l'ocasió que explica l'existència del tractat (la política d',indiferència' de Pere III el Cerimoniós en relació als dos papes inicials del Cisma d'Occident), l'existència d'un exemplar del *De moderno Ecclesiae schismate*, ja en una de les seccions de la Biblioteca Papal de Benet XIII a Peníscola, que, per un camí força normal (cardenal Pèire de Foix, Col·legi de Foix a Tolosa de Llenguadoc, col·lecció Colbert i Biblioteca Reial de França) ha arribat a l'actual Bibliothèque Nationale de París, on figura en la secció de lat. amb el número 1470: desconegut durant segles, descobert pels recercadors francesos del segle XVIII, no fou publicat fins als primers anys del segle XX, dues vegades per Albano Sorbelli i una en simple transcripció per Henri-Dominique Fages, que desconeixia l'edició Sorbelli. Davant els resultats insuficients de les edicions anteriors, l'autor ha considerat necessària una nova edició crítica «qui attache une importance plus grande aux sources utilisées par saint Vincent» (23), ‚sources' que són els pares antics (Cebrià i Agustí sobretot) i els

escriptors i teòlegs medievals per damunt els quarls plana l'autoritat de Sant Tomàs d'Aquino, tal com qualsevol lector pot veure fixant-se en els peus de les pàgines, encara que en algun cas una referència important a sant Agustí, *De verbis Domini*, no trobi directament la corresponent frase al peu de la pàgina ans només a través de la citació d'altri (46, lín. 401); en general, però, s'hi troben.

A diferència del *De triplici statu mundi*, l'autor del qual, conduït per Joaquim de Fiore, arribava a la conclusió que el Cisma d'Occident és una venjança divina com tantes de l'Antic Testament, amb el *Tractatus de moderno ecclesiae schismate*, mestre Vicent Ferrer l'únic resultat que pretén és el que Pere III el Cerimoniós reconegui de manera oficial que l'únic papa legítim és el d'Avinyó, Climent VII, però ho fa de manera que allò que resulta ben clar és que en el moment de la veritat els cardenals no estigueren, ni de bon tros, a l'altura de llurs obligacions, aquella vegada sacrosantes: en el moment en què les autoritats romanes els diuen que ja no es veuen amb cor de controlar el ‚popolino', mar desfermada que bramula ‚Romano lo volemo, al manco Italiano', ells, ni que fos amb perill de vida, s'havien d'enfrontar amb el ‚popolino' i demostrar que havien acceptada la dignitat cardenalícia a fi de defensar la institució del papat i la unitat de l'Església fins al vessament de sang, que aquest és el sentit de la porpra de la qual són revestits: els mancà o no actuaren amb la fortalesa, a la qual estaven greument obligats. I ja que foren covards, no havien de fer pagar a un altre el preu de llur covardia, ans, ja que no eren valents, havien d'ésser honestos i dir clarament a Bartolomeo Prignano que l'elegien només per salvar la pell, i no suposar, sense fer-ho constar oficialment enlloc, que estaven disposats a fer la comèdia de l'elecció vàlida a fi que «ipsemet, per suam scientiam et experientiam, cognoscens nullitatem notorissimam illiusmodi electionis, eam propter timorem Dei retractus nullatenus acceptaret, sed solum ad tempus eam acceptasse se simularet ad liberandos dominos cardinales» (65, líns. 860-863); ni ho feren constar davant cap autoritat ni de cap notari, ans es llançaren al joc de l'equívoc, de l'aparença, de la confusió i de passar a un altre les responsabilitats que ells eren incapaços d'assumir amb totes llurrs conseqüències. L'elecció de l'abril del 1378 fou la suma de totes les covardies cardenalícies, de les quals naixia el Cisma dels quaranta anys (1378-1417), més de cinquanta a casa nostra (1378-1429). Només els interessats en llur solució se'ls podien creure, sobretot després que havien passat mesos després de l'elecció, sortint, tot d'un plegat, amb què havia estat invàlida, i posant-se, tot alhora com a acusadors i jutges.

Tinc la impressió (i, per tant, no passa d'hipòtesi a esbrinar) que tota la primera part del llibre de mestre Vicent Ferrer, en la qual ell insisteix en la validesa, fins i tot jurídica, que obligaria tota l'Església, de les preses de posició i dels documents publicats pels cardenals com a justificació per a declarar la invalidesa de l'‚elecció' de Bartolomeo Prignano-Urbà VI, i, per contra, en la plena juridicitat de l'elecció de Robert de Ginebra-Climent VII, tota la primera part, dic, no és res més en el fons que elevar a categoria allò que fou la trajectòria del aleshores cardenal Pero de Luna en tot aquell afer: elector sense complexos d'Urbà VI, que per a ell havia estat legítimament elevat a Papa, després no pogué fer altra cosa que escoltar les raons dels altres cardenals, que insistien en llur manca de voluntat electora, i, no podent-ne dubtar, n'hagué de treure la conseqüència de la invalidesa de l'elecció de l'arquebisbe de Bari a la càtedra de Pere. També mestre Vicent considerava que les explicacions dels cardenals eren suficients a portar Pere III a la convicció d'il·legitimitat de l'elecció primera i de legitimitat de la segona. Però una cosa era un cardenal, que en darrera instància es trobava obligat per la coherència del col·legi cardenalici i una altra cosa era un rei, les decisions del qual normalment havien d'ésser discutides en consell reial i en el seu cas les coses eren ben diverses, car el seu (altament venerat) oncle fra Pere d'Aragó no sols era partidari d'Urbà VI ans encara segurament el pricipal valedor de l'obediència romana dins la Corona; ell tenia un poble partit en tres trossos: els dels partidaris de cada un dels dos papes i el dels qui pensaven: que el cardenals es posin d'acord i nosaltres en prendrem nota. I val a dir que aquesta terça opció de mirar-se les coses amb una mica d'expectativa, era redditícia des d'un punt de vista polític: finalment, després de llargs temps de rebre desqualificacions de la cúria romana, ara que, tot de cop (qui s'ho creuria?) els

mateixos cardenals li havien posat a les mans el mànec de la paella: des d'un punt de vista purament polític, com se'n podia desentendre?

El cert és que en tota la primera part del llibre de mestre Vicent, el punt crític és el de si calia un concili que arrangés la situació o la darrera paraula seguien tenint-la els cardenals. Ells no volgueren passar per les baquetes, però el problema que ells no volqueren que els solucionés un concili, s'acabà en concili, el de Constança, en el qual, el darrer d'ells que restava en vida i exercici, Pero de Luna - Benet XIII, perdé bous i esquelles: jutjat, deposat, rebutjat i pràcticament empresonat a Peníscola fins que morí. El mateix mestre Vicent, si la volgué aprendre, en rebria la gran lliçó que li faria veure la futesa de la seva tesi, exposada justament per escrit en les pàgines 115-117 del seu llibre: «Timendum est autem valde ne huiusmodi bestia crudelis, scilicet presens scisma Romanorum, vivat et duret usque in finem» (lín. 2167-2169), parlant en plata: S'acabarà el món abans que el cisma actual: per això, en els sermons d'entorn el 1410, mestre Vicent repetia allò que el món havia de finat ‚tost, tost e ben tost'; per a ell, certament, ‚tost' arribaria la gran lliçó dels Reis a Perpinyà: el cisma estava a punt d'acabar-se i ell encara tindria temps de veure-ho, però el món, en comptes d'enfonsar-se, estava a punt d'encetar una nova època, amb el Renaixement. I malgrat la lliçó, ell qualque vegada encara pronosticaria el ‚tost, tost e ben tost'.

Per a una edició crítica l'objectiu més important és, si no m'erro, el d'oferir un text, en el qual el lector tingui totes les garanties humanament possibles i normals que allò que té davant els ulls és realment allò que escriví l'autor de l'obra; en aquest sentit he de dir que el text que ens ofereix la present edició presenta molts (massa!) problemes textuals: ja en la pàgina 27, línia 12 (en endavant 27/12), sorte < forte; 27/19, numera < munera; 28/29, hacforma < hac forma; 29/52, ternuarius < ternarius; 33/142, sit < sic; 34/159, quam < quem; 34/171, papa < papam; 35/187, dixit < dicit; 35/198, dixit < dicit; 36/204, Contra decretum < Contra, *Decretum*; 36/206, illud capitulo < illud caput; 37/226-228, [non contra te ipsum cum consuluisti subtractionem regi Fernando] (és de sant Vicent aquesta frase? Si no ho és, no hauria d'anar en nota?); 38/243, recendendo < recedendo; 40/386, superior < superiorem; 42/315, subciscendo < subticendo (?); 42/319, aliquos < aliqua (?), aliquod(?); 42/324, curia < cura; 43/340, articulum < articulus; 44/373, uerum papa < uerum papam; 47/432, ab ecclesiam < ab ecclesia; 51/520, ydiotis et simplicis < ydiotis et simplicibus; 55/609, insultam < insultum; 56/649, substinent < sustinent (com en la nota); 57/655, simplissimi < simplicissimi; 57/659: furendum < furandum; 57/668, arrupto < abrupto; 57/671 barensi < barensem; 64/846, in papa < in papam; 72/1052, accidentiis < accidentibus; 72/1071-1072, reprehendit < deprehendit (com en la nota); 72/1074, eruditius < eruditi citius; 73/1079, neccarentur < necarentur; 73/1085, habeant tantam potestatem (paraules de la línia 1088)!; 77/1178, ex ex < ex; 78/1215, quo < quod; 82/1326, atendit < attendit; 83/1342, iluminabit < illuminabit; 83/1392, rationem < ratione; 83/1398, universsalem < universale; 87/1451, perseveranter < perseverantiam?; 88/1459, quos < quod; 89/1498, que < quem; 92/1601, romani < romane; 93/1606, obtempare < obtemperare; 96/1680, suspitantur < suspicantur; 103/1828: regnum < regno.

Ja sé que l'autor ens avisa que ha respectat ‚l'orthographe du manuscrit', però en les indicacions anteriors no es tracta d'ortografia, ans de faltes de llatí; i, com tots els seus contemporanis, sobretot si havien passat per la universitat, mestre Vicent de llatí en sabia; per això, respectar la correcció de la llengua llatina, crec que és una de les exigències d'una edició crítica d'un text del 1380. L'autor mateix quan al final del llibre veu que la collita no és gaire rica, com si se'n defensés, afirma que no haurà pas estat «inutile d'établir tout d'abord une nouvelle édition critique» (253): totalment d'acord; de la mateixa manera que no ho seran les indicacions precedents.

El lector recorda que la segona part del llibre conté la traducció francesa del text llatí del *Tractatus*... ferrerià i sap que aquestes pàgines no són pas les indicades per a valorar una traducció al francès, cosa que, possiblement, podrà fer qui estigui interessat a llegir aquelles pàgines en llengua francesa.

La tercera part, en canvi (187-256), és dedicada per l'autor a valorar el llibre de mestre Vicent des d'un punt de vista doctrinal i comença preguntant-se si és un tractat d'eclesiologia, (188-194) i en subratlla la doctrina sobre l'»Extra Ecclesiam nulla salus» (194-205), sobre l'equiparació de Collegium Cardinalium i Ecclesia Romana (205-222), l'autoritat del papa (222-232), el camí del Concili (232-239), i el Cisma i la vinguda de l'Anticrist (239-249); la conclusió general es pot resumir en dues afirmacions de l'autor: «le texte n'est pas d'une originalité théologique très particulière, et même sur certains points dépassée» (253), i que, per tant, «le titre de docteur de l'Église n'est guère utile, ni même opportun» (256). Aquest és el moment de manifestar el meu aplaudiment a la honestedat intel·lectual del P. Paul-Bernard Hodel.

La pregunta i les consegüents consideracions del paràgraf anterior només poden conduir a un resultat negatiu, atès el total condicionament del *Tractatus de moderno Ecclesiae scismate* a una circumstància tan concreta com és la política de Pere III el Cerimoniós davant el fet acomplert de la duplicitat de pretesos papes, sense tenir en compte que en aquells moments inicials el rei devia tenir més que el dret, l'obligació d'informar-se responsablement sobre l'afer, cosa que féu fins al punt que, en morir el 1387, la situació havia evolucionat tant que la decisió a favor de l'obediència avinyonesa era cantada i només un mes després de la mort del pare, Joan I la declarava oficial per a tots els regnes i terres de la corona. El *De moderno ecclesiae scismate* és més aviat una reflexió moral a base del dret canònic de darreries del segle XIV, plantejat exactament d'igual manera com ho foren tots els de la línia avinyonesa fins al final del Cisma d'Occident. El mateix Benet XIII en les seves abundants pàgines d'autodefensa seguí immòbil en la mateixa posició i tothom sap que la seva defensa enrocada consistia a recordar que ell era l'únic cardenal supervivent de l'època immediatament anterior al Cisma, la del pontificat de Gregori XI, i que, per tant li corresponien tots els drets del col·legi cardenalici, i en aquest sentit, considerant que els drets d'aquest col·legi en relació a la successió papal, eren indispensables per a la subsistència de l'Església, aprofitava totes les ocasions per a dir ben alt que de la seva subsistència i integració personal en l'Església, depenia la continuïtat d'aquesta. Dic això, perquè tinc la impressió que el planteig ‚eclesiològic' del Cisma d'Occident en pla purament jurídic dels drets dels cardenals, propugnat per aquests i per tots els avinyonesos durant vora quaranta anys, no els serví de res a l'hora de plantejar de debó el punt final del Cisma en el Concili de Constança: un dels temes era la recíproca comunió de Pere amb Església i de l'Església amb Pere i en el moment final del Cisma, aquesta (l'Església) no volia ni sentir parlar de reconèixer Pere justament en Pere de Luna-Benet XIII (creia que li era aplicable aquell «nisi deprehendatur a fide devius» del *Decretum* de mestre Gracià) i papa Benet ni se'n volgué adonar ni s'hi volgué avenir, considerant que els seus drets jurídics de personificació del col·legi cardenalici del 1378 havien d'ésser acceptats per una església que volgués ésser-ho: el mateix autor parla d'»une véritable surestimation des cardinaux» (216) i li va com anell al dit que Joseph Ratzinger presentés la superiorització de la dignitat cardenalícia per damunt la patriarcal com un procés «qui montre clairement le renversement d'optique» (219).

Per a mi, tot el problema de l'origen del Cisma d'Occident, rau en aquest punt: el de saber si, tres mesos després d'haver anunciat a tothom que havien elegit papa, els cardenals tenien un dret, superior a tot altre, de proclamar ara que en obrar d'aquella manera actuaren sota amenaça de mort, fins al punt que aquella elecció fou invàlida, i, doncs, era justificat d'iniciar un cisma en l'Església; ells sabien que Urbà VI ja era ben implantat i que tota una línia ben nombrosa d'opinió en l'Església d'aquell moment li seguiria fidel, perquè no estava d'acord a presentar l'Església només com una comunitat de fidels exclusivament estructurada per les normes del dret canònic del segle XIV. I com que això ho sabien, també els constava que en el moment de declarar invàlida la primera elecció i anar a la segona, ells introduïen un nou cisma en l'Església, del qual només ells eren culpables. Per això, totes les al·legacions, bàsicament jurídiques, de la línia avinyonesa sonaven a les oïdes del poble, segons la dita popular catalana, com els discursos «d'advocats i procuradors, (que van) a l'infern de dos en dos».

Sento molt que mestre Vicent es trobés en aquesta línia i segurament no sentiria menys que s'hagués trobat en la contrària. Ho dic perquè el *De moderno Ecclesie scismate*, que deixa veure ben clara la mà del futur sant a l'hora de donar bel·ligerància als ‚profetes' (92-97) i sobretot a l'hora de col·locar aquella situació de Cisma ben bé al final de la història humana: «Timendum est autem valde ne huiusmodi bestia crudelis, scilicet presens scisma Romanorum, uiuat et duret usque in finem...» (117, líns. 2167-2169: res d'estrany que quan aquella ‚bestia crudelis' ja tenia més de trenta anys, cap al 1412-1413, mestre Vicent, segurament veient que la situació no es podia allargar gaire, repetís sovint per les nostres terres aquell pronòstic que el final del temps seria ‚tost, tost e ben tost'). Per tot això em pregunto si un esquema bàsic del tractat no era quelcom de preparat en l' entorn de Climent VII i posat a les mans apologètiques de l'obediència avinyonesa.

Saludem, doncs, cordialment la presència d'aquesta aportació a la coneixença d'un dels moments més interessants de la relació oficial de la Casa de Barcelona amb l'Església Romana, els de la ‚indiferència' d'un dels reis i regnats més apassionants del selge XIV, el de Pere III el Cerimoniós (1337-1387).

Josep Perarnau

Barbara von LANGEN MONHEIM, *Un mémoire justificatif du pape Benoît XIII: l'* Informatio seriosa, *Étude de ses reformulations, de 1399 aux actes du Concile de Perpignan (1408)*. Traduction Barbara LEMPEREUR. Traduction des glosses et de l'expertise: David ENGELS. Révision: Marie Henriette JULLIEN DE POMMEROL et Hélène MILLET avec une préface d'Hélène MILLET, dins «Études Roussillonnaises. Revue d'Histoire et d'Archéologie Méditerranéennes», XXIII (2007-2008), 228 pp.

En tenir davant els ulls aquest bell fascicle, hom no pot reprimir les preguntes que li afloren espontànies. Es tracta d'una tesi ben avaluada per la Technische Hochschule d'Aachen en el Land de Rheinland Westfalen, que va caure molt bé a un estudiant parisenc de la Gasconya i a través d'ell a una directora de ‚recherche du CNRS' de França i a través d'ells a la directora i al Consell de Redacció dels venerables «Études Roussillonnaises», que decidiren, plens de satisfacció perquè (finalment?) hom els demanava alguna cosa des de la ‚Grandeur' francesa concentrada a París: publicar en traducció francesa a Perpinyà l'estudi i els documents oferts des d'Alemanya, que de la part de Benet XIII justificaven la solemne carbassa donada per l'aragonès al rei i a la política de la Casa de França quan el 1398 el volien fer abdicar a fi que ningú no pogués tenir dubte de qui manava en les decisions papals, almenys des del temps de la ‚gloriosa' (més aviat galdosa) supressió dels Templers, i en les anades i vingudes entre París i Avinyó durant el segle XIV, tal com ha hagut de recordar alguna pàgina d'ATCA, XXVII (2008), 62. Hom no pot pas veure amb excessiva claredat que aquella política de Benet XIII tingués relació directa amb el Concili de Perpinyà del 1409, relació directa que, en canvi, seria més fàcil de veure en la fuga de Benet XIII del Palau Papal d'Avinyó la nit del 12 de març del 1403, quan des de la banda dreta del Roine, el grup dels escàpols pogué anunciar, cridant ben alt: «Digueu al rei de França que el moixó se li ha escapat i que té la gàbia buida»: aquest és el fet que hauria d'haver estat commemorat com a pas previ al Concili de Perpinyà perquè, si no l'únic, és certament el principal pas que anys després desembocaria en el concili perpinyanès.

I hom es pregunta què tenia a veure l'any 1408 Perpinyà o el comtat de Rosselló i tots i cada un dels regnes i terres de la Casa de Barcelona amb el rei, i la política i les vel·leïtats de la Casa de França, i no cal dir amb la Technische Hochschule de Aachen?. Segurament senyantse en salut, els editors subratllen que la dita carbassa serví de preparació al Concili de Perpinyà del 1409, però resulta que no hi influí menys la posició del cardenal Pero de Luna en declararse convençut de les raons jurídiques dels altres cardenals a fi de considerar invàlida l'elecció de

Bartolomeo Prignano (Urbà VI), donant així el primer pas cap a la seva elecció a papa per a l'obediència avinyonesa el 1394 i per tant cap al Concili de Perpinyà del 1409. I hom no pot deixar de pensar que si per commemorar un esdeveniment que no tingué res a veure directament amb Perpinyà, hom fa aquesta publicació, què no hem d'esperar de Perpinyà, del Rosselló i dels «Études Roussillonnaises» per al dia 6 de gener del 2016, dia per dia sisè centenari del 6 de gener del 1416, el de la sostracció d'obediència dels regnes i terres de la corona dels Comtes de Barcelona (i del Rosselló), justament a Benet XIII, davant les primeres autoritats de tot Europa (la Grandeur de la France exceptuada); aquell sí que fou el gran dia, en què a Perpinyà es decidí el cami de tot Europa. Desitjo i auguro i espero que la vila de Perpinyà, el comtat de Rosselló, el Departament dels Pirineus Orientals i els «Études Roussillonnaises» donin aquella jornada el do de pit i estic més que segur que ho faran. I n'estic més que segur que ho faran si, en comptes de pensar en francès i d'anar a remolc de la «grandeur», pensen en rossellonès i en allò que els exigeix la representació de la terra.

* * *

La doctora Langen-Monheim ha procurat d'informar-se sobre la bibliografia relativa al tema, també sobre la ‚cismàtica' catalana en general (23), coneix el llibre de Josep Baucells i Reig, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins* (118), però se li ha escapat que els dies 19-21 d'abril del 1979, les dues institucions de cultura de Catalunya i del País Valencià, (Institut d'Estudis Catalans i la Societat Castellonenca de Cultura) els dedicaren exclusivament al tema del Cisma d'Occident sota el títol «VI Centenari del Cisma d'Occident. Commemoració sota el Patronatge de l'Institut d'Estudis Catalans» (i a València, de l'esmentada Societat Castellonenca), que fruità en tres volums d'estudis globalment intitulats *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià. Barcelona-Peníscola, 19-21 d'abril de 1979. Ponències i comunicacions.* En el volum segon, finalment publicat a Barcelona el 1988, ultra algun estudi més general, intitulat *Alguns volums de la Biblioteca Vaticana relatius a Benet XIII* (145-203), en el qual per ventura l'autora hauria trobat quelcom d'interessant per a la dita *Informatio seriosa*, certament li hauria estat possible de llegir un altre títol, aquest en forma d'article, del ja conegut Josep Baucells, que ultra conegut, hauria d'ésser reconegut com un dels especialistes en el tema dels escrits del Papa Benet, *Sobre la gènesi, la datació i la transmissió dels tractats de Benet XIII entorn del Cisma* (347-381). La doctora Langen-Monheim es podrà doldre del fet que les seves fonts d'informació sobre la producció editorial dels Països Catalans, ni que potser només li arribessin per conductes universitaris, hagin estat insuficients, perquè les seves pàgines no podien prescindir d'un títol com el que acabem de transcriure. És més de doldre que aquest desconeixement es doni en un país veí, ni que estigui saturat de ‚Grandeur', i sobretot a casa mateix, a Perpinyà. No cal dir que cal deplorar que a Perpinyà no sigui conegut allò que es publica a Castelló de la Plana o a Barcelona sobre un tema que afecta la capital del Rosselló. No aniria bé, de tant en tant, algun exercici de desintoxicació de ‚Grandeur'? El 6 de gener del 2016 té la paraula i mirarem d'estar-hi atents.

* * *

Cal dir-ne una sobre l'aportació de la tesi de la dra. Langen-Monheim. Ella inicià la seva investigació a partir de quatre manuscrits, en els quals s'ha conservat la dita *Informatio seriosa* entorn l'operació política francesa d'obligar Benet XIII a renunciar al papat: els de París, BN, lat. 1478 (41-43), Vaticà, ASV, Armarium LIV , vol., 23 (43-45). Oxford, Balliol College (45-46) i Salamanca, BU, ms. 2172 (46-47), als quals s'ha d'afegir el darrer identificat de Barcelona, ACA, Cancelleria, CRD de Joan I, 1071 (221-224) i alguns fragments també de Barcelona, AC, còd. 142 (118); l'estudi de la dita *Informatio seriosa* en la part que narra els esdeveniments d'Avinyó durant l'ambaixada dels ducs de França davant Benet XIII a fi de con-

duir-lo a la renúncia al papat (anys 1404-1405), les observacions a la primera redacció del dit text fetes pel cardenal Pierre Ravat i per un ‚Pa' (Pampilonensis, que seria Martín de Zalba?), i les modificacions redaccionals, successivament proposades fins al 1408, formen la part central del present estudi (57-134 i 150-219), que però només ens afecten en la mesura que la podem considerar pròpia de Pero de Luna-Benet XIII o informen sobre intervencions del rei de la corona catalanoaragonesa, Martí l'Humà.

En la part expositiva l'autora no ha estat afavorida per la sort. Comença amb aquesta afirmació: «Aujourd'hui, on cherche en vain dans le catalogue des papes de la fin du Moyen Âge un pape nommé Bénoit XIII» (14). Com que suposo que l'autora fa referència a publicacions alemanyes, un servidor puc dir que trobo molt estranya la seva afirmació, car a mi no m'ha costat gens de llegir una digna biografia de Benet XIII - Pero de Luna dins el «Lexikon für Theologie und Kirche», segona edició del volum segon, *Barontius bis Cölestiner*, Freiburg, Herder 1958, col. 177, amb signatura de Paul Mikat. És veritat que el volum primer de l'«Evangelisches Kirchenlexikon» no dedica cap biografia ni individual ni col·lectiva als papes de nom Benet (Benedikt), però en canvi trobem en el volum III, Göttingen 1959 i 1962, p. 51, la llista dels papes, dins la qual no manca Benet XIII. Això quant a publicacions serioses, però no oficials, perquè no hauria estat sobrer que l'autora s'hagués informat per la publicació oficial de l'Estat del Vaticà, l'*Annuario Pontificio*, on, en el lloc cronològic que li correspon, no sols trobaria Benet XIII (Benedictus XIII), ans encara, en nota a peu de pàgina, notícia dels dos seus ‚successors', Climent VIII i Benet XIV. És de doldre una entrada tan poc galdosa perquè dóna al possible lector una primera impressió de la validesa de les afirmacions importants de l'autora.

L'edició del text de la dita *Informatio...* i l'estudi de la seva evolució textual entre el 1404-1405 i el 1408 que, tal com sabem, forma la part cèntrica d'aquest treball, ha d'ésser ben positivament saludada, alhora que no podem deixar de doldre'ns de les manques informatives, en particular de les justament catalanes, de la part expositiva.

Josep Perarnau

Antonius GALLUS, *Commentarius de Genuensium maritima classe in Barchinonenses expedita anno MCCCCLXVI*, a cura di Clara FOSSATI (Fonti per la storia dell'Italia medievale /Rerum Italicarum Scriptores [Terza Serie], 8), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2010, LII i 76 pp.

Com si fossin gos i gat, Barcelona i Gènova, Gènova i Barcelona, foren l'exemple perfecte de dues ciutats en estat de guerra constant entre elles, en algunes ocasions de forma directa, d'altres a través d'aquella terra (la del Regnum Corsicae et Sardiniae) que els uns no volien perdre i els altres volien que fos seva no sols damunt la lletra dels pergamins, ans realment i políticament. Des del dia en què el papa Bonifaci VIII, a fi que el nostre rei Jaume II es posés totalment a la seva disposició i se'n pogués servir d'instrument sobretot en les guerres per la Mediterrània, li concedí el títol reial de les dites illes, però sobretot a partir del moment en què Jaume II envià entorn el 1320 el seu fill i hereu, el primogènit Alfons a la conquesta efectiva i ‚manu militari' del dit Regne, desaparegué la pau i s'imposà la guerra entre les dites capitals marítimes, de vegades a través de personatges o famílies interposades com serien els Arborea, al servei de Gènova, o el ‚condottiero' Vicentello di Istria al servei del rei Alfons Trastámara, ja en ple segle XV.

Els darrers temps del rei acabat d'esmentar, un noble català, terror de la mar i corsari, Joan de Vilamarí, tenia ja un tal estol de guerra a punt d'ésser llançat damunt Gènova, que la capital de la Ligúria temia que seria víctima de destrucció definitiva. El Vilamarí només esperava l'ordre reial d'encetar les hostilitats, però el rei moria a Nàpols i la seva ordre de posar en moviment naus i canons mai no arribà i d'aquesta manera Gènova se salvà de la destrucció: era el

1458. No cal dir que la capital ligur aprofità les indecisions polítiques de la successió reial a Barcelona i les dificultats dels primers temps de Joan II, a fi de col·locar-se en posició d'atac, situació que ens porta a la crònica de les accions bèl·liques marítimes preparades per Gènova i descrites pel ‚scriptor' o notari Antonio Gallo. Ni l'autor ni les seves pàgines eren desconegudes, car ja els anys 1910-1911 foren publicades dins la segona sèrie dels «Rerum Italicarum Scriptores» i ara ho són per segona vegada a cura de Clara Fossati, amb una consistent introducció seva i la traducció italiana del text llatí. Ella ha recercat en diverses biblioteques europees les còpies manuscrites del *Commentarius...* del cronista genovès, la millor de les quals, la de Copenhagen, Kongelige Bibliotek, ms. 2205, del segle XVI, té l'únic inconvenient de tenir un full descol·locat, detall fàcil de corregir en el text transcrit (XXXVIII); de més a més, aquells fets resulten il·lustrats amb la documentació de Milà, Archivio di Stato, *Sforzesco*, lligalls 427 i 428 (XXIX-XXX).

A l'hora d'escriure el seu ‚commentarius', l'autor Antonio Gallo es trobava en la flor de la joventut, car vers el 1510 insistia encara a escriure cròniques per a la ciutat de Gènova, a la qual havia dedicat uns quants anys abans un *De navigatione Columbi per inaccessum antea Oceanum commentariolus*. No cal dir que per les pàgines dedicades a l'estol contra Barcelona del 1466 no sols tenim una gran quantitat de notícies sobre la trajectòria del mateix estol genovès i de les vicissituds que acompanyaren la seva preparació, ans encara nombre d'informacions sobre la situació política i sobre la forma com els genovesos d'aquell moment veien la ciutat de Barcelona: les més interessants semblen les que fan referència a l'estat de prostració del rei Joan II, atuït per la vellesa i totalment a les mans de la segona muller, Joana Enríquez: «...Regina... in tantum apud impotentem senis animum et amore sui praeoccupatum pervicerat...»; i encara en la mateixa pàgina 6: «...mulierem maleficam alienatum mente senem veneficiis opprimere...»; i a les males arts, fins a l'enverinament, del príncep Carles de Viana, que el rei «veneno necavit» o almenys «e medio... Iohannes tollendum decreverit» (6); no hauria de restar en segon pla la descripció de la ciutat de Barcelona (19).

Tota la narració és farcida de notícies de la marina entre Cotlliure i València, però en destaca la relativa a la defensa que els palamosencs feren de la seva població contra l'estol genovès, que Antonio Gallo explica amb una certa extensió (26-27), recordant que en una avinentesa en què el seu estol genovès es decidí a atacar la vila, es trobà no sols que aquesta li respongué amb un diluvi de foc que feia retrunyir les pedres («...ab oppido, unde tormentibus circumtonantibus saxa detorquebantur...»), ans encara des dels turons veïns obsequià els atacants amb una pluja de sagetes, que en pocs moments els deixà vint-i-cinc ferits («...ab ipso colle, ubi subterraneis dispositis caveis sagittarii locati erant.. Ut, parvo temporis spatio ad xxv numero vulneratis...», es veieren obligats a pensar més a protegir-se que a allunyar-se a cop de rems.

Cap al final de la narració que ens ocupa hi ha un detall que podria ésser el que té més importància en la nostra història i rau en el fet que en un moment determinat les dues ciutats enemistades hagueren de constatar que des d'un pla superior hom les obligava a esmussar llur oposició i les manifestacions d'enemistat; s'adonaren, en efecte, que Barcelona, tenint en aquell moment, com a comte i doncs rei de la corona catalanoaragonesa un membre de la casa d'Anjou (Renat d'Anjou), també intitulat rei de Sicília i de Jerusalem, però de fet de Provença i en aquell moment poc més, de fet es trobava sota l'alta sobirania del ‚sereníssim' rei de França; i resulta que també Gènova, per sobirania o per convenis internacionals, es trobava sota l'autoritat del duc de Milà, de la família Sforza, i aquesta també havia reconegut l'alta sobirania del ‚sereníssim' rei de França; entrava, doncs, en el joc de qui tenia a les mans les regnes d'una altra i alta entitat i a poc a poc, amb el temps, tant Gènova com Barcelona veurien subordinats llurs drets i possibilitats dins l'entitat nova, i així decennis després encara mantindria en un ambient general de pau dues ciutats que, tant com elles mateixes tingueren la darrera paraula en la determinació de llurs destins, mantingueren constantment la guerra de la una contra l'altra, embolicant-hi i implicant-hi tants veïns com els fou possible. D'acord, doncs, amb aquesta nova situació, l'empresa militar naval de Gènova contra Barcelona, s'anà desinflant visiblement

i l'estol genovès se'n tornà a casa amb la cua entre les cames o «senza far alcun fructo» tal com reconeixia l'autoritat genovesa (34, nota 52) i ni que fos per no esmerçar i perdre diners en va «a Zenova se tracta de far tregua cum essi Barcellonesi» (ibid.). Malgrat tot, l'estol fou rebut a Gènova amb alegrois de victòria i els seus navegants aclamats com a herois.

L'edició del *Commentarius...* d'Antonio Gallo sobre els esdeveniments de guerra naval del 1466 és ocasió de recordar la possible contribució de les fonts històriques d'altres països europeus al coneixement del passat de Catalunya i de remerciar la dra. Clara Fossati per aquesta bella edició i estudi.

Josep Perarnau

Gabriel SEGUÍ I TROBAT, *El devocionari medieval del fons Gabriel Llabrés. Ms. Ll. 27 de l'Arxiu Municipal de Palma* (Rubrica, 18), Palma de Mallorca, Arxiu Municipal 2008, 136 pp.

La primera cosa que cal dir és que en el llibre que ara ocupa la nostra atenció, no hi ha sols estudi i transcripció dels texts del volum manuscrit de l'AM de Palma de Mallorca, Llabrés 27, ans també, encara que tipogràficament hi sigui com un apèndix, del manuscrit 14.060 de l'Arxiu de la Seu de Mallorca (111-122). Cal, però, una observació prèvia: tant com el darrer és una font per al coneixement d'una devoció mallorquina esbiaixada fins a la superstició, en el de l'Arxiu Municipal no acabem de conèixer la trajectòria que ja havia feta abans que arribés a les mans d'En Gabriel Llabrés (i a través d'ell, a l'actual Arxiu Municipal de Palma de Mallorca); l'autor considera que és d'origen valencià (cf. p. 107), encara que la presència de pàgines de Ramon Llull ara també ens faria pensar en Mallorca, però exactament igual podria ésser valencià, car és cosa sabuda que València i els seus grups de beguins i beguines, són els primers continuadors de Llull, que entorn del ‚praesbyter Maioricensis', Bernat Garí, deixaren mostres de creativitat literària lul·liana immediatament després de la mort del Doctor Il·luminat. Pels fragments de Ramon Llull tampoc no es pot excloure origen català, car és documentada la presència de texts lul·lians al Palau Reial de Barcelona a començaments del segle XIV i abans del 1345 també consta que un dels beguins de Vilafranca del Penedès posseïa un opuscle de fra Ramon Llull.

Sigui, doncs, la que sigui la localització primitiva de l'actual ms. Ll. 27, el cert és que ens dóna una percepció viva d'una forma de religiositat mallorquina en llengua catalana: benvingut, doncs, el llibre de Gabriel Seguí, per allò que ja és i per allò que convida a fer en el futur.

És, no cal dir-ho, el resultat d'un treball molt seriós entorn el ms. Llabrés 27, tant a l'hora de presentar el volum (6-58), com en la de transcriure'n els texts (59-109).

Segurament pel fet d'haver estat escrits en el manuscrit que ens ocupa al llarg de molts anys, si no de segles, i d'haver-ho estat per mans o persones diverses, el conjunt de texts del Ll. 27, no ajuda gens a dibuixar, ni que només sigui mentalment, la fesomia del compilador. Els texts s'enceten amb un calendari de festes de cada un dels dotze mesos de l'any (60-70): automàticament hom pensaria en un clergue obligat al rés del breviari, si ja no en un capellà amb vistes a la missa; però també podia servir a un jurista a fi de recordar quins eren els dies feiners en els tribunals o corts; el fet d'ésser en llatí vol dir que havia estat copiat de les pàgines inicials d'un missal o breviari o d'un llibre de dret judicial

Segueixen dos textos curts, un de memòria de la Passió, l'altre de les coses que un ‚savi pecador' ha de tenir presents (70-71); segueix, introduït com si fos una hora de l'ofici diví, un text relativament llarg, intitulat *Confessions e iustificacions molt sanctes e segures del saui peccador qui ab temps s'aparella a ben viure e morir* (71-77), completades amb un cert diàleg, en llatí i en català, entre Jesús i Maria, amb una breu intervenció final de santa Magdalena, perquè el diàleg s'hauria escaigut en la festa de la darrera (76-77). Segueix una secció escrita en llatí, dins la qual tant podem trobar peces que s'acosten a la superstició (*Oració per curar de mal de queixal, Oració de protecció contra tot mal*) com la rècula de títols dels capítols de l'*Arbor vitae cruxi-*

fixi Iesu d'Ubertino de Casali (80-81) o el text sencer de les parts variables de la *Missa devotissima quinque plagarum Domini nostri Iesu Christi* (86-88, dins la qual podem llegir un *Tractus sive prosa quinque plagarum* —ara en diríem seqüència— digne d'ésser degustat); segueixen algunes oracions, la primera de les quals és per a algú que es dedica a l'estudi (núm. 26) i una altra (núm. 28), que completa la de la pàg. 70, núm. 5, cosa que porta a suposar que el copista d'ambdues no fou la mateixa persona; i encara es repetirà a la pàg. 108, núm. 43. Tot seguit arriben els dos llargs fragments de Ramon Llull, *Llibre de primera i segona intenció* (88-94) i *Llibre què deu hom creure de Déu* (94-105) i amb el fragment sobre les quatre virtuts cardinals i les quatre característiques del cos glorificat i les del condemnat (105-106) s'acaba la nostra part, car les poques anotacions noves ja no són en línia amb les anteriors. No em veig amb cor per a aventurar una fesomia, ni que només sigui sociològica, dels qui escriviren el Ll. 27; m'atreveixo, però, a preguntar si la repetició tres vegades del «Christus vincit...» (Núms. 5, 28 i 43) no delata d'alguna manera que la identitat personal dels tres possibles copistes era diversa en cada cas.

Coneixem ja el contingut del llibre; diguem quelcom de l'aportació de l'editor en l'estudi introductori. És encertat d'assegurar en el possible lector una idea clara de la diferència entre un llibre d'hores portador de pregària oficial i un devocionari personal, fet a mida de les preferències de l'usuari; han d'ésser agraïdes les informacions sobre la materialitat del Llabrés 27, encara que hom hauria manifestat un agraïment complementari si, seguint l'exemple de Gabriel Llabrés, que informà de l'existència de nou quaderns en la constitució material del volum, trobéssim, en el quadre de la pàgina 21, quina és la situació actual de cada un dels fascicles, quants folis dels inicials s'hi han salvat i quants li'n manquen: saber-ho ens hauria ofert la possibilitat almenys de preguntar-nos si entre la situació material primitiva del volum i la d'ara hi havia diferència i, en cas que n'hi hagués, quina, i sobretot si hi manca text.

La transcripció es llegeix sense entrebancs, i això vol dir que ha estat realitzada a consciència; això no obstant, en treballs d'aquesta naturalesa sempre hi ha alguna excepció que confirma la regla: a la pàgina 84, el núm. 23 ens n'ofereix dues mostres: en la línia 4: «...la mia penitència no ha basta a satisfacció...», suposo que ha d'ésser: «...la mia penitència no habasta a satisfacció...»; i quatre ratlles més avall: «...per la tua bondat no perescha la tua obra; per la mia iniquitat reguonex, donchs, Senyor, a mi...»: no es llegiria de forma més encertada: «... per la tua bondat, no perescha la tua obra per la mia iniquitat; reguonex, donchs, Senyor, a mi...»?. M'he entrebancat dues vegades amb la mateixa grafia: a pàg. 81, lín. 3, llegeixo «...a lapis...», mot repetit a la 85, lín. 14 des del final de la caixa d'escriptura: «...a lapis...», és a dir, «...alapis, / amb bufetades». En la mateixa pàgina topem un mot estrany: «Neruiuene...» (lín. 7 del final), però deixa d'ésser-ho partint-lo en dos i encara amb coma entremig: «Nerui, uene... (els nervis, les venes)». A la pàgina 80, núm. 14/70, la sentència «Omnium terribilium maxime terribilis es[t] mors...» em recorda la frase d'Arnau de Vilanova: «... Philosophus dixerit ultimum terribilium esse mortem...»: serà, doncs, fàcil d'atribuir les paraules al seu pare, el filòsof per antonomàsia, Aristòtil, en l'*Ètica a Nicòmac*.

El present llibre ens posa a l'abast de la mà un conjunt de texts, els més signifcatius i amplis dels quals són més doctrinals que devocionals; qui sap si l'autor d'aquest aplec de texts no compartia l'ideal d'Arnau de Vilanova en el volum segon dels *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, on propugnava l'objectiu del ‚verus fidelis'. Qualsevol que fos la seva finalitat l'autor mereix un agraïment més que sincer per haver-nos-els ofert en aquestes pàgines, que pel sol fet de la seva existència conviden a continuar l'edició d'altres texts, esmentats en les pàgines 50-51, en els quals batega la sensibilitat religiosa personal dels catalans i mallorquins medievals: un tema que molts ja han estudiat, tal com demostra la llarga bibliografia de les pàgines 52-58, però que a cada nova edició de textos, ai las!, tothora inèdits, experimenta un impuls qualitatiu, que ajuda a un coneixement més complet d'aquella sensibilitat religiosa mallorquina medieval en llengua catalana.

Josep Perarnau

Josep M. MARQUÈS, *Impresos dels segles XV-XVI. Biblioteca del Seminari de Girona*. Pròleg de Jaume de PUIG I OLIVER (Col·lecció Francesc Monsalvatge, 7), Girona, Diputació 2007, 256 pp.

En encetar aquesta recensió em temo que en algun moment no mantingui l'objectivitat i el sentit crític ben obert i per això, crec que el millor és dir-ne la causa. L'amic autor ja estava desnonat dels metges i no hi havia a fer altra cosa que aturar-li dins el possible la progressió de la implacable malaltia i allargar la seva presència i activitat entre nosatlres. Jo li volia fer una visita, amb la seguretat que seria la darrera, però volia que aparentment s'expliquès per una raó altra que la seva salut. L'excusa fou portar-li el primer exemplar de les lletres dels bisbes de Girona del segle XIV, llibre del qual ell era coautor. La nostra trobada i corresponent xerrada tingué lloc en el seu despatx de director de la biblioteca del Seminari. Suposo que per dintre ell sabia tant com jo mateix el sentit de la visita, però també el mantigué ocult i em seguí les aparences de normalitat, fent-me per la seva banda ofrena del darrer llibre seu, el títol del qual enceta aquesta recensió. Ja no ens trobàrem més. És explicable que ara el seu darrer llibre em faci reviure sentiments personals que van molt més enllà de l'objectivitat que ha de presidir qualsevol valoració bibliogràfica. Si, doncs, el record personal em fés una mala passada, el possible lector en sabrà la causa i comprendrà la possible mancança.

El número set de la fitxa bibliogràfica correspon als títols publicats per la Diputació de Girona dins la «Col·lecció Francesc Monsalvatge», cinc dels quals fan constar l'autor, Josep M. Marquès : són inventaris d'arxius o estudis de fons bibliogràfics que, per primera vegada entren en aquesta secció, que tant abans com ara i després és oberta a aquesta natura de publicacions, si el o els editors tenen l'amabilitat de fer-ne arribar almenys un exemplar, perquè informacions arxivístiques i biblioteconòmiques han d'ésser posades a l'abast dels estudiosos interessats, que es poden trobar arreu del món. Per això és una satisfacció poder contribuir amb aquestes línies a fer conèixer l'existència de la «Col·lecció Francesc Monsalvatge», patrocinada per la Diputació de Girona.

I sense més preàmbuls, fixem-nos directament en el llibre. L'autor aprofita les pàgines prologals per precisar allò que conté i allò que no l'actual Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona, atès que no hi ha pas tots els fons bibliogràfics del bisbat, i l'origen heterogeni dels volums ací donats a conèixer i els donants d'alguns grups de llibres; sobretot les aprofita per queixar-se del fet que aquest catàleg s'hauria d'haver integrat dins un servei global destinat a posar a l'abast dels usuaris la informació sobre les riqueses bibliogràfiques de Catalunya, i del fet que el dit servei és inexistent (13-20). No cal dir que hom es considera en l'obligació d'associar-se al desig de l'amic difunt i de fer ressonar la seva veu a favor d'un servei, que no sols seria molt positiu per a la cultura del país, ans encara el col·locaria, tal com li pertoca, a l'altura dels països europeus del seu entorn.

En Josep M. Marquès ens fa saber que la Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona conserva dinou mil unitats bibliogràfiques anteriors al 1901 (14), cosa que la converteix en la més rica de les fins ara existents en la ciutat de Sant Feliu; els manuscrits o almenys la part procedent de Sant Feliu, havia estat, fa ja força anys, objecte del propi catàleg i ara ha continuat la feina amb els llibres impresos; setze d'aquestes unitats són incunables i, doncs, publicades d'estampa abans del 1501 (21-24) i cinc-centes quaranta foren estampades i datades durant el segle XVI (24-144).

D'aquests cinc-cents cinquanta-sis venerables volums el present catàleg ens ofereix fitxa descriptiva de cada un, que conté: nom de l'autor, títol de l'obra, lloc i any d'edició quan s'han pogut saber, i nombre de fulls o de pàgines; la fitxa és completada amb la signatura actual del volum i, si existeixen com en el cas dels incunables, indicació d'allò que les grans col·leccions internacionals (pensem en el *Gesamtkatalog der Wiegendrücke* per als incunables) diuen de l'obra i qui sap si de l'exemplar gironí; també recull les frases amb les quals anteriors propietaris deixaren constància del fet que el volum ha passat per les seves mans. En algun cas, com en el del núm. 20, recull de dues obretes de Francesc Eiximenis, la informació complementària és una

autèntica nova descripció de cada un dels impresos, de dues pàgines (25-27); la primera de les dites obres atribuïdes a fra Francesc Eiximenis, el *Tractat apellat Confessionari*, «emprentat... en la insigna ciutat de València» el 1502, porta un colofó, en el qual hom pot llegir: «...la qual obreta és stada treta del toscà en la present lengua cathalana» (25): Eiximenis escriví en toscà o és un altre cas (com el *De triplici statu mundi*) d'atribució d'un títol a un autor, al qual hom podia carregar tots els neulers?.

La informació bibliogràfica és completada amb un apèndix de reproducció de pàgines, que va de la 145 a la 226, en les quals podem veure directament característiques tipogràfiques de vuitanta-dos volums, i amb taula d'autors (229-237) i d'impressors, per ordre alfabètic de les localitats (241-247). Un dels serveis de l'actual catàleg és el de proporcionar informació altrament desconeguda sobre gironins que usaren algun o alguns d'aquests volums, com, per exemple, Antic Roca (conegut al seu temps amb el sobrenom d'Antirocà), de qui sabem que posseïa un volum d'obres d'Aristòtil (75/231) i que escriví un tractat d'aritmètica, present, encara que mutilat, en aquesta biblioteca (77/241); un parell de segles més tard, algun dels llibres fou d'Antoni de Bastero (134/504).

Abans de morir, l'amic tingué la satisfacció de conèixer el conveni entre institucions patrocinadores gironines i Generalitat de Catalunya per a la catalogació de monografies de la Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona i la difusió de les mateixes per Internet; en aquella ocasió ell manifestava el desig que «la Biblioteca del Seminari Diocesà de Girona pugui assolir l'estatut d'Institució no membre del CCUC (= Catàleg Col·lectiu de les Biblioteques Universitàries Catalanes), amb catàleg propi» (227). M'associo al desig de l'amic difunt, al qual és obligat d'agrair la immensa feinada en l'arxiu i la biblioteca del bisbat de Girona, al servei dels investigadors, la recerca dels quals en resulta enormement beneficiada.

Josep Perarnau

La Consueta de la Seu de València dels segles XVI-XVII. Estudi i edició del ms. 405 de l'ACV. Joaquim Martí Mestre, Xavier Serra Estellés (Monumenta Archivorum Valentina, X/I i X/II), València, Facultad de Teología «San Vicente Ferrer» 2009, 330 i 388 pp.

En els segles XVI i XVII, el sotssagristà Pere Martí i els seus successors en el càrrec fins a ben entrat el segle XVIII (I, 180-185), encetà (el primer) i continuaren (alguns almenys dels següents) les anotacions en la *Consueta de la Seu de València* dels segles moderns, que ara els editors Martí i Serra acaben de posar en les mans dels estudiosos i dels interessats, en els dos volums indicats en l'encapçalament d'aquesta recensió. L'edició del text del manuscrit 405 de l'Arxiu Capitular de València ocupa el volum segon (X/II), mentre el primer (X/I) conté els estudis que els autors hi han afegit.

No cal dir que l'aportació bàsica és la del volum segon, perquè posa a l'abast del possible lector, especialista o no, un text valencià en part escrit durant el segle XVI i en part en el segle XVII, i és, doncs, un ‚monument' escrit en llengua valenciana amb tota normalitat en un temps en què aquesta havia deixat d'ésser utilitzada com a mitjà de relació interpersonal en la cort reial o principesca de la reina Germana de Foix, o del duc de Calàbria o de la marquesa Mencía de Mendoza, o dels seus successors, i prest arribaria la substitució (cas del contemporani Antoni Beuter) de la llengua valenciana popular per la d'uns valencians que s'expressaven en una altra. En tot l'àmbit de la llengua catalana en aquest moment és capítol d'aportacions constants la descoberta i l'edició de mostres textuals dels segles moderns, omplint així des d'un punt de vista literari uns temps pràcticament més que oblidats, desestimats, sota la categoria de ‚decadència': la *Consueta de la Seu de València* n'és una aportació de primera categoria i és d'estricta justícia remerciar-ne, en la part que correspongui a cadascú , tots aquells que han contribuït a fer-la posssible, el nom dels quals, ultra el dels dos editors, figura en les primeres pàgines de l'obra (I, 9-17).

Dit això, m'atreviria a afegir que la materialitat del text ací editat és només un element de l'obra, l'objectiu, i que l'altre, no menys bàsic, és la subjectivitat de l'autor o la forma com Xavier Serra Estellés ha mirat o contemplat l'objecte de la seva recerca; ens ha obert els seus pensaments en les darreres pàgines del primer volum, significativament intitulades *Anakefalaiosis. Reflexions d'un capellà del segle XXI:* li ha calgut una bona dosi de capacitat recapituladora per esprémer i aplegar les gotetes de teologia que era possible de descobrir en el seu text. L'autor, en efecte, tenint en compte les aportacions, particularment les germàniques, de la primera meitat del segle XX (les «dels Odo Casel (+1948) i de les Maria Laach»: 312), no pot ésser excessivament optimista sobre la vàlua teològica del text d'En Pere Martí i dels seus continuadors, sobretot contemplat des de la situació teològica dels primers anys del segle XXI.

Però possiblement la perspectiva caldria que fos la contemporània de l'elaboració de la *Consueta...*, que significativament començà en moment poc posterior a la ruptura introduïda dins la Cristiandat Occidental per les diverses declaracions públiques de Reforma, i, doncs, d'una forma o altra, plenament inspirada pels principis i idees que presidirien la vida cristiana de les zones europees del catolicisme, els de la Contrareforma. Potser a València (cf. I, 41-52), qui sap si amb més força que en d'altres contrades, la societat cristiana i catòlica era presidida certament per formes de religiositat més intimista, resultants de les lliçons de *La Imitació de Crist*, i manifestades d'acord amb els ordes religiosos nous com els caputxins, els jesuïtes o els carmelitans descalços; la insistència en la religiositat interior o en una vida fortament ascètica trobava confirmació en les visions, revelacions i d'altres manifestacions de reconeixement diví. D'altra banda, i com a reacció a les negacions antieclesiàstiques de les diverses Reformes, la Contrareforma dels Àustries hispànics s'abellia a enfortir la solidesa i la grandiositat de l'Església catòlica, apostòlica i romana (i, no cal dir-ho, també a través d'aquella gran vergonya del cristianisme, que era la Inquisición Española, de la qual no m'atreviré a parlar ací); no hi havia, doncs, cap contradicció entre la predilecció per una manera fortament ascètica de vida cristiana amb les corresponents manifestacions místiques d'una banda, i la voluntat d'enfortiment i engrandiment de les institucions d'Església, de l'altra (cf. I, 53-77), cosa que a València es manifestà, per exemple, en la presa de posició del poble valencià, capítol de la Seu inclòs, a favor de les manifestacions de santedat de mossèn Jeroni Simó. És, segurament, per aquests camins específics de la Contrareforma en les nostres terres, on es trobaria un cert sentit teològic subjacent a la gran construcció humana, que és la *Consueta de la Seu de València* d'En Pere Martí i dels seus successors en la sotssagristia de la mateixa Catedral valenciana, igual com també ho seria la magnitud de la mateixa seu dins la societat valenciana d'aquells segles.

Perquè si en el llibre un detall em sembla innegable, aquest és la perfecció amb què dalt el Miquelet encaixen a la seva manera «ad maiorem Dei gloriam», tant els tocs de totes les campanes, les grosses amb noms propis i «les chiques» anònimes, d'una banda, i de l'altra, en la planta baixa de la Seu, les anades i vingudes i tots els moviments, amidats fins al detall mil·limètric, dels centenars de servidors de la catedral de València en totes i cada una de les capelles i en tots i cada un dels altars i altarets, però sobretot en el cor entorn l'Altar Major, actuant de forma col·lectiva o individual. Pere Martí i els seus sotssagristans successors deixaren ben dibuixats i detallats en llur *Consueta*... tots els passos i els gests i les peces litúrgiques amb què els oficiants s'havien de revestir i àdhuc els armaris en què cada una d'aquestes s'havia de desar, amb vistes a l'acció litúrgica de tot un any. El resultat no és un ‚romanç', que obligui a no deixar la lectura fins al final, però sí el ‚llibret', que consigna tots els detalls d'una representació, destinada a ésser traduïda en la pràctica al peu de la lletra amb el convenciment que en el seu conjunt i en cada detall reflectia o repercutia d'alguna manera la litúrgia celestial. La serietat amb què dibuixaven i sobretot practicaven conjunt i detalls segurament és mereixedor d'una certa valoració també en el pla de la teologia. En posaré un cas, el de trenc d'alba de la vigília de Nadal:

> «E començat laudes, toquen a laudes, ço és, que aventen [la] Morlana y doblen l'altra, y paren-la; e fan hun gran repich de totes les campanes, que dura una hora poch més o

menys. Aprés aventen tots los senys y campanes que poran aventar, fins a les quatre hores y mija. Y per ço los escolans deuen amprar tots los escolans de les parròquies, y tots sos amichs y ajudants que poran haver. A les quatre hores y mija dexen caure-les [f. LXXXX-VIII] de una en una, axí com les han pujades. Y fan hun bell repich fins qu'és hora de tocar alba, tocades cinc hores. Y sellavòs aqueden e toquen alba [ab lo Manuel]. E acostumen los escolans de la Seu fer hun bon almorsar en lo Fossaret a tots los qui·ls han ajudat, y pregar-los que·ls ajuden a tocar la vigília de la oració del vespre» (II, 182).

Ja sé que aquesta repicada general de campanes de la Seu i de totes les parròquies de València a trenc d'alba la vigília de Nadal, ara provocaria l'aïrada protesta ciutadana de tots els qui es considerarien destorbats a l'hora de dormir, però em pregunto si en els segles XVI i XVII per a la societat valenciana, en aquells moments civil i cristiana alhora, aquella repicada general de campanes no tenia altra significació que la de proporcionar als escolans o sagristans de la Seu i de totes les parròquies de València l'ocasió de fer un bon esmorzar de germanor, pagat pels de la Seu. En la suposició que per a aquells ciutadans i cristians, sagristans inclosos, la significació de repicada i esmorzar es localitzés en algun punt més elevat que el païdor de cada sagristà, em permetria de formular la hipòtesi, ni que sigui demanant-ne perdó, que tant Odo Casel com Maria Laach, segurament l'haurien trobada i assenyalada. Un punt de referència podria ajudar a fomular la hipòtesi: A mitjan segle XVII, una mica arreu d'Europa també a València (Ara Christi, prop Puçol), s'estengué una onada d'espiritualitat que es manifestà en la creació de cartoixes noves: fins a quin punt aquella forma d'espiritualitat en estat pur (Carthusia, numquam reformata, quia numquam deformata), ben lluny tant dels barroquismes litúrgics que devien imperar en la Seu de València i en la nostra *Consueta.* com dels juridicismes en el govern de l'Església i en el control mental damunt la societat desplegat per la inquisició: uns i altres, els representants dels tres «braços» d'aquella societat cristiana, segurament, per no sé quins vasos comunicants, devien viure de les tres conviccions acabades d'esmentar; quina ‚teologia' en devia resultar, però certament seria interessant d'esbrinar-la i sobretot de descriure-la.

* * *

Abans ha resultat clar que la *Consueta de la Seu de València* dels segles XVI i XVII té importància substantiva pel fet d'haver estat escrita en valencià en un moment en què les capes superiors d'aquella societat es començaven de decantar pel castellà. Per això cal dir-ne quelcom.

I el primer que cal dir-ne és que una bona quantitat de pàgines són dedicades al tema, obra d'En Joaquim Martí Mestre, que d'aquell valencià en fa la següent valoració global:

«És una llengua moderna, desprovista dels arcaismes del període medieval, sense dialectalismes cridaners, al mateix temps que genuïna, i poc afectada encara per la interferència castellana. Aquest model de llengua serà a grans trets continuat per part de les mans successives que intervenen en el llibre. Tinguem en compte que es tracta d'escrivans familiaritzats amb l'escriptura, bons coneixedors de la nostra tradició escrita i també del llatí» (I, 82).

Aquesta valoració de síntesi és el resultat d'un doble treball pacient, que omple moltes de les pàgines de la present edició: en primer lloc de l'estudi gramatical que, començant per les grafies i la fonètica, segueix amb una anàlisi detallada de cada una de les parts de l'oració (I, 83-157); i en segon lloc amb una taula exhaustiva en primer lloc de tots els personatges i dels topònims que compareixen en el text, on són aplegades les notícies personals que hi figuren (I, 187-215), i amb un vocabulari també exhaustiu de totes les paraules documentades en la *Consueta...*, moltes de les quals són desconegudes del *Diccionari Català-Valencià-Balear* (I, 217-289). Aprofitaré l'avinentesa de trobar-me en zona de text per dir que el capítol inicial dedicat als tocs de campanes no sols és ric en el camp del seu vocabulari propi, ans també per nombre

d'observacions pròpies d'un temps, en què calia viure sense electricitat ni rellotges individuals: en donaré una mostra, que defineix el moment en què comença de fosquejar: «... començant de fosquejar, quant escassament conexen hun diner de quina moneda és» (II, 17). No cal dir que no manca ni la descripció del manuscrit, base de l'edició (I, 159-185), ni la ‚ratio editionis' (I, 291-295), ni la bibliografia (I, 297-308).

Tant els autors com totes les institucions que han feta possible aquesta edició mereixen el màxim d'agraïment perquè han posat a l'abast dels estudiosos un text bàsic per al coneixement de com era escrita la llengua valenciana en els segles XVI i XVII, per la qualitat de l'edició i la dels seus complements tant històricodoctrinals com filològics. De cor, grans gràcies per aquest estudi d'una de les cares de la llengua catalana de l'anomenat temps de la Decadència.

Josep Perarnau

Príncipe Adalberto de Baviera y Gabriel Maura Gamazo, *Documentos inéditos referentes a las postrimerías de la Casa de Austria en España*. Vol. I: 1678-1697. Vol. II: 1698-1703, Madrid, Real Academia de la Historia. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2004, 1440 pp. entre els dos volums.

La casa de Baviera es veié implicada en els esdeveniments centrals de la Guerra de Successió sobretot pel fet que, els defensors del pas de Viena a París de les sobiranies dels diversos regnes de la branca Habsburg hispànica, haurien excogitat i aplicat una dinàmica en dos temps, el primer dels quals era convèncer Carles II Habsburg de deixar els seus regnes a un príncep de la casa de Baviera. Tothom veia que aquella era una jugada que acabaria posant la successió dels regnes d'Hispània a les mans de França, fent-la passar, doncs, de la casa d'Habsburg a la casa d'Anjou. Era, doncs, normal que l'Elector de Baviera manifestés un interès positiu a tenir a l'abast de la mà tota la possible documentació, que, essent en general escrita en alemany, ara és traduïda al castellà i posada a l'abast dels estudiosos en els dos volums indicats en el títol. No sempre les referències a Catalunya en general o a algun dels seus punts en particular (Barcelona, sobretot, però no sols a la ciutat comtal) deixen d'ésser desiguals, però a mesura que passa el temps la informació esdevé més sovintejada i arriba a ésser gairebé abassagadora.

Limitant-nos als darrers quatre anys del segle XVII, trobem, en primer lloc, una atenció poc menys que malaltissa a la possibilitat que la reina, muller de Carles II, restés en estat i degué arribar un moment en què tot Europa estava abocada al balcó pendent de saber la notícia de si la reina havia tingut la regla. Ho dic amb totes les lletres, a fi que el possible lector s'adoni que no ha calgut arribar a la civilització de les comunicacions electròniques perquè tothom estés pendent del fil d'una notícia d'intimitats femenines. El desengany de la manca d'embaràs desembocà en la necesssitat de conèixer el nom de la persona que el rei Carles II elegiria per successor, cosa que hauria permès de desvelar quin dels dos o més pretendents es podia considerar més ben situat en la cursa successòria. El testament, fet públic immediatament després de la mort de Carles II, entorn les dues i cinquanta minuts de l'horabaixa del 1 de novembre del 1700, establí aquest orde de successió: 1) el duc d'Anjou; 2) el duc de Berry; 3) l'arxiduc Carles d'Àustria; i 4) el príncep del Piemont (1350).

I en aquelles circumstàncies, ensenyant clarament les seves cartes, França havia anat enfortint la seva intervenció, també militar, al Principat de Catalunya (els Comtats ja els tenia en virtut del Tractat dels Pirineus), encara que els darrers temps, segurament per no crear una opinió pública en contra, havia contingut la seva febril activitat dins els límits de la propaganda política, mirant de convèncer i d'establir una xarxa de partidaris en llocs de responsabilitat col·lectiva.

La documentació publicada en els dos volums que ara ens ocupen pertany només a una de les dues parts en conflicte i la impressió que dóna a mesura que el lector es va acostant al desenllaç, és que mancà en la partida austríaca una direcció que tingués clara la meta i assenyalés en

cada moment les decisions estratègiques. No tenint a l'abast de la mà, ací almenys, un recull documental de la partida francesa, és impossible de dir si en aquest punt el partit filogàl·lic tingué sempre ben clares les idees tant sobre els objectius com sobre els passos per a arribar-hi, però una cosa és innegable: aquest és el partit que s'endugué l'aigua al molí i isqué vencedor de la contesa.

Dit això, cal deixar ben clar un extrem: la documentació filoaustríaca aplegada en aquests dos volums és de primeríssima categoria i objectivitat, en el sentit que procedeix dels màxims representants de la facció: de l'emperador d'Àustria i dels seus dos fills, de la parella que en aquell moment regnava en els diversos estats hispànics, o de les persones de llur més estricta confiança, tant personal i familiar com política, fins a la categoria d'ambaixadors, entre els quals podem saludar els bisbes de Solsona, primer (Joan de Santamaria Alonso: 1694-1699), i després el de Lleida (Joan Santamaria Alonso de Valeria: 1699-1700), ambdós successivament ambaixadors de Carles II davant l'emperador d'Àustria. D'entre les d'aquest pom de VIPS destaquen les informacions del metge alemany dr. Geelen, enviades al príncep elector del Pfalz (Palatinat), que el devia haver enviat a Madrid, a través de les quals hom pot seguir, amb coneixement de causa i vocabulari tècnic d'aleshores, la trajectòria de la malaltia del rei, amb els seus constants alts-i-baixos de refetes i recaigudes.

Un detall semblaria que es pot retreure tant al partit francès com a l'austríac: per allò que en sabem, el primer mirà d'assegurar-se aquells VIPS que proposarien la successsió al rei en els darrers moments, de l'altre en sabem de forma explícita que no podia (o no volia) sentir a parlar de convocar corts i mirar que decidissin elles el nom del successor. Entre els dos partits sembla haver existit un comú denominador, el de limitar a l'elit social i política el cercle de les persones que tenien dret a intervenir en l'elecció del successor, evitant qualsevol forma de decisió del poble, és a dir, aleshores, dels tres braços. Una de les hipòtesis (p. 1330) demanava que «el Reino junto en Cortes determinase sobre este punto [de la successió]», sota una Junta de Govern formada per l'arquebisbe de Toledo i pels Presidents de Castella i Aragó, l'Inquisidor General i algun altre membre. Ni els uns ni els altres no ho devien prendre seriosament. Què hauria passat si la cort dels regnes i terres de la Corona d'Aragó i la de Castella haguessin votat diferent? Una cosa és certa: el 1412, en el Compromís de Casp, Benet XIII havia assegurat que una (almenys simbòlica) representació dels tres estats peninsulars de la Corona tinguessin vot i veu en la designació de successor; els darrers mesos del 1700, en canvi, tot es trobà en les mans d'un petit grup de curials: representaven qualcú o quelcom fora d'ells mateixos?

Les referències a la realitat catalana no es troben uniformement repartides pels dos volums. Així, per posar un cas, les pàgines dels darrers anys del segle XVII només ens ofereixen informació de dos extrems: les successives revifalles del rei, que gairebé fins al darrer moment alimentaren esperances de successió, fins que la pàgina 1147 ens diu clar i net que s'han perdut de forma definitiva les referides esperances: així ho donava a entendre la lletra del dr. Geelen del 14 de gener del 1700 a l'elector del Pfalz/Palatinat (i un altre curial ho confirmava el 20 de juliol: p. 1250). L'altre era la situació de misèria en què els responsables feien viure els soldats del Príncep de Darmstadt a Catalunya: d'una banda, no cobren (1104), de l'altra es moren materialment de fam (1134, 1136, 1154); i, de més a més, en cort reial és constant la xerrameca sobre la necessitat de reforçar l'exèrcit estacionat a Catalunya (1250, 1281, 1283, 1285, 1304).

Mentrestant, a mitjan 1698 una notícia recordava que l'estol francès s'havia estacionat davant Roses (p. 774) i una altra que els francesos no acabaven d'evacuar Barcelona (p. 705, gener del 1698) després del setge i el bombardeig de l'any anterior, situació que és segurament el punt central de les informacions entre les pàgines 550 (maig del 1696) i la 675 (setembre del 1697), setge del qual hom deia a la cort, que, si acabés malament, «pérdida tan importante podría intimidar a la corte española hasta el punto de favorecer a un hijo Delfín, ya que son muchos los que opinan que sólo de este modo puede salvarse España de la invasión francesa» (643); «Si Barcelona queda en poder de Francia no tendrá España salvación» (672). Barcelona no fou conquerida pels francesos, perquè «la defensa de la plaza fue heroica»; «la guarnición

salió intacta» i capitulà sota condicions excel·lents, que demostrarien la poca confiança dels francesos en les seves pròpies forces (675; el text de la capitulació es transcrit en les pàgines 652-658); és resumit amb cert detall un fet d'armes del príncep de Darmstadt entre Maçanet de la Selva i Hostalric el primer de juny del 1696: els francesos dominaven Girona i en sortien i hi entraven a pleret (552). En una paraula: «No obstante el gran temor por la suerte de Cataluña, no se hace nada para defenderla» (XII 1696: p. 594), només xerrameca: aquestes pàgines en van plenes, i entre d'altres notícies ‚positives', hi ha la de l'enemistat entre el virrei, Francisco de Velasco, i el cap de l'exèrcit a Catalunya, príncep de Darmstadt, que, si calia, acabaria de ‚clarificar' la situació (628 i 629).

Potser l'interès d'aquesta obra rau en el fet que Catalunya només hi és tinguda en compte en tant que afecta el o els objectius d'un dels bel·ligerants, i en tant que la seva situació podia equilibrar o desequilibrar la balança a favor o en contra d'un dels dos contrincants. I aquells darrers anys del segle XVII només un dels dos (França) s'atreví a portar la guerra a Catalunya mateix, amb l'ocupació militar de part del territori i diverses operacions navals, centrades en el setge i el bombardeig de Barcelona el 1697. La veritat és que la documentació ací aplegada gairebé obliga a preguntar (i preguntar-se) si els capdavanters del partit imperial estaven tan cegament segurs que l'herència seguiria en la Casa d'Habsburg, que no semblen ni haver-se interessat a estar informats d'allò que l'altre partit maquinava ni de quins eren els seus col·laboradors. Per això hi hagué entre ells tantes acusacions després de coneguda la decisió de Carles II.

Però el pitjor encara havia d'arribar i la recensió del llibre del prof. Hernàndez Cardona ens en dirà quelcom.

Josep Perarnau

Francesc Xavier Hernàndez Cardona, Francesc Riart i Jou, *Els exèrcits de Catalunya 1713-1714. Uniformes, equipaments, organització*, Barcelona, Rafael Dalmau, editor 2007, 350 pp.

L'aportació de cada un dels successius capítols del present llibre és resumida pel mateix autor de la manera següent: «El capítol primer és un resum històric dels principals fets militars de la campanya. El capítol segon passa a reflexionar sobre les opcions que tenia Villarroel per assolir una victòria en termes relatius, cosa que sens dubte va aconseguir en aguantar la pressió del setge durant més d'un any. Tot seguit es fa un resum sobre les formes de combat i d'organització militar del segle XVIII des de les lògiques que va imposar la universalització d'ús del fusell amb baioneta. El capítol quart explica els ritmes de creació de l'exèrcit català. I el cinquè dóna llum sobre el caràcter professional i multiètnic de les unitats catalanes. El sisè detalla les característiques de l'equipament i uniformes dels soldats catalans, i el setè para atenció en els aspectes de logística, fortificació i armament. Finalment, l'últim capítol ofereix una panoràmica de la uniformitat de cada unitat catalana, on domina la informació iconogràfica» (8-9).

Aquest és el nucli central del llibre, al qual s'han d'afegir tant una introducció bibliogràfica com un apèndix documental, que retindran la nostra atenció d'ací a uns moments. Abans, però, voldria tenir la satisfacció d'assenyalar un o dos detalls qualitatius d'aquell setge, que s'acabà l'onze de setembre del 1714: el primer fa referència a la resposta de tot el poble de Barcelona els dies abans i el mateix d'aquella data fatídica: aquelles hores tothom, homes, dones i fins i tot criatures, es llençaren a defensar la ciutat contra els primers soldats hispanofrancesos que hi penetraven pels esvorancs produïts per les bombardes o les mines en les muralles entre el Baluard de Santa Clara i el del Portal Nou (344): el segon és que quan, cap a les tres de la tarda, l'entrada de soldats hispanofrancesos dins la ciutat fou imparable i tota resistència inútil, els responsables de la defensa feren tocar a parlament, se sospengué el foc i la Ciutat de Barcelona capitulà, evitant així, primer, que tota la població fos passada a sang i a foc i després el

pillatge sistemàtic dels soldats vencedors. A diferència de Numància, Barcelona continuà existint i es pogué refer, segurament perquè hi seguia bategant l'heroisme d'unes quantes hores abans, que es volcà en tot allò que podia fer reviure la ciutat.

La introducció (11-21) passa revista als llibres que durant els tres segles que van del XVIII al XXI, s'han ocupat de l'heroica defensa de Barcelona, començant per Francesc de Castellví, «una de les figures més excepcionals i rellevants de la historiografia catalana, tant pel que fa a la riquesa de la documentació acumulada, com pel rigor i mètode absolutament avançats per l'època», i les seves *Narraciones históricas*, «font absolutament fonamental per conèixer la Guerra de Successió i la Campanya Catalana de 1713-1714» (12), de la riquesa de la qual visqueren autors com Salvador Sanpere i Miquel (16) o Santiago Albertí (17); Víctor Balaguer ha estat vist i qualificat pels historiadors següents de la pitjor manera possible, quan el declararen ‚romàntic', però per a l'autor hauria estat «l'autèntic geni ordenador de la història de Catalunya» (14) i és de doldre que Mateu Bruguera no posés a l'abast de tothom les referències a les seves fonts. Fins i tot el malaguanyat Ernest Lluch arribà a hipotitzar la possibilitat d'una política de trajectòria contraposada, és a dir, austriacista, després de la supressió de les Constitucions de Catalunya per obra del *Decret de Nova Planta*. Però ningú no s'havia ocupat fins ara dels aspectes purament militars d'un camp d'estudi tot ell militar per naturalesa.

Per això l'autor ens diu que ha concentrat la seva atenció en «la dimensió militar del conflicte de Successió i més concretament sobre les opcions catalanes... pel que fa a organització, equipament, uniformologia i armament de les unitats militars i milicianes» (20), a base de les anotacions d'ingressos de soldats ferits o difunts a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona els catorze mesos del setge on constaven amb detall la manera com cada un anava vestit i quins objectes portava, conservades a la BC, *Fons de l'Hospital* (297-334 i 339-342), o de les de l'Arxiu Reial (ACA), *Cauteles i Albarans del Diari del Consell de Cent* (335-338) i, no cal dir, del fons propi de la *Generalitat: Dietari de la Junta de Guerra, Deliberacions i Dietaris, Dietari de deliberacions en lo tocant als fets de guerra, Cauteles i albarans*, on consten les quantitats pagades per roba destinada a unifomes dels diversos cossos d'exèrcit.

De camp d'estudi no en manca. Cal només recordar que quan el 9 de juliol del 1713 el general Guido von Starhemberg, general en cap de l'exèrcit de l'arxiduc Carles, s'embarcava amb les seves darreres forces militars en direcció a les terres de l'Imperi i, doncs, Catalunya restava desassistida dels exèrcits de les potències aliades que fins aleshores havien lluitat contra el pas dels regnes hispànics a la casa de Borbó, i, conscient d'allò que li esperava a mans de Felip V, ben visible tant a València com a l'Aragó, els braços militar i reial acabaven de decidir els dies 5 i 6 del mateix juliol proseguit la lluita en defensa de les pròpies *Constitucions i altres drets* i de la pròpia personalitat jurídica pastada de llei i llibertat per a tot un poble, les autoritats tant de la Generalitat com sobretot les de la Ciutat de Barcelona es trobaren en la necessitat indefugible no sols d'haver de planificar ans de construir pràcticament del no-res tot un sistema defensiu: aquest és el tema de la segona part d'aquest volum, dedicada a l'*Organització de l'exèrcit català* (67-102): i de fet, el dia 9 començava l'acordament de voluntaris per als diversos cossos militars ja existents o que eren creats aquells mateixos dies (cf. 105-110).

En aquesta segona part trobem tota la informació sobre les múltiples unitats militars que durant aquells catorze mesos formaren l'exèrcit de Catalunya, des de llur constitució, tropa de la qual cada unitat constava (moltes responien a la diversitat d'origen dels soldats), armament que els era proporcionat, quantitat de les pagues i en particular elements de l'uniforme (que és segurament la part més vistosa del volum: 184-295), on no manca informació paral·lela sobre l'exèrcit assatjant (290-295) i camp d'actuació i accions defensives en què cada unitat intervingué. No són oblidades les unitats que actuaven fora de Barcelona, no sols a Castellciutat, Hostalric i Cardona (el darrer punt de sobirania catalana fins a la rendició del 18 de setembre del 1714), ans també els miquelets que saltaven d'un punt a l'altre i així encara pocs dies abans de la rendició de Barcelona obtenien resultats satisfactoris a Talamanca i a Sant Llorenç Savall.

Per aquestes entorn de tres-centes cinquanta pàgines ens ha passat davant els ulls, com en una cinta, l'activitat bèl·lica de Barcelona durant aquells catorze mesos que anaren del juliol

del 1713 al setembre del 1714, on podem veure tant les decisions de la Vint-i-quatrena de Guerra com les víctimes que, mortes o ferides, entraven en l'Hospital de la Santa Creu; elles també ens informen de la participació del poble de Barcelona en aquella defensa, fins a les heroicitats dels darrers moments. No cal dir que les novetats de cada dia causarien la corresponent impressió en aquell poble, que tindrien una manifestació en el seu ideari col·lectiu —ara en diríem opinió pública— i que aquesta influiria en les decisions dels responsables. Un parell de vegades almenys, l'autor ens recorda que les visions de l'ermità Bartomeu de Sant Llorenç del Munt foren tingudes en compte fins al punt que, per les seves indicacions, la Generalitat donà patent de Coronel de Cavalleria a Pere Brichfeus (p. e., 202). I hom es pot preguntar (i potser la *Gazeta de Barcelona* permetria de donar-hi alguna resposta) com reaccionava l'opinió pública als fets bèl·lics concrets i a la situació que en resultava i fins a quin punt la dita reacció barcelonina era determinada per l'ideari col·lectiu d'una societat plenament barroca, amarada de Weltanschauung cristiana i posttridentina. Hom es pot preguntar, per exemple, si i quina importància, també bèl·lica, donaven el poble de Barcelona i tots els seus estrats socials sense excepció (fora, potser, d'algun ‚esprit fort'), dels més elevats als més marginals, a l'exposició pública de la Bandera de Santa Eulàlia, ‚cos sant de Barcelona'; o bé si fou convocat el poble a formes més solemnes de pregària per a situacions particularment amenaçadores i perilloses. Circularen per la ciutat durant aquells mesos ‚profecies' que prometien una intervenció celestial a favor de Barcelona? L'autor mateix ens recorda que la decisió de continuar la guerra (juliol de 1713) anà acompanyada d'una «onada de fervor religiós» (154). En situacions de perill extrem, com aquell que, tant com passaven els dies, anava amenaçant la Barcelona assetjada, era normal que visions i profecies s'hi multipliquessin com bolets (la desesperança en la victòria s'havia d'equilibrar amb la predicció d'una intervenció celestial salvadora) i almenys ens consta que n'hi hagué una i es traduí en decisió militar. No puc fer altra cosa que assenyalar l'existència de la dita opinió pública i la seva més que possible capacitat d'influència en les decisions dels responsables de la situació general de la població i en particular de la defensa de la Ciutat.

En aquestes pàgines dedicades a textos no podem oblidar que Antonio de Villarroel, el cap responsable de la defensa de la Ciutat, «el primer que va fer... en acceptar el comandament va ser editar un petit manual d'instrucció» i que el mateix 1714, Francesc Ferrer publicava a Mallorca, Real Convento de Santo Domingo, un *Exercicio practico y especulativo de el fusilero y granadero. Esplicacion de todos los movimientos, formaciones, perfiles y quadros que se le pueden ofrescer a un soldado puesto en el Batallón...*. Existí, doncs, ultra la *Gazeta de Barcelona,* i les ja ‚velles' *Ordenanzas militares del archiduque Carlos,* del 1707, una bibliografia del setge i defensa de Barcelona i seria interesssant de tenir-la aplegada (97 i notes 145 i 146). I a la bestreta demano perdó per assenyalar una falta de llatí en un punt tan solemne' com el Penó de Santa Eulàlia: «...judicam causa...» diu a la pàgina 157, ja corregit en la 158: «...judica causam...', transcrit al peu de la lletra del *Salm lxxiii, 22*: però amb o sense falta de llatí, la frase bíblica proclamava que per a la gent que seguia immersa en món mental de Contrareforma i d'època barroca, la situació difícil de Barcelona era afer de Déu i que Ell s'havia d'espavilar a treure-li les castanyes del foc; i devien ésser legió els qui es consideraven intèrprets de quan i com i valent-se de qui ho faria. I així, a la seva manera, també eren combatents i llur conjunt un altre cos d'exèrcit.

* * *

En les pàgines 19-21 trobem algunes consideracions sobre la historiografia catalana del pas del segle XX al XXI, que són mereixedores que hom els dediqui un moment d'atenció. Partint del fet que en relació al tema del llibre «passa un segle sense que es revisin o s'incorporin noves dades específicament militars de la campanya 1713-1714» (19), l'autor es pregunta per les raons de la secada de tals aportacions; i s'aventurra a donar-ne una: «Una de molt important radica en l'hegemonia de l'historicisme marxista en la historiografia catalana de final del segle XX, que va donar prioritat a l'economicisme i a l'estudi dels conflictes socials, menys-

preant aspectes que es consideraven *‚événementiels'* (subratllat de l'autor). Els temes militars eren considerats propis de l'èpica romàntica o de la ideologia militarista i per tant no rellevants, sempre conseqüència i mai causa, i per tant sense el suficient prestigi acadèmic» (19).

I no gaire més enllà: «La historiografia catalana dels períodes modern i contemporani va patir durant el darrer terç del segle XX una forta pressió i tutela dels àmbits polítics, que van dictar temes, prioritats i ritmes. L'ambient acadèmic, subordinat a les lògiques polítiques del poder i ofegat per l'hegemonia i control dels ‚mandarins' i clans historicistes, va entrar en una dinàmica escleròtica. La pobresa de la recerca històrica dels períodes modern i contemporani a cavall del canvi de segle en va ser el resultat. La metodologia es va fossilitzar; la cúpula acadèmica va ser incapaç de reaplicar a la història les conquestes o metodologies assolides per altres ciències o disciplines, o generar-ne de pròpies i específiques» (20).

Des d'aquestes pàgines, que ja van cap als trenta anys dedicades als textos catalans antics, el crític no pot fer altra cosa, i ho fa amb plena convicció, d'afegir la seva veu a la de l'autor, en deplorar, per exemple, el fet que hagin hagut d'ésser publicades a Madrid les *Narraciones históricas* de Francesc de Castellví, i en demanar que la recerca, descoberta i publicació de fonts per al tema de la Guerra de Successió o de qualsevol altre, siguin considerades elementals i prioritàries per a qualsevol investigació, sobretot quan es tracta de l'estudi de moments vitals en la història de Catalunya. I amb això, voldria dir un ‚grans gràcies' a tots els qui darrerament n'han publicades.

Per tot allò, doncs, que aporta i que permet de preguntar (esperant que en un futur no massa llunyà algú hi doni resposta), sigui benvingut i aprofitat el llibre del prof. Xavier Hernàndez Cardona.

Josep Perarnau

Catálogo de los manuscritos jurídicos de la Biblioteca Capitular de la Seu d'Urgell, bajo la dirección de Antonio García y García, La Seu d'Urgell, Bisbat d'Urgell 2009, CXLII i 640 pp.

L'Arxiu Capitular d'Urgell ha publicat el catàleg dels manuscrits jurídics, que conserva la seva biblioteca. És un volum de 637 pàgines, elaborat per un equip d'especialistes en història del dret sota la direcció d'Antonio García y García, editat a la Seu d'Urgell el 2009.

La Biblioteca Capitular d'Urgell estotja cent dinou còdexs jurídics i vint-i-vuit d'altres amb textos de matèries no jurídiques, a més d'un bon nombre de fragments que, per la seva extensió, han estat repartits entre majors i menors. Sovint, cada manuscrit conté més d'una obra. Cronològicament, els textos d'aquests còdexs tenen datacions que van del segle IX al XVI. El present catàleg descriu de forma analítica i ben detallada tots els manuscrits jurídics, i en apèndix al final presenta de forma més sumària o de simple inventari els vint-i-vuit restants.

Els manuscrits jurídics, objecte del present catàleg, en formen el cos principal: comprenen el ‚ius commune' amb les col·leccions del dret romà i canònic, els comentaris medievals a ambdós drets, alguns tractats, que els juristes elaboraven en exposar-ne diverses qüestions, i també un bon repertori del nostre dret català. Dins el bloc d'obres del dret comú, dominen i abunden més els manuscrits de dret canònic. També hi trobem canonistes, tant de la primera època, dels segles XII-XIII, com de més tardans, del segle XIV. En definitiva, pel que respecta a la història del dret medieval, aquesta biblioteca esdevé molt completa i proporcionada, ja que abasta les diverses classes de dret en les diferents èpoques, amb un bon nombre de tractadistes o juristes.

Quant al dret català, disposa d'una dotzena de volums que comprenen els *Usatges*, l'*Apparatus* de Bertran de Seva, la *Lectura dels Usatges* de Jaume de Montjuïc, les *Commemoracions* de Pere Albert, les *Assemblees de Pau i Treva*, el *Directorium pacis et treugae* de Jaume Callís i el seu *De sono emisso* o *Sometent*.

En un manuscrit del segle XV, Ms. 2097, trobem un alumne vinculat a la Universitat de Lleida, Bernat Grech, que recollí i aplegà els ensenyaments jurídics sota el nom de *Quaestiones, consilia, allegationes* (més de 170).

En la formació d'aquesta important biblioteca, probablement hi contribuí el fet que alguns clergues estudiants de dret, en tornar dels seus estudis portaren amb ells els respectius manuscrits, i molts d'aquests finalment ingressaren en la biblioteca capitular d'Urgell. Per aquest motiu, la major part d'aquests còdexs són del Llenguadoc, seguits dels catalans, essent més escassos els procedents d'Itàlia o de la Península Ibèrica.

Si ens fixem més en el catàleg, veurem que el prof. Antonio García y García, ofm., ha estat el director de la present obra i ha comptat per portar-la a terme amb un equip catalogador, format, ultra pel director, per especialistes en la matèria: Martin Bertram (Institut Germànic d'Història del Dret a Roma); el professor Dr. Gérard Fransen (Université Catholique de Louvain-la-Neuve), ja difunt; el prof. Dr. Domenico Maffei (Università La Sapienza, de Roma), també difunt; la seva filla, la Dra. Paola Maffei (Università di Siena); el prof. Antonio Pérez Martín (Universidad de Murcia); i el signant d'aquestes línies.

Per causa dels problemes de salut del director de l'obra, passaren a ésser-ne redactors finals i editors els membres del propi equip, el prof. Dr. Martin Bertram i la prof. Dra. Paola Maffei. La introducció fa constar quins manuscrits ha tractat i estudiat cadascun dels autors.

També han col·laborat: en la revisió dels textos castellans Marta Pavón Ramírez, que és alhora l'autora de l'estudi sobre els gravats dels còdexs, i en la dels textos catalans, Benigne Marquès, arxiver capitular. Els índexs del catàleg han estat confegits per Andrea Bartocci, de Roma. Tal com també indica la introducció, en el curs de l'elaboració d'aquesta obra han estat necessàries diverses consultes a algunes persones, a les quals manifestem des d'ací l'agraïment en nom de la direcció. Certament, l'obra ha estat elaborada per tot un equip internacional d'especialistes en la matèria i la mateixa edició del volum també ha estat realitzada gràcies a una participació internacional dels impressors, ja que la fotocomposició del manuscrit ha estat feta per «Studio Grafico e Disegno» de Roma i la impressió ha estat obra d'«Arts Gràfiques Bobalà», de Lleida.

El volum s'enceta amb una introducció, presentada en versió doble, en llengua catalana i castellana, que explica la gènesi del volum, les seves particularitats i els advertiments per al seu ús. Segueixen les taules sinòptiques, les sigles i abreviatures, i la bibliografia. El cos del catàleg ofereix acurades descripcions de cada còdex. Se'n fa una descripció interna i externa, són assenyalats els íncipits i èxplicits, les diverses parts del manuscrit, les peculiaritats de l'obra amb el seu autor, procedència, edició, si és el cas, les glosses, els usuaris i totes les restants indicacions pertinents. Totes les observacions que s'indiquen en cada còdex s'expressen en llengua castellana.

Segueix tota una rècula d'apèndixs: I. Manuscritos no jurídicos, descripció sumària dels còdexs d'altra temàtica, a càrrec de la dra. Uta-Renate Blumenthal (Catholic University of America, Washington). II. Manuscritos añadidos. III. Fragmentos mayores. IV. Fragmentos menores. V. Manuscritos urgelenses en otras bibliotecas. VI. Manuscritos desaparecidos. VII. Manuscritos peciados, de Giovanna Murano. VIII. Manuscritos iluminados, de Marta Pavón Ramírez. I un quadern d'un centenar de gravats il·lustra la biblioteca descrita: presenta una mostra de miniatures, inicials ornamentades, lletres diverses, subscripcions de copistes i les diverses classes d'enquadernacions.

El volum es clou amb els corresponents índexs, obra, tal com hem dit, d'Andrea Bartocci: 1. Autores y obras; 2. Íncipit de las obras; 3. Nombres de personas y lugares. 4. Textos legales comentados. 5. Copistas. 6. Códices datados. 7. Códices iluminados. 8. Fragmentos internos a los códices. 9. Códices citados de otras bibliotecas.

En una paraula, és un catàleg que considerem molt ben treballat, el recomanem vivament a tots els interessats en el dret medieval, bo i afegint que és eina indispensable per al coneixement del dret català medieval, en particular pel que era elaborat en la corresponent Facultat de l'Estudi de Lleida. Enhorabona tant pel contingut com per la presentació.

Benigne Marquès Sala

Josep TORNÉ I CUBELLS, *Catàleg dels pergamins de l'actual arxiu del monestir de Poblet* (Corpus Scriptorum Cataloniae. Series D: Subsidia/1), Barcelona i Poblet, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya i Monestir de Santa Maria de Poblet 2010, 238 pp.

Aquests darrers anys s'han caracteritzat per la publicació de milers de documents (pergamins, manuscrits, etc.), existents en els arxius nacionals, regionals i locals, eclesiàstics (catedralicis, diocesans, monàstics i parroquials), o propietat d'institucions públiques i de particulars. Un aspecte d'aquest esforç per treure a la llum els documents dels arxius és la publicació o actualització d'inventaris de la documentació conservada en els arxius, fet que permet un accés immediat a la documentació existent en l'arxiu.

Mostra del dit esforç és el *Catàleg dels pergamins de l'actual arxiu del monestir de Poblet*, degut a Josep Torné Cubells, que de cap manera no s'han de confondre amb els milers de pergamins del dit monestir ubicats en l'Archivo Histórico Nacional de Madrid com a conseqüència de la desamortització del 1835. Però des del restabliment del monestir de Poblet en els anys quaranta del segle passat l'arxiu de la nova abadia ha aplegat documentació diversa damunt pergamí, ara posada a l'abast de qualsevol persona possiblement interessada en el coneixement d'alguna de les institucions, a les quals inicialment pertanyien aquells escrits notarials: Trasobares, amb seixanta unitats, Santes Creus amb setze, Veruela amb tretze, Scala Dei amb sis, ultra, evidentment, Poblet al qual pertanyen dos-cents quaranta-tres pergamins; la suma puja a més de quatre-cents (en concret, quatre-cents quatre) pergamins (la resta, tal com ens diu l'autor, prové d'altres institucions, famílies i persones), datats entre el 1095 i el 1759. La descripció de cada pergamí ofereix la data i el lloc, un breu regest, transcripció de l'escatocol, indicació de la llengüa o llengües emprades, nombre i mides del full i, en cas de transllat o de còpia, dades de la tradició documental, data i notícia dels documents copiats en el text i indicació de les addicions posteriors més rellevants, elements externs, referències bibliogràfiques i llistat de tots els noms de lloc i de persona, que consten en el document.

Pels pergamins de l'actual arxiu de Poblet coneixem certes intervencions directes dels papes tant a Poblet com a Trasobares i per la seva particularitat assenyalem el manament d'Urbà VIII sobre la concòrdia entre Scala Dei i Poblet (010), Poblet i el Temple (69) o Poblet i Montserrat (263). Una part important dels pergamins fa referència a les propietats del monestir i en particular a la formació del seu patrimoni per compra d'alous, camps, peces de terra, sotsalous, molins, etc., o per restitució o reconeixement i renúncia de drets sobre béns a favor del monestir. El Bosc de Poblet ha estat durant segles un subjecte jurídic gairebé tan important com el monestir per la possibilitat d'aprofitar-se'n més fàcilment per a satisfacció privada, per exemple, traient-ne llenya (40, 94).

També els reis hagueren de recórrer a Poblet i no sols per a l'avituallament de Girona en un mal moment (204, 205), ans també en situacions crítiques de la tresoreria reial ja en temps de Pere el Cerimoniós (106-109); el cas més conegut és la venda del rei Joan I a Poblet dels drets senyorials damunt la vila de Verdú (134 i 135), que Ferran I repetiria en relació a Menàrguens (150-152). Són nombrosos els documents que recorden els encàrrecs de visita i reforma de monestirs cistercencs a l'abat de Poblet, tant de part de papes com de la Congregació Monàstica Cistercenca de la Corona d'Aragó, sola o amb Navarra (05, 06, 153).

Són particularment interessants els pergamins relatius a la cartoixa de Scala Dei: hi consten, entre d'altres, el document de Pere el Catòlic, pel qual el rei donava a la dita cartoixa tot el seu terme (32); o la sentència en el litigi entre aquella cartoixa i la universitat de la Vila de Valls en el segle XVII (09); també ho són els nombrosos documents que fan referència a Trasobares, interès que augmenta perquè permeten de conèixer problemes d'una comunitat cistercenca femenina.

No es tracta de fer esment ací del contingut de tots els pergamins del catàleg. Tanmateix, tal com el seu autor diu, aquest fons documental dóna testimoniatge de la vida regular dels monjos cistercencs, de la relació del monestir amb els seus vassalls, del creixement del seu patrimoni, de diversos conflictes i litigis, de la intervenció del papat i dels comtes reis de

Catalunya-Aragó. En molts dels documents hom també pot assistir a la lluita contra els sarraïns, al Cisma d'Occident, a la guerra civil catalana del segle XV i a les revoltes modernes contra el rei. També hi compareixen aspectes de la vida quotidiana o culturals, com el dels sepulcres reials de Poblet o els poetes Masdovelles. I no hi manca la presència dels altres estats cismarins de la Corona, Aragó i València.

La publicació del *Catàleg dels pergamins de l'actual arxiu del Monestir de Poblet* resulta completada amb taules exhaustives de topònims, d'antropònims, d'oficis, de càrrecs i de professions, cosa que dóna als dits índexs una particular possibilitat d'ésser utilitzats des d'un punt de vista social. Més en general, és evident que les dites taules seran de gran utilitat per a tots aquells que vulguin accedir a l'actual fons de pergamins del monestir de Poblet.

L'obra de Josep Torné Cubells es guanya un lloc eminent entre les publicacions que tenen com a objectiu textos referents, encara que no exclusivament, a la història de Catalunya. I podem esperar que quan, en endavant, hom publiqui catàlegs de documents, tingui ben present el llibre de Josep Torné, perquè és un exemple metodològic i historiogràfic, perquè ha d'estar ben present en els àmbits universitaris i esdevenir punt de referència per als nostres estudiants en llurs estudis i recerca.

Josep Hernando

TAULA D'ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALBAIDA
Arxiu Parroquial 975

ALBI
Médiathèque Pierre-Amalric
Manuscrits 751, 758-765
Antiga biblioteca de la catedral d'Albi 751
Antiga biblioteca dels dominicans d'Albi 751

ALGUER. L'
Arxiu de la ciutat 983

AUGSBURG
SSB 379

AUXERRE
Bibliothèque de la Ville
Manuscrits 403

ÁVILA
Antiga biblioteca de Santo Domingo 524

BAMBERG
Universitätsbibliothek
Manuscrits 837

BARCELONA
Arxiu de la Corona d'Aragó 11
Antic arxiu reial 1027
Canc., reg. 1013
Pergamins: 58-60, 1013
Butlles 981
Cartes reials diplomàtiques 1013, 1037
Fragments 110, 200-202
Generalitat
Dietaris i Deliberacions 1049
Monacals. Hisenda 59
Manuscrits de Sant Cugat 333, 783, 800-803, 805, 813, 976
Manuscrits de Ripoll 357, 783, 789-792, 828
Gran priorat de Jerusalem 794
Cauteles i albarans del Diari del Consell de Cent 1049
Arxiu de la Catedral
Cisma d'Occident 1037
Manuscrits 110, 144-149, 212, 219-225, 225-229, 402, 808, 869
Còdexs 1037
Arxiu Diocesà 12
Antic Arxiu de Santa Anna 1007
Fragments 60-61
Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona 808, 957, 980
Arxiu del monestir de Sant Pere de les Puel·les 11, 110, 205-208
Antic Arxiu de Santa Maria del Mar 76, 101-107, 783, 807, 815, 831
Biblioteca de la Universitat 12, 14
Manuscrits 10, 29-33, 68-73, 73, 76, 77, 88, 91-101, 94, 110, 153-156, 208, 212, 240-244, 304-307, 320-326, 330, 333, 341-346, 729-747, 744, 798, 813, 824, 825, 827, 828, 830, 831, 869, 959, 976, 1001
Biblioteca de Catalunya 12
Manuscrits 48-53, 67, 70, 74, 76, 77, 79-85, 86-90, 89, 94, 110, 118-121, 124, 127-131, 149-152, 202, 203-205, 208-213 (212), 213-219, 230-235, 285, 330, 333, 337, 344, 351, 356, 361-364, 379, 384, 409-413, 471, 482-485, 539, 554-557, 744, 783, 792-800, 798, 805, 822-825, 824, 825, 827, 831, 834, 836, 842, 850-879, 858, 877, 880, 972, 977, 982, 1006
Secció de música 981
Arxiu fotogràfic Miquel i Planas 76, 101-107, 783, 807, 815, 831
Fons de l'Hospital 1049
Biblioteca Episcopal del Seminari 12, 70, 110, 172-178, 979
Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès 110, 132-135, 794
Reial Acadèmia de Bones Lletres 14, 212, 356, 471, 477-482
Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi 212, 318-320
Institut Municipal d'Història 110, 190-194, 285, 808
Ms. Gremis 70
Biblioteca privada d'Antoni Tàpies 980

Antiga biblioteca de Santa Caterina de Barcelona 747
Antiga biblioteca de Sant Jeroni de la Murtra 364
Antiga Biblioteca Dalmases 364, 413
Antiga Biblioteca Dalmases, ara de la BC 880
Antiga biblioteca-arxiu del Palau 824
Antiga col·lecció de Manuel Perdigó i Cortès 825

BASEL/BASILEA
Universitätsbibliothek
Manuscrits 863

BERKELEY
Bancroft Library
Manuscrits 744

BERLÍN
Preussische Staatsbibliothek
Theol. Lat. Fol. 379
Phillipps 432

BERNKASTEL-KUES
St. Nikolaus-Hospital 379, 892, 893, 895

BESANÇON
Bibliothèque de la Ville 627, 684-689
Antiga biblioteca de J. B. Boisot, abat de Saint Vincent de Besançon 689

BÉTHUNE
Antiga biblioteca d'Hippolyte de Béthune 660, 662

BRESLAU (vegeu WROCLAV)

BRUGES (BRÜGGE)
Bibliothèque de la Ville 432, 876

BRUSSEL·LES
Bibliothèque Royale 12, 627, 689-695, 965
Antiga col·lecció de Guillaume de Glarges 694-695
Biblioteca de les monges benedictines de Forest, prop Brussel·les 694-695

BUDAPEST
Biblioteca de la Universitat
Manuscrits 426, 436-445

CAMBRAI
Bibliothèque de la Ville
Manuscrits 403

CAMBRIDGE
University Library 983
Corpus Christi College
Manuscrits 872
Trinity College
Manuscrits 110, 182-186, 959, 960
Pembrocke College
Manuscrits 66

CARPENTRAS
Bibliothèque Inguimbertine 212, 307-317, 744, 813

CASTRO DE VALDERROAS
Antiga biblioteca del Casal 519

CHANTILLY
Biblithèque de l'Institut de France. Musée Condé
Cabinet des livres 16-24, 627, 662-667

CHARLEVILLE
Bibliothèque de la Ville 432

CIUTAT DEL VATICÀ
Archivio Segreto Vaticano 969
Armarium LIV 1037
Biblioteca Apostolica Vaticana
Barb. Lat. 837
Borgh. 432, 891, 892, 893, 895, 897,
Cicognara 969
Ottob. lat. 89, 423-430
Vat. lat. 89, 355, 379, 813, 836, 883, 886, 890, 891, 892, 893, 894, 896, 897, 902, 903, 905, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924 925-932, 967, 968, 970, 986
Reg. lat. 355, 744
Ross. 66, 363, 371-376, 461-467
Urb. lat. 66, 379

COLLBATÓ
Fragment Rogent 73

COLMAR
Bibliothèque de la Ville
Manuscrits 379

COPENHAGUEN
Kongelige Bibliothek
Manuscrits 1039
Ny kgl. S 194-199, 379, 567
Thott 89, 379
Arnamagnaeanske Insstitut 967, 969

CRACÒVIA
Universitat Jagellonensis
Manuscrits 426

DARMSTADT
HB 354

DÚN MUIRE - KILLINEY
Manuscrits 89

EDINBURGH
Advocate Library 794

ÉPINAL
Bibliothèque de la Ville
Manuscrits 863

ESCALA DEI (vegeu SCALA DEI)

EL ESCORIAL
Biblioteca del Monasterio 15
Manuscrits 96, 97, 110, 122-127, 164-168, 169-172, 285, 330, 333, 494, 496-501, 512-516, 570, 573-577, 577-581, 587, 588, 589, 600-607, 744, 838-849, 874, 967, 968, 969, 975

ERFURT
Domarchiv 432

FLORÈNCIA
Biblioteca Laurenziana
Manuscrits 66, 330, 744, 836
Santa Croce 66
Biblioteca Riccardiana
Manuscrits 67, 89, 379

FRANKFURT AM MAIN
Praedic. 354

GDANSK
Biblioteca Pública
Mar. F. 89, 379

GIESSEN
Biblioteca de la Universitat 432

GINEBRA
Bibliothèque Publique et Universitaire
Manuscrits 627, 707-713
Antiga col·lecció Petau/Lullin 713

GIRONA
Arxiu de la Catedral 11
Manuscrits 89, 186-190, 783, 811, 814, 824, 825, 830, 972
Biblioteca Provincial
Sant Feliu de Guíxols 863
Biblioteca del Seminari
Incunables i impresos del XVI 1042-1043

GRENOBLE
Bibliothèque de la Ville
Manuscrits 836

GUADALUPE
Biblioteca de l'antic monestir 501

HALLE
Biblioteca de la Universitat
Stolb. Wernig. Za. 379

INNICHEN - SAN CANDIDO
Stiftsbibliothek 379

JERUSALEM
Institut de Manuscrits de la Universitat 1012
Antiga col·lecció Rotschild 1012

KÖLN/COLÒNIA
Stadtarchiv
Manuscrits 863

LAS PALMAS DE GRAN CANARIA
Seminario de Canarias
Manuscritos Torcaz 89

LIÓ
Bibliothèque Municipale 627, 680-684
Antiga biblioteca dels Agustins 572
Antiga biblioteca dels Franciscans 684
Antiga biblioteca del baró de Heiss 572

LISBOA
Biblioteca Nacional

Alcobaça 432

LLEIDA
Arxiu diocesà 968
Antiga biblioteca d'Antoni Agostí 967
Museu diiocesà 968

LLUÇANÈS
Manuscrit introbable 357

LONDRES
British Library
Royal 794
Ashburnam 66
Harleian 66, 379
Addit. 363, 388-392, 627, 676-680, 794, 856
Sloane 627, 714-717
Plec solt 958

LUBLECKJ
Biblioteca Pública
Manuscrits 403

LUCCA
Biblioteca Governativa
Manuscrits 355

MADRID
Biblioteca del Palacio Real 14, 212, 264-268, 461, 487, 587
Archivo Histórico Nacional
Antiga documentació de Poblet 1053
Biblioteca Nacional 10
Manuscrits 10, 44-48, 53-57, 57, 66, 70, 74, 105, 108-114, 114-118, 124, 140- 144, 156-164, 202, 212, 248-252, 276-281, 285, 344, 347-351, 363, 376-381, 468-472, 487, 488, 494, 501-505; 505-508, 508-512, 519-524, 537-541, 539, 541-546, 545, 546, 547-550, 549, 550-557, 570, 581-591, 583, 587, 591, 588, 589, 591-596, 596-600, 604 (bis), 608-614, 614-624, 654, 744, 781-785, 813, 819-821, 832-838, 836, 869, 955, 969, 971, 979, 980, 986
Reserva 966
Biblioteca del Noviciado de la Universidad Complutense 491-496
Biblioteca de la Real Academia Española 533,
Biblioteca de la Real Academia de la Historia 487, 583, 587, 588, 589, 970
Lligalls 972
Biblioteca Histórica Marqués de Valdecilla 379, 496
Biblioteca de la Casa de Alba 214, 533, 570, 591-596
Descalzas Reales 539, 563-566
Biblioteca Lázaro Galdiano 604, 606
Antiga biblioteca de Felipe V 379
Antiga biblioteca de la Universidad de Alcalá 496
Antiga biblioteca del Colegio Mayor de Alcalá 493
Antiga biblioteca del comte-duc d'Olivares 580-581, 849
Antiga biblioteca del marquès de Santillana 549, 785
Antiga biblioteca del comte de Benavente 576
Antiga biblioteca de Antonio Cánovas del Castillo 195, 199

MALINES
Bibliothèque de l'Évêché 740

MANRESA
Antiga biblioteca de Sant Domènec
Manuscrits 732

MARSELLA
Bibliothèque Publique
Manuscrits 751, 753

METZ
Bibliothèque Municipale
Manuscrits 892

MILÀ
Archivio di Stato
Sforzesco
Lligalls 1039
Biblioteca Ambrosiana 89, 140, 379, 381-385, 432, 748-753
Biblioteca Trivulziana 66

MONTPELLER
Bibliothèque de la Faculté de Médécine 379

MONTSERRAT 1053
Biblioteca del Monestir
Manuscrits 10, 124, 363, 397-405

MORELLA
Arxiu Arxiprestal 1031
Manuscrit perdut l'any 1936 1031

MOULINS
Antiga biblioteca dels ducs de Borbó 667
Antiga biblioteca de Joana de França, muller de Joan II, duc de Borbó 725

MUNIC
Bayerische Staatsbibliothek
Codices latini Monacenses 89, 363-367, 375, 379, 1016, 1017, 1018

NANCY
Bibliothèque Publique
Manuscrits 627, 702-707
Antiga col·lecció dels senyors de Croy 707
Antiga biblioteca del Terç Orde franciscà 707

NAPOLS
Biblioteca Nazionale
Manuscrits 66, 66-67, 379
Biblioteca dei Gerolamini
Manuscrits 67
Antiga biblioteca dels reis d'Aragó 422, 810-811

NOVA YORK
Columbia University
Manuscrits Plimpton 795

OLOT
Biblioteca Manuel Vayreda 974

OVIEDO
Biblioteca de la Universidad
Manuscrits 494, 516-519

OXFORD
Bodleian Library 1012
Bodl. 379
Canon. Misc. 66, 105
D'Orville 355
Hamilton 433
Laud. Misc. 379, 432
Merton College 432
Balliol College 403, 1037
Laud. 403
Saint Johns College 794

PÀDUA
Biblioteca Universitaria 379
Biblioteca Antoniana 432

PALAFRUGELL
Arxiu Municipal 1007

PALMA DE MALLORCA
Arxiu de la Catedral 212
Manuscrits 1040-1041
Arxiu Municipal
Fons Llabrés 1040-1041
Biblioteca Pública
Manuscrits 89, 212, 295-300, 379
Biblioteca de Sant Francesc
Manuscrits 784
Biblioteca March 212
Manuscrits 257-263
Causa Pia Lul·liana
Manuscrits 89
Societat Arqueològica Lul·liana 836
Antiga biblioteca del Col·legi de la Sapiència 784, 799
Antiga col·lecció de Gabriel Llull 799
Col·lecció d'Antoni i d'Àngel Aguiló 800

PAMPLONA
Biblioteca de la Catedral
Manuscritos 863

PARÍS
Bibliothèque Nationale 965, 983, 1031
lat. 66, 89, 355, 363, 379, 385-388, 402, 432, 457, 630-634, 740, 769, 836, 837, 857, 862, 869, 871, 872, 876, 1032, 1037
nouv. acq. lat. 836
fr. 624-630, 627, 630-634, 634-638, 638-641, 642-647, 647-651, 651-655, 655- 659, 659-662, 662-667, 718-725, 727, 794
Supplément Français 630, 659
esp. 33-43, 110, 178-181, 212, 268-272, 285, 337-341, 356, 471, 472-477, 744, 783, 785-789, 803-811, 805, 869, 1006
esp. et port. 14
Bibliothèque de l'Arsenal 432, 567-572, 627, 667-672, 672-676
Bibliothèque Sainte-Geneviève
Manuscrits 66

Bibliothèque Mazarine
Manuscrits 89, 432, 722, 725-729, 741
Antiga biblioteca de Sant Víctor 629-630
Antiga biblioteca del cardenal Mazzarino 272-276, 477
Antiga biblioteca de J. De Voisin i després de Colbert 789
Antiga biblioteca de Jehan Rapine, governador d'Auxerre 634
Antiga biblioteca d'Henri de Cambour, Duc de Coislin, bisbe de Metz 638, 655
Antiga biblioteca de Saint Germain des Près 638, 655
Antiga biblioteca de Lluís de Bruges, senyor de Gruthuyse 647
Antiga col·lecció Colbert 651
Antiga col·lecció de Gaucian Gillebetz, forner d'Estz 658-659
Antiga col·lecció d'Hippolyte de Béthune, marquès de Chabris 660, 662
Antiga biblioteca de Condé a París 667
Antiga col·lecció del senyor de Sartrielle, que donà els *Àngels* a Joan Salicet 672
Antiga col·lecció de Paul i d'Alexandre Patau 713
Dipòsits de llibres segrestats per la Revolució Francesa 667, 729
Antiga biblioteca ducal/reial de Blois i de Fontainebleau 811

PASSAU
Antiga biblioteca de la Catedral 367, 375

PENÍSCOLA
Antiga biblioteca papal 275, 1006, 1031, 1032

PERPINYÀ
Médiathèque de la Ville
Manuscrits 285

PESARO
Biblioteca Oliveriana 971

POBLET
Arxiu del monestir
Pergamins 1053-1054

POITIERS
Médiathèque François Mitterrand
Manuscrits 432, 751, 773-780
Antiga biblioteca de la catedral de Langres 780
Antiga biblioteca dels jesuïtes de Poitiers 779
Antiga biblioteca de Charles-Madelon de la Frézelière, bisbe de la Rochelle 779

PRAHA
Biblioteca de la Universitat 432
Biblioteca de la Catedral 740

PUIGCERDÀ
Antiga col·lecció del ciutadà honrat Cornet de Puigcerdà 789

RIBELLES
Antic arxiu del baró 933-950
Antic arxiu de la rectoria 937, 941

RODEZ
Bibliothèque Publique
Manuscrits 751, 765-773

ROMA
Biblioteca Corsiniana
Manuscrits 892, 893, 894, 896
Biblioteca Casanatense
Manuscrits 110, 135-140, 379, 487
Biblioteca del Collegio Capranica 375
Sant'Isidoro e San Patrizio
Manuscrits 89
Archivum Romanum Societatis Iesu 957
Antiga biblioteca Altemps 429

SALAMANCA
Biblioteca de la Universidad
Manuscrits 379, 445-461, 494, 524-530, 529, 558-562, 587, 1037
Antiga biblioteca del Col·legi de San Bartolomé 461
Antiga biblioteca dels jesuïtes de Salamanca 529, 562

SALINS
Bibliothèque Publique
Manuscrits 772

SANKT GALLEN
Stiftsbibliothek
Manuscrits 866

SANTANDER
Biblioteca Menéndez y Pelayo
Manuscrits 533, 583, 604

SANT CUGAT DEL VALLÈS
Arxiu Nacional de Catalunya 933, 937
Fons Ribelles 933-950
Còpia digital Ribelles 933-950
Biblioteca del Centre Borja
Manuscrits 24-29

SANTES CREUS
Antic arxiu del monestir 1053

SARAGOSSA
Archivo de la Catedral 110
Biblioteca de la Catedral 208, 412
Biblioteca del Seminario de San Carlos 967, 969
Antiga biblioteca de la cartoixa d'Aula Dei 849
Antiga biblioteca de Jerónimo Zurita 849

SCALA DEI
Antic Arxiu 1053

LA SEU D'URGELL
Arxiu de la Catedral 936, 937
Manuscrits 1051-1052
Cúria del Vicariat General 937, 943

SEVILLA
Archivo Medinaceli 212, 327-330

SIENA
Biblioteca Comunale
Manuscrits 355

SIMANCAS
Archivo General
Estado 969, 971

SUBIACO
Biblioteca dell'Abbazia 863

TARRAGONA
Arxiu Històric Arxidiocesà 744, 783, 815-819
Biblioteca Pública
Manuscrits 351-360, 471, 485, 486-491
Documentació de la parròquia de Vallmoll 818-819

TOLOSA DE LLENGUADOC
Bibliothèque d'Étude et du Patrimoine 363, 367-371, 795, 863
Institut d'Études Hispaniques 961
Antiga biblioteca del Col·legi de Foix 1031, 1032
Antiga biblioteca de la clerecia de Tolosa 371
Antiga biblioteca de la ciutat de Tolosa 371

TORÍ
Archivio di Stato 795
Biblioteca Nazionale Universitaria
Manuscrits 363, 379, 627, 695-702 (incendiat el 1904), 794
Varia 392-397

TORTOSA
Biblioteca de la Catedral 863

TOURS
Família Chauvet, possessora dels *Àngels* 676

TRASOBARES
Antic aarxiu del monestir 1053

TRIER/TRÈVERIS
Manuscrits Trev. 379, 741

TROYES
Bibliothèque de la Ville 432

UPPSALA
Biblioteca de la Universitat
Manuscrits 89, 432

VALÈNCIA
Arxiu del Regne de València 454
Reial Audiència 982
Arxiu de la Catedral
Manuscrits 212, 300-304, 363, 405-409, 413-418, 981, 1043
Biblioteca de la Catedral 14, 412
Biblioteca de la Universitat 212, 422, 964,
Manuscrits 235-239, 252-257, 285, 286-290, 418, 744, 958, 959, 975, 1027
Incunables 971
Convent de Predicadors 212, 290-295
Biblioteca del Col·legi del Patriarca 975
Fons Maians 976, 993
Antiga biblioteca de Porta Coeli 461

Antiga biblioteca de Sant Miquel dels Reis 422
Antiga biblioteca del comte de Cervelló 821

VALENCIENNES
Bibliothèque de la Ville 432

VALLADOLID
Archivo Histórico Provincial 957
Biblioteca de la Universidad
Manuscrits 494
Biblioteca de Santa Cruz
Manuscrits 530-536, 587

VALLDEMOSSA
Col·lecció Vïdua Bonsoms 798

VENÈCIA
Biblioteca Nazionale Marciana
lat. 66, 379, 837, 879, 1018

VERUELA
Antic arxiu del monestir 1053

VIC
Arxiu Municipal 67
Biblioteca Episcopal
Manuscrits 61-68, 70, 110, 208, 212, 244-248, 281-286 (285), 783, 794, 803, 980

VIENA/WIEN
Österreichische Nationalbibliothek 967

VILLAREJO DE FUENTES
Antigua biblioteca de los jesuítas 554

VILLENEUVE-LÈS-AVIGNON
Antiga biblioteca de la cartoixa Vallis Benedictionis 758

VITRY
Bibliothèque de la Ville 432

WOLFENBÜTTEL
Herzogliche Bibliothek
Gudianus lat. 66
Manuscrits 379

WROCLAU
Biblioteca Universitària
Manuscrits 354, 432

TAULA D'ANTROPÒNIMS I DE TÍTOLS ANÒNIMS

Abad, Camilo 418
Abamari de Llunell 1011
Abel 875
Abraham 111, 747, 861
Achard, Claude-François 753
Achimenis, François d' [= Eiximenis, Francesc] 624, 632, 634, 636, 639, 678, 710
Actes de Cort 328
Adam de Gènova 745
Adam 511, 732, 743, 788, 865, 875
Adan, v. Adam
Adaptació-traducció al català de les «Meditationes Passionis Christi» 333
Ademaro Alamanno 1023
Adeva, Martín 95
Adrià VI 494-495
Adriano, v. Adrià
Adserà Martorell, Josep 985
Aegidius Parisiensis 443
Àgata, santa 623
Agatha, v. Àgata
Agnès, santa 623
Agostí Albanell, Joan 969
Agostí i Albanell, Antoni 127, 168, 967, 980, 984-987, 1000-1001
Agosti, v. Agustí, sant
Agostín, v. Agustí
Agostino, v. Agustí, sant
Agrippa 93
Aguilar i Bores, Mª Josefa 600
Aguilar, Anton de 553-554
Aguiló i Fuster, Marià 11, 21, 72, 111, 357, 481, 539-540, 571, 792, 796, 798, 800, 874
Aguiló, Àngel 800
Aguiló, E. 314
Aguiló, Estanislau de K. 956
Aguosti, v. Agustí, sant
Agustí, sant 36, 95, 228, 247, 259, 260, 265, 284, 293, 302, 356, 372-373, 376, 439, 451, 463, 477, 482, 623, 713, 734-735, 740-741, 767, 824, 834, 838, 842, 848, 862, 867-868, 916, 919-921, 1015, 1024, 1032-1033
Agustí, pseudo 845, 846
Ahumada Batlle, Eulàlia d' 956, 990
Ailly, Pierre d' 351-352, 356,
Ainaud de Lasarte, J. 325-326
Aisiminez, Franciscus [= Eiximenis, Francesc] 630
Aladant, Denis 624, 629
Alasandra, v. Alexandre
Alaxandra, v. Alexandre
Alba, casa d' 591, 595-596
Alba, ducs d' 591
Albadalejo Mayordomo, T. 585
Albanès, abbé 757
Albanès, J. 910
Albert el Gran, sant [i pseudo] 351, 354, 357, 742
Albert Magne, v. Albert el Gran, sant
Albert, Pere 452
Albertí, editor 13
Albertí, Santiago 1049
Albicius, v. Unicow
Albret, ducat d' 24
Alcalá, Angel 994 995
Alcina Rovira, Juan F. 338, 877
Alcoberro, Agustí 973, 989
Alcorà 983, 1011
Aldemariis, Augustinus Tervisinus de 366
Alegre, Francesc 972-973
Alegre, n' 42
Alemany i Ferrer, Rafael 20, 216, 314-316, 994
Alemany, Joan 983
Alexandre 101, 103, 105, 824
Alexandre VIII 429
Alfeu 93
Alfons I de Catalunya-Aragó 1006
Alfons II de Catalunya-Aragó 909, 1029
Alfons III de Catalunya-Aragó 327, 1038
Alfons IV Trastámara 323, 454, 811, 841, 939, 989, 1030, 1038
Alfons Maria de Barcelona 311
Alfonso X el Sabio 585, 797
Alfonso, v. Alfons
Alibert, Joan 246-247
Alifonso, v. Ildefonso de Toledo, san
Alifonsus, v. Alfons IV Trastámara
Allard, D. 989
Allegationes super facto recursus 455
Allegra, Giovanni 797

Alleux, Jean des 898
Almaric, vescomte de Narbona 885, 905
Almiñana i Vallès, Josep 959, 993, 996
Almirall, J. 815
Almudèver, Onofre 978
Alonso Asenjo, Julio 987
Alonso Cortés, Mª Nieves 532, 533-535
Alonso de Jaén 982
Alonso V de Portugal 487
Alòs-Moner, Ramon 215, 916
Alpartil[s], Martí d' 199
Alpheus, v. Alfeu
Altaemps, Giovanni Angelo 425, 429
Altemps, Angelus ab, v. Altaemps, Giovanni Angelo
Altés i Aguiló, F. X. 199, 813
Altisiodorensis, Honorius, v. Auxerre, Honori d'
Alturo Perucho, Jesús 53, 60, 176, 795
Álvar, Carlos 266, 544, 585
Álvarez de Toledo, Fernando 1030
Amador de los Ríos, José 588, 590
Amalric, Pierre 758
Amanç, sant 623
Amando, san, v. Amanç, sant
Amanieu II d'Armagnac 907-908
Amann, E. 878
Amargier, Pierre 900
Ambrós, sant 463, 767, 859, 878
Ambrosius, v. Ambrós
Amer, Miquel Victorià 135, 792
Amerigo di Piacenza 913
Amiens, Fr. (= Eximenis, Francesc) 714-715
Amonestaments de sant Anselm 124
Amorós i Gonell, Francesc 994
Amorós, Carles 72, 784, 806, 977
Amorós, Miquel 739
Ana, v. Anna
Anastasi, sant 623
Anastàsia, santa 622
Anastasio, san, v. Anastasi
Anaya, Diego de 459-461
Ancelm, v. Anselm
Ancelus, v. Anselm
Andegavia, v. Anjou
Andrés Escapa, Pablo 528, 561
Andrés, Gregorio de 159, 161, 344, 349
Andrés, sant, v. Andreu, sant
Andreu de Sant Víctor 905
Andreu el Capellà 450
Andreu, sant 564, 601, 668
Anjou, Carles d', comte de Chartres 776
Anjou, duc de 23
Anjou, Renat d' 712-713,
Anna, santa 304, 546
Annuario Pontificio 1038
Anònim 987
Anselm de Lucca 968
Anselm, sant 124, 411, 464, 610, 731-733, 854, 864, 873
Anselme, P. 723
Anselmi Meditatio 864
Anselmo, san, v. Anselm, sant
Anselmus, v. Anselm
Antequera, Ferran d', v. Ferran I
Antíoc 160
Antiochus, v. Antíoc
Antipas [Herodes] 93,
Antist, Vicent Justinià 975-976, 987
Antolín, Guillermo 736, 848-849
Antolínez de Burgos, Juan 268
Antoni de Pàdua, sant 902
Antoni, Bartomeu 138-139
Antoni, sant 623, 855
Antonii, Bartholomeus, v. Antoni, Bartomeu
Antonio, Nicolás 267, 381, 408, 426, 450, 454, 504-505
Antonio, san, v. Antoni, sant
Antonius, Nicolaus, v. Antonio, Nicolás
Antun, Pèire d' 906
Anyés, Joan Bta. 960-961, 980, 987-988
Apocalipsi 908
Aquin, Thomas d', v. Aquino, Tomàs d'
Aquino, Tomàs d' 111, 463-464, 624, 746-747, 871-872, 988, 1021, 1033
Aragó, Jaume de, cardenal 1008
Aragó, Pere de, fra 1008, 1038
Aragó, Pere, infant d' 311
Aragó, rei d' 894
Aramon i Serra, Ramon 337-338, 784, 807, 847
Arborea, família 1038
Arce de Herrera, Juan 140
Arceo, v. Arce
Arcos, Juan de 966
Areçio, v. Arezzo
Arezzo, Leonardo de 588
Argelati, Filippo 257
Argelich Joan 948-950; Tecla, muller 949
Argilagués, Francesc 978
Aribau 494
Aristoteles, v. Aristòtil

Aristòtil 101, 103-105, 742, 915, 1009-1010, 1019, 1021-1022, 1024, 1041, 1043
Arixafeta, Pere Joan 340
Armagnac, Bernat d' 23
Armagnac, Caterina de 723
Armagnac, comtes d' 724
Armagnac, Isabel d' 23
Armagnac, Jacques d' 19, 23-24, 724-725
Armagnac, Jacques d', fill 24
Armagnac, Jean d' 23
Armagnac, Joan, IV comte d' 23
Armandus 464
Armangoli, Anthonius 817
Armanyac, Mata d' 23
Armengol Valenzuela, Pedro 330, 333-335, 744
Armengol, Francisco 940
Armengol, Joan 85
Armero de la Cuesta, Juan 554
Arnau II de Pouzols 906
Arodes, v. Herodes
Arró i Guitart, Rafael 945
Ars brevis ad faciendum sermones secundum formam sillogisticam 426
Arseni, abat 522
Arsenio, abad, v. Arseni, abat
Art de ben morir 71, 77-78, 95, 827-828, 874
Artés, Pere d' 116, 123, 138, 142-143, 146, 150, 152, 154, 158, 166, 170, 178, 184-185, 188, 201-202, 204, 211, 223-224, 233, 237, 242, 246, 250, 254-255, 260, 266-267, 270, 284, 293, 302, 480, 539, 552, 560, 570, 598, 644, 649, 653, 657, 665, 670, 674, 682, 687, 692, 698, 704, 708, 721-722, 727, 751, 755, 762
Artés, Petrus de, v. Artés, Pere d'
Arthaud, F. 368
Artois, Pierre d' 721
Ascalonita 93
Aschbach, Joseph von 442
Asiminez, Franciscus [= Eiximenis, Francesc] 630
Asín Palacios, M. 314
Assemblees de Pau i Treva 1051
Assolant 778
Assumpció de la verge Maria 336
Astorga, marqués d', v. Osorio, Alonso
Atalia 322
Ateca, Martín de 924
Athes, v. Artés
Aubert, Hyppolite 710, 712
Aubigny, Ranaud d' 899
Auella, v. Avella
Augsburg, David d' 856
Augusti, v. Agustí, sant
Augustinus, v. Agustí, sant
Aurelius Augustinus, v. Agustí, sant
Aurell i Cardona, Martí 310, 913, 920
Àustria, arxiduc Albert d' 706
Àustria, don Joan d' 340
Àustria, Jordi d' 961
Autun, Honori d' 731-733
Auvergne, Bernard d' 898
Auvergne, Pierre d' 886, 921
Auvray, L. 636, 654
Auxerre, bisbe d' 931
Auxerre, Honori d' 197
Avella, misser 303
Avenoza, Gemma 9, 11-12, 90, 294, 518
Avinyó, Joan 89, 739
Avril, François 271, 475, 710
Aycelin, Gilles 885, 905
Ayerbe-Chaux, Reinaldo 584, 586
Ayscough, S. 716
Azamar, Pere 983
Aznar, Pedro de 560
Azriel de Girona 1010

Baader, Horts 993
Babra, Salvador 121, 235, 276, 485
Badia i Margarit, Antoni 20, 110, 216, 977, 991
Badia, Lola 140, 337, 739, 960, 993
Badia, Pere 977, 988
Balaguer, Vïctor 1049
Balari i Jovany, Josep 808
Baldwin, Spurgeon 216,
Balion, Gaufridus 735
Balmes, Jaume 15, 471
Bals, Pere 251,
Baluze, Étienne 899, 911
Bandtkie, J. S. 435
Banyols, Pere de 900
Bar, Violant de 454
Baraut, Cebrià 957, 988
Bàrbara, santa 870
Barberà, Joan 408, 418
Barberius 257
Barbor, Michel 315
Bardaxí, Josep 940
Barnabé, v. Bernabé

Barnay, Sylvie 310
Barnils, Pere 978, 999
Barone, C. 898
Barrientos, Lope de 553-554
Barthès, H. 905-906
Bartholomaeus Pisanus 875
Bartholomeus, frater, v. Clantier, Barthélemy
Bartina, Sebastián 76, 215, 344, 412, 427
Bartocci, Andrea 1052
Bartolameua 339
Bartolomeus, v. Bartomeu
Bartomeu de Sant Llorenç del Munt 1050
Bartomeu, copista 155-156
Bartomeu, Francí 42, 842
Basaleres, Felicià 340
Bascones, fra Joseph de 521, 523-524
Basevon, Robert de 440
Basile, v. Basili
Basilea, Fadrique de 10, 539
Basili, sant 623, 720
Basilio, v. Basili
Bastardas i Parera, Carme 90,
Bastardas i Parera, Joan 90, 412, 794, 978
Baster, Pere 340
Bastero, Antoni de 1043
Bataller Català, Alexandre 813-814
Batiouchkof, Th. 338
Batista i Roca, J. 11, 105
Batlle i Prats, Lluís 190
Batllori i Munné, Miquel 310, 393-394, 396-397, 700, 794-796, 883, 956, 990
Baucells i Reig, Josep 147, 221, 223, 228, 402, 869, 1025-1026, 1037
Baviera, Adalberto de 1046-1048
Bayerri, Enric 980
Bazachius 257
Beaucourt 777
Beaujouan, Guy 460-461
Beaumont-Maillet 902
Beauvais, Vincent de 463, 725
Beccadelli, Antonio 989
Beceiro Pita, Isabel 575-576
Beda 100, 324, 769, 879
Bedford, duc de 713
Beer, Rudolf 499, 791
Beier, Robert 315
Bellestar, Dimes 344
Bellovacensis, v. Beauvais, Vincent de
Beltran, J. 964
Beltrán, V. 12
Benamejí, marqués de 505
Benaula, Francesc 48
Benaula, Franciscus, v. Benaula, Francesc
Benavente, comtes de 575-576
Benavente, família 519, 577
Bencini, Francesco Domenico 699-700
Benedictus, v. Benet
Benejam, Pere 53
Benet XI papa 889-891, 896, 910, 922
Benet XII papa 906
Benet XIII 117, 121, 199, 275, 412, 415, 447, 456, 460, 765, 1008, 1031-1033, 1035-1038, 1047
Benet XIV 1023-1024
Benet XIV cismàtic 1038
Benet, sant 97, 463, 624, 769
Benhamamouche, Fatma 1020
Benito, san, v. Benet, sant
Berenguer, bisbe de Taraçona, v. Ribalta, Berenguer de
Berg Sobré, Judith 216
Bergamo, Anselmo da 887
Bernabé 314
Bernad, v. Comella, Bernat
Bernal Palacios, Arturo 985-986
Bernaldo, sant, v. Bernat, sant
Bernard, Gui 780
Bernardus, v. Bernat, sant
Bernardus, v. Rousergue, Bernard de
Bernat, Joan 21
Bernat, pseudo 400-401, 533, 542
Bernat, sant 356, 401-402, 405, 440, 464, 533, 545, 731, 733, 765, 768-769, 864, 866-867
Berndt, B. 905
Bernuy y Mendoza, José de 505
Berryer, Martin 777
Berry, duc de 713
Berry, Joan de 23
Bersuire, Pierre 549
Berta, Franciscus 699
Bertini, G. M. 95
Bertoletti Colombo, Anna M. 986
Bertram, Martin 1052
Bertran i Eixarc, Jaume 975
Bertran i Eixarc, Lluís. s. 956, 975, 988, 991, 1000-1001
Bertran, Andreu 863
Bertrand, Pierre 456-457
Bertrandi, v. Bertrand
Bertrando, v. Mont-rodon, Bertran de
Berwick, ducs de 591
Béthune, Hyppolite de 662
Béthune, Philippe, comte de 659-660

Betí i Bonfill, Manuel 1031
Beuter, Pere Antoni 978, 1043
Bíblia 889, 905, 908, 921, 988
Biblioteca Valenciana Digital (BIVALDI) 959, 961, 999
Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives 999
Biglieri, Aníbal 585
Bignami-Odier, Jeanne 310-311, 713
Bihl, M. 852
Bilbeny, Jordi 999
Bilotta, M. A. 894
Binario de virtudes 589
Bini, Iulianus 433
Bisignano, príncep de, v. Sanseverino, Girolamo
Blai, sant 619, 623
Blancas y Tomás, Jerónimo de 136,
Blanch i Nunó, Joan Bta. 942-944, 949
Blas, v. Blai
Blasco Ferrer, Eduard 983, 995
Blasco, Petrus 841
Blasco, Vicent 236, 239
Blasco, Vincentius 964
Blasius, v. Blai
Blecua Perdices, Alberto 584
Blecua Teijeiro, Juan Manuel 585, 587
Blonia, v. Polònia
Bloomfield, M.-W. 866, 872
Blumenthal, Uta-Renate 1052
Boca de Oro, Johan, sanct, v. Crisòstom, Joan, sant
Boccaccio, v. Boccaci
Boccaci 712, 798
Boeci 535, 1015
Boeçio, v. Boeci
Boer, Josephine de 394
Boespflug, T. 909-911
Bofagós, Miquel 64
Bofarull i Cendra, Jaume 358
Bofarull i Sans, Francisco de A. 12, 26, 63, 146, 151, 283, 387
Bofarull, Josep de 933
Bofarull, Manuel de 326, 801
Bofarull, Pròsper de 784, 805-807
Boguthe, Stephanus Michael de 431
Bohigas i Balaguer, Pere 12, 15, 36, 105, 130, 148, 185-186, 190, 271, 298, 300, 310-313, 317, 391, 466, 487, 494, 795, 797, 805, 807, 812, 824, 857, 1006
Boïl, Bernat 957, 988
Boïl, Guillem Ramon, bisbe de Girona 117
Bois-Ménart, v. Rouault
Boismenart de Gamaches, Joachim, v. Rouault
Boisot, J. B. 685-687, 689
Bonastruc de Porta (Nahmànides) 1009
Bonauentura, v. Bonaventura
Bonaventura, pseudo 333, 440, 464-465, 856, 858
Bonaventura, sant 111, 461, 464, 838, 847, 856-857, 865, 867, 874, 974, 1024
Bonaventure, v. Bonaventura, sant
Bonauentura, v. Bonaventura
Bonelli, B. 874
Boneventura, v. Bonaventura
Bonifaci VIII 450, 883, 885-890, 894, 898-899, 904, 907-912, 914, 920, 1038
Bonifaci IX 877
Bonifacius, v. Bonifaci
Bonilla Sanmartín, A. 590, 964, 999
Bonllavi, Joan 978
Bonnard, F. 903
Bonner, A. 380
Bonneval, Gui de 906
Bonsenyor, Jehuda v. Jafudà Bonsenyor
Bonsoms i Sicart, Isidre 85-86, 90, 111,
Bonsoms, Bernat 448
Boone, W. 389
Boorjstrom, Rachel 797
Borbó, conestable de 24
Borbó, ducat de 24
Borbó, ducs de 24, 667, 722
Borbó, Elionor de 23
Borbó, Joan II, duc de 723-724
Borbó, Joana de, duquessa de, v. Joana, infanta de França
Bordoy-Torrents, Pere M. 784
Borgnet, A. 742
Borgonya, bastard de 23
Borgonya, duc[s] de 665-666, 713
Borgonya, Felip el Bo de 23
Borgonya, Joana de 457
Borja, Alfons de 366
Borja, família 956
Borja, Francesc de, s. 957, 981, 988
Borja, Joan de 964, 988
Borja i de Castro, Joan de 981
Born, R. 706
Bornat, Claudi 977-978
Borràs i Mestres 72
Borrell, Jaume 974
Borromeo, cardenal Federico 140, 753

Borromeo, Carlo, s. 988
Boscà, Joan 978
Bosch, Bartomeu 129
Bosch, Caterina 129
Bosquet, Bernat 938
Botel, Henrique 823
Bouillon 783
Bourbon 15
Bourbon, Carlos de 24, 667
Bourbon-Condé 662-663
Bourligueux, J. 584
Bover i Font, August 21, 61, 73, 798, 973, 992, 999
Braye, Guillem de 778
Bretanya, Pere de 776
Breve resumen de los títulos... de presentar... la retorría de Ribelles 934, 942
Brevedan, G. R. de 584
Bribiescas, Hernando de 501
Brichfeus, Pere 1050
Brill, E. J. 594, 716
Briquet, Ch.-M. 12, 17, 31, 35, 45, 50, 55, 63, 69, 75, 80, 92, 109, 116, 119, 123, 127, 132, 137, 142, 146, 150, 154, 158, 164, 166, 169-170, 173, 184, 188, 192, 196, 201, 203, 210, 214, 222, 227, 232, 237, 240, 245, 250, 254, 259, 265, 270, 274, 279, 283-284, 288, 292, 297, 302, 305, 319, 332, 348, 353-354, 361-362, 378, 381, 387, 394, 399, 424, 432, 437, 446, 469, 473, 478-479, 487, 498, 503, 507, 510, 513, 527, 531, 538, 543, 548, 552, 556, 560, 564, 569, 578-579, 582-583, 593, 598, 603, 609, 615, 617, 656, 659, 661, 668, 670, 673, 682, 687, 692, 731, 754-755, 760, 767, 774-775, 782, 786, 793, 803-804, 812, 816, 819-820, 822-823, 826-827, 840, 851-852
Briscoe, Marianne G. 427
Britannia, v. Bretanya
Broussillon, Bertrand de 712
Brown, Eduard 311
Bruges, Louis de 23, 647
Bruguera, Jordi 215, 344,
Bruguera, Mateu 1049
Bruixjosa, v. Bruixosa
Bruixosa, J. 229
Brunel, Clovis 338
Brunet 627,
Brunet, Bonanat 129
Brunet, J.-Ch. 12
Brunet, Joseph 813
Brunier, I. 642
Brusi, Antoni 808
Brys, J. 876
Bues, Josianus 339
Bulbena i Tosell, Antoni 72, 798
Bunyol, comtes de 456
Buonocore, Marcus 970, 986
Burdach, Konrad 98
Burgoyne, Jonathan 587
Burgundi de Pisa 744
Burgundio, v. Burgundi
Burke, James F. 585
Bussel Thompson, Billy 604
Bussesse 658

Caballero Infante i Zuazo, F. de 800
Caballero, P. A. 585
Cabeza Sánchez Albornoz, María Cruz 421
Cabezuelo Pliego, José Vicente 450, 454
Cabrera Petit, Rafael 963, 998
Cabrières, família 906
Cachini, Sebastianus 138
Cadastre 941
Cadeual, Andreu 340
Caesar 249
Çagrau, Miquel 32, 33
Cahner, Max 955-957, 987, 989-990
Caïm 875
Calàbria, duc de 1043
Caldenteny, Miquel 794, 796
Caldera, Ermanno 584
Calendari incomplet del 1 de març al 31 de desembre 833
Calendari pasqual 47
Calero Calero, Francisco 964-965, 999
Calistus, v. Calixte
Calixte III 367
Callaey, F. 852
Calu[ç][x], Joannes 200
Calveras, J. 471, 576, 611-612, 614
Calvet, Agustí 314,
Calvet, Gerald 759
Camacho, Isabel 998
Camaeracensis, card., v. Ailly, Pierre d'
Cambout de Coislin, Henri-Charles du 638, 654-655
Cambrer papal 887, 896-897, 912
Campana, Valentí 62
Campo del Pozo, Fernando 447, 451
Camporrells i Montserrat, Gertrudis de 940
Camps, Berenguer des 459

Camps, Francesc 80
Canals, Antoni 285-286, 480-481
Cançoner de Maians 959
Cançoner del marquès de Barberà 960
Çanou, Bartholomaeus 200
Cánovas del Castillo, Antonio 195, 199
Cantarino, V. 584-585
Cantavella, Rosanna 450, 996
Cantilena a la santa faç 125
Çapata, Ilvira 557
Capdevila Folguera, Joan 968, 987
Capdevila, Arnau de 808
Caperon, R. 713
Capítols de Cort 327, 328
Capítols sobre el fet que els homes de Puçol no són vasalls del rei 452
Caplan, Harry 427, 433-434
Capranica, Angelus de 367, 376
Capranica, casa 367
Capranica, Dominicus 437
Carbó 351
Carbó, Joseph 127-128
Carbonell i Manils, Joan 985-987
Carbonell, Arnau 163
Carbonell, Francesc 972
Carbonell, Joan 459
Carbonell, Jordi 111, 959
Carbonell, Pere Miquel 111, 326, 956, 970, 973, 978-979, 989, 1027
Cárcel Ortí, Vicent 909
Cardona, casa de 53
Cardona, duc de, v. Ramon Folch de Cardona
Cardona, fra Marc de 52-53
Cardona, fray Marcos de, v. Cardona, fra Marc de
Cardona, Joana de 53
Cardona, Lluís de 938
Cardona, Pere de 978
Cardonensis, frater Marcus, v. Cardona, Marc de
Cardoner Planas, J. 807
Caresmar, Jaume 146-147, 221, 223-224, 227-229
Carlemany 436, 710, 769, 1006
Carles Albert, v. Carolo Alberto
Carles d'Àustria, arxiduc 1046
Carles de Viana 1039
Carles I emperador 52, 685, 958; Isabel de Portugal, muller 958
Carles II d'Anjou 902, 910
Carles II d'Habsburg 1046-1047
Carles III 53, 268, 530
Carles IV 445
Carles VIII 811
Carles X 472
Carles, arxiduc d'Àustria 29
Carles, v. també Charles
Carlos, v. Carles
Carmona, P. 495
Carolo Alberto, rei de Savoia 392, 397
Carolus, v. Charles
Carratalà Garcia, Ernest 797
Carreras i Artau, Joaquim 883, 896, 902, 905, 917
Carreras i Candi, Francesc 1013
Carrier, Jean 1032
Carrión, Joan 524
Carròs Pardo de la Casta, Francesc 973, 989
Cartagena, Alonso de 581, 587-589, 796
Carthagena, v. Cartagena
Cartoixà, lo 79, 81
Cartoxà, v. Cartoixà, lo
Cartuixà, lo, v. Cartoixà, lo
Cartularium Universitatis Studiorum Montispesulani 906
Casademunt, Francesc 327
Casadeual, Andreu 339
Casale, Ubertino da 216, 576, 852
Casanova, Emili 72, 76
Casanovas, Ignasi 320
Casanovas, Maurici 940
Casas, Bartolomé de las 954, 1000
Casaus, Bartomeu = Casas, Bartolomé de las
Casel, Otto 1044
Casella, Mario 823
Cassany, Anton 940
Cassià, Joan 783, 866-867
Cassiodor 247
Castan, Auguste 688
Castanyeda 96
Castellà d'Amposta 957
Castellar, Joan 937
Castelló, Francesc 451
Castellví, Francesc de 1049, 1051
Castelnau, Pèire de 1004
Castilionis, v. Castelló
Castilla, Juan de 600
Castillo, Hernando de 973
Castre Ambrós, Raimon de 400
Castre Pinós de So i d'Aragó-Gurrea, Gaspar Galceran de 161, 164, 351
Castro y Calvo, José María 587

Castro, Adolfo de 314, 792
Castro, família 519
Castro, Javier de 990
Castro, Manuel de 12, 110, 117, 159, 251, 280, 349, 378, 471, 504, 511, 539, 543, 549, 599, 618, 820, 837
Català i Roca, Pere 933
Catalá Sanz, Jorge Antonio 990
Català, Andreu 847
Català, Pere 459
Catalán, Diego 1006
Catalani, Andreas, v. Català, Andreu
Cátedra García, Pedro M. 518-519, 534
Caterina, santa 33, 73, 747, 855
Cathalan, Francisco Joseph 943
Cató 112, 807
Çaual, v. Savall
Caucci von Saucken, Paolo G. 795
Caxton, William 795-796,
Caym, v. Caïm
Ceballos-Escalera i Gila, Alfonso de 706
Cebrià de Cartago, s. 1032
Cebrià 727, 767
Çegrau, Miquel, v. Çagrau, Miquel
Centelles, Jordi 989-989
Cera, v. Era, ça
Cercapou 81-82
Cerdà, Miquel 739
Ceresi, Maddalena 139
Ceruti 384, 751
Cervelló, comte de 819
Cervellón, v. Cervelló
Cesari 748
Cesarius, v, Cesari
Cessulis, Jaume de 813
Cetino, Luis A. 554
Chabàs, Roc 905
Chabham, Tomàs de 442
Chabris, marquès de, v. Béthune, Hyppolite de
Chadwick, H. 879
Champion, Honoré 706
Champion, Pierre 706
Chanray, soeur Clemence 650
Charland, T. M. 427
Charlemagne, v. Carlemany
Charles de Valois, rei de França 665
Charles V, v. Carles I (V)
Charles VI, rei de França 706, 713, 774-776
Charles VII, rei de França 369-370, 723
Charles VIII, rei de França 811
Charlo Brea, Luis 986-987
Chastel de la Howardries-Neuvireuil, P. A. du 693
Châtelain 751
Chaues, v. Chaves
Chauuet, v. Chauvet
Chauvet, família 675-676
Chauvet, Guillaume 675
Chauvet, Marie 675
Chauvet, René 675
Chaves 557
Chevalier, Ulysse 161, 403, 836, 871, 910
Chevrolet, Claudien 1032
Chiner Gimeno, Jaume 971, 999
Chiswell, R. 311
Christo, v. Christus i Cristo
Christus vincit 1041
Christus 64, 76, 89, 93, 155, 197, 211, 216-217, 225-228, 233, 235, 238, 242, 246, 249, 251, 254-255, 257, 261, 263, 271, 282, 292, 294, 297, 304, 312, 323-325, 333-334, 363, 366, 369-370, 375, 378, 383, 390, 395, 399, 407, 411-413, 416, 420, 425-426, 434, 443, 447, 450, 456, 464-465, 484, 495, 522, 528, 532, 553, 555, 576, 595, 597, 603, 606, 611, 687, 718, 720-724, 727, 731-732, 739, 746-747, 771, 783, 787, 834, 836, 841-843, 846, 848, 852, 854, 858, 861, 863, 865-871
Chronicon quinque annotationum 198
Chrysostomus, v. Crisòstom, sant Joan
Chumillas, P. P. 585
Churchill, W. A. 659, 673
Cifuentes i Matamala, Lluís 954, 982, 999
Cingolani, Stefano M. 959, 1000
Cir, sant 623
Ciril, beat 97-98
Çiro, v. Cir
Cisma d'Occident 1023, 1032-1033, 1035, 1054
Cisneros, v. Jiménez de Cisneros
Clantier, Barthélemy 740-741
Clara i Resplandis, Josep 977, 1000
Clara, Antic 340
Clareno, Angelo 915
Claret 13
Clarí, Jeroni 976, 989
Claudius Taurinensis 855
Clausell Nácher, Carme 9, 11, 21, 494-495, 525
Claveria, C. 796

Clemencín, Diego 500, 540, 545
Clément 660
Clementinae 910
Climent IV 906, 1007
Climent V 890-891, 894, 896-897, 908, 910
Climent VII 938, 1032-1033, 1036
Climent VIII 276, 1031, 1038
Climent, Eliseu 795
Closa Farrés, J. 112
Clua, Bartomeu 958, 989
Cluny, Bernat 96
Cobos Fajardo, Antoni 983, 990
Codina i Formosa, J. B. 105-106
Codony, Antoni del 68, 73
Codony, Antoni 234
Coello Mesa, Antonia María 587
Colbert 43, 272, 651, 789
Colinet, Joan 251,
Coll i Alentorn, Miquel 110, 1006
Coll, J. M. 481
Collado, J. del 738
Collectio Ophtalmologica Veterum Auctorum 908
Collell Costa, Alberto 736
Collell, Jaume 980, 1001
Colo, Stanislaus de 431
Colom, Cristòfor 954, 1039
Colomer i Pons, Eusebi 1021
Colón, Germà 216, 315, 384, 584, 796, 834, 857, 862-863, 976-977, 990, 992, 1000
Colonna, Ascanio 430
Coluceium de saeculo et religione 380
Col·lecció Francesc Monsalvatge 1042
Com per prechs de la verge Maria Jhesu christ romàs lo dimarts a vespre e lo dimecres sant tot lo die e parlaren de la passió 333
Comalada, Miquel 973
Comas, Antoni 21, 73
Combelles, Bonaventura 943
Combes, A. 741
Comelas, Antoni 339
Comella, Bernat 246-247
Comella, vídua 246-247
Commemoracions de Pere Albert 1051
Compagna, Anna Maria 316
Company, C. 586
Compendiosus tractatus de arte praedicandi 428
Compromís de Casp 1008, 1031, 1049
Comte de Prades 957
Comte, Francesc 980, 989
Conca, Maria 315, 316,
Concha, Inés de la 557
Concha, Juana, de la 577
Concheff, B. Jorgensen 12, 358
Conchis, Arnaldus de 447
Concili de Constança 1033
Concili de Perpinyà 1036-1037
Concili Vaticà II 1022
Condé 16, 19, 24, 662, 666,
Conde, José Antonio 115
Condé, Pierre de 898
Confessionale 444
Confessions e iustificacions molts sanctes... 1040
Conforti, Patrizia 1032
Congregació Monàstica Cistercenca 1053
Conseil, Hervé 370-371
Conseller en cap de la ciutat de Barcelona 957
Consideracions sobre la Passió 863
Conservationi puritatis catholicae fidei 1023
Constantí, emperdaor 745
Constantinus, v. Constantí
Constitució apostòlica contra los bandolers 969-970
Constitucions de Catalunya 327, 328, 1049
Consueta de la Seu de València 1043-1046
Contreras, Luisa de 600
Copinger 12, 72, 111, 571, 627
Copons, Guillem de 72
Corcoll i Llobet, Antoni 798
Corell, Josep 964
Cormellas, Sebastià de 736
Corminas, J. 481
Cornagliotti, Anna 795, 823
Cornet i March, Narcisa 26, 29
Cornet 789
Coromines, Joan 20-21, 61, 73
Coronel Ramos, Marco Antonio 965, 999-1000
Coronel, M. 964
Correa, Gustavo 584
Correspondència entre les quatre virtuts cardinals i les tres teologals amb els set sagraments 858
Cort, cardenal Guillem de 309
Cortei, Jaume 978
Cortès i Miguella, Enric 1009-1012
Cosenza, Telesphorus de 310
Coste, Claude-Louis 684, 687
Coste, Jean 885, 911
Couderc, C. 627, 772
Courtenay 902
Cranevelt, Franciscus 962, 965, 989

Crapelet 24
Crawford, M. H. 986
Crepoll, Joan 277
Crepolli, Johannes, v. Crepoll, Joan
Crespo, Ginés 303-304, 408
Crisòstom, Joan, sant 372-373, 606, 619, 853-854, 859, 867, 879
Crisostomus, v. Crisòstom
Crispí, sant 520
Crispín, v. Crispí
Crist, v. Christus
Cristina, reina de Suècia 713
Cristina, santa 610-611,
Cristo 209, 213, 240, 264, 269, 276-277, 513, 570, 578, 581, 595, 598, 612
Cristòfol, Miquel 161-162
Cristòfol, plebà de Leibitz i de St. Geoergenberg 445
Croock, Hubertus de 997
Croy, Antoine de 705
Croy, Charles-Alexandre de 706
Croy, família 705-707
Croy, Jean de 706
Csontoni, J. 439
Cuenca, L. A. 797
Cuenca, Miguel de 542, 544-546
Cuento del siervo y las hierbas buenas y malas 590
Cugnières, Pierre de 457
Cuyneer, Bernat 939
Cuyse, Anne de 634
Cyprianus, v. Cebrià
Cyril, v. Ciril

D'Onofrio, G. 900, 903
Dalmases, Pau Ignasi de 48, 53, 149, 152, 209, 213, 215, 219, 361, 364, 413, 850, 880
Dalmases, v. Dalmases, Pau Ignasi de
Dalmau, Francí 162
Dalmau, Pere 450
Dalpran, v. Dalprao
Dalprao, Alphonsus 433
Damas, sant 622
Damascè, Joan 744-745, 752, 762
Damascenus, Iohannes, v. Damascè, Joan
Dámaso, v. Damas
Daniel 703
Daniel 905, 915
Daniel de Molins de Rei 337
Dankó, Josephus 438
Darmstadt, príncep de 1047-1048
Dartes, Pere, v. Artés, Pere d'
Dasser, Joan 277
Dasserius, Johannes, v. Dasser, Joan
Daualos, Michael, v. Dávalos
Dauid, Jean 662
Dauid, v. David
Dávalos, Miquel 731
David 225, 326, 532, 534, 732, 834, 868, 876-877
Davis, Charles T. 852
De Benedetto, Alfonsina 316
De caritate 462
De cogitacione 859
De confessione facta sine contritione 859
De contritione 462
De generali doctrina omnium tabularum 197
De Graaf 659
De iustificatione impii 872
De Landtsheer, J. 998
De los doce frutos de los escogidos que figuran en el penúltimo capítulo del Apocalipsis 534
De luna, stellis et astronomia 197
De moribus clericorum 441
De paciencia 462
De peccatis mortalibus et venialibus 873
De quadruplici statu hominis 864
De recitatione horarum, de observatione silentii, de custodia lingue, de impedimentis sacrae communinis, de pollucione, de jejunio, de penitentia, de contritione, de peccatis, de ministro confessionis, de presidentibus, de confessione, de absolucione, de excommunicatione, de irregularitate 817
De Schepper 961-962
De somniis 197
De Stefano, Luciana 583
De Trinitatis beatissime mysterio et de personalibus et essentialibus 411
De triplici statu mundi 1032-1033, 1043
De vera amicitia 867
De vita et actibus sancti Hieronymi 770
Deburu 684
Deça, Didacus de 737
Decret de Nova Planta 1049
Decretum 1033, 1035
Definicions dels pecats contra l'Esperit Sant 67
Degiovanni, Fernando 586
Dekkers, E. 879
Delaizé 662
Delandine, Ant.-Fr. 680, 683
Delbrugge, Laura 991
Delgado, Elena 565

Délicieux, Bernard 902
Delisle, Léopold 19, 23, 638, 641, 647, 660, 712, 722, 724, 811
Delme/dècima 941
Dels inconvenients que s'han de seguir 312-313
Denifle, Heinrich 736, 898
Denis, v. Dionís
Descatllar, Jacint 945-946
Desclot, Bernat 1006
Descós, Arnau 983
Despertar s'à l'àguila 982
Despont, Ramon 909-910, 918, 930
Despuig, Cristòfor 980-981, 990, 1001
Despy-Meyer, A. 693
Desvernay, Félix 680, 683-684
Devic, Claude 764, 899, 902, 905
Devoto, Daniel 584
Deyermond, Alan 584, 586, 796
Diaeta salutis 841
Diago, Francisco 736
Diálogo de doctrina cristiana 965
Díaz de Bustamante, fra Joan 520, 524
Díaz de la Guerra, Juan 800
Díaz Díaz, Gonzalo 528, 561
Díaz Manteca, Eugenio 449
Díaz Plaja, G. 110, 481
Díaz y Díaz, M. C. 380,
Díaz y Díaz, Manuel 13
Diccionari català-valencià-balear 1045
Didot, Firmin 23, 661
Diepgen, P. 896
Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim 1006
Digard, G. 910
Dimes, sant 334, 843
Dionís, pseudo 667
Dionís, sant 624, 632, 634, 636, 639-640, 678, 700, 708, 710, 714-715, 740, 761, 770, 855
Dionisius 98
Diverses oracions en llatí 125
Diz, Marta Ana 584
Dobschütz, E. von 870
Doge de Venècia 1018
Domènec, sant 463, 466, 771, 917
Domenico, v. Domènec
Domingo de Silos, sant 622
Domingo, Arantxa 656
Domínguez Bordona, J. 13, 46, 56, 110, 143, 159, 251, 280, 349, 358, 471, 523, 783, 835, 837
Domínguez Reboiras, F. 428
Domínguez Sánchez, Santiago 910
Domínguez, César 586
Domínguez, Joaquín Mª 530
Dominicus, v. Domènec
Donat 746
Donatus, v. Donat
Donckel, Emil 310
Dondaine, A. 898-899
Dossat, Y. 902
Douais, C. 874
Draguet, R. 869
Duc d'Anjou 1046
Duc de Berry 1046
Duc de Calàbria 1043
Dueña i Cisneros, Francisco de la 944
Duerloo, Luc 694
Dufour, Th. 627, 712
Duhamel, M. 309,
Dunn, Peter N. 584, 586
Dupin, Ellie 357
Duran i de Bastero, Anton de 933-934, 936, 943-949
Duran i de Múxiga, Anton 945
Duran i de Múxiga, Domènec 933-934, 942-943
Duran i Mateu, Martí 957, 961, 963, 988
Duran i Sanpere, Agustí 148, 194
Duran, Antoni 120-121
Duran, Domingo de 941, 943
Duran, Estanislau 89, 739
Duran, Eulàlia 13, 72, 100, 176, 207, 306, 323, 325, 396, 490, 700, 747, 828, 956, 958, 961, 967, 972, 979-980, 982, 988-990, 992-993, 996, 1000-1001
Duran, família 934
Duran, Pere 339
Durrieu, Paul 712
Dvorák 466
Dyonisius, v. Dionís

Échard, Jacques 452, 481, 736
Echimensis [= Eiximenis, Francesc] 434
Edició Moguntina de R. Llull 1024
Eduard I d'Anglaterra 908
Eguía, Miguel de 10, 540
Ehrle, Franz 199, 883
Eimeric, Nicolau 450, 736-738, 741, 1022-1024
Eiximenis, Francesc 9-880 *passim*; 1008, 1032, 1042-1043; v. també Achimenis, Aisiminez, Amiens, Asiminez, Echimensis, Eiximeniz, Examinez, Exeme-

neç, Exemenecae, Exemenecç, Exemenes, Exemeniç Exemenis, Exeminec, Exemines, Eximeneç, Eximenes, Eximenès, Eximénès, Eximenetz, Eximenez, Eximénez, Eximeni, Eximenic, Eximeniç, Eximenich, Eximenicz, Eximeniçz, Eximenis, Eximeniz, Eximeuis, Eximevis, Eximienecz, Eximines, Eximinés, Eximinez, Eximini, Eximinii, Eximinis, Eximis, Exinis, Jimenez, Jiménez, Xamenis, Ximenes, Ximenés, Ximénès, Ximenez, Ximénez, Ximennez, Ximeniç, Ximenis, Ximenius, Ximeniz, Ximez, Ximines, Zimenes
Eiximeniz, Francisco 304
Elena, santa 841
Eleocadia, v. Llogaia
Elies 298, 915, 917
Elimas 915
Elisabet, concubina 842
Elisabet, santa 877
Elisabeth, reina d'Hongria 461, 465
Elisabetha, v. Elisabeth
Elliot, Alison G. 1006
Els graus de la humilitat 854
Ember, Hamar Iambor 443
Embrun, bisbe d' 918, 922, 931
Empúries, comte d', v. Ramon Folch de Cardona
Encelm, v. Turmeda, Anselm
Encinas, Francisco de 965
Engels, David 1036
Enoc 298, 917
Enoch, v. Enoc
Ensenyat, Gabriel 316
Entremès de la presa de Balaguer 1031
Entremès de la visió de mestre Vicent 1031
Entremès de la visió de sant Domènec i sant Francesc 1031
Entremès del Cisma 1031
Enumeratio peccatorum 873
Epalza, Míkel de 314, 316
Epistolari del Renaixement 954, 976, 990
Epistolaris d'Hipòlita Roís de Lihori i d'Estefania de Requesens (segle XVI) 956, 990
Era, Guillem ça 459
Eristo, v. Cristo
Ermengol, Bernat 1023
Erodes, v. Herodes
Erstenberg, Georg von 980
Escartí, Vicent Josep 965, 991
Escobar Chico, Ángel 263
Escolà, Pere 456
Escrivà, Pere Lluís 979, 990
Esmerian, Raphael 257-258, 260-261, 263
Espadaler, Anton 315,
Espanya, Joan 126
Esparó, Miquel 945
Estal, Juan Manuel del 1012-1015
Estament de salvació e damnció 81
Esteban 606
Estellés González, Josep M. 997-998
Esteuan, san, v. Esteve, sant
Esteuan, v. Esteban
Esteva i Cruañas, Lluís 59
Estevan, Miquel 975
Esteve, Josep 248
Esteve, sant 622
Estienne, Henri 970
Estienne, Robert 970
Estrabó 743, 752
Estromachis 313
Estudiants d'arts de Barcelona 957
Eubel, Conrad 262, 309, 363, 371, 374, 376, 411, 439, 444, 460, 554, 771, 777, 780, 848, 907, 910
Eudes de Sant Víctor 904
Eugeni III 744
Eugeni IV 460, 777, 779, 858
Eugeni, papa 402
Eulàlia de Mèrida, santa 622-623
Eusebi 770
Eustaqui, sant 855
Eustochius 466
Evangeli de Joan 915-916
Evangeli de Lluc 889
Evangeli de Mateu 915, 965, 1000
Evgenius, v. Eugeni
Examinez, Francois 642, 698
Exemeneç, Francesch 150, 154, 343
Exemenes, Francesch 349
Exemeniç, Francesch 64
Exemenis, Francesch 26, 223, 260
Exeminec, Francesch 296
Exemines, Francoys 721, 725, 727
Exemplos muy notables 521
Eximeneç, Francesch i Franciscus 18, 146, 184, 227-228, 233, 266, 302, 464, 835
Eximenecae, Franciscus 364
Eximenecç, Franciscus 366, 390, 395
Eximenecz, Franciscus 375, 383-384
Eximenès 630, 679
Eximénès, Fr. 655

Eximenes, Francisco, Francesc[h] i François 13, 26, 48, 76, 79, 83, 154, 261, 409, 663
Eximenetz, Franciscus 387
Eximenez, Frances, Francesc[h], Franciscus i Françoy[s] 68, 102, 170, 270-271, 284, 363, 406, 409, 450, 494, 665, 819, 846
Eximénez, Francisco 14, 46, 500, 820
Eximeni, Francesch 203
Eximeniç, Francesc, Francesch, Franciscus, Frenssesch 14, 26, 31, 46, 237, 255, 293, 348, 407, 411, 470, 479
Eximenic, Francisco, Franciscus i Fransench 135, 474
Eximenich 29
Eximeniçz, Francesch 50, 71
Eximenis, Frances, Francesc[h], Franciscus, Francoys, Frans[s]ech 48, 56, 65, 130, 176, 180, 209, 211, 213, 242, 301, 325, 409, 501, 550, 649, 750, 755, 757, 760, 787, 827
Eiximenit, Franciscus 399
Eximeniz, Francesc[h], Franciscus Frenssesch 30, 31, 142-143, 166, 242, 370, 405, 847
Eximeuis, Franciscus 759
Eximevis, F. 759
Eximienecz 383
Eximinecz, Franciscus 374,
Eximinés, François 655
Eximines, Franc[h]oys [d'] 649, 653, 657, 664, 670, 676, 682, 687, 692, 704, 708
Eximinez, Francois 674
Eximini, Franciscus 420
Eximiniç, Franciscus 415
Eximinii, Franciscus 378
Eximinis, Franciscus 753
Eximis, Francesch 293
Exinis, Francesch 250
Expolis i Vacants 942
Exposicio orationis dominice 124
Expositiuncula de anima 733
Eymeric, v. Eimeric
Eymerich, v. Eimeric
Eymerico, v. Eimeric
Eymericus, v. Eimeric
Ezechiel 197, 322, 545, 564, 752, 868-869

Fabià, sant 623
Fabiano, v. Fabià
Fàbrega Grau, Àngel 78, 95, 176, 198, 874
Fàbregues, Pere de 117-118
Fabricis, Petrus de, v. Fàbregues, Pere de
Fabricius, J. A. 870
Factor, Nicolau, s. 975
Faerno, Gabriele 970, 987
Fages, Henri-Dominique 1032
Falic, Pere 340
Fallows, Noel 796
Fantazzi, Charles 962-963, 996-999
Farcy, Paul de 712
Fargeaud, P. 673
Farinelli, Arturo 539, 700
Farnés Julià, S. 488
Faucon, M. 910
Faulhaber, Charles B. 12, 427, 525, 528, 559, 561, 584
Faure, Antoine 386-388
Faustí, sant 618
Faustino, san 618
Favier, J. 705
Fawtier, R. 910
Feenstra, Robert 458
Felip el Bell, duc de Borgonya 713
Felip I de Catalunya-Aragó, II de Castella 52-53, 340, 499, 500, 518, 829
Felip II de Castella 969, 979, 981, 1000-1001
Felip III de Castella 994
Felip III de França 903
Felip III 268, 529
Felip IV, de França, el Bell 885, 896, 898-899, 902, 904, 907-908, 911-912, 919, 1011
Felip l'Ardit 898
Felip V Borbó 377, 381, 1049
Felip VI, rei de França 457
Felip 103-105
Felip, rei de França 453, 457, 521
Felip, sant 610-611,
Felipe 577
Felipe, León 315
Feliu, Francesc 996
Feliu, sant 623
Felix, sant, v. Feliu, sant
Fenollar, Bernat 989
Ferdinando, v. Ferran
Fernández de Heredia, Juan 549
Fernández de Híjar, de Portugal y Silva, Isidro Fadrique 164
Fernández de Quiñones, Baltasar 495-496

Fernández de Velasco, Pedro 539, 541, 546, 622
Fernández de Xàtiva, Francisco 942
Fernández Nieto, F. J. 1000
Fernandez, Jeroni 358
Fernando el Católico, v. Ferran II d'Aragó
Ferraiuoli, E. 261, 263
Ferran d'Aragó 978
Ferran de Cardona 978
Ferran I d'Aragó 450, 454, 460
Ferran I de Nàpols 810-811
Ferran I Trastámara 982-983, 1031, 1053
Ferran II d'Aragó, V de Castella 263, 323, 487, 841, 846
Ferran II Trastámara 973, 1007
Ferran VI Borbó 942
Ferrando i Francès, Antoni 972, 975, 991-996
Ferrando, Antoni 167, 314, 784
Ferrarius, G. 737
Ferrer i Bigué, Rafael 450
Ferrer Romaguera, Manuel Vicent 449-450
Ferrer Solivares, Enric 994
Ferrer, Esteve 822
Ferrer, Francesc 1050
Ferrer, Joan Ramon 983, 990, 1032-1035
Ferrer, Vicent, sant 111, 282, 481, 533-534, 545-546, 735, 975, 988, 1031-1036
Ferrier, Vincent, v. Ferrer,Vicent, sant
Festa, Nicola 67
Fidora, Alexander 628, 751
Fierlin, A. 668
Figuerola, Joan 456
Figuerola, na 303
Filella, Anton Joan 938
Filibert 338
Filioque 1021
Filip 103
Finestres, Jaume 199
Finke, Heinrich 887, 891, 896-897, 911, 1011, 1015
Finzi, V. 197
Fiore, Joachim of, v. Fiore, Joaquim de
Fiore, Joaquim de 312, 917, 1033; pseudo 895
Fiorelli, Pietro 986
Firmian, card. Ernestus von 371, 376
Fischer, Eigil 199
Fita, Fidel 980, 983
Fitting 457
Flamench, Bernat 455
Flavi Joseph 322-323
Flechier 684
Fleury 779
Florència, Antoní de 736
Florentinus, Antoninus, v. Florència, Antoní de
Flores Sellés, Cándido 968, 976, 984-985, 989
Floresta, marqués de la, v. Ceballos-Escalera y Gila, Alfonso de
Flory, David A. 586
Foissey, M. 707
Foix, marquès de 29
Foix, Pèire de 939, 1031-1032
Folc, abat de Vallmagna 906
Folch de Cardona, v. Ramon Folch de Cardona
Font, Miquel 797, 949
Fontán, Antonio 987
Fontana, Guillem 468, 469-471, 474, 482-484, 835
Fontane, v. Fontana
Forbin, F. de 757
Forcano Aparicio, Manuel 1009-1013
Forma de orar 870
Formula accusationis in confessione peccatorum 464
Fornells, Miquel 950
Fort y Pazos, Carlos Ramón 964
Fos, Pere Jona 340
Fossati, Clara 1038-1040
Fouquet, Jean 19, 712,
Fournier, M. 911
Fournier, Paul 458
Fradejas Lebrero, José 315
Fragment de la descripció de Mèrida 89
Fragment d'una profecia atribuïda a sant Ciril 98
Fragment sobre heràldica 489
Fragonard, Marie-Madeleine 315
França, rei de 884, 886, 890, 894, 896, 912, 919, 922, 932
Francech, v. Francesc
Francesc, sant 64, 153, 250, 413, 499, 540, 544, 624, 632, 636, 708, 710, 714-715, 917
Francesch, fra 250
Francisco, padre 600
Francisco, san, v. Francesc, sant
Franciscus, v. Francesc, sant
François I, rei de França 710, 713, 811

Francois, v. Francesc
François, v. Francesc
Fransen, G. 458, 1052
Frati, C. 823
Fréauville, Nicolas de 899, 910
Frederic III de Trinàcria-Sicília 909, 1015
Frederic III, 811
Fredol, Berenguer 910
Frézelière, Charles-Madelon de la 779-780
Frézelière, François Frézeau de la 780
Friboys, N. de 776
Fries, A. 354
Fritsen, Àngela 997
Frontera, Guillem 316
Fuente, Vicente de la 528, 561
Fuentes, C. 481
Fulgenci 767
Fulgentius, v. Fulgenci
Funes, Leonardo 585-586
Furió i Ceriol, Frederic 970, 974, 990-991, 1000-1001
Fuster, Jeroni 971, 991, 999
Fuster, Joan 20, 167, 314, 795, 993
Fuster, Just Pastor 449-450, 454, 481
Fuster, Raimon 277
Fusterii, Raymundus, v. Fuster, Raimon

Gabriel, sant 143, 176-177, 235, 553, 619, 624
Gabriela 163
Gagnebin, Charles 710
Gaignat, Louis Jean 676
Gaius Lucilius 970
Galiè 211
Galieno, v. Galiè
Galindo Romeo, P. 199, 262-263
Galindo Tricassinus, Prudentius 355
Galindo, Beatriz [la Latina] 499
Gallardo 488
Gallardo, B. José 528, 576, 611
Gallego Barnes, Andrés 992
Gallia christiana 907-1040
Gallus, Antonius 1031, 1038-1039
Galoci 339
Galván, Luis 587
Gal·les, Joan de 824
Gamaches, v. Rouault
Garau, Janot (Ganot) 340
Garcia Aranda, M. Angeles 976, 992
García García, Antonio 985, 1051-1052
García Gómez, Jorge 111
García Hernán, Enrique 957, 988
García Lozano, Antonio 988
García Martínez, Sebastià 992, 995
García Pastor, Jesús 298
Garcia Sempere, Marinela 315, 994
García y García, Antonio 447-449, 451-456, 458, 1051-1052
García, J. 800
Garcia, Jeroni 976, 989
Garcia, Pere 983
García, Zacarías 791
Garganta Fàbrega, José Mª de 736
Garí, Bernat 1040
Garrido, Pablo M. 452
Gasca Queiraza, Giuliano 465
Gascón Uris, Sergi 13, 21, 58, 111-112, 167, 193, 201-202, 204-205, 216, 328, 627, 633, 636, 640, 645, 650, 654, 657, 661
Gaster, M. 869
Gaudriault, Raymond 13, 639, 642, 803
Gauriel, v. Gabriel
Gayangos, Pasqual de 115, 117-118, 587
Gazeta de Barcelona 1050
Gedeó 652
Gedeon, v. Gedeó
Geelen, dr. 1049
Gènesi 920
George, Edward V. 962, 996-997
Gerard de Borgo San Donnino 903
Gerhardus, Johannes de 444-445
Gerli, Michael 488
Germain, A. C. 899
Germana de Foix 1043
Geronim, sant, v. Jeroni, sant
Gerson, Jean 357, 671, 740-741, 856,
Gerson, pseudo 857
Gersons, v. Gerson
Gervasius, card. Sabinensis 289
Gesamtkatalog der Wiegendrucke 1042
Gewke, Frauke 993
Gheyn, J. van den 690, 693-694
Giaccaria, Angelo 700
Giglo, Joan 344
Gijsel, J. 878
Gil Sotres, Pedro 912
Gil, Luis 986-987
Gil, Pere 979, 991
Gili, Joan 70, 216,
Gilleberts, Gaucian 658-659
Gilles, H. 455
Gilson, Julius 678
Giménez Soler, Andrés 583, 1013

Gimenez 550
Gimeno Casalduero, Joaquín 584
Gimeno, Francisco M. 1027-1029
Ginés de Sepúlveda, Juan 970
Girard, A. 757
Girbés, Vicent 997
Girona, duquessa de 23,
Gironí = Margarit, Joan, cardenal 1006
Giunta, Francesco 310
Glarges, Gil de 693
Glarges, Guillaume de 693-695
Glenn, Jonathan A. 795
Glorie, F. 868
Glorieux, Palémon 671, 740-741, 886, 898
Goff 21, 363, 384, 539, 571
Goldschmidt 557
Gombaldi, Ramon 935, 937; Sicarda, muller 935, 937
Gomerat, Jaume 339
Gómez de Santillana 557
Gómez de Zamora, Alfonso 549
Gómez i Font, Xavier 964, 977, 994
Gómez Miedes, Bernadí 979-980, 991
Gómez Moreno, Àngel 12, 528, 561, 588
Gómez Rabal, Ana 994
Gómez Redondo, Fernando 585-587
Gómez, Vito T. 988, 1001
Gondomar, comte de 266-268
Gontart 724
Gonzaga, Francisco 155
González Álvarez, Jaime 518-519
González Casanovas, Roberto J. 585
González, A. 586
González, Cristina 585
Goñi Gaztambide, José 452
Gorsse, P. de 905-907
Gósol, Galceran de 938
Got, Bertrand de 908
Gourbin, Gilles 380
Gozalbo, Daniel 1027
Grabiela, v. Gabriela
Gracià 451, 1035
Gracia, J. J. E. 394
Gracia, P. 314
Gracián, Antonio 968
Graciano, v. Gracià
Graesse 463-464
Grahit i Papell, Emili 13, 51, 71, 78, 84-85, 130, 143, 155-156, 159, 167, 171, 176, 736
Grapí, Orland 112, 211
Grasset 641
Grau d'Aurillac, s. 974, 987
Grau de les Caselles, Grau 939
Grau, Andreu 999
Grau, F. 964
Graux, Charles 968-969, 1000
Grech, Bernat 1052
Grégoire, abbé 707
Grégoire, Réginald 769
Gregori el Gran, sant 245, 336, 393, 401, 463, 532, 535, 545, 559, 573-574, 576, 624, 733-734, 767, 769, 856, 862, 866, 868, 876
Gregori IX 444
Gregori XI 853, 1023, 1035
Gregori XIII 969, 980, 987
Gregorio, menor 600
Gregorio, san, v. Gregori el Gran, sant
Gregorius, v. Gregori
Griera, Antoni 95, 325
Gros i Pujol, Miquel dels Sants 246
Grumacius 98
Grundamenn, Herbert 897
Gryphius, Sebastianus 861
Guadalupe, Iohannes de 504-505
Gual Camarena, Miquel 1013
Gualeàs, Johan 303
Gualeas, v. Gualeàs
Guarda, Esteve 944
Guàrdia, Josep Miquel 974
Guardiola, C. 824
Guargue, v. Guorguils
Guarro 48
Guasp, Gabriel 977
Guasp, vídua 380, 994
Gudayol, Anna 11
Gudiol i Conill, Josep 246,
Güell, Rafael 339
Guerlac, Rita 996
Guerra, N. 249
Guessard, F. 911-912
Gui, Bernard 902
Guia, Joseph 315-316
Guillaume de Rebais 904
Guimerà, comte de 159, 161, 164, 344, 349, 351
Guimerà, Isabel de 798
Guinot Rodríguez, Enric 454
Guisado, Maite 956, 989
Guixeras, David 21, 112, 217, 345, 490
Gumiel, Diego de 83, 344, 356, 471, 823
Gundisaluus, v. Gundisalvus
Gundisalvus 51-52

Guorguils, misser 303
Gustà, Marina 797
Gutiérrez del Caño, M. 235, 238, 252, 255, 287, 289, 418, 421
Guy de Saint-Victor 904
Guyot, B. G. 866
Guyot-Bachy, I. 903
Guyu de València 104
Guzmán y Rodrigo, Pedro 557
Guzmán, Francisco de 557
Guzmán, Joan B. 981
Guzmán, Joan de 557
Guzmán, Teresa de 557

Hadrot, Baltasar 630
Haebler, Conrado 13, 21, 72, 111, 261-262, 363, 539, 571
Hague Roma, L. 20, 495
Haguenbach, Pere 72
Hain 12-13, 21, 111, 357, 363, 375, 384, 437, 539, 571, 627-628, 772
Halm, Carolus 366
Hamesse, Jacqueline 894
Hanaut, Georges 778
Hänel, Gustav 772, 968, 986
Haro, comte d', v. Fernández de Velasco, Pedro
Harold 267
Hauf i Valls, Albert G. 20, 167, 215-216, 314, 316, 334, 344, 358, 412, 433, 446, 451, 571, 813, 820, 847, 959, 974, 989, 991, 993, 995-996, 1000
Hauréau, Barthélemy 892, 905
Haye, Gilbert of the 795
Heimann, Claudia 736-737
Heiss, Joseph-Louis 572
Helena, v. Elena
Helfferich, A. 807
Héliot, Benoît d' 367, 371
Helisabeth, v. Elisabet
Herckenrode 694
Heredia 488
Hernández Cardona, Francesc Xavier 1048-1051
Hernández, Bernat 994
Hernández Amez, Vanesa 618
Hernando i Delgado, Josep 53, 1053-1054
Herodes 322, 334-335
Hesychius 921
Heymerici, v. Eimeric
Hidalgo Serna, Emilio 998
Hierom de Saragoça 391
Hieronimus 401
Hieronymus, v. Jeroni, sant
Hiersemann, W. 13
Hilari, sant 372, 374, 623, 866-867
Hilarius, v. Hilari
Hillgarth, J. N. 464, 800
Himne «Beata es virgo Maria, clemens et pia» 160-161
Himne «viri venerabiles» 405
Himne de santa Maria 871
Hineni, Miquel 43
Hirsch-Reich, Beatrix 310
Hisayes, v. Isaïes
Histoire Littéraire de la France 898-899, 910
Història del malvat rei Antíocus 105-106
Híxar, casa d' 164, 351
Hodel, Paul-Bernard 1032-1036
Hoepli, Ulrico 810
Holder-Egger, O. 99
Homet, Raquel 24, 667
Honorat, sant 463
Honorati, v. Honorat
Horozco, Sebastián de 965
Hovel 694
Howard, D. R. 866
Hoyos Hoyos, C. 584
Huete, Pere 976-977, 979
Hug d'Estrasburg 842
Hug de Sant Víctor 443, 733, 860, 864, 903-904, 1015
Hugo, v. Llupià, Hug de
Humilitas iudaeorum vel christianorum 768
Hunth, Paulus 440
Hurtado de Mendoza, Diego 965, 969
Hurter, H. 13, 139, 375, 402
Hutz, Leonard 72
Hysidorus, v. Isidor

Iacobus, v. Jaume sant
Iarson, v. Gerson
Iedaia ha-Penini 1009-1011
Iehan, v. Joan
Iglésies, Josep 979, 991
Ignaçio, v. Ignasi
Ignasi, sant 530, 623
Ihesu Christ, v. Jesucrist
Ihesu Xrist, v. Jesucrist
Ihesus Christus, v. Jesucrist
Ihesus, v. Jesucrist
Ihs, v. Jesucrist
Ijsewijn, Jozef 961, 963, 989, 991, 997, 1000

Ijsewijn-Jacobs, Line 991
Ildefonso de Toledo, san 606, 623,
Imitació de Crist 1044
Infantado, duc de l' 504-505, 548, 783, 785
Informatio seriosa 1037-1038
Ingres 48
Inguimbert, Malachie d' 318
Innocenci III 1003-1005
Innocenci IV 442
Innocenci X papa 940
Innocentius, v. Innocenci
Inquisición Española 1023
Instruccions per a la pregària de cada dia 863
Introducció a un sermó sobre la Mare de Déu 429
Iohan, v. Joan
Iohannes babtista, v. Joan [baptista], sant
Iohannes, episcopus 401
Iriso Ariz, Silvia 521
Isaac 861, 915
Isaac, abat 866
Isabel I, reina de Castella 494, 500, 541, 545
Isaïes 322, 370, 386, 788, 842
Isidor, sant 65, 247, 637, 767, 868, 908
Israel 250, 564, 875
Iuhando, Onofre, v. Joandó, Onofre
Iuliani 986
Ivars i Cardona, Andreu 14, 46, 48, 71, 110, 500, 539-540
Izbicki, M. 384
Izquierdo Molinas, Eva 9, 11, 21, 53,
Izquierdo, Josep 337

J. C., v. Jesucrist
Jacob 915
Jacobus, filius Joseph 878
Jacobus, v. Jaume
Jacquemart-André 19, 666,
Jacques, v. Jacobus i Jaume
Jacquin, P. 907-908
Jaén, Alfonso de 840
Jafudà Bonsenyor 112, 285, 807-808
Jahen, Alfonso de, v. Jaén, Alfonso de
James, M. Rh. 878
Janeras, Ignasi 96-97
Janini, José 835, 837
Janssens, Paul 694
Jardinet d'orats 959, 973, 1001
Jauffret 753
Jaufred, Francesc 133-134,
Jaume el major 93
Jaume el menor 93
Jaume I, rei de Catalunya-Aragó, el Conqueridor 216, 315, 328, 384, 571, 906, 978, 1005-1007, 1013, 1029, 1030
Jaume II de Catalunya-Aragó 807, 896, 909-913, 914, 920, 932, 1008, 1013-1015, 1028, 1038: Blanca d'Anjou, muller, reina 914, 1014
Jaume, comte d'Urgell 1031
Jaume, mossèn 339-340
Jaume, sant 432
Jean II de Palaiseau 904
Jean VI, roi d'Arragon, v. Joan I, rei de Catalunya-Aragó
Jean, v. Joan
Jehan, v. Joan
Jeremies, Llibre de 889, 914-915
Jeroni, pseudo 768
Jeroni, sant 207, 441, 466, 545-546, 732, 765, 767-768, 770, 783, 861, 866-869
Jeronim, v. Jeroni
Jeronimo, v. Jeroni
Jeronimus, v. Jeroni
Jesucrist 18, 26-27, 31, 36, 42-43, 45-46, 50-51, 56, 80-81, 83-84, 99, 105, 109, 112, 124-126, 131, 138, 146, 155, 161-163, 166-167, 171, 173-174, 193, 211-213, 215-218, 223, 225, 228, 232-233, 237, 242-244, 246, 249-250, 252, 254-255, 260-261, 265-266, 270-272, 275, 277, 279-280, 284, 288-289, 291, 293-294, 298-304, 306, 312-313, 319-320, 322-325, 328-330, 333-336, 339, 343, 348-349, 355, 363, 367, 374-375, 379, 381, 383, 387, 390, 395, 397, 399, 401, 407, 411, 413, 416, 426-427, 428, 432, 434, 439, 444, 447, 451, 464-465, 470, 473-474, 479-480, 484, 493, 499, 503, 507, 510-511, 518, 522, 528, 530, 533-534, 539-540, 543, 545, 548, 553, 561, 569-570, 573-574, 579, 582, 589, 592, 594, 597-598, 605-606, 610-612, 618-620, 624, 632, 636, 639, 645, 650, 653, 665, 671, 674, 678, 680, 683, 693, 699, 705, 710, 715, 721-722, 725-727, 735, 738-739, 744, 747, 751, 757, 767-769, 782, 789, 812-813, 827-828, 834-836, 841-843, 848, 852, 854-856, 862, 869-870, 875, 889
Jesucristo, v. Jesucrist
Jesus Nazarenus 249

Jesús, v. Jesucrist
Jhesu christ, v. Jesucrist
Jhesuchrist, v. Jesucrist
Jhesus Christus, v. Jesucrist
Jhesus, v. Jesucrist
Jhs xps, v. Jesucrist
Jiménez de Cisneros, card. Francisco 393, 491, 496, 555, 557, 573, 684
Jiménez de Rada, Rodrigo 1005-1006
Jiménez, Francesch 254
Jimenez, Francisco 500, 684
Joachàs 322
Joachim, v. Joaquim
Joade 322
Joan (Oliu), Pèire 891, 895, 902-903, 905, 917, 1026
Joan almoiner, sant 623
Joan apòstol 908, 915
Joan de Salisbury 1021
Joan de Sant Víctor 903
Joan I, rei de Catalunya-Aragó 116, 123, 135, 138, 142-143, 146, 150, 154, 158, 166, 170, 184-185, 188-189, 203, 211, 284, 481, 492, 550, 556, 560, 644, 649, 653, 655, 657, 661, 665, 670, 674, 682, 687, 692, 698, 704, 708-709, 751, 756, 763, 1007, 1023, 1035, 1053
Joan II, rei de Catalunya-Aragó 841, 973, 1006, 1039; Joana Enríquez, muller 1039
Joan XXII 125, 336, 836, 1026
Joan XXIII, antipapa 431
Joan [baptista], sant 26, 81, 93, 177, 223-224, 226, 246, 250, 277, 279, 294, 322, 335, 339, 379, 413, 441, 570, 579, 594, 598, 721-722, 841
Joan [evangelista], sant 93, 114, 732, 868
Joan, Francesc 99
Joan, màrtir, sant 623
Joan, plebà de Gilnitz 445
Joana 842
Joana, infanta de França 723-725
Joandó, Onofre 339, 341
Joannes, v. Joan
Joannicius, v. Joanniti
Joanniti 211
Joaquim, sant 305,
Job 374, 856, 862
Joergensen, Ellen 196, 199
Jofre, Joan 738, 961
Joham, v. Joan i Juan
Johan 342; v. també Joan
Johan, Bernat 303
Johana, v. Joana
Johannes, copista 511
Johanot 303
Johnston, Mark D. 795
Jolonch, Anton 944
Jolonch, Pere 943-944, 948
Jonà Gerondí 1010
Jonàs 915
Jonatàs 915
Jordà de Saxònia o de Quedlingberg 846
Jordi, sant 212, 321, 326, 629, 822
Josafat 847
Josaphat, v. Josafat
Josep, Flavi 861, 869
Josep, sant 93, 334-335, 610, 612, 619
Joseph, pater Jacobi 878
Joseph, v. Josep
Josèphe, v. Josep, Flavi
Jostmann, Christian 99
Josuè 875
Josue, v. Josuè
Jou, Ramon 946-947
Jouaust 870
Jougla de Morenas, Henri 706
Jouica, sant 618
Jouvenel des Ursins 713
Juan I, rei de Castella 491, 545
Juan limosnero, san, v. Joan almoiner, sant
Juan, don 550
Juan, prior de Guadalupe 546
Juana de Jesús, doña 596
Juandó, Onofre, v. Joandó, Onofre
Judes Macabeu 105
Judes [Iscariot] 843, 867
Judes, apòstol 45, 93,
Julià Martínez, Eduardo 583
Julià, sant 623
Julián, san, v. Julià, sant
Juliana, santa 623
Julianus Augustus 861
Julien 649
Jullien de Pommerol, Marie Henriette 1036
Juname, mossèn 249
Junyent, Eduard 19
Jurats de la Ciutat de València 957-958, 991
Justinià 987, 1010
Jutge, Pere 897, 905

Kabealo, T. B. 866

Kaeppeli, Thomas 452, 481, 737, 772, 813
Kampers, Franz 309
Kaplan, Gregory B. 586
Karl der Grosse, v. Carlemany
Karolus Magnus, v. Carlemany
Karolus, v. Charles
Katona, L. 338
Keinz, Fridericus 366
Kelcius, custos Lanciciensis 431
Keller, J. E. 584
Kempis. Tomàs de 979
Kerslsake, Th. 680
Kholer, Ch. 724
Kinkade, R. P. 584
Kirste, Reinhardt 316
Klincksieck 521
Klinka, Emmanuelle 587
Kofman, Cristòfol 72, 981
Kowalczyk, Maria 435
Kristeller, Paul Oscar 594, 716, 795
Kurz, Martin 14, 21, 111, 471

La fi del comte d'Urgell 1031
La justificació de l'impiu significada per la resurrecció de Llàtzer, seguida d'una oració 858
La Vallière 684
Labarre, Roland 965, 1000
Laberge, Damase 427
Laborda y Galindo de Salcedo, Miguel 262-263
Laborde, Léon de 23
Lacarra, Mª Jesús 521, 584
Lacol, Guerau 459
Lactanci Firmià 515, 743, 745-746, 853
Lactantius, v. Lactanci
Ladero Quesada, Miguel Ángel 541
Lagomarsino, David 990
Lahure, C. 24
Lamarca, Dolors 978, 999
Lamarca, Montserrat 342
Lambertin, Henri 693
Lancàster, Caterina de 460
Làncea, Guillermus de 842
Lange, H. O. 199
Langen-Monheim, Barbara von 1036- 1038
Langlois, M. E. 907
Langres (de Rupeforti), Garnerius 432
Lanícia, v. Làncea
Lanuza 829
Laspéras, Jean-Michel 586
Last, doctor 489
Latini, Brunetto 70, 72
Latinius, Latino 986
Latino Latini 968, 970
Latzarus, v. Llàtzer
Laudés, Mateu 339-340
Laval, família 712-713
Laval, Guy de, XVI comte de 712
Laval, Jeanne de 710, 713
Lavilla Galindo, Miquel 994
Lawrance, Jeremy 539, 544
Lazarum, v. Llàtzer
Le Blevec, D. 757
Le Noir, v. Lenoir
Le Roux de Lincy, A.-J.-V. 24
Leandre, sant 603, 623
Leandro, san, v. Leandre, sant
Leblond, abbé 729
Leclercq, J. 401, 402, 769, 867
Ledesma, Miquel Jeroni 983
Ledo, Pons des, v. Lledó, Ponç des
Ledos, E.-G. 907
Lee, Harold 312, 884
Lefranc de Pompignan 371
Legaré, Anne-Marie 710
Leges Palatinae 1028
Legh, Thomas Wodehouse 186
Legum Iustiniati Imperatoris Vocabularium 968
Lekai, L. J. 906
Lempereur, Barbara 1036
Lenfant, Joachim 778
Lenoir, Michel 628, 679, 796
Leo Magnus, v. Lleó el Gran
Leocadia, v. Llogaia
León, Felipe de 600
Leonardi, Claudio 924
Lerner, Robert E. 111, 310, 887
Leroquais, Victor 862-863
Les registres de Boniface VIII 910-911
Les senyals del judici 337
Lex agraria 968
Lex Iudiciaria Servilia 968
Lezana, J. B. 426
Li, Andrés de 991
Liber de flore 897
Liber sextus 910
Libri, G. 763
Lida de Malkiel, María Rosa 583
Lieutaud, V. 337
Lièvre, A.-F. 778
Likhachev 14, 116, 158, 169, 232, 583, 598

Lillet, Ferrer de 1015
Lindsay, W. M. 908
Lipowa Glowa, Iacobus de 432, 435
Lizabe, Gladys Isabel 796
Llabrés i Quintana 112, 805, 807, 887, 1040-1041
Llanos y Torriglia, F. de 499
Llàtzer 858
Lledó, Ponç des 36, 788
Llenes i de Malla, Emanuel 940
Lleó el Gran, sant 769, 867
Lleó X 981, 995
Lleó, Gabriel de 322
Lletovari de vida 42
Lletra tramesa del cel 337
Llibre de privilegis de Palafrugell 1007-1009
Llinarès, Armand 1021
Llista del dia que van néixer algunes persones probablement a Barcelona (segle XVI) 99
Llobera, Johannes, de 448, 459
Llobet i Vall-llosera, Josep Anton 85
Llobet, Bernat Josep 328
Llobet, Joan 217
Llogaia, santa 617, 622
Llombard, Pere 457-458, 878
Llompart, Gabriel 19, 110, 215, 315
Llongania, v. Llonganya
Llonganya, Miquel 339-341
Llonganya, Pere 340
Llop Català, Miquel 975, 1000
Llorenç, sant 496
Lloris, Joan Dimes 173, 178
Lluc, sant 266, 533, 672, 727
Lluch i Garín, Ernest 1049
Lluch i Garín, Lluís B. 956
Llúcia, santa 622
Lluís d'Anjou, sant 902
Lluís el Piadós 1006
Lluís IX, sant 775, 898, 902,
Lluís XI 23, 723-724, 778
Lluís XII 647, 706, 713, 811
Lluís XIV 662, 713
Llull, Bartomeu 800
Llull, Gabriel 799-800
Llull, Ramon 10, 15, 20, 81, 89, 140, 315, 379, 425, 427-430, 738-740, 792-797, 807, 835, 978, 1015-1024, 1040-1041
Llull, Romeu 973
Llupià, Hug de 363, 366, 369, 375, 378, 383, 387, 390, 393, 395, 399-400, 407, 451, 453, 459
Lobato López, María Luisa 586
Lobera, v. Llobera
Lobet, v. Llobet
Lombard, Pere 878
Lombardi, Naldo 585
Lombardus, Petrus, v. Lombard, Pere
Loménie de Brienne 371
Longania, v. Llonganya
Longí, sant 624
Longino, san, v. Longí, sant
Longpré, Ephrem 89, 739
Lonnet, Jean 680, 684
Loose, Laurance de 586, 587
López de Mendoza, Íñigo, marqués de Santillana 547-550, 581, 588, 783, 785
López Quiles, Joan A. 960, 992
López, Atanasio 847
López-Vidriero, María Luisa 268
Lorenz, Erika 1020
Loris, v. Lloris,
Lorris, Guillaume de 713
Luanco, José Ramon de 795-797
Luc, v. Lluc
Lucía Megías, J. J. 314,
Lucía, santa, v. Llúcia, santa
Lucilio 986
Lucio 986
Lucius Pomponius 970
Luc[as], v. Lluc, sant
Lulio, v. Llull
Lull, v. Llull
Lulle, v. Llull
Lullin, Ami 710, 713
Lullus, Raymundus, v. Llull, Ramon
Luna, Álvaro de 460
Luna, Maria de, v. Maria, reina d'Aragó
Luna, papa, v. Benet XIII
Luna, Pedro de, v. Benet XIII
Luna, Pero de 1008, 1031, 1036, 1038
Luschner, Iohannes 737
Lutfut, Adam 795-796

Macari, sant 623
Macario, v. Macari
Maccuaig, William 986
Machometus, v. Mahoma
Macolau 340
Macpherson, ed. 584
Madureira, Margarida 587
Madurell i Marimon, J. M. 21, 110
Maestre Maestre, José M. 986-987
Maffei, Domenico 1052
Maffei, Paola 1052

Magallón, Francisco 262
Magdalena, Maria 177
Maggioni, G. P. 917
Mahoma 738, 840
Mahomet, v. Mahoma
Mai, Angelo 355
Maians i Siscar, Gregori 959, 961, 964, 998, 1001
Maier, Anneliese 757, 891, 895
Maillane, Durand de 457
Maimònides 1009-1011
Malgaulí d'Empúries 1015
Malpica Cuello, Antonio 991
Mambla, Rafael 978
Mandagot, Guillem de 910-911, 918, 922
Mandrot, Bernard de 23
Manent, Albert 216
Manera de confessar-se 873
Manescal, Onofre 978
Maninchedda, Paolo 315
Manrique de Lara, Beatriz 546
Manuel, infante don 583
Manuel, Juan, don 583
Manzanaro, Joseph Miquel 216
Maraguat, llibreria 238, 256, 289, 421
Marc, sant 672
Marcel, sant 623
Marcelo, v. Marcel
Marcés, Damià 340
Marcés, Pere 340
Marcet, Antoni 143-144
March Servera, Bartomeu 257, 261, 263
March, Ausiàs 977-978
March, Josep M. 260, 262-263, 956, 1000
Marche i Castres, Jacques de la 23
Marche, comte de la 19, 23, 776
Marchena, J. 737-738
Marchia, v. Marche
Marcó, Cristòfol 408, 418
Marcos Rodríguez, Florencio 451, 494, 528, 561
Mardersteig, Giovanni 120-121, 275
Mardoqueu 915
Margarida de Prades, reina 1008
Margarit, Onofre 340
Margarita 841
Margerie, Bernard de 988
Marí Rafés, Pere Joan 340
Maria de Mallorca, reina 902
Maria de Sicília, reina 1030
Maria Egipcíaca, santa 604
Maria 20, 26, 81, 89, 93, 97, 102, 131, 160-161, 163, 173-174, 189, 211, 215, 218, 250, 254-255, 267, 277, 291, 293-294, 329, 333-336, 339, 357, 363, 374, 413, 424-425, 429, 452, 464, 480-482, 511, 533, 540, 557, 564, 610, 617, 619, 624, 632, 666, 678, 715, 732, 744, 751, 769, 783, 787, 791, 799, 802, 805, 812, 835-836, 841, 844, 846, 853, 855, 878
Maria, reina d'Aragó 46, 82-83, 343-344, 348, 500
Mariátegui, Eduardo 990
Marichal, Robert 19, 271, 475, 666
Marie, v. Maria
Marín, Diego 583
Marinis, Tammaro de 120, 258, 275, 809-810
Marnierre, Edith de la 112
Marquès Casanovas, Jaume 826
Marquès i Planagumà, Josep M. 1041-1043
Marquès i Sala, Benigne 1051-1052
Márquez Villanueva, F. 586
Marquilles, Jaume 1006
Marsà, Maria 298
Marsan, E. 521
Marta 424
Martha, v. Marta
Martí de Barcelona 14, 19, 27, 32, 36, 46, 51, 56, 71, 76, 78, 82, 84, 110, 117, 120, 130, 134, 139, 143, 147, 151, 155, 159, 167, 171, 176, 181, 185, 212, 215, 223, 228, 233, 237-238, 242-243, 246, 251, 255, 260, 266, 271, 275, 278, 280, 284, 289, 303, 310, 333, 344, 349, 363, 375, 378, 380, 387, 393, 398, 412, 427, 471, 475, 480, 485, 494, 499, 508, 511, 515, 539, 544, 548, 549, 571, 575, 580, 627, 633, 636, 640, 645, 650, 654, 657, 661, 666, 671, 674, 683, 688, 722, 727, 751, 757, 763, 783-784, 787, 791, 799, 802, 806, 820, 884, 914
Martí i Bonet, Josep Maria 129
Martí i Malet, Josep 941
Martí IV, papa 904
Martí l'Humà, rei de Catalunya-Aragó 223-224, 233, 255, 260, 270, 293, 302, 454, 480, 570, 721, 727, 1008, 1013, 1038; Maria de Luna, muller reina 1030

Martí Mestre, Joaquim 1043-1046
Martí Pol, Miquel 984
Martí V 460, 939, 1023
Martí, Joanot 340
Martí, Josep Anton 941
Martí, Pere 1043-1044
Martí, Ramon 900, 1021
Martí, Sadurní 9, 11, 94, 111, 198, 627, 751, 996
Martí, sant 309
Martí-Olivella, Jaume 216
Martín Martín, Teodoro 53
Martín Pasqual, Llúcia 315
Martín y Vázquez 528
Martin, H. 571-572, 671, 674
Martin, Olivier 457
Martin, v. Martí
Martina, santa 623,
Martines, Vicent 992
Martínez, E. de M. 584
Martínez Checa, M. 363
Martínez de Toledo, Alonso 494, 499-501, 515
Martínez Ferrando, J. Ernest 110
Martínez Gázquez, José 394
Martínez i Romero, Tomàs 216, 384, 571, 960, 994
Martínez, Caridad 315
Martínez, E. de M. 584
Martinus, v. Martí
Martís, Francesc 339
Martolel, Narcís 340
Martorell, Joanot 216,
Martos, Josep Lluís 216, 316, 796, 959-960, 994, 1001
Maruilla, Jacquettus de, v. Marville, Jacquet de
Marville, Jacquet de 356-358
Masai, François 693
Mascó, Domènec 450, 454, 459
Masdovelles, família 1054
Massip, Bernat 958-989
Massip, Francesc 1029
Massó i Torrents, Jaume 14, 19, 31-32, 36, 46, 51, 56, 71, 75-76, 78, 80, 82, 84, 101, 103, 105, 107, 110-111, 117, 120, 130, 134-135, 143, 147, 151, 155, 159, 167, 171-172, 176, 181, 210-212, 215, 223, 228, 232-233, 238, 243, 246, 251, 255, 265-266, 271, 274-276, 279-280, 282-284, 289, 303, 306, 334, 337-338, 344, 349, 363, 378, 387, 393-394, 412, 450, 471, 475, 480, 485, 494, 499, 504, 508, 511, 515, 539-540, 544, 548, 571, 627, 633, 636, 640, 645, 650, 657, 661, 671, 674, 722, 751, 783, 787, 791, 794, 798-799, 802, 806-807, 820, 1006
Massot i Muntaner, Josep 20, 110, 215-216, 344
Matal, Jean 986
Mates, Joannes 339
Mateu Ibars, Dolors 981, 995
Mateu Ibars, Josefina 14, 32, 71, 76, 78, 155, 243, 306, 344, 747, 879
Mateu, pseudo 878
Mateu, sant 266, 324, 370, 431, 439, 443, 579, 606, 619, 672, 855, 859, 861, 866, 878-879
Matheeussen, Constant 961-962, 996, 998
Matheo, san, v. Mateu, sant
Mathias, v. Maties
Maties, sant 623, 845
Matt[haeus], v. Mateu, sant
Maur, sant 623
Maura Gamazo, Gabriel 1046-1048
Maurín, Pons 905
Mauro, v. Maur
Maximilià I 393
Mayer, Annemarie C. 1019-1022
Mayora, Miquel 131
Mazarin, cardenal 43, 272, 477
McNamara, J. A. 885
McNamara, Martin 878
McVaugh, Michael 884-885, 908
Mechoulan, Henry 970, 990
Medecines que són bones per jaure amb fembra e que multipliquem l'esperma 41
Medecines que tollen de jaure ab fembra 41
Medina Sidonia, duc de 541
Medinaceli, ducs de 327-328
Medrano, Alfonso 529
Medrano, família 529
Medrano, Francisco de 530
Medrano, María de 525, 530
Meir Abulàfia 1009
Melero, A. 1000
Memòria i oració de santa Bàrbara 870
Menache, S. 908
Menakhem b. Salomó ha-Meïri 1011
Mendía, Benito 1024
Mendoza del Infantado 504, 549
Mendoza, Jaime de 986
Mendoza, Mencía de 1043

Menéndez y Pelayo, Marcelino 51, 130, 549, 913
Mensa i Valls, Jaume 98, 895
Mercader, Joan 453-454
Mercaderii, v. Mercader
Mercerii, Johannes 775
Merceti, v. Marcet
Mérindol, Christian de 19, 725
Merlí 313
Meschini, Marco 1003-1005
Meseguer Fernández 494
Mestre, Francesc 980
Mestre Sanchis, Antoni 976, 992, 1000
Mestrosa, Nicolau 473, 476
Metelo, Ioannes 969
Metge, Bernat 450, 798, 807
Metodi, sant 522
Metodio, san, v. Metodi, sant
Meung, Jean de 713
Mévouillon, Rimond de 900
Mey, Felip 127, 168, 978
Meyer, Guillelmus 366
Meyerson, M. D. 909
Mezey, Ladislaus 438
Micbruci, Jacobus 667
Michael, v. Miquel
Michel, C. 878
Michel, v. Miquel
Michiel, v. Miquel
Migem, Joan de 42
Migne 753, 772
Miguel, san, v. Miquel, sant
Mikat, Paul 1038
Milà i Eixarc, Lluís del 965-966, 980, 991-992, 1001
Milet, v. Millet
Milford, H. 796
Millares Carlo, Agustín 130, 545-546
Millet 189-190
Millet, Hélène 1036
Minervini, Vincenzo 316, 794, 797
Miquael, v. Miquel
Miquel i Planas, Ramon 19, 76, 101, 107, 285-286, 784, 798, 959
Miquel i Rossell, Francisco X. 14, 71, 76, 78, 100, 155, 243, 306, 344, 745, 747, 791, 805-806, 807
Miquel, Pere 323
Miquel, sant 111, 138, 148, 151-152, 154, 158-159, 163, 167, 176-177, 185, 189, 193, 201, 413, 538, 540, 543, 553, 560, 624, 628-629, 632, 636, 640, 645, 649-650, 653, 657, 665, 670, 672, 674, 678, 681, 683, 687-688, 693, 699, 704-705, 709-712, 715, 717, 751, 757, 762-763, 846
Miquell, v. Miquel
Mir, Janot 340
Mir, Miquel 938
Miracles de la Mare de Déu 844
Miraculo, v. Mirall
Mirall, Miquel de 383, 390, 395, 399, 407
Miralles i Sbert, Josep 330
Miralles Maldonado, José Carlos 986
Miralles, Eulàlia 955, 958, 979, 989, 996, 1001
Mirambell i Delgado, Enric 111
Miranda,Francisco 586
Miret i Sans, Joaquim 314, 1013
Missa devotissima quinque plagarum Domini 1041
Misteri d'Elx 1030
Mitterrand, François 773
Modus celebrandi vel audiendi missam 464
Moers, família 706
Moga i Estrada, Agustí 937
Moguntinus, Bonifatius 734
Moià, Joan de, v. Moya, Johannes de
Moisès 612, 622, 752, 839, 866, 875
Moixó y de Montoliu, Francisco de 1012
Molar, Nolasc del, v. Rebull, Nolasc
Molas, Joaquim 13, 316
Moliné i Brasés, E. 135, 357,
Molinier, Auguste 680, 683-684, 727, 778
Moll 314, 316-317
Moll, Àngela 528, 561
Moll, Antoni Lluís 1001
Mollat, Guillaume 309
Mompó, Joan 315
Moner, Joan 340
Moner, Miquel 340
Moner, Onofre 340
Moner, Pere 340
Monfrin, Jacques 120, 275, 394
Monnoie, M. de la 684
Monsalvatge, Francesc 1042
Monsteriolo, Johannes de 775
Mont-rodon, Bertran de 425
Montague Rhodes, James 185,
Montaner, Arnau 896
Montaner, Bartomeua 895-896, 897
Montemayor, Domingo de 958
Montesono, v. Montsó
Montfort, Simó de 1004-1005

Montmeló, Pere de 1015
Montmorency-Laval 712
Montserrat, família 933
Montsó, Joan de 451-452
Monumenta Borgia 957, 964, 988
Monzón, August 997
Moorman 902
Moradel, v. Moradell
Moradell, Domingo 162
Morán Martín, Remedios 985
Moransane 638-639, 803
Moransanne, v. Moransane
Morawski, C. 442
Morel-Fatio, A. 21, 36, 42, 181, 271, 299, 475, 787, 805-807
Morellet, André 738
Moreno García, Pilar 495
Morensanne, v. Moransane
Morensene, v. Moransane
Morera Sabaté, Josep 190
Mornay, Pierre de 911, 919-920, 922
Morrano Casuis, Johannes 841
Morris, William 796
Mortara, Alessandro 105
Moure, J. L. 586
Moyà, Iohannes de 447-448, 459
Moyan, v. Moyà
Moysen, v. Moisès
Moyses, v. Moisès
Muciño Ruiz, Antonio 586
Mudarra, Andrés 504
Mund-Depchie, Monique 991
Mundó, Anscari 200
Muntaner, Ramon 978, 1006
Murano, Giovanna 1052
Muzzi, Sara 1022-1024
Myguel, Juan 398

Nabacho 600
Nabuchodonosor, v. Nabucodonosor
Nabucodonosor 160, 864
Nabugadonosor, v. Nabucodonosor
Naccarato, Frank 21, 61, 65-66, 73
Nadal, Jeroni 983
Nadal, Juan 795
Nadal, Moliner 62
Nahmànides 1009
Najat El Hachmi 953
Napoleó I 178
Narbona Vizcaíno, Rafael 449
Narma, Alphinus de 885
Nassarre, Blas Antonio 161, 164, 351
Nauarro, Lloys, v. Navarro, Lluís
Navarra, Vicenç 978
Navarro, Lluís 271
Nebrija, Elio Antonio de 977, 988
Negotium pacis et fidei 1003-1005
Nemours, duc de 19, 23-24, 713
Nerssus 476
Newton 186
Newton, baronet 182, 186,
Newton, sir Harry Kollingham 186
Nicànor 160
Nicholau, v. Nicoalu
Nicodem 337
Nicodemi, v. Nicodem
Nicolau III, papa 904
Nicolau IV papa 906
Nicolau V 374, 665, 846
Nicolau, v. Nicanor
Nicolaus quidam 434
Nicolaus, v. Antonius, Nicolaus
Nicolaus, v. Nicolau
Nicòmac 103
Nicomach, v. Nicòmac
Niecke, Demetrius de 439
Nierember, v. Nieremberg
Nieremberg, E. 560
Nigrín, Jorge 981
Nikirk, Robert 263
Nínive, Isaac de 96-97
Nogaret, C. de 885
Noguera, Alberto 966
Nogués, Gabriel 540
Nolina, reina de Licaònia 201
Norbert d'Ordal 824
Noreña, Carlos G. 996
Nota brevis de ordinando officio infra octavam S. Johannis Baptistae 441
Nota de triploici timore 462
Nota de utilitate psalmorum, de modo orandi, de hora intrandi balneum, medicamen pro podagra, de modo confitendi, de ira 443
Nota sobre evaluació del pes de diverses monedes catalanes 808
Notes d'esdeveniments de l'any 1572 99
Notes sobre els anys de Crist i de Maria 854
Notes sobre els consellers vigatans de l'any 1540 i la carestia de blat d'aquell any 64
Notes sobre l'adoració dels pastors i el cant angèlic 854
Notes sobre la mala fi de Pompeu, Antíoc, Nabucodonosor i Nicànor, que profanaren o amenaçaren el temple de Jerusalem 160

Notes sobre qüestions teològiques relacionades amb la Passió 865
Notícies d'un terratrèmol del 2 de febrer del 1528 97
Nou Barons de la fama 1006
Novem modis peccatum dimittitur 860
Nunyes, Pere Joan 976, 992
Núñez, Hernán 965
Nus, Núria 326

O'Callaghan 980
Obrador i Bennàssar, M. 140, 794, 796
Obres e trobes en laors de la Verge Maria 953
Ocaña, Gonzalo de 542, 544-546, 576, 611, 614
Ochoa 571, 787
Octauiano Augusto, v. Octavià August
Octavià August 605, 611, 618, 869
Odendorp, H. d' 442
Ojeda, Bartolomé de 557
Olalla, v. Eulàlia
Olibà, abat 310, 313, 316-317, 561, 954
Oliger, Livarius 333, 465, 915
Oliva, impressor 12
Olivar, Alexandre 199, 400, 402
Olivar, Marçal 314, 316-317, 798, 806
Olivares, comte-duc d' 199, 554, 580, 849
Oliver, Antoni 425, 428
Oliver, Miquel Jeroni 977
Oliver, Pau 56-57
Oliver, Pere Joan 957
Oliveras, José 14, 147, 223, 228,
Oliverii, Paulus, v. Oliver, Pau
Olmos Canalda, Elías 15, 303, 408, 417, 456, 908, 910
Olschki, Leo S. 700
Olympiadis 373
Omnia que de Deo credi oportet ab omnibus 879
Omont, H. 36, 271, 627, 636, 640, 654, 657, 805
Opusculum de actione missarum 768
Oració a Jesús 855
Oració de protecció contra tot mal 1040
Oració de sant Agustí 834, 862
Oració de sant Eustaqui 855
Oració de sant Miquel 705
Oració de sant Rafael 870
Oració de santa Caterina 855
Oració de santa Maria 855
Oració per curar del mal de queixal 1040
Oració 96, 835
Oraculum Cyrilli 895
Orationes oblatae paenitenti quando confessarius eas committit arbitrio ipsius 464
Ordenanzas militares del archiduque Carlos 1050
Ordinació... com les reines d'Aragó... se faran consagrar 1027
Ordinació... com los reis d'Aragó... se faran consagrar 1027
Ordinacions de casa i cort de Pere III el Cerimoniós 1027-1029
Ordinacions municipals de Palafrugell 1008
Ordinarius Strigonensis ad usum Praepositurae Scepusiensis 438
Orduna, Germán 584-585, 587
Orla [Orlà?] 238, 239
Orléans, Charles d' 706
Orléans, duc d' 811
Orléans, Henri d' 666-667
Orléans, Louis d' 706
Orosi, Pau 549
Orriols, Marc d', v. Cardona, Marc de
Orsini, Fulvio 968-970
Orsini, Napoleone 911
Ortega, Juan de 965
Ortigenis, v. Ortigosa
Ortigosa, Guillemus de 472, 476,
Ortigosa, Maria de 472
Ortuño Soriano, Roberto 988
Osorio, Alonso 518-519
Osorno, Rodrigo de 539, 541
Osuna, duc d' 504-505, 548, 550, 783, 785
Otero, Santiago 212
Otger Cataló 1006
Otouiano Agusto, v. Octavià August
Ottaviano, Carmelo 140
Ottoboni, Pietro 429
Ovidi 549, 972
Ovidio, v. Ovidi
O'Neil, Charles E. 530

Pablo, v. Pau
Pacheco, Arseni 798, 992
Pacheco, Johan 488
Pachs, Nicolau de 805
Pagès, Amedée 1024
Paguera, v. Peguera
Palafox, Eloísa 586
Palau Dulcet, Antoni 15, 21, 72, 111, 363, 471, 488, 539-540, 560, 571, 628, 744, 792, 806, 813, 874
Palau, Domènec 346
Pallars, marquesat de 327-328

Palmireno, Juan Lorenzo 976-977, 992
Palomino Olalla, A. 257
Pane et vino, Petro de, v. Panivino, Pedro de
Panella, Emilio 737
Paniagua, Juan Antonio 912
Panivino, Pedro de 840, 841, 843, 847, 849
Panormita = Beccadelli, Antonio 989
Pansier, Pierre 908
Pantagato 970
Panvinio, Onofrio 970, 986
Panyella, Vinyet 129, 978, 999
Panzer 772
Paramo, L. de 737
Parantinis, Bernardus de v. Parentinis
Paravicini Bagliani, Agostino 885, 887, 889, 922
Paravicini, W. 706
Paredes, condesa de, v. Prades, comtessa de
Paredes, Juan 315
Parenteris 771
Parentinis, Bernardus de 765, 772
Parentis, Benardus de 402
Paris, Gaston 724
París, Guillaume de 899
París, Oficial de 885-886, 892, 912, 922
Paris, Paulin 722
Parpal i Marquès, Cosme 1013
Parra, Maria Lluïsa 996
Pascasius, v. Pasqual
Pascual Barea, Joaquín 986-987
Pasini, Giuseppe 699-700,
Pasqual, A. R. 793, 795
Pasqual, Francesc 822
Pasqual, Pere, sant [Pseudo] 329-330, 334-335, 744
Passerini, Petrus Franciscus 257, 263
Pastoureau, Michel 706
Patrici, sant 624
Patricio, san 624
Patum de Berga 1030
Patxot, fundació 12,
Pau ermità, sant 623
Pau III, papa 938
Pau, apòstol 915, 918
Pau, diaca 604
Pau, Guillem de 133
Pau, Jeroni 960, 992
Pau, sant 223, 228, 246, 250, 323, 373, 623, 718, 722, 770, 842, 855, 868
Paula, santa 623
Paulí 441
Paulinus, v. Paulí
Paulmy, marquès de 572, 676
Paulus, v. Pau
Pavón Ramírez, Marta 1052
Paz y Meliá, Antonio 539, 546, 618
Peccats mortals i venials 876
Pedraza Jiménez, F. B. 585
Pedrell, Felip 981
Pedro, san, v. Pere, sant
Pegna, Franciscus, v. Peña, Francisco
Peguera i de Berardo, Guerau de 29
Peguera i de Berardo, Ramon 26, 29
Peignitzer, Joan 261, 571
Peláez Albendea, Manuel J. 20, 111, 495, 784
Pelagi, papa 610
Pelagio, papa, v. Pelagi, papa
Pellicer, Joan Baptista 303, 408
Peltier, A. C. 874
Pelzer, A. 427
Pemán Gavín, J. 920
Penna, Mario 487-490, 588
Penthièvre, família 729
Penyafort, Ramon de 876
Peña, Francisco 737-738
Peral de Andrinal i de Socias, Josep M. 20, 495
Perarnau i Espelt, Josep 9, 19, 21-22, 58-59, 81, 89, 111, 194, 196, 198-199, 212, 215, 217, 307, 311-312, 317, 364, 366, 380, 394, 412, 425, 427, 446, 461, 464, 737, 795, 847, 883-888, 893-895, 897, 899, 913, 920-921, 955, 1001, 1005-1006, 1009, 1015, 1017, 1019, 1022, 1024-1026, 1029, 1046, 1048, 1051
Perdartes, v. Artés Pere d'
Perdigó i Cortès, Manuel 824
Pere apòstol 915
Pere de Ponent, rei 312
Pere I de Catalunya-Aragó 1004-1005, 1007-1009, 1053; Maria de Montpeller, muller, reina 1004
Pere I de Sèrbia 261
Pere II de Catalunya-Aragó, el Gran 909, 1007, 1015, 1029
Pere III el Cerimoniós 23, 454, 978, 1006, 1023, 1027-1029, 1030, 1032-1036, 1053
Pere màrtir, sant 771
Pere, cardenal de Sant Esteve 939 = Foix, Pere de
Pere, copista 528-529, 562

Pere, sant 93, 176, 278, 522, 603, 623
Perea, Maria Pilar 216, 384
Perea, O. 12
Perer, Pere 311
Pérez Bayer, Francesc 974
Pérez de Guzmán, Hernán 545
Pérez de Pineda, Juan 1001
Pérez Durà, Jordi 964, 970, 990, 997-998
Pérez Fernández, Isacio 1000
Pérez Garcia, Pablo 990
Pérez i Martínez, Llorenç 423, 800
Pérez Martín, Antonio 450, 1052
Perrier, M. 179
Perrot 641
Perry, T. A. 584
Perz, G. H. 100
Peset i Reig, Marià 920, 1027
Petau, Alexandre 713
Petau, Paul 708, 710, 713
Péterffy, Carolus 439
Peters Clark, S. B. 899
Petrarca, Francesco 62, 66-67, 436, 798
Petrucci, Antonello 810
Petrus, decanus Curzeloviensis 431
Petrus, plebanus de Miszowo 431
Petrus, v. Pere, copista
Petrus, v. Pere, sant
Peyron, Bernardino 699
Phelip, v. Felip
Phelipe, v. Felip
Philiberti, v. Filibert
Philip, v. Filip
Philipo, v. Felip, rei de França
Philipp, v. Felip
Philippe le Bon, duc de Borgonya 706
Philippe, v. Felip
Philippus, v. Felip
Pi i Arimon, A. A. 85, 131
Picard, Charles Adrien 676
Piccard 150, 184, 210, 254, 353, 378, 527, 552, 692, 749, 782, 851
Pico della Mirandola, Giovanni 963, 999
Pie, v. Pius
Piekosinski, F. 431-432
Piemontese-Ramos, Luisa 795
Piera, Montserrat 21
Pilat 249
Pilatus, Poncius, v. Pilat
Pimentel, Alonso 576
Pineda, Victorio 992
Piqué i Angordans, Jordi 20
Piro, H. de 431
Pitra, I. B. 432
Piur, Paul 98
Pius IX papa 423, 1024
Pius XI 748
Planas Bádenas, J. 130, 151
Planas, Narcís 340
Planella, Bernat de 939
Planes i Albets, Ramon 933-950
Plató 138, 1021
Plato, v. Plató
Platzeck, Erhard Wolfram 89, 739-740
Pochapiell 151
Poesia al·legòrica o endevinalla 90
Poignater, Pierres 778
Pol, Pere Joan 957
Pol, sant, v. Pau, sant
Polain 15, 363, 627
Polo Carrasco, Jesús 994
Polònia, Martinus de 431
Polònia, Nicolau de 442
Polonus, Stanislaus 737
Pompeu 159-160
Pomponio, Lieto 986
Ponç d'Icard, Lluís 978
Ponpeu, v. Pompeu
Pons Alós, Vicente 454
Pons i de Àger, Francesca de 940
Pons i Desvilaró, Massiana de 940
Pons i Pons, Joan 430
Ponsicó, Josep 943
Pont, Dionís 958, 992
Pont, Jaime del 398,
Ponts i de Planella, Àngela de 939
Ponts i de Planella, Gispert de 939-940
Ponts, família 933, 935-936
Ponts, Gaspar 935, 937-940
Ponts, Joan de 938,-939; Eleonor, muller 939
Ponts, Josep de 940, 943
Ponts, Josep Joan de 943
Ponts, Melcior de 939
Poorter, A. de 876
Popoff, Michel 706
Porphirius 861
Porqueras-Mayo, Albert 216
Porrúa Turanzas, José 584
Portell, Francesc 944
Porter, Domènec 277
Porter, Josep 490
Posa, Pere 363, 380
Poterius, Dominicus, v. Porter, Domènec
Potestà, Gian Luca 888, 899, 905, 917

Pou i Martí, Josep M. 310, 883-884
Pou, Gabriel 72, 78
Pou, Onofre 976, 992, 1000
Pradas, v. Prades
Pradel, v. Pradell
Pradell, Miquel 64
Prades, casa de 53
Prades, comtessa de 18, 26, 31, 46, 50, 55, 493, 503, 507, 510, 514, 518, 527-528
Prades, duc de 52
Prades, Joan de 1008
Prades, Joana de 53
Prados, condesa de, v. Prades, comtessa de
Praet, J. I. van 647
Prat, Miquel 339-340
Prats, Modest 490, 956, 990
Pretendents a la rectoria de Ribelles 936, 944
Prignano, Bartolomeo 1033, 1037
Príncep de Darmstadt 1047-1048
Príncep del Piemont 1046
Príncep elector del Palatinat 1047
Pring-Mill, Robert D. F. 739
Pro constitutionibus apostolicis 968
Probst, Jean-Henri 111
Promeu 339
Propietas del galangal 40
Propietats de la cassa ligna 40
Propietats de la llengua bovina 39
Propietats de la regalèssia 40
Propietats de les violes 40
Propietats del lignum àloe 40
Propietats del màstec 39
Propietats del senet 39
Propietats del sèver 40
Propter connubium Siculorum 982
Pròsper d'Aquitània 855-856
Prosperus, v. Pròsper
Psalmi penitentiales 411
Publius Lentulus, pseudo 869
Pucelle, Jean 713
Puckering, Henricus 182, 186,
Puig i Oliver, Jaume de 9, 14, 263, 284, 406, 426, 450, 627, 737, 807, 1042
Puig, Rafael 937
Puigcercós, Bernat de 902, 924
Puigdevall, Núria 316
Puigvert i Gurt, Xavier 983, 1001
Pujades, Jeroni 958, 978, 989, 1001
Pujals, Salvador 941-942
Puylaurens, Guilhem de 1005

Quadragena, Valentinus de 441
Quae sequuntur faciunt pro ecclesiis consecrandis... 1027
Quae sunt instrumenta bonorum operum 869
Quaestio 453
Qualiter confitens in confessione examinari debet 875
Quatuor modis peccamus in lingua 860
Quer, Pere 1005-1006
Querol Cuadras, Borja 985
Qués, María Elena 586
Qüestió de l'anima amb el cos 338
Quétif, Jacques 452, 481, 736
Quidort, Jean 899
Quintana, Miquel Joan 992
Quintanilla Raso, María Concepción 541
Quiñones, Antonio de 600

Rabaç, Pere 455
Rabaça, Gener 449-450, 459
Rabanus Maurus, pseudo 432, 770
Rafael, sant 176, 604, 870
Rafanell, August 977-979, 993
Ràfols, Elisabet 344
Ramirez de Arenas, Sancha, v. Ximenis d'Arenós, Sança
Ramírez, Íñigo, 600
Ramon Folch de Cardona, Joan 53
Ramon Folch de Cardona, Lluís 328
Ramon VI de Tolosa 1004
Ramon, Joan 322
Ramos i Cobos, M. 107
Ramos Maldonado, Sandra Inés 979, 991
Ramos Nogales, Rafael 58
Rand-Parisch, Helen 1000
Rapine, Jean 633-634
Ratti, Achille 748, 751
Ratzinger, Joseph 1035
Raudensis, Antonius, v. Rho, Antoine de
Raurell, Frederic 246
Ravaison, Félix 763
Ravat, Pèire 1038
Raymundus, v. Llull, Ramon
Real Decreto y ordenanzas mandadas observar ... del producto de espolios y vacantes 942
Rebull, Nolasc 215-216, 233
Recepta a disoldra humors 38
Recepta a mal d'exir 41
Recepta contra dolor de budells 38
Recepta contra el corriment de la relma vella 38
Recepta contra mal d'asma 38
Recepta per a dona que es vol emprenyar 41
Recepta per a dona que no té llet 42

Recepta per a foscura d'ulls 39
Recepta per a úlceres de boca 39
Recepta per ablanir les canals dels pits 37
Recepta per al dolor de la vulva i altres malalties de la dona 40
Recepta per al mal de morenes 39
Recepta per als pits 40
Recepta per avorrir lo vi 41
Recepta per curar pons (oli) 39
Recepta per disoldre les humors grosses 37
Recepta per estrrényer la natura 41
Recepta per fer pixar la fleuma 42
Recepta per fer urinar 39
Recepta per gitar la pedra 39
Recepta per guarir tenasmon 37
Recepta utilis et propria contra multas infirmitates et signanter contra podagram 462
Receptes per fer compota, mostalla i oruga 167
Recio, Roxana 571
Recomanació dels salms 21 (22), 54 (55) o 63 (64), 97
Rectoria de Santa Maria de Ribelles... 933-950
Reeves, Marjorie 310, 312,
Referendari papal 889
Regné 624
Reichenberger 159, 344, 349,
Reinhardt, Klaus 212, 215, 266, 421, 847, 866
Reis Catòlics 1022
Relació en llatí de casos de consciència i casos reservats que poden ésser absolts pels confessors, amb esment dels reservats al bisbe i al seu vicari 159
Remigi, sant 623, 867
Remigius, v. Remigi
Renaixement a la carta 963, 968, 972-973, 976-978, 993
Renan, Ernest 1012
Renat d'Anjou 1039
Renedo, Xavier 20-21, 112, 216-217, 345
Renier, Rodolf 699
Repertori de manuscrits catalans (1474-1620) 953, 1001
Requesens i Piquer, Joan 344, 481, 953-1002; Irene, muller 953
Requesens, Estefania de 956, 989
Rerum Italicarum Scriptores 1039
Reyes Tudela, José Enrique 989
Reynaud, Nicole 710
Rho, Antoine de 743
Riart i Jou, Francesc 1048-1051
Ribadeneyra 268
Ribaillier, Jean 741
Ribalta, Berenguer de 411, 470, 474, 479, 484
Ribaucourt, C. 898
Ribellas, Gombau de 937; Marquesa, muller 937
Ribelles Comín, José 450, 481
Ribelles, baró de 933-950
Ribera, Felip 946, 950
Ribera, Juan de, s. 957, 988
Ribera, Pere, de Perpinyà 1006
Ribes i Palmero, Vicent 960, 993
Ribot, Felip 425-426, 429
Ribotis, Philippus de, v. Ribot, Felip
Ricard de Sant Víctor 84, 345, 350, 741, 903-905, 1015
Richardus [de Mediavilla?] 464
Richelet, Estienne 778
Rico, Francisco 784, 807, 959-960, 992-993
Ricozzi, R. 736
Ridolfi, R. 757
Riera Gassiot, Ignasi 316
Riera i Sans, Jaume 15, 105, 112, 322-323, 325-326, 539, 544, 549, 553, 556, 561, 571, 580, 599, 612, 621, 784, 805, 813
Riera, A. 380
Rietstap, J. B. 694
Riga, Petrus de 443
Rigauld, Jean 842
Rigollot, L. M. 863
Riquer, Martí de 23, 62, 216, 323, 487, 587, 798, 807
Rius i Serra, Josep 117, 447-448, 450
Riussec, Bernat de 129, 131
Rivadavía 519
Rivautella, Antonius 699
Rivers, Kimberly 427
Robert de Ginebra 1033; cfr. Climent VII
Robinson, Cynthia 525
Robles Carcedo, Laureano 15, 452, 736-737, 975, 987
Robles Sierra, Adolfo 294, 988, 991, 1001
Robles, Diego 136
Robles, Lorenzo 136
Roburius, Petrus 968
Roca, Antic 1043
Roca, Ismael 964
Roca, P. 117
Rocamora, José Mª 504, 548, 783

Rocatalhada, v. Rocatallada
Rocatallada, Joan de 98-99, 212, 217, 308-313, 317, 847, 920
Rochais, H. 401-402, 867
Roda, Ramon de 837
Rodellar, Miguel 841
Rodrigues, Bartomeu 322-323, 325-326
Rodrigues, v. també Rodríguez
Rodríguez Arnaiz, Gonzalo 985
Rodríguez Càceres, M. 585
Rodríguez de Castro 788
Rodríguez de Sevilla, Manuel 539-541
Rodríguez Peregrina, José Manuel 998
Rodríguez Puértolas, Julio 549
Rodríguez, Isacio 528, 561, 737
Rodríguez, Sebastián 557
Rogent, Elies 89, 739
Rogent, Joan 73
Roiç de Corella 186
Roig, Jaume 978
Roig, Lluís 236, 239
Roís de Corella, Joan 959-960, 972, 992-994, 1000-1001
Roís de Lihori, Hipòlita 956
Rojas Fernández, Raquel 9, 11, 539, 559, 561, 565
Rolin, Antoine 713
Roma, Gil de 322-323
Romain de la Table Ronde 669
Romain, Raymond 898
Romaní, A. 172-173
Romaní, Baltasar 978
Romera Castillo, J. 584
Romeu i Figueres, Josep 215, 340, 451, 958, 992
Romev 577
Romré, comte de 524
Roncière, Charles de la 627
Roqua, Lope de 959
Roquetaillade, v. Rocatallada
Rosenbach, Joan 21, 111, 334, 744, 978
Rosenthal, Ludwig 199
Rossell, Joan Francesc 957, 994, 1000
Rossi, prínceps 467
Rotllà, Esteve 741, 744-745, 747
Rouault de Gamaches, Joachim 16, 23-24
Roura Roca, Jaume 62, 736
Rousergue, Bernard, de 368, 370-371
Roussel, Étienne 665
Rovira, Joaquim 315
Roy, J. 457
Roznaw, Joan 441
Rubí, Basili de 246
Rubiera Mata, M. Jesús 315
Rubio Albarracín, Josep E. 963, 999, 1017-1019
Rubió i Balaguer, Jordi 21, 110, 148, 215-216, 309-310, 316-317, 481, 794, 799, 806, 953, 1001, 1006
Rubió i Lluch, Antoni 215, 314, 450, 481
Rubio, Joaquín 792, 800
Ruffinato, Aldo 585
Ruiz Asencio, Manuel 130
Ruiz Envito, Simón 957
Ruiz i Calonja, Joan 481, 989
Ruiz Pérez, P. 585
Rull, Antoni 42
Rupescissa, v. Rocatallada
Ruppel-Zapior 571
Ruysbroech, J. 741

Sabaté i Bosch, Josep 985
Sabaté, Glòria 193, 319, 816
Sabater, mossèn 252,
Sacré, D. 991
Sadurní, sant 603
Saint-Omer, Pierre de 886
Saint-Pourçain, Durand de 457
Sáinz Rodríguez, Pedro 344, 540
Sala, Antoni 342, 346
Sala, Pere 342, 346
Sala-Molins, Louis 738
Saladí 586
Saladino, v. Saladí
Salamó, v. Salomó
Salat, Joseph 808
Sales, Jaume Pere 339
Salicet, fra Jean 672
Salicrú i Lluch, Roser 454
Salm LXXIII 1050
Salm 873
Salomó ben Adret 1009-1011
Salomó 112, 249, 732, 807, 823, 868
Salomon, V. Salomó
Salvadó Requesens, Joan 987
Samaran, Charles 19, 23, 36, 271, 475, 666, 907
Samaranch, Francesc de P. 797
Samoná, Carmelo 583
San Román, Andrés de 957, 994
Sanches Munyòs, Gil 1031
Sánchez de Albornoz, card. Gil 450
Sánchez Manzano, María Asunción 1015-1017, 1022

Sanchez Munyoz, Gaspar Johan 121, 275
Sánchez Munyoz, Gil 121, 276,
Sanchez Muñoz 120, 273, 276
Sánchez-Gijón, Antonio 990
Sanchis Guarner, Manuel 20, 358, 481, 784
Sancho Rayón, J. 528
Sancho, rei d'Aragó 198
Sancto Victore, v. Hug i Ricard de Sant Víctor
Sanpere i Miquel, Salvador 1049
Sans, E. 314
Sanseverino, Girolamo 810-811
Sansone, G. C. 67, 76, 90, 823, 857, 859
Sant Joan, Miquel de 453, 459
Sant Víctor, v. Hug i Ricard de Sant Víctor
Santamaría Alonso de Valeria, Juan 1047
Santamaría Alonso, Juan de 1047
Santandreu Bonet, Pere J. 315
Santcliment, Francesc de 823
Santi, Francesco 883, 913-914, 921-922
Santiago-Lacuesta, Ramón 494, 500
Santiago-Otero, Horacio 266, 866
Santillana, marquès de, v. López de Mendoza, Íñigo
Santillane, v. Santillana
Santonja, Pere 903
Santos Otero, Aurelio de 249, 878
Sanxa, v. Ximenis d'Arenós, Sança
Saranyana, Josep-Ignasi 20
Sarmiento de Acuña, Diego 267
Sarranill, Guillemus 817
Sarrió, Vicent 997
Sartielle, senyor de 672
Saturnino, san, v. Sadurní, sant
Saual, v. Savall
Sauall, esposa de Ramon 469, 474, 484
Savall, Marc 163
Savall, Ramon 469, 474, 484
Savoye de Ferreras, J. 585
Saxònia, Ludolf de 724, 863, 865, 870
Sbaralea, J. H. 139
Scarparetti, Beat Mathias 710
Scavizzi, Barbara 883-932
Schade, O. 878
Schiff, Mario 548-549, 783
Schiller, Henri 559
Schmellerii, Andreas 366
Schnerb, Bertrand 706
Schoengau, Elisabeth de 465
Scholem, G. G. 1010
Schulte Herbrüggen, Hubertus 989
Scolanus, v. Escolà
Scott, J. L. 716
Sebastià, sant 163, 623
Sebastián Iranzo, Agustín 451
Sebastián, san, v. Sebastià
Sebastiani, v. Sebastià
Segimon, emperador 438, 460
Segon, sant 617, 620, 624
Segona lletra a Timoteu 915
Seguí i Trobat, Gabriel 1040
Séguier, canceller 638, 654-655
Segundo, san, v. Segon, sant
Selected Works of J. L. Vives 962
Selés, Jaume 339
Selés, Pere 340
Selle, X. de la 898-899
Selles, comte de, v. Béthune, Hippolite de
Semen septempliciter seminatur 860
Sempere, Andreu 977, 994
Senebier, J. 710
Sèneca 65, 489
Senellart, Michel 425, 428
Sentència definitiva del 1419 1023
Sentència inquisitorial de Tarragona 913
Septem nomina diaboli VII *vicia significantia* 861
Septem seminis impedimenta 860
Sequero Garcia, Mª Àngels 795
Seren, Joan 323
Serés, Guillermo 587
Seril, v. Ciril
Serra Estellés, Xavier 1043-1044
Serra i Campdelacreu, J. 284
Serra i Pausas, Juan 964
Serra, Jeroni 564-565
Serrador, Rafael 340
Serrano i Sanz, M. 266, 268
Serrano, José 835
Serrano Morales, J. E. 72
Servet, Miquel 966-967, 994
Seth 749
Seu Apostòlica 884
Sever 857
Sever, pseudo 857
Severí 767
Severinus, v. Severí
Severus, v. Sever
Sext 879
Sforza, família 1039
Sicília, rei titular de 910
Siena, Riccardo di 910
Silano, Giulio 312
Sileo, L. 903, 921

Silua, v. Silva
Siluestre, v. Silvestre
Silva, Juan de 587
Silvestre, Bernat 401, 405
Silvestre, sant 622, 833
Simmons, J. S. B. 13
Simó 93, 915
Simó, María Lourdes 487
Simón Díaz, José 12, 159, 344, 349, 487-488, 587-588, 590
Sixt IV 713, 846
Sixte, v. Sixt
Smalley, B. 905
Smedt, Rapahel de 706
Smith, Nathaniel B. 20, 110, 216
Soberanas, Amadeu 313
Sobre els pecats capitals 858
Sobre la contrició dels pecats 872
Sobre la humildad, la obediencia y otras virtudes 535
Sobre les penes i tribulacions dels bons i dels dolents 864
Socarrats, Joan de 983, 1001
Sócrates 487
Sogorb, duc de, v. Ramon Folch de Cardona
Solà i Trens, Pau 326
Solà, Joan 20, 206
Solà-Solé, Josep Maria 20, 216, 585
Soldevila, Ferran 1013
Soler i Llopart, Albert 140, 337, 739, 793-795, 797, 800, 1022-1024
Soler, Joan 944
Soler, Pere 299
Soler, Ramon 103, 783-784, 787, 791, 799, 802, 806, 816
Solervicens, Josep 396, 700, 962, 978, 980-981, 993, 1000-1001
Sorbelli, Albano 700, 1032
Sorell, Bartomeu 36, 788
Soria, A. 428
Soriano, Lourdes 9, 11-12, 193, 307, 319-320, 816
Sorió, Baltasar 736, 976, 995
Sosimas 604
Soy, Joan 64
Species peccati in Spiritum Sanctum 210
Speculum vel capitula fidei christiane 242
Spicimiri, Nicolau 435-436
Spiczmiri, Nicolaus, v. Spicimiri, Nicolau
Spill de vida religiosa 973
Spindeler, Nicolau 71
Stanislas, duc 707
Starhemberg, Guido de 1049
Stegmann, Tilbert Dídac 978, 999
Stegmüller, F. 124, 149, 249, 337, 354-355, 432, 855, 863, 866, 878
Steinschaber 627
Stephens 182
Sterling, Charles 710
Stern, gravador a París 591,
Stock, Johannes 438-439
Strabo, v. Estrabó
Strabus, v. Estrabó
Studia humanitatis. Biblioteca Digital 983, 999
Sturm, Harlan, 584
Suárez Carvajal, Garci 600
Suarís, Isabel 989
Suchier, Hermann 131
Sumari e còpia de totes les gràcies e indulgències... del spital general de la insigne ciutat de València... 981, 995
Summa seu breviloquium de concordia veteris et novi testamenti 312
Sureda Blanes, F. 797
Surio, Laurentio 968
Susanna 915
Symon, v. Simó
Szilágyi, Alexander 438

Talaueranus, Alonsus, v. Martínez de Toledo, Alonso
Talavera, Hernando de 10, 546, 571
Talboth 666
Talmud 1011
Tamarit, Nicolau de 448, 459
Tamburini, Gino 699
Tantavuilla, v. Tanteville
Tanteville, comte de 776
Tarchuman, Abdallah, v. Turmeda, Anselm
Tàrrega, Pere Màrtir 939
Tate, Robert B. 585
Tausiano, I. 466
Tavira, Antonio 460
Taylor, Barry 585-586
Teixidor, Josep 958
Telford, J. 13
Tellechea Idígoras, José Ignacio 1001
Téllez Girón y Beaufort, Mariano 550
Téllez Girón y Mendoza, Mariano 505
Tello, Joan 963
Tello, vídua i fills de 590
Tembre Déu és saviesa 112
Ten, Francesc 996

Teòfil 867
Terrades, Montserrat 340
Terrassa, mossèn 162
Terrena, Guiu 886
Terry, Artur 999
Terzago, G. F. 257
Teutonicus, Gerardus 463
Textos sobre el vicis capitals i les virtuts teologals 872
Thamarito, v. Tamarit
Theodorus Thessalonicensis 877
Theophilus 324
Therry, Arthur 427
Thiers 19, 666
Thilo, J. C. 878
Thió Sala Farrer v. Tihó Sala Farrer, Antoni<
Thobie, v. Tobi
Thomas, A. 19, 23, 724, 910
Thomas, Georgius 366
Tho[mas], v. Aquino, Tomàs d'
Tiberi Cèsar 249,
Tiberi, Angelerio 982, 995
Tiberius Cesar, v. Tiberi Cèsar
Tibon 1011
Tifernate, Lilio 372, 374
Tihó Sala Farrer, Antoni 163,
Tiho sala ffarer, v. Thió Sala Farrer
Tihó Solà Farrer, Jaume 163
Tió, Joan 162
Tischendorf, C. 878
Tisus, v. Tit
Tit 373
Titus 105
Tivier, M. 689
Tobar, Romero 606
Tobias, v. Tobies
Tobies 165, 559, 604
Toldrà, Maria 983, 1000-1001
Tomàs de Cantorbery, sant 622
Tomàs de Conturbel, v. Tomàs de Cantorbery
Tomàs, apòstol, sant 622, 885
Tordera, Antoni 965, 991
Tordesillas, Rodrigo de 500
Torelli, Lelio 970, 986
Toribi, sant 610-611,
Toribio, san, v. Toribi, sant
Tornacensis, Hugo 163
Tornaseni, v. Tornacensis
Torné Cubells, Josep 1053-1054
Torquemada, Antonio de 838, 848
Torra i Mir, Jordi 32
Torre Rodríguez, Ventura de la 521
Torrell, J.-P. 889
Torrella, Jeroni 983
Torrella, Joan 977
Torrelles de Foix, llinatge 29
Torrents, Joan 938
Torres Amat, Fèlix 426, 471, 475, 481
Tournay, G. 991
Tovar, Antonio 460
Tractar de nostra llengua catalana 996
Tractat apellat confessionari... 1043
Tractat astrològic (fragment) 100
Tractat d'Anagni 910
Tractat de la Passió 820-821
Tractat de providència sobre consell 70, 824, 827
Tractat dels Pirineus 1046
Tractat molt incitatiu a devoció 465
Tractat sobre virtuts 96
Tractatus de essentialibus in divinis 410
Tractatus de meditatione 434-435
Tractus sive glossa quinque plagarum... 1041
Trastámara, Enric de 460
Trastámara, v. Ferran I
Tratado sobre el uso que debe hacerse de la lengua 532-533
Trencavel, família, vescomtes de Carcassona 1004
Trenchs i Òdena, Josep 454, 751, 1027
Trencs, Eliseu 628
Trens, Manuel 605
Tres deprecacions a la mare de Déu 417
Tres notes sobre l'ordre de les contemplacions de sant Pau segons els escrits de Dionís l'Areopagita 855
Tres, Joan 890, 989-990
Trías i Teixidor, Anna 988
Trilia, Bernat de 889
Trionfo, Agostino 1022
Triplex peccatum 860
Tuderto, Thomas de 433
Tundento, v. Tuderto Turibio, v. Toribi
Turíngia, duc de 465
Turmeda, Anselm 308, 310, 314-317, 798
Turre cremata, v. Torquemada
Turró, Jaume 959, 1001
Typhernas, Lilius, v. Tifernate, Lilio

Uallori, v. Vallori
Ubertino de Casali 1040-1041
Uceda 377
Udina Martorell, Frederic 111, 454
Uffenbach, Perrus 980

Ullastres, Evarist 798
Un jorn després dinar 211
Unali, Anna 454
Ungut, Meinhardt 261, 571, 597, 605, 611, 620,
Unicow, Albertus de 444
Urbà V 310
Urbà VI 1032-1033, 1035, 1037
Urbain, v. Urbà
Urbina, Juan de 528, 561
Urgell, bisbe d' 938-939, 943
Uría Maqua, Isabel 518-519
Urzainqui, U. 585
Usatges 1051
Usatges de Barcelona 327

Vaccari, A. 432
Vae mundo in centum annum... 1031
Vaissette, Josep 764, 899, 903, 905
Valdecilla, marqués de 496
Valdés, Alfonso de 957, 978
Valdés, Juan de 356, 823, 965, 1000-1001
Valdés, llibrer 519
Valensis, v. Vallès
Valentí, sant 623
Valentín, san, v. Valentí, sant
Valera, Diego de 487-490
Valeri Màxim 285-286
Vallensis, v. Vallès
Vallès, Joan 352, 355-356
Vallori, Pere Joan, 340
Valls i Subirà, Oriol 15, 26, 31, 45, 63, 69, 75, 80, 86-87, 92, 119, 129, 142, 146, 153, 170, 172-173, 175, 184, 188, 210, 237, 240, 250, 252, 259, 274, 279, 282, 284, 296-297, 302, 322, 332, 342-343, 378, 410, 483, 487, 493, 507, 548, 552, 556, 569, 583, 598, 801, 822
Valls i Taberner, F. 791
Vallseca, Guillem de 1006
Valsalobre, Pep 973, 1002
Van de Kasteele 13
Van Ginneken, Bé 13
Vaquero, M. 584
Varazzo, Jaume de 118, 463-464, 603-604, 610-611, 618, 917
Varvaro, Alberto 583, 795
Vasco de Baçar 553
Vauchez, André 310, 920, 922
Vaux de Cernay, Pierre de 1005
Vázquez Janeiro, Isaac 216, 494, 571
Vázquez Siruela, Martín 545
Vbertinus, v. Casale, Ubertino da
Vedasc, sant 623
Vedasco, v. Vedasc
Veentra, Jan R. 111,
Vega Vázquez, Isabel 992
Vega, Pedro de la 541
Vegiano 694
Vekené, E. van der 736
Velasco 267
Velasco, Francisco de 1048
Veleri, v. Valeri
Vendrell de Millàs, Francesca 454
Vendrell, Miquel 161
Venegas, maestro 95
Ventura i Subirats, Jordi 974-975, 988
Vera, F. 481
Veragine, Diego de, v. Voragine, Jacobus de
Vérart, Antoine 796
Verdaguer, Àlvaro 14
Verdaguer, Celestí 796
Verdera i Tuells, Evelio 984
Vergentis in senium 1004
Vergier, Joachim du 778
Verí, Bartomeu de 973
Verlaque, V. 902
Vermeij, M. 991
Vernaus, Francesc 944-945
Vernaus, Miquel 943
Vernet, André 627
Versets de salms i diverses oracions a la faç del Redemptor 126
Versos catalans sobre la Passió 859
Versos llatins 66
Versos profètics escatològics 313
Versos sobre la Redempció 854
Vespasià 105
Via salutis 873
Vicaire, M. H. 899
Vicenç, sant 62
Vicens, Josep 996
Vicente, sant, v. Vicenç
Vicentello di Istria 1038
Viciana, Martí de 974, 996
Victory y Suárez, B. 738
Vidal Tibbits, Mercè 20, 110, 216
Vieillard, J. 481
Viera, David J. 19-20, 110-111, 215, 263, 306, 394, 400, 412, 494, 539, 768, 784
Vigili 767
Vigilius, v. Vigili
Vigorós, Joan 924
Vila, Antoni (Rafel) 62, 64

Vila, Matheu 62
Vila, Pep 987
Vilada 239
Viladamor, Antoni de 979, 996
Vilallonga Vives, Mariàngela 960, 972, 989, 992
Vilalta, Joan 944, 949
Vilamarí, Joan de 1038
Vilanova, Arnau de 98, 310, 883-932, 1015, 1031, 1040-1041
Vilar, Joan 972
Vilardell, Jaume 176, 178,
Vilaró, Xavier 1001
Vilella, Francesc 938-939
Villa, Juan 622
Villa-Amil y Castro, José 492, 494
Villadiego, Bernardo de 744
Villalonga, Anna M. 1001
Villanueva, Jaime 15, 32, 71, 73, 243, 454, 481, 788, 813, 972
Villanueva, Lorenzo 15
Villaplana 163
Villar i Torrent, Joan 1007-1009
Villarroel, Antonio 1048, 1050
Villena, Isabel de 20, 216, 820, 958-959, 996
Villena, marquès de 488
Villeneuve, v. Vilanova
Villiers, C. 426
Vindel, F. 15, 21, 72, 111, 363, 539, 571
Vinencio 521
Vint articles de confessió de fe 114
Vinyoles i Vidal, Teresa-Maria 20
Viña Liste 604
Viñas, A. 964
Violant, na 303
Viollet, P. 910
Vircharitatis Empam, Franciscus 520
Virgili 969, 986
Visió de Trípoli: Cedrus alta Libani 311
Vita beati Dominici confessoris 463
Vita beati Honorati 463
Vitale, Alessandro 394
Viterbo, Gottfrid de 100
Vives Casajoana, Salvador 394
Vives i Llorens, Thomàs 940
Vives i March, Joan Lluís 961-965, 980, 996-999, 1001
Vives Ramiro, José M. 981
Vives, Francisco 940-943
Vives, J. C. 866
Vives, Joan Lluís 20, 961-965, 996-999
Vives, Josep 481
Vocabulari català-alemany 999
Voisin, J. de 789
Volam, Jean 630
Von der Walde, L. 586
Vones, Ludwig 310
Voragine, Jacobus de, v. Varazze, Jaume de
Vrin, J. 741
Vronay, Jehan du 675
Vylla, v. Villa

Wadding 433
Walsh, John K. 604, 606, 611, 621
Walther, H. 15, 403, 431
Warner, G. F. 678
Webster, Jill R. 21, 111
Weigand, Friedrich 769
Wickhoff 466
Willmart, A. 432
Winfrid, Pau, diaca 769
Winter, Robertus 997
Wislocki, Wladislaw 434-435
Wittek, Martin 692-693
Wittlin, Curt J. 19-21, 61, 64, 70, 72-73, 76, 111, 121, 198, 216, 275, 344, 356, 358, 384, 412, 446, 471, 494, 525, 627, 784, 835, 993

Xamenis, Francesch 158
Xeixet Benveniste 1009
Xemeneç d'Arenós, v. Ximenis d'Arenós, Sança
Xemenech d'Arenós, v. Ximenis d'Arenós
Xest, barons de 454
Xiberta, Bartomeu 426
Ximenes d'Arenós, Santxa, v. Ximenis d'Arenós, Sança
Ximenes d'Arenós, Sanxa, v. Ximenis d'Arenós, Sança
Ximenes, card. Francesco, v. Jiménez de Cisneros, Francisco
Ximenes, Francesch, Franc[ç]isco, Franciscus, Franc[ç][h]ois 79, 153, 381, 418, 497, 501, 514, 528, 544, 556, 560, 592, 605, 611-612, 618, 653, 668, 684
Ximenés, François 655
Ximénès, François 684
Ximénez, Franc[ç]isco [de], Franciscus 26, 122, 164, 300, 304, 376-378, 409, 413-414, 418, 489, 491, 493-495, 499, 503, 505, 507, 510, 522, 525, 527, 537, 542, 552, 560, 570, 578-579,

581, 589, 594, 599, 605-606, 612, 618-620, 838
Ximeniç d'Aranós, Sanxa, v. Ximenes d'Arenós
Ximeniç, Fr. 226,
Ximeniçz darenós, v. Ximenis d'Arenós
Ximenis d'Arenós, Gondiçalva 53
Ximenis d'Arenós, Sança 18, 21, 26, 31, 46, 50, 53, 55, 493, 503, 507, 510, 514, 528
Ximenis, Frances, Francisco, Fransesch 93, 98, 209, 213, 512
Ximenius, Franz 748
Ximeniz, fra, Francisco 540, 829
Ximennez, Françisco 507
Ximeno Sorlí 788
Ximeno, V. 15, 481
Ximez, Francisco 503
Ximines, Francisco 522, 558
Xist, v. Sext
Xistus, v. Sext
Xpe, v. Christus
Xpi, v. Christus
Xpo, v. Christus
Xpus, v. Christus
Xsto, v. Christus
Xtofoll, v. Cristòfol

Yaufredi, Franciscus, v. Jaufred, Francesc
Ydida 732
Yhesus Xristus, v. Jesucrist
Ylario, v. Hilari
Ylarius, v. Hilari
Ynes, santa, v. Agnès, santa
Ysaach, v. Isaac
Ysahies, v. Isaïes
Ysaias, v. Isaïes
Ysern Anglada 427
Ysidore, v. Isidor
Ysidorus, v. Isidor
Ythalia, v. Atalia

Zabedeus, v. Zebedeu
Zacaries 177
Zalba, Martín de 1038
Zalterius, Marcus Antonius 737
Zamora Vicente, Alonso 494, 500
Zamudio E., Luz Elena 586
Zanatta, F. 921
Zanoletti, Grabriela 21
Zapata, Rodrigo 970
Zaragoza Pascual, Ernest 15, 133
Zarco Cuevas, Julián 15, 124, 167, 171, 499-501, 515, 540, 575, 580, 604, 807
Zarco del Valle, R. 528
Zebedeu 93
Zetzner 380
Zimenes 269
Zisneros Ximenez, v. Jiménez de Cisneros
Zosima 313
Zuchari, Ludovico 138
Zumkeller, A. 434
Zurita, Jerónimo de 849, 970, 985

OBRES ENVIADES A LA DIRECCIÓ

«Acta historica et archaeologica mediaevalia», 29 (2008 [2009]), 627 pp.

«Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 61 (2008: *Els cristians d'al-Àndalus. Llengua, política i societat*, 571-826 pp.; núm. 65 (2010: *Senyories i propietats*), 270 pp.

Anselm Turmeda/Abdallah al-Tarjuman. Entre dues cultures. Edició a cura de Carme PLAZA. Barcelona i Montblanc, Institut Europeu de la Mediterrània - Associació per Montblanc i la Conca 2009, 80 pp.

«Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 28 (2010: *Homenatge a Alfons Alzamora i Juballí i el Grup Cultural de la Dona de Solivella*), 238 pp.

Eduard ARRUGA I VALERI (coord.), *Record d'Artur Saurí del Río* (Quaderns de Recerca, 6), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2010, 64 pp.

«Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVIII (2009), 1000 pp.

Asociación de Amas de Casa de Alcalà de Xivert, *Recetas tradicionales. Pastas y dulces,* Castelló de la Plana, Diputació Provincial, Servei de Publicacions 2009, 101 pp.

Autografi e manoscritti, Lucca, LIM Antiqua SAS, s. a. 144 pp.

Jaume AYMAR I RAGOLTA, *Fra Ramon Pané i l'univers simbòlic taí. Amb una introducció sobre la filosofia de la història en Miquel Batllori*. Lliçó inaugural. Curs Acadèmic 2009-2010, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2009, 94 pp.

Lola BADIA, Joan SANTANACH, Albert SOLER, *Le rôle de l'occitan dans la production et la diffusion des oeuvres de Raymond Lulle (1274-1289)*, dins *Savoir. La voix occitane.* Actes du VIIIe Congrès de l'Association Internacionale d'Études Occitanes. Bordeaux, 12-17 octobre 2005. Tome I, Bordeaux, Presses Universitaires de Bordeaux [2008], 369-408.

Baix Llobregat. Centre d'estudis Comarcals del Baix Llobregat, núm. 93, Juliol-Agost-Setembre 2009, 12 pp.; núm. 94, Octubre-Novembre 2009, 12 pp.; núm. 95, Desembre 2009-Gener-Febrer 2010, 12 pp.

Barbara BOMBI, Novella Plantatio fidei. *Missione e crociata del Nord Europa tra la fine del XII e i primi decenni del XIII secolo* (Muovi Studi Storici, 74), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2007, 338 pp.

«Barcelona. Quaderns d'Història», 15 (2009 = *El tombant de 1868-1874*. Coordinador: Ramon Grau), 304 pp.

Bartholomaeus BELLUCO, *De sacra praedicatione in Ordine Fratrum Minorum* (Studia Antoniana, cura Pontificii Athenaei Antonianum edita, 8), Romae, Pontificium Athenaeum Antonianum 1956, XX i 136 pp.

Josep M.BENÍTEZ I RIERA, *El destierro de los jesuitas de la «Provincia de Aragón» bajo el reinado de Carlos III. Crónica inédita del P. Blas Larraz*, Roma, Iglesia Nacional Española 2006, 272 pp.

José María BLÁZQUEZ, *Cristianismo y mitos clásicos en el arte moderno* (Serie menor), Madrid, Ediciones Cátedra 2009, 408 pp.

Giuliana BOCCADAMO, Alda de LUZENBERGER, *Maria Longo e la Napoli della prima metà del '500*, Estratto da «Campania Sacra. Revista di Scienza Sociale e Religiosa del Mezzogiorno», XXX (1999), 37-210.

Francesc BONASTRE I BERTRAN, Josep M. GREGORI I CIFRÉ, amb la col·laboració d'Andreu GUINART I VERDAGUER, *Fons de l'església parroquial de Sant Pere i Sant*

Pau de Canet de Mar (Inventaris dels fons musicals de Catalunya, Volum 2/2), Barcelona, Departament de Cultura 2008, 575-1014 pp.

Sebastià BOSOM I ISERN, Cristina FORNS DE RIVERA, *Catàleg de pergamins de l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya* (Arxius i Documents. Eines de recerca, núm. 6), Barcelona, Subdirecció General d'Arxius 2009, 576 pp.

J. Henri BOUCHÉ PERIS, *San Antonio Abad en Borriol. Sobre unos apuntes y datos de José Portolés Falomir y de la Cofradía de Sant Antoni*, Castelló de la Plana, Diputació 2010, 176 pp.

Fèlix BRUGUERA LIGERO, *Recull de noms d'Osor* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, XVII), Barcelona i Girona, Institut d'Estudis Catalans i Universitat de Girona 2010, 1118 pp.

Ian CARRADICE, Xavier SANAHUJA, Jaume BENAGES, *Les monedes de Vespasià de la* Provincia Tarraconensis (69-70 dC) (Complements d'«Acta Numismatica», 10), Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics 2010, 272 pp.

Sergi CORTIÑAS ROVIRA, *Història de la divulgació científica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 200 pp.

Ramon CORTS BLAY, *El beat Josep Samsó i Elias i el seu missatge avui*, Barcelona, Editorial Balmes 2010, 32 pp.- *La setmana tràgica de 1909. L'Arxiu Secret Vaticà*. Pròleg de Vicente CÁRCEL ORTÍ. (Scripta et Documenta, 82), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2009, 608 pp.

Costantino CANIVETTI, *Memoria di Colorno (1612-1672).* Edizione, introduzione, note di commento e indici a cura di Paolo BONGRANI, Cristina TROMBELLA e Neria ZAMBONINI (Fonti e Studi-Serie prima, XVII), Parma, Deputazione di Storia Patria 2005, CXXXIV i 418 pp.

«Catalan Historical Review», 2 (2009), 248 pp.

«*Catalunya Franciscana*», XLV/232 (octubre-desembre de 1009), 120 pp.

«Ceretania. Quaderns d'Estudis Cerdans», 5 (2007), 280 pp.

COMITÉ INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES, *17º Congreso Internacional de Ciencias Históricas*. 26 de agosto - 2 de septiembre. I. *Grands Thèmes. Methodologie. Sections chronologiques, 1. Rapports et abregés*. II. *Sections chronologiques, 2. Organismes affiliés. Commissions internes. Tables Rondes. Rapports et abregés*. Madrid, Comité International des Sciences Historiques 1990, 376 i [VIII] i 377-704 pp.

Bücher und Graphik. Alte und Moderne Kunst. Auction 69. Freitag, 19. und Samstag 20. Juni 2009, Pforzheim, Peter Kiefer 2009, 428 pp.

«BibliotheksMagazin. Mitteilungen aus den Staatsbibliotheken in Berlin und München», 3 (2009), 88 pp.

«Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVIII (2007), 254 pp.

Tate CABRÉ, Daniel ROMANÍ, *Parlen les dones. Sant Cugat del Vallès 1912-1936*, Barcelona, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2009, 160 pp.

Miquel Carreras i Costajussà i la filosofia catalana d'entreguerres (1918-1939). Coordinació i edició a cura de Pompeu CASANOVAS, Barcelona, Societat Catalana de Filosofia 2009, 334 pp.

Gerardo CIOFFARI, O. P., *L'ecclesiologia ortodossa. Problemi e prospettive* (Quaderni di O Odigos, 2), Bari, Centro Ecumenico «S. Nicola» 1992, 88 pp.

CONGREGATIO DE CAUSIS SANCTORUM, *Index ac status causarum*, Città del Vaticano 1999, 732 pp.

Christine HEIDER, *Fonds de Turckheim Truttenhausen. Sous-série 4 J. Répertoire numérique détaillé*, Strasbourg, Région Alsace 2009, 118 pp.- *Fonds Rudi Keller. Sous série 5 J. Répertoire numérique détaillé*, Strasbourg, Région Alsace 2009, 62 pp.

Manuel CRUSAFONT I SABATER, *Valoracions del catàleg general de la moneda catalana,* Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), 2009, 128 pp.

Da Raimondo Lullo a Nicola Eimeric. Storia di una falsificazione testuale e dottrinale, a cura di Sara MUZZI (Medioevo, 20. Centro Italiano di Lullismo, 4), Roma, Antonianum 2010, 218 pp.

DIVERSOS AUTORS, *Sanitat i vida. Notes esparses sobre la sanitat montblanquina i comarcal (s. XVI-XX)*, Montblanc, Publicacions del Museu Arxiu 2009, 148 pp.

Claudio DE DOMINICIS, *Repertorio delle Protettorie Cardinalizie dal 1716 al 1964* (Collana di Storia dell'Arte, III), Roma, Fondazione Marco Besso 2009, 408 pp.

El mapa com a llenguatge geogràfic. Recull de reflexions contemporànies (segle XX), Jacques BERTIN, et alii. Edició i traduccions a cura de Pau ALEGRE I NADAL, Coedició: Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (Societat Catalana de Geografia), Instituto Geográfico Nacional (Centro Nacional de Información Geográfica), 2010, XLVI i 390 pp.

El perfume de la amistad. Correspondencia diplomática árabe en archivos españoles (siglos XIII-XVII); amb versió catalana / with english version. Madrid, Ministerio de Cultura 2009, 297 pp.

El Pla de l'Estany, n. 63, novembre 2009, 40 pp.; núm. 64 (març 2010), 40 pp. i 16 del quadern *Boira pixanera (terminologia meteorològica popular del Pla de l'Estany).*

«Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació», 14 (2009 = En el centenari de la creació de les Juntes de Protecció a la Infància), 240 pp.

Els fons de protocols de Catalunya. Estat actual i proposta de sistematització. Coordinador: Laureà PAGAROLAS I SABATÉ. Autors: Lluïsa CASES I LOSCOS; Albert CURTO I HOMEDES, Antoni MAYANS I PLUJÀ, Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, Ramon PLANES I ALBETS, Barcelona, Associació d'Arxivers de Catalunya 2005, 310 pp.

«Enrahonar. Quaderns de filosofia», 44 (2010: *Filosofia catalana del segle XIX.* Coordinador: Jaume MENSA I VALLS), 143 pp.

«Estudis Castellonencs», 10 (2003-2005 [2007]), 956 pp.

Luigi Fantappiè, matematico e filosofo Viterbese. Fede e scienza, Viterbo, Rotary Club 2009, 32 pp.

Antoni FEBRER I CARDONA, *Preceptiva poètica*. Estudi introductori i edició a cura de Joan R. VENY-MESQUIDA (Biblioteca Filològica, LXI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2008, 206 pp.

San Vicente FERRER, *Sermones de Cuaresma en Suiza, 1404 (Couvent des Cordeliers ms. 62)*. Edición crítica e introducción a cargo de Francisco M. GIMENO BLAY Y Mª Luz MANDINGORRA LLAVATA. Traducción castellana a cargo de Daniel GOZALBO GIMENO (Colección Sant Vicent Ferrer), València, Ajuntament 2009, 224 pp.

Maria Teresa FERRER I MALLOL, Manuel RIU I RIU, *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana.* Volum I/1. *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1313*. Estudis de Pere BENITO I MONCLÚS I M. T. FERRER I MALLOL. Corpus documental a cura de Pere BENITO I MONCLÚS, Pilar SENDRA I BELTRAN i Carles VELA I AULESA. Amb la col·laboració de Rafael GINEBRA I MOLINS, Roberto PILI i Esther REDONDO GARCÍA (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXXIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 508 pp.

Blondus FLAVIUS, *De verbis romanae locutionis* a cura di Fulvio DELLE DONNE (Edizizone Nazionale delle Opere di Biondo Flavio, 1), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2008, XCVI i 46 pp.

Joan FLORENSA I PARÉS, *El projecte educatiu de l'Escola Pia de Catalunya (1683- 2003); una escola popular*, Barcelona, Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana 2010, 634 pp.

Salvatore FODALE, *Alunni della perdizione. Chiesa e potere in Sicilia durante il Grande Scisma (1372-1416)* (Nuovi Studi Storici, 80), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2008, 878 pp.

Fontanellana. Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/85), a cura de Gabriel SANSANO i Pep VALSALOBRE (Documenta Universitaria), Girona, [Universitat de Girona] 2009, 370 pp.

«Franciscana. Bulletino della Società Internazionale di Studi Francescani», VII (2005), VI i 346 pp.

Joan FUGUET SANS, Carme PLAZA I ARQUÉ, *Santa Anna de Montornès una ermita gòtica de la Conca de Barberà*, Montblanc, Fundació Martí l'Humà 2008, 72 pp.

José M. GALIANA FERRANDO, *La diócesis de Tortosa a través de la visita pastoral del obispo Otón de Moncada (1428-1429)*, extret de «Estudis Castellonencs», 10 (2003-2005 [2008]), 459-660.

Antonius GALLUS, *Commentarius de Genuensium maritima classe in Barcinonenses expedita anno MCCCCLXVI*, a cura di Clara FOSSATI (Fonti per la storia dell'Italia Medievale - Rerum Italicarum Scriptores, Terza Serie, 8), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2010, lii i 76 pp.

Antonio GARCÍA Y GARCÍA (ed.), *Catálogo de los manuscritos jurídicos de la Biblioteca Capitular de la Seu d'Urgell*, La Seu d'Urgell, Bisbat d'Urgell 2009, CXLII i 640 pp.

Josep M. GAVALDÀ RIBOT, Josep MARTÍ I AIXALÀ, Andreu MUÑOZ MELGAR, Lluís M. MONCUNILL CIRAC, Rafael SERRA I ABELLÀ, Armand PUIG TÀRRECH, Francesco SCORZA BARCELLONA, *Les actes del martiri de sant Fructuós, bisbe de Tarragona, i dels seus diaques, sant Auguri i sant Eulogi. Context històric, teologia i espiritualitat*, a cura de Josep M. GAVALDÀ RIBOT, Tarragona i Barcelona, Arquebisbat i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2009, 168 pp.

Ezio GENOVESI, *Maurice Denis e i* Fioretti. *Visite ad Assisi e incontri con Morgens Ballin e Johannes Jorgensen*, estratto da «Atti Accademia Properziana del Subasio. Assisi», VII/11-12 (2007), 31-96.

Sebastià GIRALT, *Proprietas. Las propiedades ocultas según Arnau de Vilanova*, extret de «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought, and Religion», 63 (2008), 327-360.

Josep M. GISPERT GUINOT, *Pedres quietes del temple, pedres vives de l'Església. Apunts històrics del temple de les Saleses i de la parròquia de sant Francesc de Sales*, Barcelona, Stonberg Editorial 2010, 120 pp.

Josep M. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *Immigració estrangera a Catalunya des d'una perspectiva local: Reus, segles XVI-XX,* extret de «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVIII (2007), 93-108.

Grand Duché de Luxembourg, *Fonds de renovation de la Vielle Ville. Établissement public créé par la loi du 29 juillet 1993. Rapport d'activité et comptes annuels*. 2008, 64 pp.

I Francescani e la Cina. 800 anni di storia. Atti della Giornata di studio in preparazione alla Canonizzazione dei Martiri cinesi (Collectio Assissiensis, 28), Assisi, Edizioni Porziuncula 2001, X i 158 pp.

Mª Otilia GONZÀLEZ GONZÀLEZ, *Francisco Coll i Guitart, fondatore della Congregazione delle suore Domenicane dell'Annunziata*, Roma, Suore Domenicane dell'Annunziata 2008, 52 pp.

GUITMONDO DI AVERSA, *La «Verità» dell'Eucaristia. De corporis et sanguinis Christi veritate.* Edizione bilingue con traduzione a fronte. Introduzione, sommari e note di commento all testo a cura di Luciano ORABONA. Prefazione di Lorenzo CHIARINELLI (Chiese del Mezzogiorno. Fonti e Studi, 6), [Napoli], Edizioni Scientifiche Italiane 320 pp.

IBC. Informazioni, Commenti, Inchieste sui beni culturali. XVII/3 (Luglio-settembre 2009 = *Gli archivi fanno sistema*), 96 pp.

Il libro e le biblioteche. Atti del Primo Congresso Bibliologico Francescano Internazionale, 20-27 febbraio 1949. Parte Seconda. *Conferenze di carattere particolare* (Bibliotheca Pontificii Athenaei Antoniani, 6), Romae, Pontificium Athenaeum Antonianum 1950, 496 pp.

ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, *Indice dei Fondi e relativi mezzi di descrizione e di ricerca*. Città del Vaticano 2008, 72 pp.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Memòria 2006-2007*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 632 pp.- *Memòria 2007-2008*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 560 pp.

IOACHIM ABBAS FLORENSIS, *Psalterium decem cordarum* a cura di Kurt-Victor SELGE (Fonti per la Storia dell'Italia Medievale. Antiquitates, 34), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2009, CCXCVIII i 472 pp.-

IOACHIM ABBAS FLORENSIS, *Exhortatorium Iudeorum*, edidit Alexander PATSCHOVSKY. Appendix: *Versio abbreviata Exhortatorii Iudeorum* auctore incerto confecta edidit Brigitte HOTZ (IOACHIM ABBAS FLORENSIS, *Opera omnia*, IV; *Opera minora*, 3), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2006, 444 pp.

Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Eivissa i Formentera (16 i 17 de maig de 2008), Barcelona, Eivissa, Formentera, Institut d'Estudis Catalans 2010, 100 pp.

Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Menorca (8 i 9 d'octubre de 1993), Barcelona-Menorca, Institut d'Estudis Catalans i Institut Menorquí d'Estudis 2010, 82 pp.

La consueta de la Seu de València dels segles XVI-XVII. Estudi i edició del ms. 405 de l'ACV, Joaquim MARTÍ MESTRE, Xavier SERRA ESTELLÉS (eds.) (Monumenta archivorum Valentina, X/I i X/II), València, Facultat de Teologia S. Vicent Ferrer 2009, 330 i 388 pp.

La Sacra Scrittura e i francescani, Roma-Jerusalem, Pontificium Athenaeum Antonianum-Studium Biblicum Franciscanum 1973, 408 pp.

«La Universitat. Revista de la Universitat de Barcelona», 48 (juliol-setembre de 2009), 50 pp.

Robert S. LERNER, *Analecta Rupescissiana*, extret de «Franciscana. Bolletino della Società Internazionale di Studi Francescani», IX (2007), 1-11.

«Llengua i Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura (filial de l'Institut d'Estudis Catalans)», 21 (2010), 516 pp.

Ramon LLULL, *Romanç d'Evast e Blaquerna*. Edició crítica d'Albert SOLER i Joan SANTANACH (Nova Edició de les Obres de Ramon Llull, VIII), Palma [de Mallorca], Patronat Ramon Llull 2009, 712 pp.

Raimundi LULLI, *Opera Latina 7-9 annis 1274-1276 composita, curante Jaume Medina edita* (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis 215; Raimundi Lulli Opera latina, XXXIII), Turnhout, Brepols 2009, 620 pp.

Lucianus LUSZCZKI, *De sermonibus s. Ioannis a Capistrano. Studium historico-criticum* (Studia Antoniana cura Pontificii Athenaei Antoniani edita, 16), Romae, Pontificium Athenaeum Antonianum 1961, XXVIII i 320 pp.

Girolamo MANFREDI, *Libro llamado el Porqué*, Régimen de salud y tratado de Fisiognomía. Traducción castellana de Pedro de Ribas (1567). Edición y estudio de Antònia CARRÉ, San Millán de la Cogolla, CiLengua 2009, 586 pp.

Jaume MARTÍ, Marina SASLE (coord.), *La terminologia i la documentació: relacions i sinergies* (Memòries de la Societat Catalana de Terminologia, 1), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2010, 144 pp.

Joan MAS I VIVES, *Evocació de Josep Lluís Pons i Gallarza i Joan Alcover*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 32 pp.

Francesc MASSIP, *A cos de rei. Festa cívica i espectacle del poder reial a la Corona d'Aragó* (Col·lecció Antines, 19), Valls, Cossetània edicions 2010, 240 pp.

«Materiali. Periodico dei Musei Civici di Lecco. Nuova Serie», III (2008 = Dario Angelibusi, Gli Statuti del XIV secolo. Società ed economia a Lecco nel Medioevo), 368 pp.

Vittorio di MENEGHIN, O. F. M., *Il p. Fidele da Fanna dei frati minori. 1838-1871.* Ristampa anastatica a cura di Barbara FAES, Assisi, Edizioni Porziuncula 2009, XVI + XXVIII + 274 pp.

Jaume MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova, la filosofia i la sentència condemnatòria de les seves obres (Tarragona, 1316)*, extret d'«Enrahonar. Quaderns de Filosofia», 42 (2009), 21-46. *Filosofia catalana medieval i moderna*. Coordinadors: Jaume MENSA I VALLS, Mercè RIUS, «Enrahonar. Quaderns de Filosofia», 42 (2008), 184 pp.- *Les obres espirituals d'Arnau de Vilanova i la «Revelació de sant Ciril» (Oraculum Angelicum Cyrilli)*, extret de «Arxiu de Textos Catalans Antics», 28 (2009), 211-263.

Pietro MESSA, *Tra vita eremitica e predicazione. Il percorso di Francesco d'Assisi e della sua fraternità.* In appendice *Egidio di Assisi e Luigi IX ovvero i Frati Minori e la predicazione*. Assisi, Edizioni Porziuncola 2009, 176 pp.

«Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», VII/41 (2009), 96 pp.; VIII/42 (2010), 80 pp.

Noemí MONCUNILL MARTÍ, *Els noms personals ibèrics en l'epigrafia antiga de Catalunya* (Memòries de la secció històrico-arqueològica, LXXXV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2010, 168 pp.

Miscel·lània en homenatge al Dr. Lluís Navarro Miralles, magister dilectus. Reconeixement al mestretge d'un acadèmic honest i compromès. Josep FÀBREGAS I ROIG, Josep M. T. GRAU I PUJOL, Manel GÜELL I JUNKERT, Tarragona, Arola Editors 2009, 334 pp.

Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *El pensament escolar a Catalunya, 1760-1845*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 120 pp.

Carles Ulisses MOULINES, *És la filosofia una ciència?* Discurs de recepció com a membre corresponent de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, llegit el dia 25 de

gener de 2010. Resposta de Pere LLUÍS FONT, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2010, 24 pp.

Sara MUZZI, *Una riforma dell'astronomia trecento anni prima di Galileo? Il concetto di dimostrazione e la riforma dell'astrologia in Raimondo Lullo*, dins «Aquinas. Facoltà di Filosofia della Pontificia Università Lateranense», LII (2009), 429-439.

Mario di NAPOLI, Giuseppe MONSAGRATI (cur.), *Mazzini compagno di vita. Studi storici dedicati a Giuliana Limiti per il suo ottantesimo compleanno*, Pisa, Domus Mazziniana 2010, VI i 246 pp.

«Notiziario bibliografico», 57 (febbraio 2008), 80 pp.

Noscere Sancta. Miscellanea in memoria di Agostino Amore OFM († 1982), a cura di Isaac VÁZQUEZ JANEIRO, Volume primo, *Storia della Chiesa. Archeologia, Arte*. Volume secondo, *Liturgia, Agiografia*, Romae, Pontificium Athenaeum Antonianum 1983, 464 i 448 pp.

Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós. Edició a cura de Francisco M. GIMENO, Daniel GOZALBO i Josep TRENCHS (†). Estudi introductori de Francisco M. GIMENO BLAY (Fonts històriques valencianes, 39), València, Universitat de València 2009, 288 pp.

Ramon PARÉS, *Pascalianas. Los tres niveles del pensamiento*, Barcelona, Herder editorial 2009, 222 pp.

Josep PERARNAU I ESPELT, *Beguins de Vilafranca del Penedès davant el tribunal d'Inquisició*, extret d'«Arxiu de Textos Catalans Antics», 28 (2009), 210 pp. (També en forma de llibre amb el mateix títol dins «Corpus Scriptorum Cataloniae. Series B: Scripta/2», Barcelona-Roma, Institut d'Estudis Catalans i Facultat de Teologia de Catalunya - Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, «Nuovi Studi Storici, 85», 2010, 212 pp.).- *El rei Joan I dóna força legal a les còpies del dictamen de la Comissió Ermengol sobre el llibre de Ramon Llull* (Arbre) de filosofia d'amor (Barcelona, Arxiu Reial (ACA), Canc. Reg. 1892, f. 217v), Ibid., 629-633.- *Sobre l'estada d'Arnau de Vilanova a París, 1299-1300: les dues dates dels textos*, Ibid., 623-628.

Emilia PERASSI, Francesca PINO, *Antonello Gerbi tra Vecchio e Nuovo Mondo*. Giornata di Studio. Milano, 27 febbraio 2007 (Quaderni di ACME, 114), Milano, Università degli Studi di Milano 2007, 240 pp.

Cebrià M. PIFARRÉ I CLAPÉS, *Literatura cristiana antiga*. Autors, història, idees, antologia de textos (Scripta et documenta, 79), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2008, 752 pp.

Protocols per a la prevenció, el control i el tractament de les infeccions per microorganismes que afecten el patrimoni documental (Arxivística i gestió documental. Conservació i restauració, 2), Barcelona, Departament de Cultura 2008, 108 pp.

Andrea PUGOLOTTI, *Libro di memorie. Cronaca parmense del XVII secolo*. Edizone a cura di Sergio DI NOTO MARELLA (Fonti e studi. Serie prima, XVI), Deputazione di storia patria per le provincie parmensi 2005, [VI] i 402pp.

Paco PUIG, *artista y hombre. Su obra*. Textos de Wenceslao RAMBLA, Ferran OLUCHA MONTINS, Antonio GASCÓ, Castelló de la Plana, Publicacions de la Diputació 2010, 201 pp.

Jaume de PUIG I OLIVER, Albert SERRAT I TORRENT, *El* Cartoral de Rúbriques vermelles *de Pere de Rocabertí, bisbe de Girona (1318-1324),* (Diplomataris, 46), Barcelona, Fundació Noguera 2009, 808 pp.

Ramon J. PUJADES I BATALLER, *La carta de Gabriel de Vallseca de 1439. Estudi i edició*, [Presentació de Francesc FONTBONA], Barcelona, Lumenartis Ediciones 2009, 360 pp.

Javier Vicente QUERALT, *El camino de Santiago de Castellón,* Castelló de la Plana, Servicio de Publicaciones de la Diputación 2010, 224 pp.

Rafael RAMIS BARCELÓ, *La influència del lul·lisme a les Facultats de Lleis i Cànons de la Universitat Lul·liana i Literària de Mallorca*, extret de «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 49 (2009), 107-119.

Maria RECASENS ROVIRA, ROSER PUIG TÀRRECH, *Historiografia sobre el món de les idees. L'epoca moderna a les comarques tarragonines (1970-1995)*, extret de «Butlletí Arqueològic», V/30 (2008), 229-268.

Cosimo REHO, *Scriba velocior. Un apripista in controluce*, (Bari, Santa Fara, 2009), 288 pp.

Religioni et doctrine. Miscellanea di studi offerti a Bernardino de Armellada in occasione del suo 80º compleanno a cura di Aleksander HOROWSKI (Bibliotheca Seraphico-Capuccina, 89), Roma, Istituto Storico dei Capuccini 2009, 816 pp.

Reunió ordinària de la Secció Filològica a Menorca, en ocasió del vintè aniversari de l'Institut Menorquí d'Estudis i del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans (11 i 12 de maig de 2007), Barcelona i Maó, Institut d'Estudis Catalans i Institut Menorquí d'Estudis 2010, 120 pp.

«Revista Catalana de Dret Privat», 10 (2009), 240 pp.

Felip RIBOT, Ord. Carm., *The Ten Books on the Way of Life and Gread Deeds of the Carmelites*. Edited and translated by Richard COPSEY, O., Carm. (Early Carmelite Spirituality, 1), Faversham i Roma, Saint Albert's Press i Edizioni Carmelitane 2005, XX i 188 pp.

Riciclaggio di denaro e operazioni sospette. Al centro dei doveri di diligenza internazionali. Liechtenstein - Austria - Germania - Svizzera / Da professionisti per professionisti (Hypo Investment Bank - Liechtenstein - AG). Vaduz Gennario 2006, Vienna - Graz, Neuer Wissenschaftlicher Verlag 2007, 386 pp.

Sor Marie Colette ROUSSEL, Sor Marie Pascale GOUNON, a cura di Rino BARTOLINI, *Nella tua tenda, per sempre (Sl 61, 5)*. Traduzione del testo originale a cura di sor Laura TEOBALDELLI e Rino BARTOLINI, Assis, Edizioni Porziuncula 2005, 2000 pp.

«Revista Catalana de Teologia», XXXV/1 (2010), 1-270 pp.

San Giacomo della Marca e l'altra Europa. Crociata, martirio e predicazione nel Mediterraneo Orientale (secc. XIII-XV). Atti del Convegno Internazionale di Studi. Monteprandone, 24-25 novembre 2006, a cura di Fulvia SERPICO. Tavernuzze. Impruneta (Firenze), Sismel-Edizioni del Galluzzo 2007, X i 302 pp.

Nicolás SÁNCHEZ CALVO, *Montanejos en el recuerdo*. Castelló de la Plana, Diputació de Castelló 2009, 60 pp.

Sardegna e Mediterraneo tra Medioevo ed Età Moderna. Studi in onore di Francesco Cesare Casula a cura di Maria Giuseppina MELONI e Olivetta SCHENA, Cagliari, Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea 2009, XXXVI i 460 pp.

Scholastica ratione historico-critica instauranda. Acta Congressus Scholastici Internationalis, Romae Anno Sancto MCML celebrati (Bibliotheca Pontificii Athenaei Antonianum, 7), Romae, Pontificium Athenaeum Antonianum 1951, XXXII i 672 pp.

Seminari. Religions i espiritualitat en un món en crisi. Coordinadors: Miquel CALSINA, Oriol DOMINGO, Barcelona, maig / octubre de 2009, Barcelona, Centre d'Estudis Jordi Pujol 2010, 168 pp.

Leonardo SILEO, *Teoria de la scienza teologica. Quaestio de scientia theologiae di Odo Rigaldi e altri testi inediti (1230-1250)* (Studia Antoniana, cura Pontificii Athenaei Antonianum edita, 27), Romae, Pontificium Athenaeum Antonianum 1984, 190 pp.

Albert SOLER, *Els manuscrits lul·lians de primera generació*, extret d'«Estudis Romànics», XXXII (2010), 179-214.

«Studia Lulliana. Olim Estudios Lulianos», XLIX (2009), 186 pp.

Tag des offenen Denkmals in Bayern. 13 september 2009. Historische Orte des Genusses. 100 Jahre Bayerisches Landesamt für Denkmalplege 1908-2008, München 2008, 80 pp.

«Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 6 (2006-2007 [2009]), 248 pp.

Juan Bautista TORMOS CAPILLA, *Los Gozos al Santísimo Cristo de la Sed de Gaibiel. Imagen, poesía y música* (Biblioteca Popular), Castelló de la Plana, Diputació de Castelló 2009, 136 pp.

Josep TORNÉ I CUBELLS, *Catàleg dels pergamins de l'actual arxiu del monestir de Poblet* (Corpus Scriptorum Cataloniae. Subsidia, 1), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2010, 328 pp.

UFFICIO CENTRALE PER I BENI ARCHIVISTICI, ÉCOLE FRANÇAISE DE ROME, FONDAZIONE DI LELIO E LISLI BASSO, *La Rivoluzione francese (1787-1799). Repertorio delle Fonti archivistiche e delle fonti a stampa conservate in Italia e nella Città del Vaticano* (Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Sussidi 4), Roma, Ministero per i Beni Culturali e Ambientali 1991: 1. *Le fonti archivistiche* a cura di Paola CARUCCI e Raffaele SANTORO, 316 pp.- II. *Le fonti a stampa* a cura di Angela GROPPI, coordinamento redazionale di Angela GROPPI, Mercedes SALA, Lucia ZANNINO: *Opere a Stampa A-E. 484 pp.*- III. *Opere a stampa F-M*, 485-970 pp.- IV. *Opere a stampa N-Z. Periodici, Almanacchi, Repertori*, 971-1442 pp.- V. *Indici*, 1443-1522 pp.

Isaac VÁZQUEZ, *L'oeuvre littéraire de Lucien Ceyssens sur le jansénisme et l'antijansénisme devant la critique* (Bibliotheca Pontificii Athenaei Antonianum, XX), Romae, Pontificium Athenaeum Antonianum 1979, 290 pp.

Joan VENY, *Petit Atles Lingüístic del domini català*, II, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 248 pp.

Joan VENY, Àngels MASSIP, *Scripta eivissenca* (Biblioteca de Dialectologia i Sociolingüística, XIV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 308 pp.

{Vuit-cents} anys de franciscanisme a Catalunya. XIX Jornades d'Estudis Franciscans, 26-27 juny 2009, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2010, 256 pp.

Xarxes de comunicació a Catalunya, Nadala 2009. Any XLIII, 112 pp.

TAULA GENERAL

ARTICLE

Jaume DE PUIG I OLIVER, Josep PERARNAU I ESPELT, Carme CLAUSELL NÁCHER, Eva IZQUIERDO MOLINAS, Sadurní MARTÍ, Raquel ROJAS FERNÁNDEZ, Gemma AVENOZA, Lourdes SORIANO, *Catàleg dels manuscrits de les obres de Francesc Eiximenis, OFM, Conservades en biblioteques públiques. Primera part: Obres originals en català/2. Segona part: Refoses. Tercera part: Obres originals en llatí. Quarta part: Traduccions. Cinquena part: Obres atribuïdes* 9-880

NOTES I DOCUMENTS

Barbara SCAVIZZI, *Il* Tractatus epistolarum christini *di Arnaldo di Villanova: tradizione manoscritta, destinatari e temi-chiave* 883-931

Ramon PLANES I ALBETS, *El llibre* Rectoria de Santa Maria de Ribelles, situada en la vegueria d'Agramunt, bisbat de Urgell *(911-1796) de l'arxiu del baró de Ribelles* 933-950

SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA:

BUTLLETÍ BIBLIOGRÀFIC

Joan REQUESENS I PIQUER, *Textos del Renaixement al llarg de 30 anys (un assaig)* 953-1002

RECENSIONS 1003-1054

TAULES DE FONS MANUSCRITS I D'ANTROPÒNIMS 1055-1099

OBRES ENVIADES A LA DIRECCIÓ 1101-1109

TAULA GENERAL 1111

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA